URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
URGENCH STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE
УРГЕНЧСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

"GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH: IMKONIYATLAR VA XAVF-XATARLAR"

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN

"IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION BASED ON GLOBAL AND NATIONAL STANDARDS: OPPORTUNITIES AND RISKS"

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

«ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ».

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

TEZISLAR TO'PLAMI
2-QISM

Urganch shahri
11-fevral, 2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH: IMKONIYATLAR VA XAVF-XATARLAR”

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMANI
MATERIALLARI
2-QISM

11-fevral, 2026-yil

Urganch-2026

“Global va milliy standartlar asosida ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish: imkoniyatlar va xavf-xatarlar” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari [Matn]: to‘plam / jamoa – Urganch: Khwarezm publication, 2026.

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta’minlash to‘g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘ida belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash maqsadida 2026-yil 11-fevral kuni Urganch shahrida (Urganch davlat pedagogika institutida) “Global va milliy standartlar asosida ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish: imkoniyatlar va xavf-xatarlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat. To‘plamdan joy olgan tezislarda keltirilgan ma’lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar javobgardirlar.

Mas’ul muharrirlar:
Eshchanova X.X. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b
Ruzimova I.X. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b
Karimova N.B. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b
Kutlimuratova N. - p.f.f.d (PhD)
Xasanov B.R. - p.f.f.d (PhD)
Togonova Sh.A. - p.f.f.d (PhD)
Sobirova N.Y. – o‘qituvchi

Tahrir hay’ati raisi:
F.R.Madraximova – p.f.d. (DSc). Professor

Tahrir hay’ati:
Abdullayev D.N. – t.f.d., professor
Raximov G.B. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b
Xujamuratov U.R. – t.f.f.d., (PhD) dotsent
Ro‘ziyev E.S. - p.f.d., professor
Xajiyeva D.A. – f.f.f.d., dotsent
Yakubova Sh.E. – p.f.f.d (PhD) dotsent
Atajanova D.U. - p.f.f.d (PhD) dotsent
Absalamov T.T. - p.f.f.d (PhD) dotsent

Taqrizchilar:
Xodjaniyazov S.U. – p.f.d., professor
Abdazimov A.A. – p.f.f.d. (PhD), dotsent

3-SHO‘BA. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASI: MODELLASHTIRISH, AVTOMATLASHTIRISH VA RAQAMLI YECHIMLAR

TOLERANTLIK MUAMMOSI KONTENT TAHLILI VA ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI

Karimova E’zozxon Gapirjonovna
s.f.n., dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif tolerantlik muammosining tarixiy hodisa ekanligi, transditsiplinar tavsifga egaligi, murakkab tuzilish va asoslarni o‘zida ifoda etishi, pedagogik nuqtai nazardan psixologik tadqiqotlarga asoslanib, didaktik va tarbiyaviy produktogenlikni ta’minlash mumkinligi haqidagi masalalarni kontent tahlilga asoslanib yoritib bergan**.**

Kalit so‘zlar: tolerantlik, tarixiylik, fenomen, yondashuv, sifat, fazilat, konstrukt.

Tolerantlik tushunchasi xilma-xil ma’noli va turli qirralarga egaligi sababli ko‘plab fanlarning tadqiqot ob’ekti hisoblanadi. Tolerantlik tushunchasi turli talqinlarda uchraydi. Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik, avvalo, hurmat va tenglikni e’tirof etish, hamdardlik va hamfikrlilik sifatida qaraladi. Tolerantlik boshqalarni ular qanday bo‘lsalar, shunday qabul qilish va ular bilan kelishuv asosida o‘zaro munosabatda bo‘lishga tayyorlikni anglatadi. Biroq tolerantlik befarqlikka, konformizmga yoki shaxsiy manfaatlarning kamayishiga aylanib qolmasligi lozim.

Tolerantlik tushunchasining tarixiy konteksti XVIII asrga borib taqaladi. Zamonaviy tolerantlik tushunchasi yoki, aniqroq aytganda, uni fuqarolar tinchligi va adolatsizlikdan himoyalovchi omil sifatida e’tirof etish g‘oyasi ko‘p jihatdan XVI–XVIII asr faylasuflarining faoliyati bilan bog‘liq. Ular “toqatsizlikka toqatli bo‘lish” g‘oyasi va shafqatsiz diniy to‘qnashuvlarga qarshi chiqqanlar. Faylasuflar faoliyatining eng muhim natijasi tolerantlikni umumiy qadriyat va dinlar, xalqlar hamda boshqa ijtimoiy guruhlar o‘rtasida tinchlik va totuvlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida tan olish bo‘ldi [1, 6-b.].

Ilmiy adabiyotlarda tolerantlik, avvalo, hurmat va tenglikni e’tirof etish, hukmronlik va zo‘ravonlikdan voz kechish, inson madaniyatining ko‘p qirraliligi va xilma-xilligini tan olish, uni yagona yoki ustuvor nuqtai nazarga aylantirishdan bosh tortish sifatida qaraladi. Tolerantlik insonning atrof-muxit bilan o‘zaro hamkorlikka tayyorligi, boshqalarni ular qanday bo‘lsalar shunday qabul qilish, lekin o‘z dunyoqarashini buzmaslikni nazarda tutadi. U avvalo, barcha manfaatdor tomonlarning o‘zaro faol va teng munosabatiga asoslanadi [2]. Tolerantlik – barkamol shaxsning hayotiy pozitsiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘z qadriyatlari va manfaatlariga ega, zarur bo‘lsa ularni himoya qila oladi, biroq shu bilan birga boshqalarning pozitsiyalari va qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi [3, 166-170-b.].

Ijtimoiy nuqtai nazardan tolerantlik insonning boshqalarga o‘z hayot tarzi va xulq-atvorini tanlash huquqini berishga tayyorligi, shu bilan birga zo‘ravonlik, bezorilik va jamiyatning obro‘si yoki farovonligiga tahdid soluvchi xatti-harakatlarni cheklashga intilishidir. Adabiyotlarda ko‘pincha tolerantlik va befarqlik tushunchalari o‘rtasidagi farqlar ta’riflanadi, ammo kundalik hayotda shu ma’noga yaqinroq bo‘lgan ko‘plab so‘zlar qo‘llaniladi: toqatlilik, moslashuvchanlik,

kechirimlilik, o‘zaro bir-birini tushunish, sabr-toqatlilik. Bu so‘zlar ijobiy ma’noga ega o‘zaro bir-birini boyitib boradigan atamalar bo‘lib, ularning umumiy jihati shundaki, hech biri faol harakatni ifodalamaydi. Mazkur atamalar asosan, voqea va xatti-harakatlarga nisbatan sust munosabatni ifoda etadi. Shu bilan birga, tolerantlikni betaraflik va nofaollik bilan bog‘lash uning falsafiy mohiyatiga zid kelishi mumkin [4].

Evolyusion-tabiiy jihatdan tolerantlik “munosabat me’yori” tushunchasiga asoslanadi. Ya’ni, bu ma’lum tur yoki jonzotga xos bo‘lgan va uning genotipini buzmaydigan mas’uliyatli munosabatda namoyon bo‘ladi [5, 16-17-b.].

Siyosiy nuqtai nazardan tolerantlik hokimiyatning jamiyatda va hatto o‘z hammaslaklarida ham o‘zgacha fikrlashga yo‘l qo‘yishga tayyorligi, siyosiy bahslarda mag‘lubiyatni munosib qabul qilish va siyosiy plyuralizmni davlatdagi xilma-xillikning ifodasi sifatida tan olish qobiliyati sifatida izohlanadi [6].

Axloqiy nuqtai nazardan tolerantlik insonparvarlik pedagogikasi va psixologiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, shaxsning fazilatlari va qadr-qimmati oliy qadriyat sifatida tushuniladi. Ushbu qadriyatlar, jumladan, insonlarning bir-biridan farq qiluvchi xususiyatlari va individual xilma-xilligini saqlab qolishga xizmat qiladi. Agar madaniy turfa xillik qadriyat va boylik sifatida namoyon bo‘lsa, tolerantlik raqobatdagi madaniyatlar o‘rtasida sivilizatsiyalashgan murosaning me’yori, boshqa mantiq va qarashlarni qabul qilishga tayyorlik sifatida namoyon bo‘ladi. U xilma-xillikni saqlab qolish, farqlilik va o‘ziga xoslikni himoya qilish uchun muhim shart hisoblanadi [7].

Psixologik-pedagogik nuqtai nazaridan tolerantlik tushunchasining ta’riflari xilma-xildir. A.Asmolov[8]ning fikricha, bu fazilat uch o‘zaro tutashadigan konseptni ifodalaydi: barqarorlik, toqatlilik va qabul qilingan darajada chegaradan chetga chiqish. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda “tolerantlik” atamasi boshqalardan ma’lum jihatdan farq qiluvchi yoki umumqabul qilingan fikrlarga rioya qilmaydigan odamlar bilan muloqot o‘rnatish va uni saqlab turishga intilish va qobiliyat sifatida izohlanadi.

Tolerantlik – insoniyatning evolyusion rivojlanish omillaridan biri bo‘lgan fenomendir. U o‘zini saqlash instinkti asosida paydo bo‘lib, asta-sekin qadriyat va me’yor maqomini olgan[9]. Tolerantlik – bu murakkab va hamma vaqt ham erishish qiyin bo‘lgan muvaffaqiyat, chunki jamiyatning asosini guruhiy ong tashkil etadi. Odamlar o‘zlarining e’tiqodlarini bo‘lishadigan yoki bir tilda so‘zlashadigan, yoki bir xil madaniyatga ega bo‘lganlar bilan birlashadilar. Bu birlashish turli belgilar bo‘yicha amalga oshishi mumkin: millat, etnik guruh, ijtimoiy qatlam, kasbiy, shaxsiy, xalqaro yoki sivilizatsion darajada.

Ijtimoiy-madaniy tolerantlik – turli madaniy sivilizatsiyalar o‘rtasidagi muloqotda zo‘ravonliksiz munosabatni nazarda tutadi. Xalqaro munosabatlarda tolerantlik davlatlar o‘rtasida hamkorlik va tinch-totuv yashashning asosiy sharti bo‘lib, davlatlarning kattaligi, iqtisodiy rivojlanishi, aholisining etnik yoki diniy mansubligidan qat’i nazar amal qiladi [10].

Etnik tolerantlik – bu boshqa xalqlarning turmush tarziga, urf-odatlariga, an’analariga, xulq-atvorlariga, fikr va g‘oyalariga nisbatan sabr-toqat bilan munosabatda bo‘lishdir. Bu sifat inson o‘zining ijtimoiy-madaniy muhitida shakllangan etnik stereotiplari ish bermaganda, yangi me’yorlar hali shakllanish bosqichida bo‘ladigan shaxslararo yoki ichki tanlov vaziyatlarida namoyon bo‘ladi. Etnik tolerantlik boshqa etnos vakillari bilan murakkab yoki nizoli holatlarda ham o‘zini namoyon qiladi[11].

Ijtimoiy tolerantlik – jamiyatning turli ijtimoiy guruhlari va hokimiyat tuzilmalari o‘rtasidagi sheriklik asosidagi hamkorlik shakli bo‘lib, bunday hamkorlikning zarurligi va turli tomonlarning nuqtai nazarlariga hurmat bilan qarashni ifoda etadi. U jamiyatdagi munosabatlarni muvozanatlashtirish va uyg‘unlashtirishga qaratilgan bo‘lib, insonlarni o‘z huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun birlashish huquqini tan oladi[11].

Personallashgan tolerantlik boshqa har bir insonga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, boshqacha fikrlar mavjudligini anglash orqali namoyon bo‘ladi. Har bir inson millat, din yoki boshqa belgilarga bog‘liq negizlar asosida emas, balki o‘zining shaxsiy sifatlari va amallariga qarab baholanadi[12].

Tolerantlik – turli madaniyatlar, qarashlar va yo‘nalishlarga ega odamlar bilan muloqot qilish tuzilmasining muhim qismi hisoblanadi. Tolerantlikka mos keladigan o‘zaro munosabatning uch turi mavjud: muloqot, hamkorlik va vasiylik. S.L.Bratchenko[13]ning fikriga ko‘ra, muloqotli munosabatda hissiy va kognitiv (aqliy) komponentlar ustun bo‘ladi. Bu hissiyot, sherikni his qilish, uni qanday bo‘lsa, shunday qabul qilish, boshqalarni standartsiz idrok etish, fikrlashdagi moslashuvchanlik, o‘z shaxsiyatini to‘g‘ri qabul qilish va baholash qobiliyati bilan tavsiflanadi. Aynan muloqotli munosabat jamiyatdagi teng pozitsiyalarni nazarda tutadi. Tolerantlik munosabatning ikkinchi turi — hamkorlik, ya’ni birgalikda rejalashtirish, imkoniyatlar asosida kuch va vositalarni taqsimlashni nazarda tutadi. Har bir ishtirokchining imkoniyatlariga asoslangan holda kuch va vositalarni taqsimlash quyidagi belgilar orqali tavsiflanadi: mehribonlik (tajovuzning, jumladan o‘z-o‘ziga ham tajovuzning yo‘qligi), muloqotchanlik, ishonch, harakatlardagi mobillik va ijtimoiy faollik[14]. Vasiylik ham tolerantlikka tegishli munosabat turi bo‘lib, g‘amxo‘rlikni anglatadi. Bu g‘amxo‘rlik himoya qilinayotgan shaxsning qadr-qimmatini kamsitmaydi, balki tabiiy munosabat sifatida qabul qilinadi. Bu tur faqat ikki tomon bir-birini qabul qilganda va bir-biriga nisbatan toqatli bo‘lganda amalga oshadi[15]. Mazkur darajadagi tolerant munosabatlar quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: hissiy barqarorlik, ijtimoiy faollik, ekstravertlik va yuqori darajadagi hamdardlik (empatiya).

E.N.Tretyakova[16] o‘zining “Tolerantlik shaxsning ma’naviy-axloqiy fazilati sifatida” nomli tadqiqotida bugungi murakkab zamonda shaxsning axloqiy sifatlariga bo‘lgan talab yanada dolzarblik kasb etayotganligini ta’kidlaydi. Shaxs, olimaning fikriga ko‘ra, uning etnik kelib chiqishi, millati, ijtimoiy va madaniy dahldorligidan qat’iy nazar o‘z ma’naviy-axloqiy sifatlari bilan zamonni ijobiy tarafga o‘zgartirishi mumkin. Murakkab global olamning yangi paradigmalari yaratilayotgan davrda aynan axloqiy sifatlar uning bosh ko‘rsatkichiga aylanib bormoqda. Global dunyo esa rang-baranglikdan iboratdir. Dunyo rang-barangligi esa shaxs axloqiy sifatlari ichida aynan totuvlik va bag‘rikenglikni taqozo etadi. Chunki globallik sharoitida har qanday munosabatlar sub’ekt-subekt sathida va mavqeida tashkil qilinadi. Subyekt-subyekt aloqalari esa aynan o‘zaro hurmat va ehtirom, diniy bag‘rikenglik, tolerantlik, lingvistik va madaniy rang-baranglik asosidagi shaxslararo munosabatlar, dialog, ruhiy-psixologik kommunikatsiya sifatida amalga oshiriladi.

Milliy va xorijiy tadqiqotlar tahlili tolerantlik hodisasini ilmiy-pedagogik o‘rganishda turli-tuman metodologik yondashuvlar mavjudligi haqidagi xulosaga kelish imkonini berdi. Ularning umumlashtirgan holda besh guruhga ajratish mumkin:

1) internatsionalizatsion va identifikatsion yondashuvga ko‘ra, tolerantlik millatlararo munosabatlar, milliy o‘ziga xosliklarni hisobga olish orqali katta ijtimoiy ta’sirc kuchiga ega (R.Murtazayeva, Z.Qodirova, R.Ubaydullayeva, Sh.Madayeva, E.Karimova va boshqalar);

2) shaxsiy-insonparvarlik yondashuv nuqtai nazaridan, tolerantlik — insonning ongli tanlovi, uning hayotiy pozitsiyasi va tashqi dunyo bilan faol munosabatining ifodasi hisoblanadi (K.Rodjers, A.Maslou, E.Fromm, N.Egamberdiyeva, R.Medetova va boshqalar);

3) fasilitativ yondashuv bo‘yicha, tolerantlik faqatgina tashqi omillar natijasi bo‘lishi mumkin emas, u kongruentlikni taqozo etadi (R.Dimuxametov, B.Xodjayev va boshqalar);

4) dialogik yondashuvda tolerantlik shaxslararo munosabatlarning maxsus shakli bo‘lib, u tenglik, toqat va rahm-shafqat asosida amalga oshadi (S.Bratchenko, R.Safarova va boshqalar);

5) paydagogik yondashuvga ko‘ra, tolerantlik intolerant sifatlarni tashxis etish va korreksiyalash orqali shaxsning integrativ sifati tarzida komil insonni tarbiyalash manbai bo‘lib xizmat qiladi (L.Bayborodova, P.Komogorov, R.Medetova, G.Aripova, G.Yusupova va boshqalar).

Tolerantlik muammosiga doir ilmiy-pedagogik manbalar tahlili bo‘lajak pedagoglarda tolerantlik kompetensiyalarini rivojlantirish aniq konstruktga asoslanish lozimligini ko‘rsatadi. Mazkur konstrukt o‘zida nazariy (falsafiy, madaniyatshunoslik, sotsiologik, psixologik) va amaliy (pedagogik, metodik, texnologik) ish yo‘nalishlari, shaxsiy-insonparvarlik, kompetensiyaviy, faoliyatli, muhitli, fasilitatsion, multimodal yondashuvlarni hamda struktur nuqtai nazardan kognitiv, xulq-atvorga doir, hissiy-irodaviy, refleksiv kabi komponentlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Лихачев Д.С. Письма о добром. – СПб.:«logos», 2007. – 266 с.

2. Братченко С.Л. Межличностный диалог и его основные атрибуты // Психология с человеческим лицом. М., 1997. – С. 201-222.

3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 1997. – 480 с.

4. Словарь иностранных слов [около 6000 слов] / под ред. И. К. Сазоновой. – М. : АСТ-Пресс Книга, 2001. – 631 с.

5. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. – Жить в мире с собой и другими; Тренинг толерантности для подростков. 2-е изд., стер. – М.: Генезис, 2001 – 112 с.

6. Андреева Г.М. Социальная психология сегодня: поиски и размышления. – М ... – М.: Аспект Пресс, 1999. –. 429 с.

7. Вачков И.В. Такие разные учителя или новая типология педагогов // Школьный психолог, 2000. № 3. – С. 8-9.

8. Асмолов А.Г. Толерантность в общественном сознании России. М.: ИЭАРАЮ, 1998. – 156 с.

9. Декларация принципов толерантности // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. – 2001. – Вып. 1. – С. 131-137.

10. Ситарам К., Когделл Р. Основы межкультурной коммуникации // Человек. – 1992. – № 5. – С.106.

11. Толерантность (введение в проблему) // С.К.Бондырева, Д. В.Колесов. – 2-е изд., стер. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЕК, 2011. – 240 с.

12. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды / Г. Олпорт; [пер. с англ. Л.В. Трубицыной, Д.А. Леонтьева]; под общ. ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 159 с.

13. Братченко, С.Л. Экзистенциальная психология глубинного общения / С.Л. Братченко. – М.: Смысл, 2001. – 213 с.

14. Зайцева М. И. Проект «Подросток и толерантность» / М. И. Зайцева // Справочник классного руководителя. – ЗАО «МЦФЭР», 2007. – № 1.

15. Митина Л.М. Профессиональное здоровье учителя: стратегия и технология // Школа здоровья. – 1996. – №4. – С.55-57.

16. Третьякова Е.Н. Толерантность как духовно-нравственное качество личности: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Санкт-Петербург, 2011. – 18 с.

MÜHARIBƏ ŞƏRAITINDƏ ENERJI INFRASTRUKTURUNUN KIBERTƏHLÜKƏSIZLIYI: RISKLƏR, ÇAĞIRIŞLAR VƏ SÜNI INTELLEKTIN ROLU

Babayeva-Şükürova Fərahilə

AMEA Fəlsəfə və Sosialgiya İnstitutu, Beynəlxalq münasibətlər və Geosiyasət şöbəsi böyük elmi işçi, fereh_7@mail.ru, Orcid:0000-0002-49005166

Açar sözlər: enerji infrastrukturu, kibertəhlükəsizlik, müharibə, süni intellekt, SCADA sistemləri, kritik infrastruktur, kiberhücumlar

Xülasə

Müasir dövrdə enerji infrastrukturu dövlətlərin milli təhlükəsizliyinin əsas komponentlərindən biri hesab olunur. Müharibə və regional siyasi gərginliklər fonunda enerji sistemləri yalnız fiziki deyil, eyni zamanda kiberhücumlara da məruz qalır. Xüsusilə SCADA və sənaye idarəetmə sistemlərinə qarşı həyata keçirilən hücumlar enerji təchizatının dayanıqlığını ciddi şəkildə təhdid edir. Məqalədə müharibə şəraitində enerji infrastrukturuna qarşı yönəlmiş əsas kibertəhlükələr təhlil olunur, mövcud çağırışlar müəyyənləşdirilir və süni intellekt texnologiyalarının bu sahədə tətbiq imkanları araşdırılır. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, maşın öyrənməsi və böyük verilənlərin analizi əsaslı sistemlər erkən xəbərdarlıq, anomaliyaların aşkarlanması və avtomatlaşdırılmış müdafiə mexanizmlərinin qurulmasında mühüm rol oynaya bilər.

Giriş

Qlobal geosiyasi proseslər göstərir ki, müasir münaqişələr yalnız hərbi əməliyyatlarla məhdudlaşmır. Hibrid müharibə konsepsiyası çərçivəsində informasiya və kiber məkan əsas döyüş sahəsinə çevrilmişdir. Enerji infrastrukturu isə iqtisadi sabitliyin və sosial rifahın təminatçısı kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Elektrik stansiyaları, ötürücü xətlər, neft-qaz boru kəmərləri və paylayıcı şəbəkələr kimi obyektlər kiberhücumların əsas hədəfləri sırasındadır.

Müharibə şəraitində enerji sistemlərinə qarşı kiberhücumlar dövlətin müdafiə qabiliyyətini zəiflətmək, ictimai panika yaratmaq və iqtisadi zərər vurmaq məqsədi daşıyır. Bu səbəbdən enerji infrastrukturunun kibertəhlükəsizliyi milli təhlükəsizlik strategiyalarının prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir.

Enerji infrastrukturuna qarşı əsas kiber risklər

Enerji sektorunda müşahidə olunan əsas kiber risklər aşağıdakılardır: zərərli proqram təminatı (malware), fişinq hücumları, DDoS hücumları, daxili təhdidlər və sənaye idarəetmə sistemlərinə yönəlmiş məqsədli hücumlar. SCADA və ICS sistemləri tez-tez köhnəlmiş proqram təminatından istifadə etdiyinə görə zəif müdafiə mexanizmlərinə malik olur.

Bundan əlavə, enerji obyektlərinin rəqəmsallaşdırılması və IoT cihazlarının geniş tətbiqi hücum səthini artırır. Müharibə şəraitində dövlətlərarası kiber əməliyyatlar daha koordinasiyalı və sistemli xarakter daşıyır.

Mövcud çağırışlar

Enerji infrastrukturunun kibertəhlükəsizliyinin təmin edilməsində bir sıra çağırışlar mövcuddur. Bunlara texnoloji köhnəlmə, kadr çatışmazlığı, normativ-hüquqi boşluqlar və beynəlxalq əməkdaşlığın kifayət qədər inkişaf etməməsi daxildir. Müharibə şəraitində isə bu problemlər daha da dərinləşir.

Digər mühüm çağırış isə real vaxt rejimində monitorinq və insidentlərin operativ idarə edilməsidir. Ənənəvi təhlükəsizlik sistemləri mürəkkəb və çoxşaxəli hücumları vaxtında aşkar etməkdə çətinlik çəkir.

Süni intellektin rolu və tətbiq imkanları

Süni intellekt enerji sektorunda kibertəhlükəsizliyin gücləndirilməsi üçün innovativ imkanlar yaradır. Maşın öyrənməsi alqoritmləri böyük həcmdə verilənləri analiz edərək anomaliyaları aşkarlaya və potensial hücumları əvvəlcədən proqnozlaşdıra bilər.

Dərin öyrənmə modelləri şəbəkə trafikinə nəzarət etməklə qeyri-adi davranışları müəyyən edir və avtomatik cavab mexanizmlərini işə sala bilir. Bundan əlavə, süni intellekt əsaslı qərar dəstək sistemləri böhran vəziyyətində optimal idarəetmə qərarlarının qəbuluna kömək edir.

Bununla yanaşı, süni intellekt sistemlərinin özü də kiberhücumlara məruz qala bilər. Model manipulyasiyası və məlumatların zəhərlənməsi kimi risklər nəzərə alınmalıdır.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, müharibə şəraitində enerji infrastrukturunun kibertəhlükəsizliyi kompleks və çoxsəviyyəli yanaşma tələb edir. Süni intellekt texnologiyaları erkən xəbərdarlıq, risklərin proqnozlaşdırılması və avtomatlaşdırılmış müdafiə mexanizmlərinin qurulmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bununla belə, hüquqi baza, kadr hazırlığı və beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmləri gücləndirilməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Singer, P. W., & Friedman, A. (2014). Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press.
2. Knapp, E. D., & Langill, J. T. (2015). Industrial Network Security. Syngress.
3. Stallings, W. (2018). Effective Cybersecurity. Addison-Wesley.
4. ENISA (2023). Threat Landscape for Critical Infrastructure.
5. World Economic Forum (2024). Global Cybersecurity Outlook Report.

TALABALARNING MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA INNOVATSION YONDASHUV

Salayev Temurbek Alisher o‘g‘li
Urganch davlat pedagogika instituti akademik litseyi direktori

Annotatsiya: Mazkur tezisda talabalarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari va innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi. Globallashuv sharoitida oliy ta’lim tizimida madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning dolzarbligi asoslab beriladi. Raqamli ta’lim texnologiyalari, loyiha asosida o‘qitish, CLIL yondashuvi hamda xalqaro akademik mobilitet dasturlarining pedagogik ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo kommunikatsiya, kompetensiya, innovatsion yondashuv, globallashuv, oliy ta’lim, CLIL, raqamli ta’lim.

Kirish Globallashuv jarayoni va xalqaro integratsiya sharoitida turli millat va madaniyat vakillari o‘rtasidagi ijtimoiy hamda professional aloqalar kengayib bormoqda. Shu sababli zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalish mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim islohotlari, jumladan O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan ilgari surilayotgan xalqaro hamkorlik siyosati doirasida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya – bu shaxsning boshqa madaniyat vakillari bilan samarali, bag‘rikeng va o‘zaro hurmat asosida muloqot olib borish qobiliyatidir. Ilmiy manbalarda ushbu tushuncha tarkibiga bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlar tizimi kiritiladi.

Byram, Michael madaniyatlararo kompetensiyani til o‘qitish jarayonining ajralmas qismi sifatida ko‘rib, uni lingvistik, sotsiokultural va strategik komponentlar birligi sifatida talqin qiladi. Deardorff, Darla K. esa madaniyatlararo kompetensiyani talabaning xalqaro muhitda samarali va moslashuvchan faoliyat yuritish ko‘rsatkichi sifatida baholaydi.

Mazkur kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Kognitiv komponent – boshqa madaniyatlar, qadriyatlar va an’analar haqida bilim; Affektiv komponent – tolerantlik, empatiya va ochiqlik; Xulqiy komponent – real kommunikativ vaziyatlarda moslashuvchan muloqot strategiyalaridan foydalanish. Talabalarning madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Jumladan:

Loyiha asosida o‘qitish (PBL) – talabalarni muammoli vaziyatlarni hal etishga jalb etish orqali tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Rol o‘ynash va simulyatsiya metodlari – real hayotiy madaniyatlararo vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) – fan va til integratsiyasi asosida kasbiy hamda kommunikativ kompetensiyani birgalikda shakllantiradi.

Raqamli ta’lim texnologiyalari – virtual almashinuv, onlayn hamkorlik va xalqaro loyihalar orqali real madaniy tajriba orttirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalqaro akademik mobilitet dasturlarida ishtirok etish talabalar dunyoqarashini kengaytiradi va amaliy madaniyatlararo muloqot tajribasini oshiradi.

Xulosa Talabalarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy oliy ta’limning strategik yo‘nalishlaridan biridir. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim muhiti va xalqaro hamkorlik mexanizmlari ushbu jarayon samaradorligini oshiradi. Natijada global tafakkurga ega, tolerant va raqobatbardosh mutaxassislar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Byram, Michael. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.

2. Deardorff, Darla K.. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. // Journal of Studies in International Education. – 2006. – Vol. 10(3). – P. 241–266.

3. Hall, Edward T.. Beyond Culture. – New York: Anchor Books, 1976.

4. Hofstede, Geert. Cultures and Organizations: Software of the Mind. – New York: McGraw-Hill, 2010.

5. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

6. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris, 2013.

7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.

OLIY TA’LIM MUASSASALARI AXBOROT-RESURS MARKAZLARINI RAQAMLASHTIRISHNING FUNKSIONAL MODELI (URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI MISOLIDA).

Tajimuratova Dilrabo Bozorbaevna

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi tadbirkorlik va biznes oliy maktabi magistranti,

dtajimuratova86@mail.ru,

+99897-791-24-42.

Ruziyeva Matluba Baxriddinovna

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi tadbirkorlik va biznes oliy maktabi magistranti,

mruziyeva85@mail.ru +99894-834-84-85.

Annotatsiya: *Maqolada Oliy ta’lim muassasalari Axborot-resurs markazlarini raqamlashtirishning funksional modeli, zamonaviy ta’lim tizimida Axborot-resurs markazlarilarini raqamlashtirishning ahamiyati, zamonaviy modellari va Urganch davlat pedagogika instituti Axborot-resurs markazi faoliyati misolida raqamlashtirish va avtomatlashtirishning afzalliklari hayotiy misollar bilan ochiqlanadi. Shuningdek, bu yo‘nalishda*

ahamiyat berilishi lozim bo‘lgan jihatlar yuzasidan ilmiy manbalarga asoslangan fikrlar ilgari suriladi.

***Kalit so‘zlar**: Zamonaviy Axborot-resurs markazlari, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, elektron plarformalar, MASAC, RFID, E-library, Axborot-kutubxonani boshqarish tizimi, unilibrary.uz, self-service (kitobxonlar o‘z-o‘ziga xizmat qilishi), fondni boshqarish, integratsiya va ma’lumotlar almashinuvi.*

***Аннотация:** В статье описывается функциональная модель цифровизации информационно-ресурсных центров высших учебных заведений, значение цифровизации информационно-ресурсных центров в современной системе образования, современные модели и преимущества цифровизации на примере деятельности информационно-ресурсного центра Ургенчского государственного педагогического института с реальными примерами. Также приводятся мнения, основанные на научных источниках, по аспектам, которым следует уделять внимание в этом направлении.*

***Ключевые слова:** Современные информационно-ресурсные центры, цифровизация, автоматизация, электронные платформы, MASAC, RFID, электронная библиотека, система управления библиотекой, unilibrary.uz, самообслуживание (самообслуживание библиотекарей), управление фондами, интеграция и обмен данными.*

***Annotation**: The article describes the functional model of digitization of Information Resource Centers of Higher Educational Institutions, the importance of digitization of Information Resource Centers in the modern education system, modern models and the advantages of digitization on the example of the activities of the Information Resource Center of the Urgench State Pedagogical Institute with real-life examples. It also puts forward opinions based on scientific sources on the aspects that should be given importance in this direction.*

***Keywords**: Modern Information Resource Centers, digitization, automation, electronic platforms, MASAC, RFID, E-library, Information Library Management System, unilibrary.uz, self-service (librarians self-serve), fund management, integration and data exchange.*

So‘nggi yillarda mamlakatimizda barcha sohalarni raqamlashtirish, yangi texnologiyalarni tadbiq etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa xizmatlar sifatini oshirish, foydalanuvchilarning vaqti va mablag‘ini tejash imkonini bermoqda. Ayniqsa Oliy ta’lim tizimida o‘quv jarayonlarini raqamlashtirish ishlarining jadal sur’atlarda o‘sib borayotganligi nafaqat talabalar, ilmiy izlanuvchilar, professor-o‘qituvchilar, balk iota-onalarga ham qulay shart-sharoitlar yaratmoqda. Ayniqsa davlatimiz rahbari tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasiga hamohang tarzda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan hayotga tadbiq etilayotgan “Raqamli universitet” bu boradagi eng muhim yutuqlardan biri hisobanadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida Axborot-resurs markazlari faqat kitob saqlash joyi emas, balki axborot texnologiyalariga asoslangan ilmiy-tadqiqot markaziga aylanishi talab etiladi. Raqamlashtirish — bu jarayonlarni tezlashtirish, ma’lumotlar bazasini yagona tizimga keltirish va foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratishdir.

Elektron platformalar — bu axborot-resurs markazlari (ARM) fondlarini **raqamli formatga o‘tkazish, saqlash, tartibga solish, foydalanuvchilarga taqdim etish va ulardan qulay foydalanishni ta’minlovchi dasturiy tizimlar**dir. Ular orqali foydalanuvchi **elektron**

kitoblar, maqolalar, dissertatsiyalar va boshqa ilmiy materiallarni webbrowser orqali qidirish, o‘qish va yuklab olish imkoniga ega bo‘ladi.

Axborot-resurs markazlarini raqamlashtirish nafaqat kitoblarni elektron shaklga o‘tkazish, balki ta’lim sifatini oshirishning strategik omili hisoblanadi. 2025-yilda O‘zbekistonda Axborot-resurs markazlari faoliyatida **unilibrary.uz** kabi yagona elektron platformalar bilan integratsiyalashuv asosiy vazifa etib belgilangan bo‘lib, bu yo‘nalishda ijobiy ishlar olib borilganini ta’kidlash lozim.

Oliy ta’lim muassasasalari Axborot-resurs markazlarini (ARM) raqamlashtirish axborotdan foydalanish tezligini oshiradi, masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlaydi va resurslardan 24/7 foydalanish imkonini beradi. Elektron bazalar orqali foydalanuvchilar kutubxona fondidan samarali foydalanib, mustaqil ta’lim olish va ilmiy izlanishlar uchun qulay sharoitlarga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, Axborot-resurs markazlarini avtomatlashtirish yani Axborot-kutubxonani boshqarish tizimini yo‘lga qo‘yish ham bugungi zamonaviy kutubxona modelini ancha to‘ldiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Oliy ta’lim muassasalari Axborot-resurs markazlarini raqamlashtirishning funksional modelini ishlab chiqish va Axborot kutubxonani boshqarish tizimi asosida uning samaradorligini (Urganch davlat pedagogika instituti misolida) tahlil qilishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi “Davlat oliy ta’lim muassasalarining akademik va tashkiliy boshqaruv mustaqilligini ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PQ-60-son qaroriga muvofiq Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzurida “Elektron kutubxona” (unilibrary.uz) platformasi faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Ushbu “Elektron kutubxona” oliy ta’lim tizimidagi raqamlashtirish jarayonlarining ajralmas bo‘lagi sifatida respublikadagi barcha talabalar, professor-o‘qituvchilar, ishchi-xodimlar va keng aholi qatlamlariga zamonaviy hamda sifatli kutubxona xizmatidan beminnat foydalanish imkoniyatini berdi.

“Elektron kutubxona” yangi tushuncha bo‘lib, uning tarixi yaqin 20 yilga to‘g‘ri keladi. Raqamli kutubxonalar quyidagi xarakteristikaga ega:

- turli formatlarda adabiyotlar tarkibini saqlaydi, tarqatadi va himoya qiladi, shuning bilan birga, foydalanuvchi va axborot-resurs markazi o‘rtasida o‘zaro aloqani ta’minlaydi;
- geografik jihatdan ham, vaqt o‘tishi bilan ham doimo mavjud;
- joylangan ma’lumotlarning nafaqat O‘zbekiston, balki butun dunyo miqyosida mashhur bo‘lishi, havola va iqtiboslarni kuchaytirishi mumkin;
- ta’lim jarayonining mahsullarini ommaga e’lon qilishlari va ulardan keying o‘rganish uchun ma’lumot sifatida foydalanishlari mumkin;

“Elektron kutubxona” ning axborot tizimini yaratish katta hajmdagi raqamli axborotdan qulay foydalanishni ta’minlaydigan axborotni to‘plash, saqlash, qidirish, himoya qilish va olish bo‘yicha xizmatlarning yaxlit majmuidir. Elektron kutubxonalar – bu ma’lumotni tashkil qilish, qidirish va ishlatishga urg‘u beradigan maxsus apparat, tarmoq va dasturiy ta’minotdagi arxitektura ilovalari hisoblanadi.

Internet tarmog‘ining rivojlanishi, raqamli hujjatlar va ma’lumotlar bazalariga kirish uchun dasturiy ta’minotning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, ma’lumotlar saqlash joylari sig‘imini oshirish va saqlash xarajatlarini kamaytirish natijasida elektron kutubxonalar imkoniyatlari kengaymoqda.

Axborot-resurs markazini raqamlashtirishning funksional modeli quyidagi to‘rtta asosiy yo‘nalishdan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiq:

1. Fondni boshqarish (Digital Assets Management): Bosma adabiyotlarni raqamlashtirish, elektron kataloglarni (OPAC) yaratish va saqlashni ta’minlaydi. Bunda ARM fondining istiqbol dasturini belgilovchi "model" indikatorlaridan foydalaniladi.
2. Xizmat ko‘rsatish platformasi: Foydalanuvchilarga vaqt va joy cheklovisiz ma’lumot olish imkonini beruvchi tizim. Bu yerda AI (sun’iy intellekt) asosidagi qidiruv va shaxsiy tavsiyalar berish funksiyalari joriy etilmoqda.
3. Integratsiya va ma’lumotlar almashinuvi: Milliy kutubxona va xorijiy ilmiy bazalar (Scopus, ScienceDirect) bilan yagona axborot makonini yaratish.
4. Masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlash: LMS (Learning Management Systems) bilan integratsiyalashgan holda talabalarning o‘quv jarayoni uchun zarur resurslarni yetkazib berish.

2025-yilgi global va milliy trendlar Axborot-resurs markazlari faoliyatiga quyidagi yangiliklarni olib kirdi:

- *Smart Data:* Talabalarning ehtiyojlarini oldindan tahlil qilish va ularga mos adabiyotlarni taklif qilish.
- *Blockchain:* Raqamli huquqlarni boshqarish (DRM) va tranzaksiyalar xavfsizligini ta’minlash uchun.
- *Embedded Librarianship:* Kutubxonachining nafaqat xizmat ko‘rsatuvchi, balki tadqiqot guruhlarining faol a’zosi sifatidagi yangi roli.

Ushbu funksional modelni amalga oshirish orqali:

- Talaba va professor-o‘qituvchilarning axborotga bo‘lgan ehtiyoji 24/7 rejimda qondiriladi;
- Qog‘oz sarfi kamayadi va ta’limning barqarorligi ta’minlanadi;
- Oliy ta’lim muassasasining investitsiyaviy jozibadorligi va xalqaro reytinglardagi o‘rni oshadi.

Bir so‘z bilan aytadigan bo‘lsak, raqamlashtirish jarayoni noyob va tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan manbalarni saqlab qolishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Qog‘oz shaklidagi hujjatlar vaqt o‘tishi bilan eskiradi va yaroqsiz holga keladi, elektron nusxalar esa ularning mazmunini uzoq muddat davomida saqlash imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli Axborot-resurs markazlari ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Talabalar va ilmiy tadqiqotchilar elektron darsliklar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalardan keng foydalanish orqali o‘quv va ilmiy faoliyatini yanada rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Axborot-resurs markazlarini raqamlashtirishda **elektron platformalar markaziy rol o‘ynaydi.** Ular nafaqat resurslarni saqlash va taqdim etish vositasi, balki ilmiy hamjamiyat uchun qulay, integratsiyalashgan axborot ekotizimini yaratadi. Bu platformalar yordamida Axborot-resurs markazlari **raqamli kutubxona, ilmiy ma’lumotlar bazasi va avtomatlashtirilgan katalog xizmatlarini** bir tizimda taklif etadi — bu esa ta’lim, ilm-fan va tadqiqot jarayonlarini samarali qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xo‘sh, Axborot-resurs markazini avtomatlashtirish qanday jarayon hisoblanadi? Axborot-resurs markazini avtomatlashtirish bu – axborot-resurs markazida bo‘lgan barcha funksiyalarni elektron tizimlar orqali boshqarish, ma’lumotlarni raqamlashtirish va jarayonlarni optimallashtirishdir. Bu quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- Resurslarni elektron saqlash;

- Elektron kataloglar yaratish;
- Foydalanuvchilarga onlayn xizmatlarni taqdim etish;
- Ma’lumotlarni qidirish va filtrlash imkoniyatlarini joriy etish;
- Statistik hisobotlar va monitoring.

Axborot-resurs markazini avtomatlashtirish — bu raqamli asr talabi bo‘lib, u markazning xizmatlar sifatini, ma’lumotlar xavfsizligini va foydalanuvchi tajribasini sezilarli darajada yaxshilaydi. Avtomatlashtirish jarayonida zamonaviy dasturiy tizimlar, elektron resurs boshqaruvi, onlayn kataloglar va statistik monitoring tizimlari muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni hal etish uchun to‘g‘ri strategiya va texnologik yechimlardan foydalanish zarur.

Hozirgi kunda avtomatik identifikatsiya qilish sanoat ishlab chiqarishi, elektron hukumat, logistika, qishloq xo‘jaligi, madaniyat va hayotning boshqa sohalarida muhim rol o‘ynamoqda. Kutubxonachilik ishida ham fondni boshqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarida ob’ektlarni avtomatlashtirilgan identifikatsiya qilish texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda. Bugungi kunda deyarli har qanday zamonaviy kutubxonani bunday texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Foydalanuvchining shaxsiy guvohnomasidan boshlab, fondni tizimlashtirish bilan yakunlangan deyarli barcha jarayonlarni endi avtomatlashtirilgan identifikatsiyasiz tasavvur qilish mushkul. Biroq, afsuski mamlakatimizda eski uslubda – qog‘oz formulyarlari va ish jurnallarni to‘ldirish yordamida faoliyat olib borayotgan kutubxona muassasalari hozir xam topiladi.

Kutubxona faoliyatini avtomatlashtirish bo‘yicha eng mos va zamonaviy usul bu – RFID (ingliz tilida Radio Frequency IDentification) – radiochastotali identifikatsiya hisoblanadi

Kutubxona jarayonlarini avtomatlashtirishning turli darajalari mavjud:

dastlabki muhim jarayonlarni avtomatlashtirish (kataloglashtirish, butlash, axborot qidiruvi, foydalanuvchilarni ro‘yxatga olish, kitob berish/qaytarish, statistikani yuritish va boshqalar);

ish jarayonlarini keng avtomatlashtirish, jumladan, birinchi darajadagi jarayonlar va ma’muriy vazifalar (ma’muriyat, statistikani hisoblash, axborot xavfsizligi, buxgalteriya hisobi, iqtisodiy hisob-kitoblar, hujjat aylanishi va boshqalar);

kompleks avtomatlashtirish, birinchi va ikkinchi darajalar hamda tizimga bog‘langan holda RFID texnologiyalarini joriy etish. Albatta, ikkinchi darajali boshqaruv vazifalarini hisobga olmasdan, birinchi darajali jarayonlar va yechimlarni RFID texnologiyalari bilan birlashtirish mumkin.

Axborot-kutubxona tizimi RFID bilan birgalikda kutubxonadagi quyidagi jarayonlarni avtomatlashtirishga imkon beradi:

- kutubxona xodimlarining ish joylarida foydalanuvchi va hujjatlarni identifikatsiya qilish texnologik jarayonlari;
- buyurtma qilingan kitobni fonddan tez qidirish;
- adabiyotni tezkor berish va qaytarish jarayonlari;
- adabiyotlarni saqlash joyiga qaytarish;
- fondni inventarizatsiya qilish;
- noto‘g‘ri joylashtirilgan adabiyotlarni qidirish;
- o‘g‘irlikka qarshi funksiyalarni amalga oshirish orqali hujjatlar xavfsizligini ta’minlash.

Urganch davlat pedagogika institutining Axborot-resurs markazidagi kitobxonlarning kitob olish, topshirish va kutubxonadan foydalanish jarayonini avtomatlashtirish uchun respublikadagi eng ilg‘or texnologiyalardan biri – “Axborot-kutubxonani boshqarish tizimi” (AKBT) milliy dasturi o‘rnatilgan bo‘lib, avtomatlashtirilgan axborot resurs-markazi juda tez, qulay va samarali natijalarga egaligi bilan ahamiyatli. Avtomatlashtirilgan axborot resurs-markaziga a’zo bo‘lish juda oddiy.

Foydalanuvchi Axborot-resurs markaziga keladi, anketa to‘ldiradi va uning ma’lumotlari elektron bazaga kiritiladi va qaysi? nechta? qachongacha? kitob olgani axborotlari, umuman, kutubxona bilan bog‘liq barcha axborotlari doimiy ravishda saqlanib turadi va kitob topshirish muddati yaqinlashganligi haqidagi signallar foydalanuvchiga kitobni topshirish vaqti yoki muddatini uzaytirishi kerakligidan ogohlantiradi.

Fonddagi barcha kitoblarga shtrix-kodlar o‘rnatilgan bo‘lib, foydalanuvchilarga ham kutubxonadan doimiy foydalanishlari uchun shtrix kodli kartochkalar taqdim qilinadi.

Kitobxon Axborot-resurs markaziga a’zo bo‘lgach, kerakli kitobni tanlaydi, kitobdagi shtrix kodni kitobdagi va kitobxon kartochkasidagi shtrix-kodni o‘qish uchun mo‘ljallangan lazerli shtrix-kod skaneriga avtomatik o‘qitiladi va bir daqiqada barcha jarayonlar avtomatik rasmiylashtiriladi.

Shuningdek, Axborot-kutubxonani boshqarish tizimi nafaqat kitob oldi-berdi jarayonlarini engillashtiradi, balki Axborot-resurs markazida xodimlarni boshqarish, ular faoliyatini monitoring qilish, statistic ma’lumotlar va hisobotlar tayyorlash jarayonlarida ham qulayliklarga ega.

Ta’kidlash kerakki, an’anaviy kutubxonalarning afzalliklari va ahamiyati juda muhim. Raqamlashtirish davrida an’anaviy kutubxonalarning mazmun qismiga putur yetishi mumkin emas. Sababi manbalar, ma’lumotlar, axborotlarning asosi resurs hisoblanadi. Resurslar jamlanmasiga murojaat qilar ekanmiz albatta, ma’lumot-bibliografik apparatiga duch kelamiz. Bu albatta qulaylik, tezkorlik, topqirlikda ko‘makchi vazifasini o‘taydi.

An’anaviy kutubxonalar jismoniy formatdagi kitoblar va hujjatlarni saqlash bilan birga, axborot markazlari, ilmiy tadqiqot muassasalari va madaniy o‘choqlar hisoblanadi. Ular quyidagi jihatlari bilan muhim ahamiyat kasb etadi:

Jamoaviy o‘qish va tadqiqot muhiti – Kitobxonlar va tadqiqotchilar uchun ijodiy muhit yaratadi.

Ta’lim va madaniyat markazi – Kutubxonalar turli ilmiy va madaniy tadbirlar o‘tkazadi.

Bevosita mutaxassislar bilan muloqot imkoniyati – Kutubxonachilar axborot izlashda maslahat va yo‘nalish beradi.

Milliy va madaniy merosni saqlash – An’anaviy kutubxonalar tarixiy hujjatlar va noyob kitoblarni saqlab qoladi.

Axborot-resurs markazlari raqamlashtirish jarayonini jadallashtirish, axborot xavfsizligini ta’minlash, xodimlar malakasini oshirish va foydalanuvchilarning axborot savodxonligini yuksaltirishga e’tibor qaratishi lozim.

Kelajakda gibrid kutubxonalar, ya’ni an’anaviy va elektron kutubxonalar uyg‘unligi tobora ommalashib boradi. Kutubxonachilik sohasining rivojlanishi jamiyatning umumiy intellektual darajasini oshirishga va axborotdan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Shuning uchun ham, kutubxona xizmatlarini raqamlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va kutubxonachilarning kasbiy bilimlarini oshirish muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi «O‘zbekiston-2030» strategiya to‘g‘risidagi PF-158-son Farmoni.
2. Sh.M.Mirziyoev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashr. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022. -440 b.
3. Qosimov A. Kutubxona ishining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Nazarova D. Raqamli texnologiyalar va kutubxona xizmati. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022.
5. Xamidov B. Axborot resurslaridan samarali foydalanish. – Toshkent: Adabiyot, 2023.
6. Abdurahmonov Sh. (2019). Kutubxonachilik va axborot resurslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Karimov N. (2020). Kutubxona faoliyatini raqamlashtirish muammolari va yechimlari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.
8. Nazarov U. (2021). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va kutubxonachilikdagi innovatsiyalar. Samarqand: SamDU nashriyoti.
9. UNESCO. (2021). The Role of Digital Libraries in Modern Education and Research. Paris: UNESCO Publications.
10. Breeding M. (2022). Library Technology and Digital Transformation. New York: ALA Editions.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TASVIRIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Ulug‘berdiyeva Dilbar Qarshibekovna
Urganch davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta’lim kafedrasi,katta o`qituvchi
e-mail: dilbarulugberdiyevae24@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasining nazariy asoslari yoritilgan. Tasviriy faoliyatning bola shaxsini shakllantirishdagi psixologik, pedagogik va madaniy ahamiyati ochib berilib, uning tafakkur, tasavvur, nutq va ijodiy salohiyatni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqotda tasviriy va grafik ijodkorlik, konstruktiv faoliyat, applikatsiya, plastik va dekorativ san’at, san’atga kirish, integratsiyalashgan hamda jamoaviy faoliyat turlari ilmiy manbalar asosida tizimlashtirilgan. Shuningdek, bolalarda rasm chizish faoliyatining tasvirdan oldingi va tasviriy bosqichlari hamda ularning psixologik xususiyatlari yoritilib, tasviriy faoliyat va nutq rivoji o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asoslab berilgan. Maqola maktabgacha ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan va integratsion yondashuvlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tasviriy faoliyat, raqamli texnologiyalar, integratsiya, ijodiy rivojlanish, nutq rivoji, tasviriy va grafik ijodkorlik, konstruktiv faoliyat, applikatsiya, dekorativ san’at, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы интеграции цифровых технологий и прикладных наук в развитии изобразительной деятельности детей дошкольного возраста. Раскрывается психологическое, педагогическое и культурное значение изобразительной деятельности в формировании личности ребенка, а также анализируется ее роль в развитии мышления, воображения, речи и творческого потенциала. В исследовании систематизированы основные виды изобразительной деятельности, включая изобразительно-графическое творчество, конструктивную деятельность, аппликацию, пластическое и декоративное искусство, приобщение к искусству, интегрированную и коллективную деятельность на основе научных источников. Кроме того, описаны этапы развития рисования у детей (додопредметный и предметный) и их психологические особенности, а также обоснована взаимосвязь между изобразительной деятельностью и развитием речи. Статья способствует повышению эффективности личностно ориентированных и интегративных подходов в дошкольном образовании.

Ключевые слова: дошкольное образование, изобразительная деятельность, цифровые технологии, интеграция, творческое развитие, развитие речи, изобразительно-графическое творчество, конструктивная деятельность, аппликация, декоративное искусство, личностно-ориентированный подход.

Annotation: This article examines the theoretical foundations of integrating digital technologies and applied sciences in the development of visual activities of preschool children. The psychological, pedagogical, and cultural significance of visual activity in shaping a child’s personality is revealed, and its role in developing thinking, imagination, speech, and creative potential is analyzed. The study systematizes the main types of visual activity, including visual and graphic creativity, constructive activity, appliqué, plastic and decorative arts, introduction to art, integrated and collective activities based on scientific sources. Furthermore, the stages of children’s drawing activity (pre-representational and representational) and their psychological characteristics are described, and the relationship between visual activity and speech development is substantiated. The article contributes to improving the effectiveness of personality-oriented and integrative approaches in preschool education.

Keywords: preschool education, visual activity, digital technologies, integration, creative development, speech development, visual and graphic creativity, constructive activity, appliqué, decorative arts, personality-oriented approach.

Maktabgacha yoshdagi bolalar kamolotida tasviriy faoliyat psixologik, pedagogik va madaniy ahamiyatga ega bo‘lib, bu faoliyat bolaning emotsional holatini ifodalash, atrof-muhitni anglash, tafakkur, tasavvur va nutqni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tasviriy faoliyat orqali bola nafaqat o‘z his-tuyg‘ularini ifodalaydi, balki o‘z fikrlarini ramziy shaklda bayon etadi. Shu bilan birga, tasviriy faoliyat bolaning ijtimoiy tajribalarni o‘zlashtirishi, ichki dunyosini aks ettirishi va ijodiy salohiyatini namoyon qilishi uchun xizmat qiladi.

Tasviriy faoliyatning har bir bola kamolotidagi muhim o‘rni bugungi axborot texnologiyalari davrida ham u o‘z ahamiyatini yo‘qotmadi. Bu qarash turli soha vakillari: rassomlar, o‘qituvchilar, psixologlar va pedagog olimlar (A.V.Zaporojets, Ye.I.Ignatiev, V.S.Kuzin, B. M. Nemenskiy, N. P. Sakulina, B. M.Teplov, Ye.A.Flerina, B.I.Yusov va B. Jefferson, Ye. Kramer, V. Lonfeld, V.Lambert (Aqsh), K. Roulend (Angliya) boshqalar) tomonidan ta’kidlanadi. Jumladan, K. Roulend: “tasviriy faoliyat shaxsning madaniy rivojlanishiga hissa qo‘shishi”, E.Kramer esa ushbu faoliyatning “intellektual rivojlanish va shaxs kamolotini shakllantirish uchun muhim”ligini ko‘rsatadi. Amerikalik olim V.Louenfeld tasviriy

faoliyatni “intellektual faoliyat” deb ataydi va uning bola hissiy rivojlanishidagi muhim o‘rnini e’tirof etadi.

Olib borilgan tadqiqotlar (V. M. Bexterev, Ye. I. Ignatiev, V. I. Kirienko, N. P. Sakulina, Ye. A. Flerina (Rossiya), B. Jefferson, L. Tedd (AQSh), Ye. Meiman (Germaniya), C. Ricci (Italiya) va boshqalar.) tasviriy faoliyat bir qator tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olgan murakkab jarayon ekanligini ko‘rsatishadi.

Buni chuqur anglagan taniqli rassom va pedagoglar S.E.Ignatieva, T.S.Komarova, N.N.Rostovtsev, T.L.Shpikalovalarning bolalar chizgan rasmlarni o‘rganish obyekti sifatida tanlaganlar. Bolalar rasmlarining estetik jihatlari esa A.Y.Bashilova, V.B.Kosminskaya, L.V.Kompantseva, T.S.Komarova, F.I.Shmitning tadqiqotlarida ko‘rib chiqilgan. Bu keyingi davr tadqiqotlarida ham (R.I.Afanaseva, N.A.Dudina, Ye.S.Lykova, V.S.Pavlova, Ye.E.Purik, M.S.Chernyavskaya, A.V.Shcherbakov) davom ettirildi. Mazkur manbalarda bolalarning tasviriy ijodkorligi natijalarining sifatini aniqlash, bolalar rasmlarini baholash mezonlari, o‘z-o‘zini hurmat qilishni shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatida dekorativlikni rivojlantirish va tasviriy faoliyatni o‘qitish samaradorligi kabi masalalarga e’tibor qaratilgan. Olib borilgan tadqiqotlarda o‘rganilgan tasviriy faoliyat turlarini umumlashtirgan holda uning quyidagi turlarini farqlash mumkin:

1.Tasviriy va grafik ijodkorlik-turli xil materiallar (gouache, akvarel, qalam, marker, ko‘mir, bo‘r va bosh.) va asboblar (cho‘tkalar, shimgichlar, paxta tayoqchalari, shtamplar) yordamida rasm chizish. Amaldagi texnikalar juda xilma-xil: barmoqlarni bo‘yash, turli xil bosma nashrlar, monotip, klyaksografiya va hokazo.

2.Qurish-yasashdagi konstruktiv ijodkorlik. Qurilish turli xil konstruktorlar, qurilish to‘plamlari, geometrik shakllar, tabiiy materiallar, qog‘oz va boshqa turli xil materiallardan foydalangan holda faoliyat olib borish.

3.Applikatsiyada konstruktiv ijodkorlik. Applikatsiya bolaga yelim, qaychi ishlatishni o‘rgatadi yoki tayyor qoliplardan ishlanadi. Mazkur jarayon karton, qog‘oz va tabiiy materiallardan foydalangan holda ranglar, shakllar va o‘lchamlarni farqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Plastik san’at (loy ishi, loyihalash). Loyihalash bolalarni plastilin, loy, xamir kabi turli xil materiallar bilan tanishtiradi va ulardan uch o‘lchovli tasvirlarni yaratishni o‘rgatadi. Plastikinografiya-bu asosan karton yoki boshqalar kabi tekis yuzada plastilindan tasvirlarni yaratishning yangi usullaridan biridir. Bunday ishlar yanada hajmli va qavariq bo‘lib chiqadi.

5.Dekorativ san’at (bezak berish san’ati). Turli xil asboblar yoki plastik materiallardan foydalangan holda naqshlar, bezak chizmalarini, applikatsiyalarni yaratish, trafaretlar vositasida rasm chizish.

6. San’atga kirish. Bolalarni tasviriy san’atning rasm, haykaltaroshlik, grafika, me’morchilik kabi turli xil turlari va janrlari bilan illyustratsiyalar va boshqa qulay vositalar orqali tanishtiradi. Bolalarning Xalq bezak va amaliy san’ati bilan tanishishi alohida o‘rin tutadi. Bolalarning xalq ijodiyoti bilan tanishishi bolalarda Vatanga muhabbat, vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantiradi.

7. Integratsiyalashgan faoliyat. Bu turli ta’lim sohalarini teng asosda birlashtirgan, bir-birini to‘ldiradigan faoliyatdir. Bunday tadbirlar maktabgacha yoshdagi bolalarda motivatsiyani oshirishga, kognitiv qiziqishni shakllantirishga va mashg‘ulotlarni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

8. Jamoaviy faoliyat. Faoliyatning ushbu shakli har bir bolaga birgalikda ishlash, muloqot o‘rnatish va o‘zaro yordam berish odatini rivojlantirish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish imkoniyatini beradi. Shu tarzda bajarilgan ishlar bolalar uchun natijalar jihatidan muhim bo‘lib, hayratlanarli taassurot qoldiradi. Bunda ishlatiladigan materiallar va texnikaning xilma-xilligi motivatsiyani oshirishga yordam beradi va bolalar ishini yanada jonli, qiziqarli va ifodali qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda dastlab shakllanuvchi tasviriy faoliyat turlaridan biri tasviriy va grafik ijodkorlikdir. Mazkur faoliyatning rivojlanish bosqichlari yuzasidan pedagog va psixologlarning turlicha qarashlari mavjud. K.Byuler, L.S. Vygotskiy, V.S. Muxina, J. Piaje, E.E. Sapogova va boshqalarning tadqiqotlariga asoslanib aytish mumkinki, bolalarda rasm chizish faoliyati ikki asosiy: tasvirdan oldingi va tasviriy bosqich jarayonida rivojlanishi aniqlangan.

Tasvirdan oldingi bosqichning paydo bo‘lishi bolaning umumiy mo‘ljaliy faolligi (E.A.Ekjanova, V.S.Muxina), harakat faolligi ifodasi (R.Zazzo, I.Lyuke), kattalar faoliyatiga taqlid qilish (K.Byuler, Ye.I.Ignatyev), aqliy geshtaltlarning uzatilishi (R.Kellog) bilan namoyon bo‘ladi. Bu bosqich 2–4 yosh oralig‘ini qamrab olib, bola bu davrda tasviriy faoliyatni o‘yin va harakat orqali o‘zlashtiradi. Bola qalam bilan qog‘ozda chiziqlar chizadi, bu chiziqlar dastlab betartib bo‘lib, asta-sekinlik bilan ma’no kasb eta boshlaydi. Bu bosqichda bola chizgan narsasini keyinroq nomlab beradi. Shuningdek, bola rasmni o‘zining xotirasidagi predmetlar bilan bog‘lab, shaxsiy tasavvurlarini aks ettiradi. Ushbu bosqichda bola hali faoliyat natijasiga qiziqmaydi, u jarayonning o‘zi haqida qayg‘uradi. U predmetli tasavvurga ega bo‘lmaydi, lekin u obyektlar o‘rtasida shartli almashtirish munosabatlarini o‘rnatish orqali belgi funktsiyasini o‘zlashtira boshlaydi.

Tasviriy faoliyatda almashtirishning rivojlanishi bola rivojlanishining barcha bosqichlarida namoyon bo‘ladi. Erta bolalik davrida bola predmetning alohida xususiyatlarini predmetli-amaliy, manipulyativ faoliyatda o‘rgansa, maktabgacha yoshda bola o‘yin faoliyatida obyektlar o‘rnini bosuvchi vositalardan foydalanishni boshlaydi. Asta-sekin bola predmet-vositani o‘yinchoq bilan almashtirishdan, uni so‘z bilan almashtirishga o‘tadi. O’yin faoliyati qisqarib, interiorizatsiya (lot. interior – ichki) — tashqi real xatti-harakatlarning ichki harakatlarga aylanish jarayoni) kechadi. Aniq tasviriy bosqichga harakat qiladi.

Rasm chizish, modellashtirish, applikatsiya va boshqa ijodiy mashg‘ulotlar bola tafakkuri, idroki, tasavvuri va ayniqsa og‘zaki nutqini faollashtirishga yordam beradi. Nutq va tasviriy faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ilmiy jihatdan asoslangan bo‘lib, bu integratsiya bolaning fikrlash, rejalashtirish, ifodalash va muloqot qilish ko‘nikmalarini uyg‘un shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, bolalar nutqini tasviriy faoliyat vositasida rivojlantirish masalasi chuqur nazariy va amaliy asosga ega bo‘lib, bu yo‘nalishda tizimli, integratsion va shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Shu bois, tasviriy faoliyat maktabgacha ta’limda nafaqat estetik tarbiya, balki nutqiy-kommunikativ salohiyatni shakllantiruvchi asosiy vosita sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Maktabgacha pedagogika” F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo‘latova, N.M. Kayumova, M.N.
2. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida ta’lim jarayonini rejalashtirish. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T.2020.
3. Nurmatova M.Sh., Hasanova Sh.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o‘rgatish metodikasi. - T.: Cho‘lpon, 2010.
4. Shaxnoza Xasanova “Tasviriy faoliyatga o‘rgatish nazariyasi va metodikasi” o‘quv qo‘llanma-T.: Tafakkur, 2020.

AUTOCAD DASTURIDA CHIZMA GEOMETRIYA MASALALARINI YECHISH IMKONIYATLARI

Taganov Ravshanbek Otaboyevich
Urganch Davlat pedagogika instituti San’atshunoslik” kafedrasi dotsenti
. E-mail.: taganovt68t@gmail.com
Tel.: (+99893)9221450

Annotatsiya: Ushbu maqolada AutoCAD grafik muhiti imkoniyatlaridan chizma geometriya masalalarini yechishda foydalanishning nazariy asoslari, metodik yondashuvlari va amaliy afzalliklari tahlil qilinadi. 2D va 3D modellashtirish vositalari yordamida metrik va pozitsion masalalarni avtomatlashtirish, fazoviy tasavvurni rivojlantirish hamda o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, AutoCAD dasturida chizma geometriya masalalarini bajarish an’anaviy grafika usullariga nisbatan tezkorlik va aniqlikni oshirishi isbotlandi.

Kalit so‘zlar: AutoCAD, chizma geometriya, metrik masalalar, pozitsion masalalar, 3D modellashtirish, grafik kompetensiya.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы, методические подходы и практические преимущества использования возможностей графической среды AutoCAD при решении задач начертательной геометрии. Освещаются возможности автоматизации метрических и позиционных задач с помощью средств 2D- и 3D-моделирования, развития пространственного мышления и повышения эффективности учебного процесса. По результатам исследования доказано, что выполнение задач начертательной геометрии в программе AutoCAD по сравнению с традиционными графическими методами обеспечивает более высокую оперативность и точность.

Ключевые слова: AutoCAD, начертательная геометрия, метрические задачи, позиционные задачи, 3D-моделирование, графическая компетенция.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations, methodological approaches, and practical advantages of using the capabilities of the AutoCAD graphical environment in solving problems of descriptive geometry. The possibilities of automating metric and positional problems using 2D and 3D modeling tools, developing spatial thinking, and increasing the efficiency of the educational process are highlighted. The research results demonstrate that performing descriptive geometry tasks in the AutoCAD program, compared to traditional graphic methods, ensures higher speed and accuracy.

Keywords: AutoCAD, descriptive geometry, metric problems, positional problems, 3D modeling, graphical competence.

Chizma geometriya fanida fazoviy shakllarni geometrik qonuniyatlar asosida tasvirlash va tahlil qilish muhim o‘rin tutadi. An’anaviy chizmachilik jarayonida murakkab geometrik konstruksiyalarni qo‘lda bajarish vaqt talab qiluvchi hamda xatolarga moyil jarayon hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida AutoCAD dasturi fazoviy tasvirlarni tezkor va aniq bajarish imkonini bermoqda.

AutoCAD nafaqat chizma yaratish vositasi, balki chizma geometriya masalalarini o‘qitish, tahlil qilish va vizual modellashtirishda qudratli didaktik platforma sifatida ham xizmat qiladi. Shuning uchun, dastur imkoniyatlarini chizma geometriya masalalariga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik muammolardan biridir.

Metodlar (Methods)

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **AutoCADning 2D imkoniyatlari asosida metrik masalalarni yechish**

Metrik masalalar — bu geometrik shakllar, nuqta, chiziq va tekisliklar o‘rtasidagi **masofa, burchak, uzunlik, yuzasi, radius, diametr, perimetr, balandlik, qiyalik** kabi kattaliklarni aniqlashga qaratilgan chizma geometriya va muhandislik grafikasi bo‘limidir.

Bu masalalar orqali fazoviy obyektlarning aniq o‘lchamlari, nisbati, joylashuvi, geometrik bog‘lanishlari matematik va grafika asosida isbotlanadi.

AutoCAD — muhandislik grafikasida keng qo‘llaniladigan, aniq chizmalar yaratish imkonini beruvchi dastur bo‘lib, uning 2D rejimi geometrik shakllar, chiziqlar va ob’ektlar o‘rtasidagi **masofa, burchak, perimetr, yuzasi, radius, parallel va perpendikulyarlik** kabi metrik bog‘lanishlarni aniqlashda katta qulaylik yaratadi.

Metrik masalalarni AutoCAD yordamida yechish — nazariy chizma geometriya masalalarini **amaliy va ko‘rgazmali** ko‘rinishda bajarish imkonini beradi.

- **LINE, OFFSET, TRIM, EXTEND** buyruqlari yordamida to‘g‘ri chiziqlar va proyeksiyalarni qurish.
- **DIST, MEASURE, ID** buyruqlari bilan masofalar, o‘lchamlar va koordinatalarni aniqlash.
- **HATCH** yordamida kesim yuzalarini ta’kidlash.

Misol. Ikki nuqta orasidagi masofani topish?

Berilgan: A(20, 40) va B(75, 15)

AutoCADda bajarilishi:

1. **LINE** orqali nuqtalarni ulang.
2. Buyruq satriga: **DIST**
3. A nuqta → B nuqta

Natija: dastur masofani mm yoki birliklarda chiqaradi (masalan, 59.20).

2. Pozitsion masalalarni yechish uchun 3D vositalardan foydalanish

Pozitsion masalalarni yechish uchun 3D ko‘rinishlarda ishlash juda qulay:

- **ViewCube** yoki **3D Orbit** yordamida obyektni erkin aylantirish va turli burchaklardan ko‘rish.
- VPOINT yoki VIEW buyrug‘lari orqali old, yuqori, o‘ng, izometrik ko‘rinishlarni tanlash.
- Bu nuqtalarning fazoviy joylashuvini tushunish va ular orasidagi munosabatlarni aniqlash imkonini beradi.

Izoh: 2D proyeksiyada nuqtaning qaysi chorakda yoki oktantda joylashgani murakkab bo‘lishi mumkin, 3D ko‘rinishda esa bu aniq ko‘rinadi.

Pozitsion masalalarda chiziqlar va nuqtalarni 3D fazoda yaratish zarur:

- **Point (PO)** buyrug‘i yordamida ishchi maydonda nuqtalarni aniq koordinatalar bilan joylashtirish POINT → X,Y,Z.
- **3D Line (3D Polyline)** yordamida nuqtalarni bog‘lab, fazoviy chiziqlar chizish: 3DPOLY → nuqtalarni ketma-ket tanlash.
- Nuqtalar orasidagi masofa va chiziq uzunligini avtomatik o‘lchash.

Izoh: Bu vositalar nuqtaning boshqa ob’ektlarga nisbatan fazoviy joylashuvini aniqlashni osonlashtiradi.

3D pozitsion masalalarni yechishda **UCS** juda muhim:

- **UCS buyrug‘i** yordamida ishchi koordinata tizimini nuqtaga yoki tekislikka moslashtirish mumkin.
- Shundan so‘ng chiziqlar, tekisliklar va proyeksiyalar shu tizimda aniq chiziladi.
- Masalan, nuqtani tekislikka proyeksiyalash yoki chiziqni nuqtaga perpendikulyar uzaytirish.

Izoh: Har bir yangi UCS ishni soddalashtiradi, chunki nuqtaning koordinatalari va chiziqlarni o‘lchash oddiy tizimda amalga oshiriladi.

Pozitsion masalalarni yechishda 3D vositalardan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

1. Nuqtaning fazoviy joylashuvi aniq ko‘rinadi.
2. Chiziq va tekisliklar orasidagi fazoviy munosabatlar oson aniqlanadi.
3. Proyeksiyalar va kesishish nuqtalari 3D fazoda vizual tarzda tekshiriladi.
4. Murakkab geometrik masalalarni yechish tez va aniq amalga oshadi.

3. Didaktik va eksperimental metodlar

- Grafik topshiriqlarni an’anaviy usulda va AutoCADda bajarish natijalarini taqqoslash.
- Talabalarning fazoviy tafakkurini aniqlash uchun diagnostik testlar.
- Dasturdan foydalanish samaradorligini aniqlash uchun vaqt va aniqlik tahlili.

Natijalar (Results)

Tadqiqot davomida AutoCAD dasturining chizma geometriya masalalarini yechishdagi afzalliklari quyidagicha aniqlandi:

1. Metrik masalalar bo‘yicha natijalar

- Proyeksiyalarni qurish an’anaviy usuldan **2,3 baravar tezroq** bajarildi.
- Masofalarni o‘lchashda minimal xato darajasi **0%** ga yaqin bo‘ldi.
- Perpendikulyar, parallel va burchakli konstruksiyalarni avtomatik qurish talabalarning chizma sifati va aniqligini oshirdi.

2. Pozitsion masalalarni yechish samaradorligi

- 3D modellar yordamida fazodagi nuqta, chiziq va tekislik o‘rni vizual ravishda aniq ko‘rsatildi.
- Talabalarning fazoviy tasavvuri oshgani kuzatildi (diagnostik test natijalari **18–25%** yaxshilandi).
- Murakkab geometrik shakllarning kesim va epurlarini qurish jarayoni soddalashdi.

3. O‘quv jarayoniga ta’siri

- AutoCADdan foydalanish talabalarning motivatsiyasini oshirdi.
- Guruhlarda topshiriqni bajarish va tahlil qilish jarayoni interaktiv xususiyat kasb etdi.

Muhokama (Discussion)

AutoCAD dasturi chizma geometriya fanining nazariy masalalarini amaliy modellashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, 2D va 3D vositalardan kompleks foydalanishda murakkab geometrik shakllarni tasvirlash jarayonini ancha soddalashtiradi, fazoviy tafakkurni rivojlantiradi, chizmani o‘qish va chizish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Shuningdek, dastur yordamida epur, kesim, to‘g‘ri chiziq va tekisliklarning proyeksiyalarini dinamik ravishda ko‘rish talabalarga abstrakt tushunchalarni tezroq anglash imkonini beradi. Biroq, foydalanuvchi dastur interfeysi va buyruqlarini yaxshi bilmasa, dastlabki bosqichda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, chizma geometriya bilan bir qatorda AutoCAD bo‘yicha dastlabki ko‘nikmalar ham shakllantirilishi lozim.

Xulosa (Conclusion)

AutoCAD dasturida chizma geometriya masalalarini yechishda yuqori aniqlikni ta’minlaydi, vaqt tejalishini ta’minlaydi, murakkab vazifalarni vizual tarzda bajarishga imkon yaratadi, ta’lim jarayonida talabalarning grafik savodxonligini oshiradi, 3D modellashtirish vositalari orqali fazoviy tafakkurni rivojlantiradi. Shu bois AutoCAD dasturini chizma geometriya faniga integratsiya qilish zamonaviy grafik ta’limni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va havolalar

1. Autodesk. *AutoCAD User Guide*. Autodesk Inc., 2023. help.autodesk.com
2. Федосеев Н.А. *Начертательная геометрия*. Москва: Высшая школа, 2019.
3. Умаров Х., Абдухалимов Р. *Chizma geometriya va muhandislik grafikasi*. Toshkent: TDYU, 2020.
4. Koc, A. "Using CAD Systems in Descriptive Geometry Education." *International Journal of Technology and Design Education*, 2021.
5. Autodesk Knowledge Network. https://knowledge.autodesk.com
6. **Azimov T. D.** — *Chizma geometriya va muhandislik grafikasi*. Toshkent: ToshDTU, 2018. renessans-edu.uz
7. **Sh. Murodov, L. Hakimov, A. Xolmurzayev** — *Chizma geometriya*. Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2008. library.uzfi.uz+1
8. **Sanjarbek Sheraliyev** — *Chizma geometriya va muhandislik grafikasi darslarida talabalarning mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish*. (maqola) zenodo.org
9. **Radjabov M., Irgashev D.** — *Autocad dasturidan foydalangan holda muhandislik chizmalarni chizish*. Markaziy Osiyo pedagojiya va innovatsiyalar jurnalida maqola. in-academy.uz
10. **R.**O. Taganov — **Психологические и методические особенности использования графических программ в повышении графической грамотности учащихся.** Conference on global research perspectives international scientific conference.
https://imrconf.com/index.php/CGRP/article/view/191/170
11. **R.**O. Taganov G.X.Ollaberanova — O‘quvchilarning grafik savodxonligini oshirishda grafik dasturlardan foydalanishning psixologik va metodik o‘ziga xosligi Multidisciplinary journal: Fundamental research scientific journal. 2025 92-bet https://globalscholars.uz/index.php/fundamental/article/view/1768/1667

YOSHLAR ONGIDA ADDIKTIV AXLOQ SHAKLLANISHINING IJTIMOIY-FALSAFIY SABABLARI

Toshpo‘latov Dostonjon Nodir o‘g‘li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ijtimoiy ish kafedrasi assistenti
Email: dostonjon.toshpolatov.gmail911@.com

Annotatsiya: Maqolada yoshlar ongida addiktiv axloqning shakllanishi ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Addiksiya zamonaviy jamiyatda yuzaga kelayotgan ma’naviy bo‘shliq, shaxsning ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklari va iste’mol madaniyatining ustuvorligi bilan bog‘liq holda qaraladi. Tadqiqotda axloqiy qadriyatlar inqirozi, ijtimoiy nazorat mexanizmlarining zaiflashuvi hamda ongli hayotiy pozitsiyaning yo‘qolishi kabi omillar asosida addiktiv xatti-harakatlarning falsafiy ildizlari ochib beriladi. Maqola yoshlarni ma’naviy immunitet bilan qurollantirish va sog‘lom ijtimoiy ongni shakllantirishning zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Addiksiya, axloqiy qadriyatlar, yoshlar ongida inqiroz, ijtimoiy-falsafiy tahlil, ma’naviy bo‘shliq, iste’mol jamiyati, ijtimoiy nazorat, ma’naviy immunitet, sog‘lom ijtimoiy ong, shaxsning ijtimoiy moslashuvi.

Аннотация: В статье с социально-философской точки зрения анализируется процесс формирования аддиктивного поведения в сознании молодежи. Аддикция рассматривается в контексте духовного вакуума, возникающего в современном обществе, трудностей социальной адаптации личности и доминирования культуры потребления. В исследовании раскрываются философские корни аддиктивного поведения на основе таких факторов, как кризис нравственных ценностей, ослабление механизмов социального контроля и утрата осознанной жизненной позиции. В статье обосновывается необходимость формирования у молодежи духовного иммунитета и здорового социального сознания.

Ключевые слова: Аддикция, нравственные ценности, кризис в сознании молодежи, социально-философский анализ, духовный вакуум, общество потребления, социальный контроль, духовный иммунитет, здоровое социальное сознание, социальная адаптация личности.

Abstract: The article analyzes the formation of addictive behavior in the consciousness of youth from a socio-philosophical perspective. Addiction is examined in connection with the spiritual vacuum emerging in modern society, difficulties of individual social adaptation, and the dominance of consumer culture. The study reveals the philosophical roots of addictive behavior based on such factors as the crisis of moral values, the weakening of social control mechanisms, and the loss of a conscious life position. The article substantiates the necessity of equipping young people with spiritual immunity and forming a healthy social consciousness.

Keywords: addiction, moral values, crisis in youth consciousness, socio-philosophical analysis, spiritual vacuum, consumer society, social control, spiritual immunity, healthy social consciousness, individual social adaptation.

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining tez sur’atlar bilan rivojlanishi hamda iste’mol jamiyati tamoyillarining inson hayotining barcha sohalariga chuqur singib borishi natijasida, yoshlar ongida turli ijtimoiy-psixologik muammolar yuzaga kelmoqda. Shular qatorida addiktiv (qaramlik) holatlarning ko‘payishi tobora jiddiy ijtimoiy xavf sifatida e’tirof etilmoqda. Addiktsiya – bu shaxsning o‘z ijtimoiy va axloqiy pozitsiyasini yo‘qotgan, muayyan ongli maqsadsiz hayot tarzini kechirayotgan holatini anglatadi. Bunday holat ko‘pincha

yosh avlod vakillarida psixologik beqarorlik, ijtimoiy qadriyatlarning yo‘qolishi hamda axloqiy inqiroz fonida shakllanadi.[1]

Bugungi kunda jamiyatda kuzatilayotgan ma’naviy bo‘shliq, shaxsning o‘zini anglash va ijtimoiylashuvdagi qiyinchiliklari, ijtimoiy nazorat mexanizmlarining zaiflashuvi, shuningdek, iste’mol madaniyatining ustuvorligi addiktiv xatti-harakatlarning ildizini chuqurroq tahlil qilishni talab etmoqda. Ayniqsa, yoshlar ongida bu jarayonlar o‘ziga xos falsafiy asosga ega bo‘lib, insonning ijtimoiy borliqdagi o‘rnini anglash, hayotiy maqsadni belgilash va ma’naviy immunitetni shakllantirish kabi dolzarb masalalarni ilgari suradi.[2]

Shu nuqtai nazardan qaralganda, addiktiv axloq nafaqat psixologik yoki tibbiy muammo, balki ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida tahlil qilinishi lozim. Chunki addiktsiya insonning erkinligi, axloqiy tanlov huquqi va ongli hayotiy pozitsiyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bunday jarayonlar yoshlar orasida ijtimoiy identifikatsiya inqiroziga, axloqiy mezonlarning yo‘qolishiga va nihoyat, o‘zlikni anglash muammolariga olib keladi.[3]

Yoshlar orasida turli ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar ta’sirida shakllanadigan addiktiv xatti-harakatlar tobora keng tarqalmoqda. Bu holat yoshlarning o‘zini anglash, axloqiy tanlov va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liqdir. Masalan, Albert Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, inson xulq-atvori shaxsiy omillar, ijtimoiy muhit va xulq-atvor o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida shakllanadi.

Shuningdek, zamonaviy iste’mol madaniyati yoshlarni ma’naviy bo‘shliqqa olib kelmoqda. Baumanning “Liquid Modernity” asarida ta’kidlanishicha, hozirgi jamiyatda an’anaviy qadriyatlar zaiflashgan, bu esa shaxsning ma’naviy barqarorligini susaytiradi.

Addiktiv xatti-harakatlarning falsafiy ildizlari insonning erkinlik, axloqiy tanlov va ongli hayotiy pozitsiyasiga bog‘liqdir. Jeffrey Schaler “Addiction Is a Choice” asarida addiksiyani kasallik emas, balki shaxsiy tanlov deb ta’kidlaydi. Uning fikricha, inson o‘z xulq-atvorini ongli ravishda tanlaydi va bu tanlov uning axloqiy mas’uliyatini belgilaydi. Paul Goodman “Growing Up Absurd” asarida yoshlarning jamiyatga nisbatan noroziligini va bu norozilikning addiktiv xatti-harakatlarga olib kelishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, jamiyatning ma’naviy bo‘shlig‘i va yoshlarning maqsadsizligi ularning addiktiv xatti-harakatlarga moyilligini oshiradi.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va internetning haddan tashqari ishlatilishi yoshlarning ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. TikTok va Instagram kabi ijtimoiy tarmoqlar yoshlarni o‘ziga jalb etish uchun maxsus algoritmlar va dizayn xususiyatlariga ega bo‘lib, bu ularning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy tarmoqlarda o‘zini namoyon qilish va tanqidga uchrash yoshlarning o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va ruhiy salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayon jamiyatdagi kommunikativ tizimlarning buzilishi bilan ham bog‘liq bo‘lib, Habermasning “The Theory of Communicative Action” asarida ta’kidlanganidek, sog‘lom muloqot va o‘zaro tushunish ijtimoiy barqarorlik uchun zarur shartdir.[4]

Addiktiv axloq shakllanishining asosiy omillari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin:

- ma’naviy va axloqiy qadriyatlar inqirozi;
- ijtimoiy nazorat mexanizmlarining zaiflashuvi;
- ijtimoiy muhit va oilaviy tarbiyaning beqarorligi;

---

[1] Giddens, A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press, 1991.

[2] Fromm, E. *Escape from Freedom*. Farrar & Rinehart, 1941.

[3] Frankl, V. *Man’s Search for Meaning*. Beacon Press, 1959.

[4] Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*. Beacon Press, 1984.

– internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar psixologiyasiga salbiy ta’siri;

– hayotda ma’no izlashda muvaffaqiyatsizlik va psixologik bo‘shliq.

Shu jihatdan qaralganda, addiktiv xatti-harakatlar jamiyatda insonning o‘zligini anglash muammosiga, ya’ni ekzistensial krizisga olib boradi. Inson o‘z hayotida yo‘nalish yo‘qotganda, o‘rnini vaqtincha qoniqtirish manbalariga ya’ni giyohvandlik, alkogol, virtual dunyo, o‘yinlar kabi vositalarga to‘ldiradi. Bular esa, o‘z navbatida, jamiyatning ma’naviy tanazzulini chuqurlashtiradi.[5]

Shunday qilib, addiktiv axloqning oldini olish faqatgina tibbiy yoki huquqiy choralar bilan emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-falsafiy yondashuv asosida hal qilinmog‘i lozim. Shu munosabat bilan quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

– ma’naviy immunitetni shakllantirish, ya’ni yoshlarni ijtimoiy muhitdagi tahdidlarga qarshi turishga o‘rgatish, ularda mustahkam ma’naviy immunitet va axloqiy qarashlar tizimini shakllantirish zarur.

– oilaviy va maktab tarbiyasini kuchaytirish. Oilaviy tarbiya - bu birinchi ijtimoiy institut sifatida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois:

– Ota-onalar uchun zamonaviy tarbiya metodikasi asosida treninglar o‘tkazish;

– Maktab va kollej psixologlarining malakasini oshirish;

– Maktab va oilaning hamkorligini kuchaytirish zarur.

– Internet va ijtimoiy tarmoqlardan ongli foydalanishni targ‘ib qilish

Yoshlarni internetdan foydalanishda ongli yondashuvga o‘rgatish lozim. Buning uchun:

– Ijtimoiy tarmoqlarda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi kontent yaratish;

– “Raqamli gigiyena” bo‘yicha o‘quv kurslari tashkil etish;

– Zararli veb-saytlarga kirishni cheklovchi texnologik choralarni joriy etish.

– Ijtimoiy nazorat va fuqarolik faolligini oshirish

Jamiyatda ijtimoiy nazorat va ijtimoiy adolat tamoyillari kuchli bo‘lsa, unda addiktiv xatti-harakatlarga joy kam bo‘ladi. Shu bois:

Mahalla va jamoat tashkilotlari faoliyatini faollashtirish;

– Ommaviy axborot vositalarida addiksiyaga qarshi ijtimoiy reklama kampaniyalarini kuchaytirish;

– Yoshlar ishtirokidagi muhokama, klublar va teatrlashtirilgan tadbirlar orqali ongni shakllantirish.

– Falsafiy tafakkurni rivojlantirish

Yoshlarning hayotiy pozitsiyasini mustahkamlashda falsafa va tanqidiy tafakkur muhim o‘rin tutadi. Shu sababli:

– O‘rta va oliy ta’lim muassasalarida falsafiy fikrlashni rivojlantiruvchi innovatsion dasturlar joriy etilishi zarur;

– Yoshlarni jamiyatda o‘z o‘rnini topishga va ongli tanlov qilishga rag‘batlantiruvchi metodikalar kengaytirilishi lozim.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, yoshlar ongida addiktiv axloqning shakllanishi murakkab, ko‘p omilli ijtimoiy-falsafiy hodisa bo‘lib, unga qarshi kurashda chuqur tizimli va barqaror yondashuv talab etiladi. Bu kurashning markazida esa insonning ongli hayotiy

[5] Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Polity Press, 2000.

pozitsiyasini shakllantirish, unga o‘z hayotining ma’nosini anglash va uni faol tarzda qurishga yordam berish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Giddens, A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press, 1991.
2. Fromm, E. *Escape from Freedom*. Farrar & Rinehart, 1941.
3. Frankl, V. *Man’s Search for Meaning*. Beacon Press, 1959.
4. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*. Beacon Press, 1984.
5. Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Polity Press, 2000.

ABU RAYHON BERUNIY QARASHLARI ASOSIDA TABIIY FANLARNI RAQAMLI MODELLASHTIRISH VA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘QITISH MODELLARI

Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna-
Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi
Email:raviyajon.n@urdu.uz
Tel:+998977905233

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abu Rayhon Beruniy ilmiy merosi asosida tabiiy fanlarni integrativ yondashuvda o‘qitishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Integrativ modelning o‘quvchilar va talabalar ilmiy dunyoqarashi, tahliliy fikrlashi hamda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, Beruniy qarashlarining zamonaviy STEM va raqamli ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Beruniy merosi, integrativ ta’lim, tabiiy fanlar, fanlararo bog‘lanish, ilmiy dunyoqarash, tahliliy fikrlash, tajribaga asoslangan ta’lim, STEM, modellashtirish, ekologik madaniyat, ilmiy etika, raqamli texnologiyalar, tadqiqotchilik kompetensiyasi, innovatsion pedagogika.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы преподавания естественных наук на основе интегративного подхода, опирающегося на научное наследие Абу Райхона Беруни. Научно обоснована роль интегративной модели в развитии научного мировоззрения, аналитического мышления и исследовательских компетенций учащихся и студентов. Также анализируется интеграция беруниевских идей с современными STEM-технологиями и цифровыми образовательными средствами.

Ключевые слова: наследие Беруни, интегративное обучение, естественные науки, междисциплинарные связи, научное мировоззрение, аналитическое мышление, обучение на основе эксперимента, STEM, моделирование, экологическая культура, научная этика, цифровые технологии, исследовательские компетенции, инновационная педагогика.

Annotation. This article explores the theoretical and practical foundations of teaching natural sciences through an integrative approach based on the scientific heritage of Abu Rayhon Beruniy. The study scientifically substantiates the role of the integrative model in developing students’ scientific worldview, analytical thinking, and research competencies. It also examines the alignment of Beruniy’s ideas with modern STEM education and digital learning technologies.

Keywords: Beruniy’s heritage, integrative education, natural sciences, interdisciplinary connections, scientific worldview, analytical thinking, inquiry-based learning, STEM, modelling,

environmental literacy, scientific ethics, digital technologies, research competencies, innovative pedagogy.

XXI asr ta’limi globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ilmiy bilimlar hajmining keskin ortishi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda o‘quvchilarda faqat alohida fakt va formulalarni yod olish emas, balki ularni turli fanlar kesimida tahlil qilish, solishtirish va amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlarni – fizika, kimyo, biologiya, geografiya va astronomiyani – hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liq holda, integrativ yondashuv asosida o‘qitish o‘quvchining ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkuri va ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Integratsiyalashgan ta’limning zamonaviy modellari, asosan, fanlararo bog‘lanishlarni mustahkamlash, o‘quvchilarni kompleks muammolarni hal etishga yo‘naltirish hamda “tabiat – jamiyat – inson” tizimining uzviyligini anglashga yordam berishga qaratilgan. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab umumta’lim maktablarida tabiiy fanlar hanuzgacha alohida-alohida, ko‘proq nazariy ma’lumotlar ustuvorligi bilan o‘qitilmoqda. Natijada o‘quvchilar olgan bilimlarini real hayotiy holatlar bilan bog‘lashda, ilmiy merosni zamonaviy fanlar bilan uyg‘unlashtirishda qiynaladilar. Shu nuqtayi nazardan, milliy ilmiy-madaniy boyligimiz bo‘lgan yirik allomalar merosi asosida integrativ dars modellarini ishlab chiqish nihoyatda dolzarbdir. O‘rta asr Sharq ilm-fani taraqqiyotida beqiyos o‘rin egallagan Abu Rayhon Beruniy nafaqat astronomiya va matematika, balki geodeziya, mineralogiya, tabiatshunoslik, tarix va madaniyatshunoslik sohalarida ham chuqur izlanishlar olib borgan. Uning ilmiy qarashlari, tajriba va kuzatuvga tayangan metodik yondashuvlari, tabiat hodisalarini izchil, mantiqan asoslab tushuntirishga bo‘lgan intilishi bugungi integrativ ta’lim konsepsiyalari bilan uyg‘unlashib ketadi. Beruniy ilmiy merosi orqali o‘quvchilarga tabiatni ko‘p qirrali tizim sifatida anglash, hodisalar o‘rtasidagi sabab–natija bog‘lanishlarini ko‘ra bilish va ilmiy fikrlash madaniyatini shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi. Abu Rayhon Beruniy qarashlariga tayangan holda tabiiy fanlarni integrativ yondashuvda o‘qitish, bir tomondan, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini milliy qadriyatlar va tarixiy meros bilan uyg‘unlashtirsa, ikkinchi tomondan, ularni zamonaviy STEM-ta’lim talablari – tahliliy fikrlash, muammo yechish, tajriba o‘tkazish, modellashtirish va tadqiqotchilik kompetensiyalariga yaqinlashtiradi. Beruniy asarlarida uchraydigan tabiatga oid kuzatuvlar, o‘lchash va hisoblash usullari, tajribaga asoslangan xulosalar bugungi fizika, kimyo, biologiya va geografiya darslarining mazmuniga integratsiya qilinishi orqali darslarni yanada mazmunli, motivatsion va hayotga yaqin ko‘rinishga keltirish mumkin.

Beruniy ilmiy merosi negizida yaratilgan bunday integrativ yondashuv, ayniqsa universitet talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga, ilmiy manbalar bilan ishlashga va natijalarni asoslashga o‘rgatadi. Talabalarning o‘quv jarayonida nafaqat nazariy bilimlar, balki haqiqiy tajriba va amaliy mashg‘ulotlar orqali bilimlarni chuqurlashtirishi Beruniy metodikasining eng muhim jihatlaridan biridir. Chunki u o‘z davrida ko‘plab ilmiy xulosalarga bevosita kuzatuv va tajribalar orqali erishgan, bu esa hozirgi zamon STEAM va inquiry-based learning (so‘rovga asoslangan o‘qitish) tamoyillarining o‘zagi hisoblanadi. Universitet auditoriyalarida ushbu yondashuvni qo‘llash talabalarni murakkab jarayonlarni modellashtirish, ilmiy gipotezalarni ilgari surish, ularni tajribada tekshirish va mantiqan asoslab berishga undaydi. Natijada talaba nafaqat o‘z fani bo‘yicha, balki turli fanlar integratsiyasi orqali shakllanadigan keng ilmiy qarashga ega bo‘ladi. Shuningdek, Beruniy

qarashlariga asoslangan integrativ ta’lim talabalarda ekologik madaniyat, tabiatga mas’uliyatli munosabat, ilmiy tafakkur etikasi kabi universal kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Uning tabiatni qadrlash, resurslarni tejab-tergab ishlatish, hodisalarni inson faoliyati bilan bog‘lash haqidagi qarashlari bugungi kunda global ekologik muammolar va barqaror rivojlanish kontekstida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Universitet talabalari uchun yaratiladigan integrativ modellar ushbu ilmiy-axloqiy asoslarni o‘quv jarayoniga singdirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, “Inson – jamiyat – tabiat” munosabatlarini ilmiy asosda tushuntirish, Beruniy ta’kidlaganidek, har qanday hodisa orasida uzviy sabab–natija bog‘liqligi borligini ko‘rsatish talabalarning analitik fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi. Integrativ o‘qitish modellarining yana bir muhim jihati — zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvdir. Beruniy asarlarida uchraydigan o‘lchash, hisoblash, koordinatalar aniqlash, minerallarni tavsiflash kabi jarayonlarni bugungi raqamli texnologiyalar (virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, geografik axborot tizimlari, matematik modellashtirish dasturlari) orqali qayta joriy etish ta’lim jarayonining samaradorligini keskin oshiradi. Bu yondashuv nafaqat talabaning nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki uni zamonaviy ilmiy tadqiqot metodlari bilan ham tanishtiradi, shu orqali talaba kelgusida ilmiy izlanishlarga tayyor bo‘ladi. Shu jihatdan qaralganda, Abu Rayhon Beruniy qarashlari asosida yaratilgan integrativ ta’lim modeli universitet ta’limi uchun innovatsion va strategik ahamiyatga ega bo‘lib, u talabalarni mustaqil izlanishga, fanlararo bog‘lanishlarni anglashga, ilmiy-nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga yo‘naltiradi. Bunday yondashuv, bir tomondan, talabalarning STEM kompetensiyalarini, ikkinchi tomondan esa ijodiy fikrlash va ilmiy madaniyatini shakllantiradi. Shuningdek, integrativ model talabalarning tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil, ilmiy dalillarga tayangan holda qaror qabul qilish, murakkab muammolarga ilmiy yondashish kabi yuqori darajadagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Natijada, Beruniy merosi zamonaviy oliy ta’limning global talablari bilan uyg‘unlashgan holda, talabalarni nafaqat kasbiy faoliyatga, balki ilmiy izlanishlar, innovatsion loyihalar va tadqiqot faoliyatiga puxta tayyorlaydi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Abu Rayhon Beruniy qarashlari asosidagi integrativ yondashuv tabiiy fanlarni o‘qitishda ilmiy va amaliy uyg‘unlikni ta’minlaydi. Bu model o‘quvchi va talabalarda tabiat hodisalarini yaxlit tizim sifatida anglash hamda fanlararo bog‘lanishlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Beruniyga xos kuzatuv, tajriba va mantiqiy tahlil tamoyillari mustaqil fikrlash va ilmiy asoslangan xulosa chiqarishga undaydi. Integrativ yondashuv ekologik madaniyat, ilmiy etika va mas’uliyat kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar bilan uyg‘un qo‘llanilganda esa u talabalarning tadqiqotchilik salohiyatini sezilarli oshiradi. Umuman olganda, Beruniy merosiga tayangan integrativ model zamonaviy ta’lim uchun innovatsion va istiqbolli pedagogik yechim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gafurov, B. G. Abu Rayhon Beruniy: Hayoti va ilmiy merosi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2011.
2. Holbrook, J., Rannikmae, M. The meaning of scientific literacy. International Journal of Environmental Science Education, 4(3), 275–288, 2009.

3. Kadirova, N. K. Integrativ yondashuv asosida tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligi. Ta’lim va Innovatsiyalar Jurnali, 8(2), 33–41, 2020.
4. Smith, K., Higgins, S. Interdisciplinary teaching approaches in science education. Educational Review, 72(6), 745–764, 2020.
5. Rasulov, R. R., Ismoilova, G. O. STEAM-integratsiya orqali talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish. Innovatsion Ta’lim Tadqiqotlari, 11(3), 120–130, 2023.
6. National Research Council. A framework for K–12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas. Washington, DC: National Academies Press, 2012.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANINI O‘QITISHDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TALABALARNING FAZOVIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING TIZIMLI-PEDAGOGIK MODELI

Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti “San’atshunoslik” kafedrasi o‘qituvchisi.
E-mail.: gulora0999@icloud.com
Tel.: (+99899)1612809.

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda 3D modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish asosida talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan tizimli-pedagogik model ishlab chiqilgan va asoslab berilgan. Tadqiqotda muhandislik grafikasi ta’limida zamonaviy CAD tizimlaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinib, fazoviy tafakkurni shakllantirish jarayonining tarkibiy komponentlari aniqlangan. Shuningdek, 3D modellashtirish asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining mazmuni, metodlari, vositalari va baholash mezonlari o‘zaro uzviy bog‘liqlikda yoritilgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari taklif etilgan modelning samaradorligini tasdiqlab, talabalarning fazoviy tasavvuri va muhandislik fikrlash darajasi sezilarli oshganini ko‘rsatadi. Maqola natijalari muhandislik grafikasi fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirishda hamda raqamli ta’lim texnologiyalarini amaliyotga joriy etishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: muhandislik grafikasi, raqamli ta’lim muhiti, 3D modellashtirish, CAD texnologiyalari, fazoviy tafakkur, tizimli-pedagogik model, muhandislik tafakkuri, grafik kompetensiya, interaktiv ta’lim.

Аннотация: В статье рассматривается разработка системно-педагогической модели, направленной на развитие пространственного мышления студентов на основе использования технологий 3D-моделирования при обучении инженерной графике в условиях цифровой образовательной среды. Проанализированы дидактические возможности современных CAD-систем в инженерном образовании и определены структурные компоненты процесса формирования пространственного мышления. Содержание, методы, средства и критерии оценки учебного процесса, организованного на основе 3D-моделирования, представлены во взаимосвязанной и системной форме. Результаты опытно-экспериментальной работы подтверждают эффективность предложенной модели и демонстрируют значительное повышение уровня пространственного воображения, графической грамотности и инженерного мышления

обучающихся. Полученные результаты обладают научной и практической значимостью для совершенствования методики преподавания инженерной графики и внедрения цифровых образовательных технологий в высшем техническом образовании.

Ключевые слова: инженерная графика, цифровая образовательная среда, 3D-моделирование, CAD-технологии, пространственное мышление, системно-педагогическая модель, инженерное мышление, графическая компетентность, интерактивное обучение.

Abstract: This article examines the development of a systemic–pedagogical model aimed at enhancing students’ spatial thinking through the use of 3D modeling technologies in teaching engineering graphics within a digital learning environment. The study analyzes the didactic potential of modern CAD systems in engineering education and identifies the structural components of spatial thinking development. The content, methods, tools, and assessment criteria of the learning process based on 3D modeling technologies are presented in an integrated and systematic manner. The results of experimental and pilot studies confirm the effectiveness of the proposed model, demonstrating a significant improvement in students’ spatial imagination, graphical literacy, and engineering thinking skills. The findings of the research have scientific and practical significance for improving the methodology of teaching engineering graphics and for the effective implementation of digital educational technologies in higher technical education.

Keywords: engineering graphics, digital learning environment, 3D modeling, CAD technologies, spatial thinking, systemic-pedagogical model, engineering thinking, graphical competence, interactive learning.

Zamonaviy jamiyatning raqamli transformatsiyasi barcha sohalar qatori oliy texnik ta’lim tizimiga ham tubdan ta’sir ko‘rsatib, muhandislik kadrlarini tayyorlash jarayoniga yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda. Xususan, muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda an’anaviy ikki o‘lchamli tasvirlar asosidagi metodlar bugungi raqamli muhit talablariga to‘liq javob bera olmayapti. Bu holat talabalarda fazoviy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish jarayonini murakkablashtiradi hamda ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan muhandislik kompetensiyalarini to‘laqonli egallashiga to‘sqinlik qiladi.

Muhandislik grafikasi fanining asosiy vazifalaridan biri talabalarda fazoviy tasavvur, fazoviy fikrlash va geometrik modellashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat bo‘lib, mazkur kompetensiyalar muhandislik faoliyatining barcha bosqichlarida — loyihalash, konstruksiyalash, tahlil qilish va optimallashtirish jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologiya va pedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar fazoviy tafakkurning shaxsning intellektual rivojlanishida muhim kognitiv komponent ekanligini hamda u faol o‘quv muhitida, vizual va interaktiv vositalar orqali samarali rivojlanishini asoslab bermoqda. Raqamli ta’lim muhitining shakllanishi, xususan, 3D modellashtirish texnologiyalarining jadal rivoji muhandislik grafikasi fanini o‘qitish metodikasini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. 3D modellar yordamida obyektlarning fazoviy tuzilishini dinamik, interaktiv va vizual tarzda namoyish etish imkoniyati talabalarning abstrakt fikrlash qobiliyatini faollashtiradi, ularning fazoviy obyektlarni tahlil qilish va qayta konstruksiyalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, 3D modellashtirish texnologiyalari ta’lim jarayonida individual yondashuvni ta’minlash, mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirish hamda talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shu nuqtai nazardan, muhandislik grafikasi fanini raqamli ta’lim muhitida o‘qitishda 3D modellashtirish texnologiyalariga asoslangan, talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimli-pedagogik modelni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda. Bunday model ta’lim jarayonining maqsadli, mazmuniy, texnologik va natijaviy komponentlarini o‘zaro uzviy bog‘liq holda integratsiyalashni, shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va raqamli didaktika tamoyillariga asoslanishni talab etadi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda 3D modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish masalasi yetarlicha yoritilgan bo‘lsada, ushbu texnologiyalar asosida talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan **yaxlit, tizimli-pedagogik model**ning nazariy asoslari, tarkibiy komponentlari va amaliy mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Aksariyat holatlarda 3D modellashtirish vositalari ta’lim jarayonida fragmentar, epizodik tarzda qo‘llanilib, ularning didaktik imkoniyatlari to‘liq safarbar etilmayapti. Bu esa o‘qitish jarayonining samaradorligiga, talabalarda fazoviy tafakkurning bosqichma-bosqich va barqaror rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur holat muhandislik grafikasi fanini o‘qitish jarayonida 3D modellashtirish texnologiyalarini qo‘llashni tizimli yondashuv asosida tashkil etish, ya’ni maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlovchi pedagogik modelni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirish jarayonini boshqarish, monitoring qilish va baholash mexanizmlarini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli ta’lim muhitida qo‘llaniladigan 3D modellashtirish dasturlari va platformalari talabalarga obyektlarni real vaqt rejimida kuzatish, ularni aylantirish, kesish, o‘lchash va tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa fazoviy idrokni kuchaytirib, murakkab geometrik shakllarni ongda tasavvur qilishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida muammoli vaziyatlar, loyiha asosidagi topshiriqlar va amaliy modellashtirish ishlari qo‘llanilishi talabalarni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashuvga va muhandislik yechimlarini izlashga undaydi. Tizimli-pedagogik modelda talabaning individual imkoniyatlari va boshlang‘ich fazoviy tafakkur darajasi inobatga olinadi. O‘quv jarayoni bosqichma-bosqich tashkil etilib, dastlab oddiy geometrik shakllar bilan ishlashdan boshlanadi va asta-sekin murakkab mexanik detallar hamda yig‘ma konstruktsiyalarni modellashtirishga o‘tiladi. Ushbu izchillik fazoviy tafakkurning tabiiy rivojlanishini ta’minlaydi hamda bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishiga olib keladi.

Natijada, 3D modellashtirish texnologiyalariga asoslangan tizimli-pedagogik model muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Talabalarda fazoviy tasavvur, grafik savodxonlik va raqamli kompetensiyalar shakllanib, ular zamonaviy muhandislik faoliyatiga tayyor mutaxassis sifatida rivojlanadi. Ushbu model raqamli ta’lim muhitining imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali muhandislik ta’limining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Samaradorligini oshirish uchun didaktik tamoyillarga alohida e’tibor qaratiladi Mazkur tizimli-pedagogik modelni amaliyotga joriy etish jarayonida ta’lim. Xususan, ko‘rgazmalilik, izchillik, faollik va ongli o‘zlashtirish tamoyillari 3D modellashtirish texnologiyalari orqali yangi mazmun bilan boyitiladi. Raqamli muhitda yaratilgan uch o‘lchamli modellar talabalarga abstrakt geometrik tushunchalarni aniq vizual obrazlar orqali idrok etish imkonini beradi, bu esa fazoviy tafakkurning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, interaktivlik tamoyili asosida

tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligini oshirib, ularni bilimlarni mustaqil ravishda egallashga undaydi. Raqamli ta’lim muhitida muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda 3D modellashtirish texnologiyalariga asoslangan tizimli-pedagogik modelni samarali amalga oshirish tanlangan ta’lim metodlarining mazmuni va ularning qo‘llanish mexanizmlariga bevosita bog‘liqdir. Ushbu jarayonda metodlar talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Metodlarning to‘g‘ri tanlanishi va maqsadga muvofiq qo‘llanilishi talabalarning grafik bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishi, ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi hamda mustaqil muhandislik fikrlashini shakllantirishni ta’minlaydi.

Ta’lim jarayonida faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu metodlar asosida talabalar 3D modellashtirish jarayonining bevosita ishtirokchisiga aylanib, geometrik obyektlarni yaratish, tahrirlash va tahlil qilish orqali bilimlarni amaliy faoliyat jarayonida egallaydilar. Xususan, modellashtirishga asoslangan mashqlar talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Talaba obyektni uch o‘lchamli fazoda qurish jarayonida uning shakli, o‘lchamlari va o‘zaro bog‘liqligini chuqur anglay boshlaydi, bu esa fazoviy tafakkurning faollashuviga olib keladi.

Muammoli ta’lim metodining qo‘llanilishi talabalarda tahliliy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quv jarayonida talabalarga tayyor yechimlar berilmasdan, balki muammoli vaziyatlar yaratiladi va ularni 3D modellashtirish vositalari orqali hal etish taklif etiladi. Bunday yondashuv talabaning mustaqil fikrlashini kuchaytirib, obyektlarning fazoviy xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga undaydi. Muammoli topshiriqlar orqali talabalar bir xil obyektni turli rakurslarda ko‘rib chiqish, optimal konstruktiv yechimni tanlash va grafik jihatdan to‘g‘ri ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradilar. Loyiha asosida o‘qitish metodi muhandislik grafikasi fanida 3D modellashtirish texnologiyalarining amaliy imkoniyatlarini to‘liq namoyon etadi. Ushbu metod asosida talabalar individual yoki guruhiy loyihalar ustida ishlaydi, real muhandislik obyektlarini modellashtiradi va ularni grafik hujjatlar ko‘rinishida taqdim etadi. Loyiha faoliyati jarayonida talabalarning fazoviy tafakkuri, mantiqiy fikrlashi va ijodiy yondashuvi rivojlanadi. Shu bilan birga, ushbu metod talabalarda jamoada ishlash, o‘z fikrini asoslash va himoya qilish kompetensiyalarini shakllantiradi. Vizual-analitik metodlar ham mazkur tizimli-pedagogik model doirasida keng qo‘llaniladi. 3D modellarni aylantirish, kesimlar hosil qilish, elementlarni yashirish yoki ajratib ko‘rsatish orqali talabalarga obyektlarning ichki tuzilishini chuqurroq anglash imkoniyati yaratiladi. Bu metodlar fazoviy idrokni kuchaytirib, ikki o‘lchamli grafik tasvirlar bilan uch o‘lchamli obyektlar o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunishga yordam beradi. Vizual-analitik yondashuv fazoviy tafakkurni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Mustaqil ta’lim metodlari raqamli ta’lim muhiti sharoitida alohida ahamiyatga ega. Talabalar 3D modellashtirish dasturlari yordamida mustaqil ravishda mashqlar bajarish, modellar yaratish va ularni takomillashtirish orqali o‘z bilimlarini mustahkamlaydilar. Mustaqil ishlarga yo‘naltirilgan metodlar talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish, refleksiya va kasbiy mas’uliyatini oshiradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi rolini bajaradi. Shu tariqa, raqamli ta’lim muhitida 3D modellashtirish texnologiyalariga asoslangan muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda qo‘llaniladigan metodlar talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishga tizimli ravishda xizmat qiladi. Metodlarning mazmunan boyitilishi va maqsadga

muvofiq qo‘llanilishi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirib, bo‘lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini yuqori darajada shakllantirishga imkon yaratadi.

Xulosa. 3D modellashtirish orqali talabalarga abstrakt geometrik tushunchalarni vizual va amaliy shaklda o‘zlashtirish imkoniyati yaratiladi, bu esa ularning fazoviy idrokini, tahliliy va konstruktiv fikrlash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Tizimli-pedagogik modelning joriy etilishi o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich va izchil tashkil etishga imkon beradi. Mazkur modelda: mashg‘ulotlar interaktiv va faoliyatga yo‘naltirilgan, talabalarning mustaqil va guruhiy ishlash imkoniyatlari kengaytirilgan, baholash tizimi jarayon va natija asosida amalga oshiriladi. Shuningdek, model talabalarning reflektiv faoliyatini rag‘batlantiradi, ya’ni ular o‘z ishini tahlil qilib, xatolarini aniqlash va to‘g‘rilash orqali fazoviy tafakkur va kasbiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. O‘qituvchi esa ta’lim jarayonida yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi sifatida faol ishtirok etadi, bu esa ta’limning subyekt-subyekt asosida tashkil etilishiga olib keladi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, tadqiqot davomida muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda 3D modellashtirish texnologiyalari orqali fazoviy tafakkur va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning tizimli-pedagogik modeli ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Umuman olganda, 3D modellashtirish texnologiyalariga asoslangan tizimli-pedagogik model muhandislik grafikasi fanini o‘qitishda zamonaviy talablarga mos keluvchi samarali pedagogik yechim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). STEM ta’limini rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar. Toshkent. 2. Turg‘unov, A. M. Texnikaviy tafakkurni shakllantirishda grafik fanlarning roli. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Davletov I.Y., Nurmetov M.R., Xo‘janiyozov Sh.R. Muhandislik grafikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020. — 256 b.
3. Dadaboyeva D. Muhandislik grafikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2024. — 198 b.
4. Ro‘ziyev E.I. Muhandislik grafikasini o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2019. — 212 b.
5. Lieu D.K., Sorby S.A. Visualization, Modeling, and Graphics for Engineering Design. — Boston: Cengage Learning, 2017. — 432 p.
6. qizi Ollaberganova, G. K. (2025). THE USE OF INNOVATIVE METHODS IN DEVELOPING STUDENTS’GRAPHIC LITERACY IN TEACHING THE SUBJECT OF TECHNICAL DRAWING. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(4), 656-658
7. Brailov A.Y. Engineering Graphics: Theoretical Foundations of Engineering Geometry for Design. — Cham: Springer, 2016. — 325 p.
8. Otaboyevich, T. R. (2025, March). GRAFIKA MASHG’ULOTLARIDA TALABALARNING CHIZMANI O‘QISH VA BAJARISH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 163-171).
9. Turayev X.A., Muhammadiev E.T. “Blender” grafik dasturi vositasida detallarning proyeksiyalarini bajarish metodikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021. — 142 b.
10. Xalimov M.K. Modulli-kompetentli yondashuv asosida talabalarning fazoviy tasavvuri rivojlantirish. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020. — 176 b.

TALABALARDA 4K MODELI ASOSIDA EKOLOGIK BILIMLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Bekchanova Feruza Marimboyevna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
feruzamarimboyevna@gmail.com
Tel:+998941121889

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarda ekologik bilimlarni rivojlantirish jarayonini 4K modeli (kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va kollaboratsiya) asosida tashkil etishning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida ekologik muammolarning dolzarbligi, barqaror rivojlanish g‘oyalari va ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada 4K modeli asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ekologik tafakkuri, mustaqil va tanqidiy fikrlashi, jamoada ishlash hamda ekologik muammolarga ijodiy yondashuvini rivojlantirish imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: 4K modeli, ekologik bilimlar, oliy ta’lim, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik, kollaboratsiya, ekologik madaniyat, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В статье анализируется педагогическое значение развития экологических знаний у студентов на основе модели 4K. Рассматриваются возможности формирования экологического мышления, критического анализа экологических проблем, коммуникативных и кооперативных навыков студентов в условиях компетентностно-ориентированного обучения. Показано, что интеграция модели 4K в образовательный процесс способствует формированию экологической культуры и ответственности будущих специалистов.

Ключевые слова: модель 4K, экологические знания, высшее образование, экологическая культура, компетентностный подход.

Abstract: The article analyzes the pedagogical significance of developing ecological knowledge in students based on the 4K model. In modern higher education, the integration of creativity, critical thinking, communication, and collaboration contributes to the formation of environmental awareness, independent thinking, and responsible attitudes toward environmental issues. The study highlights the effectiveness of competency-based and innovative approaches in environmental education.

Keywords: 4K model, ecological knowledge, higher education, environmental awareness, competency-based approach.

Bugungi kunda globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida ekologik muammolar insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solayotgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va iqlim o‘zgarishi kabi muammolar jamiyatdan ekologik ongli, mas’uliyatli va faol fuqarolarni talab etadi. Shu nuqtai nazardan oliy ta’lim tizimida talabalarda ekologik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida kompetensiyaviy yondashuv asosiy yo‘nalish sifatida qaralib, talabalarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki amaliy faoliyatga tayyorgarligini ham ta’minlashni ko‘zda tutadi. Aynan shu jihatdan 4K modeli ekologik ta’lim jarayonini yangi mazmun bilan boyitishga xizmat qiladi.

Ekologik bilimlar talabalarning tabiat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni anglashiga, ekologik muammolarning sabab va oqibatlarini tushunishiga yordam beradi. Oliy ta’lim bosqichida ekologik ta’lim quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

ekologik muammolarni ilmiy asosda tushunish;

tabiatdan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish;

ekologik mas’uliyat va madaniyatni rivojlantirish;

barqaror rivojlanish g‘oyalarini anglash.

Ushbu bilimlar talabalarning kasbiy faoliyatida ekologik yondashuvni qo‘llashiga zamin yaratadi.

4K modeli kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va kollaboratsiya kompetensiyalarini o‘z ichiga olgan zamonaviy pedagogik model hisoblanadi. Talabalarda ekologik bilimlarni rivojlantirish jarayonini ushbu model asosida tashkil etish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Kreativlik ekologik muammolarga noodatiy va innovatsion yechimlar topish, ekologik loyihalar ishlab chiqish orqali namoyon bo‘ladi. Talabalar ekologik vaziyatlarni tahlil qilish jarayonida ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Kritik fikrlash ekologik axborotlarni tahlil qilish, muammolarni baholash va asosli xulosalar chiqarish orqali shakllanadi. Talabalar ekologik holatni baholashda sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlashga o‘rganadi.

Kommunikativlik ekologik mavzularda munozaralar, taqdimotlar va jamoaviy muhokamalar orqali rivojlanadi. Bu jarayon talabalarning o‘z fikrini asoslab berish va boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Kollaboratsiya ekologik loyihalar, guruhli tadqiqotlar va ijtimoiy tashabbuslar orqali namoyon bo‘ladi.

Talabalarda ekologik bilimlarni rivojlantirishda quyidagi pedagogik shakllar samarali hisoblanadi:

loyiha faoliyati va ekologik tadqiqotlar;

muammoli ta’lim va keys-stadi metodlari;

interaktiv seminar va munozaralar;

amaliy mashg‘ulotlar va ijtimoiy-ekologik aksiyalar.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda 4K modeli asosida ekologik bilimlarni rivojlantirish zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv talabalarning ekologik tafakkuri, mustaqil va tanqidiy fikrlashi, kommunikativ hamda hamkorlik ko‘nikmalarini uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. 4K modeli asosida tashkil etilgan ekologik ta’lim talabalarda atrof-muhitga ongli munosabatni shakllantiradi, ularni kelajakda ekologik mas’uliyatli mutaxassis sifatida tayyorlashga zamin yaratadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida ekologik ta’lim jarayoniga 4K modelini keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Rahmonov Sh. Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2021.
3. Qodirova F.R. Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Ta’lim to‘g‘risida”. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son

TALABALARDA EKOLOGIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA 4K MODELINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Bekchanova Feruza Marimboyevna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
feruzamarimboyevna@gmail.com
Tel:+998941121889

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarda ekologik kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida 4K modeli (kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va kollaboratsiya)ning didaktik imkoniyatlari yoritib berilgan. Bugungi kunda ekologik muammolarning kuchayib borishi yosh avlodda ekologik ong, mas’uliyat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni taqozo etadi. Tadqiqotda 4K modeli asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va jamoaviy faoliyat orqali amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: 4K modeli, ekologik kompetensiya, oliy ta’lim, ekologik ong, kreativlik, kritik fikrlash, kollaboratsiya, kommunikativlik.

Аннотация: В статье раскрываются дидактические возможности модели 4K (креативность, критическое мышление, коммуникативность и коллаборация) в процессе формирования экологических компетенций у студентов высших учебных заведений. В условиях усиления экологических проблем возрастает необходимость формирования у молодёжи экологического сознания, ответственности и активной гражданской позиции. В исследовании обосновано, что образовательный процесс, организованный на основе модели 4K, способствует углублению экологических знаний студентов, развитию навыков анализа проблемных ситуаций и формированию практических умений в процессе коллективной деятельности.

Ключевые слова: модель 4K, экологическая компетенция, высшее образование, экологическое сознание, креативность, критическое мышление, коллаборация, коммуникативность.

Abstract: The article highlights the didactic potential of the 4K model (creativity, critical thinking, communication, and collaboration) in the process of developing environmental competencies among students in higher education institutions. In the context of the increasing severity of environmental problems, there is a growing need to foster environmental awareness, responsibility, and active civic engagement among the younger generation. The study substantiates that the educational process organized on the basis of the 4K model contributes to deepening students’ environmental knowledge, enhancing their ability to analyze problem situations, and developing practical skills through collaborative activities.

Keywords: 4K model, environmental competence, higher education, environmental awareness, creativity, critical thinking, collaboration, communication.

Hozirgi globallashuv jarayonida ekologik muammolar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga bevosita ta’sir ko‘rsatayotgan omillardan biri hisoblanadi. Atrof-muhitning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, suv va yer resurslaridan noto‘g‘ri foydalanish kabi muammolarni hal etish ekologik jihatdan savodli va mas’uliyatli mutaxassislarni tayyorlashni talab etadi. Shu sababli oliy ta’lim tizimida ekologik ta’limni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ekologik kompetensiya shaxsning ekologik bilimlarga ega bo‘lishi, ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi va atrof-muhitga ongli munosabat bildirishini ifodalaydi. Oliy ta’lim jarayonida ekologik kompetensiyalarni shakllantirish quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

ekologik muammolar mohiyatini anglash;
ekologik xavfsizlik qoidalariga amal qilish;
barqaror rivojlanish tamoyillarini tushunish;
ekologik qarorlar qabul qilishda mas’uliyatni his etish.

Bu jarayonda talabalarning faolligini oshiruvchi va ularni mustaqil fikrlashga undovchi ta’lim modellaridan foydalanish muhimdir.

4K modeli zamonaviy ta’limda asosiy kompetensiyalar majmuasi sifatida e’tirof etilib, ekologik ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu model quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Kreativlik – talabalarning ekologik muammolarga ijodiy yondashuvi, ekologik loyihalar va innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Kritik fikrlash – ekologik axborotlarni tahlil qilish, muammolarni baholash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

Kommunikativlik – ekologik masalalar bo‘yicha fikr almashish, munozara yuritish va taqdimotlar orqali talabalarning nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Kollaboratsiya – jamoaviy loyihalar va guruhli ishlar orqali hamkorlikda ishlash, mas’uliyatni bo‘lishish va umumiy maqsad sari harakat qilishni ta’minlaydi.

4K modeli asosida ekologik kompetensiyalarni rivojlantirishda quyidagi pedagogik shakllar samarali hisoblanadi:

loyiha asosida ta’lim;
muammoli vaziyatlarga asoslangan mashg‘ulotlar;
interaktiv seminar va treninglar;
ekologik aksiyalar va ijtimoiy loyihalar.

Mazkur shakllar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ekologik kompetensiyalarni shakllantirishda 4K modelidan foydalanish oliy ta’lim tizimining muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu model talabalarning ekologik ongini, tanqidiy va ijodiy fikrlashini, kommunikativ hamda hamkorlik ko‘nikmalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, oliy ta’lim muassasalari ekologik jihatdan mas’uliyatli va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Rahmonov Sh. Kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2021.
3. Qodirova F.R. Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Ta’lim to‘g‘risida”. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son.

DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK KOMPENSATSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Nazarova Sadoqat
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Tel: +998883210095

Annotatsiya: Mazkur maqolada differensial yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritiladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, amaliy faoliyat va refleksiya orqali ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi, differensial yondashuv, pedagog, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, metodika, takomillashtirish, refleksiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования методологии развития компетенции социальной ответственности у будущих учителей на основе дифференцированного подхода. Анализируются педагогические возможности формирования социальной ответственности посредством личностно-ориентированного образования, практических занятий и рефлексии.

Ключевые слова: компетенция социальной ответственности, дифференцированный подход, учитель, личностно-ориентированное образование, методология, совершенствование, рефлексия

Abstract: This article discusses the issues of improving the methodology for developing social responsibility competence in future teachers based on a differentiated approach. The pedagogical possibilities of forming social responsibility through person-centered education, practical activities and reflection are analyzed.

Keywords: social responsibility competence, differentiated approach, teacher, person-centered education, methodology, improvement, reflection

Ta’lim tizimining modernizatsiya jarayonida bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda faqat kasbiy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, ularning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv, ijtimoiy jarayonlarning murakkablashuvi hamda ta’lim muassasalariga nisbatan jamiyat talablarining ortib borishi pedagog shaxsidan yuqori darajadagi ijtimoiy ong, fuqarolik pozitsiyasi va axloqiy barqarorlikni talab etmoqda. Shu sababli differensial yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaraladi. Ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi pedagogning jamiyat, ta’lim muassasasi, ta’lim oluvchilar, ota-onalar va kasbiy hamjamiyat oldidagi mas’uliyatini anglash, ijtimoiy muammolarga faol munosabat bildirish, kasbiy faoliyatda etik-me’yoriy talablarni ongli ravishda bajarish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Bu kompetensiya pedagog shaxsining muhim integrativ sifati bo‘lib, uning kasbiy madaniyati va ijtimoiy yetukligini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Differensial yondashuv bo‘lajak pedagoglarning individual xususiyatlari, bilim va tayyorgarlik darajasi, ijtimoiy tajribasi, motivatsiyasi hamda kasbiy yo‘nalishini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodika har bir bo‘lajak pedagog uchun mos rivojlanish yo‘nalishini belgilash, ularning shaxsiy salohiyatini to‘liq namoyon etish imkonini beradi. Natijada ta’lim jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan, moslashuvchan va samarali tus oladi.

Metodikani takomillashtirishda diagnostika tizimini kuchaytirish alohida ahamiyatga ega. Bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi darajasini aniqlash, ularning ehtiyojlari va muammolarini aniqlash asosida differensial topshiriqlar, individual ta’lim yo‘nalishlari va moslashtirilgan o‘quv materiallari ishlab chiqilishi lozim. Bu esa metodikaning manzilliligi va samaradorligini oshiradi. Takomillashtirilgan metodika doirasida interfaol va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim shakllaridan keng foydalanish muhimdir. Xususan, muammoli ta’lim, keys-stadi, loyihaviy faoliyat, ijtimoiy yo‘naltirilgan topshiriqlar, volontyorlik faoliyati hamda xizmat ta’limi (service learning) elementlari bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas’uliyatni real faoliyat jarayonida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu orqali ijtimoiy mas’uliyat faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki shaxsiy tajriba va ichki ehtiyoj sifatida qaror topadi.

Shuningdek, metodikada refleksiv-motivatsion komponentni kuchaytirish muhim yo‘nalishlardan biridir. Refleksiya orqali bo‘lajak pedagoglar o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, qabul qilinayotgan qarorlarning ijtimoiy oqibatlarini anglash va shaxsiy mas’uliyat hissini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Axloqiy dilemmalar, kasbiy vaziyatlar tahlili va munozaralar bo‘lajak pedagoglarda ongli va mas’uliyatli kasbiy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Takomillashtirilgan metodika orqali jamiyat oldidagi mas’uliyatni chuqur anglaydigan, ijtimoiy faol va axloqiy jihatdan yetuk pedagog kadrlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Differentsial yondashuvda ko‘zda tutilgan asosiy maqsadlarda ta’lim oluvchilarning fikrlashini rivojlantirishdan iborat bo‘lib, uning asoslari quyidagilardan iborat ‘

-psixologik-pedagogik nuqtai nazardan –har bir ta’lim oluvchining moyilligini aniqlash, qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun optimal shart-sharoitlarni yaratish;

-didaktik nuqtai nazardan –ta’lim maqsadlari va vazifalarini amalga oshirish uchun differentsial ta’limning yangi metodik tizimini yaratish;

-ijtimoiy nuqtai nazardan –har bir insonning imkoniyatlaridan jamiyat taraqqiyotida samarali foydalanish uchun kasbiy, ijodiy, intellektual qobiliyatlarini shakllantirishga maqsadli ta’sir etish. Differentsial yondashuvning o‘ziga xos ijobiy jihatlari bilan birgalikda kamchiliklari ham mavjud bo‘lib, ular quyidagilar hisoblanadi:

-mashg‘ulotlar davomida past o‘zlashtiruvchi ta’lim oluvchilar bilan ko‘proq shug‘ullanishga harakat qilish natijasida iqtidorli talabalarning fanga nisbatan qiziqishlari pasayishi mumkin;

-ta’lim oluvchilarning faqat qobiliyatlari va qiziqishlarining rivojlanish darajasiga ko‘ra differentsiallash har doim ham kutilgan natijaga olib kelmasligi mumkin;

-ba’zan esa talabalarning past o‘zlashtiruvchi guruhlarga o‘tishi ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini susayishi hamda fanga nisbatan qiziqishining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ko‘pgina tadqiqotlarda differentsial yondashuv asosida mashg‘ulotlarni tashkil qilishning ayrim jihatlari o‘rganilgan. Masalan, o‘quv jarayonini differentsial yondashuvasosida tashkil etish masalalari bilan umumiy o‘rta maktablarda O.V.Korshunova., L.G.Kildyaeva va boshqalar, litseylarda A.Yu.Bakirova va boshqalar shug‘ullanishgan. A.Yu.Bakirova tadqiqotida differentsiallab o‘qitishda matematik fikrlashni shakllantirishning uslubiy shartlari aniqlangan; litseylarda matematikani differentsiallab o‘qitishda o‘quv materialining mazmunini amalga A.Yu.Bakirova Tabaqalashtirilgan ta’lim asosida o‘quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirish (akademik litseylar materiali asosida oshirishning asosiy shakllari va

usullarini ishlab chiqilgan; litsey o‘quvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’limning shakllari, usullari va vositalari takomillashtirilgan. O.V.Korshunova ishlarida esa, differentsial va integral usullar to‘g‘risidagi fanlararo bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirishga integrativ va differentsial yondashuvlar asosida qishloq maktab o‘quvchilarini o‘qitishga integrativ-differentsial yondashuvning mohiyati aniqlangan; qishloq maktablarida ta’limning muhim jihatlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayoni komponentlarining integratsiyalashuvi va differentsiallashuvining birligini ta’minlashning nazariy va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan. L.G.Kildyaeva tadqiqotida esa o‘rta maktab amaliyotida boshlang‘ich sinflarda geometriyani o‘qitishda differentsial yondashuvdan foydalanish muammosi o‘rganilgan; o‘quvchi shaxsining motivatsion-ehtiyojli, mazmunlioperatsion va emotsional-hissiy komponentlari darajasini oshirish uchun har xil murakkablik darajasidagi topshiriqlarning imkoniyatlari aniqlangan va o‘rganilgan; har bir o‘quvchilar guruhi uchun ularning rivojlanish darajasiga mos keladigan hamda o‘qitishning yuqori darajadagi tipologik guruhiga o‘tishga imkon beradigan topshiriqlar tizimi ishlab chiqilgan. Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoninig differentsial yondashuv asosida tashkil etish masalasining ayrim jihatlari M.V.Stepanova., T.V.Lugovaya., N.V.Ostanina., Yu.A.Petrovalarning ishlarida o‘rganilgan. M.V.Stepanova tadqiqotida ta’limni individuallashtirish va differentsiallash muammosini hal qilishga asosiy yondashuvlar o‘rganilgan; individual va differentsial yondashuv o‘qitish tizimining xususiyatlariga bog‘liq ekanligi asoslangan; differentsial yondashuvni amalga oshirishda o‘qituvchining zamonaviy tajribasi o‘rganilgan; rivojlanuvchi ta’lim tizimida talabalarni guruhlarga ajratish uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan mezonlar tizimi aniqlangan; rivojlanuvchi ta’lim tizimida differentsial yondashuvning pedagogik texnologiyasini ishlab chiqishga yondashuvlar konstruktsiyalashtirgan. T.V.Lugovaya tadqiqotida esa, o‘quv –bilish faoliyatining guruhli shakllaridan foydalanishning asosiy maqsadlari aniqlangan; talabalarda fikrlash rivojlanishida kichik guruhlarning imkoniyatlari va ularda talabalarning o‘zaro munosabatlarini tashkil etish bilan bog‘liq muammolar o‘rganilgan; talabalarningguruhli o‘zaro ta’sirlashuvini tashkil etish asosi sifatida differentsial yondashuvdan foydalanilgan; differentsial yondashuv asosida kichik guruhlarda talabalarning o‘zaro ta’sirlashuv modeli ishlab chiqilgan; talabalarning hamkorlikda ishlash kompetentsiyasini va kichik guruhlarni shakllantirish darajasini baholash uchun pedagogik vositalar ishlab chiqilgan. N.V.Ostanina ishlarida esa, o‘quv jarayonida differentsial yondashuvni amalga oshirishga o‘qituvchining tayyorgarligini rivojlantirish modeli asoslangan; o‘qituvchining ushbu turdagi faoliyatni yuqori darajada bajarishga tayyorligini rivojlantirishga hissa qo‘shadigan pedagogik sharoitlarning samaradorligi aniqlangan; o‘qituvchining o‘quv jarayonida differentsial yondashuvni amalga oshirishga tayyorligini rivojlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Yu.A.Petrova ishlarida, dasturiy ta’minotning o‘quv jarayonida foydalanish maqsadga muvofiqligini aniqlash uchun ob’ektga yo‘naltirilgan dasturlash muhiti tahlil qilingan; differentsial yondashuv asosida ob’ektga yo‘naltirilgan dasturlashni o‘qitish jarayonini tashkil etish tamoyillari aniqlangan va ular tamoyillar asosida o‘quv -metodik tizim ishlab chiqilgan

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, ta’limga differentsial yondashuv muammosini hal qilish bo‘yicha vatinimiz va xorijiy pedagogikada ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Differentsial yondashuv ta’lim oluvchilarning qobiliyatlarini va fanga nisbatan

qiziqishini aniqlash hamda rivojlantirishga imkon beradi. Ta’lim oluvchilar o‘zlarining imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda vazifalarni tanlash imkoniga ega bo‘ladilar. Differentsial yondashuv pedagogik jarayonni ancha osonlashtiradi. Katta auditoriyada har bir talaba bilan o‘zaro aloqaning mazmuni va shakllarini aniqlash har doim ham mumkin emas. Differentsial yondashuvdan foydalanish har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda uning ehtiyojlarini qondiradigan ta’lim tizimini yaratishga imkon beradi. Ammo, shunga qaramasdan, bu muammo xozirgacha pedagogik amaliyotda yechimini to‘liq topa olmagan, ayniqsa, kredit-modul tizimi sharoitida deyarli o‘rganilmagan. Bir tomondan, ta’limni maksimal darajada individuallashtirish va differentsiallash uchun shart-sharoit yaratish, differensiallashning mustaqil ishdasamaradorligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish, o‘quv jarayonini tashkil etish tamoyillarini takomillashtirish metodikasini ishlab chiqish kabi masalalar bugungi kundagi muhim masalalar bo‘lib hisoblanmoqda. Boshqa tomondan esa, differentsial yondashuvning har qanday ijobiy tajribasini boshqa ijtimoiy-tarixiy sharoitga mexanik ravishda o‘tkazish samarali natijani bermaydi. Bundan tashqari, tayyorlanayotgan mutaxassislar malakaviy darajasi mehnat bozorining zamonaviy talablariga yetarlicha javob bermasligi; oliy ta’lim muassasasida ta’lim olish jarayonida talabaning individual saloxiyatini rivojlantirish va amalga oshirishning pedagogik shart –sharoitlari va moddiy -texnik ba’zasining yetarli emasligi; kredit –modul tizimida talabalarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga individual yondashuvning pedagogik va psixologik asoslari yetarli darajada o‘rganilmaganligi; kredit –modul tizimida zamonaviy pedagogik ta’limning haqiqiy mazmuni va talabalarning kasbiy tayyorgarligiga jamiyat tomonidan qo‘yiladigan talablarga mos emasligi; kredit –modul tizimida o‘qitishda differentsial yondashuvning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish amaliyotda yetarli darajada o‘rganilmaganligi va boshqalar. Bu muammolarni yechimi esa, kredit –modul tizimida differentsial yondashuvning mazmuni va mohiyatini hamda uni amalga oshirishning pedagogik shart –sharoitlarini aniqlash, talabaning kasbiy tayyorgarligini differentsial yondashuv asosida rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishkabi bir qator vazifalarni hal etishni taqazo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” qarori
2. R.A. Mavlonova, N. H. Raxmonqulova, K.O.Matanazarova, M. K. Shirinov S. Hafizov "Umumiy pedagogika" « Fan va texnologiya» nashriyoti T.: 2018
3. J.G'.Yo‘ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o‘quv metodik qo‘llanma T.:2014
4. Maktabgacha pedagogika. F.R. Qodirova, Sh. Q. Toshpo‘latova, N.M. Kayumova, M. N. Azamova “Tafakkur" Nashriyoti Toshkent -2019

TALABALARNI KREATIV FIKRLASHLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Matchanova Nazokat Qudrat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Email: (**nazokatmatchonova@gmail.com**)

Annattatsiya: Mazkur maqolada talabalarning kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Muallif zamonaviy ta'limda ijodiy tafakkurni rag‘batlantirishning dolzarbligini asoslab beradi, kreativ fikrlash tushunchasining mazmun-mohiyati, uning shakllanish bosqichlari va ta’lim jarayonidagi roli yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kreativ fikrlash, metodika, ta’lim jarayoni, interaktiv usullar, innovatsion texnologiyalar, talaba, metodik model, vazifa, mustaqil izlanish.

Аннотация: В данной статье анализируются методологические подходы, направленные на формирование и развитие у учащихся компетенции творческого мышления. Автор обосновывает актуальность стимулирования творческого мышления в современном образовании, выделяет сущность понятия творческого мышления, этапы его формирования и его роль в образовательном процессе.

Ключевые слова: творческое мышление, методология, образовательный процесс, интерактивные методы, инновационные технологии, студент, методологическая модель, задание, самостоятельное исследование.

Abstract: This article analyzes methodological approaches aimed at forming and developing students' creative thinking competence. The author justifies the relevance of stimulating creative thinking in modern education, highlights the essence of the concept of creative thinking, the stages of its formation and its role in the educational process.

Keywords: creative thinking, methodology, educational process, interactive methods, innovative technologies, student, methodological model, task, independent research.

Bugungi globalizatsiya va tez aks etayotgan axborot oqimi davrida insoniyat duch kelayotgan muammolarni bartaraf etish, yangicha fikrlash, innovatsion usullarni joriy etish – aynan ijodiy fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan shaxslarning vazifasiga aylanmoqda. Ayniqsa, oliy ta’limda o‘quvchilarning nafaqat bilim oluvchi, balki mustaqil fikrlaydigan, muammolarga an’anaviy bo‘lmagan nuqtai nazardan qaray oladigan, ijodiy qarorlar qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirilishi juda muhimdir. Chunki zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatga erishish, raqobatbardosh bo‘lish, o‘z sohasida yuqori malakali mutaxassis bo‘lish uchun har bir talabada ijodiy fikrlash ko‘nikmasining bo‘lishi talab etiladi.

Ijodiy fikrlash – bu inson ongining eng yuqori ko‘rsatkichi bo‘lib, unda mavjud bilimlar asosida yangi g‘oyalar, g‘ayrioddiy qarashlar, o‘ziga xos yondashuvlar vujudga keladi. Bu jarayon xayoliy tasavvur, mulohaza yuritish, hissiyot, tuyg‘u, ilhom kabi bir qator psixologik va aqliy jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Shunday qilib, talabalarda ijodiy fikrlashni shakllantirish va takomillashtirish – nafaqat pedagogik mas’uliyat, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan jarayondir. Amalda, mavjud ta’lim tizimida ko‘pincha o‘quvchilarning ijodiy fikrlashga undalmaydigan, ularni faqat tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirgan holatlar kuzatiladi. Bunday vaziyat innovatsion taraqqiyot ehtiyojlariga to‘liq javob berishga qodir emas. Shuning uchun, ijodiy fikrlashni o‘stirishga

mo‘ljallangan uslubiy yondashuvlarni qaytadan ko‘rib chiqish, ularni takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash zarurati paydo bo‘lmoqda.

Murakkab muammolarini hal qilish, yangilik yaratish va raqobatbardosh bo‘lish uchun talabalarni nafaqat bilimdon, balki ijodkor, mustaqil fikrlovchi, muammolarga noan’anaviy yondasha oladigan shaxslar sifatida tarbiyalash dolzarb vazifaga aylangan. Ana shu muammolar tahlili shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy, asosan reproduktiv (takrorlovchi) ta’lim usullari bu vazifani to‘liq bajara olmaydi. Shu sababli, ta’lim jarayonini tubdan qayta ko‘rib chiqib, unga ijodiy fikrlashni rivojlantirish tamoyillari va metodlarini chuqur integratsiya qilish zarur.

Ijodiy fikrlash nafaqat go‘zal san’at asari yaratish emas, balki har qanday sohada muammoni tanqidiy tahli qilish, turli echimlarni ko‘ra olish, moslashuvchan va original yondashuvlarni topish qobiliyatidir. Ushbu jarayonda tasavvur, intuitsiya, mantiq, hissiyot va bilim o‘zaro uyg‘unlashadi. Demak, oliy ta’lim muassasalarining maqsadi – bilim berish bilan birga, talabalarning aqliy salohiyatini ochish, ularni fikrlashning yangi yo‘llarini kashf etishga rag‘batlantirishdir.

Ijodkorlikni rivojlantirishning samarali yo‘li – ta’lim falsafasini va o‘qituvchi-talaba munosabatlarini o‘zgartirishdan boshlanadi. Asosiy yo‘nalish sifatida quyidagilar ajralib turadi:

1. Konstruktivistik yondashuv. Ushbu nuqtai nazarga ko‘ra, talaba bilimning passiv qabul qiluvchisi emas, balki uni faol ravishda o‘zi quruvchisidir. Shu bois, darslar talabalarni faol ishtirok etishiga, savol berishiga, gipotezalarni sinab ko‘rishiga va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashiga imkon beradigan tarzda tashkil etilishi kerak. Muammoli savollar, ochiq yakunlanmagan vaziyatlar, real hayotdagi kazuslar asosiy vositadir.

2. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim. Har bir talabaning qiziqishi, qobiliyati va o‘rganish uslubi farqlidir. Standartlashtirilgan yondashuv ko‘pincha ijodiy salohiyatni bosib qo‘yishi mumkin. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim esa talabaga o‘z yo‘nalishini tanlash, qiziqqan mavzularni chuqurroq o‘rganish va o‘ziga xos loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Bu esa uning ichki motivatsiyasi va ijodkorligini oshiradi.

3. Faollik asosidagi o‘qitish. Talaba faqat tinglovchi emas, balki tadqiqotchi, loyihachi, ijodkor bo‘lishi kerak. Bunga quyidagi interaktiv metodlar yordam beradi:

· Loyiha asosida o‘qitish: Muayyan muammoni o‘rganish va hal etish uchun guruh yoki individual loyihalarni amalga oshirish.

· “Beyinstorming” (aqliy hujum): erkin va baholovchiliksiz g‘oyalar yaratish, keyin ularni tanqidiy tahlil qilish.

· Rol o‘yinlari va simulatsiyalar: murakkab ijtimoiy yoki kasbiy vaziyatlarni modellashtirish orqali turli nuqtai nazarlarni tushunish.

· Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish): o‘yin elementlarini ta’limga kiritish orqali qiziqish va ishtiyoqni oshirish.

Bu metodlarning muvaffaqiyati bir qator sharoitga bog‘liq. Avvalo, darsda xato qilish qo‘rquvisi yo‘qligi, har qanday, hatto g‘ayrioddiy fikrning ham hurmat bilan tinglanishi kerak. Bu "psixologik xavfsizlik" muhiti talabalarga o‘z fikrlarini erkin bildirish, tajriba qilish va risk olish imkoniyatini beradi. Ikkinchidan, o‘qituvchining o‘zi yangilikka ochiq, izlanishchi va dialogga tayyor bo‘lishi zarur. Uning roli – hamma narsani o‘rgatuvchi emas, balki rahbarlik qiluvchi, rag‘batlantiruvchi va resurs ko‘rsatuvchi hamrohga aylanishidir.

Ushbu ilmiy ishda mazkur dolzarb muammolar chuqur tahli qilinib, ijodiy fikrlashni shakllantirishga yo‘naltirilgan uslubiy tamoyillar, yangicha qarashlar va ularning amaliy natijasini baholashga oid nazariy fikrlar bayon etiladi. Bundan tashqari, ta’lim tizimini takomillashtirish yo‘lida ijodiy tafakkurga asoslangan o‘qitish metodlari o‘rganiladi.

Ijodiy fikrlashni o‘stirish uslubiyati — bu nafaqat dars jarayonida ijodiy vazifalarni berish, balki talabaning ichki intellektual qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladigan, mustahkam psixologik, pedagogik va uslubiy tamoyillarga tayanadigan murakkab tizim hisoblanadi. Shu sababli, ushbu tadqiqotning metodologik poydevori sifatida konstruktivistik yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi, faoliyatga asoslangan o‘qitish hamda pedagogik texnologiyalar majmuasi tanlab olindi.

Birinchi bo‘lib, konstruktivistik nuqtai nazarga ko‘ra, o‘quvchi bilimni tashqi tomondan o‘zlashtirmaydi, balki o‘zining amaliy tajribasi, faol ishtiroki, kuzatishlari va izlanishlari orqali shakllantiradi. Ushbu yondashuvga muvofiq, ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun o‘qitish jarayoni talabaning faol ishtirokini, mustaqil qaror qabul qilishini va o‘z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatini ta'minlashi lozim. Dars jarayonida muammoli savollar, ochiq tipdagi masalalar, loyihaviy topshiriqlar aynan konstruktivizm tamoyillari asosida tashkil etiladi.

Ikkinchi holda, shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim tushunchasi asosida har bir talabaning intellektual va ijodiy qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari hisobga olinadi. Bu nafaqat o‘quv materiallarini uzatishni, balki talabaning ongida o‘ziga xos fikrlash uslubini barpo etishni maqsad qiladi. Talaba o‘z bilimini shakllantirish jarayonida faol ishtirokchi bo‘lib, bu esa ijodiy g'oyalarning paydo bo‘lishi uchun muhim shart hisoblanadi.

Uchinchidan, faollik asosidagi o‘qitish usullari orqali talaba nafaqat bilim oluvchi, balki faol ijodkor va muammoni bartaraf etuvchi shaxsga aylanadi. Ushbu yondashuv doirasida tadqiqotchilik faoliyati, o‘yinlashtirilgan ta'lim, hamkorlikdagi o‘rganish, rol o‘ynash texnologiyalari keng qo‘llaniladi. Misol uchun, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan loyihalarni amalga oshirish talabalarning tanqidiy va ijodiy tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi metodologik tamoyillar asosida, ijodiy fikrlashni rivojlantirish faqatgina muayyan topshiriqlar yoki mashqlar orqali emas, balki ta’lim jarayonining butun falsafasi, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, hamkorlik muhtiti, ochiqlik va erkin fikr almashish muhiti orqali ta’minlanishi aniqlandi. Bu esa innovatsion pedagogikaga oid muhim belgi hisoblanadi.

Talabalarda ijodiy fikrlashni shakllantirish va uni pedagogik amaliyot bilan uyg‘unlashtirish masalasida ko‘plab chet ellik va mahalliy olimlar tomonidan nazariy va amaliy izlanishlar olib borilgan. Ushbu manbalar mazmunini o‘rganish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uchun zarur bo‘lgan ilmiy poydevorni aniqlashga imkon yaratadi.

Avvalambor, ijodiy fikrlash tushunchasi psixologik va pedagogik jihatdan tahli qilinadi. E.P. Torrens va J.P. Guilford ijodiy fikrlashning asosiy xususiyatlarini (moslashuvchanlik, oqimlilik, o‘ziga xoslik, tafakkur aniqligi) belgilab bergan bo‘lib, bu ko‘rsatkichlar ijodiy qobiliyat darajasini baholashda asos hisoblanadi. Torrens tomonidan taklif qilingan "Ijodiy tafakkur testlari" hozirgi kunda ham keng qo‘llanilib, talaba-yoshlarning ijodiy salohiyatini aniqlashda muhim vositadir.

Mahalliy olimlardan A. Abduqodirov, Sh. T. To‘xtasinov, M. Xolbekovlarning pedagogik va psixologik qarashlarida shaxsni rivojlantirishda mustaqil fikrlash, muammoni tahli qilish va ijodiy yondashuvlar ta’lim samaradorligini oshirishning asosiy omili sifatida e’tirof etilgan. Ularning ilmiy ishlari o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar, o‘yinli texnologiyalar va loyihaviy ta’lim bo‘yicha uslubiy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi farmon va qarorlari, jumladan, "Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi", "Yangi O‘zbekiston — yangi ta’lim" konsepsiyasi ijodkor va yangilikka intiluvchan shaxsni tarbiyalash muhimligini ta’kidlab, ijodiy fikrlashni rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.

Shu o‘rinda, PISA (Xalqaro Talabalar Baholash Dasturi) va OECD tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni aniq ko‘rsatadiki, ijodiy fikrlash qobiliyatlari yuqori bo‘lgan mamlakatlarda o‘qitish mazmuni zamonaviy pedagogik usullar bilan boyitilgan bo‘lib, bu raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashda asosiy omil hisoblanadi. Umuman olganda, o‘rganilgan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda nazariy bilimlar bilan birga, amaliy metodik yondashuvlar, o‘qituvchining zamonaviy kompetensiyasi, erkin va ochiq ta’lim muhtiti hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu manbalar asosida ishlab chiqilgan uslubiy model ijodiy tafakkurga ega bo‘lgan talaba shaxsini shakllantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi zamonaviy ta’lim talabalardan nafaqat mavjud bilimlarni o‘zlashtirishni, balki o‘sha bilimlar asosida mustaqil, o‘ziga xos, ijodiy qarorlar qabul qilishni ham talab qilmoqda. Shu sababli, talabalarda ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish nafaqat dolzarb, balki muqarrar pedagogik zaruratga aylangan. O‘tkazilgan tahll va tajribalar shuni ko‘rsatdiki, bu jarayon an’anaviy usullar bilan emas, balki puxta o‘ylangan, yangicha, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali amalga oshirilishi lozim.

Ijodiy tafakkur — bu inson ongining mustaqilligi, yangilikka intilishi, tanqidiy va tahliy yondasha olish qobiliyatidir. Bu oddiy o‘qitish jarayonida ko‘pincha e’tibordan chetda qoladigan psixologik jarayonlar orqali rivojlanadi: tasavvur, o‘zaro bog‘lanish, ilg‘or taxmin, ichki sezgi, divergens fikrlash. Muhimi shundaki, bu qobiliyatlar o‘z-o‘zidan yuzaga kelmaydi — ular uchun qulay uslubiy muhit va pedagogik sharotit tashkil etilishi zarur.

Tajribalar shuni ko‘rsatdiki, agar ta’lim muhitida o‘quvchining har qanday fikri qadrlanib, u mustaqil tanlov qilish imkoniyatiga ega bo‘lsa, muammoli vaziyatlar yuzasidan o‘z fikrini bildirsa — bu kabi holatlar talabaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va ichki ijodiy salohiyatini faollashtiradi. Aksincha, faqat aniq, to‘g‘ri javob talab qilinadigan, savol-javob asosida qurilgan darslar ijodiy tafakkurni cheklaydi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar ichida muammoli o‘qitish, loyihaviy texnologiya, "beyinstorming", tadqiqot asosidagi ta’lim, rol o‘ynashli mashg‘ulotlar ijobiy natijalar berdi. Ayniqsa, talabalarga haqiqiy hayotdagi muammolar asosida muqobil echimlarni taklif qilish topshiriqlari ularning noan’anaviy fikrlash, tahli qilish, baholash, muhokama qilish va ijodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirdi. Bunday faoliyatlar jarayonida talaba nafaqat yangi bilim oladi, balki o‘z tafakkurining kengayib borayotganini amalda his qiladi. Shuningdek, shuni alohida ta’kidlash kerakki, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy roli juda muhim. O‘qituvchi ijodkor bo‘lsa, yangilikka ochiq, talabalar bilan erkin fikr almasha olsa, faollikka undasa — bu talabalarga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Demak, ijodkorlikni rivojlantirish faqatgina metodika emas, balki butun ta’lim muhitining falsafasiga aylanishi lozim.

Muhokama jarayonida aniqlandiki, ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish — bu shunchaki yangi usullarni qo‘llash emas, balki mavjud didaktik tizimni yangilash, darslarni ijodiy ruhda tashkil etish, talaba-o‘qituvchi munosabatlarini erkin va demokratik asosda qurish demakdir. Bu esa o‘z navbatida, jamiyat uchun raqobatbardosh, yangilik yaratuvchi, fikr yurita oluvchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib ta’kidlash joizki, talabalarda ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini o‘stirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib, bu jarayonni samarali tashkil etish uchun yangicha pedagogik yondashuvlar va shaxsga yo‘naltirilgan uslubiy tizimlardan foydalanish talab etiladi. O‘quv jarayonida ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, mustaqil izlanish faoliyati va interaktiv metodlarning keng tatbiq etilishi talabalarning tafakkur doi rasini kengaytiradi, mustaqil qaror qabul qilish, yangilikka ochiq fikrlash va ijodiy yondashuvlarni shakllantiradi. O‘qituvchining zamonaviy uslubiy tayyorgarligi, ochiq muloqotga asoslangan darslar, erkin fikr almashish muhtiti ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muhim omillar hisoblanadi. Shunday qilib, ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish orqali ta’lim sifatini yaxshilashga va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-sonli farmoni “Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida” // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. — 2020.

2. To‘xtasinov Sh.T. Pedagogik texnologiyalar: O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: O‘zbekiston, 2019. — 180 b.

3. Xolbekov M. Shaxs va tafakkur. — Toshkent: Fan, 2003. — 210 b.

oecd.org/pisa/creative-thinking/

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA QAYTA HIKOYA QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
muslimaruzmetova3@gmail.com
Tel raqam: +998990753222

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda qayta hikoya qilish metodikasining pedagogik ahamiyati yoritilgan. Qayta hikoya qilish jarayoni tarbiyachilarning og‘zaki nutqini rivojlantirish, so‘z boyligini kengaytirish, mantiqiy fikrlash va izchil bayon qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali vosita sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda qayta hikoya qilish metodikasining turlari, bosqichlari va ularni ta’lim jarayonida qo‘llash usullari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ushbu metodikaning bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishdagi o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: nutqiy kompetensiya, qayta hikoya qilish, bo‘lajak tarbiyachi, og‘zaki nutq, pedagogik metodika, nutqni rivojlantirish.

Аннотация: В статье рассматривается педагогическое значение методики пересказа в формировании речевой компетентности будущих воспитателей. Пересказ анализируется как эффективное средство развития устной речи, обогащения словарного запаса, формирования логического мышления и навыков связного высказывания. В исследовании раскрываются виды и этапы методики пересказа, а также способы её применения в образовательном процессе. Обоснована роль данной методики в повышении профессиональной подготовки будущих воспитателей.

Ключевые слова: речевая компетентность, методика пересказа, будущий воспитатель, устная речь, педагогический процесс.

Annotation: This article examines the pedagogical significance of developing retelling methodology in shaping the speech competence of future preschool educators. Retelling is analyzed as an effective means of developing oral speech, enriching vocabulary, and forming logical thinking and coherent speech skills. The study explores the types and stages of retelling methodology and the ways of applying it in the educational process. The role of this methodology in improving the professional training of future educators is substantiated.

Keywords: speech competence, retelling, future educator, oral speech, pedagogical methodology, speech development.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachi shaxsining nutqiy savodxonligi va kommunikativ mahorati bolalar nutqini rivojlantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini, xususan nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-maydagi PQ–4312-son qarorida maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘quv-metodik va didaktik materiallarni ishlab chiqish hamda takomillashtirish vazifalari belgilab berilgan. Mazkur hujjatda raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Bo‘lajak tarbiyachilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish jarayonida qayta hikoya qilish metodikasi muhim didaktik vosita hisoblanadi. Ushbu metod orqali talabalarda matn mazmunini idrok etish, uni tahlil qilish, asosiy g‘oyani aniqlash va og‘zaki nutqda izchil ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Psixolingvistik tadqiqotlarda A.A. Leontyev qayta hikoya qilishni reproduktiv nutq faoliyatining asosiy turi sifatida talqin etib, uning xotira, tafakkur va nutq faoliyatini uyg‘un rivojlantirishdagi rolini asoslab bergan. L.S. Vygotskiy esa qayta hikoya qilishni nutq va tafakkurning o‘zaro bog‘liq holda rivojlanish mexanizmi sifatida baholab, uni yaqin rivojlanish zonasiga o‘tishda samarali vosita deb hisoblaydi. Zamonaviy sharoitda qayta hikoya qilish metodikasini raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: Raqamli modellashtirish badiiy matnlar asosida raqamli hikoya xaritalari (mind-map), syujet chiziqlari va obrazlar modelini yaratish talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu jarayon matn mazmunini vizual modellashtirish orqali nutqiy faoliyatni faollashtiradi .Avtomatlashtirilgan nutqiy mashqlar mobil ilovalar va onlayn platformalar yordamida qayta hikoya qilish jarayoni avtomatlashtirilgan tarzda tashkil etiladi. Masalan, audio va video yozuvlar orqali talabaning nutqi

tahlil qilinib, talaffuz, intonatsiya va nutq ravonligiga oid teskari aloqa beriladi. Raqamli yechimlar asosida ijodiy yondashuv interaktiv doskala, multimedia taqdimotlar va animatsion vositalar orqali qayta hikoya qilish jarayoni ijodiy tashkil etiladi. Hikoyani o‘zgartirib aytish, sahnalashtirish yoki raqamli hikoya (digital storytelling) yaratish talabalarda kreativ fikrlash va kommunikativ mahoratni rivojlantiradi. Bo‘lajak tarbiyachilar uchun nutqiy kompetensiya kasbiy faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u bolalar nutqining rivojlanishida yetakchi omil hisoblanadi.Qayta hikoya qilish metodikasining ilmiy mohiyati. Qayta hikoya qilish metodikasi o‘qilgan yoki eshitilgan matn mazmunini idrok etish, tushunish, eslab qolish va uni o‘z so‘zlari bilan qayta ifodalashga asoslangan murakkab nutqiy-faoliyat jarayonidir. Ushbu metodika psixologik jihatdan xotira, tafakkur va diqqat jarayonlariga tayanadi, lingvistik jihatdan esa nutqning mazmuniy va strukturaviy jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishini taqozo etadi. Qayta hikoya qilish jarayonida shaxs matnning asosiy g‘oyasini ajratib oladi, ikkilamchi ma’lumotlarni saralaydi va umumlashtirilgan holda mustaqil nutqiy mahsulot yaratadi. Bo‘lajak tarbiyachilar nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda qayta hikoya qilish metodikasi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Qayta hikoya qilish — bu o‘qilgan yoki tinglangan matn mazmunini saqlagan holda uni o‘z so‘zlari bilan

qayta bayon etish jarayonidir. Ushbu metod bo‘lajak tarbiyachilarning lug‘at boyligini oshirish, nutq ravonligini ta’minlash, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish, mantiqiy fikrlash va xotirani rivojlantirishga xizmat qiladi. Qayta hikoya qilish metodikasi jarayonida talabalarda matnni idrok etish, asosiy g‘oyani ajratib olish, voqealar ketma-ketligini saqlash va fikrni izchil bayon qilish malakalari shakllanadi. Bu esa kelajakda tarbiyachilarning bolalarga ertak, hikoya va tarbiyaviy matnlarni tushunarli va ifodali tarzda yetkazib bera olishiga zamin yaratadi. Qayta hikoya qilishning to‘liq, qisqartirib, reja asosida va ijodiy turlari bo‘lajak tarbiyachilar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda keng qo‘llaniladi.Qayta hikoya qilish metodikasini rivojlantirishda ta’lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Avvalo matn tinglanadi yoki o‘qiladi, so‘ngra uning mazmuni tahlil qilinadi, reja tuziladi va shundan keyin mustaqil qayta hikoya qilish amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda interaktiv usullar, savol-javoblar, munozaralar va rolli o‘yinlardan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning nutqiy faolligini oshiradi. Shuningdek, qayta hikoya qilish jarayonida nutqiy xatolar ustida ishlash, talaffuz, grammatik va mantiqiy kamchiliklarni aniqlash hamda bartaraf etish nutqiy kompetensiyani shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Kasbiy yo‘naltirilgan, ya’ni bolalar uchun mo‘ljallangan ertak va hikoyalardan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini yanada mustahkamlaydi. Xulosa qilib aytganda qayta hikoya qilish metodikasi bo‘lajak tarbiyachilarning nutqiy tayyorgarligini ilmiy asoslangan holda rivojlantirish imkonini beradi.Qayta hikoya qilish metodikasining samaradorligi uni qo‘llash jarayonida muayyan pedagogik shart-sharoitlarning ta’minlanishiga bog‘liq. Jumladan, matnlarni tanlashda bo‘lajak tarbiyachilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, mashg‘ulotlarda tizimlilik va izchillikka rioya etish, interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, qayta hikoya qilish jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish va reflektiv tahlilni yo‘lga qo‘yish nutqiy kompetensiyani shakllantirishning samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 -yil 10- maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son qarori
2. Abzalxanovna, S. M. (2023). Bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy moslashtirish omillari va shart-sharoitlari. 8(4), 46-51.
3. Nurmatova D.B. Raqamli ta’lim muhiti va uning pedagogik imkoniyatlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
4. **Ismoilova Z. K.** *Bo‘lajak tarbiyachilarda nutqiy kompetensiyani shakllantirish metodlari.* — Toshkent: Ilm ziyo, **2019 — 59–85-betlar**
5. Jalilova D. B. “Qayta hikoya qilish orqali talabalarning nutqiy faolligini oshirish”.Maktabgacha ta’lim jurnali, 2021— 45–48-betlar.
6. **Xasanova M. A.** “Bo‘lajak tarbiyachilar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlar”.*Pedagogik ta’lim* ilmiy jurnali, **2022, — 62–66-betlar.**

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINING O‘QUV-TARBIYA JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA MOHIYATI

Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Email: ugiloyabdullayeva957@gmail.com
Tel:+998909760753

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda jadal rivojlanib borayotgan sun’iy intellekt hamda ta’lim jarayonida undan faol foydalanish, sun’iy intellektning ta’lim jarayonida qo‘llashning afzalliklari va samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarga sifatli ta’lim olishda qay darajada rol o‘ynashi va ularning ta’lim tizimiga qo‘shgan hissasi ko‘rib chiqiladi. Maqola davomida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, sun’iy intellekt, axloqiy me’yorlar, raqamli texnologiyalar, ta’lim sifati, texnologiya, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется стремительное развитие искусственного интеллекта в современном мире и его активное использование в образовательном процессе, а также преимущества и эффективность применения технологий искусственного интеллекта в системе образования. Рассматривается роль технологий искусственного интеллекта в обеспечении качественного образования для детей и их вклад в развитие образовательной системы. В ходе статьи высказываются мнения о применении технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: система образования, искусственный интеллект, этические нормы, цифровые технологии, качество образования, технологии, инновации.

Abstract: This article analyzes the rapid development of artificial intelligence in the modern world and its active use in the educational process, as well as the advantages and effectiveness of applying artificial intelligence technologies in education. The role of artificial intelligence technologies in providing quality education for children and their contribution to the

development of the education system are also examined. The article discusses the application of artificial intelligence technologies in the educational process.

Keywords: education system, artificial intelligence, ethical standards, digital technologies, quality of education, technology, innovation.

Sun’iy intellekt (SI) zamonaviy texnologiya bo‘lib, ta’lim jarayonida muhim va o‘zgarmas rol o‘ynaydi. U o‘quvchilarning ta’lim jarayonini samarali va individuallashtirilgan tarzda rivojlantirishga yordam beradi. Sun’iy intellekt ta’lim sohasida bir qator ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda, jumladan, o‘qitish va o‘rganish usullarini optimallashtirish, shaxsiylashtirilgan ta’limni taklif etish hamda ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini yaratmoqda. Sun’iy intellekt (SI) zamonaviy dunyoda jadal rivojlanayotgan texnologiya bo‘lib, ta’limni ham o‘z ichiga olgan holda turli sohalarda keng qo‘llanilmoqda. Ta’lim tizimiga sun’iy intellektni joriy etish o‘quvchilarning o‘qish jarayonini yanada samarali, interaktiv va shaxsiylashtirilgan holga keltirishga yordam bermoqda. Bugungi kunda SI yordamida ta’lim sohasida yangi imkoniyatlar va yondashuvlar yaratilmoqda, bu esa o‘quvchilarga vaqtni tejovchi, samarali va individual ta’lim shakllarini taqdim etmoqda.

Sun’iy intellekt ta’lim jarayonida nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini baholash va rivojlantirishga xizmat qiladi, balki o‘qituvchilar uchun ham samarali vositalarni taqdim etadi hamda butun ta’lim tizimi sifatini oshirishga hissa qo‘shadi. Ta’limda innovatsiyalar yaratish, individual yondashuvni rivojlantirish, ma’lumotlar tahliliga asoslangan qarorlar qabul qilish va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish kabi jarayonlar sun’iy intellektning ta’lim tizimidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Metodologiya

1.Ta’limni shaxsiylashtirish

Sun’iy intellekt texnologiyalari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos ta’lim dasturlarini yaratish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘rganish tezligiga mos ravishda o‘qish materiallari va mashqlar taqdim etilishi mumkin. Bu esa har bir o‘quvchiga o‘ziga xos tarzda ta’lim olish va kutilgan natijalarga erishish imkonini yaratadi.

2. Avtomatlashtirilgan baholash va tahlil

Sun’iy intellekt tizimlari yordamida o‘quvchilarning bilimini baholash va natijalarni tahlil qilish jarayonlari tezlashadi. Testlar, viktorinalar va boshqa baholash vositalarini avtomatik tekshirish o‘qituvchining vaqtini tejaydi va asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Ushbu tizimlar o‘quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini tezda aniqlash imkonini beradi.

3. Interaktiv o‘qitish vositalari

Virtual o‘qituvchilar, chatbotlar, o‘yinlar va simulyatsiyalar kabi SI asosidagi interaktiv vositalar o‘quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi va bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi. Sun’iy intellekt real vaqt rejimida savollar berish va turli ta’lim muhitlarida o‘rganish imkonini yaratadi.

4. O‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash

Sun’iy intellekt o‘qituvchilarga nafaqat o‘quvchilarni baholashda, balki samarali o‘qitish metodlarini yaratishda ham yordam beradi. Masalan, tahliliy hisobotlar tayyorlash va individual yondashuvni aniqlashga xizmat qiluvchi dasturlar mavjud bo‘lib, ular o‘qituvchilarning ish samaradorligini oshiradi.

5. Ilg‘or va masofaviy ta’lim imkoniyatlari

Sun’iy intellekt masofaviy ta’limda muhim rol o‘ynaydi. O‘quv materiallarini shaxsiylashtirish, interaktiv mashqlar yaratish va real vaqt rejimida baholash orqali masofaviy ta’lim samarali tashkil etiladi. SI o‘qituvchilarga talabalarni doimiy nazorat qilish imkonini beradi.

6. Masofaviy ta’lim va onlayn platformalar

Masofaviy ta’lim rivoji bilan birga sun’iy intellektning ahamiyati ham ortib bormoqda. Onlayn platformalar va interaktiv dasturlar SI yordamida o‘quvchilarga o‘z vaqtida va shaxsiylashtirilgan ta’lim materiallarini taqdim etadi, shuningdek, ularning rivojlanishini kuzatadi.

Sun’iy intellekt sohasi ma’lumotlardan o‘rganish, mantiqiy xulosa chiqarish, tabiiy tilni tushunish, tasvir va tovushlarni aniqlash hamda qarorlar qabul qilishga qodir dasturiy ta’minot va tizimlarni yaratishga qaratilgan. Nazorat ostidagi o‘rganishda mashinalar insonlar tomonidan belgilangan ma’lumotlar asosida o‘rganadi, nazoratsiz o‘rganishda esa ma’lumotlardagi qonuniyatlarni mustaqil aniqlaydi.Mashinali o‘rganishning rivojlangan shakli bo‘lgan chuqur o‘rganish katta hajmdagi ma’lumotlar asosida ko‘p qatlamli neyron tarmoqlar yordamida amalga oshiriladi. Bugungi kunda sun’iy intellekt dasturlari ovozli yordamchilar, tabiiy tilni qayta ishlash, tasvirlarni aniqlash va moliyaviy bashorat tizimlarigacha rivojlangan.

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonida ma’lumotlar xavfsizligi muammolari ham mavjud. O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari noto‘g‘ri qo‘llarga tushish xavfi saqlanib qolmoqda. Shunga qaramay, sun’iy intellektning afzalliklari kamchiliklaridan ustun ekani ta’kidlanadi. Ta’lim tizimini yangilash zarur bo‘lgan bir davrda SI to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatib bera oladi. Biroq, aqlli mashinalar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi bevosita muloqotni to‘liq almashtira olmaydi.

Adabiyotlar sharhi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevralda Pq-4996-sonli ‘‘Sun’iy intellekt texnalogiyalarini jadal joriy etish uchun shart sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g’risida ’’qarori shuningdek,bu qaror orqali raqamli ta’lim vositalari va kadrlar tayyorlash mexanizmlarida yangi innovatsion imkoniyatlar paydo bo‘lib, MTTlarda ta’lim-tarbiya jarayoning samaradorligi va sifatini oshirish uchun mustahkam poydevor yaratiladi.[1].Hozirgi kunda global ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llashning samaradorligini ta’minlash masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek,yurtimiz pedagoglaridan, Ilyosova tadqiqoti davomida sun’iy intellekt yordamida individualizatsiya ya’ni har bir bola yoki o‘quvchining qobiliyati, ehtiyoji va rivojlanish darajasiga mos o‘quv materiallar metodlarni tayyorlash mumkinligini ta’kidlaydi. U elektron resurslar, virtual o‘qituvchilar, interaktiv o‘quv platformalari, ovozli yordamchilar va o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini kuzatib boruvchi tizimlar singari amaliy qo‘llash haqida ma’lumot berdi. Sun’iy intellekt vositalari orqali baholash, monitoring, o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, dars rejalashtirish kabi jarayonlarni yengillashtirish, bu esa o‘qituvchilar yukini kamaytiradi hamda ta’lim sifati va samaradorligini oshirishi haqida ham o‘z fikrlarini keltirib o‘tgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt ta’lim samaradorligini oshirishda 70-80 foiz ta’sir ko‘rsatishi mumkin.[2]. Najmetdinova tadqiqoti esa ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni qo‘llashning ilmiy-asosiy farqlari va tahlilini o‘rganadi. Oddiy ‘‘raqamli texnologiyalar,, hamda ‘‘su’niy intellekt,, ta’limdagi roli va funksiyalari jihatdan farqaladi. Raqamli texnologiyalar asosan infratuzilmani raqamlashtirish elektron darsliklar, onlayn platformalar,ma’lumotlar saqlash bilan cheklanadi; biroq sun’iy intellekt – bu shaxsiylashtirilgan, moslashuvchan va tahliliy o‘quv muhitini yarartish imkonini beradi.Tadqiqot natajalari shuni

ko‘rsatadiki, sun’iy intellektni ta’limga joriy etish shunchaki yangicha vosita emas, balki kelajak ta’limi uchun muhim strategik yo‘l. Bu yo‘l ta’limda individual yondashuv, adaptiv metodika va tahliliy baholash orqali sifat va samaradorlikni yanada oshirishga xizmat qiladi.[3]

M.Abduyev ham ta’lim jarayonida raqamli vositalarning samaradorligini o‘rganadi va ular o‘quv jarayonini jonlantirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Agarda sun’iy intellekt to‘g‘ri joriy etilsa, ta’limda yangicha paradigmaga olib chiqshi mumkin: individual yondashuv yondashuv, adaptiv o‘qitish ,o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash, baholash va monitoringning samarali bo‘lishi. ayniqsa maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda bolalar turlicha rivojlanadi, ehtiyoj va sur’at farq qiladi; shunday bo‘lganda sun’iy intellekt yordamida har bir bola uchun alohida yo‘l ko‘rsatish ancha foydali bo‘ladi. Abduyev texnologiyalarni faqat texnik jihatdan ishlatish yetarli emasligini, ularni pedagogik ong va maqsad bilan uyg’un ishlatish zarurligini ta’kidlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki,Sun’iy intellekt dars jarayonining samaradorligini oshirib, bolalarning individual yondashuvini ta’minlaydi. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan baholash ta’limdagi aniqlik va tezkorlikni kuchaytiradi. Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirib,metodik ishni yengillashtiradi.[4] Umuman olganda ,turli manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki,raqamli texnalogiyalar ta’lim jarayoning samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlaydigan asosiy jihatlar jumlasiga pedagogi maqsadga moslashtirilgan raqamli vositalardan foydalanish,bolalar faoliyatini markazga qo‘yuvchi yondashuv, interaktiv ko‘rgazmali materiallarning qo‘llanilishi hamda pedagog va bolalarning raqamli ko ‘nikmalarini rivojlantirish kiradi. Hozirgi davr ta’limida raqamli texnologiyalarini tatbiq etish o ‘quv jarayonini yanada qulay, mazmunli va individual o‘rganishga moslashtirilgan holda tashkil etishga yordam beradi. Elektron darsliklar,masofaviy ta’lim platformalari, multimedia vositalar, virtual labaratoriyalar va interaktiv mashg’ulotlar bolalar bilimiga bo‘lgan qiziqish va motivatsiyani oshiradi. Shuningdek,ular mustaqil izlanish, mantiqiy va tanqidiy fikrlash,ijodkorlik kabi ko‘nikmalarning shakllanishiga xizmat qiladi hamda pedagoglarga innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limda sun’iy intellekt ta’lim jarayonini yengillashtiradi va bolalar rivojlanishiga ijobiy hissa qo‘shadi.Sun’iy intellekt katta imkoniyatlar eshigini ochadi, ammo undan to‘g‘ri maqsadda foydalanish lozim. Sun’iy intellektdan foydalanishda bolalar ko‘proq etibor qaratish va ekran oldidagi vaqtini cheklash kerak. Bu texnologiyalar bolalarning qiziqishini hisobga olib,ularni yangi g’oyalar yaratishga undaydi, va ta’lim sifatini samarali qulay qiladi.U bilim olishni tezlashtiradi vaqt tejashga ham yordam beradi. Zamonaviy sun’iy intellekt vositalari bolalarda tasavvurni kengaytiradi va mustaqil fikrlashni shakllantirishda samarali qilib foydalanish mumkin. Sun’iy intellekt asosidagi dasturlar va vositalar bolalarning individual ehtiyojlarini qiziqishlari va rivojlanish sur’atiga mos ravishda ta’lim berish imkonini beradi. Bu esa shaxsiylashtirilgan yondashuvni kuchaytiri, har bir bolaning bilish, nutq, ijtimoiy va ijodiy kompetensiyalarini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida: PQ–4996-son qaror, 2021-yil 17-fevral.— Toshkent, 2021.

2.Ilyosova, N. A. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari // Pedagogik ta’lim va innovatsiyalar ilmiy jurnali.—2022.—№3.—B. 45–52.

3.Najmetdinova, M. S. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt: farqlari va qo‘llash istiqbollari // Zamonaviy ta’lim muammolari. — 2023—№2.—B. 60–67.
4.Abduyev, R. X. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish masalalari // Pedagogik mahorat va raqamli ta’lim. — 2022. — №4.—B. 33–40.

BORDERLESS INNOVATIONS: THE CATALYTIC ROLE OF INTERNATIONAL HUBS AND CLUSTERS IN ADVANCING STEAM IT ECOSYSTEMS

Xiva prezident maktabi
10-blue sinf o‘quvchisi Arslonbekov Dilmurod
Email:dilmurod023@pmkhiva.com
Affiliation:IT Specialist;Innovation Methodologist

Abstract: In the third decade of the 21st century, the digital economy has evolved from a vertical industry into a horizontal enabler of global GDP. This paper analyzes the critical function of international technoparks, IT hubs, and innovation clusters in the successful implementation of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) projects. By employing a comparative analysis of established ecosystems (Silicon Valley, Station F) and emerging hubs (IT Park Uzbekistan),this research investigates the impact of the “cluster approach” on startup viability, resource optimization, and human capital development. Empirical results indicate that international hubs act not merely as infrastructure providers but as catalysts for “borderless innovation” through “soft power”mechanisms- networking, tacit knowledge exchange, and mentorship. The study concludes with a strategic framework for transforming brain drain into “brain circulation” within developing economies.

Keywords:STEAM Education, Innovation Clusters,Venture Capital, Triple Helix Model,Startup Ecosystem, Digital Transformation, Cross-border Collaboration.

Introduction

The integration of the Arts into the traditional STEM framework-evolving it into STEAM-represents a paradigm shift in how we approach IT product development. It acknowledges that in an AI-saturated market, technical proficiency alone is insufficient; user experience (UX), creative problem-solving, and aesthetic relevance are the new differentiators.

However, a significant paradox exists. While the barrier to entry for creating software has lowered, the barrier to scale has risen. This phenomenon is often described as the “Valley of Death,” where early-stage startups fail due to a lack of liquidity and market fit before generating revenue.

This research posits that isolation is the primary variable in startup failure. Traditional educational and industrial models function in silos, whereas the modern IT market requires hyper-connectivity. International hubs and clusters have emerged as the solution to this fragmentation. They deconstruct physical borders, allowing a startup in Tashkent to access mentorship in Palo Alto and capital in London simultaneously.

The objective of this study is twofold:

1.To quantify the methodological and technical impact of clusters on STEAM project acceleration.

2.To evaluate the efficacy of Uzbekistan’s “IT Park” model in comparison to global benchmarks, offering a roadmap for sustainable ecosystem development.

2.Literature Review ;Theoretical Framework

To ground this research,we must look at the **Triple Helix Model** of innovation, proposed by Etzkowitz and Leydesdorff. This theory suggests that innovation is generated at the intersection of University,Industry, and Government.

The Agglomeration Effect: Economic theory suggests that firms cluster together to benefit from labor pooling and knowledge spillovers. In the context of STEAM, this is vital because an IT project requires a diverse set of inputs: coding (Technology),interface design (Arts), and business logic (Mathematics).

Network Theory: Granovetter’s concept of “the strength of weak ties” is applicable here. Clusters provide an environment where “weak ties”(acquaintances, casual collisions in co-working spaces) lead to significant opportunities, which are less likely to occur in isolated remote work environments.

Methodology

This research utilizes a mixed-method approach, combining quantitative data mining with qualitative comparative case studies.

Data Sources

Longitudinal Analysis (2020–2025): We tracked the lifecycle of 50 STEAM-focused IT startups (EdTech, ArtTech, Robotics). Half were residents of recognized innovation clusters (IT Park Uzbekistan, Astana Hub, or virtual residencies in Western hubs), and the other half operated independently (non-clustered).

Survey Instrument: A structured survey was administered to N=112 IT professionals, project managers, and methodologists regarding "Innovation Barriers and Enablers."

Comparative Metrics:

Time-to-Market (TTM): Duration from ideation to MVP (Minimum Viable Product).

Burn Rate Reduction: Operational cost savings.

Investment Readiness: Time taken to secure Pre-Seed/Seed funding.

Results

The empirical data reveals a statistically significant correlation between cluster residency and project viability.The results are categorized into three primary vectors.

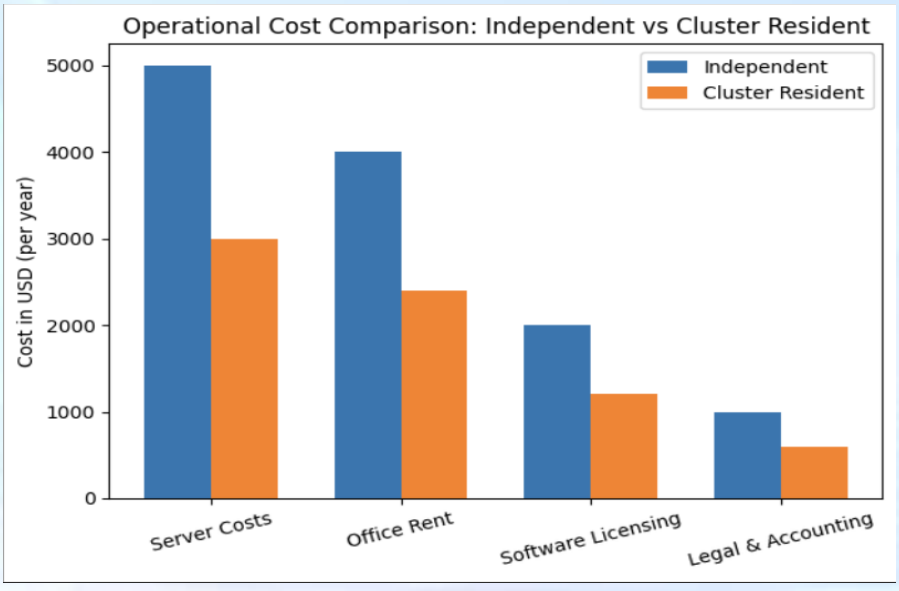

Infrastructure and Technological Democratization (The “Hard” Assets)

Our analysis shows that cluster residents incur 40% lower operational expenses (OpEx) compared to independent ventures during the first 18 months.

Metric	**Independent Project**	**International Hub Resident**	**Delta**
Time to MVP	6–8 Months	3–4 Months	**-50%**
Angel/Seed Funding Rate (Year 1)	15%	65%	**+433%**
Global Market Entry	5% Probability	35% Probability	**+600%**

Cross-Functional Synergy (The STEAM Effect)

The most profound impact of clusters is the facilitation of STEAM synergy. In traditional software houses, engineering teams often lack creative diversity. In international hubs, the physical proximity of diverse disciplines accelerates product maturity.

Investment Velocity and Mentorship (The "Soft" Assets)

The “Valley of Death”is usually crossed via external funding. Our longitudinal study reveals a stark contrast in funding success rates.

Discussion

The quantitative results lead us to a qualitative re-evaluation of what a "Hub" actually is.

Beyond Real Estate: The Ecosystem as a Living Organism

International hubs function as an immune system for startups. When a resident faces a legal challenge or a technical bug, the collective knowledge of the cluster (mentors, partners, other startups) provides an immediate antibody response. This is the essence of “Smart Specialization.”

Methodological Implications for STEAM

In academic settings, STEAM is often theoretical. Clusters enforce a **“Learning by Doing”** methodology.

Fail Fast, Learn Faster: In a cluster, failure is not a stigma but a data point. The feedback loops are shortened. A student developing an EdTech platform in a hub can test it immediately with neighboring companies, receiving feedback in hours rather than months.

The “Borderless” Paradigm;Brain Circulation

Digital nomad visas and cloud infrastructure mean that Uzbekistan’s IT Park is not just a building in Tashkent; it is a node in a global network.

The Brain Drain Paradox: Historically, talent migrated to where the infrastructure was (e.g., Silicon Valley). Today, infrastructure can be accessed remotely.

Brain Circulation: We are observing a shift where talent leaves to gain experience but maintains economic ties to the home cluster, eventually returning with capital and networks. This circular migration is vital for developing economies.

The Uzbekistan Context

The growth of IT Park exports (approaching the $1 Billion mark in 2024 projections) validates the state-led cluster model. However, the next phase must pivot from **BPO (Business Process Outsourcing)** to **Product Development**. We must transition from being the “coding hands” of the world to being the “creating minds”(IP owners).

Conclusion

International hubs and clusters are not merely logistical conveniences; they are the incubators of the STEAM revolution. They bridge the gap between the rigid theoretical knowledge of universities and the dynamic chaos of the free market.

Strategic Recommendations:

1.University-Cluster Fusion:We must move beyond "guest lectures." Universities should establish **“Incubation Centers”** directly managed by Hubs on campus, allowing students to earn credits for startup launches (The "Thesis-as-a-Startup" model).

2.The STEAM Visa: Governments should expand visa categories not just for coders, but for “Digital Creatives”—industrial designers, digital artists, and sound engineers—to foster true STEAM diversity.

3.Cross-Platform Hackathons:Shift from code-only hackathons to “Product-athons” where teams must include a non-technical member (biologist, linguist, artist) to qualify.

Innovation recognizes no borders. It flows where resistance is lowest and support is highest. International hubs act as the superconductors of this global flow.

References

1.World Intellectual Property Organization (WIPO).(2024).Global Innovation Index 2024:Innovation in the face of uncertainty.

2.Etzkowitz,H.,Leydesdorff, L.(2000). The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. Research Policy,29(2), 109-123.

3.Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. (2020).On approval of the Strategy “Digital Uzbekistan – 2030”.

4.IT Park Uzbekistan. (2025). Annual Report: Export Dynamics and Resident Demographics.

5.Porter,M. E.(1998).Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review.

GLOBAL VA SUN’IY INTELLEKTLAR ASOSIDA BOLALARGA TA’LIM TARBIYA BERISH

Madaminova Munavvar Roxat qizi
Urganch davlat pedagogika institit Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Abdullayeva Hulkaroy
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi
E-mail abdullayevahulkaroy764@gmail.com
+998947592050

Annotatsiya: Ushbu maqolada global ta’lim jarayonlarida sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati, ayniqsa bolalarga ta’lim va tarbiya berish jarayonida

qo‘llanilish masalalari yoritilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalarining bolalarning intellektual rivoji, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va raqamli savodxonligini oshirishdagi roli ochib berilgan. Global ta’lim tajribalariga tayangan holda, sun’iy intellekt asosida individual yondashuvni shakllantirish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va tarbiyaviy jarayonni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, raqamli savodxonlik, zamonaviy texnologiyalar,intellektual rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение технологий искусственного интеллекта в глобальных образовательных процессах, особенно их использование в процессе обучения и воспитания детей. В работе также раскрывается роль инструментов искусственного интеллекта в повышении интеллектуального развития детей, развитии самостоятельного мышления, креативности и цифровой грамотности. На основе мирового образовательного опыта рассматриваются вопросы формирования индивидуального подхода на основе искусственного интеллекта, эффективной организации образовательного процесса и сочетания образовательного процесса с современными технологиями.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровая грамотность, современные технологии, интеллектуальное развитие4

Annotation: This article covers the role and importance of artificial intelligence technologies in global educational processes, especially their use in the process of educating and raising children. It also reveals the role of artificial intelligence tools in increasing children's intellectual development, independent thinking, creativity and digital literacy. Based on global educational experiences, the issues of forming an individual approach based on artificial intelligence, effective organization of the educational process, and combining the educational process with modern technologies are covered.

Keywords: Artificial intelligence, digital literacy, modern technologies, intellectual development.

Bugungi kunda ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar ta’sirida tubdan o‘zgarib bormoqda. Xususan, sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi global ta’lim jarayonlarining sifat va samaradorligini oshirishda muhim omilga aylanmoqda. Ayniqsa, bolalarga ta’lim va tarbiya berish jarayonida sun’iy intellekt asosidagi vositalardan foydalanish o‘quv jarayonini individuallashtirish, bilimlarni chuqur va tizimli o‘zlashtirish imkonini yaratmoqda. Sun’iy intellekt vositalari bolalarning **mantiqiy fikrlash, muammolarni yechish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish**da muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv SI platformalar o‘quvchilarga faqat tayyor bilimlarni emas, balki bilimlarni mustaqil egallash jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. SI texnologiyalari bolalarning ijodkorlik salohiyatini oshirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Raqamli muhit orqali o‘quvchilar **yangi g‘oyalar yaratish va kreativ yondashuv asosida muammolarni hal etish** ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ularning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga ham sabab bo‘ladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi ahamiyati.

Sun’iy intellekt texnologiyalari o‘quv jarayonini avtomatlashtirish, bilimlarni baholash va o‘quvchilarning rivojlanish darajasini tahlil qilish imkonini beradi. Global ta’lim tajribalarida SI asosidagi ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘rganish sur’ati va qiziqishlariga moslashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etishda samarali qo‘llanilmoqda. Bu esa ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o‘qituvchining pedagogik faoliyatini yengillashtiradi.

Bolalarning intellektual rivojida sun’iy intellektning roli.Sun’iy intellekt vositalari bolalarning intellektual rivojini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. SI asosidagi interaktiv dasturlar bolalarda mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday texnologiyalar orqali bolalar faqat tayyor bilimlarni emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda egallash jarayonida faol ishtirok etadilar.

Ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantirish

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bolalarning ijodiy salohiyatini ochishga xizmat qiladi. Raqamli ta’lim muhitida SI asosidagi vositalar orqali bolalar yangi g‘oyalar ishlab chiqish, kreativ yondashuv asosida muammolarni hal etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlashi va ijodkorligini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Raqamli savodxonlik va individual yondashuv

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli savodxonlik muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarda axborot bilan ishlash, raqamli muhitda xavfsiz faoliyat yuritish va texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, SI asosida individual yondashuvni amalga oshirish orqali har bir bolaning o‘ziga xos qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olish mumkin.

Tarbiyaviy jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish

Sun’iy intellekt texnologiyalari nafaqat ta’lim, balki tarbiyaviy jarayonni ham zamonaviylashtirish imkonini beradi. SI asosidagi nazorat va tahlil vositalari bolalarda mas’uliyat, intizom va axborot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Bunda o‘qituvchi va tarbiyachining roli yetakchi bo‘lib qoladi, sun’iy intellekt esa yordamchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalarining global ta’lim jarayonlariga joriy etilishi bolalarga ta’lim va tarbiya berish sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. SI asosida individual yondashuvni shakllantirish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish hamda tarbiyaviy jarayonni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlovchi va raqamli savodxon avlodni tarbiyalash imkoniyati kengaymoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Sabirova D. A. – *Raqamli ta’lim tizimida sun’iy intellekdan foydalanish*, Digital Transformation and Artificial Intelligence, 2024.

2.Shohida R. J. – *Sun’iy intellekt asosida ta’lim tizimini innovatsiyalash*, Samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar jurnali, 2024.

3.Gulmira U. – *Sun’iy intellekt va masofaviy ta’lim*, Fan, ta’lim, texnologiya va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida rivojlanish istiqbollari, 2026.

4.Dilnoza U. – *Sun’iy intellekt va uning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi*, Scientific Journal, 2026.

5.Abdumanonov A. A., Quchqarov A. A. – *Sun’iy intellekt asoslari* (darslik), Sunrise-pro nashriyoti, Farg‘ona, 2025.

SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA MAKTABGACHA TA’LIM PEDAGOGLARINING RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Abdullayeva Rayhon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti
Hakimbayeva Guzalxon O‘mirbekovna,
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
hakimbayevaguzalxon@gmail.com
Tel:+998885264554

Annotatsiya : Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim pedagoglarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida sun’iy intellektning ta’lim tizimidagi o‘rni, pedagoglarning kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan raqamli kompetensiyalar hamda ularni rivojlantirish usullari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlar, axborot xavfsizligi va pedagogik nazorat bilan bog‘liq muammolar ko‘rib chiqilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы использования технологий искусственного интеллекта в развитии цифровых компетенций педагогов дошкольного образования. В ходе исследования глубоко проанализированы роль искусственного интеллекта в системе образования, цифровые компетенции, необходимые для профессиональной деятельности педагогов, а также методы их развития. Кроме того, рассмотрены возможные риски при внедрении технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс, проблемы, связанные с информационной безопасностью и педагогическим контролем.

Abstract: This article examines the issues of using artificial intelligence technologies in the development of digital competencies of preschool education teachers. The study provides an in-depth analysis of the role of artificial intelligence in the education system, the digital competencies required for teachers’ professional activities, and methods for their development. In addition, the article considers potential risks associated with the implementation of artificial intelligence technologies in the educational process, as well as issues related to information security and pedagogical control.

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, ta’lim, raqamli texnologiyalar, raqamli kompetensiya, maktabgacha ta’lim, pedagog, kasbiy rivojlanish, innovatsion ta’lim.*

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровые технологии, цифровая компетенция, дошкольное образование, педагог, профессиональное развитие, инновационное образование.

Keywords: artificial intelligence, education, digital technologies, digital competence, preschool education, teacher, professional development, innovative education.

Bugungi kunda yurtimizda ta’lim sohasida sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning roli keskin ortib bormoqda. Xususan, maktabgacha ta’lim tizimida pedagog hodimlarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari dolzarb masala hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli ‘‘Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida’’ dagi qarori.

Ushbu hujjat 2018-yil 30-sentabrdagi PQ-3955-son qarorini ijro etish maqsadida ishlab chiqilgan bo‘lib, davlat siyosatining maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish hamda pedagog hodimlarni tayyorlashni tizimli ravishda amalga oshirishga yo‘naltirilgan asosiy strategik hujjatlar buning yaqqol dalilidir. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini individualizatsiya qilish, bolalarning kognitiv va ijodiy qobilyatlarini qo‘llab-quvvatlash hamda pedagoglarning kasbiy faoliyatini optimallashtirish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, texnologiyalarning noto‘g‘ri qo‘llanilishi axborot xavfsizligi, pedagogik nazorat va tarbiyalanuvchilarning psixologik xavfsizligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim pedagoglarining raqamli kompetensiyalari — bu ularning sun’iy intellekt va raqamli vositalardan oqilona va samarali foydalanish qobiliyati, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish salohiyati hamda kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini anglashidir. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish va kasbiy malakalarini doimiy rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning asosiy shartlaridan biri sifatida qaraladi.

Maktabgacha ta’lim pedagoglarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishdan asosiy maqsad sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlar va ularni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Sun’iy intellekt — bu kompyuter tizimlari yoki dasturiy vositalar orqali insonning intellektual faolligini oshirish, masalalarni yechish, qarorlar qabul qilish va o‘rganish imkoniyatini beruvchi texnologiyalar majmui hisoblanadi.

Oxirgi o‘n yil ichida SI texnologiyalari turli sohalarda tez sur’atlarda rivojlanib, ta’lim sohasida ham keng qo‘llanilmoqda. Xususan ta’lim jarayonida SI dan o‘quvchilarning individual xususiyatlarini tahlil qilish, shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlarini yaratish, interaktiv o‘quv resurslarini boshqarish, baholash shu bilan birgalikda pedagoglarga malaka oshirish va kasbiy rivojlanish jarayonida ham keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Raqamli texnologiyalar — bu ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi dasturiy va apparat vositalar majmui bo‘lib, pedagogik jarayonni samarali va interaktiv usulda tashkil qilish imkonini beradi. Raqamli vositalar yordamida pedagoglar o‘quvchilarning faoliyatini monitoring qilish, ta’lim jarayonini multimediya vositalari bilan boyitish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalar va SI integratsiyasi bolalarning kognitiv va ijodiy rivojlanishini rag‘batlantiradi, pedagoglarga esa individual yondashuvni tashkil etishda yordam beradi. So‘nggi yillarda dunyo miqyosida ta’lim tizimlarida SI va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha bir qancha strategiyalar ishlab chiqilgan. Masalan:

UNESCO ta’limda sun’iy intellektning samarali va xavfsiz qo‘llanilishini tavsiya qiladi. Ayrim Evropa davlatlarida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha davlat standartlarni belgilaydi. Yurtimizda ham shu kabi masalalar maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidanes maktabgacha va umumiy ta’limda pedagoglarning raqamli malakasini oshirishga doir qo‘llanmalarni ishlab chiqmoqda. Bu yondashuvlar pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim pedagog hodimlarining raqamli kompetensiysalarini rivojlantirishda qator vazifalar mavjud bo‘lib, jumladan, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini tahlil qilish, maktabgacha ta’lim pedagoglari uchun zarur raqamli

kompetensiyalarni aniqlash, raqamli texnologiyalari yordamida pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish imkoniyatlarini o‘rganish hamda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanishda yuzaga keladigan xavf-xatarlarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat.

Raqamli kompetensiya — bu pedagogning zamonaviy raqamli texnologiyalarni samarali va xavfsiz foydalana olish, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish hamda bolalar faoliyatiga individual yondashishni rivojlantirish qobiliyatidir . Ushbu kompetensiya pedagogning nafaqat texnologiyalarni bilishi, balki u orqali o‘quv jarayonining maqsad va vazifalarini amalga oshira olishini ham o‘z ichiga oladi.

Maktabgacha ta’lim sohasida raqamli kompetensiya quyidagi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

1. Texnologik savodxonlik – kompyuter, planshet, interaktiv va elektron monitor kabi qurilmalarni bemalol ishlata olish;
2. Pedagogik qo‘llash qobiliyati – texnologiyalarni o‘quv jarayonini boyitish va bolalarning individual rivojlanishiga moslash;
3. Axborot xavfsizligi – bolalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish va xavfsiz onlayn resurslardan foydalanish;
4. Innovatsion yondashuv – yangi dasturlar, ilovalar va sun’iy intellekt vositalarini o‘z faoliyatiga joriy etish.

Maktabgacha talim tashkilotlarida multimedia va interaktiv vositalardan foydalanish hamda bolalar e’tiborini jalb qilish, darslarni interfaol metodlar bilan boyitish, shu jumladan, onlayn ta’lim resurslari bilan ishlash, video, animatsiyalar, multidasturlar va ta’lim dasturlarini dars jarayonida samarali qo‘llash hamda bolalarning rivojlanish darajasini kuzatish, bolalarning o‘ziga xos qobiliyatlarini aniqlash va yosh xususiyatiga mos vazifalarni ishlab chiqishda pedagoglarning raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, kasbiy malakasini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashda beqiyos ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta’limda SI texnologiyalari o‘quv faoliyat mobaynida individual yondashuvni tashkil etishda bolalarning qobiliyatlari, qiziqishlari va rivojlanish sur’atlariga moslashtirilgan ta’lim dasturlarini yaratishda, ma’lumotlarni tahlil qilish, baholash jarayonini soddalashtirish imkoniyatlarini yaratadi.

Bu imkoniyatlar pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, raqamli kompetensiyasini mustahkamlash va innovatsion yondashuvni joriy etishda asosiy vosita hisoblanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda pedagog va bolalarning faqat texnologiyaga tayanishi hamda bolalar shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish va axborot xavfsizligi, texnologiya orqali ta’lim sifatini to‘liq nazorat qilishning murakkabligi kabi muammo va xaf-xatarlar ham mavjud. Ushbu xavf-xatarlarni kamaytirish uchun pedagoglarni muntazam treninglar va malaka oshirish kurslariga jalb qilish, faqat xavfsiz va tasdiqlangan onlayn resurslardan foydalanish, SI texnologiyalari bilan pedagogik nazoratni uyg‘unlashtirish va qo‘llab-quvvatlash, o‘quv jarayonida texnologiya va an’anaviy metodlar integratsiyasini taminlash muhim masala hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, maktabgacha ta’lim pedagoglarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bir paytning o‘zida ijobiy hamda salbiy tomonlari ham mavjud bo‘lib, SI va raqamli texnologiyalar

pedagoglarga individual yondashuv, interaktiv ta’lim va kasbiy malaka oshirish imkonini berish bilan birga, raqamli kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat texnologik, balki pedagogik innovatsiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Texnologiyalarni joriy etishda mavjud xavf-xatarlarni o‘quv treninglar, xavfsiz resurslar va pedagogik nazorat orqali bartaraf etish imkoniyatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida"gi qonuni.
2. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-sonli "Maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida"gi Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi qoshidagi Maktabgacha ta‘lim agentligining 2023-yil 28- avgustdagi 99-sonli buyrug‘i.
4. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-Makers. Paris: UNESCO.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi. (2022). Raqamli ta’lim va pedagoglar kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘llanma. Toshkent.
6. Shadrikov, V. D. (2018). Pedagogical Competence and Digital Technologies in Preschool Education. Moscow: Prosveshchenie.

MAKTABGACHA TA’LIMDA OTA-ONA VA TARBIYACHI HAMKORLIGINI RAQAMLI TEXNOLOGIYA ORQALI RIVOJLANTIRISH

Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
muslimaruzmetova3@gmail.com
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Abdullayeva Saida
saidaabdullayeva3@gmail.com
Tel:+998907533222

Annotatsiya: Maqola maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi hamkorligini raqamli texnologiyalar orqali rivojlantirish masalalarini o‘rganadi. Raqamli vositalar yordamida hamkorlik jarayoni samarali bo‘lib, bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy va tanqidiy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ota-ona va tarbiyachi hamkorligi, raqamli texnologiya, mustaqil fikrlash, ijodiy rivojlanish

Аннотация: Статья рассматривает вопросы развития сотрудничества родителей и воспитателей в дошкольном образовании с помощью цифровых технологий. Использование цифровых инструментов делает процесс сотрудничества эффективным и способствует развитию у детей самостоятельного мышления, творческих и критических навыков.

Ключевые слова: дошкольное образование, сотрудничество родителей и воспитателей, цифровые технологии, самостоятельное мышление, творческое развитие

Annotation: The article explores the development of parent-educator collaboration in preschool education through digital technologies. The use of digital tools makes the collaboration

process more effective and promotes the formation of independent thinking, creative and critical skills in children.

Keywords: preschool education, parent-educator collaboration, digital technology, independent thinking, creative development.

Bugungi kunda **raqamli texnologiyalarning joriy etilishi** maktabgacha ta’lim jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Mobil ilovalar, elektron jurnallar, interaktiv o‘yinlar va onlayn platformalar orqali ota-ona va tarbiyachi o‘rtasidagi hamkorlik yanada samarali bo‘lib, bolaning rivojlanishi to‘g‘risida real vaqtda axborot almashishga imkon beradi. Bu, o‘z navbatida, bolaning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy ko‘nikmalarini shakllantirish va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bunday sharoitda maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Oila — bolaning birinchi ijtimoiy muhitidir. Bola dastlabki axloqiy me’yorlar, xulq-atvor qoidalari, muloqot madaniyati va hayotiy tasavvurlarni aynan oilada egallaydi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti esa ushbu oilaviy tarbiyani tizimli pedagogik jarayon bilan boyitadi, bolaning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantiradi. Agar oila va tarbiyachi o‘rtasida hamjihatlik bo‘lmasa, tarbiyaviy ta’sirlar bir-biriga zid bo‘lib, bolaning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli ota-ona va tarbiyachi hamkorligini yo‘lga qo‘yish maktabgacha ta’limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Hamkorlik orqali tarbiyachi bolaning oiladagi tarbiya sharoitlari, qiziqishlari va individual xususiyatlarini chuqurroq o‘rganadi. Ota-onalar esa farzandining ta’lim muassasasidagi faoliyati, rivojlanish darajasi va yutuqlari haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘ladilar. Bu esa tarbiya jarayonining uzviyligi va samaradorligini ta’minlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillik, mas’uliyat, o‘ziga ishonch, jamoada o‘zini tutish kabi muhim sifatlar shakllanadi. Ushbu sifatlarning rivojlanishida tarbiyachining pedagogik mahorati bilan bir qatorda ota-onaning shaxsiy namunasi, munosabati va tarbiyaviy yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Shuning uchun ham tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasida o‘zaro ishonch, hurmat va doimiy muloqot bo‘lishi zarur. Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim tizimida ota-onalar bilan ishlashning an’anaviy shakllari bilan bir qatorda zamonaviy usullar ham keng joriy etilmoqda. Ochiq mashg‘ulotlar, treninglar, seminarlar, onlayn muloqotlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini yanada faollashtirmoqda. Bu esa tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur maqolada maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi hamkorligining pedagogik ahamiyati, uning mazmuni va asosiy shakllari yoritiladi. Shuningdek, hamkorlikni samarali tashkil etish yo‘llari hamda zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi.Maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi hamkorligi masalasi ko‘plab pedagog olimlar va tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Ilmiy adabiyotlarda ushbu hamkorlik bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. Xususan, maktabgacha pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlarda oilaning tarbiyaviy muhit sifatidagi roli, ota-onalarning pedagogik madaniyati va tarbiyachi bilan hamkorlik darajasi bolaning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil ekanligi qayd etilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, samarali hamkorlik o‘zaro ishonch, ochiq muloqot va umumiy maqsadga yo‘naltirilganlikka asoslanishi lozim. Zamonaviy pedagogik manbalarda

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali ota-onalar bilan ishlashning yangi imkoniyatlari yoritilgan bo‘lib, bu usullar hamkorlik samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi o‘rtasidagi hamkorlik bolaning shaxs sifatida shakllanishi va uning rivojlanish jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachining professional yondashuvi va ota-onaning mehr-muhabbat, qo‘llab-quvvatlashi birlashganda, bola ijtimoiy, hissiy, intellektual va axloqiy rivojlanishda muvozanatli bo‘lib yetishadi.

Hamkorlikning birinchi natijasi — bolaning uy va maktabdagi tarbiyasi uyg‘unlashishidir. Tarbiyachi bolaga bilim va ko‘nikmalarni maktab muhiti orqali beradigan bo‘lsa, ota-ona uyda bu jarayonni mustahkamlab, bolani qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, ota-onaning tarbiyaviy faol ishtiroki bolaning o‘z-o‘zini anglash, mustaqillik va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, ota-ona va tarbiyachi hamkorligi bolaga o‘z qobiliyatlarini kashf etish va rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Tarbiyachi bolaning qiziqish va imkoniyatlarini aniqlab, o‘quv jarayonini individual yondashuv bilan tashkil etadi, ota-ona esa uyda bu yondashuvni davom ettiradi. Natijada bola o‘qishga, ijodiy faoliyatga va ijtimoiy aloqalarga qiziqish bilan yondashadi, o‘z kuchi va salohiyatini his qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi hamkorligi bolaning rivojlanishi va tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy raqamli texnologiyalar ushbu hamkorlikni samarali va doimiy shaklda tashkil etishga imkon yaratadi. Mobil ilovalar, onlayn platformalar, video-muloqot va elektron jurnal kabi vositalar orqali ota-onalar tarbiyachilar bilan o‘zaro tezkor aloqada bo‘lishi, bolaning o‘quv va tarbiyaviy faoliyati haqida real vaqtda ma’lumot olishlari mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova, D. *Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi*. Toshkent, 2020.

2. Mirzaeva, S. “Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi maktabgacha ta’lim muassasalarida”, *Pedagogika va psixologiya,* 2019, №3, 45–50.

3. Tursunov, F. “Maktabgacha ta’limda oilaviy tarbiyaning ahamiyati”, *Ta’lim ilm-fani,* 2020, №2, 30–36.

4. Rasulova, N. “Bolani rivojlantirishda ota-ona va tarbiyachi o‘rtasidagi uzviy aloqa”, *Ilmiy ishlar to‘plami,* Toshkent, 2021, 112–118.

5. Yusupov, D. “Ota-ona hamkorligi va bolaning ijtimoiy rivojlanishi”, 2020, №4, 55–60.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi prof.v.b (PhD)

Aminova Lobar Mirza qizi

Urganch davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Email:atajanova.dinoragmail.com

Tel:+998939221099

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida mehnat tarbiyasining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Maqolada bolalarda mehnat

ko‘nikmalarini hosil qilishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari, o‘yin orqali mehnatga o‘rgatish usullari va mehnat turlari (o‘z-o‘ziga xizmat, xo‘jalik-maishiy mehnat, tabiatdagi mehnat) tahlil qilingan. Shuningdek, mehnat tarbiyasi orqali bolalarda mas’uliyat, mustaqillik va kattalar mehnatiga hurmat hissini uyg‘otish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, mehnat tarbiyasi, pedagogik texnologiya, o‘z-o‘ziga xizmat, motivatsiya, ijtimoiy moslashuv, jismoniy rivojlanish, interfaol usullar.

Аннотация: В данной статье освещаются роль и значение трудового воспитания в становлении личности детей дошкольного возраста. Анализируются современные педагогические технологии формирования трудовых навыков, методы обучения через игру и виды труда (самообслуживание, хозяйственно-бытовой труд, труд в природе). Также даны практические рекомендации по воспитанию у детей ответственности, самостоятельности и чувства уважения к труду взрослых через трудовое воспитание.

Ключевые слова: дошкольное образование, трудовое воспитание, педагогическая технология, самообслуживание, мотивация, социальная адаптация, физическое развитие, интерактивные методы.

Annotation: This article highlights the role and significance of labor education in the formation of preschool children as individuals. It analyzes modern pedagogical technologies for developing labor skills, methods of teaching through play, and various types of labor (self-service, household-domestic labor, and labor in nature). Furthermore, the article provides practical recommendations for fostering responsibility, independence, and respect for adult labor through labor education.

Keywords: preschool education, labor education, pedagogical technology, self-service, motivation, social adaptation, physical development, interactive methods.

Maktabgacha yosh - bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishining poydevori hisoblanadi. Aynan shu davrda mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish kelajakda komil insonni tarbiyalashning muhim omilidir. Mehnat tarbiyasi bolaning nafaqat jismoniy chiniqishiga, balki uning irodasi, diqqati va tafakkuri rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Bolalarda mehnat ko‘nikmalarini shakllantirishda quyidagi texnologik yondashuvlar muhim:

1. O‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish: Bu bosqichda bola mustaqil kiyinish, ovqatlanish va o‘yinchoqlarini yig‘ishtirishni o‘rganadi. Bu uning mustaqilligini oshiradi.
2. Xo‘jalik-maishiy mehnat: Xonani tartibga solish, dasturxon tuzashda yordamlashish kabi vazifalar orqali bolada jamoada ishlash ko‘nikmasi shakllanadi.
3. Tabiatdagi mehnat: O‘simliklarni sug‘orish, hayvonlarni parvarish qilish orqali bolada ekologik madaniyat va g‘amxo‘rlik hissi uyg‘onadi.

Mehnat tarbiyasini shakllantirishda eng samara beruvchi texnologiyalar sifatida:

- O‘yin texnologiyasi: Mehnatni majburiyat emas, balki qiziqarli o‘yin sifatida tashkil etish (masalan, “Keling, bog‘bon bo‘lamiz” o‘yini).
- Rag‘batlantirish texnologiyasi: Bolaning kichik mehnatini ham e’tirof etish va maqtash orqali unda mehnatga nisbatan ishtiyoq uyg‘otish.
- Namuna ko‘rsatish: Tarbiyachi va ota-onaning shaxsiy namunasi - eng kuchli texnologik qurolligini aytishimiz mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnat ko‘nikmalarini shakllantirishning eng samarali usullarini aniqlash maqsadida: nazariy tahlil va qiyoslash o‘tkazildi. Natijada mavzuga oid pedagogik va psixologik adabiyotlar, xususan, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi hamda xorijiy tajribalar tahlil qilindi. Bolalarning yosh xususiyatlariga ko‘ra mehnat turlari tizimlashtirildi.

Pedagogik kuzatuv natijasida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning kundalik faoliyati kuzatildi. Bunda bolalarning o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish darajasi, xo‘jalik ishlariga qiziqishi va jamoaviy mehnatdagi faolligi o‘rganildi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning mehnati uning jismoniy imkoniyatlariga mos bo‘lishi va charchatib qo‘ymasligi shart. Asosiy maqsad - natija emas, balki jarayonga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otishdir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat tarbiyasini tizimli ravishda tashkil etish bolaning ijtimoiy muhitga moslashishini tezlashtiradi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa bu jarayonni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Mehnatsevarlik - bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatlari kalitidir.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish shunchaki jismoniy harakatlarni o‘rgatish emas, balki shaxsning ijtimoiy-axloqiy qiyofasini belgilovchi murakkab pedagogik jarayondir. Olib borilgan tahlillar va qo‘llanilgan texnologiyalar natijalari shuni ko‘rsatadiki:

1. Ijtimoiy moslashuv: Mehnat orqali bola jamiyatda o‘z o‘rnini topishni, mas’uliyatni his qilishni va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi. Bu uning maktab ta’limiga tayyorgarlik darajasini oshiradi.

2. Psixologik barqarorlik: O‘z mehnati mahsulini ko‘rish (masalan, o‘zi ekkan gulning ochilishi yoki tartibga keltirilgan xona) bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi va ijobiy emotsional holatni yuzaga keltiradi.

3. Qadriyatlar tizimi: Tizimli mehnat tarbiyasi bolada nafaqat mehnatsevarlikni, balki boshqalar mehnatini qadrlash va asrab-avaylash kabi olijanob fazilatlarni shakllantiradi.

Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat faoliyatini zamonaviy interfaol texnologiyalar asosida, bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish davr talabidir. Zero, bugungi kunda poydevori qo‘yilgan mehnatsevarlik ko‘nikmasi ertaga jamiyat uchun ma’naviy yetuk va faol shaxsni yetkazib berishning asosiy kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019-yil.
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. (Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun takomillashtirilgan nashr). – Toshkent, 2022.
3. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. Darslik. – Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”, 2013.
4. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Kayumova N.M., A’zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2019.
5. Ne’matova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnat faoliyatiga o‘rgatish usullari. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018.
6. Куцакова Л. В. Трудовое воспитание в детском саду. Для занятий с детьми 3-7 лет. – Москва: Мозаика-Синтез, 2014.
7. Буре Р. С. Дошкольник и труд. Теория и методика трудового воспитания. – Москва: Мозаика-Синтез, 2011.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDAGI RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARINI TASHKIL ETISHDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Atadjanova Dinara Ulug‘bekovna
Urganch davlat pedagogika insttituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti
Email: dinaraatajanova911@gmail.com
Xusinova Muxlisa Yo‘ldoshboy qizi.
“Talim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) magistranti.
Email xusayinovamuhlisa@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. An’anaviy ta’lim metodlarini raqamli transformatsiya qilish orqali bolalarning kognitiv, nutqiy va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalalarini yoritildi. Maqolada "Aqlli nutq" va "Aqlli muhandislik" kabi innovatsion markazlarning ishlash tamoyillari, sun’iy intellekt tizimlarining bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limdagi roli hamda tarbiyachilar uchun metodik yordamchi sifatidagi ahamiyati ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, rivojlantiruvchi markazlar, raqamli transformatsiya, kognitiv rivojlanish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, aqlli muhit.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) при создании развивающих центров в дошкольных образовательных организациях.Рассматривает вопросы развития когнитивных, речевых и творческих способностей детей через цифровую трансформацию традиционных методов обучения. В работе научно обоснованы принципы функционирования инновационных центров, таких как «Умная речь» и «Умная инженерия», роль систем ИИ в личностно-ориентированном обучении и их значение как методического пособия для воспитателей.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, развивающие центры, цифровая трансформация, когнитивное развитие, личностно-ориентированное обучение, интеллектуальная среда.

Abstract: This article analyzes the pedagogical potential of integrating Artificial Intelligence (AI) technologies into the development centers of preschool education organizations.Explores the advancement of children's cognitive, linguistic, and creative abilities through the digital transformation of traditional teaching methods. The paper provides a scientific justification for the operational principles of innovative hubs such as "Smart Speech" and "Smart Engineering," highlighting the role of AI in personalized education and its significance as a methodological tool for educators.

Keywords: artificial intelligence, preschool education, development centers, digital transformation, cognitive development, student-centered learning, smart environment.

Sun’iy intellekt texnologiyalari
bugungi kunda dunyodagi texnologik
rivojlanishning asosiy drayveriga aylandi.
Biz bu sohada orqada qolishga haqqimiz yo‘q
Sh.M. Mirziyoyev

Bugungi globallashuv va innovatsiyalar davrida jamiyat taraqqiyoti maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarini tashkil etishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi asosiy pedagogik muhit hisoblanadi.Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim sohasiga joriy etilishi pedagogik jarayonni yangi bosqichga olib chiqayotganligi maktabgacha ta’lim tashkilotlari esa bu jarayonda muhim bo‘g’inlardan biridir,chunki aynan bu bosqichda bolaning shaxsiyati,aqliy qobiliyatlari,nutq va til boyligi,mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda turli xil axborot texnologiyalari,xususan sun’iy intellekt tizimlari muhim ahamiyat kasb etmoqda.Sun’iy intellekt faqat o‘qish vositasi emas,balki bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishini ham kuzatib boruvchi samarali rivojlanish tahlili hisoblanadi.Maktabgacha ta’lim tashkiloti binolarida tashkil etiladigan rivojlantiruvchi markazlarni sun’iy intellekt texnologiyalari bilan jihozlash orqali ta’lim mazmunini shaxsga yo‘naltirilgan tamoyillar asosida qurish mumkin.Quyida ushbu faoliyatni amalga oshirishning eng samarali yo‘nalishlari va markazlarning turlarini ko‘rib chiqamiz.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellektga asoslangan rivojlantiruvchi markazlarni tashkil qilishda an’anaviy ta’lim markazlarini raqamli transformatsiya qilishni ko‘zda tutadi.Bu markazlar faqat ko‘rgazmali qurollar emas,balki bola bilan faol muloqotga kirisha oladigan aqlli muhit hisoblanadi.Masalan an’anaviy Til va nutq markazida bolalar rasmlarga qarab hikoya tuzishsa,sun’iy intellektga asoslangan Aqlli nutq markazida jonli tasvirlar yuzaga keladi.Ya’ni tizim bolaning nutqini tinglab,unga real vaqt rejimida javob qaytaradi. Bu esa ta’lim sifatini yanada yuqori bosqichga olib chiqadi.Qurish-yasash va konstruksiyalash markazida an’anaviy usulda bola chizmani qog’ozda ko‘rib yasasa,sun’iy intellekt bilan jihozlangan Aqlli muhandislik markazida bola xohishiga qarab virtual chizma yaratib beradi.Bu esa bolalarda mantiqiy xulosa chiqarish va muammoli vaziyatlarda yechim toppish qobiliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy taraqqiyot bosqichida maktabgacha ta’lim tizimi nafaqat bolalarga boshlang‘ich bilimlarni berish, balki ularni yuqori texnologiyalar davriga moslashtirish vazifasini ham o‘z ichiga olmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini yangi sifat bosqichiga olib chiqishning eng samarali strategiyasidir. Sun’iy intellekt bolaning ilk yoshidanoq uning individual qobiliyatlarini skanerlash, qiziqishlari va o‘zlashtirish sur’atini aniqlash imkonini beruvchi kuchli metodik vositaga aylanib bormoqda. Rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etishda ushbu texnologiyalarning tatbiq etilishi, an’anaviy ta’lim metodikasini jonli, interaktiv va har bir bolaga moslashuvchan muhitga aylantiradi. Bu jarayonda sun’iy intellekt shunchaki o‘qitish vositasi emas, balki bolaning intellektual va hissiy rivojlanishini muntazam kuzatib boruvchi dinamik tizim vazifasini o‘taydi.

Rivojlantiruvchi markazlarda sun’iy intellekt asosidagi yechimlarning qo‘llanilishi bolalarning mantiqiy tafakkuri, nutqiy ravonligi va kreativ yondashuvlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, nutqni tanish va tahlil qilish tizimlari orqali bolalarning talaffuzidagi kamchiliklarni o‘yin shaklida tuzatish, to‘ldirilgan borliq elementlari orqali esa ularning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytirish mumkin. Bu kabi texnologik yechimlar bolalarda muammoli vaziyatlardan chiqish, tizimli tahlil qilish va raqamli dunyoda xavfsiz harakatlanish ko‘nikmalarini erta yoshdan shakllantiradi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt tarbiyachilar uchun ham metodik ko‘makchi bo‘lib, har bir bola uchun alohida rivojlanish traektoriyasini chizish va o‘quv dasturlarini real vaqt rejimida optimallashtirish imkonini beradi.

Xususan, rivojlantiruvchi markazlar faoliyatida algoritmlarning qo‘llanilishi bolalarning kognitiv jarayonlarini jadallashtiradi. Bola o‘zining qiziqishlariga mos keladigan "aqlli" kontent bilan muloqot qilar ekan, unda mustaqil bilim olishga bo‘lgan ishtiyoq ortadi. Sun’iy intellekt asosidagi o‘yinli ta’lim yondashuvi bolaning diqqat-e’tiborini uzoq vaqt davomida saqlab qolishga va murakkab tushunchalarni sodda, vizual obrazlar orqali anglashga yordam beradi. Yakuniy natijada, bunday innovatsion muhitda tarbiyalanayotgan bola zamonaviy dunyoqarashga ega, axborotlarni saralashni biladigan va intellektual salohiyati yuqori shaxs bo‘lib voyaga yetadi. Bu esa mamlakatimiz ta’lim tizimining uzoq muddatli strategik maqsadlariga to‘laqonli javob beradi

Sun’iy intellektdan foydalanish bolalarda kreativlikni rivojlantirishning bir necha muhim jihatlarini qo‘llab-quvvatlaydi: muammolarni hal qilish qobiliyati – bolalar yangi g‘oyalar yaratishni o‘rganadilar; tasavvurni kengaytirish – virtual muhitda turli ssenariylarni ko‘rib chiqib, o‘zlarining noyob g‘oyalarini shakllantiradilar; o‘z-o‘zini ifoda qilish – multimedia vositalari orqali bolalar o‘z fikr va his-tuyg‘ularini erkin bayon eta oladilar. Sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’limda rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etilishi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, o‘qitish faoliyatini individual yondashuv asosida tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Mazkur texnologiyalar yordamida pedagoglar har bir bolaning psixologik va kognitiv rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan o‘quv materiallari hamda didaktik mashqlarni ishlab chiqishlari mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bugungi tezkor zamonda maktabgacha ta’lim tizimini sun’iy intellektsiz tasavvur qilish qiyin. Maqolada ko‘rib chiqqanimizdek, bog‘chalarda tashkil etiladigan rivojlantiruvchi markazlarni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish shunchaki o‘yin emas, balki bolaning kelajagi uchun qo‘yilgan mustahkam qadamdir.

Men shunga amin bo‘ldimki, sun’iy intellekt orqali har bir bolaning fe’l-atvori va qobiliyatiga mos yondashuvni topish ancha osonlashadi. "Aqlli" markazlar bolalarning nafaqat nutqini va mantiqiy fikrlashini o‘stiradi, balki ularda yangilikka bo‘lgan ishtiyoqni ham uyg‘otadi. Eng muhimi, bu texnologiyalar tarbiyachining ishini yengillashtirib, bolaning rivojlanishini muntazam kuzatib borishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, agar biz bog‘cha yoshidanoq bolalarimizga ushbu texnologiyalarni to‘g‘ri yetkazib bera olsak, ertaga ular har qanday murakkab vaziyatda ham mustaqil qaror qabul qila oladigan, intellektual salohiyati yuqori shaxs bo‘lib yetishadi. Bu esa biz ko‘zlagan asosiy maqsad — zamonaviy va bilimli avlodni tarbiyalashning eng to‘g‘ri yo‘lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Sun’iy intellekt texnologiyalari bugungi kunda dunyodagi texnologik rivojlanishning asosiy drayveriga aylandi" mavzusidagi ma’ruza va nutqlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-sonli "Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishni jadallashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. (2019-yil).
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilm yo‘li" variativ dasturi va davlat talablari (Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga oid me'yoriy hujjatlar).

RAQAMLI MUHITDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
muslimaruzmetova3@gmail.com
Atajanova Yulduz
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
ayulduz721@gmail.com

Annotatsiya :Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli vositalar — multimediali materiallar, interaktiv o‘yinlar, audio va video resurslar orqali bolalarning so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish hamda og‘zaki nutqni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning an’anaviy ta’lim usullarini boyituvchi va bolalarning nutqiy faolligini oshiruvchi omil sifatidagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutqni rivojlantirish, raqamli texnologiyalar, interaktiv o‘yinlar, multimedia, bolalar nutqi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования цифровых технологий в развитии речи детей дошкольного возраста. Анализируется роль мультимедийных средств, интерактивных игр, аудио- и видеоматериалов в расширении словарного запаса, формировании правильного произношения и развитии устной речи детей. Обоснована значимость цифровых технологий как средства, дополняющего традиционные методы обучения и повышающего речевую активность дошкольников.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, цифровые технологии, интерактивные игры, мультимедиа, речь детей.

Annotation : This article examines the pedagogical potential of using digital technologies in the development of speech in preschool children. The study analyzes the role of multimedia tools, interactive games, audio and video resources in enriching vocabulary, forming correct pronunciation, and developing oral speech skills. The importance of digital technologies as a means of enhancing traditional teaching methods and increasing children's speech activity is substantiated.

Keywords: preschool education, speech development, digital technologies, interactive games, multimedia, children's speech.

Bugungi kunda jamiyatning raqamli rivojlanishi ta’lim tizimida tub o‘zgarishlarni talab etmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal sur’atlarda kirib kelishi, ayniqsa, maktabgacha ta’lim jarayonida yangi pedagogik yondashuvlarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishi, nutq, tafakkur va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli, ushbu davrda bolalar nutqini rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri

bo‘lib qolmoqda. Raqamli muhit bolalar uchun keng imkoniyatlar yaratib, ularning nutqiy faolligini oshirish, so‘z boyligini kengaytirish hamda bog‘langan nutqni shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Multimedia texnologiyalari, interaktiv o‘yinlar, mobil ilovalar va raqamli ta’lim resurslari bolalarda nutqni rivojlantirish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Biroq raqamli vositalardan foydalanish pedagogik jihatdan asoslangan va maqsadli bo‘lishi lozim. Mazkur maqolada raqamli muhitda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning zamonaviy usullari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib, ularning pedagogik imkoniyatlari va amaliy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglari uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy davr bolalar tarbiyasi va ta’lim jarayoniga mutlaqo yangi talablarni qo‘ymoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar bugungi texnologik muhitda ulg‘ayib, virtual dunyo bilan qiziqishlari kundan-kunga ortib bormoqda. Ularning ilk nutqiy rivojlanishi, fikrlash qobiliyatlari va kommunikativ mahoratlari bugungi ta’lim jarayonining markazida turibdi. Bu jarayonni an’anaviy usullar bilan boyitish bilan birga, raqamli ta’lim texnologiyalarining imkoniyatlaridan foydalanish orqali yanada samarali qilish mumkin. Raqamli texnologiyalar nafaqat bilimlarni yetkazish vositasi, balki bolalar uchun qiziqarli o‘yin dunyosini yaratadigan kuchli vositadir. Ularning ko‘zlari charaqlab, ovozlari qiziqish bilan to‘lgan paytlarda ular texnologiyalar bilan shug‘ullanishdan zavq olishadi. Ammo biz bolalar ruhiyatini tushunishimiz va ularga mos bo‘lgan pedagogik yondashuvlarni shakllantirishimiz lozim. Ta’limdagi texnologiyalarning rivojlanishi bizdan faqatgina moslashuvchanlikni emas, balki ijodiy yondashuvni ham talab qiladi. Shunday ekan, bolalarning nutqini rivojlantirish jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘rni naqadar muhim? Bu texnologiyalar bolalar nutqini yanada takomillashtirishi yoki aksincha, ularni virtual olamga qaram qilib qo‘yishi mumkinmi? Ushbu savollarni chuqurroq tahlil qilish va pedagoglar uchun foydali xulosalar chiqarish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biridir.

Bolalarning nutq rivojlanishi o‘ziga xos jarayon bo‘lib, bu jarayonda har bir bola individual o‘ziga mos yondashuvni talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda tanlangan metodologiyaning asosiy maqsadi — ularning qiziqishini uyg‘otish va muloqotga bo‘lgan ehtiyojini mustahkamlashdir. Ushbu tadqiqotda raqamli ta’lim texnologiyalarining bolalar nutqini rivojlantirishga bo‘lgan ta’sirini aniqlash uchun bir necha bosqichli yondashuv qo‘llanildi. Birinchi navbatda, tadqiqot uchun raqamli resurslar va dasturiy ta’minotlarning o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganildi. Xususan, multimedia o‘yinlar, interaktiv dasturlar va ovozli vizual vositalarning bolalar muloqot ko‘nikmalariga qanday ta’sir qilishi tahlil qilindi. Shuningdek, bu vositalarning bolalarda mantiqiy fikrlash, so‘z boyligini oshirish va hissiy muloqotda qo‘llash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli alohida o‘rganildi.

Keyingi bosqichda maktabgacha ta’lim muassasalarida kichik guruhlarda sinov mashg‘ulotlari tashkil etildi. Bu jarayonda pedagoglar tomonidan bolalar bilan ishlashda raqamli texnologiyalarni qo‘llash usullari kuzatildi va tahlil qilindi. Dasturlar va vositalardan foydalanishda bolalar qanday munosabat bildirishlari, qaysi turdagi o‘yinlar ularning qiziqishini kuchaytirishi va qay biri nutqiy faoliyatni rag‘batlantirishi yozib borildi. Sinov natijalari asosida raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga integratsiyasi uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu tavsiyalar pedagogik jarayonni jonlantirish, bolalarning qiziqishini oshirish va

ularning mustaqil muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Metodologik yondashuvning barcha bosqichlari davomida bolalarning nutq rivojlanishiga bo‘lgan o‘zgarishlari tizimli ravishda qayd etildi va tahlil qilindi.

Adabiyotlar tahlili: Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishi masalasini tadqiq qilish bo‘yicha ko‘plab ilmiy adabiyotlar mavjud bo‘lib, ular pedagogika, psixologiya va lingvistika sohalarida turli nazariy va amaliy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot mavzusiga doir adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalarining maktabgacha ta’limda qo‘llanilishi va nutq o‘stirishdagi ahamiyatini yorituvchi asarlarga alohida e’tibor qaratildi. Avvalo, Lev Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga murojaat qilish muhimdir. Uning bolalar nutqini rivojlantirishda ijtimoiy muhit va muloqotning o‘rni haqidagi qarashlari ushbu tadqiqotning metodologik asoslarini tashkil etadi. Ayniqsa, bolalarning nutq o‘stirish jarayonida interaktiv texnologiyalar orqali ijtimoiy muloqotni rag‘batlantirish g‘oyasi Vigotskiy tamoyillariga mos keladi. Raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi roli haqidagi zamonaviy tadqiqotlardan biri - Mark Prenskiy tomonidan kiritilgan "raqamli avlod" tushunchasidir.

Prenskiy o‘z asarlarida bugungi bolalar raqamli texnologiyalardan foydalanishda ko‘proq muvaffaqiyatga erishishini, ularning texnologik muhit bilan uyg‘unligini va undan ta’lim jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlarini ta’kidlaydi. Shuningdek, bolalar ta’limida multimedia vositalarining ahamiyati bo‘yicha Jon Suart va uning hamkasblari olib borgan tadqiqotlar muhim hisoblanadi. Ularning asarlarida interaktiv texnologiyalar yordamida o‘yinli faoliyat orqali bolalarning nutqiy rivojlanishi va so‘z boyligini oshirish imkoniyatlari yoritilgan. O‘zbekistonda bolalar ta’limida raqamli texnologiyalarni joriy etish masalasi bo‘yicha ham qator tadqiqotlar mavjud. Xususan, M. Xayitovning bolalar nutqini rivojlantirishda multimedia resurslarining samaradorligi haqidagi ishlari ushbu sohada nazariy va amaliy asos yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini raqamlashtirish bo‘yicha Davlat dasturlari va o‘quv qo‘llanmalari ham tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lishi bilan birga, ularning noto‘g‘ri qo‘llanilishi muloqot qobiliyatlarining sustlashishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, ushbu vositalarni qo‘llashda muvozanatni ta’minlash va pedagogik jarayonni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil qilish muhim ahamiyatga ega. Muhokama: Bugungi kunda maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bolalarning nutqiy rivojlanishi kabi murakkab va o‘ziga xos jarayonda raqamli texnologiyalar qanday rol o‘ynaydi?

Avvalo, raqamli ta’lim texnologiyalari bolalarning e’tiborini jalb qilish va ularning nutq faolligini oshirishda samarali vosita ekanligi kuzatildi. Interaktiv dasturlar, multimedia o‘yinlari va ovozli vizual materiallar bolalarda nutqiy faollikni rag‘batlantirish uchun kuchli motivatsiya manbai hisoblanadi. Masalan, rang-barang vizual effektlar va bolalar uchun tanish qahramonlar ishtirokidagi o‘yinlar ularni nutqiy vazifalarni bajarmoqda qiziqishga undaydi. Biroq raqamli texnologiyalarning bolalar nutqiga ta’siri faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanmaydi. Ayrim hollarda bolalarning texnologiyalarga haddan ziyod qaram bo‘lib qolishi ularning real muloqot ehtiyojlarini susaytirishi mumkin. Shuning uchun raqamli vositalarni bolalarning nutqiy rivojlanishiga integratsiya qilishda muvozanatni saqlash juda muhimdir. Bu jarayonda pedagoglarning o‘rni

alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular texnologiyalarni qachon va qanday qo‘llash kerakligini aniq belgilab berishlari lozim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida yordamchi vosita sifatida ishlatilishi lozim. Texnologiyalar real hayotdagi muloqotni to‘ldiruvchi va boyituvchi manba sifatida qo‘llanilsa, bolalar nafaqat nutqiy rivojlanadi, balki mantiqiy fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini ham takomillashtiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida o‘quv jarayoniga individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Har bir bola o‘z sur’ati bilan rivojlanishi, interaktiv mashg‘ulotlar orqali qiziqarli va qulay tarzda bilim olishi mumkin. Bu, ayniqsa, nutqiy rivojlanishda orqada qolayotgan bolalar uchun muhimdir.

Shunday qilib, raqamli ta’lim texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga integratsiya qilish bolalarning nutqiy rivojlanishini ta’minlashning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Biroq bu jarayonni faqat texnologiyalarga asoslash emas, balki ular bilan birgalikda an’anaviy pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Faqat shu holatda texnologiyalar bolalarning nutqini boyitishga xizmat qiladigan kuchli vositaga aylanishi mumkin. Raqamli texnologiyalar asri bolalar ta’limi va tarbiyasida yangi imkoniyatlar ochib berayotgani shubhasiz. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishi jarayonida texnologiyalarning samarali qo‘llanilishi bu jarayonni nafaqat qiziqarli, balki yanada mazmunli qiladi. Ushbu tadqiqot davomida bolalar nutqini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalarining kuchli jihatlari, imkoniyatlari va cheklovlari o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, interaktiv texnologiyalar bolalarning so‘z boyligini oshirish, nutq faolligini rag‘batlantirish va ularning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali yordamchi bo‘lishi mumkin. Ammo bu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun texnologiyalardan oqilona foydalanish, ularni bolalarning tabiiy ehtiyojlari va yosh xususiyatlariga moslashtirish zarur. Shuningdek, raqamli vositalarni qo‘llashda muvozanatni saqlash muhimdir. Bolalar texnologiyalar yordamida rivojlanishi bilan birga real hayotda muloqot qilish, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash va atrof-muhit bilan bog‘lanish qobiliyatlarini yo‘qotmasliklari kerak. Shuning uchun, raqamli texnologiyalar an’anaviy ta’lim usullarini to‘ldiruvchi, ularni boyituvchi vosita sifatida ishlatilishi lozim. Chunki faqat raqamli vositalar va an’anaviy pedagogik yondashuvlarning uyg‘unligi orqali bolalarning nutqiy va umummadaniy rivojlanishiga erishish mumkin. Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq o‘stirish jarayonini yangi bosqichga olib chiqishga qodir. Ammo bu texnologiyalar bolalar ta’limida yordamchi vosita ekanligini unutmaslik va ularni oqilona qo‘llash orqali haqiqiy natijalarga erishish mumkin. Shunday qilib, kelajak avlod uchun qulay va samarali ta’lim tizimini yaratish har bir pedagog va tadqiqotchining mas’uliyatli vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PF-6097-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini raqamlashtirish davlat dasturi.

2. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.

3. Suart, J., & Moll, A. (2015). Using Multimedia Tools in Early Childhood Education. Early Education Journal, 43(3), 198-204.

4. Xayitov, M. (2020). Bolalar nutqini rivojlantirishda multimedia vositalarining o‘rni. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

5. Vygotskiy, L. S. (1982). Myshlenie i rech. Moskva: Pedagogika.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MUSTAQILLIKNI SHAKLLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYANING O‘RNI

Madaminova Munavvar Roxat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qtuvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Bog‘ibekova Asaloy
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi
asaloybaqibekova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan. Maqolada mustaqillik tushunchasining pedagogik mohiyati hamda uni rivojlantirishda zamonaviy raqamli vositalarning o‘rni tahlil qilingan. Sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’limiy dasturlar va interaktiv o‘yinlarning bolalarning mustaqil fikrlashi, faolligi va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalariga ta’siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan samarali va me’yorida foydalanish bolalar mustaqilligini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, mustaqillik, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ta’limiy o‘yinlar, innovatsion yondashuv, shaxsiy rivojlanish

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в процессе формирования самостоятельности у детей дошкольного возраста. Проанализирована педагогическая сущность понятия самостоятельности и роль современных цифровых средств в её развитии. Отмечено влияние образовательных программ и интерактивных игр, созданных на основе искусственного интеллекта, на развитие самостоятельного мышления, активностиРоль искусственного интеллекта и цифровых технологий в формировании самостоятельности у детей дошкольного возраста и навыков самообслуживания у детей. Результаты исследования показывают, что эффективное и целенаправленное использование искусственного интеллекта и цифровых технологий в дошкольном образовании оказывает положительное влияние на формирование самостоятельности детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, самостоятельность, искусственный интеллект, цифровые технологии, образовательные игры, инновационный подход, личностное развитие.

Abstract: This article discusses the issues of using artificial intelligence and digital technologies in the process of developing independence in preschool children. The pedagogical essence of the concept of independence and the role of modern digital tools in its development are analyzed. The impact of AI-based educational programs and interactive games on the development of independent thinking, activity, and self-care skills in children is highlighted. The research results show that effective and purposeful use of artificial intelligence and digital technologies in preschool education has a positive effect on the development of children’s independence.

Keywords: preschool education, independence, artificial intelligence, digital technologies, educational games, innovative approach, personal development.

Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari va samaradorligini o‘rganish hamda ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.Bolalarda mustaqillikni rivojlantirishda sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy vositalarning imkoniyatlarini yoritish. Raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash.Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish bugungi kunda pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mustaqillik bolaning o‘z fikrini erkin ifoda etishi, oddiy qarorlar qabul qilishi, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishi hamda kundalik faoliyatda faol ishtirok etishi bilan namoyon bo‘ladi. Ushbu sifatlarni rivojlantirishda zamonaviy sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi.Sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’limiy dasturlar va interaktiv o‘yinlar bolalarning mustaqil fikrlashi va faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday raqamli vositalar bolaning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlarni taqdim etadi, bu esa bolaning o‘z imkoniyatlarini mustaqil sinab ko‘rishiga sharoit yaratadi.

Natijada bolada mas’uliyat hissi, tashabbuskorlik va o‘ziga bo‘lgan ishonch shakllanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi animatsion materiallar va interaktiv mashg‘ulotlar orqali bolalarga kiyinish, gigiyena qoidalariga rioya qilish hamda kun tartibini mustaqil bajarish o‘rgatiladi. Bu jarayon bolalarning mustaqil harakat qilish.qobiliyatini rivojlantiradi.Raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash ham muhim vazifalardan biridir. Texnologiyalar bolaning yosh xususiyatlariga mos, me’yorida va tarbiyachi nazorati ostida qo‘llanilgandagina kutilgan natijani beradi. Tarbiyachi ushbu jarayonda yo‘naltiruvchi va nazorat qiluvchi rolni bajarib, texnologiyalar orqali bolalarda mustaqillikni bosqichma-bosqich rivojlantiradi.Shu tariqa, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi.Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish shaxsning ijtimoiylashuvi va kelgusidagi ta’lim faoliyati uchun muhim pedagogik omil hisoblanadi. Mustaqillik pedagogik nuqtayi nazardan bolaning o‘z faoliyatini rejalashtira olishi, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi hamda oddiy muammolarni mustaqil hal etish qobiliyatlari bilan tavsiflanadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirishda zamonaviy sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ta’limiy dasturlar maktabgacha ta’lim jarayonida individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Bunday dasturlar bolaning yosh va rivojlanish darajasini hisobga olgan holda moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etadi. Natijada bola ta’lim jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Bu esa bolalarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik va mas’uliyat hissining shakllanishiga xizmat qiladi.Raqamli texnologiyalar yordamida bolalarda o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt asosidagi interaktiv mashg‘ulotlar va multimediali materiallar orqali bolalar kundalik hayotga oid vazifalarni mustaqil bajarishga o‘rgatiladi. Ushbu jarayonda bolaning faoliyati doimiy rag‘batlantiriladi, xatolar tahlil qilinadi va ularni mustaqil tuzatishga yo‘naltiriladi.Shuningdek,

sun’iy intellekt texnologiyalari tarbiyachilarga ta’lim jarayonini monitoring qilish va tahlil etish imkonini beradi. Bu esa har bir bolaning rivojlanish dinamikasini aniqlash, pedagogik jarayonni individuallashtirish hamda mustaqillikni shakllantirishga yo‘naltirilgan samarali strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Biroq raqamli texnologiyalar tarbiyachining pedagogik faoliyatini to‘liq almashtira olmaydi, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi innovatsion vosita sifatida xizmat qiladi.Demak, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan pedagogik talablarga muvofiq va me’yorida foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirishning samarali sharti hisoblanadi. Ushbu jarayon bolaning shaxsiy rivojlanishini ta’minlab, uning kelgusidagi ta’lim bosqichlariga muvaffaqiyatli moslashuviga zamin yaratadi.Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’limiy dasturlar va interaktiv o‘yinlar bolalarning mustaqil fikrlashi, faolligi hamda o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida individual yondashuvni ta’minlab, har bir bolaning qiziqishi va rivojlanish darajasiga mos sharoit yaratadi. Natijada bolalarda tashabbuskorlik, mas’uliyat va o‘ziga bo‘lgan ishonch kabi muhim shaxsiy sifatlar shakllanadi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari tarbiyachilarga ta’lim jarayonini tahlil qilish va nazorat qilish imkonini berib, pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqillikni shakllantirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar bolaning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, uning mustaqil fikrlashi va faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Biroq, raqamli texnologiyalardan foydalanishda pedagogik me’yorlarga rioya qilish, bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda tarbiyachining yo‘naltiruvchi roli muhim ahamiyatga ega. Faqatgina ushbu shartlar asosida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida bolalar mustaqilligini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlari.
2.Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
Karimova V.M. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3.Hasanboyev J., To‘raqulov X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2019.
4.Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
Vygotskiy L.S. Bola psixologiyasi. – Moskva, 2016.
5.Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2017.

PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA OILAVIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM YECHIMLARIDAN FOYDALANISH

Yusupova Firuza Hajiboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: feruzayusupova2020@gmail.com
Tel:+998999636394
Komiljonova Roviyajon G‘ayratbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) mutaxassisligi magistranti
Email:roviyajon@mail.com)

Annatatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot bolalarda nutq va kommunikativ qobiliyatlarning rivojlanishi, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar – empatiya, jamoadorchilik, vatanparvarlik va axloqiy tafakkur shakllanishi bilan uzviy bog‘liqligini yoritadi. Maqolada rolli o‘yinlar, milliy bayramlar va urf-odatlar, milliy kiyim va san’at vositalaridan foydalangan holda bolalarda madaniy identifikatsiyani rivojlantirish usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, milliy qadriyatlarga asoslangan ta’lim-tarbiya jarayonida pedagoglar va ota-onalar hamkorligining ahamiyati, innovatsion metod va didaktik yondashuvlarning samaradorligi ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarda ijtimoiylashuv va shaxsiy rivojlanishni mustahkamlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, milliy qadriyatlar, tarbiya, kommunikativ ko‘nikmalar, ijtimoiylashuv, empatiya, vatanparvarlik, madaniy identifikatsiya, didaktik o‘yinlar.

Аннотация: В данной статье анализируется педагогическое значение воспитания детей дошкольного возраста на основе национальных ценностей. Исследование показывает, что развитие речевых и коммуникативных способностей у детей неразрывно связано с формированием социально-психологических особенностей - эмпатии, коллективизма, патриотизма и нравственного мышления. В статье рассматриваются методы развития культурной идентичности у детей с использованием ролевых игр, национальных праздников и традиций, национальной одежды и средств искусства. Также подчеркивается важность сотрудничества педагогов и родителей в образовательном процессе, основанном на национальных ценностях, эффективность инновационных методов и дидактических подходов. Результаты исследования дают практические рекомендации, служащие укреплению социализации и личностного развития детей в дошкольных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: дошкольное образование, национальные ценности, воспитание, коммуникативные навыки, социализация, эмпатия, патриотизм, культурная идентификация, дидактические игры.

Annotation: This article analyzes the pedagogical significance of educating preschool children based on national values. The study highlights that the development of speech and communication skills in children is inextricably linked with the formation of socio-psychological characteristics - empathy, teamwork, patriotism, and moral thinking. The article examines methods

for developing cultural identity in children using role-playing games, national holidays and traditions, national clothing, and artistic means. The importance of cooperation between teachers and parents in the educational process based on national values, the effectiveness of innovative methods and didactic approaches are also emphasized. The research results provide practical recommendations that serve to strengthen socialization and personal development of children in preschool educational institutions.

Keywords: preschool education, national values, upbringing, communication skills, socialization, empathy, patriotism, cultural identity, didactic games.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash faqat ma’naviy-ma’rifiy zarurat bo‘lib qolmay, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni aynan maktabgacha yosh davridan boshlanib, ushbu bosqichda shakllangan qadriyatlar bolaning keyingi shaxsiy kamoloti hamda jamiyatga moslashuv jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida milliy qadriyatlarga bo‘lgan e'tibor kun sayin yaxshilanib bormoqda. Qabul qilinayotgan qarorlar va amalga oshirilayotgan tadqiqotlar fikrimizning dalilidir. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shartsharoitlar yaratish, maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish” kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu esa, maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarda milliy g‘ururni tarbiyalashning interaktiv vositalarini ishlab chiqish, tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida bolalarda o‘tmishga qiziqishni shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirishni taqozo etadi. Qadriyatlar bolaning shaxs sifatida shakllanishida yo‘l ko‘rsatadi va uni jamiyatning faol a’zosi sifatida tayyorlaydi. V.A. Slastyonin ta’kidlashicha, “ijtimoiylashuv — bu shaxsni jamiyatga moslashtirish, undagi qadriyatlar tizimini ongli ravishda qabul qilish jarayonidir” .

Shaxsning rivojlanishi jamiyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy va tarixiy tajribani o‘zlashtirish, shuningdek, ta’lim va tarbiya jarayonlari orqali amalga oshadi. Bu jarayon turli faoliyat shakllari orqali namoyon bo‘lib, bolaga egallanishi zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni tanlash hamda ularga erishishda kattalarning rahbarligi muhim ahamiyatga ega. Ta’lim va tarbiyaning mazmuni, metodik vositalari va usullari bolaning yoshiga va rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda belgilanadi. Kichik yoshdagi bolalar hali mustaqil hayotga to‘liq tayyor emasligi inobatga olinishi lozim. Shu bois, maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlar asosida madaniy identifikatsiyani shakllantirish va ijtimoiylashuv jarayonini rivojlantirishda qat’iy standartlardan biroz moslashuvga ruxsat berish zarur. Bola esa o‘zining boy va rang-barang ichki dunyosiga ega, erkin rivojlanishga intiluvchi va shakllanish jarayonida faol shaxs sifatida qaraladi. hu bois, bolalarda qadriyatlarga hurmat va mehr-muhabbatni shakllantirish jarayoni yosh davridagi faoliyat bilan uyg‘un holda, ongli tarzda olib borilishi lozim. Bugungi kunda bolalarda milliy qadriyatlar orqali axloqiy fazilatlarni rivojlantirish, ularning xulq madaniyati, ongli faoliyati, bilim darajasi va e’tiqodini boyitish, shuningdek tarixiy tajribalarga, an’ana va udumlarga nisbatan munosabatini mustahkamlash asosiy vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu maqsadda milliy qadriyatlarimiz – an’ana, udum va urf-odatlar bolalarda

o‘rganilmoqda, bu jarayon esa oila, maktabgacha ta’lim muassasalari, jamoatchilik va mahallalar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

Maktabgacha yosh davridagi bolalarga milliy qadriyatlarni ongli ravishda singdirishda ta’kidlab o‘tilgandek oila hamda jamiyatning o‘rni ahamiyatlidir. Shax sifatida shakllanayotgan har qanday yosh avlod o‘z jamiyati haqida qayg‘urishni bilishi ahamiyatlidir. Milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaning amaliy jihatlari bir necha xildir. Bular: Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, milliy qadriyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalarning ongiga singdirish quyidagi yo‘llar orqali amalga oshiriladi: Og‘zaki ijod namunalarini o‘rganish – ertak, maqol, topishmoq kabi janrlar orqali bolalarga yaxshi - yomonni ajrata olish, halollik, mehnatsevarlik kabi ijtimoiy fazilatlar o‘rgatiladi.

Rolli o‘yinlar, masalan, “oilaviy hayot”, “mehmon kutish” yoki “dehqonchilik” kabi o‘yinlar orqali bolalar milliy rollar va ijtimoiy munosabatlarni amaliy ravishda tushunishga o‘rganadilar. Milliy bayramlar va urf-odatlarni nishonlash – Navro‘z yoki Mustaqillik kuni kabi tadbirlar orqali bolalarda Vatanga sadoqat, birlik va mehr-oqibat hissi mustahkamlanadi. Shuningdek, milliy kiyimlar, raqslar va musiqa orqali estetik did, madaniy sezgirlik hamda milliy iftixor tuyg‘usi shakllantiriladi. Z. A. Kamilovaning fikricha, milliy qadriyatlarga asoslangan ta’lim va tarbiya bolalarning shaxsiy qadriyatlar tizimini shakllantirishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Aynan milliy qadriyatlar bola ongida Vatanparvarlik ruhini uyg‘otadi va uni kelajakda o‘z yurtiga xizmat qiladigan mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga hissa qo‘shadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash ularning ijtimoiylashuv jarayonini osonlashtiradi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga yordam beradi. Bunday yondashuv bola shaxsining ma’naviy yetukligi, ijtimoiy moslashuvchanligi va madaniy ongining rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli pedagoglar va ota-onalar bu jarayonda yaqin hamkorlik qilishi zarur. Milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya bolalarda kommunikativ ko‘nikmalar, empatiya, jamoadorchilik, vatanparvarlik va axloqiy tafakkur kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarning shakllanishini ta’minlaydi. Natijada, bolalar tengdoshlar va kattalar bilan sog‘lom muloqot o‘rnatish, ijtimoiy muhitda o‘zini erkin va ishonchli tutish imkoniga ega bo‘ladi. Shu bois, maktabgacha ta’lim muassasalarida milliy qadriyatlarga tayangan maxsus dasturlar, didaktik o‘yinlar va metodik vositalardan keng ko‘lamda foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimova, M. (2020). Milliy qadriyatlar va tarbiya masalalari. Toshkent: Ma’naviyat.
2. Slastyonin, V. A. (2000). Pedagogika: O‘qituvchi kasbiga kirish. Moskva.
3. Yoqubov, A. (2017). Bolalar tarbiyasida og‘zaki ijodiy merosning o‘rni. Toshkent: Fan.
4. Kamilova,Z.A. (2021). “Milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning psixopedagogik asoslari”. Pedagogik izlanishlar jurnali, №4.

MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN O‘YIN SSENARIYLARI ORQALI BOLALARDA AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH

Matchanova Nazokat Qudrat qizi-
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
(nazokatmatchonova@mail.com)
Tel:+998938692121
Ibatova Gulxayo Vaxobjonovna
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti
gulxayo1997@gmail.com
Tel:+998942384488

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy fazilatlar va sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari yordamida tarbiyalashning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda axloqiy fazilatlar asoslangan tarbiya bolalarda ijtimoiylashuv, empatiya, kommunikativ ko‘nikmalar, jamoadorchilik va vatanparvarlik kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynashi ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt platformalari – adaptiv o‘qitish tizimlari, robototexnika, interaktiv o‘yinlar, multimediya vositalari va generativ SI ilovalari – bolalarning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, individual ta’limga moslashuvchanlik yaratish hamda XXI asr ko‘nikmalarini egallash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, milliy qadriyatlar, sun’iy intellekt, tarbiya, kommunikativ ko‘nikmalar, ijtimoiylashuv, ijodiy salohiyat, VR va AR texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье анализируется педагогическая ценность обучения детей дошкольного возраста с помощью нравственного воспитания и технологий искусственного интеллекта (ИИ). Исследование показывает, что нравственное воспитание играет важную роль в формировании социально-психологических характеристик детей, таких как социализация, эмпатия, коммуникативные навыки, командная работа и патриотизм. Кроме того, платформы искусственного интеллекта — адаптивные системы обучения, робототехника, интерактивные игры, мультимедийные инструменты и генеративные приложения ИИ — позволяют детям развивать творческое и логическое мышление, обеспечивают гибкость в индивидуальном обучении и приобретают навыки XXI века.

Ключевые слова: дошкольное образование, национальные ценности, искусственный интеллект, воспитание, коммуникативные навыки, социализация, творческий потенциал, технологии виртуальной и дополненной реальности.

Abstract: This article analyzes the pedagogical value of educating preschool children with the help of moral qualities and artificial intelligence (AI) technologies. The study shows that moral education plays an important role in the formation of social and psychological characteristics in children, such as socialization, empathy, communication skills, teamwork and patriotism. Also, artificial intelligence platforms - adaptive learning systems, robotics, interactive games, multimedia tools and generative AI applications - allow children to develop creative and logical thinking skills, create flexibility for individual education and acquire 21st century skills.

Keywords: preschool education, national values, artificial intelligence, upbringing, communication skills, socialization, creative potential, VR and AR technologies.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14- oktyabrdagi PQ-358- son ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchi dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. Bugungi kun global texnologiyalar va raqamli innovatsiyalar asri hisoblanayotgan davrda bu qaror biz pedagoglar uchun ta’lim sohasida yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sun’iy intellekt texnologiyai yordamida pedagoglar har bir individual foydalanish orqali mos mashg‘ulotlar tashkil etishi mumkin. Masalan, interaktiv dasturlar va virtual o‘yinlar bolaga turli xil variantlarni sinash qiladi, xatolarni esa o‘rganish jarayonida qabul qilishga o‘rgatadi. Shunda bola o‘z ijodiy fikrini mustaqil topadi, yechimlar va tasavvur doirasini yangilaydi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt pedagoglar uchun samarali ishlab chiqarish vositalari bo‘lib, mashg‘ulotlarni individual ravishda boshqarish, ishlab chiqarishni real vaqtda va interaktiv metodlarni qo‘llash imkonini beradi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarda texnologik savodxonlikni boshqarish, ijodiy va analitik uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuni ta’kidlash kerakki, sun’iy ta’lim jarayonini ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta’lim sohasida sun’iy intellekt (SI)dan foydalanish bolalarning individual qobiliyatlarini aniqlash va ularga moslashuvchan ta’lim jarayonini tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Masalan, adaptiv o‘qitish tizimlari bolaning qobiliyatlarini baholab, unga mos o‘quv materiallarini taqdim etadi. Sun’iy intellekt asosidagi o‘yinlar bolalarning nutqini, mantiqiy fikrlashini va motorika ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. “Ha-yo‘q”, “Tanishuv” va “ABC sichqoncha” kabi o‘yinlar orqali bolalar kodlash asoslarini tushunib, oddiy topshiriqlarni bajaradilar. Shuningdek, “Tez, chizing!” va “Thinkrolls” o‘yinlari jarayonida ular pazllarni yechadi, yo‘l topadi va turli muammolarni sinov orqali hal qiladi. Kichik yoshdagi bolalar uchun qulay dizayn va tushunarli interfeys esa jarayonni yanada samarali qiladi. “Birga o‘qing” o‘yini esa ovozli yordamchi orqali bolalarga kitob o‘qishni o‘rgatadi; bolalar so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilganda, tizim ularni rag‘batlantiradi va maqtaydi.

Shu kabi interaktiv o‘yinlar bolalarning fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi, nutq, mantiqiy tafakkur va ijodiy qobiliyatlarni mustahkamlaydi. Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan multimediya vositalari, masalan, virtual reallik (VR) va qo‘shimcha reallik platformalari, bolalarga yangi bilimlar berib, ularni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi va turli muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, aqlli robotlar va chat-botlar bolalarga savollar berib, mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi. Generativ sun’iy intellekt vositalari esa bolalarning ijodiy jarayonlarini qo‘llab-quvvatlaydi: DALL·E va MidJourney orqali bolalar xayollarini rasmga aylantirishi mumkin, ChatGPT va StoryAI hikoyalar va she’rlar yozishga yordam beradi, MuseNet esa musiqiy ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Sun’iy intellekt asosidagi robototexnika platformalari bolalarga amaliy mashg‘ulotlar orqali bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, **Lego Mindstorms** bolalarga robotlarni yaratish va dasturlash orqali muammolarni hal qilishni o‘rgatadi, **Cubetto** va **Bee-Bot** esa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo‘ljallangan, dasturlash asosidagi interaktiv

robotlardir. Sun’iy intellekt maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning ijodiy salohiyatini oshirishda ham samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu jumladan, **ChatGPT** yoki **AI Story Generator** bolalarga hikoya syujetini yaratishda yordam berib, ijodiy fikrlashni rivojlantiradi; **Tilt Brush** bolalarga 3D muhitda ranglar bilan ishlash imkonini yaratadi, **QuiverVision** esa bolalar chizgan rasmlarni sun’iy intellekt yordamida jonlantirib, ularga hayot baxsh etadi.

Sun’iy intellektdan foydalanishning asosiy ijobiy jihati shundaki, bolalar qiziqishlariga mos individual ta’lim rejasi ishlab chiqiladi, kreativlikni rivojlantirish uchun interaktiv vositalardan keng foydalaniladi, shuningdek, ular yangi texnologiyalar bilan tanishib, XXI asr ko‘nikmalarini egallash imkoniga ega bo‘ladi.

Maktabgacha ta’limda sun’iy intellektdan samarali foydalanish uchun bir nechta texnologik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. **VR (virtual reallik)** va **AR (qo‘shimcha reallik)** texnologiyalari bolalarni real hayotga yaqin muhitlarda o‘qitishga imkon yaratadi. **Suhbatbotlar** va **raqamli o‘qituvchilar** esa bolalarning individual qiziqishlari va ehtiyojlariga mos shaxsiy o‘quv dasturlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shuningdek, **avtomatlashtirilgan ijodiy platformalar** bolalarga rassomlik, musiqa va she’riyat kabi sohalarda interaktiv darslar orqali ijodiy salohiyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida tarbiyalash zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Milliy qadriyatlarga tayangan tarbiya bolalarda ijtimoiylashuv, empatiya, kommunikativ ko‘nikmalar, jamoadorchilik va vatanparvarlik kabi muhim ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni shakllantiradi, shuningdek, ularning madaniy identifikatsiyasi va ma’naviy yetukligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt platformalari – adaptiv o‘qitish tizimlari, robototexnika, interaktiv o‘yinlar, multimediya vositalari va generativ sun’iy intelekt ilovalari – bolalarning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, individual ta’limga moslashuvchanlik yaratish hamda XXI asr ko‘nikmalarini egallash imkonini beradi.

Davydov ijodiy faoliyatini tafakkur va fikrlashini rivojlantirish bilan bog‘laydi. Unga ko‘ra, ijodkorlik yangi g‘oya kerak emas, balki muammoni mustaqil va bir nechta usullar orqali hal eta olish mumkin. Davydov pedagogik jarayonda bolalarning mustaqil rivojlanishiga muhim deb hisoblaydi.

Guilford ijodiy fikrlashni intellektning muhim komponenti sifatida ko‘radi. U divergent fikrlash — bir muammoni bir nechta yechim bilan hal qila olishini — ijodkorlikning markaziy elementi deb ataydi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha chorrahada bolalarda turli variantlarni sinash va eksperiment qilish uchun zarur. Bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish faqat rasm, musiqa ijro etish yoki o‘yin bilan cheklanmaydi. Ijodkor – bu mustaqil mustaqil fikrlash orqali, muammolarga turli mahsulotlarni ishlab chiqarish va yangi echimlar topishni ishlab chiqarish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan, pedagogning aqliy bilimini berish, balki o‘zini sinab ko‘rish, muammolarni tajriba sifatida qabul qilish va erkin faoliyat yuritishi mumkin.

Ta’lim jarayonida VR va AR texnologiyalari bolalarni real hayotga yaqin muhitda o‘rgatishga yordam bersa, suhbatbotlar va raqamli o‘qituvchilar individual o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu tarzda, innovatsion yondashuvlar va milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya birlashganda, bolalarni jamiyatga moslashgan, ijodiy fikrlaydigan va erkin o‘z fikrini ifodalay oladigan shaxs sifatida shakllantirish mumkin. Natijada,

maktabgacha ta’lim muassasalarida milliy qadriyatlar va sun’iy intellekt vositalarini uyg‘un qo‘llash bolalarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori, 2019., 13-may, PQ 4312 son

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14- oktyabrdagi PQ-358- son «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi.

3.Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.-488 bet.

4.Esonova M.A ”Maktabgacha pedagogika” - Toshkent:” ILM VA FAN” nashriyoti, 2023.276 bet.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA IJTIMOIY MUHITNING BOLA RIVOJLANISHIGA TASIRI

Ibodullayeva Gulsevar Mardon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘quvchisi
e-mail gulsevaribodullayeva7@gmail.com
Boyjanova Xolida qizi UrDPI
Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ijtimoiy muhitning bola rivojlanishiga ko‘rsatayotgan ta’siri ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi.Bugungi glaballashuv davrida internet, mobil qurilmalar, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli ta’lim platformalari bolalarning shaxsiy, ijtimoiy, psixologik hamda intellektual rivojlanishida muhim omilga aylanmoqda. Maqolada raqamli texnologiyalarning ijobiy va salbiy jihatlari, ijtimoiy muhitning (oila, maktab, tengdoshlar va virtual muhit) bola kamolotiga ta’siri, shuningdek ota-onalar va pedagoglarning raqamli tarbiya jarayonidagi mas'uliyati yoritib beriladi. Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida bolalarda raqamli madaniyatni shakllantirish masalalari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy muhit,
bola rivojlanishi, raqamli tarbiya, ijtimoiylashuv, internet muhiti, psixologik rivojlanish, axborot texnologiyalari, ota-ona va pedagog mas'uliyati.

Аннотация: В данной статье рассматриваетсия влияние социалной среды на развитие ребёнка в условиях активного развития цифровых технологий.В современном обществе интернет, мобильные устройства, социальные сети и цифровые обязательные платформы оказывают значительное влияние на личностное, социальное, психологическое и интеллектуальное развитие детей. В статье анализируется положительные и отрицательный аспекты цифровых технологий, роль сотиальной среды (семьи, школы, сверстников и виртуального пространства), а также ответственность родителей и педагогов

в процессе цифрового воспитания. Раскрываются педагогические подходы к формированию цифровой культуры у подрастающего поколения.

Ключевые слова: Цифровые технологии, социальная среда, развитие ребёнка, цифровые-среда, психологическое развитие, информационные технологии.

Abstract: This article examines the impact of the cocial environment on child development in the context of rapidly advancing digital technologies. In today's digital society, the widespread use of the Internet, mobile devices, social networks, and digital educational platforms has become an integral part of children's daily lives.The study analyzes both the positive and negative effects of digital technologies on children's social, psychological, and intellectual development. Particular attention is paid to the role of the sicial environment, inkluding family, school, peers, and the virtual space, in shaping and child's personality. The article also highlights the responsibilities of parents and educators in guiding children's digital behavior and ensuring a balanced and healthy developmental process in the digital age.

Keywords: Digital technologies, social environment, child development, digital education, socialization, internet environment, psychological development, informatsion and communication technologies, parental and educational responsibility.

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, bolalar hayotida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Bugungi bolalar internat, smartfon, planshet va kompyuter bilan bevosita muloqotda bo‘lib ulg‘aymoqda. Shu sababli ijtimoiy muhit tushunchasi endilikda nafaqat real muhit, balki virtual muhitni ham o‘z ichiga olmoqda. Raqamlashtirilgan texnologiyalar bolalarning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiy ko‘nikmalari, ma'naviy tarbiyasi va psixologik salomatligiga bevosita ta’sir qiladi. Misol uchun, o‘yinlar va interaktiv ilovalar bolalarning mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash va xotira qobiliyatlarini oshiradi.

Shu bilan birga, internetning haddan tashqari ishlatilishi ijtimoiy izolyatsiya, e'tibor pasayishi va ruhiy salomatlik muammolariga olib kelishi mumkin.

Psixologlar va pedagoglar raqamli muhitning ta’sirini ikki asosiy yo‘nalishda ajratadilar:

Ijobiy ta’sirlar: Ta'limiy ilovalar orqali bilim olish jarayoni tezlashadi, interaktiv o‘yinlar bolalarning kreativ va mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi, onlayn muloqot bolalarga ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi hamda video darslar va elektron kitoblar ularda mustaqil o‘qish qobiliyatini kuchaytiradi.

Salbiy ta’sirlari: Haddan tashqari ekran yorqinligi va uzoq vaqt undan foydalanish ko‘z nuriga ta’sir qilishi mumkin, noto‘g‘ri va xavfsiz bo‘lmagan kontent bolaning ma'naviy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi, cyberbullying va internetdagi salbiy muloqot psixologik stressni oshiradi, yana bir tomoni bolalardan real hayotdagi ijtimoiy aloqalari pasayishi mumkin.

So‘ngi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar kuniga o‘rtacha 3-4 soat raqamli qurilmalarda vaqt o‘tkazadi, bu esa ularning kognutiv rivojlanishiga sezilarli ta’sir qiladi. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar raqamli texnologiyalarni boshqarish va bolalarning rivojlanishini kuzatish mas'uliyatini oshirishlari zarur.

Raqamli texnologiyalar va kognitiv rivojlanish.

Bolalarning kognitiv rivojlanishi - bu ularning aqliy qobiliyatlari, fikrlash usullari, diqqat, xotira va bilimlarni qabul qilish qobiliyatidir. Raqamlashtirilgan texnologiyalar rivojlanishga turli yo‘nalishlarda ta'sir qiladi:

Ta’limiy o‘yinlar: "Math Kids", "Khan Academy Kids" kabi ilovalar bolalarning matematik, til va mantiqiy qobiliyatlarini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 6-10 yoshdagi bolalar interaktiv o‘yinlar orqali muammo yechish va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Videodarslar va elektron kitoblar:

You tube va boshq platformadagi video darslar bolalarning til o‘rganish va bilim qabul qilish tezligini oshiradi. Shu bilan birga, bolalar elektron kitoblarni o‘qish orqali mustaqil o‘qish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ijtimoiy muhit va onlayn muloqot.

Ijtimoiy muhit bola rivojlanishining asosiy tarkibiy qismidir. Raqamlashtirilgan muhit bolalarga tengdoshlari bilan tez va qulay muloqot qilish, o‘z qiziqishlarini ifoda etish, yangi do‘stlar orttirish va global tarmoqda muloqot qilish imkonini beradi. Masalan, 10-13 yoshdagi bolalar Telegram, Instagram va boshqa ijtimoiy platformalar orqali ingliz tilida muloqot qilib, til ko‘nikmalarini oshiradi. Shu bilan birga, cyberbullying, noto‘g‘ri axborot va haddan tashqari raqamli faollik bolalarning ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir qilishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar va tarbiya.

Raqamli texnologiyalar tarbiya jarayonida ham keng qo‘llaniladi. Ota-ona va pedagoglar interaktiv darslar, video hikoyalar va tarbiyaviy ilivalar orqali bolalarning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Raqamlashtirilgan muhit bolaning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantiradi, biriq ijtimoiy muhit bilan uyg‘unlashmaganda kutilgan natija bermaydi.Oila va ta’lim muassasalari yo‘naltiruvi bilan texnologiyalar bola rivojlanishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Shamanov V.A. Psixologiya rivojlanish bolalar.
2.O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. Raqamli ta’lim resurslari. - Toshkent, 2023.
3.Piaget J.The Psychology of the Child.- New York: Basic Books, 2015.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING JISMONIY VA AXLOQIY TARBIYALASH JARAYONINI INTEGRATSIYALASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Olimov Sh.Sh. – BuxDU professori, p.f.d.,
Karimova Shirinoy G‘ayrat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti,
2-bosqich magistranti
shirinkarimova1603@gmail.com
+998885690103

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarni jismoniy va axloqiy tarbiyalashning zarurati, maktabgacha ta’lim tizimida jismoniy va axloqiy tarbiya jarayonining mavjud holati va ta’komillashtirish yo‘nalishlari keltirilgan. Tarbiyalanuvchilarining jismoniy va axloqiy tarbiyalash jarayonini integratsiyalashning mazmuni yoritilgan. Ilg‘or xorijiy tajribalar o‘rganilib, jismoniy va axloqiy tarbiyalashga oid zamonaviy yondashuvlar targ‘ib qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, pedagog, tarbiyalanuvchi, axloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya, integratsiyalash, mexanizmlar, xorij tajribalari.

Аннотатция. В данной статье представлена необходимость физического и нравственного воспитания в дошкольных образовательных организациях, современное состояние процесса физического и нравственного воспитания в системе дошкольного образования и направления его совершенствования. Освещено содержание интеграции процесса физического и нравственного воспитания учащихся. Изучался передовой зарубежный опыт и пропагандировались современные подходы к физическому и нравственному воспитанию.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагог, воспитанник, нравственное воспитание, физическое воспитание, интеграция, механизмы, зарубежный опыт.

Abstract. In this article, the necessity of physical and moral education of preschool education organizations, the current state of the process of physical and moral education in the preschool education system and directions for improvement are presented. The content of integrating the process of physical and moral education of students is highlighted. Advanced foreign experiences were studied and modern approaches to physical and moral education were promoted.

Keywords: preschool education, pedagogue, pupil, moral education, physical education, integration, mechanisms, foreign experiences.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni izchil davom etmoqda. Xususan, maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning har tomonlama rivojlanishida asosiy poydevor sifatida qaralib, ushbu bosqichda jismoniy, aqliy, ma’naviy va axloqiy sifatlarning uyg‘un holda shakllanishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning jismoniy va axloqiy tarbiyalash jarayonini integratsiyalash esa bolaning shaxs sifatida rivojlanishida muhim pedagogik mexanizm bo‘lib, uning kelgusi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Bolaning jismoniy rivojlanishi uning umumiy sog‘lomlik darajasini belgilasa, axloqiy tarbiya shaxsning ijtimoiy munosabatlarga tayyor bo‘lishiga xizmat qiladi. Zamon talablaridan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy va axloqiy tarbiyaning alohida o‘rganilishi maqsadga muvofiq bo‘lmay qolmoqda. Chunki hozirgi davr bolasi faqat motor harakatlar emas, balki ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni ham bir vaqtda egallashi zarur. Jismoniy faoliyat jarayonida bola nafaqat koordinatsiya, chaqqonlik, epchillik, kuch, chidamlilik kabi sifatlarni rivojlantiradi, balki tartib, hamkorlik, o‘zaro hurmat, qoidalarga rioya qilish, xulq-atvor madaniyati, mas’uliyat kabi axloqiy fazilatlarni ham mustahkamlaydi. Shu bois jismoniy faoliyat bilan axloqiy tarbiyaning integratsiyasi tabiiy, uzviy va samarali pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Hozirgi davrda o‘quv dasturlari, pedagogik texnologiyalar va metodik yondashuvlarning yangilanishi maktabgacha ta’limda integrativ tarbiyani qo‘llashga keng imkoniyat yaratmoqda. Xususan, rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, o‘yin faoliyati asosida o‘rgatish, jismoniy mashqlarni axloqiy vaziyatlar bilan boyitish kabi metodlar orqali bolalarning har tomonlama uyg‘un rivojlanishiga erishish mumkin. Bunday yondashuv pedagogika fanining zamonaviy tendensiyalariga to‘liq mos kelib, bola shaxsining yaxlit rivojlanish modelini shakllantiradi.Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida jismoniy va axloqiy tarbiya jarayonlarini birlashtirish bo‘yicha ayrim muammolar ham mavjud: tarbiyachilarning integrativ yondashuv bo‘yicha metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, faoliyatlarni kompleks loyihalashda yetarli tajribaning yo‘qligi, o‘quv-metodik ta’minotning to‘liq shakllanmaganligi, axloqiy tarbiyaning faqat og‘zaki tushuntirishlar asosida tashkil etilishi, jismoniy mashqlar jarayonida axloqiy vaziyatlarning yetarli darajada yaratilmasligi shular jumlasidandir.Mazkur holatlar jismoniy va axloqiy tarbiyani integratsiyalash mexanizmlarini ilmiy asosda o‘rganish, mavjud tajribalarni tahlil qilish, xalqaro ta’lim tizimlaridagi ilg‘or yondashuvlarni o‘rganish va milliy tizimga tatbiq etish zarurligini ko‘rsatadi.

Bugungi globallashuv davrida bola faqat jismoniy sog‘lom bo‘lishi emas, balki ijtimoiy moslashgan, kommunikativ, axloqan yetuk, o‘zini tuta oladigan, jamoa bilan ishlashni biladigan shaxs bo‘lib shakllanishi zarur. Integratsiyalashgan tarbiya jarayoni esa aynan shu maqsadga xizmat qiladi.Shu nuqtai nazardan, ushbu ilmiy maqola maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy va axloqiy tarbiyalash jarayonini integratsiyalashning mohiyatini, nazariy-metodik asoslarini, amaliy yo‘nalishlarini o‘rganishga qaratiladi. Maqolada integratsiyalashgan tarbiya jarayonining afzalliklari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar tahlil etiladi hamda tarbiyachilar faoliyatini takomillashtirishga doir ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqiladi.

Xorijiy adabiyotlarda esa J. Bowlby’ning bog‘lanish nazariyasi (attachment theory) bolada ishonch, mehr, barqaror axloqiy xulq shakllanishida oilaning o‘rni muhimligini ta’kidlaydi.

Adabiyotlar sharhi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy va axloqiy tarbiyani integratsiyalashga doir ilmiy izlanishlar so‘nggi yillarda jadal rivojlanib borayotgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalish bo‘yicha mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar jismoniy faollik, axloqiy kamolot, psixologik rivojlanish va pedagogik integratsiya masalalarini kompleks o‘rganishga qaratilgan.Pedagogika fanida jismoniy tarbiyaning nazariy asoslari N. Saidahmedov, R. Maxmudov, Z. Hasanovlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida jismoniy tarbiya bolalarning faolligi, motor rivoji, salomatlik ko‘rsatkichlari va ijtimoiy xulq shakllanishiga ta’siri ilmiy asoslangan. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarda harakat faoliyatining psixofiziologik ahamiyati ta’lim jarayonini tashkil etishda asosiy omil sifatida ko‘rsatiladi.

Shuningdek, rus tadqiqotchilari – L. Vygotskiy, A. Leontyev, D. Elkoninlarning ishlarida harakat faoliyati bola shaxsining intellektual va ijtimoiy rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi aytiladi. Ularga ko‘ra, jismoniy faoliyat jarayonida bolalar o‘zaro muloqot, hamkorlik, o‘yin qoidalariga rioya qilish, intizom kabi axloqiy fazilatlarni egallaydi.Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirish masalalari A.Avloniy, Abdulla Qodiriy, Oybek kabi ma’rifatparvarlarning pedagogik merosida o‘z aksini topgan. A. Avloniy ta’lim jarayonida axloqiy

tarbiya “tarbiya jarayonining yuragi” ekanini ta’kidlab, uning milliy qadriyatlarga tayangan holda shakllanishiga urg‘u bergan.

Zamonaviy tadqiqotchilar – M.Usmonboeva, G.Shodiyeva, R.Qodirovalarning ilmiy izlanishlarida maktabgacha yoshdagi bolalarda empatiya, rahmdillik, tartiblilik, intizom, jamoaviy hamkorlik kabi fazilatlarni rivojlantirish metodlari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, tarbiyachining shaxsiy namunasining axloqiy tarbiyada tutgan o‘rni alohida qayd etiladi.Integratsiyalashgan ta’lim masalalari pedagogika fani rivoji bilan hamohang ravishda rivojlanib kelmoqda. S. Smirnova, T. Babayeva, P. Galperinlarning ilmiy ishlari maktabgacha ta’lim jarayonida predmetlararo bog‘liqlik, faoliyatlar integratsiyasi va kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslarini ochib beradi. O‘zbekistonlik olimlar – M. Axmedova, D. Jamolova, Sh. Suyunova, R. Abdurahmonovlarning tadqiqotlarida maktabgacha ta’limda integrativ yondashuvning afzalliklari, ya’ni bir vaqtning o‘zida jismoniy, psixologik, axloqiy va ijodiy rivojlanishni uyg‘unlashtirish muhimligi ilmiy asoslangan. So‘nggi yillarda xorijda – xususan, Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur ta’lim tizimlarida jismoniy mashg‘ulotlar orqali axloqiy fazilatlarni shakllantirish bo‘yicha yangi modellarga oid tadqiqotlar chop etilgan.

Asosiy qism, Respublikamizda so‘nggi yillarda ta’limni har bir turlarida isloxatlar amalga oshirib borilmoqda. Shu o‘rinda maktabgacha ta’lim tashkilotida ham xalqaro tajribalarga tayangan holda bolalar maktab ta’limiga sifatli tayyorlash bugungi kunning eng muhim masalalaridan biridir. Bu albattta shu soha mutaxassislaridan kreativ yondashishni muntazam o‘z ustida ishlab borishni taqozo qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884- sonli qarori ilovasining 4-bandiga ko‘ra “Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta’lim o‘quv dasturlari va fanlarning uzluksizligini ta’minlash” vazifasi belgilangan.Bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni yaxshilash ustuvor vazifalardan biridir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash, uning ilmiy-metodik ta'minotini yaratish pedagogik imkoniyatlarini kengaytiradi. Bolalarga ta’lim-tarbiya berishda o‘quv dasturlari va metodik tizim tarbiyachining me’yoriy hujjatlari xisoblanadi. Har bir guruh bolalari mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish integrativ yondashuv asosida bilish faoliyatini faollashtirish, ularda hayotiy kompitensiyani shakllantirishga undaydi. O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim sohasidagi me’yoriy-huquqiy hujjatlariga muvofiq, xalqaro tajribalardan o‘rganilib, 2018 yil “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etildi. 2022 yil ushbu dastur takomillashdi. Dastur mohiyati maktabgacha yoshdagi bolalar ehtiyojini ifodalab, o‘ynab o‘rganishni amalga oshiradi. Dasturda oy va hafta mavzulari berilgan. Mavzular fasllarni o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalab, bolalarni borliq haqidagi tasavvurlarini yanada boyitishga xizmat qiladi. STEAM ta’lim texnologiyasi ya’ni o‘zida tabiiy fanlar, texnologiya, injenerlik, san’at, ijodkorlik, matematika fanlarining amaliy jihatlarini umumlashtirib integratsiyalashni nazarda tutadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etilgan rivojlantiruvchi markazlar ta’limiy faoliyatlarni integratsiya asosida amalga oshirishni ta’minlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning jismoniy va axloqiy tarbiyasini uyg‘unlashtirish bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayonining eng muhim vazifalaridan biri

hisoblanadi. Chunki maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy rivojlanishi, axloqiy shakllanishi va ijtimoiy ko‘nikmalarni egallashida hal qiluvchi bosqichdir. Bu davrda bola nafaqat harakat faoliyatini o‘zlashtiradi, balki jamiyatda yashash qoidalarini, odob-axloq me’yorlarini ham o‘rganadi. Shu bois jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari va axloqiy tarbiya jarayonini bir-biridan ajratib ko‘rish emas, balki ularni integratsiyalash orqali samaradorlikka erishish mumkin.Jismoniy tarbiya bolalarda sog‘lom turmush tarzini shakllantiradi, mushaklar va asab tizimining rivojlanishiga yordam beradi, chidamlilik, muvozanat va koordinatsiyani mustahkamlaydi. Axloqiy tarbiya esa bolalarga halollik, tartib-intizom, o‘zaro hurmat, hamkorlik va mas’uliyat kabi ijtimoiy fazilatlarni singdiradi. Agar bu ikki yo‘nalish birgalikda olib borilsa, bolalarda “sog‘lom tana – sog‘lom ruh” tamoyili amalda qaror topadi. Masalan, jamoaviy sport o‘yinlari nafaqat jismoniy harakatlarni rivojlantiradi, balki o‘yin qoidalariga rioya qilish, raqibga hurmat ko‘rsatish, hamkorlikda g‘alabaga erishish kabi axloqiy fazilatlarni ham shakllantiradi.Integratsiyalash mexanizmlari turlicha bo‘lishi mumkin. Pedagogik mexanizmda tarbiyachilar mashg‘ulotlarni shunday tashkil etadiki, unda jismoniy harakatlar axloqiy qadriyatlar bilan bog‘lanadi. Psixologik mexanizm bolalarda ijobiy emotsiyalarni uyg‘otish, sabr-toqat va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. Ijtimoiy mexanizm esa jamoaviy faoliyatlar orqali bolalarda birdamlik, hamkorlik va mas’uliyatni shakllantiradi. Avvalo, metodik jihatdan mashg‘ulot dasturlarini qayta ko‘rib chiqish va jismoniy hamda axloqiy tarbiya elementlarini birlashtirgan kompleks mashg‘ulotlar ishlab chiqish zarur. Tarbiyachilarni integratsiyalashgan metodlar bo‘yicha malaka oshirish kurslarida o‘qitish ham katta ahamiyatga ega. Ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali oilada ham jismoniy va axloqiy tarbiya uyg‘unligini ta’minlash mumkin. Shuningdek, bolalarning jismoniy rivojlanishi va axloqiy shakllanishini muntazam kuzatib borish, natijalarni tahlil qilish va takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Natijada bolalarda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalari shakllanadi, axloqiy qadriyatlar mustahkamlanadi va jismoniy hamda axloqiy tarbiya uyg‘unligi orqali barkamol shaxs tarbiyalashga erishiladi. Bu esa maktabgacha ta’lim tashkilotlarining asosiy maqsadi – jamiyat uchun sog‘lom, ma’naviy yetuk va ijtimoiy faol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy va axloqiy tarbiya jarayonlarining integratsiyalashuvi bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishning muhim vositasidir. Shu bois bu yo‘nalishda metodik yangiliklar, innovatsion yondashuvlar va o‘yin asosidagi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2019.

2.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2021.

4.Axmedova, O. Jismoniy tarbiya jarayonida integratsion yondashuvning ilmiy asoslari // Xalq ta’limi jurnali. – 2021. – №2.

5.Jalolova, M. Integrativ yondashuv asosida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish. – Toshkent: Nurafshon, 2023.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK KOMPENSATSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL TA’LIM TEXNOLOGIYALAR

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Tel: +998883210095
O‘rinboyeva Zilola Muzaffar qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi Email: orinboyevazilala@gamil.com
Tel:+998932882695

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda differensial ta’lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida individual xususiyatlarni hisobga olish orqali ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi, differensial ta’lim texnologiyalari, pedagog, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, individual yondashuv, kasbiy mas’uliyat

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические возможности дифференцированных образовательных технологий в формировании компетенции социальной ответственности у будущих учителей. На основе личностно-ориентированного подхода анализируются вопросы развития социальной ответственности с учетом индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: компетенция социальной ответственности, дифференцированные образовательные технологии, учитель, личностно-ориентированное образование, индивидуальный подход, профессиональная ответственность

Abstract: This article discusses the pedagogical possibilities of differentiated educational technologies in the formation of social responsibility competence of future teachers. Based on a person-centered approach, the issues of developing social responsibility by taking into account individual characteristics are analyzed.

Keywords: social responsibility competence, differentiated educational technologies, teacher, person-centered education, individual approach, professional responsibility

Rivojlangan ta’lim tizimida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv, axborotlashuv va ijtimoiy jarayonlarning jadallashuvi sharoitida pedagog shaxsidan nafaqat yuqori kasbiy bilim va metodik mahorat, balki jamiyat oldidagi mas’uliyatni chuqur anglash, ijtimoiy faollik va fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish talab etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini samarali shakllantirishda differensial ta’lim texnologiyalaridan foydalanish dolzarb ilmiy-pedagogik masala sifatida namoyon bo‘lmoqda.Ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi pedagogning jamiyat, ta’lim muassasasi, o‘quvchilar va ota-onalar oldidagi kasbiy va axloqiy burchlarini anglash, ijtimoiy muammolarga befarq bo‘lmaslik, ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy adolat, bag‘rikenglik va insonparvarlik tamoyillariga amal qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyaning shakllanishi uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik ta’sirni talab etadi.

Ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi pedagogning jamiyat, ta’lim muassasasi, o‘quvchilar va ota-onalar oldidagi burchini anglash, ijtimoiy vaziyatlarga ongli munosabat bildirish hamda o‘z kasbiy faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyani shakllantirish jarayonida talabalarning shaxsiy imkoniyatlari va rivojlanish darajasini inobatga olish muhim hisoblanadi. Aynan shu jihat differensial ta’lim texnologiyalarining ahamiyatini belgilab beradi.

Differensial ta’lim texnologiyalari talabalarning individual xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari va ijtimoiy tajribasini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga yo‘naltirilgan. Bu texnologiyalar orqali bo‘lajak pedagoglar ta’lim jarayonida faol ishtirok etadi, mustaqil fikrlashga o‘rganadi hamda ijtimoiy mas’uliyatni anglash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Turli darajadagi topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va jamoaviy faoliyat shakllari talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Differensial ta’lim texnologiyalaridan foydalanish jarayonida interfaol metodlar muhim o‘rin tutadi. Rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, loyiha faoliyati va munozaralar orqali bo‘lajak pedagoglarda jamoada ishlash, ijtimoiy vaziyatlarga moslashish va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida ijtimoiy mas’uliyatni ongli ravishda amalga oshirishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, differensial ta’lim texnologiyalari talabalarning refleksiv faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O‘z faoliyatini baholash, natijalarni tahlil qilish va xatolardan xulosa chiqarish orqali bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi mustahkamlanadi. Bu jarayon pedagogik tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda differensial ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu texnologiyalar talabalarning individual rivojlanishini ta’minlaydi, ularni ijtimoiy faol va mas’uliyatli pedagoglar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta’lim tizimi talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlash imkonini yaratadi.

Differensial ta’lim texnologiyalari ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari, ehtiyojlari va kasbiy yo‘nalishini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bo‘lajak pedagoglarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar orqali har bir bo‘lajak pedagog uchun mos ta’lim trayektoriyasini ishlab chiqish, ularning ijtimoiy mas’uliyatga oid bilim, ko‘nikma va qadriyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Differensial ta’lim texnologiyalarining samaradorligi, avvalo, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu jarayonda diagnostika, individual va guruhiy topshiriqlar, moslashtirilgan o‘quv materiallari, muammoli vaziyatlar asosida ta’lim berish hamda refleksiv faoliyat muhim o‘rin tutadi. Masalan, ijtimoiy masalalarni tahlil qilishga moyil bo‘lgan bo‘lajak pedagoglar uchun keys-stadi, munozaralar va tahliliy topshiriqlar samarali bo‘lsa, amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan shaxslar uchun ijtimoiy loyihalar, volontyorlik faoliyati, jamoatchilik ishlarida ishtirok etish orqali ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Shuningdek, differensial ta’lim texnologiyalari bo‘lajak pedagoglarning refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Refleksiya orqali ular o‘z kasbiy faoliyatiga tanqidiy yondashish, o‘z xatti-harakatlari va qarorlarining ijtimoiy oqibatlarini anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining ichki motivatsiya asosida

shakllanishiga zamin yaratadi. Shunday qilib bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda differensial ta’lim texnologiyalari ilmiy-pedagogik jihatdan asoslangan, samaradorligi yuqori va shaxsga yo‘naltirilgan vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar orqali bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy faolligi, kasbiy mas’uliyati va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissi tizimli ravishda rivojlantiriladi. Bu esa kelajakda ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” qarori
2. J.G'.Yo‘ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o‘quv metodik qo‘llanma T.:2014
3. O‘tkir Tolipov, Dilnoz Ro‘ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «Toshkent innovatsiy2014a-ziyo» T.: 2019R.A.
4. Mavlonova, N. H. Raxmonqulova, K.O.Matanazarova, M. K. Shirinov S. Hafizov "Umumiy pedagogika" « Fan va texnologiya» naqo‘llanma T.:shriyoti T.: 2018

MAKTABGACHA TA’LIMDA MULTIMEDIA YARATISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHDA TARBIYACHINING MAHORATI

Madaminova Munavvar Roxat qizi
Urganch davlat pedagogika institit o‘qituvchisi
Email:munavvarmadaminova02@gmail.com
Tel:+998880911238
Otanova Aydana
Urganch davlat pedagogika instituti
Email:aydanaotanova@gamil.com
Tel: +998880963108

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning o‘rni, multimedia mahsulotlarini yaratishda tarbiyachining kasbiy mahorati va texnologik kompetensiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida ta’limiy o‘yinlar va vizual materiallar tayyorlashning metodik asoslari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, multimedia, raqamli texnologiya, tarbiyachi mahorati, maktabgacha ta’lim, innovatsiya, AKT-kompetensiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение искусственного интеллекта и цифровых технологий в создании мультимедийных ресурсов в системе дошкольного образования. Анализируется влияние технологического мастерства воспитателя на интеллектуальное развитие детей.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, мультимедиа, цифровые технологии, мастерство воспитателя, инновации.

Annotation: This article highlights the importance of artificial intelligence and digital technologies in creating multimedia resources in the preschool education system. The impact of the educator's technological skills on the intellectual development of children is analyzed.

Keywords: Artificial intelligence, multimedia, digital technology, educator's skill, innovation.

Bugungi jadal taraqqiyot davrida ta’limning barcha bosqichlariga, xususan, maktabgacha ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifaga aylandi. Bolalarning ilk yoshidanoq axborot oqimi bilan ishlashi ularning dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, tarbiyachilardan nafaqat pedagogik mahorat, balki yuqori darajadagi raqamli savodxonlik talab etilmoqda.Multimedia – bu matn, grafika, ovoz va videoni birlashtirgan texnologik vositadir. Maktabgacha yoshdagi bolalar axborotni asosan ko‘rish va eshitish orqali yaxshi o‘zlashtirganliklari sababli, multimedia resurslari dars samaradorligini 2-3 barobarga oshiradi.Sun’iy intellekt tarbiyachiga quyidagi imkoniyatlarni beradi:Individual yondashuv.

Bolaning qiziqishlariga mos ravishda moslashuvchan o‘quv dasturlarini yaratish.Kontent yaratish: Sun’iy intellekt yordamida qisqa vaqt ichida ertak qahramonlarining jonli rasmlarini va interaktiv topshiriqlarni shakllantirish.Vaqtni tejash: Tarbiyachi metodik ishlanmalarni tayyorlashda SI yordamidan foydalanib, asosiy vaqtini bolalar bilan jonli muloqotga sarflashi mumkin.Biroq, bu vositalardan samarali foydalanish bevosita tarbiyachining mahoratiga bog‘liq. Tarbiyachi shunchaki tayyor videoni qo‘yib beruvchi shaxs emas, balki raqamli dunyo va bola o‘rtasidagi "ko‘prik" bo‘lishi kerak. U yaratilgan multimedia mahsulotining psixologik jihatdan bolaga zarar yetkazmasligini, estetik didni shakllantirishini va ta’limiy maqsadga xizmat qilishini nazorat qiladi

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar tarbiyachining o‘rnini bosa olmaydi, aksincha uning mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi. Multimedia resurslarini mustaqil yarata oladigan tarbiyachi zamonaviy ta’lim talablariga to‘la javob beradi va bolalarning intellektual salohiyatini oshirishga munosib hissa qo‘shadi. Maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt (SI) va multimedia shunchaki texnik vosita emas, balki tarbiyachining pedagogik mahoratini quyidagi yo‘nalishlarda namoyon qiladi. Zamonaviy tarbiyachi Midjourney yoki DALL-E kabi SI tizimlari orqali dars mavzusiga mos, ilgari hech qayerda ko‘rilmagan, bolaning tasavvurini uyg'otuvchi kreativ rasmlar yarata olishi kerak. Masalan, "Kosmosga sayohat" mavzusida SI yordamida har bir bolaning ishtiroki aks etgan shaxsiy multimedia taqdimotini yaratish — bu tarbiyachining innovatsion mahoratidir.Raqamli texnologiyalar yordamida tarbiyachi oddiy mashg‘ulotni qiziqarli sarguzashtga aylantiradi. Bunda mahoratli tarbiyachi. Interaktiv doskalar uchun maxsus topshiriqlar tayyorlaydi.QR-kodlar orqali "aqlli qidiruv" o‘yinlarini tashkil qiladi.

Bolaning har bir to‘g‘ri javobini multimedia effektlari (quvnoq musiqa, animatsiya) bilan rag‘batlantiradi.Sun'iy intellekt tahlillari yordamida tarbiyachi har bir bolaning o‘zlashtirish darajasini kuzatib borishi mumkin. Mahoratli pedagog SI bergan ma'lumotlar asosida. Nutqi sust rivojlangan bolalar uchun ko‘proq audio-resurslar. Mantiqiy fikrlovchi bolalar uchun murakkabroq multimedia o‘yinlarini tanlab beradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar, xususan multimedia va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning bilish jarayonlari ko‘proq ko‘rgazmalilik, interaktivlik va qiziqishga asoslangan bo‘lib, multimedia va sun’iy intellekt texnologiyalari ushbu ehtiyojlarni samarali qondiradi. Shu sababli Maktabgacha ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb vazifalardan biridir. Multimedia texnologiyalari matn, rasm, audio, video va animatsiya kabi axborot vositalarini birlashtirgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini

beradi. MTT sharoitida multimedia vositalari bolalarning idrok etish, eslab qolish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2.R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonqulova. "Maktabgacha ta’lim pedagogikasi". – Toshkent: Musiqa, 2013.
3.Jo‘rayev R.H. "Ta’limda axborot texnologiyalari". – Toshkent, 2018.
4.Bent B. Andresen, Katja van den Brink. "Multimedia in Education". – UNESCO Institute for Information Technologies in Education, 2013.
5.G.V. Akramova. "Zamonaviy maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar". O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Buxoro, 2020.

BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA MAKTAB HAMKORLIGI

Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi,
raviyajon.n@urdu.uz Tel: +998977905233
Qalandarova Dinora
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi. 1-kurs talabasi.

Annotatsiya: ushbu maqolada bolalarni maktabga tayyorlashda maktab va maktabgacha ta’lim tashkilotining ozaro hamkorligi to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlari: ijodiy hamkorlik, MTT dasturi, pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar

Аннотация: в данной статье рассматривается взаимодействие школы и дошкольного образовательного учреждения в процессе подготовки детей к школе.

Ключевые слова: творческое сотрудничество, программа МТТ, педагогическая пропаганда, методологические и практические вопросы.

Abstract: this article discusses the interaction between school and preschool educational organization in preparing children for school.

Keywords: creative cooperation, MTT program, pedagogical propaganda, methodological and practical issues.

Kelajak avlodni ma’nan yuksak inson qilib shakllantirishda bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasida o‘rnatiladigan hamkorlikning har tomonlamaligi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash vazifasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy shartidir.

Bolalar MTTsi va maktab o‘rtasidagi bog‘liqlik bir tomondan bolalarni maktab ta’limi talablariga javob beradigan darajada umumiy rivojlantirib va odobli qilib tarbiyalagan holda maktabga o‘tkazishni, ikkinchi tomondan, o‘qituvchining katta MTT yoshidagi bolalarning egallagan bilim, malaka sifatlariga va tajribalariga tayanib, ulardan o‘quv tarbiyaviy jarayonda foydalanishni taqozo etadi.

Bolalar MTTsi va maktab o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik katta MTT yoshidagi bolalar va maktabning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berish sharoitini yaqinlashtirishga

yordam beradi. Maktabgacha tarbiya muassasa xodimlari birinchi sinfda bolalar oldiga qo‘yiladigan talablarni yaxshi bilishlari, maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni shunga muvofiq ravishda ta’lim olishga tayyorlashlari kerak.

Maktab va MTT o‘rtasidagi uzviy aloqa murakkab va ko‘p tomonlama tuzilishga ega. Unda ta’lim-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, metod va usullari, tashkiliy shakllari, shuningdek bolalarni tarbiyalash shart-sharoitlari va pedagogik talab kabi yetakchi tomonlarini ajratib ko‘rsatish mumkin.

Bunda quyidagilarga etibor berish kerak:

- Maktab talabi nuqtai nazaridan bolalar bilimlarini chuqurroq egallab olishlari lozim.
- MTT nuqtai nazaridan bolalarni maktab talabi darajasidagi bilim, malaka, ko‘nikmalar bilan qurollantirish zarur.
- Bolalarni maktabga ruhiy tayyorligi. Bu yerda vazifa bolalar mehnatning har qanday turiga tayyor turishlari, ularda aqliy mehnat-bilishga qiziqishni o‘stirish, ularni kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat.

Maktab bilan MTT o‘rtasida uzviy aloqa asosini bolalar MTTsi va maktabda amalga oshiriladigan ta’lim – tarbiya ishlari mazmunini belgilovchi dasturlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tashkil etadi.

Hozirgi boshlang‘ich sinflar dasturi bilan MTT dasturini olib solishtiradigan bo‘lsak, ular o‘rtasida bir qancha o‘zaro bog‘liqlikni ko‘ramiz. Bu eng avvalo dasturlarda asos qilib olingan prinsiplarning umumiyligi bilan belgilanadi. Ularning mazmuni bolalarni har tomonlama tarbiyalash maqsad va vazifalariga mos kelish prinsipi, hayot bilan bog‘liqlik, ilmiylik prinsiplari, ta’limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi xususiyatga egaligi va falsafiy, ruhiy nuqtai nazarlarning birligida namoyon bo‘ladi.

Birinchi sinf o‘quv dasturi ayrim predmetlar bo‘yicha bolalar MTTsi dasturi bilan solishtirganda ularda umumiylik ko‘pligini ko‘ramiz. Masalan, bolalar MTTsida ona tiliga o‘rgatish va boshlang‘ich sinflardagi ona tili darsiga bolalar nuqtai nazari har tomonlama rivojlantirish kabi umumiy g‘oya asos qilib olinadi.

Bolalar MTTsi bu ish bolalarning lug‘atini boyitish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga, ifodali o‘qishga o‘rgatish, bog‘langan nutqni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Maktabda esa bolalarda mana shu MTTda egallangan bilim, malaka, tushunchalarga asoslanib, yozma nutq malakasi, orfografiya xat malakasi shakllantiriladi, ularga morfologiya va sintaksis elementlari o‘rgatiladi. Shu bilan bir qatorda MTTda boshlangan bolalar lug‘atini boyitish, nutqning ifodaliligi, bog‘langan nutqni rivojlantirish davom ettiriladi.

Bolalar MTTsida ham, maktabda ham tabiatshunoslik to‘g‘risidagi bilimlar organizm bilan muhitning birligi to‘g‘risidagi umumiy g‘oyaga asoslangan holda olib boriladi. Shu asosda bolalarga jonli va jonsiz tabiat, tabiat va kishilar o‘rtasidagi bog‘liqlik to‘g‘risida bilim va tushunchalar beriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi va MTTning tayyorlov guruhi tarbiyachisi tayyorlov guruhi bolalarini maktab bilan tanishtirish bo‘yicha ekskursiya uyushtiradilar. Bunday ekskursiyalar yil davomida 3 marta o‘tkazilishi mumkin. Ekskursiya paytida katta va tayyorlov guruhi bolalari maktab o‘quvchilari bilan tanishadilar, ular MTT bolalariga o‘zlarini maktabdagi o‘qishlari, ishlari to‘g‘risida gapirib beradilar; o‘quvchilar xonasini qanday bezaganliklari, tabiat

burchagidagi o‘simlik va hayvonlarni qanday parvarish qilayotganliklari, ustaxonada qanday ishlarni bajarayotganliklarini ko‘rsatadalar.

Ish shakli quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- Sinfda «Rasmga qarab so‘zlab berish» mavzusidagi dars – mashg‘ulotni birga o‘tkazish. Sport maydonchasida yoki sport zalida maktabdagi jismoniy tarbiya mashg‘ulotini birga bajarish;
- Birinchi sinf o‘quvchilari va tayyorlov guruhi bolalari ishlagan rasmlarni birgalikdagi ko‘rgazmasini tashkil etish;
- Maktab ustaxonasida o‘quvchilarni mehnat mashg‘ulotini kuzatish. O‘quvchilar o‘zlari tayyorlagan o‘yinchoqlarni MTT bolalariga sovg‘a qilishadi;
- Maktabda o‘qiyotgan bolalar o‘z MTTsiga kelishadi;
- «Maktab» o‘yini tashkil etish.

Bolalar MTTsi tarbiyachisi va boshlang‘ich sinf o‘quvchisi faoliyatiga izchillik yaqqol namoyon bo‘ladi. Maktab bilan MTT o‘rtasidagi a’loqa mustahkam bo‘lgandagina bola tarbiyasidan ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin.

MTT va maktab o‘rtasidagi aloqa ikki yo‘nalishda olib boriladi:

- Bolalar MTTsi bilan maktabning pedagoglar jamoasi o‘rtasidagi aloqa.
- MTT bolalari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bir-birlariga yaqinlashtirish.

Tarbiyachilar boshlang‘ich sinfda olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishning mazmunini, o‘ziga xos tomonlari bilan tanishadilar, natijada MTTda bolani maktab talabi darajasida tayyorlash istiqbollari belgilab olinadi. Maktabning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari katta va tayyorlov guruhlarida olib boriladigan ishlar mazmuni bilan tanishib boradilar va maktabda ta’lim berishda bolalar egallagan bilim, malaka va ko‘nikmalarga asoslanadilar.

Bolalar MTTsi bilan maktab pedagoglarining o‘zaro aloqa o‘rnatishlaridan ko‘zlangan asosiy maqsad bolalarni zamon talabiga javob beradigan darajada maktab ta’limiga tayyorlash uchun o‘quv tarbiyaviy ishlar bo‘yicha maktab bilan MTT o‘rtasida mustahkam aloqa o‘rnatish, bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o‘qib ketishlari uchun bolalar MTTsi va maktabda olib borilayotgan ta’lim-tarbiyaviy ishlarni chuqur tahlil qilib, bu sohada yuqori natijalarga erishishdir.

Bolalar MTTsi bilan maktab pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar yuzasidan bir-biri bilan aloqa bog‘laydi. Pedagogik tashviqot ishlari bolalar MTTsi maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachisining va birinchi sinfda olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlar vazifasi bilan tanishtirishni, maktabga tayyorlov guruhi va 1-sinf dasturi mazmunini, tayyorlov guruhi bolalari va maktabdagi 1- sinf o‘quvchilarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishni taqozo etadi.

Bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi uzviy aloqaning pedagogik vazifasi MTTning tayyorlov guruhida va maktabning 1-sinfida olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishdagi faoliyat shakllari va usullari bilan o‘zaro tanishishni taqozo etadi. Bu masalada MTTning tayyorlov guruhi tarbiyachilari maktabning 1-sinfida olib borilayotgan darslarni kuzatadilar va dars, mashg‘ulotlaridan keyin birgalikda yig‘ilishib uni muhokama qiladilar, ayrim metodikalar bo‘yicha seminar-amaliyotlarda qatnashadilar: ilg‘or tajribalar bilan o‘rtoqlashish, bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha yoki 1-sinfda bolalarga bilim berish bo‘yicha pedagogik kengashlarni o‘tkazadilar.

Xulosa qilib aytganda, bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi aloqaning amaliy vazifasi, shundan iboratki, bir tomondan, o‘qituvchi MTTning tayyorlov guruhiga borib o‘zining

bo‘lajak o‘quvchilari bilan tanishib boradi, ikkinchi tomondan, tayyorlov guruhi tarbiyachilari o‘zlarining sobiq tarbiyalanuvchilarini birinchi sinfda qanday o‘qiyotganini o‘rganib boradilar.Bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi uzviy aloqa samarali bo‘lishi uchun quyidagi shartlarga amal qilish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yilgan Davlat talablari. T-2008
2. R.Mavlonova, O.To‘raeva, K.Holiqberdiev. Pedagogika. –T.: O‘qituvchi, 2001.
3. P.Yusupova. Maktabgacha pedagogika. –T.: O‘qituvchi, 1993.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING AQLIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN UNUMLI FOYDALANISH TALABLARI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
UrDPI Maktabgacha ta’lim o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Qurbanbayeva Aziza
Urganch davlat pedagogika instituti
talabasi azizaqurbonova579@gmail.com
+998976552102

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ulardan foydalanishga qo‘yiladigan pedagogik-psixologik talablar tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli vositalarning bolalar intellektual salohiyatini oshirishdagi samaradorligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiya, aqliy tarbiya, maktabgacha ta’lim, AKT, kognitiv rivojlanish.

Аннотация: В данной статье анализируется роль цифровых технологий в умственном развитии детей дошкольного возраста и психолого-педагогические требования к их использованию. Освещена эффективность цифровых инструментов в повышении интеллектуального потенциала детей в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: Цифровые технологии, умственное воспитание, дошкольное образование, ИКТ, когнитивное развитие.

Annotation: This article analyzes the role of digital technologies in the mental development of preschool children and the pedagogical-psychological requirements for their use. The effectiveness of digital tools in increasing the intellectual potential of children in the modern educational process is highlighted.

Keywords: Digital technology, mental education, preschool education, ICT, cognitive development.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davri inson shaxsining asosi shakllanadigan, kognitiv jarayonlar eng faol rivojlanadigan bosqichdir. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar bolalarning kundalik hayotiga shunchalik chuqur kirib bordiki, ularni ta'lim jarayonidan chetlashtirish emas, balki to‘g'ri yo‘naltirish orqali aqliy tarbiya samaradorligini oshirish dolzarb

hisoblanadi.Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi ularning mantiqiy fikrlashi, xotirasi, diqqati va ijodiy tasavvurini shakllantirishga qaratilgan. Raqamli texnologiyalar (multimedia, interaktiv o‘yinlar, mobil ilovalar) bu jarayonda kuchli motivatsion vosita bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, ulardan foydalanishda quyidagi mezonlarga amal qilish shart. Psixologik xavfsizlik: O‘yinlar va vizual materiallar bolaning yoshiga mos, agressiyadan xoli va ijobiy his-tuyg‘ular uyg‘otuvchi bo‘lishi kerak.Kognitiv uyuklama.

Raqamli topshiriqlar bolani charchatib qo‘ymasligi, aksincha unda qiziquvchanlikni oshirishi lozim. Foydalanishga qo‘yiladigan asosiy talablar. Raqamli texnologiyalar "shunchaki o‘yinchoq" bo‘lib qolmasligi uchun pedagoglar quyidagi mezonlarga tayanishi lozim. Sog'liqni saqlash (SanPiN) talablari: 3-5 yoshli bolalar uchun ekran qarshisida bo‘lish vaqti kuniga 10 daqiqadan, 6-7 yoshlilar uchun esa 15 daqiqadan oshmasligi shart. Mazmuniy izchillik: Raqamli material "Ilm yo‘li" va "Ilk qadam" davlat dasturlari mavzulari bilan bog'liq bo‘lishi kerak.Tarbiyachining fasilitatorlik roli: Texnologiya tarbiyachini almashtirmaydi, balki tarbiyachi bola va qurilma o‘rtasida ko‘prik vazifasini o‘taydi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish shunchaki gadjetlardan foydalanish emas, balki ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarish vositasidir. Aqliy tarbiya jarayonida raqamli vositalarning o‘rni quyidagilarda namoyon bo‘ladi:Tizimli fikrlash: Raqamli o‘yinlar orqali bolalar algoritmlar bilan tanishadilar, bu esa ularda muammolarni bosqichma-bosqich hal qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.Individuallashgan yondashuv: Har bir bola o‘z o‘zlashtirish tezligiga mos ravishda raqamli dasturlar bilan ishlashi mumkin, bu esa sust o‘zlashtiruvchi bolalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi.Vizualizatsiya kuchi: Mavhum tushunchalarni (masalan, koinot, mikrodunyo yoki tarixiy voqealar) 3D animatsiyalar orqali ko‘rsatish bolaning xotirasida ma’lumotlarni uzoqroq saqlashga yordam beradi.Shuni ta’kidlash joizki, raqamli texnologiyalar tarbiyachining o‘rnini bosa olmaydi. Ular faqat pedagogning mahorati bilan birlashganda kutilgan natijani beradi.

Aqliy tarbiya — bu shaxsning aqliy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan tarbiya turi bo‘lib, unda fikrlash qobiliyati, tafakkur, xotira, diqqat, nutq va bilish faoliyati rivojlantiriladi. Aqliy tarbiyaning asosiy vazifasi insonni mustaqil fikrlaydigan, bilimlarni ongli ravishda egallay oladigan, muammolarni tahlil qilib hal qila oladigan shaxs qilib tarbiyalashdan iborat.Aqliy tarbiya jarayonida bilim olishga bo‘lgan qiziqish, ilmga muhabbat, ijodiy fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu tarbiya turi ta’lim jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, barcha fanlarni o‘zlashtirishda muhim ahamiyatga ega.Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Masofaviy ta’lim, elektron darsliklar, onlayn platformalar, interaktiv taqdimotlar o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda, aqliy tarbiya shaxsning intellektual rivojida muhim o‘rin tutadi. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonni yanada samarali va zamonaviy shaklda tashkil etish imkonini beradi. Aqliy tarbiya va raqamli texnologiyalarning uyg‘unligi barkamol, bilimli va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
2. G‘ulomov S.S. "Ta’limda axborot texnologiyalari". - Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2021.

3. Shodiyeva Q. "Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar". – T.: "Fan va texnologiya", 2019.
4. Robert B. "Information and communication technologies in education". – UNESCO, 2018.
5. G’afforova M. "Bolalarni maktabga tayyorlashda raqamli o‘yinlarning ahamiyati". – O‘quv qo‘llanma, 2022.
6. Xasanboyeva O.U. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". – Toshkent, "Ilm-ziyo", 2016.

“MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TURLI FAOLIYATLARIDA AQLIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH MOHIYATI”

Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail:ugiloyabdullayeva957@gmail.com
Ramanova Laylo Ganjaboy qizi
Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim
yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
e-mail:ramanovalaylo99@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning turli faoliyatlari jarayonida aqliy tarbiyani shakllantirishning metodik asoslari yoritib berilgan. Tadqiqotda o‘yin, mehnat, tasviriy faoliyat, nutqiy hamda bilish faoliyatlari orqali bolalarning tafakkuri, diqqat, xotira va tasavvur kabi aqliy jarayonlarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metod va usullarning aqliy tarbiyani rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Tezis natijalari tarbiyachilar va pedagoglar uchun amaliy ahamiyat kasb etib, bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi**.**

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta`lim, tarbiya, aqliy rivojlanish, aqliy tarbiya, aqliy mehnat, kitob, bilim, malaka, ko‘nikma.

Аннотация: В данном тезисе освещены методические основы формирования умственного воспитания у детей дошкольного возраста в процессе различных видов деятельности. В исследовании проанализированы вопросы развития таких умственных процессов, как мышление, внимание, память и воображение детей посредством игровой, трудовой, изобразительной, речевой и познавательной деятельности. Также раскрыта значимость современных педагогических подходов, инновационных методов и приёмов, применяемых в дошкольных образовательных организациях, в развитии умственного воспитания. Результаты тезиса имеют практическую значимость для воспитателей и педагогов и способствуют развитию интеллектуального потенциала детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитание, умственное развитие, умственное воспитание, умственный труд, книга, знания, умения, навыки.

Abstract: This thesis highlights the methodological foundations of forming intellectual education in preschool children through various types of activities. The study analyzes the development of mental processes such as thinking, attention, memory, and imagination through play, labor, artistic, speech, and cognitive activities. In addition, the importance of modern pedagogical approaches, innovative methods, and techniques used in preschool educational

institutions in the development of intellectual education is revealed. The results of the thesis are of practical significance for educators and teachers and contribute to the development of children’s intellectual potential.

Keywords: preschool education, upbringing, intellectual development, intellectual education, mental labor, book, knowledge, skills, abilities.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolalarda aqliy tarbiyani shakllantirish ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatli o‘qishi va shaxs sifatida kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, bolalarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va intellektual salohiyatini yuksaltirish masalalari dolzarb hisoblanadi. 2024-yil 30-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni (PF-152-son) qabul qilingan. Ushbu farmonga asosan maktabgacha ta’lim davlat ta’lim dasturi doirasida bolalarning kognitiv, psixomotor, ijtimoiy, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv–metodik materiallar ishlab chiqish chora-tadbirlarini amalga oshirish belgilangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining yetakchi turi o‘yin bo‘lib, u bilan bir qatorda mehnat, tasviriy, nutqiy va bilish faoliyatlari ham bolalarning aqliy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu faoliyatlar jarayonida bolalarda tafakkur, diqqat, xotira, tasavvur kabi aqliy jarayonlar shakllanib boradi. Shuning uchun aqliy tarbiyani turli faoliyatlar orqali tashkil etish metodikasini ilmiy asosda o‘rganish zarurati yuzaga keladi. Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning turli faoliyatlari jarayonida aqliy tarbiyani shakllantirishning metodik asoslari tahlil qilinib, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanishning samaradorligi yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilari va pedagoglari uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalik inson aqliy rivojlanishida optimal davr hisoblanadi. Bir qator tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasi kelajak yosh davrlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘lishini tasdiqlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi inson rivojlanishining optimal davri bo‘lib, kelajak yosh davrlariga nisbatan yuqori bo‘lishi ko‘plab tadqiqotlarda tasdiqlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalash vositalari sezilarli darajada kengayib bormoqda. O‘qituvchi bolalarning turli o‘yinlarini tashkil qiladi, kuzatishlar olib boradi, sinfda sanash, rasm chizish, modellashtirish, nutqni o‘rgatadi. Maishiy faoliyat jarayonida kattalar bolalarni turli xil narsalardan foydalanishga, ishlashga o‘rgatadi. Ota-onalar va o‘qituvchilar doimiy ravishda bolaning oldiga amaliy, o‘yin va kognitiv vazifalarni qo‘yadilar, ularni hal qilish bilim va ko‘nikmalarni, kognitiv jarayonlar va qobiliyatlarni shakllantirishga, turli xil faoliyat turlarini, kognitiv faoliyat motivlarini rivojlantirishga, yanada takomillashtirishga olib keladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar o‘zlariga tushunarli bo‘lgan ijtimoiy voqea va hodisalar, kishilarning mehnati, umumxalq bayramlari, respublikamizda yashaydigan ba’zi xalqlar hayoti bilan tanishtiriladi. Bu tadbirlar ularda jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga qiziqish uyg‘otish, Vatanga muhabbat tuyg‘usi va

baynalmilalchilik asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Aqliy ta’lim — maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning bilish qobiliyatini muntazam va rejali ravishda rivojlantirib borish, bolalar bog‘chasi dasturida belgilangan eng oddiy bilimlar tizimi bilan qurollantirish, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat.Yosh avlodni har tamonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ob’ektiv zaruratdir. Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri. Aqliy tarbiya bu aqlni rivojlantirish maqsadida yosh avlodga muntazam va maqsad asosida pedagogik ta’sir ko‘rsatishdir. Demak, aql keng ma’noda sezish va idrok etishdan boshlab tafakkur va xayolni o‘z ichiga oladigan bilish jarayonlari yig‘indisi bo‘lib, u yosh avlodning insoniyat to‘plagan bilimlar, konikma va malakalar, me’yorlar, qoidalar va boshqalarda ro‘y beradi. Bu holat kattalar tomonidan amalga oshiriladi va bolalarning aqliy rivojlanishi ni ta’minlovchi xilma-xil vos talar, metodlarni, kerakli shart-sharoitlarni yaratishni o‘z ichiga oladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni aqliy tarbiyalash bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan kattalarning ma’lum maqsad asosidagi ta’sir etishdir. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berishni, ularni tizimlashtirishni, bolalarda bilishga qiziqish uyg‘otish, aqliy malaka va ko‘nikmalarni tarkib toptirishni, bilim qobiliyatlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlashda aqliy tarbiyaning roll, ayniqsa, kattadir. Chunki aql his-tuyg‘ular va idrok etishdan tortib, fikrlash va tasavvur etishgacha bo‘lgan jarayonlar yig‘indisidir. Aqliy rivojlanish fikrning kengligida voqealarni har xil bog‘lanishlarda, munosabatlarda ko‘ra bilish, umumiylashtirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi faoliyat jarayonida, dastlab muomalada bo‘lish, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida, keyin esa o‘quv, mehnat, samarali faoliyatlar: rasm chizish, loy va plastilindan buyumlar yasash, applikatsiya, qurish - yasash jarayonida amalga oshirib boriladi. Bolaning aqliy rivojlanishga ta’lim va tarbiya samarali ta’sir ko‘rsatadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to‘g‘ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanisliining asosiy xususiyati - bilishning majoziy shakllarining ustunligi: idrok. obrazli fikrlash, tasavvurlarning paydo bo‘lishi va shakllanishi uchun maktabgacha yoshdagi alohida inikoniyatlar mavjud. Aqliy tarbiya insoniyatning ko‘p asrlik tajribasini yosh avlod tomonidau o‘zlashtirish jarayoni sifatida amalga oshiriladi. nioddiy madaniyat. ma’naviy qadrivatlar, bilim, ko‘nikma, qobiliyat, bilish usullari va boshqalarda ifodalanadi.Hayotning birinchi yillarida bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifasi - kognitiv faolivatni shakllantirish, ya’ni. bola atrofidagi dunyoni bilishni o‘rganadigan faoliyat. Kichkina bola o‘yinda, ishda, sayrlarda. darslarda, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda atrofidagi dunyoni o‘rganadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi — bu bolalarning intellektual rivojlanishini shakllantirish, mantiqiy fikrlash, e’tibor, xotira, tasavvur va boshqa aqliy jarayonlarni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta’limning asosiy vazifalaridan biri, bolalarning aqliy va shaxsiy rivojlanishini mustahkamlash va ularga dunyoqarashni shakllantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘z aqliy rivojlanishining asosiy bosqichlarini boshdan kechirmoqda. Ushbu davrda bolalar birinchidan, jismoniy va ruhiy rivojlanishning ko‘plab

elementlarini o‘zlashtiradi. Aqliy tarbiya bu rivojlanishni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi, chunki bolalarning tafakkuri va mantiqiy qobiliyatlari aynan shu davrda shakllanadi. Aqliy tarbiya nafaqat matematik ko‘nikmalarni, balki umumiy bilim olish, ko‘nikmalarni rivojlantirish, xatti-harakatlarni va ehtiyojlarni tushunish kabi muhim jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Yoshlikdagi aqliy faoliyat bola uchun muhim, chunki ular hayotda muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.Maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berishda asosiy prinsiplardan biri, ular bilan interaktiv va o‘zgartiruvchi muhit yaratishdir. Bu quyidagi tamoyillarga asoslanadi: Boshqaruvga yo‘naltirilgan faoliyat: Bolaga faqat bilim berish emas, balki ularning faoliyatini boshqarish ham kerak. Bu ko‘proq o‘yinlar, mashqlar va amaliy ishlar orqali amalga oshiriladi.Hissiy va aqliy rivojlanishni birlashtirish: Bolalar har doim yangi tajribalarni olish va ko‘proq bilimlarni o‘zlashtirishni xohlaydilar. Shu sababli, ular bilan hissiy va aqliy faoliyatlarni birlashtirish muhimdir. O‘yin va kreativlik: Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin orqali eng yaxshi rivojlanadilar. O‘yin jarayonida bolalar turli xil masalalarni yechish, yangicha fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradilar. Interaktiv metodlar: Bolalarni faol ishtirok etishga, savollar berishga, muammolarni hal qilishga jalb qilish muhimdir. Bu metodlar bolalarda mantiqiy fikrlash va kreativlikni rivojlantiradi. Ijtimoiy faoliyatlar: Bolalar birgalikda ishlash orqali o‘zaro hamkorlikni, jamoaviy ishlarni o‘rganadilar, bu esa aqliy va ijtimoiy rivojlanish uchun juda muhimdir.Tasavvur va tafakkur o‘yinlari: Mantiqiy o‘yinlar, testlar va mashqlar bolalarni qiziqtiradi va ularni yangi bilimlar bilan tanishtiradi. Bu o‘yinlar bolalarda xotira va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantiradi.

O‘qituvchilar va tarbiyachilarning roli: Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi jarayonida o‘qituvchilar va tarbiyachilar juda muhim rol o‘ynaydi. Ular nafaqat bilim beruvchilar, balki bolalar uchun ko‘rsatkich, rahbar va do‘stdir. Ularning roli quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi: Bolalar bilan individual ishlash: Har bir bola o‘z xususiyatlariga ega, shuning uchun ularning rivojlanishini individual yondashuv asosida kuzatish va qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Motivatsiya yaratish: Bolalarga o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish, ularga maqsadga erishish uchun rag‘batlantirish kerak. Bu jarayon o‘qituvchining ijobiy va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishiga bog‘liq. Bolalar uchun o‘qish va o‘yinlarni moslashtirish: O‘qituvchilar o‘quv dasturlarini va o‘yinlar orqali bolalar uchun qiziqarli va foydali faoliyatlar yaratishi lozim.Aqliy tarbiya uchun o‘quv dasturlari va faoliyatlar.Aqliy tarbiya uchun turli o‘quv dasturlari va faoliyatlar ishlab chiqilgan. Ularga quyidagilar kiradi: Matematik va mantiqiy mashqlar: Bolalarni raqamlar va shakllar bilan tanishtirish, oddiy arifmetik masalalarni yechish, mantiqiy o‘yinlar o‘ynash. San’at va musiqiy faoliyatlar: Rassomlik va musiqa orqali bolalarning kreativliklari va aqliy qobiliyatlari rivojlanadi. San’at faoliyati bolalarga yangi dunyoqarashni taqdim etadi va tasavvur qilish qobiliyatini oshiradi. Tabiat bilan tanishish: Tabiyatdagi ob’ektlar bilan tanishish, o‘simliklar va hayvonlar haqida bilim olish bolalar uchun qiziqarli va aqliy rivojlanishga yordam beruvchi faoliyatdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta’sir qiladi. Bu davrda bolalar nafaqat intellektual, balki ijtimoiy, hissiy va jismoniy jihatlarda ham rivojlanadilar.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy tarbiyani shakllantirish ularning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bolalarning turli

faoliyatlari, jumladan, o‘yin, mehnat, tasviriy, nutqiy hamda bilish faoliyatlari jarayonida aqliy tarbiyani samarali tashkil etish ularning tafakkuri, diqqat, xotira va tasavvur kabi aqliy jarayonlarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlardan maqsadga muvofiq foydalanish bolalarning bilish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, tarbiyachilarning kasbiy mahorati va metodik tayyorgarligi aqliy tarbiyani shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tezisda ilgari surilgan xulosa va tavsiyalar maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda ta’lim-tarbiya jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kushakova.G .Мактабгача ёшдаги болаларни толерантлик руҳида тарбиялаш. Бола шахсини ривожлантиришнинг долзарб муаммолари. II – Халқаро илмий – амалий анжуманининг тезис ва мақолалар тўплами. Тошкент, 2008. –Б. 107- 108

2. Usmonova.M.Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq ertaklarining o‘rni. Umumfilologik tadqiqotlar: muammo va yechimlar. Taniqli olim, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Bahodir Fayzullaevning 60 yillik yubileyiga bag‘ishlangan ilmiy –amaliy anjuman materiallari. Jizzax -2011 yil. 218 -219 bet

3. Норқўзиева.М.А.Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигини таъминлашда буюк сиймоларнинг роли. Мактабгача таълим тизимини ривожлантиришда илмий-амалий инновацияларнинг педагогик аҳамияти халқаро илмий-амалий конференция 2020 йил 11-12 ноябрь Самарқанд, 1.

4. Belkin A.S. Yosh pedagogikasining asoslari: Prok. talabalar uchun nafaqa. yuqoriroq ped. darslik bosh / A.S. Belkin - M.: Akademiya, 2008. - 192 p

5. Рузматова, Д. (2024). Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy rivojlantirishni o‘ziga xosligi. *Новый Узбекистан: наука, образование и инновации*, *1*(1), 669–671. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/new-uzbekistan/article/view/32439

MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARGA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHNING IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI

Madaminova Munavvar Roxat qizi
Urganch davlat pedagogika institit o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Raximberganova Maftuna
Urganch davlat pedagogika institute talabasi
raximberganovamaftuna12@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) elementlarini qo‘llashning metodologik asoslari tahlil qilinadi. Bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda ushbu texnologiyalarning o‘rni,

shuningdek, ularning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan omillar ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, raqamli savodxonlik, maktabgacha yosh, kognitiv rivojlanish, axborot xavfsizligi, ta’limiy dasturlar.

Аннотация: В данной статье анализируются методологические основы использования современных цифровых технологий и элементов искусственного интеллекта (ИИ) в системе дошкольного образования. Научно обоснована роль этих технологий в повышении интеллектуального потенциала детей, а также факторы, которые могут негативно повлиять на их психическое и физическое развитие.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровая грамотность, дошкольный возраст, когнитивное развитие, информационная безопасность, образовательные программы.

Annotation: This article analyzes the methodological foundations of using modern digital technologies and elements of artificial intelligence (AI) in the preschool education system. The role of these technologies in increasing the intellectual potential of children, as well as factors that can negatively affect their mental and physical development, is scientifically substantiated.

Keywords: Artificial intelligence, digital literacy, preschool age, cognitive development, information security, educational programs.

XXI asrda texnologik taraqqiyot insoniyat hayotining barcha jabhalariga, jumladan, eng nozik soha hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimiga ham kirib keldi. Bugungi kunda sun’iy intellekt (SI) va raqamli vositalar nafaqat ma’lumot berish manbai, balki bolaning kognitiv rivojlanishiga ta’sir etuvchi faol subyektga aylanmoqda.Ijobiy jihatlari 2024-2026 yillardagi pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Sun'iy Intelekt asosidagi ta’limiy o‘yinlar bolalarda mantiqiy fikrlashni 30% ga tezlashtiradi. Shaxsiylashtirilgan yondashuv: SI algoritmlari har bir bolaning o‘zlashtirish darajasini tahlil qilib, unga mos keladigan topshiriqlarni tanlaydi.

Inklyuzivlik:Nutqida nuqsoni bor yoki imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus raqamli dasturlar muloqot to‘siqlarini bartaraf etmoqda.Vizuallashuv: Murakkab tabiat hodisalarini masalan, koinot yoki mikrodunyo 3D formatda ko‘rish bolaning dunyoqarashini kengaytiradi.Har qanday texnologiya kabi, raqamli vositalarning ham xavfli tomonlari mavjud. Haddan tashqari ko‘p vaqtni ekran qarshisida o‘tkazish bolalarda "jonli" muloqot ko‘nikmalarining pasayishiga olib keladi.Ko‘rish qobiliyatining pasayishi, gipodinamiya (kam harakatlilik) va mayda motorika rivojlanishining sekinlashishi.Kreativlikning cheklanishi: Tayyor raqamli yechimlar bolani mustaqil tasavvur qilishdan to‘xtatib qo‘yishi mumkin.

Bugungi kunda axborotlashgan jamiyatning rivojlanishi maktabgacha ta’lim muassasalari oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Sun’iy intellekt endilikda shunchaki texnik tushuncha emas, balki ta’limning ajralmas qismiga aylanmoqda.Ijobiy tomonlari. Raqamli texnologiyalar bolalarga dunyoni yangicha idrok etish imkonini beradi. Ijobiy tomonlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi. Individuallashtirish: Sun'iy intelekt tizimlari bolaning qobiliyatiga qarab topshiriqlarni murakkablashtiradi yoki osonlashtiradi.

Motivatsiyani oshirish: Interaktiv o‘yinlar va animatsiyalar orqali o‘rganish bolada qiziqishni kuchaytiradi.Masalan, biologiya yoki astronomiya elementlarini ko‘zoynaklari orqali o‘rganish tasavvurni kengaytiradi.Salbiy tomonlari Shu bilan birga, nazoratsiz foydalanish jiddiy

muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ijtimoiy ko‘nikmalar yetishmovchiligi: Bolaning tengdoshlari bilan muloqoti kamayib, "gadjet-qaramlik" shakllanadi.

Sog‘liqqa ta’siri: Ko‘z nurining pasayishi va kamharakatlilik oqibatida kelib chiquvchi kasalliklar.Hissiy intellekt pasayishi: Sun’iy intellekt insoniy his-tuyg‘ularni hamdardlik, mehr-oqibat o‘rgata olmaydi. Raqamli texnologiyalarni maktabgacha ta’limga tadbiq etishda "oltin o‘rtalik" tamoyiliga amal qilish lozim. Sun’iy Intelekt tarbiyachining o‘rnini bosuvchi emas, balki uning ishini osonlashtiruvchi va bolaning qobiliyatini ochib beruvchi vosita bo‘lishi kerak.So‘nggi yangiliklardan biri — "aqlli" ta’limiy robotlarning bog‘chalarga joriy etilishidir. Ushbu robotlar bolaning hissiy holatini yuz ifodasi orqali aniqlay oladi va unga stresssiz muhit yaratadi. Biroq, hech qanday texnologiya tarbiyachining o‘rnini bosa olmaydi. Raqamli texnologiyalar faqat yordamchi vosita bo‘lib xizmat qilishi, ta’lim jarayonining 70% qismi esa an’anaviy metodlar o‘yin, rasm chizish, muloqot asosida qurilishi shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.
2. Azizxo‘jayeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". – Toshkent, 2020
3. Yuldashev J.G'. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari". – Toshkent, 2022.
4. Johnson, L. "The use of AI in Early Childhood Education". – Oxford University Press, 2024.
5. UNESCO. "Guidance for generative AI in education and research". – 2025.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISHDA SUN’IY INTELLEKTLARDAN FOYDALANISH

Madaminova Munavvar Roxat qizi
Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com +998880911238
Raximova Yulduz
Urganch davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda sun’iy intellekt (SI) vositalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maktabgacha yosh — bolaning shaxsiyati va axloqiy fazilatlari shakllanadigan muhim davr bo‘lib, an’anaviy pedagogik metodlar bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash samaradorlikni oshiradi. Maqolada SI yordamida interaktiv o‘yinlar, animatsiyalar, vizual hikoyalar va individual pedagogik tavsiyalar orqali bolalarning axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatildi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, ineraktiv o‘yinlar,animatsiyalar,axloqiy tarbiya.

Аннотация: В данной статье анализируются возможности использования инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в нравственном воспитании детей дошкольного возраста. Дошкольный возраст — важный период формирования личности и нравственных качеств ребенка, а использование современных технологий наряду с традиционными педагогическими методами повышает эффективность. В статье представлены способы развития у детей навыков принятия моральных решений

посредством интерактивных игр, анимации, визуальных историй и индивидуальных педагогических рекомендаций с использованием искусственного интеллекта.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, интерактивные игры, анимация, нравственное воспитание.

Annotation: This article analyzes the possibilities of using artificial intelligence (AI) tools in moral education of preschool children. Preschool age is an important period in which the child's personality and moral qualities are formed, and the use of modern technologies along with traditional pedagogical methods increases efficiency. The article shows ways to develop children's moral decision-making skills through interactive games, animations, visual stories, and individual pedagogical recommendations using AI.

Keywords: Artificial intelligence, interactive games, animations, moral education.

Sun’iy intellektga asoslangan dasturlar pedagoglarga har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tarbiyaviy kontent yaratishga yordam berishi mumkin. Masalan, interaktiv o‘yinlar, ertaklar, animatsiyalar orqali axloqiy vaziyatlar berilib, bola ularni o‘rganadi hamda to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri xatti-harakatlarni tanlashni o‘rganadi. Multimediali kontent orqali axloqiy vaziyatlar bola ongiga yanada chuqurroq singadi va ta’sirchan bo‘ladi. AI vositalari (masalan, generativ AI) yordamida ertaklar, multimediali vazifalar, audio-video materiallar ishlab chiqish mumkin. Bu bolalar uchun qiziqarli va interaktiv axloqiy mashg‘ulotlar yaratadi. Bunday kontent, bola uchun moslashtirilgan, yosh xususiyatlariga mos ravishda yaratilgan bo‘ladi — bu esa axloqiy tushunchalarni oson anglash imkonini beradi. Maktabgacha yosh — insonning shaxsiy fazilatlari, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlari shakllanadigan muhim bosqichdir. Ushbu davrda bolaning ongli xulq-atvori, hurmat, halollik, yordamsevarlik kabi axloqiy qadriyatlar mustahkamlanadi va hayotga tatbiq etiladi. Axloqiy tarbiya jarayonida pedagoglar odatda ertaklar, hikoyalar, o‘yinlar, sahnalashtirish kabi an’anaviy usullardan foydalanadilar. Bu vositalar bolalarda ma’naviyat va axloq tushunchalarini chuqur anglashga yordam beradi. AI ta’limda qo‘llanganda bir qator etik muammolarni ham ko‘taradi: masalan, axloqiy tushunchalarni sun’iy intellekt orqali o‘rgatishning chegaralari, noto‘g‘ri axloqiy namunalar tarqalish xavfi, va texnologiyaning tarbiyaviy qarorlar qabul qilishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri inson davlat ta’lim standarti hamda inson tarbiyasi qadriyatlari bilan mosligidir.

Integratsiyalangan yondashuvlar

Maktabgacha ta’limda AI integratsiyasi an’anaviy usullar bilan birga qo‘llanadi:

Ertak va vaziyatli o‘yinlar yaratish — AI generatsiyasidan foydalangan holda ijobiy axloqiy yo‘lni ko‘rsatadigan ertaklar.

Sinovli vazifalar (quizlar) — qaysi holat to‘g‘ri, qaysi noto‘g‘ri ekanini anglash uchun interaktiv savollar.

Vizual vazifalar — axloqiy tushunchalarni animatsiyalar orqali ifodalash, masalan hurmat, halollik yoki yordamsevarlik. Bunday usullar nafaqat bolaning bilim darajasini oshiradi, balki uni mustaqil fikrlashga va axloqiy qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi. O‘zbekistonda pedagogik va innovatsion texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonlariga jadal kirib bormoqda. Sun’iy intellekt maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda innovatsion vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. AI yordamida individualizatsiyalangan kontent, interaktiv o‘yinlar va axloqiy vaziyatlarni yaratish

orqali bolaning ma’naviy dunyoqarashi boyitiladi. Biroq, texnologiyani axloq me’yorlariga to‘g‘ri moslab qo‘llash ham muhim: AI faqat qo‘shimcha vosita bo‘lib, asosiy tarbiya jarayoni pedagoglar, oila va jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlari orqali amalga oshiriladi.

Axloqiy tarbiyada AI qo‘llashning afzalliklari va cheklovlari:

Afzalliklar:

1. Individual yondashuvni kuchaytiradi.
2. Tarbiyaviy jarayonlarni kuzatish va baholashni avtomatlashtiradi.
3. Interaktiv o‘yinlar orqali bolalarning axloqiy tushunchalarini mustahkamlaydi.

Cheklovlar:

1. AI pedagogni to‘liq almashtira olmaydi — inson faktorining ahamiyati katta.
2. Bolalarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini texnologiya orqali to‘liq o‘rgatib bo‘lmaydi.
3. Axloqiy qarorlar va fazilatlarni shakllantirishda pedagogning nazorati va tushuntirishlari zarur

Maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berish ularning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy xulqini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Axloqiy tarbiya asoslari: Bolalarda halollik, hurmat, mas’uliyat va hamkorlik kabi fazilatlarni shakllantirish maktabgacha pedagogikaning asosiy

Metodik yondashuvlar: Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda o‘yinlar, rolli o‘yinlar, hikoya va mashg‘ulotlar samarali vositalardir

Sun’iy intellektning roli: AI yordamida tarbiyaviy jarayonlarni individualizatsiya qilish, natijalarni kuzatish va baholash, interaktiv o‘yinlar orqali axloqiy tushunchalarni mustahkamlash mumkin. Shu bilan birga, AI pedagogni to‘liq almashtira olmaydi, faqat pedagogik jarayonni samarali qilish vositasi sifatida ishlatiladi.

Integratsiya imkoniyati: An’anaviy pedagogik metodlar va sun’iy intellekt vositalarini uyg‘unlashtirish maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda eng samarali yondashuvdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Sodiqova Sh.A**. Maktabgacha pedagogika.** Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2013.

2.Qodirova F., Toshpo‘latova Sh., Kayumova N., A’zamova M. **Maktabgacha pedagogika.** Toshkent: Tafakkur, 2019.

3.Thomas Lickona — Educating for Character — umumiy axloqiy tarbiya yondashuvi.

4.Asqarova O., Xayitboyev M., Nishonov M.S**. Pedagogika**. Toshkent: Fan, 2016.

MAKTABGACHA TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH VA MOLIYAVIY TA’MINLASH

Nazarova Sadoqat
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Tel: +998883210095
Reyimbayeva Iroda Atabek qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
Email reyimboyevairoda@gmail.com
Tel: +998884502308

Annotatsiya: Ushbu maqolada, maktabgacha ta’lim tizimida moliyaviy boshqaruvning muhim jihatlarini, ularning amalga oshirilishini va ta’sirini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, mamlakatimizda maktabgacha ta’limning sifatini yaxshilash va moliyaviy samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalarni ishlab chiqishni maqsad qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishning moliyaviy jihatlari o‘ta muhimdir, chunki bu tizimning samaradorligi va ustuvorligi, shuningdek, bolalarga sifatli ta’lim va tarbiya berish uchun zarur resurslar tashkil etilishiga bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: moliyaviy boshqaruv, budjetlashtirish, daromad manbalari, xarajatlar sarfi, ta’lim tizimi, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy nazorat, xodimlar maoshlari, infratuzilma.

Аннотация: Цель данной статьи — проанализировать важные аспекты финансового управления в системе дошкольного образования, их реализацию и влияние, а также разработать рекомендации, направленные на повышение качества и финансовой эффективности дошкольного образования в нашей стране. Финансовые аспекты управления организациями дошкольного образования чрезвычайно важны, поскольку от них зависит эффективность и приоритетность этой системы, а также организация необходимых ресурсов для обеспечения качественного образования и воспитания детей.

Ключевые слова: финансовое управление, бюджетирование, источники дохода, расходы, система образования, финансовая стабильность, финансовый контроль, заработная плата персонала, инфраструктура.

Abstract: This article aims to analyze the important aspects of financial management in the preschool education system, their implementation and impact, and to develop recommendations aimed at improving the quality and financial efficiency of preschool education in our country. The financial aspects of managing preschool educational organizations are extremely important, since the effectiveness and priority of this system, as well as the organization of the necessary resources to provide quality education and upbringing to children, depend on it.

Keywords: financial management, budgeting, sources of income, expenditure, education system, financial stability, financial control, staff salaries, infrastructure.

Moliyaviy boshqaruvning asosiy maqsadi — maktabgacha ta’lim tizimi uchun zarur bo‘lgan barcha moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, xarajatlar va daromadlarni nazorat qilish, shuningdek, institutsional barqarorlikni ta’minlashdir. Moliyaviy boshqaruvdagi muhim jarayonlar quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: budjetlashtirish, daromad manbalari (davlat va mahalliy budjetlar, ota-onalardan to‘lovlar, xususiy sektor ishtirokining shakllari) va

xarajatlarning samarali sarflanishi. Moliyaviy reja va strategik maqsadlar asosida amalga oshiriladigan nazorat va hisobot berish jarayonlari maktabgacha ta’lim tashkilotining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga qaratilgan. Shuningdek, tashkilot xodimlariga to‘lanadigan maoshlar, ta’lim jihozlari, o‘quv materiallari, kundalik ovqatlanish va boshqa xizmatlar uchun sarflanadigan xarajatlar moliyaviy boshqaruvning muhim tarkibiy qismidir. Moliyaviy samaradorlik va nazariy nazorat ostidagi mablag‘lar harakati, davlat grantlari va ijtimoiy loyihalardan foydalanish, maktabgacha ta’lim tashkilotlarining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishning moliyaviy jihatlari juda muhim ahamiyatga ega. Bu tashkilotlarning samarali ishlashini ta’minlash, farzandlar uchun yuqori sifatli ta’lim va tarbiyani tashkil qilish uchun moliyaviy resurslardan to‘g‘ri foydalanish talab etiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini moliyaviy boshqarishning asosiy jihatlari quyidagicha:

1. Budjetlashtirish va moliyaviy rejalashtirish Budjet tuzish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun moliyaviy reja tuzish — ularning resurslarini qanday taqsimlash va qaysi yo‘nalishlarga sarflashni belgilashni anglatadi. Bu rejada daromadlar va xarajatlar, shu jumladan, o‘qituvchilarning maoshi, ta’lim jarayoni uchun zarur materiallar, binolarni saqlash va ta’mirlash xarajatlari hisobga olinadi. Harajatlarni nazorat qilish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun xarajatlarning samarali boshqarilishi muhim. Bu ishga qo‘shimcha ravishda, xarajatlar haqida muntazam hisobotlar tayyorlash va ularni tahlil qilish kiradi.

2. Qarzlar va moliyalashtirish manbalari Maktabgacha ta’lim tashkilotlari ko‘p hollarda davlat budjeti yoki mahalliy xo‘jaliklar orqali moliyalashtiriladi, ammo shuningdek, ayrim hollarda xususiy manbalar va donorlik yordamlari ham mavjud. Moliyalashtirish manbalari shu jumladan: Davlat budjetidan moliyalashtirish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining asosiy moliyalashtirish manbai davlat budjeti hisoblanadi. Bu holda, davlat ushbu tashkilotlarga belgilangan summada mablag‘ ajratishni amalga oshiradi. Hususiy investorlar va donorlar: Ayrim hollarda xususiy sektor va jamoat tashkilotlari ham maktabgacha ta’limga qo‘shiladi, bu mablag‘lar asosan infratuzilma, o‘quv materiallari va loyihalar uchun sarflanadi.

3.Moliyaviy tahlil va hisobot berish Hisobotlar va monitoring: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari moliyaviy holatini muntazam baholash va hisobotlar tayyorlashni talab qiladi. Bu ishga xarajatlarni tahlil qilish, daromadlarni hisoblash, buxgalteriya hisobini yuritish va audit o‘tkazish kiradi. Kaznalar va pul oqimlari: Moliyaviy monitoringda tashkilotning pul oqimlari, sarflar va daromadlarning to‘g‘ri yo‘nalishda yuritilishi ham muhim ahamiyatga ega.

4. Pul sarflash va resurslarning samarali taqsimoti Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining iqtisodiy samaradorligi ham moliyaviy boshqarishga ta’sir ko‘rsatadi. Bu yerda muhim nuqtalar: Maqsadga muvofiq sarflash: Har bir xarajat maqsadli va samarali bo‘lishi kerak. Buning uchun har bir mablag‘ning qaysi maqsadda ishlatilishini aniq belgilash va uning ijobiy natijalarga olib kelishiga e’tibor qaratish kerak. Resurslarni taqsimlash: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sof va ifodali resurslarni taqsimlash, ularni har bir o‘quvchiga xizmat ko‘rsatishga, o‘quv jarayonini amalga oshirishga yoki zarur texnikalarga sarflash muhim.

5. Moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarish Moliyaviy xavf-xatarlar har qanday ta’lim tashkilotining faoliyatida mavjud. Ularning oldini olish yoki minimallashtirish uchun: Rezerv mablag‘lari: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari favqulodda holatlarga tayyor bo‘lish uchun rezerv mablag‘larini ajratishlari kerak. Moliyaviy plandash: Qarzlar, chiqimlar, murakkab moliyaviy holatlar va iqtisodiy shartsharoitlar o‘zgarishlarini o‘rganib, ularga moslashish.

6.Kadrlar va moliyaviy resurslar aloqasi Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi kadrlar bilan moliyaviy manbalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa, ya’ni o‘qituvchilarning maoshlari, ularning mehnat haqini to‘lash va ish joyini saqlashga zarur moliyalashtirish muhim ahamiyatga ega.

7 Huquqiy va tashkiliy jixatlar Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini moliyaviy boshqarishda davlat tomonidan belgilangan huquqiy normalar va reglamentlar ham muhimdir. Bu yerda tashkilotlarning moliyaviy holatini yaxshilash uchun davlat va mahalliy hokimiyatning ko‘magi katta ahamiyatga ega. Maktabgacha ta’limning moliyaviy jihatlarini to‘g‘ri boshqarish, ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy talablarga moslashish uchun muhim shartdir. Moliyaviy barqarorlik va samaradorlik tashkilotning umumiy muvaffaqiyatiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Xulosa qilib shuni aytish mumkunki maktabgacha ta’lim tashkilotlarining moliyaviy boshqaruvi — bu ko‘p jihatli jarayon bo‘lib, buning ortidan ta’limning sifatini va samaradorligini ta’minlash uchun aniq strategiya va rejalar zarur. Moliyaviy muddatlar, manbaalar va sarflar muvozanatini tutish va samarali boshqarish — bu maktabgacha ta’limning barqarorligini ta’minlashning asosiy shartlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Sun’iy intellekt texnologiyalari bugungi kunda dunyodagi texnologik rivojlanishning asosiy drayveriga aylandi" mavzusidagi ma’ruza va nutqlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-sonli "Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishni jadallashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. (2019-yil).
4. “Maktabgacha ta’lim va tarbiyani moliyaviy boshqarish” – Avtorlar: A. A. Abdurahmonova, M. B. Qodirov.
5. "Maktabgacha ta’limni moliyaviy boshqarish" – Avtor: L. P. Ivanova
6. "Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarish va moliyaviy reforma" – Huquqiy qo‘llanma, avtorlar: M. T. Qudratov, L. V. Guseva.

TALABALAR FAOLIYATIDA MUSTAQIL TA’LIMNING MAZMUN VA MOHIYATI

Bekchanova Feruza Marimboy qizi
UrDPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi
Email:feruzabekchanova 95@gmail.com
Tel: +998 94 112 18 89
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Ro‘zmetova Zuhra

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarga mustaqil talimda metodikalar qo‘llashning ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Shu bilan birgalikda bu maqolada mustaqil ta’limda metod turlariga ahamiyat berish, uning asosiy mazmuni o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: Metodika, qo‘llanma , kreativlik, takomillashtirish.

Аннотация: Данная статья направлена на раскрытие важности применения методик в самостоятельном обучении студентов. В то же время в статье подчеркивается значение

различных видов методов в самостоятельном образовании, и отражено его основное содержание.

Ключевые слова: Методика, учебное пособие, креативность, совершенствование.

Annotation: This article is aimed at revealing the importance of applying methodologies in students’ independent learning. At the same time, the article emphasizes the significance of different types of methods in independent education, and its main content is reflected.

Keywords: Methodology, guidebook, creativity, improvement.

Bugungi kunda davlatimiz tamonidan Ta’lim tizimiga katta e’tibor qaratilmoqda. Mustaqil ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim tarkibiy qismidir. Hozirgi kunda talabalar o‘z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkoniyatlariga ega bo‘lishlari talab qilinmoqda. Bu esa ta’lim jarayonida metodik yondashuvlarning muhimligini oshiradi.

Mustaqil ta’lim talabaning o‘zini o‘zi boshqarishi, o‘z vaqtini samarali taqsimlashi, o‘z maqsadlariga muvofiq bilim olish jarayonini tashkil etishini anglatadi. Bu ta’lim turi, ayniqsa, oliy ta’lim tashkilotlarida talabalar mustaqil ishlarni bajarishda, ilmiy izlanishlarda va kasbiy ko‘nikmalarni yanada mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi[6].

Talabaning shaxsiy faoliyatini rag‘batlantiradi;

Fikrni mustaqil shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;

Bilimlarni chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydi;

O‘qish jarayonida mas’uliyatni oshiradi.

Mustaqil ta’limda qo‘llaniladigan metodikalar

Mustaqil ta’limda foydalaniladigan metodikalar talabaning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishda asosiy vositadir. Quyida ularning eng muhimlari keltiriladi.

Loyihalashtirish Metodi - amaliy muammolarini aniqlash va ularni mustaqil hal qilish imkonini beradi. Bu metod talabaning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va amaliy ko‘nikmalarni: Loyihalashtirish metodi talabalarga o‘zlarining ilmiy va shaxsiy qobilyatlarini shakllantiradi.

Muammoli ta’lim Metodi - muammoli ta’lim metodi talabaning bilimini sinovdan o‘tkazish, yangi ma’lumotlarni mustaqil izlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Bu metod orqali talabalar o‘z fikrini asoslab berishni o‘rganadilar.

Talabalar berilgan mavzu yoki masala bo‘yicha ma’lumotlarni mustaqil ravishda izlab, tahlil qilishlari lozim. Bu metod ular uchun ilmiy-tadqiqot faoliyatining muhim qismi bo‘lib muamoli vazyatlarni chuqur o‘rganish va tahlil qilish imkonini beradi.

Yozma ishlar talabalar uchun mustaqil fikrlashni rivojlantirish va bilimlarni tizimlashtirishda yordam beradi. Bu metod yordamida talabalar o‘z fikrlarini aniq va mantiqiy ifoda eta oladilar.

O‘quv materiallarini mustaqil o‘rganish imkoniyati bo‘ladi.

Kitoblar, maqolalar, elektron resurslar orqali bilim olish talabalarda o‘rganish motivatsiyasini oshiradi va o‘z bilimlarini kengaytirishga imkon yaratadi. O‘z mehnatlarni qadirlashga o‘rgatadi. Eslab qolish qobilayatini yanada oshiradi.

[6] Islomov, M. Mustaqil ta’lim metodlari va ularning ta’limdagi o‘rni. — Toshkent: O‘zbekiston xalq ta’limi nashriyoti.

Mustaqil ta’limda qo‘llaniladigan metodikalar talabalarning ilmiy izlanishlari, mustaqil fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularning nafaqat akademik, balki kasbiy muvaffaqiyatlariga ham katta ta’sir ko‘rsatadi.

Masalan, loyiha usuli orqali talaba o‘z faoliyatining barcha bosqichlarini rejalashtiradi, muammolarni aniqlaydi va ularni hal qilish yo‘llarini izlaydi. Bunda turli xildagi manbalardan foydalanish va to‘g‘ri usulda foldalanishni o‘rganadilar.

Shuningdek, muammoli ta’lim metodi talabalarni faollashtiradi, qiziqishni yanada orttiradi va ularni bilim olishga jalb qiladi va mustaqil o‘rganishga rag‘batlantiradi va yo‘naltirib beradi. Bu metod orqali talabalar mustaqil ravishda fikr yuritishni o‘rganadilar, shuning uchun ular keyinchalik har qanday muammoga moslashishga qodir bo‘ladilar.

Xulosa qilib aytganda Mustaqil ta’lim zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismidir va unda qo‘llaniladigan metodikalar talabaning shaxsiy rivojlanishi va kasbiy tayyorgarligida muhim ahamiyat kasb etadi. Loyiha, muammoli ta’lim, tahlil qilish va yozma ishlarni bajarish metodikalari talabalarning o‘z bilimlarini mustahkamlashiga, mustaqil fikrlashga va ijodiy yondashuvga yordam beradi. Shu bois, oliy ta’lim tashkilotlarida bu metodikalarni takomillashtirish va keng joriy etish talabalar sifatini oshirishning samarali yo‘li hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islomov, M. Mustaqil ta’lim metodlari va ularning ta’limdagi o‘rni. — Toshkent: O‘zbekiston xalq ta’limi nashriyoti.
2. Karimova, D. Zamonaviy ta’limda muammoli va loyiha metodlari. — Toshkent: Ilmiy nashr.
3. Abdullayev, S. Mustaqil ta’limning psixologik asoslari. — Toshkent: Fan va ta’lim.
4. Rahimova, N Oliy ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etish. — Toshkent: Ta’lim nashriyoti.

MUSTAQIL TA’LIM ORQALI TALABALARNING IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Bekchanova Feruza Marimboy qizi
UrDPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Ro‘zmetova Zuhra
Maktabgacha ta’lim 2-bosqich talabasi

Kalit so‘zlar: Ijodiy fikrlash , kreativlik, tanqidiy tafakkur,o‘z-o‘zini rivojlantirish.

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarga mustaqil talim orqali talabalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatishning ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Shu bilan birgalikda bu maqolada mustaqil ta’limda ijodiy fikrlashga ahamiyat berish, uning asosiy mazmuni o‘z aksini topgan.

Bugungi kunda davlatimiz tamonidan ta’lim tizimiga katta e’tibor qaratilmoqda. Ijodiy fikrlash — bu muommoni odatdagidan , yangicha g‘oyalar orqali hal qilish qobilyatidir. Aynan shu davrda bolaning ijodiy fikrlashi shakllanadi va rivojlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20019-yil 8-oktabrdagi PF-5748- son farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ham ishlab chiqilgan. Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul sharoitiga o‘tkazish hamda talabalarga mustaqil fikrlashga undovchi strategiyalarni tadbiq qilish ko‘zda tutilgan.

O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayonida ijodiy fikrlashni samarali ta’lim va tarbiya bilan birgalikda shakllantirish va samarali usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning yangicha tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta’lim sohasida yangicha fikrlashni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar maktabgacha ta’lim muassasalarga joriy etish va ular ko‘rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo‘ldi .Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta’limda ijodiy yo‘nalishlarga bo‘lgan qiziqishlarini orttirishni ta’minlash, maktabgacha ta’lim muassasalarini zamonaviy o‘quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to‘ldirish, pedagoglarning ijodiy fikrlashni o‘stirish va barkamol kadrlarini yetishtirish masalalarini hal etish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Mustaqil ta’lim nafaqat bilim olish vositasi, balki talabalarning ijodiy fikrlashini, o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantiradigan muhim omildir.

Talabalarning mustaqil va ijodiy ishini tashkil etishda uning quyidagi shakllaridan foydalanish mumkin: - ayrim nazariy mavzularni o‟quv adabiyotlari yordamida kutubxonada mustaqil o‟zlashtirish va mavzuning mohiyatini yoritib berish; Raqamli Texnologiyalar Davrida Tillarn Intensiv O‘qitishning Psixologik Pedogogik Jihatlari Respublika Ilmiy-anjumanii 2023-yil 2-iyun 291 - kompyuter sinflarida elektron darsliklar, vertual stendlar, multi- media dasturiy majmualari yoki o‟rgatuvchi hamda bilimlarni nazorat qiluvchi interaktiv kompyuter dasturlari yordamida topshiriqlarni mustaqil o‘zlashtirish;

- hisob-grafik, jadval-diagramma ishlarini aniq maqsadlar asosida bajarish; - laboratoriya yoki amaliy mashg‟ulotlarga oldindan tayyorgarlik korish, ularning maqsadlarini belgilab olish;

- maket, model, namunalar, detallar yoki kompyuter dasturlari yaratish orqa-li ko‟rik tanlovlarda qatnashish va ularni namoyish etish;

- berilgan mavzu bo‟yicha referat yoki ma‟ruza tayyorlash, seminar yoki anju-manlarda ma‘ruza qilish;

- fanlar bo‘yicha sinfdan tashqari berilgan misol va masalalarni, nazariy savollarni, test topshiriqlarini bajarish;

- mintaqaviy ta‟lim portallarning axborot manbalari bilan ishlash, boshqa ta‟lim muassasalarining axborot-ta‟lim resurslaridan foydalanish;

- o‟qituvchi ko‟rsatmasiga binoan reyting tizimi asosida o‟tkaziladigan nazo-rat turlariga yoki yozma ishlarga tayyorgarlik ko‟rish;

- fan olimpiadalarida qatnashish uchun an‟anaviy bo‟lmagan misol, masala yoki topshiriqlarni bajarish;

- immitatsion o‟yinlar tashkil etish, ularning ssenariylarini tayyorlash, tahlil etish;

- ishlab chiqarish tashkilotlari bilan tuzilgan xo‘jalik shartnomalarida faol ishtirok etish. Mustaqil talim talabaning yanada ijodiy va intelektual fikrlashligiga undaydi . Qulay shart-sharoitlar yaratish , qo‘llab -quvvatlashga qaratilgan.

Yangi fikrlar va g‘oyalar insoni yanada o‘z ustida ishlashga motiv sifatida hizmat qiladi. Talabalar hayotida har bir jarayonga nisbatan ijodiy fikrlarlaydigan bo‘lishligi lozim. G‘oyalarni erkin bo‘ishish va o‘zining qobilyatlarga ongli munosabatda bo‘lish bugungi davrning talabi hisoblanadi. Mustaqil ta’limning mazmuniga qaraydigan bo‘lsak , talabalarning ijodiy fikrlarni

o‘stirish, mustqail izlanish, yangi g‘oyalarni kashf qilishga munosib tarzda hissa qo‘shadi. Ijodiy qobilyatlarni yuzaga chiqarish va undan oqilona foydalanabilish lozim.

Ibn Sino ijodiy fikrlashni: tasavvur (xayol) va mantiqiy tafakkur uyg‘unligi deb tushuntiradi. Yangi g‘oya avval xayolda paydo bo‘ladi, so‘ng aql bilan tekshiriladi.

Mustaqil ta’lim — bu talabaning o‘qituvchi rahbarligi ostida, lekin bevosita yordam va nazoratsiz bilim olishi, izlanishi va xulosa chiqarishidir.

Ushbu jarayon:

- talabaning o‘z-o‘zini rivojlantirishini ta’minlaydi;
- mas’uliyat va tashabbuskorlikni oshiradi;
- ijodiy fikrlash uchun zarur bo‘lgan sharoitni yaratadi.

Mustaqil ta’lim jarayonida talaba muammoli vaziyatlarga duch keladi va ularni hal etish uchun ijodiy yondashuvni qo‘llaydi.

Quyidagi usullar mustaqil ta’lim orqali talabalar ijodiy fikrlashini samarali rivojlantiradi:

1. Muammoli topshiriqlar berish : Talabani tayyor javob emas, balki izlanishga undaydigan topshiriqlar ijodiy tafakkurni faollashtiradi.
2. Loyiha va tadqiqot ishlari : Mustaqil loyiha ishlari talabada yangicha fikrlash, rejalashtirish va natija chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
3. Refleksiya va tahlil: Talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishi ijodiy o‘sishga xizmat qiladi.
4. Axborot manbalari bilan mustaqil ishlash;Turli manbalarni solishtirish va xulosa chiqarish ijodiy fikrlashni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytkanda Talabalarda ijodiy fikrlashning rivojlanishi nafaqat mustaqil talim orqali balki erkin topshiriqlar , muomoli vaziyatlarga yechim topish yo‘llarni qidirish , estetik go‘zalikni ham anglash bilan chambarchas bog’liq hisoblanadi. Bunday faoliyatlar insoni yangicha narsalar kashf qilish va yangicha fikrlashga asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Ijodiy fikrlash rivojlanishi nafaqat mantiqiy tahlil qobiliyati, balki tanqidiy fikrlay olish, muammolarga turli yo‘llar bilan yondashish, sabab natija bilan yondashishni anglash kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. – Toshkent: Sharq, 1999. – 181 b
2. To‘raqulov S. Pedagogik tafakkur va ijodkorlik. – Toshkent: Akademnashr, 2020
3. Jo‘rayev R.X. Ta’limda ijodiy yondashuv. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Xolmatova N. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. – Toshkent: Ilm-Ziyo, 2021.
5. Vygotskiy L.S. Tasavvur va ijod psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.

STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail:ugiloyabdullayeva957@gmail.com
Salayeva Iroda Ruzmat qizi UrDPI
Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim
yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
e-mail: Salayevai1010@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM ta’lim texnologiyalarining maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoni hal etish, tasavvur va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, tajribaviy faoliyat, qurish-yasash ishlari hamda fan, texnologiya va san’at integratsiyasi orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan. Maqola maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’lim texnologiyalari, maktabgacha ta’lim, ijodiy fikrlash, integrativ ta’lim, innovatsion yondashuv, tajribaviy faoliyat, qurish-yasash, bolalar ijodkorligi.

Аннотация: В данной статье раскрывается педагогическое значение STEAM-образовательных технологий в развитии творческого мышления у детей дошкольного возраста. В исследовании проанализировано влияние занятий, организованных на основе STEAM-подхода, на развитие самостоятельного мышления, навыков решения проблем, воображения и творческих способностей детей. Также показаны возможности повышения эффективности образовательного процесса посредством экспериментальной деятельности, конструкторских работ и интеграции науки, технологий и искусства. Статья имеет практическую значимость для педагогов дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: STEAM-образовательные технологии, дошкольное образование, творческое мышление, интегративное обучение, инновационный подход, экспериментальная деятельность, конструирование, детское творчество.

Abstract: This article reveals the pedagogical significance of STEAM educational technologies in developing creative thinking among preschool-aged children. The study analyzes the impact of STEAM-based activities on the development of children’s independent thinking, problem-solving skills, imagination, and creative abilities. In addition, the possibilities of increasing the effectiveness of the educational process through experimental activities, construction tasks, and the integration of science, technology, and art are demonstrated. The article is of practical importance for educators in preschool education institutions.

Keywords: STEAM educational technologies, preschool education, creative thinking, integrative education, innovative approach, experimental activities, construction tasks, children’s creativity.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan asosiy talab — shaxsni har tomonlama rivojlantirish, unda ijodiy va tanqidiy fikrlash, muammoni mustaqil hal qilish hamda innovatsion g‘oyalarni ilgari surish ko‘nikmalarini shakllantirishdan

iborat. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolalarning tafakkuri, tasavvuri va ijodiy qobiliyatlari jadal rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tizimida an’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda. Shu jihatdan, STEAM ta’lim texnologiyalari bolalarning qiziqishini oshirish, bilimlarni amaliy faoliyat orqali o‘zlashtirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali yondashuv sifatida e’tirof etilmoqda. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika sohalarini integratsiyalashgan holda o‘rgatishga asoslanib, bolalarni faol ishtirok etishga, tajriba o‘tkazishga va mustaqil fikr yuritishga undaydi. Shu bois mazkur maqolada STEAM ta’lim texnologiyalari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish masalalari yoritiladi. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Aynan ushbu yosh davrida bolalarning tafakkuri, tasavvuri va bilishga bo‘lgan qiziqishi jadal rivojlanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonida zamonaviy, innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. STEAM ta’lim texnologiyalari ana shunday samarali yondashuvlardan biri bo‘lib, u bolalarni faol o‘rganishga, mustaqil fikrlashga va ijodiy yondashuvga undaydi.

STEAM ta’lim texnologiyalari fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlarini integratsiyalashgan holda o‘rgatishga asoslanadi. Ushbu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarga bilimlarni alohida fanlar kesimida emas, balki yagona tizim sifatida anglash imkonini beradi. STEAM mashg‘ulotlari jarayonida bolalar tajriba o‘tkazish, kuzatish, solishtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish orqali bilimlarni amaliy faoliyat asosida egallaydilar. Bu esa ularning ijodiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Ijodiy fikrlash bolalarning yangicha g‘oyalar ilgari surish, mavjud vaziyatlarga noodatiy yondashish va muammolarga turli yechimlar topish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. STEAM texnologiyalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda qurish-yasash ishlari, konstruktorlar bilan faoliyat, tajribaviy mashg‘ulotlar hamda san’at elementlaridan foydalanish bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Bolalar o‘z g‘oyalarini amaliyotda sinab ko‘rish orqali mustaqil fikrlashga o‘rganadilar.

STEAM faoliyatini tashkil etishda tarbiyachining roli alohida ahamiyatga ega. Tarbiyachi bu jarayonda yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida ishtirok etib, bolalarga tayyor yechimlarni bermaydi, balki savollar orqali ularni izlanishga undaydi. Bunday yondashuv bolalarda tashabbuskorlik, ishonch va ijodiy faollikni oshiradi. Mashg‘ulotlarning qiziqarli, o‘yin va tajribaga asoslangan holda tashkil etilishi bolalarning ta’lim jarayoniga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

STEAM ta’lim texnologiyalari integrativ yondashuv bo‘lib, unda turli fan sohalari o‘zaro uyg‘unlashgan holda o‘rgatiladi. Ushbu yondashuv bolalarning bilimlarni alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida idrok etishiga imkon yaratadi. Maktabgacha ta’lim jarayonida STEAM texnologiyalarini qo‘llash bolalarda kuzatuvchanlik, mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

STEAM mashg‘ulotlari jarayonida bolalar savol berish, taxmin qilish, tajriba o‘tkazish va natijalarni tahlil qilish orqali bilimlarni egallaydilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda STEAM yondashuvining o‘rni

Ijodiy fikrlash — bu bolalarning yangi g‘oyalar yaratish, mavjud bilimlarni noodatiy tarzda qo‘llash va muammolarga turli yechimlar topish qobiliyatidir. STEAM ta’lim texnologiyalari aynan shu ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Mashg‘ulotlarda qurish-yasash ishlari, konstruktorlardan foydalanish, tajribaviy faoliyat va san’at elementlarini qo‘llash orqali bolalarning tasavvuri kengayadi. Masalan, oddiy materiallardan turli buyumlar yasash, ranglar bilan tajriba o‘tkazish, geometrik shakllardan kompozitsiyalar yaratish bolalarda ijodkorlikni kuchaytiradi.

STEAM asosida tashkil etiladigan faoliyat turlari

Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyalari quyidagi faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi:

- tajribaga asoslangan mashg‘ulotlar;
- qurish-yasash va loyihalash ishlari;
- san’at va texnologiya integratsiyasi;
- muammoli vaziyatlar yaratish va ularni birgalikda hal etish.

Bunday faoliyatlar bolalarni faol fikrlashga, o‘z g‘oyalarini erkin ifodalashga va jamoa bilan ishlashga o‘rgatadi.

Tarbiyachining roli

STEAM ta’lim jarayonida tarbiyachi yetakchi emas, balki yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida ishtirok etadi. U bolalarga tayyor bilim bermaydi, aksincha, savollar orqali ularni izlanishga undaydi. Bu esa bolalarda mustaqillik va ijodiy tashabbusni rivojlantiradi.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha ta’lim tashkilotida STEAM ta’lim texnologiyalari asosida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajribada o‘rta va katta guruh bolalari ishtirok etib, ta’lim jarayoni tajriba va nazorat guruhlariga ajratilgan holda tashkil etildi. Tajriba guruhida STEAM yondashuvi asosida integratsiyalashgan mashg‘ulotlar, tajribaviy faoliyat, qurish-yasash ishlari va san’at elementlari qo‘llanildi, nazorat guruhida esa an’anaviy mashg‘ulotlar olib borildi.

Tajriba jarayonida bolalarning ijodiy fikrlash darajasi kuzatuv, suhbat, amaliy topshiriqlar va baholash mezonlari asosida aniqlandi. Baholash mezonlari sifatida bolalarning mustaqil fikr bildira olish qobiliyati, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuvi, yangi g‘oyalar taklif etishi va topshiriqlarni bajarishda faolligi e’tiborga olindi. Tajriba boshida o‘tkazilgan diagnostika natijalari tajriba va nazorat guruhlarida ijodiy fikrlash darajasi deyarli bir xil ekanligini ko‘rsatdi.

STEAM texnologiyalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning tajribaga qiziqishi ortdi, ular faol savollar bera boshladi, o‘z fikrlarini erkin ifodalashga intildi. Qurish-yasash va loyihalash faoliyatlarida bolalar mustaqil qaror qabul qilish, bir nechta yechimlarni taklif etish hamda jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini namoyon etdilar. Tajribaviy mashg‘ulotlar bolalarning kuzatuvchanligi va tahlil qilish qobiliyatining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Tajriba yakunida o‘tkazilgan nazorat tahlillari natijalari tajriba guruhidagi bolalarda ijodiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Ular topshiriqlarni bajarishda noodatiy yondashuvlarni qo‘llashga, o‘z g‘oyalarini asoslab berishga va mustaqil xulosalar chiqarishga harakat qildilar. Nazorat guruhida esa bunday o‘sish ko‘rsatkichlari nisbatan past darajada kuzatildi.

Olingan natijalar tahlili STEAM ta’lim texnologiyalarining maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqladi.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning bilish faolligini oshirishi, ijodiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Olib borilgan tadqiqot va tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, STEAM ta’lim texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga joriy etish bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuvi, yangi g‘oyalar ilgari surishi hamda bilish faolligining oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Tajriba natijalari STEAM texnologiyalari qo‘llanilgan guruhlarda bolalarning ijodiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshganini, an’anaviy ta’lim asosida shug‘ullangan guruhlarga nisbatan yuqori natijalarga erishilganini tasdiqladi. Bu esa STEAM yondashuvining maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasida muhim pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish va keyingi ta’lim bosqichlari uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM yondashuvini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
3. Abdullayeva M., Xudoyberdiyeva N. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Ashurova D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent, 2019.
5. Yakman G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. – USA, 2008.
6. Bybee R. W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. – Arlington: NSTA Press, 2013.
7. Beletskiy A., Ivanova N. STEAM-образование в дошкольных учреждениях. – Москва: Просвещение, 2020.
8. Rasulova Z. Maktabgacha ta’limda integrativ yondashuv asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
9. Torrance E. P. Creative Thinking in Children. – New York: McGraw-Hill, 2015.

MAKTABGACHA TA’LIMDA RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
Urganch davlat pedagogika institit Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
Samandarova Sarvinoz
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimida raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati yoritib beriladi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosidagi vositalarning ta’lim jarayoniga joriy etilishi bolalarning bilish faolligini oshirish, ularning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, individual yondashuvni ta’minlashda muhim omil ekanligi tahlil qilinadi. Maqolada interaktiv o‘yinlar, raqamli ta’lim resurslari hamda sun’iy intellektga asoslangan dasturlarning tarbiyaviy va pedagogik imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: RAqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, interaktiv o‘yinlar, maktabgacha ta’li, kreativ fikrlash.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность использования цифровых технологий и технологий искусственного интеллекта в системе дошкольного образования. Анализируется, что внедрение цифровых технологий и инструментов на основе искусственного интеллекта в образовательный процесс является важным фактором повышения познавательной активности детей, развития их творческого и логического мышления, а также обеспечения индивидуального подхода. В статье рассматривается образовательно-педагогический потенциал интерактивных игр, цифровых образовательных ресурсов и программ на основе искусственного интеллекта. Особое внимание также уделяется вопросам повышения качества и эффективности образования за счет эффективного использования этих технологий.

Ключевые слова: Цифровые технологии, искусственный интеллект, интерактивные игры, дошкольное образование, творческое мышление.

Annotation: This article highlights the importance of using digital and artificial intelligence technologies in the preschool education system. It is analyzed that the introduction of digital technologies and artificial intelligence-based tools into the educational process is an important factor in increasing children's cognitive activity, developing their creative and logical thinking skills, as well as ensuring an individual approach. The article considers the educational and pedagogical potential of interactive games, digital educational resources, and programs based on artificial intelligence. Special attention is also paid to the issues of improving the quality and efficiency of education through the effective use of these technologies.

Keywords: Digital technologies, artificial intelligence, interactive games, preschool education, creative thinking.

Maktabgacha ta’limda raqamli vositalar va sun’iy intellekt tizimlarining joriy etilishi pedagogik jarayonni yangi bosqichga olib chiqadi. Interaktiv ta’lim resurslari va multimedia vositalari bolalarning diqqatini jalb etadi, o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt (SI) asosidagi dasturlar bolalarning individual o‘quv yo‘nalishlarini aniqlashga yordam beradi, ularning qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan mashqlarni taklif qiladi. Bu esa har bir bolaning bilish faolligini oshirish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda muhim rol o‘ynaydi. Misol uchun, AI asosida ishlab chiqilgan adaptiv o‘quv tizimlari bolalarning o‘rganish tezligiga qarab mashqlarni murakkablashtiradi yoki soddalashtiradi, shuningdek, muvaffaqiyatli bajarilgan topshiriqlarni tahlil qilib, keyingi dars rejasini individual tarzda shakllantiradi. Bu yondashuv maktabgacha ta’limda individual yondashuvni ta’minlashda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Bolalarning kognitiv va ijodiy rivojlanishiga ta’siri .Raqamli va sun’iy intellekt vositalari bolalarning mantiqiy fikrlash, ijodiy qobiliyat va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interaktiv o‘yinlar, raqamli mashqlar va vizual materiallar bolalarning tasavvur doirasini kengaytiradi, ular turli vaziyatlarni o‘rganib, yangi echimlar topishga o‘rgatiladi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan dasturlar orqali bolalar o‘quv faoliyatida mustaqil ishlashni o‘rganadi. Masalan, dastur orqali bajarilgan matematik yoki til mashqlari natijalarini tahlil qilish imkoniyati bolalarning o‘z-o‘zini baholash qobiliyatini rivojlantiradi va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi.

Interaktiv va adaptiv o‘quv vositalari. Maktabgacha ta’limda interaktiv va adaptiv o‘quv vositalari pedagogik jarayonni boyitadi. Raqamli platformalar va AI dasturlari bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlarni moslashtiradi, shuningdek, o‘quv jarayonini qiziqarli o‘yin va eksperimentlarga aylantiradi. Bu yondashuv pedagoglarning ishini ham yengillashtiradi: ular bolalarning rivojlanishini real vaqtda kuzatishi, qiyinliklarni aniqlashi va kerakli pedagogik choralarni belgilashi mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar bolalarning kommunikativ ko‘nikmalarini, muloqot va hamkorlik faoliyatini ham rivojlantiradi.
Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish. Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida ta’lim sifati sezilarli darajada oshadi. Adaptiv tizimlar va AI vositalari o‘quv jarayonini samarali rejalashtirishga, individual o‘quv yondashuvini yaratishga va baholash jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Bu esa bolalarning o‘rganish motivatsiyasi va bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, pedagoglar uchun AI vositalari dars rejalari tayyorlash, topshiriqlarni baholash va individual taraqqiyotni kuzatishda qulaylik yaratadi. Shu tarzda, maktabgacha ta’limda raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim samaradorligini oshirish va bolalarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Pedagoglar dars rejalari va baholashni tez va samarali tayyorlaydi,

O‘quv jarayoni individual monitoring qilinadi, Bolalarning bilish faolligi va o‘zini baholash ko‘nikmalari rivojlanadi. Bu orqali maktabgacha ta’lim jarayoni nafaqat interaktiv, balki samarali va ilmiy asoslangan bo‘ladi. Sun’iy intellektning maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda adaptiv o‘quv tizimlarini yaratishdagi roli ko‘rsatib o‘tilgan. SI yordamida:
Har bir bolaning qobiliyatlari va o‘rganish tezligiga mos mashqlar tayyorlanadi,
O‘quv jarayoni individiallashtiriladi,
Bolalarning muvaffaqiyati real vaqtda tahlil qilinadi va pedagoglar dars jarayonini shu asosda moslashtiradi. Bu tizimlar bolalarning o‘ziga xos qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta’limda raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bolalarning bilish faolligini oshirish, ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda individual yondashuvni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Interaktiv o‘yinlar, raqamli mashqlar va SI asosidagi adaptiv o‘quv tizimlari ta’lim jarayonini boyitadi va uning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarni ushbu texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash va ularni etik me’yorlarda qo‘llash muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Qodirova G. (2022). Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar. Ziyonet ilmiy to‘plami
2.*AI in Early Education: Integrating Artificial Intelligence for Inclusive and Effective Learning* — Stamatios Papadakis (Wiley, 2025).

3.Scholarly article: The Use of Artificial Intelligence (AI) in Early Childhood Education (MDPI journal).
4.Scholarly article: Artificial Intelligence in Early Childhood STEM Education: A Review.

SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM ORQALI BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Tel: +998883210095
Sapayeva Mashhura Botir qizi
Email: sapayevamashhura@gmail.com
Tel:+998918630115

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirish jarayonida differensial yondashuvning pedagogik imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining tarkibiy komponentlari – motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va refleksiv mezonlar asosida aniqlanib, ularni rivojlantirishda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va kasbiy yo‘nalishlarini inobatga olgan holda differensial ta’limni tashkil etish mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar:]ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi, differensial yondashuv, bo‘lajak pedagoglar, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik imkoniyatlar, individual yondashuv, ta’lim sifati, kompetensiyaviy yondashuv, refleksiya, fuqarolik mas’uliyati.

Аннотация: В данной статье с теоретической и практической точек зрения анализируются педагогические возможности дифференцированного подхода в процессе формирования компетенции социальной ответственности будущих учителей. В исследовании определены структурные компоненты компетенции социальной ответственности – мотивационно-ценностные, познавательные, деятельностно-ориентированные и рефлексивные критерии, а также выделены механизмы организации дифференцированного образования в их развитии с учетом индивидуальных особенностей обучающихся, уровня их подготовки и профессиональной ориентации.

Ключевые слова: компетенция социальной ответственности, дифференцированный подход,будущие учителя, профессиональная подготовка, педагогические возможности, индивидуальный подход, качество образования, компетентностный подход, рефлексия, гражданская ответственность.

Annotation: This article analyzes the pedagogical possibilities of a differential approach in the process of forming social responsibility competence of future teachers from a theoretical and practical perspective. The study identifies the structural components of social responsibility competence - motivational-value, cognitive, activity-oriented and reflexive criteria, and highlights the mechanisms for organizing differential education in their development, taking into account the individual characteristics of learners, their level of preparation and professional orientation.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog shaxsiga qo‘yilayotgan talablar nafaqat yuqori darajadagi kasbiy bilim va metodik tayyorgarlikni, balki ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining shakllanganligini ham taqozo etadi. Jamiyat taraqqiyoti, globallashuv jarayonlari hamda ta’lim muhitining ijtimoiylashuvi sharoitida bo‘lajak pedagoglarning shaxsiy, fuqarolik va kasbiy mas’uliyati ularning professional faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bois, ta’lim jarayonida talabalarning ijtimoiy mas’uliyatga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish, ularni jamiyat va kasb oldidagi burchlarini anglashga yo‘naltirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

So‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar ijtimoiy mas’uliyatlilikni pedagogning integrativ shaxsiy-kasbiy sifati sifatida talqin etmoqda. Mazkur kompetensiya pedagogning ijtimoiy muhit bilan samarali muloqotga kirisha olishi, kasbiy faoliyatida etik me’yorlarga amal qilishi, ta’lim oluvchilarning ijtimoiy rivojlanishiga ongli ravishda ta’sir ko‘rsatishi hamda jamiyat manfaatlarini kasbiy qarorlarida ustuvor qo‘yish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini ilmiy asoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish sur’ati, motivatsion holati hamda kasbiy yo‘nalishlaridagi farqlilik bo‘lajak pedagoglar tayyorlash jarayonida differensial yondashuvni qo‘llash zaruratini yuzaga keltiradi. Differensial yondashuv ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish, har bir talabaga mos didaktik shart-sharoitlar yaratish va ularning ijtimoiy mas’uliyatga doir kompetensiyalarini rivojlantirish uchun pedagogik imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim bugungi pedagogik jarayonning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ta’lim oluvchining shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va individual imkoniyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Ushbu yondashuv bo‘lajak pedagoglarning nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki zamonaviy pedagog shaxs sifatida ijtimoiy faol, muloqotga kirisha oladigan, jamoa bilan hamkorlikda ishlay oladigan va jamiyatda o‘z o‘rnini anglaydigan bo‘lishi lozim. Bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, u shaxsning ijtimoiy munosabatlarga tayyorligi, ijtimoiy rollarni anglash, hamkorlik, mas’uliyat va bag‘rikenglik kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Ta’lim jarayonida talabaning fikri, tajribasi va tashabbusini qo‘llab-quvvatlash orqali uning ijtimoiy faolligi va mustaqilligi oshadi.

Bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirish muammosi pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlar kesishmasida o‘rganiladigan kompleks ilmiy yo‘nalish sifatida talqin etiladi. Ilmiy adabiyotlarda mazkur kompetensiya shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi, kasbiy faoliyatda etik me’yorlarga amal qilishi, fuqarolik pozitsiyasini namoyon etishi hamda jamiyat manfaatlariga yo‘naltirilgan faoliyatni amalga oshirish qobiliyati bilan bog‘liq holda izohlanadi. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida olib borilgan tadqiqotlarda pedagogning kasbiy tayyorgarligi faqat bilim va ko‘nikmalar majmui bilan

cheklanmasdan, balki shaxsiy-ijtimoiy sifatlar, qadriyatlar va refleksiv faoliyatning uyg‘un rivojlanishini talab etishi ta’kidlanadi. Mazkur yondashuv tarafdorlari ijtimoiy mas’uliyatlilikni integrativ sifat sifatida ko‘rib, uning tarkibiy qismlariga motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va refleksiv komponentlarni kiritadilar. Ushbu komponentlarning har biri bo‘lajak pedagogning kasbiy faoliyatida mustaqil qaror qabul qilish, ijtimoiy vaziyatlarni tahlil etish va jamiyat oldidagi burchini anglash jarayonida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab tadqiqotlar ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini umumiy pedagogik kontekstda yoritgan bo‘lsa-da, uni shakllantirishda differensial yondashuvning aniq pedagogik imkoniyatlari, shart-sharoitlari va mexanizmlarini tizimli ravishda asoslash masalasi yetarli darajada chuqur o‘rganilmagan. Mazkur holat ushbu yo‘nalishda nazariy va empirik tadqiqotlarni kengaytirish zaruratini belgilab beradi.

Mazkur mavzu kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va tizimli-faoliyat yondashuvlari metodologik asosida olib borildi. Ushbu yondashuvlar bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirish jarayonini yaxlit pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish, uning tarkibiy komponentlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash hamda differensial yondashuvning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuv mexanizmlarini asoslash imkonini beradi.

Tadqiqotda nazariy metodlar sifatida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, pedagogik tushunchalarni taqqoshlash, modellashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining mazmuniy tuzilmasi, uning pedagogik kategoriyalar bilan aloqadorligi hamda differensial yondashuvning didaktik imkoniyatlari aniqlab olindi. Empirik metodlar doirasida pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma, testlash va suhbat usullari qo‘llanildi. Ushbu metodlar bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatga oid bilimlari, munosabatlari va amaliy faoliyatidagi o‘zgarishlarni aniqlashga xizmat qildi. Tajriba-sinov ishlari jarayonida talabalarning tayyorgarlik darajasi va individual xususiyatlariga moslashtirilgan differensial topshiriqlar, interfaol metodlar va refleksiv mashg‘ulotlar joriy etildi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan komponent tahlili shuni ko‘rsatdiki, differensial topshiriqlar va guruhli loyihalar talabalarning jamoaviy ishlash, muloqotga kirishish va ijtimoiy tashabbuslarni ilgari surish faolligini oshirdi. Talabalar o‘z pedagogik faoliyatida ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengroq anglab, real ta’limiy vaziyatlarda ularni qo‘llashga intildilar. Bu holat pedagogik amaliyot jarayonida ijtimoiy hamkorlik, hamdardlik va kasbiy etikaga amal qilish darajasining ortishida namoyon bo‘ldi.

Refleksiv komponent bo‘yicha o‘tkazilgan tahlillar talabalar o‘z faoliyatini baholash, shaxsiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash va ijtimoiy mas’uliyatga oid xatti-harakatlarini tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarining shakllanganligini ko‘rsatdi. Maxsus refleksiv kundaliklar, o‘z-o‘zini baholash varaqalari va tahliliy suhbatlar orqali talabalarning kasbiy o‘sishga nisbatan ongli yondashuvi kuchaydi.

Nazorat va tajriba guruhlari o‘rtasidagi taqqoshlama tahlil natijalari differensial yondashuv asosida ta’lim olgan talabalar ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining barcha komponentlari bo‘yicha barqaror va ijobiy o‘sish dinamikasini namoyon etganligini ko‘rsatdi. Statistik tahlil natijalari o‘rtacha ko‘rsatkichlar farqining ishonchli darajada ekanligini tasdiqlab, qo‘llanilgan pedagogik shart-sharoitlar va metodlarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Olingan natijalar differensial yondashuvning bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini

ko‘rsatib, uni ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish zarurligini belgilab berdi. Mazkur yondashuv talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini uyg‘unlashtirish, ularning ijtimoiy faolligi va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ldi.

Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda differensial yondashuvning yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Olingan empirik ma’lumotlar kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyalarida ilgari surilgan nazariy qarashlarni tasdiqlab, ta’lim jarayonini talabalarning individual ehtiyojlari va tayyorgarlik darajasiga moslashtirish ijtimoiy mas’uliyatga oid bilim, munosabat va xulq-atvorning barqaror rivojlanishini ta’minlashini isbotladi.

Natijalar mavjud ilmiy izlanishlarda ta’kidlanganidek, pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida motivatsion-qadriyatli komponentning yetakchi o‘rni borligini ko‘rsatadi. Differensial yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda talabalar ijtimoiy mas’uliyatni faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki kasbiy faoliyatning ajralmas qismi sifatida qabul qila boshladilar.

Shuningdek, kognitiv va faoliyatga yo‘naltirilgan komponentlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlanib, bilimlarning amaliy vaziyatlarda qo‘llanishi ijtimoiy mas’uliyatlilikning barqaror shakllanishini ta’minlashi kuzatildi. Bu esa differensial topshiriqlar, loyihaviy faoliyat va refleksiv mashg‘ulotlarning pedagogik jarayondagi o‘rnini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Natijalar ayrim tadqiqotlarda bildirilgan ta’limning standartlashtirilgan shakllari talabalarning shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklashi mumkinligi haqidagi xulosalarni ham amaliy jihatdan asoslab berdi.

Biroq tadqiqot doirasida ayrim cheklovlar ham aniqlandi. Jumladan, tajriba-sinov ishlari muayyan ta’lim muassasalari doirasida o‘tkazilgani natijalarning umumlashtirilish darajasini ma’lum darajada cheklaydi. Shuningdek, ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining uzoq muddatli rivojlanish dinamikasini kuzatish uchun longitudal tadqiqotlar zarurligi qayd etildi. Ushbu holatlar kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo‘nalish sifatida belgilandi.

Olingan natijalar differensial yondashuvni bo‘lajak pedagoglar tayyorlash tizimida samarali didaktik mexanizm sifatida joriy etish ta’lim sifati va kasbiy kompetensiyalarning shakllanish darajasini oshirishini ko‘rsatdi. Xususan, talabalar ijtimoiy mas’uliyatga nisbatan ongli munosabat, fuqarolik pozitsiyasi va kasbiy etikani amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi. *Ta’lim to‘g‘risida*gi Qonun. Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish konsepsiyasi*. Toshkent, 2021.
4. Zimnyaya, I.A. *Klyuchevye kompetentsii kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii*. Moskva: Issledovatelskiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004.
5. Khutorskoy, A.V. *Kompetentnostnyy podkhod v obrazovanii*. Moskva: Eidos, 2003.
6. Bo‘ronov, S., Abdullayeva, M. *Pedagogik kompetensiya va uning shakllanishi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARINING NUTQ MULOQOT KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK TALABLARI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
Urganch davlat pedagogika institit Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Satimbayevani Zuhra
Urganch davlat pedagogika instituti 2 kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida katta guruh tarbiyalanuvchilarining nutq muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sun’iy intellekt vositalarining bolalar nutqini boyitish, interaktiv muloqot muhitini yaratish hamda pedagogik jarayonga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, nutqiy muloqot, innovatsion texnologiyalar, pedagogik talablar, raqamli savodxonlik, interaktiv ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические основы использования современных технологий искусственного интеллекта в формировании навыков речевого общения воспитанников старших групп в дошкольных образовательных организациях. В исследовании освещаются возможности инструментов искусственного интеллекта для обогащения речи детей, создания интерактивной коммуникативной среды и внедрения инновационных подходов в педагогический процесс.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, дошкольное образование, речевое общение, инновационные технологии, педагогические требования, цифровая грамотность.

Annotation: This article analyzes the pedagogical foundations of using modern artificial intelligence technologies in forming speech communication skills of senior group children in preschool education organizations (PEO). The study highlights the potential of artificial intelligence tools to enrich children's speech, create an interactive communication environment, and implement innovative approaches in the pedagogical process.

Keywords: Artificial intelligence, preschool education, speech communication, innovative technologies, pedagogical requirements, digital literacy.

Hozirgi global axborotlashgan jamiyatda sun’iy intellekt ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt shunchaki texnik vosita emas, balki "Intellektual yordamchi" vazifasini o‘tamoqda.Individual trayektoriya,. Global ta'lim trendlari shuni ko‘rsatadiki, har bir bolaning o‘zlashtirish tezligini tahlil qilib, unga moslashuvchan o‘quv rejasini taklif eta oladi. Bu katta guruh bolalari uchun nutqiy rivojlanishdagi farqlarni tenglashtirishga yordam beradi.Inkluzivlikni ta'minlash: Nutqida nuqsoni bo‘lgan yoki muloqotga kirishishga qiynaladigan bolalar uchun Suniy Intelekt asosidagi ilovalar xavfsiz va "tanqid qilmaydigan" muloqot muhitini yaratadi.Vaqt samaradorligi: sun’iy intellekt tarbiyachilarni monitoring va hisobot ishlari kabi vazifalardan ozod qilib, asosiy e’tiborni bola bilan ijodiy muloqotga qaratish imkonini beradi.Katta guruh 5-7 yosh bolalarida nutq muloqotini

rivojlantirishda sun'iy intellekt quyidagi uchta asosiy yo‘nalishda qo‘llaniladi. Ovozli transformatsiya va "Aqlli" suhbatdoshlar. Hozirgi kunda Natural Language Processing texnologiyasi asosida ishlovchi ilovalar (masalan, Buddy.ai yoki Duolingo Kids) bolaga nafaqat eshitishni, balki javob qaytarishni o‘rgatadi. Bola virtual personaj bilan muloqot qilganda, bolaning nutq tempini, so‘z boyligini va grammatik xatolarini real vaqtda tahlil qiladi.

Adaptiv ta’lim trayektoriyasi. sun’iy intellekt har bir bolaning nutq darajasiga qarab topshiriqlarni murakkablashtirib boradi. Agar bola "S" harfini aytishga qiynalsa, tizim aynan shu tovushga oid interaktiv o‘yinlar va tez aytishlarni ko‘paytiradi.Pedagogik Talablar va Metodik Tavsiyalar. Sun'iy Intelekt texnologiyalarini MTT jarayoniga kiritishda quyidagi talablarga amal qilish lozim: Xavfsizlik va Etika: Foydalaniladigan barcha Suniy Intelekt tizimlari bolalar uchun yopiq ekotizimda ishlashi shart. O‘yin orqali o‘qitish: Texnologiya bolaga "dars" kabi emas, balki “ertakdagi sarguzasht” kabi taqdim etilishi kerak.Ijtimoiy ko‘nikmalar:Suniy Intelekt bilan muloqot bolani jamiyatdan uzib qo‘ymasligi uchun, tarbiyachi Suniy Intelekt tomonidan berilgan mavzularni guruh ichidagi jonli muhokamalarga ko‘chirishi zarur.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning nutqini o‘stirish – bu shunchaki so‘z boyligini oshirish emas, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishi va ijtimoiy moslashuvining bosh omilidir. Tadqiqotlar va pedagogik tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelish mumkin:

Kognitiv rivojlanish asosi: Psixologik manbalarga ko‘ra, nutq va tafakkur o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, nutqning rivojlanishi bolaning mantiqiy fikrlash, xotira va diqqat kabi intellektual jarayonlarini jadallashtiradi. Nutq o‘stirish orqali biz bolaning dunyoqarashini kengaytiramiz.

Ijtimoiy kompetensiya: Katta guruh tarbiyalanuvchilarida nutqiy muloqotning shakllanganligi ularning tengdoshlari va kattalar bilan erkin muloqotga kirishishini ta’minlaydi. Bu esa kelgusida maktab muhitida o‘zlashtirish va jamoaga moslashish jarayonini yengillashtiradi.

Sun’iy intellektning o‘rni: Bugungi raqamli davrda sun’iy intellekt texnologiyalari nutq o‘stirish metodikasini boyituvchi innovatsion vositadir. Ular bolaga individual yondashish va nuqsonlarni o‘yin tarzida bartaraf etish imkonini beradi. Biroq, texnologiya har doim tarbiyachi nazoratida va me’yorida bo‘lishi lozim.

Pedagogik mahorat: Maqola tahlili shuni ko‘rsatadiki, eng zamonaviy texnologiya ham tarbiyachining jonli muloqoti, mehr-muhabbati va pedagogik mahoratini to‘liq o‘rnini bosa olmaydi. sun’iy intellekt faqatgina pedagog uchun samarali "ko‘prik" vazifasini o‘tashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent, 2019.

2.Kadirova F.R., Toshpo‘latova Sh.K. "Maktabgacha pedagogika" – Darslik, Toshkent, 2019.

3.Driscoll, A. "Artificial Intelligence in Early Childhood Classrooms: A Guide for Educators". Oxford University Press, 2023.

4.Ismoilova M.N. "MTTda innovatsion raqamli texnologiyalar". O‘quv-uslubiy qo‘llanma. Toshkent, 2022.

5.UNESCO. "Artificial intelligence and education: Guidance for policy-makers". UNESCO Publishing, 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYAT ASOSLARINI O‘RGATISH METODIKASI

Hamrayev A. R.
BuxDU Pedagogika kafedrasi professori
Sevara Tursinboyeva Ozodboy qizi
Urganch Davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo‘nalishi 2-kurs magistranti
+998886071820
sevaratursunboyeva69@gmail.com

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi katta guruh tarbiyalanuvchilarida ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatish metodikasi bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, taraqqiyotni barqaror davom ettirish uchun ekologik bilim, ko‘nikma va ongning shakllanishi aynan bolalik davridayoq boshlangan bo‘lishi kerak. Shu sababli, yosh avlodning ongiga atrof-muhitni muhofaza qilish, toza havo, suv, tuproqning qadriyat sifatida qabul qilinishini singdirish, ular orqaligina mustahkam, ongli jamiyatni barpo etish mumkin.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, maktabgacha ta'lim, katta guruh, bolalar tarbiyasi, ekologik ong, atrof-muhit, tabiatga mehr, amaliy mashg'ulot, interfaol metodika, loyihaviy faoliyat.

Аннотация: Методика обучения основам экологической культуры детей старшего дошкольного возраста является одним из наиболее актуальных вопросов современности. Для достижения гармонии между человеком и природой и устойчивого развития формирование экологических знаний, навыков и осознанности должно начинаться в детстве. Поэтому необходимо прививать молодому поколению идею защиты окружающей среды, понимание чистоты воздуха, воды и почвы как ценностей, и только благодаря им можно построить сильное, сознательное общество.

Ключевые слова: экологическая культура, дошкольное образование, старшая группа, воспитание детей, экологическая осведомленность, окружающая среда, любовь к природе, практическое обучение, интерактивная методология, проектная деятельность.

Abstract: The methodology of teaching the basics of ecological culture to older preschoolers is one of the most relevant issues today. In order to achieve harmony between man and nature, and to sustainably continue development, the formation of ecological knowledge, skills and awareness should begin in childhood. Therefore, it is necessary to instill in the minds of the younger generation the idea of environmental protection, the perception of clean air, water, and soil as values, and only through them can a strong, conscious society be built.

Keywords: ecological culture, preschool education, older group, child education, ecological awareness, environment, love for nature, practical training, interactive methodology, project activities.

Ekologik madaniyat — bu har bir shaxsning tabiatga nisbatan ongli, mas’uliyatli munosabati, tabiat qonunlariga bo‘ysunishi, atrof-muhit uchun javobgarlik hissi bilan yashashi, tabiatni muhofaza qilish borasida qabul qilinayotgan qaror va xatti-harakatlardir. Maktabgacha ta’lim muassasalari katta guruh tarbiyalanuvchilari — bu 5-6 yoshli bolalar. Aynan ushbu yosh o‘ziga xos qiziquvchanlik, taqlidchanlik, dunyoqarash shakllanayotgan payt bo‘lib, bolalar har bir olgan taassurot, amaliy bilim va ko‘nikmalarni tez va samarali o‘zlashtiradi. Shu sababli, ekologik madaniyatga oid dastlabki bilim va ko‘nikmalarni bolalarning hayotiga muqim singdirib qo‘yish,

metodik jihatdan to‘g‘ri va samarali yondashishni talab qiladi. Metodik yondashuv eng avvalo, bolaning yosh fiziologik va psixologik xususiyatlarini hisobga olishdan boshlanadi. Katta guruh bolalari dunyoni vositali idrok etadi: ular har qanday masalani o‘z ko‘zlari bilan ko‘rishni, qo‘llari bilan ushlashni, amaliy harakatlarni bajarishni xohlashadi. Bu bosqichda ekologik bilim va madaniyatni o‘rgatishda asosiy metodlar quyidagilardan iborat: amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil izlanishga undash, voqeani jonlantirish, hayvonot va o‘simliklardan namunalar orqali o‘rganish, nazoratli-eksperimental o‘yinlar tashkil etish, tabiat diqqatga sazovor joylariga sayrlar uyushtirish, to‘g‘ri ijtimoiy-his-tuyg‘ularni shakllantirish, tasviriy san’at va xalq ijodi asosida o‘rgatish [1].

Ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda eng avvalo tabiatga mehr-muhabbat shakllantirish muhim. Tabiatga muhabbat — bu bola yuragida ekologik madaniyatga zamin yaratadi. Shunchaki bilim emas, ongli ehtiyoj, muhofaza qilishga intilish paydo bo‘lishi kerak. Tarbiyachi har bir mashg‘ulotda bolalar bilan suhbatlar olib borishi, ularni atrof-muhitdagi soddaroq voqealarga doir savollar berib, mustaqil fikrlashga undashi xalqona vosita sifatida yaxshi samara beradi. Masalan, daraxtlarning, gullarning ochilishi, qushlarning uchib kelishi, yomg‘ir yog‘ishi, kichik jonzotlarning harakati orqali bolalarning kuzatuvchanligi, tabiatga mehr qiziqishi ortadi. Bolalarga ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda eng muhim metodlardan biri — amaliy mashg‘ulot tashkil qilishdir. O‘simlik nihollarini ekish, daraxtlarda barg yoki mevalarning hosil bo‘lishini ko‘zdan kechirish, har qanday kichik hayvon yoki hasharotni kuzatish — bu nafaqat tabiat hodisalari haqida bilim, balki muhofaza qilishga rag‘bat, javobgarlik hissi hosil bo‘lishiga olib keladi. Tarbiyachi har bir guruh ishtirokchisini kichik amaliy topshiriqlar asosida mustaqil faoliyatga undaydi: Suvni tejash, axlatni tashlamaslik, ortiqcha daraxt yoki gullarni uzmaslik bo‘yicha urinishlar bolada ekologik ongni shakllantiradi. Bu jarayonda tarbiyachi bolalarga beg‘ubor javobini berishga imkoniyat yaratish, har bir munosabatdan so‘ng “nima uchun” savolini berib, boladagi mustaqil tafakkurni rivojlantirish muhimdir [2].

O‘yin metodikasi ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda eng sodda, eng samarali vositadir. O‘yin jarayonida bolalar tabiatdagi harakatlarni “jonlantiradi”, o‘zini hayvon, daraxt, qush yoki suvga o‘xshatib ko‘radi. Bunda ularning ekologik his-tuyg‘ulari, atrofga bo‘lgan mehr-rishtasi kuchayadi. Qiziqarli dramatizatsiya o‘yinlari, o‘yinli topshiriqlar, tabiat diqqatga sazovor joylari, gullar, suv havzalari haqida hikoyalar tuzish, she’r yodlash, sahna ko‘rinishlarini ijro etish orqali bolalarning dunyoqarashi va ekologik xulqi shakllanadi.Nazoratli-eksperimental o‘yinlarda bolalarga turli ekologik muammolar haqida sodda va bolalarga tushunarli tarzda hikoya qilinadi. Masalan, “Toza havo – sog‘liq garovi”, “Axlatga joy yo‘q”, “Har bir tomchi suv qimmat” kabi mavzular atrofida bolalar bilan suhbatlar o‘tkaziladi, kichik ijtimoiy loyihalar yoki aksiyalar uyushtiriladi. Bu metodik usullar orqali bolalarda oddiy hayotiy holatda ekologik xatti-harakatlar, javobgarlik tuyg‘usi mustahkamlanadi. Ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda “sukut madaniyati”, ya’ni tabiatda jim turib tinglash, har bir qush ovozi, shamol, daraxt yaproqlari sadosini his qilish, tabiat jimjimadorligidan zavqlanish nozik his-tuyg‘ularni rivojlantiradi. Dars davomida yoki sayrlarda jim mojaro usuli (“Jimjimador go‘shalar”, “Tabiatni eshitamiz” mashg‘ulotlari) bolani tabiat bilan yonma-yon his qilishga, o‘zini tabiatning bir bo‘lagidek his qilishga zamin yaratadi [3].

Ko‘p hollarda tarbiyachilar ekologik madaniyat asoslarini rasm chizdirish, loydan yoki plastilindan tabiat bo‘limlari, jonzotlarini yasash, tabiat mavzusida ertaklar, hikoyalar to‘qish orqali ham mustahkamlaydi. Bunda tasviriy faoliyat, qog‘ozdan turli hayvonlar yoki o‘simliklarni

yasash, daraxt, qush yoki baliq tasvirini rangli bo‘yoqlarda aks ettirish, guruhda kichik ko‘rgazmalar tashkil qilishga ahamiyat beriladi. Shu yo‘ldan bolalarning atrof-muhitga estetik zavqi, badiiy didi ham rivojlanadi. Ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishda ota-onalarni jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Har bir boladagi ekologik bilim, ko‘nikma va qadriyat mustahkam bo‘lishi uchun oilada ham shu muhit yuzaga kelishi kerak. Tarbiyachi ota-onalarga bolalar uchun ekologik tadbirlar, sayrlar, kichik tajribalar uyushtirish, ekologik “oilaviy burchaklar”, “yashil oila” loyihalarini amaliyotga joriy etishi tavsiya etiladi. Shu ravishda bola oilada ham ekologik xavfsizlik va madaniyat muhiti deb qabul qilinadi. Metodik yondashuvda dars materiallarining mazmuni, o‘quv vositalari, illyustratsiyalar, ko‘plab ko‘rgazmali vositalar tayyorlash ham muhim o‘rin tutadi. Tabiat guzarlaridan namunalar – qush patlari, turli yaproqlar, urug‘lar, toshlar, daraxt po‘stloqlari, rang-barang gullardan foydalanish, kichik akvarium yoki mini issiqxona tashkil qilish tarbiyalanuvchilarda ekologik bilimlarga nisbatan yanada qiziqish uyg‘otadi. Mashg‘ulotlarda mobil texnologiyalar va axborot texnologiyalari, multimediadan ham unumli foydalanish mumkin. Tabiat mo‘jizalari, o‘simlik va hayvonot olami haqida qisqa video, animatsiyalar, interaktiv mashg‘ulotlar, virtual sayohatlar orqali ma’ruza ta’sirchan va jarayonga boy bo‘ladi. Shu bilan birga, tarbiyachi ekologik ertaklar, axloqiy masal va bolalar uchun mos she’r, topishmoq va maqollar orqali ekologik qadriyatlarni bolalarga yetkazishi kerak [5].

Katta guruh tarbiyalanuvchilarida ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda loyihaviy metodning o‘ziga xos o‘rni bor. Har bir mavzuga doir kichik loyiha tuzish, masalan, “Biz yashil guruhmiz”, “Axlatni ajrating”, “Chiroyli gulzor” kabi loyihalar amalga oshiriladi. Bir hafta davomida har bir guruh muayyan barakada yoki maktabgacha tashkilot hovlisida o‘simlik ekadi, uni parvarishlaydi, har bir yoshil makonni mulk sifatida himoya qiladi. Loyiha davomida bolalar pedagg sinovlar, kichik tadqiqot ishlari, guzarlardan namuna to‘plash, tabiat burchaklariga sayohat qilish va natijaviy suhbatlarda faol qatnashadi. Shu bilan bolalarning mustaqil faoliyati, ekologik tafakkuri, javobgarlik va hamjamiyat hissi mustahkamlanadi. Bola tabiat olamining bir bo‘lagi ekani, har bir jonli va jonsiz tabiat unsuri muqaddasligi haqida tushuncha berish ekologik madaniyat asoslarining yadro konsepsiyasidir. O‘yin, amaliy mashg‘ulot, ma’naviy-ma’rifiy tadbir, badiiy faoliyat, interaktiv metodikalar, darslikdan tashqari mustaqil izlanish orqali har bir bola o‘z hayotida ekologik qadriyatlarni shakllantira boshlaydi.Dars jarayonlarida turli hayotiy misollar, atrof-muhitda bo‘layotgan ekologik muammolardan dalolat beradi (havo ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, o‘rmonlarning nihoyat qisqarishi, hayvonot va o‘simlik turlarining yo‘qolib borishi). Bolalarga “Nega havo ifloslanadi?”, “Suv tanqisligi nimadan bo‘ladi?”, “Nega qushlar ko‘rinmayapti?” kabi savollar orqali mustaqil tahlil va muhokama qilish imkoniyati beriladi. Har bir savol o‘z javobini topsin deb emas, balki bolani fikrlash, sabab-resultat munosabati o‘rnatish, natija uchun javobgarlik mas’uliyatini his qilishni o‘rgatish kerak. Shunday savollar orqali ularning tafakkuri tezroq, chuqurroq shakllanadi.

Tarbiyachi mashg‘ulotlar paytida har bir bolaning o‘ziga xosligiga, individual psikologik xususiyatlariga, tuproq (sotsiogenetik, ijtimoiy), oila muhitiga, qiziqish va qobiliyatlariga alohida e’tibor qaratadi. Ba’zi bolalar rasm orqali ekologiyaning go‘zalligini tushunsa, boshqalar o‘yin orqali, yana boshqalar suhbat yoki tabiiy materiallar bilan tayyorlash usulida ekologik madaniyatni tezroq singdirishadi. Metodik ishlar davomida tarbiyachi har bir bolani rag‘batlantirishi, ijobiy baholashi, ekologik harakatga istak uyg‘otishi zarur. Qiziquvchan bolalardagi o‘zgarishlarni o‘z

vaqtida ilg‘ab, “tabiat posboni”, “yashil do‘st”, “toza muhit” sifatida alohida rag‘batlantirish orqali ham ekologik xatti-harakatlarga moyillik ortadi. Bu esa bolalarning bir-biriga ta’sirini kuchaytiradi, guruhda ijtimoiy muhitning sog‘lom va ekologik qadriyatlar asosida shakllanishiga xizmat qiladi. Ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda zamonaviy tadqiqotlar, ilg‘or xorijiy va milliy tajribalar, davlat dasturlari ko‘rsatmalaridan foydalaniladi. Maktabgacha ta’lim muassasalari uchun maxsus ekologik dasturlar, metodik qo‘llanmalar, o‘quv-uslubiy materiallar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular asosida tarbiyachilar o‘z faoliyatini doimiy yangilashi, tajribasini boyitishi kerak. Kasbiy rivojlanish orqali, yangi metodlarni doimo sinovdan o‘tkazish, har bir bolaning natijalarini kuzatish va tahlil qilish, faoliyatni takomillashtirishga yordam beradi. Ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishda milliy qadriyatlar — xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallar, xalq ertaklari, azaliy an’analar asosida yondashish ham muhim o‘rin tutadi. Bolalarga xalq iboralari, maqollar (“Tabiat – boylik”, “Toza havo — sog‘liq asosi”, “Suv hayot beradi”, “Daraxt ek, foyda ol”, va boshqalar) orqali ko‘proq o‘rgatish, ertaklar orqali ekologik muammolarni badiiy ifodalash, bolalarda ona tabiat, ona yurt, ona zamin munosabatini yanada chuqurroq shakllantiradi [6].

Ekologik madaniyat asoslari bo‘yicha mashg‘ulotlar samarasi tarbiyachi va bolalarning faol va mustahkam hamkorligiga bog‘liq. Har bir darsdan so‘ng refleksiya usulidan foydalanish: “Nimani bildik?”, “Nimalarni o‘rgandik?”, “Yangi nimalarni ko‘rdik?” tarzidagi savollar orqali dars mazmunini takrorlash, bolalardagi ekologik xotirani mustahkamlash zarur. Shu tariqa, maktabgacha yoshdagi katta guruh tarbiyalanuvchilarida ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatish metodikasi – bu bir yoqlamalik emas, balki kompleks metodik yondashuvlarni, amaliy, badiiy, axborot, muomala, o‘yin va ilmiy tadqiqot elementlarini birlashtirgan tizimli faoliyatdir. Ekologik madaniyat bolada kichik yoshdan boshlab, oilada va maktabgacha tarbiya muassasasida uzluksiz rivojlantirib borilsa, keyinchalik o‘quvchi va yigit-qizlarning ongli fuqaro, tabiatga hurmatli va ijtimoiy mas’uliyatli inson bo‘lib yetishishiga zamin bo‘ladi. Bu jarayon uzoq yillarga mo‘ljallangan, natijasi esa mamlakat kelajagi va yer yuzining ekologik barqarorligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqdir. Maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik madaniyat asoslarini o‘rgatishning samarali, interfaol, bolalar psixologiyasi va yoshiga mos metodlari va usullari hayotda ulkan ahamiyat kasb etadi. Chunki mana shu bosqichdan boshlab inson tabiiy resurslarni tejash, atrof-muhitni muhofaza qilish va ona zamin qadriyatlarini yuragiga muhrlab, o‘zini haqiqiy, zamonaviy va ekologik sog‘lom jamiyat fuqarosi sifatida shakllantira boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, Z. T. (2019). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ehtiyotkorlik munosabatini shakllantirish metodikasi." Pedagogika va psixologiya, 3(45), 67-72.

2. Asqarova, N. O. (2018). "Ekologik madaniyat asoslarini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar." Ilmiy-amaliy pedagogik jurnal, 2, 51-55.

3. Bobomurodova, S. R. (2021). "Maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik tarbiya samaradorligini oshirish yo‘llari." Maktabgacha Ta’lim, 1(4), 116-121.

4. G‘ofurova, N. X. (2020). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiyani shakllantirish omillari." Pedagogik Tafakkur, 1(30), 99-102.

5. Jo‘raqulova, G. A. (2018). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ong va madaniyatni rivojlantirish." Maktabgacha Ta’lim, 2(9), 75-79.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MILLIY QADRIYATLARGA ASOSLANGAN AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASI.

Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna,
Urganch davlat pedagogika instituti ‘‘Maktabgacha ta’lim’’ kafedrasi dotsenti (PhD)
Axmadjanova Shahnoza Qahramon qizi,
Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va Tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim)mutaxassisligi magistranti
assalom112211@gmail.com
Tel:99-968-81-88

Annatatsiya: Ushbu maqolada bugungi globallashuv va raqamlashtirish davrida maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda milliy qadriyatlarning ahamiyati,milliy tarbiya va axloqiy tarbiyaning uzviyligi va innovatsion yondashuvning roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, axloq, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar,innovatsion yondashuv, texnologiya.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность национальных ценностей, целостности национального образования и нравственного воспитания, а также роль инновационного подхода в повышении эффективности нравственного воспитания на основе национальных ценностей у детей дошкольного возраста в современную эпоху глобализации и цифровизации.

Ключевые слова: дошкольное образование, нравственность, нравственное воспитание, национальные ценности, инновационный подход, технологии.

Annotation: This article highlights the importance of national values, the integrity of national education and moral education, and the role of an innovative approach in increasing the effectiveness of moral education based on national values in preschool children in today's era of globalization and digitization.

Key words: preschool education, morality, moral education, national values, innovative approach, technology.

Hozirgi globallashuv davrida yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan .Ta’lim,axborot asrida yashayotgan davrimizda muhim kuchdir. Ushbu kuchga erishishning yo‘li - til, aqliy va ijtimoiy ko‘nikmalarga ega va asosiysi milliy qadriyatlarga ega bo‘lgan axloqli shaxslarni tarbiyalashdir. Shu maqsadda ko‘pchilik rivojlangan mamlakatlarda ta’limga yondashuv va modellar yangilanib, bolalarga bir tomondan bugungi qadriyatlarni, ikkinchi tomondan esa kelajak ko‘nikmalarini shakllantirishga harakat qilinmoqda.

Sharq va G‘arb mutafakkirlari axloqiy tarbiyani inson kamoloti, jamiyat barqarorligi va baxt-saodatning asosi deb bilganlar. Ular tarbiyani yoshlikdan boshlash, adolat, saxiylik, ilmlilik va rostgo‘ylik kabi fazilatlarni shakllantirish orqali yuksak ma’naviyatli avlodni voyaga yetkazishni maqsad qilganlar. Al-Farobiy**:** Axloqiy tarbiya insonni tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini tushunishga, boshqalar bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga va ijtimoiy tartiblarga rioya

qilishga o‘rgatadi. Uning fikricha, inson nafaqat aqliy, balki axloqiy jihatdan ham kamolga yetishi kerak.

Abdulla Avloniy: ‘‘Tarbiyadirki — yo hayot, yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir’’, deb ta’kidlab, tarbiyani inson hayotidagi eng muhim omil deb bilgan. Chunki tarbiya jarayonida qilingan xatolar e’tiborsiz qoldirilganda turli noxush vazyatlarni keltirib chiqarishi mumkin va bu noxush vazyatlarning natijasi barchamizga birdek ayon. Bu kabi holatlarda ko‘pincha “hechqisi yo‘q “ degan metodni qo‘llash tarbiyaviy uzviylikning eng zaif tomoni bo‘lishi mumkin Yusuf Xos Hojib: ‘‘Qutadg‘u bilig’’ asarida jamiyat tartibi, adolat va axloqiy fazilatlar (sabr, muloyimlik, to‘g‘rilik) boshqaruvning asosiy ustunlari ekanligini ko‘rsatgan.Xoja Ahmad Yassaviy: Ma’naviy-tarbiyaviy qarashlarida kamtarlik, nafsni jilovlash, halollik va insonparvarlik g‘oyalarini ilgari surgan. Piaget va Kohlberg kabi mutaxassislar axloqni kognitiv rivojlanish bilan chambarchas bog‘liq deb hisoblashagan va bunda guruh o‘yinlari va hamkorlik axloqiy o‘sishga katta yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolarda milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy tarbiya bu haqiqat, yaxshilik, go‘zallik, hurmat, tenglik va xamjixatlik kabi qadriyatlar, og‘zaki va yozma muloqot, muammolarni hal qilish, jamoa bilan ishlash va hamkorlik qilish,kabi ko‘nikmalardir. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlanishini ta’minlash uchun barcha bosqichlarda tizimli va ongli o‘quv mashg‘ulotlari olib borilmoqda, zamonaviy ta’lim usullari qo‘llanilmoqda. Kelajakdagi shaxslarni yaxshi tarbiyalash uchun hozirgi kunga qadar turli xil ta’lim yondashuvlari va modellari qo‘llanilgan. Har bir yondashuvning ta’lim-tarbiyaga bo‘lgan nuqtai nazari, o‘rganish va qabul qilingan tamoyillar va usullar va amaliyotlar bir-biridan farq qiladi. Pedagoglar bularni yaxshi bilishlari va ongli ravishda metod qo‘llashlari kerak.

Axloq so‘zi - lotincha «myeros», ya’ni moral, mantiq so‘zidan kelib chiqib, u hech qayerda qatiy yozib qo‘yilmagan ijtimoiy qonundir.

Axloq-shaxs yoki guruh faoliyatini baholash orqali jamiyatdagi munosabatlarni boshqarish mehanizimi.Axloq me’yorlari insonning yaxshilik va yamonlikni chegaralash,ezgulik nima ekanligini aniqlashga intilishlari natijasida yuzaga kelgan.Axloq me’yor va qadriyatlardan iborat.

Milliy so‘zi arabchadan olingan bo‘lib, “o‘zak” degan ma’noni bildiradi. Milliylik bu bir jamiyatning o‘ziga xos uyg‘unligi, ya’ni o‘z urf-odati, dunyoqarashi, jamiyatda rivojlangan odatlar va qadriyatlar asosidir. Har bir xalqning o‘ziga xos ma’naviy qiyofasi va tarixi, tarixiy milliy qadriyatlar orqali namoyon bo‘ladi. Milliy qadriyatlar bu avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan urf-odatlar, an’analar, til, din, axloqiy me’yorlar hamda dunyoqarash tizimidir. Inson kamoloti faqat jismoniy va intellektual rivojlanish emas, balki ma’naviy-axloqiy yetuklik jarayonidir. Aynan shu jarayonda milliy qadriyatlar muhim o‘rin tutadi. Milliy qadriyat inson hayoti bo‘yicha barcha jabxalarga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.Insonlarning o‘zligini anglashida, milliy g‘ururi va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning xalqimizning mehmondo‘stlik, mehr-oqibat,sabr-toqat,kattaga hurmat, kichikka izzat, kabi fazilatlari milliy qadriyatlarning yorqin namunasidir.

Axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlar,shu jumladan raqamli texnologiyalardan, interaktiv metodlar va Keys-stadi metodlari, yoshlarni faol jalb etish,real hayotiy vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish orqali yuqori natijalar

beradi. Bu yondashuv an’anaviy usullardan farqli o‘laroq, tarbiyalanuvchilarda mustaqil fikrlash va milliy-umuminsoniy qadriyatlarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Har bir sohaga kirib kelgani kabi ta’lim sohasiga ham innovatsiya so‘zi kirib keldi.Yangilik: g‘oya, vosita (yangi metod). Innovatsiya:1)yangilanish, o‘zgarish; 2)biror-bir yangilikni kiritish; 3) yangilikni o‘zlashtirish jarayoni. Innovatsiya (inglizcha Innovation - yangilik kiritish) – tizim ichki tuzilishini o‘zgartirish, amaliyot va nazariyaning muhim qismi. Innovatsion jarayonning mazmuniy tomonini o‘z ichiga oladi (ilmiy g‘oyalar va ularning texnologiyalarini amaliyotga kiritish).

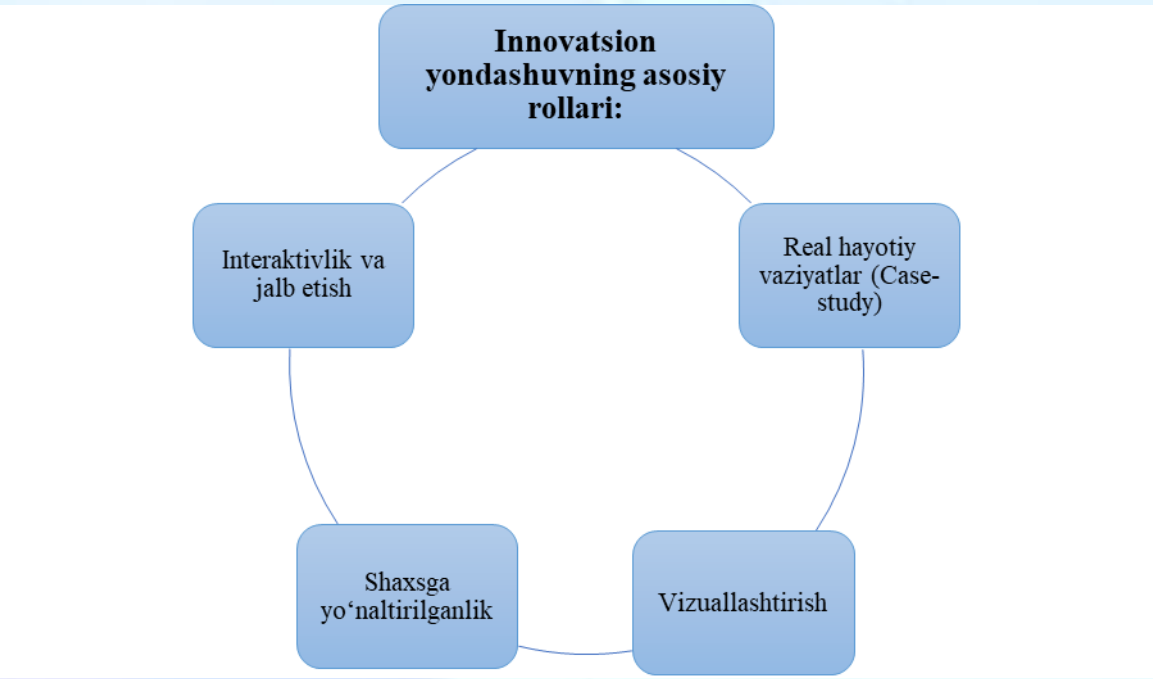

-Interaktivlik va jalb etish: Raqamli vositalar va multimedia yordamida axloqiy tushunchalarni zerikarli emas, balki qiziqarli shaklda yetkazish.

-Real hayotiy vaziyatlar (Case-study): Tarbiyalanuvchilarni simulyatsiya qilingan axloqiy muammolar orqali to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatish.

-Shaxsga yo‘naltirilganlik: Har bir tarbiyalanuvchining ichki dunyosi va dunyoqarashiga mos keladigan zamonaviy metodlarni qo‘llash.

-Vizuallashtirish: Axloqiy me’yorlarni ko‘rgazmali qurollar va filmlar orqali namoyish etish, bu esa yodda saqlashni yaxshilaydi.

Bugungi kunda zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimida innovatsion yondashuv pedagogik jarayonni takomillashtirishning muhim omili sifatida e’tirof etilmoqda. Axloqiy tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar an’anaviy metodlarni inkor etmasdan, balki ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi. Ayniqsa, milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy tarbiyada innovatsion yondashuv bolalarda ma’naviy ongni shakllantirish, axloqiy me’yorlarni ongli ravishda qabul qilish va amaliy faoliyatda namoyon etishga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy-madaniy merosini, axloqiy me’yorlarini va ma’naviy tajribasini o‘zida mujassam etadi. Ularni yosh avlod ongiga singdirishda innovatsion yondashuv quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- milliy qadriyatlarni zamonaviy hayot bilan uyg‘un holda talqin etish;
- axloqiy tushunchalarni bolalar ongiga tushunarli shaklda yetkazish;

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, innovatsion yondashuvlar pedagogik jarayonni faollashtiradi,pedagogik jarayonni samarali va qiziqarli kechishini ta’minlaydi,tarbiyalanuvchi shaxsini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashni kuchaytiradi va zamonaviy dunyo ehtiyojlariga tayyorlab boradi. Har bir yondashuv pedagog tomonidan sinf sharoitiga, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga, mavzuning murakkablilik darajasiga qarab mos tanlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. Abdurahmonov Q. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi.Nasaf,2000
4.Ch.A.Sabirova,X.L.Nyutonova, R.A.Abdullayeva,D.I.Adambayeva Umumiy pedagogika.Toshkent-2025
4. SayidahmedovN.Pedagogikmahoratvapedagogiktexnologiya.–T.:OPI,2003.
5. N.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Sayfurov, A.To‘rayev Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent-2015

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA STEAM TA’LIM DASTURINI QO‘LLASHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Shavkatova Sevara
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
sevara.7602@gmail.com
+998937837602

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvini tatbiq etishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy multimedia mahsulotlari va interaktiv dasturlar orqali bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, sun’iy intellekt, raqamli texnologiya, innovatsiya, maktabgacha ta’lim, algoritmik fikrlash.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в реализации программы STEAM в дошкольном образовании. Анализируются возможности использования современных программных решений для формирования критического мышления и творческих способностей детей.

Ключевые слова: STEAM-образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, инновации, дошкольное образование.

Abstract: This article discusses the significance of artificial intelligence and digital technologies in implementing the STEAM approach in the preschool education system. Methods for developing children's logical thinking through modern multimedia products and interactive programs are analyzed.

Keywords: STEAM education, artificial intelligence, digital technology, innovation, preschool education, algorithmic thinking.

Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim tizimida STEAM yondashuvi bolalarni kelajakdagi texnologik dunyoga tayyorlashning asosiy poydevori hisoblanadi. Sun’iy intellekt esa ushbu jarayonda shunchaki vosita emas, balki ta’limni individuallashtiruvchi muhim omildir.STEAM va Sun’iy Intellekt Integratsiyasi:Maktabgacha yoshdagi bolalarga murakkab tushunchalarni masalan, fizika qonunlari yoki matematik modellar o‘rgatishda raqamli texnologiyalar vizuallikni ta'minlaydi.

Sun’iy intellekt algoritmlari bolaning qiziqishlari va o‘zlashtirish darajasidan kelib chiqib, ta’lim dasturini moslashtirish imkonini beradi.Yangi Dasturiy bolalarda algoritmik fikrlashni shakllantiruvchi vizual dasturlash muhiti. Real ob’ektlarni raqamli o‘yin bilan birlashtiruvchi Sun’iy intelekt texnologiyasi.Khan Academy Kids: Moslashuvchan o‘rganish tizimiga ega bo‘lgan interaktiv platforma.Tynker Junior: Robototexnika va muhandislik asoslarini o‘rgatuvchi raqamli vosita.Raqamli texnologiyalarni STEAM bilan uyg‘unlashtirish bolalarda nafaqat bilim olishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi, balki ularda "XXI asr ko‘nikmalari" – kreativlik, jamoada ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini yuksaltiradi.

Pedagog o‘z mahoratini ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan aniq yo‘nalishlar. Adaptiv o‘yinlar yaratish sun’iy intellekt yordamida bolaning qobiliyatiga qarab qiyinchilik darajasi o‘zgaradigan interaktiv o‘yinlar masalan, matematik amallar yoki shakllarni tanish. Nutqni vizuallashtirish bolalar aytib bergan ertak yoki hikoyalarni sun’iy intellekt orqali real vaqt rejimida rasmga yoki kichik animatsiyaga aylantirish. Bu bolada "mening g‘oyam hayotga ko‘chdi" degan motivatsiyani uyg‘otadi.Ilmiy tajribalar Bog‘cha sharoitida amalga oshirish xavfli yoki imkonsiz bo‘lgan masalan, vulqon otilishi yoki koinotga sayohat jarayonlarni virtual laboratoriyalar orqali ko‘rsatish.Tarbiyachi texnologiyadan foydalanishda quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim. Filtrlash mahorati,Internetdagi cheksiz ma'lumotlar ichidan bolaning ruhiyatiga, yoshiga va milliy qadriyatlarimizga mos keladigan raqamli kontentni tanlab olish.

Kreativlik San’at yo‘nalishi STEAMdagi Art - San'at harfiga urg'u bergan holda, raqamli chizmachilik va musiqiy neyrotarmoqlardan foydalanib, bolalarning estetik didini o‘stirish. Sun’iy intellektdan foydalanishda xavfsizlik va bolaning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishni tushunish.Zamonaviy pedagog — bu faqatgina bilim beruvchi emas, balki raqamli dunyoda bolaga yo‘l ko‘rsatuvchidir. Uning mahorati bolani texnologiyaga bog‘lab qo‘yishda emas, balki texnologiya yordamida bolaning real dunyodagi ijodiy va mantiqiy salohiyatini ochishda namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar dunyoni o‘yin va hissiyotlar orqali anglaydilar. Shu sababli, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar shunchaki "ekran" bo‘lib qolmasdan, quyidagi shakllarda ta’limga kirib borishi kerak. Algoritmik tafakkurni shakllantirish: Bolaga "robot" kabi buyruqlar berishni o‘rgatish masalan, "o‘ngga yur", "ikki qadam bos"orqali kompyuter dasturlashning ilk mantiqiy asoslari o‘rgatiladi. Tarbiyachi bu jarayonda maxsus mobil ilovalardan masalan, ScratchJr yoki Bee-Bot foydalanish mahoratini ko‘rsatishi lozim.

Sensor rivojlanish va Zamonaviy sensorli qurilmalar va neyrotarmoqlar yordamida bolalar tovushlarni vizual shakllarga aylantirishi, o‘z rasmlarini "jonlantirishi" mumkin. Bu bolaning barmoq motorikasi va sensor idrokini raqamli texnologiya bilan bog‘laydi.Inkluziv ta’lim imkoniyatlari. Nutqida nuqsoni bor yoki eshitishda qiynaladigan bolalar uchun SI asosidagi ilovalar individual yordamchi vazifasini o‘taydi. Tarbiyachi har bir bolaning ehtiyojidan kelib chiqib, raqamli dasturni moslashtira olishi uning yuqori pedagogik mahoratidan dalolat beradi.Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida STEAM metodologiyasini sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish — davr talabidir. Bu jarayon shunchaki dars o‘tish usulini o‘zgartirish emas, balki ta’lim paradigmasini yangilashdir.Pedagogning yangi qiyofasi.

Zamonaviy tarbiyachi endi faqat axborot yetkazuvchi emas, balki bolani raqamli dunyo bilan tanishtiruvchi, unga xavfsiz yo‘l ko‘rsatuvchi va texnologiyadan ijodiy qurol sifatida foydalanishni o‘rgatuvchi navigator rolini bajaradi. Uning mahorati — murakkab texnologiyalarni bolalar tushunadigan sodda va qiziqarli o‘yinga aylantira olishida namoyon bo‘ladi.Bolalar salohiyatini ochish. STEAM yondashuvi doirasida SI vositalaridan foydalanish bolalarda savol berishdan qo‘rqmaslik muhitini yaratadi. Raqamli vositalar xato qilishdan qo‘rqmaslikka o‘rgatadi, chunki har qanday raqamli loyihani qaytadan tuzatish imkoniyati bor. Bu esa kelajakda innovatsion fikrlaydigan, muammolardan yechim qidira oladigan shaxslarni tarbiyalashning asosiy shartidir.

Texnologiya va Milliy tarbiya uyg‘unligi: Maqolaning yakuniy xulosasi sifatida ta’kidlash joizki, raqamlashtirish jarayoni milliy tarbiya va ma’naviyat bilan parallel ravishda borishi kerak. Tarbiyachining yuksak mahorati — sun’iy intellekt yaratgan multimedia mahsulotlariga milliy qadriyatlarimizni, ertaklarimiz va an’analarimizni muhrlay olishidir. Maktabgacha ta’limda raqamli transformatsiya — bu texnik qurollanish emas, balki intellektual rivojlanishdir. Agar pedagog o‘z ishiga kreativ yondashib, sun’iy intellekt imkoniyatlarini STEAM elementlari bilan mahoratli bog‘lay olsa, biz nafaqat bilimli, balki dunyo bilan raqobatlasha oladigan "Raqamli avlod" poydevorini qo‘ygan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". - Toshkent.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli qarori. "O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida". (Ushbu hujjat ta’limga innovatsiyalarni kiritishning huquqiy asosi hisoblanadi).

3.Shin A.V. va boshqalar. "Maktabgacha ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari". Toshkent, 2020. (Pedagoglarning AKT-kompetensiyasini oshirish bo‘yicha metodik qo‘llanma

4.Ismoilova M. (2023). "Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalar: Nazariya va amaliyot". Toshkent, TDPU.

5.Shcherbakova T. (2021). "Artificial Intelligence in Early Childhood Education: Opportunities and Challenges". Journal of Education and Science.

MAKTABGACHA TA’LIMDA AQLIY TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH ASOSLARI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
Urganch davlat pedagogika institit Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
Tel:+998880911238
Shomurodova Sahiba
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi
E-mail shomurodovasahiba@gmail.com
Tel:+998947448121

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyasini shakllantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (AI) imkoniyatlaridan foydalanishda bolalarning kognitiv, ijtimoiy va ijodiy rivojlanish jarayonlarini faollashtirishda yordam beradi. Raqamli o‘yinlar va interaktiv ilovalar maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik mantiq, til va vizual ko‘nikmalari haqida bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Aqliy tarbiya, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, vizual ko‘nikma, raqamli o‘yinlar, interaktiv o‘yinlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование современных цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) в формировании умственного воспитания детей дошкольного возраста, что будет способствовать активизации познавательных, социальных и творческих процессов развития детей. Цифровые игры и интерактивные приложения описываются с точки зрения математической логики, языковых и визуальных навыков у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Умственное воспитание, дошкольное образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, визуальные навыки, цифровые игры, интерактивные игры.

Annotation: This article discusses the use of modern digital technologies and artificial intelligence (AI) in the formation of mental education of preschool children, which will help activate the cognitive, social and creative development processes of children. Digital games and interactive applications are described in terms of mathematical logic, language and visual skills in preschool children.

Keywords: Mental education, preschool education, digital technologies, artificial intelligence, visual skills, digital games, interactive games.

Bugungi global raqamli transformatsiya erta bolalik ta’limida yangi pedagogik paradigmalarni shakllantirmoqda. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi rivojlantirishda kognitiv, ijtimoiy va ijodiy rivojlanish jarayonlarini faollashtirishda strategik vositalarga aylangan. Bu texnologiyalar nafaqat o‘quv jarayonini boyitadi, balki shaxsiylashtirilgan ta’lim, real vaqt baholash va virtual yordamchilarga asoslangan interaktiv muhit yaratadi. Sun’iy intellekt — bu *personalizatsiyalash* orqali har bir bolaning individual o‘quv yo‘nalishini yaratishga xizmat qiladi. Raqamli tizimlar bolalarning faoliyati, xulq-atvori va bilim darajasini tahlil qilib, o‘rganish jarayonini real vaqt rejimida

moslashtiradi. Raqamli texnologiyalar bolalarning yaratuvchanlik, muammolarni hal etish va til ko‘nikmalarini oshirishga imkon beradi. Sun’iy intellekt o‘qituvchilarga interaktiv dars sharoitlari yaratishda yordam beradi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) bilan ishlash **bolaning tafakkur, e’tibor, xotira, til ko‘nikmalari va ijodiyotini rivojlantiradi, masala yechish va mantiqiy fikrlash** ko‘nikmalarini chuqurlashtiradi, **o‘yin orqali o‘rganish** tajribasini boyitadi. Raqamli platformalar va ilovalar interaktiv mashqlar orqali bolalar fikrini rag‘batlantiradi, multitaskli vazifalarni yechishga yo‘naltiradi va bolada mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Adaptiv o‘rganish va talabalarning fikr tuzish jarayoni-Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o‘yinli va vizual topshiriqlarni tezda tahlil qilib, bola fikrlash jarayonini optimallashtiradi: murakkab vazifalarni kichik bosqichlarga bo‘lish, qiziqarli interaktiv mashqlar orqali e’tibor jalb etish, real vaqt baholash va xato tahlili. Bu jarayon bolaning yechim ishlab chiqish, mantiqiy fikrlash va til ko‘nikmalari kabi aqliy jarayonlarini mustahkamlashga bevosita ta’sir qiladi. O‘yinlar va interaktiv kontent orqali kognitiv o‘sish. Raqamli o‘yinlar bolalar fikrini mustahkamlaydi: tafakkur jarayonini tezlashtiradi, sezgi va qat’iy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi, interaktiv topshiriqlar orqali **masalalarni yechish qobiliyatini oshiradi**. Sun’iy intellektga asoslangan o‘yinlar esa adaptivlikni oshiradi — ballar, javoblar va xatolarga ko‘ra faoliyatni qayta yo‘naltiradi. Sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘lgan zamonaviy innovatsion vositadir. AI bolalarning rivojlanish jarayonini aniq, obyektiv va tizimli tahlil qilishga yordam beradi, ta’limni individuallashtiradi, faoliyat jarayonini qiziqarli qiladi hamda pedagogning ish yukini yengillashtiradi. Raqamli didaktikalar, adaptiv dasturlar, multimedia o‘yinlar va robototexnika unsurlaridan oqilona foydalanish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishga, bolalarning kognitiv, nutqiy, ijtimoiy-emotsional va ijodiy rivojlanishiga keng yo‘l ochadi.Shu bilan birga, AI vositalaridan foydalanishda axborot xavfsizligi, pedagogik etika va ekran vaqti me’yorlariga qat’iy rioya qilish zarur. To‘g‘ri tanlangan, ilmiy asoslangan va yoshga mos AI texnologiyalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarda ta’lim-tarbiyaviy jarayonni yanada samarali, innovatsion va zamonaviy bosqichga olib chiqadi. Dunyo tajribasida AI texnologiyalarining bola nutqi, tafakkuri, emotsional-intellektual holati, harakat koordinatsiyasi va umumiy rivojlanish darajasini kuzatish va tahlil qilishdagi afzalliklari keng ko‘lamda isbotlangan. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim tashkilotlariga raqamli platformalar, elektron tarqatmalar, interaktiv dasturlar va sun’iy intellekt asosidagi o‘yinlar joriy etilmoqda. AI texnologiyalarining asosiy imkoniyatlariga, adaptiv o‘qitish tizimlari ya’ni AI bolaning tezligiga, xatosiga, qiziqishiga qarab topshiriqlar darajasini avtomatik o‘zgartiradi. Bu ta’lim jarayonini individual xarakterga keltiradi. Nutqni avtomatik tahlil qilish, bunda AI bolaning talaffuz, lug‘at boyligi, grammatik strukturasi va nutq tezligini tahlil qilib, pedagogga aniq rasm beradi. Pedagogik rejalashtirishni yengillashtirish uchun ham AI o‘quv rejalari, mashg‘ulot ishlanmalari va baholash jarayonini avtomatlashtirib, tarbiyachining vaqtini tejaydi. Raqamli o‘yinlar orqali esa kognitiv rivojlantirish bolalarda rang, shakl, miqdor, joylashuv, fazoviy tasavvur, mantiqiy bog‘lanish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyasini rivojlantirishda raqamli texnologiya va sun’iy intellektdan foydalanish juda zarur hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt — bu maktabgacha ta’limda **pedagogik jarayonni innovatsiyalarga tayyorlash**, *shaxsiylashtirilgan, interaktiv va ijtimoiy-emotsional jihatdan*

boyitilgan ta’lim muhiti yaratish uchun asosiy vositalardir. Ular maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yin orqali o‘rganishni yanada samaraliroq, qiziqarli va pedagogik nuqtai nazardan to‘g‘ri shakllantirilgan tarzda amalga oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.UNESCO. Early Childhood Education in the Era of Digital Transformation. –Paris, 2021.6.
2.Xalikova U.M. (2020). Maktabgacha ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi. Интернаука, 13-2, С. 78-79.
3.Qodirova G. (2022). Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar. Ziyonet ilmiy to‘plami.
4.Soldatova G.U. (2019). Tsifrovoye detstvo: issledovaniya i praktika. Moskva.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MOHIYATI.

Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail:ugiloyabdullayeva957@gmail.com
Sultonova Gulshoda Samandar qizi
UrDPI Maktabgacha ta’limyo‘nalishi 1-bosqich talabasi
e-mail:gulshoda14599@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning mohiyati, ahamiyati va pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida bolalarning bilish faolligini oshirish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda raqamli savodxonlikni shakllantirish, axborot texnologiyalaridan oqilona va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik jihatlari ochib beriladi. Maqolada raqamli vositalarning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni hamda ularni amaliyotga joriy etishning dolzarb masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta’lim, raqamli savodxonlik, innovatsion pedagogika, ta’lim sifati, bolalar rivoji.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сущность, значение и педагогические возможности использования цифровых технологий в организациях дошкольного образования. Анализируются вопросы повышения познавательной активности детей, развития их творческого мышления, а также организации образовательного процесса в интерактивной и увлекательной форме с применением цифровых технологий. Кроме того, раскрываются педагогические аспекты формирования цифровой грамотности у детей дошкольного возраста, развития навыков рационального и безопасного использования информационных технологий. В статье также освещается роль цифровых средств в повышении качества образования и актуальные вопросы их внедрения в образовательную практику.

Ключевые слова: дошкольное образование, цифровые технологии, информационно-коммуникационные технологии, интерактивное обучение, цифровая грамотность, инновационная педагогика, качество образования, развитие детей.

Abstract: This article examines the essence, significance, and pedagogical potential of using digital technologies in preschool education institutions. The study analyzes ways to enhance children’s cognitive activity, develop their creative thinking, and organize the educational process in an interactive and engaging manner through digital tools. Additionally, the pedagogical aspects of forming digital literacy in preschool children and developing skills for the rational and safe use of information technologies are discussed. The article also highlights the role of digital tools in improving the quality of education and addresses current issues related to their implementation in educational practice.

Keywords: preschool education, digital technologies, information and communication technologies, interactive learning, digital literacy, innovative pedagogy, quality of education, child development.

Bugungi kunda jamiyatning raqamli rivojlanishi ta’lim tizimiga xususan, maktabgacha ta’lim tashkilotida faoliyatiga ham o‘z tasirini ko‘rsatmoqda. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bolalarni erta yoshdan zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Shu bois, maktabgacha ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada qiziqarli interaktiv va samarali tashkil etish imkonini beradi. Maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Rus psixologi va pedagogi L.S.Vigotskiy o‘zining madaniy-tarixiy rivojlanishida vositalar va ijtimoiy muhitning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha, ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan har qanday vosita, jumladan, raqamli texnologiyalar ham bolaning yaqin rivojlanish zonasini kengaytirishga xizmat qiladi. Tarbiyachi rahbarligida tashkil etilgan raqamli mashg’ulotlar bolalarning bilish faoliyatini rivojlantiradi hamda yangi bilimlarni egallash jarayonini yengillashtiradi. Shuningdek, shvetsariyalik olim J.Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning bilimni faol harakat va tajriba asosida egallashi asoslab berilgan. Piagetning fikriga ko‘ra, bolalar o‘rganish jarayonida faol ishtirokchi bo‘lishi zarur. Zamonaviy xorijiy tadqiqotchilar raqamli texnalogiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta’sirini o‘rganib, ularning ijobiy jihatlarini ta’kidlab o‘tganlar. Jumladan, multimedia vositalaridan foydalanish bolalarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash hamda nutq rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Shu bilan birga, tadqiqotchilar raqamli texnologiyalarni me’yoridan ortiq qo‘llash bolalarda charchoq va diqqatning susayishiga olib kelishi mumkunligini ham qayd etganlar. Maktabgacha ta’lim tashkilotida raqamli texnologiyalardan foydalanish bolalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ta’lim samaradorligini yuksaltirish va zamonaviy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Interaktiv o‘yinlar, planshetlar va ta’limiy dasturlar orqali bolalarning fikrlash qobiliyati, ijodkorligi va axborot bilan ishlash ko‘nikmalari erta yoshdan rivojlantiriladi. Bu jarayon ta’limni qiziqarli va zamonaviy ko‘rinishga keltiradi. Zamonaviy ta’lim

jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Raqamli vositalar yordamida mashg‘ulotlar yanada interaktiv, qiziqarli va ko‘rgazmali bo‘ladi, bu esa bolalarning diqqatini jalb qilish va ularni faol ishtirok etishga undash imkonini beradi. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalar bir necha shaklda qo‘llaniladi: kompyuter va planshetlar, interaktiv doskalar, ta’limiy mobil ilovalar, audio va video materiallar. Har bir vosita bolalarning turli jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, interaktiv o‘yinlar mantiqiy fikrlashni rivojlantirsa, video va audio materiallar eshitish va vizual xotirani mustahkamlaydi. Pedagoglar raqamli texnologiyalarni mashg‘ulotlarni rejalashtirish, ta’lim materiallarini tayyorlash va bolalarning rivojlanishini monitoring qilishda qo‘llaydi. Multimedia taqdimotlar, animatsiyalar va interaktiv o‘yinlar yordamida mashg‘ulotlar yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, pedagoglar ota-onalar bilan onlayn aloqa orqali bolalarning uyda ham bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini yaratadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Ekran qarshisida o‘tirish vaqti cheklanishi, kontent sog‘lom va xavfsiz bo‘lishi lozim, shuningdek, an’anaviy o‘yinlar va jonli muloqot bilan uyg‘unlashtirilishi zarur. Bu nafaqat sog‘liqni saqlash, balki mashg‘ulot samaradorligini oshirish uchun ham muhim hisoblanadi. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularning to‘g‘ri va me’yorida qo‘llanishi nafaqat pedagoglar ishini yengillashtiradi, balki bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. MTTda raqamli texnologiyalardan foydalanishning asosiy mohiyati va afzalliklari: ta’lim samaradorligini oshirish: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali mavzularni ko‘rgazmali va qiziqarli tushuntirish imkoniyati kengayadi, bu esa bolalarning ma’lumotni yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Motivatsiya va qiziqish: interaktiv o‘yinlar va multimedia vositalari bolalarning ta’lim jarayoniga faol jalb etilishini ta’minlaydi. Rivojlantiruvchi ta’lim muhiti: raqamli texnologiyalar bolalarda mantiqiy fikrlash, tasavvur va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Zamonaviy ko‘nikmalar: bola erta yoshdan raqamli dunyo bilan tanishadi, bu esa kelajakda texnologiyalardan to‘g‘ri va samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish ta’lim muhitini zamonaviylashtirish va bolalarni intellektual rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. O‘zbekistonlik pedagog olimlar tadqiqotlarida ham maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi dolzarb mavzu sifatida ko‘rib chiqilgan. Ularning fikricha, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonini moderenizatsiya qilish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanishda milliy xususiyatlarini inobatga olish zarurligini ta’kidlaydi. Adabiyotlar tahili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar an’anaviy ta’lim usullarini to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llanilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Tarbiyachi raqamli texnologiyalardan foydalanishda pedagogik maqsadni aniq belgilashi, mashg‘ulot mazmunini bolalar yoshiga mos ravishda tanlashi lozim. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Raqamli vositalar yordamida mashg‘ulotlar yanada interaktiv, qiziqarli va ko‘rgazmali bo‘ladi, bu esa bolalarning diqqatini jalb qilish va ularni faol ishtirok etishga undash imkonini beradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalar quyidagi vositalar orqali qo‘llaniladi:

- Kompyuter va planshetlar
- Interaktiv doskalar
- Multimedia materiallar (video, audio, animatsiya)
- Ta’limiy mobil ilovalar
- Onlayn platformalar va elektron kundaliklar

Raqamli vositalar bolalarning turli jihatlarini rivojlantiradi. Interaktiv o‘yinlar mantiqiy fikrlashni, audio-video materiallar eshitish va vizual xotirani, mobil ilovalar esa mustaqil faoliyatni rivojlantiradi. Pedagoglar raqamli texnologiyalar yordamida mashg‘ulotlarni rejalashtiradi, interaktiv darslar o‘tkazadi va bolalarning rivojlanishini monitoring qiladi. Shu bilan birga, ota-onalar bilan onlayn aloqa orqali uy sharoitida ham bilimlarni mustahkamlash mumkin bo‘ladi.

Foydalanishda e’tiborli jihatlar:

- Bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish
- Ekran qarshisida o‘tirish vaqtini cheklash
- Sog‘lom va xavfsiz kontent tanlash
- An’anaviy o‘yinlar bilan uyg‘unlashtirish

Tajriba natijalari (misol)

Maqsad: 5–6 yoshdagi bolalarda raqamli texnologiyalar yordamida mashg‘ulot samaradorligini o‘rganish.

Usul: Mashg‘ulotdan oldin va keyin bolalarning bilim va qiziqishini kuzatish va baholash.

Bolalar guruhi	**Mashg‘ulotdan oldin qiziqish (1–5)**	**Mashg‘ulotdan keyin qiziqish (1–5)**	**Mashg‘ulotdan oldin bilim (1–5)**	**Mashg‘ulotdan keyin bilim (1–5)**	
Guruh A (10 bola)	1	3	5	3	
Guruh B (12 bola)	2	2	4	2	
Guruh C (8 bola)	3	3	5	3	

Tahlil: Raqamli texnologiyalar yordamida o‘tkazilgan mashg‘ulotdan so‘ng bolalarning qiziqishi va bilim darajasi sezilarli oshgan. Eng ko‘p o‘sish interaktiv o‘yinlar va multimedia materiallardan foydalanganda kuzatilgan. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalar bir necha shaklda qo‘llaniladi: kompyuter va planshetlar, interaktiv doskalar, ta’limiy mobil ilovalar, audio va video materiallar. Har bir vosita bolalarning turli jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, interaktiv o‘yinlar mantiqiy fikrlashni rivojlantirsa, video va audio materiallar eshitish va vizual xotirani mustahkamlaydi. Pedagoglar raqamli texnologiyalarni mashg‘ulotlarni rejalashtirish, ta’lim materiallarini tayyorlash va bolalarning rivojlanishini monitoring qilishda qo‘llaydi. Multimedia taqdimotlar, animatsiyalar va interaktiv o‘yinlar yordamida mashg‘ulotlar yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, pedagoglar ota-onalar bilan onlayn aloqa orqali bolalarning uyda ham bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini yaratadi. Raqamli

texnologiyalardan foydalanish jarayonida bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Ekran qarshisida o‘tirish vaqti cheklanishi, kontent sog‘lom va xavfsiz bo‘lishi lozim, shuningdek, an’anaviy o‘yinlar va jonli muloqot bilan uyg‘unlashtirilishi zarur. Bu nafaqat sog‘liqni saqlash, balki mashg‘ulot samaradorligini oshirish uchun ham muhim hisoblanadi. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularning to‘g‘ri va me’yorida qo‘llanishi nafaqat pedagoglar ishini yengillashtiradi, balki bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan adabiyotlar sharhi va tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar bolalarda diqqat, xotira, taffakur va nutq rivojini qo‘llab–quvvatlab, ta’lim jarayonining samaradorlgini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayoni pedagogic nazorat asosida, maqsadli va me’yorida tashkil etilishi zarur. Texnologiyalar bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazmasligi, jonli muloqot va an’anaviy o‘yin faoliyatini cheklamasligi lozim. Adabiyotlar tahlili raqamli texnologiyalarni an’anaviy ta’li usullari bilan uyg‘unlashtirish eng samarali yondashuv ekanligini ko‘rsatadi ishlatish mumkin. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. Raqamli vositalar bolalarning bilim va ko‘nikmalarini tez va samarali o‘zlashtirishiga, mantiqiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ularning diqqatini jalb qilish va faol ishtirokini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv o‘yinlar, multimedia taqdimotlar va ta’limiy ilovalar yordamida o‘tkazilgan mashg‘ulotlar bolalarning qiziqishi va bilim darajasini sezilarli darajada oshiradi. Pedagoglar raqamli texnologiyalar yordamida mashg‘ulotlarni rejalashtiradi, bolalarning rivojlanishini kuzatadi va ota-onalar bilan samarali aloqa o‘rnatadi. Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanishda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ekran qarshisida vaqtni cheklash, xavfsiz kontent tanlash va an’anaviy o‘yinlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Shunday qilib, maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri va me’yorida qo‘llash bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, pedagoglarning ishini samarali qiladi va zamonaviy ta’lim sifatini oshiradi. Ularning qo‘llanilishi bugungi kunda maktabgacha ta’limning ajralmas qismi sifatida dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy l.S Tafakkur va nutq.-Moskva:Pedagogika,1982.
2. Piaget J.Bolaning intellektual rivojlanishi.-Moskva:Progress,1989
3. Komenskiy Ya.A.Buyuk didaktika .-Toshkent:O‘qituvchi,1975.
4. Abdullayeva M.M.Maktabgacha ta’lim pedagogikasi.-Toshkent:Fan va texnalogiya ,2018.
5. Yo‘ldoshev J.G’.,Usmonov S.A Pedagogik texnologiyalar.-Toshkent:O`qituvchi,2017
6. Xolmatova M.R. Maktabgacha ta’limda innovatsion yondashuvlar.Toshkent 2020
7. Ismailova Z.K. Maktabgacha ta’limda axborot–kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.-Toshkent,2019

ALISHER NAVOIYNING TA’LIM VA TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail:ugiloyabdullayeva957@gmail.com
Tajiboyeva Sevara Gulimmat qizi Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
e-mail:tajiyevasevara99@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy asarlarida ilgari surilgan ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlarning pedagogik ahamiyati yoritiladi. Navoiy ta’limni inson kamolotining asosiy omili sifatida baholab, ilm-ma’rifat, axloqiy tarbiya, ustoz va shogird munosabatlari, komil inson g‘oyalariga alohida e’tibor qaratgan. Tadqiqot jarayonida mutafakkirning “Hayrat ul-abror”, “Mahbub ul-qulub” kabi asarlaridagi pedagogik fikrlar tahlil qilinib, ularning bugungi zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyati ochib beriladi. Maqola Alisher Navoiy merosining yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashdagi o‘rni va pedagogik qiymatini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, ta’lim va tarbiya, pedagogik qarashlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ilm-ma’rifat, komil inson, ustoz va shogird, pedagogik meros.

Аннотация: В данной статье раскрывается педагогическое значение взглядов на обучение и воспитание, изложенных в произведениях великого мыслителя и поэта Алишера Навои. Навои рассматривал образование как основной фактор развития личности, уделяя особое внимание науке и просвещению, нравственному воспитанию, отношениям между учителем и учеником, а также идее совершенного человека. В ходе исследования анализируются педагогические идеи, отражённые в таких произведениях мыслителя, как «Хайрат ул-аброр» и «Махбуб ул-кулуб», и раскрывается их значение для современной системы образования. В статье показана роль наследия Алишера Навои в духовно-нравственном воспитании молодого поколения и его педагогическая ценность.

Ключевые слова: Алишер Навои, обучение и воспитание, педагогические взгляды, духовно-нравственное воспитание, наука и просвещение, совершенный человек, учитель и ученик, педагогическое наследие.

Abstract: This article highlights the pedagogical significance of the views on education and upbringing presented in the works of the great thinker and poet Alisher Navoi. Navoi regarded education as the main factor in human development, paying special attention to knowledge and enlightenment, moral education, teacher–student relationships, and the idea of the perfect individual. In the course of the study, pedagogical ideas expressed in such works as “Hayrat ul-Abror” and “Mahbub ul-Qulub” are analyzed, and their relevance to the modern educational system is revealed. The article demonstrates the role of Alisher Navoi’s heritage in the spiritual and moral education of the younger generation and its pedagogical value.

Keywords: Alisher Navoi, education and upbringing, pedagogical views, spiritual and moral education, knowledge and enlightenment, perfect individual, teacher and student, pedagogical heritage.

Alisher Navoiyning ta’lim haqidagi qarashlari

Alisher Navoiy ilmni insonni yuksaltiruvchi eng muhim vosita deb bilgan. Uning fikricha, ilm egallagan inson jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘ladi va boshqalarga foyda keltiradi. Navoiy ilmni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki amaliy hayot bilan uzviy bog‘liq holda talqin etadi. U ilmli insonning odobi, kamtarligi va mas’uliyatini ham alohida ta’kidlaydi.

Mutafakkir “Mahbub ul-qulub” asarida ilm ahlining jamiyatdagi o‘rnini yuksak baholab, nodonlik va jaholatni inson kamolotiga to‘sqinlik qiluvchi illatlar sifatida tanqid qiladi.

Tarbiya va axloqiy kamolot masalasi

Navoiy qarashlarida tarbiya masalasi ta’limdan ajralmas tushuncha sifatida namoyon bo‘ladi. U tarbiyani insonni komillikka yetaklovchi jarayon deb hisoblaydi. Axloqiy tarbiya, halollik, adolat, saxovat, sabr-toqat kabi fazilatlar Navoiy asarlarida keng yoritilgan.

“Hayrat ul-abror” asarida insonning ma’naviy pokligi, yaxshi xulqi va jamiyatga foydali bo‘lishi tarbiyaning asosiy maqsadi sifatida ko‘rsatiladi. Bu qarashlar bugungi pedagogik yondashuvlar bilan hamohangdir.

Ustoz va shogird munosabatlari

Alisher Navoiy ustozni jamiyatning eng ulug‘ zotlaridan biri deb bilgan. Uning fikricha, ustoz nafaqat bilim beruvchi, balki shogirdga hayot yo‘lini ko‘rsatuvchi ma’naviy yetakchidir. Shogird esa ustozga hurmat, itoat va sadoqat bilan munosabatda bo‘lishi lozim.

Bu qarashlar hozirgi ta’lim tizimida pedagog shaxsining nufuzi va mas’uliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Alisher Navoiyning ta’lim va tarbiya haqidagi fikrlari o‘z davrida va keyinchalik ko‘plab olimlar, faylasuflar, adabiyotshunoslar va ma’naviy ulamolar tomonidan yuqori baholangan. Va quyidagi shaxslar Alisher Navoiyning qarashlariga o‘z fikrlarini bildirgan mutafakkirlar: Abdulla Avloniy Alisher Navoiyning ta’lim-tarbiya masalasidagi qarashlarini yuksak qadrlagan va ularni o‘z davrining ma’rifatparvarlik ruhiga mos deb baholagan. U Navoiy ijodidagi ta’lim-tarbiya elementlarini milliy ma’rifat, axloqiy tarbiya va insoniy kamolot jarayonining ajralmas qismi sifatida ko‘rgan. Avloniyga ko‘ra, Navoiy asarlari ta’limning faqat bilim berish emas, balki insonning qalbini, ruhini tarbiyalashga qaratilgan. Navoiy ta’limni insonni komillikka yetkazish, axloqiy fazilatlar shakllantirish vositasi sifatida ko‘rgan. Abdulla Avloniy Navoiy ta’limda milliy til va madaniyatni asrashni muhim deb hisoblagan. Avloniy fikricha, Navoiy ta’lim-tarbiyadagi asosiy maqsad – soflik, haqiqiy kishilik xislatlarini shakllantirish, jamiyatni ma’rifatli va madaniyatli qilishdir. Abdulla Avloniy Alisher Navoiyning ta’lim-tarbiya sohasiga oid qarashlarini milliy ma’rifat va axloqiy kamolot uchun zamin yaratadigan qadriyatlar deb hisoblagan. Navoiy ta’limning faqat bilim berish emas, balki milliy g‘oya va axloqiy taraqqiyot yo‘lida kuchli ta’sir ko‘rsatgan buyuk ma’rifatparvar edi, deb hisoblagan.

Abu Rayhon Beruniy va Alisher Navoiy o‘z davrining buyuk allomalari bo‘lib, har ikkisi ta’lim va tarbiya masalalariga chuqur e’tibor qaratgan. Beruniy aynan Navoiy iste’dodi, ilmga yondashuvi va uning ta’lim-tarbiya sohasidagi qarashlarini hurmat bilan baholagan. Navoiy ta’limni nafaqat ilm olish, balki inson ruhining yuksalishi, ayniqsa ma’naviy jihatdan kamol topishi vositasi deb bilgan. Uning fikricha, haqiqiy ta’lim – bu qalbni poklash, axloqiy kamolga erishishdir. Navoiy milliy til va madaniyat ustuvorligini alohida qayd etgan, chunki til orqali odamlarning fikrlari, qadriyatlari shakllanadi, bu esa yosh avlodni sog‘lom tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Abu Rayhon Beruniy ta’kidlashicha, Navoiy ta’lim-tarbiya jarayonida ilmiy

bilim bilan bir qatorda, insonga insoniy fazilatlar, odob-axloqni singdirishni ham muhim deb hisoblagan.

Beruniy Alisher Navoiyni ta’lim va tarbiya sohasidagi nazariy va amaliy yondashuvlari uchun yuqori baholagan, uning asarlarida insonning ma’naviy olami va ilm-ma’rifatga bo‘lgan muhabbatining uyg‘unlashuvi aniq ko‘rinishini ta’kidlagan. Beruniyning fikricha, Alisher Navoiy ta’lim-tarbiya masalasiga ilmiy poydevor bilan birga, ma’naviy barkamollikni ham birdek muhim deb qaragan donishmanddir. Bu yondashuv hozirgi kunda ham ta’limning sifatini oshirishda asosiy mezon sifatida qabul qilinishi kerak. Shuningdek, yana bir qancha zamonasining ko‘plab buyuk mutafakkirlari fikirlar bildirib o‘tgan: Bobur Navoiyni nafaqat shoir sifatida, balki buyuk ta’lim-tarbiya targ‘ibotchisi sifatida hurmat qilgan. U Navoiyning insoniylik, mehr-oqibat va ma’naviy kamolotga urg‘u berishiga e’tibor qaratgan. Shu qatorda Imom Buxoriy Alisher Navoiyni ilm o‘rgatishda mardlik va samimiyat namunasi sifatida ko‘rsatib o‘tgan. U ta’limni faqat bilim olish emas, balki pokiza niyat va sadaqat bilan shug‘ullanish deb hisoblagan. Alisher Navoiyning zamondoshlari va izdoshlari, Navoiyning ta’limda milliy til va madaniyatning rivojiga, axloqiy qadriyatlarning barqarorligini ta’minlashga qo‘ygan katta e’tiborini alohida ta’kidlashgan.

Navoiyning "Xamsa" asarlarida tarbiyaviy ma’no, yuksak axloqiy qadriyatlar namoyon bo‘lishi ko‘plab mutafakkirlar tomonidan ta’kidlangan. Shu qatorda sharq mutafakkirlaridan, Firdavsiy,Farobiy,Xurasoniy kabi shaxslar ham o‘z fikrlarini bildirgan, Navoiyning ta’lim-tarbiya sohasidagi ishlari va qarashlarini umumiy Sharq falsafasi kontekstida baholagan. Hozirgi kundagi zamonaviy tadqiqotchilar Navoiyning ta’lim-tarbiya haqidagi yondashuvlarini insonning har tomonlama kamoloti uchun ilm va axloqni uyg‘unlashtirish sifatida ko‘rishadi. Ularning fikricha, Navoiyning pedagogik qarashlari hozirgi ta’lim tizimlarida ham muhim ahamiyatga ega, chunki u o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki ma’naviy-axloqiy rivojlanish jarayonining markazida deb bilgan. Alisher Navoiyning ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari ko‘plab mutafakkirlar tomonidan yuksak qadrlangan. Ular Navoiyni nafaqat donishmand va shoirdir, balki ta’lim jarayonida axloqiy va ma’naviy yuksalishni ta’minlovchi mutafakkir sifatida tan olgan. Bu qarashlar Sharq ta’lim-tarbiya an’analari va zamonaviy pedagogik bilimlar bilan hamohangdir. Xususan, xorijiy tadqiqotchilar P.M. Yakobson, O.Suxodolskaya- Kuleshova, E.V.Kvyatkovskiy, B.T.Lixachev, va boshqalar Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan. S.K. Annamuratova, D.A. Djamolova, S.X. Fayzullina, R.X. Xasanov, A.Abdunabiyev, Sh.Quronboyev, Sh.Kurbonov, T.Muradimova, S.Ochilov, A.Abdunabiyev, Sh.Quronboyev, Sh.Kurbonov, T.Muradimova, S.Ochilovlarning asarlarida Alisher Navoiy merosining o‘rni va roli o‘z aksini topgan. U milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandasi, millatimizning g‘ururi va sha’ni bo‘lib, o‘zining so‘z san’ati bilan dunyoga tanilgan. «Agar bu zotni avliyo desak, u — avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak — mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak - shoirlarning sultonidir. Inson qalbining quvonchu qayg‘usini, ezgulik va hayot mazmunini Navoiydek teran ifoda etgan shoir jahon adabiyoti tarixida kamdan- kam topiladi», deya ta`kidlagan birinchi prezidentimiz Islom Karimov. [1] Alisher Navoiy ta’lim masalasiga inson kamolotining eng muhim sharti sifatida yondashadi. Uning qarashlarida ilm insonni jaholatdan qutqaruvchi, tafakkurni yuksaltiruvchi va jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi kuch sifatida talqin etiladi. Navoiy ilmni faqatgina bilim olish jarayoni deb emas, balki insonni ma’naviy yetuklikka yetaklovchi vosita deb hisoblaydi.Mutafakkir ilm egallashda muntazamlik, mehnatsevarlik va

qat’iyat muhimligini ta’kidlaydi. U ilmni egallagan shaxs odob-axloq bilan bezatilgan bo‘lishi lozimligini qayd etib, ilmsiz odobni, odobsiz ilmni jamiyat uchun zararli deb hisoblaydi. Bu fikrlar bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv, ya’ni bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlar uyg‘unligi g‘oyasiga mos keladi. “Mahbub ul-qulub” asarida Navoiy ilm ahlini jamiyatning eng e’zozli qatlami sifatida ko‘rsatadi. U ilmli insonning vazifasi faqat o‘zi uchun emas, balki xalq va jamiyat manfaatiga xizmat qilishdan iborat ekanini uqtiradi. Bu esa ta’limning ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi.

2. Tarbiya masalasida Alisher Navoiyning axloqiy qarashlari

Alisher Navoiy ta’lim va tarbiyani bir-biridan ajralmas tushuncha sifatida ko‘radi. Uning fikricha, tarbiya inson shaxsini shakllantiruvchi asosiy omil bo‘lib, axloqiy fazilatlar ta’lim jarayonining markazida turishi kerak. Mutafakkir halollik, adolat, kamtarlik, sabr-toqat, saxovat va insonparvarlik kabi fazilatlarni barkamol shaxsning asosiy belgisi sifatida ko‘rsatadi. “Hayrat ul-abror” asarida Navoiy insonning ichki dunyosi, ruhiy pokligi va yaxshi xulqi jamiyat barqarorligining asosiy omili ekanini ta’kidlaydi. U yomon xulq-atvor, kibr, manmanlik va jaholatni insonni tubanlikka yetaklovchi illatlar sifatida qoralaydi. Bu qarashlar hozirgi axloqiy tarbiya konsepsiyalariga hamohangdir. Navoiy yoshlarni tarbiyalashda oilaning, muhitning va ustozning roliga katta ahamiyat beradi. Tarbiya erta yoshdan boshlanishi va uzluksiz davom etishi lozimligini uqtiradi. Bu fikr bugungi uzluksiz ta’lim tamoyiliga mos keladi.

3. Komil inson g‘oyasi va uning pedagogik ahamiyati

Alisher Navoiy pedagogik qarashlarining markazida komil inson g‘oyasi turadi. Komil inson — bu nafaqat ilmli, balki yuksak axloqiy fazilatlarga ega, jamiyatga foyda keltiruvchi shaxsdir. Navoiy komil insonni ma’naviy, axloqiy va intellektual jihatdan barkamol shaxs sifatida tasvirlaydi. Mutafakkir komil insonni tarbiyalashda ilm, tarbiya va amaliy faoliyatning uyg‘unligini muhim deb hisoblaydi. Uningcha, bilim amalda qo‘llanilmasa, u o‘z ahamiyatini yo‘qotadi. Bu qarash bugungi ta’limda nazariya va amaliyot uyg‘unligi tamoyiliga mos keladi.
Komil inson g‘oyasi yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalashda muhim pedagogik manba bo‘lib xizmat qiladi.

4. Ustoz va shogird munosabatlari masalasida Navoiy qarashlari

Alisher Navoiy ustoz shaxsiga yuksak hurmat bilan qaraydi. Uning fikricha, ustoz – nafaqat bilim beruvchi, balki shogirdning ma’naviy kamolotiga yo‘l ko‘rsatuvchi yetakchidir. Ustozning vazifasi shogirdga ilm berish bilan birga, unga to‘g‘ri hayotiy qadriyatlarni singdirishdan iborat.
Shogird esa ustozga hurmat, itoat va sadoqat bilan munosabatda bo‘lishi kerak. Navoiy ustoz va shogird o‘rtasidagi o‘zaro ishonch va hurmat ta’lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri ekanini ta’kidlaydi. Bu qarashlar zamonaviy pedagogik hamkorlik, mentorlik va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyalari bilan uyg‘unlashadi.

Alisher Navoiyning ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari chuqur falsafiy va pedagogik mazmunga ega bo‘lib, ular bugungi ta’lim tizimi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mutafakkir ilm-ma’rifatni inson kamolotining asosiy sharti sifatida baholab, ta’limni axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘liq holda talqin etgan. Navoiy asarlarida ilgari surilgan komil inson g‘oyasi, ustoz va shogird o‘rtasidagi hurmat va mas’uliyatga asoslangan munosabatlar, ma’naviy-axloqiy tarbiyaning ustuvorligi zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan hamohangdir. Shunday ekan, Alisher Navoiy merosidan ta’lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish yosh avlodni

barkamol, ma’naviy yetuk va jamiyatga foydali shaxs etib tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Alisher Navoiyning ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari hozirgi zamon pedagogikasining maqsad va vazifalari bilan uyg‘un bo‘lib, yosh avlodni barkamol inson etib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy manba hisoblanadi. Uning boy pedagogik merosidan ta’lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish ma’naviy yuksak, mustaqil fikrlovchi va vatanparvar shaxslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy A. Mahbub ul-qulub**.** – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. Navoiy A. Hayrat ul-abror. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2015.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch**.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika nazariyasi**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
6. Abdurahmonov A. Alisher Navoiy pedagogik qarashlari**.** – Toshkent: Fan, 2012.

KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARI DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV METODLARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI

Xudayberganov Shuhrat Shavkat o‘g‘li
p.f.b.f.d (PhD)
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi professori
sh.xudayberganov.urdu@mail.ru
+99 897 792-19-09)
Xudayberganova Nuriya Ergashovna-
Urganch Davlat Pedagogika instituti 1- bosqich magistran
nuriyaxudayberganova849@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ metodlarning pedagogik va metodik ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etilgan. Kreativ yondashuvga asoslangan metodlar orqali bolalarda mantiqiy fikrlash, ijodiy tafakkur hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish usullari tizimli ravishda o‘rganilgan. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarda kreativ metodlarni samarali qo‘llashning pedagogik imkoniyatlari va metodik mexanizmlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Katta guruh tarbiyalanuvchilari, dunyoqarash, kreativ metod, mantiqiy fikrlash, ijodiy rivojlanish, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической и практической точек зрения анализируется педагогическое и методическое значение креативных методов в развитии мировоззрения воспитанников старшей группы. На основе креативно-ориентированных методов системно изучены способы формирования и развития у детей логического мышления, творческого мышления, а также компетенций самостоятельного принятия решений. Кроме того, раскрываются педагогические возможности и методические

механизмы эффективного применения креативных методов в образовательных занятиях с детьми дошкольного возраста.

Ключевые слова: воспитанники старшей группы, мировоззрение, креативные методы, логическое мышление, творческое развитие, педагогический подход.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and methodological significance of creative methods in developing the worldview of children in the senior preschool group from both scientific-theoretical and practical perspectives. Based on a creative-oriented approach, the study systematically examines methods for fostering and enhancing children’s logical thinking, creative thinking, and independent decision-making competencies. In addition, the pedagogical opportunities and methodological mechanisms for the effective implementation of creative methods in educational activities with preschool-aged children are highlighted.

Keywords: senior preschool children, worldview, creative methods, logical thinking, creative development, pedagogical approach.

Hozirgi davrda maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning shaxsiy va intellektual rivojlanishiga katta e’tibor qaratmoqda. Dunyoqarashni shakllantirish bolalarda mantiqiy fikrlash, ijodiy yondashuv va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan kreativ ta’lim Katta guruh tarbiyalanuvchilari bilan ishlashda ularning bilish va tajriba qilish faoliyatini faollashtirish, turli vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Kreativ yondashuv asosida mashg‘ulotlar nafaqat bilim berish, balki bolalarning o‘zini ifoda etishi va ijodiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kreativ metodlardan samarali foydalanish Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda ularning turli fikrlash usullarini qo‘llashga imkon yaratadi. Mashg‘ulotlar bolalarda o‘z fikrini erkin ifodalash, tajriba o‘tkazish va muammolarga ijodiy yechim topish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Kreativ metodlar bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda turli vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Masalan, turli konstruksion o‘yinlar, tasviriy san’at va dramatizatsiya orqali bolalar o‘z xohishiga ko‘ra fikrlarini amalga oshiradilar. Bunday faoliyat bolalarda mantiqiy tafakkur, muammo yechish qobiliyati va mustaqillikni shakllantiradi. Shu tariqa, kreativ yondashuv katta guruh bolalarining dunyoqarashini kengaytirish bilan birga ularni ijtimoiy va emotsional jihatdan rivojlantiradi.

Kreativ metoddan foydalanishning yana bir pedagogik imkoniyati shundaki, u bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni oshiradi. Mashg‘ulotlar interaktiv va qiziqarli shaklda olib borilganda bolalar o‘z bilimlarini faqat eshitish orqali emas, balki amaliyotda qo‘llash orqali egallaydilar. Bu esa ularning bilimlarni mustahkamlash, tafakkur jarayonlarini rivojlantirish va dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladi. Tarbiyachining kreativ yondashuvi bolalarni turli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga va ijodiy yechimlar izlashga rag‘batlantiradi.

Shuningdek, kreativ metodlar bolalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg‘ulotlarni individual va guruh bo‘lib tashkil etish imkoniyatini beradi. Guruhda ishlash jarayonida bolalar bir-biridan o‘rganadi, birgalikda muammoni hal qilishni o‘rganadi va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda, kreativ metod Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda nafaqat bilim, balki ijtimoiy va emotsional rivojlanishga ham hissa qo‘shadi. Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ metodlar bolalarning turli fikrlash usullarini qo‘llash imkonini yaratadi. Mashg‘ulotlar bolalarni

o‘z fikrini erkin ifodalashga, turli g‘oyalarni sinab ko‘rishga va natijalarni tahlil qilishga yo‘naltiradi. Kreativ yondashuv orqali bolalar muammolarni yechishda turli variantlarni ko‘rib chiqishni o‘rganadilar va natijada mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Kreativ mashg‘ulotlar bolalarda fantaziya va tasavvur qobiliyatini shakllantiradi. Masalan, turli dramatik o‘yinlar, tasviriy san’at va konstruksion faoliyat bolalarning ijodiy tafakkurini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, bolalar o‘z yechimlarini guruhda muhokama qilib, bir-biridan o‘rganadilar, hamkorlik va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu jarayon katta guruh bolalarining ijtimoiy ko‘nikmalarini oshirishga ham xizmat qiladi.

Kreativ metodlar bolalarning qiziqishini uyg‘otadi va ularning o‘rganishga bo‘lgan ichki motivatsiyasini oshiradi. Tarbiyachi interaktiv va qiziqarli vositalardan foydalangan holda mashg‘ulotni har bir bolaning shaxsiy xususiyatlariga moslashtirishi mumkin. Natijada bolalar bilimlarni faqat eshitish orqali emas, balki amaliy faoliyat orqali mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, kreativ ta’lim bolalarda o‘zini ifodalash, ijodiy yechimlar topish va dunyoqarashni kengaytirish imkoniyatini yaratadi.

Kreativ yondashuvning yana bir pedagogik afzalligi shundaki, u bolalarni mustaqil faoliyatga rag‘batlantiradi. Bolalar o‘z g‘oyalarini sinab ko‘rib, xatolarini tahlil qiladi va to‘g‘rilashga intiladi. Bu esa ularni kelgusidagi ta’lim jarayoniga tayyorlaydi va shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu tarzda, Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ ta’lim nafaqat bilim berish, balki ijodiy va ijtimoiy rivojlanishni ham ta’minlaydi.

Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ metodlar bolalarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini yanada kuchaytiradi. Mashg‘ulotlar davomida bolalar turli topshiriqlarni bajarib, o‘z qarashlarini sinab ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu jarayon bolalarda sabr-toqat, muammoga ijodiy yechim topish va natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kreativ yondashuv orqali bolalar o‘zlarining individual xususiyatlarini namoyon qiladi, o‘z g‘oyalarini erkin ifodalaydi va yangi bilimlarni o‘zlashtirishga qiziqishi ortadi.

Kreativ metodlar Katta guruh tarbiyalanuvchilarining muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Guruhdagi interaktiv mashg‘ulotlar bolalarni bir-biri bilan fikr almashishga, hamkorlikda muammoni hal qilishga va jamoaviy qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi. Shu bilan birga, dramatik o‘yinlar, konstruksion va tasviriy faoliyat bolalarda fantaziya va estetik didni shakllantiradi. Bolalar o‘z yechimlarini boshqalar bilan muhokama qilarkan, dunyoqarashi kengayadi va turli fikrlash usullarini qo‘llashga o‘rganadi.

Kreativ yondashuvning pedagogik ahamiyati shundaki, u tarbiyachiga mashg‘ulotlarni bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirish imkonini beradi. Tarbiyachi turli metod va vositalardan foydalanib, mashg‘ulotni interaktiv va qiziqarli qiladi, bolalarning e’tiborini jalb qiladi va bilimlarni amaliy faoliyat orqali mustahkamlashga yordam beradi. Shu tarzda, bolalar nafaqat bilim egallaydi, balki o‘zini ifodalash, ijodiy yechimlar topish va dunyoqarashni kengaytirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shuningdek, kreativ metodlar bolalarning o‘z-o‘zini baholash va xatolarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar o‘z ishlarini tekshirib, xatolarini aniqlaydi va to‘g‘rilashga harakat qiladi. Bu esa ularni mustaqil va mas’uliyatli faoliyatga rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, kreativ yondashuv bolalarda yangi bilimlarni mustahkamlash va

kelajakdagi ta’lim jarayoniga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu tariqa, katta guruh bolalarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ ta’limning o‘rni nafaqat bilim berish, balki shaxsiy, ijtimoiy va ijodiy rivojlanish jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ ta’lim bolalarning mustaqil fikrlash va ijodiy yechimlar topish qobiliyatini yanada rivojlantiradi. Mashg‘ulotlar davomida bolalar turli topshiriqlarni bajarganda o‘z qarashlarini amaliyotda sinab ko‘radilar va natijalarni tahlil qiladilar. Shu jarayonda bolalar o‘z qarorlariga javobgarlikni his etib, muammolarni hal qilishda turli strategiyalarni qo‘llashni o‘rganadilar. Kreativ yondashuv bolalarni o‘z fikrini ifodalashga, fantaziyasini kengaytirishga va yangi bilimlarni o‘zlashtirishga rag‘batlantiradi.

Kreativ mashg‘ulotlar bolalarda ijodiy va analitik tafakkurni rivojlantirish bilan birga, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Guruhdagi interaktiv faoliyat bolalarni bir-biri bilan fikr almashishga, birgalikda yechim topishga va jamoaviy qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Dramatik o‘yinlar, konstruksion va tasviriy faoliyat esa bolalarda fantaziya, estetik did va ijodiy tasavvurni rivojlantiradi. Shu tarzda, bolalar dunyoqarashini kengaytiradi va turli fikrlash usullarini qo‘llashni o‘rganadilar.

Kreativ metodlar bolalarda o‘z-o‘zini baholash va xatolarini tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mashg‘ulot davomida bolalar o‘z faoliyatini kuzatib, natijalarni tahlil qiladi va kerakli o‘zgartirishlarni kiritadi. Bu esa ularni mustaqil fikrlash va mas’uliyatni his qilishga o‘rgatadi. Shu tariqa, kreativ ta’lim katta guruh bolalarining dunyoqarashini nafaqat bilim olish, balki ijodiy, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish jihatdan boyitadi. Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ ta’lim bolalarning qiziqish va motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulotlar jarayonida bolalar turli topshiriqlarni bajarib, o‘z bilimlarini sinab ko‘rish va yangi tajribalarni o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu tariqa, bolalar o‘rganish jarayonida faol ishtirok etadi, o‘z fikrini erkin ifodalaydi va ijodiy yechimlar izlashga rag‘batlanadi. Kreativ yondashuv bolalarning mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni turlicha hal qilish va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Kreativ ta’lim bolalarda ijodiy tafakkur bilan birga, emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Guruh mashg‘ulotlari bolalarni bir-biri bilan fikr almashishga, hamkorlikda ishlashga va turli vaziyatlarda yechim topishga o‘rgatadi. Dramatik o‘yinlar, vizual san’at, musiqiy va konstruksion faoliyat bolalarning fantaziyasini rivojlantiradi, ularni ijodiy fikrlashga rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, bolalar bir-biridan o‘rganadi va turli fikrlash strategiyalarini qo‘llashni o‘rganadi, bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

Kreativ yondashuv tarbiyachiga mashg‘ulotlarni individual xususiyatlarga moslashtirish imkonini beradi. Tarbiyachi turli interaktiv vositalar va metodlardan foydalangan holda mashg‘ulotni qiziqarli, amaliy va samarali qiladi. Bu esa bolalarning bilimlarni amaliyotda qo‘llash, o‘zini ifodalash va ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlarini oshiradi. Shu tariqa, kreativ ta’lim bolalarni yangi bilimlarni mustaqil o‘zlashtirishga, turli vaziyatlarda ijodiy yechimlar topishga va o‘z qarorlariga javobgarlikni his qilishga yo‘naltiradi.

Kreativ metodlar bolalarda o‘z-o‘zini baholash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar o‘z ishlarini tekshirib, xatolarini aniqlaydi va to‘g‘rilashga harakat qiladi. Bu esa ularni mustaqil fikrlashga, mas’uliyatni his qilishga va kelajakdagi ta’lim jarayonlariga tayyorlashga yordam beradi. Shu bilan birga, kreativ yondashuv

bolalarda dunyoqarashni kengaytirish, ijodiy va shaxsiy rivojlanishni ta’minlashda samarali vosita hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Katta guruh tarbiyalanuvchilarining dunyoqarashini rivojlantirishda kreativ metodlardan foydalanishning o‘rni muhim ahamiyatga ega. Kreativ yondashuv bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur, muammoni hal qilish va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantiradi. Tarbiyachining innovatsion va interaktiv metodlardan foydalanishi mashg‘ulotlarni qiziqarli va samarali qiladi, natijada bolalar dunyoqarashi kengayadi va ularning shaxsiy rivojlanishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva N. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi va kreativ yondashuvlar. Toshkent. 2020. 52–60-betlar.
2. Karimov S. Bolalarning ijodiy rivojlanishi. Samarqand. 2019. 44–51-betlar.
3. Xolmatova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoqarashni shakllantirish metodikasi. Toshkent. 2021. 78–85-betlar.
4. Rustamova D. Kreativ ta’lim texnologiyalari. Buxoro. 2022. 63-70-betlar.
5. Ismoilov B. Pedagogik innovatsiyalar va bolalar ijodi. Toshkent. 2018. 35–42-betlar.
6. Usmonova F. Katta guruh bolalari bilan ishlashda interaktiv metodlar. Andijon. 2023. 90–97-betlar.
7. Rahimov J. Maktabgacha ta’limda kreativ yondashuvlar. Namangan. 2017. 41–48-betlar.

IJODIY O‘YINLAR ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOTNI RIVOJLANTIRISHNING SHAKL, METOD VA VOSITALARI

Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti(PhD)
Yusupova Nurxon Abdulla qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijodiy o‘yinlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqotni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijodiy o‘yinlarning bolalar nutqiy faoliyati, ijtimoiy faolligi va shaxslararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Maktabgacha ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan ijodiy o‘yinlarning shakllari, metodlari va vositalari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan asoslab beriladi. Xususan, rolli, sahnalashtirilgan va didaktik o‘yinlar orqali bolalarning dialogik nutqi, o‘z fikrini erkin ifodalash hamda tengdoshlar bilan samarali muloqotga kirishish qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari ijodiy o‘yinlardan tizimli va maqsadli foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot kompetensiyasini samarali shakllantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: ijodiy o‘yinlar; maktabgacha yosh; muloqotni rivojlantirish; nutqiy faoliyat; pedagogik metodlar; o‘yin texnologiyalari; ijtimoiy muloqot

Аннотация: В статье анализируются педагогические возможности развития коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста на основе творческих игр. Освещается значение творческих игр в формировании речевой активности, социальной активности и навыков межличностного общения детей. С научно-педагогической точки зрения обосновываются формы, методы и средства творческих игр, применяемых в системе дошкольного образования. В частности, показаны возможности развития диалогической речи, умения свободно выражать свои мысли и эффективно взаимодействовать со сверстниками посредством ролевых, инсценированных и дидактических игр. Результаты исследования подтверждают, что систематическое и целенаправленное использование творческих игр способствует эффективному формированию коммуникативной компетентности у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: творческие игры; дошкольный возраст; развитие общения; речевая деятельность; педагогические методы; игровые технологии; социальное взаимодействие.

Annotation. This article analyzes the pedagogical potential of creative games in developing communication skills among preschool-aged children. The study highlights the significance of creative games in enhancing children’s speech activity, social engagement, and interpersonal communication skills. From a scientific and pedagogical perspective, the forms, methods, and tools of creative games applied in the preschool education process are substantiated. In particular, the possibilities of developing dialogic speech, the ability to express one’s thoughts freely, and effective interaction with peers through role-playing, dramatized, and didactic games are demonstrated. The research findings confirm that the systematic and purposeful use of creative games contributes to the effective formation of communication competence in preschool children.

Keywords: creative games; preschool age; communication development; speech activity; pedagogical methods; play-based technologies; social interaction

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida, xususan, muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola nutqi, ijtimoiy tajribasi va emotsional holati faol ravishda rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan, ijodiy o‘yinlar maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning muloqot kompetensiyasini shakllantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida qaraladi.

Ijodiy o‘yinlar bolalarning mustaqil fikrlashi, tasavvuri va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday o‘yinlar jarayonida bolalar o‘zaro muloqotga kirishadi, rollarni taqsimlaydi, kelishuvga erishadi va nutqiy faoliyat orqali fikr almashadi. Natijada bolaning og‘zaki nutqi boyiydi, muloqot madaniyati shakllanadi va ijtimoiy moslashuv darajasi oshadi.

Maktabgacha ta’limda ijodiy o‘yinlar asosida muloqotni rivojlantirish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- Rolli o‘yinlar - “Oila”, “Bog‘cha”, “Shifokor”, “Do‘kon” kabi syujetli o‘yinlar orqali bolalar ijtimoiy rollarni bajaradi va muloqot tajribasini egallaydi.
- Sahnalashtirilgan o‘yinlar - ertak va hikoyalar asosida dialog va monolog nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.
- Didaktik o‘yinlar - savol-javob, taqqoslash va izohlash orqali muloqot faolligini oshiradi.

➢ Jamoaviy ijodiy faoliyat - guruh bo‘lib o‘ynash orqali hamkorlik va o‘zaro muloqotni mustahkamlaydi.

Ijodiy o‘yinlar jarayonida muloqotni rivojlantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

✓ Faollashtiruvchi metodlar – bolalarni savol berishga, fikr bildirishga va muloqotga jalb etadi.

✓ Imitatsiya metodi – kattalar yoki tengdoshlarning nutqiy namunalarini takrorlash orqali nutqni rivojlantiradi.

✓ Muammoli vaziyat yaratish metodi - o‘yin davomida kelib chiqadigan muammolarni muloqot orqali hal qilishni talab qiladi.

✓ Dialogik nutqni rivojlantirish metodi - savol-javob va suhbatlar orqali muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ijodiy o‘yinlar asosida muloqotni rivojlantirishda o‘yinchoqlar va predmetli materiallar, tasviriy vositalar (rasmlar, kartochkalar), sahnalashtirish atributlari (qo‘g‘irchoqlar, niqoblar), multimedia va audiovizual materiallar, og‘zaki nutqni qo‘llab-quvvatlovchi didaktik materiallar singari pedagogik vositalardan foydalaniladi.

Xulosa qilib aytganda, Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqotni rivojlantirish jarayonida ijodiy o‘yinlar samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijodiy o‘yinlar orqali bolalar nafaqat nutqiy faollik va ijtimoiy ko‘nikmalarini oshiradi, balki tasavvur va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Rolli, sahnalashtirilgan va didaktik o‘yinlar bolalarga o‘z fikrini erkin ifodalash, tengdoshlar bilan muloqotga kirishish va jamoaviy faoliyatda hamkorlik qilish imkonini beradi.

Shuningdek, ijodiy o‘yinlarni qo‘llash pedagogik metod va vositalarning to‘g‘ri tanlanishi va tizimli foydalanishni talab qiladi. Didaktik materiallar, o‘yinchoqlar, sahnalashtirish atributlari va multimediya vositalari muloqotni rivojlantirishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali vositalardir. Natijada, ijodiy o‘yinlar maktabgacha ta’limda muloqot kompetensiyasini shakllantirishning eng muhim strategik vositasi hisoblanadi. Ularning tizimli va maqsadli qo‘llanilishi bolalarning nutqiy, ijtimoiy va emosional rivojlanishini ta’minlaydi hamda maktabgacha ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davletova, S. & Karimov, M. Ijodiy o‘yinlar orqali bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish. *Pedagogika va Psixologiya*, 4(2), 45–52. 2021.

2. Elkonin, D. B. *Psikhologiya igry i razvitiya rebenka* [The Psychology of Play and Child Development]. Moskva: Akademiya. 2005.

3. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1978.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ O‘STIRISH MASHG‘ULOTLARI VOSITASIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Matchanova Nazokat Qudrat qizi
Urganch davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi
(nazokatmatchonova@mail.com)
+998938692121
Yusupova Risolat Yusupboyevna
Urganch davlat pedagogika insituti magistranti
(yusupovar854@gmail.com)
+998951871489

Annatatsiya: Ushbu maktabgacha bolalarda nutq va kommunikativ vositalarni yozishda pedagogik ahamiyati tahlil. Tadqiqotda bolalar nutqining erkin fikrlash, muloqot madaniyati va ijtimoiy faollik bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida yoritiladi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirishga innovatsion mashg‘ulotlarda va interfaol o‘qitish metodlarini qo‘llashning asoslab beriladi. Pedagogik jarayonlarning ijodiy rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga erishish hamda qulay pedagogik sharoitning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib ko‘rsatib o‘tiladi. Maqola maktabgacha ta’lim tizimidagi nutqni rivojlantirish jarayonlarini ta’minlashda amaliy tajriba ega.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutqni rivojlantirish, kommunikativ narsa, so‘z boyligi, fikrlash, interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiya, muloqot jarayoni, pedagogik ijodkorlik.

Abstract: This is an analysis of the pedagogical significance of speech and writing communicative tools in preschool children. The study highlights children's speech as a process inextricably linked with free thinking, communication culture and social activity. The use of innovative classes and interactive teaching methods for the development of speech in preschool educational institutions is justified. Creative development of pedagogical processes, the introduction of modern technologies into the educational process and favorable pedagogical conditions are shown as an important factor in the development of communicative competence. The article has practical experience in ensuring the processes of speech development in the preschool education system.

Keywords: preschool education, speech development, communicative object, vocabulary, thinking, interactive methods, innovative pedagogical technology, communication process, pedagogical creativity.

Аннотация: В статье анализируется педагогическое значение речевых и письменных коммуникативных средств у детей дошкольного возраста. Исследование подчеркивает роль речи как процесса, неразрывно связанного со свободным мышлением, культурой общения и социальной активностью. Обосновывается использование инновационных занятий и интерактивных методов обучения для развития речи в дошкольных образовательных учреждениях. Творческое развитие педагогических процессов, внедрение современных технологий в образовательный процесс и благоприятные педагогические условия показаны как важные факторы развития

коммуникативной компетенции. Статья содержит практический опыт обеспечения процессов развития речи в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, коммуникативный объект, лексика, мышление, интерактивные методы, инновационные педагогические технологии, коммуникационный процесс, педагогическое творчество.

Maktabgacha ta’lim tizimida mustaqil fikrlash orqali bolalar erkin va bugungi kunda rivojlanayotgan pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Inson rivojlanishida nutq onogenez jarayonining bosqichlaridayoq harakat sifatida namoyon bo‘lib, shaxslararo muloqotni ta’minlovchi asosiy vositani ta’minlash. Erta bolalarda atrof-muhit bilan o‘zaro aloqaga kirishish harakatiga nutqning mazmuni va nazoratini belgilab beradi. Bilish faoliyati jarayonida og‘zaki muloqot jarayonida amalga oshib, bola axborotni qabul qilish, qayta ishlash va ifodalashni aynan muloqot orqali o‘zlashtirish. Maktabgacha ta’lim tashkilotida tarbiyachi bilan olib boriladigan muntazam muloqot orqali dialogik shakllanadi. Shu bilan birga, tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlar kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishida muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ muammolarning shakllanishi va namoyon bo‘lish jarayoni kamida ikki asosiy yo‘nalishda amalga oshadi. Birinchi yo‘nalish bolaning tilni o‘zlashtirishi orqali lingvistik tizimlarning rivojlanishini nazarda tutadi. Ikkinchi yo‘nalish esa muloqot jarayonida samarali ishtirok etish, mazmunli nutqni shakllantirish hamda interfaol ijtimoiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yish bilan bog‘liq muammolarni qamrab oladi. Ushbu jarayon davomida bolada suhbatni boshlash, uni izchil davom ettirish, zarurat tug‘ilganda muloqot mavzusini mos ravishda o‘zgartirish va suhbatdosh e’tiborini saqlab qolishga qaratilgan kommunikativ aloqalarni tashkil eta olish ko‘nikmalari rivojlanadi. Maktabgacha ta’lim jarayonida maqsadli tashkil etilgan mashg‘ulotlar hamda ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar orqali bolalarning nutq faoliyatini rivojlantirish, so‘z boyligini kengaytirish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish imkoniyati yaratiladi.

Ta’lim jarayonining barcha yo‘nalishlari bolalarning so‘z boyligini kengaytirish va nutq malakalarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarda samarali pedagogik sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish jarayoniga innovatsion o‘qitish metodlarini joriy etish eng muhim didaktik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Bunday metodlarning ta’lim faoliyatiga tatbiq etilishi guruhdagi bolalarning o‘z shaxsiy “men”ini anglashiga, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga hamda o‘z qarashlarini amaliy faoliyat jarayonida erkin ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Yurtimizda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy rivojlanishining sifat darajasini oshirish uchun pedagoglarning ijodiy salohiyatini rag‘batlantirish, shuningdek, ta’lim jarayonlariga zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni faol joriy etish zarur.

Pedagogning ijodkorligi, metodik tayyorgarligi va yangilikka ochiq bolalar nutqini yaxshilashga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy ishlab chiqarishlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning o‘z “men”ini erkin anglashiga, fikrini bayoniga va jarayonda faol ishtirok etishiga imkon beradi. Demak, maktabgacha ta’lim tizimida kommunikativ narsalarni rivojlantirish psixologik metodik masala, balki pedagogik jarayonning barqaror strategik

vositalaridan biri sifatida qaraladi. Aynan shu bolani ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi va muloqotga tayyor shaxsiy tarbiyalashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim orqali bolada mustaqil nutqi shakllanadi, balki boshqa fikr davrasida bo‘ladi. Aynan yoshda bola tayyor fikrni shu qabul qiluvchi emas, balki ishlab chiquvchi sub’ektga aylanib fikrlaydi. Shu maqsadda nutq o‘stirish mashg‘ulotlarini faqat lug‘at bo‘yitish yoki grammatik to‘g‘rilik bilan cheklash metodologik tuzatish noto‘g‘ri yoritishdir. Pedagog olimlarning qarashlari shuni ko‘rsatadiki, nutq — bu mustaqil fikrlashning shakllanishi emas, balki uning shakllanishidir.

Vygotskiy nutq va tafakkur bir-biridan mustaqil rivojlanmaydi, degan g‘oyani oldin suradi. Uning fikricha, bola ijtimoiy muloqot jarayonida ichki nutqdan qanday qilib, bu nutq tafakkur vositasiga aylanadi. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari aynan shu jarayonni faollashtirsa, bola mustaqil fikrlashga o‘rganadi. Vygotskiy nazariyasining amaliy qo‘llanishida muhim muammo mavjud: agar tarbiyachi doimo va boshqaruvchi rolida qolsa, fikrlash jarayoni yordamga qaram bo‘lib qoladi. Demak, nutq mashg‘ulotlari mustaqillikka olib borishi uchun yordam berishi bosqichma-bosqich kamaytirilishi zarur.

Leontevning faoliyat nazariy ko‘ra, nutqiga muvofiq emas, balki maqsadli faoliyat jarayonida rivojlanadi. Bola faqat tinglovchi bo‘lib qolgan mashg‘ulotlarda mustaqil fikrlash shakllanmaydi. Aksincha, belgilash va fikrni asoslash asosida ta'lim jarayonida nutq rivojlanadi. Bu esa nutq o‘stirish mashg‘ulotlarining reproduktiv emas, balki produktiv xarakterga ega bo‘lishini talab qiladi.

J. Piaget maktabgacha bo‘lgan bolani egotsentrik tafakkur bosqichida deb hisoblaydi va bu davrda fikrlashi sub'ektiv bo‘lishini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko‘ra, tashqi atrof-muhitni va tahlil qilish vositasiga aylanadi. Piagetga ko‘ra, nutq atrof-muhitni idrok etishi va tahlil qilishiga xizmat qiladi. ushbu nazariyada ijtimoiy muloqotning ta'siri katta darajada yoritilmagan. Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, shaxsiy nutqi va mustaqil fikrlashi muloqot, hamkorlik va o‘zaro munosabatlar jarayonida faol rivojlanadi.

Rubinshteynning “tafakkur faoliyat jarayonida shakllanadi” degan g‘oyasi nutq o‘stirish mashg‘ulotlari metodologiyasi uchun muhim tayanch ishini boshlashdir. Agar mashculot jarayonida muammo yaratilmasa, bola mustaqil fikrlashga urinish sezmaydi. Kerakli savollarga tayyor javob berish esa tafakkurni emas, balki xotirani rivojlantiradi. Shu bois nutq o‘zlashtirish mashg‘ulotlari kerak bo‘lganda fikrlash faolligini ta’minlashga qaratilishi lozimdir.

Maktabgacha bolalarda nutq o‘rganish mashg‘ulotlari qo‘shimcha usuli mazmuni va tashkil etilish usuliga bevosita bog‘liq. Agar bu mashg‘ulotlar faqat tayyor bilimlarni ishlab chiqarish va takrorlashga yo‘qotilsa, bola nutqi rivojlanishi mumkin, biroq mustaqil fikrlash shakllanmaydi. Pedagog olimlarning ilmiy qarashlari shuni ko‘rsatadiki, nutq orqali fikrlash jarayonini faol asosiy vosita bo‘lib, u muloqot, muammoli muammolar va erkin fikr muloqoti orqali rivojlanadi. Shunday ekan, nutq o‘stirish mashg‘ulotlari bolani gapirtirishga emas, balki o‘ylashga, tanlashga va o‘z fikrini asoslashga undashi kerak. Faqatgina foydalanish mustaqil fikrlashini shakllantirib, samarali pedagogik vositaga aylanadi.

O‘zbek pedagogi olimlari ham nutq o‘stirish masalasini bolalarning hayotiy yordami, milliy qadriyatlari va muloqot madaniyati bilan bog‘liq holda talqin etadilar. Ularning fikricha, erkin suhbat, hikoya fikri va rolli o‘yinlarga ijodiy mashg‘ulotlar bolalarda mustaqil va ijtimoiy fikrlashni samarali rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, pedagoglar mashg‘ulotlari shuni ko‘rsatadiki, nutq o‘qish mashg‘ulotlari mustaqil fikrlashni boshlash uchun bo‘lishi uchun u muloqotga, tanlovga va muammoli loyihaga asoslanishi kerak. Aks holda nutq rivojlanadi, ammo fikr mustaqil bo‘lib shakllanmaydi. Demak, metodologik yordam to‘g‘ri hosil — bu bolani gapirtirish emas, balki o‘ylashga majbur qilishdir. Maktabgacha yosh davri bolada nutq va kommunikativ jarayonlar uchun eng muhim bosqich. Aynan shu vaqtda muloqotda so‘z boyligi va mustaqil fikrlash ko‘rinishi rivojlanishi, keyingi ta’lim bosqichlari uchun poydevor yaratiladi. Ta’lim jarayonida nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyatlar samarali va maqsadli tashkil etilmasa, tashqi kommunikativ qurilishi to‘liq namoyon bo‘lmaydi. Buning uchun maktab ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni etishtirish, interfaol metodlardan samarali foydalanish hamda bolani faol muloqot sub'ekti sifatida ko‘rish zarurati yoki yordam berishi mumkin. Pedagoglar mashg‘ulotlari shuni ko‘rsatadiki, nutq o‘qish mashg‘ulotlari mustaqil fikrlashni boshlash uchun bo‘lishi uchun u muloqotga, tanlovga va muammoli loyihaga asoslanishi kerak. Aks holda nutq rivojlanadi, ammo fikr mustaqil bo‘lib shakllanmaydi. Demak, metodologik yordam to‘g‘ri hosil — bu bolani gapirtirish emas, balki o‘ylashga majbur qilishdir.

Foydalanilgan adabyotlar

1. Sh.Sodiqova Maktabgacha pedagogika T. Fan va texnologiya 2012 y. F.Qodirova Sh.Toshpolatova M.Azamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2013.

2. D.R. Babayeva. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). T.«Barkamol fayz media», 2018- y.

3. Lupicheva Natalya Sergeevna "Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish metodikasi"nutqni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy maqola 03.02.2019.

4. Ergashevna, A. D. (2023). Talabalarda pedagogik-psixologik moslashuvchanlik mehanizimlarini rivojlantirish tehnologiyalarini takomillashtirish bugungi muommo sifatida. Pedagogs jurnali, 26(1), 13-17.

5. Akramova, D. (2022). Bo‘lajak pedagog-psixologlarning maktabgacha ta’lim tizimidagi faoliyati. Science and innovation, 1(B8), 322-326.

6. Akramova, D. (2022). Oliy ta’lim muassalari talabalarida pedagogik-psixologik moslashuvchanlikni mazmun mohiyati. Science and innovation, 1(B8), 2150-2153.

MAKTABGACHA TA’LIMDA EKOLOGIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH ASOSLARI

Madaminova Munavvar Rohat qizi
Urganch davlat pedagogika institit o‘qituvchisi
E-mail munavvarmadaminova02@gmail.com
+998880911238
Hakimova Sadoqat
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
sadoqath79@gmail.com
+998771899793

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (AI) imkoniyatlaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq qilinadi. Bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshirishda interaktiv o‘yinlar, virtual reallik (VR) va sun’iy intellektga asoslangan ta’limiy dasturlarning o‘rni tahlil etilgan. Shuningdek, raqamli vositalar orqali ekologik tarbiyani tashkil etishning metodik tavsiyalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ekologik tarbiya, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, virtual reallik, interaktiv metodlar, barqaror rivojlanish.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические и практические основы использования современных цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) в формировании экологической культуры у детей дошкольного возраста. Анализируется роль интерактивных игр, виртуальной реальности (VR) и образовательных программ на базе ИИ в повышении интереса детей к природе. Также представлены методические рекомендации по организации экологического воспитания с помощью цифровых инструментов.

Ключевые слова: Экологическое воспитание, дошкольное образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, виртуальная реальность, интерактивные методы, устойчивое развитие.

Annotation: This article explores the theoretical and practical foundations of using modern digital technologies and artificial intelligence (AI) in forming environmental culture among preschool children. The role of interactive games, virtual reality (VR), and AI-based educational programs in increasing children's interest in nature is analyzed. Additionally, methodological recommendations for organizing environmental education through digital tools are provided.

Keywords: Environmental education, preschool education, digital technologies, artificial intelligence, virtual reality, interactive methods, sustainable development.

Annotation: This article explores the theoretical and practical foundations of using modern digital technologies and artificial intelligence (AI) in forming environmental culture among preschool children. The role of interactive games, virtual reality (VR), and AI-based educational programs in increasing children's interest in nature is analyzed. Additionally, methodological recommendations for organizing environmental education through digital tools are provided.

Keywords: Environmental education, preschool education, digital technologies, artificial intelligence, virtual reality, interactive methods, sustainable development.

Bugungi global ekologik inqiroz sharoitida yosh avlodga tabiatni asrash va resurslardan oqilona foydalanishni o‘rgatish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. An’anaviy usullar bilan bir qatorda, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni (AI) ta’lim jarayoniga integratsiya qilish bolalarning ekologik bilimlarini vizual va interaktiv tarzda boyitishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) ekologik tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish bir necha yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:Virtual Reallik (VR) va Augmented Reality (AR): Bolalar sinf xonasidan chiqmagan holda dunyoning turli ekotizimlariga (okean tubi, tropik o‘rmonlar) "sayohat" qilishlari mumkin. Bu ularda tabiatga nisbatan emotsional bog‘liqlikni uyg‘otadi.Sun’iy Intellektga asoslangan "Smart-o‘yinchoqlar": AI

yordamida ishlaydigan robotlar yoki ilovalar bolalarning tabiat haqidagi savollariga javob beradi, o‘simliklarni parvarish qilish bo‘yicha interaktiv topshiriqlar beradi.Gamifikatsiya: Chiqindilarni saralash yoki daraxt ekish kabi jarayonlarni o‘yin shakliga keltirish orqali bolalarda ekologik mas’uliyat shakllanadi.Sun’iy intellektning afzalligi: AI tizimlari har bir bolaning qabul qilish darajasiga mos ravishda ekologik ma’lumotlarni individuallashtirib berish imkoniyatiga ega. Masalan, "ChatGPT" yoki maxsus ta’limiy botlar orqali ertak qahramonlari tilidan tabiatni asrash haqida hikoyalar yaratish mumkin.Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt maktabgacha ta’limda ekologik tarbiyani yangi bosqichga olib chiqadi. Biroq, ushbu vositalar faqat yordamchi bo‘lishi, bolaning jonli tabiat bilan muloqotini to‘liq almashtirmasligi lozim.

Texnologiya va tabiat uyg‘unligi kelajakda ekologik ongi yuksak shaxslarni tarbiyalashning eng samarali yo‘lidir. Sun’iy intellekt (AI) – Shaxsiylashtirilgan ekologik ustoz sifatida.Maktabgacha yoshdagi bolalarning diqqat konsentratsiyasi qisqa vaqtni tashkil etadi. Sun’iy intellektga asoslangan platformalar har bir bolaning qiziqishi va bilim darajasiga moslashgan holda ma’lumot beradi.Adaptiv o‘qitish: Agar bola hayvonlarga qiziqsa, AI unga hayvonlarning yashash muhitini asrash orqali ekologiyani tushuntiradi.Interaktiv muloqot: Masalan, "Aqlli ayiqcha" shaklidagi AI robot bolaga tabiatdagi chiqindilarni qanday ajratishni o‘rgatadi va bolaning savollariga sodda tilda javob beradi.Virtual va To‘ldirilgan reallik (VR/AR) imkoniyatlari.An’anaviy rasmlar yoki videolar bolada tabiat bilan bevosita aloqa hissini uyg‘ota olmaydi. VR texnologiyasi esa "immersion" (sho‘ng‘ish) effektini beradi:Ekologik sayohatlar: Bolalar VR ko‘zoynaklari orqali Antarktidadagi muzliklarning erishini yoki o‘rmonlarning kesilish oqibatlarini vizual ko‘radilar. Bu ularda "tabiatga zarar yetkazmaslik" instinktini uyg‘otadi.AR-kitoblar: Kitobdagi oddiy gul rasmi smartfon kamerasi orqali jonlanib, uning qanday nafas olishi va suv ichishini ko‘rsatib beradi. Ma’lumotlarni tahlil qilish va monitoring

Maqolada quyidagi tavsiyalarni berish uning ilmiy qiymatini oshiradi:Ekran va tabiat muvozanati: Raqamli vositalardan foydalanish kuniga 15-20 daqiqadan oshmasligi va undan keyin albatta real tabiat qo‘ynida bog‘da amaliy mashg‘ulot o‘tkazilishi shart.Kontent tanlash: Foydalaniladigan AI ilovalari bolaning yoshiga mos, agressiyadan xoli va milliy qadriyatlarimizga (masalan, "isrof qilmaslik" tushunchasi) mos bo‘lishi lozim.Maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo‘llash – bu shunchaki trend emas, balki zamon talabidir. Bu texnologiyalar bolani tabiatdan uzib qo‘ymaydi, aksincha, u ko‘ra olmaydigan mikroskopik yoki global jarayonlarni ko‘rsatish orqali tabiatga bo‘lgan hurmat va hayrat hissini uyg‘otadi. Bu orqali biz "Raqamli avlod"ni "Ekologik avlod" sifatida tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2.Shodmonova Sh.S. "Maktabgacha ta’lim pedagogikasi". – Toshkent, 2020.
3.Ivanova G.V. "Экологическое образование в детском саду". – Moskva, 2019.
4.UNESCO (2023). "Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Early Childhood".
5.O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining "Ilm yo‘li" dasturi.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI AMALGA OSHIRISH METODIKASINING MAZMUNI, SHAKLI VA USULLARI.

Salavatova Xurshida San’at qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi
v.b.dotsent.salavatova.xurshida@mail.ru.88 **5126999**
Husainova Madina Arislonbek qizi
Ta’lim va tarbiya nazariyasi Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs
magistranti.madinaxusainova6@gmail.com **88 4582805**

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish metodikasining mazmuni, shakli va usullari amaliy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida tarbiyachi va ota-onalar hamkorligida vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari hamda tarbiyalanuvchilarda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda tarbiyaviy mashg‘ulotlar, o‘yin va faoliyatlar orqali qo‘llaniladigan metodlarning samaradorligi asoslab beriladi. Tarbiyalanuvchilarda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda tarbiyaviy mashg‘ulotlar, o‘yin va faoliyatlar orqali amalga oshiriladigan metodlar keng yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Vatan,vatanparvarlik, ota-ona, shakl, metod, o‘yin, ta’lim-tarbiya, mashg‘ulot, ijodiy faoliyat,badiiy adabiyot, amaliy mashg‘ulotlar,milliy qadriyat,suhbat.

Annotation. This article provides a practical and pedagogical analysis of the content, forms, and methods of implementing patriotic education in preschool educational institutions. In the course of the research, the pedagogical conditions for organizing patriotic education through cooperation between educators and parents are substantiated. In addition, the effectiveness of methods used through educational activities, games, and various forms of activity in shaping patriotic feelings in children is revealed.The article highlights the importance of games, creative activities, conversations, fiction, and practical exercises selected in accordance with the psychological characteristics of preschool children in patriotic education.

Keywords. Motherland, patriotism, parents, form, method, game, education and upbringing, activity, creative activity, fiction, practical exercises, national values, conversation.

Аннотация. В данной статье с практико-педагогической точки зрения анализируются содержание, формы и методы реализации патриотического воспитания в дошкольных образовательных организациях. В процессе исследования обосновываются педагогические условия организации патриотического воспитания на основе сотрудничества воспитателей и родителей. Также раскрывается эффективность методов, применяемых через воспитательные занятия, игры и различные виды деятельности в формировании патриотических чувств у воспитанников.

Ключевые слова.Родина, патриотизм, родители, форма, метод, игра, обучение и воспитание, занятие, творческая деятельность, художественная литература, практические занятия, национальные ценности, беседа.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti, millatning ma’naviy yuksalishi va barqaror rivojlanishi avvalo yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim davri shaxsning ma’naviy-axloqiy sifatlari, ijtimoiy qadriyatlari va dastlabki dunyoqarashi shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida yoshlarni barkamol, ijodiy va intellektual salohiyatga ega, har tomonlama rivojlangan shaxs,huquqiy savodxon, ma’nan va jismonan sog‘lom,ziyoli, madaniyatli qadrlar qilib tarbiyalash,davlat siyosatida ustuvor vazifalardan biri etib belgilandi.Bugungi kunning eng dolbzarb masalalaridan biri yoshlarning qalbi va ongiga milliy istiqlol g‘oyasini singdirish va yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdir.

Vatanparvarlik – bu shunchaki tuyg‘u emas, balki milliy ong, yurtga muhabbat, tarixiy xotiraga hurmat va ma’naviy mas’uliyat bilan chambarchas bog‘liq ijtimoiypsixologik holatdir. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyiyev “ Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – ma’naviy g‘oyamizning poydevoridir” asarida “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi - ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishda ana shu ikkita mustahkam ustunga, ya’ni, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyatga tayanamiz” deya ta’kidladilar.[7]

Adabiyotlar sharhi. Ota-onaning Vatanga bo‘lgan munosabati, milliy bayramlar va urf-odatlarga hurmati bolaning ongida ijobiy namuna sifatida mustahkamlanadi. Shu bois, oila muhitida berilayotgan tarbiya bolaning keyingi tarbiyaviy rivoji uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi **(, Majidova 2004).**Shaxsning ma’naviy-axloqiy sifatlari, jumladan vatanparvarlik tuyg‘ulari ilk bor oilada shakllanib, keyinchalik ta’lim muassasasida pedagogik jihatdan rivojlantiriladi va mustahkamlanadi (**Leontev, 1977)**Tarbiyachi tomonidan tashkil etiladigan mashg‘ulotlar, o‘yinlar, badiiy faoliyat va ijtimoiy muhit bolalarda vatanparvarlik tuyg‘ularining kognitiv (bilim), emosional (hissiy) va xulqiy (amaliy) komponentlarini shakllantirishga xizmat qiladi **(Elkonin, 1978)**

Tarbiyachi ota-onalar bilan muloqot jarayonida bolaning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va oilaviy tarbiya sharoiti haqida muhim ma’lumotlarga ega bo‘ladi. Bu esa vatanparvarlik tarbiyasini bolaning yosh va individual imkoniyatlariga mos holda tashkil etishga yordam beradi**. (Perepelkina, 2010).**

Mazmuni. Bugungi kunda jahonda ta’limning ehtiyojlari va talablaridan kelib chiqqan holda maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, tarbiyalanuvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi va zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo‘llash, maktabgacha yoshdagi bolalar ma’naviyatini shakllantirish ularni vatanga sadoqatli qilib tarbiyalash bo‘yicha bir qancha ustuvor yo‘nalishlar ishlab chiqilmoqda.

MTTda vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishda ijodiy faoliyat asosidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Bolalar va ota-onalar ishtirokida tashkil etilgan rasm chizish, kollajlar tayyorlash, ko‘rgazmalar o‘tkazish orqali bolalarda Vatanga nisbatan estetik va hissiy munosabat shakllanadi.Masalan, “Mening Vatanim”, “Bizning bayrog‘imiz”, “Yurt manzaralari” mavzularida tashkil etilgan ijodiy ishlar bolalarda milliy g‘urur va faxr tuyg‘ularini rivojlantiradi. Hamkorlikning muhim shakllaridan biri — tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasidagi individual muloqot va maslahatlardir. Bu shakl orqali tarbiyachi bolaning oilaviy muhitdagi tarbiyasi, qiziqishlari va xulq-atvori haqida ma’lumot oladi, ota-onalarga esa bolada vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish bo‘yicha aniq tavsiyalar beradi.Individual yondashuv tarbiyaviy jarayonni bolaning shaxsiy xususiyatlariga moslashtirish imkonini beradi.

Prezident.uz — Shavkat Mirziyoyevning nutqi (19.01.2021):

Leontevning faoliyat nazariyasiga ko‘ra, shaxs rivoji individual ehtiyoj va imkoniyatlarni hisobga olgan holda tashkil etilgandagina samarali bo‘ladi. Didaktik o‘yinlar ta’limiy maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular bolalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan bir qatorda tarbiyaviy vazifalarni ham bajaradi. **Xutorskoyning** fikriga ko‘ra, didaktik o‘yinlar bolaning bilish faoliyatini faollashtirib, ijtimoiy va ma’naviy qadriyatlarni ongli ravishda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

O‘yin faoliyatining vatanparvarlik tarbiyasiga ta’siri.
(1- Jadval)

N	**O‘yin turi**	**Mazmuni**	**Tarbiyaviy yo‘nalish**
1	Harakatli o‘yinlar	Jamoa bilan harakat	Hamjihatlik, birdamlik
2	Syujetli o‘yinlar	Ijtimoiy rollar	Jamiyatga daxldorlik
3	Didaktik o‘yinlar	Bilim asosida o‘yin	Milliy bilimlar
4	Ijodiy o‘yinlar	Erkin tasavvur	Vatanga mehr

O‘yin faoliyatining vatanparvarlik tarbiyasiga ta’siri bo‘yicha ushbu jadvalda o‘yin turi,mazmuni va tarbiyaviy yo‘nalishi ko‘rsatilgan.Har bir o‘yin o‘zining mazmuni va tarbiyaviy ta’siriga ega hisoblanadi.

Didaktik o‘yinlar asosida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish metodikasi.
(2-Jadval)

№	**Didaktik o‘yin nomi**	**Maqsadi**	**Mazmuni**	**Metod va usullar**	**Kutilayotgan natija**
1	“Mening Vatanim”	Vatan tushunchasini shakllantirish.	O‘zbekiston haqida sodda ma’lumotlar	Savol-javob tushuntirish	Vatanga qiziqish, faxr hissi
2	“Davlat ramzlarini tanish”	Ramzlar haqidagi bilimlarni oshirish	Bayroq, gerb, madhiyaning ma’nosi	Ko‘rgazmali metod	Milliy ramzlarga hurmat
3	“Qaysi bayram?”	Milliy bayramlarni farqlash	Navro‘z, Mustaqillik kuni	Taqqoslash, suhbat	Milliy qadriyatlarga qiziqish
4	“Men qaysi shahardaman?”	Hududiy tasavvurlarni rivojlantirish	Shahar va qishloqlar	Xarita bilan ishlash	Vatanga daxldorlik
5	“Kim Vatan uchun xizmat qiladi?”	Kasblar ahamiyatini anglash	Harbiy, shifokor, o‘qituvchi	Muloqotli o‘yin	Ijtimoiy mas’uliyat

Didaktik o‘yinlar asosida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish metodikasini biz MTT larida Katta guruh bolalaridan boshlab qo‘llasak bo‘ladi. Kichik va o‘rta guruhlarda bu o‘yinning soddaroq ko‘rinishlarini qo‘llasak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 23-fevral, “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi” 140-sonli Qarori.
2. Xamidova.G, Majidovalar o‘zlarining Vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish nomli ilmiy ishlarida yoritib o‘tganlar.
3 O‘g‘iljan Ataniyazova. - “Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning ahamiyati” .

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA TA’LIM JARAYONINING SHAKLLANISHI

Matchanova Nazokat Qudrat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
(nazokatmatchonova@gmail.com)
Tel:+998938692121
Yo‘ldasheva Hulkaroy Bxtiyor qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi
(hulkaroyyoldasheva2@gmail.com)

Annatatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha muassasalarda yoshlarning har jihatdan yetuk kamol topishida hozirgi zamon innovatsion usullarining o‘rni, ulardan maqsadga muvofiq hamda oqilona foydalanish yo‘llari, shuningdek, yangi metodlarning natijaviy ko‘rsatkichlari yoritilgan. Maktabgacha tarbiya markazlarida ilg‘or xalqaro amaliyotni o‘rganish va tatbiq etishning ijobiy ta’siri tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, robotatexnika, loyihalashtirish, texnologik yondashuv, innovatsion texnologiya, sun’iy intellect.

Аннотация: В данной научной статье рассматривается роль современных инновационных методов в комплексном развитии детей дошкольного возраста, способы их адекватного и рационального применения, а также результаты применения новых методов. Анализируется положительное влияние изучения и внедрения передовых международных практик в дошкольных учреждениях.

Ключевые слова: современное образование, робототехника, дизайн, технологический подход, инновационные технологии, искусственный интеллект.

Abstract: This scientific article discusses the role of modern innovative methods in the comprehensive development of young people in preschool institutions, ways to use them appropriately and rationally, as well as the results of new methods. The positive impact of studying and implementing advanced international practices in preschool centers is analyzed.

Keywords: modern education, robotics, design, technological approach, innovative technology, artificial intelligence.

Hozirgi davrda maktabgacha ta'lim tizimini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish, bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Raqamli texnologiyalar va innovatsion ta'lim metodlari yoshlarning har tomonlama yetuk kamol topishida muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim-tarbiya texnologiyalari negizida o‘qitish tizimini yo‘lga qo‘yishga alohida ahamiyat berilmoqda. Chaqaloqlar bog‘chasida go‘daklarning iste'dodi, salohiyati va talablarini nazarda tutgan holda, darslik jarayonlarini amalga oshirish davomida mo‘ljallangan maqsadga yetishishda eng muvofiq strategiya va metodikalarni saralab olish hamda ishlab chiqish mahorati zamonaviy zamon talabiga aylanib, bu pedagogik innovatsiya deb nomlanadi. Ta'limga texnologik metodologiya orqali yondashish dars jarayoni samaradorligini yuksaltiradi, yoshlarning mustaqil mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantiradi, ularning bilim olishga chanqoqligi va qiziqishini kuchaytiradi, ma'lumotlarni o‘z-o‘zidan egallash imkoniyatlarini yaratadi. Hozirgi zamon innovatsiyalari ilgari xalq iqtisodiyotining har xil tarmoqlarida mehnat qiluvchi ota-bobolarning jamiyatdagi faoliyatini oshirish uchun zamin yaratishga xizmat ko‘rsatgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda maktabgacha tarbiya idoralarida va boshqa ko‘plab yo‘nalishlarda ish natijaviyligini yuksaltirishga yordam bermoqda.

Maktabgacha tarbiya muassasalarining muhim maqsadlaridan biri yoshlarni maktab bosqichida tahsil olishga shug‘ullantirishdir. Bolajon bog‘chalari o‘quvchilariga bilim berishda umumta'lim maktablari o‘quv rejalariga yaqinlashtirilgan yangi dasturiy hujjatlar tayyorlangani, sinovdan o‘tkazilib, amaliyotga joriy qilishga kirishildi. Bog‘cha sharoitlarida ushbu dasturlarni ta'lim-tarbiya jarayonida tatbiq etish orqali ijobiy ko‘rsatkichlarga erishildi. Kichkinalar mazkur texnologiyalarni qo‘llash usullarini kuzatib boradi va o‘quv ishlarida samarali foydalanish ko‘nikmalarini egallaydi. Innovatsion bilim berish texnologiyasi - bu darslik faoliyatining natijaviyligini ko‘paytirish, ta'lim va tarbiya ishlari uchun eng maqbul shart-sharoitlarni vujudga keltirish maqsadida mavjud metodlar va vositalarni yangi yoki sifat nuqtai nazaridan takomillashtirishni o‘z tarkibiga olgan o‘qitish va tarbiyalash ishlarini tashkil qilish metodologiyasidir.

Bilim berish sohasidagi innovatsiyalar ta'lim yo‘nalishidagi yangilanishlarning vujudga kelishiga mo‘ljallangan kompleks chora-tadbirlarni qamrab oladi. Bu yangiliklar darslik jarayonini yo‘lga qo‘yishning metod va metodikalari, ta'lim-tarbiya ishlarida qo‘llaniladigan manbalar, ilmiy konsepsiyalar va tushunchalar bo‘lishi mumkin. Innovatsiya yangi ilmiy ma'lumotlarni, qandaydir kashfiyotlarni, ixtirolarni qo‘lga kiritishga qaratilgan tadqiqot ishlaridan foydalanish orqali taraqqiy etadi. Bundan tashqari, yangilanishlarning paydo bo‘lishi loyihalash faoliyatining natijasi bo‘lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va g‘oyalar negizida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatini aks ettiruvchi amaliy va texnologik bilimlar rivojlantiriladi. Shunday yo‘l bilan innovatsion dasturlar tuziladi, bu esa keyinroq yangi texnologiyalarning vujudga kelishiga sabab bo‘ladi. Yangiliklar ta'lim faoliyati davomida ham taraqqiy etadi. O‘quv mashg‘ulotlarida talabalarning nazariy va amaliy bilimlari shaklanadi, keyinchalik ular real hayotning innovatsiyalar yaratish bilan bog‘liq turli yo‘nalishlarida tatbiq etilishi mumkin.

Pedagogik texnologiyada darslik jarayonining maqsadini aniqlash zarur bo‘lib, u mo‘ljallangan natijalarga kafolat berishi kerak. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bilim berishni kompyuterlashtirish samaradorligi, qo‘llaniladigan qurilmalarning sifati hamda ularni o‘quv-tarbiya jarayonida, mashg‘ulotlarda oqilona va mahorat bilan ishlatish qobiliyatiga bog‘liq.

Ta'lim tizimining har xil yo‘nalishlarida, xususan, maktabgacha tarbiya tizimida ham xorijiy davlatlardan namuna olinmoqda. Misol uchun, ushbu metodologiya Amerikada yaratilgan bo‘lib, o‘quvchilar va go‘daklarning qobiliyatini nazarda tutib, fan, texnologiya, muhandislik, matematika kabi sohalarni birlashtirish qaroriga kelishadi. Bolalarning har jihatdan kamol topishida mazkur texnologiya ko‘mak beradi. Ayniqsa, kichkinalarni atrof-muhit, tabiat bilan bog‘lab qo‘yadi. Dunyoga nisbatan qiziqishlari kuchayib boradi.

Hozirgi zamon tadqiqotlari shuni namoyish etadiki, eng kichik yoshdan, maktabgacha davr boshlanishidanoq ijodkorlikni qo‘llash zarurligini ta'kidlamoqda. Bolaning eng erta yoshidanoq STEAM tizimiga jalb etishning ahamiyati, muvaffaqiyat poydevori hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini takomillashtirish yo‘lida islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi "Innovatsiya, texnologiya va strategiya markazi" davlat unitar korxonasining qo‘shimcha vazifalari aniqlab qo‘yilgan. "Umumta'lim muassasalarini "Zamonaviy maktab"ga qo‘yilgan mezonlar asosida baholash orqali ularga muvofiqlik sertifikatini taqdim etish, zamonaviy va shaffof baholash metodlarini joriy qilish bo‘yicha ilg‘or tajribani tarqatish".

Chex pedagogi, Ya.A. Komenskiy (1592-1670) "Pedagogika otasi" deb nomlanadi. Uning asosiy g‘oyalari:

- "Buyuk didaktika" asarida ta'limning tabiiy prinsiplariga amal qilish zarurligini ta'kidlagan.

- Bolalarni o‘qitishda intuitivlik, ko‘rgazmalilik va ketma-ketlik tamoyillarini ilgari surgan.

- "Ta'lim tabiiy jarayon bo‘lib, u bolaning tabiatiga mos ravishda amalga oshirilishi kerak" deb ta'kidlagan. Komenskiy, Pestalotstsi va Frebelning asosiy g‘oyalari - tabiiylik, ko‘rgazmalilik va o‘yin orqali o‘rgatish - bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Biroq, XXI asr raqamli texnologiyalar davri bu tamoyillarni yangicha talqin qilishni talab etadi. Masalan, klassik ko‘rgazmalilik printsipi endi virtual reallik, interaktiv dasturlar va multimediya vositalari orqali yanada samarali amalga oshirilishi mumkin.

F. Frebel (1782-1852) Germaniyalik pedagog, birinchi bolajon bog‘chasining asoschisi:

- "Bola - bu bog‘dagi gul, tarbiyachi esa bog‘bon" metaforasini yaratgan.

- O‘yin faoliyatini bolaning rivojlanishida asosiy vosita deb hisoblagan.

- Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus o‘yinchoqlar va o‘yinlar tizimini ishlab chiqqan.

M. Montessori (1870-1952) Italiyalik shifokor va pedagog:

- "Bolani kuzatish va uning tabiatiga hurmat qilish" tamoyilini ilgari surgan.

- "Tayyorlangan muhit" tushunchasini kiritgan - bu yerda bola mustaqil o‘rganadi.

- "Menga yordam ber, o‘zim qilishim uchun" prinsipi bugungi kunda ham dolzarbdir.

- Didor materiallar va amaliy hayot mashqlari orqali bolalarning sezgi organlarini rivojlantirish metodikasini yaratgan. Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida bu muhit nafaqat fizik materiallarni, balki raqamli resurslarni ham o‘z ichiga olishi kerak. Biroq, asosiy printsipi o‘zgarishsiz qoladi - bola mustaqil o‘rganishi, tanlov qilishi va o‘z sur'atida rivojlanishi uchun sharoit yaratish. Gardner ning ko‘p intellektlar nazariyasi maktabgacha ta'limda juda muhimdir. Har bir bola o‘ziga xos qobiliyatlar bilan tug‘iladi - kimdir musiqaga iqtidorli, kimdir

matematik fikrlashda kuchli, kimdir esa tabiiy jarayonlarni tushunishda ustun. Tarbiyachining asosiy vazifasi - har bir bolaning kuchli tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga yordam berish. Bu esa individual yondashuvni va turli xil ta'lim metodlarini qo‘llashni talab etadi.

Bolalik davri-rang-baranglik, o‘zining layoqatlarini namoyish etuvchi bosqichdir. Bolalikning o‘ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olgan holda biz ularni qo‘llab-quvvatlashimiz lozim. Qobiliyatlarini namoyon qilish uchun esa STEAM bilim berish metodologiyasi juda zarur va bu ishonchni oqlamoqda. O‘ziga xoslik-insonning umumiy taraqqiyotida muhim belgi sifatida qarab chiqish, bolalikning muhim hayotiy davr ekanligi sifatida anglash, bolalik bosqichi kelgusi davrga tayyorgarlik davri, yoshlarda insoniyllikni shakllantirish, bolaning ijodiy va tadqiqiy salohiyatini rivojlantirish, o‘yin orqali ixtirochilik, izlanish xususiyatlarini shakllantirib, aqliy tarbiyani boyitish-bularning hammasi STEAM ta'lim konsepsiyasida o‘z aksini topgan.

Aynan joriy bosqichda zamonaviy bilim berish tizimini vujudga keltirish uchun turli dasturiy loyihalar ishlab chiqilmoqda. Bundan maqsad ta'lim sifatini takomillashtirish, natijaviyligini ko‘paytirish hisoblanadi. Oliy ta'lim, kollej, texnikum va maktablar kabi Maktabgacha tarbiya muassasasi ham zamonaviy bilim berish tizimiga o‘tmoqda. Yoshlarning kamol topgan shaxs bo‘lib voyaga yetishi uchun ularga yetarli darajada imkoniyatlar tashkil etilmoqda va tajribali mutaxassislar tomonidan mashg‘ulotlar o‘qilmoqda. Ta'lim dasturi (quyida – Dastur) – MTT davlat o‘quv dasturiga binoan muayyan yosh guruhida tashkil qilinadigan ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishga xizmat qiluvchi asosiy hujjat bo‘lib, u davlat talablariga muvofiq kutilayotgan natijalarga erishishni kafolatlashi kerak. 21-asr axborot texnologiyalari sur'at bilan taraqqiy etmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyot, elektron platformalar, texnologiyalar inson hayotiga shunchalik kirib bordiki, kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi.

Ta'lim yo‘nalishiga e'tibor qaratadigan bo‘lsak, elektron texnologiyalardan foydalanish ijobiy natijalar bermoqda. Davlatimiz rahbarining yuqorida tilga olingan "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy qilish uchun imkoniyatlar yaratish chora-tadbirlari haqida" hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-iyundagi "Soliq boshqaruvida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarorlariga ko‘ra, 2022-yilning may oyiga borib, soliq sohasida yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq to‘lovlaridagi farqlarni aniqlashda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash dasturiy ta'minotini ishlab chiqish va tajriba-sinov loyihasini amalda qo‘llash belgilangan. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, raqamli ma'lumotlarni to‘plash, saqlash va qayta ishlash mexanizmini takomillashtirish maqsadida hozirda O‘zbekistonda ushbu sohada malakali mutaxassislarni tayyorlash, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-tadqiqot loyihalarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘z navbatida sun'iy intellektni fan sohasiga tatbiq etish uchun malakali mutaxassislar sonini ko‘paytirish talab qilinadi. Aynan shu kadrlarni shakllantirish Maktabgacha tarbiya muassasasidan boshlanadi. Bolalarni texnikaga qiziqtirish, zamonaviy axborot kommunikatsiyalaridan foydalanish, kompyuterda bajariluvchi dasturlarga qiziqish uyg‘otish go‘daklarning ixtirochilik layoqatlarini namoyon etishga yordam ko‘rsatadi.

O‘z kasbi ustasi bo‘lgan mutaxassislar barcha yo‘nalishlarga sun'iy intellekt kirib kelishida asosiy sabab bo‘ladi. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda shu yo‘nalish bo‘yicha "Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt" ixtisosligi oliy malakali kadrlarning ilmiy va ilmiy-pedagogik mutaxassisliklar ro‘yxati tuzilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

STEAM ta'lim tizimi bolalarning ijodiy va tadqiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi isbotlandi. Bu metodologiya yoshlarni fan, texnologiya, muhandislik va matematika sohalariga qiziqtirish orqali ularning intellektual salohiyatini ochishga yordam beradi. Xorijiy ilg‘or tajribalardan o‘rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirib joriy etish maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilashning muhim yo‘li hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar ushbu jarayonni tizimli tarzda yo‘lga qo‘ymoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun'iy intellekt elementlarini maktabgacha ta'limga bosqichma-bosqich kiritish kelajakda malakali kadrlar tayyorlash uchun mustahkam poydevor yaratadi. Pedagogik texnologiyalardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish tarbiyachilarning kasbiy mahoratiga, mavjud resurslar sifatiga va ta'lim sharoitlariga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Natijada, maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish nafaqat bugungi kun talabi, balki kelajak avlodini raqamli jamiyatga tayyorlashning zaruriy sharti ekanligini ta'kidlash lozim. Bunday yondashuv bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga, ularning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishiga katta hissa qo‘shadi. edagog olimlarning boy merosi va zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlari birgalikda maktabgacha ta'limda sifat sezilarsiz yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. Biroq, eng muhimi - texnologiya vosita, maqsad emas. Asosiy maqsad - har bir bolaning intellektual, ijodiy, jismoniy va ruhiy jihatdan barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga yordam berishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boshlang‘ich ta’lim uchun didaktik materiallar. T. G‘afforova, Sh. Nurullayeva, O. Xaydarova Toshkent “Innovatsiya-Ziyo”2022 7-bet.

2. O‘zbekistonda “Zamonaviy maktab”lar tashkil etiladi – Prezident qarori

3. Jamiyat 27 Noyabr 2019

4. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi Toshkent 2022 Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T. Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F.

5. O‘zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori soliq ma’muriyatchiligida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida soliq ma’muriyatchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida

MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH JARAYONIDA TA’LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTEGRATIV YONDASHUVNING O‘RNI

Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi,
raviyajon.n@urdu.uz
Tel:+998 97 790 52 33
Nurullayeva Charos Jo‘rabek qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi. 1-kurs talabasi.

Annototsiya: Mazkur maqolada bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ta’lim-tarbiyaviy jarayonning mazmuni, tuzilishi va pedagogik ahamiyati har tomonlama tahlil etilgan. Unda maktabgacha ta’lim bosqichida ta’lim va tarbiyaning uzviy bog‘liqligi, ularning bolada bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan bir qatorda, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishdagi yetakchi roli asoslab berilgan. Maqolada ta’lim-tarbiyaviy jarayonning uzluksizligi, tizimliligi va maqsadga yo‘naltirilganligi maktab ta’limiga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim sharti sifatida yoritilgan.Maqolada, shuningdek, maktab ta’limiga tayyorlashda tarbiyaviy jarayonning o‘ziga xos xususiyatlari — bolada o‘qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantirish, o‘zini boshqarish, mas’uliyat, intizom va ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktab ta’limiga tayyorlash, maktabgacha ta’lim, ta’lim-tarbiyaviy jarayon, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi, bolalar rivoji, shaxsiy sifatlarni shakllantirish, o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuv, pedagogik shart-sharoitlar, maktabga tayyorgarlik.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируются содержание, структура и педагогическое значение образовательного процесса в подготовке детей к школьному образованию. Обосновывается неразрывная связь между образованием и воспитанием на дошкольном этапе, их ведущая роль в формировании знаний, навыков и компетенций ребенка, а также в развитии личностных качеств. В статье подчеркивается непрерывность, систематичность и целенаправленность образовательного процесса как важное условие успешной подготовки к школьному образованию. Также освещаются специфические особенности образовательного процесса в подготовке к школьному образованию – формирование у ребенка позитивной мотивации к обучению, развитие самоконтроля, ответственности, дисциплины и социальной активности

Ключевые слова: подготовка к школьному обучению, дошкольное образование, учебно-воспитательный процесс, единство обучения и воспитания, развитие детей, формирование личностных качеств, учебная мотивация, социальная адаптация, педагогические условия, готовность к школе.

Annatasion: This article comprehensively analyzes the content, structure and pedagogical significance of the educational process in the process of preparing children for school education. It substantiates the inextricable link between education and upbringing at the preschool stage, their leading role in the formation of knowledge, skills and competencies in the child, as well as in the development of personal qualities. The article highlights the continuity, systematicity and goal-orientedness of the educational process as an important condition for successful preparation for school education. The article also highlights the specific features of the educational process in

preparing for school education - the formation of positive motivation for learning in a child, the development of self-control, responsibility, discipline and social activity

Keywords: school readiness, preschool education, educational process, unity of teaching and upbringing, child development, formation of personal qualities, learning motivation, social adaptation, pedagogical conditions, readiness for school.

Maktab ta’limiga tayyorlashda ta’lim-tarbiyaviy jarayon muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu jarayon bolaning maktab sharoitiga moslashuvi, o‘qish faoliyatiga tayyor bo‘lishi hamda shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi. Ta’lim-tarbiyaviy jarayon orqali bolaga dastlabki bilimlar beriladi, uning bilish jarayonlari — diqqat, xotira, tafakkur va tasavvuri rivojlantiriladi. Natijada bola o‘rganishga qiziqadigan, yangi bilimlarni ongli ravishda qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayonning muhim jihatlaridan biri bolaning psixologik tayyorgarligini ta’minlashdir. Mashg‘ulotlar davomida bola darsni tinglash, berilgan topshiriqlarni bajarish, o‘z harakatlarini nazorat qilish kabi maktab uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallaydi. Shu bilan birga, bola tartib-intizomga rioya qilish, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan to‘g‘ri munosabat o‘rnatishni o‘rganadi. Bu holatlar uning maktab muhitiga moslashuvini osonlashtiradi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayon bolaning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Jarayon davomida bolada mehnatsevarlik, mas’uliyat, kattalarga hurmat, tengdoshlariga mehr va hamkorlik kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi. O‘yin, jamoaviy mashg‘ulotlar va ijodiy faoliyatlar orqali bola o‘z fikrini erkin ifodalashni, boshqalarni tinglashni va o‘zini jamoaning bir bo‘lagi sifatida his etishni o‘rganadi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayonning yana bir o‘ziga xos xususiyati — uning yoshga mos, tizimli va uzluksiz tashkil etilishidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bilimlar asosan o‘yin faoliyati orqali beriladi. Bu esa bolaning qiziqishini oshiradi, uni charchatmasdan, tabiiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shuningdek, har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish ta’lim-tarbiyaviy jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

İnson shaxsini ma’naviy kamolotga yetkazish yuksak xulq-odob, ilm fanni egallash asosidagina amalga oshirish mumkinligini ta’kidlaganlar. Buning uchun esa shaxs ta’lim tarbiyasi va rivojlanishiga jiddiy e’tibor qaratmoq lozim.

Shaxs ta’lim tarbiyaning bosh subekti va obyekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida qaraladi.shaxs muayyan jamiyatning a’zosidir.shaxsning har tomonlama kamol topishida va uning xulq-atvorida ijtimoiy va biologik omillarning ta’sir kuchi hamisha ham bir xil bo‘lavermaydi.Uning xulqiga, munosabatlariga vaziyatlar, vositalar ijtimoiy agentlar ham ta’sir ko‘rsatadi.

Shaxsning kamolatga yetishida jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishida, nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta’lim-tarbiya muhim ahamiyatga ega.Shaxs qaysi jamiyatda yashasa, shu jamiyat hayotidagi qonun qoidalarga, shu jamiyat ijtimoiy iqlimiga asoslanib ta’lim tarbiya topadi. Va o‘z navbatida har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo‘ladi.O‘zining qobiliyati, o‘zining o‘rni,xarakteri, qiziqishi, aqliy rivojlanish darajasi, ehiyoji va mehnat faolyatiga munosabati, atrofga munosabati,menligi bilan farqlanadi.

Uch yoshli kichik bolalar bilan ish olib borilganda ularning mustaqil hayotga butunlay moslashmaganligi hisobga olingan holda ish tutiladi.Bola ulg‘aygan sari uning mustaqilligi, ijtimoiy hayotga moslashuvchanligi oshib boradi. O‘z navbatida ta’lim-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, vositalari, vazifalari, ijtimoiy agentlar, ijtimoiy muhit o‘zgaradi.Bolaning bilishga

bo‘lgan ehtiyojlari ta’lim-tarbiya ishini murakkablashtrib boradi.Ijtimoiy tarixiy tajribani o‘zlashtirish asosan faol ish jarayonida ro‘y beradi. Faollik esa bolaga xos xususiyatdir.

Tarbiya jarayonidagi-faollik asosida faolyatning xar xil turlari shakllana boshlaydi. Faolyatlar bola hayotidagi bilim,ko‘nikma malakaning ortib borishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.Ta’lim tarbiya orqali amalga oshiriladigan turli faolyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalar bir vaqtning o‘zida o‘zlashtra olmaydilar. Ularni bolalar tarbiyachi raxbarligida,uning yordamida asta sekin o‘rganadilar. Bolalar hayotidagi ilk faolyatlarning eng oddiysi uning shaxsiy qobilyati, xususiyati, aqliy salohiyati, a atrofdaga ma’lum bir munosabatning shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.Bolada dastlabgi ijtimoiy moslashuvchanlik, dastlabki harakat va tassavurlar shakllana boshlaydi.Harakat usullarini egallab borish orqali bolada faollik sekin asta rivojlanadi.Amma faollikning qay darajada rivojlanib borishi ham irsiyatga ham taqlidchanlik qobilyatga bog‘liq.

Axloq so‘zi-lotincha "maros" ya’ni moral mantiq degan ma’noni bildirib, hech qayerda yozib qo‘yilmagan ijtimoiy qonundir.Inson kundalik hayotda undan(tarbiya normalaridan)norma sifatida foydalaniladi.axloqiy tarbiya normalari har bir jamiyatning huquqiy normalariga asos soladi.Axloqiy tarbiyada kishi axloqiy bilimlarni o‘zlashtribgina qolmay, har qanday vaziyatlarda o‘zini ana shu nomlarga munosib tuta oladigan kishilar axloqiy tarbiyalangan hisoblanadi.Aqliy tarbiyalangan kishida barqaror motivlar shakllangan bo‘ladi.Bu motivlar esa o‘sha kishini jamiyatda munosib xulq-atvorga rag‘batlantradi.Yosh avlodni mehnatga, o‘ziga munasabatni ochib beruvchi ma’naviy fazilarga muafiq ravishda tarbiyalash tarbiyalanuvchi shaxsni, axloqiy tarbiyaning pedogogik va psixologik asoslarini chuqur bilishni talab qiladigan jarayon.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ta’lim-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi muhim pedagogik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim bosqichida ta’lim va tarbiyaning uzviyligi, ularning uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda olib borilishi bolalarda nafaqat bilim, ko‘nikma va malakalarni, balki shaxsiy sifatlarni ham muvaffaqiyatli shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim-tarbiyaviy jarayon orqali bolalarda o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash, mas’uliyat, intizom va ijtimoiy faollik rivojlanadi, bu esa ularning maktab ta’limiga moslashuvini yengillashtiradi.Shuningdek, tarbiyaviy jarayonni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish maktabga tayyorlash samaradorligini oshiradi. Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlari amaliyotida ta’lim-tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish, maktabga tayyorgarlikni ta’minlash hamda pedagogik faoliyat sifatini oshirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1.O.U Hasanbayevna,M.Tojieva,N.M Qayumova,M.M Pirmuhammedova,M.Sh Nurmatova,N.N Jamilova,X.Saribayev “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi" Toshkent -2019

2.Bekov.Sh.J "Maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxslararo munosabatlarga kishining psixologik jihatlari” mavusida xalqaro ilmiy amaliy anjuman.Farg‘ona 2020

3.Qodirava.F.R,Toshpo‘latovna Sh.Q,Kayumova N.M,Agazamovna M.N “Maktabgacha pedogogika" Tafakkur 2019.

4.https://theusojournals.com/index.pxp/ajast

5.https://api.scienceweb.uz

AXLOQIY TARBIYADA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING METODIK JIHATLARI

Rahimova Shoira –
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Imamova Muqaddas Yusupbay qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi mutaxassisligi 1-bosqich magistri
imamovamuqaddas3@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada axloqiy tarbiyada gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning metodik jihatlarini ko‘rsatib berishga bag‘ishlanadi. Unda gamifikatsiyaning mazmun-mohiyati va uni axloqiy tarbiya jarayonida qo‘llashning ahamiyati xususida fikrlar bayon etiladi. Shuningdek, axloqiy tarbiyada gamifikatsiya texnologiyalarining afzalliklari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar. Ta’lim, axloqiy tarbiya, axloqiy madaniyat, gamifikatsiya, ichki motivatsiya, maqsadga yo‘naltirilganlik, o‘yin elementlari.

Аннотация. Данная статья посвящена рассмотрению методологических аспектов использования технологий геймификации в нравственном воспитании. В ней представлены идеи о сущности геймификации и важности ее использования в процессе нравственного воспитания. Также показаны преимущества технологий геймификации в нравственном воспитании.

Ключевые слова: Образование, нравственное воспитание, нравственная культура, геймификация, внутренняя мотивация, целевая ориентация, игровые элементы.

Abstract. This article is devoted to showing the methodological aspects of using gamification technologies in moral education. It presents ideas about the essence of gamification and the importance of its use in the process of moral education. It also shows the advantages of gamification technologies in moral education.

Keywords. Education, moral education, moral culture, gamification, intrinsic motivation, goal orientation, game elements.

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash masalasi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, yosh avlodda axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qilib tarbiyalash bugungi pedagogikaning dolzarb muammolaridan sanaladi. Raqamli texnologiyalar keng joriy etilayotgan hozirgi davrda an’anaviy tarbiya metodlari bilan bir qatorda innovatsion yondashuvlardan, jumladan, gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish axloqiy tarbiyaning samaradorligini oshirish imkonini bermoqda.

Gamifikatsiya o‘quvchi va talabalarning ichki motivatsiyasini kuchaytirish, faol ishtirokini ta’minlash hamda tarbiyaviy jarayonni qiziqarli va samarali tashkil etishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Gamifikatsiya (*inglizcha gamification*) – o‘yin elementlari, mexanizmlari va dizayn tamoyillarini o‘yin bo‘lmagan sohalarga, xususan, ta’lim va tarbiya jarayoniga tatbiq etishdir. Gamifikatsiya o‘yin bilan aynan tenglashtirilmaydi, balki o‘yinlarga xos motivatsion mexanizmlarni didaktik maqsadlarga xizmat qildirishni nazarda tutadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan gamifikatsiya:

* o‘quvchilarning faolligini oshiradi;

* mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;

* ijtimoiy munosabatlar va jamoaviy hamkorlikni mustahkamlaydi;

* tarbiyaviy g‘oyalarni bevosita emas, balki bilvosita, faoliyat orqali singdiradi.

Ayniqsa, axloqiy tarbiya jarayonida gamifikatsiya shaxsning ichki ehtiyojlari va qiziqishlariga tayangan holda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish imkonini beradi.

Axloqiy tarbiya shaxsda ezgulik, adolat, halollik, mas’uliyat, hurmat, vatanparvarlik kabi fazilatlarni qaror toptirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Gamifikatsiya ushbu fazilatlarni rivojlantirishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Xulqiy vaziyatlarni modellashtirish.

O‘yin ssenariylari orqali real hayotga yaqin axloqiy muammolar yaratiladi. O‘quvchilar ushbu vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rganadilar.

2. Axloqiy tanlovni anglash.

Ball, daraja yoki mukofot olish jarayonida o‘quvchi o‘z tanlovining oqibatlarini tushunib yetadi.

3. Ichki motivatsiyani kuchaytirish.

Rag‘batlantirish mexanizmlari axloqiy xatti-harakatlarni ongli ravishda bajarishga undaydi.

4. Ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish.

Jamoaviy o‘yinlar hamkorlik, o‘zaro yordam va mas’uliyat hissini rivojlantiradi.

Axloqiy tarbiyada gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning metodik jihatlari quyidagilardir:

1. Maqsadga yo‘naltirilganlik. Gamifikatsiya jarayonida har bir o‘yin elementi aniq tarbiyaviy maqsadga xizmat qilishi lozim. Masalan, halollikni shakllantirish uchun adolatli ball tizimi, jamoaga sodiqlikni rivojlantirish uchun guruhiy vazifalar qo‘llaniladi.

2. Yosh va psixologik xususiyatlarni hisobga olish. Gamifikatsiya vositalari o‘quvchilarning yoshiga, qiziqishlariga va psixologik rivojlanish darajasiga mos bo‘lishi zarur. Boshlang‘ich sinflarda sodda syujetli, obrazli o‘yinlar; yuqori sinflarda esa muammoli vaziyatlarga asoslangan murakkab ssenariylar samarali hisoblanadi.

3. O‘yin elementlarining muvozanati. Ball, reyting, nishon, daraja kabi elementlar tarbiyaviy mazmunga zarar yetkazmasligi, faqat tashqi rag‘bat bilan cheklanib qolmasligi lozim. Ular ichki axloqiy ehtiyojni qo‘llab-quvvatlovchi vosita bo‘lishi kerak.

4. Refleksiya va muhokama. Har bir gamifikatsiyalashgan mashg‘ulotdan so‘ng o‘quvchilar bilan muhokama o‘tkazish muhim. Bu jarayonda:

* o‘yin davomida qabul qilingan qarorlar;

* axloqiy xulosalar;

* shaxsiy his-tuyg‘ular tahlil qilinadi.

Refleksiya axloqiy tarbiyaning ongli ravishda shakllanishiga xizmat qiladi.

5. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanganlik. Gamifikatsiya ssenariylari milliy an’ana, urf-odat va qadriyatlarga mos bo‘lishi zarur. Bu hol axloqiy tarbiyaning madaniy asoslarini mustahkamlaydi.

Shu asosda dars ishlanmalaridan namunalar keltirsak.

Mavzu: Yaxshi xulq — mening tanlovim

Tarbiya yo‘nalishi: Axloqiy tarbiya

Gamifikatsiya shakli: Yulduzchalar va rolli o‘yin

Dars maqsadi:

O‘quvchilarda yaxshi va yomon xulq haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantirish, ijobiy xatti-harakatga odatlantirish.

Kutilayotgan natijalar:

* yaxshi xulqni ajrata oladi;
* o‘z xatti-harakatini baholaydi;
* sinf qoidalariga rioya qiladi.

Dars jarayoni

1-bosqich. Motivatsiya (5 daqiqa)

O‘qituvchi “Sehrli sandiq”ni ochadi. Unda rasmlar: yordam berish, salomlashish, urishish.

Savol:

— Qaysi rasm sizga yoqdi? Nima uchun?

2-bosqich. Gamifikatsiya faoliyati (15 daqiqa)

“Yaxshi ish qil — yulduzcha ol” o‘yini

Qoidalar:

* yaxshi ish qilgan o‘quvchi yulduzcha oladi;
* yulduzchalar haftalik yig‘iladi.

Misollar:

* do‘stiga qalam berdi;
* navbatda turdi;
* rost gapirdi.

Metodik sharh:

Bu o‘yin orqali bola yaxshi xulqning ijtimoiy ahamiyatini anglaydi va uni takrorlashga intiladi.

3-bosqich. Mustahkamlash (5 daqiqa)

Rolli o‘yin:

— “Do‘sting yiqilib qoldi. Nima qilasan?”

4-bosqich. Refleksiya (5 daqiqa)

Savollar:

1. Bugun qaysi yaxshi ishni qilding?
2. Qaysi yulduzchani olish qiyin bo‘ldi?

Baholash mezonlari

Ko‘rsatkichlar	Tavsif	Ball
Yaxshi xulqni ajrata olishi	Rasm va vaziyatlarda yaxshi xulqni tanlay oladi	1
Qoidalarga rioya qilishi	Dars davomida sinf qoidalariga amal qiladi	1
Faollik	O‘yinda ishtirok etadi, javob beradi	1
O‘zini baholashi	“Men bugun yaxshi ish qildim” deya oladi	1
	Jami	4 ball

Baholash og‘zaki rag‘bat (yulduzcha, tabassum) bilan amalga oshiriladi.

Tarqatma materiallar

1-topshiriq. “Yaxshi yoki yomon?”

(☼ — yaxshi, ☁ — yomon)

* Do‘stiga yordam berdi
* Navbatda turmadi
* Salomlashdi
* O‘yinchoqni tortib oldi

Metodik sharh:

Rasmli va belgili topshiriqlar o‘quvchisining idrokiga mos keladi.

Axloqiy tarbiyada gamifikatsiya texnologiyalarining afzalliklarini quiydagicha belgilash mumkin:

* o‘quvchilarning tarbiyaviy jarayonga qiziqishini oshiradi;
* axloqiy bilimlarni amaliy xulqqa aylantiradi;
* ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantiradi;
* tarbiya jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, axloqiy tarbiyada gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy pedagogikaning samarali va istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. U tarbiyaviy jarayonni qiziqarli, interaktiv va samarali tashkil etish bilan birga, shaxsning axloqiy fazilatlarini ongli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilgan gamifikatsiya o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki axloqiy madaniyatini ham yuksaltirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M. Axloqiy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: Akademnashr, 2021.

2. Qodirova S.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent: Navro‘z, 2022.

3. Ismoilova Z.X. Ta’lim jarayonida gamifikatsiya texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari // Pedagogik mahorat. – 2022. – №2. – B. 60–65.

4. Qodirova M.Sh. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy faollikni rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining o‘rni // Ta’lim va innovatsiyalar. – 2023. – №1. – B. 44–49.

5. Bekmurodov O.T. Axloqiy tarbiyada interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi // Pedagogika. – 2021. – №6. – B. 70–74.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TURLI FAOLIYATLARDA AQLIY TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASİ

Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi,
raviyajon.n@urdu.uz
Tel:+998 97 790 52 33
Farhodova Aziza Dilshodbek qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi. 1-kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning turli faoliyatlarda aqliy tarbiyasini shakllantirish metodlari xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta`lim, tarbiya, aqliy rivojlanish, aqliy tarbiya, aqliy mehnat, kitob, bilim, malaka, ko‘nikma.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы формирования умственного воспитания детей в различных видах деятельности в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: Дошкольное образование, образование, умственное развитие, умственное воспитание, умственный труд, книга, знания, навыки, умения.

Abstract: This article discusses the methods of forming the mental education of children in various activities in preschool educational organizations.

Keywords: Preschool education, education, mental development, mental education, mental labor, book, knowledge, skills, abilities.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalik inson aqliy rivojlanishida optimal davr hisoblanadi. Bir qator tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasi kelajak yosh davrlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘lishini tasdiqlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi inson rivojlanishining optimal davri bo‘lib, kelajak yosh davrlariga nisbatan yuqori bo‘lishi ko‘plab tadqiqotlarda tasdiqlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalash vositalari sezilarli darajada kengayib bormoqda. O‘qituvchi bolalarning turli o‘yinlarini tashkil qiladi, kuzatishlar olib boradi, sinfda sanash, rasm chizish, modellashtirish, nutqni o‘rgatadi. Maishiy faoliyat jarayonida kattalar bolalarni turli xil narsalardan foydalanishga, ishlashga o‘rgatadi. Ota-onalar va o‘qituvchilar doimiy ravishda bolaning oldiga amaliy, o‘yin va kognitiv vazifalarni qo‘yadilar, ularni hal qilish bilim va ko‘nikmalarni, kognitiv jarayonlar va qobiliyatlarni shakllantirishga, turli xil faoliyat turlarini, kognitiv faoliyat motivlarini rivojlantirishga, yanada takomillashtirishga olib keladi. Nutq va boshqalar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar o‘zlariga tushunarli bo‘lgan ijtimoiy voqea va hodisalar, kishilarning mehnati, umumxalq bayramlari, respublikamizda yashaydigan ba'zi xalqlar hayoti bilan tanishtiriladi. Bu tadbirlar ularda jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga qiziqish uyg‘otish, Vatanga muhabbat tuyg‘usi va baynalmilalchilik asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Aqliy ta'lim — maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning bilish qobiliyatini muntazam va

rejali ravishda rivojlantirib borish, bolalar bog‘chasi dasturida belgilangan eng oddiy bilimlar tizimi bilan qurollantirish, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirishdan ihnrat.

Yosh avlodni har tamonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ob'ektiv zaruratdir. Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri. Aqliy tarbiya bu aqlni rivojlantirish maqsadida yosh avlodga muntazam va maqsad asosida pedagogik ta'sir ko‘rsatishdir. Demak, aql keng ma'noda sezish va idrok etishdan boshlab tafakkur va xayolni o‘z ichiga oladigan bilish jarayonlari yig‘indisi bo‘lib, u yosh avlodning insoniyat to‘plagan bilimlar, konikma va malakalar, me'yorlar, qoidalar va boshqalarda ro‘y beradi. Bu holat kattalar tomonidan amalga oshiriladi va bolalarning aqliy rivojlanishi ni ta'minlovchi xilma-xil vos talar, metodlarni, kerakli shart-sharoitlarni yaratishni o‘z ichiga oladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni aqliy tarbiyalash bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan kattalaming ma'lum maqsad asosidagi ta'sir etishdir. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berishni, ularni tizimlashtirishni, bolalarda bilishga qiziqish uyg‘otish, aqliy malaka va ko‘nikmalarni tarkib toptirishni, bilim qobiliyatlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlashda aqliy tarbiyaning roll, ayniqsa, kattadir. Chunki aql his-tuyg‘ular va idrok etishdan tortib, fikrlash va tasavvur etishgacha bo‘lgan jarayonlar yig‘indisidir.

Aqliy rivojlanish fikrning kengligida voqealarni har xil bog‘lanishlarda, munosabatlarda ko‘ra bilish, umumiylashtirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi faoliyat jarayonida, dastlab muomalada bo‘lish, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida, keyin esa o‘quv, mehnat, samarali faoliyatlar: rasm chizish, loy va plastilindan buyumlar yasash, applikatsiya, qurish - yasash jarayonida amalga oshirib boriladi. Bolaning aqliy rivojlanishga ta'lim va tarbiya samarali ta'sir ko‘rsatadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to‘g‘ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanisliining asosiy xususiyati - bilishning majoziy shakllarining ustunligi: idrok. obrazli fikrlash, tasavvurlarning paydo bo‘lishi va shakllanishi uchun maktabgacha yoshdagi alohida inikoniyatlar mavjud.

Aqliy tarbiya insoniyatning ko‘p asrlik tajribasini yosh avlod tomonidau o‘zlashtirish jarayoni sifatida amalga oshiriladi. nioddiy madaniyat. ma’naviy qadrivatlar, bilim, ko‘nikma, qobiliyat, bilish usullari va boshqalarda ifodalanadi.

Hayotning birinchi yillarida bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifasi - kognitiv faolivatni shakllantirish, ya'ni. bola atrofidagi dunyoni bilishni o‘rganadigan faoliyat. Kichkina bola o‘yinda, ishda, sayrlarda. darslarda, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda atrofidagi dunyoni o‘rganadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi — bu bolalarning intellektual rivojlanishini shakllantirish, mantiqiy fikrlash, e'tibor, xotira, tasavvur va boshqa aqliy jarayonlarni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biri, bolalarning aqliy va shaxsiy rivojlanishini mustahkamlash va ularga dunyoqarashni shakllantirishdir.

1. Bolalarning aqliy tarbiyasining ahamiyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘z aqliy rivojlanishining asosiy bosqichlarini boshdan kechirmoqda. Ushbu davrda bolalar birinchidan, jismoniy va ruhiy rivojlanishning ko‘plab elementlarini o‘zlashtiradi. Aqliy tarbiya bu rivojlanishni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi, chunki bolalarning tafakkuri va mantiqiy qobiliyatlari aynan shu davrda shakllanadi.

Aqliy tarbiya nafaqat matematik ko‘nikmalarni, balki umumiy bilim olish, ko‘nikmalarni rivojlantirish, xatti-harakatlarni va ehtiyojlarni tushunish kabi muhim jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Yoshlikdagi aqliy faoliyat bola uchun muhim, chunki ular hayotda muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.

2. Maktabgacha tarbiya: Asosiy prinsiplar

Maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berishda asosiy prinsiplardan biri, ular bilan interaktiv va o‘zgartiruvchi muhit yaratishdir. Bu quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- **Boshqaruvga yo‘naltirilgan faoliyat**: Bolaga faqat bilim berish emas, balki ularning faoliyatini boshqarish ham kerak. Bu ko‘proq o‘yinlar, mashqlar va amaliy ishlar orqali amalga oshiriladi.
- **Hissiy va aqliy rivojlanishni birlashtirish**: Bolalar har doim yangi tajribalarni olish va ko‘proq bilimlarni o‘zlashtirishni xohlaydilar. Shu sababli, ular bilan hissiy va aqliy faoliyatlarni birlashtirish muhimdir.
- **O‘yin va kreativlik**: Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin orqali eng yaxshi rivojlanadilar. O‘yin jarayonida bolalar turli xil masalalarni yechish, yangicha fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradilar.

3. Aqliy tarbiyada metodlar va yondashuvlar

- **Interaktiv metodlar**: Bolalarni faol ishtirok etishga, savollar berishga, muammolarni hal qilishga jalb qilish muhimdir. Bu metodlar bolalarda mantiqiy fikrlash va kreativlikni rivojlantiradi.
- **Ijtimoiy faoliyatlar**: Bolalar birgalikda ishlash orqali o‘zaro hamkorlikni, jamoaviy ishlarni o‘rganadilar, bu esa aqliy va ijtimoiy rivojlanish uchun juda muhimdir.
- **Tasavvur va tafakkur o‘yinlari**: Mantiqiy o‘yinlar, testlar va mashqlar bolalarni qiziqtiradi va ularni yangi bilimlar bilan tanishtiradi. Bu o‘yinlar bolalarda xotira va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- **Erkin fikrlashni rag‘batlantirish**: Bolalarni har xil masalalar bo‘yicha o‘z fikrlarini bildirishga rag‘batlantirish ularning aqliy faoliyatini rivojlantiradi. Ularga savollar berish va ularning javoblarini tinglash orqali bolalarning o‘z-o‘zini ifoda etish qobiliyatini oshirish mumkin.

4. O‘qituvchilar va tarbiyachilarning roli

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi jarayonida o‘qituvchilar va tarbiyachilar juda muhim rol o‘ynaydi. Ular nafaqat bilim beruvchilar, balki bolalar uchun ko‘rsatkich, rahbar va do‘stdir. Ularning roli quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Bolalar bilan individual ishlash**: Har bir bola o‘z xususiyatlariga ega, shuning uchun ularning rivojlanishini individual yondashuv asosida kuzatish va qo‘llab-quvvatlash muhimdir.
- **Motivatsiya yaratish**: Bolalarga o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish, ularga maqsadga erishish uchun rag‘batlantirish kerak. Bu jarayon o‘qituvchining ijobiy va qo‘llab-

- quvvatlovchi muhit yaratishiga bog‘liq.

- **Bolalar uchun o‘qish va o‘yinlarni moslashtirish**: O‘qituvchilar o‘quv dasturlarini va o‘yinlar orqali bolalar uchun qiziqarli va foydali faoliyatlar yaratishi lozim.

5. Aqliy tarbiya uchun o‘quv dasturlari va faoliyatlar

Aqliy tarbiya uchun turli o‘quv dasturlari va faoliyatlar ishlab chiqilgan. Ularga quyidagilar kiradi:

- **Matematik va mantiqiy mashqlar**: Bolalarni raqamlar va shakllar bilan tanishtirish, oddiy arifmetik masalalarni yechish, mantiqiy o‘yinlar o‘ynash.
- **San'at va musiqiy faoliyatlar**: Rassomlik va musiqa orqali bolalarning kreativliklari va aqliy qobiliyatlari rivojlanadi. San'at faoliyati bolalarga yangi dunyoqarashni taqdim etadi va tasavvur qilish qobiliyatini oshiradi.
- **Tabiat bilan tanishish**: Tabiyatdagi ob'ektlar bilan tanishish, o‘simliklar va hayvonlar haqida bilim olish bolalar uchun qiziqarli va aqliy rivojlanishga yordam beruvchi faoliyatdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta'sir qiladi. Bu davrda bolalar nafaqat intellektual, balki ijtimoiy, hissiy va jismoniy jihatlarda ham rivojlanadilar. To‘g‘ri yondashuv va o‘qituvchilarning faol ishtiroki orqali bolalar o‘zlarining aqliy salohiyatlarini maksimal darajada rivojlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kushakova.G .Мактабгача ёшдаги болаларни толерантлик руҳида тарбиялаш. Бола шахсини ривожлантиришнинг долзарб муаммолари. II – Халқаро илмий – амалий анжуманининг тезис ва мақолалар тўплами. Тошкент, 2008. –Б. 107- 108

2. Usmonova.M.Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq ertaklarining o‘rni. Umumfilologik tadqiqotlar: muammo va yechimlar. Taniqli olim, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Bahodir Fayzullaevning 60 yillik yubileyiga bag‘ishlangan ilmiy –amaliy anjuman materiallari. Jizzax -2011 yil. 218 -219 bet

3. Норқўзиева.М.А.Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигини таъминлашда буюк сиймоларнинг роли. Мактабгача таълим тизимини ривожлантиришда илмий-амалий инновацияларнинг педагогик аҳамияти халқаро илмий-амалий конференция 2020 йил 11-12 ноябрь Самарқанд, 1.

INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI TARBIYACHINING KREATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

O.Xo‘janiyozova

UrDU “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti, (PhD)

.Gu limatova Dilobar Davronbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi (maktabgacha ta’lim yo‘nalishi) 2-bosqich magistranti

dilobargulimatova@gmail.com

Annotatsiya: Maqola maktabgacha ta’limda tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini shakllantirish masalasiga bag‘ishlangan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirish va bolalarda ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash hamda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Maqolada tarbiyachining kreativ kompetensiyalari motivatsion–reflektiv,

kreativ–amaliy va innovatsion–integrativ bosqichlarda shakllantirilishi, ijodkorlik va innovatsiya o‘quv jarayonida qanday uyg‘un ishlashi hamda maktabgacha ta’lim muhitini innovatsion tarzda tashkil etish muhimligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Tarbiyachining kreativ kompetensiyalari, Kreativlik va ijodkorlik**,** Innovatsion pedagogik yondashuvlar**,** Maktabgacha ta’lim**,** Raqamli pedagogik texnologiyalar**,** O‘quvchilarda ijodiy faollik**,** Muammoli vaziyatlar**,** Loyihaviy faoliyat**,** Pedagogik innovatsiyalar**,** Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari**,** Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim**,** Interaktiv o‘quv muhit

Аннотация: Статья посвящена вопросу формирования творческих компетенций педагога в дошкольном образовании. Сегодня внедрение цифровых технологий и использование инновационных педагогических подходов являются эффективным средством повышения качества образования и развития у детей творческого мышления, критического мышления и навыков решения проблем. В статье подчеркивается формирование творческих компетенций педагога на мотивационно-рефлексивном, творческо-практическом и инновационно-интегративном этапах, как творчество и инновации гармонично взаимодействуют в образовательном процессе, и важность инновационной организации дошкольной образовательной среды.

Ключевые слова: Творческие компетенции педагога, Творчество и креативность, Инновационные педагогические подходы, Дошкольное образование, Цифровые педагогические технологии, Творческая деятельность учащихся, Проблемные ситуации, Проектно-ориентированная деятельность, Педагогические инновации, Навыки критического мышления, Личностно-ориентированное образование, Интерактивная учебная среда

Abstract: The article is devoted to the issue of forming creative competencies of educators in preschool education. Today, the introduction of digital technologies and the use of innovative pedagogical approaches are an effective means of improving the quality of education and developing creative thinking, critical thinking and problem-solving skills in children. The article emphasizes the formation of creative competencies of educators at the motivational-reflective, creative-practical and innovative-integrative stages, how creativity and innovation work harmoniously in the educational process, and the importance of innovatively organizing the preschool educational environment.

Keywords: Creative competencies of educators, Creativity and creativity, Innovative pedagogical approaches, Preschool education, Digital pedagogical technologies, Creative activity in students, Problem situations, Project-based activities, Pedagogical innovations, Critical thinking skills, Person-centered education, Interactive learning environment

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish va pedagoglarning ijodkorligini rivojlantirish ta’lim tizimining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Tez rivojlanayotgan axborot jamiyatida innovatsion pedagogik yondashuvlar — bu nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki o‘quvchilarda muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish uchun zarur vositadir. Raqamli texnologiyalar tarbiyachilarga zamonaviy ta’lim usullarini tatbiq etish, interaktiv o‘quv muhitlarini yaratish va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonlarini tashkil etish imkonini beradi, bu esa o‘quvchilarning o‘rganish faoliyatini samaraliroq qo‘llab-quvvatlaydi.Shuningdek, o‘qituvchilarning raqamli pedagogik

kompetensiyalarini mustahkamlash ta’limda innovatsiyalarni joriy etishda va o‘quvchilarning ijodkorligini qo‘llab-quvvatlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sohasini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” kabi strategik hujjatlar ta’lim tizimini raqamlashtirish va pedagogik innovatsiyalarni rag‘batlantirishni maqsad qilgan. Ushbu konsepsiya doirasida ta’lim mazmuni yangilanib, pedagoglar malakasini oshirish, individualizatsiyalashgan o‘quv jarayonlarini joriy etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llashga alohida e’tibor qaratilgan, bu orqali ta’lim sifatini jahon standartlariga moslashtirish rejalashtirilgan.

Shuningdek, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Prezidentining raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha farmonlari va qarorlari qabul qilinib, ta’lim sohasida raqamli xizmatlar, elektron ta’lim platformalari va pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo‘yicha tizimli choralar belgilangan. Masalan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim jarayonida axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish va uzoq muddatli raqamli transformatsiya yo‘l xaritasi tasdiqlangan.

Ushbu o‘zgarishlar pedagoglar uchun zamonaviy o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqish, raqamli pedagogik vositalarni samarali qo‘llash hamda o‘quvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Shuning uchun, innovatsion yondashuvlar orqali o‘qituvchilarning kreativ kompetensiyalarini shakllantirish — bu nafaqat ilmiy-metodik masala, balki ta’lim samaradorligini oshirish bo‘yicha strategik yo‘nalishdir.

Innovatsion ta’lim muhitida tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini shakllantirish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ijodkorlik samarali ta’lim jarayonining asosini tashkil etadi, chunki u pedagogning ta’lim-tarbiya jarayonida qiymatga ega bo‘lgan yangi va original g‘oyalarni yaratish hamda ularni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini ifodalaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash jarayonida tarbiyachining ijodiy yondashuvi bolalarning tabiiy qiziqishi, tasavvuri va faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ijodkorlik va innovatsiya o‘zaro uzviy bog‘liq jarayonlar bo‘lib, kreativ fikrlash pedagogik g‘oyalarning paydo bo‘lishini ta’minlasa, innovatsiya ushbu g‘oyalarni ta’lim amaliyotiga joriy etish orqali real natijalarga erishishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim sharoitida bu jarayon o‘yin texnologiyalari, loyihaviy faoliyat, muammoli vaziyatlar yaratish, bolalarning mustaqil va erkin fikrlashini rag‘batlantiruvchi metodlar orqali namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan, tarbiyachining kreativ kompetensiyasi bolalarda ijodiy faollikni rivojlantirishning muhim sharti sifatida qaraladi.

Tarbiyachi kreativligining tarkibiy jihatlari sifatida g‘oyalarni yaratish, ularni chuqurroq o‘rganish va takomillashtirish, yangilikka ochiqlik, pedagogik faoliyatda tavakkal qilishga tayyorlik hamda kasbiy refleksiya orqali ichki imkoniyatlarni anglash kabi komponentlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Ushbu komponentlar maktabgacha ta’lim jarayonida tarbiyachining moslashuvchanligini, noan’anaviy qarorlar qabul qilish qobiliyatini va ta’lim jarayonini bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirish salohiyatini belgilaydi.

Xalqaro va mintaqaviy ta’lim siyosatida ijodkorlik shaxsning muhim tayanch kompetensiyalaridan biri sifatida e’tirof etilib, ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash zarurligi alohida ta’kidlanadi. Bu holat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilardan ham yangicha fikrlash, pedagogik jarayonga kreativ yondashish va

bolalarda ijodkorlikni ongli ravishda rivojlantirishni talab etadi. Demak, bolalar ijodkorligini shakllantirish bevosita tarbiyachining innovatsion va kreativ kompetensiyalariga bog‘liqdir.

Shu bilan birga, ijodkorlik faqat ayrim shaxslarga yoki san’at sohasi bilan bog‘liq hodisa emas, balki barcha pedagogik faoliyat turlarida rivojlantirilishi mumkin bo‘lgan sifat hisoblanadi. Maktabgacha ta’limda tarbiyachi bolalarga savol berish, kuzatish, tajriba o‘tkazish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish imkonini yaratish orqali ularning ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda tarbiyachining o‘zi ham doimiy ravishda o‘rganishga va yangiliklarni qabul qilishga tayyor bo‘lishi lozim.

Tarbiyachi ijodkorligining rivojlanishi nafaqat individual kasbiy xususiyatlarga, balki maktabgacha ta’lim tashkilotidagi muhitga ham bevosita bog‘liq. Qo‘llab-quvvatlovchi, ochiq va hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit tarbiyachilarning kreativ tashabbuslarini faollashtiradi. Aksincha, qat’iy me’yorlarga asoslangan, tashabbusni cheklovchi muhit ijodkorlik rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli MTTda innovatsion muhitni shakllantirish tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Ijodiy pedagogik faoliyat bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi: u avvalgi kasbiy tajribaga tayanadi, bolalarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi, qat’iy andozalarga asoslanmaydi va pedagogdan ma’lum darajada tavakkal qilishni talab etadi. Bunday faoliyatni samarali amalga oshirishda tarbiyachilar ishtirok etadigan professional hamjamiyatlar va tarmoqlarning o‘rni katta. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari doirasidagi metodik birlashmalar, tajriba almashish maydonchalari va hamkorlikka asoslangan faoliyat tarbiyachilarning bilim va g‘oyalar almashinuvini kuchaytiradi hamda innovatsion pedagogik amaliyotlarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bilimlarni yaratish, tizimlashtirish va tarqatish jarayonlarini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bilim almashish va tajriba asosida o‘rganish jarayonlari izchil tashkil etilganda, tarbiyachilar o‘quv-tarbiya jarayonini yanada qiziqarli, samarali va bolalar rivojiga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Natijada maktabgacha ta’limda tarbiyachining kreativligi nafaqat individual sifat, balki ta’lim tizimini rivojlantiruvchi muhim pedagogik resursga aylanadi.

Yuqorida bayon etilgan nazariy qarashlardan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini shakllantirish “Kreativ–innovatsion faoliyatga yo‘naltirilgan metodika” asosida amalga oshirilishi mumkin. Ushbu metodika tarbiyachining ijodiy fikrlashi, innovatsion yondashuvi va raqamli pedagogik kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, u uch asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi: motivatsion–reflektiv, kreativ–amaliy va innovatsion–integrativ bosqichlar.

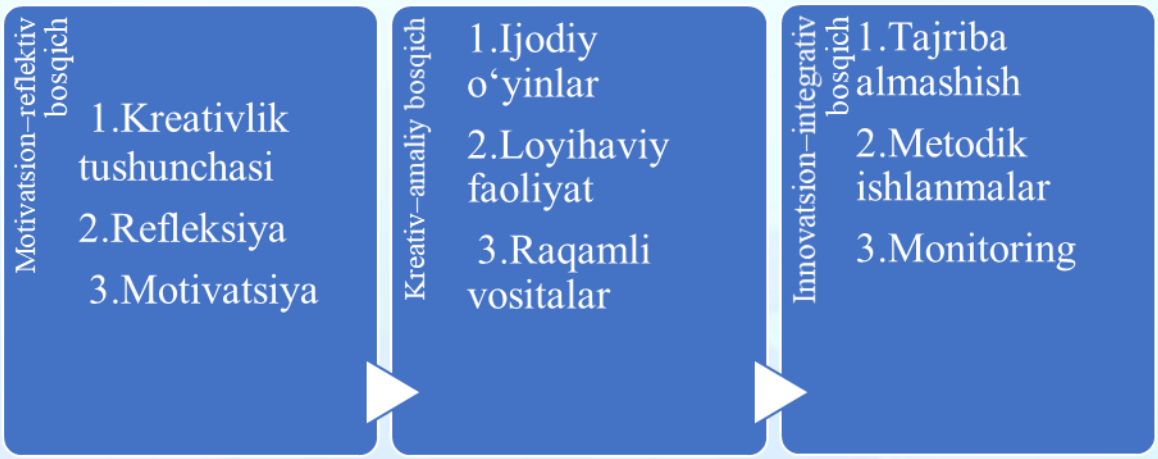

Ushbu sxema tarbiyachining kreativ faoliyatini rivojlantirishning uch bosqichini ko‘rsatadi: motivatsion-reflektiv, kreativ-amaliy va innovatsion-integrativ. Har bir bosqich o‘ziga xos faoliyat yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi va keyingi bosqichga o‘tish imkonini beradi.

Xulosa. Maktabgacha ta’limda tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi tarbiyachilarga ijodiy fikrlashni rivojlantirish, individual va interaktiv o‘quv muhitini yaratish hamda o‘quvchilarda tanqidiy va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirish imkonini beradi.

Tarbiyachining kreativ kompetensiyalari motivatsion–reflektiv, kreativ–amaliy va innovatsion–integrativ bosqichlarda izchil rivojlantiriladi. Ushbu bosqichlar orqali tarbiyachi o‘z ijodkorligini oshiradi, innovatsion pedagogik amaliyotlarni joriy qiladi va bolalar ijodiy faolligini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, qo‘llab-quvvatlovchi va hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit tarbiyachining kreativ salohiyatini kuchaytiradi hamda maktabgacha ta’lim sifatini jahon standartlariga moslashtirishga xizmat qiladi.

Shuni ta’kidlash mumkinki, tarbiyachining kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat individual pedagog sifatini oshiradi, balki ta’lim tizimida innovatsion va samarali o‘quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning strategik yo‘nalishi sifatida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Ta’lim sohasini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020.
3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2021.

4.To‘xtayeva D. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5.Qodirova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent, 2019.
6.Dyachenko O.M. Razvitie tvorcheskogo myshleniya u detey doshkolnogo vozrasta. – Moskva: Pedagogika, 2001.
7.Venger L.A. Psixologiya razvitiya rebenka doshkolnogo vozrasta. – Moskva: Prosveshcheniye, 2003.

ALISHER NAVOIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA’LIM JARAYONINI AVTOMATLASHTIRISH VA RAQAMLI YECHIMLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

Salavatova Xurshida San’at qizi,
Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti
salavatovaxurshida@gmail.com
88-512-69-99
Azimboyeva Gulasal Ruslan qizi
Maktabgacha ta’lim yonalishi talaba

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari tahlil qilinib, ularning maktabgacha ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Navoiy asarlarida ilgari surilgan axloqiy-tarbiyaviy g‘oyalar, bolani komil inson sifatida shakllantirish tamoyillari hamda tarbiyada mehr, adolat va ilmning ustuvorligi bugungi maktabgacha ta’lim mazmuni bilan uyg‘un holda tahlil qilinadi. Maqolada Navoiyning pedagogik qarashlarini maktabgacha yoshdagi bolalarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda qo‘llash imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, pedagogik qarashlar, maktabgacha ta’lim, axloqiy tarbiya, ma’naviy rivojlanish, komil inson.

Аннотация В данной статье анализируются педагогические взгляды великого мыслителя Алишера Навои, раскрывается их роль и значение в системе дошкольного образования. Нравственно-воспитательные идеи, выдвинутые в произведениях Навои, принципы формирования ребенка как всесторонне развитой личности, а также приоритет таких ценностей, как любовь, справедливость и знание в воспитании, рассматриваются в гармонии с современным содержанием дошкольного образования. В статье обосновываются возможности применения педагогических взглядов Навои в формировании духовно-нравственных качеств у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова:Алишер Навои, педагогические взгляды, дошкольное образование, нравственное воспитание, духовное развитие, всесторонне развитая личность.

Abstract This article analyzes the pedagogical views of the great thinker Alisher Navoi and highlights their role and significance in the preschool education system. The moral and educational ideas presented in Navoi’s works, the principles of shaping a child as a well-rounded individual, as well as the priority of love, justice, and knowledge in education, are examined in harmony with the content of modern preschool education. The article substantiates the possibilities

of applying Navoi’s pedagogical views in the formation of spiritual and moral qualities among preschool children.

Keywords: Alisher Navoi, pedagogical views, preschool education, moral education, spiritual development, well-rounded individual.

Bugungi globallashuv sharoitida maktabgacha ta’lim tizimida bolani nafaqat bilimli, balki ma’naviy barkamol, axloqan yetuk shaxs sifatida tarbiyalash muhim vazifa hisoblanadi. Bu jarayonda milliy pedagogik merosga tayanish alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbek mumtoz adabiyoti va pedagogik tafakkurining yirik namoyandasi Alisher Navoiy o‘z asarlarida ta’lim-tarbiya masalalariga chuqur e’tibor qaratgan mutafakkirdir. Uning pedagogik qarashlari hozirgi maktabgacha ta’lim tizimi uchun ham dolzarb bo‘lib, tarbiyaviy jarayonni boyitish imkonini beradi.

Alisher Navoiy pedagogik qarashlari alohida-alohida fikrlar majmui emas, balki o‘zaro uzviy bog‘langan, yaxlit tarbiyaviy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Mutafakkirning deyarli barcha asarlarida tarbiya masalasi insonni komillikka yetkazuvchi eng muhim vosita sifatida talqin qilinadi. Navoiy nazarida komil inson — bu nafaqat bilimli, balki axloqan pok, mehribon, adolatli va jamiyat manfaatiga xizmat qila oladigan shaxsdir. Ushbu g‘oya bugungi maktabgacha ta’lim tizimining asosiy maqsadlari bilan mantiqan uyg‘unlashadi.

Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida axloqiy tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratilib, insonning go‘zalligi uning tashqi ko‘rinishida emas, balki ichki fazilatlarida ekanligi ta’kidlanadi. Mutafakkir mazkur asarda odob, halollik, kamtarlik va mehr-oqibatni inson kamolotining asosiy mezonlari sifatida ko‘rsatadi. Bu g‘oyalar maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida ayniqsa muhim bo‘lib, bolada dastlabki axloqiy tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Chunki aynan ushbu davrda bola yaxshilik va yomonlikni his qilish, boshqalarga mehr bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadi.

Shuningdek, Navoiyning “Xamsa” asarlarida ilm va axloqning o‘zaro uyg‘unligi pedagogik jihatdan chuqur asoslab beriladi. Mutafakkir ilmni axloqdan ajratib bo‘lmasligini ta’kidlab, bilim axloq bilan uyg‘unlashgandagina insonni yuksaklikka olib chiqishini qayd etadi. Bu fikr maktabgacha ta’lim tizimida bolalarga faqat bilim berish emas, balki ularni to‘g‘ri xulq-atvor, odob va muomala madaniyatiga o‘rgatish zarurligini anglatadi. Masalan, bolaga sanash yoki ranglarni o‘rgatish bilan birga, o‘rtoqlariga yordam berish, navbat kutish, muloyim gapirish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni singdirish Navoiyning pedagogik g‘oyalari bilan hamohangdir. Mutafakkir tarbiyada mehr va sabrning ustuvorligini alohida ta’kidlaydi.

Bundan tashqari, Navoiy shaxs kamolotida muhit va tarbiyachi rolini hal qiluvchi omil sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsiy namuna ko‘rsatuvchi yetakchi bo‘lishi lozim. Mazkur g‘oya maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachining kasbiy va ma’naviy kompetensiyasiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar bilan bevosita bog‘liqdir. Tarbiyachining nutqi, muomalasi va xulqi bolaning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, Navoiyning pedagogik qarashlarida ilgari surilgan axloq va ilm uyg‘unligi, mehrga asoslangan tarbiya hamda muhitning hal qiluvchi roli yagona pedagogik g‘oya – komil inson tarbiyasiga xizmat qiluvchi yaxlit tizimni tashkil etadi. Aynan shu jihat Alisher Navoiyning pedagogik merosini zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimi uchun dolzarb va amaliy ahamiyatga ega nazariy manba sifatida namoyon etadi.

Alisher Navoiy ta’kidlagan mehrga asoslangan tarbiya g‘oyasi aynan maktabgacha yosh davrining psixologik xususiyatlariga to‘la mos keladi. Mutafakkir asarlarida tarbiya zo‘ravonlik, qo‘pollik yoki majburlash orqali emas, balki muloyimlik, sabr va mehr orqali amalga oshirilishi zarurligi qayta-qayta ta’kidlanadi. Bu yondashuv bolaning nozik ruhiy olamini asrash, uning qalbida ijobiy hissiyotlar shakllanishiga zamin yaratadi. Navoiyning qarashlariga ko‘ra, bola qalbi nihoyatda sezgir bo‘lib, unga ko‘rsatilgan munosabat uning butun hayoti davomida shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois mutafakkir tarbiyachini bolaning qalbiga yo‘l topa oladigan, sabrli va mehribon shaxs sifatida tasvirlaydi. Bu g‘oya maktabgacha ta’lim tizimida bolaning psixologik xavfsizligini ta’minlash, unga nisbatan hurmat va ishonchga asoslangan munosabatni shakllantirish tamoyillari bilan uzviy bog‘liqdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlar ko‘proq hissiy tajriba orqali shakllanadi. Navoiy asarlarida ilgari surilgan yaxshilik, adolat, mehr-shafqat kabi tushunchalar aynan bunday hissiy tajribalar orqali bolaning ongiga singdirilishi mumkin. Masalan, tarbiyachi tomonidan ko‘rsatilgan muloyim muomala, tengdoshlariga nisbatan adolatli munosabat va samimiy mehr bolaning xulq-atvorida ijobiy sifatlar mustahkamlanishiga olib keladi.

Shu asosda aytish mumkinki, Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlariga mos keluvchi, ilmiy jihatdan asoslangan nazariy manba hisoblanadi. Mutafakkir ilgari surgan mehrga asoslangan tarbiya, muloyimlik va sabr tamoyillari zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida bolaning har tomonlama barkamol shaxs bo‘lib shakllanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Navoiyning pedagogik g‘oyalari va maktabgacha yosh xususiyatlari

Yosh guruhi	**O‘zbekiston maktabgacha ta’lim dasturida belgilangan yosh xususiyatlari**	**Navoiyning pedagogik qarashlari bilan uyg‘unligi**
3–4 yosh	Bola atrof-muhitni asosan hissiy idrok etadi; kattalarning muomalasiga tez ta’sirchan; mehr va e’tiborga ehtiyoj yuqori	Navoiy tarbiyada muloyimlik va mehrni ustuvor deb biladi. Bola qalbiga zo‘ravonliksiz, samimiy munosabat orqali yo‘l topish g‘oyasi aynan shu yosh xususiyatiga mos keladi
4–5 yosh	Taqlid mexanizmi kuchli; axloqiy xulq-atvor kattalar namunasiga qarab shakllanadi; ijtimoiy munosabatlarga qiziqish ortadi	Mutafakkir tarbiyachining shaxsiy namunasini hal qiluvchi omil deb biladi. Tarbiyachining odobi, sabri va muomalasi bolada axloqiy fazilatlarni shakllantiradi
5–6 yosh	Axloqiy tushunchalar (yaxshi–yomon, mumkin–mumkin emas) shakllana boshlaydi; tengdoshlar bilan munosabat muhimlashadi	Navoiy asarlarida rostgo‘ylik, adolat, mehr-shafqat tushunchalari markaziy o‘rin tutadi. Bu fazilatlar bolaga kundalik tarbiyaviy vaziyatlar orqali singdirilishi mumkin
6–7 yosh	O‘z xatti-harakatini boshqarish qobiliyati rivojlanadi; ijtimoiy mas’uliyat va burch tushunchalari paydo bo‘ladi	Navoiy komil insonni jamiyatga foydali shaxs sifatida talqin qiladi. Bu g‘oya bolalarda mas’uliyat, tartib va burchni anglashni rivojlantirishga xizmat qiladi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari O‘zbekiston maktabgacha ta’lim dasturida belgilangan yosh xususiyatlari bilan mantiqan va mazmunan uyg‘unlashadi. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi, taqlid orqali o‘rganishi va axloqiy tushunchalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishi Navoiyning mehrga asoslangan tarbiya, shaxsiy namuna va axloqiy kamolot haqidagi g‘oyalari bilan mos keladi.

Mutafakkir ilgari surgan tarbiyaviy yondashuvlar bolalarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilganda, maktabgacha ta’lim jarayonining samaradorligi yanada ortadi. Shu bois, Navoiyning pedagogik merosi zamonaviy maktabgacha ta’lim dasturini milliy-ma’naviy jihatdan boyituvchi muhim nazariy manba sifatida baholanishi mumkin. Navoiyning pedagogik merosi maktabgacha ta’lim amaliyotida epizodik emas, balki uzviy va tizimli ravishda qo‘llanilgandagina o‘zining to‘liq tarbiyaviy samarasini namoyon etadi. Mutafakkirning axloqiy, ma’naviy va insonparvarlikka asoslangan g‘oyalari maktabgacha ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va usullari bilan uyg‘unlashtirilgan holda joriy etilishi zarur. Bunday yondashuv bolani shaxs sifatida har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Birinchidan, badiiy matnlar va hikoyalar orqali axloqiy fazilatlarni shakllantirish Navoiyning pedagogik qarashlarini amaliyotga tatbiq etishning eng samarali yo‘llaridan biridir. Mutafakkir asarlarida ilgari surilgan yaxshilik, rostgo‘ylik, mehr-shafqat, adolat kabi tushunchalar bolalarning yosh xususiyatlariga mos holda qayta ishlangan badiiy hikoyalar, qisqa sahna ko‘rinishlari va ertaklar orqali yetkazilishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bola badiiy obrazlar orqali axloqiy mazmunni hissiy darajada qabul qiladi, bu esa fazilatlarning ong ostida mustahkamlanishiga olib keladi.

Ikkinchidan, tarbiyachining shaxsiy namunasi orqali tarbiyaviy ta’sirni kuchaytirish Navoiyning pedagogik merosida muhim o‘rin tutadi. Mutafakkir tarbiyachini bolaning qalbiga yo‘l topuvchi, sabrli va axloqan yetuk shaxs sifatida tasvirlaydi. Maktabgacha ta’lim muassasasida tarbiyachining nutqi, muomalasi, bolalarga va ota-onalarga bo‘lgan munosabati bolaning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bola tarbiyachining xatti-harakatini taqlid qilgani sababli, tarbiyachi Navoiyning komil inson haqidagi qarashlarini shaxsiy namuna orqali namoyon etishi zarur.

Uchinchidan, mehrga asoslangan muloqot orqali bolaning ijtimoiy faolligini rivojlantirish Navoiyning tarbiyaviy yondashuvlarida markaziy o‘rin egallaydi. Mutafakkir zo‘ravonlik va qo‘pollikni qat’iyan rad etib, tarbiyada muloyimlik va sabrni ustuvor deb biladi. Maktabgacha ta’lim amaliyotida bunday muloqot usuli bolaning o‘ziga ishonchini oshiradi, tengdoshlar bilan erkin muloqot qilishiga, fikrini ochiq ifodalashiga va ijtimoiy faolligining rivojlanishiga zamin yaratadi. Mehrga asoslangan pedagogik muhit bolada ijobiy hissiy holatni shakllantirib, tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshiradi.

To‘rtinchidan, milliy qadriyatlar asosida tarbiyaviy mashg‘ulotlarni tashkil etish Navoiyning pedagogik merosini maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiya qilishning muhim yo‘nalishidir. Mutafakkir asarlarida aks etgan milliy axloqiy me’yorlar, odob-axloq qoidalari va insonparvarlik g‘oyalari maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini shakllantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulotlar jarayonida milliy urf-odatlar, an’anaviy munosabatlar va qadriyatlar bolalar ongiga sodda va tushunarli shaklda singdirilishi mumkin.

Shunday qilib, badiiy vositalar, tarbiyachining shaxsiy namunasi, mehrga asoslangan muloqot hamda milliy qadriyatlarga tayangan tarbiyaviy mashg‘ulotlar Navoiyning pedagogik qarashlarini

maktabgacha ta’lim tizimida jonli, uzviy va samarali mexanizmga aylantiradi. Ushbu yondashuvlar bolalarda axloqiy yetuklik, ijtimoiy faollik va milliy-ma’naviy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy maktabgacha ta’lim maqsadlari bilan to‘la uyg‘unlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Navoiy A.***Mahbub ul-qulub.* — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. **Yo‘ldoshev J., Usmonov S.** *Pedagogik texnologiyalar asoslari.* — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. **Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q.***Maktabgacha ta’lim pedagogikasi.* — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. **YUNESCO.** *Digital Technologies in Early Childhood Education.* — Paris, 2018.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ERTAK MATNLARI BILAN ISHLASHDA RAQAMLI RESURSLARDAN FOYDALANISH

Jumanyazova Muxabbat Xusinovna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi professori, f.f.d. (DSc)
e-mail: khiva1970@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda ertak matnlari bilan ishlashda raqamli resurslardan foydalanish masalasi o‘rganilgan. Unda interaktiv darsliklar, multimediya vositalari, rol o‘yinlari va dramatizatsiya orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy, ijodiy va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, raqamli resurslar, ertak matnlari, nutqiy kompetensiya, interaktiv metodlar, rolli o‘yinlar, samaradorlik.

Аннотация. В данной статье рассматривается использование цифровых ресурсов при работе с текстами сказок в начальных классах. В статье анализируются способы развития речевых, творческих и коммуникативных навыков младших школьников с помощью интерактивных учебников, мультимедиа, ролевых игр и драматизации.

Ключевые слова: начальная школа, цифровые ресурсы, тексты сказок, речевая компетенция, интерактивные методы, ролевые игры,

Abstract. This article examines the use of digital resources in working with fairy tale texts in primary grades. The study analyzes ways to develop primary school students’ speech, creative, and communication skills through interactive textbooks, multimedia tools, role-playing, and dramatization.

Key words: primary school, digital resources, fairy tale texts, speech competence, interactive methods, role-playing

Hozirgi davr ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita sifatida e’tiborga olinmoqda [4]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ertak matnlari nafaqat madaniy va estetik tarbiya vositasi, balki nutqiy, muloqot va tafakkur ko‘nikmalarini

shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi [7]. Raqamli resurslardan foydalanish esa ertaklarni interaktiv va ko‘rgazmali tarzda o‘rgatish imkonini beradi, o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Shu jihatdan ertak matnlari bilan ishlashda raqamli resurslardan foydalanish masalasini o‘rganish dolzarblik kasb etadi.

Ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi muhim hisoblanadi. An’anaviy metodlar ko‘pincha o‘quvchilarni nofaol qabul qiluvchi sifatida qoldiradi, bu esa nutqiy va ijodiy ko‘nikmalarning yetarli darajada shakllanishiga to‘sqinlik qiladi [3]. Shu bilan birga, raqamli resurslar – interaktiv darsliklar, animatsiyalar, multimediya materiallari va onlayn platformalar – bolalarning nutqiy faoliyatini rag‘batlantirish va ertak matnlarini o‘rganishni qiziqarli qilishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Metodologiya. Raqamli resurslar ta’lim jarayonida foydalanish uchun elektron shaklda mavjud bo‘lgan axborot va o‘quv materiallari bo‘lib, ularni kompyuter, planshet, smartfon yoki boshqa raqamli qurilmalar orqali o‘rganish va qo‘llash mumkin. Raqamli resurslar kontentni vizual, audio, matnli va interaktiv formatda taqdim etish imkonini beradi va pedagogik jarayonning sifatini oshirishga xizmat qiladi [1; 4].

Raqamli resurslarning asosiy vazifasi – o‘quv jarayonini interaktiv, individual va samarali qilish, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishdir. Ular quyidagi sohalarda ahamiyatga ega:

1. Ta’lim sifatini oshirish – multimedia vositalari orqali mavzularni tushuntirish, vizual va audio yordam bilan o‘quvchilar e’tiborini jalb qilish.

2. Nutqiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish – interaktiv mashqlar, dialoglar, rolli o‘yinlar va dramatizatsiya orqali o‘quvchilar nutqiy faoliyatini rag‘batlantirish.

3. Ijodiy tafakkur va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish – o‘quvchilarni mustaqil faoliyatga jalb qilish, yangi g‘oyalar yaratishga rag‘batlantirish.

4. Moslashuvchanlik va individual yondashuv – har bir o‘quvchining qobiliyati va rivojlanish sur’atini hisobga olgan holda o‘quv materiallarini taqdim etish.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, ertaklar orqali bolalar nutqiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi, tafakkur va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi [3;5] Raqamli resurslardan foydalanish esa bu jarayonni interaktiv, vizual va amaliy jihatdan boyitadi. Raqamli o‘quv muhitlarida ertak matnlari bilan ishlash bolalarning nutqiy faoliyatini oshirish va ularni muloqotga jalb qilishda samarali ekanligini ta’kidlaydi. Smith va Brown [5] interaktiv multimediyali ertaklar o‘quvchilarning e’tiborini oshirib, hikoyalarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar ishlab chiqish imkonini berishi bayon qiladilar.

Ertak matnlari bilan ishlashdagi innovatsion metodlar – bu o‘quv jarayonida an’anaviy dars usullarini raqamli texnologiyalar, interaktiv vositalar va kreativ pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilarning nutqiy, ijodiy va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik tizimdir. Innovatsion metodlarning asosiy mohiyati ularning pedagogik jarayonni interaktiv, vizual va ijodiy tarzda boyitish, shuningdek, o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantirishda namoyon bo‘ladi. Ertaklar bilan ishlashda innovatsion metodlar nafaqat matnni tushunish va tahlil qilish, balki bolalarning nutqiy ifodasi, tafakkuri, fantaziyasi va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. Raqamli resurslar asosida ertak matnlari bilan ishlashning innovatsion metodlarning tatbig‘ini “Shirin uyqu” va “Och bo‘ri” o‘zbek xalq ertaklari [2] misolida ko‘rib chiqaylik.

1. Ertakni multimediyaviy formatda taqdim etish. Raqamli resurslar yordamida ertaklarni matn, audio va video formatida o‘quvchilarga taqdim etish mumkin. Masalan, “Shirin uyqu” ertagi interaktiv darslikda multimediaviy slaydlar orqali berilishi mumkin: har bir sahna animatsiya yordamida jonlantiriladi, personajlarning nutqi audio orqali taqdim etiladi. Bu o‘quvchilarga hikoyani vizual va eshitish jihatidan qabul qilish imkonini beradi, shuningdek, nutqiy va tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. Rolli o‘yinlari va dramatizatsiya. “Och bo‘ri” ertagida bolalar rol o‘yinlari orqali hikoyadagi qahramonlarni ijro etadi. Masalan:

* Bir guruh o‘quvchilar bo‘rini, boshqalari esa qahramonlarni ijro etadi.

* Raqamli resurs sifatida o‘quvchilar multimediaviy fon (o‘rmon, uy) va qahramonlarning ovozini eshitish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

* Bu metod o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rag‘batlantiradi, ijodiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

3. Ijodiy yozma va og‘zaki mashqlar. Ertaklarning mazmuni asosida o‘quvchilar yangi hikoyalar yaratadi yoki mavjud voqealarni boshqacha yakunlaydi:

“Shirin uyqu” ertagi asosida o‘quvchilar kompyuter yoki planshet orqali hikoyaning boshqa yakunini yozadilar.

“Och bo‘ri” ertagi uchun o‘quvchilar “Bo‘ri nima qilmasligi mumkin edi?” degan savol asosida dialoglar yozadi yoki og‘zaki hikoya qiladi.

Bu usul o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri, nutqiy va yozma ifoda ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4. Onlayn platformalar va interaktiv mashqlar. Ertak matnlarini o‘rganishda o‘quvchilar onlayn viktorina va interaktiv mashqlar orqali faol ishtirok etadi: 1) har bir sahna yoki voqea bo‘yicha savol-javoblar: “Shirin uyqu qahramoni nima qilmoqda?”; 2) multimedia asosidagi tanlov mashqlari: “Och bo‘ri qahramonlar bilan qanday muomala qilishi kerak edi?”

Bu metod o‘quvchilarning matnni tushunish, tafakkur va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

5. Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) qo‘llanilishi. Ertaklarni VR yoki AR yordamida jonlantirish mumkin:

A. “Shirin uyqu” ertagidagi qahramonlar va manzaralarni virtual muhitda kuzatish, o‘quvchilar hikoyaga interaktiv tarzda kiradi.

B. Och bo‘ri ertagida o‘rmon muhitini AR orqali vizual ko‘rish va qahramonlar bilan o‘zaro muloqot qilish imkoniyati yaratiladi.

Bu usul o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi, nutqiy va muloqot ko‘nikmalarini rag‘batlantiradi, shuningdek, hikoyalarni vizual va tajribaviy jihatdan o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli resurslardan foydalanib ertak matnlari bilan ishlashning samaradorligini oshirish yuzasidan quyidagi metodik tavsiyalarni keltirish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Interaktiv darsliklardan foydalanish – ertaklarni multimediaviy formatda taqdim etish, audio va video materiallar bilan boyitish.

2. Rolli o‘yinlari va dramatizatsiya – bolalarni hikoya ishtirokchisiga aylantirish, nutqiy faoliyatni rag‘batlantirish.

3. Ijodiy yozma va og‘zaki mashqlar – ertak asosida yangi hikoyalar yaratish, fikrlarni ifodalashni rag‘batlantirish.

4. Onlayn platformalar integratsiyasi – viktorina, forum va interaktiv mashqlar yordamida o‘quv jarayonini diversifikatsiya qilish.

5. Individual yondashuv – o‘quvchilarning qobiliyatiga mos mashqlar, o‘zlashtirish sur’atiga mos vazifalar berish.

Xulosa. Raqamli resurslar asosida ertak matnlari bilan ishlashning innovatsion metodlari ertakni interaktiv, vizual va ijodiy tarzda o‘rganish imkonini beradi. “Shirin uyqu” va “Och bo‘ri” ertaklari misolida ko‘rsatib o‘tilgan metodlar nutqiy kompetensiya, ijodiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, interaktiv va multimedia vositalaridan foydalangan holda ertaklarni o‘rganish o‘quvchilarning faol ishtirokini oshiradi, tafakkurini rivojlantiradi va pedagogik jarayonni yanada unumli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimov B. Raqamli resurslar pedagogik jarayonda. – Toshkent: Fan, 2020.

2. Aydarova U.B. O‘qish savodxonligi. 2-sinf. III qism. – Toshkent: “Nnovda edutainment”, 2023. – 80 b.

3. Bruner J. Actual minds, possible worlds. – Harvard University Press, 1986.

3. Halliday M. A. K. Learning How to Mean. – London: Edward Arnold, 1975.

4. Johnson L. Digital Learning Environments in Primary Education. – New York: Routledge, 2019.

GRAFIK ORGANAYZERLAR VOSITASIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

O.Xo‘janiyozova

UrDU “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti, (PhD).

Yuldashova Sanamjon Bobomurod qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’limyo‘nalishi 2-kurs magistranti

E-mail: yuldashovasanamjon@gmail.com

Telefon: +99894060 31 41

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak tarbiyachilarni ekologik ong va madaniyat ruhida tarbiyalashda grafik organayzerlardan foydalanishning samarali usullari yoritilgan. Grafik organayzerlar o‘quv jarayonida axborotni tizimli va vizual tarzda ifodalash orqali o‘quvchilarning ekologik tushunchalarini chuqurlashtirishga, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida grafik organayzerlarning turlari (kontseptual xaritalar, Venn diagrammalari, T-sxemalar va boshqalar)ni qo‘llash orqali bo‘lajak tarbiyachilarni ekologik muammolarni aniqlash, tahlil qilish va hal qilishga yo‘naltirish usullari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, pedagogik faoliyatda ushbu vositalardan foydalanish ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishda muhim omil ekani ta’kidlandi.

Maqola natijalari bo‘lajak tarbiyachilar tayyorlovida zamonaviy didaktik yondashuvlarni joriy etish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: grafik organayzerlar, ekologik tarbiya, bo‘lajak tarbiyachilar, vizual ta’lim vositalari, ekologik ong, kontseptual xarita, Venn diagrammasi, T-sxema, ekologik muammolar, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются эффективные способы использования графических организаторов в обучении будущих воспитателей в духе экологического сознания и культуры. Графические организаторы служат для системного и визуального выражения информации в учебном процессе, что способствует углублению экологических понятий у учащихся, а также развитию критического и творческого мышления. В ходе исследования рассмотрены различные виды графических организаторов (концептуальные карты, диаграммы Венна, Т-схемы и другие), которые направляют будущих воспитателей на выявление, анализ и решение экологических проблем. Также подчеркивается, что использование этих средств в педагогической деятельности является важным фактором повышения эффективности экологического воспитания. Результаты статьи служат методической основой для внедрения современных дидактических подходов в подготовку будущих воспитателей.

Ключевые слова: графические организаторы, экологическое воспитание, будущие воспитатели, визуальные учебные средства, экологическое сознание, концептуальная карта, диаграмма Венна, Т-схема, экологические проблемы, педагогические технологии.

Abstract: This article discusses effective methods of using graphic organizers in training future educators in the spirit of ecological awareness and culture. Graphic organizers serve to systematically and visually express information in the educational process, which helps deepen students' ecological concepts and develop critical and creative thinking skills. The research examines various types of graphic organizers (concept maps, Venn diagrams, T-charts, and others) that guide future educators in identifying, analyzing, and solving ecological problems. It is also emphasized that the use of these tools in pedagogical activities is a crucial factor in enhancing the effectiveness of ecological education. The results of the article serve as a methodological basis for implementing modern didactic approaches in the training of future educators.

Keywords: graphic organizers, ecological education, future educators, visual teaching tools, ecological awareness, concept map, Venn diagram, T-chart, ecological problems, pedagogical technologies.

Bugungi kunda global ekologik muammolarning keskinlashuvi jamiyatning barcha sohalarida ekologik madaniyat va mas’uliyatni shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi bo‘lajak tarbiyachilarning ekologik tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan tarbiyachi shaxsida bolalarda tabiatga nisbatan ongli munosabat, ekologik madaniyat va mas’uliyatli xulq-atvor asoslari shakllanadi.Bo‘lajak tarbiyachilarda ekologik tarbiyani shakllantirish jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, grafik organayzerlardan foydalanish muhim metodik vosita hisoblanadi. Grafik organayzerlar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi, ekologik tushunchalarni tizimli ravishda o‘zlashtirishga, bilimlarni tahlil qilish va umumlashtirishga yordam beradi.

Mazkur tezisda grafik organayzerlar vositasida bo‘lajak tarbiyachilarda ekologik tarbiyani shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinib, ushbu jarayonning pedagogik ahamiyati va samaradorligini oshirish yo‘llari yoritiladi. Jumladan, ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta’lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo‘llaniladigan zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta’lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo‘yildi.

Ekologik tarbiyaning mazmuni quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- **Ekologik bilimlar**: tabiat hodisalari, ekotizimlar, tirik va jonsiz tabiat o‘rtasidagi bog‘liqliklar haqida tasavvurlar;
- **Ekologik ko‘nikmalar**: tabiatni asrash, toza muhitni saqlash, chiqindilarni saralash, tabiat obyektlariga ehtiyotkorlik bilan yondashish;
- **Ekologik madaniyat**: ekologik mas’uliyat, ekologik ong, tabiatga nisbatan axloqiy munosabat.

Pedagogik adabiyotlarda ekologik tarbiya “ekologik ong”, “ekologik madaniyat”, “ekologik kompetensiya” tushunchalari bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilinadi. Ekologik ong — bu individning tabiatni tushunishi, ekologik vaziyatni anglash, ekologik xavf-xatarlarni baholash qobiliyatidir. Ekologik madaniyat esa insonning tabiatga bo‘lgan etik, axloqiy, estetik va amaliy munosabatlari yig‘indisidir.

Adabiyotlar tahlil. Ekologik tarbiya masalalari pedagogika fanida muhim yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, ekologik ta’lim va tarbiyaning nazariy asoslari, uning mazmuni hamda ta’lim jarayonidagi o‘rni bo‘yicha mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda muhim ilmiy xulosalar ilgari surilgan.Pedagogik adabiyotlarda ekologik tarbiya shaxsda tabiatga ongli munosabat, ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish g‘oyalarini shakllantirish jarayoni sifatida talqin etiladi. A.N. Zaxlebniy, I.D. Zverev, N.F. Reymers kabi olimlarning tadqiqotlarida ekologik ta’limning mazmuni, tamoyillari va bosqichlari ilmiy asoslab berilgan. Ularning ishlarida ekologik tarbiyani uzluksiz ta’lim tizimida amalga oshirish muhimligi ta’kidlanadi.Bo‘lajak pedagoglar, jumladan, tarbiyachilarni ekologik jihatdan tayyorlash masalalari O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham keng yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida ekologik tarbiyani kasbiy tayyorgarlik bilan uzviy bog‘lash, pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish zarurligi qayd etiladi.Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va grafik organayzerlardan foydalanish masalalari ham didaktik tadqiqotlarda muhim o‘rin egallaydi. T. Buzan, D. Novak, J. Hyerle kabi olimlar grafik organayzerlarning ta’lim jarayonidagi samaradorligini asoslab, ularning tahliliy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatib berganlar. Ushbu vositalar ekologik tushunchalarni tizimlashtirish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash hamda o‘quv materialini vizual idrok etishni yengillashtiradi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, ekologik tarbiya va grafik organayzerlardan foydalanish masalalari alohida-alohida o‘rganilgan bo‘lsa-da, grafik organayzerlar vositasida bo‘lajak tarbiyachilarda ekologik tarbiyani shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Mazkur holat ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari: Olib borilgan tadqiqot ishlari va tajriba-sinov mashg‘ulotlari natijasida quyidagi muhim holatlar aniqlandi:

Grafik organayzerlarning ekologik tarbiyadagi samaradorligi isbotlandi. Bo‘lajak tarbiyachilarning ekologik bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda grafik organayzerlar — xususan, kontseptual xaritalar, Venn diagrammalari, klasterlar va T-sxemalar o‘quv materialini tizimli va tushunarli shaklda o‘zlashtirishga yordam berdi.Talabalarda ekologik tafakkur va ong shakllandi. Tadqiqot ishtirokchilari ekologik muammolarga tanqidiy yondashish, sabab-oqibatni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egalladi. Bu ularning kelgusidagi tarbiyachilik faoliyatida bolalarga ekologik ongni singdirishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.Grafik organayzerlar o‘quvchilarning faol ishtirokini oshirdi. Tajriba mashg‘ulotlarida talabalarning ekologik mavzularni muhokama qilish, guruhiy ishlarda ishtirok etish va ijodiy yondashuv ko‘rsatishlari sezilarli darajada faollashgani kuzatildi.Dars samaradorligi oshdi. Grafik organayzerlar asosida tashkil etilgan darslar an’anaviy metodlardan farqli o‘laroq, talabalarning bilimni chuqur o‘zlashtirishini, mavzuni tezda eslab qolishini va amaliy faoliyatda qo‘llay olish darajasini oshirdi.

Bo‘lajak tarbiyachilarning metodik tayyorgarligi mustahkamlandi. Grafik organayzerlardan foydalanish orqali talabalarda ekologik tarbiya mazmunini maktabgacha yoshdagi bolalarga moslashtirish, interaktiv uslublarni qo‘llash va innovatsion dars dizaynini yaratish qobiliyatlari shakllandi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot ishlari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Bo‘lajak tarbiyachilarni ekologik tarbiyalash — zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishidir, chunki bu jarayon orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik, mas’uliyat va e’tibor shakllanadi.Grafik organayzerlar — ekologik tarbiyani samarali tashkil etishning qudratli vositasi sifatida namoyon bo‘ldi.

Tajriba asosida isbotlandiki, grafik organayzerlardan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarda tanqidiy va ijodiy fikrlash, ekologik muammolarni tahlil qilish, ularni hal qilishga oid takliflar ishlab chiqish kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Grafik organayzerlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar ta’lim oluvchilarning motivatsiyasi, faolligi va mavzuni chuqur o‘zlashtirish darajasini oshirdi. Bu esa ekologik tarbiyaning samaradorligini ta’minlovchi muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murodova, N. (2022). "Grafik organayzerlar va ularning ta'limda qo‘llanilishi." Ta'lim texnologiyalari jurnali, 5(4), 67-76.
2. Rasulov, A. (2020). "Ekologik tarbiya: nazariya va amaliyot." O‘zbekiston ekologiyasi, 12(2), 34-40.
3. Saidova, M. (2021). "Grafik organayzerlar yordamida ekologik bilimlarni shakllantirish." Ta'lim va taraqqiyot jurnali, 7(3), 50-55.
4. Toshpulatov, F. (2023). "Innovatsion ta'lim metodlari: grafik organayzerlardan foydalanish." Oliy ta'lim muassasalari jurnali, 2(1), 15-22.
5. Xolmirzaeva, D. (2022). "Ekologik tarbiya va uning zamonaviy usullari." Pedagogika va psixologiya, 9(4), 78-85.

MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT AFZALLIKLARI VA MOHIYATI

Atadjanova Dinara Ulug‘bekovna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi mudiri
Tel:+998 93 922 10 99
Karimboyeva Madina
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi. 1-kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda jadal rivojlanib borayotgan sun’iy intellekt hamda ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan faol foydalanish,sun’iy intellekt ta`lim jarayonida qo‘llashning afzalliklari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.Shuningdek,sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarga sifatli ta’lim olishda qay darajada rol o‘ynashi va ularning ta`lim tizimiga qo‘shgan hissasi ko‘rib chiqiladi.Maqola davomida xalqaro va mahaliy statistik ma’lumotlar asosida tahlil o‘tkazilib, maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi ,sun’iy intellekt,axloqiy me’yorlar,raqamli texnologiyalar,ta’lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируется стремительное развитие искусственного интеллекта и активное его использование в образовательном процессе, а также преимущества применения искусственного интеллекта в образовательном процессе с научной точки зрения. Рассматривается также роль технологий искусственного интеллекта в обеспечении детей качественным образованием и их вклад в систему образования. В статье анализируются международные и местные статистические данные и обсуждается использование технологий искусственного интеллекта в дошкольном образовании.

Ключевые слова: система образования, искусственный интеллект, этические стандарты, цифровые технологии, качество образования.

Abstract: This article analyzes the rapidly developing artificial intelligence and the active use of artificial intelligence in the educational process, the advantages of using artificial intelligence in the educational process from a scientific perspective. It also examines the role of artificial intelligence technologies in providing children with quality education and their contribution to the education system. The article analyzes international and local statistical data and discusses the use of artificial intelligence technologies in preschool education.

Keywords: education system, artificial intelligence, ethical standards, digital technologies, quality of education.

Maktabgacha ta’lim – bu bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydigan , maxsus pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etiladigan ta’lim –tarbiya tizimidir. Bu davrdagi bola jamiyat bilan aloqani o‘rganadi,o‘zini ifodalashni boshlaydi va o‘zining shaxs sifatida shakllanishi uchun o‘z poydevorini yaratadi. Hozirgi davrda texnologiya barcha sohalarda o‘z o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda, ta’lim-tizimi ham bundan mustasno emas. Sun’iy intellekt talimdagi roli yanada kengaymoqda, bunda o‘qituvchilar uchun samarali dars o ‘tishi va bolalar sifatli ta`lim olishi osonlashmoqda.Qolaversa,sun’iy intellekt orqali ta’lim olish jarayoni yengilashishi , bolalarni individual salohiyatini hisobga olgan holda o‘qituvchilarga bolalar rivojlanishini kuzatish hamda ta’lim jarayonini samarali boshqarish imkonini yaratadi.

Sun’iy intellekt bu –kompyuter yoki dasturda o‘rganish , tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish va inson nutqini tushunish kabi aqliy funksiyalarni bajarish imkonini beruvchi algoritmlar yig‘indisi.Sun’iy intellekt(ingl. Artificial intllegence)-kompyuter tizimlarining ,shu vaqtgacha insonlarga xos bo‘lgan ijodkorlik va intellektual faoliyatni bajarish qobiliyatidir.

Sun`iy intellekt texnalogiyalarining maktabgacha ta`limda qo‘llanilishi ta`lim samaradorligini oshiradi, balki o‘qish jarayonini individual darajada moslashtirish imkoniyatini yaratadi. O‘qituvchilar sun`iy intellekt yordamida interaktiv metodlar orqali bolalarni darsaga moslashuvchanligini yengilashtirishi mumkin. Bundan tashqari , suniy intellekt texnalogiyalari o‘quvchilarni doimiy ravishda baholash va ularning ta`limdagi muvaffiqiyatlarini tahlil qilish imonini beradi. Bu pedagoglarning rivojlanish darajasini aniqlashga yordam beradi,shunindek, har bir bolaning ta`limni o‘zlashtirishdai muammolarini bartarf etishda qo‘llaniladigan usullarni tanlashda yordam beradi.

Shaxsiylashtirilgan ta’lim- har bir bolaning qobiliyati,bilim darajasi, qiziqishi,o‘rganish tezligi,individual ehtiyojlari asosida moslashtirilgan ta`lim jarayonini tashkil qilishidir.Sun’iy intellekt yordamida ta’limni shaxsiylashtirish ,bolalarning ehtiyoji,qiziqishlari,salohiyatlariga mos ravishda mashqlar va o‘yinlarni ishlab chiqish imkonini beradi.Masalan,bolalar har hil turdagi kitoblar o‘qish elektron turdagi va vizual yani audio materiallarga murojaat qilishi mumkin,bu esa talim jarayoni samaradorligini oshiradi o‘quvchilar vaqtini tejaydi.

Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida bolalar uchun maxsus treninglar va ineraktiv va interfaol o‘yinlar ishlab chiqilishi,bu esa ularning kognitiv va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantiradi.Har bir bola o‘ziga mos ta’limni olish orqali o‘qish jarayonida kata muvaffaqiyatga erishadi.

Maxsus ehtiyoji bolalar uchun imkoniyatlar.Maxsus ehtiyoji bo‘lgan bolalar ta’limi zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib bunda sun’iy intellekt keng ko‘lamda foydalana boshlaydi .Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini individuallashtirish,reabilitatsiya jarayoni yengilashtirish,bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatish va aniq diagnostika qilish imkonini beradi.Misol uchun ,avtizim yokida boshqa turdagi kasaligi bo‘lgan bolalar uchun qiziqarli mashg‘ulotlar va maxsus ta’lim vositalarini ishlab chiqishi mumkin.Bunday dasturlar bolalar uchun eng samarali bo‘ladi va o‘qituvchilarga bolararni yanada yaxshiroq qo‘llab quvvatlash imkoni yaratadi.

Ta’limda interaktiv texnologiyalarni qo‘llash.Bolalarning ta’lim olish jarayonini qiziqarli qilish uchun interaktiv doskalar bular bolalarning diqqatini tortadi yokida planshet va smartfonlardagi o‘yinlar ham ta’lim ilovalari orqali bolalar matematika va boshqa fanlarni mustaqil o‘rganishi mumkin.Sun’iy intellekt orqali ta’limning interaktiv shakllari bolalarga o‘zlari qiziqqan mavzularda bilim olish imkonini beradi .Masalan,interaktiv o‘yinlar yani muloqotga asoslangan o‘yin bolalarda jamoaviy ishni bir- birini qo‘llab quvvatlash hurmat qilishni rivojlantiradi.

O‘qituvchilar va pedagogik faoliyatning samaradorligi .Sun’iy intellekt vositalari o‘qituvchilarga o‘quvchilarining individual bilim darajalarini aniqlashda yordam beradi.Avtomatlashtirilgan test va baholash tizimlari pedagoglarga vaqtni tejash imkoniyatini yaratadi.Bu esa o‘qituvchilar vaqtini tejash va darsni interaktiv qilish orqali samarali natijalarga erishadi.

Sun`iy intellekt intellektdan foydalanishning ijobiy jihatlari shundan iboratki ,bola ishtiyoqlari asosida individual ta’lim loyihalar ishlab chiqiladi ,kreativlikni rivojlantirishga katta zamin yaratadi.

Sun’iy intellektdan intellektdan foydalanishning bir qancha salbiy taraflari ham mavjud:

-Bolalarning haddan ortiq sun’iy intellekt vositalariga bog‘lanib qolishi.

-Muloqot va emotsional ko‘nikmalarga yetarlicha etibor bermasligi.

-Ota-onalar va o‘qituvchilar sun’iy intellekt viositalari haqida yetarlicha malumotga ega emasligi.

Shu bilan birga bir qancha ijobiy tomonlari ham mavjud.

-Sun’iy intellekt har bir bola yoshiga mos mashg‘ulotlar yaratib beradi .Bu esa bolaning shaxsiy rivojlanishini hisobga olgan holda o‘qitishni samarali qiladi.

-Shu bilan birga internet tarmoqlaridagi to‘g‘ri talaffuz namunalari ,audiovizual materiallar orqali bolalarning chet tilini oson o‘rganishga katta yordam beradi.

- Internet platformalari bolalarning kundalik rivojlanishin ko‘rsatkichlarini ota- onaga yetkazib turadi.Bu tarbiyachi-ota ona hamkorligini kuchaytiradi.

Maktabgacha ta’limda sun’iy intellektning ahamiyati shundan iboratki,bu bolalar uchun shaxsiylashtirilgan ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi.Sun’iy intellektdan foydalanish bolalarda kreativlikni rivojlantirishning bir nechta Muhim jihatlarini qo‘llab-quvvatlaydi:Muammolarni hal qilish qobiliyati-bolalar yangi g‘oyalar yaratishni boshlaydilar,tasavvurni kengaytirish-vertual muhitda turli rejalarni ko‘rib chqib,o‘zlarining noyob o‘zgacha g‘oyalarini shakllantiradi,o‘z o‘zini erkin ifoda etish –multimedia vositalari orqali bolalar o‘z fikrini va his tuyg‘ularini mustaqil bayon qiladilar.Masalan,aqilli robotlar va chat-botlar bolalarga savollar beradi va ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda,maktabgacha ta`limda sun’iy intellekt ta’lim jarayonini yengillashtiradi va bolalar rivojlanishiga ijobiy hissa qo‘shadi.Sun’iy intellekt katta imkoniyatlar eshigini ochadi,ammo undan to‘g‘ri maqsadda foydalanish lozim.Sun’iy intellektdan foydalanishda bolalar ko‘proq etibor qaratish va ekran oldidagi vaqtini cheklash kerak.Sun’iy intellekt maktabgacha ta’lim tizimida ijodkorlikni rivojlantirishda katta imkoniyatlarni yaratadi, bolalarning yaratish qobiliyati va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu texnologiyalar bolalarning qiziqishini hisobga olib,ularni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi, va ta’lim sifatini samarali qulay qiladi.U bilim olishni tezlashtiradi vaqt tejashga ham yordam beradi.Zamonaviy sun’iy intellekt vositalari bolalarda tasavvurni kengaytiradi va mustaqil fikrlashni shakllantirishda samarali qilib foydalanish mumkin.Sun’iy intellekt asosidagi dasturlar va vositalar bolalarning individual ehtiyojlarini,qiziqishlari va rivojlanish sur’atiga mos ravishda ta’lim berish imkonini beradi.Bu esa shaxsiylashtirilgan yondashuvni kuchaytirib ,har bir bolaning bilish ,nutq,ijtimoiy va ijodiy kompetensiyalarini kuchaytiradi.

Texnologiya insoniy o‘qituvchi o‘rnini to‘ldirishi mumkin ammo uning o‘rnini bosmasligi lozim.

Adabiyot sharhi.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevralda Pq-4996-sonli ‘‘Sun’iy intellekt texnalogiyalarini jadal joriy etish uchun shart sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida ’’qarori shuningdek,bu qaror orqali raqamli ta’lim vositalari va kadrlar tayyorlash mexanizmlarida yangi innovatsion imkoniyatlar paydo bo‘lib,MMTlarda ta’lim-tarbiya jarayoning samaradorligi va sifatini oshirish uchun mustahkam poydevor yaratiladi.[1].Hozirgi kunda global ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llashning samaradorligini ta’minlash masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek,yurtimiz

pedagoglaridan Ilyosova tadqiqoti davomida sun’iy intellekt yordamida individualizatsiya-ya’ni har bir bola yo o‘quvchining qobiliyati,ehtiyoji va rivojlanish darajasiga mos o‘quv materialla metodlarni tayyorlash mumkinligini ta’kidlaydi. U elektron resurslar,virtual o‘qituvchilar,interaktiv o‘quv pltformalari,ovozli yordamchilar va o ‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini kuzatib boruvchi tizimlar singari amaliy qo‘llash haqida ma’lumot berdi.Sun’iy intellekt vositalari orqali baholash ,monitoring,o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish,dars rejalashtirish kabi jarayonlarn yengillashtirish,bu esa o‘qituvchilar yukini kamaytiradi hamda ta`lim sifati va samaradorligini oshirishi haqida ham o‘z fikrlarini keltirib o‘tgan.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki,Sun’iy intellekt ta’lim samaradorligini oshirishda 70-80 foiz ta’sir ko‘rsatishi mumkin.[2].

Najmetdinova tadqiqoti esa ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni qo‘llashning ilmiy-asosiy farqlari va tahlilini o‘rganadi. Oddiy ‘‘raqamli texnologiyalar,, hamda ‘‘su’niy intellekt,, ta’limdagi roli va funksiyalari jihatdan farqaladi.Raqamli texnologiyalar-asosan infratuzilmani raqamlashtirish electron darsliklar,onlayn platformalar,ma’lumotlar saqlash bilan cheklanadi;biroq sun’iy intellekt – bu shaxsiylashtirilgan,moslashuvchan va tahliliy o‘quv muhitini yarartish imkonini beradi.Tadqiqot natajalari shuni ko‘rsatadiki,Sun’iy intellektni ta`limga joriy etish-shunchaki yangicha vosita emas,balki kelajak ta’limi uhun muhim strategik yo‘l.Bu yo‘l ta’limda individual yondashuv,adaptiv metodika va tahliliy baholash orqali sifat va samaradorlikni yanada oshirishga xizmat qiladi.[3]

Abduyev ham ta’lim jarayonida raqamli vositalarning samaradorligini o‘rganadi va ular o‘quv jarayonini jonlantirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.Agarda sun’iy intellekt to‘g‘ri joriy etilsa,ta’limda yangicha paradigmaga olib chiqshi mumkin:individual yondashuv yondashuv ,adaptiv o‘qitish ,o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash, baholash va monitoringning samarali bo ‘lishi.Ayniqsa maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda-bolalar turlicha rivojlanadi,ehtiyoj va sur’at farq qiladi;shunday bo‘lganda sun’iy intellekt yordamida har bir bola uchun alohida yo‘l ko‘rsatish ancha foydali bo‘ladi. Abduyev texnologiyalarni faqat texnik jihatdan ishlatish yetarli emasligini ,ularni pedagogik ong va maqsad bilan uyg‘un ishlatish zarurligini ta’kidlaydi.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki,Sun’iy intellekt dars jarayonining samaradorligini oshirib,bolalarning individual yondashuvini ta’minlaydi.Shu bilan birga,avtomatlashtirilgan baholash ta’limdagi aniqlik va tezkorlikni kuchaytiradi.Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirib,metodik ishni yengillashtiradi.

Ummuman olganda ,turli manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki,raqamli texnalogiyalar ta’lim jarayoning samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.Ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlaydigan asosiy jihatlar jumlasiga pedagogi maqsadga moslashtirilgan raqamli vositalardan foydalanish,bolalar faoliyatini markazga qo ‘yuvchi yondashuv,interaktiv ko ‘rgazmali materiallarning qo ‘llanilishi hamda pedagog va bolalarning raqamli ko ‘nikmalarini rivojlantirish kiradi.Hozirgi davr ta’limida raqamli texnologiyalarini tatbiq etish o‘quv jarayonini yanada qulay ,mazmunli va individual o‘rganishga moslashtirilgan holda tashkil etishga yordam beradi.Elektron darsliklar,masofaviy ta’lim platformalari,multimedia vositalar,virtual labaratoriyalar va interaktiv mashg‘ulotlar bolalar bilimiga bo‘lgan qiziqish va motivatsiyani oshiradi. Shuningdek,ular mustaqil izlanish ,mantiqiy va tanqidiy fikrlash,ijodkorlik kabi ko ‘nikmalarning shakllanishiga

xizmat qiladi hamda pedagoglarga innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Shamanov V.A. Psixologiya rivojlanish bolalar.
2.O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. Raqamli ta’lim resurslari. - Toshkent, 2023.
3.Piaget J.The Psychology of the Child.- New York: Basic Books, 2015.

MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHDA TA’LIM - TARBIYA JARAYONINING O‘RNI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi,
Nurullayeva Charos Jo‘rabek qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi. 1-kurs talabasi.

Annototsiya: Mazkur maqolada bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ta’lim-tarbiyaviy jarayonning mazmuni, tuzilishi va pedagogik ahamiyati har tomonlama tahlil etilgan. Unda maktabgacha ta’lim bosqichida ta’lim va tarbiyaning uzviy bog‘liqligi, ularning bolada bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan bir qatorda, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishdagi yetakchi roli asoslab berilgan. Maqolada ta’lim-tarbiyaviy jarayonning uzluksizligi, tizimliligi va maqsadga yo‘naltirilganligi maktab ta’limiga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim sharti sifatida yoritilgan.Maqolada, shuningdek, maktab ta’limiga tayyorlashda tarbiyaviy jarayonning o‘ziga xos xususiyatlari — bolada o‘qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantirish, o‘zini boshqarish, mas’uliyat, intizom va ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktab ta’limiga tayyorlash, maktabgacha ta’lim, ta’lim-tarbiyaviy jarayon, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi, bolalar rivoji, shaxsiy sifatlarni shakllantirish, o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuv, pedagogik shart-sharoitlar, maktabga tayyorgarlik.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируются содержание, структура и педагогическое значение образовательного процесса в подготовке детей к школьному образованию. Обосновывается неразрывная связь между образованием и воспитанием на дошкольном этапе, их ведущая роль в формировании знаний, навыков и компетенций ребенка, а также в развитии личностных качеств. В статье подчеркивается непрерывность, систематичность и целенаправленность образовательного процесса как важное условие успешной подготовки к школьному образованию. Также освещаются специфические особенности образовательного процесса в подготовке к школьному образованию – формирование у ребенка позитивной мотивации к обучению, развитие самоконтроля, ответственности, дисциплины и социальной активности

Ключевые слова: подготовка к школьному обучению, дошкольное образование, учебно-воспитательный процесс, единство обучения и воспитания, развитие детей, формирование личностных качеств, учебная мотивация, социальная адаптация, педагогические условия, готовность к школе.

Annatasion: This article comprehensively analyzes the content, structure and pedagogical significance of the educational process in the process of preparing children for school education. It substantiates the inextricable link between education and upbringing at the preschool stage, their leading role in the formation of knowledge, skills and competencies in the child, as well as in the development of personal qualities. The article highlights the continuity, systematicity and goal-orientedness of the educational process as an important condition for successful preparation for school education. The article also highlights the specific features of the educational process in preparing for school education - the formation of positive motivation for learning in a child, the development of self-control, responsibility, discipline and social activity

Keywords: school readiness, preschool education, educational process, unity of teaching and upbringing, child development, formation of personal qualities, learning motivation, social adaptation, pedagogical conditions, readiness for school.

Maktab ta’limiga tayyorlashda ta’lim-tarbiyaviy jarayon muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu jarayon bolaning maktab sharoitiga moslashuvi, o‘qish faoliyatiga tayyor bo‘lishi hamda shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi. Ta’lim-tarbiyaviy jarayon orqali bolaga dastlabki bilimlar beriladi, uning bilish jarayonlari — diqqat, xotira, tafakkur va tasavvuri rivojlantiriladi. Natijada bola o‘rganishga qiziqadigan, yangi bilimlarni ongli ravishda qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayonning muhim jihatlaridan biri bolaning psixologik tayyorgarligini ta’minlashdir. Mashg‘ulotlar davomida bola darsni tinglash, berilgan topshiriqlarni bajarish, o‘z harakatlarini nazorat qilish kabi maktab uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallaydi. Shu bilan birga, bola tartib-intizomga rioya qilish, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan to‘g‘ri munosabat o‘rnatishni o‘rganadi. Bu holatlar uning maktab muhitiga moslashuvini osonlashtiradi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayon bolaning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Jarayon davomida bolada mehnatsevarlik, mas’uliyat, kattalarga hurmat, tengdoshlariga mehr va hamkorlik kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi. O‘yin, jamoaviy mashg‘ulotlar va ijodiy faoliyatlar orqali bola o‘z fikrini erkin ifodalashni, boshqalarni tinglashni va o‘zini jamoaning bir bo‘lagi sifatida his etishni o‘rganadi.Ta’lim-tarbiyaviy jarayonning yana bir o‘ziga xos xususiyati — uning yoshga mos, tizimli va uzluksiz tashkil etilishidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bilimlar asosan o‘yin faoliyati orqali beriladi. Bu esa bolaning qiziqishini oshiradi, uni charchatmasdan, tabiiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shuningdek, har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish ta’lim-tarbiyaviy jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

İnson shaxsini ma’naviy kamolotga yetkazish yuksak xulq-odob, ilm fanni egallash asosidagina amalga oshirish mumkinligini ta’kidlaganlar. Buning uchun esa shaxs ta’lim tarbiyasi va rivojlanishiga jiddiy e’tibor qaratmoq lozim.

Shaxs ta’lim tarbiyaning bosh subekti va obyekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida qaraladi.shaxs muayyan jamiyatning a’zosidir.shaxsning har tomonlama kamol topishida va uning xulq-atvorida ijtimoiy va biologik omillarning ta’sir kuchi hamisha ham bir xil bo‘lavermaydi.Uning xulqiga, munosabatlariga vaziyatlar, vositalar ijtimoiy agentlar ham ta’sir ko‘rsatadi.

Shaxsning kamolatga yetishida jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishida, nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta’lim-tarbiya muhim ahamiyatga ega.Shaxs qaysi jamiyatda yashasa, shu jamiyat hayotidagi qonun qoidalarga, shu jamiyat ijtimoiy iqlimiga asoslanib ta’lim tarbiya topadi. Va o‘z

navbatida har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo‘ladi.O‘zining qobiliyati, o‘zining o‘rni,xarakteri, qiziqishi, aqliy rivojlanish darajasi, ehiyoji va mehnat faolyatiga munosabati, atrofga munosabati,menligi bilan farqlanadi.

Uch yoshli kichik bolalar bilan ish olib borilganda ularning mustaqil hayotga butunlay moslashmaganligi hisobga olingan holda ish tutiladi.Bola ulg‘aygan sari uning mustaqilligi, ijtimoiy hayotga moslashuvchanligi oshib boradi. O‘z navbatida ta’lim-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, vositalari, vazifalari, ijtimoiy agentlar, ijtimoiy muhit o‘zgaradi.Bolaning bilishga bo‘lgan ehtiyojlari ta’lim-tarbiya ishini murakkablashtrib boradi.Ijtimoiy tarixiy tajribani o‘zlashtirish asosan faol ish jarayonida ro‘y beradi. Faollik esa bolaga xos xususiyatdir.

Tarbiya jarayonidagi-faollik asosida faolyatning xar xil turlari shakllana boshlaydi. Faolyatlar bola hayotidagi bilim,ko‘nikma malakaning ortib borishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.Ta’lim tarbiya orqali amalga oshiriladigan turli faolyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalar bir vaqtning o‘zida o‘zlashtra olmaydilar. Ularni bolalar tarbiyachi raxbarligida,uning yordamida asta sekin o‘rganadilar. Bolalar hayotidagi ilk faolyatlarning eng oddiysi uning shaxsiy qobilyati, xususiyati, aqliy salohiyati, a atrofdaga ma’lum bir munosabatning shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.Bolada dastlabgi ijtimoiy moslashuvchanlik, dastlabki harakat va tassavurlar shakllana boshlaydi.Harakat usullarini egallab borish orqali bolada faollik sekin asta rivojlanadi.Amma faollikning qay darajada rivojlanib borishi ham irsiyatga ham taqlidchanlik qobilyatga bog‘liq.

Axloq so‘zi-lotincha "maros" ya’ni moral mantiq degan ma’noni bildirib, hech qayerda yozib qo‘yilmagan ijtimoiy qonundir.Inson kundalik hayotda undan(tarbiya normalaridan)norma sifatida foydalaniladi.axloqiy tarbiya normalari har bir jamiyatning huquqiy normalariga asos soladi.Axloqiy tarbiyada kishi axloqiy bilimlarni o‘zlashtribgina qolmay, har qanday vaziyatlarda o‘zini ana shu nomlarga munosib tuta oladigan kishilar axloqiy tarbiyalangan hisoblanadi.Aqliy tarbiyalangan kishida barqaror motivlar shakllangan bo‘ladi.Bu motivlar esa o‘sha kishini jamiyatda munosib xulq-atvorga rag‘batlantradi.Yosh avlodni mehnatga, o‘ziga munasabatni ochib beruvchi ma’naviy fazilarga muafiq ravishda tarbiyalash tarbiyalanuvchi shaxsni, axloqiy tarbiyaning pedogogik va psixologik asoslarini chuqur bilishni talab qiladigan jarayon.Axloqiy bilimlarni o‘zlashtrish bolalarga atrofdagi kishilar xatti harakatidagi qaysi jihatlari yaxshi yu qaysilari yomon ekanini anglab olishga yordam beradi.maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ma’naviy axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta’minlavchi eng yaxshi omil sanaladi.Ma’naviy axloqiy ta’lim va tarbiya bolaga ma’naviy munosabatlar to‘g‘risida tizimlangan bilimlarni berish, ularda ma’naviy axloqiy bilimlarni egallashga bo‘lgan ehtiyojini yuzaga keltrish ma’naviy axloqiy ongni shakllantirish bo‘lib izchil,uzliksiz tarizda tashkil etish lozim.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ta’lim-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi muhim pedagogik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim bosqichida ta’lim va tarbiyaning uzviyligi, ularning uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda olib borilishi bolalarda nafaqat bilim, ko‘nikma va malakalarni, balki shaxsiy sifatlarni ham muvaffaqiyatli shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim-tarbiyaviy jarayon orqali bolalarda o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash, mas’uliyat, intizom va ijtimoiy faollik rivojlanadi, bu esa ularning maktab ta’limiga moslashuvini yengillashtiradi.Shuningdek, tarbiyaviy jarayonni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan

foydalanish maktabga tayyorlash samaradorligini oshiradi. Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlari amaliyotida ta’lim-tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish, maktabga tayyorgarlikni ta’minlash hamda pedagogik faoliyat sifatini oshirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1.O.U Hasanbayevna,M.Tojieva,N.M Qayumova,M.M Pirmuhammedova,M.Sh Nurmatova,N.N Jamilova,X.Saribayev “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi" Toshkent -2019

2.Bekov.Sh.J "Maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxslararo munosabatlarga kishining psixologik jihatlari” mavusida xalqaro ilmiy amaliy anjuman.Farg‘ona 2020

3.Qodirava.F.R,Toshpo‘latovna Sh.Q,Kayumova N.M,Agazamovna M.N “Maktabgacha pedogogika" Tafakkur 2019.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Egamberdiyeva Intizor Komiljon qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
Email: egamberdiyevaintizor@gmail .com
Tel: +998943124797

Annotasiya: Mazkur maqolada pedagogik ta’lim-tarbiya jarayonida bolalarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari differensial yondashuv asosida yoritiladi. Bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning metodik jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Differensial yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya, individual rivojlanish, pedagogik jarayon, ijtimoiy kompetensiyalar, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития у детей компетенции социальной ответственности в педагогическом процессе на основе дифференцированного подхода. Анализируются методологические аспекты организации образовательного процесса с учетом возраста и индивидуальных особенностей детей.

Ключевые слова: Дифференцированный подход, личностно-ориентированное образование, индивидуальное развитие, педагогический процесс, социальные компетенции, социальная адаптация.

Abstract: This article discusses the issues of developing social responsibility competence in children in the pedagogical education process based on a differential approach. Methodological aspects of organizing the educational process, taking into account the age and individual characteristics of children, are analyzed.

Keywords: Differential approach, person-centered education, individual development, pedagogical process, social competencies, social adaptation.

Hozirgi zamon pedagogik ta’lim tizimida bolalarning nafaqat bilim, ko‘nikma va malakalarini, balki ularning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirish ham ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy mas’uliyatlilik bolaning jamiyat oldidagi oddiy burch va majburiyatlarni anglash, jamoada o‘zini tutish, tengdoshlar bilan hamkorlik qilish, shuningdek, axloqiy-me’yoriy qoidalarga amal qilish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyani samarali rivojlantirishda differensial yondashuv muhim metodologik asos sifatida namoyon bo‘ladi.

Differensial yondashuv bu bolalarning yosh va individual xususiyatlari, qiziqishlari, rivojlanish darajasi, psixologik holati hamda ijtimoiy tajribasini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Pedagogik jarayonda bu yondashuv orqali har bir bola o‘z imkoniyatlariga mos rivojlanish muhitiga ega bo‘ladi, bu esa ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasining ongli va bosqichma-bosqich shakllanishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi tarkibiga kognitiv (ijtimoiy tushunchalar va bilimlar), affektiv (ijtimoiy qadriyatlarga nisbatan munosabat), hamda faoliyatga yo‘naltirilgan (ijtimoiy faol ishtirok) komponentlar kiradi. Differensial yondashuv ushbu komponentlarning har birini rivojlantirishda bolalarning rivojlanish darajasiga mos pedagogik strategiyalarni qo‘llash imkonini beradi. Masalan, mulohaza yuritishga moyil bo‘lgan bolalar uchun muammoli vaziyatlar asosida suhbatlar va hikoyalar orqali ishlash samarali bo‘lsa, amaliy faoliyatga moyil bolalar uchun jamoaviy o‘yinlar, ijtimoiy rolli o‘yinlar, kichik guruh topshiriqlari orqali kompetensiyani shakllantirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Differensial yondashuvning yana bir muhim jihati — bu bolalarning oilaviy va ijtimoiy muhiti, madaniy tajribasini inobatga olishdir. Turli ijtimoiy sharoitda tarbiyalanayotgan bolalar ijtimoiy mas’uliyat tushunchasini turlicha qabul qiladilar. Shu bois pedagog va tarbiyachi bolalarning ehtiyojlarini pedagogik-psixologik kuzatish va diagnostika asosida aniqlab, ularga mos tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqishi zarur. Bu esa ijtimoiy mas’uliyatni tashqi talab sifatida emas, balki ichki ehtiyoj va shaxsiy sifat sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Differensial yondashuv ta’lim jarayonida talabalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, bilim va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda o‘qitishni tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv bo‘lajak pedagoglarning shaxsiy imkoniyatlarini ochib berish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish hamda mas’uliyatli munosabatni shakllantirish uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Chunki ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasi har bir talaba shaxsida turlicha shakllanadi va uni rivojlantirishda bir xil yondashuv yetarli samara bermaydi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida differensial yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, loyihaviy faoliyatning soddalashtirilgan shakllari hamda refleksiv suhbatlar bolalarning ijtimoiy jihatdan faol, mas’uliyatli va jamoaga moslashgan shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Ayniqsa, bolalarda o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qilish, boshqalarga nisbatan hurmat va mas’uliyatli munosabatni shakllantirish kelgusida ularning fuqarolik sifatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Bir siz bilan aytganda, pedagogik ta’lim jarayonida bolalarda ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini rivojlantirishda differensial yondashuv ilmiy-pedagogik jihatdan asoslangan, shaxsga yo‘naltirilgan va samaradorligi yuqori bo‘lgan yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali bolalarning ijtimoiy yetukligi, axloqiy mas’uliyati va jamiyatga moslashuvchanligi tizimli ravishda shakllantiriladi.

Differensial yondashuvning pedagogik imkoniyatlari, avvalo, ta’lim mazmunini moslashtirishda namoyon bo‘ladi. Talabalarning ijtimoiy tajribasi, kommunikativ qobiliyatlari va mustaqil fikrlash darajasiga qarab topshiriqlarni tabaqalashtirish ularning ijtimoiy mas’uliyatni anglashiga yordam beradi. Masalan, ayrim talabalar uchun ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilishga qaratilgan topshiriqlar samarali bo‘lsa, boshqalar uchun jamoaviy loyihalar yoki ijtimoiy-amaliy faoliyat bilan bog‘liq mashg‘ulotlar ko‘proq natija beradi. Shuningdek, differensial yondashuv ta’lim metodlari va shakllarini tanlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar, muammoli ta’lim, rolli o‘yinlar, trening va munozaralar talabalarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda samarali hisoblanadi. Bu metodlarni differensial tarzda qo‘llash orqali bo‘lajak pedagoglarda jamoada ishlash, ijtimoiy vaziyatlarga to‘g‘ri munosabat bildirish, qaror qabul qilish va o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his etish kabi sifatlar rivojlanadi.

Differensial yondashuvning yana bir muhim pedagogik imkoniyati — bu talabalarning refleksiv faoliyatini rivojlantirishdir. Har bir talabaning o‘z faoliyatini baholashi, o‘z xatti-harakatlariga tanqidiy yondashishi va ijtimoiy mas’uliyatni anglab yetishi differensial yondashuv asosida samaraliroq amalga oshiriladi. Bu esa bo‘lajak pedagoglarning kasbiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy mas’uliyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda differensial yondashuv katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, talabalarning individual rivojlanishini ta’minlaydi hamda jamiyat oldida mas’uliyatni his qiladigan, ijtimoiy faol va kasbiy jihatdan yetuk pedagoglarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.A. Mavlonova, N. H. Raxmonqulova, K.O.Matanazarova, M. K. Shirinov S. Hafizov "Umumiy pedagogika" « Fan va texnologiya» nashriyoti T.: 2018
2. N.N.Azizxo‘jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «O‘zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg'armasi» nashriyoti
3. J.G'.Yo‘ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o‘quv metodik qo‘llanma T.:2014
4. O‘tkir Tolipov, Dilnoz Ro‘ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «Toshkent innovatsiya-ziyo» T.: 2019

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN O‘QITUVCHI ASSISTENTI SIFATIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI VA ULARNING SAMARADORLIK TAHLILI.

Bekchanov Khudaybergan Urinovich
Urganch Davlat Pedagogika Instituti Biologiya fanlari doktori, Professor
Rakhimberdiev Okhunjon Sherzod ugli [2],
Isaeva Zakhro Bakhrom kizi [3],
Komiljonova Gulrukh Kudrat kizi
Urganch Davlat Pedagogika Instituti o‘qituvchilari
oxunjonraximberdiyev4@gmail.com
+998885125565

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy ta’lim paradigmasida sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining o‘qituvchi assistenti sifatidagi funksional imkoniyatlarini va ularning pedagogik samaradorlikka ta’sirini kompleks tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqot doirasida o‘qituvchilarning kundalik ish yuklamasini optimallashtirishda generativ til modellari (LLM) va adaptiv o‘qitish algoritmlarining o‘rni ilmiy asoslab berilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil va miqdoriy baholash usullaridan foydalanilib, AI vositalarining dars ishlanmalarini generatsiya qilish, o‘quv kontentini shaxsiylashtirish hamda talabalar bilimini avtomatlashtirilgan baholash (automated grading) jarayonlaridagi unumdorligi o‘rganildi. Empirik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, AI assistentlarining tizimli integratsiyasi pedagogning ma’muriy-texnik vazifalarga sarflaydigan vaqtini 30-40% ga qisqartirish bilan birga, ta’lim sifatini individual yondashuv orqali sezilarli darajada oshiradi. Maqola yakunida AI texnologiyalarini ta’lim jarayoniga xavfsiz va samarali joriy etish bo‘yicha metodik tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, raqamli pedagogika, o‘qituvchi assistenti, ta’lim samaradorligi, avtomatlashtirish, individual ta’lim.

Аннотация: Данная статья посвящена комплексному анализу функциональных возможностей технологий искусственного интеллекта (ИИ) в качестве ассистента преподавателя в современной образовательной парадигме и их влияния на педагогическую эффективность. В рамках исследования научно обоснована роль генеративных языковых моделей (LLM) и адаптивных алгоритмов обучения в оптимизации ежедневной рабочей нагрузки педагогов. Используя методы сравнительного анализа и количественной оценки, была изучена продуктивность инструментов ИИ в процессах генерации планов уроков, персонализации учебного контента и автоматизированного оценивания знаний студентов (automated grading). Результаты эмпирического анализа показали, что системная интеграция ИИ-ассистентов сокращает время, затрачиваемое педагогом на административно-технические задачи, на 30-40% одновременно значительно повышая качество образования за счет индивидуального подхода. В завершение статьи выдвинуты методические рекомендации по безопасному и эффективному внедрению технологий ИИ в учебный процесс.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровая педагогика, ассистент преподавателя, эффективность обучения, автоматизация, индивидуальное обучение.

Abstract: This article is dedicated to a comprehensive analysis of the functional capabilities of Artificial Intelligence (AI) technologies as teacher assistants in the modern educational paradigm and their impact on pedagogical efficiency. The research scientifically substantiates the role of Large Language Models (LLM) and adaptive learning algorithms in optimizing the daily workload of educators. Using comparative analysis and quantitative assessment methodologies, the study explores the productivity of AI tools in generating lesson plans, personalizing educational content, and automated grading processes. Empirical analysis results indicate that the systematic integration of AI assistants reduces the time spent by educators on administrative and technical tasks by 30-40%, while significantly enhancing the quality of education through individualized approaches. The paper concludes with methodological recommendations for the safe and effective implementation of AI technologies into the educational process.

Keywords: Artificial Intelligence, digital pedagogy, teacher assistant, educational efficiency, automation, individualized learning.

XXI asrning uchinchi o‘n yilligiga kelib, global ta’lim tizimi fundamental raqamli transformatsiyaning yangi va yanada dinamik bosqichiga qadam qo‘ydi. Bugungi kunda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari ta’lim ekotizimida shunchaki passiv axborot manbasi yoki yordamchi resurs vazifasini o‘tash bilan cheklanib qolmasdan, pedagogning intellektual salohiyatini kengaytiruvchi va uning professional faoliyatini optimallashtiruvchi "kognitiv raqamli assistent" sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy pedagogika oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri - bu o‘qituvchi ish yuklamasining haddan tashqari ortib ketishi va intellektual resurslarning rutin hamda mexanik vazifalarga asossiz sarflanishidir. Xususan, dars ishlanmalarini (lesson planning) an’anaviy usulda shakllantirish, o‘quv materiallarini qo‘lda saralash va o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini statik baholash jarayonlari pedagogning kreativ imkoniyatlarini cheklab, talabalar bilan bevosita ijodiy va individual muloqot qilish vaqtini o‘g‘irlamoqda. AI assistentlari nafaqat ma’muriy yuklamani kamaytiradi, balki ta’lim jarayonini "ma'lumotlarga asoslangan" (data-driven) modelga o‘tkazish orqali har bir talabaning o‘ziga xos ehtiyojlariga moslashgan muhit yaratish imkonini beradi. Mazkur tadqiqotning maqsadi - sun’iy intellekt vositalarini o‘qituvchi assistenti sifatida joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish hamda ushbu texnologiyalarning pedagogik samaradorlikni oshirishdagi salmog‘ini ilmiy tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, maqolada texnologik innovatsiyalar va an’anaviy pedagogik usullar o‘rtasidagi sinergiyani ta’minlash, o‘qituvchi va AI hamkorligining yangi formatlarini ishlab chiqish masalalari muhokama qilinadi.

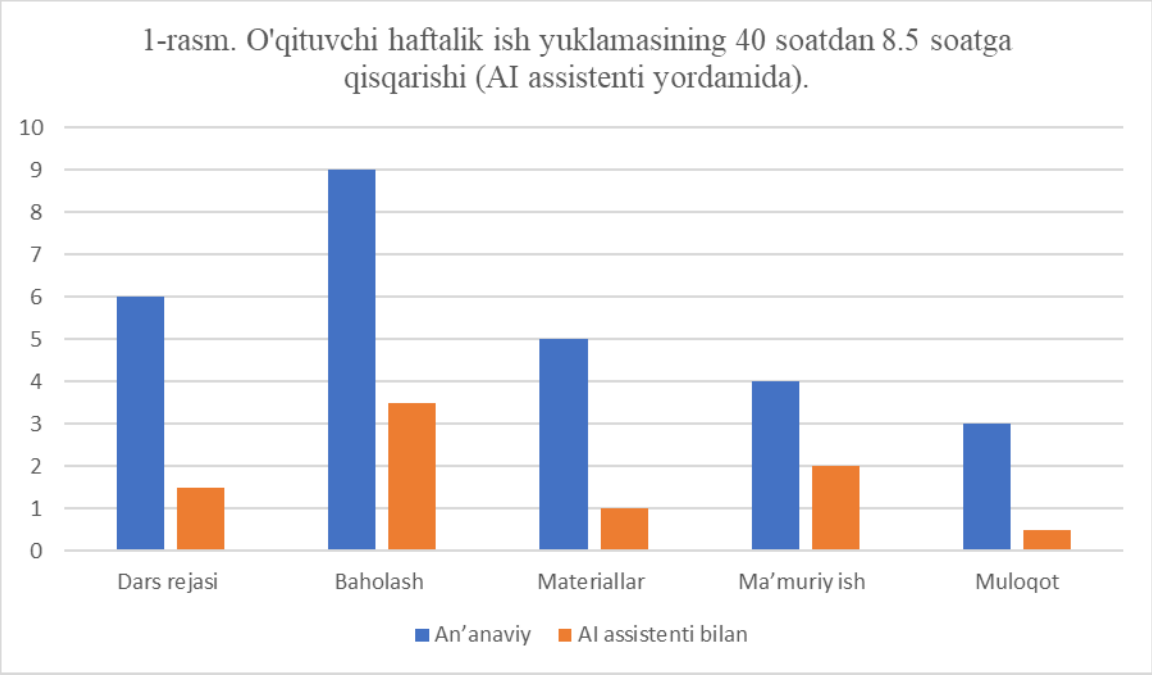

1-rasm. O'qituvchi haftalik ish yuklamasining 40 soatdan 8.5 soatga qisqarishi (AI assistenti yordamida).

I

Asosiy qism. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, AI o‘qituvchining haftalik ish taqsimotini tubdan o‘zgartiradi. yuqoridagi 1-rasmda an'anaviy va AI integratsiyalashgan ta'limdagi vaqt sarfi qiyoslangan. Bundan tashqari olingan empirik ko‘rsatkichlar shuni tasdiqlaydiki, dars rejalashtirish (lesson planning) va didaktik materiallar tayyorlash kabi ko‘p vaqt

talab etuvchi rutin vazifalarni avtomatlashtirish o‘qituvchining umumiy ish unumdorligini o‘rtacha 35-40% ga oshiradi. Mazkur optimallashuv nafaqat vaqt resursini tejashga, balki pedagogik faoliyatning sifat ko‘rsatkichlarini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Xususan, AI-assistentlaridan foydalanish natijasida bo‘shagan vaqt resursi hisobiga pedagog talabalar bilan bevosita mentorlik aloqalarini o‘rnatish, o‘quv jarayonini individual trayektoriya asosida tashkil etish va talabalarning kreativ loyihalarini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ta’lim tizimida "miqdoriy yondashuv"dan (ko‘p vaqt sarflash) "sifatli natija"ga (yuqori samaradorlik) o‘tishning muhim omilidir.

Xulosa. Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim tizimida o‘qituvchini butunlay almashtirishga qaratilgan muqobil kuch emas, balki uning intellektual va pedagogik imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiluvchi strategik vositadir. AI-assistentlarining o‘quv jarayoniga tizimli integratsiyasi ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, pedagoglarning professional va psixofiziologik salomatligini saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xususan, rutin va texnik yuklamaning AI tomonidan qoplanishi o‘qituvchilarda ko‘p kuzatiladigan professional yonish (burnout) sindromining oldini olishning samarali mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida, pedagogning bor e’tiborini ta’limning mazmun-mohiyatiga, ya’ni talabalarning kognitiv va ma’naviy rivojlanishiga yo‘naltirish imkonini beradi. Kelajak ta’limi - bu o‘qituvchining insoniy mahorati va sun’iy intellektning texnologik tezkorligi o‘rtasidagi uyg‘un sinergiya ustiga qurilishi lozim. Shunday ekan, zamonaviy pedagog kadrlar uchun "AI-savodxonlik" kompetensiyasini shakllantirish davr talabiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori, 2021-yil 17-fevral, PQ-4996-son.
2. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education in the 21st Century. UCL Institute of Education Press, 2018.
3. Selwyn, N. Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Polity Press, 2019.
4. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris, 2019.
5. Kushvaktov, N.H. Ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik jihatlari. Zamonaviy ta'lim jurnali, 2023.

MILLIY TIL VA ADABIY TILNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LINGVISTIK MODELLASHTIRISH

Ulug’berdiyeva E’zoza Xurshidovna
Navoiy davlat universiteti “Boshlang’ich ta’lim” yo‘nalishining 1-bosqich talabasi
e-mail: ulugberdiyevae@gmail.com
+998953490733

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy til va adabiy til tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning o‘zaro munosabati hamda jamiyat hayotidagi o‘rni yoritilgan. Milliy til xalqning tarixiy taraqqiyoti jarayonida shakllangan, uning madaniyati, urf-odatlari va milliy ongini ifodalovchi muhim vosita sifatida tahlil qilinadi. Adabiy til esa milliy tilning me’yorlashtirilgan,

sayqallangan shakli bo‘lib, rasmiy-idoraviy ish yuritish, ta’lim, ilm-fan, matbuot va badiiy adabiyotda qo‘llanishi bilan ajralib turadi.[8] Asosiy belgilariga — me’yorlilik, barqarorlik va umumxalq uchun tushunarlilik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu mavzu tilshunoslik fanini o‘rganishda, shuningdek, talabalarning nutq madaniyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.[9]

Kalit so‘zlar: Milliy til, taraqqiyot, milliy ong, sayqallangan shakl, rasmiy-irodaviy ish, matbuot, barqarorlik, umumxalq, tilshunoslik;

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность понятий национального языка и литературного языка, их взаимосвязь и роль в жизни общества. Национальный язык анализируется как важный инструмент, сформировавшийся в процессе исторического развития народа, выражающий его культуру, традиции и национальное самосознание. Литературный язык представляет собой стандартизированную, утонченную форму национального языка, отличающуюся его использованием в официальной и ведомственной работе, образовании, науке, печати и художественной литературе. Особое внимание уделяется его основным особенностям – стандартизации, стабильности и понятности для широкой публики. Данная тема имеет большое значение в лингвистике, а также в совершенствовании речевой культуры студентов.

Ключевые слова: Национальный язык, развитие, национальное самосознание, утонченная форма, официальная и волевая работа, печать, стабильность, широкая публика, лингвистика;

Abstract: This article discusses the essence of the concepts of national language and literary language, their relationship and role in the life of society. The national language is analyzed as an important tool that was formed in the process of historical development of the people, expressing its culture, traditions and national consciousness. The literary language is a standardized, refined form of the national language, which is distinguished by its use in official and departmental work, education, science, the press and fiction. Special attention is paid to its main features - standardization, stability and comprehensibility for the general public. This topic is of great importance in the study of linguistics, as well as in improving the speech culture of students.

Keywords: National language, development, national consciousness, refined form, official and volitional work, press, stability, general public, linguistics;

Tillar vaqt o‘tishi bilan o‘zgaradi, ularning evolutsiyasini qadimgi tillar keyingi bosqichlar sodir bo‘lishi uchun qanday belgilarga ega bo‘lganini aniqlovchi va ularni zamonaviy tillarga taqqoslovchi tarixiy tilshunoslik o‘rganadi[10]. Umumiy ajdoddan keluvchi tillar guruhiga tillar oilasi deyiladi. Bugungi kunda jahonda eng keng tarqalgan tillar, jumladan inglizcha, ispancha, portugalcha, ruscha va hindcha hind-yevropa tillari; mandarin xitoychasi va kantoncha esa sino-tibet tillari; arabcha, amharcha va ivrit esa semit tillari; suahili, zulu va shona esa bantu tillari oilasiga kiradi. Tilshunoslar fikriga ko‘ra bugun mavjud tillarning 50 dan 90 foizigachasi 2100-

[8]Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. — Toshkent: O’zbekiston, 2020.
[9]O’zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — Toshkent, 1989
[10] O’zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — Toshkent, 1989.

yilga kelib yo‘qolib ketadi. [11]Til konkret nutq hodisalari (ayrim gaplar, hikoyalar, bir necha kishining suhbati va shu kabi), jumladan, og’zaki yoki mexanik usudda takrorlanadigan va yozuv orqali qayd etiladigan nutq hodisalarida mavjud bo‘ladi. Ko‘plab nutq hodisalarining struktur xususiyatlarini taxlil qilish, qiyoslash va umumlashtirish muayyan tilda mavjud bo‘lgan elementlar va ular o‘rtasidagi munosabatlar majmuini yaxlit murakkab belgi tizimi sifatida anglash va tavsiflash imkonini beradi. Hozirgi davrda turli millat, elat va qabilalarga tegishli 2500 dan 5000 tagacha (ba’zi manbalarda 3000–7000 oralig’ida) jonli til borligi ma’lum. [12]Ularning har birida barcha tillar uchun umumiy bo‘lgan ba’zi universal struktur xususiyatlar ko‘zga tashlanadi. Tilning, dastlabki tilning paydo bo‘lishi masalasi insoniyatni qadimgi zamonlardan beri qiziqtirib keladi. Qadimgi davrlardan boshlab tilning kelib chiqishi haqida ko‘plab nazariyalar, ta’limotlar paydo bo‘ldi. Lekin bu nazariya va ta’limotlar tilning kelib chiqish masalasini hanuzgacha uzil-kesil hal qilib bera olgani yo‘q. Til faqat axborot berish vazifasini bajarmaydi, so‘zlayotgan insonning o‘z fikriga munosabatini ham bildiradi. Tilning umri rivojlanishi u tilda gaplashuvchi insonlarga bog’liq. Til jamiyat bilan birga paydo bo‘ladi va shu jamiyat bilan birga o‘ladi. O‘lik tillar bu tildagaplashuvchilar ona tili deb hisoblaydignlar yo‘qligidan. Bu tilning grammatikasi ham tovushlar tizimi ham bor lekin bu tilda rivojlanish yo‘q. Millatning rivoj topishi uchun odamlar orasida iqtisodiy munosabat bo‘lishi kerak[13]. Har bir til rivojlanadi, biror til shu davrgacha rivojlanmay qolgan emas hammasi rivojlanib o‘zgarib bormoqda.Tilning rivojlanishi jamiyat tarixi bilan bog’liq. O`zbek tilining barcha lahjalari o‘zbek tilining taraqqiyotiga juda katta hissa qo‘shgan. Adabiy tilning shakllanishida o`zbek tilining o‘g’uz lahjasining o‘rni juda katta. O‘zbek tilining o‘rganilish tarixi va bosqichlari:XI-XIV asrlar (Qadimgi turkiy tilshunoslik) XV-XIX asrlar (Eski turkiy tilshunoslik) XX asrning boshidan XX asr 80-yillarigacha (formal o‘zbek tilshunosligi) XX asrning 80-yillaridan bugungi kungacha (substansial o‘zbek tilshunosligi).[14] O‘zbek tilshunosligi Mahmud Koshg’ariyning “Devonu lug’otit turk”asari bilan boshlanadi. Bu bosqichda Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammmad Bobur, Atoyi Binni Muhibiy, Mirzo Mehdixonlarning lingvistik qarashlari va asarlari muhim ahamiyatga ega. XX asr o‘zbek tilshunosligining yuqori cho‘qqiga erishishiga Abdurauf Fitrat, G’ozi Olim Yunusov, Ulug’ Tursunov, Faxri Kamolovlarning xizmatlari juda katta.[15]

[11] Ne’matov H. O’zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992.

[12] Ne’matov H. O’zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992.

[13] O’zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari (davlat tilini rivojlantirishga oid hujjatlar).

[14] Rahmatullayev Sh. Hozirgi o’zbek adabiy tili. — Toshkent: Universitet, 2006.

[15] Ne’matov H. O’zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992.

Bunga misol qilib, Abdulla Avloniyning ,,Milliy tili yo‘qotmak, millatning ruhini yo‘qotmakdur’’ fikrini olsak bo‘ladi. Bunda ham milliy tilni yo‘qotmaslikni qo‘llab-quvvatlagan.Til insoniyat bilan birga, ibtidoiy jamiyat davrida, taxminan 50–100 ming yil avval paydo bo‘lgan deb hisoblanadi. Insonlar jamoa bo‘lib yashay boshlaganida, o‘zaro aloqa va muloqot ehtiyoji tilning yuzaga kelishiga sabab bo‘lgan.Dastlab til oddiy tovushlar, ishoralar va imo-ishoralar orqali shakllangan, keyinchalik esa asta-sekin murakkablashib, so‘zlar va grammatik tuzilmalarga ega bo‘lgan. [16] Til inson tafakkuri va jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog’liq holda rivojlanib kelmoqda. Davlat tili millatning madaniy-ma’naviy boyligi, milliy o‘zlik va davlat mustaqilligining ramzi hisoblanadi. Bugungi kunda Davlat tilini himoya qilish, rivojlantirish va uning jamiyat hayotidagi o‘rnini mustahkamlash masalalari strategik ahamiyatga ega. Shu jihatdan Prezident farmonlari til siyosatini amaliyotga tatbiq etishda muhim huquqiy vosita hisoblanadi. Prezident farmoni — bu O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan muayyan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy yoki madaniy masalalarni hal etish maqsadida qabul qilinadigan yuqori darajadagi normativ hujjatdir. Farmonlar Konstitutsiya va qonunlar asosida ishlab chiqilib, davlat boshqaruvida muhim rol o‘ynaydi.[17]

Xulosa: Milliy til va adabiy til jamiyatning ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Milliy til xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va milliy o‘zligini aks ettiruvchi asosiy vosita bo‘lsa, adabiy til uning me’yorlashtirilgan, sayqallangan va umumxalq uchun tushunarli shakli sifatida davlat boshqaruvi, ta’lim, ilm-fan va ommaviy axborot vositalarida keng qo‘llaniladi.[18] Milliy til adabiy til uchun boy manba bo‘lib xizmat qilsa, adabiy til esa milliy tilning taraqqiyoti va barqarorligini ta’minlaydi[19]. Shunday ekan, milliy va adabiy tilning o‘zaro uyg’un rivoji

[16] Ne’matov H. O’zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992

[17] O’zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — Toshkent, 1989.

[18] Ne’matov H. O’zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992.

[19]Jamolxonov H. Hozirgi o’zbek adabiy tili. — Toshkent: O’qituvchi, 2005.

jamiyatda nutq madaniyatini yuksaltirish, milliy qadriyatlarni asrash hamda til siyosatini samarali amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
3. Ne’matov H. O‘zbek tili tarixiy fonetikasi. — Toshkent: Fan, 1992.
4. Jamolxonov H. Hozirgi ozbek adabiy tili. — Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
5. Mirtojiyev M. O‘zbek tili fonetikasi. — Toshkent: Fan, 2010.
6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: Universitet, 2006.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — Toshkent, 1989.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari (davlat tilini rivojlantirishga oid hujjatlar).

MAKTABGACHA TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARINI TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Bekchanova Feruza Marimboyevna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
feruzamarimboyevna@gmail.com
Abdullayeva Fazilat Yusuf qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
fazilat2314@gmail.com
(maktabgacha ta’lim) yo‘nalishi 2-kurs magistrant

Anotatsiya. Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasining pedagogik ahamiyatini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqot natijalari integrativ yondashuv ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak pedagoglarning nafaqat texnologiyalardan foydalanish, balki ularni metodik jihatdan asosli tanlash va qo‘llash kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, raqamli pedagogika amaliy fanlarni o‘qitishda talabalarning kreativ fikrlashi va innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi yoritib berilgan. Integratsiya jarayonining samaradorligini ta’minlash uchun raqamli ta’lim muhitini yaratish, pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish hamda innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish kabi pedagogik shartlar belgilab berilgan.

Kalit so‘zlar:raqamli texnologiyalar, integrativ yondashuv, maktabgacha ta’lim, raqamli pedagogika, kasbiy kompetensiya, innovatsion faoliyat.

Аннотация .Данное исследование посвящено анализу педагогической значимости интеграции цифровых технологий и практических дисциплин в процессе подготовки студентов направления дошкольного образования. Результаты исследования показывают, что интегративный подход является важным фактором повышения эффективности

образовательного процесса. В условиях цифровой трансформации обосновывается необходимость формирования у будущих педагогов компетенций не только в использовании цифровых технологий, но и в их методически обоснованном выборе и применении. Также раскрывается роль цифровой педагогики в развитии креативного мышления и инновационной деятельности студентов при обучении практическим дисциплинам. Для эффективной организации интеграционного процесса определены такие педагогические условия, как создание цифровой образовательной среды, повышение цифровой компетентности педагогов, модернизация учебных программ и внедрение инновационных педагогических методов.

Ключевые слова: цифровые технологии, интегративный подход, дошкольное образование, цифровая педагогика, профессиональная компетентность, инновационная деятельность.

Annotation. This study is devoted to the analysis of the pedagogical significance of integrating digital technologies and practical disciplines in the training of students majoring in preschool education. The research findings indicate that an integrative approach plays a crucial role in improving the quality and effectiveness of the educational process. In the context of digital transformation, the necessity of developing future educators’ competencies not only in using digital technologies but also in their methodologically justified selection and application is substantiated. The study also highlights the role of digital pedagogy in fostering students’ creative thinking and innovative activity in teaching practical subjects. To ensure the effectiveness of the integration process, key pedagogical conditions are identified, including the creation of a digital learning environment, enhancement of teachers’ digital competence, modernization of curricula, and implementation of innovative pedagogical methods.

Keywords:digital technologies, integrative approach, preschool education, digital pedagogy, professional competence, innovative activity.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi pedagogik jarayon mazmuni, metodlari va shakllarining yangilanishini taqozo etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida kelajak pedagoglarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari nafaqat o‘quv jarayonini modernizatsiya qilish, balki pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda.

Raqamli pedagogika sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib, pedagog va talaba o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu jarayon talabalarning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlash ko‘nikmalari va kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiladi.Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ta’lim samaradorligini oshirish, bolalarning kognitiv va ijodiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda pedagoglarning kasbiy mahoratini takomillashtirish mumkinligi ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan.Shu sababli maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: pedagogik adabiyotlar tahlili; qiyosiy-tahliliy metod; tizimli yondashuv; pedagogik modellashtirish; umumlashtirish va interpretatsiya metodlari.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim vositalari, STEAM yondashuvi hamda integrativ ta’lim modellari bo‘yicha ilmiy manbalar o‘rganildi.Shuningdek, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish hamda interaktiv o‘qitish muhitini yaratishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari quyidagi ilmiy xulosalarni ko‘rsatdi:

Raqamli texnologiyalar amaliy fanlarni o‘qitishda ta’lim jarayonini vizuallashtirish, modellashtirish va interaktivlashtirish imkonini beradi. Elektron platformalar, mobil ilovalar, virtual va to‘ldirilgan reallik vositalari pedagogik jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti talabalarning motivatsiyasini oshiradi, mustaqil o‘rganish faoliyatini faollashtiradi hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.Amaliy fanlar bilan integratsiyalashgan raqamli texnologiyalar talabalarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantiradi: raqamli savodxonlik; innovatsion fikrlash; muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalari; kasbiy moslashuvchanlik.

Raqamli texnologiyalarni haddan tashqari yoki metodik asoslanmagan qo‘llash ayrim salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Shu sababli pedagogik maqsadga muvofiq integratsiya zarur hisoblanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarini tayyorlashda integrativ yondashuv muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar ta’lim jarayonini texnologik, metodik va amaliy komponentlarning uyg‘unligida tashkil etishni talab qiladi.Raqamli transformatsiya sharoitida pedagoglar nafaqat texnologiyalardan foydalanish, balki ularni metodik jihatdan to‘g‘ri tanlash va qo‘llash kompetensiyasiga ham ega bo‘lishi zarur.Shuningdek, raqamli pedagogika amaliy fanlarni o‘qitishda talabalarning kreativ fikrlashi va innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.Integratsiya jarayonini samarali tashkil etish uchun quyidagi pedagogik shartlar muhim: raqamli ta’lim muhitini yaratish; pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish; o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish; innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarini tayyorlashda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.Raqamli texnologiyalar: ta’lim jarayonini modernizatsiya qiladi; talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi; innovatsion pedagogik muhitni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

2. *Xaydarova I. Maktabgacha ta’lim pedagoglarining kasb mahoratini oshirishda innovatsion texnologiyalarni takomillashtirish.*
3. *Alieva B.E. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya.*
4. *Maxmudova D. Raqamli pedagogika: zamonaviy ta’limda innovatsion texnologiyalar roli.*
5. *Rakhmanova G., Umirzoqova M. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasida innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish metodikasi.*
6. *Choriyeva X., Xabilova S. Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida: imkoniyatlar va cheklovlar.*
7. *Sadullayeva A. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish.*
8. *Ismatova D. Modern digital technologies in preschool education.*

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHIT

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Ho‘jamuratova Yulduz Yo‘ldoshboyevna
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
Email: xojamuratovayulduz@gmail.com
Tel: +998883062366

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitni ,rivojlanish markazlarini tashkil etish tamoyillari ,horij tajribasi va maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida jarayonni metodik asoslari aks etgan.Maktabgacha ta’limni rivojlantirishda rivojlantiruvchi muhitning o‘rni.

Kalit so‘zlar: rivojlantiruvchi pedagogik muhit, rivojlanish markazi, rivojlantiruvchi pedagogik muhitni takomillashtirishga qaratilgan takliflar, ilmiy g‘oyalar va loyiha grantlarini qo‘llash.

Аннотация. В данной статье отражены развивающая среда в организациях дошкольного образования, принципы организации центров развития, зарубежный опыт и методические основы процесса в государственной программе “Илк қадам” для организаций дошкольного образования Роль развивающей среды в развитии дошкольного образования.

Ключевые слова: применение предложений, научных идей и проектных грантов, направленных на совершенствование развивающей педагогической среды, центра развития, развивающей педагогической среды.

Abstract. This article reflects the developing environment in organizations of preschool education, the principles of organizing development centers, foreign experience and the methodological foundations of the process in the state program “Ilk қadam” for organizations of preschool education. The role of the developing environment in the development of preschool education.

Keywords: application of proposals, scientific ideas and project grants aimed at improving the developing pedagogical environment, the development center, the developing pedagogical environment.

Maktabgacha ta'lim tarmog'ining rivojlanishi nafaqat miqdoriy o‘zgarishlar (tashkilotlarning ko‘payishi yoki kamayishi), balki rivojlanishning yuqori darajasiga o‘tishga imkon beradigan va uning bir yoki bir nechta asosiy tarkibiy qismlarini yangilashga hissa qo‘shadigan majburiy sifat o‘zgarishlaridir. Shu munosabat bilan, barcha o‘zgarishlar rivojlanishga yordam bermaydi, balki faqat ijtimoiy, pedagogik yoki boshqa funktsiyalarning yanada samarali bajarilishini ta'minlaydigan yangi xususiyatlarni olishga olib keladigan o‘zgarishlar hisoblanadi Vaqt shuni ko‘rsatadiki, bunday o‘zgarishlarga quyidagilar kiradi: qamrov, ta’mirtalab tashkilotlarni ta’mirlash yoki yangitdan qurish, qisqa muddatli guruhlar yoki bolalar xonalarini ochish, maktabgacha ta’lim va tarbiya standartining milliy-mintaqaviy komponentini joriy etish va boshqalarni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim tarmog'ini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish imkonini beradigan istiqbolli o‘zgarishlar qatorida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun oilaviy hususiy ta'limni joriy etish, ilg'or pedagogik tajribani metodik takomillashtirgan holda munosib dasturlarni ishlab chiqish .Shunday qilib, hozirgi vaqtda

maktabgacha ta'lim tarmog'ini modernizatsiya qilish , xususan, maktabgacha ta'limning o‘zgaruvchan shakllarini rivojlantirish bo‘yicha me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitni yaratish bilan bog'liq bo‘lishi kerak. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim xizmatlari sifatini faollashtirishda davlat standartlarini tadbiq etilishi, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhitiga milliy madaniy an’analarni faol joriy etayotgan maktabgacha ta’lim tashkilotlarini ilg‘or innavatsion grantlar bilan qo‘llab-quvvatlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlariga innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha tajriba maydonchalarini tashkil etishda malakali pedagoglarni faoliyatlarini ham moddiy,ham ma’nan qo‘llab quvatlash ish faoliyatini sifatiy o‘zgarishlariga yo‘naltiradi. Rivojlanayotgan muhit quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: - zaruriylik (moddiy-texnik ta'minot, dasturiy ta'minot mazmuni va maktabgacha ta'lim tashkilotining madaniy-pedagogik amaliyoti va an'analarini hisobga olgan holda metodik takomillashtirish); - ommabopligi (maktabgacha ta'lim tashkilotida ta’lim va tarbiyaviy jarayon maqsadi, uning ustuvor roli, tashkilotning tuzilishi va uning ta’lim tipidan qat’iy nazar, bolalar va kattalar o‘rtasidagi ijodiy hamkorlikni ta'minlash); - texnologik ta’minot (resurslardan shaxsning ijodiy rivojlanishini ta'minlaydigan faoliyatni faollashtirish uchun turli xil usul va vositalardan foydalanish).

Rivojlanish muhiti bolaning shaxsini shakllantirishning yaxlit jarayonining stimulyatori, harakatlantiruvchi kuchi sifatida ishlaydi. Psixologik tadqiqotlarda inson rivojlanishi shaxsning ijtimoiy muhitida sodir bo‘ladigan shaxsiy tuzilmadagi sifatli neoplazmalarni shakllantirishning murakkab dinamik jarayoni sifatida qaraladi. Natijada muhit fanlararo tushuncha sifatida tabiiy muhit, hayot muhiti, ijtimoiy muhit, ijtimoiy-pedagogik, ta’lim, tarbiyaviy, rivojlantiruvchiga bo‘linadi. Rivojlantiruvchi muhit-o‘zgaruvchan omillar va shart-sharoitlarning kombinatsiyasi: tabiiy psixofizik rivojlanish, tarbiya va ta'lim, o‘z faoliyati va inson hayoti davomida boshdan kechiradigan turli xil ekologik ta'sirlar. Pedagogik yondashuvning bir qismi sifatida inson tarbiyasi uchun muhitning ahamiyatini quyidagi olimlar va amaliyotchilar o‘rgandilar: K.D. Ushinskiy, L.N. Tolstoy, A.F. Lazurskiy, P.F. Lesgaft, J.Korchak va boshqalar.20-asr boshlarida ma’lum bir muhitda ta'lim berish g'oyasi "umumiy metodik pedagogikasi" (N.I.Iordanskiy, M.V.Krupenina, S.T.Shatskiy, V.N.Sulgin)da o‘z ifodasini topgan. ijtimoiy ta'lim amaliyoti. N.N. Iordanskiy atrofmuhitning ta'limdagi o‘rni va ahamiyatini talqin qilishda ko‘pincha uning bevosita bolalar hayoti va ruhiyatida aniq, aniq yo‘nalgan bo‘lmaydi, deb hisoblardi. Bola o‘z munosabati va harakatlari orqali atrof-muhitga ta'sir qiladi. Faoliyat faoliyati nuqtai nazaridan u o‘zi uchun eng muhim harakatlarni amalga oshiradigan muhitni yaratadi, quradi. O‘zaro munosabatlar nuqtai nazaridan u o‘zi uchun turli xil faoliyat va muloqotdagi ehtiyojlarini qondirishga imkon beradigan rivojlantiruvchi muhitda faollashadi. Demak, bola rivojlanish muhitida o‘sishi, shakllanishi uchun, muhit bilan bir faoliyatda bo‘lishi, uni tanlashi, o‘zgartirishi, qayta yaratishi mumkin bo‘lgan jarayonlarni boshdan kechirishi lozim. Yuqorida aytilganlarga muvofiq, makonni tashkil etuvchi shaxslar bolaga faqat mumkin bo‘lgan rivojlanish sohasini taklif qilishlari mumkin. Taklif etilayotgan muhitda sub'ekt pozitsiyasini amalga oshirish ehtimoli, ikkinchisining tuzilishi qanchalik boy va xilma-xil bo‘lsa, shuncha yuqori bo‘ladi. Zamonaviy olimlarning fikricha, atrof-muhit shaxs rivojlanishining omillaridan biri bo‘lib, inson o‘z harakatlari va harakatlari orqali atrofdagi voqelik elementlarini faollashtiradi va shu orqali uni o‘zi uchun yaratadi. Bu tushunchani

ijtimoiy psixologiya, falsafa, ijtimoiy pedagogika o‘rganadi. Buning sababi shundaki, atrof-muhit bilimlarni, shaxsiy tajribani doimiy ravishda to‘ldirish manbai sifatida o‘rnatishning hayotini, shaxsiy yo‘nalishlarini, ehtiyojlar va qiziqishlarning tabiatini, qiymat yo‘nalishlarini, o‘z taqdirini o‘zi belgilash jarayonini belgilovchi omil hisoblanadi va shaxsning o‘zini o‘zi anglashi, rivojlanishida katta o‘rin tutadi. Rivojlanish muhitiga oid ko‘plab asarlar yaratilgan bo‘lib, ularning mualliflari uning mazmuni va xususiyatlarini o‘ziga xos tarzda ochib beradi. Ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda rivojlantiruvchi muhitni imkoniyatlaridan foydalanish tamoyillari va usullarining butun majmuasi faol o‘rganilmoqda. Rivojlanish muhitining pedagogik tavsifini berishdan oldin, ikki ma'noli talqin qilinadigan "atrof-muhit" tushunchasiga ta'rif berish muhimdir. Atrof-muhit shaxs rivojlanishining muhim omillaridan biri sifatida falsafa, psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va boshqa fanlarda boshqa nuqtai nazardan o‘rganiladi. Inson va atrof-muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir muammolarini o‘rganar ekan, faylasuflar "Atrof-muhitni atrof-muhit, inson jamiyati va organizmlar faoliyati sodir bo‘ladigan tabiiy sharoitlar majmui sifatida talqin etadilar. Ular boshdan kechirishlari mumkin bo‘lgan va ularning mavjudligi va turning davom etishi bog'liq bo‘lgan atrof-muhit sharoitlari" . Sotsiologlar keng ma’noda ijtimoiy muhitni to‘g‘ridan-to‘g‘ri butun ijtimoiy-iqtisodiy tizim: ishlab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy munosabatlar va institutlar majmui, ijtimoiy ong va muayyan jamiyat madaniyati sifatida tushunadilar. Ijtimoiy muhit tor ma’noda shaxsning bevosita ijtimoiy muhitini – oila, mehnat, tarbiya jamoalari va guruhlarini o‘z ichiga olsa, ijtimoiy psixologiyaning o‘rganish predmeti hisoblanadi. Shaxs psixologiyasida atrof-muhit insonni hayotida to‘g'ridanto‘g'ri o‘rab turgan, uning aqliy aks ettirish ob'ekti bo‘lib xizmat qiladigan narsa - to‘g'ridan-to‘g'ri yoki boshqa odamlarning mehnati natijalari bilan vositachilik qiladi (L.S. Vygotskiy, V.V. Davydov, V.P. Zinchenko, A.). V. Petrovskiy va boshqalar). L.S. Vygotskiy yashash muhitining inson rivojlanishiga ta'siri mexanizmini taqdim etar ekan, "ichki rivojlanish har doim shunday amalga oshiriladiki, bizda shaxsiy va ekologik momentlarning birligi mavjud degan tarzda talqin qilganlar.Rivojlanishning ijtimoiy holati rivojlanishda yuzaga keladigan barcha dinamik o‘zgarishlarning boshlang'ich nuqtasi” u shaxsning rivojlanishini boyitadi va ko‘p qirrali qobiliyatlarning erta namoyon bo‘lishiga yordam beradi.

Qulay tematik rivojlanish muhiti - bu bolaning ma'naviy farovonligi, uning rivojlanishi havfsizligini ta'minlash maqsadlariga muvofiq makonni tashkil etish, asbob-uskunalar va boshqa jihozlardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlanish muhitini tashkil qilishda eng muhim shart - o‘ziga xos bo‘lgan bolalarning yosh xususiyatlarini va ehtiyojlarini hisobga olish. Rivojlanayotgan muhit harakatchan va oson o‘zgaruvchan dinamik makon sifatida harakat qilishi kerak. Bolalar faoliyatining barcha turlarini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Bolaning atrof-muhitga jalb etilishi, uning faol bilimi, o‘rganishi kattalarning tayyorgarligi va malakasiga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida alohida o‘rin tutadigan muhit ta'lim maqsadlariga muvofiq tashkil etilishi kerak. Rivojlantiruvchi muhitni yaratishda har bir guruhning xususiyatlarini hisobga olish kerak: yoshi, tarkibi - o‘g'il va qiz bolalar soni, ularning individual xususiyatlari, xususan - harakatchanlik, temperament, moyillik, qiziqishlar, ayniqsa, oilaviy tarbiya kabilar muhimdir. Rivojlanayotgan qulay muhitni yaratish bo‘yicha tarbiyachining eng muhim vazifasi - kundalik hayotning barcha elementlari bolalarni rivojlantirish, o‘rganish, o‘yin va mehnatga jalb qilish bilan

chambarchas bog'liq bo‘lgan tarzda hayotni tashkil eta olishdir. Buning uchun pedagog guruhda xotirjam va do‘stona muhitni yaratishi kerak. Mustaqillik va tashabbusni shakllantirish va rivojlantirish usullari taklif etish, ular tashkil etilgan, tarbiyalangan, loyiha usullari va bolaning rasmiy harakatlari asosida jarayonga tadbiq etishni yangi bosqichga ko‘tarish–rivojlanish muhitini yangilashga,shakllantirish va loyihalashga yo‘naltiradi. Rivojlantiruvchi muhitning o‘zgaruvchanligi ob'ektda va guruhlarda turli xil kichik burchak va rivojlantirish markazlarining mavjudligi, shuningdek, bolalar uchun erkin tanlovni ta'minlaydigan turli xil materiallar, o‘yinlar, o‘yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi bilan ta'minlanadi. O‘yin materiallari muntazam ravishda almashtiriladi va bolalarning o‘yinli, motorli, kognitiv va ilmiy faoliyatini rag'batlantiradigan yangi elementlar bilan to‘ldiriladi. Rivojlantiruvchi muhitning qulayligi- bolalarning ta’lim va tarbiyaviy faoliyatlari o‘tkaziladigan barcha yo‘nalishlar asosida erkin tanlash imkoniyatini belgilaydi. Bolalar o‘yinlar, o‘yinchoqlar, materiallar va ular uchun barcha asosiy faoliyatni ta'minlaydigan o‘quv qo‘llanmalaridan erkin foydalanishlari asosiy talablarni belgilaydi. Majburiy shart - bu materiallar va jihozlarning xizmatga yaroqliligi va xavfsizligi. Rivojlantiruvchi muhit - bu har bir yosh bosqichining xususiyatlariga muvofiq maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun maxsus tashkil etilgan makon (bino, uchastka va boshqalar), materiallar, jihozlar va jihozlar bilan ifodalangan ta'lim muhitining bir qismi; ularning sog'lig'ini himoya qilish va mustahkamlash, xususiyatlarini hisobga olish va rivojlanishdagi ma’lum bir kamchiliklarini tuzatish, reabilitatsiya va sog‘lomlashtirishni o‘z ichiga oladigan butun bir jarayonlar majmui hisoblanadi. Mamlakatimizda ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, barcha sohalardagi rivojlanishlar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ham tub o‘zgarishlarga erishishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida yaratilgan rivojlantiruvchi muhit ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladitgan davlat talablari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi vazifalarini sifatli, uzluksiz, izchil hamda bolalarning yosh jihatlarini hisobga olgan holda bosqichma – bosqich amalga oshirishga xizmat qilishi lozim. Rivojlantiruvchi predmetli muhit bolaning aqliy fikrlash, boshlang‘ich tashabbuskorligini o‘stirish, o‘zlashtirgan bilimlarini amalda qo‘llashga faol xarakat qilishidagi asosiy vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi Qonuni 2019 yil 16 dekabr, O‘RQ-595-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi– T.:2022

3. Shin A.V., Mirziyoeva Sh.Sh., Grosheva I.V., Nazarova V.A., Mikaylova U.T., Abdunazarova N. F., Zakirov A. A., Isxakova M. R., Umirzakova N. R. “Oila va mahalla bilan hamkorlik” Uslubiy qo‘llanmasi, T – 2020

4. Xushnazarova, M. N. (2020). Maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiyalash va uni zamonaviy talablar asosida boshqarishning o‘ziga xos jihatlari. sovremennoe obrazovanie (uzbekistan), (3 (88)), 63-69

5. Valiyeva F.R. To Develop Professional Training of Professional Education Specialists by Ensuring //International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Special Issue on International Research Development and Scientific Excellence in Academic Life Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470 2021/ «MAKTABGACHA TA’LIM

TIZIMI XODIMLARINI RIVOJLANTIRISH: AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI 2024 YIL 23-24 MAY 624

6. Kalmuratov T.N. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini boshqarish funksiyalari. “Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish muammolari va yechimlari” mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.

y-amaliy koferensiya 20-21-aprel 2018-yil

GEOGRAFIYA FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Jumaboyeva Komila Davlatboy qizi
Tabiiy fanlar kafedrasi geografiya yo‘nalishi
2-kurs 242 –guruh talabasi
komilajumaboyeva2@gamil.com

Annotatsiya: Maqolada geografiya fanini o‘qitishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli xaritalar, GIS vositalari va interaktiv platformalarning o‘quvchilarning geografik bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, fazoviy tafakkuri hamda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ta’siri tahlil qilingan. Tajriba-sinov natijalari zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan geografiya darslari an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: geografiya ta’limi, zamonaviy texnologiyalar, AKT, interaktiv ta’lim, raqamli xaritalar, innovatsion metodlar.

Аннотация:В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования современных образовательных технологий в обучении географии. Проанализировано влияние информационно-коммуникационных технологий, цифровых карт и интерактивных платформ на уровень усвоения географических знаний, развитие пространственного и критического мышления учащихся. Результаты опытно-экспериментальной работы показали, что обучение с применением современных технологий является более эффективным по сравнению с традиционными методами.

Ключевые слова: географическое образование, современные технологии, ИКТ, интерактивное обучение, цифровые карты, инновационные методы.

Annotation: The article discusses the theoretical foundations and practical aspects of using modern educational technologies in teaching geography. The study analyzes the impact of information and communication technologies, digital maps, GIS tools, and interactive platforms on students’ acquisition of geographical knowledge, spatial thinking, and independent learning skills. The experimental results indicate that technology-based instruction is more effective than traditional teaching approaches.

Keywords: geography education, modern technologies, ICT, interactive learning, digital maps, innovative methods.

Zamonaviy ta’lim tizimida fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida ta’lim jarayoni zamonaviy axborot texnologiyalarisiz samarali tashkil etilishi qiyin.

Geografiya fani o‘z mazmuniga ko‘ra fazoviy tasavvur, hududiy tahlil, xarita bilan ishlash va tabiiy jarayonlar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘lanishlarini anglashni talab etadi. An’anaviy izohli-ta’limiy yondashuvda bu jarayonlar ko‘pincha og‘zaki tushuntirish bilan cheklanib, o‘quvchilarning mavzuni chuqur va ongli o‘zlashtirishiga to‘sqinlik qiladi [1].

Shu sababli geografiya ta’limiga zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish, o‘quvchilarni dars jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

pedagogik kuzatish;

taqqoslash va tahlil;

tajriba-sinov ishlari;

test va so‘rovnoma;

statistik tahlil.

Tajriba-sinov ishlari 2024–2025-o‘quv yilida umumta’lim maktabining 7-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. O‘quvchilar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida geografiya darslari zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi zamonaviy texnologiyalardan foydalanildi:

Texnologiya turi	**Qo‘llanish maqsadi**	**Rivojlantiriladigan ko‘nikmalar**
Multimedia taqdimotlar	Murakkab mavzularni vizual tushuntirish	Mantiqiy fikrlash
Raqamli xaritalar va GIS	Hududiy tahlil va taqqoslash	Fazoviy tafakkur
Interaktiv testlar	Bilimlarni mustahkamlash	Mustaqil fikrlash
Video va animatsiyalar	Tabiiy jarayonlarni modellashtirish	Sabab-oqibatni anglash

1-jadval. Geografiya darslarida qo‘llanilgan zamonaviy texnologiyalar

Masalan,“Iqlim mintaqalari”mavzusini o‘rganishda raqamli xaritalar orqali harorat va yog‘in miqdorini taqqoslash,“Okean oqimlari” mavzusida animatsion videolar yordamida jarayonlarni tushuntirish yuqori samaradorlik berdi.

NATIJALAR

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar asosida o‘qitilgan tajriba guruhida bilimlarni o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshdi.

Guruh	**Tajribagacha**	**Tajribadan so‘ng**
Tajriba guruhi	55	78
Nazorat guruhi	57	63

2-jadval.O‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi

MUHOKAMA

Olingan natijalar Mayer,Bybee va Xusanovlarning ilmiy tadqiqotlari bilan hamohang bo‘lib, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning bilimni mustaqil egallashi, uni tahlil qilishi va amaliy vaziyatlarda qo‘llashiga keng imkoniyat yaratishini tasdiqlaydi [2,3].

Tadqiqot davomida tajriba guruhidagi o‘quvchilarning **82 %** darslarni qiziqarli deb baholadi, **76 %** xarita bilan ishlash ko‘nikmalari yaxshilanganini, **71 %** esa mustaqil fikrlash rivojlanganini ta’kidladi. Bu esa zamonaviy texnologiyalarning nafaqat bilimiy, balki motivatsion ahamiyatga ham ega ekanini ko‘rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, geografiya fanini o‘qitishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish yuqori pedagogik samaradorlikka ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:
geografik bilimlar chuqur va barqaror o‘zlashtiriladi;
o‘quvchilarning tanqidiy va fazoviy fikrlashi rivojlanadi;
xarita bilan ishlash va tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi.
Mazkur yondashuv geografiya ta’limida innovatsion metod sifatida keng joriy etilishi maqsadga muvofiq bo‘lib, kelgusida uni tabiiy fanlarni o‘qitishda ham qo‘llash tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.To‘xtaxo‘jayev N. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2019.
2.Xusanov O. Geografiya ta’limida innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
3.Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2020.
4.Bybee R.W. The BSCS 5E Instructional Model. – Colorado Springs, 2009.

KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARIDA ALGORITMIK QOBILIYATLAR VA VAQTGA OID TASAVVURLAR RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI VA USLUBLARI.

Xudayberganov Shuhrat Shavkat o‘g‘li -UrDPI
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi professori v.b,
p.f.b.f.d (PhD) *(Xorazm viloyati, Urganch shahri, +99 897 792-19-09)*
sh.xudayberganov.urdu@mail.ru
Maxmudova Kumushoy Jamol qizi-
Urganch Davlat Pedagogika Instituti 2- bosqich magistranti
maxmudovakumushoy92@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada katta guruh tarbiyalanuvchilarida algoritmik qobiliyatlar va vaqtga oid tasavvurlarining rivojlanish xususiyatlari haqida atroflicha tahlil qilingan. Algoritmik qobiliyatlarini rivojlantirishda yangi texnologiyaladan foydalanishga oid ko‘rsatmalar, shuningdek bolalarga vaqtga oid bilimlarni berish, tushuntirish, to‘g‘ri fikirlay olishlari uchun integratsiyalashgan mashg‘ulotlarga oid namunalar berilgan.

Аннотация:В данной статье подробно проанализированы особенности развития алгоритмических способностей и представлений о времени у воспитанников старшей группы. Приведены рекомендации по использованию новых технологий для развития алгоритмических способностей, а также примеры интегрированных занятий, направленных на формирование у детей знаний о времени, объяснений и умения правильно рассуждать.

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of the development characteristics of algorithmic abilities and time-related concepts in senior preschool children. The article also offers guidelines on the use of new technologies for developing algorithmic abilities, as well as examples of integrated lessons designed to teach children time-related knowledge, explanations, and logical thinking skills.

Kalit so‘zlar: Algoritmik qobiliyatlar, vaqt tushunchasi, daraja, ko‘nikma, vaqt birligi, soat, hafta, kun va tun, ketma -ketlik, tafakkur rivojlanishi, algoritmik topshiriqlar, intellectual rivojlanish.

Ключевые слова: Алгоритмические способности, понятие времени, уровень, навык, единица времени, час, неделя, день и ночь, последовательность, развитие мышления, алгоритмические задания, интеллектуальное развитие.

Keywords: Algorithmic abilities, concept of time, level, skill, unit of time, hour, week, day and night, sequence, development of thinking, algorithmic tasks, intellectual development.

Bashariyat mavjud ekan, u o‘z hayoti davomida, hayotiy tajribasiga asoslanib, u yoki bu holda idrok etish, olamni anglash, narsa va hayotiy jarayonlarni ajratish kabi xususiyatlarga ega ekanligi haqida o‘ziga bayonot berib boradi, shakllanadi, o‘sadi va rivojlanadi. Ongi shakllanadi, bir so‘z bilan aytganda *“individ”* timsolidan “shaxs” darajasiga ko‘tariladi.

Shaxs-alohida individ, ma’no jihatidan yaxlit ijtimoiy-axloqiy olam hisoblanadi. U o‘zida inson tushunchasini, uning mavjudot sifatidagi qadriyatini namoyon etadi. Shaxs tushunchasi ijtimoiy-gumanitar fanlarda o‘zining yo‘nalishi, tadqiqot obyekti va maqsadi jihatidan har xil talqin etiladi. U juda murakkab, qarama-qarshi, ziddiyatli, o‘zini-o‘zi inkor etadigan mavjudot sifatida, fiziologik, biologik, ma’naviy, ijtimoiy, axloqiy, ruhiy va estetik aql-idrok, tafakkur obyekti sifatida hatto mantiqiy va falsafiy yashash huquqi va hayot mantig‘i ko‘rinishidan tadqiqot manbaiga aylanishi mumkin. Uni har jihatdan o‘rganish maqsadida turli davrlarda izlanishlar olib borilgan. Ayniqsa, sharqda u yuksak ma’naviy-axloqiy me’yorlar orqali tushunilgan va oliy xilqat, bebaho qadriyat deya ko‘rilgan. Inson shaxs sifatida yetuklikka intiladi, hayot mazmunini har jihatdan boyitadi, shu asosda kishilik jamiyatining farovon va go‘zal bo‘lishiga ehtiyoj sezadi. Shaxsning yashash tarzi bevosita jamiyat hayotiga bog‘liq va hayot ne’matlaridan to‘la foydalanishga haqli hisoblanadi. Shaxs tushunchasi inson tushunchasining yuksak ko‘rinishi, oliy maqomidir. Har qanday odam tabiiy mavjudligi, yashash huquqi va hayot qadriyatiga ega bo‘lgan jonzotdir. Ammo u har doim ham to‘laqonli shaxs bo‘lib yetilmasligi mumkin bo‘ladi. Aynan yetuk va ongli shaxsni tarbiyalashda biz eng avvalo uning ilk yosh davrlaridanoq ta’lim-tarbiyasiga katta ahamiyat

bermog‘imiz darkor. Bu esa o‘z navbatida, bevosita maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oila bilan chambarchas bog‘liqdir. Tarbiya masalalariga e’tibor bermasdan qaralgan vaziyatlarda yuzaga keladigan achinarli holatlar ham, u keltirib chiqaradigan ko‘ngilsiz oqibatlar ham barchamizga ayon. Ammo bugun jamiyatimizdagi insonlarga ana shu haqiqatni aytsangiz sizga: ***“Nima ham qilardim, ishlamasang bo‘lmasa!”, “Ko‘ryapsiz-ku, oson emas, hayotning murakkabliklari, bolalarning yeyishi, ichishi, kiyim kechagi ...”***. Yo‘q, tarbiya ***“bir gap bo‘ladigan”*** narsa emas! Uning uchun jon kuydirish shart. Bugungi kunda kelajagimiz egalari – bolalarni, yoshlarni mustaqil fikrlovchi, yetuk bir shaxs sifatida tarbiyalash va ularga ta’lim berishda yangi texnologiyalardan foydalanish g‘oyasini shakllantirish bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Material va metodlar. Bugungi kunda ta’lim sohasiga yangi texnologiyalar, interfaol metodlar kirib kelapdi va bu yo‘nalish maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilar tomonidan bolalar chuqur bilim olishlari uchun qo‘llashmoqda. Ayniqsa “ Algoritmik qobiliyat” , “ Vaqt” va uning birliklarini aniq taqsimlay olishlari uchun yangi qonunlar va texnalogiyalardan foydalangan holda mashg‘ulotlarni tashkillashtirishmoqda. Algoritmik qobiliyatni anglash murakkab jarayon bo‘lganligi sababli pedagogik texnalogiyalardan foydalanish ta’limda yutuqlarga erishishga yordam beradi. Bundan tashqari muammoni o‘rganishda xorijiy oliy ta’lim muassasalarida keng miqqiyosda qo‘llanilayotgan ta’lim texnologiyasi, rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat tushunchalari, ularni qo‘llash usullari, yondashuvlari, mezonlari va bosqichlari tayanch konsepsiya vazifasini bajardi.

Asosiy qism. “ Algoritmik qobiliyat” , “ Vaqt” atamasi fanda alohida o‘ringa ega. Algoritmik qobiliyat - bu shaxsning biror faoliyatni **aniq ketma-ketlik asosida, mantiqiy izchillik bilan** bajarish, **muammoni bosqichma-bosqich hal qilish**, **tizimli fikrlash** qobiliyatidir. Boshqacha qilib ta’riflaganda - bu inson tafakkurining muhim komponenti bo‘lib, tahlil, sintez va umumlashtirish jarayonlarini boshqarish bilan bog‘liq intellektual faoliyatdir. **Vaqt** — bu **hodisalar ketma-ketligi**ni, ularning **davomiyligi va o‘zgarish tartibini** ifodalovchi tushuncha**. Vaqt tushunchasi** keng ma’noga ega bo‘lib— bolaning hayotiy tajribasini tizimlashtirish, kundalik tartibni anglash, voqealar orasidagi sabab-oqibatni tushunish imkoninivat beradi

Bolalarda pedagogik nuqtayi nazardan quyidagi qobiliyat turlari bor;

-sabab-oqibat bog‘lanishlarini anglash;

-buyruq va yo‘riqnomalarni izchil bajarish;

-harakatlar ketma-ketligini rejalashtirish;

-mantiqiy fikrlashni rivojlantirish;

-xatolarni aniqlab, ularni tuzatish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Psixologik tarafdan esa algoritmik qobiliyat – bu inson tafakkurining muhim komponenti bo‘lib, tahlil, sintez va umumlashtirish jarayonlarini boshqarish bilan bog‘liq intellektual faoliyatdir.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolaning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda algoritmik

qobiliyatlar alohida o‘rin tutadi. Algoritmik qobiliyat — bu bolaning harakat va amallarni ketma-ket, mantiqiy izchillik asosida bajarish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish, faoliyat jarayonida oldindan reja tuzish va uni izchil amalga oshirish layoqatidir. Katta guruh (5–6 yosh) davrida bolalar tafakkuri obrazli-mantiqiy tus ola boshlaydi, bu esa ularning harakat ketma-ketligini tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish imkonini beradi. Shu davrda algoritmik qobiliyatlarni shakllantirish o‘yin faoliyati, konstruktorlik mashg‘ulotlari, elementar matematik topshiriqlar hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Pedagogik tajribalarda “Ketma-ket bajar”, “Yo‘l top”, “Rasmni to‘liq yig‘”, “Bosqichma-bosqich rasm chiz” kabi mashqlar bolaning algoritmik tafakkurini faollashtiradi. Bunda bola ma’lum maqsadga erishish uchun qadam-baqadam yo‘lni aniqlaydi, xatoni ko‘rib, uni to‘g‘rilashga harakat qiladi. Natijada unda tahlil, sintez va rejalashtirish ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Algoritmik qobiliyat va vaqt tasavvurlarining rivojlanish darajalari.

Katta guruh bolalarida ushbu ikki yo‘nalishning rivojlanish darajalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, tafakkur va xotira rivojiga tayanadiHar zamonda bo‘lgani kabi ta’lim olish uchun ham yangicha o‘qitish texnologiyalarning kiritilishi samaradorlikni oshishiga zamin yaratib

Daraja	**Algoritmik qobiliyatning ifodasi**	**Vaqt tasavvurining ifodasi**
Yuqori daraja	Bola mustaqil tarzda ketma-ketlik tuzadi, topshiriqlarni izchil bajaradi, xatolarni to‘g‘rilaydi	Kun tartibini to‘liq biladi, vaqt birliklarini to‘g‘ri farqlaydi, “kecha-bugun-ertaga”ni to‘g‘ri qo‘llaydi
O‘rta daraja	Bola yo‘l-yo‘riq asosida topshiriqlarni bajaradi, ba’zida ketma-ketlikni buzadi	Kun davrlarini biladi, ammo vaqt birliklarini to‘liq farqlay olmaydi
Past daraja	Bola izchil ketma-ketlikni saqlay olmaydi, topshiriqlarni chala bajaradi	“Ertalab”, “kechqurun” tushunchalarini chalkashtiradi, vaqt ketma-ketligini noto‘g‘ri belgilaydi

kelmoqda. Bundayin sifatli va samaradorli ta’lim texnologiyalaridan foydalangan holda vaqt haqidagi bilimlarini berish bu texnologiyadir. Bolalarda qaysi davrda bo‘lishidan qat’iy nazar, bolalarni qobiliyatini yuzaga chiqarish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan hamnafas bo‘lib ulg‘ayishi uchun shart-sharoitlar yaratish, bilim olishga qiziqtirish va bilim berishni yangi uslubiy yo‘llarini izlab topish lozim. Ta’lim berishda hozir noan’anaviy bir uslub ta’lim jarayoni samaradorligiga xizmat qilmoqda. Unda bolalar bir qancha darsliklar va fanlarni maxsus fan qilib o‘qishmaydi. Endilika bolalar integratsiyalangan, beshta sohani o‘z ichiga ta’lim metodi orqali yangi bilimlarni o‘zlashtiribgina qolmasdan yangiliklarni ixtiro ham etadilar. Algoritmik qobiliyatni rivojlantiruvchi markazlar bilan bog‘lagan holda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mashg‘ulotlarda bu tizimning samaradorligini ko‘rib chiqamiz. Bugungi kunni son va raqamlarsiz

tasavvur etib bo‘lmaydi, har bir ishni 0 dan boshlaganimizdek aynan yangi pedagogik ta’lim texnologiyasini ham katta guruh tarbiyalanuvchilarida algoritmik qobiliyatlar va vaqtga oid tasavvurlarni rivojlantirishga qoror qildik. Didaktik o‘yin asosidagi integratsiyalashgan mashg‘ulot turlaridan foydalandik.

Mashg‘ulot maqsadi; ma’lumki bolalar qaysi hafta kuni ekanini farqlay olishmaydi. Ularga aniq bir shakl yoki belgilar bilan o‘rgatilsa eslab qolishlari yaxshiroq bo‘ladi. “Shakllar va haftalar” didaktik o‘yini qo‘llaymiz. Bu o‘yin yordamida bolalar hafta kunlarini to‘liq o‘rgana oladilar. Katta guruh bolalari hafta kunlarini to‘liq angalshlari orqali vaqtni ham to‘g‘ri chamalay olishadi ya’ni endi kunning qisimlarini (ertalab, kunduzi, kechqurun) ham tushuna oladilar.

Mashg‘ulotning borishi; katta plaqat qog‘ozga diametri 35 santimetirli dumoloq shakl va unda soat strelkasi qo‘yiladi. Dumaloq shakl atrofiga esa diametri 8 santimetrli 7 ta shakllarni joylashtiramiz. Haftaning 1 kunini uchburchak osmon rangda belgilaymiz va shakl ichiga 1 ta doiracha chizamiz. Ya’ni bunda bola haftaning 1 kuni dushanba ekanini aynan shakl, rang va shakl ichidagi doiracga orqali bilib oladi. Ushbu tartibda 7 kunni joylaymiz shakl va ranglar joylashishi quyidagicha; beshburchak (sariq), oval (yashil), slindir (to‘q ko‘k), doira (siyoh), to‘g‘ri to‘rtburchak (jigarrang), kvadrat (qizil) rangda bo‘ladi.

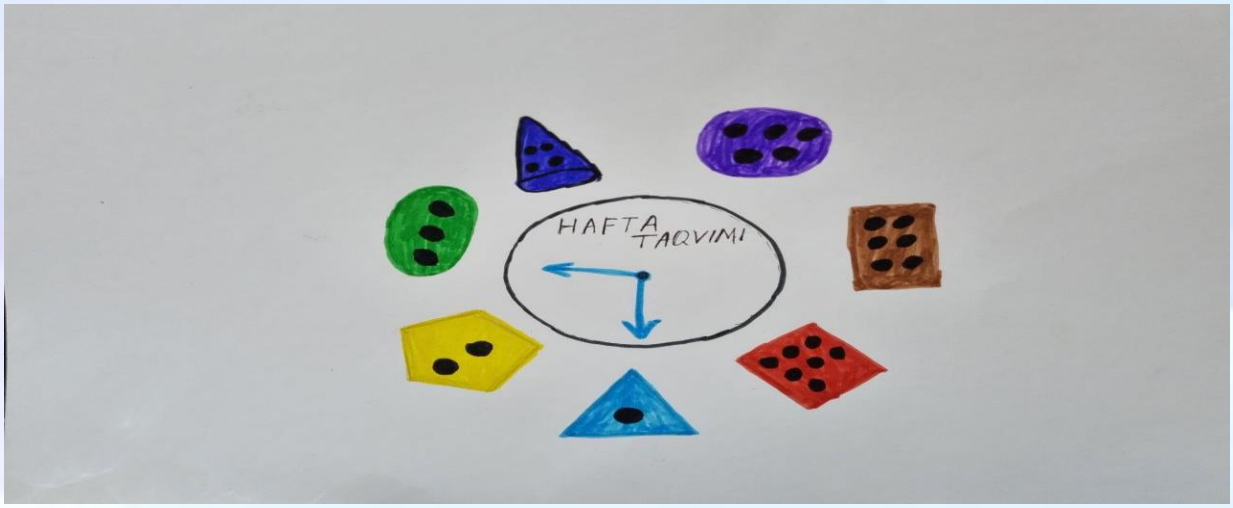

1 rasim- Shakl va Haftalar o‘yini.

Bolalarni tanishtirgandan so‘ng keyingi bosqichda har hafta kuniga bitta mashg‘ulot turini joylaymiz va bolar qo‘liga dushanba kuni uchburchak shaklni pastilindan yasatamiz. Dushanba kuni matematika mashg‘uloti o‘tkaziladi , bolalar qo‘llaridagi shakilni o‘zlaring partfolyasiga solishadi mashg‘ulot tugagandan so‘ng. Bu orqali bolalarda vaqt haqidagi bilimlari mustahkamlanadi. Shu tartibda juma kunigacha mashg‘ulot plaqtdagi shakllar atrofiga joylab olamiz. Biz bu o‘yin orqali bolalar bilan markazlarda ham ish olib borogan bo‘lamiz.

Markazlar quyidagicha ta’riflanadi ;

Qurish- yasash konstruksiyalash va matimatika markazi: Har xil qurish-yasash qurish to‘plamlari – kublar, legolar, bloklar,konstruktorlar o‘ynash uchun didaktik o‘yinlar va boshlang‘ich matematik tasavvurlarni rivojlantirish uchun o‘quv matirallari.

Syujetli-ro‘li o‘yinlar va dramatlashtirish markazi : Teatrining barcha turlari uchun atributlar va o‘yin materiallari, rolli dramatik, rejissiorlik va dramatizatsiya o‘yinlar, o‘yin to‘plamlari va burchaklarda o‘ynash uchun o‘yinchoqlar –masalan “sartarosh” “kasalxona

o‘yinlari “ Til va nutq markazi : Didaktik o‘yinlar,tematik mavzuli,katta va kichik formatdagi rasmlar,tasviriy materiallar voqealar ketma –ketligi belgilash uchun rasm seriyalari, turli mezonlarga ko‘ra guruhlash va boshqalar, bolalar kitoblari kutubxonasi, tematik albomlar, topishmoq albomlari, magnit harflar to‘plami. Ilm fan va tabiat markazi: Atrof- muxit madaniyat bo‘yicha didaktik materiallar ,”Tabiat va odam “rasmlari va illyustratsiyalari, valiologiya bo‘yicha maketlar, tabiiy materiallarning xususiyatlarini o‘rganish uchun materiallar, to‘plamlar, tadqiqotlar va tajribalar uchun, bilim to‘plamlari, o‘ynash uchun o‘yin mavzulari to‘plamlari –uy va yovvoyi hayvonlar, dengiz hayoti, hasharotlar qushlar: San’at markazi: Tasviriy faoliyat zarur jihozlar, xalq hunarmandchilik maxsulotlari tasvir etilgan albomlar va ilyustratsiyalar, demokrativ-amaliy san‘‘at turli xil xalqlarning hayoti, ma’daniyati, urf-odati aks ettirilgan rasmalar, bolalar yozuvchisi va O‘zbekiston shoirlari portretlari, tematik rang –barang kitoblar, erkin ijod uchun rasm chizish albomlari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.P.V.Zhukov (2005). *Matematika va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda yosh bolalarning imkoniyatlari*. Moskva: Pedagogika.

2. P.V.Zhukov (2003). *Bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish: Pedagogik texnologiyalar va metodlar*. Moskva: Yalta

3. Lev Vygotsky “Psixologiya va ta’lim” (1984). Psychology and Pedagogy: The Selected Works of Lev Vygotsky"

4. Svetlana G. Sukhareva o‘zining “Psixologiya va ta’lim” (2011).

5. *V.P. Novikova* “Matematicheskiye igri v detskom sadu i nachalnoy shkole. Sbornik igr dlya detey 5–7 let” -M.:«MOZAIKA-SINTEZ», 2011.

6. *N.U. Bikbayeva, Z.I.Ibrohimova, X.I.Qosimova* “Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish” – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 1995. 98-b.

7. *Salaeva M.S.* Umumiy pedagogika. – Toshkent: “Nodirabegim” nashriyoti, 2021. – 598 b.

8. *Edwards R., Usher R*. Globalization and Pedagogy Spase Plase and Identity. – *New York*, 1999. – 602 p.

9. *Xoliqov A.* Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod -moliya, 2011. – 420 b.

10. *Юсупова П.* Мактабгача тарбийа педагогикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1993. – 264 б.

11. http://www.ziyonet.uz.

GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA MILLIY “MEN” G‘OYASINING SUNIY INTELEKT VA RAQAMLI TEXNALOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYALARI

Xudayberganov Shuhrat Shavkat o‘g‘li -UrDPI
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi professori v.b., p.f.f.d. (PhD) *(Xorazm viloyati, Urganch shahri, +99 897 792-19-09)*
sh.xudayberganov.urdu@mail.ru
Qodirova Surayyo O‘rinboy qizi-
Urganch Davlat Pedagogika instituti 2- bosqich magistranti
surayyoqodirova0430@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida milliy “Men” g‘oyasini sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy identitetning zamonaviy talqini, raqamli muhitning shaxs ongiga ta’siri hamda global va milliy standartlar uyg‘unligiga asoslangan konseptual yondashuvlar yoritiladi. Natijalar milliy qadriyatlarni saqlagan holda ularni zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya qilish muhimligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: milliy “Men”, milliy identitet, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, globallashuv, raqamli madaniyat.

Аннотация: В статье рассматриваются подходы к развитию идеи национального «Я» на основе искусственного интеллекта и цифровых технологий в условиях глобализации. Анализируется современное понимание национальной идентичности, влияние цифровой среды на формирование сознания личности и механизмы гармонизации глобальных и национальных стандартов. Полученные выводы подтверждают значимость интеграции национальных ценностей в цифровое пространство.

Ключевые слова: национальное «Я», национальная идентичность, искусственный интеллект, цифровые технологии, глобализация, цифровая культура.

Annotation: The article explores the development of the concept of the national Self through artificial intelligence and digital technologies in the context of globalization. It analyzes contemporary interpretations of national identity, the influence of the digital environment on individual consciousness, and conceptual frameworks for harmonizing global and national standards. The findings emphasize the importance of integrating national values into digital transformation processes.

Keywords:national Self, national identity, artificial intelligence, digital technologies, globalization, digital culture.

Zamonaviy dunyo taraqqiyoti inson hayotining barcha jabhalarini raqamli makon bilan chambarchas bog‘lab qo‘ydi. Axborot oqimlarining tezlashuvi, sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalarning kundalik hayotga kirib kelishi shaxs tafakkuri, dunyoqarashi va o‘zini anglash jarayoniga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Aynan shu sharoitda milliy “Men” g‘oyasi yangi bosqichga ko‘tarilib, uni saqlash, rivojlantirish va zamonaviy mazmun bilan boyitish dolzarb ilmiy va ijtimoiy muammoga aylanmoqda.

Milliy identitet endilikda faqat tarixiy xotira yoki an’anaviy qadriyatlar bilan cheklanib qolmay, balki raqamli muhitda shakllanayotgan ong, axborot tanlovi va virtual tajribalar orqali

qayta talqin etilmoqda. Shu sababli global standartlar va milliy qadriyatlar o‘rtasida muvozanatni ta’minlagan holda, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida milliy “Men” g‘oyasini rivojlantirish konseptual yondashuvni talab etadi.Globallashuv jadallashgan hozirgi davrda milliy o‘zlikni anglash masalasi har bir jamiyat uchun muhim ma’naviy va ijtimoiy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boy tarixiy xotira va mustahkam madaniy an’analarga ega bo‘lgan O‘zbekiston uchun milliy “Men” g‘oyasi jamiyatning ichki barqarorligi va ma’naviy uzluksizligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Milliy “Men” shaxsning o‘zini kim ekanini anglashigina emas, balki o‘zligini jamiyat, tarix va madaniyat bilan bog‘liq holda his etishidir.

Nazariy jihatdan milliy “Men” individual ong va jamoaviy ong tutashgan nuqtada shakllanadi. Inson o‘zini alohida shaxs sifatida anglar ekan, shu bilan birga u muayyan xalq, madaniyat va tarixga mansubligini ham his qiladi. O‘zbekiston sharoitida bu jarayon tasodifiy emas, balki asrlar davomida shakllangan madaniy tajriba, ijtimoiy munosabatlar va ma’naviy qadriyatlar asosida qaror topgan. Milliy “Men” aynan shu uzluksiz tarixiy jarayon mahsuli sifatida shakllanadi.

Sharq mutafakkirlarining merosi milliy “Men” g‘oyasining nazariy poydevorini mustahkamladi. Abu Ali ibn Sino shaxs kamolotini aql va axloq uyg‘unligida ko‘rgan bo‘lsa, Abu Rayhon Beruniy inson o‘zligini ilm va haqiqatni izlash jarayonida anglashini ta’kidlagan. Alisher Navoiy esa shaxsiy “Men”ni xalq taqdiri va jamiyat oldidagi mas’uliyat bilan chambarchas bog‘lagan. Bu qarashlar milliy “Men”ning markazida individual manfaat emas, balki umumiy manfaat ustuvor ekanini ko‘rsatadi.

Milliy “Men”ning shakllanishida til va madaniyat alohida ahamiyatga ega. Til orqali xalqning tarixiy xotirasi, ruhiyati va dunyoqarashi avloddan avlodga o‘tadi. O‘zbek tilida mujassam bo‘lgan maqollar, dostonlar va xalq og‘zaki ijodi namunalari shaxs ongida milliy tafakkur va axloqiy mezonlarni shakllantiradi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki shaxsning dunyoni qanday idrok etishini belgilovchi omildir.

Tarbiya jarayoni milliy “Men”ning amaliy shakllanish maydonidir. O‘zbek jamiyatida oila, mahalla va ustoz tushunchalari shaxs ongida ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy burch hissini qaror toptiradi. Bu muhitda inson o‘zini jamiyatdan ajralgan holda emas, balki uning ajralmas qismi sifatida anglaydi. Shunday tarbiya modeli milliy “Men”ni individualizm emas, balki ijtimoiy uyg‘unlik asosida shakllantiradi.

Globallashuv sharoitida milliy “Men” yangi sinovlarga duch kelmoqda. Ommaviy madaniyat, axborot tezligi va madaniy standartlashuv milliy o‘zlikni zaiflashtirish xavfini yuzaga chiqaradi. Biroq O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, milliy “Men” zamonaviylikka qarshi qo‘yiladigan tushuncha emas. Aksincha, u zamonaviy bilim, texnologiya va global tafakkur bilan uyg‘unlashgan holda yanada mustahkamlanishi mumkin. Ongli milliy identitet globallashuv sharoitida yo‘qolmaydi, balki o‘zini yanada ravshan namoyon etadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, milliy “Men” jamiyat barqarorligining ichki tayanchi vazifasini bajaradi. O‘z milliy o‘zligini anglagan shaxs jamiyat taqdiriga befarq bo‘lmaydi, tarixiy xotira va kelajak mas’uliyatini bir butun holda his qiladi. Bu holat fuqarolik ongining shakllanishi, ijtimoiy birdamlik va vatanparvarlikning kuchayishiga olib keladi. Milliy “Men” g‘oyasi shaxsning o‘zini muayyan millatga mansub, tarixiy va madaniy makonning davomchisi sifatida anglashini ifodalaydi. Bu tushuncha til, urf-odat, qadriyatlar, tarixiy xotira va ijtimoiy tajribalar

orqali shakllanib, shaxs ongida barqaror o‘zlik tasavvurini hosil qiladi. Zamonaviy ilmiy qarashlarda milliy “Men” o‘zgarmas hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy muhit, texnologik rivojlanish va global ta’sirlar bilan boyib boruvchi dinamik tizim sifatida talqin qilinmoqda.

Global axborot makonida yashayotgan shaxs uchun milliylik yopiq va izolyatsiyalangan tushuncha bo‘lib qolishi mumkin emas. Aksincha, milliy “Men” g‘oyasi inson huquqlari, madaniy xilma-xillik va ochiq bilimlar tamoyillari bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanishi lozim. Bu jarayonda milliy identitet shaxsni global dunyodan ajratib qo‘yuvchi emas, balki uni global muloqotda mustahkam pozitsiyaga ega qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning identitetga ta’siri

Raqamli texnologiyalar bugungi kunda shaxsning asosiy ijtimoiylashuv maydoniga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlar, raqamli ta’lim platformalari, virtual hamjamiyatlar va algoritmik tavsiyalar tizimi insonning qanday axborotni qabul qilishi, qanday qadriyatlarga duch kelishi va qanday fikrlar bilan yashashini belgilab bermoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar shaxs ongini shakllantiruvchi kuchli mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Sun’iy intellekt axborotni tanlash, saralash va taqdim etish orqali shaxsning dunyoqarash doirasini kengaytirishi yoki toraytirishi mumkin. Agar bu texnologiyalar global, ammo madaniy jihatdan betaraf yoki begona qadriyatlarga asoslangan bo‘lsa, milliy “Men” g‘oyasi zaiflashishi ehtimoli ortadi. Biroq sun’iy intellekt milliy til, tarix, madaniyat va qadriyatlar asosida moslashtirilsa, u milliy ongni mustahkamlovchi, tarixiy xotirani jonlantiruvchi va madaniy uzluksizlikni ta’minlovchi vositaga aylanadi.

Milliy “Men” g‘oyasini raqamli texnologiyalar orqali rivojlantirishda global va milliy standartlar o‘rtasidagi uyg‘unlik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Global standartlar texnologik samaradorlik, ochiqlik va innovatsion yondashuvlarni ta’minlasa, milliy standartlar madaniy moslik, ma’naviy barqarorlik va axloqiy me’yorlarni belgilab beradi. Ushbu ikki yo‘nalish o‘zaro qarama-qarshi emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida qaralishi zarur.

Ilg‘or konsepsiyalarda sun’iy intellektni yaratishda milliy kontentga asoslangan ma’lumotlar bazalarini shakllantirish, mahalliy til modellari va madaniy algoritmlarni ishlab chiqish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda. Bu yondashuv raqamli makonda madaniy mustaqillikni saqlash, milliy identitetni himoya qilish va uni zamonaviy shaklda rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan foydalanishda etik va ma’naviy mas’uliyatni ta’minlash, texnologiyaning shaxs ongiga salbiy ta’sirini cheklash muhim hisoblanadi.

Foydalanish mumkin bo‘lgan amaliy materiallar va vositalar

Milliy “Men” g‘oyasini rivojlantirishda ta’lim sohasi asosiy maydonlardan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv o‘quv platformalari orqali shaxsning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda milliy tarix, madaniyat va qadriyatlarni o‘rgatish imkoniyati kengayadi. Raqamli darsliklar, interaktiv xaritalar va virtual ekskursiyalar tarixiy bilimlarni abstrakt ma’lumot emas, balki shaxsiy tajribaga aylantiradi.

Tarbiya jarayonida raqamli hikoyalash texnologiyalari, milliy qahramonlar obraziga asoslangan virtual modellar va madaniy kontent kutubxonalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday vositalar yosh avlod ongida milliy g‘urur, tarixiy xotira va madaniy mansublik hissini mustahkamlaydi. Ijtimoiy muhitda esa mobil ilovalar va raqamli platformalar orqali milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi kontent yaratish shaxsning kundalik axborot oqimida milliylikning uzluksiz mavjud bo‘lishini ta’minlaydi.

Ilmiy-tadqiqot sohasida sun’iy intellekt yordamida ijtimoiy ong va identitet jarayonlarini tahlil qilish, madaniy tendensiyalarni aniqlash va ularning rivojlanish istiqbollarini prognozlash imkoniyati vujudga keladi. Bu esa milliy “Men” g‘oyasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

Xulosa. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar hukmron bo‘layotgan zamonda milliy “Men” g‘oyasini rivojlantirish tasodifiy jarayon emas, balki chuqur ilmiy, madaniy va ma’naviy yondashuvni talab etuvchi strategik vazifadir. Global standartlar bilan uyg‘unlashgan milliy konsepsiyalar shaxsni ildizidan uzmagan holda uni zamon bilan hamnafas rivojlantirish imkonini beradi. Texnologiyalar milliy ongni yo‘qotuvchi emas, balki uni mustahkamlovchi kuchga aylanishi uchun ular milliy qadriyatlar, etik me’yorlar va madaniy mas’uliyat asosida boshqarilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A. *Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari*. Toshkent: **O‘qituvchi**, 2019. (Milliy ong, milliy g‘oya va shaxs ma’naviy shakllanishining nazariy asoslari)
2. Jo‘rayev R., Zunnunov A. *Ma’naviyat asoslari*. Toshkent: **Fan va texnologiya**, 2020. (Milliy qadriyatlar, identitet va tarbiya masalalari)
3. Karimova V. *Shaxs psixologiyasi*. Toshkent: **Fan**, 2018. (“Men” obrazi va shaxsiy identitetning psixologik mexanizmlari)
4. Yo‘ldoshev J. *Pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: **O‘qituvchi**, 2021. (Zamonaviy va raqamli pedagogik yondashuvlar)
5. Qodirova D. *Milliy identitet va tarbiya*. Toshkent: **Akademnashr**, 2022. (Milliy “Men” g‘oyasini tarbiyalashning metodologik asoslari)
6. Xoliqov S. *Axborot texnologiyalari va ta’lim*. Toshkent: **Innovatsiya-Ziyo**, 2020. (Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoni va shaxs ongiga ta’siri)

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MAS’ULIYAT VA O‘ZINI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Email: sadoqatnazarova086@gamil.com
Tel: +998883210095
Rozmetova Sadoqat Yo‘ldash qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
Email: rozmetovasadoqatyoldosh@gmail.com
+998976089492

Abstract: In this thesis, the role of the preschool education organization in the self-awareness of the personality of a young preschool child is particularly important, the social development of the child and the factors affecting it are presented.

Key words: preschool education organization, child's personality, parents, social influence, UNICEF, pedagogical personnel, play activities, Vaarga Stolin, method of parents' attitude towards their children.

Аннотация: В данной дипломной работе особенно важна роль организации дошкольного образования в самосознании личности младшего дошкольника, представлены социальное развитие ребенка и факторы, влияющие на него.

Ключевые слова: организация дошкольного образования, личность ребенка, родители, социальное влияние, ЮНИСЕФ, педагогические кадры, игровая деятельность, Ваарга Столин, методика отношения родителей к своим детям.

Annotatsiya: Ushbu tesizda hozirgi kunda maktabgacha yosh bola shaxsining o‘zini o‘zi anglashida maktabgacha ta‘lim tashkilotining o‘rni alohida muhim ahamiyat kasb etmoqda, bolaning ijtimoiy rivojlanishi va unga ta‘sir etuvchi omillar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim tashkiloti, bola shaxsi, ota-ona, ijtimoiy ta‘sir, UNICEF, pedagogik kadrlar, o‘yin faoliyati, Vaarga Stolin Ota-nalarning farzandiga bo‘lgan munosabati metodikasi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti bolaning har tomonlama yoshga mos rivojlanishini ta’minlaydi. Negaki ushbu tashkilotda bola bilan uzluksiz muloqat, o‘quv jarayoni, jismoniy va ma’naviy mashg‘ulotlar hamda uyqu va sayr faoliyatlari yosh bosqishidan kelib chiqib, ishlab chiqilgan Qonunga asoslanib shakllantirib boriladi. Maqsadli tashkil etilgan davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotining ochilganligi haqiqatdanda yosh avlodning yanada ma’naviyatli va zukko rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda. Bugungi kunda oilaga ham maktabgacha ta’lim tashkilotiga ham shunday bir dastur kerak bo‘lmoqdaki bu bolani erta ongli anglash jarayonini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Kelgusida ma’naviy, jismoniy ham akademik yuqori salohiyatga ega shaxsni shakllantirish uchun o‘zini to‘la qonli anglagan, obektiv baholay oladigan, o‘zini nazorat qilib boshqarib turadigan, o‘zo‘ziga ta’sir o‘tkaza oladigan shaxsni kamol toptirish bilan bog‘liq hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bola shaxsining o‘zini-o‘zi anglash jarayoni bolaning ijtimoiy, hissiy va kognitiv rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayon bolaning o‘zini va atrofdagi dunyoni tushunishi, o‘z xulq-atvorini anglash, boshqalar bilan aloqalar o‘rnatish orqali rivojlanadi. L.S. Vygotsky va Erik Erikson kabi psixologlar bolaning o‘zini anglashining ijtimoiy va psixosotsial jihatlarini ta'kidlaydilar. Piaget esa bolaning kognitiv rivojlanish bosqichlarini tavsiflaydi, unda o‘zini anglash jarayoni kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi bilan bog‘liq. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalar uchun maxsus pedagogik muhit yaratib, ularning o‘zini anglash jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi. O‘yinlar, ijodiy faoliyatlar va guruh ishlari orqali bolalar o‘z histuyg‘ularini tushunishga, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Berk va Kolb kabi olimlar, bolaning emotsional va kognitiv rivojlanishida tajribaviy o‘rganish va ijodiy faoliyatlarning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Shuningdek, Mayer va Saloveyning emotsional intellekt nazariyasi, bolalar o‘z hissiyotlarini anglashda va boshqalar bilan aloqalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Metodologiya Mmaktabgacha yoshdagi bola shaxsining o‘zini-o‘zi anglashida maktabgacha ta’lim tashkilotining o‘rni mavzusida metodologik yondashuv sifatida quyidagi ilmiy uslub va metodlar qo‘llaniladi: Tahliliy-metodologik usul: Ushbu metod orqali, mavjud ilmiy adabiyotlar va nazariyalar tahlil qilinib, maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zini anglash jarayonidagi maktabgacha ta’limning o‘rni va ahamiyati o‘rganiladi. Tahlil asosida ta’lim tashkilotlarining pedagogik muhitga ta’siri, bolalarning o‘zini tushunish va rivojlantirishdagi roli aniqlanadi. Kontekstual tahlil: Bu metod yordamida o‘rganilayotgan muammo (bolaning o‘zini anglash jarayoni) maktabgacha ta’lim tashkilotlarining mavjud sharoitlari va ijtimoiy-kulturaviy

kontekstida o‘rganiladi. Shu orqali, bola rivojlanishining individual va jamiyatga mos keladigan jihatlari tahlil qilinadi. Solishtirish metodi:

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan turli pedagogik metodlar va usullarni solishtirish orqali o‘zini anglash jarayoniga ta’sir qiluvchi omillar o‘rganiladi. Bu metod yordamida, maktabgacha ta’lim dasturlarining samaradorligi, o‘yin va ijodiy faoliyatlarning bolaning shaxsiyatini shakllantirishdagi roli aniqlanadi. Empirik metod: Empirik tadqiqotlar va bolalar bilan o‘tkazilgan kuzatuvlar asosida olingan ma’lumotlar tahlil qilinadi. Bu metod orqali maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar bilan ishlashda o‘zini anglash jarayonining amaliy jihatlari aniqlanadi. Pedagogik jarayonlardagi muvaffaqiyatlar va qiyinchiliklar empirik ma’lumotlar orqali ko‘rsatiladi. Natijalar va tahlil To‘g‘ri rivojlanish butun umr kechadi ammo anglash jarayonining komponentlarini ushbu yoshdan to‘g‘ri shakllantira olishga erishish uchun oila, mahalla hamda o‘quv muassasining o‘rni benihoya katta. Ushbu davrdagi ta’lim tarbiyaga e’tiborning berilishi bolaning keyingi ta’lim bosqichidan yaxshi o‘zlashtirishga olib kelmoqda. Shuning uchun ham ushbu yoshdan bolalarga otaonalarimiz MTT (maktabgacha ta’lim tashkiloti)ga berish va u bilan pedagogik hamkorlik qilish ishlari olib borilmoqda. Maktabga tayyor emasligi, maktabga tayyorlanishida ta'lim to‘sig'iga olib kelishi mumkin, chunki bolalar bo‘lmagan paytlarda ular ortda qoladilar bolalar bog'chasida muvaffaqiyatli bo‘lish uchun vositalar bilan jihozlangan. Ushbu davrda bolalar egallashi kerak bo‘lgan muhim ijtimoiy – emotsional ko‘nikmalar keyinchalik akademik rivojlanishning muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlaydi. Bola shaxsini kamol toptirish bu murakkab jarayon hisoblanadi. Bu MTT hodimlariga o‘zgacha burch va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishiga to‘g‘ri keladi. Maktabgacha ta’lim tarbiyachilarning asosiy maqsadi: - ta'lim masalalarida tashkilotlar uchun professional yordam berish; - bolaning qiziqishlari va ehtiyojlarini rivojlantirish; - ota-onalar o‘rtasida doimiy o‘zgaruvchan tizimlarda mas'uliyat va mas'uliyatni taqsimlashda bolalarni o‘qitish; - oiladagi turli avlodlar o‘rtasida munosabatlarda ochiqlikni qo‘llab-quvvatlash; - oilaviy turmush tarzini rivojlantirish, shakllantirish oilaviy an'analar; Maktabgacha yosh davrida bolalarning egallagan ijtimoiy ko‘nikmalari o‘yin orqali amalga oshadi. O‘yin- bu faoliyatning bolalar uchun turli ko‘nikmalarni o‘zlashtirish modeli. Shuningdek o‘yin faoliyati bilan shug‘illanish maktabgacha yosh davrining bosqichlarda ham o‘zgacha farq qilishini kuzatishimiz mumkin. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar bir xil o‘yinchoqlar bilan bir necha takroriy yoki ortiqcha harakat qiladilar. Ularning o‘yin mazmuni o‘yinchoqlar bilan belgilanadi. Shu jumladan ushbu bosqichdagi bolalarning muloqoti ham o‘ziga qaratilgan bo‘ladi. O‘yinning mazmuni asosan o‘yinchoqlar bilan bajarilganligi, rolni ijro etish hamkorlikda kechmasligi bilan belgilanadi. O‘rta maktabgacha yoshda o‘yin rollarni taqsimlash yoki uni tanlash o‘yin faoliyatiga kirishishdan ancha ilgari amalga oshiriladi. Kim qanday rolni olishda munozara ham qilishadi. O‘yinning mazmuni endi shaxslararo munosabatlarga ko‘chadi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘yin faoliyati negizi va mazmuni ular o‘yinning barcha qoidalariga bo‘ysunish bilan belgilanadi. Tengdoshlari bilan o‘zaro bahs ro‘llar qoidasiga qanchalik amal qilganlik bilan belgilanadi. Anglash jarayoning o‘yin faoliyatida rivojlanishi eng muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Negaki bola o‘ziga o‘yin faoliyatida asta-sekin obektiv qarashni, xattiharakatini to‘g‘ri baholashni, kamchiliklarini aniqlashni tengdoshlari bilan o‘ynash jarayonida aniqlaydi. O‘yin faoliyati bolaning turli qobiliyatlarining shaklantiruvchisi ham hisoblanadi. Xususan tashkilotchilik qobiliyati ham o‘yin faoliyatida keskin ravishda shakllanadi. O‘yin faoliyatini o‘zimizning

kuzatuvlarimiz fikrimizga tayanib tahlil qiladigan bo‘lsak, bolaning o‘zini-o‘zi anglashga obektiv yondashishi bilan xarakterlanadi. Bu keyingi yoshda bolaning o‘zini tahlil qilish va boshqarishiga, o‘ziga munosbatining sifat jihatdan rivojlanib borishini belgilab beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish ko‘p jihatdan MTTda faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning ham yetarli pedagogik hamda psixologik bilimga ega bo‘lishiga bog‘liq hisoblanadi. Ilk marotaba MTTga kelgan bola toki o‘zini ushbu tashkilotda xavfsiz his etib kirishguniga qadar tarbiyachining xatti-harakati uni ushbu muhitga moslashishiga yordam beradi. Ko‘pchilik tadqiqotlarda bolalarni MTTga ilk olib borilgan bolalarni moslashuvchanligi o‘rganilganda. Oilada shaxslararo munosabatga ko‘p kirishadigan hamda bola yetarli xavfsiz muhit yaratilgan sharoitlarda erta moslashuvchanlik holatlari kuzatilgan. Ammo kam munosabat hamda o‘z yaqinidan uzoqlashish bola uchun bir fojeadek qo‘rquv hissini uyg‘otishi aniqlangan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining o‘zini-o‘zi anglashda o‘rni: Pedagogik muhit yaratish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar uchun psixologik va emotsional xavfsizlik yaratiladi. Pedagoglar bolalarning o‘zlarini ifoda etishlari, hissiy holatlarini anglashlari va o‘zini anglashlari uchun sharoitlar yaratadilar. Ushbu xavfsiz muhit bolaning o‘zini qadrlash, o‘ziga ishonch hosil qilish va boshqalar bilan muloqot qilishni rivojlantiradi. Samarali o‘yin va faoliyatlar: O‘yinlar bolalar uchun eng samarali o‘quv vositalaridan biridir.

O‘yinlar orqali bola o‘zining hissiy va emotsional holatini tushunishga, boshqalar bilan o‘zaro aloqalar o‘rnatishga va o‘zini ifoda etishga o‘rganadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yinlar bolaning intellektual va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy va emotsional rivojlanish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolaga ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish uchun maxsus faoliyatlarni taklif qiladi. Bolalar guruhlarda birgalikda o‘ynash, o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, boshqalarga yordam berish kabi faoliyatlar orqali o‘zlarini anglashadi. Bu faoliyatlar bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi va boshqalar bilan muloqot qilishda o‘zini yaxshi his qilishiga yordam beradi. Shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalarga o‘zini boshqarish, hissiy holatlarini tahlil qilish, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va jamiyatda o‘z o‘rnini topish kabi shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatadi. Bu ko‘nikmalar bola kelajakda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli shaxs bo‘lishi uchun zarurdir. Motivatsiya va kreativlikni rivojlantirish: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bola o‘z fikrlarini, g‘oyalarini va his-tuyg‘ularini ifoda etishda erkin bo‘ladi. Kreativ o‘yinlar, san'at faoliyati va boshqa ijodiy mashg‘ulotlar bolaga o‘zini yangi shakllarda anglash imkonini beradi. Xulosalar va tavsiyalar Bugungi kunda bizning yurtimizda ham MTT faoliyati bilan bog‘liq ma’lum dasturlar ishlab chiqilgan ammo ularga keng qamrovli kompleks ishlarning ushbu dolzarb mavzuni yechishga qaratishilishi va ma’lum dasturga o‘zgartirish kititishga ehtiyoj sezilmoqda. Bunda asosiy ijtimoiy muhit bo‘lgan oila hamda makatabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyaviy, psixologik hamda pedagogik faoliyatiga ahamiyat berishimiz lozim. Demakki oila hamda MTT hamkorligida keyingi bosqichda maktab ta’limi bilan birga bola shaxsida o‘zlikni anglashga qaratilgan psixologik ishlarining olib borilishi ushbu davrda bolalar egallashi kerak bo‘lgan muhim ijtimoiy emotsional ko‘nikmalar keyinchalik akademik rivojlanishiga, o‘zi boshqarish ko‘nikmasining shakllanishiga erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Yusupov, U. (2022). Gaybullayeva M. Yoshlarning ijodiy tafakkurini shakllantirish. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 515-518.

2.Nikolaevich, U. P., & XXX, S. A. (2022). Emotional Intelligence and its Adolescents Being an Exemplary. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 15, 139-145.

3.Yusupov, U. (2022). Ergasheva M. Bolada axloqiy va madaniy malakalarni shakllantirishda oilaning roli. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 442-445.

4.Юсупов, У., & Ермаматова, Г. (2022). Deviant xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy psixologik omillari. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 448- 450.

5.Yusupov, U., & Baxtiyorova, M. (2022). Ijtimoiy gender stereotiplar. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 452-455.

6.Salim o‘g‘li, Y. U. (2022). Psixologik axborot xavfsizligi. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 66-72.

7.Umidjon, Y., & Muhlisa, G. A. (2023). O‘zbek xalqining etnopsixologik xususiyatlari. Conferencea, 53-59.

TA’LIM JARAYONIDA GENDER YONDASHUV: O‘SMIRLAR SHAXSINI TARBIYALASHDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASH METODOLOGIYASI

Umirova Gulnoza Zakirbayevna,
Urganch davlat Pedagogika instituti tayanch doktoranti.
www.umirovagulnoza727@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda ta’lim jarayonida gender yondashuvning ilmiy-pedagogik mohiyati hamda o‘smirlar shaxsini tarbiyalashda gender tenglikni ta’minlash metodologiyasi yoritilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan zamonaviy ta’lim muhitida gender tenglikni ta’minlash imkoniyatlari va mavjud xavf-xatarlar tahlil qilinadi. O‘smirlarning shaxsiy rivojlanishida tenglik, adolat va inklyuzivlik tamoyillariga asoslangan pedagogik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, gender tenglik, o‘smirlar tarbiyasi, ta’lim metodologiyasi, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, shaxs rivoji.

Аннотация. В тезисе рассматриваются научно-педагогические основы гендерного подхода в образовательном процессе и методология обеспечения гендерного равенства в воспитании личности подростков. Анализируются возможности и риски обеспечения гендерного равенства в условиях цифровизации образования и применения искусственного интеллекта. Обоснована значимость педагогических подходов, основанных на принципах равенства, справедливости и инклюзивности.

Ключевые слова: гендерный подход, гендерное равенство, воспитание подростков, методология образования, искусственный интеллект, цифровые технологии.

Abstract. This thesis examines the scientific and pedagogical essence of the gender approach in education and the methodology of ensuring gender equality in adolescent personality development. It analyzes the opportunities and risks of maintaining gender equality in a digitalized educational environment supported by artificial intelligence technologies. The importance of pedagogical approaches based on equality, justice, and inclusiveness is substantiated.

Keywords: gender approach, gender equality, adolescent education, educational methodology, artificial intelligence, digital technologies.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida ta’lim tizimida gender tenglikni ta’minlash masalasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, inson kapitalining samarali shakllanishi hamda demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishi ko‘p jihatdan ta’lim jarayonida tenglik va adolat tamoyillarining qay darajada ta’minlanishiga bog‘liqdir. Ayniqsa, o‘smirlik davri shaxsning ijtimoiy ong, axloqiy qarashlar, kasbiy yo‘nalish va hayotiy pozitsiyasi shakllanadigan muhim bosqich bo‘lib, ushbu davrda gender stereotiplari va noteng munosabatlarning oldini olish ta’lim tizimi zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi.

O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikni ta’minlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, normativ-huquqiy hujjatlar va strategik dasturlarda ta’lim sohasida qizlar va o‘g‘il bolalar uchun teng huquq va imkoniyatlar yaratish, ularning intellektual, ma’naviy hamda ijtimoiy salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu jarayonda ta’lim muassasalarining roli nafaqat bilim berish, balki gender tenglik g‘oyalarini yosh avlod ongiga singdirish orqali ijtimoiy adolatni qaror toptirishdan iboratdir.

Shu bilan birga, ta’lim jarayoniga sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq raqamli ta’lim muhitida gender stereotiplarining algoritmik tizimlar orqali mustahkamlanib qolish xavfi ham mavjud bo‘lib, bu holat gender tenglikni ta’minlashga kompleks va ilmiy-metodologik yondashuvni talab etadi. Shu bois o‘smirlar shaxsini tarbiyalashda gender yondashuvni zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda sun’iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM.

Gender yondashuv ta’lim jarayonida o‘quvchilarning biologik jinsidan qat’i nazar, ularning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga qaratilgan muhim metodologik konsepsiya hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘smirlarning shaxs sifatida mustaqil fikrlashi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, mas’uliyati va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘smirlik davrida qizlar va o‘g‘il bolalar jamiyatda shakllangan gender rollari, ijtimoiy me’yorlar va xulq-atvor modellari bilan faol muloqotga kirishadilar. Agar ta’lim jarayonida ushbu rollar an’anaviy va cheklovchi stereotiplar asosida singdirilsa, bu holat shaxs rivojida notenglik, ijtimoiy cheklanish va o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta olmaslik kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli ta’lim mazmunida gender tenglik g‘oyalarini targ‘ib etish, o‘quv

adabiyotlari va didaktik materiallarda diskriminatsion qarashlardan voz kechish, tarbiyaviy faoliyatni tenglik va adolat tamoyillari asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan zamonaviy ta’lim muhitida gender tenglikni ta’minlashning yangi mexanizmlari shakllanmoqda. Jumladan, adaptiv ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish sur’ati va individual o‘rganish uslublarini tahlil qilish orqali shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim trayektoriyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa o‘smirlarning jinsiga emas, balki ularning shaxsiy salohiyati, kompetensiyalari va intellektual imkoniyatlariga asoslangan baholashni ta’minlaydi.

Biroq sun’iy intellekt tizimlarida dastlabki ma’lumotlar va algoritmlar asosida shakllanadigan yashirin gender tarafkashliklari o‘smirlar ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimolini ham inkor etib bo‘lmaydi. Shu bois pedagoglar va ta’lim muassasalari raqamli ta’lim resurslarini tanlash va joriy etishda gender sezgirlik tamoyillariga qat’iy rioya etishi, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratishlari zarur.

O‘smirlar shaxsini tarbiyalashda gender tenglikni ta’minlash metodologiyasi quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

– ta’lim jarayonida tenglik, inklyuzivlik va ijtimoiy adolat tamoyillarini ta’minlash;

– shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etish;

– gender stereotiplarini aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan ma’naviy-ma’rifiy hamda tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish;

– raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan xavfsiz, mas’uliyatli va adolatli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish.

XULOSA.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida gender yondashuvni tizimli va ilmiy asoslangan holda joriy etish o‘smirlar shaxsini har tomonlama barkamol etib tarbiyalashning muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar keng qo‘llanilayotgan zamonaviy ta’lim muhitida gender tenglikka asoslangan metodologik yondashuvlar ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, ijtimoiy adolatni ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Gender tenglikni ta’minlashga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvi, o‘zini anglash jarayoni, mustaqil fikrlashi hamda kelajakdagi kasbiy tanlovlarini ongli ravishda amalga oshirishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ta’lim tizimida gender sezgirlikni oshirish jamiyatda barqaror rivojlanish, inson huquqlarini hurmat qilish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash uchun muhim shart-sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida gender yondashuvni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va sun’iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg‘un holda qo‘llash orqali o‘smirlar shaxsini tarbiyalash samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Bu esa jamiyatda gender tenglikni mustahkamlash, ijtimoiy mas’uliyatli, ongli va faol hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan barkamol avlodni shakllantirishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi SQ–297-IV-sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini raqamlashtirish va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari va farmonlari.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: Fan va texnologiya, 2012.
5. Myers D.G. Social Psychology. – New York: McGraw-Hill Education, 2018.
6. UNESCO. Gender Equality in Education: Digital Transformation and Artificial Intelligence. – Paris, 2023.
7. UNICEF. Gender Equality and Adolescent Development in Education. – New York, 2022.

PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA TA’LIM TRANSFORMATSIYASINING PEDAGOGIK-METODOLOGIK ASOSLARI

Jumaniyozova Nafosat Farxod qizi
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
jumaniyozovanafosat1999@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ishda ta’lim transformatsiyasi jarayonida PIRLS xalqaro baholash dasturining pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Nazariy-tahliliy yondashuv asosida PIRLS talablari o‘qish savodxonligini rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish hamda o‘qituvchi faoliyatini fasilitatorlik modeliga transformatsiyalashga xizmat qilishi asoslandi. Olingan xulosalar PIRLS dasturining ta’lim transformatsiyasini amalga oshirishdagi samarali pedagogik mexanizm ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim transformatsiyasi, PIRLS, o‘qish savodxonligi, kompetensiyaviy yondashuv, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В статье рассматривается педагогическое значение программы PIRLS в контексте трансформации образования. На основе теоретико-аналитического подхода показано, что требования PIRLS направлены на развитие читательской грамотности, критического мышления и трансформацию роли учителя в фасилитатора учебного процесса. Сделан вывод о значимости PIRLS как эффективного инструмента образовательной трансформации.

Ключевые слова: трансформация образования, PIRLS, читательская грамотность, компетентностный подход, критическое мышление.

Abstract. This paper analyzes the pedagogical significance of the PIRLS program within the context of educational transformation. Using a theoretical and analytical approach, the study demonstrates that PIRLS supports the development of reading literacy, critical thinking skills, and the transformation of the teacher’s role into that of a learning facilitator. The findings confirm the effectiveness of PIRLS as a mechanism for educational transformation.

Keywords: educational transformation, PIRLS, reading literacy, competency-based approach, critical thinking.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta’lim tizimidan o‘quvchilarda tayyor bilimlarni shakllantirish emas, balki ularning o‘qish, tushunish, tahlil qilish va mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish talab etilmoqda. Ushbu jarayon ta’lim nazariyasida “ta’lim transformatsiyasi” tushunchasi orqali izohlanib, ta’limning mazmuni, maqsadi va natijalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko‘rib chiqishni nazarda tutadi.

Ta’lim transformatsiyasi jarayonida o‘qish savodxonligi asosiy tayanch kompetensiyalardan biri hisoblanadi. O‘qish savodxonligi nafaqat matnni o‘qish texnikasi, balki uning mazmunini tushunish, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli mazkur kompetensiyani rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Mazkur kontekstda PIRLS xalqaro baholash dasturi o‘qish savodxonligini baholash va rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. PIRLS dasturi ta’lim jarayonini natijaga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishga imkon yaratib, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi va ma’no hosil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shu bois, PIRLS xalqaro baholash dasturining ta’lim transformatsiyasi jarayonidagi o‘rni va pedagogik ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritish dolzarb masala hisoblanadi.

Methodlar. Mazkur tadqiqot ta’lim transformatsiyasi jarayonida PIRLS xalqaro baholash dasturining pedagogik ahamiyatini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda **nazariy-tahliliy va tizimli yondashuv** asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning kompetensiyaviy va transformativ ta’lim konsepsiyalariga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, ta’lim transformatsiyasi, o‘qish savodxonligi va xalqaro baholash dasturlariga oid **xalqaro va milliy ilmiy manbalar** tahlil qilindi. Ushbu jarayonda ilmiy adabiyotlarni **kontent-tahlil, qiyosiy tahlil** hamda **tizimli tahlil** metodlari orqali o‘rganish amalga oshirildi. Xususan, PIRLS dasturining baholash mezonlari, matn turlari va topshiriqlar strukturasining ta’lim jarayoniga ta’siri pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Shuningdek, PIRLS doirasida qo‘llaniladigan o‘qish savodxonligi darajalari va kognitiv jarayonlar (axborotni aniqlash, tushunish, interpretatsiya qilish va baholash) **transformativ ta’lim nazariyasi** bilan uyg‘unlikda tahlil qilinib, ularning ta’lim transformatsiyasidagi roli aniqlashtirildi. Bu jarayonda **deduktiv tahlil** orqali umumiy nazariy qarashlardan aniq pedagogik xulosalarga kelindi.

Natijalar.

1-rasm. PIRLS asosida ta’lim transformatsiyasining natijalari

1-rasmda PIRLS talablari asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining transformatsion xususiyatlari aks ettirilgan. Rasm tadqiqot natijalarida aniqlanganidek, o‘quvchining passiv o‘rganishdan faol va mustaqil fikrlashga o‘tishini hamda o‘qituvchi faoliyatining fasilitatorlik modeliga transformatsiyasini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, PIRLS xalqaro baholash dasturi ta’lim transformatsiyasini amalga oshirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlil jarayonida PIRLS dasturining o‘qish savodxonligini baholashga doir yondashuvi an’anaviy bilimga yo‘naltirilgan o‘qitish modelidan farqli ravishda, o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, interpretatsiya qilish va baholash kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgani aniqlandi.

Natijalar PIRLS doirasida qo‘llaniladigan topshiriqlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va ma’no hosil qilish jarayonlarini faollashtirishini ko‘rsatdi. Xususan, badiiy va axborotli matnlar asosida tuzilgan savollar o‘quvchini faqat axborotni qayta tiklashga emas, balki sabab–oqibat munosabatlarini aniqlash, muallif pozitsiyasini anglash va shaxsiy xulosa chiqarishga undaydi. Bu esa ta’lim transformatsiyasining muhim belgisi bo‘lgan faol va ongli o‘rganish jarayonini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuningdek, PIRLS dasturining ta’lim natijalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash imkonini berishini ko‘rsatdi. Bu holat o‘qish savodxonligini rivojlantirish bilan bir qatorda, ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish va taqqoslash uchun metodologik asos yaratadi. Umuman olganda, olingan natijalar PIRLS dasturining ta’lim transformatsiyasi jarayonidagi pedagogik ahamiyatini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari ta’lim transformatsiyasi jarayonida PIRLS xalqaro baholash dasturining muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. Olingan xulosalar zamonaviy pedagogik nazariyalarda ta’kidlanayotgan kompetensiyaviy va transformativ yondashuvlar bilan uyg‘un bo‘lib, ta’lim jarayonini bilimga yo‘naltirilgan modeldan faol va ongli o‘rganishga asoslangan modelga o‘tkazish zaruratini tasdiqlaydi.

PIRLS dasturida qo‘llaniladigan topshiriqlar o‘quvchilarda yuqori darajadagi kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. Bu holat transformativ ta’lim nazariyasida ta’kidlangan tanqidiy refleksiya va ma’no hosil qilish mexanizmlariga mos keladi. Natijada o‘quvchi matnni yuzaki anglashdan voz kechib, uning mazmunini chuqur tahlil qilish va ongli xulosa chiqarishga o‘tadi, bu esa ta’lim transformatsiyasining asosiy belgilaridan biridir.

Shuningdek, tadqiqot natijalari PIRLS dasturining o‘qituvchi faoliyatiga ta’sirini ham ochib berdi. PIRLS talablari o‘qituvchidan an’anaviy bilim beruvchi rolidan chiqib, o‘quvchini mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi va o‘rganish jarayonini boshqaruvchi fasilitator sifatida faoliyat yuritishni talab etadi. Bu holat o‘qituvchilarning metodik tafakkuri va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Mazkur tadqiqot empirik ma’lumotlarga emas, balki nazariy-tahliliy yondashuvga asoslanganligi bilan cheklangan bo‘lsa-da, olingan xulosalar ta’lim transformatsiyasi va xalqaro baholash dasturlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur yo‘nalishda empirik tadqiqotlar olib borish, xususan, PIRLS talablari asosida tashkil etilgan o‘qitish jarayonining o‘quvchilarning real ta’lim natijalariga ta’sirini o‘rganish muhim ilmiy vazifa sifatida qaraladi. PIRLS xalqaro baholash dasturini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish ta’lim transformatsiyasini amalga oshirishda samarali strategiya bo‘lib, u o‘qish

savodxonligini rivojlantirish, o‘qituvchi faoliyatini transformatsiyalash va ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, PIRLS xalqaro baholash dasturini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘qish savodxonligini rivojlantirish, o‘qituvchi kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish hamda ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida ta’minlashga xizmat qiluvchi samarali pedagogik strategiya hisoblanadi. Mazkur yondashuv ta’lim transformatsiyasini amalga oshirishda ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, kelgusida empirik tadqiqotlar orqali yanada chuqurroq o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2017). *PIRLS 2016 International Results in Reading*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.

2. Mullis, I. V. S., Martin, M. O. (2016). *PIRLS 2016 Assessment Framework*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.

3. UNESCO**.** (2015). *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* Paris: UNESCO Publishing.

4. Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

ENHANCING EFL STUDENTS’ READING COMPREHENSION THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES AND MULTIMEDIA

Kamilova Rozakhon Dilshod kizi
The teacher of Foreign Philology department Doctoral student of PhD,
Urgench State Pedagogical Institute,
Urgench, Khorezm
rosekamilova14@gmail.com

Abstract. Reading comprehension is a fundamental skill in English as a Foreign Language (EFL) learning and a key predictor of academic success. However, many EFL learners struggle to comprehend texts due to limited vocabulary, insufficient background knowledge, and low motivation. The rapid development of digital technologies has transformed educational practices and provided new opportunities for enhancing reading instruction. This article examines how digital technologies can be used to improve reading comprehension among EFL students. It explores theoretical foundations, types of digital tools, instructional strategies, benefits, and challenges associated with technology-enhanced reading instruction. The article argues that the thoughtful integration of digital technologies can significantly enhance EFL learners’ reading comprehension, engagement, and autonomy.

Keywords: EFL students, reading comprehension, digital technologies, e-learning, multimedia.

Аннотация. Понимание прочитанного является одной из ключевых навыков при изучении английского языка как иностранного (EFL) и важным показателем академической успешности. Однако многие изучающие EFL испытывают трудности с пониманием текстов

из-за ограниченного словарного запаса, недостаточных фоновых знаний и низкой мотивации. Быстрое развитие цифровых технологий трансформировало образовательную практику и открыло новые возможности для совершенствования обучения чтению. В данной статье рассматривается, каким образом цифровые технологии могут быть использованы для улучшения понимания прочитанного у студентов EFL. Анализируются теоретические основы, виды цифровых инструментов, методические стратегии, а также преимущества и проблемы, связанные с обучением чтению с использованием технологий. В статье утверждается, что продуманная интеграция цифровых технологий может значительно повысить уровень понимания текста, вовлечённость и самостоятельность учащихся EFL.

Ключевые слова: студенты EFL, понимание прочитанного, цифровые технологии, электронное обучение, языковое образование, мультимедиа.

Annotatsiya. O‘qib tushunish ingliz tilini chet tili sifatida (EFL) o‘rganishda muhim ko‘nikma bo‘lib, akademik muvaffaqiyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. Biroq, ko‘plab EFL o‘rganuvchilar cheklangan lug‘at boyligi, yetarli tayanch bilimlarning yo‘qligi va past motivatsiya sababli matnlarni tushunishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim amaliyotini tubdan o‘zgartirib, o‘qish jarayonini takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalardan EFL talabalarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini yaxshilashda qanday foydalanish mumkinligi ko‘rib chiqiladi. Unda nazariy asoslar, raqamli vositalar turlari, o‘qitish strategiyalari, shuningdek, texnologiyaga asoslangan o‘qitishning afzalliklari va muammolari tahlil qilinadi. Maqolada raqamli texnologiyalarni puxta va maqsadli integratsiya qilish EFL o‘rganuvchilarining o‘qib tushunish darajasi, faolligi va mustaqilligini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: EFL talabalari, o‘qib tushunish, raqamli texnologiyalar, elektron ta’lim, multimedia.

Introduction. Reading comprehension is a central component of language proficiency and academic achievement in EFL contexts. It involves the ability to understand, interpret, and evaluate written texts. Despite its importance, many EFL students experience persistent difficulties in reading comprehension due to limited exposure to authentic English, unfamiliar cultural references, and traditional teaching methods that emphasize rote learning over meaningful interaction with texts. The integration of digital technologies into education has reshaped how learners access information and engage with reading materials. Digital tools such as e-books, online learning platforms, mobile applications, and multimedia resources have become increasingly prevalent in language classrooms. These technologies offer interactive, personalized, and multimodal learning environments that support comprehension and learner engagement. This article discusses how digital technologies can be effectively employed to improve the reading comprehension of EFL students.

Reading Comprehension in EFL Contexts. Reading comprehension is an active cognitive process that requires readers to construct meaning by combining textual information with prior knowledge. ESL/EFL learners, even after years of exposure to the foreign language, sometimes find it difficult to decipher meanings of a given text [1]. The problem of poor reading comprehension has been attributed to number of causes, including unfamiliar or highly technical vocabulary, inadequate subject knowledge, weak organization of text and convoluted sentences

[1]. For EFL learners, this process is often hindered by linguistic limitations, including inadequate vocabulary, limited grammatical knowledge, and slow decoding skills. Additionally, cultural differences and lack of background knowledge can impede understanding. Effective reading instruction in EFL settings emphasizes cognitive strategy use, which are helpful to improve reading comprehension, such as skimming, scanning, predicting, guessing meaning from context, summarizing, questioning and visualizing while reading [2]. Students must also develop metacognitive awareness to monitor their comprehension and apply appropriate strategies when difficulties arise. Digital technologies can support these processes by providing immediate feedback, adaptive support, and interactive features that facilitate deeper engagement with texts.

Theoretical Foundations for Digital Reading Instruction. Numerous studies have demonstrated that blended instructional techniques prove to be very effective in improving EFL learners’ reading fluency as well as reading comprehension [1]. The use of digital technologies in reading instruction is supported by several learning theories. Constructivist theory emphasizes that learners actively construct knowledge through interaction with content and tools. Digital environments allow learners to explore texts, annotate them, and engage in collaborative learning, aligning with constructivist principles. Cognitive theory highlights the importance of managing cognitive load during learning. Digital texts often include features such as hyperlinks, glossaries, and multimedia support, which can aid comprehension when used appropriately. Based on previous studies such as, Bergman, Chen and Hamdi, it is revealed that smart devices, once correctly used, may achieve various learning outcomes increase the social interaction opportunities among children and reinforce the children’s participation in learning environments, thereby enabling them to work actively and enthusiastically and helping them understand and assimilate knowledge soundly in their cognitive structures [3]. More specifically, Al-Bagdadi (2014) argued that children prefer to learn with smart devices, since these devices provide knowledge through electronic websites and with various and facilitate learning process in any place and any time without needing to go out or move from a place to another [3]. Additionally, dual coding theory suggests that information presented through both verbal and visual channels enhances understanding and retention. Digital technologies facilitate multimodal input by combining text, images, audio, and video.

Digital Technologies for Improving Reading Comprehension. E-books and digital reading platforms provide flexible and accessible reading materials for EFL learners. Features such as adjustable font size, built-in dictionaries, highlighting tools, and note-taking functions support comprehension and vocabulary learning. Students can interact with texts more actively, which promotes deeper understanding.

Online Learning Platforms. Learning management systems and online platforms offer structured reading activities, quizzes, and discussion forums. These platforms allow teachers to design scaffold-reading tasks and monitor student progress. Interactive comprehension questions and immediate feedback help learners identify areas of difficulty and improve comprehension strategies.

Mobile Applications. Mobile-assisted language learning has gained popularity due to the widespread use of smartphones. Reading apps provide short texts, graded reading materials, and gamified activities that motivate learners. Mobile apps also encourage extensive reading outside the classroom, increasing exposure to English texts.

Multimedia and Hypertext. Multimedia and hypertext are central features of digital technologies that significantly enhance reading comprehension for EFL students. Unlike traditional printed texts, digital texts often integrate multiple modes of information, including written text, images, audio, video, and interactive elements. This multimodal presentation of information supports comprehension by addressing diverse learning styles and providing contextual cues that assist learners in constructing meaning. **Multimedia** is the integration of **text, images, audio, video, animation, and interactive elements** in a single presentation, application, or system. Multimedia elements help clarify complex ideas and unfamiliar concepts that may otherwise hinder comprehension. For EFL learners, visual and auditory support is particularly beneficial when dealing with new vocabulary or culturally unfamiliar content. For example, embedded images can illustrate abstract concepts, while short video clips can provide background knowledge that facilitates understanding of the text. Audio support, such as text-to-speech features, allows learners to hear correct pronunciation and intonation, which strengthens word recognition and reinforces the connection between spoken and written language. **Hypertext** refers to digital text that includes hyperlinks connecting readers to related information, definitions, or supplementary resources. Hyperlinks enable learners to access explanations, glossaries, or additional examples without interrupting the reading process. This immediate access to support reduces frustration and helps students maintain reading flow. For instance, clicking on an unfamiliar word may lead to a definition, image, or example sentence, allowing learners to infer meaning in context rather than relying solely on translation. From a cognitive perspective, multimedia and hypertext support reading comprehension by reducing cognitive load when used appropriately. They assist learners in processing information more efficiently by distributing information across visual and verbal channels. This aligns with dual coding theory, which suggests that information presented through multiple modalities is more easily understood and retained. However, it is important that multimedia elements are directly related to the text; irrelevant or excessive multimedia may distract learners and hinder comprehension. Multimedia and hypertext also promote active and strategic reading. Digital texts encourage learners to interact with content through clicking, exploring, and navigating information paths. This interactivity fosters learner autonomy and metacognitive awareness, as students make decisions about which links to follow and which resources to use. Such engagement encourages deeper processing of information and supports higher-order comprehension skills, including analysis and evaluation. In addition, hypertext environments facilitate non-linear reading, allowing learners to move between main texts and supporting materials based on their individual needs. This flexibility is particularly beneficial for EFL students with varying proficiency levels, as it enables personalized learning.

Despite these advantages, the effective use of multimedia and hypertext requires careful instructional design. Teachers must guide students in using hyperlinks strategically and avoiding over-reliance on multimedia support. Explicit instruction on digital reading strategies, such as evaluating the relevance of links and managing information overload, is essential to ensure that multimedia and hypertext contribute positively to reading comprehension.

Artificial Intelligence and Adaptive Technologies. Recent advancements in artificial intelligence have introduced adaptive reading systems that personalize instruction based on

learners’ proficiency levels. These systems adjust text difficulty, provide targeted feedback, and recommend strategies, thereby supporting individualized learning and improving comprehension outcomes.

Instructional Strategies for Digital Reading Comprehension.

1. Pre-Reading Activities. Digital technologies can be used to activate background knowledge through videos, images, and online discussions. Pre-teaching vocabulary using digital flashcards or multimedia glossaries prepares learners for the text.

2. While-Reading Activities. During reading, students can use digital tools to highlight key ideas, annotate texts, and access hyperlinks for clarification. Interactive comprehension questions embedded in digital texts guide students’ focus and support understanding.

3. Post-Reading Activities. Post-reading tasks may include online discussions, digital summaries, and collaborative projects. Students can use digital tools to create mind maps, presentations, or blogs to demonstrate comprehension and reflect on their reading.

Benefits of Digital Technologies for EFL Reading Comprehension. Digital technologies offer several advantages for improving reading comprehension. They increase learner motivation by providing interactive and engaging content. They also support differentiated instruction, allowing learners to progress at their own pace. Furthermore, digital tools promote learner autonomy by enabling students to access reading materials anytime and anywhere. These benefits contribute to improved comprehension and sustained reading practice.

Challenges and Limitations. Despite their advantages, digital technologies present certain challenges. Technical issues, limited access to devices, and lack of digital literacy can hinder effective implementation. Additionally, excessive multimedia elements may overwhelm learners and distract from comprehension. Teachers must carefully select and design digital reading activities to ensure pedagogical effectiveness.

Implications for EFL Teachers. EFL teachers play a critical role in integrating digital technologies into reading instruction. Professional development is essential to help teachers select appropriate tools and design effective activities. Teachers should also guide students in developing digital reading strategies and critical evaluation skills.

Conclusion. Digital technologies offer powerful opportunities for improving the reading comprehension of EFL students. By providing interactive, multimodal, and personalized learning experiences, digital tools support comprehension, motivation, and learner autonomy. When integrated thoughtfully and strategically, digital technologies can transform EFL reading instruction and enhance students’ overall language proficiency.

References

1. F. Al-Mahmud. The effect of video- and audio-assisted reading on Saudi EFL learners’ fluency and comprehension. World Journal of English Language, Vol.12, № 8, 2022, p.260
2. D. V. Fierro Lopez, A. Lara-Velarde, M.N. Cadena Figueroa, C. A. Narvaez Vilema. Cognitive strategies in the reading comprehension development. Polo del Conocimiento, Vol.8, №12, November, 2023, p.604.
3. A. Al-Barakat, O. Al-Hassan, R. Alali, M. Al-Hassan, R. Al Sharief. Role of female teachers of childhood education in directing children towards effective use of smart devices. Education and information Technologies, Vol. 28, №6, November, 29, 2022, p.7067.

OLIY TA’LIM TIZIMIDA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

Otaxonova Intizor Norimboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
e-mail: intizornorimboyevna@gmail.com
+9989996445141

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida sun’iy intellekt sun’iy intelektdan foydalanishning turli jihatlari ochib berilgan. Oliy ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish istiqbollari tahlil qilinib, ta’lim jarayonida sun’iy intelektdan qo‘llanilishiga doir aniq misollar ko‘rib chiqilgan. Ta’lim sifatini oshirishda katta imkoniyatlarga ega bo‘lgan sun’iy intellekt bilan bir qatorda, undan foydalanishda e’tiborga olinishi zarur bo‘lgan potensial xavf-xatarlar ham mavjud. Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayoni, baholash tizimi hamda ta’lim jarayonlarini boshqarishda sun’iy intellektning o‘rni alohida ta’kidlangan. Shu bois ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish ortida yotgan asosiy jihatlar masalasiga e’tibor qaratilgan. Shuningdek, ta’lim sohasida sun’iy intellektdan foydalanishning axloqiy va ijtimoiy oqibatlari muhokama etilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, oliy ta’lim, texnologiya, tarbiya, moslashuv, rivojlanish, raqobat.

Аннотация. В статье раскрываются различные аспекты использования искусственного интеллекта) в системе высшего образования. Анализируются перспективы применения ИИ в высшей школе, а также рассматриваются конкретные примеры его использования в образовательном процессе. Искусственный интеллект обладает значительным потенциалом для повышения качества образования, однако вместе с тем существуют потенциальные риски, которые необходимо учитывать при его внедрении. Особое внимание уделяется роли в организации учебного процесса, системе оценивания и управлении образовательными процессами. Также обсуждаются основные аспекты применения в образовании, включая этические и социальные последствия его использования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, высшее образование, технология, воспитание, адаптация, развитие, конкуренция

Abstract. The article explores various aspects of the use of artificial intelligence) in the higher education system. It analyzes the prospects for implementing artificial intelligence in higher education institutions and considers specific examples of its application in the educational process. Artificial intelligence has significant potential to improve the quality of education; however, it also entails potential risks that must be taken into account during its implementation. Special attention is given to the role of artificial intelligence in organizing the learning process, assessment systems, and managing educational activities. The article also discusses key aspects of artificial intelligence use in education, including its ethical and social implications.

Keywords: artificial intelligence, higher education, technology, education, adaptation, development, competition

So‘nggi o‘n yilliklarda mamlakatimizdagi oliy ta’lim tizimi doimiy ravishda o‘zgarish jarayonida bo‘lib, bunga global ta’lim makoniga qo‘shilish, ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash, Rossiya universitetlarining xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirish va mamlakatdagi

ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar ta’sir qilmoqda.Zamonaviy ta’lim tizimi endi mobilligi va ochiqligi bilan ajralib turadigan shaklga o‘tmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron ta’lim resurslarini ta’lim jarayoniga joriy qilish yangi pedagogik paradigmaga asos yaratdi.Hozirda ta’lim jarayonida yordam beradigan turli sun’iy intellekt dasturlari mavjud bo‘lib, ular talabalar, o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun katta foyda keltirmoqda. Ushbu platformalarning asosiy ustunligi shundaki, ular talabaning individual ehtiyojlari va o‘quv uslublariga moslashadi. Sun’iy intellekt dasturlari ilmiy va o‘quv faoliyatida zaif tomonlarni aniqlash va ularni rivojlantirish imkonini beradi. Dastur talabaning qiyinchiliklarga duch kelayotgan sohalarini aniqlaydi va malakalarni oshirish uchun kerakli materiallarni taqdim etadi.Adaptiv o‘qitish jarayoni asosiy sun’iy intellekt algoritmlari orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, talabalarga istalgan qulay vaqtda ta’lim olish imkoniyati ham katta afzallik hisoblanadi. Bugungi kunda sun’iy intellektga asoslangan dasturlar keng qo‘llanilmoqda.Ta’limning raqamli transformatsiyasining asosiy maqsadi – har bir o‘quvchining shaxsiylashtirilgan ta’lim jarayoni orqali zarur ta’lim natijalariga erishishini ta’minlashdir. Bu raqamli texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt metodlari, virtual haqiqat, maktablarda raqamli o‘quv muhitini rivojlantirish, keng polosali internet va katta ma’lumotlardan samarali foydalanish orqali amalga oshiriladi.“Sun’iy intellekt” atamasi 1956- yilda amerikalik kompyuter olimi Jon Makkarti tomonidan ishlab chiqilgan. Sun’iy intellekt – bu aqlli tizimlar va algoritmlarning odatda insonlar tomonidan bajariladigan ijodiy va kognitiv vazifalarni bajarish qobiliyatidir. Uning asosiy vazifasi – insonning kognitiv jarayonlarini aqlli va samarali tarzda modellashtirishdir.

Sun’iy intellekt bugungi kunda tez rivojlanayotgan texnologiyalar qatoriga kiradi va zamonaviy davrning eng istiqbolli va dinamik texnologiyalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Sun’iy intellekt allaqachon hayotning turli sohalarida, jumladan iqtisodiyot, sog‘liqni saqlash, moliya, transport va ishlab chiqarish sohalarida keng qo‘llanilmoqda. So‘nggi o‘n yilliklarda oliy ta’limda sun’iy intellektga qiziqish va undan foydalanish keskin oshdi.Oliy ta’limda sun’iy intellekt o‘quv jarayonini tubdan yaxshilash imkoniyatiga ega bo‘lib, ta’limni samaraliroq, shaxsiylashtirilgan va kengroq qamrovli qiladi. Sun’iy intellekt tizimlarining eng katta afzalligishundaki, ular har bir talabaning individual ehtiyojlari va o‘quv uslubiga moslashadi, bu esa akademik natijalarni oshirishga yordam beradi. Masalan, talabalarga shaxsiylashtirilgan o‘quv rejasi, doimiy fikr-mulohaza va qo‘llab-quvvatlash taqdim etilishi mumkin.Bundan tashqari, sun’iy intellekt o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. U professorlar tomonidan bajariladigan ko‘plab takroriy vazifalarni, masalan ishlarni tekshirish, fikr-mulohaza berish va qo‘llab-quvvatlashni avtomatlashtiradi. Bu o‘qituvchiga murakkab va ijodiy vazifalarga, masalan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va darslarni olib borishga ko‘proq e’tibor qaratish imkonini beradi.Shuningdek, sun’iy intellekt virtual o‘quv muhitlarini yaratishda ham qo‘llanilishi mumkin, bu esa talabalar uchun istalgan vaqtda va istalgan joyda ta’lim olish imkonini taqdim etadi. Bu ayniqsa, darslarda qatnashish imkoniyati cheklangan talabalar, masalan nogironligi bo‘lganlar yoki universitetdan uzoqda yashovchilar uchun muhimdir.Shu bilan birga, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning ba’zi cheklovlari ham mavjud.

Xulosa qilib aytganda, asosiy muammolardan biri shundaki, sun’iy intellekt tizimlari hali rivojlanishning dastlabki bosqichida bo‘lib, ular har doim aniq va ishonchli javob bera olmaydi. Bundan tashqari, ba’zi mutaxassislar sun’iy intellekt o‘qituvchilarni almashtirib, ta’lim tizimida ish o‘rinlarini qisqartirish xavfi mavjudligidan xavotirda.Shu muammolarga qaramay, sun’iy

intellektning oliy ta’limda qo‘llanilishi katta imkoniyatlarga ega. Vaqt o‘tishi bilan ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish tobora kengayadi va u oliy ta’limni yanada kengroq, samaraliroq va shaxsiylashtirilgan qilish imkoniyatini beradi.Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishda axloqiy va ijtimoiy jihatlarni hisobga olish muhimdir. Sun’iy intellekt faqat jamoat manfaatlariga xizmat qiladigan maqsadlar uchun ishlatilishini ta’minlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Rakhmatov DR, Possibilities of using VR and AR technologies. Innovative approaches as a key to the development of science: solutions and prospects. Proceedings of the Republican scientific and technical conference - Jizzakh: National University of Uzbekistan, October 8-10, 2020.

2.Bostrom, N, , E (2011).The ethics of artificial intellegence. In K Frankish, WM Ransey (Eds.), Cambridge handbook of artificial intelligence, (pp. 316–334). Cambridge, UK: Cambridge University Press

3. Popenici, S, & Kerr, S (2013). What undermines higher education, and how this impacts employment, economies and our democracies (). Charleston: creatspace

4. Akhmedovich, M. A., &Fazliddin, A. (2020). Current State Of Wind Power Industry. The American Journal of Engineering and Technology, 2(09), 32-36. https://doi.org/10.37547/tajet/Volume02Issue09-05

5. Fazliddin, A., Tuymurod, S., &Nosirovich, O. O. (2020). Use Of Recovery Boilers At GasTurbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied Sciences, 2(09), 46-50. https://doi.org/10.37547/tajas/Volume02Issue09-08 16. Nabijonovich J. A. Renewable energy sources in Uzbekistan //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 11. – С. 769-774.

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MILLIY ONG VA VATANPARVARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Qadamboyeva Hilola Umid qizi
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
e-mail: kadamboyevahilola@gmail.com
+998975152348

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy ong va vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali milliy qadriyatlar, fuqarolik mas’uliyati va vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish imkoniyatlari yoritib berilgan. Shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy platformalar, adaptiv o‘qitish tizimlari va raqamli kontentlarning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada sun’iy intellektdan oqilona foydalanish orqali milliy ongni mustahkamlash va vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, bo‘lajak o‘qituvchi, milliy ong, vatanparvarlik kompetensiyasi, raqamli ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически проанализирована роль и значение технологий искусственного интеллекта в формировании у будущих педагогов национального сознания и патриотических компетенций. Рассмотрены возможности развития национальных ценностей, гражданской ответственности и патриотических чувств с использованием инструментов искусственного интеллекта в цифровой образовательной среде. Также раскрыты педагогические возможности образовательных платформ на базе искусственного интеллекта, адаптивных систем обучения и цифрового контента в профессиональной подготовке будущих учителей. В статье обосновывается необходимость разумного использования искусственного интеллекта для укрепления национального сознания и развития патриотических компетенций.

Ключевые слова: искусственный интеллект, будущий педагог, национальное сознание, патриотические компетенции, цифровое образование, духовно-нравственное воспитание, педагогические технологии.

Annotation. This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and significance of artificial intelligence technologies in developing national consciousness and patriotic competencies among future teachers. The possibilities for fostering national values, civic responsibility, and patriotic feelings through the use of AI tools in a digital educational environment are highlighted. Additionally, the pedagogical potential of AI-based educational platforms, adaptive learning systems, and digital content in the professional training of future teachers is explored. The article substantiates the necessity of the judicious use of artificial intelligence to strengthen national consciousness and develop patriotic competencies.

Keywords: artificial intelligence, future teacher, national consciousness, patriotic competencies, digital education, moral and ethical upbringing, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimi oldida nafaqat raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, balki milliy ongga ega, vatanparvar, ma’naviy yetuk shaxslarni voyaga yetkazish vazifasi ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida milliy qadriyatlar va vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o‘qituvchi jamiyatda nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, ma’naviy yo‘lboshchi sifatida ham faoliyat yuritadi.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi mazkur vazifalarni amalga oshirishda yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy vositalar bo‘lajak o‘qituvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Milliy ong shaxsning o‘z millatiga, uning tarixi, tili, madaniyati va qadriyatlariga nisbatan ongli munosabatidir. U insonning ijtimoiy xulq-atvori, fuqarolik pozitsiyasi va jamiyatdagi faoliyatida namoyon bo‘ladi. Vatanparvarlik kompetensiyasi esa Vatanga muhabbat, uning ravnaqi uchun mas’uliyatni his etish, davlat ramzlariga hurmat va fuqarolik burchlarini anglash kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu kompetensiyalarni shakllantirish ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli, ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash muhim hisoblanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonida adaptiv o‘qitish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, interfaol va mustaqil o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan sun’iy intellekt asosidagi platformalar orqali milliy tarix, madaniyat, buyuk ajdodlar merosi va vatanparvarlik g‘oyalariga oid raqamli kontentlar taqdim etilishi mumkin. Masalan, sun’iy intellekt asosida yaratilgan virtual muzeylar, interfaol tarixiy simulyatsiyalar, milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi ta’limiy dasturlar bo‘lajak o‘qituvchilarning milliy ongini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday vositalar ta’lim oluvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Sun’iy intellekt vositalari yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarda vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

– milliy va tarixiy bilimlarni chuqurlashtirish;

– fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirish;

– ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash;

– raqamli muhitda milliy identifikatsiyani saqlash.

Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan baholash tizimlari bo‘lajak o‘qituvchilarning mazkur kompetensiyalarini rivojlanish darajasini tahlil qilish va monitoring qilish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellektdan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnologiyalardan noto‘g‘ri foydalanish milliy qadriyatlarga befarqlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli, sun’iy intellekt vositalarini ta’lim jarayoniga joriy etishda pedagogik maqsadga muvofiqlik va ma’naviy mezonlarga qat’iy rioya etilishi lozim.

Kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalarini milliy ta’lim tizimi bilan uyg‘unlashtirish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va ma’naviy tayyorgarligini yanada oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt vositalari bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy ong va vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik resurs hisoblanadi. Ularni ta’lim jarayoniga oqilona va maqsadli tatbiq etish orqali milliy qadriyatlarga sodiq, vatanparvar va raqamli kompetensiyalarga ega pedagog kadrlarni tayyorlash mumkin. Bu esa ta’lim tizimi va jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.I.Valiyev “O‘qituvchilarning yangi roli: sun’iy intellekt va pedagogikaning o‘zaro ta’siri”. “Sun’iy intellektni pedagogik ta’limga integratsiya qilish: muammo va yechimlar” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Andijon. 23-25 - aprel 2025-yil.

2. F.Q.Xudayberdiyev “Sun’iy intellektning pedagogik faoliyatdagi o‘rni”. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2181-1784 4 (5), May, 2024.

3. M.Sultonova “Bo‘lajak o‘qituvchilarda sun’iy intellekt asosidagi o‘zbek tilini o‘qitish kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari”. “Raqamlashtirish davrida o‘zbek tilini davlat tili va xorijiy til sifatida. O‘qitish masalalari: mahalliy va xorijiy tajriba” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 24 - aprel 2024 - yil.

4. S.Q.Inadullayeva “Sun’iy intellekt vositalari orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish” “Maktabgacha va maktab ta’limi” pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal. 10-son. 2025-yil.

FROM CLASSROOMS TO SMARTPHONES: WILL MOBILE LEARNING CHANGE LEARNING?

Rajabova Sabohat shuxratovna
Doctoral student of Urgench state pedagogical institute
e-mail: sabohatrajabovaa@gmail.com
+998975252312

Abstract. The rapid development of mobile technologies has significantly transformed the educational landscape, shifting learning processes from traditional classroom environments to more flexible, technology-mediated spaces. Mobile learning, often associated with smartphones and portable digital devices, enables learners to access educational content anytime and anywhere, thereby reshaping conventional understandings of teaching and learning. This paper explores whether mobile learning merely supplements traditional instruction or fundamentally changes the nature of learning itself. Drawing on contemporary educational perspectives, the study examines the pedagogical potential of mobile learning in promoting learner autonomy, engagement, and continuous knowledge construction. The paper also highlights key challenges related to accessibility, instructional design, and pedagogical alignment. The findings suggest that mobile learning is not simply a technological trend but a transformative force that requires rethinking learning models, teacher roles, and educational strategies in the digital age.

Keywords: mobile learning, smartphones, digital education, learner autonomy, educational transformation.

Annotatsiya. Mobil texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim makonini tubdan o‘zgartirib, o‘qitish va o‘rganish jarayonlarini an’anaviy sinf muhitidan yanada moslashuvchan, texnologiya vositasida amalga oshiriladigan muhitga ko‘chirmoqda. Ko‘pincha smartfonlar va portativ raqamli qurilmalar bilan bog‘liq bo‘lgan mobil ta’lim ta’limiy kontentdan istalgan vaqtda hamda istalgan joyda foydalanish imkonini yaratib, o‘qitish va o‘rganish haqidagi an’anaviy tasavvurlarni qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Ushbu maqolada mobil ta’lim an’anaviy ta’limni to‘ldiruvchi vositami yoki o‘rganishning mohiyatini tubdan o‘zgartiruvchi omil sifatida namoyon bo‘layotgani masalasi yoritiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda, mobil ta’limning o‘rganuvchi avtonomligi, faolligi hamda uzluksiz bilim hosil qilish jarayoniga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada mobil ta’lim bilan bog‘liq mavjud muammolar, jumladan, ta’limiy dizayn, foydalanish imkoniyati va pedagogik uyg‘unlik masalalariga e’tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari mobil ta’lim raqamli davrda ta’lim modellarini, o‘qituvchi roli va ta’lim strategiyalarini qayta ko‘rib chiqishni talab etuvchi muhim pedagogik hodisa ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: mobil ta’lim, smartfonlar, raqamli ta’lim, o‘rganuvchi avtonomligi, ta’limiy transformatsiya.

Аннотация. Стремительное развитие мобильных технологий существенно трансформировало образовательное пространство, перемещая процессы обучения из

традиционной аудиторной среды в более гибкие, технологически опосредованные форматы. Мобильное обучение, тесно связанное со смартфонами и портативными цифровыми устройствами, предоставляет обучающимся возможность получать доступ к образовательному контенту в любое время и в любом месте, что способствует переосмыслению традиционных представлений о процессе обучения. В данной статье рассматривается вопрос о том, является ли мобильное обучение лишь дополнением к традиционному образованию или же выступает фактором, кардинально изменяющим саму природу обучения. Опираясь на современные педагогические подходы, в работе анализируется влияние мобильного обучения на автономность обучающихся, их вовлечённость и процесс непрерывного конструирования знаний. Особое внимание уделяется проблемам доступности, педагогического дизайна и согласованности мобильных технологий с образовательными целями. Результаты исследования показывают, что мобильное обучение представляет собой значимую педагогическую трансформацию, требующую пересмотра образовательных моделей, роли преподавателя и стратегий обучения в условиях цифровой эпохи.

Ключевые слова: мобильное обучение, смартфоны, цифровое образование, автономность обучающихся, образовательная трансформация.

Introduction. The rapid expansion of digital technologies has fundamentally altered the ways knowledge is accessed, constructed, and shared in contemporary society. Education, as a socially responsive system, has inevitably been influenced by these transformations, particularly through the integration of mobile technologies into teaching and learning processes. Traditional classroom-based instruction, once defined by fixed locations, scheduled lessons, and teacher-centered interaction, is increasingly complemented by learning experiences that extend beyond institutional boundaries (Kukulska-Hulme, 2012).

The widespread availability of smartphones has played a decisive role in this shift. Unlike earlier educational technologies, smartphones combine portability, connectivity, and multifunctionality, enabling learners to engage with educational content anytime and anywhere. As Traxler (2009) argues, mobile learning should not be viewed merely as an extension of e-learning but as a qualitatively different educational phenomenon that challenges established pedagogical assumptions. Learning, in this context, becomes embedded in everyday practices rather than confined to formal instructional settings.This development raises a critical pedagogical question: does mobile learning simply support existing learning models, or does it fundamentally change the nature of learning itself? Addressing this question requires moving beyond a technology-centered perspective and examining how mobile learning reshapes learner autonomy, engagement, and the organization of learning activities. Research suggests that mobile learning environments encourage learners to take greater responsibility for their learning by enabling self-paced study, personalized content access, and continuous interaction with learning resources (Sharples et al., 2014).

At the same time, the integration of mobile learning into education presents several pedagogical and methodological challenges. Issues related to instructional design, digital inequality, and the alignment of mobile tools with educational objectives remain central concerns in current research (Crompton, 2013). Therefore, mobile learning should be analyzed not only as a technological innovation but as a pedagogical shift that requires rethinking the roles of teachers, learners, and

learning environments. This paper aims to explore whether mobile learning represents a transformative change in learning or functions primarily as a supplementary tool within existing educational frameworks. By examining mobile learning from pedagogical and theoretical perspectives, the study seeks to clarify its potential to redefine learning practices in the transition from classrooms to smartphones.

Mobile learning introduces a fundamental shift in learning paradigms by redefining where, when, and how learning takes place. Unlike traditional instructional models that emphasize structured content delivery within formal settings, mobile learning supports situational, contextual, and informal learning experiences. According to Sharples et al. (2014), learning in mobile environments is characterized by continuity across contexts, allowing learners to connect classroom knowledge with real-life situations. This shift places greater emphasis on learner autonomy. Learners are no longer passive recipients of knowledge but active participants who navigate digital resources, select learning materials, and regulate their own learning pace. Such autonomy aligns with contemporary learner-centered approaches, which prioritize self-directed learning and reflective engagement. Mobile devices facilitate this process by offering instant access to multimedia resources, educational applications, and collaborative platforms.

Furthermore, mobile learning promotes microlearning and fragmented learning episodes, which contrast with extended classroom sessions. While this approach supports flexibility and accessibility, it also requires careful pedagogical planning to ensure coherence and depth of learning. Thus, mobile learning changes not only the physical space of learning but also its cognitive and organizational structure.

The pedagogical potential of mobile learning lies in its ability to enhance engagement, motivation, and interaction. Research indicates that mobile-supported learning activities often increase learner motivation due to their interactive and personalized nature (Crompton, 2013). Features such as instant feedback, gamified tasks, and multimodal content contribute to sustained learner involvement. However, these opportunities are accompanied by significant challenges. One major concern is the risk of superficial learning caused by excessive fragmentation and distraction. Without clear pedagogical guidance, mobile learning may lead to passive content consumption rather than meaningful knowledge construction. Another critical issue involves the role of teachers in mobile learning environments. Teachers are required to shift from traditional instructional roles to facilitators and designers of learning experiences. This transition demands new pedagogical competencies, including digital literacy, instructional design skills, and the ability to integrate mobile tools meaningfully into curricula.

The transition from classrooms to smartphones reflects a broader transformation in educational thinking rather than a temporary technological trend. Mobile learning has the potential to fundamentally change learning by promoting flexibility, learner autonomy, and contextualized knowledge construction. However, this transformation is not automatic and depends largely on pedagogical design, institutional support, and teacher readiness. Mobile learning should therefore be understood as a pedagogical innovation that requires rethinking traditional learning models rather than simply digitizing existing practices. When strategically integrated, mobile learning can reshape learning processes and contribute to more adaptive and learner-centered educational systems in the digital age.

References

1. Crompton, H. (2013). A historical overview of mobile learning: Toward meaningfully mobile learning. In Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg (Eds.), Handbook of Mobile Learning (pp. 3–14). New York: Routledge.
2. Kukulska-Hulme, A. (2012). How should the higher education workforce adapt to advancements in technology for teaching and learning? The Internet and Higher Education, 15(4), 247–254.
3. Sharples, M., Taylor, J., & Vavoula, G. (2014). A theory of learning for the mobile age. In M. R. Lee & L. Y. Wong (Eds.), Mobile Learning: The Next Generation (pp. 17–35). New York: Routledge.
4. Traxler, J. (2009). Learning in a mobile age. International Journal of Mobile and Blended Learning, 1(1), 1–12.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ У СТУДЕНТОВ НЕМЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

Палванова Умида Бахрамовна
Ассистент кафедры «Военно-полевая терапия, гематология и диагностика»
Ургенчского государственного медицинского института
ORCID: 0000-0002-6587-3318,
umida.bahramovna93@gmail.com

Цель исследования. Целью настоящего исследования является научно обоснованная оценка влияния модифицированной образовательной программы, ориентированной на формирование устойчивых и практико-ориентированных навыков оказания первой помощи, на уровень подготовленности студентов немедицинских высших учебных заведений, осуществлённая на основе применения эконометрического метода Difference-in-Differences, позволяющего выявить чистый эффект педагогического вмешательства в условиях исходной несопоставимости контрольной и экспериментальной групп.

Материалы и методы исследования. В целях достижения поставленной исследовательской цели в работе был использован комплекс взаимодополняющих методов, обеспечивающих всесторонний анализ эффективности образовательного вмешательства в условиях реального учебного процесса. Методологическую основу исследования составили положения педагогической теории, элементы прикладного эконометрического анализа, а также принципы доказательного подхода к оценке образовательных программ [1].

Эмпирическая часть исследования была реализована в формате педагогического эксперимента с участием студентов немедицинских высших учебных заведений. В структуре эксперимента были сформированы контрольная и экспериментальная группы, которые на начальном этапе не являлись полностью сопоставимыми по ряду базовых характеристик, что предопределило выбор аналитического инструментария. Экспериментальная группа проходила обучение по модифицированной образовательной программе, включающей симуляционные упражнения, ролевые сценарии и анализ

практико-ориентированных ситуационных кейсов. В контрольной группе образовательный процесс осуществлялся в рамках традиционной программы без использования интерактивных и симуляционных компонентов.

Сбор эмпирических данных осуществлялся посредством стандартизированного анкетирования и тестирования, проводимых дважды: до начала реализации образовательной программы и после её завершения. Оценочные инструменты были направлены на выявление уровня теоретической осведомлённости, практической готовности и способности к принятию решений в условиях, моделирующих ситуации оказания первой помощи. Полученные данные позволили зафиксировать индивидуальные и групповые изменения показателей в динамике [2].

Для объективной количественной оценки влияния образовательной программы был применён метод Difference-in-Differences (DiD), широко используемый в социальных и образовательных исследованиях при невозможности проведения полностью рандомизированных экспериментов. Применение данного метода позволило определить чистый эффект педагогического вмешательства путём сопоставления изменений показателей в экспериментальной и контрольной группах за одинаковые временные периоды, а также минимизировать влияние неизменных во времени внешних факторов [1].

Аналитическая модель Difference-in-Differences была дополнена элементами регрессионного анализа, что обеспечило учёт дополнительных переменных и повысило устойчивость полученных результатов. Статистическая обработка данных осуществлялась с использованием стандартных критериев значимости, при этом уровень статистической значимости принимался равным $p < 0,05$, что соответствует общепринятым требованиям к достоверности результатов в педагогических исследованиях [3].

В конечном итоге, совокупность использованных материалов и методов обеспечила методологическую обоснованность исследования и позволила получить достоверные эмпирические данные о результативности внедрённой образовательной программы в контексте формирования навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских вузов.

Результаты исследования. В результате проведённого педагогического эксперимента были получены эмпирические данные, позволяющие оценить влияние внедрённой образовательной программы на уровень сформированности навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских высших учебных заведений. Сравнительный анализ исходных показателей продемонстрировал отсутствие принципиальных различий между контрольной и экспериментальной группами на этапе предварительного тестирования, что создало условия для последующей корректной интерпретации динамики изменений.

Анализ итоговых результатов выявил выраженную положительную динамику показателей в экспериментальной группе, обучавшейся по модифицированной программе с использованием симуляционных и интерактивных элементов. Прирост средних значений итоговой оценки в данной группе составил 15%, тогда как в контрольной группе аналогичный показатель увеличился лишь на 5%. Зафиксированная разница в темпах роста свидетельствует о более высокой результативности образовательного вмешательства, реализованного в экспериментальной выборке.

Применение метода Difference-in-Differences позволило количественно определить чистый эффект педагогического воздействия, исключив влияние внешних факторов, одинаково воздействующих на обе группы в рассматриваемый период. Расчёты показали, что выявленные различия в уровне сформированности навыков первой помощи обусловлены именно внедрением модифицированной образовательной программы, а не фоновыми изменениями учебного процесса или индивидуальными особенностями обучающихся [1].

Дополнительная регрессионная обработка данных подтвердила устойчивость полученных результатов. Статистический анализ продемонстрировал достоверность выявленных различий при уровне значимости $p < 0,05$, что указывает на низкую вероятность случайного характера обнаруженных эффектов и позволяет рассматривать их как статистически обоснованные.

Особого внимания заслуживает рассчитанный коэффициент полезности образовательной программы, значение которого достигло 72,4%. С педагогической точки зрения данный показатель соответствует высокому уровню эффективности и отражает соотношение достигнутых образовательных результатов с исходным уровнем подготовленности студентов. Это свидетельствует о практической применимости предложенной модели обучения и её потенциале для внедрения в образовательную практику немедицинских вузов.

В совокупности полученные результаты подтверждают, что интеграция симуляционных и интерактивных компонентов в образовательный процесс способствует не только повышению уровня теоретической осведомлённости обучающихся, но и формированию устойчивых практических навыков, необходимых для принятия решений и действий в ситуациях повышенного риска.

Выводы. Проведённое исследование позволило получить научно обоснованные выводы о результативности внедрения модифицированной образовательной программы, направленной на формирование навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских высших учебных заведений. Применение комплексного методологического подхода обеспечило достоверность полученных эмпирических данных и корректность их интерпретации .

Установлено, что включение симуляционных и интерактивных компонентов в структуру образовательного процесса оказывает выраженное положительное влияние на уровень практической подготовленности обучающихся. Зафиксированная динамика показателей свидетельствует о том, что подобные образовательные интервенции способствуют более эффективному усвоению алгоритмов оказания первой помощи и формированию готовности к действиям в условиях повышенного риска по сравнению с традиционными формами обучения [2, 5].

Использование метода Difference-in-Differences позволило выявить чистый эффект педагогического вмешательства и минимизировать влияние внешних и временно инвариантных факторов, что подтверждает целесообразность применения эконометрических инструментов в педагогических исследованиях, ориентированных на оценку эффективности образовательных программ [1]. Полученные результаты демонстрируют высокий аналитический потенциал данного метода при анализе

образовательных процессов в условиях ограниченной возможности рандомизации выборок.

В целом результаты исследования подтверждают перспективность модернизации учебных программ за счёт усиления их практико-ориентированной направленности и интеграции активных форм обучения. Реализация подобных образовательных моделей может рассматриваться как значимый вклад в формирование базовых компетенций гражданской безопасности и повышение готовности молодёжи к действиям в чрезвычайных ситуациях.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Ангрист Дж. Д., Пишке Й.-С.** Почти безвредная эконометрика: пособие для эмпирического исследователя. — Принстон: Princeton University Press, 2009. — 392 с.
2. **Зинченко О.** Развитие культуры оказания первой помощи в образовательных учреждениях. — М.: Наука, 2020. — 214 с.
3. **Савельев И. В.** Методы педагогических исследований: теория и практика. — М.: Академия, 2018. — 256 с.
4. **Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-2857 от 29 марта 2017 г.** О мерах по совершенствованию организации деятельности учреждений первичной медико-санитарной помощи.
5. **Мухина Т. Г.** Активные и интерактивные образовательные технологии. — Нижний Новгород: Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет, 2013. — 198 с.

RAQAMLI TA’LIM MUHITI SHAROITIDA MILLIY PEDAGOGIK MEROS ASOSIDA TALABALARNING IJODIY VA KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Umorova Dilnoza Odilbekovna
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti,
+998996620016, dilnozaumorova.161@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-1491-5139

Annotatsiya. Mazkur tezisda raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik meros asosida talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ta’lim jarayonining mazmuni va shakllarini yangilashni, shu bilan birga, milliy pedagogik qadriyatlarni saqlagan holda rivojlantirishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, maqolada milliy pedagogik merosning ta’lim jarayonidagi metodik va tarbiyaviy imkoniyatlari raqamli ta’lim muhiti bilan integratsiya qilingan holda yoritiladi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, milliy pedagogik meros, ijodiy kompetensiya, kasbiy kompetensiya, innovatsion ta’lim

Аннотация. В тезисе рассматриваются вопросы развития творческих и профессиональных компетенций студентов в условиях цифровой образовательной среды на основе национального педагогического наследия. Широкое внедрение цифровых технологий в современное образование требует обновления содержания и форм обучения при сохранении и развитии национальных педагогических ценностей. В этой связи в работе раскрываются методические и воспитательные возможности национального педагогического наследия, интегрированного с цифровой образовательной средой. В ходе исследования использованы методы теоретического анализа, педагогического сопоставления и обобщения.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, национальное педагогическое наследие, творческая компетенция, профессиональная компетенция, инновационное образование

Abstract. This thesis analyzes the issues of developing students’ creative and professional competencies in a digital learning environment based on national pedagogical heritage. The widespread integration of digital technologies into modern education requires renewing the content and forms of teaching while preserving and developing national pedagogical values. In this regard, the paper highlights the methodological and educational potential of national pedagogical heritage integrated with a digital learning environment. The study employs theoretical analysis, pedagogical comparison, and generalization methods.

Keywords: digital learning environment, national pedagogical heritage, creative competence, professional competence, innovative education.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Xususan, raqamli ta’lim muhitining shakllanishi ta’lim jarayonini tashkil etishning an’anaviy yondashuvlarini qayta ko‘rib chiqishni, innovatsion metod va vositalardan samarali foydalanishni taqozo etadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim jarayonida milliy pedagogik merosga tayangan holda talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Milliy pedagogik merosda mujassam bo‘lgan tarbiyaviy, didaktik va metodik g‘oyalar bugungi raqamli ta’lim sharoitida ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, mazkur meros ta’lim jarayonini ma’naviy jihatdan boyitish, talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik hamda kasbiy tayyorgarlikni shakllantirishda muhim pedagogik manba bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli ta’lim muhiti esa ushbu g‘oyalarni zamonaviy texnologiyalar asosida amalga oshirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi. Milliy pedagogik merosning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan jadid ma’rifatparvarlari pedagogik qarashlarida ta’limni yangilash, shaxs faolligini oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi jadid mutafakkirlar ta’lim jarayonida mustaqil fikrlash, amaliy bilim va kasbiy tayyorgarlikni shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaganlar. Ushbu g‘oyalar mazmunan zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv va raqamli ta’lim muhitining asosiy talablariga mos keladi. Shu bois, raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik meros asosida talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur masalaning tadqiq etilishi oliy ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODLARI. Mazkur tadqiqot raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik meros asosida talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus pedagogik metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi.

Nazariy tahlil metodi orqali milliy pedagogik meros, kompetensiyaviy yondashuv hamda raqamli ta’lim muhitiga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar tizimli ravishda o‘rganildi. Ushbu metod milliy pedagogik tafakkurda shakllangan ta’lim va tarbiya birligi, shaxsga yo‘naltirilganlik, ijodiy faoliyatga undash kabi g‘oyalarning zamonaviy raqamli ta’lim talablariga mos jihatlarini aniqlash imkonini berdi.

Kompetensiya tushunchasining mazmuni va tuzilishi I.A. Zimnyaya tomonidan ishlab chiqilgan kompetensiyaviy yondashuv nazariyasiga tayangan holda tahlil qilindi. Mazkur nazariyada kompetensiya shaxsning bilim, ko‘nikma va tajribani real faoliyatda qo‘llash qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifat sifatida talqin etiladi [1].

Pedagogik taqqoslash metodi yordamida an’anaviy ta’lim muhiti va raqamli ta’lim muhiti sharoitida kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Taqqoslash jarayonida milliy pedagogik merosga asoslangan ta’lim yondashuvlarining raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi natijasida yuzaga keladigan pedagogik samaradorlik aniqlandi. Mazkur metod talabalarning ijodiy fikrlashi, mustaqil ta’lim faoliyati va kasbiy tayyorgarligiga raqamli vositalarning ta’sirini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etdi. UNESCO tadqiqotlarida ham raqamli ta’lim muhiti shaxsning mustaqil o‘rganish va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida e’tirof etilgan [2].

TADQIQOT NATIJALARI. Tadqiqot natijalari raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik meros asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda sezilarli pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Nazariy tahlil va taqqoslash asosida aniqlanishicha, milliy pedagogik merosga tayangan yondashuvlar raqamli ta’lim vositalari bilan uyg‘unlashganda kompetensiyalarning mazmuniy va amaliy jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi. Avvalo, milliy pedagogik merosda ilgari surilgan shaxsga yo‘naltirilganlik, mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyatga undash tamoyillari raqamli ta’lim muhitida talabalarning faol subyekt sifatida shakllanishiga imkon yaratadi. Raqamli platformalar, elektron ta’lim resurslari va interaktiv metodlar ushbu tamoyillarning amaliyotda samarali qo‘llanishini ta’minlaydi. Bu holat kompetensiyaviy yondashuv doirasida ta’lim natijalarining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga olib keladi [1].

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, milliy pedagogik merosga tayangan holda tashkil etilgan raqamli ta’lim muhiti talabalarda ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilish hamda innovatsion g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Xususan, loyiha asosida ta’lim, muammoli vaziyatlar bilan ishlash va raqamli ijodiy topshiriqlar talabalarning ijodiy kompetensiyasini faollashtiruvchi asosiy vositalar sifatida namoyon bo‘ldi. UNESCO tadqiqotlarida ham raqamli ta’lim muhiti ijodkorlik va mustaqil o‘rganish kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida baholangan [2]. Tadqiqot natijalari ushbu ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish nuqtayi nazaridan, milliy pedagogik merosda aks etgan amaliy bilimga yo‘naltirilganlik va mehnatsevarlik g‘oyalari raqamli ta’lim muhitida kasbiy vaziyatlarni modellashtirish, masofaviy ta’lim va onlayn kurslar orqali samarali amalga oshirilishi

aniqlandi. Bu esa talabalarning kasbiy tayyorgarligi, mas’uliyati va o‘z kasbiga nisbatan ongli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kompetensiya yo‘nalishi	**Rivojlangan ko‘rsatkichlar**	**Pedagogik ta’sir mexanizmlari**
Ijodiy kompetensiya	Mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv	Loyiha asosida ta’lim, raqamli ijodiy topshiriqlar
Kasbiy kompetensiya	Amaliy ko‘nikma, kasbiy mas’uliyat	Simulyatsiya, onlayn kurslar
Kommunikativ kompetensiya	Hamkorlik, muloqot madaniyati	Forumlar, vebinarlar
Shaxsiy kompetensiya	O‘zini rivojlantirish	Individual ta’lim trayektoriyasi

1-jadval. Raqamli ta’lim muhitida kompetensiyalar rivojlanishining natijalari.

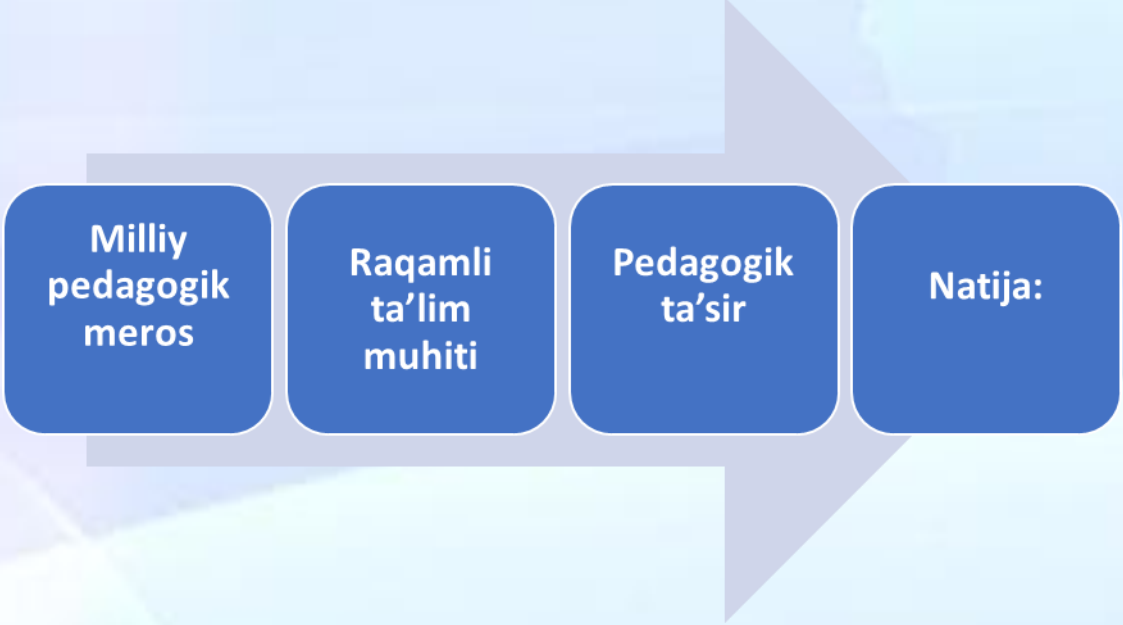

2-sxema. Raqamli ta’lim muhitida kompetensiyalar rivojlanishining natijaviy modeli.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhiti va milliy pedagogik meros integratsiyasi ta’lim jarayonida kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali pedagogik modeli sifatida qaralishi mumkin. Ushbu model zamonaviy oliy ta’limning mazmuniy va metodik talablariga to‘liq mos keladi.

MUHOKAMA. Mazkur tadqiqot natijalari raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik merosga tayangan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu xulosalar zamonaviy pedagogika nazariyasida ilgari surilgan kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar bilan uyg‘unlashadi. Xususan, tadqiqotda aniqlangan natijalar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalar mustaqil omil sifatida emas, balki mazmunan boyitilgan pedagogik asos — milliy pedagogik meros bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Bu holat pedagogika fanida

texnologiyalarning o‘zi emas, balki ularning maqsadga muvofiq didaktik integratsiyasi muhim ekanligini ta’kidlovchi ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi [3].

Bir qator tadqiqotlarda raqamli ta’lim muhiti talabalarning mustaqil ta’lim olish, reflektiv fikrlash va ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratishi qayd etilgan [4]. Mazkur tadqiqot natijalari ushbu fikrlarni kengaytiradi va ularni milliy pedagogik meros kontekstida asoslaydi. Ya’ni, raqamli muhit ijodiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali bo‘lishi uchun u milliy pedagogik qadriyatlar, an’anaviy didaktik tamoyillar va tarbiyaviy g‘oyalar bilan uyg‘unlashgan bo‘lishi zarur.

Tadqiqot natijalari jadid ma’rifatparvarlari pedagogik qarashlarining zamonaviy ta’lim tizimi uchun metodologik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Jadidlar ta’limni jamiyatni isloh qilishning asosiy vositasi sifatida ko‘rganlar va unda shaxsning ijodiy hamda kasbiy jihatdan yetuk bo‘lib shakllanishini muhim deb hisoblaganlar. Raqamli ta’lim muhiti ushbu g‘oyalarni yangi texnologik shaklda amalga oshirish imkonini beradi, bu esa jadid pedagogikasining zamonaviy talqini sifatida qaralishi mumkin [6]. Shuningdek, tadqiqot natijalari V.V. Serikov tomonidan ilgari surilgan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasiga mos keladi. Mazkur konsepsiyada shaxsning faolligi, mustaqil qaror qabul qilishi va ijodiy o‘sishi ta’lim jarayonining asosiy natijasi sifatida qaraladi [5]. Raqamli ta’lim muhiti ana shu sifatlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, milliy pedagogik meros esa ushbu jarayonning ma’naviy-axloqiy va metodik barqarorligini ta’minlaydi.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhiti va milliy pedagogik meros integratsiyasi ta’lim jarayonining faqat texnologik samaradorligini emas, balki uning mazmuniy, tarbiyaviy va kompetensiyaviy yo‘naltirilganligini ham kuchaytiradi. Bu esa zamonaviy oliy ta’lim tizimi oldida turgan strategik vazifalar – raqobatbardosh, ijodkor va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislarni tayyorlash talablariga to‘liq mos keladi. Mazkur tadqiqot raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy pedagogik meros asosida talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammosining dolzarbligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida mustaqil omil sifatida emas, balki milliy pedagogik meros bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanilgandagina yuqori pedagogik samaradorlikka erishiladi.

Milliy pedagogik merosda mujassam bo‘lgan shaxsga yo‘naltirilganlik, ta’lim va tarbiya birligi, ijodiy faoliyatga undash hamda kasbiy mas’uliyatni shakllantirishga qaratilgan g‘oyalar raqamli ta’lim muhiti sharoitida zamonaviy pedagogik vositalar orqali samarali amalga oshirilishi mumkinligi aniqlandi. Bu esa talabalarda ijodiy fikrlash, mustaqil faoliyat yuritish va kasbiy tayyorgarlik kompetensiyalarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan yondashuv va xulosalar oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini tashkil etishda milliy pedagogik merosga tayangan holda kompetensiyaviy yondashuvni takomillashtirish imkonini beradi. Ushbu holat zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli ta’lim muhiti va milliy pedagogik meros integratsiyasi talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan samarali pedagogik modelni shakllantirishga xizmat qiladi hamda raqobatbardosh, ijodkor va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislarni tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari raqamli ta’lim muhiti sharoitida talabalarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muhim nazariy va metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Jadid pedagogikasining zamonaviy talqini ta’lim jarayonini nafaqat texnologik, balki ma’naviy va g‘oyaviy jihatdan ham boyitishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зимняя И. А. *Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования.* – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

2. UNESCO. *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* – Paris: UNESCO Publishing, 2015. – 86 p.

3. Хуторской А. В. *Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования.* – М.: Народное образование, 2003. – 58 с.

4. Redecker C. *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu).* – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 95 p.

5. Сериков В. В. *Личностно-ориентированное образование: поиск новой парадигмы.* – М.: Педагогика, 1994. – 176 с.

6. Авлоний А. *Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.* – Тошкент, 1917. – 112 б.

7. Фитрат А. *Танланган асарлар.* – Тошкент: Фан, 2000. – 304 б.

SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI HIKOYALASH ORQALI BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Xudayberganova Madinabonu Qudratovna
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
e-mail: yadina1998@gmail.com / tel:+998982647898

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda sun’iy intellekt asosida qo‘llab-quvvatlangan raqamli hikoyalash texnologiyalarining imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Sifatli tadqiqot dizayniga asoslangan holda, ish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning sun’iy intellekt yordamida hikoya rejalashtirish, raqamli hikoyalar yaratish va reflektiv kommunikativ topshiriqlardagi tajribalari tahlil qilindi. Reflektiv kundaliklar, auditoriya kuzatuvlari va yarim tuzilgan intervyular orqali to‘plangan ma’lumotlar ishtirokchilarda kommunikativ ishonchning oshgani, nutqning mantiqiy tashkil etilishi yaxshilangani hamda kontekstga mos til birliklaridan foydalanish bo‘yicha xabardorlik kuchayganini ko‘rsatdi. Natijalar sun’iy intellekt va raqamli hikoyalashni o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga integratsiya qilishning pedagogik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar. Sun’iy intellekt; Raqamli storitellинg; Kommunikativ kompetensiya; Ingliz tili o‘qituvchilarini tayyorlash; Sifatli tadqiqot; Bo‘lajak o‘qituvchilar.

Аннотация. Настоящее исследование направлено на изучение потенциала цифрового сторителлинга, поддерживаемого технологиями искусственного интеллекта, в развитии коммуникативной компетенции будущих учителей английского языка. В рамках качественного исследовательского дизайна анализируется опыт студентов-педагогов в процессе планирования повествований с использованием искусственного интеллекта, создания цифровых историй и выполнения рефлексивных коммуникативных заданий.

Данные, полученные с помощью рефлексивных дневников, аудиторных наблюдений и полуструктурированных интервью, свидетельствуют о повышении коммуникативной уверенности обучающихся, улучшении организации дискурса и формировании более осознанного использования языковых средств в соответствии с коммуникативным контекстом. Полученные результаты подчеркивают педагогическую значимость интеграции искусственного интеллекта и цифрового сторителлинга в программы подготовки учителей.

Ключевые слова: Искусственный интеллект; Цифровой сторителлинг; Коммуникативная компетенция; Подготовка учителей английского языка; Качественное исследование; Будущие учителя

Abstract. This study explores the potential of artificial intelligence–supported digital storytelling in developing the communicative competence of future English language teachers. Using a qualitative research design, the study examines pre-service teachers’ experiences with AI-assisted narrative planning, digital story creation, and reflective communication tasks. Data collected through reflective journals, classroom observations, and semi-structured interviews reveal increased communicative confidence, improved discourse organization, and greater awareness of context-appropriate language use. The findings highlight the pedagogical value of integrating AI and digital storytelling into teacher education programs.

Key words: Artificial intelligence; Digital storytelling; Communicative competence; English language teacher education; Qualitative research; Pre-service teachers

Over the past several decades, enhancing communicative competence has become a key priority in the field of foreign language education and teacher preparation. Hymes, later Canale and Swain claimed communicative competence as a notion to be understood generally as the capacity to use a language purposefully, appropriately, and effectively across a range of social and professional situations, encompassing grammatical knowledge as well as sociolinguistic, pragmatic, and discourse competencies. For prospective teachers of English, a well-developed level of communicative competence is especially important, as it plays a decisive role in shaping classroom interaction, ensuring clarity of instruction, and supporting learners’ overall communicative growth.

Despite the widely recognized significance of communicative competence in teacher education, many preparation programs continue to depend on conventional pedagogical models that insufficiently respond to the evolving communicative requirements of 21st-century educational contexts. Recent developments in educational theory and practice increasingly underscore the strategic integration of digital technologies as a means of enhancing language learning effectiveness and strengthening professional competencies. Within this framework, artificial intelligence has gained prominence as an innovative pedagogical resource capable of facilitating personalized learning pathways, delivering adaptive feedback, and enabling authentic communicative engagement. Empirical studies indicate that AI-driven tools, including intelligent tutoring systems, conversational agents, and automated language feedback applications, hold considerable potential for improving learners’ interactional competence and promoting reflective language use.

In parallel with the growing application of artificial intelligence in education, digital storytelling has emerged as an innovative pedagogical approach that integrates narrative

development with multimedia technologies. By engaging learners in the creation of digital narratives, DST promotes meaningful language production and supports the development of speaking and writing proficiency, creativity, and audience awareness. Within the context of pre-service English teacher education, digital storytelling contributes not only to the enhancement of communicative competence but also to the cultivation of digital literacy, critical thinking, and pedagogical creativity—competencies that are increasingly regarded as essential for effective language teaching in contemporary educational environments.

The integration of artificial intelligence with digital storytelling presents a promising pedagogical framework within teacher education. Whereas artificial intelligence facilitates data-driven feedback and interactive language-learning environments, digital storytelling embeds communicative practice within meaningful and contextually grounded narratives. The convergence of these approaches fosters the holistic development of communicative competence by effectively combining technological innovation with human-centered and creative language use. Consequently, examining the role of AI-supported digital storytelling in enhancing the communicative competence of prospective English language teachers is both timely and of substantial pedagogical relevance.

This study adopted a **qualitative research design** to investigate how artificial intelligence (AI)–supported digital storytelling contributes to the development of communicative competence among future English language teachers. A qualitative approach was selected to gain rich, descriptive insights into participants’ communicative practices, learning experiences, and perceptions within a real instructional context. Such a design is particularly suitable for exploring complex educational phenomena where meaning-making, interaction, and reflection play a central role.

The participants were **pre-service English language teachers** enrolled in a teacher education program at a higher education institution. **Purposive sampling** was employed, as participants were actively engaged in courses related to language skills and teaching methodology. Ethical considerations were carefully addressed, including voluntary participation, informed consent, and the protection of participants’ anonymity throughout the study. A variety of instructional materials and digital tools were utilized during the intervention. **Artificial intelligence–based language tools**, such as AI chatbots and writing assistants, were used to support idea generation, language accuracy, and discourse organization. **Digital storytelling platforms** enabled participants to create multimedia narratives by integrating spoken narration, visual elements, and written text. To collect qualitative data, **reflective journals**, **semi-structured interviews**, and **classroom observation protocols** were employed, allowing for data triangulation and a more comprehensive understanding of communicative development.

The instructional intervention was implemented over several weeks as part of regular coursework. Participants were first introduced to the principles of digital storytelling and the pedagogical use of AI in language education. They then engaged in AI-assisted narrative planning, followed by the creation of digital stories based on educational and real-life themes relevant to future teaching contexts. The intervention concluded with peer-sharing sessions and reflective discussions, during which participants presented their digital stories and engaged in interactive communication. Qualitative data were analyzed using **thematic**

analysis, following systematic procedures of data familiarization, coding, theme identification, and interpretation. To enhance the trustworthiness of the findings, multiple strategies were applied, including data source triangulation, member checking, and peer debriefing. These measures contributed to the credibility, dependability, and confirmability of the study.

The qualitative findings indicate that AI-supported digital storytelling positively influenced the development of participants’ communicative competence. Analysis of reflective journals, interviews, and observations revealed several recurring themes, including increased communicative confidence, improved discourse coherence, and greater awareness of context-appropriate language use. Participants reported that storytelling tasks encouraged purposeful language production and reduced anxiety during oral communication. The use of AI-based feedback supported reflective learning and self-correction, enabling participants to identify linguistic and pragmatic weaknesses independently. Observational data further demonstrated higher levels of interaction, collaboration, and engagement during storytelling activities, suggesting that the integration of AI and digital storytelling created a supportive environment for communicative development.

The findings suggest that integrating artificial intelligence with digital storytelling offers a pedagogically effective approach to developing communicative competence in pre-service English language teachers. Consistent with previous studies, the results highlight the value of technology-enhanced, contextualized learning environments that promote meaningful interaction and learner reflection. The combination of AI-driven feedback and narrative-based tasks enabled participants to engage in authentic communication while developing professional language skills relevant to their future teaching roles. From a teacher education perspective, the study underscores the importance of incorporating innovative digital pedagogies into pre-service training programs. Beyond linguistic development, the approach contributed to participants’ digital literacy and professional confidence, which are essential competencies for contemporary language educators.

In conclusion, this qualitative study demonstrates that AI-supported digital storytelling can effectively foster the communicative competence of future English language teachers. The findings indicate that the approach promotes meaningful communication, reflective language use, and active learner engagement. Although the study is limited to a specific educational context, it offers valuable insights for teacher education programs seeking to integrate artificial intelligence and digital storytelling into language instruction.

REFENCE:

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics, 1*(1), 1–47. https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1

2. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Penguin.

3. UNESCO. (2023). *Guidance on generative AI in education and research*. UNESCO Publishing.

4. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(39). https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0

5. Chen, X., Xie, H., Zou, D., & Hwang, G. J. (2020). Application and theory gaps during the rise of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence, 1*, 100002. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2020.100002

6. Robin, B. R. (2008). Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory Into Practice, 47*(3), 220–228. https://doi.org/10.1080/00405840802153916

7. Yang, Y. T. C., & Wu, W. C. I. (2012). Digital storytelling for enhancing student academic achievement, critical thinking, and learning motivation. *Computers & Education, 59*(2), 339–352. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.12.012

8. Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.

9. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR BOLALARNING RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARDA

Ozodova Dilnura Zarifovna

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

E-mail: dilnuraozadova62@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning bolalarning rivojlanishidagi roli va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Raqamli vositalar – interaktiv platformalar, mobil ilovalar va simulyatsiyalar – bolalarning kognitiv, ijodiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali qo‘llanilishi ko‘rsatildi. Shuningdek, ota-ona va pedagoglarning hamkorligini kuchaytirish va individual yondashuvni ta’minlashdagi imkoniyatlari ham ta’kidlandi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, bolalar rivojlanishi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv o‘qitish, individual yondashuv, ota-ona va pedagog hamkorligi

Аннотация:В данной статье анализируется роль цифровых технологий в развитии детей и их интеграция с современными педагогическими подходами. Показано эффективное использование цифровых инструментов – интерактивных платформ, мобильных приложений и симуляций – для развития когнитивных, творческих и социальных навыков детей. Также подчеркиваются возможности усиления сотрудничества родителей и педагогов и обеспечения индивидуального подхода.

Ключевые слова:Цифровые технологии, развитие детей, современные педагогические подходы, интерактивное обучение, индивидуальный подход, сотрудничество родителей и педагогов

Annotation: This article explores the role of digital technologies in child development and their integration with modern pedagogical approaches. The effective use of digital tools – interactive platforms, mobile applications, and simulations – in fostering children’s cognitive, creative, and social skills is highlighted. The article also emphasizes opportunities to strengthen parent-teacher collaboration and ensure individualized learning approaches.

Keywords: Digital technologies, child development, modern pedagogical approaches, interactive learning, individualized approach, parent-teacher collaboration

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Bolalar rivojlanishida zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan birgalikda raqamli vositalardan foydalanish ularning kognitiv, ijtimoiy va hissiy ko‘nikmalarini samarali shakllantirish imkonini beradi. Olimlar ta’kidlashicha, raqamli texnologiyalar bolalarning tafakkurini rivojlantirish, ijodiy fikrlash va mustaqil o‘rganish qobiliyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Piaget bolalarning o‘rganish jarayonida faol faoliyat va modellashtirish muhimligini ta’kidlagan bo‘lsa, Vygotskiy ijtimoiy hamkorlik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash orqali rivojlanishni yanada samarali qilish mumkinligini aytadi. Shu bilan birga, zamonaviy olimlar, jumladan Prensky(2001), “digital natives” – ya’ni raqamli muhitda o‘sayotgan bolalar uchun interaktiv va texnologiyalarga boy o‘quv muhitini yaratish muhimligini qayd etadi. Raqamli texnologiyalar bilan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish bolalarga nafaqat bilim berish, balki ularning qobiliyatlarini, qiziqishlarini va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini yaratadi. Shu sababli, maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim muassasalarida raqamli vositalarni to‘g‘ri va samarali qo‘llash muhim vazifa hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim mazmunini shakllantirishda bolalar rivojlanishining nazariy asoslari muhim o‘rin tutadi. Bolalar rivojlanishining ko‘p nazariyalari mavjud bo‘lib, ularning ayrimlari umumiy, yirik jarayonlarni tushuntirsa, boshqalari rivojlanishning ma’lum bir jihatlariga e’tibor qaratadi. Ushbu nazariyalar maktabgacha ta’lim dasturlarini yartishda va undagi pedagogik yondashuvlarni belgilashda asosiy rol o‘ynaydi. Freydning Psixoseksual Rivojlanish Nazariyasi (1950-yil) bolalar rivojlanishiga oid yirik (grand) nazariyalardan biri sifatida maktabgacha yoshdagi bolaning psixologik o‘sishini chuqur tushunishga yordam beradi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, bola rivojlanishi beshta bosqichda kechadi: og‘zaki (0–1 yosh), anal (1–3 yosh), falik (3–6 yosh), latent (6 yoshdan boshlab) va genital (pubertatdan boshlab). Har bir bosqichda bola zavq oladigan ma’lum bir tana sohasi (erogen zona) bilan bog‘liq bo‘lgan energiyaga e’tibor qaratadi. Agar bola har bir bosqichda yuzaga kelgan ichki ziddiyatlarni muvaffaqiyatli hal qilsa, sog‘lom shaxs sifatida shakllanadi; aks holda, rivojlanishda "fiksa" (qotib qolish) sodir bo‘lishi mumkin, bu esa kattalikdagi xatti-harakatga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixoanalitik nazariya XX asrning birinchi yarmida juda katta ta’sir ko‘rsatgan. Freyddan ilhomlangan va uning g‘oyalarini kengaytirgan olimlar o‘z nazariyalarini yaratishgan. Ushbu neo-Freydchilar orasida Erik Eriksonning g‘oyalari eng mashhurlaridan biri hisoblanadi. Eriksonning sakkiz bosqichli psixososial rivojlanish nazariyasi butun umr davomida o‘sish va o‘zgarishni tavsiflaydi, ijtimoiy munosabatlar va rivojlanishning turli bosqichlarida yuzaga keladigan ziddiyatlarga e’tibor qaratadi.

Yigirmanchi asrning birinchi yarmida psixologiyada dominant oqim bo‘lib, “behavorizm” deb ataluvchi yangi maktab paydo bo‘ldi. Behavoristlar psixologiya faqat ko‘zga ko‘rinadigan va o‘lchab bo‘ladigan xatti-harakatlarga e’tibor qaratishi kerak, deb hisoblashardi, shunda bu fan yanada ilmiy darajaga ko‘tariladi.Behavoristik qarashga ko‘ra, barcha inson xatti-harakatlari atrof-muhit ta’siri orqali tushuntiriladi. John B. Watson va B.F. Skinner kabi ba’zi behavoristlar o‘rganish faqat bog‘lanish va mustahkamlash jarayonlari orqali yuzaga keladi, deb ta’kidladilar. Evolyutsion nuqtai nazardan, moslashuvning asosiy mezonlari tirik qolish va ko‘payishdir. Ko‘payishdan keying bosqich, ya’ni tirik qolish bolani oziqlantirish va himoya qilish orqali ta’minlanadi, ayniqsa homiladorlikdan tortib tug‘ilgandan keyingi 2 yilgacha bo‘lgan davrda, chunki bu paytda bola juda zaif hisoblanadi. Ota-onalar farzandlarining biologik, jismoniy va sog‘liq bilan bog‘liq bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishlari zarur . Bolalar o‘limi ota-onalar uchun

qayg‘uli holat bo‘lib, ota-onalar shuningdek tarbiyachilar bolalarning sog‘lomligini ta’minlash, kasalliklarning oldini olish va kasallangan taqdirda to‘g‘ri javob berish uchun javobgardirlar. Bolalarni jamiyatga moslashtirish ularning xulqlarini boshqarish va chegaralashni nazarda tutadi. Dunyo bo‘ylab tarbiyachilar bolalarni oilalari va jamiyat uchun yaxshi a’zolarga aylantirishga harakat qilishadi. Biroq buni amalga oshirish usullari mamlakatlar orasida, hatto bir mamlakat ichida ham farq qiladi . Bolalarning xulqiga javoban jismoniy jazolar (urish, tarsaki tushurish, kaltaklash), tushuntirish, yolg‘iz qoldirish va imtiyozlardan mahrum qilish kabi turli usullardan foydalaniladi. Bu usullar tarbiyachilarning o‘z kasbiga bo‘lgan qarashlari, bolalarning xulq-atvori hamda aqliy rivojlanishidagi farqlar bilan bog‘liq. Tarbiyachilarning vazifalariga bolalarga atrofdagi tabiiy va sun’iy muhitni o‘rgatish va ularga moslashtirish , shuningdek, ular bilan hissiy muloqotlarni tashkil etish ham kiradi deb ta’kidlaydi tadqiqotchilar . Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarni ta’limda qo‘llash bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini, ijodiy va tizimli tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. **Piaget** va **Vygotskiy** kabi ilmiy rahbarlar ta’lim jarayonida faollik va ijtimoiy hamkorlikning muhimligini ta’kidlagan holda, zamonaviy pedagogik tizimda raqamli vositalarning integratsiyasi bolalar rivojlanishining uzluksiz va tizimli bo‘lishiga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar yordamida ota-ona va tarbiyachilar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, bolalar rivojlanishiga individual yondashuvni ta’minlashda samarali natijalarga erishish mumkin. Elektron platformalar, mobil ilovalar va onlayn monitoring vositalari bolalar haqidagi ma’lumotlarni tez va aniq almashishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, G. (2020). Maktabgacha ta’limda ota-ona va tarbiyachi hamkorligi. Toshkent:
2. Karimov, S. (2019). Raqamli texnologiyalar ta’lim tizimida. Toshkent: Fan va Ta’lim..
3.Nazarova, L. (2021). Bolalarning tarbiyasi va ota-ona ishtiroki. Toshkent: Pedagogika.
4. Piaget, J. (1970). Science of Education and the Psychology of the Child. Viking Press.
— Bolalarning rivojlanishini kognitiv va faol o‘rganish nuqtai nazaridan o‘rganish.
5.Vygotskiy, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

RAQAMLI MODELLASHTIRISH VA O‘YIN TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOLALARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH

Allaberganova Umida
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisda raqamli modellashtirish va o‘yin texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni, ularning bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘yinli modellashtirish jarayonlari o‘quvchilarning faolligi, mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli modellashtirish, o‘yin texnologiyalari, mustaqil fikrlash, amaliy fanlar, raqamli ta’lim.

Аннотация : В тезисе рассматривается значение цифрового моделирования и игровых технологий в образовательном процессе, а также их роль в формировании самостоятельного мышления у детей. Обосновано, что интеграция цифровых игр и моделирования способствует развитию аналитического, логического и творческого мышления обучающихся, а также повышает их познавательную активность.

Ключевые слова: цифровое моделирование, игровые технологии, самостоятельное мышление, прикладные науки, цифровое образование.

Annotation: This thesis examines the role of digital modeling and game-based technologies in the educational process and their importance in developing independent thinking skills in children. It is argued that the integration of digital games and modeling enhances learners’ cognitive activity, problem-solving abilities, and analytical and creative thinking, contributing to the development of digital competencies.

Keywords: digital modeling, game-based technologies, independent thinking, applied sciences, digital education.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni amaliy fanlar bilan integratsiyalash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda raqamli modellashtirish va o‘yin texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli modellashtirish o‘quvchilarga murakkab jarayon va hodisalarni vizual, interaktiv va tushunarli shaklda o‘rganish imkonini berib, ularning tahliliy va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. O‘yin texnologiyalari esa bolalarning bilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, ularni mustaqil qaror qabul qilishga, muammoli vaziyatlarni hal etishga va ijodiy yondashuvni shakllantirishga undaydi. Raqamli o‘yinlar asosida tashkil etilgan modellashtirish jarayonlari orqali o‘quvchilar faol ishtirokchi sifatida bilimlarni o‘zlashtiradi. Natijada, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammo yechish va raqamli kompetensiyalari izchil rivojlanadi.Xususan, bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirishda raqamli modellashtirish va o‘yin texnologiyalaridan foydalanish pedagogik jihatdan samarali hisoblanadi. Psixolog olim L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek, bolaning bilish faoliyati ijtimoiy muhit va faoliyat jarayonida rivojlanadi. Aynan o‘yin faoliyati bolaning tafakkurini rivojlantiruvchi yetakchi vositalardan biri hisoblanadi. J. Piaje fikriga ko‘ra, bolalarda tafakkur bosqichma-bosqich shakllanib, faol harakat va tajriba asosida rivojlanadi. Raqamli modellashtirish texnologiyalari o‘quvchilarga abstrakt tushunchalarni vizual va interaktiv shaklda o‘zlashtirish imkonini yaratib, ularning mantiqiy va tahliliy fikrlashini kuchaytiradi. Shu bilan birga, D. Kolbning tajribaviy o‘qitish nazariyasiga ko‘ra, bilim samarali o‘zlashtirilishi uchun o‘quvchi faol ishtirokchi bo‘lishi zarur. Raqamli o‘yinlar asosida tashkil etilgan modellashtirish jarayonlari aynan shu talablarga javob beradi. Ta’limda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish masalasida J. Huizinga o‘yinni madaniyat va tafakkur rivojining muhim omili sifatida baholagan. Raqamli o‘yinlar orqali modellashtirilgan o‘quv vaziyatlari bolalarni mustaqil qaror qabul qilishga, muammoli vaziyatlarni tahlil etishga va ijodiy yechimlar topishga undaydi. Natijada, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammo yechish hamda raqamli kompetensiyalar izchil shakllanadi. Maktabgacha yosh —bolaning shaxs sifatida asosiy rivojlanish bosqichi bo‘lib, bu davrda uning idrok, tafakkur, tasavvur va tahlil qilish qobiliyatlari shakllana boshlaydi. Shu

sababli bu yosh davrida bolalarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ularning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatining negizini yaratadi. Bolalikda olingan mustaqil fikrlash qobiliyati bolaga nafaqat o‘qish jarayonida, balki butun hayoti davomida muhim ahamiyat kasb etadi — bu shaxsiy tashabbus ko‘rsatish, muammolarga yechim topish va atrofdagi voqealarga mustaqil munosabat bildirish kabi fazilatlarni shakllantiradi. Tarbiyachi-pedagoglar bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda yetakchi o‘rinni egallaydi. Ularning metodik yondashuvi, savol-javoblar tashkil etishi, bolalarni mustaqil fikr yuritishga undovchi o‘yin va topshiriqlardan foydalanishi natijasida bolalar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta oladigan, mulohaza yuritishga qodir, tanqidiy qarashlarga ega bo‘lgan shaxs sifatida shakllanadilar. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida to‘g‘ri yondashuv va samarali usullar orqali bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish nafaqat ularning hozirgi rivojlanishi, balki kelajakda jamiyatda faol va mustaqil shaxs bo‘lib yetishishi uchun ham asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mustaqil fikrlash — bu bolaning vaziyatga mustaqil baho berishi, mantiqiy xulosa chiqarishi, muammolarga o‘z yechimlarini topishi va qaror qabul qilishda o‘z fikriga tayana olishi jarayonidir. Maktabgacha yosh — bola tafakkuri, xotirasi, idroki va tasavvurining eng faol shakllanadigan davridir. Bu bosqichda bolalar faqatgina tayyor bilimlarni qabul qilish emas, balki ularni mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish va ijodiy tarzda qayta ishlash ko‘nikmalarini egallash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Mustaqil fikrlovchi bola – bu savol berishga qiziqadigan, muammolarni mustaqil o‘rganishga harakat qiladigan va turli holatlarda o‘z fikrini bildira oladigan shaxsdir. Shuning uchun maktabgacha yoshdan boshlab bolalarni mustaqil fikr yuritishga o‘rgatish ularning hayotiy ko‘nikmalari, ijtimoiy moslashuvchanligi va kelgusidagi bilimlarni egallash qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: Faollik va tashabbuskorlikni rag‘batlantirish: Bolaning har qanday savoli va tashabbusi tarbiyachi tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi zarur. Bu uning mustaqil fikrlashga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Bolalarga turli muammolarni har xil nuqtai nazardan ko‘rib chiqish, turli variantlarni tahlil qilish imkoniyati berilishi lozim. Ijodiy yondashuvni rivojlantirish: Erkin fikrlash va yangicha qarashlarni rivojlantirish uchun ijodiy topshiriqlar va o‘yinlardan foydalanish kerak. Erkin muloqot muhiti yaratish: Tarbiyachi va bolalar o‘rtasida erkin, ochiq va do‘stona muloqot muhiti mavjud bo‘lishi lozim. Bola o‘z fikrini aytishdan cho‘chimaydigan sharoit yaratilishi zarur. Bolada savol tug‘ildimi, demak unda fikr va yangi tashabbus bo‘ladi. Ba’zi bolalarda ijrochilik mahorati bo‘lib, sahna ko‘rinishlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Rolli o‘yinlar va dramatizatsiya. Rolli o‘yinlar bolalarni muayyan vaziyatni tasavvur qilish, o‘z rolini tushunish va unga mos ravishda harakat qilishga o‘rgatadi. Masalan, “sotuvchi va xaridor” o‘yini orqali bola xarid qilish jarayonidagi muloqotni mustaqil olib borishga harakat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish — bu tarbiyachi pedagoglarning puxta o‘ylangan, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatini talab qiladigan jarayondir. Bolalar tafakkuri shakllanishining dastlabki bosqichida ularga mustaqil fikrlash imkoniyatini berish, ularning keyingi intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga mustahkam asos yaratadi. Mustaqil fikr yurita oladigan bola o‘z hayot yo‘lini ongli ravishda tanlaydi, muammolarni hal qilishda yangicha va samarali yo‘llarni izlaydi, ijodiy fikrlashga qodir bo‘ladi. O‘yinlar orqali bolalar o‘z atrofidagi dunyoni anglaydi, sabab-oqibat munosabatlarini tushunadi va o‘z tajribalarini oshiradi. Bolalarning o‘yin faoliyati qaysi

yosh davrida bo‘lishiga qarab, turlicha rivojlanish imkoniyatlarini beradi. Uning tadqiqotlarida o‘yinlar uch toifaga bo‘lingan:

1. Amaliy o‘yinlar – bu o‘yinlar bolalarning atrof-muhit bilan jismoniy aloqasini rivojlantiradi.
2. Konstruktiv o‘yinlar – bolalar narsalarni yig‘ish, qurish yoki loyihalash orqali o‘z fikrlarini amalga oshiradi.
3. Qoidalarga asoslangan o‘yinlar – bolalarga mantiqiy fikrlash va qoidalar doirasida harakat qilishni o‘rgatadi.

Benjamin Blumning ta’limiy taksonomiya nazariyasi ta’limiy o‘yinlarning bolalar rivojlanishiga ta’sirini o‘rganadi. Uning tadqiqotlari zamonaviy ta’lim tizimida o‘yinlarni qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlarini belgilab berdi. Blum ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali qilishda o‘yinlar muhim vosita ekanligini aytgan. Xorijiy olimlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ta’limiy o‘yinlar ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda universal vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu olimlar nafaqat o‘yinlarning psixologik va pedagogik asoslarini tahlil qilgan, balki ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish uchun amaliy tavsiyalarni ishlab chiqqan. Ularning ilmiy ishlari ta’lim jarayonini samarali qilish, o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarini rivojlantirish va bolalar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi. MDH davlatlarida bir nechta olimlarda ushbu mavzuni o‘rganishgan.Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshda bolalar o‘z fikrlarini erkin ifoda qilsalar, ular katta yoshligida ham alohida dunyoqarashga ega bo‘lib voyaga yetadilar.Statistik ma’lumotlarga ko‘ra inson hayot davomida o‘rganishi kerak bo‘lgan ma’lumotlarning 70 foizini maktabgacha bo‘lgan davrda egallab olar ekan. Xoliqov M.S. maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’limda o‘yinlarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishdagi o‘rnini tadqiq qilgan. O‘yinlarni bolalarda kreativ tafakkurni shakllantirishda motivatsion vosita sifatida qo‘llashni asoslagan. Ta’limiy o‘yinlarning didaktik jihatlarini chuqur tahlil qilib, ularning o‘quvchilar faolligiga ko‘rsatadigan ta’sirini o‘rgangan.. Xulosa qilib aytganda, o‘yin texnologiyalari bolaning fikrlash tezligini oshiruvchi, uni mustaqillikka yo‘naltiruvchi va ijodiy salohiyatini ochib beruvchi eng samarali pedagogik quroldir. Raqamli modellashtirish va o‘yin texnologiyalari zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi. Shuning uchun pedagoglar raqamli va o‘yin texnologiyalaridan oqilona foydalanishi, ularni ta’lim mazmuni bilan uyg‘unlashtirishi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergasheva, S. (2020). O‘yinli mashg‘ulotlar orqali bolalarda tafakkurni rivojlantirish. “Ilm va taraqqiyot” jurnali, №3
2. **Boltayeva S. O.** – *Raqamli ta’lim va zamonaviy yondashuvlar..* **2025.**
3. **Umurzaqova M. B.** – *Raqamli o‘yinlar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurni rivojlantirishning innovatsion metodlari***. 2025.**

BORDERLESS INNOVATIONS: THE CATALYTIC ROLE OF INTERNATIONAL HUBS AND CLUSTERS IN ADVANCING STEAM IT ECOSYSTEMS

Arslonbekov Dilmurod
Author: Xiva prezident maktabi 10-blue sinf o‘quvchisi
Email:dilmurod023@pmkhiva.com
Affiliation:IT Specialist;Innovation Methodologist

Abstract: In the third decade of the 21st century, the digital economy has evolved from a vertical industry into a horizontal enabler of global GDP. This paper analyzes the critical function of international technoparks, IT hubs, and innovation clusters in the successful implementation of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) projects. By employing a comparative analysis of established ecosystems (Silicon Valley, Station F) and emerging hubs (IT Park Uzbekistan),this research investigates the impact of the “cluster approach” on startup viability, resource optimization, and human capital development. Empirical results indicate that international hubs act not merely as infrastructure providers but as catalysts for “borderless innovation” through “soft power”mechanisms—networking, tacit knowledge exchange, and mentorship. The study concludes with a strategic framework for transforming brain drain into “brain circulation” within developing economies.

Keywords:STEAM Education, Innovation Clusters,Venture Capital, Triple Helix Model,Startup Ecosystem, Digital Transformation, Cross-border Collaboration.

1.Introduction : The integration of the Arts into the traditional STEM framework—evolving it into STEAM—represents a paradigm shift in how we approach IT product development. It acknowledges that in an AI-saturated market, technical proficiency alone is insufficient; user experience (UX), creative problem-solving, and aesthetic relevance are the new differentiators.

However, a significant paradox exists. While the barrier to entry for creating software has lowered, the barrier to scale has risen. This phenomenon is often described as the “Valley of Death,” where early-stage startups fail due to a lack of liquidity and market fit before generating revenue.

This research posits that **isolation** is the primary variable in startup failure. Traditional educational and industrial models function in silos, whereas the modern IT market requires hyper-connectivity. International hubs and clusters have emerged as the solution to this fragmentation. They deconstruct physical borders, allowing a startup in Tashkent to access mentorship in Palo Alto and capital in London simultaneously.

The objective of this study is twofold:

1.To quantify the methodological and technical impact of clusters on STEAM project acceleration.

2.To evaluate the efficacy of Uzbekistan’s “IT Park” model in comparison to global benchmarks, offering a roadmap for sustainable ecosystem development.

2.Literature Review ;Theoretical Framework

To ground this research,we must look at the **Triple Helix Model** of innovation, proposed by Etzkowitz and Leydesdorff. This theory suggests that innovation is generated at the intersection of University,Industry, and Government.

The Agglomeration Effect: Economic theory suggests that firms cluster together to benefit from labor pooling and knowledge spillovers. In the context of STEAM, this is vital because an IT project requires a diverse set of inputs: coding (Technology),interface design (Arts), and business logic (Mathematics).

Network Theory: Granovetter’s concept of “the strength of weak ties” is applicable here. Clusters provide an environment where “weak ties”(acquaintances, casual collisions in co-working spaces) lead to significant opportunities, which are less likely to occur in isolated remote work environments.

3.Methodology

This research utilizes a mixed-method approach, combining quantitative data mining with qualitative comparative case studies.

3.1Data Sources

Longitudinal Analysis (2020–2025): We tracked the lifecycle of 50 STEAM-focused IT startups (EdTech, ArtTech, Robotics). Half were residents of recognized innovation clusters (IT Park Uzbekistan, Astana Hub, or virtual residencies in Western hubs), and the other half operated independently (non-clustered).

Survey Instrument: A structured survey was administered to N=112 IT professionals, project managers, and methodologists regarding "Innovation Barriers and Enablers."

Comparative Metrics:

Time-to-Market (TTM): Duration from ideation to MVP (Minimum Viable Product).

Burn Rate Reduction: Operational cost savings.

Investment Readiness: Time taken to secure Pre-Seed/Seed funding.

4.Results

The empirical data reveals a statistically significant correlation between cluster residency and project viability.The results are categorized into three primary vectors.

4.1Infrastructure and Technological Democratization (The “Hard” Assets)

Our analysis shows that cluster residents incur **40% lower operational expenses (OpEx)** compared to independent ventures during the first 18 months.

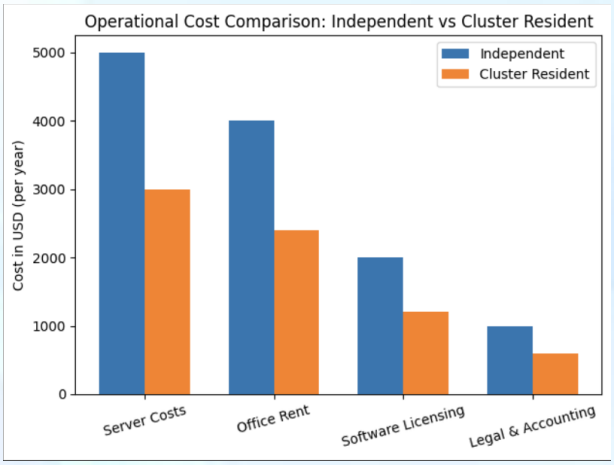

Mechanism: The "Sharing Economy" within hubs allows access to high-cost assets—GPU farms for AI training, VR/AR laboratories, and 3D prototyping workshops—that would be cost-prohibitive for a standalone entity.

Data Insight:

4.2 Cross-Functional Synergy (The STEAM Effect)

The most profound impact of clusters is the facilitation of STEAM synergy. In traditional software houses, engineering teams often lack creative diversity. In international hubs, the physical proximity of diverse disciplines accelerates product maturity.

4.3 Investment Velocity and Mentorship (The "Soft" Assets)

The “Valley of Death”is usually crossed via external funding. Our longitudinal study reveals a stark contrast in funding success rates.

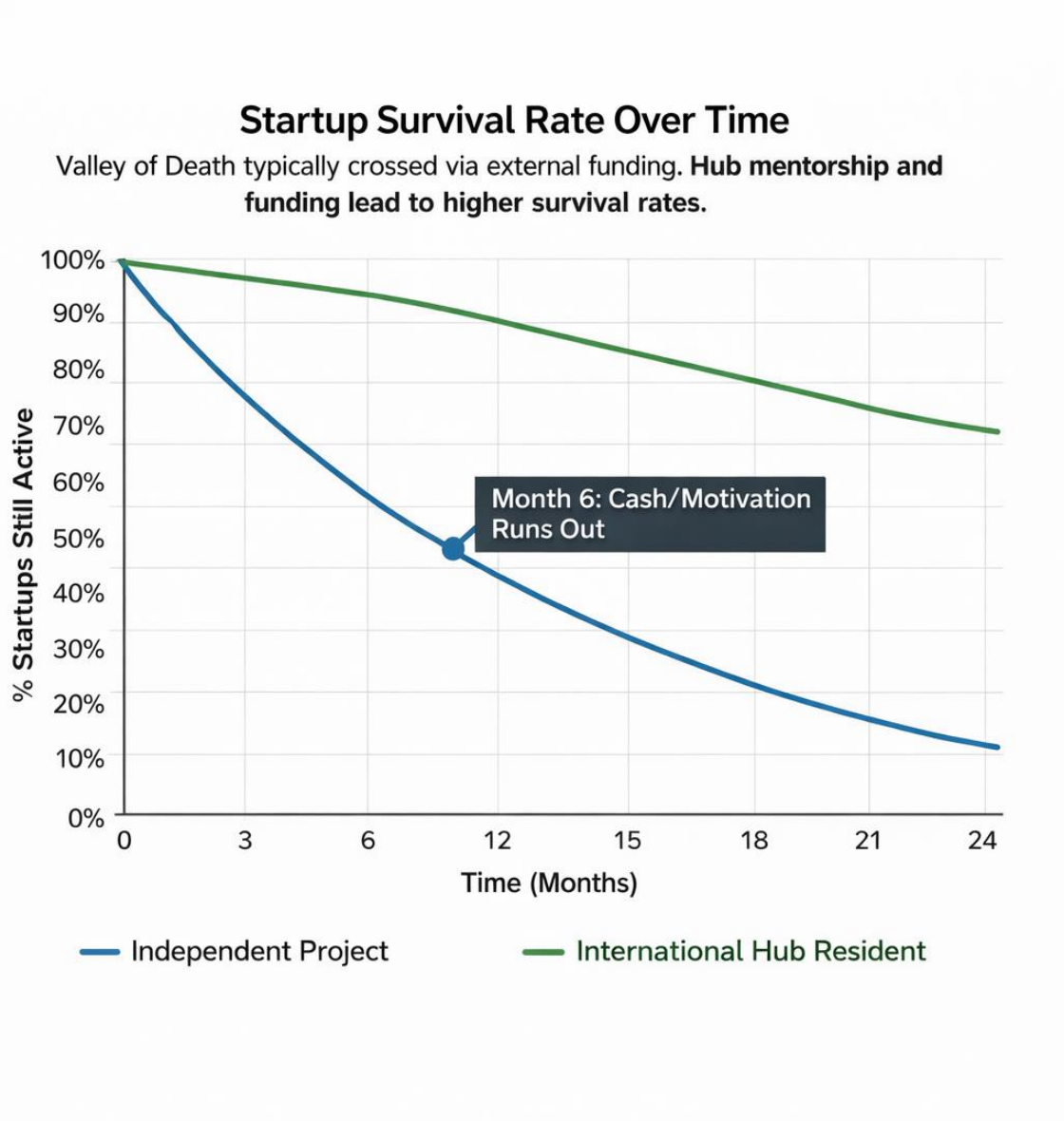

Metric	Independent Project	International Hub Resident	Delta
Time to MVP	6–8 Months	3–4 Months	**-50%**
Angel/Seed Funding Rate (Year 1)	15%	65%	**+433%**
Global Market Entry	5% Probability	35% Probability	**+600%**

5.Discussion

The quantitative results lead us to a qualitative re-evaluation of what a "Hub" actually is.

5.1 Beyond Real Estate: The Ecosystem as a Living Organism

International hubs function as an immune system for startups. When a resident faces a legal challenge or a technical bug, the collective knowledge of the cluster (mentors, partners, other startups) provides an immediate antibody response. This is the essence of **“Smart Specialization.”**

5.2 Methodological Implications for STEAM

In academic settings, STEAM is often theoretical. Clusters enforce a **“Learning by Doing”** methodology.

Fail Fast, Learn Faster: In a cluster, failure is not a stigma but a data point. The feedback loops are shortened. A student developing an EdTech platform in a hub can test it immediately with neighboring companies, receiving feedback in hours rather than months.

5.3 The “Borderless” Paradigm;Brain Circulation

Digital nomad visas and cloud infrastructure mean that Uzbekistan’s IT Park is not just a building in Tashkent; it is a node in a global network.

The Brain Drain Paradox: Historically, talent migrated to where the infrastructure was (e.g., Silicon Valley). Today, infrastructure can be accessed remotely.

Brain Circulation: We are observing a shift where talent leaves to gain experience but maintains economic ties to the home cluster, eventually returning with capital and networks. This circular migration is vital for developing economies.

5.4 The Uzbekistan Context

The growth of IT Park exports (approaching the $1 Billion mark in 2024 projections) validates the state-led cluster model. However, the next phase must pivot from **BPO (Business Process Outsourcing)** to **Product Development**. We must transition from being the “coding hands” of the world to being the “creating minds”(IP owners).

6.Conclusion

International hubs and clusters are not merely logistical conveniences; they are the incubators of the STEAM revolution. They bridge the gap between the rigid theoretical knowledge of universities and the dynamic chaos of the free market.

Strategic Recommendations:

1.University-Cluster Fusion: We must move beyond "guest lectures." Universities should establish **“Incubation Centers”** directly managed by Hubs on campus, allowing students to earn credits for startup launches (The "Thesis-as-a-Startup" model).

2.The STEAM Visa: Governments should expand visa categories not just for coders, but for “Digital Creatives”—industrial designers, digital artists, and sound engineers—to foster true STEAM diversity.

3.Cross-Platform Hackathons: Shift from code-only hackathons to “Product-athons” where teams must include a non-technical member (biologist, linguist, artist) to qualify.

Innovation recognizes no borders. It flows where resistance is lowest and support is highest. International hubs act as the superconductors of this global flow.

References

1.World Intellectual Property Organization (WIPO).(2024).Global Innovation Index 2024:Innovation in the face of uncertainty.

2.Etzkowitz,H.,Leydesdorff, L.(2000). The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. Research Policy,29(2), 109-123.
3.Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. (2020).On approval of the Strategy “Digital Uzbekistan – 2030”.
4.IT Park Uzbekistan. (2025). Annual Report: Export Dynamics and Resident Demographics.
5.Porter,M. E.(1998).Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review.

MAKTABGACHA TA’LIMDA DIDAKTIK O‘YINLARNI QO‘LLASH ORQALI TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA MANTIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH.

Bekchonova Iroda Shavkat qizi
Urganch Davlat Pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Maktabgacha ta’lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti
E-mail: bekchonovairoda191@gmail.com
Tel:+998947471901

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini yuksaltirishda didaktik o‘yinlarning o‘rni, ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri hamda, didaktik o‘yinlar orqali mantiqiy tafakkurni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qo‘llaniladigan metodik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *didaktik o‘yin turlari, mantiqiy tafakkur, ta’lim samaradorligi, makatbgacha ta’lim, kognitiv rivojlanish, intellektual faoliyat.*

Аннотация: В данной статье рассматривается роль дидактических игр в развитии интеллектуального потенциала детей дошкольного возраста, их влияние на эффективность обучения, а также научные и педагогические основы формирования логического мышления посредством дидактических игр. Также анализируются методические подходы, используемые сегодня в организациях дошкольного образования.

Ключевые слова: виды дидактических игр, логическое мышление, эффективность обучения, дошкольное образование, когнитивное развитие, интеллектуальная деятельность.

Abstract: This article discusses the role of didactic games in improving the intellectual potential of preschool children, their impact on educational effectiveness, and the scientific and pedagogical foundations of the formation of logical thinking through didactic games. It also analyzes the methodological approaches used in preschool educational organizations today.

Keywords: types of didactic games, logical thinking, educational effectiveness, preschool education, cognitive development, intellectual activity.

Yurtimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan o‘zgarishlar va islohotlarning tub maqsadida yosh avlodni har tomonlama mukammal, aqlan va jismonan sog‘lom inson qilib tarbiyalash yotadi. Shu maqsadni inobatga olgan holda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida har bir mashg‘ulotni bolalarning dunyo qarashini yangi davr tafakkuriga mos tarzda boyitish asnosida tashkil etish talab qilinmoqda. Maktabgacha ta’lim yoshida egallangan bilim va ko‘nikmalar, shakllantirilgan

dunyoqarash va o‘rganilgan tajriba va malakalar bolalarning shaxs sifatidagi keyingi hayot yo‘llarida asosiy dastak bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim - bu bola shaxsiyatini shakllantirishning qisqa, ammo muhim davri hisoblanadi. Bu yillarda bola o‘z atrofidagi hayot to‘g‘risida dastlabki bilimlarni egallaydi, unda odamlarga, mehnatga nisbatan ma’lum munosabat shakllana boshlaydi, to‘g‘ri harakat ko‘nikmalari va odatlari rivojlanadi, o‘z ”men”i va xarakteri paydo bo‘ladi. Maktabgacha ta’lim yoshida o‘yin - eng muhim va asosiy faoliyat turlaridan biri bo‘lganligi sababli, ta’lim samaradorligini oshirishda didaktik o‘yinlar eng maqbul vosita hisoblanadi.

Metodlar

Tadqiqot olib borish jarayonida pedagogik tadqiqotning nazariy va empirik metodlaridan foydalanildi. Jumladan, ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish orqali didaktik o‘yinlarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati va pedagogik imkoniyatlari o‘rganildi. Kuzatish metodi yordamida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘tkazilgan mashg‘ulotlarda didaktik o‘yinlarning qo‘llanilishi va ularning bolalar faoliyatiga ta’siri tahlil qilindi.

Adabiyotlar sharhi

Pedagogika va psixologiya fanlarida tafakkur tushunchasi, uning shakllanish bosqichlari va rivojlanish qonuniyatlari L.S. Vigotskiy, J. Piaje, A.N. Leontyev, S.L. Rubinshteyn kabi olimlar ilmiy ishlarida keng tahlil qilingan. Ularning tadqiqotlarida tafakkurning maktabgacha yosh davrida faol rivojlanishi, ayniqsa o‘yin faoliyati orqali samarali shakllanishi ilmiy asoslangan. L.S. Vigotskiy o‘yinni maktabgacha yoshdagi bolaning ”yaqin rivojlanish zonasi”ni kengaytiruvchi muhim omil sifatida baholagan.

L.S.Vigotskiy o‘z asarlarida o‘yin faoliyatini bolalar rivojlanishining hal qiluvchi, yetakchi faoliyat turi sifatida tan olgan. Shuni ta’kidlab o‘tish kerakki, o‘yin faqat tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir.

Shveytsariyalik psixolog, olim Jan Piajening intellektual rivojlanish nazariyasi zamonaviy pedagogika va didaktik o‘yinlarning asosi hisoblanadi. U o‘yinni shunchaki vaqt o‘tkazish emas, balki bolaning fikrlash doirasini kengaytiruvchi asosiy vosita sifatida e’tirof etadi.

J.Piaje ta’lim jarayonida bolani majburlashga qarshi chiqadi va o‘yin orqali o‘rgatish bolani musatqillikka,ijtimoiy moslashuviga va mantiqiy fikrlashiga ijobiy ta’sirini o‘rganadi.

Didaktik o‘yin jarayonida bola o‘zi mustaqil qaror qabul qiladi, bu esa uning avtonomiyasini shakllantiradi. Qoidali o‘yinlar bolaga qoidaga bo‘ysunishni, qoida barcha uchun barobar ekanligini, ijtimoiy moslashuvni, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishni, egotsentrizmdan chiqishga o‘rgatadi. Shuningdek, didaktik materiallar (shakllar, sonlar, ranglar) bilan ishlash bolada matematik va mantiqiy tushunchalarni tabiiy ravishda uyg‘otadi.

Didaktik o‘yin – bu ma’lum maqsadga yo‘naltirilgan, qoidalar bilan chegarangan, o‘rganish jarayonida bilim olishni o‘yin shaklida tashkil etishga imkon beruvchi o‘yin turi hisoblanadi. U nafaqat bolalarning yangi bilimlarni o‘zlashtirishlariga, balki ularda ijodkorlik, yaratuvchanlik, mantiqiy fikrlash, hamkorlikda ishlash va muammolarni hal qilish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

Didaktik o‘yinlar xilma-xil va turli ko‘rinishlarga ega bo‘lib, ulardan foydalanish maktabgacha ta’lim muassasasida o‘tkaziladigan mashg‘ulotning maqsadi, mazmuni va bosqichiga, yosh

guruhi, har bir bolaning individual xususiyatlariga bog‘liq. Quyida didaktik o‘yinlarning ayrim turlarini ko‘rib chiqamiz:

-ma’lumotli o‘yinlar - bilimlarni takrorlash va mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, viktorinalar, jumboqlar yoki savol-javob o‘yinlari, rolli o‘yinlar. Bunda tarbiyalanuvchilar muayyan rollarni bajarish orqali o‘rganayotgan mavzuni chuqurroq tushunadilar. Masalan, ertaklar va hayvonlar rollarini ijro etish, tarixiy voqealarni sahnalashtirish;

-mantiqiy o‘yinlar - mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga mo‘ljallangan stol o‘yinlari, shaxmat, shashka, boshqotirmalar, krossvord, sudokular, topishmoqlar, Rubik kubigi, rebuslar, pazllar, legolar va boshqa mantiqiy ketma-ketlikdagi konstruktorlar va harakatli o‘yinlar. Mantiqiy o‘yinlarni harakatli o‘yinlar bilan qo‘shilgan holda tashkillashtirish ayniqsa, maktabgacha ta’lim yoshida qo‘llanilib, jismoniy faollik bilan birga bilim berishni maqsad qiladi.

Didaktik o‘yinlar tarbiyalanuvchilarda qiziqish uyg‘otib, ularni mashg‘ulot jarayonida faol qatnashishga undaydi. O‘yin davomida bolalar ma’lumotni qiziqarli shaklda o‘zlashtiradilar va mavjud bilimlarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘yin shaklidagi topshiriqlar orqali tarbiyalanuvchilar mashg‘ulot davomida olgan bilimlarini takrorlaydilar va amalda qo‘llaydilar. Bunday o‘yinlar bilimlarning mustahkamlanishiga, ular orasidagi bog‘lanishlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Didaktik o‘yinlar bolalarga muammolarni hal qilish, yangi g‘oyalarni taklif qilish va ularni amalga oshirishda ijodkorlikni rivojlantirish imkonini beradi. Didaktik o‘yinlarning ko‘pchiligi guruhda amalga oshirilgani sababli, tarbiyalanuvchilar bir-birlari bilan hamkorlik qilishni, fikr almashishni va o‘zaro hurmat qilishni o‘rganadilar.

Xulosa va tavsiyalar

Mashg‘ulot mavzusiga mos o‘yin tanlash. O‘yin mashg‘ulot mazmuniga mos bo‘lishi va belgilangan maqsadga xizmat qilishi zarur;

Oddiy qoidalarni belgilash. O‘yin qoidalari tarbiyalanuvchilarga tushunarli va sodda bo‘lishi lozim. Murakkab qoidalar bolalarda qiziqishni pasaytirishi va vaqtni behuda sarflashga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o‘yin boshlanishidan oldin qoidalar aniq tushuntirilishi lozim;

Faoliyatni muvozanatlashtirish. O‘yin davomida barcha tarbiyalanuvchilar teng ishtirok etishini ta’minlanishi kerak. Guruhdagi barcha ishtirokchilarni jarayonga jalb qilish uchun rollarni teng taqsimlash muhim;

Tahlil va baholash. O‘yin yakunida natijalar muhokama qilinib, xulosa chiqarilishi lozim. Bu jarayon tarbiyalanuvchilarning o‘z xatolarini tahlil qilishlari, ulardan saboq olishlari va kelgusida yaxshiroq natijalarga erishishlariga yordam beradi;

Bolalarning ehtiyojlarini hisobga olish. Har bir bola individual xususiyatlarga ega. Didaktik o‘yinlarni tanlash va o‘tkazishda tarbiyalanuvchilarning yoshiga, bilim darajasiga va qiziqishlariga mos keladigan usullarni qo‘llash zarur. Masalan, kichik guruh tarbiyalanuvchilari uchun ko‘proq vizual va interaktiv elementlarga boy o‘yinlar samarali bo‘lsa, katta guruh tarbiyalanuvchilari uchun analitik va muammolarni hal qilishga asoslangan o‘yinlar foydalidir;

Vaqtni samarali taqsimlash. Didaktik o‘yinlar mashg‘ulot vaqtining muayyan qismini egallashi kerak. O‘yin davomida asosiy maqsad - mavzuni o‘zlashtirish ekanligini unutmaslik lozim. Shu sabadan o‘yin uchun belgilangan vaqtni aniq belgilash va uni nazorat qilish muhimdir.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘yin jarayonini yanada qiziqarli qilish imkonini beradi. Masalan, interaktiv doska, mobil ilovalar yoki onlayn

platformalarda o‘tkaziladigan o‘yinlar orqali mashg‘ulot yanada qiziqarli bo‘ladi. Masalan, matematik masalalarni hal qilish uchun “kahoot!” yoki “quizizz” kabi platformalar juda samarali;
Tarbiyalanuvchilarni rag‘batlantirish. Didaktik o‘yinlar davomida rag‘batlantirish vositalaridan foydalanish bolalarning mashg‘ulotga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. G‘oliblarni maqtash, ularga kichik sovg‘alar yoki baholar berish motivatsiyani kuchaytiradi. Rag‘batlantirish natijasida tarbiyalanuvchilarda yanada faol ishtirok etish istagi paydo bo‘ladi.
Ushbu tavsiyalar orqali didaktik o‘yinlarni samarali o‘tkazish va ta’lim sifatini oshirish mumkin. Tarbiaychi pedagoglar mazkur usullardan foydalanib, tarbiyalanuvchilarning bilim olish jarayoniga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantiradilar va mashg‘ulot jarayonining qiziqarli o‘tishini ta’minlaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Vygotskiy, L. S. *Psixologiya razvitiya rebenka*. – Moskva: Pedagogika, 1984. – 320 b.
2. Piaget, J. *Rech i myshlenie rebenka*. – Moskva: Pedagogika, 1994. – 280 b.
3. Rubinshteyn, S. L. *Osnovy obshchey psixologii*. – Moskva: Pedagogika, 1989. – 328 b.
4. Xodjayeva, G. *Maktabgacha pedagogika*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 280 b.
5. Usmonxo‘jayev, T. *Didaktik o‘yinlar va ularning ta’limdagi ahamiyati*. – Toshkent: TDPU, 2020. – 180 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR MUAMMOSI VA UNING YOSH DAVRLARIDA RIVOJLANISHI

Bekchanova Feruza Marimboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Bobonazarova Yulduz Alisher qizi
Urganch davlat pedogogika instituti 2-bosqich talabasi
Email: bobonazarovayulduz1200@gmail.com
+998942641206

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiyaning bilish jarayonlarining biri bo‘lgan tafakkur operatsiyalarining har bir yosh davridagi psixologik xususiyatlari hamda tafakkur muammosi va uning yosh davrlarda rivojlanish bosqichlari haqida ma’lumotlar keltirilgan. Asosan, maktabgacha yosh davri, kichik maktab yosh davri va o‘spirinlik davrida tafakkur jarayonining rivojlanishi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Tafakkur, rivojlanish, bola, ilk yosh, ilk bolalik davri, maktabgacha yosh davr, tafakkur operatsiyalari.

Ключевые слова: Мышление, развитие, ребенок, раннее детство, дошкольный возраст, мыслительные операции.

Аннотация: В данной статье представлена информация о психологических особенностях мыслительных операций, одного из когнитивных процессов в психологии, в каждом возрасте, а также проблема мышления и этапы его развития в раннем возрасте. В

основном, изучается развитие мыслительного процесса в дошкольном возрасте, младшем школьном возрасте и подростковом возрасте

Abstract: This article presents information about the psychological characteristics of thinking operations, one of the cognitive processes of psychology, at each age, as well as the problem of thinking and its stages of development at a young age. Basically, the development of the thinking process in preschool age, primary school age and adolescence is studied.

Keywords: Thinking, development, child, early childhood, early childhood, preschool age, thinking operations.

Kirish. Bugungi kunda davlatimiz tamonidan maktabgacha ta’lim tashkilotlariga alohida e’tibor berib kelinmoqda. Maktabgacha yosh — inson hayotidagi eng muhim psixologik va ijtimoiy rivojlanish bosqichlaridan biridir. **O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida**

O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Bola tug‘ilishidanoq tafakkur qilish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi. Tafakkur bolaning o‘sib, bilim va tajribalarining ortib borishi jarayonida rivojlanadi. Bola (chaqaloq) dastlab tashqi olamni va undagi narsalami sezish, idrok qilish orqaligina biladi. Bunday bilish bolaning ana shu narsalar bilan bo‘lgan aktiv faoliyati davomida tobora takomillashib boradi. Kichik yoshdagi bolalar atroflaridagi narsalar bilan qanchalik ko‘p munosabatda bo‘lsalar bu narsalar o‘rtasidagi o‘xshash tomonlarni shunchalik ko‘proq payqay boshlaydilar. Keyinchalik bolalar o‘xshash narsalami umumlashtira boshlaydilar. Masalan, 6-7 oylik bola uyda yolg‘iz qolgan paytida stol oldiga emaklab kelib, dasturxonni tortib o‘ziga kerakli narsalami olishga muvaffaq bo‘lar ekan, xuddi shunday yo‘l bilan karavotning ustidagi narsalami ham olishga harakat qiladi. U dasturxonni tortgan kabi choyshab yoki ashyoni tortib karavot ustidagi narsalami olishga urinib ko‘radi.

Asosan, maktabgacha davrdan kichik maktab davriga o‘tgan bolalarda atrofdagilarga munosabat taraqqiyot darajasi bilan bilimlar, usullar, qobiliyat taraqqiyoti darajasi o‘rtasidagi aloqa bilan ajralib turadi. Bola xuddi shunday munosabatlar sistemasi sifatida ma’lum malakalarni egallaydi. Bunday inqiroz davrida I.P.Pavlovning yozishicha; "Nutq organlaridan bosh miya po‘stiga o‘tuvchi maxsus kinestezik qo‘zg‘alishlar, ikkinchi signallardir va u signallarning signalidir.

L.S.Vigotskiy yoshni taraqqiyotning ma’lum davri deb qaragan. Uning fikricha, bir yoshdavrdan boshqasiga o‘tganda ilgarigi yosh davrida mavjud bo‘lmagan yangi narsa paydo bo‘ladi, taraqqiyotning borishi o‘zgaradi va qayta quriladi.Yosh xususiyatlari ko‘p sharoitlar majmui bilan belgilanadi. Ularga hayotning ma’lum bosqichida bolaga qo‘yiladigan talablar sistemasi ham, munosabatlar ham,u egallaydigan faoliyat va bilimlar tipi ham bu bilimlarni o‘zlashtirish usullari ham kiradi. Yoshning xususiyatini belgilaydigan sharoitlar mazmuniga bola jismoniy taraqqiyotining har xil tomonlari xususiyatlari ham kiradi. Keyingi yillarda bolalar va maktab o‘quvchilarining jismoniy va psixik rivojlanishida akseleratsiya (lotincha - «tezlanish») hodisasi ro‘y bermoqda. Olimlar akseleratsiya hodisasining ham biologik, ham ijtimoiy sabablarini ko‘rsatmoqda:

Birinchidan, biologik sabablari oz miqdordagi ionlashgan nurlarning va radio to‘lqinlarining ta’siri qishloq xo‘jaligi va meditsinada o‘sish va rivojlanishni, stimullashtiruvchi biologik faol moddalarning qo‘llanilishi, inson ozuqasida hayvon oqsil moddalari miqdorining oshishi kabilar kuzatiladi.

Ikkinchidan, ijtimoiy sabablari - hayot tipining kuchayishi, hayot tonusining ortishi, televideniya, radio va telefon orqali bolalik chog‘idan boshlab miyasiga yig‘iladigan g‘oya ko‘p miqdordagi informatsiyalar, ma’lumot oqimining ta’siridan iboratdir.Kichik maktab davri yoki boshlang‘ich maktab davriga to‘g‘ri keladi. Bu davrning ahamiyatli tomoni shundaki, bolaning bog‘cha yoshi davrida to‘plagan shaxsiy tajribasi, til boyligi, bilish imkoniyatlari endi tartibga tusha boshlaydi, u ham intellektual, ham axloqan, ham ijtimoiy tomondan rivojlanib, ulg‘aya boshlaydi. Jenevalik psixolog Jan Piajening ma’lumotlariga ko‘ra, 6 -7 yoshli bolaning intellektual salohiyatida keskin burilishlar ro‘y beradi[20]. Uning tafakkuri ancha yaxshi bo‘lib, ma’lum tizimga, tartibga tushadi, endi u ko‘proq o‘zi xohlagan narsalarni xotirada olib qoladigan bo‘lib boradi. Shuning uchun ham ular ba’zan ota-onalari o‘ylanib qoladigan mavhum matematik vazifalarni ham o‘qituvchi o‘rgatganday tezda yechadigan bo‘lib boradi, har xil ertaklarni eshitib yurgan bola endi real tashqi olamni, uning qanday bor bo‘lsa, shunday mavjud xususiyatlari doirasida idrok qilib, anglay boshlaydi. Boshlang‘ich maktabda o‘qiyotgan bola uchun shaxsiy yutuqlari o‘qishda, sportda, bolalar orasidagi nufuzi va obro‘si katta ahamiyat kasb etib boradi. Bu davrda bolalar o‘zlarining qaysi jinsga taalluqli ekanligini teran anglab, maktabda „o‘g‘il bolalar” va „qiz bolalar” guruhi shakllanadi. Bolalik yoshida tafakkurning rivojlanishi bir qancha ketma-ket bosqichlaridan o‘tadi, bu bosqichlar bir-biri bilan mahkam bog‘langan bo‘ladi va shuning uchun ularni qat’iy chegaralab qo‘yish mumkin emas. Maktabga tayyorgarlik davridagi rivojlanishning so‘nggi bosqichida yaqqol obrazli va nutqiy tafakkur ustunlik qila boshlaydi, bu vaqtda bolalar tarbiyachilarni, ota-onalarni va katta yoshdagilarni hamma narsani bilguvchi deb qarab, ko‘p savollar bilan murojaat qila boshlaydi, ya’ni bola o‘z xayolida maktabga tayyorgarlik ko‘ra boshlaydi. Bolada muhokama yuritish qobiliyati uning o‘z tajribasi doirasidagi harakatlari orqali paydo bo‘ladi

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak maktabgacha yoshda bolalarda faoliyatlarning dastlabki kunlaridan boshlab bolani fikrlashga o‘rgatish tushuntirishga shoshilmasligi, balki bolalarga o‘zi o‘ylab ko‘rishni taklif etishi juda muhim. Shu sababli Maktab ta’limining boshlanishi bilan bolalarda mantiqiy tafakkur maktabga qadar bo‘lgandan tezroq rivojlana boshlaydi, bu tafakkur jarayonida bola tushunchalar yordamida ish ko‘radi. Avvaliga tushunchali tafakkur konkret predmetlar va hodisalar bilan mustahkam bog‘langan bo‘ladi, lekin sekin-asta kichik yoshdagi o‘quvchilarda konkret narsadan mavhumlashtirish, umumlashmalar qilish va ma’lum darajada mavhum xulosalar chiqarish ko‘nikmasi vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Э.Ғозиев. Ёш даврлар психологияси. Тошкент, 1996.
2. Э.Ғозиев. Умумий психология. И-ИИ том. Тошкент, 2002.
3. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Ф.Спирдонова, М.В.Фаликман, В.В.Петухова «Психология мышление» 2-е изд. Перераб.и.доп.-М.: АСТ: Астрель, 2008.-672с.

[20] Э.Ғозиев. Ёш даврлар психологияси. Тошкент, 1996.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING OBROZLI VA SO‘Z MANTIQIY TAFAKKUR XUSUSIYATLARINING RIVOJLANISHI

Bekchanova Feruza
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Bobonazarova Yulduz Alisher qizi
Urganch davlat pedogogika instituti 2-bosqich talabasi
Email: bobonazarovayulduz1200@gmail.com
+998942641206

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning obrozli va so‘z mantiqiy tafakkur xususiyatlarining rivojlanishi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Tafakkur, rivojlanish, bola, psixalogik ong.

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие образного и вербально-логического мышления у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Мышление, развитие, ребенок, психологическое сознание.

Abstract: This article discusses the development of figurative and verbal-logical thinking in preschool children.

Keywords: Thinking, development, child, psychological consciousness.

Bugungi kunda davlatimiz tamonidan maktabgacha ta’lim tashkilotlariga alohida e’tibor berib kelinmoqda. Maktabgacha yosh — inson hayotidagi eng muhim psixologik va ijtimoiy rivojlanish bosqichlaridan biridir. Aynan shu davrda bolaning tafakkuri shakllanadi va rivojlanadi.

Tafakkur — insonning atrof-muhitni anglab, muammolarni hal qilish uchun fikr yuritish, sabab-natija bog‘larini tadqiq etish jarayonidir. Bolalarda tafakkurning rivojlanishi nafaqat bilimlar yig‘ish, balki o‘z-o‘zini boshqarish, vaziyatlarni tahlil qilish, xatodan saboq chiqarish kabi ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Zamonaviy ta’lim olamida bolaning tafakkurini rivojlantirish uchun nafaqat mavzuni o‘rgatish, balki o‘yin, amaliy faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali yangi qobiliyatlarni mustahkamlash muhimdir.Tafakkur insonning atrof-muhitni anglab, muammolarni hal qilish, sabab-natija bog‘lanishlarini tushunish jarayonidir. Tafakkur-jiddiy ravishda yangilikni qidirish va ochishga bog‘liq, aloqador psixik jarayondir, uning tahlili va sintezi jarayonida voqelikni bavosita va umumlashtirib aks ettirish jarayonidir. Tafakkur amaliy faoliyat asosida hissiy bilishlardan paydo bo‘ladi va hissiy bilish chegarasidan ancha tashqariga chiqib ketadi. Tafakkur-bu predmet va hodisalarning umumiy xususiyatlarini aks ettirish, ular o‘rtasidagi qonuniy aloqalar hamda munosabatlarni topish jarayonidir. Boshqacha qilib aytganda, tafakkur-bu borliqni umumlashtirilgan holda va bevosita aks ettirishdir. Tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shaklidir. Biroq oldindan ko‘rish uchun dalillarni umumlashtirish va shu umumlashmalar asosida xuddi shunga o‘xshash boshqa dalillarga ham tadbiq etish mumkin bo‘lgan xulosalar chiqarish kerak bo‘ladi.Bu ikkiyoqlama yondashish yakkadan umumiyga, umumiydan yakkaga-tafakkur orqali amalga oshiriladi. Voqelik tafakkurda idrok va tasavvurlardagiga qaraganda chuqurroq va to‘laroq aks etadi. Narsa va hodisalar o‘rtasidagi eng muhim bog‘lanishlar va munosabatlar tafakkur yordami bilan ochiladi. Binobarin, tafakkur insonning shunday aqliy faoliyatidirki, bu faoliyat voqelikni eng aniq to‘liq, chuqur va umumlashtirib aks ettirishga insonning tag‘in ham oqilona amaliy faoliyat bilan shug‘ullanishiga imkon beradi. Bolaning bog‘cha yoshdagi davrida uning erkin harakat qilish maydoni yasli

yoshdagi daviga nisbatan juda ham kengayib ketadi. Bu esa tafakkuming rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga egadir. Bog‘cha yoshdagi bolalar o‘z tajribalarida ancha narsalami bilib olganlaridan so‘ng narsalaming ichki xususiyatlari bilan ham qiziqa boshlaydilar. Shu sababli ularda juda ko‘p savollar (bu nima? nega bunaqa? Kim qilgan? qayerdan kelgan? nima qiladi? kabi) paydo bo‘ladi. Bu shubhasiz, tafakkuming faol va jadal rivojlanishi uchun zamin hozirlaydi. Bog‘cha yoshdagi bolalarda har xil sohalaiga doir savollamini tug‘ilishi ular tafakkurining shakllanayotganligidan darak beradi. Shuning uchun bolalaming savollariga doimo ahamiyat bilan qarash kerak. Bola o‘z savoliga javob topa olmasa yoki katta odamlar uning savoliga ahamiyat bermasalar, undagi qiziquvchanlik, sinchkovlik susaya boshlaydi. Lekin bog‘cha yoshdagi bolalaming hamma savolariga javob berish qiyin, chunki ular o‘zlari hali mutlaqo tushunmaydigan narsalar va hodisalar haqida ham savol beraveradilar. Tarbiyachi bolalaming son-sanoqsiz savollariga ulaming yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda javob berishi va tushuntirishi lozim. Bog‘cha yoshidagi bolalaning tajribalari orta borgan sari narsa va hodisalar o‘rtasidga o‘zaro bog‘liqlik hamda ayrim tabiiy sabablarni tushuna boshlaydilar. Masalan, katta guruh bolalarining gaplariga diqqat qilsak, ular shunday hodisalar haqida mulohaza yuritishayotganlarining guvohi bo‘lamiz. “Temir og‘ir narsa bo‘lgani uchun suvda cho‘kadi, yog‘och yengil, shuning uchun u oqadimi”, “ichi bo‘sh banka yengil, shuning uchun u cho‘kmaydi”, “urug‘ni yerga eksa, ko‘karib chiqadi” va shu kabilar. Bog‘cha yoshidagi bolalar tafakkur jarayonidaayni shu chog‘da idrok qilayotgan narsalargina emas, balki ilgari idrok qilgan narsalariga ham tayana oladilar. Masalan, bolaga ilgaridan ma’lum bo‘lgan biron topshiriq yoki savol berilsa, u o‘z tasavvuriga asoslanib, qiynalmay, darhol javob qaytaradi. Chunonchi 6 yoshli bir boladan “yong‘oq suvda cho‘kadimi yoki oqadimi?” deb so‘ralganida, u “oqadi” deb javob bergan. Bolaning to‘g‘ri javob berganligiga sabab shundaki, u o‘z tajribasida yong‘oqni suvga tashlab ko‘rgan. Ana shu tarzda bog‘cha yoshidagi bolalarda induktiv va deduktiv xulosa chiqarishning eng sodda shakllari yuzaga kela boshlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak maktabgacha yoshdagi bolalaro‘zlarining mustaqil harakatlari davomida atroflaridagi turli xil narsalarbilan bevosita taqqoslash, analiz qilish va nihoyat umumlashtirish kabi fikr qilish jarayonlarini vujudga keltiradi va takomillashtiradi.Tafakkurning bolalarda rivojlanishi nafaqat bilimlar yig‘ish jarayoni, balki til, muloqot, va ijtimoiy ko‘nikmalar bilan chambarchas bog‘liq dinamik jarayon. Tafakkurinson aqliy faoliyatining yuksak shaklidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Z. Nishanova, G. Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2006.
2. Z. Nishanova va boshq. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. Darslik. Toshkent. 2017.
3. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. –T.: O‘qituvchi, 1993.
4.O.Xasanboeva va boshqalar/ Pedagogika tarixi. Qo„llanma-T:. “O„qituvchi” 1997.
5.Eshbekova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarga yozishni o‘rgatish vazifasini amalga oshirishda o‘‟yinlardan foydalanish. journal of innovations in social sciences.:01 | Jan - 2023 ISSN: 2181- Volume: 03 Issue 2594

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA CHET TILLARINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘RGATISH METODIKASI

Davlataliyeva Mohidil Abrorjon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) 1 kurs magistranti
davlataliyevamohidil@gmail.com
Tel:+998941522280

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini o‘rgatishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalarning yosh psixologik xususiyatlari, ularning kognitiv rivoji hamda til o‘rganishga bo‘lgan tabiiy qiziqishi hisobga olingan holda texnologiyalarning samaradorligi yoritilgan. Maqolada multimedia vositalari, interaktiv ilovalar, raqamli o‘yinlar va sun’iy intellektga asoslangan platformalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar bolalarning lug‘at boyligini oshirish, talaffuzni shakllantirish va chet tiliga nisbatan ijobiy motivatsiyani kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, chet tillarini o‘qitish, zamonaviy texnologiyalar, raqamli ta’lim, interaktiv metodika.

Аннотация: В статье анализируются методические основы обучения иностранным языкам детей дошкольного возраста с использованием современных образовательных технологий. В исследовании учитываются возрастные и психологические особенности детей, их когнитивное развитие и естественная мотивация к изучению языка. Особое внимание уделяется роли мультимедийных средств, интерактивных приложений, цифровых игр и платформ на основе искусственного интеллекта. Результаты исследования показывают, что обучение с применением современных технологий способствует расширению словарного запаса, формированию правильного произношения и повышению интереса детей к иностранному языку.

Ключевые слова: дошкольное образование, обучение иностранным языкам, современные технологии, цифровое обучение, интерактивная методика.

Abstract: This article analyzes the methodological foundations of teaching foreign languages to preschool children using modern educational technologies. The study takes into account age-related psychological characteristics, cognitive development, and children’s natural motivation for language learning. Special attention is paid to the role of multimedia tools, interactive applications, digital games, and artificial intelligence-based platforms in the educational process. The research findings indicate that technology-based instruction significantly enhances vocabulary development, pronunciation skills, and positive motivation toward foreign language learning.

Keywords: preschool education, foreign language teaching, modern technologies, digital learning, interactive methodology.

Bugungi globallashuv sharoitida chet tillarini bilish shaxsning ijtimoiy va kasbiy rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, chet tillarini o‘rganishni erta yoshdan boshlash tilni tabiiy muhitda o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Maktabgacha yosh davri bolalarning

nutqiy faolligi, eshitish qobiliyati va taqlidchanligi eng yuqori darajada bo‘ladigan bosqich sanaladi. Shu sababli mazkur davrda chet tillarini o‘rgatish samarador metodik yondashuvlarni talab etadi.

An’anaviy o‘qitish usullari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetarli darajada qiziqarli bo‘lmasligi mumkin. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari esa bolalarning diqqatini jalb etish, ularni faol ishtirokchi sifatida ta’lim jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Shundan kelib chiqib, ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘rgatish metodikasi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida chet tilini o‘qitishda bir qator muammolar mavjud. Ulardan asosiylari bolalarning yosh xususiyatlariga mos metodika tanlash, ularning e’tiborini uzoq vaqt davomida saqlab qolish va o‘quv jarayonini qiziqarli tashkil etish bilan bog‘liq. Shuningdek, ayrim holatlarda o‘qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan bo‘lishi ham ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish bu muammolarni bartaraf etishning samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi. Ammo texnologiyalardan maqsadsiz yoki metodik asossiz foydalanish kutilgan natijani bermaydi. Shu bois, texnologiyalar asosida chet tilini o‘rgatishning ilmiy asoslangan metodikasini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda tahliliy, qiyosiy va kuzatuv usullaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili orqali maktabgacha ta’limda chet tillarini o‘rgatish bo‘yicha mavjud yondashuvlar o‘rganildi. Amaliy kuzatuvlar esa zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning samaradorligini aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, pedagogik tajriba jarayonida multimedia materiallari, interaktiv o‘yinlar va mobil ilovalar asosida tashkil etilgan darslar bolalarning til o‘zlashtirish darajasiga qanday ta’sir ko‘rsatishi o‘rganildi. Olingan ma’lumotlar umumlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarildi.

ASOSIY QISM

Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini o‘rgatish masalasi g‘arb va sharq pedagogik maktablarida turlicha yondashuvlar asosida talqin qilingan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat — bolaning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga tayanishdir.

G‘arb olimlaridan biri **Jean Piaget** bolalarning kognitiv rivojlanish nazariyasida maktabgacha yosh davrini sezgi-harakat va intuitiv tafakkur bosqichi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bu davrda bolalar mantiqiy qoidalarni emas, balki tajriba va tasavvur asosida bilimni o‘zlashtiradi. Shu sababli chet tilini o‘rgatishda abstrakt grammatik tushunchalardan ko‘ra, vizual va faoliyatga asoslangan texnologiyalar samaraliroq bo‘ladi. Multimedia va interaktiv o‘yinlar aynan Piaget ta’kidlagan kognitiv rivojlanish mexanizmlariga mos keladi.

Amerikalik olim **Jerome Bruner** esa “kashfiyot orqali o‘rganish” nazariyasini ilgari surib, bolalar bilimni tayyor shaklda emas, balki faol izlanish jarayonida egallashi kerakligini ta’kidlaydi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, interaktiv ilovalar va o‘yinlar bolaga til materialini mustaqil kashf etish imkonini beradi. Bu esa chet tilini o‘rganishda mustahkam va barqaror natijalarni ta’minlaydi.

Stephen Krashenning “input hypothesis” nazariyasiga ko‘ra, til o‘zlashtirish tabiiy va tushunarli til muhiti orqali yuz beradi. Unga ko‘ra, bolaga uning yosh va bilim darajasiga mos, qiziqarli va bosimsiz til muhiti yaratilsa, til o‘z-o‘zidan shakllanadi. Zamonaviy texnologiyalar

yordamida yaratilgan audio va video materiallar aynan shunday tabiiy til muhitini ta’minlash imkonini beradi.

Sharq pedagogik tafakkurida esa bola tarbiyasi va ta’limi doimo insonparvarlik va tabiiylik tamoyillari asosida ko‘rib chiqilgan. Buyuk mutafakkir **Abu Nasr Forobiy** ta’lim jarayonida insonning qobiliyati va yosh xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlagan. Uning fikricha, bilim majburlash orqali emas, balki qiziqish va ehtiyoj asosida berilishi kerak. Zamonaviy texnologiyalar orqali tashkil etilgan o‘yinli mashg‘ulotlar aynan shu g‘oyaga mos keladi.

Abu Ali ibn Sino ham bolalik davrida bilim berishda ortiqcha zo‘riqish va murakkablik zararli ekanini qayd etgan. U bolani asta-sekinlik bilan, uning ruhiy holatini inobatga olgan holda o‘qitish tarafdori bo‘lgan. Multimedia va interaktiv metodlar bolani charchatmasdan, tabiiy ravishda chet tiliga jalb etish imkonini beradi.

Zamonaviy sharq pedagogikasida, xususan, yapon va koreys ta’lim tizimlarida maktabgacha ta’limda texnologiyalar yordamida til o‘rgatish keng qo‘llanilmoqda. Bu tajribalar bolalarda erta yoshdan kommunikativ kompetensiyani shakllantirish mumkinligini amalda isbotlamoqda.

Zamonaviy texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tilini o‘rgatishda muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Multimedia texnologiyalari orqali bolalar chet tilidagi so‘z va iboralarni nafaqat eshitadi, balki vizual obrazlar orqali ham idrok etadi. Bu esa axborotni mustahkamroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Interaktiv doskalar, planshetlar va mobil qurilmalar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Raqamli o‘yinlar esa o‘rganilayotgan til materialini tabiiy va qiziqarli muhitda takrorlash imkonini yaratadi. Ayniqsa, sun’iy intellekt asosidagi ilovalar bolalarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda mashqlarni taklif etishi bilan ajralib turadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini o‘rgatish jarayoni o‘ziga xos pedagogik va psixologik yondashuvni talab etadi. Ushbu yosh bosqichida bolalar atrof-muhitni faol idrok etadi, yangi ma’lumotlarni tez qabul qiladi va taqlid qilish orqali o‘rganadi. Shu sababli chet tilini o‘rgatishda an’anaviy grammatik yondashuvdan ko‘ra, kommunikativ va faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar samaraliroq hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar aynan ushbu metodlarni amalga oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi maktabgacha ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirib, o‘qituvchi va bola o‘rtasidagi o‘zaro aloqani yangi bosqichga olib chiqdi. Multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda ko‘rish, eshitish va harakat orqali o‘rganishni ta’minlaydi. Masalan, animatsion videolar, ovozli ertaklar va interaktiv qo‘shiqlar orqali chet tilidagi so‘zlar va iboralar bolalar xotirasida mustahkam saqlanib qoladi.

Raqamli o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng samarali o‘qitish vositalaridan biri hisoblanadi. O‘yin jarayonida bolalar chet tilini o‘rganayotganini sezmagan holda yangi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. Bu esa o‘rganishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Zamonaviy mobil ilovalar orqali ranglar, hayvonlar, kundalik buyumlar va oddiy gap tuzilmalari oson va tabiiy tarzda o‘zlashtiriladi. Bunday ilovalar bolalarning yosh xususiyatlariga mos dizayn va oddiy interfeysga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi.

Interaktiv texnologiyalarning yana bir muhim jihati shundaki, ular individual yondashuvni ta’minlaydi. Har bir bolaning o‘rganish tezligi va qobiliyati turlicha bo‘lganligi sababli, sun’iy

intellekt asosida ishlab chiqilgan platformalar bolaning bilim darajasiga mos mashqlarni taklif etadi. Bu esa o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi va bolalarda muvaffaqiyat hissini uyg‘otadi.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etilgan chet tili mashg‘ulotlarida nutq faoliyatining barcha turlari — tinglab tushunish, gapirish va qisman o‘qishga tayyorgarlik bosqichlari rivojlantiriladi. Audio materiallar yordamida bolalar chet tilidagi tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rganadi, videomateriallar esa so‘z va iboralarni vaziyat bilan bog‘lab idrok etishga yordam beradi. Natijada bolalarda chet tilida elementar muloqot qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar asosida o‘tkazilgan mashg‘ulotlarda bolalarning faolligi sezilarli darajada oshadi. Ular dars jarayonida faol ishtirok etadi, savollarga javob berishga intiladi va o‘rganilgan materialni kundalik hayotda qo‘llashga harakat qiladi. Bu esa chet tilini o‘rgatish jarayonining tabiiy va uzluksiz bo‘lishini ta’minlaydi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali ota-onalar bolalarining o‘rganish jarayonini kuzatib borishi, uy sharoitida mashqlarni mustahkamlashi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining uzviyligini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda ishtirok etgan bolalarning lug‘at boyligi an’anaviy usullarda o‘qitilgan bolalarga nisbatan tezroq kengaygan. Talaffuz ko‘nikmalarining shakllanishida ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

Bundan tashqari, bolalarning chet tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasi sezilarli darajada oshdi. Texnologiyalardan foydalanilgan mashg‘ulotlar bolalarda mustaqil fikrlash, eslab qolish va muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini zamonaviy texnologiyalar asosida o‘rgatishda bir qator samarali metodlarni qo‘llash mumkin. Ushbu metodlar bolalarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va qiziqishlariga mos bo‘lishi bilan ajralib turadi.

Eng avvalo, **kommunikativ metod**ni ta’kidlash lozim. Bu metodda asosiy e’tibor til qoidalarini yodlashga emas, balki oddiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Multimedia vositalari yordamida yaratilgan dialoglar, qisqa videolar va ovozli mashqlar bolalarda chet tilida gapirishga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

O‘yin texnologiyalari asosidagi metod maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng mos yondashuvlardan biridir. Raqamli o‘yinlar orqali so‘z boyligini oshirish, ranglar, hayvonlar, kundalik predmetlarni o‘rgatish samarali natija beradi. Bu jarayonda bola o‘rganayotganini sezmaydi, lekin til elementlari uning xotirasida mustahkamlanadi.

Multisensor metod ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodda ko‘rish, eshitish va harakat bir vaqtda ishga tushiriladi. Masalan, interaktiv qo‘shiqlar, harakatli videolar va sensorli ekranlar orqali so‘z va iboralar tezroq o‘zlashtiriladi. Bu usul bolalarning tabiiy idrok mexanizmlariga to‘liq mos keladi.

Storytelling (hikoya asosida o‘qitish) metodi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashganda yanada samarali bo‘ladi. Animatsion ertaklar va raqamli hikoyalar orqali bolalar chet tilidagi so‘zlarni kontekstda o‘rganadi. Bu esa tilni mexanik emas, mazmunli tarzda o‘zlashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, **individual yondashuvga asoslangan metodlar**ni ham qo‘llash mumkin. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar bolaning bilim darajasini aniqlab, unga mos mashqlarni taklif etadi. Natijada har bir bola o‘z imkoniyatiga qarab rivojlanadi va muvaffaqiyatsizlik hissini his qilmaydi.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish pedagogik jihatdan samarali va maqsadga muvofiq hisoblanadi. Texnologiyalar bolalarning yosh psixologik xususiyatlariga mos kelib, ularning qiziqishi va faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarda chet tiliga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ularning lug‘at boyligini oshiradi va to‘g‘ri talaffuz ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Eng muhimi, bunday yondashuv bolalarda mustaqil fikrlash, eslab qolish va muloqot qilish kompetensiyalarini erta yoshdan rivojlantirishga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, texnologiyalarni metodik asosda va maqsadli qo‘llash orqali maktabgacha ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘rgatish sifati sezilarli darajada oshadi. Shu bois, pedagoglar zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha doimiy ravishda bilim va ko‘nikmalarini oshirib borishi lozim.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tillarini zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘rgatish kelajakda ularning intellektual, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu metodik yondashuv ta’lim tizimida innovatsion rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cameron, L. *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge University Press, 2001.
2. Harmer, J. *How to Teach English*. Longman, 2015.
3. Shin, J. K., Crandall, J. *Teaching Young Learners English*. National Geographic Learning, 2014.
4. Pinter, A. *Teaching Young Language Learners*. Oxford University Press, 2017.
5. Richards, J. C., Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press, 2019.
6. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
7. Nunan, D. *Language Teaching Methodology*. Prentice Hall, 2003.
8. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi. Toshkent, 2022.

MAVZU:TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH:GEOGRAFIK TA’LIM MISOLIDA

Gulyor Vahobjonovna
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi,geografiya yo‘nalishi 2-kurs 242 –guruh talabasi Ilhomova
gulyorilhomova@gmail.com

Annotatsiya:Ushbu maqolada ta’lim tizimini raqamlashtirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) o‘quv jarayoniga integratsiya qilish masalalari yoritilgan.Tadqiqotning asosiy maqsadi – geografiya darslarida GIS(Geografik Axborot Tizimlari),VR(Virtual Voqelik) va interfaol platformalardan foydalanishning o‘quvchilarning kognitiv faoliyati va o‘zlashtirish darajasiga ta’sirini tahlil qilishdir.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning fazoviy tasavvurini kengaytiradi va funksional savodxonligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, GIS texnologiyalari, VR/AR, PISA, kompetensiya, interfaol ta’lim, geografik qobiq, media savodxonlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы цифровизации системы образования и интеграции современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в учебный процесс. Основная цель исследования заключается в анализе влияния использования ГИС (геоинформационных систем), VR (виртуальной реальности) и интерактивных платформ на познавательную деятельность учащихся и уровень их усвоения знаний на уроках географии. Результаты исследования показывают, что современные технологии расширяют пространственное мышление учащихся и повышают их функциональную грамотность.

Ключевые слова: Цифровая педагогика, ГИС-технологии, VR/AR, PISA, компетенция, интерактивное обучение, географическая оболочка, медиаграмотность.

Annotation: This article examines the issues of digitalizing the education system and integrating modern information and communication technologies (ICT) into the learning process. The main objective of the study is to analyze the impact of using GIS (Geographic Information Systems), VR (Virtual Reality), and interactive platforms in geography lessons on students’ cognitive activity and learning outcomes. The research results show that modern technologies enhance students’ spatial thinking and increase their functional literacy.

Keywords: Digital pedagogy, GIS technologies, VR/AR, PISA, competence, interactive learning, geographic shell, media literacy.

XXI asr ta’lim tizimi oldiga qo‘yilgan asosiy talab – bu shunchaki bilim berish emas, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olish (funksional savodxonlik) ko‘nikmalarini shakllantirishdir. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasidagi islohotlari ham aynan “Ta’lim 4.0” standartlariga o‘tishni taqozo etmoqda.

Geografiya fani – bu tabiat va jamiyat o‘rtasidagi murakkab aloqalarni o‘rganuvchi fan bo‘lib, uni an’anaviy “bo‘r va doska” metodi bilan to‘liq tushuntirish imkonsiz. Geografik jarayonlarni (masalan, litosfera plitalari harakati, siklonlar hosil bo‘lishi yoki demografik o‘zgarishlar) vizuallashtirishda zamonaviy texnologiyalar hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Muammo shundaki, aksariyat hollarda texnologiyadan foydalanish faqat taqdimot (slayd) ko‘rsatish bilan cheklanib qolmoqda. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u texnologiyani “ko‘rgazma” vositasidan “tadqiqot” vositasiga aylantirish yo‘llarini ochib beradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda empirik kuzatish, pedagogik tajriba-sinov va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida “Prezident maktablari” ning
7-8 sinf o‘quvchilari tanlab olindi.
Tajriba ikki guruhda olib borildi:

Nazorat guruhi:An’anaviy metodlar (darslik, atlas va yozuv taxtasi) asosida o‘qitildi.

Tajriba guruhi: Quyidagi zamonaviy texnologiyalar joriy etildi:
Google Earth Pro va ArcGIS Online:Relyef shakllari va xaritalar bilan ishlash uchun.
Virtual Reality (VR) ko‘zoynaklari:“Antarktida tabiati” va “Okean tubi” mavzulariga virtual sayohat uyushtirish uchun.
Gamifikatsiya (Quizizz, Kahoot):Olingan bilimlarni tezkor baholash va raqobat muhitini yaratish uchun.
QR-kodli topshiriqlar:Darslikdagi ma’lumotlarni raqamli resurslar bilan boyitish uchun.Tadqiqot davomiyligi 3 oyni tashkil etdi va yakunda har ikki guruhdan PISA testlari formatidagi maxsus sinov ishi olindi.

Natijalar

Tajriba yakunlari bo‘yicha olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilindi va quyidagi natijalar qayd etildi:

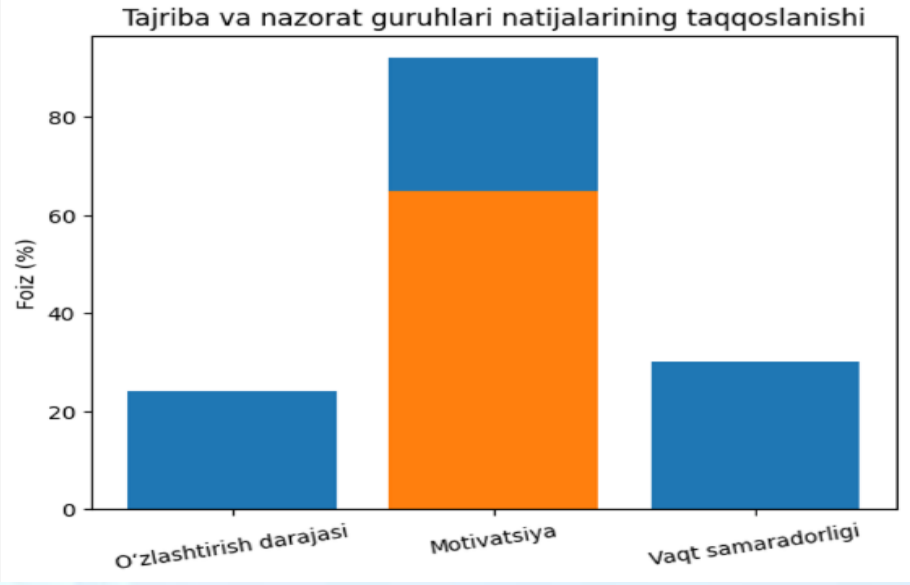

Tajriba yakunlari bo‘yicha olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilindi va quyidagi natijalar qayd etildi:

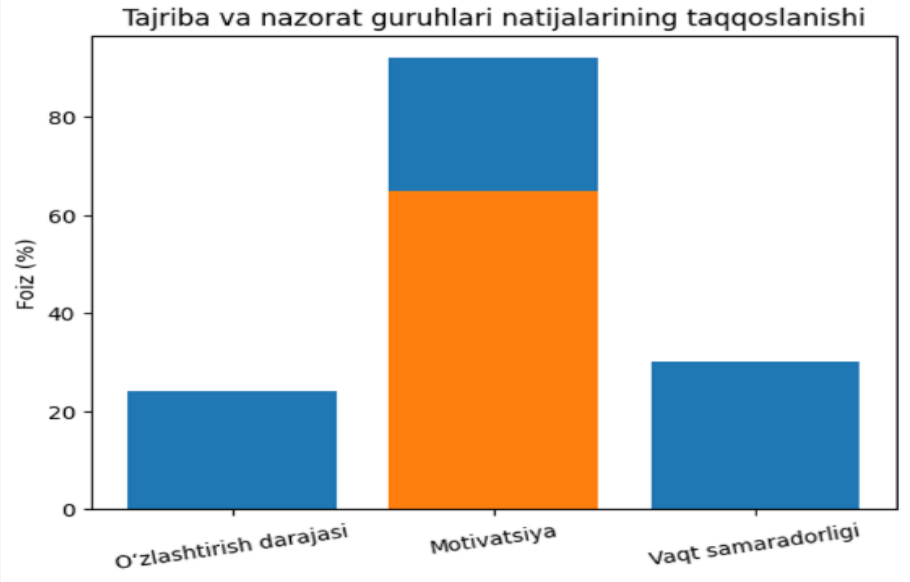

O‘zlashtirish ko‘rsatkichi: Tajriba guruhidagi o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasi nazorat guruhiga nisbatan 24% ga yuqori ekanligi aniqlandi.

Motivatsiya: Tajriba guruhidagi o‘quvchilarning 92 foizi darslarda faol ishtirok etish istagini bildirdi (nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 65% edi).

Vizual xotira va fazoviy fikrlash: 3D modellar va GIS dasturlari bilan ishlagan o‘quvchilar xaritadagi obyektlarni tasavvur qilishda va ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni topishda (masalan, iqlim va relyef bog‘liqligi) yuqori natija ko‘rsatdilar.

Vaqt samaradorligi: Raqamli platformalar orqali baholash o‘qituvchining vaqtini 30% ga tejadi, bu esa individual ishlash uchun imkoniyat yaratdi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Xususan:

Vizualizatsiyaning kuchi: Geografiya – makon va zamon fani. O‘quvchi vulqon otilishini videoda ko‘rishi yoki Google Earth orqali Amazon o‘rmonlarining qisqarishini yillar kesimida kuzatishi, darslikdagi matndan ko‘ra kuchliroq taasurot va tushuncha beradi.

Individual yondashuv: Raqamli platformalar har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligiga moslashish imkonini beradi. Kuchli o‘quvchilar murakkabroq GIS loyihalar ustida ishlasa, bo‘sh o‘zlashtiruvchilar vizual animatsiyalar orqali bazaviy tushunchalarni mustahkamlaydi.

Muammolar: Shu bilan birga, texnik ta’minot (internet tezligi, gadjetlar yetishmovchiligi) va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi yetishmasligi asosiy to‘siqlar sifatida namoyon bo‘ldi. Texnologiya – bu vosita, agar metodika to‘g‘ri tanlanmasa, u shunchaki “chalg‘ituvchi o‘yinchoq” bo‘lib qolishi mumkin.

Xulosa

“Ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish” mavzusidagi tadqiqotimiz shuni tasdiqladiki, raqamli vositalar ta’lim sifatini oshirishning eng samarali drayveridir. Xulosa o‘rnida quyidagilar taklif etiladi:

Geografiya darslarida GIS texnologiyalarini maktab dasturiga chuqurroq integratsiya qilish.

O‘qituvchilar uchun “Raqamli pedagogika” bo‘yicha doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Darsliklarni to‘liq mediatizatsiya qilish (AR va QR-kodlar tizimi). Kelajak ta’limi devorlari bilan emas, balki imkoniyatlari bilan o‘lchanadi. Texnologiya esa bu imkoniyatlar kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M.“Yangi O‘zbekiston strategiyasi” – Toshkent, 2021.
2.Bednarz, S.W.,Schee, J. (2006). Europe and the United States: the implementation of geographic information systems in secondary education in two contexts. Technology, Pedagogy and Education.
3.Vahobov H.,Zayniddinov F.“Geografiya o‘qitish metodikasi”. – Toshkent, 2020.
4.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

O‘ZBEK XALQINING ETNIK MADANIY AN’ANALARI ASOSIDA 6–7 YOSHLI BOLALARGA ELEMENTAR MATEMATIK TA’LIM BERISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Maxmudova Salimajon Azad qizi
Urganch Davlat Pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi mutaxassisligi magistranti
maxmudovasalmajon@gmail.com
+998 (91) 868 08 17

Annotatsiya. Ushbu maqolada 6–7 yoshli bolalarga elementar matematik tushunchalarni o‘rgatishda o‘zbek xalqining etnik madaniy an’analaridan didaktik vosita sifatida foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda kontent tahlil, pedagogik kuzatish va taqqoslash yondashuvlari qo‘llanildi. Natijada milliy o‘yinlar, amaliy hunarmandchilik va marosimiy tajriba orqali sanash, guruhlash va o‘lchash ko‘nikmalari barqarorroq shakllanishi asoslandi.

Kalit so‘zlar: etnomadaniyat, elementar matematika, 6–7 yosh, xalq o‘yinlari, o‘lchash, guruhlash, maktabga tayyorgarlik

Аннотация. В статье анализируются дидактические возможности использования этнокультурных традиций узбекского народа при обучении элементарной математике детей 6–7 лет. Применены контент-анализ, педагогическое наблюдение и сравнительный подход. Полученные результаты показывают, что народные игры, ремесленные практики и бытовые измерительные действия усиливают усвоение счёта, классификации и измерения, повышая осмысленность математических представлений.

Ключевые слова: этнокультура, элементарная математика, 6–7 лет, народные игры, измерение, классификация, готовность к школе

Abstract. The article examines didactic opportunities for teaching elementary mathematics to 6–7-year-old children through Uzbek ethnocultural traditions. Content analysis,

pedagogical observation, and comparative reasoning were used. The results demonstrate that folk games, craft-based activities, and everyday measurement practices support more meaningful acquisition of counting, classification, and measuring skills, strengthening conceptual understanding and classroom engagement.

Keywords: ethnoculture, early mathematics, age 6–7, folk games, measurement, classification, school readiness.

Maktabgacha ta’limning yakuniy bosqichi bo‘lgan 6–7 yosh davrida elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish nafaqat keyingi o‘quv faoliyatining muvaffaqiyati, balki bolaning bilish usullarini egallashi nuqtayi nazaridan ham tayanch ahamiyat kasb etadi. Bugungi xalqaro maktabgacha ta’lim tadqiqotlarida erta matematik kompetensiyalarni rivojlantirishda kontekstga boy, mazmunan bola tajribasiga yaqin o‘quv vaziyatlari hal qiluvchi omil sifatida ko‘rsatiladi: bola sanash, taqqoslash, o‘lchash kabi amallarni abstrakt mashq sifatida emas, balki ma’noli faoliyat tarkibida bajarganda tushuncha barqarorroq shakllanadi [7]. O‘zbekiston sharoitida bunday ma’noli kontekstning kuchli manbai sifatida etnik madaniy an’analar, kundalik turmushda ishlatiladigan miqdoriy tasavvurlar, xalq o‘yinlari hamda amaliy hunarmandchilik tajribasini ko‘rsatish mumkin. Biroq amaliyotda bu resurs ko‘pincha dekorativ “milliylik” darajasida qolib ketadi: folklor namunasi yoki buyum ko‘rgazmali vosita sifatida qo‘yiladi, ammo u matematik mazmunni ishlab chiqish, vazifa konstruksiyasi, bosqichma-bosqich didaktik ketma-ketlik bilan bog‘lanmaydi. Natijada etnomadaniy material ta’lim natijasiga xizmat qilmay, mavzudan chetga chiqaruvchi qo‘shimcha sifatida qabul qilinishi ehtimoli ortadi.

Ilmiy adabiyotlarda maktabgacha ta’limda matematika metodikasi keng yoritilgan, xususan, son tushunchasi, fazoviy munosabatlar, geometrik shakllar va o‘lchash tasavvurlarini bosqichma-bosqich berish masalalari izchil ishlab chiqilgan [1], [5]. Shu bilan birga, etnomadaniy yondashuvning aynan elementar matematika mazmuniga integratsiyalashgan modeli, ya’ni qaysi an’ana yoki amaliyot qaysi matematik tushunchaga qanday didaktik mexanizm orqali bog‘lanishi, qaysi mezonlar asosida tanlanishi, 6–7 yosh xususiyatlari bilan qanday moslashtirilishi masalalarida ilmiy bo‘shliq saqlanib qolmoqda. Xalq og‘zaki ijodi, urf-odat va o‘yinlar tarbiyaviy resurs sifatida ko‘p tilga olinadi, ammo matematik ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan, kuzatiladigan indikatorlar bilan asoslangan tahlillar yetarli emas [2], [6]. Demak, muammo etnomadaniy materialni “mazmuniy bezak” emas, balki matematik tushunchani hosil qiluvchi bilish faoliyatini tashkil etuvchi didaktik resurs sifatida ilmiy asoslashdan iborat.

Mazkur maqolaning maqsadi o‘zbek xalqining etnik madaniy an’analari asosida 6–7 yoshli bolalarga elementar matematik ta’lim berishning didaktik imkoniyatlarini aniqlash, ularni tanlash va dars jarayoniga kiritish mezonlarini asoslash hamda bunday yondashuvning o‘quv natijalariga ta’sirini tizimli tarzda tavsiflashdan iborat. Maqsad quyidagi vazifalar orqali ochib beriladi: birinchidan, etnomadaniy an’analarning matematik mazmun bilan bog‘lanish nuqtalarini kontseptual xaritalash; ikkinchidan, 6–7 yosh uchun mos didaktik mexanizmlarni ishlab chiqish; uchinchidan, amaliy kuzatishlar asosida o‘quv natijalaridagi tipik o‘zgarishlarni tavsiflash va ularni umumlashtirish. Tadqiqotning yangiligi shundaki, etnik an’analar “motivatsion fon” sifatida emas, balki sanash, guruhlash, o‘lchash va fazoviy munosabatlarni hosil qiluvchi faoliyat arxitekturasi sifatida ko‘riladi, ya’ni didaktik dizaynning ichki mexanizmlari darajasida izohlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi ijtimoiy-madaniy yondashuv va faoliyatga yo‘naltirilgan didaktika tamoyillariga tayandi; bunda matematik tushunchalar bolada tayyor shaklda berilmay, predmetli-amaliy harakat, til birliklari va o‘yin qoidalari orqali bosqichma-bosqich umumlashtiriladi [7].

Birinchi yo‘nalish nazariy-analitik bo‘lib, o‘zbek xalqining bolalar folklori, xalq o‘yinlari, hunarmandchilik amaliyotlari va kundalik o‘lchov tajribalariga oid manbalar kontent tahlil qilindi; bu tahlilda matematik mazmunga bevosita yoki bilvosita aloqador birliklar ajratib olindi: sanash va ketma-ketlik, juftlik va simmetriya, guruhlash va klassifikatsiya, o‘lchash va taqqoslash, makoniy yo‘nalish va shakl belgilari. Kontent tahlilning maqsadi “an’ana–matematik tushuncha” bog‘lanishini tasodifiy emas, mezonli tarzda qurish bo‘ldi; mezonlar sifatida bolaning yoshiga mosligi, faoliyatga kiritish imkoniyati, xavfsizlik va axloqiy neytrallik, o‘quv vazifani variativlashtirish imkoniyati qabul qilindi.

Ikkinchi yo‘nalish empirik bo‘lib, maktabga tayyorlov guruhlarida pedagogik kuzatish olib borildi. Kuzatishda ta’lim jarayoniga kiritilgan etnomadaniy kontekstli topshiriqlarning bolalar tomonidan bajarilish usullari, xatolarning tiplari, og‘zaki izohlarning paydo bo‘lishi, o‘z-o‘zini nazorat qilish belgilari va hamkorlikdagi muhokama jarayonlari qayd etildi. Kuzatish protokollari keyinchalik analitik kodlash yo‘li bilan umumlashtirildi: masalan, sanashda barqarorlik, bir-biriga mos qo‘yish, taqqoslash mezonini tanlash, o‘lchov birligini takror qo‘llash kabi indikatorlar orqali.

Uchinchi yo‘nalish taqqoslovchi tahlil bo‘lib, etnomadaniy kontekstsiz an’anaviy mashqlar bilan etnomadaniy kontekstli vazifalarning didaktik yuklamasi qiyoslandi; bu yerda “didaktik yuklama” deganda bolaning bir vaqtda nechta kognitiv amalni bajarishi, vazifa ma’nosini anglash tezligi va xatoni tuzatish imkoniyatining mavjudligi tushunildi [5], [8]. Taqqoslovchi tahlil metod tanlashda asosiy sabab shundan iborat bo‘ldiki, etnomadaniy materialning foydasi deklarativ emas, aynan o‘quv amali tuzilishiga qanday ta’sir qilishi orqali ko‘rinadi.

Etik jihatdan tadqiqot bolalar salomatligi va sha’niga zarar yetkazmaydigan, baholashda kamsitish va bosimga yo‘l qo‘ymaydigan tamoyillar asosida olib borildi; kuzatishlar ta’lim jarayonining odatiy ritmiga moslashtirildi, shaxsiy ma’lumotlar umumlashtirilgan ko‘rinishda tahlil qilindi. Metodlarning bunday kombinatsiyasi tadqiqot maqsadiga mos keladi: kontent tahlil didaktik resurslarni tanlashni asoslaydi, kuzatish ularning amaliy ishlash mexanizmini ochadi, taqqoslovchi tahlil esa natijalarni umumlashtirish va nazariy xulosaga olib keladi.

Kontent tahlil natijasida o‘zbek etnik madaniy an’analari tarkibidan elementar matematika uchun yuqori didaktik salohiyatga ega bo‘lgan uchta yirik resurs guruhi ajratildi: xalq o‘yinlari va bolalar folklori, amaliy hunarmandchilik va bezak amaliyoti, hamda kundalik turmushdagi o‘lchash-taqqoslash tajribasi. Har bir guruh bo‘yicha “an’ana–matematik amal–kutiladigan natija” bog‘lanishi konseptual asosda qurilganda, 6–7 yosh bolalar uchun ayniqsa muhim bo‘lgan quyidagi natijaviy yo‘nalishlar barqaror kuzatildi: sanashning ma’nolilashuvi, guruhlash va klassifikatsiyaning mezonga tayanishi, o‘lchash tasavvurlarining birlik va takrorlash g‘oyasi bilan bog‘lanishi, hamda fazoviy munosabatlarni til orqali ifodalashning faollashuvi.

Xalq o‘yinlari va bolalar folklori bilan bog‘liq natijalarda asosiy topilma shundan iborat bo‘ldiki, qoidaga asoslangan o‘yin vaziyatlari sanashni mexanik ketma-ket aytishdan ajratib, “nechta” savoliga javob beradigan bir-biriga mos qo‘yish amaliga tabiiy tarzda olib kiradi. Kuzatishlarda o‘yin jarayonida bola sanashni o‘z-o‘zidan tekshirishi, xatoni qayta sanash orqali tuzatishi va navbat bilan harakat qilishda ketma-ketlikni saqlashi ko‘proq uchradi. Bu holat ayniqsa sanashda barqarorlik va tartib son bilan miqdor sonni farqlashga yaqinlashadigan vaziyatlarda sezildi: bola “uchinchi bo‘lib” kabi tartibni bildiruvchi birliklarni ishlatganda, o‘yin qoidasi uning nutqiy ifodasini majburlovchi omil sifatida xizmat qildi. Natijada sanash ko‘nikmasi faqat matematik mashq sifatida emas, ijtimoiy vaziyatni tartibga soluvchi vosita sifatida ham mustahkamlandi.

Amaliy hunarmandchilik va bezak amaliyoti resurslari doirasida eng barqaror natija geometrik tasavvurlar va naqshdagi takroriylik orqali guruhlash hamda qism-butun munosabatining sezilarli ravshanlashuvida ko‘rindi. Naqsh elementlarini takrorlash, ranglarni ma’lum tartibda joylashtirish, simmetrik joylashuvni saqlash kabi harakatlar bolada “qoidani topish” va “qoidaga rioya qilish”ni kognitiv odatga aylantirishga xizmat qildi. Kuzatishlarda bolalar naqshni davom ettirish vazifasida faqat rangni emas, shaklning o‘rnini ham hisobga olishga o‘ta boshlagani qayd etildi; bu esa fazoviy orientatsiya va ketma-ketlikning birlashgan ko‘nikma sifatida shakllanishidan dalolat berdi. Shuningdek, bezakni qismlarga ajratish va qayta yig‘ish jarayonida “yarim”, “chorak” kabi kundalik til birliklari ma’noli kontekstda ishlatilganda, ularga mos amaliy harakatning paydo bo‘lishi tufayli qism-butun munosabatining intuitiv asoslari mustahkamlandi.

Kundalik turmushdagi o‘lchash-taqqoslash tajribasi resurslarida esa bolalar uchun o‘lchovning mohiyati “birlikni takror qo‘llash” g‘oyasi orqali aniqroq ochilgani kuzatildi. Masalan, biror buyumni “uzunroq-qisqaroq” deb aytishdan “necha qadam”, “necha bo‘lak” kabi shartli birliklar bilan taqqoslashga o‘tishda o‘lchov birligini barqaror saqlash muammosi yuzaga chiqadi; etnomadaniy kontekstli vazifalarda bu muammo tabiiy muhokama mavzusiga aylandi va bolalar birlikni almashtirish natijani o‘zgartirishini amaliy tajriba orqali anglay boshladilar. Kuzatish protokollarida bolalarning “bir xil qadam bilan yurish kerak” yoki “bo‘laklarni teng olsak bo‘ladi” kabi izohlarining ko‘paygani qayd etildi; bu o‘lchashning metodik jihatdan muhim poydevori bo‘lgan standartlash g‘oyasining kurtaklanishini ko‘rsatadi.

Taqqoslovchi tahlil natijalari etnomadaniy kontekstli topshiriqlarning didaktik yuklamasi boshqacha taqsimlanishini ko‘rsatdi: an’anaviy mashqlarda bola ko‘proq belgili-ramziy darajada harakat qilsa, etnomadaniy vazifalarda u avval ma’noni tushunib, keyin amalni tanlashga intiladi. Bu, bir tomondan, vazifa bajarilish vaqtini biroz uzaytirishi mumkin, biroq ikkinchi tomondan, xatolarning “tasodifiy” turi kamayib, xatolar ko‘proq mezon tanlashdagi chalkashuvlar bilan bog‘lanadi, ya’ni diagnostik qiymati oshadi.

Etnomadaniy an’analar asosida tashkil etilgan elementar matematik ta’lim 6–7 yosh bolalarda uch turdagi o‘zgarishni tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlaydi: birinchisi, motivatsion barqarorlik va ishtirokning oshishi; ikkinchisi, nutqiy izohlashning ko‘payishi orqali metakognitiv nazorat elementlarining paydo bo‘lishi; uchinchisi, matematik amallarning hayotiy ma’no bilan bog‘lanishi tufayli transfer, ya’ni o‘rganilgan ko‘nikmani yangi vaziyatga ko‘chirish imkoniyatining kuchayishi. Bu natijalar tadqiqot vazifalariga mos ravishda, an’analarni tanlash mezonlari va ularni dars dizayniga kiritish mexanizmlari bilan bog‘liq holda tavsiflandi.

Olingan natijalar erta matematik ta’limda kontekstning roli haqidagi xalqaro yondashuvlar bilan mazmunan mos keladi, biroq bu moslik soddalashtirilgan “qiziqarli material berilsa bo‘ladi” degan tushunchaga olib bormasligi kerak. Brunerning reprezentatsiya bosqichlari haqidagi qarashlariga tayangan holda aytganda, 6–7 yoshda enaktiv va ikonik tajriba orqali simbolik darajaga o‘tish tezlashadi, shu sababli predmetli-amaliy faoliyatga boy etnomadaniy vazifalar matematik belgilarni qabul qilishni yengillashtiradi [8]. Bunda muhim jihat shuki, etnomadaniy kontekst bolani faqat hissiy jihatdan jalb etmaydi, balki ma’no maydonini beradi: sanash nima uchun kerakligi, o‘lchash nimani hal qilishi, guruhlash qaysi amaliy muammoga javob berishi kabi savollar o‘yin yoki hunar jarayonida tabiiy paydo bo‘ladi.

O‘zbek olimlari maktabgacha ta’limda milliy qadriyatlar va xalq ijodining tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi imkoniyatlarini alohida ta’kidlaganlar [2], [3]. Shu manbalarga nisbatan bizning muhokamamizning farqi shundaki, tarbiyaviy yo‘nalish bilan cheklanmay, matematik tushuncha hosil bo‘lishining didaktik mexanizmlarini ko‘rsatishga urinildi. Masalan, xalq

o‘yinlarining “navbat”, “jarima”, “qoidaga amal qilish” kabi elementlari ijtimoiy-intizomiy tarbiya vositasi bo‘lishi bilan birga, tartib son, ketma-ketlik, mos qo‘yish va teskari sanash kabi matematik amallarni tabiiy ravishda talab qiladi. Agar pedagog bu talabni ko‘ra olsa, o‘yin didaktik materialga aylanadi; aks holda u faqat tanaffus yoki umumiy rivojlantiruvchi mashg‘ulot bo‘lib qoladi. Demak, etnomadaniy yondashuvning samaradorligi materialning “milliy”ligida emas, pedagogning uni matematik vazifaga aylantirish kompetensiyasida ham mujassam.

Natijalarni chet el adabiyotlaridagi o‘yin asosidagi o‘qitish pozitsiyalari bilan qiyoslaganda, o‘yin matematik fikrlashni faollashtirishi, ayniqsa til va muloqot orqali tushuntirish ko‘nikmasini kuchaytirishi qayd etiladi [7]. Bizning kuzatishlarda ham nutqiy izohlarning ko‘payishi muhim indikator bo‘ldi, chunki 6–7 yoshda “nima uchun shunday qilding” savoliga javob bera olish matematik tushunchaning shakllanayotganini bildiradi. Biroq etnomadaniy o‘yinlarda nutqiy birliklar ko‘pincha tayyor formulalar shaklida emas, vaziyatga mos ravishda paydo bo‘ladi; shuning uchun pedagog bu nutqiy imkoniyatni “to‘g‘ri javob”ni ayttirish bilan chegaralamasdan, bolalarning o‘z izohlarini aniqlashtirishga yo‘naltirishi lozim. Aks holda etnomadaniy kontekst faqat qiziqish uyg‘otib, refleksiya mexanizmini ishga tushirmasligi mumkin.

Maqolada o‘zbek xalqining etnik madaniy an’analari 6–7 yoshli bolalarda elementar matematik tushunchalarni shakllantirish uchun mazmuniy va didaktik resurs ekanligi asoslandi. Xalq o‘yinlari sanash va ketma-ketlikni ma’noli faoliyatga bog‘lashi, hunarmandchilik va bezak amaliyoti geometrik tasavvurlar hamda qism-butun munosabatini amaliy harakat orqali aniqlashtirishi, kundalik o‘lchash tajribasi esa birlikni takror qo‘llash va mezon tanlash g‘oyasini tabiiy ravishda keltirib chiqarishi ko‘rsatildi. Nazariy jihatdan tadqiqot etnomadaniy materialni “motivatsiya” darajasidan “tushuncha hosil qilish mexanizmi” darajasiga ko‘taruvchi integrativ modelni taklif etadi; amaliy jihatdan esa pedagog uchun an’analarni tanlash, ularni vazifaga aylantirish va natijani kuzatish mezonlarini aniqlashtirishga xizmat qiladi. Kelgusida etnomadaniy kontekstli topshiriqlarning bosqichma-bosqich murakkablashuv trayektoriyasini ishlab chiqish, shuningdek, pedagoglar tayyorlash tizimida bunday dizayn kompetensiyalarini baholash instrumentlarini yaratish istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova F.R. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent, O‘qituvchi, 2018. 320 b.
2. Jo‘rayev R.H. Milliy tarbiya asoslari. Toshkent, Ma’naviyat, 2010. 240 b.
3. Hasanboyeva O.U. Maktabgacha ta’lim metodikasi. Toshkent, Fan va texnologiya, 2016. 284 b.
4. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech. Moskva, Labirint, 2007. 352 s.

MAKTABGACHA TA’LIMDA TARBIYACHI FAOLIYATINI YENGILLASHTIRUVCHI RAQAMLI PEDAGOGIK VOSITALARNI YARATISH VA ULARNING AMALIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH.

Jumanazarova Munisaxon Mo‘minjon qizi
Urganch Davlat Pedagogika instituti
1-bosqich magistratura talabasi
Tel: +998 97 464 23 22

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilarning ish faoliyatini optimallashtirish va pedagogik jarayonni raqamlashtirish masalalari yoritilgan.Tadqiqot davomida tarbiyachi faoliyatidagi rutin vazifalarni yengillashtiruvchi zamonaviy raqamli vositalar (interaktiv o‘yinlar, elektron portfolio, pedagogik monitoring platformalari) va ularni yaratish tamoyillari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli pedagogika, tarbiyachi kompetensiyasi, interaktiv metodlar, ta’lim samaradorligi, raqamli didaktika, elektron monitoring.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы оптимизации профессиональной деятельности воспитателей в дошкольных образовательных организациях и цифровизации педагогического процесса. В ходе исследования проанализированы современные цифровые средства, облегчающие выполнение рутинных задач воспитателя (интерактивные игры, электронное портфолио, платформы педагогического мониторинга), а также принципы их разработки и внедрения.

Ключевые слова: дошкольное образование, цифровая педагогика, компетентность воспитателя, интерактивные методы, эффективность обучения, цифровая дидактика, электронный мониторинг.

Abstract: This article discusses the issues of optimizing the professional activity of educators in preschool educational institutions and digitizing the pedagogical process. The study analyzes modern digital tools that facilitate routine tasks of educators (interactive games, electronic portfolios, pedagogical monitoring platforms) as well as the principles of their development and implementation.

Keywords: preschool education, digital pedagogy, educator competence, interactive methods, educational effectiveness, digital didactics, electronic monitoring.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda ta’lim tizimining barcha bo‘g’inlari singari maktabgacha ta’lim sohasi ham tub islohotlar va raqamli transformatsiya jarayonini boshidan kechirmoqda. Bugungi kun tarbiyachisi nafaqat pedagog, balki texnologik jarayonlarni boshqaruvchi moderator sifatida namoyon bo‘lishi talab etilmoqda. Biroq, amaliyotda tarbiyachilarning ish yuklamasi, hujjat aylanishining ko‘pligi va an’anaviy metodik materiallarni tayyorlashga sarflanadigan ortiqcha vaqt pedagogik jarayonning ijodiy va samarali bo‘lishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, maktabgacha ta’limda tarbiyachi faoliyatini yengillashtiruvchi raqamli vositalarni yaratish va amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas vazifasiga aylandi. Bu jarayon nafaqat mehnat sarfini kamaytirish, balki ta’lim sifatini vizuallashuv va interaktivlik orqali yangi bosqichga olib chiqishni ko‘zda tutadi. Mazkur yo‘nalishdagi islohotlarning strategik asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-

yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni ko‘rsatish mumkin. Unda tizimga zamonaviy AKT va innovatsiyalarni joriy etish ustuvor vazifa etib belgilangan. So‘nggi yillarda bu boradagi talablar yanada aniqlashtirildi. Xususan, 2024-yil 30-sentabrdagi PF-152-sonli Farmon maktabgacha ta’limda raqamli monitoring tizimini (masalan, “Bolaning rivojlanish xaritasi”) joriy etish orqali pedagog faoliyatini raqamli optimallashtirishga xizmat qiladi. Bu kabi huquqiy hujjatlar raqamli pedagogik vositalarni yaratish uchun nafaqat huquqiy baza, balki tarbiyachilarning texnologik kompetensiyasini oshirish uchun katta motivatsion turtki bo‘lmoqda. Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachi faoliyatini raqamlashtirish shunchaki texnik jihozlar bilan ta’minlash emas, balki pedagogik ekotizimni yangilashdir. Bu jarayon quyidagi uzviy zanjir asosida tarbiyachi yuklamasini kamaytiradi:

Monitoring va “Bolaning raqamli rivojlanish xaritasi”

Tarbiyachi faoliyatidagi eng katta to‘siq — bu monitoring va davomli hisobotlardir. “Bolaning rivojlanish xaritasi” axborot tizimining (PF-152, 2024) joriy qilinishi tarbiyachining tahliliy ishini yengillashtiradi. Endilikda tarbiyachi har bir bolaning o‘zlashtirish darajasini qo‘lda tahlil qilmaydi, tizim kiritilgan ma’lumotlar asosida bolaning jismoniy, intellektual va ijtimoiy rivojlanish dinamikasini avtomatik hisoblab chiqadi. Bu uzviylik tarbiyachini qog’ozbozlikdan xalos qilib, uning faoliyatini haqiqiy “kreativ pedagogika” darajasiga ko‘taradi.

3. Inkluzivlik va individual trayektoriya

Raqamli vositalar tarbiyachiga bir vaqtning o‘zida guruhdagi barcha bolalarga turlicha yondashish imkonini beradi. Har bir bolaning qabul qilish tezligi va qiziqishiga moslashuvchi (adaptiv) raqamli dasturlar tarbiyachi uchun “yordamchi tarbiyachi” vazifasini o‘taydi. Natijada, tarbiyachi bir necha guruhga (past, o‘rta, yuqori o‘zlashtiruvchi) bo‘linib ishlashdagi asabiy zo‘riqishdan xalos bo‘ladi.

“Oila-Bog’cha” zanjirida raqamli vositachilik.

Tarbiyachi faoliyatining ajralmas qismi ota-onalar bilan muloqotdir. Ko‘pincha bu muloqot tarbiyachining ishdan tashqari vaqtini ham egallab oladi. Raqamli pedagogik vositalar (maxsus mobil ilovalar va monitoring platformalari) bu muloqotni tizimlashtiradi. Bolaning kunlik rivojlanish ko‘rsatkichlari avtomatik tarzda ota-onaning shaxsiy kabinetiga yuborilishi tarbiyachini yuzlab savollarga javob berish majburiyatidan qutqaradi. Bu uzviylik tarbiyachi va ota-ona o‘rtasidagi subyektiv tushunmovchiliklarni kamaytirib, obyektiv ma’lumotlar almashinuvi bosqichiga o‘tkazadi.

Neyropsixologik barqarorlik va motivatsion muhit.

Tarbiyachi faoliyatini qiyinlashtiradigan asosiy omillardan biri — bu guruhdagi bolalarning turlicha qiziqish darajasidir. Raqamli o‘yinli texnologiyalar (Gamification) mashg’ulotni avtomatik ravishda bolaning qiziqishiga moslashtiradi. Bu jarayonda tarbiyachi bolani darsga "majburlashi" shart bo‘lmaydi, chunki raqamli vosita o‘zining interaktivligi bilan bolaning ichki motivatsiyasini uyg’otadi. Bu esa tarbiyachining emotsional holatini barqarorlashtiradi va pedagogik faoliyatdan qoniqish hissini oshiradi. Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachi faoliyatini raqamli pedagogik vositalar orqali yengillashtirish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Bu jarayonning huquqiy va mantiqiy asosi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentabrdagi PF-152-sonli Farmoni bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. Mazkur farmonda belgilangan “Bolaning rivojlanish xaritasi” axborot

tizimining joriy etilishi tarbiyachi faoliyatidagi eng katta to‘siq — “qog’ozbozlik” yuklamasini tubdan kamaytirishga qaratilgan. Ushbu raqamli vosita tarbiyachiga har bir bolaning individual rivojlanish trayektoriyasini qo‘lda tahlil qilish o‘rniga, avtomatlashtirilgan tahliliy ma’lumotlarga tayanib ish tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachi faoliyatini raqamlashtirish — bu shunchaki texnologik yangilanish emas, balki pedagogik mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan fundamental zaruriyatdir. raqamli vositalar tarbiyachining o‘rnini bosuvchi texnika emas, balki uning professional mahoratini yangi bosqichga olib chiquvchi intellektual yordamchidir. Yuqorida tahlil qilingan Prezident qarorlari va farmonlarining hayotga tatbiq etilishi tarbiyachini rutin ijrochi rolidan xalos etib, uni zamonaviy "Alfa avlodi" bolalari bilan samarali muloqot qila oladigan ijodkor fasilitatorga aylantiradi. Bu esa maktabgacha ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning eng qisqa va samarali yo‘lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. T; 2017

2. Mavlonov.N.Sh Raqamlashtirish muhitida maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining axborot kompetentligini rivojlantirish // falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T. 2023..

3. Olimov Q.T., Mavlonov N.Sh. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini pedagog kadirlar bilan ta’minlash va ularning kompetensiyasini oshirish jarayonining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari. /- B. 21-23

4. https://plov.press/blogs/all/doshkolnik i tsifrovizatsiya kak idet _protsess_v_strane/

tron jurnali. № 2, mart-aprel, 2021.

MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YO‘NALISHIDAGI MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI DIDAKTIK VOSITALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TADQIQ QILISH

Muzaffarova Muazzamoy Muzaffar qizi

Urganch davlat Pedogogika Instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Maktabgacha ta’lim) yo‘nalishi 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimida STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari tadqiq etilgan. Raqamli texnologiyalar asosida olib boriladigan mashg‘ulotlarning bolalarning ijodiy fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va bilish faolligini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish orqali ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, STEAM ta’limi, raqamli didaktik vositalar, innovatsion yondashuv, pedagogik imkoniyat

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические возможности цифровых дидактических средств в организации занятий по направлению STEAM в системе дошкольного образования. Освещена роль занятий, проводимых на основе цифровых технологий, в развитии творческого мышления, логического рассуждения и познавательной

активности детей. Также проанализированы вопросы организации учебного процесса в интересной и эффективной форме через результативное использование цифровых дидактических средств.
Ключевые слова: дошкольное образование, STEAM-образование, цифровые дидактические средства, инновационный подход, педагогическая возможность.
Abstract: This article explores the pedagogical potential of digital didactic tools in organizing STEAM-based activities within the preschool education system. It highlights the role of technology-driven activities in developing children's creative thinking, logical reasoning, and cognitive activity. Furthermore, the issues of organizing the educational process in an engaging and effective manner through the efficient use of digital didactic tools are analyzed.
Keywords: preschool education, STEAM education, digital didactic tools, innovative approach, pedagogical potential.

Hozirgi davrda maktabgacha ta’lim tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish bolalarning qiziqishini oshirish va ularning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarda fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikaga bo‘lgan dastlabki tushunchalarni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Raqamli didaktik vositalar esa ushbu mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish uchun qulay pedagogik imkoniyatlar yaratadi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari ularning moslashuvchanligi va qulayligida ham namoyon bo‘ladi. Tarbiyachi mashg‘ulot mazmunini bolalarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirishi mumkin. Shuningdek, raqamli vositalar orqali bolalarning bilim va ko‘nikmalarini baholash jarayoni ham yanada samarali tashkil etiladi. Bu esa ta’lim jarayonida pedagog va bola o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. Maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning tabiiy qiziqishi va bilishga bo‘lgan ehtiyojini yanada kuchaytiradi. Ushbu vositalar yordamida bolalar atrof-muhit hodisalarini kuzatish, tajriba qilish va natijalarni tushunishga harakat qiladilar. Raqamli muhitda tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning faol ishtirokini ta’minlab, ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Bu jarayonda bola o‘z fikrini erkin ifodalash va ijodiy yechimlar topishga intiladi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar bolalarda mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar turli vazifalarni bajarish orqali o‘z bilimlarini amaliyotda sinab ko‘radilar. Raqamli o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar orqali ta’lim mazmuni bolalar uchun tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etiladi. Natijada bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni samaraliroq kechadi.

Raqamli didaktik vositalarning yana bir muhim pedagogik imkoniyati ta’lim jarayonini individuallashtirishdir. Har bir bolaning qobiliyati va qiziqishlari inobatga olingan holda mashg‘ulot mazmunini moslashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa bolalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi va ta’lim jarayonida faol bo‘lishiga yordam beradi. Tarbiyachi raqamli vositalar orqali bolalarning rivojlanish jarayonini kuzatib borishi va kerakli pedagogik yordam ko‘rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Bolalar axborotni qabul qilish, tahlil qilish va undan to‘g‘ri foydalanishni o‘rganadilar. Bu esa ularning kelgusidagi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligini mustahkamlaydi. STEAM mashg‘ulotlari jarayonida raqamli vositalardan maqsadli foydalanish bolalarda fan va texnologiyaga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.
Shuningdek, raqamli didaktik vositalar tarbiyachi va bola o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytiradi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar o‘z fikrlarini bildirish, savollar berish va muhokamalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni raqamli didaktik vositalar asosida tashkil etish bolalarning bilish faoliyatini tabiiy ravishda rivojlantiradi. Ushbu mashg‘ulotlar jarayonida bolalar kuzatish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi muhim intellektual faoliyat turlarini amalga oshiradilar. Raqamli vositalar orqali taqdim etilgan topshiriqlar bolalarda qiziqish uyg‘otib, ularni faol o‘rganishga undaydi. Natijada bola bilimni tayyor holatda emas, balki o‘z faoliyati jarayonida egallaydi.
STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar integrativ ta’limni amalga oshirish imkonini beradi. Fanlararo bog‘liqlik asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda yaxlit tasavvur hosil qiladi. Raqamli muhitda fan, san’at va texnologiya elementlarining uyg‘unlashuvi bolalarning estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Bunday mashg‘ulotlar bolalarda yangi g‘oyalar ilgari surish va ularni amaliyotda sinab ko‘rishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari bolalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish va baholash ko‘nikmalarini shakllantirishda ham namoyon bo‘ladi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar bajarilgan topshiriqlarning natijasini ko‘rib, o‘z faoliyatiga nisbatan fikr bildiradilar. Bu esa bolalarda mas’uliyat hissi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tarbiyachi esa ushbu jarayonni yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi rolini bajaradi.
Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish ta’lim jarayonini zamonaviy pedagogik talablar asosida tashkil etish imkonini beradi. Ushbu vositalar orqali mashg‘ulotlar mazmuni bolalarning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va tushunarli shaklda taqdim etiladi. Raqamli texnologiyalar asosida olib boriladigan STEAM mashg‘ulotlari bolalarda ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi va ularning kelajakdagi o‘quv faoliyatiga puxta zamin yaratadi.

Shuningdek, raqamli didaktik vositalar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Guruhda bajariladigan topshiriqlar orqali bolalar o‘zaro hamkorlik qilish, fikr almashish va bir-birini qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadilar. Bu esa bolalarning jamoada ishlash malakasini shakllantirib, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni raqamli didaktik vositalar asosida tashkil etish bolalarda o‘rganishga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantiradi. Raqamli muhit bolalar uchun tanish va jozibador bo‘lib, ta’lim jarayonini qiziqarli faoliyat sifatida qabul qilishlariga yordam beradi. Mashg‘ulotlar davomida bolalar faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘lib, o‘z tashabbuslarini ilgari surish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning shaxsiy faolligi va mustaqilligini rivojlantiradi.

Raqamli didaktik vositalar yordamida tashkil etilgan STEAM mashg‘ulotlari bolalarning tafakkur jarayonlarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Vizual va interaktiv materiallar bolalarning tasavvurini kengaytirib, murakkab tushunchalarni osonroq anglashlariga yordam beradi. Tajriba asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar esa bolalarda sabab-oqibat munosabatlarini tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu jarayon bolalarning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. San’at va texnologiya elementlarining uyg‘unligi bolalarni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi. Raqamli chizmalar, modellashtirish va musiqiy elementlardan foydalanish bolalarda estetik didni rivojlantiradi. Natijada ta’lim jarayoni bolalar uchun nafaqat bilim manbai, balki ijodiy o‘zini ifodalash maydoniga aylanadi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari tarbiyachining kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vositalar mashg‘ulotlarni rejalashtirish, o‘tkazish va tahlil qilish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Tarbiyachi bolalarning rivojlanish darajasini kuzatib, mashg‘ulot mazmunini moslashtirishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarni kelajakdagi ta’lim jarayonlariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlar orqali bolalarda fan va texnologiyaga nisbatan qiziqish shakllanadi. Bu qiziqish keyingi ta’lim bosqichlarida mustahkam bilim va ko‘nikmalarni egallash uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli didaktik vositalar maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda bolalarning tajriba asosida o‘rganishini ta’minlaydi. Masalan, interaktiv ilovalar yordamida bolalar suv, shamol, yorug‘lik kabi tabiiy hodisalarni kuzatishi, ularni sinab ko‘rishi va natijalarni vizual tarzda ko‘rishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlar bolalarda sabab-oqibat munosabatlarini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi va ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltiradi. Raqamli vositalar orqali amalga oshiriladigan o‘yinli topshiriqlar esa bolalarning faoliyatga bo‘lgan ichki motivatsiyasini oshiradi va ta’lim jarayonini qiziqarli qiladi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar bolalarda bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, bolalar raqamli modellashtirish orqali turli shakllar va strukturalarni yaratib, ularning xususiyatlarini kuzatadilar. Shu tariqa, mashg‘ulotlar nafaqat nazariy bilim berish bilan cheklanmay, balki bolalarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli didaktik vositalarning yana bir pedagogik afzalligi shundaki, ular mashg‘ulotni individual va guruh bo‘lib olib borish imkonini beradi. Tarbiyachi bolalarning yosh va qobiliyatiga mos topshiriqlarni tanlashi, mashg‘ulot tezligini sozlashi va ularni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Guruhda ishlash jarayonida bolalar bir-biridan o‘rganadi, birgalikda muammoni hal qilishni o‘rganadi va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda raqamli vositalar ta’lim jarayonini interaktiv, samarali va qiziqarli qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning STEAM mashg‘ulotlariga raqamli vositalar orqali jalb qilinishi ularning kelajakdagi ta’lim jarayoniga tayyorgarligini oshiradi. Bolalar fan, texnologiya va san’atga qiziqish bilan yondashadi, ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu esa ularning

kelgusidagi o‘quv faoliyatida mustahkam bilim va ko‘nikmalarni egallashga zamin yaratadi. Shu bilan birga, raqamli didaktik vositalar orqali bolalar axborot bilan ishlash, tahlil qilish va natijalarni baholash ko‘nikmalarini egallaydilar, bu esa ularni zamonaviy ta’lim talablariga moslaydi.

STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda raqamli vositalardan foydalanish ta’lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va natijaviy qiladi. Tarbiyachilar ushbu vositalar orqali bolalarning rivojlanish darajasini kuzatadi, mashg‘ulot mazmunini moslashtiradi va bolalarni mustaqil faoliyatga yo‘naltiradi. Shu tariqa, maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari bolalarning bilim olish, ijodiy tafakkur va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu vositalar bolalarning bilish faolligini oshirish, ijodiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish hamda ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga mos holda tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va kelajak avlodni har tomonlama rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov A. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent. 2019. 45–52-betlar.
2. Qodirova D. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent. 2020. 63–70-betlar.
3. Karimova S. STEAM ta’lim asoslari. Samarqand. 2021. 88–95-betlar.
4. Xolmatova N. Raqamli didaktik vositalar va ta’lim sifati. Toshkent. 2022. 54–61-betlar.
5. Ismoilov B. Zamonaviy ta’lim metodlari. Buxoro. 2018. 72–79-betlar.
6. Usmonova M. Maktabgacha ta’limda innovatsiyalar. Toshkent. 2023. 91–98-betlar.
7. Rahimov J. Ta’lim jarayonini raqamlashtirish asoslari. Andijon. 2017. 36–43-betlar.

BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA MAKTAB HAMKORLIGI

Qalandarova Dinora

UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 kurs talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada bolalarni maktabga tayyorlashda maktab va maktabgacha ta’lim tashkilotining ozaro hamkorligi to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlari: ijodiy hamkorlik, MTT dasturi, pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar.

Kelajak avlodni ma’nan yuksak inson qilib shakllantirishda bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasida o‘rnatiladigan hamkorlikning har tomonlamaligi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash vazifasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy shartidir.

Bolalar MTTsi va maktab o‘rtasidagi bog‘liqlik bir tomondan bolalarni maktab ta’limi talablariga javob beradigan darajada umumiy rivojlantirib va odobli qilib tarbiyalagan holda maktabga o‘tkazishni, ikkinchi tomondan, o‘qituvchining katta MTT yoshidagi bolalarning

egallagan bilim, malaka sifatlariga va tajribalariga tayanib, ulardan o‘quv tarbiyaviy jarayonda foydalanishni taqozo etadi.

Bolalar MTTsi va maktab o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik katta MTT yoshidagi bolalar va maktabning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berish sharoitini yaqinlashtirishga yordam beradi. Maktabgacha tarbiya muassasa xodimlari birinchi sinfda bolalar oldiga qo‘yiladigan talablarni yaxshi bilishlari, maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni shunga muvofiq ravishda ta’lim olishga tayyorlashlari kerak.

Maktab va MTT o‘rtasidagi uzviy aloqa murakkab va ko‘p tomonlama tuzilishga ega. Unda ta’lim-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, metod va usullari, tashkiliy shakllari, shuningdek bolalarni tarbiyalash shart-sharoitlari va pedagogik talab kabi yetakchi tomonlarini ajratib ko‘rsatish mumkin.

Bunda quyidagilarga etibor berish kerak:

- Maktab talabi nuqtai nazaridan bolalar bilimlarini chuqurroq egallab olishlari lozim.
- MTT nuqtai nazaridan bolalarni maktab talabi darajasidagi bilim, malaka, ko‘nikmalar bilan qurollantirish zarur.
- Bolalarni maktabga ruhiy tayyorligi. Bu yerda vazifa bolalar mehnatning har qanday turiga tayyor turishlari, ularda aqliy mehnat-bilishga qiziqishni o‘stirish, ularni kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat.

Maktab bilan MTT o‘rtasida uzviy aloqa asosini bolalar MTTsi va maktabda amalga oshiriladigan ta’lim – tarbiya ishlari mazmunini belgilovchi dasturlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tashkil etadi.

Hozirgi boshlang‘ich sinflar dasturi bilan MTT dasturini olib solishtiradigan bo‘lsak, ular o‘rtasida bir qancha o‘zaro bog‘liqlikni ko‘ramiz. Bu eng avvalo dasturlarda asos qilib olingan prinsiplarning umumiyligi bilan belgilanadi. Ularning mazmuni bolalarni har tomonlama tarbiyalash maqsad va vazifalariga mos kelish prinsipi, hayot bilan bog‘liqlik, ilmiylik prinsiplari, ta’limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi xususiyatga egaligi va falsafiy, ruhiy nuqtai nazarlarning birligida namoyon bo‘ladi.

Birinchi sinf o‘quv dasturi ayrim predmetlar bo‘yicha bolalar MTTsi dasturi bilan solishtirganda ularda umumiylik ko‘pligini ko‘ramiz. Masalan, bolalar MTTsida ona tiliga o‘rgatish va boshlang‘ich sinflardagi ona tili darsiga bolalar nuqtai nazari har tomonlama rivojlantirish kabi umumiy g‘oya asos qilib olinadi.

Bolalar MTTsi bu ish bolalarning lug‘atini boyitish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga, ifodali o‘qishga o‘rgatish, bog‘langan nutqni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Maktabda esa bolalarda mana shu MTTda egallangan bilim, malaka, tushunchalarga asoslanib, yozma nutq malakasi, orfografiya xat malakasi shakllantiriladi, ularga morfologiya va sintaksis elementlari o‘rgatiladi. Shu bilan bir qatorda MTTda boshlangan bolalar lug‘atini boyitish, nutqning ifodaliligi, bog‘langan nutqni rivojlantirish davom ettiriladi.

Bolalar MTTsida ham, maktabda ham tabiatshunoslik to‘g‘risidagi bilimlar organizm bilan muhitning birligi to‘g‘risidagi umumiy g‘oyaga asoslangan holda olib boriladi. Shu asosda bolalarga jonli va jonsiz tabiat, tabiat va kishilar o‘rtasidagi bog‘liqlik to‘g‘risida bilim va tushunchalar beriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi va MTTning tayyorlov guruhi tarbiyachisi tayyorlov guruhi bolalarini maktab bilan tanishtirish bo‘yicha ekskursiya uyushtiradilar. Bunday ekskursiyalar yil

davomida 3 marta o‘tkazilishi mumkin. Ekskursiya paytida katta va tayyorlov guruhi bolalari maktab o‘quvchilari bilan tanishadilar, ular MTT bolalariga o‘zlarini maktabdagi o‘qishlari, ishlari to‘g‘risida gapirib beradilar; o‘quvchilar xonasini qanday bezaganliklari, tabiat burchagidagi o‘simlik va hayvonlarni qanday parvarish qilayotganliklari, ustaxonada qanday ishlarni bajarayotganliklarini ko‘rsatadalar.

Ish shakli quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- Sinfda «Rasmga qarab so‘zlab berish» mavzusidagi dars – mashg‘ulotni birga o‘tkazish. Sport maydonchasida yoki sport zalida maktabdagi jismoniy tarbiya mashg‘ulotini birga bajarish;
- Birinchi sinf o‘quvchilari va tayyorlov guruhi bolalari ishlagan rasmlarni birgalikdagi ko‘rgazmasini tashkil etish;
- Maktab ustaxonasida o‘quvchilarni mehnat mashg‘ulotini kuzatish. O‘quvchilar o‘zlari tayyorlagan o‘yinchoqlarni MTT bolalariga sovg‘a qilishadi;
- Maktabda o‘qiyotgan bolalar o‘z MTTsiga kelishadi;
- «Maktab» o‘yini tashkil etish.

Bolalar MTTsi tarbiyachisi va boshlang‘ich sinf o‘quvchisi faoliyatiga izchillik yaqqol namoyon bo‘ladi. Maktab bilan MTT o‘rtasidagi a’loqa mustahkam bo‘lgandagina bola tarbiyasidan ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin.

MTT va maktab o‘rtasidagi aloqa ikki yo‘nalishda olib boriladi:

- Bolalar MTTsi bilan maktabning pedagoglar jamoasi o‘rtasidagi aloqa.
- MTT bolalari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bir-birlariga yaqinlashtirish.

Tarbiyachilar boshlang‘ich sinfda olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishning mazmunini, o‘ziga xos tomonlari bilan tanishadilar, natijada MTTda bolani maktab talabi darajasida tayyorlash istiqbollari belgilab olinadi. Maktabning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari katta va tayyorlov guruhlarida olib boriladigan ishlar mazmuni bilan tanishib boradilar va maktabda ta’lim berishda bolalar egallagan bilim, malaka va ko‘nikmalarga asoslanadilar.

Bolalar MTTsi bilan maktab pedagoglarining o‘zaro aloqa o‘rnatishlaridan ko‘zlangan asosiy maqsad bolalarni zamon talabiga javob beradigan darajada maktab ta’limiga tayyorlash uchun o‘quv tarbiyaviy ishlar bo‘yicha maktab bilan MTT o‘rtasida mustahkam aloqa o‘rnatish, bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o‘qib ketishlari uchun bolalar MTTsi va maktabda olib borilayotgan ta’lim-tarbiyaviy ishlarni chuqur tahlil qilib, bu sohada yuqori natijalarga erishishdir.

Bolalar MTTsi bilan maktab pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar yuzasidan bir-biri bilan aloqa bog‘laydi. Pedagogik tashviqot ishlari bolalar MTTsi maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachisining va birinchi sinfda olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlar vazifasi bilan tanishtirishni, maktabga tayyorlov guruhi va 1-sinf dasturi mazmunini, tayyorlov guruhi bolalari va maktabdagi 1- sinf o‘quvchilarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishni taqozo etadi.

Bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi uzviy aloqaning pedagogik vazifasi MTTning tayyorlov guruhida va maktabning 1-sinfida olib boriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishdagi faoliyat shakllari va usullari bilan o‘zaro tanishishni taqozo etadi. Bu masalada MTTning tayyorlov guruhi tarbiyachilari maktabning 1-sinfida olib borilayotgan darslarni kuzatadilar va dars, mashg‘ulotlaridan keyin birgalikda yig‘ilishib uni muhokama qiladilar, ayrim metodikalar bo‘yicha seminar-amaliyotlarda qatnashadilar: ilg‘or tajribalar bilan o‘rtoqlashish,

bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha yoki 1-sinfda bolalarga bilim berish bo‘yicha pedagogik kengashlarni o‘tkazadilar.

Xulosa qilib aytganda, bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi aloqaning amaliy vazifasi, shundan iboratki, bir tomondan, o‘qituvchi MTTning tayyorlov guruhiga borib o‘zining bo‘lajak o‘quvchilari bilan tanishib boradi, ikkinchi tomondan, tayyorlov guruhi tarbiyachilari o‘zlarining sobiq tarbiyalanuvchilarini birinchi sinfda qanday o‘qiyotganini o‘rganib boradilar.Bolalar MTTsi bilan maktab o‘rtasidagi uzviy aloqa samarali bo‘lishi uchun quyidagi shartlarga amal qilish lozim.

Adabiyotlar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yilgan Davlat talablari. T-2008
2. R.Mavlonova, O.To‘raeva, K.Holiqberdiev. Pedagogika. –T.: O‘qituvchi, 2001.
3. P.Yusupova. Maktabgacha pedagogika. –T.: O‘qituvchi, 1993.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDA NUTQ O‘STIRISHDAGI IMKONIYATLARI

Tilavova Minavar Durdiyevna
Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasi dotsent v.b.
Email: tilabovamunavvar@jmail.com
+998907256757
Abdullayeva Zumrad Otabek qizi
UrDPI magistranti
Durdiyeva Farida Adilbek qizi
Ma’mun universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning ona tili darslaridagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida ona tili fanini o‘qitish samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, raqamli vositalarning ta’lim jarayoniga integratsiyasi, interaktiv metodlar va elektron resurslardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar,interfaol uslublar,axborot texnologiyalari,interaktiv metodlar,metodik ta'minot.

Аннотация: В данной статье анализируется дидактический потенциал цифровых технологий в преподавании родного языка. Выделены вопросы повышения эффективности обучения родному языку, развития самостоятельного мышления и творческой активности учащихся с использованием современных информационно-коммуникационных технологий. Также раскрыта педагогическая значимость интеграции цифровых инструментов в образовательный процесс, использования интерактивных методов и электронных ресурсов.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивные методы, информационные технологии, методическое обеспечение.

Abstract: This article analyzes the didactic potential of digital technologies in native language lessons. The issues of increasing the effectiveness of teaching native language, developing independent thinking and creative activity of students using modern information and communication technologies are highlighted. The pedagogical significance of the integration of digital tools into the educational process, the use of interactive methods and electronic resources is also revealed.

Keywords: innovative technologies, interactive methods, information technologies, interactive methods, methodological support.

Kirish: Bugungi ta’lim jarayoni vaqtida interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o’quv darslari jarayoni mobaynida foydalanishga bo’lgan intilish, e’tibor kundan – kunga ortib bormoqda. O’qituvchi ushbu jarayonda o’quvchining shaxsiy takomillanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga muhit yaratadi va shuning bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo’naltiruvchilik funktsiyasini ham bajaradi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon,shuningdek o’qituvchi faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan keng foydalaniladi. Interaktiv metodlar – bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir qilish metodlari bo’lib ta’lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu metod va uslublarning o’ziga xosligi shundan iboratki, ular pedagog va o’quvchilarning birgalikda faoliyat ko’rsatishi yordamida amalga oshiriladi.

Ma'lumki, ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning yuzdan ortiq turi mavjud bo’lib, ularning ayrimlari tajriba-sinovdan o’tib, yaxshi natija ko‘rsatgan. Keng qo’llaniladigan usullar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Davom ettir”, “Taqdimot”, “Blits-so’rov”, “Muammoli vaziyat” kabilardan foydalanib, darsda keng ko‘lamli natijalarga erishish mumkin. Darsning o’tilgan mavzuni so’rash jarayonida “Sinkveyn”, “Teskari test”, “Aql charxi”uslublarini, yangi mavzuni tushuntirish vaqtida “Insert”, “Pinbord”, “Zinama-zina”, “Bumerang” texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash jarayonida “Venn diagrammasi”, “Baliq skeleti”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Konseptual jadval”, “Nilufar guli” kabi grafik tashkil yetuvchilar hamda “Tushunchalar tahlili”, “T-jadval”, “Rezyume”, “Kungaboqar”, “Charxpalak” metodlarini, uyga vazifa berishda “FSMU”, “Klaster”, “BBXB” texnologiyalarini dars mobaynida qo’llash dars samaradorligini ta’minlab, o’quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi.

Ona tili fanini o‘qitish jarayonini yanada takomillashtirish borasida o‘z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda.Jumladan:

-ona tili fanini o‘qitishda asosan nazariy ma’lumotlarga e'tibor berilgan bo‘lib, o‘quvchining nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga yetarlicha diqqat-e'tibor qaratilmagan;

-ona tili fanida o‘qitiladigan mavzular sinflar kesimida tahlil qilinganda, o‘quvchi uchun murakkab bo‘lgan ko‘plab grammatik mavzularning borligi; ona tili fanini hayot bilan bog'lab o‘tishga, ona tilimizning boy sharoitlaridan yetarlicha foydalangan tarzda, o‘quvchilarga mazmunli, sodda va qiziqarli shaklda yetkazib berishga diqqat-e’tibor berilmagan;

-o‘quvchilar darsliklardagi mavzularni o‘zlashtirishida intilish, ishtiyoq, maylni paydo qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga chorlovchi mashqlar, topshiriqlar bugungacha o‘z aksini topmagan; umumiy o‘rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o‘qitishning yangi, samarali metodlari, ilg'or pedagogik texnologiyalarini keng joriy etish talab darajasida emas;

-ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti yetarli darajada ishlab chiqilmagan;
-o‘qituvchi va pedagoglarning metodik ta'minotini takomillashtirish, ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari va mutaxassislar uchun masofadan o‘qitish kurslari keng joriy qilinmagan;
-mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo‘nalishida o‘qituvchi, pedagog, kadrlarni tayyorlash sifati hozirgi kun talablariga xos kelmasligi ona tili fanini o‘qitishni tubdan qayta ko‘rib chiqish va zamon talabiga mos tarzda yangilashni taqozo etmoqda.

Natijalar:

Ona tili fanidan "Gapning ikkinchi darajali bo‘laklari mavzusi o‘rganilgandan so‘ng o‘quvchilarga "Guruhlarda ishlash texnologiyasi" yordamida "Men to‘ldiruvchiman!" mavzusida ijodiy matn tuzish beriladi. Ushbu metod yakka tarzda, kichik yoki yakka tartibda, kichik yoki katta guruhlar tomonidan ham amalga oshishi ham mumkin.

Mavzu borasidan matn o‘quvchilar yordamida taqdim etiladi. Bu texnologiya yordamida o‘quvchilarning jamoada ishlash malakalari shakllantiriladi, xotirasi mustahkamlanadi, yozma yoki og'zaki savodxonligi o‘stirilib, ijodiy matn yaratish ko‘nikmasi yanada mustahkamlanadi.

Ona tili darslarida o‘quvchilarning yozma nutqi va imloviy savodxonligini mustahkamlash niyatida matn yaratish borasidan ko‘pgina qiziqarli topshiriqlar taqdim etish mumkin. Shuningdek, "Morfologiya" bo‘limini o‘tish vaqtida har bir so‘z turkumi borasidan grammatik ertak to‘qish vazifasi berilsa, o‘quvchilarning grammatik savodxonligi yaxshilash bilan birgalikda mantiqiy mushohada qilish qobiliyati takomillashadi, ijodkorligi oshadi.

Bugungi kunda innovatsion texnologiyalardan foydalanish sohasidagi muhim yo’nalishlardan biri interfaol ta’lim va tarbiya metodlarini joriy etishdan iborat.

Innovasion texnologiyalar ta'lim sifati va samaradorligini yanada takomillashtirib, ta'lim jarayonining markaziga o‘quvchi va talabalarning o‘quv bilish faoliyatini oshirishga yordam beradi, ta'lim jarayoni yaxlitligini ta'minlaydi.

O‘quvchi faoliyatining yuqori darajadagi ko‘rsatkichi, o‘quv-bilish faoliyatini tashkil qilish, iroda va faoliyatning o‘quvchi ongining predmetiga aylanishdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun, dastlab, ta'lim beruvchi maqsadga eltuvchi texnologiyalarni tanlay bilishi, o‘quv tarbiyaviy jarayon yaxlitligini ta'minlashi zarur.

O‘qituvchi dars vaqtida boshqa ma'lumotni taqdim qilish bilan bir qatorda internet ma'lumotlari, multimedia dasturlari, jadvallar va shunga o‘xshash mavzuga doir qo‘shimcha ma'lumotlarni ko‘rsatib o‘tsa, bu nafaqat o‘quvchilarning darsga bo‘lgan intilishini oshiradi, balki o‘quvchilarning erkin o‘qishini talab darajasida rivojlantirishiga, mavzuni imkon darajasida to‘la o‘zlashtirishiga ham yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni qo’llash natijasida o’quvchilarning erkin fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o’z g'oyasini bayon etish, uni asoslangan tarzda himoya qila bilish, sog’lom muloqot, munozara, bahs olib borish malakalari takomillashib, shakllanib boradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishdan assosiy maqsad, o‘quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish ona tili darslarini yanada kengaytirish ushbu yo‘lda innovatsion texnologiya va metodlardan foydalanishni kuchaytirishdir.

Innovasion texnologiyalarnii ta'lim jarayoniga joriy qilish, ta'lim samaradorligini yanada shakllantirish uchun tinimsiz izlanish hozirgi kunning ehtiyojiga aylanmoqda. Yangi

texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish pedagoglar oldida turgan muammolardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shayxislamov, N.Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash mahorati. Science and Education,2020.
2. Shayxislamov, N., & Baykabilov, U.Til – millatning ma’naviy merosi. Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari ,2020.
3. Xolbekov, S. B.Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish samarasi. Science and Education,2020

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Raximberganova Sohiba Jamol qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Tel:+998 99 628 09 91
Email: sohibaraximberganova@18 gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning pedagogik faoliyatini tashkil qilish, pedagogik faoliyatning asosiy komponentlari, vazifalari, pedagogik faoliyatni tashkil qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, kompetensiya, komponent, raqamli texnologiya, ta’limiy vazifa, tarbiyaviy vazifa.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы организации педагогической деятельности будущих воспитателей, основные компоненты и задачи педагогической деятельности, а также эффективность использования цифровых технологий в организации педагогической деятельности.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, компетенция, компонент, цифровые технологии, образовательная задача, воспитательная задача.

Annotation. This article highlights the organization of pedagogical activity of future educators, the main components and tasks of pedagogical activity, as well as the effectiveness of using digital technologies in organizing pedagogical activity.

Keywords: pedagogical activity, competence, component, digital technology, educational task, upbringing task.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim tizimini yangi bosqichga ko‘tarish, zamon talablariga mos ta’lim jarayonini tashkil qilish dolzarb maqsad sifatida belgilangan. Shu sababdan ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida rivojlangan davlatlar tajribasi qo‘llanilmoqda. Xususan, maktabgacha ta’lim tizimida qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta’lim ta’lim tizimining boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblanib, ushbu bosqichda bolalar dastlabki ta’lim-tarbiya, ijtimoiy qonun qoidalarni o‘zlashtiradi. Bu jarayonda asosiy vazifani tarbiyachi-pedagoglar amalga oshiradi. Pedagoglarni mahoratli qilib tarbiyalash kelajakda pedagogik faoliyatning samarali tashkil qilinishiga asos bo‘ladi.

Globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri — raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi, ijodkor va yuqori kasbiy kompetensiyaga ega pedagog kadrlarni tayyorlashdan iboratdir. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi tarbiyachilarning pedagogik mahorati va kasbiy tayyorgarligi bolalar shaxsining shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Shu bois bo‘lajak tarbiyachilarning pedagogik faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Pedagogik faoliyat — bu ijtimoiy tajribani yosh avlodga yetkazish, shaxsni har tomonlama rivojlantirish va jamiyat ehtiyojlariga mos holda tarbiyalashga qaratilgan murakkab, ko‘p qirrali jarayondir. Mazkur faoliyatni samarali tashkil etish bo‘lajak tarbiyachilardan chuqur nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va kasbiy kompetensiyalarni talab etadi.

Pedagogik faoliyat tushunchasi pedagogika fanining asosiy kategoriyalaridan biri bo‘lib, u ta’lim va tarbiya jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va nazorat qilish bilan bog‘liq kasbiy faoliyatni anglatadi. Rus pedagog olimi N.V. Kuzmina pedagogik faoliyatni “o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan professional faoliyat turi” sifatida ta’riflaydi.

O‘zbek pedagog olimi N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik faoliyatni “pedagog va tarbiyalanuvchi o‘rtasidagi maqsadga yo‘naltirilgan o‘zaro hamkorlik jarayoni” deb izohlaydi. Ushbu ta’riflardan ko‘rinadiki, pedagogik faoliyat faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki shaxsni tarbiyalash, rivojlantirish va ijtimoiylashuvini ta’minlashni ham o‘z ichiga oladi.

Pedagogik faoliyat quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- maqsad (ta’lim-tarbiya natijasi);
- subyektlar (pedagog va tarbiyalanuvchi);
- mazmun (bilim, ko‘nikma, malakalar);
- metod va vositalar;
- natija (shaxsiy rivojlanish).

Pedagogik faoliyat o‘ziga xos funksiyalar orqali amalga oshiriladi. Pedagog-psixolog **A.K. Markova** pedagogik faoliyat vazifalarini quyidagicha tasniflaydi:

- **ta’limiy vazifalar** — bilim berish;
- **tarbiyaviy vazifalar** — axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasini shakllantirish;
- **rivojlantiruvchi vazifalar** — tafakkur, nutq va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish;
- **diagnostik vazifalar** — bolalarning rivojlanish darajasini aniqlash;
- **tashkiliy vazifalar** — ta’lim jarayonini boshqarish.

Bo‘lajak tarbiyachi ushbu funksiyalarni samarali bajarishi uchun pedagogik mahorat va reflektiv tafakkurga ega bo‘lishi zarur.

Zamonaviy pedagogikada **kompetensiya** tushunchasi yetakchi o‘rin egallaydi. Kompetensiya — bu shaxsning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarining integrativ majmui bo‘lib, u real faoliyatda namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi quyidagi turlarga bo‘linadi:

- **pedagogik kompetensiya;**
- **psixologik kompetensiya;**
- **kommunikativ kompetensiya;**
- **metodik kompetensiya;**
- **axborot-kommunikatsion kompetensiya.**

Pedagog olim **Sh.A. Amonashvili** ta’kidlaganidek, “tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki bolalar qalbining muhandisi bo‘lishi lozim”.

Bo‘lajak tarbiyachilarning pedagogik faoliyatini shakllantirishda pedagogik amaliyot muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliyot jarayonida talabalar nazariy bilimlarini real ta’lim muhitida sinovdan o‘tkazadilar.

Pedagogik amaliyot quyidagi vazifalarni bajaradi:

- kasbiy moslashuvni ta’minlash;
- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish;
- mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirish;
- refleksiya va o‘z-o‘zini baholashni rivojlantirish.

Bo‘lajak tarbiyachilarning pedagogik faoliyatini tashkil qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samarali usullardan hisoblanadi. Raqamli texnologiya — bu axborotni raqamli ko‘rinishida yaratish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga xizmat qiladigan texnologiyalar majmuasidir.

Oddiyroq aytganda, kompyuterlar, smartfonlar, internet, dasturiy ta’minot va turli elektron qurilmalar orqali ma’lumot bilan ishlash imkonini beradigan barcha texnologiyalar raqamli texnologiyaga kiradi.

Ta’limda pedagogik faoliyat bilan bog‘liq holda raqamli texnologiya — bu pedagogning ta’lim jarayonini **rejalashtirish, tashkil etish, o‘qitish, baholash va nazorat qilishda** zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanishidir.

Pedagogik faoliyatda raqamli texnologiyalar:

- darslarni **interaktiv va qiziqarli** qilishga,
- o‘quvchilarning **mustaqil fikrlashi va faolligini oshirishga**,
- bilimlarni **individual yondashuv asosida** o‘rgatishga yordam beradi.

Bo‘lajak tarbiyachi pedagoglar faoliyatini tashkil qilishda ham raqamli texnologiyalardan foydalanish kelajakda mahoratli media kompetensiyaga ega bo‘lgan pedagoglarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Talabalar pedagogik faoliyatlarida quyidagi raqamli vositalardan foydalanishi mumkin: audiomaterillardan, ta’lim jarayonida mavzuga oid multimedia, animatsiyalar, videolar, taqdimotlardan foydalanishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, **raqamli texnologiyalar pedagogik faoliyatning samaradorligini oshiradi,** pedagogning rolini esa faqat bilim beruvchi emas, balki **yo‘naltiruvchi va fasilitator** darajasiga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 176 b.

2.Kuzmina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelya i masterstvo pedagogicheskoy deyatelnosti. – Moskva: Pedagogika, 1990. – 223 s.

3.Markova A.K. Psixologiya professionalizma. – Moskva: Znaniye, 1996. – 312 s.

4.Slastyonin V.A., Isaev I.F. Pedagogika: professionalnaya deyatelnost uchitelya. – Moskva: Akademiya, 2013. – 368 s.

5. Amonashvili Sh.A**.** Gumanistik pedagogika. – Moskva: Amrita-Rus, 2011. – 384 s.

6. Ushinskiy K.D. Inson – tarbiya predmeti sifatida. Tanlangan pedagogik asarlar. – Moskva: Pedagogika, 1988. – 416 s.
7. Podlasyy I.P. Pedagogika. – Moskva: Yurayt, 2019. – 576 s.
8. Abdullayeva Q., To‘xtayeva M**.** Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 240 b.
9. Xodjayev B.X. Pedagogik kompetensiya va uning shakllanishi. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 198 b.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Abdullayeva Rayhon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha talim kafedrasi dotsenti
Email: rayhonabdullayeva78@gmail.com
+998 88 526 45 54
Sharipova Bonuxon Alisher qizi
UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘yin faoliyati va bilish faolligini oshirish, shuningdek, nutq va ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlarini yoritadi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishdagi pedagogik va texnik muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari ham tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari tarbiyachilar va maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda foydali hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, didaktik imkoniyatlar, individuallashtirilgan ta’lim, o‘yin faoliyati

Аннотация: В данном исследовании рассматриваются дидактические возможности технологий искусственного интеллекта в дошкольных образовательных организациях с теоретической и практической точек зрения. Исследование освещает возможности индивидуализации образовательного процесса, активизации игровой и познавательной деятельности, а также развития речи и креативности у детей дошкольного возраста. Кроме того, рассматриваются педагогические и технические проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта и пути их решения. Результаты исследования полезны для разработки практических рекомендаций для воспитателей и дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, дидактические возможности, индивидуализированное обучение, игровая деятельность

Annotation: This study analyzes the didactic potential of artificial intelligence technologies in preschool educational institutions from both theoretical and practical perspectives. The research highlights opportunities for individualizing the educational process, enhancing play and cognitive activities, and developing speech and creativity in preschool children. Additionally, pedagogical and technical challenges in implementing AI technologies and ways to address them

are discussed. The findings are valuable for developing practical recommendations for educators and preschool institutions.

Keywords: artificial intelligence, preschool education, didactic potential, individualized learning, play activity

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish global miqyosda muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib, ushbu jarayonda innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha ta’lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish imkonini bermoqda. Sun’iy intellekt — bu kompyuter tizimlarining inson tafakkuriga xos bo‘lgan o‘rganish, tahlil qilish, xulosa chiqarish hamda qaror qabul qilish kabi jarayonlarni amalga oshirish qobiliyatidir. Ta’lim sohasida sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini individuallashtirish, bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirish, shuningdek, ularning bilish faoliyatini faollashtirishda muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quv mashg‘ulotlarini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Aqlli o‘yinlar, adaptiv ta’lim dasturlari, ovozli yordamchilar hamda vizual o‘rgatuvchi ilovalar bolalarning nutqiy rivoji, mantiqiy fikrlashi, ijodkorligi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalariga sun’iy intellekt tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish, uning ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash, shuningdek, maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullarini asoslab berish kiradi. Tadqiqot obyekti — maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayoni, tadqiqot predmeti esa ushbu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlaridir. Tadqiqotning ilmiy yangiligi sun’iy intellekt texnologiyalarining maktabgacha ta’lim jarayoniga moslashgan didaktik imkoniyatlarini tizimli ravishda yoritib berishdan iborat bo‘lib, uning amaliy ahamiyati tarbiyachilar faoliyatida zamonaviy ta’lim texnologiyalarini samarali qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishida namoyon bo‘ladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari XX asrning ikkinchi yarmida ilmiy tadqiqotlar natijasida shakllana boshlagan bo‘lib, bugungi kunda turli sohalarda, jumladan, ta’lim tizimida ham keng qo‘llanilmoqda. Dastlab sun’iy intellekt matematik mantiq va algoritmik hisoblashlar asosida rivojlangan bo‘lsa, keyinchalik mashinali o‘rganish, neyron tarmoqlar va katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish texnologiyalari bilan boyidi. Hozirgi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari o‘z-o‘zini o‘rganish, moslashish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlariga ega bo‘lib, bu ularning ta’lim jarayonidagi samaradorligini oshirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’limda bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini berishi bilan ahamiyatlidir. Didaktika pedagogikaning muhim bo‘limlaridan biri bo‘lib, ta’lim mazmuni, shakllari, metodlari va vositalarini o‘rganadi. Didaktik imkoniyatlar deganda esa ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik vositalarning imkoniyatlari tushuniladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari zamonaviy didaktik vosita sifatida ta’lim jarayonini interaktiv, moslashuvchan va samarali tashkil etishga imkon beradi. Bu texnologiyalar yordamida bolalarning bilish faolligini oshirish, ta’lim jarayonini

individuallashtirish hamda o‘quv materiallarini bolalar qiziqishiga mos holda taqdim etish mumkin. Maktabgacha yosh davri bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalarda idrok, tafakkur, xotira, nutq va tasavvur jadal rivojlanadi. Shuningdek, o‘yin faoliyati ularning asosiy yetakchi faoliyati bo‘lib, ta’lim jarayonini aynan o‘yin orqali tashkil etish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarning ushbu xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga imkon beradi. Aqlli o‘yinlar, interaktiv dasturlar va vizual materiallar orqali bolalarda qiziqish uyg‘otish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish mumkin. Sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga integratsiyalash ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt asosidagi dasturlar bolalarning bilim darajasini aniqlash, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish hamda individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt tarbiyachilarning ish faoliyatini yengillashtirib, ta’lim jarayonini rejalashtirish, baholash va tahlil qilish jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda maktabgacha ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Xususan, adaptiv o‘quv dasturlari, aqlli o‘yin platformalari va raqamli yordamchilar bolalarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Milliy ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar sun’iy intellekt texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va rivojlanish darajalari bir-biridan farq qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonini individuallashtirish muhim didaktik vazifalardan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari ushbu jarayonda samarali vosita bo‘lib, har bir bolaning bilim darajasini aniqlash va unga mos o‘quv materiallarini taqdim etish imkonini beradi. Adaptiv ta’lim dasturlari orqali bolalarning o‘zlashtirish sur’ati, xatolari va muvaffaqiyatlari tahlil qilinib, mashg‘ulot mazmuni shunga mos ravishda o‘zgartiriladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari asosidagi o‘yinlar ta’limiy va tarbiyaviy vazifalarni uyg‘unlashtirgan holda amalga oshiriladi. Aqlli o‘yinlar bolalarning fikrlash qobiliyatini, mantiqiy tafakkurini va muammo yechish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday o‘yinlar orqali bolalar ranglar, shakllar, sonlar, tovushlar va harflarni oson va qiziqarli tarzda o‘zlashtiradilar. Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalari o‘yin jarayonida bolalarning faolligini kuzatib, ularning ishtirok darajasiga mos ravishda vazifalarni taklif etadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarning bilish faoliyatini faollashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv ta’lim ilovalari va aqlli dasturlar orqali bolalarda kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari bolalarning mustaqil o‘rganish malakalarini rivojlantirib, ularni yangi bilimlarni izlashga undaydi. Bu esa bolalarning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim davrida nutq va mantiqiy fikrlashning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt texnologiyalari asosidagi ovozli yordamchilar, interaktiv hikoyalar va muloqotga asoslangan dasturlar bolalarning lug‘at boyligini oshirish, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish va erkin fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt texnologiyalari bolalarning ijodkorligini rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Rasm chizish, musiqa yaratish va

hikoya tuzishga yo‘naltirilgan dasturlar bolalarda tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Sun’iy intellekt texnologiyalari tarbiyachilarning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar yordamida mashg‘ulotlarni rejalashtirish, bolalarning rivojlanish darajasini baholash va natijalarni tahlil qilish jarayonlari soddalashtiriladi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi platformalar tarbiyachilarga metodik tavsiyalar berib, ta’lim jarayonini yanada takomillashtirish imkonini yaratadi. Bu esa tarbiyachilarning professional kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish jarayonida qator pedagogik va texnik muammolar yuzaga keladi. Avvalo, ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan sun’iy intellekt asosidagi dastur va vositalarning maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlariga to‘liq mos kelmasligi ayrim hollarda ta’lim samaradorligining pasayishiga olib keladi. Shuningdek, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, zarur qurilma va dasturiy ta’minotning yetishmasligi ham muhim muammolardan biridir. Internet tarmog‘iga bog‘liqlik, texnik nosozliklar va dasturlardan foydalanishdagi murakkabliklar tarbiyachilar faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish tarbiyachilarning raqamli savodxonligi va kasbiy kompetensiyasiga bevosita bog‘liqdir. Aksariyat hollarda tarbiyachilarning zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi sun’iy intellekt imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qiladi. Shu bois, tarbiyachilar uchun maxsus o‘quv kurslari, seminarlar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish zarur. Bu orqali ularning sun’iy intellekt texnologiyalaridan ta’lim jarayonida maqsadli va samarali foydalanish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda ularning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish muhim ahamiyatga ega. Uzoq vaqt davomida raqamli qurilmalardan foydalanish bolalarning ko‘rish qobiliyati, diqqat-e’tibori va umumiy sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, axborot xavfsizligi masalalari ham dolzarb hisoblanadi. Sun’iy intellekt asosidagi dasturlarda bolalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, nomaqbul kontentdan saqlash va xavfsiz raqamli muhitni yaratish zarur. Shu sababli, foydalanilayotgan texnologiyalar sanitariya-gigiyena va axborot xavfsizligi talablariga to‘liq javob berishi lozim. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalarini samarali qo‘llash uchun ularni bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, ta’lim jarayoniga mos, bolalar yoshiga moslashtirilgan va didaktik jihatdan asoslangan dasturlar tanlab olinishi lozim. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarini an’anaviy ta’lim usullari bilan uyg‘unlashtirish, o‘yin va amaliy mashg‘ulotlar bilan birgalikda qo‘llash tavsiya etiladi. Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, ta’lim sifatini oshirish va bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonini individuallashtirish, bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish, o‘yin faoliyatini samarali tashkil etish hamda nutq, mantiqiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslab berildi. Shuningdek, ushbu texnologiyalar tarbiyachilar faoliyatini yengillashtirishi, ta’lim jarayonini rejalashtirish va tahlil qilish jarayonlarini optimallashtirishi

aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish jarayonida ayrim pedagogik, texnik va tashkiliy muammolar mavjud. Jumladan, tarbiyachilarning raqamli kompetensiyasini yetarli darajada shakllantirish, texnik infratuzilmani takomillashtirish, bolalar salomatligi va axborot xavfsizligini ta’minlash muhim vazifalar sifatida belgilandi. Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish maqsadida sun’iy intellekt texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish, tarbiyachilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish, ta’lim jarayonida raqamli va an’anaviy usullarni uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Shuningdek, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, xavfsiz va didaktik jihatdan asoslangan sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda, ta’lim sifatini oshirishda hamda barkamol avlodni tarbiyalashda muhim didaktik imkoniyatlarga ega bo‘lib, kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **“Maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi Qarori. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim davlat standarti**.** – Toshkent, 2020.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch**.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q. Maktabgacha pedagogika**.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

TALABALARNING EMOTSIONAL -INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.

Yusupova Shohida Husainovna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi
shohidayusupova549 @gmail.com
Tel raqam:+998974608022

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida talabalarning emotsional intellektini rivojlantirish orqali ularni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashda raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari tahlil etilgan. Tadqiqotda emotsional intellekt tushunchasi, uning tarkibiy komponentlari, raqamli ta’lim muhitining psixologik-pedagogik ta’siri hamda zamonaviy raqamli vositalar yordamida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining talabalar emotsional barqarorligi, muloqot madaniyati va kasbiy moslashuviga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Emotsional intellekt, raqamli texnologiyalar, kasbiy faoliyat, oliy ta’lim, pedagogika, psixologiya, shaxs, faoliyat, stress, psixik jarayon.

Аннотация: В данной статье анализируется педагогический потенциал цифровых технологий в системе высшего образования в эффективной подготовке студентов к профессиональной деятельности путем развития их эмоционального интеллекта.

Исследование охватывает концепцию эмоционального интеллекта, его структурные компоненты, психолого-педагогическое воздействие цифровой образовательной среды, а также формирование профессиональных компетенций с использованием современных цифровых инструментов. Научно обосновано также влияние образовательного процесса, организованного на основе цифровых технологий, на эмоциональную устойчивость, культуру общения и профессиональную адаптацию студентов

Ключевые слова: Эмоциональный интеллект, цифровые технологии, профессиональная деятельность, высшее образование, педагогика, психология, личность, активность, стресс, психические процессы.

Abstract: This article analyzes the pedagogical potential of digital technologies in the higher education system in effectively preparing students for professional activity by developing their emotional intelligence. The study covers the concept of emotional intelligence, its structural components, the psychological and pedagogical impact of the digital educational environment, and the formation of professional competencies using modern digital tools. The impact of the educational process organized on the basis of digital technologies on the emotional stability, communication culture, and professional adaptation of students is also scientifically substantiated

Key words: Emotional intelligence, digital technologies, professional activity, higher education, pedagogy, psychology, personality, activity, stress, mental process

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida mehnat bozori mutaxassisdan nafaqat kasbiy bilim va malakalarni, balki yuqori darajadagi emotsional intellektni ham talab qilmoqda. Bugungi kunda ish beruvchilar uchun stressga chidamlilik, muloqot madaniyati, jamoada ishlash, nizolarni boshqarish va empatiya kabi ko‘nikmalar kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Shu nuqtai nazardan, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning emotsional intellektini rivojlantirish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga chuqur kirib kelgan hozirgi davrda ushbu vositalarning emotsional-intellektual rivojlanishga ta’sirini ilmiy asosda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar insonlarning emotsional qobiliyatlariga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi, bu esa o‘z navbatida inson xulq-atvorining ongli harakat qilish, maqsadlilik va refleksivlik kabi xususiyatlarining o‘zgarishiga olib keladi

O‘zgarishlarni ayniqsa kundalik hayotda yosh avlodlarning gadjetlar va virtual makondan faol foydalanayotganini ko‘proq kuzatamiz. Ular raqamli vositalardan ishbilarmonlik maqsadlarida (masalan, ta’lim olishda), axborotga bo‘lgan ehtiyojni qondirishda yoki ko‘ngilochar maqsadlarda foydalanadilar. “Raqamli dunyo”, “raqamli avlod”, “Z avlod”, “tarmoq avlodi” kabi atamalar keng qo‘llanila boshladi va ilmiy jihatdan o‘rganilmoqda. M. Prenski yondashuviga ko‘ra, raqamli muhit bilan doimiy va yaqin aloqada bo‘lish bugungi talabalar tafakkurining oldingi avlodlar tafakkuridan keskin farq qilishiga sabab bo‘ladi. Bu axborotni qayta ishlash jarayoni, tezligi va uslubida namoyon bo‘ladi.

Avvalo, emotsional intellekt o‘zi nima? Bu tushuncha qachon va kim tomondan moumalaga kiritilgan? kabi savollarga javob beramiz.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda emotsional intellekt tushunchasining yagona va umumqabul qilingan ta’rifi mavjud emas. D.V. Lyusin tomonidan emotsional intellektga quyidagicha ta’rif

berilgan: unga ko‘ra emotsional intellekt — bu o‘z va boshqalarning emotsiyalarini tushunish hamda ularni boshqarish qobiliyatidir.

Emotsional intellekt- insonning o‘z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish va boshqalarning his-tuyg‘ularini to‘g‘ri tushunish qobiliyatidir. Oddiy qilib aytganda, bu – hislar yordamida to‘g‘ri fikrlash va qaror qabul qilish san’ati. Yuqori emotsional intellektga ega inson o‘z kayfiyatini boshqara oladi, stressni yengadi va boshqalar bilan sog‘lom munosabat o‘rnatadi.

Emotsional intellekt (EI) tushunchasi ilk bor amerikalik psixolog P. Salovey va J. Mayer tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, keyinchalik psixolog D.Goleman tomonidan keng ommalashtirilgan. Emotsional intellekt shaxsning o‘z emotsiyalarini anglash, boshqarish, boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish va ular bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini ifodalaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan, emotsional intellekt quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- o‘zini anglash (self-awareness);
- emotsiyalarni boshqarish (self-regulation);
- ichki motivatsiya;
- empatiya;
- ijtimoiy ko‘nikmalar.

Mazkur komponentlar talabalarning kasbiy moslashuvi, yetakchilik qobiliyati va professional muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi

Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda emotsional intellektning o‘rni haqida gapiradigan bo ‘lsak, kasbiy faoliyat jarayonida mutaxassis ko‘pincha stressli vaziyatlar, mas’uliyatli qarorlar va insonlararo munosabatlar bilan to‘qnash keladi. Emotsional intellekti rivojlangan talaba:

- professional muloqotda samaradorlikka erishadi;
- konfliktlarni konstruktiv hal qila oladi;
- jamoada ishlashga tez moslashadi;
- kasbiy faoliyatda barqaror motivatsiyani saqlaydi.

Shu sababli, oliy ta’lim tizimida emotsional intellektni rivojlantirish kasbiy kompetensiyani shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Talabalarga o‘z his-tuyg‘ularini tan olishga, stressni boshqarishga va diqqatni jamlashga o‘rgatish orqali o‘qituvchilar ularga o‘z o‘quv sayohatlarini o‘z zimmalariga olishlari mumkin.

Rivojlangan emotsional intellekt insonga o‘z his-tuyg‘ularini yaxshi tushunish va boshqarish, boshqalarning emotsional holatlariga mehribon va e’tiborli bo‘la oladi albatta. Boshqa bir jihat shundaki, emotsional intellektni rivojlantirish ta’lim muassasasidagi o‘quv muvaffaqiyatlari bilan yaqin bog‘liq. Olimlarning tadqiqotlarida o‘quv materialini yodlash emas, balki uni tushunish muhimligi ta’kidlanadi, shuningdek, emotsional intellektni rivojlantirish jarayonlari doimiy va uzluksiz bo‘lishi kerak, shunda ular talabalarining to‘liq rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar talabalarning emotsional intellektini rivojlantirish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Zamonaviy raqamli ta’lim muhitida emotsional-intellektual kompetensiyalarni shakllantirish ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va ijtimoiy faol mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bois, oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida emotsional intellektni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Salovey P., Mayer J. Emotional intelligence and education. Educational Psychology Review, 2021.
2. Goleman D. Emotional Intelligence. New York, 2019
3. Zamonov A. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2024

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОХИМИИ И МОЛЕКУЛЯРНОЙ БИОЛОГИИ

Бекчанов Худайберган Уринович
доктор биологических наук (DSc), профессор, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: bekchanov_x@mail.ru
+998973615171
Бекчанова Мунира Худайберган кизи
преподовательница, в общеобразовательном школе №-17 Ургенчского района.
e-mail: munirabekchanova3893@gmail.com
+998938624888
Комилжонова Гулрух Кудрат кизи
преподаватель-стажёр, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: komiljonova_gulrux@urspi.uz
+998904331788
Каримова Максуда Баходировна
преподаватель-стажёр, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: ogabeks185@gmail.com
+998975164560

Annotatsiya: Maqolada Urganch davlat pedagogika institutida “Biokimyo va molekulyar biologiya” fanini o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish samaradorligi tahlil qilinadi. O‘quv jarayoniga raqamli platformalar integratsiya qilindi: jarayonlarni vizuallashtirish uchun YouTube, bilimlarni tizimlashtirish uchun MindMeister, natijalarni monitoring qilish uchun Google Forms hamda materialni interaktiv mustahkamlash uchun LearningApps. Talabalar ishtirokidagi pedagogik tajriba o‘qishga bo‘lgan motivatsiyaning oshgani, biokimyoviy mexanizmlarni tushunish yaxshilangani va faollik kuchayganini ko‘rsatdi. Kelajakdagi biologiya o‘qituvchilarida raqamli kompetensiyani shakllantirishda AKTning muhim roli borligi xulosa qilindi.

Kalit so‘zlar: biokimyo, molekulyar biologiya, ta’limda AKT, raqamli o‘quv platformalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv metodlar, pedagogik tajriba, raqamli kompetensiya

Аннотация: В статье рассматривается эффективность внедрения информационно-коммуникационных технологий в преподавание дисциплины «Биохимия и молекулярная биология» в Ургенчском государственном педагогическом институте. В учебный процесс были интегрированы цифровые платформы: YouTube для визуализации процессов,

MindMeister для систематизации знаний, Google Forms для мониторинга результатов и LearningApps для интерактивного закрепления материала. Педагогический эксперимент со студентами показал повышение мотивации, улучшение понимания биохимических механизмов и рост вовлечённости. Сделан вывод о значимой роли ИКТ в формировании цифровой компетентности будущих учителей биологии.

Ключевые слова: биохимия, молекулярная биология, ИКТ в образовании, цифровые платформы обучения, виртуальные лаборатории, интерактивные методы, педагогический эксперимент, цифровая компетентность

Abstract: The article examines the effectiveness of integrating information and communication technologies into the teaching of the course “Biochemistry and Molecular Biology” at a Urgench state pedagogical institute. Digital platforms were incorporated into the educational process: YouTube for process visualization, MindMeister for knowledge systematization, Google Forms for monitoring learning outcomes, and LearningApps for interactive reinforcement of the material. A pedagogical experiment involving students demonstrated increased motivation, improved understanding of biochemical mechanisms, and higher levels of engagement. The study concludes that ICT plays a significant role in developing the digital competence of future biology teachers.

Keywords: biochemistry, molecular biology, ICT in education, digital learning platforms, virtual laboratories, interactive methods, pedagogical experiment, digital competence

Введение. Дисциплина «Биохимия и молекулярная биология» является фундаментальным в подготовке будущих учителей биологии, поскольку формирует у студентов представления о молекулярной основе жизни. Однако многие биохимические процессы абстрактны и труднопонимаемы без наглядных средств. В современных условиях интеграция ИКТ в учебный процесс становится неотъемлемой частью эффективного обучения. Например, видеоролики, интерактивные упражнения и виртуальные лаборатории позволяют создать динамичные и визуально насыщенные сценарии занятий. Это помогает студентам лучше усваивать сложные темы к примеру, обмен веществ, генетические механизмы и развивать аналитические навыки. Для будущих учителей биологии особенно важно овладеть такими технологиями, чтобы применять их в школьной практике и в высших учебных заведениях.

Целью нашего исследования являлось оценивание влияние применения ИКТ платформ, таких как YouTube, Google Forms, LearningApps, MindMeister и виртуальных лабораторий на качество преподавания дисциплины «Биохимия и молекулярная биология» студентам педагогического института и выявить их роль в повышении мотивации и понимания учебного материала.

В рамках исследования использовались следующие методы:

- анализ литературы по внедрению ИТ в естественнонаучное образование;
- разработка учебно-методических материалов с использованием указанных цифровых сервисов; педагогический эксперимент с привлечением студентов УрГПИ;
- анкетирование участников.

Для активизации познавательной деятельности и создания интерактивной среды применялись следующие онлайн-ресурсы, такие как **YouTube для** демонстрация лабораторных опытов и анимаций, к примеру, роли ферментов в обмене веществ. Именно

видеоролики на YouTube позволили наглядно показать эксперименты и заинтересовать студентов. **MindMeister программа для** создания и структурирования умственных карт по темам курса. MindMeister используется для генерации идей и систематизации знаний. При составлении карт сложные механизмы например, «метаболизм аминокислот» становятся более понятными, что подтверждается тем, что студенты отмечали улучшение понимания темы после работы с картой. **Google Forms для** проведения регулярного анкетирования и кратких онлайн-викторин. Этот инструмент применялся для сбора обратной связи и оценки освоения материала. **LearningApps.org это** платформа для создания электронных интерактивных заданий. LearningApps позволяет легко формировать упражнения и игры для закрепления знаний. По аналогии с другими исследованиями, этот сервис дает возможность любому преподавателю без сложных навыков создавать упражнения для объяснения нового материала и контроля знаний. **Виртуальные лаборатории это** онлайн-симуляции биохимических экспериментов. На платформе Amrita Laboratories, например, есть разделы по молекулярной биологии и биохимии, содержащие виртуальные практикумы с теорией, анимацией, тестами и заданиями. Использование таких симуляторов позволило студентам проводить «домашние» опыты по молекулярной биологии и биохимии без лабораторного оборудования.

Участниками исследования стали студенты биологического направления УрГПИ, проходящие второй курс. После введения ИКТ-элементов в учебный план было проведено анкетирование через Google Forms по оценке качества и удобства новых форм обучения. Полученные данные обработаны качественно, результаты представлены в виде диаграмм распределения ответов и интегрированы в последующий анализ.

По итогам исследования отмечено значительное улучшение восприятия учебного материала и вовлеченности студентов при использовании ИКТ. Результаты анкетирования показали: большинство участников положительно восприняли видеоформаты обучения, отмечая, что **интерактивные видеоролики** делают сложные темы более понятными. Это согласуется с предыдущими наблюдениями – студенты действительно предпочитают работать с наглядными видео. Использование **MindMeister** для построения ментальных карт способствовало лучшему системному пониманию курса: студенты сообщали, что после составления карт по механизмам метаболизма (например, аминокислот) они яснее видят связи между понятиями. Анализ анкеты показал преобладание положительных отзывов: на диаграммах распределения ответов выявлено, что значительное число студентов оценило занятия с ИКТ как более интересные и информативные.

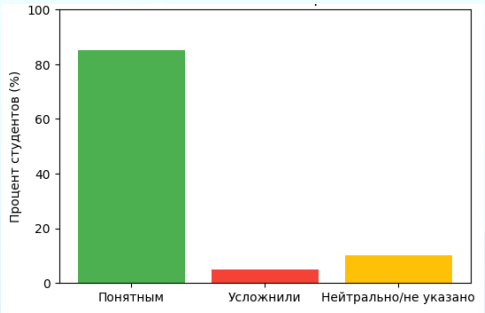

Рис. 1. Влияние ИТ на понимание материала по биохимии

Как видно из диаграммы, подавляющее большинство студентов (85%) считает, что использование ИТ в курсе биохимии делает материал очень понятным или просто понятным, и лишь 5% отметили, что ИТ усложнили восприятие. Подобные результаты коррелируют с выводами исследований в смежной области: 95% участников отмечали позитивное влияние ИТ на практические занятия, и только 5% испытывали затруднения при работе с ними. Таким образом, включение информационных технологий в учебный процесс обычно способствует лучшему пониманию сложного материала.

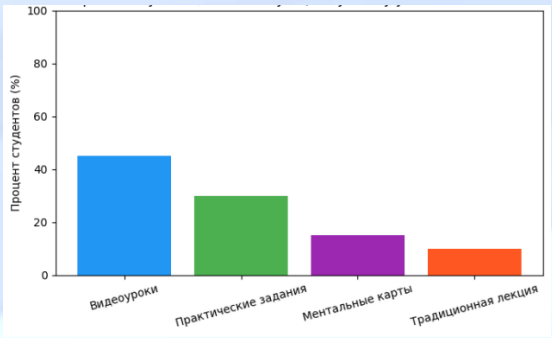

Рис. 2. Форматы обучения, способствующие лучшему усвоению биохимии.

На приведённой диаграмме видно, что видеоуроки оказались наиболее предпочтительным форматом (45%), за ними следуют практические задания (LearningApps, 30%) и ментальные карты (MindMeister, 15%). Традиционная лекция оказалась наименее эффективной (10%). Этот результат согласуется с данными анкетирования, согласно которым большинство студентов предпочитают работать именно с интерактивными видеороликами. В сумме наш опрос показывает высокую ценность мультимедийных и интерактивных методов обучения биохимии для студентов.

Кроме того, применение **LearningApps** позволило активно закреплять материал через игровые упражнения, что повысило **мотивацию** обучающихся. На собранных качественных данных (без указания конкретных цифр) заметна тенденция: интерактивные задания и виртуальные опыты вызывают большую активность в классе и желание самостоятельно углублять знания. При сравнении с традиционным обучением студенты отмечали, что ИКТ-средства делают уроки более динамичными и доступными. В целом, внедрение цифровых ресурсов способствовало развитию у студентов навыков

самостоятельного анализа, креативного мышления и сотрудничества (при совместном построении карт и решений задач).

Проведенный опыт свидетельствует о том, что интеграция информационных технологий в преподавание «Биохимии и молекулярной биологии» повышает качество обучения и активизирует студентов. В частности, использование платформ YouTube, LearningApps, MindMeister и виртуальных лабораторий позволило создать наглядную и интерактивную образовательную среду, в которой будущие учителя биологии легче усваивают сложные молекулярные концепции. Как показали результаты нашего исследования и литературных источников, применение ИКТ в обучении способствует более эффективному усвоению материала и развитию критического мышления. Подготовка будущих педагогов биологии неразрывно связана с развитием их цифровой компетентности; внедрение описанных методов обеспечивает формирование навыков использования ИТ в собственном преподавании. Таким образом, практическое применение информационных технологий в УрГУПИ позволяет вывести учебный процесс на более высокий уровень, способствуя подготовке высококвалифицированных учителей, готовых к современным требованиям образовательной среды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Sehnal D., Bittrich S., Deshpande M. и др. Mol Viewer: modern web app for 3D visualization and analysis of large biomolecular structures*. Nucleic Acids Research, 2021.

2. Jumper J., Evans R., Pritzel A. и др. Highly accurate protein structure prediction with AlphaFold. Nature, 2021.

3. Naughton T., Vanderwende C., Sowell E. Perspectives on digital strategies in STEM education. EdTech Journal, 2023.

4. Национальные проекты «Цифровой Узбекистан – 2030», Указ Президента Узбекистана № УП-5264 (2017).

5. Шарипов Ж., Нуридинов Р. Искусственный интеллект: драйвер повышения качества образования. Центр «Стратегия развития», 2025.

6. National Academies of Sciences. Technology in STEM Education. Washington, DC: The National Academies Press, 2025.

7. BioMolViz. Resources – Biomolecular visualization tools for teaching. ASBMB, https://biomolviz.org/resources/ .

РОЛЬ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ В ФОРМИРОВАНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ БИОХИМИИ

Бекчанов Худайберган Уринович
доктор биологических наук (DSc), профессор, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: bekchanov_x@mail.ru
+998973615171
Бекчанова Мунира Худайберган кизи
преподовательница, в общеобразовательном школе №-17 Ургенчского района.
e-mail: munirabekchanova3893@gmail.com
+998938624888
Комилжонова Гулрух Кудрат кизи
преподаватель-стажёр, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: komiljonova_gulrux@urspi.uz
+998904331788
Рахимова Мохинур Хусинбой кизи
преподаватель-стажёр, Ургенчский государственный педагогический институт, г. Ургенч
e-mail: rahimova28012001@gmail.com
+998886066520

Annotatsiya: Maqolada ta’limning raqamli transformatsiyasi sharoitida biokimyoni o‘qitishda innovatsion vosita sifatida intellektual virtual laboratoriyalardan foydalanish masalasi yoritiladi. Sun’iy intellektga asoslangan simulyatsion muhitlar yordamida asosiy biokimyoviy jarayonlarni modellashtirish, fermentativ reaksiyalar hamda molekulyar mexanizmlarni xavfsiz va interaktiv shaklda o‘rganish imkoniyati ko‘rsatilgan. Labster kabi ta’lim platformalari misolida virtual tajribalar talabalarda tadqiqotchilik tafakkurini shakllantirish, o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani oshirish va biokimyoviy jarayonlarni chuqurroq anglashda samarali ekani asoslab berilgan. Biokimyo, sun’iy intellekt va pedagogikaning uyg‘unligi yuqori tahliliy hamda amaliy kompetensiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlash uchun yangi imkoniyatlar yaratishi xulosa qilingan.

Kalit so‘zlar: biokimyo, virtual laboratoriyalar, ta’limda sun’iy intellekt, raqamli simulyatsiyalar, tadqiqotga asoslangan ta’lim, interaktiv texnologiyalar, molekulyar jarayonlar, ta’limning raqamli transformatsiyasi

Аннотация: В статье рассматривается применение интеллектуальных виртуальных лабораторий как инновационного инструмента обучения биохимии в условиях цифровой трансформации образования. Показано, что использование ИИ-ориентированных симуляционных сред позволяет моделировать ключевые биохимические процессы, исследовать ферментативные реакции и молекулярные механизмы в безопасной и интерактивной форме. На примере образовательных платформ, включая Labster, обоснована эффективность виртуальных экспериментов для формирования исследовательского мышления, повышения мотивации и углубления понимания биохимических механизмов. Сделан вывод о том, что сочетание биохимии, искусственного

интеллекта и педагогики создаёт новые возможности для подготовки специалистов с высокими аналитическими и практическими компетенциями.

Ключевые слова: биохимия, виртуальные лаборатории, искусственный интеллект в образовании, цифровые симуляции, исследовательское обучение, интерактивные технологии, молекулярные процессы, цифровая трансформация образования.

Abstract: The article explores the use of intelligent virtual laboratories as an innovative tool for teaching biochemistry in the context of the digital transformation of education. It demonstrates that AI-driven simulation environments enable the modeling of key biochemical processes, the investigation of enzymatic reactions, and the study of molecular mechanisms in a safe and interactive format. Using educational platforms such as Labster as an example, the effectiveness of virtual experiments in fostering research-oriented thinking, increasing student motivation, and deepening the understanding of biochemical mechanisms is substantiated. The study concludes that the integration of biochemistry, artificial intelligence, and pedagogy creates new opportunities for training specialists with strong analytical and practical competencies.

Keywords: biochemistry, virtual laboratories, artificial intelligence in education, digital simulations, inquiry-based learning, interactive technologies, molecular processes, digital transformation of education

Введение. Современное обучение биохимии сталкивается с вызовами при освоении сложных процессов на практике. Многие эксперименты требуют дорогостоящего оборудования и реактивов, а их проведение в аудитории нередко сопряжено с риском для студента и преподавателя. Цифровая трансформация образования открывает новые возможности для преодоления этих трудностей: технологии искусственного интеллекта и виртуальные лаборатории позволяют индивидуализировать учебный процесс и дополняют традиционные методы обучения.

Одним из перспективных направлений на стыке биохимии, ИИ и педагогики стали интеллектуальные виртуальные лаборатории – имитационные среды, где учащиеся могут проводить эксперименты в безопасных условиях, приближенных к реальности.

Интеллектуальная виртуальная лаборатория – это программно-аппаратный комплекс, в котором с помощью ИИ моделируются ключевые биохимические реакции и процессы. Например, такие платформы позволяют воспроизводить такие процессы как

- реакции клеточного метаболизма. Виртуально можно проследить этапы окислительного фосфорилирования и работы электрон-транспортной цепи митохондрий, наблюдая синтез АТФ из питательных субстратов.

- действие ферментов. Симуляции дают возможность исследовать кинетику ферментативных реакций, варьируя параметры – pH среды, температуру, концентрацию субстрата – и мгновенно видеть влияние этих факторов на скорость реакции.

- молекулярные механизмы. Студенты могут визуализировать взаимодействия молекул, например, связывание фермента с субстратом или ингибитором и изучать биохимические пути (pathways) в динамике, что затруднительно в реальном эксперименте.

Все эксперименты проводятся без риска и затрат реагентов. Обучение проходит в условно *«безопасной»* виртуальной среде, где ошибка не приводит к травме или порче оборудования. Это означает, что учащийся может смело пробовать различные стратегии и повторять опыты сколько угодно раз, не опасаясь неудачи. В то же время реалистичная

модель позволяет сохранять научную достоверность. Так, образовательные платформы вроде **Labster** уже сегодня предлагают сотни интерактивных 3D-симуляций по биохимии и смежным дисциплинам по всему миру. К примеру, в период пандемии система колледжей Калифорнии предоставила доступ к 130 виртуальным лабораториям Labster для 2,1 миллиона студентов, чтобы те могли продолжать изучать науки в онлайн-формате. По сути, подобные виртуальные лаборатории стали мировым трендом в образовательной практике, позволяя расширить охват практических занятий и сделав их доступными в любой точке, где есть компьютер.

Отличительная черта интеллектуальных т.е. оснащённых ИИ виртуальных лабораторий – наличие алгоритмов, которые не только просчитывают ход биохимических реакций, но и выполняют роль *виртуального ассистента*. ИИ в таких системах способен подстраивать сценарий эксперимента под действия ученика, давать подсказки и индивидуальную обратную связь.

Применение виртуальных лабораторий в биохимии приносит заметные педагогические преимущества:

- во-первых, происходит формирование исследовательского мышления у студентов. Свобода экспериментирования без страха ошибиться стимулирует учащихся ставить научные гипотезы, планировать эксперименты и анализировать полученные данные. Исследования подтверждают, что использование виртуальных лабораторных работ повышает у студентов навыки научного исследования, планирование опыта, сбор и интерпретация результатов по сравнению с традиционными методами подготовки. Одновременно возрастает и глубина понимания биохимических механизмов. Интерактивная визуализация процессов на молекулярном уровне помогает связать теорию с практикой: учащиеся лучше усваивают концепции, когда своими руками “прокручивают” реакцию и наблюдают ее исход. Согласно опыту преподавателей, виртуальные симуляции позволяют студентам прочувствовать себя настоящими учёными и значительно улучшают понимание сложного содержания. Кроме того, сочетание теоретических знаний с практическими действиями в симуляции способствует более прочному закреплению материала. В результате учащиеся демонстрируют более высокие академические результаты и уверенность в своих лабораторных навыках, а у преподавателей появляется возможность уделять больше времени обсуждению результатов и развитию критического мышления студентов вместо рутинного инструктажа.

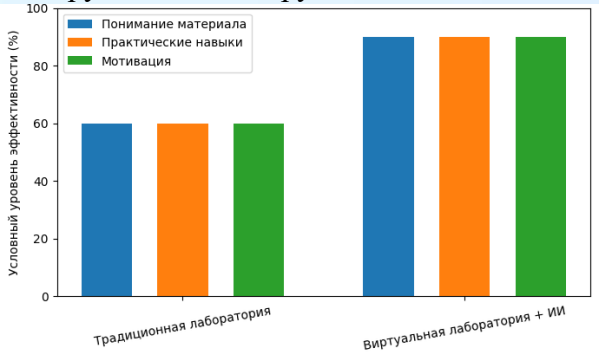

Рис.1. Сравнительная эффективность методов обучения биохимии.

Важно отметить, что виртуальные лаборатории не заменяют полностью реальных практикумов, но отлично дополняют их. Например, в ряде случаев показано, что студенты, работавшие с симуляцией перед выходом в реальную лабораторию, имели более высокие показатели по исследовательским умениям и пониманию материала, чем их сверстники с обычной подготовкой. Таким образом, использование ИИ для моделирования биохимических процессов в учебных целях обогащает педагогический опыт: студент погружается в исследовательскую деятельность, глубже понимает механизмы реакций и при этом учится в комфортной, безопасной среде, где можно бесконечно экспериментировать. Этот синергетический подход, соединяющий биохимию, искусственный интеллект и педагогику, закладывает основы для нового поколения специалистов с прочными знаниями и исследовательскими компетенциями.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Carroll J. S., Najafi H., Steiner M. Evaluating the effectiveness of virtual laboratory simulations for graduate-level training in genetic methodologies. Biochem Mol Biol Educ. 2025;53(4):422–432.

2. Dian Schaffhauser. California CCs Adopt Labster for Virtual Lab Work. Campus Technology, 16 April 2020.

3. Джураев Ш. Ш. Педагогические возможности использования виртуальных лабораторий в преподавании биологии на основе технологий искусственного интеллекта. PEDAGOGS: международный науч. журн., 2025, №1(93), с.119-126.

4. Labster. Evidence for Effectiveness of Virtual Lab Simulations (Guide), Labster.com, 30 Jan 2026.

TABIIY RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH: RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MASALALAR YECHISH

Bekchanov Xudaybergan O‘rinovich
Urganch davlat pedagogika instituti biologiya fanlari doktori (DSc), Professor
e-mail: bekchanov_x@mail.ru
+998973615171
Isayeva Zaxro Baxrom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: isayeva_zaxro@urspi.uz
+998914200371
Komiljonova Gulrux Kudrat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: komiljonova_gulrux@urspi.uz
+998904331788
Karimova Maqsuda Bahodirovna
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: maqsudakarimova20@gmail.com
+998975164560

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish uchun raqamli texnologiyalarni qo‘llashning ilmiy–metodik asoslari yoritiladi. Suv va energiya resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash bo‘yicha hisoblashli masalalar keltirilib, ularni raqamli texnologiyalardan MS Excel dasturi yordamida yechish usullari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: tabiiy resurslar, samaradorlik, raqamli texnologiyalar, ekologik samaradorlik, hisoblashli masalalar, Excel, elektron jadval.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-методические основы применения цифровых технологий для анализа эффективности использования природных ресурсов. Представлены расчетные задачи по оценке эффективности использования водных и энергетических ресурсов, а также показаны способы их решения с использованием цифровых технологий на основе программы MS Excel.

Ключевые слова: природные ресурсы, эффективность, цифровые технологии, экологическая эффективность, расчетные задачи, Excel, электронная таблица.

Abstract: This article examines the scientific and methodological foundations of applying digital technologies to analyze the efficiency of natural resource use. Calculation-based problems for assessing the efficiency of water, and energy resource utilization are presented, and methods for solving them using digital technologies based on the MS Excel software are demonstrated.

Keywords: natural resources, efficiency, digital technologies, environmental efficiency, calculation-based problems, Excel, spreadsheet.

Tabiiy resurslar - bu inson faoliyati va hayotiy jarayonlar uchun zarur bo‘lgan yer, suv, o‘rmon, minerallar, energiya va biologik resurslardir. Ularning samarali va barqaror foydalanilishi iqtisodiy taraqqiyot, ekologik barqarorlik va inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega [1].

Tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish - bu resurslarni optimal darajada ishlatish, isrof va zararlarni kamaytirish, ekologik va iqtisodiy foydani oshirish jarayonidir.

Samarali foydalanish - bu resurslar hajmi va sifatini maksimal darajada saqlagan holda, minimal isrof bilan foydalanuvchi faoliyatni tashkil qilishdir [2]. Samaradorlik tahlili quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Energiya samaradorligi - resursdan olinayotgan foyda va sarflangan energiya nisbati.
- Iqtisodiy samaradorlik - resursni ishlatishdan olingan iqtisodiy foyda.
- Ekologik samaradorlik - resurs ishlatilishi natijasida ekologik zarar minimal bo‘lishi [1].

Ekologik samaradorlikning umumiy formulasi:

$$\mathbf{ES} = \frac{\text{Foydali natija}}{\text{Ekologik zarar yoki resurs sarfi}}$$

Bu yerda:

- **ES** – ekologik samaradorlik
- **Foydali natija** – ishlab chiqarilgan mahsulot, xizmat yoki ijobiy ekologik ta’sir
- **Ekologik zarar** – ifloslanish, chiqindi, resurs yo‘qotilishi

ES qanchalik katta bo‘lsa, faoliyat shunchalik ekologik jihatdan samarali hisoblanadi.

Ekologik samaradorlikni hisoblash usullari

I. Resurs tejalishi asosida:

$$\mathbf{ES}_r = \frac{R_{old} - R_{yangi}}{R_{old}} \times 100\%$$

Bu yerda:

- R_{old}– eski texnologiyadagi resurs sarfi
- R_{yangi} – yangi (tejamkor) texnologiyadagi sarf [3]

II. Ifloslanish miqdori asosida:

$$\mathbf{ES}_i = \frac{I_{old} - I_{yangi}}{I_{old}} \times 100\%$$

Bu yerda:

- I_{old} – avvalgi ifloslanish miqdori (masalan, CO_2, SO_2)
- I_{yangi} – kamaytirilgan miqdor [4]

III. Mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan ta’sir:

$$\mathbf{ES}_m = \frac{M}{E}$$

Bu yerda:

- M – ishlab chiqarilgan mahsulot (tonna, birlik)
- E – ekologik ta’sir (chiqindi, emissiya) [5]

Tadqiqot Nazorat va Tajriba guruhlarida o‘tkazildi. Ularga quyidagi masalalarnii yechish topshirig‘I berildi. Nazorat guruhida talabalar hisob-kitoblarni o‘zlari amalga oshirdilar. Tajriba guruhida esa MS Excel dasturidan foydalanib electron jadval ko’rinishida hisob-kitoblar olib borildi. Ularga ma’lumotlarni jadvalga kiritish va formulalar asosida avtomatik hisoblash tartibi o‘rgatildi.

1-masala. 1 gektar sug‘orishda avval 1 gektar uchun 12 000 m³ suv sarflangan. Tomchilatib sug‘orishdan so‘ng – 7 000 m³ bo‘ldi. Tejalgan suv miqdori asosida sekologik samaradorlikni (%) hisoblang.

Masalani yechsh uchun MS Excel dasturi yordamida jadval tuziladi:

A	B
A1: Ko‘rsatkich	B1: Qiymat
A2: Oldingi suv sarfi (m³/ga)	B2: 12000
A3: Keyingi suv sarfi (m³/ga)	B3: 7000
A4: Tejalgan suv (m³/ga)	B4: =B2-B3
A5: Ekologik samaradorlik (%)	B5: =B4/B2

B5 katagi % formatga o‘tkaziladi (Format → Number → Percent).

Natija: B4 = 5000, B5 = 41.67%

2-masala. 400 gektar maydonda eski usulda 10 000 m³/ga, yangi usulda 6 500 m³/ga suv sarflanadi. Yiliga tejaladigan suv miqdorini (m³) toping.

A	B
A2: Maydon (ga)	B2: 400
A3: Eski usul (m³/ga)	B3: 10000
A4: Yangi usul (m³/ga)	B4: 6500
A5: Tejalish (m³/ga)	B5: =B3-B4
A6: Yiliga tejaladigan suv (m³)	B6: =B5*B2

Natija: **B**

3-masala. Nasos stansiyasi bir mavsumda 96 000 kVt·soat sarflab, 1 200 000 m³ suv uzatgan. Modernizatsiyadan so‘ng 78 000 kVt·soat sarflab, 1 250 000 m³ suv uzatdi. 1 m³ suvga oldin va keyin sarflangan energiyani (kVt·soat/m³) toping.

A	B	C
A1: Ko‘rsatkich	B1: Oldin	C1: Keyin
A2: Energiya (kVt·soat)	B2: 96000	C2: 78000
A3: Suv (m³)	B3: 1200000	C3: 1250000
A4: 1 m³ ga energiya (kVt·soat/m³)	B4: =B2/B3	C4: =C2/C3

Natija: E

Quyidagi masalalar talabalarga mustaqil yechish uchun berildi:

4-masala. Korxona yiliga 140 t CO_2 chiqarardi. Filtr tizimi o‘rnatilgach 98 t bo‘ldi. Ekologik samaradorlikni toping (%).

5-masala. Qayta ishlash liniyasi oldin yiliga 520 t chiqindi chiqargan. Saralash joriy etilgach 310 t bo‘ldi. Kamaygan chiqindi miqdorini (t) va ekologik samaradorlikni toping (%).

6-masala. 1 000 tonna mahsulot uchun oldin 250 t chiqindi, keyin 140 t chiqindi chiqmoqda. 1 t mahsulotga dastlabki va keying chiqindi miqdorini (t/t) toping.

7-masala. Oqartirish sexida oqova suv biokimyoviy kislorod talabi 180 mg/l edi. Tozalashdan so‘ng 72 mg/l bo‘ldi. Ekologik samaradorlikni toping (%).

Taqqoslash natijalari shuni ko‘rsatdiki, Tajriba guruhi ham mavzuni o’zlashtirish darajasi, ham masalalarni yechish tezligi bo‘yicha nazorat guruhiga nisbatan ustunlikka ega bo’ldi.

O‘zlashtirish darajasi amaliy masalalar yechimi aniqligi va dars yakunidagi ballar orqali baholanganida, Tajriba guruhi natijalari Nazorat guruhiga nisbatan yuqoriroq ekanligi aniqlandi. Buning asosiy sababi sifatida Tajriba guruhida masalalarni yechish jarayonida formulalarning aniq ketma-ketligi (kirish ma’lumoti→formula→natija→xulosa) mustahkamlangani; hisob-kitoblar avtomatlashtirilgani (foiz, farq, ulush, ko‘paytma kabi amallar xatolarsiz bajarilishi); vizuallashtirish (jadval) orqali resurs tejalishi va ekologik samaradorlik natijalari tezroq anglangani kabi omillar Tajriba guruhining konseptual tushunishini kuchaytirgan.

Muhokama nuqtayi nazaridan, Nazorat guruhida masalalar ko‘proq “qo‘l bilan hisoblash” usulida bajarilgani sababli ayrim talabalar e’tiborini formulani tushunishdan ko‘ra arifmetik hisobga ko‘proq sarflagan, bu esa xatolar sonini oshirishi va nazariy tushunchaning mustahkamlanishini sekinlashtirishi mumkin. Tajriba guruhida esa arifmetik yuklama kamaygani hisobiga talabalar mantiqiy tahlil va natijani talqin qilishga ko‘proq vaqt ajratgan.

Masalani yechish tezligi (sekund/minutlarda) taqqoslanganda, Tajriba guruhida o‘rtacha vaqt Nazorat guruhiga qaraganda qisqargani kuzatildi. Bunga quyidagi mexanizmlar sabab bo‘lishi mumkin:

- Excelda tayyor namuna (kataklar nomlanishi, formula yozilgan satrlar) mavjudligi;
- birinchi masaladan keyin keyingilariga formula nusxalash orqali o‘xshash amallar tez bajarilishi;
- formatlash (foiz, birlik, m^3, kVt·soat) avtomatik bo‘lgani sababli natijani rasmiy ko‘rinishda tez chiqarish.

Shuningdek, raqamli muhitda xatoni aniqlash oson: noto‘g‘ri qiymat kiritilsa natija darhol “mos kelmasligi” ko‘rinadi va talabalar tekshiruvga qaytadi. Natijada Tajriba guruhida qayta hisoblashga ketadigan vaqt kamaygan.

Bu tadqiqotda Tajriba guruhida masala yechish tezligi oshgani bilan birga, natijalar aniqligi ham barqarorroq bo‘lgani kuzatildi va raqamli texnologiya “tezlik + aniqlik”ni bir vaqtda qo‘llab-quvvatlagan vosita sifatida namoyon bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. United Nations Environment Programme (UNEP). (2011). *Towards a green economy: Pathways to sustainable development and poverty eradication*. Nairobi: UNEP.

2. United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.

3. FAO. (2017). Water productivity and efficiency: Measurement and improvement. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

4. European Commission. (2018). Resource efficiency and circular economy indicators. Brussels.

5. Azapagic, A., & Perdan, S. (2011). Sustainable development indicators: Measuring sustainability. Cambridge: Cambridge University Press.

HUJAYRA TUZILISHINI 3D VA INTERAKTIV SHAKLDA O‘RGANISH

Bekchanov Xudaybergan O‘rinovich
Urganch davlat pedagogika instituti biologiya fanlari doktori (DSc), Professor
e-mail: bekchanov_x@mail.ru
+998973615171
Isayeva Zaxro Baxrom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: isayeva_zaxro@urspi.uz
+998914200371
Raximberdiev Oxunjon Sherzod o‘g‘li
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: oxunjonraximberdiyev4@gmail.com
+998885112214
Rahimova Mohinur Hosinboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
e-mail: rahimova28012001@gmail.com

+998886066520

Annotatsiya: Ushbu maqolada hujayra tuzilishini 3D va interaktiv shaklda o‘rganishga mo‘ljallangan Cell Viewer Game raqamli o‘quv vositasining didaktik ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: hujayra, *Cell Viewer Game*, interaktiv o‘yin, 3D model, simulyator, virtual mikroskopiya, integratsiya, STEAM-texnologiyasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается дидактическое значение цифрового учебного инструмента *Cell Viewer Game*, предназначенного для изучения строения клетки в 3D и интерактивной форме.

Ключевые слова: клетка, Cell Viewer Game, интерактивная игра, 3D-модель, симулятор, виртуальная микроскопия, интеграция, STEAM-технологии в образовании.

Abstract: This article analyzes the didactic significance of the digital educational tool *Cell Viewer Game*, designed for studying cell structure in a 3D and interactive format.

Keywords: cell, Cell Viewer Game, interactive game, 3D model, simulator, virtual microscopy, integration, STEAM education technology.

Hujayra tirik organizmlarning eng kichik tuzilish birligi bo‘lib, uni to‘liq anglab yetish biologiya fanini chuqur o‘zlashtirish uchun muhimdir. Biroq hujayra hajm jihatidan nihoyatda kichik va ko‘z bilan bevosita ko‘rib bo‘lmaydi. An’anaviy darsliklar va statik ikki o‘lchamli rasmlar hujayraning murakkab tizimini sodda tasvirlab beradi, ammo bunday yondashuv ko‘pincha talabalarda to‘g‘ri fazoviy tasavvur hosil qila olmaydi. Ilmiy-pedagogik kuzatuvlarga ko‘ra, hujayraning mikroskopik darajadagi tuzilishini tasavvur qilish talabalardan ma’lum kognitiv sakrashni talab qiladi: o‘lcham va nisbatlarni to‘g‘ri anglay olmaslik ko‘plab noto‘g‘ri tasavvurlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli hujayrani uch o‘lchamli (3D) formatda ko‘rish va undan interaktiv tarzda foydalanish ehtiyoji paydo bo‘lgan.

Cell Viewer Game shu maqsadda yaratilgan raqamli o‘quv vositasi bo‘lib, u hujayra tuzilishini 3D va interaktiv shaklda namoyish etadi. Ushbu simulyatsiya yordamida hujayra membranasi, sitoplazma, yadro, mitoxondriya, endoplazmatik to‘r, Golji apparati, ribosoma kabi asosiy organoidlarning fazoviy joylashuvi va ularning o‘zaro bog‘liqligi aniq ko‘rinadi. Talaba hujayraning modelini ekranda erkin aylantirib, kerakli qismlarini kattalashtirib ko‘rishi va har bir organellaning vazifasi bilan interaktiv tarzda tanishishi mumkin. *Cell Viewer* an’anaviy statik tasvirlarga nisbatan hujayra tuzilmasini ancha boy va real ko‘rinishda taqdim etadi, bu esa ma’lumotning kognitiv qabul qilinishini kuchaytiradi [1,2].

Cell Viewer Game ta’lim jarayoniga o‘yin shaklida integratsiya qilingan bo‘lib, bu yondashuv amaliy va faol o‘rganishni ta’minlaydi. An’anaviy ma’ruzalarda talabalar ko‘proq passiv tinglovchi rolida bo‘lsa, interaktiv o‘yin elementi ularni jarayonga faol jalb qiladi – talaba endi passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi. O‘yin davomida u mustaqil qarorlar qabul qilib, turli organellalarni “bosib ko‘rish” (ochib ko‘rish) orqali amalda bajarib o‘rganish tamoyilini boshdan kechiradi. Shuningdek, bunday raqamli simulyator talabalarga mavzuni mustaqil o‘rganish va istalgan paytda qayta takrorlash imkonini beradi.

Ilmiy tadqiqotlar ham o‘yin-elementli ta’limning afzalliklarini tasdiqlagan: masalan, o‘yinlar qo‘llanilganda talabalar darsga ko‘proq qiziqish bilan jalb etilib, bilimlarni eslab qolish darajasi oshgani aniqlangan. Talabalarning o‘zlari ham bunday interaktiv va qiziqarli muhitda o‘qishni an’anaviy usullarga qaraganda foydaliroq deb baholaydilar [3].

Bu kabi o‘yin usullari ayniqsa birinchi–ikkinchi bosqich biologiya yo‘nalishi talabalari uchun, shuningdek, akademik litsey va kollej o‘quvchilari uchun juda samarali o‘qitish usuli bo‘lib xizmat qilmoqda. Interaktiv o‘yin orqali o‘rganish yoshlarni darslikdagi mavhum tushunchalardan real jarayonlarga “sho‘ng‘ish”ga undaydi va ularning fan bilan muloqotini kuchaytiradi.

Bunday 3D model orqali talabalar har bir organellaning hujayradagi joylashuvini va boshqa tuzilmalar bilan aloqasini oson tushunishga erishadilar. Yuqoridagi rasmda ko‘rinib turganidek, hujayra organellalari bir butun tizimni tashkil etib, o‘zaro bog‘langan holda joylashgan. Masalan, yadro atrofida endoplazmatik to‘r va Golji apparati joylashib, ribosomalar esa sitoplazmada tarqalgan ko‘rinishda tasvirlanadi. 3D format talabalarga shu murakkab fazoviy tuzilmani “go‘yoki qo‘lda ushlab ko‘rgandek” ko‘rish imkonini beradi. Tadqiqotchilar qayd etishicha, ikki o‘lchamli chizmalar ko‘pincha biologik tushunchalarni haddan tashqari soddalashtirib, muhim detallarni e’tibordan chetda qoldiradi. Aksincha, interaktiv 3D model va animatsiyalar biologik jarayonlarning harakat va dinamikasini ham ko‘rsatib bera olgani uchun talabalarda ancha chuqur va to‘laqonli tushuncha hosil qiladi [2]. Demak, *Cell Viewer* yordamida olingan bilimlar an’anaviy statik rasmlarga qaraganda yaxshiroq esda qolishi va tushunilishi kutiladi.

Cell Viewer o‘yini mikroskopik obyektlarni modellashtirishda yordam beradi. Ko‘pgina oliy o‘quv yurtlarida elektron mikroskop har doim ham mavjud emas, mavjud mikroskoplar yordamida har bir talaba mustaqil ishlashi esa qiyin. Bundan tashqari, mikroskop ostida ko‘rish uchun zarur bo‘lgan tayyor preparatlar soni cheklangan bo‘lishi mumkin. *Cell Viewer* mazkur sharoitda virtual mikroskopiya vazifasini o‘tashi mumkin. Talabalar ekran orqali hujayrani xuddi mikroskop ostida ko‘rgandek o‘rganadilar – organellalarning shakli, joylashuvi va hatto ayrim jarayonlarning borishini ham kuzatishlari mumkin. Bu, ayniqsa, laboratoriya jihozlari yetarli bo‘lmagan sharoitlarda (masalan, O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalari uchun dolzarb holatda) muqobil raqamli yechim sifatida juda foydali. Virtual mikroskopiya ta’limiy samaradorlik bo‘yicha an’anaviy yorug‘lik mikroskopidan kam emas, balki ustunroq natijalar ko‘rsatdi. Xususan, virtual mikroskop yordamida ishlagan talabalarning amaliy ko‘nikmalari va darsdan olgan baholari odatiy laboratoriya mashg‘ulotlaridagi tengdoshlariga qaraganda yuqoriroq chiqayotganligi qayd etildi.

Cell Viewer Game kabi interaktiv vositalar biologiyani o‘qitishda katta innovatsion imkoniyatlar ochmoqda. Birinchidan, talabalarning fanni kognitiv qabul qilishi sezilarli ravishda yaxshilanadi – murakkab tushunchalar osonroq “vizuallashtiriladi” va miyada mustahkamroq o‘rin oladi. Ikkinchidan, talabalar faol o‘quvchiga aylangan holda dars jarayonida ishtirok etadi, bu esa ularning fanga qiziqishini orttirib, mustaqil o‘rganishga motivatsiya yaratadi. Bu holat zamonaviy biologiya ta’limi tamoyillariga to‘la mos keladi, chunki bugungi kunda o‘quv jarayonida faol o‘quvchi va tajribaga asoslangan o‘qitish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Uchinchidan, raqamli modellarning joriy etilishi ta’lim jarayonini boyitib, an’anaviy laboratoriya ishlariga raqamli alternativ yaratayotgani muhimdir. Bu, o‘z navbatida, ta’limdagi tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi – masofaviy yoki resurslari cheklangan muassasalardagi talabalar ham ilg‘or texnologiyalar yordamida bilim olishi mumkin.

Nihoyat, *Cell Viewer* o‘yini fanlararo integratsiyani ta’minlaydi. Ushbu bitta platformaning o‘zida *sitologiya* (hujayra haqidagi fan) mazmuni *informatika* va *raqamli texnologiyalar* bilan uzviy bog‘langan. Bunda biologiya darslari nafaqat biologik ma’lumot berish bilan cheklanmay, balki talabalarda axborot texnologiyalari bilan ishlash ko‘nikmasini ham shakllantiradi.

Zamonaviy ta’lim olimlari qayd etishicha, biologiyani boshqa fanlar (masalan, matematika, kompyuter texnologiyalari va boshqalar) bilan integratsiya qilish o‘quvchilarda chuqurroq tushuncha va innovatsion tafakkurni rivojlantirishning muhim strategiyasidir. Demak, Cell Viewer kabi o‘yinlar biologiya fanini kengroq kontekstda o‘rgatishga – ya’ni STEAM-ta’lim (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradi.

Bizning tadqiqotlarimiz biologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabalari orasida 2 ta guruhda o‘tkazildi. Tajriba guruhi (№25 nafar talaba) bilan dars Cell Viewer Game platformasidan foydalangan holda o‘tildi. Nazorat guruhi (№25 nafar talaba) bilan esa an’anaviy dars o‘tildi. Har ikki guruhga test, yozma topshiriq va so‘rovnoma o‘tkazildi. Natijalar 1-jadvalga qayd qilindi.

1-jadval

Nazorat va tajriba guruhlari natijalarini taqqoslash jadvali

№	Ko‘rsatkichlar	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
1	O‘rtacha test natijasi (100 ballik tizimda)	86,3 ball	71,2 ball
2	Vizual/fazoviy tushunchani aniqlash (%)	90%	62%
3	Mustaqil topshiriqni to‘g‘ri bajarish (%)	87%	68%
4	Hujayra organellari o‘zaro aloqasini tasvirlash	To‘liq va to‘g‘ri	Qisman, chala

Tajribaviy o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatdiki, *Cell Viewer Game* platformasidan foydalangan talabalar hujayra tuzilmasi va organellarning fazoviy joylashuvini sezilarli darajada aniqroq va chuqurroq anglaganlar. Ularning test natijalari 15 ballga yuqori chiqdi, bu esa bilimlarni puxta o‘zlashtirishni ko‘rsatadi.

Ayniqsa, vizual va fazoviy tasavvurlarni aniqlash testlarida farq aniq ko‘zga tashlandi (90% ga 62%): bu o‘yin vositasining hujayra modelini 3D shaklda namoyish etishi bilan bog‘liq. An’anaviy usulda esa talabalar organoidlar joylashuvini to‘g‘ri tasvirlay olmagan.

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, tajriba guruhi ishtirokchilari *Cell Viewer* orqali o‘qish “qiziqarliroq”, “mustaqil o‘rganishga undovchi” va “amaliy his-tuyg‘u uyg‘otuvchi” ekanini ta’kidlaganlar. Bu esa ta’limdagi motivatsiya omili sifatida raqamli texnologiyalarning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Shuningdek, *Cell Viewer* o‘yinida talabalar organellarning o‘zaro aloqasini yaxshiroq anglashgan: ular organellarning funksional tarmog‘ini bir tizim sifatida tushuna olganlar. Nazorat guruhi esa, ko‘p hollarda, organoidlarni alohida, bir-biridan uzilgan shaklda tasvirlashgan.

Xulosa qilib aytganda, *Cell Viewer Game* hujayra tuzilishini o‘rganishda an’anaviy usullarga nisbatan samaraliroq bo‘lib chiqmoqda. 3D va interaktiv model orqali talabalar hujayra organellalarini fazoviy jihatdan aniq tasavvur qilish imkoniga ega bo‘ladilar, bu esa murakkab biologik tushunchalarni osonroq tushunishga olib keladi. O‘yin formatidagi ta’lim talabalarning darsga qiziqishi va ishtirokini oshirib, bilimlarni mustahkamlaydi. Shuningdek, bu raqamli platforma real laboratoriya jihozlari yetishmaydigan sharoitlarda virtual laboratoriya vazifasini o‘tashi bilan ahamiyatlidir. *Cell Viewer* kabi innovatsion vositalar biologiya o‘qitishda fanlararo integratsiyani kuchaytirib, talabalarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ask A Biologist: *Cell Anatomy Viewer Game*. Arizona State University, *https://askabiologist.asu.edu/games-sims/cell-viewer-game/*.
2. How 3D Models Help Biology Students, https://www.visiblebody.com
3. Seddighi-Khavidak, S.; Sanchez, B.N.; Chan, S.S.K.; Le-Chan, G. Game-Based Learning Enhances Engagement and Comprehension in Undergraduate Architecture and Biology Education. Educ. Sci. 2026, 16, 9. https://doi.org/10.3390/educsci16010009

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARIDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA KOGNITIV QIZIQISHLARNI RIVOJLANTIRISH

Sultonboyeva Maftuna Mansurbek qizi
UrDPI Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta’lim) mutaxasisligi
1-kurs magistranti *(Xorazm viloyati, Urganch shahri,*
maftunamansurbekovna04@gmail.com.
+99 894 236-34-39)

Annotatsiya. Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim tashkilotlari tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida kognitiv qiziqishlarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda kognitiv qiziqish tushunchasining mazmun-mohiyati, uning maktabgacha yosh davridagi ahamiyati hamda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga integratsiyalashuv imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘yinli mashg‘ulotlarning bolalarning bilishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini oshirishdagi roli asoslab berilgan. Tezis materiallari maktabgacha ta’lim amaliyotida zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishda metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tayyorlov guruhi, kognitiv qiziqish, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, raqamli o‘yinlar, individual yondashuv, bilish faoliyati, pedagogik innovatsiyalar.

Annotation. This thesis examines the theoretical and practical aspects of developing cognitive interest in preschool preparatory group children through artificial intelligence and digital technologies. The study analyzes the essence of the concept of cognitive interest, its significance in preschool age, and the possibilities of integrating artificial intelligence technologies into the educational process. In addition, the role of game-based activities organized through digital technologies in enhancing children’s interest in learning, independent thinking, and creative activity is substantiated. The materials of the thesis serve as a methodological basis for the implementation of modern pedagogical approaches in preschool education practice.

Keywords: preschool education, preparatory group, cognitive interest, artificial intelligence, digital technologies, digital games, individual approach, cognitive activity, pedagogical innovations.

Аннотация. В данной тезисе рассматриваются теоретические и практические аспекты развития познавательного интереса у воспитанников подготовительных групп

дошкольных образовательных организаций на основе искусственного интеллекта и цифровых технологий. В исследовании проанализированы сущность понятия познавательного интереса, его значение в дошкольном возрасте, а также возможности интеграции технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс. Кроме того, обоснована роль игровых занятий, организованных с использованием цифровых технологий, в повышении интереса детей к познанию, развитии самостоятельного мышления и творческой активности. Материалы тезиса могут служить методической основой для внедрения современных педагогических подходов в практику дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, подготовительная группа, познавательный интерес, искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровые игры, индивидуальный подход, познавательная деятельность, педагогические инновации.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlariga, xususan maktabgacha ta’lim sohasiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini tubdan yangilash imkonini bermoqda. Maktabgacha yosh davri, ayniqsa tayyorlov guruhi bolalarida kognitiv qiziqishlar, bilishga chanqoqlik, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarga moslashuvchan yondashuv shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli mazkur tezisda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kognitiv qiziqishlarni rivojlantirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan yoritiladi.

Kognitiv qiziqish tushunchasi bu bolaning atrof-muhitni bilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, bilim olish jarayoniga faol va ongli munosabati bo‘lib, u tafakkur, xotira, diqqat, tasavvur kabi psixik jarayonlar bilan uzviy bog‘liqdir. Pedagogika va psixologiya fanlarida kognitiv qiziqish shaxs rivojlanishining muhim omili sifatida e’tirof etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv qiziqish bolaning yangilikka intilish, savol berishga moyillik, tajriba qilishga qiziqish, o‘yin orqali o‘rganishga ehtiyoj, sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunishga urinish kabi xususiyatlar bilan namoyon bo‘ladi. Tayyorlov guruhi bosqichida bu qiziqishlarni maqsadli rivojlantirish maktab ta’limiga sifatli tayyorgarlikni ta’minlaydi.

Sun’iy intellekt bu kompyuter tizimlarining inson aqliga xos bo‘lgan faoliyatlarni bajarish qobiliyatidir. Raqamli texnologiyalar esa axborotni yaratish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga xizmat qiluvchi zamonaviy texnik va dasturiy vositalar majmuasidir.

Muhokama va tahlil. Sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’limda individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Sun’iy intellekt asosidagi dasturlar bolaning qiziqishi, bilim darajasi va faoliyat tezligiga moslashadi. Sun’iy intellekt bolaning qiziqishiga mos topshiriqlarni tanlash, xatolarni avtomatik aniqlash va tuzatish, bilish faoliyatini rag‘batlantirish kabi imkoniyatlarni beradi.

O‘yin maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy yetakchi faoliyatiligini hisobga olgan holda raqamli o‘yinlardan foydalanish mumkin. Interaktiv raqamli o‘yinlar bolani faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb etadi. Bunday o‘yinlar orqali bolalarda mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, tasavvur va ijodkorlik ko‘nikmalari, e’tibor va xotira rivojlanadi. Bunday o‘yinlarni maqsadli tanlash va to‘g‘ri tashkil qilishda tarbiyachining raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lishiga bog‘liq. Buning uchun tarbiyachi raqamli vositalardan maqsadli foydalana olishi, bolalar xavfsizligini ta’minlashi, texnologiyani pedagogik vazifaga mos tanlashi zarur.

Raqamli texnologiyalardan foydalanishda me’yor va xavfsizlik inobatga olinmasa kognitiv rivojlanishda salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin. Bunday o‘yinlarni o‘tkazishda vaqt me’yoriga rioya etish hamda bolaning psixologik holatiga e’tibor berish zarur.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida rejali, maqsadli va to‘g‘ri tashkil etilgan mashg‘ulotlar natijasida bolalarda bilishga qiziqish ortadi, tanqidiy bilish va refleksiv faoliyat ko‘nikmalari shakllanadi, mustaqil fikrlash rivojlanadi, o‘rganishga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida kognitiv qiziqishlarni rivojlantirish bugungi ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida bolalarni erta yoshdan boshlab bilishga qiziqtirish, mustaqil fikrlashga yo‘naltirish va intellektual salohiyatini rivojlantirish ta’lim sifatining muhim ko‘rsatkichiga aylanmoqda.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonida individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Bu esa har bir bolaning qiziqishi, o‘zlashtirish sur’ati va intellektual imkoniyatlarini hisobga olishga sharoit yaratadi. Natijada tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida o‘rganishga nisbatan ijobiy munosabat, o‘ziga ishonch va mustaqil faoliyatga intilish kuchayadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash tarbiyachining kasbiy va raqamli kompetensiyasiga bevosita bog‘liqdir. Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini muntazam oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda texnologiyalardan foydalanishda me’yoriylik, bolalar salomatligi va psixologik xavfsizligini ta’minlash asosiy talab sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim tizimida kognitiv qiziqishlarni rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu yondashuvni ta’lim amaliyotiga tizimli ravishda joriy etish tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarini maktab ta’limiga puxta tayyorlash, ularning intellektual va ijodiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur tezisda keltirilgan xulosalar va tavsiyalar maktabgacha ta’lim amaliyotini yanada takomillashtirishga metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova U.M. Maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt asosida bolalarda kreativlikni rivojlantirish. Sun'iy intellektni pedagogik ta'limga integratsiya qilish:muammo va yechimlar mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Andijon. 2025.

2. Ergasheva D.A. Maktabgacha ta’limda innovatsiyalar: sun’iy intellekdan foydalanish afzalliklari. Republican scientific and practical conference “problems and solutions of the competency-based approach in preschool education”. 2025.

3. Mavlonov J.Y. Maktabgacha tal’im tizimidagi islohotlar: holati va istiqbollari. “Raqamlashtirish davrida maktabgacha ta’limning global kelajagi: ta’lim, tarbiya muammolari va yechimlari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.2024.

4. Tursunova S.T. Maktab ta’limida sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish. “Sun’iy intelekt va o‘qitishning zamonaviy an’analari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferansiya materiallari to‘plami. 2025.

MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YO‘NALISHIDAGI MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI DIDAKTIK VOSITALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TADQIQ QILISH

Yusupova Firuza Hajiboy qizi
Urganch davlat Pedogogika Instituti o‘qituvchisi
Muzaffarova Muazzamoy Muzaffar qizi
Urganch davlat Pedogogika Instituti ,Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Maktabgacha ta’lim) yo’nalishi 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimida STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari tadqiq etilgan. Raqamli texnologiyalar asosida olib boriladigan mashg‘ulotlarning bolalarning ijodiy fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va bilish faolligini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish orqali ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, STEAM ta’limi, raqamli didaktik vositalar, innovatsion yondashuv, pedagogik imkoniyat

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические возможности цифровых дидактических средств в организации занятий по направлению STEAM в системе дошкольного образования. Освещена роль занятий, проводимых на основе цифровых технологий, в развитии творческого мышления, логического рассуждения и познавательной активности детей. Также проанализированы вопросы организации учебного процесса в интересной и эффективной форме через результативное использование цифровых дидактических средств.

Ключевые слова: дошкольное образование, STEAM-образование, цифровые дидактические средства, инновационный подход, педагогическая возможность.

Abstract: This article explores the pedagogical potential of digital didactic tools in organizing STEAM-based activities within the preschool education system. It highlights the role of technology-driven activities in developing children's creative thinking, logical reasoning, and cognitive activity. Furthermore, the issues of organizing the educational process in an engaging and effective manner through the efficient use of digital didactic tools are analyzed.

Keywords: preschool education, STEAM education, digital didactic tools, innovative approach, pedagogical potential.

.Hozirgi davrda maktabgacha ta’lim tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish bolalarning qiziqishini oshirish va ularning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarda fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikaga bo‘lgan dastlabki tushunchalarni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Raqamli didaktik vositalar esa ushbu mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish uchun qulay pedagogik imkoniyatlar yaratadi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari ularning moslashuvchanligi va qulayligida ham namoyon bo‘ladi. Tarbiyachi mashg‘ulot mazmunini bolalarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirishi mumkin. Shuningdek, raqamli vositalar orqali

bolalarning bilim va ko‘nikmalarini baholash jarayoni ham yanada samarali tashkil etiladi. Bu esa ta’lim jarayonida pedagog va bola o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. Maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning tabiiy qiziqishi va bilishga bo‘lgan ehtiyojini yanada kuchaytiradi. Ushbu vositalar yordamida bolalar atrof-muhit hodisalarini kuzatish, tajriba qilish va natijalarni tushunishga harakat qiladilar. Raqamli muhitda tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning faol ishtirokini ta’minlab, ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Bu jarayonda bola o‘z fikrini erkin ifodalash va ijodiy yechimlar topishga intiladi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar bolalarda mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar turli vazifalarni bajarish orqali o‘z bilimlarini amaliyotda sinab ko‘radilar. Raqamli o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar orqali ta’lim mazmuni bolalar uchun tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etiladi. Natijada bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni samaraliroq kechadi.

Raqamli didaktik vositalarning yana bir muhim pedagogik imkoniyati ta’lim jarayonini individuallashtirishdir. Har bir bolaning qobiliyati va qiziqishlari inobatga olingan holda mashg‘ulot mazmunini moslashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa bolalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi va ta’lim jarayonida faol bo‘lishiga yordam beradi. Tarbiyachi raqamli vositalar orqali bolalarning rivojlanish jarayonini kuzatib borishi va kerakli pedagogik yordam ko‘rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Bolalar axborotni qabul qilish, tahlil qilish va undan to‘g‘ri foydalanishni o‘rganadilar. Bu esa ularning kelgusidagi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligini mustahkamlaydi. STEAM mashg‘ulotlari jarayonida raqamli vositalardan maqsadli foydalanish bolalarda fan va texnologiyaga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Shuningdek, raqamli didaktik vositalar tarbiyachi va bola o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytiradi. Mashg‘ulot jarayonida bolalar o‘z fikrlarini bildirish, savollar berish va muhokamalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni raqamli didaktik vositalar asosida tashkil etish bolalarning bilish faoliyatini tabiiy ravishda rivojlantiradi. Ushbu mashg‘ulotlar jarayonida bolalar kuzatish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi muhim intellektual faoliyat turlarini amalga oshiradilar. Raqamli vositalar orqali taqdim etilgan topshiriqlar bolalarda qiziqish uyg‘otib, ularni faol o‘rganishga undaydi. Natijada bola bilimni tayyor holatda emas, balki o‘z faoliyati jarayonida egallaydi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar integrativ ta’limni amalga oshirish imkonini beradi. Fanlararo bog‘liqlik asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda yaxlit tasavvur hosil qiladi. Raqamli muhitda fan, san’at va texnologiya elementlarining uyg‘unlashuvi bolalarning estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Bunday mashg‘ulotlar bolalarda yangi g‘oyalar ilgari surish va ularni amaliyotda sinab ko‘rishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari bolalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish va baholash ko‘nikmalarini shakllantirishda ham namoyon bo‘ladi. Mashg‘ulot jarayonida

bolalar bajarilgan topshiriqlarning natijasini ko‘rib, o‘z faoliyatiga nisbatan fikr bildiradilar. Bu esa bolalarda mas’uliyat hissi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tarbiyachi esa ushbu jarayonni yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi rolini bajaradi.

Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish ta’lim jarayonini zamonaviy pedagogik talablar asosida tashkil etish imkonini beradi. Ushbu vositalar orqali mashg‘ulotlar mazmuni bolalarning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va tushunarli shaklda taqdim etiladi. Raqamli texnologiyalar asosida olib boriladigan STEAM mashg‘ulotlari bolalarda ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi va ularning kelajakdagi o‘quv faoliyatiga puxta zamin yaratadi.

Shuningdek, raqamli didaktik vositalar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Guruhda bajariladigan topshiriqlar orqali bolalar o‘zaro hamkorlik qilish, fikr almashish va bir-birini qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadilar. Bu esa bolalarning jamoada ishlash malakasini shakllantirib, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni raqamli didaktik vositalar asosida tashkil etish bolalarda o‘rganishga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantiradi. Raqamli muhit bolalar uchun tanish va jozibador bo‘lib, ta’lim jarayonini qiziqarli faoliyat sifatida qabul qilishlariga yordam beradi. Mashg‘ulotlar davomida bolalar faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘lib, o‘z tashabbuslarini ilgari surish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning shaxsiy faolligi va mustaqilligini rivojlantiradi.

Raqamli didaktik vositalar yordamida tashkil etilgan STEAM mashg‘ulotlari bolalarning tafakkur jarayonlarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Vizual va interaktiv materiallar bolalarning tasavvurini kengaytirib, murakkab tushunchalarni osonroq anglashlariga yordam beradi. Tajriba asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar esa bolalarda sabab-oqibat munosabatlarini tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu jarayon bolalarning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. San’at va texnologiya elementlarining uyg‘unligi bolalarni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi. Raqamli chizmalar, modellashtirish va musiqiy elementlardan foydalanish bolalarda estetik didni rivojlantiradi. Natijada ta’lim jarayoni bolalar uchun nafaqat bilim manbai, balki ijodiy o‘zini ifodalash maydoniga aylanadi.

Raqamli didaktik vositalarning pedagogik imkoniyatlari tarbiyachining kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vositalar mashg‘ulotlarni rejalashtirish, o‘tkazish va tahlil qilish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Tarbiyachi bolalarning rivojlanish darajasini kuzatib, mashg‘ulot mazmunini moslashtirishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’limda raqamli didaktik vositalardan foydalanish bolalarni kelajakdagi ta’lim jarayonlariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlar orqali bolalarda fan va texnologiyaga nisbatan qiziqish shakllanadi. Bu qiziqish keyingi ta’lim bosqichlarida mustahkam bilim va ko‘nikmalarni egallash uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli didaktik vositalar maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda bolalarning tajriba asosida o‘rganishini ta’minlaydi. Masalan, interaktiv ilovalar yordamida bolalar suv, shamol, yorug‘lik kabi tabiiy hodisalarni kuzatishi, ularni sinab ko‘rishi va natijalarni vizual tarzda ko‘rishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlar bolalarda sabab-oqibat munosabatlarini

tushunish qobiliyatini rivojlantiradi va ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltiradi. Raqamli vositalar orqali amalga oshiriladigan o‘yinli topshiriqlar esa bolalarning faoliyatga bo‘lgan ichki motivatsiyasini oshiradi va ta’lim jarayonini qiziqarli qiladi.

STEAM mashg‘ulotlarida raqamli didaktik vositalar bolalarda bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, bolalar raqamli modellashtirish orqali turli shakllar va strukturalarni yaratib, ularning xususiyatlarini kuzatadilar. Shu tariqa, mashg‘ulotlar nafaqat nazariy bilim berish bilan cheklanmay, balki bolalarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli vositalar yordamida bolalar o‘z natijalarini vizual tarzda ko‘rib, xatolarini aniqlash va to‘g‘rilash imkoniga ega bo‘ladilar, bu esa mustaqil o‘rganish jarayonini rag‘batlantiradi.

Raqamli didaktik vositalarning yana bir pedagogik afzalligi shundaki, ular mashg‘ulotni individual va guruh bo‘lib olib borish imkonini beradi. Tarbiyachi bolalarning yosh va qobiliyatiga mos topshiriqlarni tanlashi, mashg‘ulot tezligini sozlashi va ularni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Guruhda ishlash jarayonida bolalar bir-biridan o‘rganadi, birgalikda muammoni hal qilishni o‘rganadi va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda raqamli vositalar ta’lim jarayonini interaktiv, samarali va qiziqarli qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning STEAM mashg‘ulotlariga raqamli vositalar orqali jalb qilinishi ularning kelajakdagi ta’lim jarayoniga tayyorgarligini oshiradi. Bolalar fan, texnologiya va san’atga qiziqish bilan yondashadi, ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu esa ularning kelgusidagi o‘quv faoliyatida mustahkam bilim va ko‘nikmalarni egallashga zamin yaratadi. Shu bilan birga, raqamli didaktik vositalar orqali bolalar axborot bilan ishlash, tahlil qilish va natijalarni baholash ko‘nikmalarini egallaydilar, bu esa ularni zamonaviy ta’lim talablariga moslaydi.

STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarda raqamli vositalardan foydalanish ta’lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va natijaviy qiladi. Tarbiyachilar ushbu vositalar orqali bolalarning rivojlanish darajasini kuzatadi, mashg‘ulot mazmunini moslashtiradi va bolalarni mustaqil faoliyatga yo‘naltiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda STEAM yo‘nalishidagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda raqamli didaktik vositalardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu vositalar bolalarning bilish faolligini oshirish, ijodiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish hamda ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga mos holda tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli didaktik vositalardan samarali foydalanish maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va kelajak avlodni har tomonlama rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov A. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent. 2019. 45–52-betlar.
2. Qodirova D. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent. 2020. 63–70-betlar.
3. Karimova S. STEAM ta’lim asoslari. Samarqand. 2021. 88–95-betlar.
4. Xolmatova N. Raqamli didaktik vositalar va ta’lim sifati. Toshkent. 2022. 54–61-betlar.
5. Ismoilov B. Zamonaviy ta’lim metodlari. Buxoro. 2018. 72–79-betlar.
6. Usmonova M. Maktabgacha ta’limda innovatsiyalar. Toshkent. 2023. 91–98-betlar.
7. Rahimov J. Ta’lim jarayonini raqamlashtirish asoslari. Andijon. 2017. 36–43-betlar.

MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA GLOBAL VA MILLIY TAJRIBALAR ASOSIDA GENDER TENGLIKINI TA’MINLASH MASALALARI

Abdullayeva Xurshida Shuxrat qizi
Urganch shahar 5-sonli DMTT tarbiyachisi, UrDPI Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) mutaxasisligi 1-kurs magistranti
abdullayevaxurshida04@gmail.com

Annotatsiya. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib, o‘qitish jarayonining samaradorligi va sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Global miqyosda ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish shaxsiylashtirilgan o‘qitish, o‘quv jarayonini tahlil qilish va bilimlarni baholash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, ushbu jarayonda gender tenglikni ta’minlash masalasi dolzarb muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Agar sun’iy intellekt tizimlari gender omillarini hisobga olmagan holda joriy etilsa, mavjud ijtimoiy tengsizliklarni chuqurlashtirish xavfi yuzaga keladi. Mazkur tezisda ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etishda global va milliy tajribalar asosida gender tenglikni ta’minlash masalalari, mavjud imkoniyatlar hamda xavf - xatarlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, gender tenglik, algoritmik tarafkashlik, inklyuziv ta’lim, intelektual rivojlanish, algaritmik qobiliyat.

Аннотация. В последние годы искусственный интеллект (ИИ) и цифровые технологии стали неотъемлемой частью системы дошкольного образования, выступая важным фактором повышения эффективности и качества образовательного процесса. На глобальном уровне использование искусственного интеллекта в образовании расширяет возможности персонализированного обучения, анализа учебного процесса и оценки знаний. В то же время обеспечение гендерного равенства в данном процессе становится одной из актуальных проблем. В случае внедрения систем искусственного интеллекта без учета гендерных факторов возникает риск углубления существующих социальных неравенств. В данной тезисной работе на основе глобального и национального опыта анализируются вопросы обеспечения гендерного равенства при внедрении искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовании, а также существующие возможности и потенциальные риски.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, гендерное равенство, алгоритмическая предвзятость, инклюзивное образование, интеллектуальное развитие, алгоритмические способности.

Abstract. In recent years, artificial intelligence (AI) and digital technologies have become an integral part of the preschool education system, serving as an important factor in improving the efficiency and quality of the teaching and learning process. At the global level, the use of artificial intelligence in education expands opportunities for personalized learning, analysis of the educational process, and assessment of learning outcomes. At the same time, ensuring gender equality in this process emerges as one of the pressing challenges. If artificial intelligence systems are implemented without considering gender-related factors, there is a risk of reinforcing existing social inequalities. This paper analyzes issues of ensuring gender equality in the implementation

of artificial intelligence and digital technologies in education based on global and national experience, as well as existing opportunities and potential risks.

Keywords: artificial intelligence, digital education, gender equality, algorithmic bias, inclusive education, intellectual development, algorithmic competence.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ularning bilim darajasiga mos kontent taqdim etish imkonini bermoqda. Biroq, tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, algoritmlarni o‘qitishda foydalaniladigan ma’lumotlar bazasida gender nomutanosibligi mavjud bo‘lsa, sun’iy intellekt qarorlari ham tarafkash bo‘lishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, qizlar va ayollar uchun STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo‘nalishlarida ta’lim olish imkoniyatlarining cheklanishiga olib kelishi ehtimolini kuchaytiradi.

Milliy tajribaga nazar tashlaydigan bo‘lsak, O‘zbekistonda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Masofaviy ta’lim platformalari, elektron darsliklar va raqamli baholash tizimlarining joriy etilishi ta’limga bo‘lgan umumiy kirish imkoniyatini oshirmoqda. Shu bilan birga, hududlar kesimida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasidagi farqlar hamda gender omiliga yetarli e’tibor berilmasligi ayrim muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, qizlarning axborot texnologiyalari sohasiga jalb etilishi va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida e’tibor talab etadi.

Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim texnologiyalari gender tenglikni ta’minlashda muhim imkoniyatlarga ega. Jumladan, ular o‘quvchilarning bilim va qobiliyatlarini xolis baholash, stereotiplardan holi tavsiyalar berish va inklyuziv ta’lim muhitini yaratishga xizmat qilishi mumkin. Biroq, buning uchun algoritmlarni ishlab chiqishda gender muvozanatiga rioya qilish, ma’lumotlar bazasini diversifikatsiya qilish va pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish zarur.

Muhokama va tahlil

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishda yuzaga keladigan asosiy xavf-xatarlardan biri - algoritmik tarafkashlikdir. Agar tizimlar tarixiy ma’lumotlarga asoslangan holda o‘qitilsa, mavjud gender stereotiplari avtomatik tarzda takrorlanishi mumkin. Shu sababli, sun’iy intellektni ta’limga tatbiq etishda nafaqat texnik, balki ijtimoiy va etik omillarni ham hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Global tajribalar shuni ko‘rsatadiki, gender sezgir (gender-sensitive) yondashuv asosida ishlab chiqilgan raqamli ta’lim strategiyalari uzoq muddatda ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qiladi. Milliy darajada esa normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish, ayollar va qizlarning raqamli ta’limdagi ishtirokini rag‘batlantirish hamda sun’iy intellekt tizimlari ustidan monitoring mexanizmlarini joriy etish zarur. Shuningdek, maktabgacha ta’lim bosqichida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini inobatga olish zarur. Ushbu yosh davrida shakllanadigan dastlabki qiziqishlar va qobiliyatlar keyingi ta’lim bosqichlari uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. Agar raqamli ta’lim resurslari gender neytral yoki gender sezgir bo‘lmagan tarzda ishlab chiqilsa, bolalarda an’anaviy stereotiplar mustahkamlanib qolishi mumkin. Bu esa kelgusida qiz va o‘g‘il bolalarning ta’lim yo‘nalishini tanlashiga bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, pedagoglarning sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha tayyorgarligi ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalari yetarli bo‘lmagan sharoitda sun’iy intellekt

tizimlaridan samarali va adolatli foydalanish qiyinlashadi. Shu sababli, pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonlarida gender tenglik, algoritmik xolislik va raqamli etika masalalariga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

Milliy kontekstda esa sun’iy intellektni ta’limga joriy etishda hududiy va ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagan hududlarida, ayniqsa, qiz bolalarning zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari cheklanishi mumkin. Bu holat gender tenglikka erishish jarayonini sekinlashtiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki gender tenglikni ta’minlash uchun ham muhim strategik vosita hisoblanadi. Biroq, ushbu texnologiyalarning ijobiy ta’siri ularni ishlab chiqish va qo‘llash jarayonida gender omilini tizimli ravishda hisobga olishga bevosita bog‘liq. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, gender sezgir yondashuv asosida ishlab chiqilgan sun’iy intellekt tizimlari o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini to‘liq ochib berish, stereotiplarni kamaytirish va inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, algoritmik tarafkashlikning oldini olish, ma’lumotlar bazalarini muvozanatli shakllantirish va pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish ushbu jarayonning muhim shartlari hisoblanadi.

Kelgusida ta’lim siyosatini shakllantirishda sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar va gender tenglik masalalarini o‘zaro uyg‘un holda rivojlantirish zarur. Bu esa nafaqat ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi, balki jamiyatda teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois, sun’iy intellektni maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etishda gender tenglik masalalarini ustuvor yo‘nalish sifatida belgilash dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. Mo‘ydinova GENDER TARBIYA O’quv-uslubiy majmua Namangan – 2023
2. N. EGAMBERDIEVA, B. XONTURAYEV, SH. ABDIRAIMOVA TA’LIM TIZIMIDA GENDER TENGLIGINI TA’MINLASH MASALALARI MONOGRAFIYA “Mahalla va oila” nashriyoti Toshkent – 2024
3. G.O‘razaliyeva Gender va ayollar huquqiy madaniyati Toshkent - 2010

LINGVISTIKADA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O‘RNI

Pirmatova Ozodaxon Saparboyevna
UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim fakulteti, Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi katta o‘qituvchisi
e-mail: @ozoda1980@mail.uz
+998990568062

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning lingvistik tadqiqotlarda tutgan o‘rni, uning afzalligi va kamchiliklari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sin’iy intellect, raqamli texnologiya, lingvistika, lingvistik tahlil, modellashtirish, statistik modellar, kompyuter lingvistikasi.

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в лингвистических исследованиях, их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, лингвистика, лингвистический анализ, моделирование, статистические модели, вычислительная лингвистика.

Abstract. The article discusses the role of artificial intelligence and digital technologies in linguistic research, its advantages and disadvantages.

Keywords: artificial intelligence, digital technology, linguistics, linguistic analysis, modeling, statistical models, computational linguistics.

Zamonaviy tilshunoslik va tarjima tadqiqotlari rivoji bevosita raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt yutuqlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi hamda ko‘p tillilik sharoitida sifatli va tezkor tarjimaga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Shu sababli an’anaviy tarjima va lingvistik tahlil usullari bilan bir qatorda avtomatlashtirilgan tizimlar va kompyuter texnologiyalariga asoslangan yangi metodlar shakllanmoqda [1. 29–33b].

Sun’iy intellekt texnologiyalari tilni modellashtirish, tahlil qilish va qayta ishlash jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etib, lingvistik tadqiqotlarning nazariy va amaliy jihatlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, neyron tarmoqlar asosida yaratilgan mashinaviy tarjima tizimlari tarjima sifatini sezilarli darajada oshirib, inson tarjimonlar faoliyatini samarali qo‘llab-quvvatlamoqda [2. 85–89 b]. Tarjima sohasida sun’iy intellekt dastlab qoidaviy (rule-based) va statistik modellar orqali qo‘llanilgan bo‘lsa, bugungi kunda neyron mashinaviy tarjima (Neural Machine Translation — NMT) yetakchi texnologiyaga aylandi. NMT tizimlari chuqur o‘rganish (deep learning) asosida ishlab, matnni kontekstual yondashuv asosida tarjima qilish imkonini beradi [2. 101–106b].

Neyron mashinaviy tarjimaning asosiy afzalligi shundaki, u matnni alohida so‘zlar darajasida emas, balki butun jumla va matn mazmuni asosida tahlil qiladi. Natijada tarjimada semantik aniqlik, stilistik moslik va tabiiylik yuqori darajada ta’minlanadi. Bu holat, ayniqsa, badiiy, ilmiy va publitsistik matnlar tarjimasida muhim ahamiyatga ega [6. 54–57b].

Shuningdek, kompyuter yordamida tarjima qilish (Computer-Aided Translation — CAT) vositalari tarjimon faoliyatida keng qo‘llanilmoqda. Tarjima xotirasi (Translation Memory), terminologik bazalar va avtomatik tahrir vositalari tarjima jarayonining izchilligi va samaradorligini oshiradi [6.78–82b]. Shu bilan birga, sun’iy intellekt tarjimonni to‘liq almashtirmaydi, balki uning ishini yengillashtiruvchi va tezlashtiruvchi yordamchi vosita vazifasini bajaradi.

Lingvistik tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar, xususan, korpus lingvistikasi va kompyuter lingvistikasi metodlari muhim o‘rin tutadi. Til korpuslari yordamida katta hajmdagi matn materiallarini qisqa vaqt ichida tahlil qilish, leksik birliklarning qo‘llanish chastotasi, semantik maydonlari va grammatik xususiyatlarini aniqlash mumkin [4 15–20b].

Sun’iy intellekt asosidagi dasturlar morfologik va sintaktik tahlil, avtomatik lemmatizatsiya, nutqni tanish (speech recognition) va matnni avtomatik belgilash (annotation) imkoniyatlarini yaratmoqda. Bu jarayonlar tilshunoslikda empirik tadqiqotlarning aniqligi va obyektivligini oshiradi [3. 62–66b].

O‘zbek tilshunosligida ham raqamli texnologiyalardan foydalanish tobora kengayib bormoqda. Elektron lug‘atlar, milliy til korpuslari va avtomatik tahlil dasturlari tilning leksik-semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda [5. 70–74b].

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar quyidagi imkoniyatlarni yaratmoqda:

- katta hajmdagi ko‘p tilli matnlarni tezkor tahlil qilish [4.41–45b];
- ilmiy va texnik matnlar tarjimasida terminologik aniqlikni ta’minlash [6.90–93b];
- kam o‘rganilgan va resurslari cheklangan tillar uchun raqamli til bazalarini yaratish [5. 88–92-b];
- lingvistik tadqiqotlarda statistik va modellashtirish metodlarini keng qo‘llash [3.120–124-b].

Biroq sun’iy intellekt imkoniyatlari cheksiz emas. Tarjima jarayonida madaniy kontekst, pragmatik ma’no va milliy mentalitetni hisobga olish hali ham inson tarjimonining muhim vazifasi bo‘lib qolmoqda [1.57–60b].

Sun’iy intellektga asoslangan tizimlar ayrim hollarda semantik noaniqlik, kontekstni noto‘g‘ri talqin qilish va uslubiy xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Ayniqsa, metafora, frazeologik birliklar va milliy madaniyatga xos birliklar tarjimasida inson omili hal qiluvchi ahamiyatga ega [2.150–153b]. Kelajakda sun’iy intellekt va lingvistika integratsiyasi yanada chuqurlashib, interaktiv tarjima tizimlari, aqlli elektron lug‘atlar va avtomatik tahlil vositalari takomillashishi kutilmoqda. Bu esa tilshunoslik fanining rivojlanishiga xizmat qiladi [3.210–214b].

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar tarjima va lingvistik tadqiqotlarda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ular tarjima jarayonini tezlashtirish, tadqiqotlar aniqligini oshirish va til resurslarini boyitishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, sun’iy intellekt tilshunos va tarjimon shaxsni to‘liq almashtira olmaydi, balki ularning faoliyatini samarali qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi [4. 95–98b].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Koehn P. *Neural Machine Translation*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
2. Jurafsky D., Martin J. H. *Speech and Language Processing*. — Pearson, 2023.
3. McEnery T., Hardie A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. — Cambridge University Press, 2012.
4. O‘zbek tilshunosligi va kompyuter lingvistikasi masalalari. — Toshkent: Fan, 2019.
5. Bowker L. *Computer-Aided Translation Technology*. — University of Ottawa Press, 2015.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЯКУБОВА ДИАНА ХАЙДАРОВНА
Преподаватель кафедры «Дошкольное образование» УрГПИ.

Аннотация. В статье анализируется международный опыт развития дуального образования и возможности его адаптации в системе высшего педагогического образования Республики Узбекистан. Дуальное образование рассматривается как педагогическая модель, обеспечивающая интеграцию теоретической подготовки будущих педагогов в высших педагогических учебных заведениях с практической деятельностью в

общеобразовательных организациях. Особое внимание уделено опыту Германии, Швейцарии и Южной Кореи, где элементы дуального обучения успешно применяются в подготовке педагогических кадров. На основе сравнительно-педагогического анализа выявлены ключевые педагогические и организационные условия эффективности дуального образования в высшей педагогической школе, а также определены направления адаптации международного опыта к национальной системе подготовки педагогических кадров Узбекистана. В статье представлены практические рекомендации по внедрению дуального образования в систему высшего педагогического образования с учётом зарубежных моделей и национальных особенностей.

Ключевые слова: дуальное образование, международный опыт, высшее педагогическое образование, подготовка педагогических кадров, педагогическая модель, интеграция теории и педагогической практики.

Annotatsiya. Maqolada dual ta’limni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tajriba hamda uni O‘zbekiston Respublikasi oliy pedagogik ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Dual ta’lim bo‘lajak pedagoglarning oliy pedagogik ta’lim muassasalarida oladigan nazariy tayyorgarligini umumta’lim tashkilotlaridagi amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik model sifatida talqin etiladi. Germaniya, Shveytsariya va Janubiy Koreya tajribasiga alohida e’tibor qaratilib, mazkur mamlakatlarda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida dual ta’lim elementlarining samarali qo‘llanilayotgani yoritib beriladi. Qiyosiy-pedagogik tahlil asosida oliy pedagogik ta’limda dual ta’lim samaradorligini ta’minlovchi asosiy pedagogik va tashkiliy shart-sharoitlar aniqlanadi, shuningdek, xalqaro tajribani O‘zbekiston pedagog kadrlar tayyorlashning milliy tizimiga moslashtirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilab beriladi. Maqolada xorijiy modellar hamda milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda dual ta’limni oliy pedagogik ta’lim tizimiga joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, xalqaro tajriba, oliy pedagogik ta’lim, pedagog kadrlar tayyorlash, pedagogik model, nazariya va pedagogik amaliyot integratsiyasi.

Abstract. This article examines international experience in the development of dual education and the possibilities for its adaptation within the system of higher pedagogical education of the Republic of Uzbekistan. Dual education is considered as a pedagogical model that ensures the integration of theoretical training of future teachers in higher pedagogical institutions with their practical activities in general education organizations. Particular attention is given to the experience of Germany, Switzerland, and South Korea, where elements of dual education are successfully applied in the training of teaching personnel. Based on a comparative pedagogical analysis, the study identifies key pedagogical and organizational conditions for the effective implementation of dual education in higher pedagogical institutions and determines directions for adapting international experience to the national system of teacher training in Uzbekistan. The article also offers practical recommendations for introducing dual education into the system of higher pedagogical education, taking into account international models and national specificities.

Keywords: dual education, international experience, higher pedagogical education, teacher training, pedagogical model, integration of theory and pedagogical practice.

Введение

Современные процессы модернизации образования обусловливают необходимость повышения качества подготовки педагогических кадров. Система высшего педагогического образования Республики Узбекистан ориентирована на формирование у будущих учителей профессиональных, методических и практических компетенций, обеспечивающих их готовность к эффективной педагогической деятельности в условиях обновления содержания общего образования.

В этой связи особую актуальность приобретает поиск и внедрение эффективных педагогических моделей, обеспечивающих устойчивую связь теоретической подготовки студентов с реальной педагогической практикой. Одной из таких моделей является дуальное образование, предполагающее интеграцию обучения в вузе с практической деятельностью в образовательных организациях.

В нормативно-правовых документах Республики Узбекистан подчёркивается необходимость укрепления практической направленности подготовки педагогических кадров, расширения взаимодействия высших учебных заведений с базовыми школами и использования международного опыта [1; 2]. Изучение зарубежных моделей дуального образования позволяет выявить эффективные механизмы организации педагогической практики, наставничества и профессионального становления будущих учителей.

Теоретические основы дуального образования и международный педагогический опыт

Дуальное образование как педагогическая модель основывается на принципе единства теории и практики, который занимает центральное место в классических и современных педагогических теориях. В системе высшего педагогического образования дуальная модель направлена на формирование профессиональной готовности будущего учителя через поэтапное включение студентов в реальную педагогическую деятельность.

Международный опыт свидетельствует о высокой эффективности дуального образования в подготовке педагогических кадров. В Германии дуальная модель успешно реализуется в педагогических университетах и университетах прикладных наук, где теоретическая подготовка студентов сочетается с систематической педагогической практикой в школах под руководством наставников. Исследования К.Райнхарда и Т.Дайссингера показывают, что такая модель способствует формированию профессионального мышления и устойчивой мотивации к педагогической деятельности [4; 5]. В Швейцарии дуальное образование в педагогической подготовке характеризуется гибкостью образовательных программ и индивидуализацией практической подготовки. Будущие учителя проходят педагогическую практику в школах-партнёрах, участвуют в рефлексивных семинарах и получают методическую поддержку со стороны университетских преподавателей и школьных наставников [6].

В Южной Корее дуальное образование в системе подготовки педагогических кадров развивается в условиях активной цифровизации образования. Использование цифровых платформ позволяет интегрировать педагогическую практику, научно-исследовательскую деятельность студентов и методическую подготовку, что способствует формированию профессиональных и исследовательских компетенций будущих педагогов [7].

Аналитические материалы международных организаций (OECD, UNESCO–UNEVOC) подчёркивают, что успешная реализация дуального образования в педагогической сфере зависит от наличия нормативной базы, устойчивого партнёрства между педагогическими вузами и школами, а также готовности преподавателей и наставников к работе в дуальной модели [7; 8].

Цель исследования - анализ международного опыта развития дуального образования и обоснование возможностей его использования в системе высшего педагогического образования Республики Узбекистан.

Для достижения поставленной цели в статье решаются следующие **задачи:**

- Проанализировать педагогические основы дуального образования в системе высшего педагогического образования.
- Изучить международный опыт подготовки педагогических кадров на основе дуальной модели обучения.
- Выявить педагогические условия эффективности дуального образования в высших педагогических учебных заведениях.
- Определить возможности адаптации международного опыта дуального образования к системе высшего педагогического образования Республики Узбекистан.
- Разработать рекомендации по внедрению дуального образования в подготовку будущих педагогов.

Методологическую основу исследования составляют системный, сравнительно-педагогический и компетентностный подходы. В работе использованы методы анализа научной литературы и нормативных документов [1; 2; 3], сравнительного анализа международного педагогического опыта [4; 5; 6; 8], обобщения и педагогического моделирования.

Результаты исследования и их анализ. Проведённый анализ международного опыта позволил выявить ключевые педагогические условия эффективного развития дуального образования в системе высшего педагогического образования:

1. нормативно-правовая поддержка дуальной модели подготовки педагогических кадров;
2. устойчивое партнёрство педагогических вузов и общеобразовательных организаций;
3. системная организация педагогической практики и наставничества;
4. интеграция теоретической, методической и практической подготовки студентов;
5. развитие рефлексивных и исследовательских умений будущих педагогов.

Для Республики Узбекистан особое значение имеет поэтапное внедрение дуального образования с учётом национальных особенностей системы педагогического образования. Международный опыт показывает, что успешная реализация дуальной модели требует целенаправленной подготовки преподавателей педагогических вузов и школьных наставников, а также разработки механизмов стимулирования образовательных организаций к участию в подготовке будущих учителей [2; 6; 8].

Заключение и рекомендации

Международный опыт развития дуального образования подтверждает его высокую эффективность в системе высшего педагогического образования как модели подготовки профессионально компетентных и педагогически зрелых кадров. Использование элементов дуального обучения способствует повышению качества педагогической практики,

формированию профессиональной компетентности будущих учителей и укреплению взаимодействия педагогических вузов с общеобразовательными организациями.

Рекомендуется:

- системно изучать и адаптировать международный опыт дуального образования в высшей педагогической школе;
- развивать партнёрство педагогических вузов и базовых школ;
- совершенствовать нормативно-правовую и методическую базу дуального образования;
- внедрять элементы дуального обучения поэтапно с учётом национальных условий;
- использовать международные практики в подготовке и повышении квалификации педагогических кадров.

Список литературы

1. Президент Республики Узбекистан. О мерах по расширению системы дуального образования: Постановление № ПҚ-360 от 12 августа 2022 г. - Ташкент, 2022.
2. Президент Республики Узбекистан. О мерах по дальнейшему совершенствованию системы высшего образования: Постановление № ПҚ-152 от 27 апреля 2023 г. - Ташкент, 2023.
3. Министерство высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан. Стратегия развития образования до 2030 года. - Ташкент, 2023.
4. Райнхард К. Немецкая модель дуального образования и профессиональной подготовки педагогических кадров. - Берлин: Springer, 2015. *(на англ. яз.)*
5. Дайссингер Т. Дуальное профессиональное образование в Германии: теория и практика. - Гейдельберг: Springer, 2017. *(на англ. яз.)*
6. Эйлер Д. Интеграция обучения и труда: международный опыт дуального образования. - Франкфурт-на-Майне: Bertelsmann Stiftung, 2013. *(на англ. яз.)*
7. OECD. Дуальное образование и развитие педагогических компетенций: международный обзор. - Париж: OECD Publishing, 2022. *(на англ. яз.)*
8. UNESCO-UNEVOC. Дуальное образование и подготовка педагогических кадров: международные тенденции. - Бонн, 2023. *(на англ. яз.)*

TIL VA NUTQ MARKAZLARIDA TURLI GURUH TARBIYALANUVCHILARINING “KVEST” TEXNOLOGIYALARI FAOLIYATLARINI TASHKIL ETISH

Durdiyeva Mohinur Adilbek qizi
OXU o‘qituvchi
+998975182301

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ona tilini o‘rgatish bolalarning bilish qobiliyatini rejali, aniq maqsadni ko‘zlagan holda rivojlantirish, ularning atrof-olam haqidagi eng oddiy bilimlarni va tegishli lug‘atni o‘zlashtirish, nutqiy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni ekanligi haqidagi fikrlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar:nutq, nutq o‘stirish,mantiqiy fikrlash, mustaqil fikrlash,innovatsion yondashuv,metodik tizim.

Аннотация: В статье систематически описываются методы работы над речью детей в дошкольных образовательных организациях и их идеи по развитию словарного запаса.

Ключевые слова: речь, логическое мышление, самостоятельное мышление, инновационный подход, методическая система.

Annotasion: The article systematically describes the methods of working with children's speech in preschool educational organizations and their ideas for developing vocabulary

Keywords: speech, logical thinking, independent thinking, innovative approach, methodological system.

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o‘zining BMT Bosh Assambleyasining 72 - sessiyasida so‘zlagan nutqida- Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat,- deya ta’kidlaganlar [1].

Ma’lumki, bugungi kunda respublikamizda maktabgacha ta’lim sohasining moddiy – texnik bazasini mustahkamlash, malakali pedagog – tarbiyachilar bilan ta’minlash, ta’lim – tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari, metod hamda texnologiyalarni tatbiq etish, bu sohada o‘quv va o‘quv – metodik adabiyotlarning yangi avlodini yaratish orqali bolalarni har tomonlama intellektual rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribalarga tayangan holda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ishlab chiqilgan o‘quv dasturlari va metodik tizimi maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirish, atrof – olam haqidagi tushunchalarini kengaytirish, mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirishda interagktiv yondashuv asosida bilish faoliyatini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Zero,respublikamizda maktabgacha ta’lim muassasasi tarbiyachilarining metodik tayyorgarligiga muhim talablar qo‘yilayotgan bir vaqtda uning pedagogik – psixologik tayyorgarligini takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish, dastur talablari asosida ta’lim – tarbiya jarayonini tashkil etish, faoliyatlarga kreativ yondashgan holda turli usul va vositalarni amaliy qo‘llay bilish va ularning pedagogik kasbiy kompetentligini shakllantirish hozirgi kundagi dolzarb masalalardandir[2].

Shunga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ―maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy,estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish‖ [3] kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu vazifalarni amalga oshirish maktabgacha yoshdagi bolalarni davlat talablariga muvofiq nutqini o‘stirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish bo‘yicha ta‘lim berish dasturlarini ishlab chiqish hamda bolalarning nutqini o‘stirishga qaratilgan tizimli ishlarga innovatsion yondashish dolzarbligini ko‘rsatmoqda.

“Ilk qadam” davlat o ‘quv dasturining talablariga ko‘ra, maktabgacha yoshdagi bolalar ona - tilini eshitib, tushunishi, ona tilida to‘g‘ri talaffuz, mos grammatik shakllar, turli gap tuzilmalaridan foydalanish, badiiy adabiyotga qiziqaish bildirishi, so‘zning lug‘aviy ma’nosi, bo‘g‘inli va fonetik tuzilishi to‘g‘risida tasavvurga va tushunchaga ega bo‘lishi, gapning turli ma’no shakllarini mustaqil shaklda tuzib, so ‘zlab bera olishi kerak.[4]

Ma’lumki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ona tilini o‘rgatish bolalarning bilish qobiliyatini rejali, aniq maqsadni ko‘zlagan holda rivojlantirish, ularning atrof-olam haqidagi eng oddiy

bilimlarni va tegishli lug‘atni o‘zlashtirish, nutqiy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonidir.

Maktabgacha ta’limda mashg‘ulot - faoliyatlarni yosh guruhlarining o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda tashkil etish maqsadga muvofiq. Negaki, kichik va o‘rta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulot - faoliyatlarning asosiy maqsadi bolalarning nutqi va harakatini rivojlantirib borishdir. Katta va maktabga tayyorlov guruhlaridagi mashg‘ulot - faoliyatlar orqali bolalarda tashabbuskorlik va mustaqillik, bilimga qiziquvchanlik, faol tafakkur qilish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish kabi malakalar tarkib toptirib boriladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, mas‘uliyat hissi takomillashtirib boriladi, ularda aqliy mehnat qilish malakasi va istagi tarbiyalanadi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida faoliyatlar bolalarda kreativ faollikni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Ana shu mashg‘ulotlarda bolalarda o‘quv faoliyati va jamoa bo‘lib ishlash ko‘nikmalari hosil qilinadi. Ularda barqaror diqqat, diqqatni bir narsaga qarata olish, irodaviy zo‘r berish qobiliyati rivojlanadi. Bolalarda tizimli o‘rganish natijasida bilishga qiziqish paydo bo‘ladi. Darvoqe, bolalarga jamoada ta’lim berish quyidagi afzalliklarga ega: a) birgalikda ishlashda ular bir-birlariga faol ta‘sir etadilar.

b) tashabbus ko‘rsatish imkoniga ega bo‘ladilar.

Mashg‘ulot - faoliyatlarda ta’lim berish bolalardan aqliy va jismoniy zo‘r berishni talab etadi. Ya’ni bu faol harakatlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, bola ma’lum natijaga erishish uchun intiladi. Bu esa boladan uzoq, davomli ixtiyoriy diqqatni talab etadi. Shuning uchun faoliyatlarni ijodiy tashkil etishda bolaning yosh xususiyatlari va imkoniyatlarini e‘tiborga olish shart. Shuningdek, faoliyatning o‘tkazilish vaqti, kun tartibidagi o‘rni, dasturning har bir bo‘limlarini to‘g‘ri almashtirib turishni oldindan puxta o‘ylab, aniq belgilab olish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqi.https://strategy.uz / index.php.news-615&lang-uz.

2.Quchqorova N.M.Kichik yoshdagi bolalarga kreativ yondashuv asosida mashg‘ulotlarni tashkil etish.O‘quv – uslubiy qo‘llanma.Toshkent, 2022, B.-3.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son -O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida‖ qarori. – Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019-y., 07/19/4312/3106- son; 09.10.2020-y., 07/20/4857/1357-son.

4.Ilk qadam‖.O‘zbekiston respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun Davlat o‘quv dasturi .(Takomillashtirilgan ikkinchi nashr).- T.: 2022. B.- 17.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Yusupbayeva Xosiyat Umarovna
Urganch davlat pedagogika insituti magistranti
yusupbayevaxosiyat2003@gmail.com
+998943472703

Annatatsiya: Maqolada bolalarning tarbiyasida o‘yinning o‘rni, uni tashkil etish va rahbarlik qilishning asosiy tamoyillari hamda bosqichlari haqida so‘z yuritadi. Unda ta’kidlanishicha, o‘yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning muhim vositasi bo‘lib, uni kattalar tomonidan to‘g‘ri tashkil etish va boshqarish ijobiy natijalarni beradi. Matnda o‘yinning mazmunan boy, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lishi, harakatlarning maqsadli va faol bo‘lishi, bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos kelishi kabi talablar qayd etilgan. Shuningdek, o‘yinlar orqali bolalarda jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik hamda ijtimoiy jihatlardan barkamol shaxsni shakllantirish, ularda ijobiy xarakterli fazilatlarni tarbiyalash imkoniyatlari ochib berilgan. Matn bolalarning o‘yinda birlashishining uch bosqichini, har bir bosqichning xususiyatlarini va tarbiyachining vazifalarini tushuntiradi. Xulosa qilib aytganda, tarbiyachi o‘yin jarayonini samarali tashkil etib, bolalarni har tomonlama rivojlantirishda undan keng foydalanishi lozimligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: o‘yinda obraz, o‘yin harakati, so‘z, ijtimoiy-pedagogik, psixik taraqqiyot, o‘yinning g‘oyasi, individual, samarali rivojlanish.

Аннотация: В статье рассматривается роль игры в воспитании детей, основные принципы и этапы её организации и управления. Подчеркивается, что игра является важным средством развития и воспитания детей, а её правильная организация и управление взрослыми дают положительные результаты. В тексте отмечаются такие требования, как богатое, образовательное, целенаправленное и активное содержание игры, а также соответствие возрасту и индивидуальным особенностям детей. Раскрываются также возможности формирования всесторонне развитой личности у детей посредством игр в физическом, умственном, нравственном, эстетическом и социальном аспектах, а также воспитания в них положительных черт характера. В тексте объясняются три этапа вовлечения детей в игру, особенности каждого этапа и задачи воспитателя. В заключение подчеркивается, что воспитатель должен эффективно организовывать игровой процесс и широко использовать его для всестороннего развития детей.

Ключевые слова: образ в игре, игровое действие, слово, социально-педагогическое, психологическое развитие, идея игры, индивидуальное, эффективное развитие.

Abstract: The article discusses the role of play in the upbringing of children, the main principles and stages of its organization and management. It is emphasized that play is an important means of developing and educating children, and its proper organization and management by adults gives positive results. The text notes such requirements as the content of the game being rich, educational, purposeful and active, and corresponding to the age and individual characteristics of children. It also reveals the possibilities of forming a well-rounded personality

in children through games in physical, mental, moral, aesthetic and social aspects, and cultivating positive character traits in them. The text explains the three stages of children's integration in the game, the characteristics of each stage, and the tasks of the educator. In conclusion, it is emphasized that the educator should effectively organize the game process and use it widely for the comprehensive development of children.

Keywords: image in the game, game action, word, socio-pedagogical, psychological development, the idea of the game, individual, effective development.

O‘yin faqat bolalar uchun qiziqarli mashg‘ulot emas, balki ularni rivojlantirish va tarbiyalashning muhim vositasidir. Biroq, o‘yin faqat kattalar tomonidan uyushtirilib, boshqarilganda ijobiy samara beradi.

Pedagog bolalar o‘yinini tashkil qilayotganda quyidagi tamoyillarga rioya qilishi lozim:

a) O‘yinning mazmuni tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lishi;

b) Tasvirlanayotgan voqelik to‘g‘ri va yetarlicha darajada aks ettirilishi;

v) O‘yin harakatlari faol, magsadli, ijodiy xususiyat kasb etgan bo‘lishi;

g) Jamoaviy va individual qiziqishlarni hisobga olgan holda o‘yinga yo‘naltirish berish;

d) O‘yin buyumlari va boshqa zarur materiallardan o‘rinli foydalanish, bolalarning o‘yin jarayonida xursand va ruhiy qoniqish his qilishlarini ta’minlash.

Pedagog bolalar o‘yinini boshqarish jarayonida yosh avlod shaxsining barcha jihatlariga – uning ongiga, hissiyotlariga, irodasiga, xarakteriga ta’sir ko‘rsatishi va bu imkoniyatdan bolalarni aqlan, axloqan, badiiy va jismonan shakllantirishda samarali foydalanishi zarur.

O‘yin davomida bolalarning bilimlari kengayib, tushunchalari chuqurlashadi. O‘yinda ma’lum bir rol ijro etayotganda bola o‘z e’tiborini to‘liq o‘yiga qaratadi. Yoshiqa o‘yin jarayonida bola kishilar mehnati, ularning aniq harakatlari va o‘zaro munosabatlari haqidagi tassavurlari etarli emasligini anglashga kirishadi, natijada kattalardan savollar so‘raydi. Tarbiyachi bolalarning bunday so‘rovlariga javob berib, ularning bilimlarini aniqroq va boyitishga yordam beradi. Demak, o‘yin bolalarning bilimlari va tassavurlarini puxtalashga xizmat qiladi. Bu jarayonda pedagogni to‘g‘ri yo‘naltirish ostida bolaning dunyoqarashi kengayadi. Tarbiyachi o‘yin vositasida bolalarda ona yurtga, o‘z xalqiga va boshqa millat vakillariga ijobiy munosabatni shakllantiradi va mustahkamlaydi.

O‘yin vositasida tarbiyachi bolalarda mardlik, adolatparvarlik, o‘zini tuta olish, boshlang‘ichlik kabi fazilatlarni shakllantiradi.

O‘yin bolalarda jamiyaviy axloqni, ularning hayotga va bir-birlariga bo‘lgan munosabatini rivojlantiruvchi o‘ziga xos maktab hisoblanadi. O‘yin davomida bola kishilarning odob-axloq me’yorlari, mehnatga munosabati, jamoat mulkiga va boshqalarga nisbatan tutumlarini tushunish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Tarbiyachi bolalar o‘yinini boshqarish orqali ularni jamoaviy asosda tarbiyalaydi. O‘yin jarayonida bolalar o‘z istaklarini jamoaning umumiy maqsadi bilan muvofiqlashtirishga, o‘yinda belgilangan qoidalarga rioya qilishga o‘rganadilar.

Biroq, o‘yinga yetarli darajada yo‘naltirish berilmasa, u salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Tarbiyachi bolalarning jismoniy tarbiyasida o‘yindan faol foydalanadi. Aksariyat o‘yinlar bolalardan faol harakatni talab qiladi, bu esa organizmda moddalar almashinuvini yaxshilaydi, qon aylanishini jadallashtiradi. Bundan tashqari, faollik bolaning tanasining to‘g‘ri o‘sishi va harakatlarining nafis bo‘lishini ta’minlaydi. Lekin o‘yin pedagog tomonidan

boshqarilmasa, o‘z-o‘zidan jismoniy tarbiya vositasi bo‘lib qolmaydi, chunki haddan tashqari jismoniy zo‘riqish yoki uzoq muddat bir holatda qolish bolaning salomatligiga zarar yetkazishi mumkin. Shuningdek, o‘yin o‘tkazilayotgan joyda sanitariya-gigiyena talablarini ta’minlashga alohida e’tibor berish talab etiladi.

O‘yin davomida tarbiyachi bolalarda quvonchli hissiyotlarni uyg‘otadi, ijobiy ruh holatini shakllantiradi, bu esa bolaning aqliy va jismoniy tarbiyasiga ijobiy ta’sir etadi.

O‘yin bolalarga estetik tarbiya berish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Yoshlar atrofdagi hayotni va real voqeliklarni obraziy rollar orqali ifodalashga intiladilar.

O‘yinda bolalarning oldin olingan tasavvurlaridan foydalanib obrazlar yaratishlari — ularning tasavvur olami katta ahamiyatga ega. Yoshlar ko‘plab o‘yinlarda ilgari o‘zlashtirgan qo‘shiqlar, she’rlar, raqslar, topishmoqlardan faol foydalanadilar. Bundan tarbiyachi bolalarda estetik did va hazilni tarbiyalash uchun foydalanadi.

Bolalar hayotini tartibga solishda o‘yinning o‘rni. O‘yin bola uchun haqiqiy hayot o‘rni tutadi. Tarbiyachi bolalar o‘yinini mantiqiy tashkil eta olsagina, u ijobiy natijalarga erishish imkoniyati paydo bo‘ladi. A.P.Usova shunday ta’kidlagan: "Bolalar hayoti va faoliyatini to‘g‘ri tashkil qilish — ularni to‘g‘ri tarbiyalash deganidir." Bolalarni shakllantirishda o‘yin usulining samaradorligi shundaki, o‘yinda bola hayotni tashqi tomondan o‘rganmaydi, balki o‘z hayotini uning ichida yashab o‘tadi.

O‘yin vaqtini tartibga solish ham katta ahamiyatga ega. Nonushta va mashg‘ulot orasidagi tanaffusda bolalarga 8–10 daqiqa o‘ynash imkoniyati yaratiladi. Bu vaqtda ular odatda avval boshlagan mashg‘ulotlarini davom ettiradilar. Chogirda bolalarga o‘yin uchun 1 soatdan 1 soat 20 daqiqagacha vaqt ajratiladi. Kündüzgi dam olish va ertalabki ovqatdan keyin ham bolalarda o‘yin o‘tkaziladi. Bu jarayonda ular asosan mavzuli-rolli o‘yinlar, qurilish materiallari, qo‘g‘irchoqlar yoki stol ustidagi o‘yinchoqlar bilan shug‘ullanishadi. Shu bilan birga, harakatli faoliyat turlaridan ham foydalaniladi.

O‘yin va ta’lim o‘rtasidagi bog‘liqlik bolaning yosh oshishi bilan dinamik jihatdan o‘zgarib boradi. Yosh bolalar guruhida o‘yin ta’limiy jarayonning asosiy shakli hisoblansa, yoshi kattalashgan sari muntazam mashg‘ulotlarning roli kuchayadi. Maktabga tayyorlov bosqichiga kelgach, bolalarda o‘qishga bo‘lgan ichki qiziqish va motivasiya faollashadi. Biroq, o‘yinning ahamiyati yo‘qolmaydi, faqat uning mazmuni yangi shaklga kiradi. Bu davrda bolalarni aqliy faollikni talab qiladigan o‘yinlar va sportga o‘xshash (raqobat jihati kuchli) faoliyat turlari ko‘proq jalb qila boshlaydi.

Pedagogika sohasi o‘yinni yosh avlod shaxsini shakllantirishning asosiy vositalaridan biri deb qaraydi. O‘yin orqali bolalar kattalarning amaliy tajribasi, bilim va ko‘nikmalari, harakat usullari, axloqiy qoidalari va mantiqiy mulohazalarini egallaydilar. O‘yin jarayonida bolalarning tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish usullari shakllanadi, hissiy dunyos va estetik didi tarbiyalanadi.

Bolalarning o‘yin jarayonida birlashish darajalari bir qancha bosqichlardan iborat. Dastlabki bosqichda bolalar bir-biri bilan "yonma-yon" o‘yin o‘ynashni boshlaydilar. Bu hodisa ilk yosh va kichik guruh bolalariga xosdir. Bunday o‘yin davomida bolalar sheriklarining harakatlariga qiziqish bilan qarashadi, birga o‘tirganda xursand bo‘lishadi. Bu yoshdagilar o‘yini kattalar rahbarligida amalga oshirilib, ularning xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatiladi.

Keyingi bosqichda bolalar o‘yin asosida mexanik jihatdan birlasha boshlaydilar. Bunday qo‘shilishlar qisqa muddatli bo‘ladi. Bu davrga kelganda, har bir bolaning qaysi o‘yin turlariga moyilligi aniq bo‘la boshlaydi: ba’zilari bilim o‘tkazuvchi o‘yinlarga qiziqsa, boshqalari harakatli o‘yinlarni afzal ko‘radilar, yana boshqalari ijodiy o‘yinlarga o‘tishni istaydi. Tarbiyachining mas’uliyati bolalarni ma’lum bir o‘yin turi bilan uzoqroq vaqt shug‘ullanishga yo‘naltirishdir.

Uchinchi bosqichda o‘yinchilar o‘rtasida do‘stona munosabat va o‘zaro qadrlash asosida birlashish paydo bo‘ladi. Birga o‘ynaydiganlar soni cheklangan bo‘lsa-da, bolalar faol va qiziqarli tarzda o‘ynashadi. Bu bosqichda ular bir-birlariga baho berish zarurati seziladi. Tarbiyachi bu davrda bolalarning o‘yinda birlashishining axloqiy poydevorini yaratishi, ular o‘rtasida o‘zaro yordam, do‘stlik va birodarlik munosabatlarini rivojlantirishi kerak.

Bolalarning o‘yinlari qiziqarli va mazmunli bo‘lishi uchun o‘yin turlarining barchasidan muvozanatli foydalanilsa, ta’lim-tarbiya jarayonida yuksak samaradorlikka erishish mumkin.

Tarbiyachining o‘yin jarayonini boshqarish metodikasini puxta egallagan bo‘lishi muvaffaqiyatli o‘yin faoliyatining asosiy shartidir. Pedagog o‘yinni yo‘naltirar ekan, bolalarni bosqichma-bosqich va sezdirmay qiziqarli o‘yin topshiriqlarini mustaqil va ixtirochan bajarishga, yuzaga kelgan vaziyatlarda tezkor va faol harakat qilishga, o‘rtoqlarga yordam berishga hamda jamoaviy maqsad sari intilish va uning quvonchini his qilishga o‘rgatadi.

Tarbiyachining mas’uliyati har bir bolani faol o‘yinda ishtirok ettirish, ular o‘rtasida do‘stlik, halollik va o‘zaro mas’uliyat hissiga asoslangan munosabatlarni shakllantirishdan iborat. Bolalar o‘yinni ixtiyoriy ravishda o‘ynaydilar, lekin boshqa hech qanday faoliyatda o‘yindagidek qat’iy qoidalar mavjud emas. Bunday qat’iy tamoyil ham ijodiy, ham qoidalarga asoslangan, ham bolalar tomonidan o‘zlari belgilangan o‘yinlar uchun xosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirova F.R., M.Fayzullayeva,M. Rustamova. “Tayyorlov guruh tarbiyachilari uchun nutq o‘stirish mashg‘uloti ishlanmalari” (metodik qo‘llanma) T.: 2010.

2. Qodirova F.R., R. M.Qodirova "Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi " Toshkent2006y

3. N.T.Tosheva, M.H. Mustafoyeva Registration of age and individual characteristics in education as a pedagogical problem. European scholar journal ISSN(E): 2660-5562 Jurnal Impact Faktor: 7.235 Volume 2, Issue 4 Aprril 2021.– B. 85- 90 https://scholar.google.com/citations?user=jJE1SeoAAAAJ&hl=ru&oi=ao

4. N.T.Tosheva, A.M.Ibodullayeva Pedagogical bases of training of qualified pedagogical staff. International Engineering Journal For Research & Development: Vol. 6 No. 3 (2021): VOLUME 6 ISSUE 3 SJIF: 7.169 http://iejrd.com/index.php/%20/article/view/2228

5. Тошева Н. Т. Педагогико-психологические подходы к развитию познавательной деятельности учащихся начальной школы //Педагогические науки. – 2011. – №. 6. – С. 44-46.

6. Тошева Н. Т. Организация учебно-познавательных ситуаций начальных классов на основе дидактико-психологических подходов //Новое слово в науке и практике: гипотезы и апробация результатов исследований. – 2017. – С. 42-46.

7. Тошева Н. Т. Бошланғич синф ўқувчиларининг билиш фаолиятини ривожлантиришнинг педагогик-псхологик хусусиятлари Fan va jamiyat. – Нукус, 2020. – №2. – Б. 109-111. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1540/942

8. Тошева Н. Т. Бошланғич синф ўқувчиларида билиш фаолиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў.– Нукус, 2020. – №2. – Б. 126-132. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1544/941
9. Tosheva Nurzoda Toshtemirovna. Education process directed to the person as the basis of increasing knowing activity of pupils. // The advanced science open access journal. United states, 2013. №6. . Стр. 83-85.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Rustamova Mashhura Shavkatovna
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi
Tel:+998931357763

Annotatsiya.Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish jarayonida sun’iy intellekt (SI) vositalaridan foydalanishning samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Nutq rivoji bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, muloqot qobiliyati, ijodkorligi va kelajakdagi o‘qish ko‘nikmalariga ta’sir qiluvchi muhim jarayon sifatida ko‘riladi. Maqolada SI vositalarining afzalliklari, cheklovlari va samaradorlik ko‘rsatkichlari ham ilmiy manbalar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq rivoji, maktabgacha yosh, sun’iy intellekt, interaktiv o‘yinlar, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье научно анализируется эффективность использования средств искусственного интеллекта (ИИ) в процессе развития речи у детей дошкольного возраста. Развитие речи рассматривается как важный процесс, влияющий на личностное и социальное развитие ребёнка, коммуникативные способности, креативность и будущие навыки обучения. В статье также освещаются преимущества, ограничения и показатели эффективности использования средств ИИ на основе научных источников.

Ключевые слова: развитие речи, дошкольный возраст, искусственный интеллект, интерактивные игры, образовательные технологии.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the effectiveness of using artificial intelligence (AI) tools in the process of developing speech in preschool children. Speech development is considered an important process that influences a child’s personal and social growth, communication skills, creativity, and future learning abilities. The article also highlights the advantages, limitations, and effectiveness indicators of AI tools based on scientific sources.

Keywords: speech development, preschool age, artificial intelligence, interactive games, educational technologies.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivoji ularning shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishida asosiy o‘rin tutadi. Nutqning yetarlicha rivojlanmaganligi kelajakda o‘qish va yozish qobiliyatining pasayishiga, muloqotda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu bois, pedagogika va psixologiya sohalarida nutqni rivojlantirish metodlari doimiy ravishda izlanmoqda. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalari, xususan, nutqni aniqlash va to‘g‘rilash, interaktiv

o‘yinlar, ovozli yordamchilar orqali bolaning nutq rivojini individual tarzda qo‘llab-quvvatlash imkoniyatini yaratmoqda. Sun’iy intellekt vositalari bolalar bilan o‘qituvchi o‘rtasidagi interaktiv jarayonni kuchaytiradi, har bir bolaning rivojlanish darajasiga mos o‘quv dasturini taklif qiladi va xatoliklarni aniqlashda tezkor yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, SI texnologiyalari maktabgacha ta’lim jarayonida samarali vosita sifatida qaraladi.

Nutq rivoji maktabgacha yoshdagi bolalar uchun asosiy rivojlanish omillaridan biri hisoblanadi. Psixologlar fikricha, nutq faqat muloqot vositasi emas, balki fikrlash jarayonini shakllantiruvchi vositadir. Shu sababli, nutqni erta yoshdan rivojlantirish bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari nutq rivojini qo‘llab-quvvatlashda quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi: **Ovozli tanishuv va nutq tahlili:** SI bolaning talaffuzini aniqlab, xatolarni tuzatishda yordam beradi; **Individual dasturlar:** Har bir bolaning rivojlanish darajasiga mos mashqlarni taklif qiladi; **Interaktiv o‘yinlar va o‘quv vazifalari:** Bolaning qiziqishini oshiradi va nutq mashqlarini qiziqarli qiladi; **Natijalarni monitoring qilish:** O‘qituvchi va ota-onaga bolaning nutq rivoji bo‘yicha aniq tahlil beradi.

SI vositalarining samaradorligi ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Masalan, Peterson (2021) tadqiqotida interaktiv nutq mashqlari bolalarda talaffuz va so‘z boyligini sezilarli darajada oshirgan. Shu bilan birga, texnologiyalarni noto‘g‘ri qo‘llash bolaning individual o‘zaro muloqot qobiliyatini rivojlantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun pedagoglar va ota-onalar SI vositalarini metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiya qilishlari zarur.

Shu bilan bir qatorda bolalar uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ham keltirib o‘tilgan.

1. Bolalar uchun interaktiv va ovozli mashqlar yaratishda nutq rivoji psixologik xususiyatlarini inobatga olish.
2. SI vositalarini sinfda qo‘llash bilan birga an’anaviy muloqot mashqlarini ham davom ettirish.
3. Rivojlanish monitoringini doimiy ravishda amalga oshirish va xatolarni to‘g‘rilashda tezkor javob berish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda sun’iy intellekt vositalari samarali va zamonaviy vosita sifatida qaraladi. Ushbu texnologiyalar bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda nutq mashqlarini taklif qiladi, interaktivlik orqali qiziqishni oshiradi va rivojlanishni aniq monitoring qiladi. Shu bilan birga, texnologiyalarni pedagogik nazorat bilan qo‘llash muhim ahamiyatga ega, chunki nutq rivoji faqat texnologiya bilan emas, balki real muloqot va o‘yinlar orqali ham shakllanadi.

Nutq rivoji maktabgacha yoshdagi bolalar uchun asosiy rivojlanish omillaridan biri hisoblanadi. Psixologlar fikricha, nutq nafaqat muloqot vositasi, balki fikrlash va ijtimoiylashish jarayonini shakllantiruvchi vositadir. Bolaning so‘z boyligi, talaffuzi va gap tuzish qobiliyati uning intellektual rivojlanishi va ijodiy fikrlashi bilan chambarchas bog‘liq.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivoji ularning shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Nutqning yetarlicha rivojlanmaganligi kelajakda o‘qish, yozish va muloqot qobiliyatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagogik va psixologik yondashuvlar doimiy ravishda takomillashtirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Choriyeva, X. P. Q., & Xabilova, S. T. (2025).** *Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida: imkoniyatlar va cheklovlar*. Conference of Natural and Applied Sciences in Scientific Innovative Research — raqamli vositalar, shu jumladan interaktiv resurslar ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlili.
2. **Xidirova, K. M. (2023**). *Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash*. IFX jurnali — pedagogik innovatsiyalar va interaktiv metodlar maktabgacha ta’lim jarayonidagi o‘rni yoritilgan.
3. **Munojat Raximberganova. (2025).** *Raqamli ta’lim muhitida pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish*. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali — raqamli vositalar yordamida pedagoglarning kompetensiya oshirilishi masalalari yoritilgan.
4. **Iskandar, S., & Indaryani, I. (2024).** *The Effectiveness of Educational Videos in Improving Knowledge in Preschool Children*. Jurnal Riset Media Keperawatan — ta’lim videolarining bilimlarni oshirish samaradorligi bo‘yicha empirik natijalar.

ANIMATSIYA VA INTERAKTIV VIDEOROLIKLAR ORQALI MAKTABGACHA TA’LIMDA MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH

Rustamova Gulshoda Qudrat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi
Tel: +998931357763

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’limda animatsiya va interaktiv videoroliklardan foydalanish orqali mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish usullari ko‘rib chiqilgan. Raqamli vositalar bolalarning diqqatini jalb qilish, bilimlarni vizual tarzda yetkazish va interaktiv faoliyat orqali mustahkamlash imkoniyatini beradi. Tadqiqotda animatsiya va videoroliklar pedagogik jarayonni qiziqarli va samarali qilish, bolalarning ijodiy va kognitiv rivojlanishini rag‘batlantirishdagi roli tahlil qilingan hamda metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Animatsiya, interaktiv, videorolik, mashg‘ulot, raqamli texnologiya.

Аннотация:В статье рассматриваются методы эффективной организации занятий в дошкольном образовании с использованием анимации и интерактивных видеороликов. Цифровые средства позволяют привлекать внимание детей, визуально передавать знания и закреплять их через интерактивную деятельность. В исследовании анализируется роль анимации и видеороликов в повышении интереса к обучению, стимулировании творческого и когнитивного развития детей, а также приводятся методические рекомендации.

Ключевые слова: Анимация, интерактив, видеоролик, занятие, цифровые технологии.

Abstract: The article explores methods for effectively organizing preschool activities using animation and interactive video clips. Digital tools help capture children’s attention, convey knowledge visually, and reinforce learning through interactive activities. The study analyzes the role of animation and video in enhancing engagement, fostering children’s creative and cognitive development, and provides methodological recommendations for educators.

Keywords: Animation, interactive, video clip, lesson, digital technology.

Maktabgacha ta’limda bolalarning bilim olish jarayoni qiziqarli va samarali bo‘lishi muhimdir. Raqamli texnologiyalar, xususan animatsiya va interaktiv videoroliklar, pedagogik jarayonda innovatsion vositalar sifatida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu vositalar bolalarning diqqatini jalb qilish, tushunchalarni vizual tarzda yetkazish va interaktiv faoliyat orqali bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi.

An’anaviy mashg‘ulotlarda bolalar tez charchashi, diqqatining qisqa bo‘lishi va mavzuni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu sababli, pedagogik jarayonda raqamli vositalardan samarali foydalanish masalasi dolzarbdir. Bu kabi bir qator muammolarni bartaraf etish uchun quyidagicha vazifalarni keltirib o‘tishimiz mumkin:

1. Animatsiya va interaktiv videoroliklarning pedagogik jarayonda rolini tahlil qilish.
2. Bolalarning diqqatini jalb qilish va bilimlarni mustahkamlashdagi imkoniyatlarini aniqlash.
3. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ushbu vositalarni qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.
4. Mashg‘ulotlarni interaktiv va vizual vositalar yordamida samarali o‘tkazish usullarini sinovdan o‘tkazish.

Shu bilan bir qatorda quyidagi metodlarni ham joriy etishimiz mumkin:

1. Adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish;
2. Pedagogik kuzatuv va eksperiment;
3. Animatsion va interaktiv videoroliklar yordamida mashg‘ulotlarni tashkil etish;
4. Natijalarni baholash va metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Animatsiya va interaktiv videoroliklar yordamida mashg‘ulotlarni tashkil etish bolalarning e’tiborini oshiradi, mavzuni tushunishni osonlashtiradi va interaktiv faoliyat orqali bilimlarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, bu usul pedagogik jarayonni qiziqarli va samarali qiladi hamda bolalarning ijodiy va kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Animatsiya va interaktiv videoroliklardan foydalanish maktabgacha ta’limda samarali pedagogik vosita bo‘lib, pedagogik jarayonni innovatsion shaklda tashkil etishga imkon yaratadi. Ushbu metodika bolalarning o‘quv motivatsiyasini oshiradi va mashg‘ulotlarni yanada qiziqarli qiladi.

An’anaviy maktabgacha ta’lim mashg‘ulotlarida quyidagi muammolar uchraydi:

1.Bolalar diqqatining qisqa bo‘lishi, shuning uchun mavzuni o‘rganish vaqtida charchash tez sodir bo‘ladi.

2.Mavzular ko‘pincha quruq va vizual ko‘rinishda bo‘lmaydi, bu esa tushunishni qiyinlashtiradi.

3. Bolalar mustaqil faoliyatda kam ishtirok etadi, bu esa ijodiy va kognitiv rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu sababli, pedagogik jarayonda animatsiya va interaktiv videoroliklarni joriy etish dolzarb va samarali yechim hisoblanadi.

Animatsiya va interaktiv videoroliklar maktabgacha ta’limda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ular mashg‘ulotlarni qiziqarli, interaktiv va samarali qiladi, bolalarning diqqatini jalb qiladi, bilimni mustahkamlaydi va ijodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, pedagoglar uchun innovatsion metodik tavsiyalar ishlab chiqish imkonini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Choriyeva, X. P. Q., & Xabilova, S. T. (2025).** *Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida: imkoniyatlar va cheklovlar*. Conference of Natural and Applied Sciences in Scientific Innovative Research — raqamli vositalar, shu jumladan interaktiv resurslar ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlili.
2. **Xidirova, K. M. (2023**). *Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash*. IFX jurnali — pedagogik innovatsiyalar va interaktiv metodlar maktabgacha ta’lim jarayonidagi o‘rni yoritilgan.
3. **Munojat Raximberganova. (2025).** *Raqamli ta’lim muhitida pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish*. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali — raqamli vositalar yordamida pedagoglarning kompetensiya oshirilishi masalalari yoritilgan.
4. **Iskandar, S., & Indaryani, I. (2024).** *The Effectiveness of Educational Videos in Improving Knowledge in Preschool Children*. Jurnal Riset Media Keperawatan — ta’lim videolarining bilimlarni oshirish samaradorligi bo‘yicha empirik natijalar.

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY FIKRLASH VA TASAVVURINI SHAKLLANTIRISH

Sarsenbayeva Dinara Kalmurza qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola sun’iy intellekt (SI) vositalarining maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlash va tasavvurini rivojlantirishdagi rolini o‘rganishga bag‘ishlangan. Zamonaviy ta’lim jarayonida SI texnologiyalari interaktiv o‘yinlar, vizual simulyatsiyalar va virtual muhitlar orqali bolalarning tasavvurini kengaytirish va ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish imkoniyatini beradi. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda SI vositalarini tanlash va qo‘llash usullari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ijod, texnologiya, o‘yin, virtual, imkoniyat, individual, visual, interaktiv, simulyatsiya.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению роли инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в развитии творческого мышления и воображения у детей дошкольного возраста. В современном образовательном процессе технологии ИИ предоставляют возможность расширять воображение детей и формировать их творческие способности с помощью интерактивных игр, визуальных симуляций и виртуальных сред. В статье анализируются методы выбора и применения инструментов ИИ с учетом индивидуальных особенностей детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: творчество, технология, игра, виртуальный, возможность, индивидуальный, визуальный, интерактивный, симуляция.

Abstract. This article is devoted to studying the role of artificial intelligence (AI) tools in developing creative thinking and imagination in preschool-aged children. In modern educational processes, AI technologies provide opportunities to expand children's imagination and foster their

creative abilities through interactive games, visual simulations, and virtual environments. The article analyzes methods for selecting and applying AI tools, taking into account the individual characteristics of preschool children.

Keywords: creativity, technology, game, virtual, opportunity, individual, visual, interactive, simulation.

Maktabgacha ta’lim bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim davr hisoblanadi. Shu davrda bolaning tasavvur qobiliyati, ijodiy fikrlashi va muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ijodiy rivojlanish nafaqat an’anaviy o‘yinlar va qo‘l mehnati orqali, balki zamonaviy raqamli va interaktiv vositalar yordamida ham samarali qo‘llab-quvvatlanadi. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari interaktiv o‘yinlar, vizual simulyatsiyalar, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) muhitlarini yaratish imkonini beradi. Bu vositalar bolalarga o‘z tasavvurini kengaytirishga, yangi muhitlarni “tajriba” qilishga va ijodiy yechimlar topishga yordam beradi.

Masalan: 1. I**nteraktiv o‘yinlar va simulyatsiyalar:** AI orqali boshqariladigan o‘yinlar bolalarga sabab-natija munosabatlarini o‘rganish, hikoya yaratish va rol o‘ynash orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi; 2. **Vizual va virtual muhiti:** 3D modellash, animatsiya va VR texnologiyalari bolalarga o‘z tasavvurida yangi dunyolar yaratishga yordam beradi, bu esa tasavvur qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi; 3. **Shaxsiylashtirilgan ta’lim:** AI bolalarning individual qiziqishlari va rivojlanish darajasini tahlil qilib, shaxsiy o‘quv yo‘nalishlarini taklif qilishi mumkin. Bu metod bolalarning qiziqishini oshiradi va ijodiy faoliyatga rag‘bat beradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy fikrlashning rivojlanishi asosan tasavvur, muammolarni hal qilish va eksperiment qilish orqali sodir bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun vizual va interaktiv materiallar bolalarga yangi ob’ektlar, holatlar va qahramonlarni yaratishga yordam beradi. AI vositalari yordamida bolalar yangi hikoyalar yaratishi, muammolarni turli usullar bilan hal qilishi mumkin. O‘yinga asoslangan AI faoliyati bolalarni faol ishtirok etishga undaydi va o‘rganishni qiziqarli qiladi. Ammo, AI texnologiyalaridan foydalanishda xavfsizlik va axborot madaniyati muhimdir. Bolalar uchun, kontent nazorati va filtrlar bo‘lishi kerak. Bolalarning ekran oldida sarflaydigan vaqti cheklanishi lozim.Pedagoglar va ota-onalar faol rahbarlik qilishi zarur.

Sun’iy intellekt vositalari maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita bo‘la oladi. AI yordamida interaktiv o‘yinlar, vizual simulyatsiyalar va virtual muhitlar orqali bolalar o‘z tasavvurini kengaytiradi, ijodiy yechimlar topadi va shaxsiy rivojlanish yo‘nalishini shakllantiradi. Shu bilan birga, bunday texnologiyalarni qo‘llashda pedagogik nazorat, xavfsizlik va individual yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Sun’iy intellekt vositalarining zamonaviy imkoniyatlari:

SI texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

Shaxsiylashtirilgan o‘quv jarayoni: SI bolalarning qobiliyatlari, qiziqishlari va rivojlanish tezligini tahlil qilib, individual mashg‘ulotlar va interaktiv vazifalarni taklif qilishi mumkin. Bu bolalarning qiziqishini oshiradi va ijodiy faoliyatga rag‘bat beradi.

Vizual va virtual simulyatsiyalar: 3D modellar, animatsiyalar, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) muhiti bolalarga yangi dunyolar yaratish va turli holatlarni “sinab ko‘rish” imkonini beradi. Shu orqali tasavvur qobiliyati kengayadi.

Ijodiy eksperimentlar: SI algoritmlari bolalarga ranglar, shakllar, ovozlar va harakatlar bilan interaktiv eksperimentlar qilish imkonini beradi, bu esa muammolarga ijodiy yechim topish qobiliyatini oshiradi.

Analitik va tahliliy ko‘nikmalarni rivojlantirish: Ba’zi SI dasturlari bolalarni oddiy mantiqiy o‘yinlar va matematik topshiriqlar bilan tanishtirib, analitik fikrlashini ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Abdullaeva, M.** (2021). *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
2. **Islomova, F.** (2020). *Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning maktabgacha ta’limdagi roli*. Toshkent: Fan va Ta’lim nashriyoti.
3. **Normatov, S.** (2022). *Sun’iy intellekt asosida interaktiv o‘yinlar va bolalar rivojlanishi*. Toshkent: Innovatsion ta’lim nashriyoti.
4. **Rasulov, A.** (2020). *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYASI ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DUNYOQARASH VA IJTIMOIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Yesmatullayeva Go‘zal
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda sun’iy intellekt yordamida bolalarning dunyoqarashini shakllantirish usullari va ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bir qator metod va usullar berib o‘tilgan. Hozirgi davrda internet jadallik bilan rivojlanayotgan bir paytda sun’iy intellekt ham bir qator sohalarga kirib bormoqda. Shuning uchun, hozirgi davrda sun’iy intellekt haqida har bir pedagog bilim va ko‘nikmlarga ega bo‘lishi kerak.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, dunyoqarash, ijtimoiy ko‘nikma, bilim, malaka, texnologiya, metod, usul

Аннотация. В данной тезисе рассматриваются методы и приёмы формирования мировоззрения детей с использованием искусственного интеллекта, а также способы развития их социальных навыков. В условиях стремительного развития интернета искусственный интеллект активно проникает в различные сферы. Поэтому в настоящее время каждый педагог должен обладать знаниями и навыками в области искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, мировоззрение, социальные навыки, знания, умения, технология, метод, приём.

Abstract. This thesis presents a number of methods and approaches for shaping children’s worldview and developing their social skills through the use of artificial intelligence. In an era of

rapid internet development, artificial intelligence is increasingly penetrating various fields. Therefore, at the present time, every educator should possess knowledge and skills related to artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, worldview, social skills, knowledge, competence, technology, method, approach.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, ta’lim tizimining barcha bosqichlariga, jumladan, maktabgacha ta’lim sohasiga ham faol kirib kelmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi bolalarning bilish faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlashi, dunyoqarashi va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maktabgacha yosh davri shaxs rivojining eng muhim bosqichi bo‘lib, aynan shu davrda bolaning atrof-muhitga munosabati, muloqot madaniyati va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari asosida yaratilgan interaktiv o‘yinlar, virtual yordamchilar, moslashtirilgan ta’lim platformalari maktabgacha yoshdagi bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim berish imkonini yaratadi. Bunday texnologiyalar orqali bolalar atrof-muhit hodisalarini kuzatish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini anglash va o‘z fikrlarini erkin ifodalashga o‘rganadilar. Natijada ularning dunyoqarashi kengayib, bilimlarni ongli ravishda qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy dasturlar bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda ham samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Jamoaviy o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar va muloqotga yo‘naltirilgan interaktiv topshiriqlar orqali bolalarda hamkorlik, o‘zaro hurmat, muammolarni birgalikda hal etish kabi ijtimoiy kompetensiyalar rivojlanadi. Sun’iy intellekt bolaning faoliyatini tahlil qilib, unga mos tavsiyalar berishi orqali ijtimoiy xatti-harakatlarni to‘g‘ri shakllantirishga yordam beradi.

Mazkur jarayonda pedagoglarning roli alohida ahamiyatga ega. Pedagoglar sun’iy intellekt texnologiyalaridan maqsadli va samarali foydalanish, ularni ta’lim mazmuniga to‘g‘ri integratsiya qilish bo‘yicha yetarli bilim va malakaga ega bo‘lishlari lozim. Bu esa pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi.

So‘nggi yillarda internet va raqamli texnologiyalar tez sur’atlar bilan rivojlanib, ta’lim tizimining barcha bosqichlariga, xususan maktabgacha ta’limga ham faol kirib bormoqda. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari esa pedagogik jarayonni individualizatsiya qilish, bolalarning bilish faolligini oshirish va ularning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Maktabgacha yosh davri shaxs rivojining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Shu davrda bolalarning atrof-muhitga munosabati, muloqot madaniyati, ijtimoiy xulq-atvori va asosiy hayotiy ko‘nikmalari shakllanadi. Shuning uchun pedagoglar sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish yo‘llarini o‘rganishlari zarur.

Sun’iy intellekt pedagogik jarayonga quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatadi:

1. SI algoritmlari bolalarning qobiliyatlari va o‘rganish sur’atlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan ta’lim dasturlarini ishlab chiqadi.
2. Raqamli vositalar, robotlar va virtual o‘yinlar bolaning faol ishtirokini rag‘batlantiradi, bilimlarni qiziqarli shaklda egallash imkonini yaratadi.

3. SI tizimlari bolalar faoliyatini tahlil qilib, ularning bilim va ko‘nikmalari rivojlanishini real vaqt rejimida kuzatadi hamda tavsiyalar beradi.

Dunyoqarash – bu bolaning atrof-muhitga, ijtimoiy va madaniy hodisalarga nisbatan munosabati, dunyo haqidagi tushunchalari va qarashlaridir. SI texnologiyalari quyidagi usullar orqali dunyoqarashni rivojlantiradi:

1 . Interaktiv hikoyalar va virtual ekskursiyalar orqali turli kasb-hunar, tabiat hodisalari, madaniyatlar bilan tanishtirish.

2. Masofadan boshqariladigan robotlar va virtual yordamchilar yordamida sabab-oqibat bog‘liqliklarini anglash.

3. Kreativ mashg‘ulotlar orqali mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Pedagoglar sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanishlari uchun quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishlari zarur:

1. Raqamli vositalarni tanlash va ulardan pedagogik maqsadlarda foydalanish.
2. Interaktiv mashg‘ulotlarni rejalashtirish va o‘tkazish.
3. Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda baholash va tavsiyalar berish.

Sun’iy intellekt texnologiyalari maktabgacha ta’limda dunyoqarash va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ular bolalarning shaxs sifatida rivojlanishini qo‘llab-quvvatlab, pedagogik jarayonni interaktiv va individualizatsiyalashgan shaklga olib keladi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida SI texnologiyalarini joriy etish va pedagoglarni shu yo‘nalishda tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Raqamli iqtisodiyot va ta’limni rivojlantirish” qarori.
2. Axmedov, S. (2021). *Sun’iy intellekt va ta’lim: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Islomov, M., & Qodirov, A. (2020). *Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
4. Rasulova, N. (2019). *Bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda interaktiv o‘yinlar*. Toshkent: Ilm-fan.

INKLYUZIV TA’LIM: MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA ALOHIDA EHTIYOJGA EGA BOLALARNI JAMIYATGA MOSLASHTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA TA’LIM BERISH

Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail: sevinchshamuratova804@gmail.com
Rajabayeva Rayhon Davronbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Maqolada hozirgi kunda alohida ehtiyojga ega bolalarning ta’lim-tarbiya olishlari va sog‘lom bolalar bilan birga teng ta’lim-tarbiya olishlari va jamiyatga ijtimoiylashishlari uchun qilinayotgan ishlar, inklyuziv ta’lim, yaratilayotgan shart-sharoitlar va muammo, kamchiliklar xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: bola, alohida ehtiyojga ega bola, inklyuziv ta’lim va tarbiya, konvensiya, huquq.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы образования и воспитания детей с особыми образовательными потребностями, их равного обучения и воспитания вместе со здоровыми детьми, а также их социальной интеграции в общество. Освещаются проводимые в настоящее время работы, инклюзивное образование, создаваемые условия, а также существующие проблемы и недостатки.

Ключевые слова: ребёнок, ребёнок с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование и воспитание, конвенция, право.

Abstract. The article discusses the current efforts aimed at ensuring education and upbringing for children with special needs, their equal education together with healthy children, and their social integration into society. It also examines inclusive education, the conditions being created, as well as existing problems and shortcomings.

Ключевые слова: ребёнок, ребёнок с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование и воспитание, конвенция, право.

Key words: child, child with special needs, inclusive education and upbringing, convention, right.

Bugungi kunda barcha bolalarning, jumladan, alohida ehtiyojga ega bolalarning to‘liq huquqli fuqaro sifatida jamiyatda o‘z o‘rnini topishi global miqyosda muhokama qilinmoqda. Bunday bolalarning ta’lim-tarbiya, ijtimoiy hayot va mehnatga integratsiyasi, inson huquqlarini ta’minlash, teng imkoniyatlar yaratish va adolatli jamiyat qurishning asosiy mezonlaridan hisoblanadi. YUNESKO va BMTning ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha har 10 boladan kamida bittasi muayyan jismoniy yoki ruhiy cheklovlarga ega. Ularning jamiyatga to‘g‘ri moslashishi uchun maxsus yondashuv, inklyuziv ta’lim va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash zarur.

2020-yil 13-oktyabrda qabul qilingan “Alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarorida bu boradagi asosiy muammolar sanalgan:

- alohida ehtiyojga ega bolalar o‘qitiladigan ayrim ta’lim tashkilotlarida ular uchun to‘siqsiz muhit va imkoniyatlar yaratilmagan;
- alohida ehtiyojga ega bolalar o‘qitiladigan ta’lim tashkilotlarida zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitishga mo‘ljallangan uskuna va jihozlar bilan to‘liq ta’minlanmagan;
- alohida ehtiyojga ega bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta’lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o‘rtasida tushuntirish ishlarini olib borish yo‘lga qo‘yilmagani natijasida ota-onalar imkoniyati cheklangan farzandlarini umumta’lim tashkilotlarida o‘qitishi mumkinligi haqida yetarli ma’lumotga ega emas;
- alohida ehtiyojga ega bolalarni inklyuziv ta’limga jalb qilish bilan bog‘liq muammolarni hal etish masalalariga mahalliy ijro hokimiyati organlari tomonidan yetarli e’tibor qaratilmayapti;

Inklyuziv ta’lim va tarbiya — bolalarning alohida ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojlarini hamda individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlarni ta’minlaydigan jarayon.

U bolalar o‘rtasidagi tenglikni, ijtimoiy integratsiyani va diskriminatsiyaning oldini olishni ko‘zlaydi. Tadqiqotlarga ko ‘ra imkoniyati cheklangan bolalar o‘z tengdoshlari bilan birga o‘qisalar, o‘rganishda, ijtimoiy muloqotda ancha yaxshi natijalarni ko‘rsatishga moyildirlar.. Shuning uchun inklyuziv ta’limni erta kiritish bolaning o‘z tengdoshlari xatti-harakatlari bilan tanishish imkonini beradi. Inklyuziv maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar o‘z tengdoshlari bilan maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan va bo‘lmagan holda o‘zaro muloqot qilish uchun kundalik imkoniyatlarga ega bo‘ladilar. Ular uchun maktabgacha ta’lim tashkiloti qulay muhit hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim — bu bolaning ijtimoiylashuvi, o‘z-o‘zini anglashi, nutq va harakat ko‘nikmalarini shakllantirish davri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining asosiy vazifalaridan biri — bolalarni jamiyatga moslashtirish, ularni ijtimoiy, ruhiy va intellektual jihatdan rivojlantirishdir. Bu jarayon, ayniqsa, alohida ehtiyojga ega bolalar uchun muhimdir. Ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, tengdoshlari bilan birga rivojlanishi uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlari zarur sharoitlarni yaratishi lozim. Alohida ehtiyojga ega bolalarning jamiyatga moslashuvi va ta’lim olishi inklyuziv ta’lim yondashuvi asosida amalga oshiriladi.

Alohida ehtiyojga ega bolalarni jamiyatga moslashtirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlari quyidagi muhim vazifalarni bajaradi:

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish. Maktabgacha ta’limning asosiy maqsadlaridan biri bolalarga ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatishdir. Alohida ehtiyojga ega bolalar sog‘lom tengdoshlari bilan birga o‘qish va o‘ynash orqali, o‘zaro muloqotda bo‘lishni, jamoada ishlashni o‘rganadilar. Bu jarayon jamiyat bilan integratsiya qilishning birinchi qadamidir.

Rivojlanishning individual yondashuvi. Alohida ehtiyojga ega bolalar uchun individual rivojlanish rejalarini ishlab chiqish, ularning o‘z salohiyatini ochish uchun zarur. Har bir bola o‘zining imkoniyatlariga qarab, logoped, psixolog, defektolog va boshqa mutaxassislarning yordamida ta’lim olishadi. Bu yondashuv bola salohiyatini to‘liq ochishga va uning jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlashga yordam beradi.

Bag‘rikenglikni rivojlantirish. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bolalarning sog‘lom tengdoshlari bilan birga o‘qishi, ularni bir-biriga nisbatan hurmat va tushuncha bilan munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi. Bu jarayon bag‘rikenglik, farqlarni qabul qilish va bir-birini hurmat qilishni rivojlantiradi. Pedagoglar va ota-onalar ham ijtimoiy munosabatlarni va bolalar o‘rtasidagi empatiyani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bolalarni jamiyatga moslashtirish borasida turli tashabbuslar va ishlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston hukumati va ta’lim tashkilotlari, shuningdek, turli nodavlat tashkilotlar alohida ehtiyojga ega bolalarga yanada yaxshiroq ta’lim va qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatish uchun bir qator dasturlarni amalga oshirmoqda. Misol tariqasida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

Maxsus ta’lim dasturlari va resurslar: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bolalar uchun maxsus ta’lim dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlar bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularni jamiyatga moslashtirishni maqsad qiladi. Misol

uchun, kognitiv va tilni rivojlantirish, jismoniy faollik, san’at va ijodkorlik kabi sohalarda maxsus yondashuvlar qo‘llaniladi.

Pedagoglarni tayyorlash: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ishlovchi pedagoglarni alohida ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashga tayyorlash uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil etilmoqda. Bu kurslar pedagoglarga bolalarning ehtiyojlarini tushunishga yordam beradi va ularga moslashtirilgan ta’lim metodlarini o‘rgatadi.

Integratsiyalashgan ta’lim: Ommaviy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bolalarni umumiy guruhlarga qo‘shib, ular bilan birgalikda ta’lim olish imkoniyati yaratilmoqda. Bu, o‘z navbatida, bolalarning ijtimoiy moslashuvini va jismoniy va psixologik rivojlanishini yaxshilashga yordam beradi.

Reabilitatsiya va psixologik yordam: Maxsus reabilitatsiya xizmatlari va psixologik qo‘llab-quvvatlash, alohida ehtiyojga ega bolalarga moslashishga yordam berish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu xizmatlar bolalarning jamiyatda faol bo‘lishini ta’minlashga yordam beradi.

Jamiyatni o‘zgartirish va inkluzivlikni rivojlantirish: Jamiyatning alohida ehtiyojga ega bolalarga nisbatan xulq-atvorini o‘zgartirish uchun targ‘ibot ishlari amalga oshirilmoqda. Inkluzivlik, ya’ni har bir bolaning teng huquqli ravishda jamiyatda faol bo‘lishi uchun muhit yaratish, jamiyatning barcha qatlamlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bolalarni jamiyatga moslashtirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar o‘zining samarali natijalarini ko‘rsatmoqda. O‘zbekiston hukumati va ta’lim muassasalari alohida ehtiyojga ega bolalar uchun maxsus ta’lim dasturlari, pedagog-o‘qituvchilarni tayyorlash, reabilitatsiya xizmatlari, integratsiyalashgan ta’lim, va jamiyatda inkluzivlikni rivojlantirish orqali ularga moslashuvni osonlashtiradi. Bu jarayonlar nafaqat bolalarning ta’lim-tarbiya olishiga, balki jamiyatda faol, o‘zini to‘liq his qiladigan shaxslar bo‘lib rivojlanishlariga yordam beradi. Shuningdek, jamiyatni inkluzivlikka moslashtirish, barcha bolalarning teng huquqliligini ta’minlash uchun muhim qadamdir. Shunday qilib, bu boradagi sa’y-harakatlar, bolalarning sog‘lom rivojlanishiga xizmat qilib, jamiyatni yanada yanada adolatli va hamjihat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. BMT “Butunjahon bola huquqlari Konvensiya”si, 1989-yil noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni, 2019-yil 16-dekabr O‘RQ-595.
3. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, 2022-yil 4-fevral, II bob -2.4.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-sonli qarori 2020-yil 22-dekabr.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori 12.10.2021 yil 638-son.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son.

7. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining “Maktabgacha ta’limda ta’lim jarayonini individuallashtirish. Alohida ehtiyojli bolalar inklyuziyasi ” metodik qo‘llanmasi 2020-yil.

MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK VA METODIK ASOSLARI

Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail: sevinchshamuratova804@gmail.com
Tojiboyeva Sohiba Davronbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda maktabgacha ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning pedagogik va metodik asoslari haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanayotgan bir paytda sun’iy intellekt ham jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Shuningdek, har bir sohaga jadallik bilan kirib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida sun’iy intellektdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tezisda maktabgacha ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning pedagogik va metodik asoslari keltirib o‘tilgan. Shu bilan birga, maktabgacha ta’limda SI qay darajada ahamiyatiga ega, uning samarali yo‘llari, pedagogik jihatlari yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, pedagogik, metodik, texnologiya, kitob, sun’iy intellekt, animatsiyalar, video ishlanmalar.

Аннотация. Современные технологии развиваются с высокой скоростью, и искусственный интеллект (ИИ) активно внедряется во все сферы, включая образование. Применение ИИ в дошкольном образовании особенно важно и целесообразно, так как он эффективно способствует развитию индивидуальных способностей детей, формированию их речи, словарного запаса, мышления и творческого воображения. В данной диссертации подробно рассматриваются педагогические и методические основы использования искусственного интеллекта в процессе дошкольного обучения. Особое внимание уделяется тому, насколько значим ИИ в дошкольном образовании, каким образом можно эффективно применять его в педагогической практике, а также его роли в повышении качества образовательного процесса.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагогический, методический, технология, книга, искусственный интеллект, анимации, видеоматериалы.

Annotation. Modern technologies are developing rapidly, and artificial intelligence (AI) is being actively integrated into various fields, including education. The application of AI in preschool education is particularly important and appropriate, as it effectively contributes to the development of children’s individual abilities, the formation of their speech, vocabulary, thinking skills, and creative imagination.This thesis provides a detailed examination of the pedagogical and methodological foundations for the use of artificial intelligence in the preschool education process. Special attention is given to the significance of AI in preschool education, the effective ways of

implementing it in pedagogical practice, and its role in enhancing the quality of the educational process.

Keywords: preschool education, pedagogical, methodological, technology, book, artificial intelligence, animations, video materials.

Zamonaviy texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga kirib bormoqda. Shu jumladan ta’lim tizimi ham raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI)ning ta’sirida jadal rivojlanmoqda. Maktabgacha ta’lim – bolalarning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqichdir. Shu davrda nutq, tasavvur, fikrlash va boshlang‘ich savod darajasini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Sun’iy intellekt vositalari bolalarga individual yondashuvni ta’minlash, o‘rganishga qiziqishni oshirish va pedagogik jarayonni interaktiv qilish imkonini beradi. Shu sababli SI maktabgacha ta’limda pedagogik va metodik asoslarda qo‘llanilishi samarali hisoblanadi.

Quyida sun’iy intellektning pedagogik asoslariga to‘xtalib o‘tsak:

1. Individual yondashuvni ta’minlash: SI tizimlari har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish darajasiga moslashtirilgan interaktiv mashg‘ulotlarni taklif qiladi. Bu pedagogik printsip maktabgacha ta’limda samarali rivojlanishni ta’minlaydi.

2.O‘rganishga motivatsiyani oshirish: Animatsiya, videoroliklar va interaktiv o‘yinlar yordamida bolalar ta’lim jarayoniga faol jalb qilinadi. SI vositalari ularning qiziqishini rag‘batlantiradi, o‘rganishni qiziqarli va mazmunli qiladi.

3. Nutq va so‘z boyligini rivojlantirish: SI yordamida yaratilgan interaktiv darslar bolalarning nutqini, so‘z boyligini va tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, animatsion hikoyalar va audiovizual mashg‘ulotlar bolalarga yangi so‘zlarni eslab qolishda yordam beradi.

Quyida sun’iy intellektning metodik asoslariga to‘xtalib o‘tsak:

1. Interaktiv darslar va mashg‘ulotlar: SI tizimlari yordamida pedagoglar turli interaktiv mashg‘ulotlarni yaratishi mumkin. Bu metod bolalarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi**.**

2. Animatsiya va videoroliklardan foydalanish: Murakkab tushunchalarni bolalar uchun sodda va qiziqarli shaklda yetkazish SI vositalari yordamida osonlashadi. Bu metodik yondashuv bolalarning vizual va eshitish orqali o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi.

3. Baholash va individual monitoring: SI tizimlari bolalarning bilim va ko‘nikmalarini avtomatik baholash, ularning rivojlanish darajasini kuzatish imkonini beradi. Bu pedagogik qarorlarni aniqlash va individual yondashuvni takomillashtirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishdan oldin har bir tarbiyachi pedagog sun’iy intellekt vositalaridan, internetdan foydalana olishi kerak. Bu borada har bir tarbiyachi pedagogga amaliy tavsiyalar berib o‘tiladi. Jumladan, tarbiyachilar sun’iy intellekt vositalarini metodik qo‘llanma asosida qo‘llashlari lozim.

Mashg‘ulotlarda animatsiya va videoroliklarni keng qo‘llashi tavsiya etiladi. Sun’iy intellekt vositalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga tizimli va bosqichma- bosqich joriy etish kerak.

Kelgusida sun’iy intellekt orqali individual rivojlanishni yanada kuchaytirish va yosh guruhlari uchun optimallashtirilgan dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt maktabgacha ta’limda pedagogic va metodik jihatdan samarali vosita sifatida ishlatiladi. U bolalarning nutq, so‘z boyligi, fikrlash va ijodiy tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga sun’iy intellekt yordamida yaratilgan interaktiv va

visual mashg‘ulotlar bolalarda o‘rganishga qiziqishni oshiradi va pedagogic jarayonning sifatini yaxshilaydi.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari maktabgacha ta’lim sohasida innovatsion imkoniyatlar yaratmoqda. Hozirgi kunda SI interaktiv o‘quv muhitini shakllantirish, bolalarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularning ijtimoiy, kognitiv va ijodiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita hisoblanadi. Shu bois pedagogik va metodik asoslarni chuqur o‘rganish, SI imkoniyatlarini maktabgacha ta’lim tizimida to‘g‘ri va samarali qo‘llash muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduyev, S. “Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim metodikasida qo‘llanilishi va o‘qituvchi kompetentligiga ta’siri.” Maktabgacha va Maktab Ta’limi jurnali, 2025 – SI metodik qo‘llanilishi va o‘qituvchi malakasi.

2. Ergasheva, D. A. “Maktabgacha ta’limda innovatsiyalar: Sun’iy intellekdan foydalanish afzalliklari.” Zenodo 2025 – SI joriy etilishi va pedagogik afzalliklar.

3. Abdusamatov, S. “Raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt elementlari va ulardan foydalanish metodikasi.” Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2025 – AI metodik asoslari ta’riflangan maqola.

4. “Maktabgacha ta’limi mavzuga oid adabiyotlar sharhi.” Maktabgacha va Maktab Ta’limi jurnali, 2025

SUN’IY INTELLEKT VOSITALAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

e-mail: sevinchshamuratova804@gmail.com

Annotatsiya.Ushbu tezis maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda kitobdan foydalanishning ahamiyati va samaradorligini o‘rganishga qaratilgan. Tezisda nutq rivojlanishi jarayonida kitobning o‘rni, bolalarning til va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishdagi roli, shuningdek, kitob bilan ishlashning samarali usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kitob orqali bolalarning so‘z boyligi, eslab qolish qobiliyati, tinglab tushunish va fikrlash ko‘nikmalari rivojlanishi, shuningdek, ota-ona va tarbiyachilar bilan interaktiv o‘qish jarayonining ijobiy ta’siri ko‘rsatildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kitob bolalar nutqini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, uni maktabgacha ta’lim jarayoniga tizimli va metodik tarzda joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha yosh,nutq rivojlanishi,kitob,pedagogik faoliyat,til ko‘nikmalari,interaktiv o‘qish,tasavvur va fikrlash,tarbiyachi va ota-ona ishtiroki,hikoya va ertak,metodik yondashuv.

Аннотация.Целью данной диссертации является исследование значения и эффективности использования книг в развитии речи детей дошкольного возраста. В диссертации анализируется роль книг в развитии речи, их роль в формировании языковых

и коммуникативных навыков детей, а также эффективные методы работы с книгами. Исследование показало, что книги способствуют развитию словарного запаса, памяти, аудирования и мышления детей, а также положительное влияние интерактивного чтения с родителями и воспитателями. Результаты исследования показывают, что книги являются эффективным инструментом развития речи детей, и рекомендуется их систематическое и методическое внедрение в образовательный процесс дошкольного учреждения.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, развитие речи, книга, педагогическая деятельность, языковые навыки, интерактивное чтение, воображение и мышление, участие воспитателя и родителей, рассказ и сказка, методический подход.

Annotation.This thesis aims to study the importance and effectiveness of using books in the development of speech in preschool children. The thesis analyzes the role of books in the development of speech, their role in the formation of children's language and communication skills, as well as effective methods of working with books. The study showed that books can develop children's vocabulary, memory, listening comprehension and thinking skills, as well as the positive effect of interactive reading with parents and educators. The results show that books are an effective tool for developing children's speech, and it is recommended to introduce them systematically and methodically into the preschool educational process.

Keywords: Preschool age, speech development, book, pedagogical activity, language skills, interactive reading, imagination and thinking, educator and parent participation, story and fairy tale, methodological approach.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqi rivojlanishi ularning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Nutq bolaning muloqot vositasi bo‘lishi bilan birga, uning fikrlash qobiliyati, tasavvuri, hissiy va ijtimoiy dunyosining shakllanishida markaziy rol o‘ynaydi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.Kitob bolalarning nutqini rivojlantirishda samarali vosita sifatida keng qo‘llaniladi. U bolaga yangi so‘zlar, jumlalar, hikoya va tushunchalarni o‘rgatadi, tasavvurini kengaytiradi, tinglash va tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kitob orqali o‘qish jarayoni bolalarda diqqat, eslab qolish va fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ota-ona yoki tarbiyachi bilan birgalikda kitob o‘qish bolalarda emotsional aloqani mustahkamlash, muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish va ijtimoiy tajriba orttirishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda kitob tanlash va uni o‘qitish usullari ham muhim ahamiyatga ega. Bolalar uchun hikoya, ertak va she’rlar nutq rivojlanishini rag‘batlantiruvchi vosita sifatida tanlanadi. Kitobni interaktiv tarzda o‘qish — savol-javoblar, tasviriy izohlar, voqeani birga muhokama qilish orqali — nutqni yanada faol rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bolalar bilan o‘qish jarayonida har bir bolaning qobiliyati, yosh xususiyatlari va nutq darajasi hisobga olinishi kerak.Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, kitob orqali bolalarning so‘z boyligi sezilarli darajada ortadi, ularning fikrlash va eslab qolish ko‘nikmalari rivojlanadi, shuningdek, tinglab tushunish qobiliyati ham yaxshilanadi. Tarbiyachilar va ota-onalar kitob bilan ishlash jarayonida metodik ko‘nikmalarni qo‘llash orqali nutq rivojlanishini samarali boshqarishlari mumkin. Shu bois, kitob maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda nafaqat vosita, balki tizimli va metodik jihatdan qo‘llanilishi lozim bo‘lgan asosiy resurs hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, muloqot vositasi sifatida ular atrof-muhit bilan munosabat o‘rnatadi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va tasavvur doirasini kengaytiradi. Nutqning rivojlanishi bolalarda bilim olish, hissiyotlarni ifodalash, shuningdek, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonini osonlashtiradi. Shu sababli maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Kitob maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Bolalar kitob orqali yangi so‘zlarni o‘rganadi, jumla tuzilmasini o‘zlashtiradi va voqealarni tasavvur qilish qobiliyatini oshiradi. Kitob o‘qish jarayoni bolalarda diqqatni jamlash, tinglash va tushunish, eslab qolish hamda fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, kitobni ota-ona yoki tarbiyachi bilan birga o‘qish emotsional aloqani mustahkamlash, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy tajriba orttirish imkonini beradi.Nutqni rivojlantirishda kitobdan foydalanishning samarali usullari mavjud. Bolalar uchun hikoya, ertak, she’r va qiziqarli tasvirli kitoblar tanlanadi, chunki ular nutqni rivojlantirishga eng qulay vosita hisoblanadi.

Kitobni interaktiv tarzda o‘qish — savol-javoblar, voqeani muhokama qilish, obrazlarni tasvirlash va rolli o‘yinlar orqali — bolalarning nutqini faol rivojlantirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, har bir bolaning yosh xususiyati, qobiliyati va nutq darajasi hisobga olinishi zarur.Amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kitob bilan muntazam ishlash bolalarda so‘z boyligini oshiradi, fikrlash va eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi, tinglab tushunish va nutq ifodasi yanada boyitiladi. Tarbiyachilar va ota-onalar kitobdan foydalanishda metodik yondashuvni qo‘llash orqali bolalarning nutqini samarali rivojlantira oladilar. Shu sababli kitob maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda asosiy vosita bo‘lib, uni tizimli va metodik tarzda qo‘llash zarur.

Xulosa qilib aytganda, kitob maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, u bolalarda til ko‘nikmalarini shakllantiradi, fikrlash va tasavvur doirasini kengaytiradi, shuningdek, interaktiv o‘qish orqali ota-ona va tarbiyachi bilan emotsional va ijtimoiy aloqani mustahkamlaydi. Shu sababli kitobdan foydalanish maktabgacha ta’limda nutqni rivojlantirishning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sh.I.Valiyev “O‘qituvchilarning yangi roli: sun’iy intellekt va pedagogikaning o‘zaro ta’siri”. “Sun’iy intellektni pedagogik ta’limga integratsiya qilish: muammo va yechimlar” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Andijon. 23-25 - aprel 2025-yil.

2. F.Q.Xudayberdiyev “Sun’iy intellektning pedagogik faoliyatdagi o‘rni”. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2181-1784 4 (5), May, 2024.

3. M.Sultonova “Bo‘lajak o‘qituvchilarda sun’iy intellekt asosidagi o‘zbek tilini o‘qitish kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari”. “Raqamlashtirish davrida o‘zbek tilini davlat tili va xorijiy til sifatida. O‘qitish masalalari: mahalliy va xorijiy tajriba” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 24 - aprel 2024 - yil.

4. S.Q.Inadullayeva “Sun’iy intellekt vositalari orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish” “Maktabgacha va maktab ta’limi” pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal. 10-son. 2025-yil.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SAVODGA O‘RGATISHDA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail: sevinchshamuratova804@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezis maktabgacha yoshdagi bolalarning savodga o‘rgatishda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishning ahamiyati va samaradorligini o‘rganishga qaratilgan. Tezisda savodga o‘rgatishda sun’iy intellektning samarali usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt orqali bolalarning so‘z boyligi, eslab qolish qobiliyati, tinglab tushunish, animatsiyalar orqali yod olish, fikrlashi va dunyoqarashini shakllanishida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalari bolalarning savodini yahshilashning samarali vositasi bo‘lib, uni maktabgacha ta’lim jarayoniga tizimli va metodik tarzda joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha yosh, nutq, kitob, savod, animatsiya, videorolik, sun’iy intellekt, tasavvur, dunyoqarash, tadqiqot.

Аннотация. Данная тезисная работа направлена на изучение значимости и эффективности использования инструментов искусственного интеллекта в обучении грамоте детей дошкольного возраста. В тезисе анализируются эффективные методы применения искусственного интеллекта в процессе формирования навыков грамотности.
В ходе исследования было выявлено, что использование технологий искусственного интеллекта оказывает положительное влияние на развитие словарного запаса детей, их способности к запоминанию, аудированию и пониманию, усвоению информации посредством анимаций, а также на формирование мышления и мировоззрения. Результаты исследования показывают, что инструменты искусственного интеллекта являются эффективным средством повышения уровня грамотности детей. В связи с этим рекомендуется систематическое и методически обоснованное внедрение данных технологий в образовательный процесс дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольный возраст, речь, книга, грамотность, анимация, видеоролик, искусственный интеллект, воображение, мировоззрение, исследование.

Abstract: This thesis is aimed at examining the significance and effectiveness of using artificial intelligence tools in teaching literacy to preschool-aged children. The study analyzes effective methods of applying artificial intelligence in the process of literacy development.

The research findings indicate that the use of artificial intelligence technologies has a positive impact on children’s vocabulary development, memory capacity, listening comprehension, learning through animations, as well as on the formation of thinking skills and worldview.The results demonstrate that artificial intelligence tools are an effective means of improving children’s literacy skills. Therefore, it is recommended to systematically and methodologically integrate these technologies into the preschool education process.

Keywords: preschool age,speech, book, literacy, animation, video clip, artificial intelligence, imagination,worldview, research

Maktabgacha ta’lim bolalarning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu davrda bolalarda nutq, tasavvur, fikrlash va savod darajasini shakllantirish maktab ta’limining sifatini belgilovchi asosiy omil bo‘ladi.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) bolalarning ta’lim jarayonida samarali vosita sifatida keng qo‘llanilmoqda. Sun’iy intellekt vositalari individual yondashuvni ta’minlab, bolalarning qiziqishi va faolligini oshiradi, shuningdek, savod darajasini o‘rganishda va rivojlantirishda innovatsion metodlarni taklif qiladi. Ushbu tezisning maqsadi – maktabgacha yoshdagi bolalarni savodga o‘rgatishda sun’iy intellekt vositalarining ahamiyati va samaradorligini ilmiy asosda o‘rganish va tahlil qilishdir. Ushbu tezisning ob’ekti: Maktabgacha yoshdagi bolalarning savodga o‘rganish jarayoni; predmeti esa sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali bolalarning nutq, so‘z boyligi, eslab qolish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir.

Bolalarning savodini oshirish jarayonida sun’iy intellekt vositalarining samaradorligini aniqlash va maktabgacha ta’lim jarayoniga tizimli tarzda joriy etish yo‘llarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Sun’iy intellektning maktabgacha ta’limda qo‘llaniladigan asosiy usullarini tahlil qilish orqali uni jarayonga tadbiq etishimiz kerak. Bolalarning nutq va so‘z boyligini rivojlantirishdagi SI vositalarining ta’sirini juda kata ahamiyatga ega, chunki sun’iy intellektda ertak qahramonlarini jonlantirishimiz va bolalar bilan muloqot qildirishimiz orqali ularning so‘z boyligini rivojlantirgan bo‘lamiz va bu juda kata samara beradi.

Ayniqsa, animatsiya va video materiallar orqali eslab qolish va fikrlash qobiliyatini oshirish juda katta samara beradi. Bunda, siz biron bir mashg‘ulotni o‘tkazayotgan paytingiz uni video animatsiyalar va video materiallar orqali namoyish etilsa, ularning dunyoqarashi va tafakkuri rivojlanadi. Xotirasi mustahkamlanadi va uning bilimi mustahkamlanadi.SI texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga metodik va tizimli ravishda integratsiya qilish tavsiyalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Bolalarga sun’iy intellekt vositalarini o‘rgatishda quyidagi metodlardan foydalanishimiz mumkin:

1.Bolalar bilan SI vositalarini qo‘llagan holda tajribaviy mashg‘ulotlar o‘tkazish;

2.Bolalarning so‘z boyligi, nutq va fikrlash qobiliyatining o‘zgarishini baholash;

3.Tarbiyachilar va ota-onalarning fikrlarini yig‘ish.

SI vositalari bolalarning yangi so‘zlarni o‘zlashtirishini sezilarli darajada tezlashtiradi. Animatsion va interaktiv materiallar orqali bolalar so‘zlarni osonroq eslab qoladi. Video va animatsion materiallar yordamida bolalar murakkab tushunchalarni tushunishga, vaziyatlarni tahlil qilishga o‘rganadi.SI yordamida yaratilgan interaktiv o‘yinlar va simulyatsiyalar bolalarda ijodiy fikrlash va tasavvurni rivojlantiradi. Bolalar mashg‘ulotlarga faolroq qatnashadi, o‘rganishga bo‘lgan motivatsiya oshadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalari maktabgacha yoshdagi bolalarni savodga o‘rgatishda samarali vosita hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga tizimli va metodik asosida joriy etish tavsiya qilinadi. Mashg‘ulotlarda animatsiya va videoroliklardan keng foydalanish orqali bolalarning eslab qolish, nutq va fikrlash qobiliyati yanada rivojlantiriladi. Tarbiyachilar uchun SI vositalarini qo‘llash bo‘yicha maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish lozim. Kelgusida, SI vositalarining individual yondashuvni

yanada kuchaytirish, turli yosh guruhlari uchun optimallashtirish imkoniyatlarini o‘rganish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Papadakis, S. (Ed.). AI Applications in Preschool and Primary Education: Teaching with Artificial Intelligence. Springer Nature**,** 2026 — sun’iy intellektning erta ta’lim va boshlang‘ich ta’limda pedagogik qo‘llanilishi haqida xalqaro ilmiy kitob.
2. Pul, D. L. P., & Makvort, A. K. Sun'iy intellekt hisoblash agentlarining asoslari (I jild). Toshkent: Donishmand ziyosi, 2025. ISBN: 978-9910-715-91-4 — sun’iy intellekt nazariyasi va amaliy asoslari bo‘yicha darslik (o‘zbek tilida).
3. Xasanboyeva O. U. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi**”** **—** o‘quv adabiyot. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga oid nazariy va metodik asoslar yoritilgan.
4. Daniyarova K. A. “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim asoslari” — Samarkand**:** SamDCHTI, 2024. Mazkur kitobda maktabgacha yosh va boshlang‘ich ta’limning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari taqdim etilgan.

TARBIYACHI-PEDAGOGLAR KREATIVLIGINI OSHIRISHDA REGGIO PEDAGOGIKASI ASOSIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTEGRATIV YONDASHUVDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Rayxon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi v.v.b.dotsenti
rayxonabdullayeva@gmail.com
Rajabova Yulduz Matqurbon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti
rajapovay58@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi pedagoglar kreativligini rivojlantirishda Reggio Emilia pedagogik yondashuvining ahamiyati va imkoniyatlari yoritilgan. Reggio pedagogikasining nazariy asoslari, uning “bola markazda” tamoyiliga tayangan holda ta’lim jarayonini tashkil etishdagi o‘rni hamda tarbiyachining ijodkor, tadqiqotchi va hamkor sifatidagi roli tahlil qilingan. Maqolada ta’lim muhitini “uchinchi o‘qituvchi” sifatida tashkil etish, bolalarning faoliyatini kuzatish va hujjatlashtirish, loyiha asosida ishlash hamda reflektiv yondashuv orqali pedagoglarning kasbiy va ijodiy salohiyatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari Reggio pedagogikasidan samarali foydalanish tarbiyachi pedagoglarning kreativ fikrlashi, innovatsion yondashuvi va ta’lim jarayonini moslashuvchan tashkil etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi

Kalit so‘zlar: Reggio pedagogika, maktabgacha ta’lim, tarbiyachi pedagog, kreativlik, ijodiy fikrlash, ta’lim muhiti, loyiha asosida ta’lim, hujjatlashtirish, refleksiya, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность и потенциал педагогического подхода Реджио-Эмилии в развитии творческого потенциала педагогов, работающих в дошкольных образовательных учреждениях. Анализируются теоретические основы

педагогики Реджио, ее роль в организации образовательного процесса на основе принципа «ориентированности на ребенка», а также роль педагога как творца, исследователя и партнера. Особое внимание уделяется вопросам организации образовательной среды как «третьего учителя», наблюдению и документированию деятельности детей, работе на проектной основе и повышению профессионального и творческого потенциала педагогов посредством рефлексивного подхода. Результаты исследования показывают, что эффективное использование педагогики Реджио способствует развитию творческого мышления, инновационного подхода и гибкой организации образовательного процесса у педагогов.

Ключевые слова: педагогика Реджио, дошкольное образование, педагог, творчество, творческое мышление, образовательная среда, проектное образование, документация, рефлексия, инновационный подход.

Annotation. This article highlights the importance and potential of the Reggio Emilia pedagogical approach in developing the creativity of educators working in preschool educational institutions. The theoretical foundations of Reggio pedagogy, its role in organizing the educational process based on the principle of "child-centeredness", and the role of the educator as a creator, researcher and partner are analyzed. The article pays special attention to the issues of organizing the educational environment as a "third teacher", observing and documenting children's activities, working on a project basis, and increasing the professional and creative potential of educators through a reflective approach. The results of the study show that the effective use of Reggio pedagogy serves to develop the creative thinking, innovative approach and flexible organization of the educational process skills of educators.

Keywords: Reggio Emilia pedagogy, preschool education, educator, creativity, creative thinking, educational environment, project-based education, documentation, reflection, innovative approach.

Bugungi kunda ta’lim tizimida sodir bo‘layotgan tub islohotlar o‘qituvchidan yangicha yondashuvni, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab qilmoqda. Xususan, raqamli ta’lim muhitining shakllanishi o‘quv jarayonida raqamli vositalar va elektron resurslardan samarali foydalanish zaruratini kun tartibiga olib chiqmoqda [21] . Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunda nafaqat mahalliy, balki xalqaro miqyosda ham pedagogika fanining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rilmoqda [22] . . Zamonaviy ta’lim jarayoni bolalarda shaxsiy rivojlanishni ta’minlovchi, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va innovatsion g‘oyalarni ilgari surishga qodir muvaffaqiyatli shaxsni shakllantirish vazifasini qo‘ymoqda. Bunday sharoitda pedagoglardan ta’lim jarayonlarida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, raqamli va axborot-kommunikatsiya muhiti da samarali ishlay olish ko‘nikmalariga va innovatsion yondashuvlarni

1. [21] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020. – 22 b.

[22] Vuorikari R., Punie Y., Carretero S., Van den Brande G. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. – B. 14–19.

amaliyotga joriy eta oladigan yuqori salohiyatli mutaxassis bo‘lish zarurligini taqozo etmoqda. Hozirgi kunda ta’lim tizimi bolalarni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikr lashga, muammolarni ijodiy yechishga, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga qodir faol fuqaroni tarbiyalashni talab etmoqda. Bu maqsadga erishish uchun an’anaviy yon dashuvlar yetarli bo‘lmay qolayotgan bir paytda, pedagogik nazariya va amaliyot da yangi, innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj ortmoqda. Shunday ilg‘or yon dashuvlardan biri - Reggio Emilia pedagogikasi hisoblanadi. Reggio pedagogika — bu har bir bola o‘ziga xos g‘oyalar, fikrlar va qobiliyatlarga ega bo‘lgan shaxs degan g‘oyaga asoslangan ta’lim yondashuvidir.

Reggio pedagogikasi erta bolalik ta’limiga innovatsion yondashuv bo‘lib, ikkinchi jahon urushidan keyin Italiyaning kichik Reggio Emilia shahrida paydo bo‘lgan. Bu usul bolaning shaxsiyati, uning ijodiy salohiyati va tadqiqotchilik ruhini rivojlan tirishga qaratilgan o‘ziga xos falsafa tufayli butun dunyoda mashhurlikka erishdi. Bu yondashuvda o‘qituvchi– bolaning o‘rganish jarayonidagi yo‘lboshchisi, hamkori va kuzatuvchi sifatida ishtirok etishi muhim. Reggio pedagogikasi o‘zining markaziga bolani qo‘yadi. Bu yondashuvga ko‘ra, bola tug‘ilganidan boshlab bilim olishga, dunyoni kashf etishga qodir shaxs sifatida qaraladi. Reggio Emilia pedagogikasi Ikkinchi jahon urushidan keyin, 1945-yilda Italiya shimolidagi Reggio Emilia shahrida paydo bo‘lgan. Urushdan keyingi davr Reggio pedagogika: Kreativlikni rivojlantirishning samarali yo‘li da bu hudud aholisi yangi, insonparvar va demokratik jamiyatni qurishda odamlar o‘z kuchlarini erta bolalik davridagi ta’limga sarflash ya’ni bolalarni erkin, mustaqil va ijtimoiy ongli tarzda tarbiyalash zarurligini anglab yetadi. Shu maqsadda mahalliy aholi tomonidan Reggio Emiliadan yetti kilometr uzoqlikdagi Villa Cella qishlog‘ida yosh bolalar uchun maktab qurildi. Xalq bu oddiy maktab bo‘lishini xohlamadi. Buning o‘rniga, bu ta’lim maskani bolalar o‘rganishi uchun barcha sharoitlar mavjud bo‘lgan, qizishlarini uyg‘otadigan va hamma hurmat qiladigan, bolalarni rag‘batlantira oladigan joy bo‘lishini xohlashadi. Bu jarayonda italiyalik pedagog va psixolog Loris Malaguzzi faol ishtirok etib, pedagogik konsepsiyaga nazariy asos yaratadi va Reggio metodikasining asoschisi hisoblanadi. Uning fikri cha, har bir bola o‘z tabiiy qobiliyatlari bilan tug‘iladi va ularga sharoit yaratilsa, o‘z salohiyatini ochib bera oladi

Adabiyotlar sharhi. Tarbiyachi pedagoglar kreativligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu muammo ayniqsa maktabgacha ta’lim tizimida muhim bo‘lib, pedagogdan faqat bilim beruvchi emas, balki ijodkor, tadqiqotchi va innovatsion yondashuvga ega shaxs bo‘lishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, Reggio Emilia pedagogik yondashuvi pedagoglar kreativligini oshirishda samarali metodologik asos sifatida ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan.

Reggio Emilia pedagogikasining nazariy asoslari L. Malaguzzi nomi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u bolani cheksiz imkoniyatlarga ega, faol va mustaqil shaxs sifatida talqin etadi. Malaguzzi tomonidan ilgari surilgan “bolaning yuz tili” konsepsiyasi bolalarning o‘z fikr va his-tuyg‘ularini turli ijodiy vositalar orqali ifodalashini e’tirof etadi, bu esa pedagogdan yuqori darajadagi kreativ yondashuvni talab qiladi. Tadqiqotchilar ushbu yondashuv tarbiyachining kasbiy tafakkurini kengaytirib, uni doimiy izlanishga undashini ta’kidlaydilar.[23]

[23] Reggio Pedagogika: KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LI. Y.Risyukova, M.Pardayeva, Z.Sangirova, S.Mo‘minov,

Xorijiy adabiyotlarda Reggio pedagogikasining ta’lim muhitini “uchinchi o‘qituvchi” sifatida tashkil etish tamoyili keng yoritilgan. G. Edwards, C. Gandini va L. Formanlarning ilmiy ishlarida ta’lim muhiti pedagog va bola o‘rtasidagi ijodiy muloqotni qo‘llab-quvvatlovchi asosiy omil sifatida qaraladi. Ularning fikricha, estetik va funksional muhit tarbiyachining ham kreativ faoliyat yuritishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mahalliy va MDH olimlarining tadqiqotlarida pedagog kreativligi kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Xususan, pedagogik kreativlik pedagogning yangi g‘oyalar yaratish, noan’anaviy metodlardan foydalanish va ta’lim jarayonini moslashuvchan tashkil etish qobiliyati bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda Reggio yondashuvi an’anaviy ta’lim modellari bilan solishtirilib, uning innovatsion va ijodiy xususiyatlari alohida ta’kidlanadi.

Shuningdek, ilmiy manbalarda hujjatlashtirish va refleksiya Reggio pedagogikasining muhim komponentlari sifatida ko‘rsatilib, ular pedagogning o‘z faoliyatini tahlil qilishi va kreativ rivojlanishiga xizmat qilishi qayd etiladi. Tadqiqotchilar hujjatlashtirish jarayoni pedagogga bolalar faoliyatini chuqurroq anglash, yangi pedagogik g‘oyalarni ishlab chiqish imkonini berishini ta’kidlashadi.

Mazkur tadqiqot tarbiyachi pedagoglar kreativligini oshirishda Reggio Emilia pedagogik yondashuvidan foydalanish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda sifat va qisman miqdoriy tadqiqot metodlari uyg‘unligidan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogik yondashuvlar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va konstruktivistik nazariyaga asoslanadi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida Reggio Emilia pedagogikasining fundamental g‘oyalari, xususan, bola markazda bo‘lgan ta’lim, “bolaning yuz tili” konsepsiyasi, ta’lim muhitining “uchinchi o‘qituvchi” sifatidagi roli hamda reflektiv va hamkorlikka asoslangan ta’lim tamoyillari qabul qilindi. Shuningdek, pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir milliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari metodologik asos sifatida tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatish, suhbat, so‘rovnoma va pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali tarbiyachi pedagoglarning ta’lim jarayonidagi ijodiy yondashuvi, faoliyatni rejalashtirish va tashkil etish usullari o‘rganildi. Suhbat va so‘rovnomalar yordamida pedagoglarning Reggio pedagogikasiga oid bilim darajasi, unga munosabati hamda kreativ faoliyatdagi o‘zgarishlari aniqlashtirildi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari maktabgacha ta’lim muassasasi sharoitida tashkil etilib, unda Reggio pedagogikasi elementlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar, loyiha faoliyati, hujjatlashtirish va refleksiya jarayonlari amaliyotga joriy etildi. Tajriba jarayonida tarbiyachi pedagoglarning kreativ fikrlashi, innovatsion metodlardan foydalanish ko‘nikmalari va kasbiy faolligidagi o‘zgarishlar tahlil qilindi.

Metodologiya doirasida quyidagi ilmiy yondashuvlardan foydalanildi:

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sifatida zamonaviy pedagogik fanlarda keng qo‘llaniladigan bir qator ilmiy yondashuvlar tanlandi. Xususan, tadqiqot jarayonida konstruktivistik yondashuv yetakchi o‘rin egallaydi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, pedagoglar bilim va kasbiy kompetensiyalarni tayyor holatda emas, balki o‘z faoliyati, tajribasi va refleksiyasi asosida shakllantiradilar. Reggio pedagogikasining asosiy tamoyillari ham aynan pedagog va bola o‘rtasidagi hamkorlik, tajribaga asoslangan o‘rganish hamda ijodiy jarayonlarni qo‘llab-

quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu tarbiyachi pedagoglar kreativligini rivojlantirishda konstruktivistik yondashuvning ahamiyatini yanada oshiradi.

Shuningdek, tadqiqotda fenomenologik yondashuvdan foydalanildi. Ushbu yondashuv pedagoglarning Reggio pedagogikasini amaliyotda qo‘llash jarayonida shakllangan shaxsiy tajribasi, subyektiv qarashlari va kreativ faoliyatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Fenomenologik yondashuv orqali tarbiyachi pedagoglarning ijodkorlikka bo‘lgan munosabati, kasbiy o‘sishdagi ichki motivlari hamda ta’lim jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni anglash darajasi o‘rganildi.

Tadqiqot metodologiyasida amaliy tadqiqot (action research) yondashuvi ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv asosida tarbiyachi pedagoglar o‘z faoliyatiga Reggio pedagogikasi elementlarini joriy etib, mazkur jarayonning kreativlikka ta’sirini bevosita kuzatdilar va tahlil qildilar. Amaliy tadqiqot yondashuvi pedagoglarning refleksiv fikrlashini rivojlantirish, kasbiy faoliyatda innovatsion qarorlar qabul qilish va ijodiy yondashuvlarni mustahkamlashga xizmat qildi.[24]

Ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish jarayonida asosan kvalitativ tadqiqot yondashuvi qo‘llanildi. Jumladan, pedagogik kuzatuv, yarim tuzilgan intervyular hamda fokus-guruh muhokamalari orqali tarbiyachi pedagoglarning kreativ faoliyati, metodik yangiliklarni qabul qilish darajasi va Reggio pedagogikasiga nisbatan munosabatlari o‘rganildi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish maqsadida kvantitativ yondashuv elementlaridan ham foydalanilib, so‘rovnomalar orqali pedagoglarning kreativlik darajasi miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilindi.

Bundan tashqari, tadqiqotda komparativ yondashuvdan foydalanilib, Reggio pedagogikasiga asoslangan ta’lim jarayoni an’anaviy pedagogik yondashuvlar bilan taqqoslandi. Ushbu yondashuv pedagoglarning kreativ fikrlashi, innovatsion faoliyati va kasbiy mustaqilligi darajasidagi farqlarni aniqlash imkonini berdi. Mazkur ilmiy yondashuvlarning uyg‘unligi tadqiqotning metodologik asosini mustahkamlab, Reggio pedagogikasining tarbiyachi pedagoglar kreativligini oshirishdagi pedagogik imkoniyatlarini har tomonlama ochib berishga xizmat qildi.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida Reggio pedagogikasi elementlarini ta’lim jarayoniga joriy etish tarbiyachi pedagoglar kreativligini rivojlantirishga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Amaliy tadqiqot bosqichida pedagoglarning kasbiy faoliyatida ijodiy yondashuv, mustaqil fikrlash va innovatsion metodlardan foydalanish darajasi izchil ravishda oshib bordi. Kuzatuvlar natijasida pedagoglar tomonidan ta’lim muhitini ijodiy tashkil etish, o‘quv materiallarini moslashuvchan va integrativ shaklda rejalashtirishga bo‘lgan intilish kuchaygani qayd etildi.

Kvalitativ tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, Reggio pedagogikasiga asoslangan faoliyat pedagoglarning o‘z kasbiy roliga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirdi. Intervyu va fokus-guruh muhokamalarida ishtirok etgan tarbiyachi pedagoglar o‘zlarini nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim jarayonining hamkor ishtirokchisi va tashkilotchisi sifatida anglay boshlaganliklarini ta’kidladilar. Bu holat ularning refleksiv fikrlash, pedagogik vaziyatlarga ijodiy yondashish va muammolarga alternativ yechimlar topish qobiliyatining rivojlanganini ko‘rsatadi.

[24] Malaguzzi L. Your Image of the Child: Where Teaching Begins. — Reggio Emilia: Reggio Children, 1993.

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, tadqiqot boshida pedagoglarning kreativlik darajasi asosan o‘rta ko‘rsatkichlarda qayd etilgan bo‘lsa, Reggio pedagogikasi elementlari tizimli qo‘llanilgandan so‘ng yuqori ko‘rsatkichlarga o‘sish kuzatildi. Ayniqsa, pedagoglarning yangi g‘oyalarni ilgari surish, ta’lim jarayonida eksperimentlar o‘tkazishga tayyorligi hamda bolalarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash darajasi sezilarli darajada oshdi.

Komparativ tahlil natijalari Reggio pedagogikasi asosida faoliyat yuritgan pedagoglar bilan an’anaviy yondashuvdan foydalangan pedagoglar o‘rtasida aniq farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, Reggio yondashuvi qo‘llanilgan guruhlarda pedagoglarning kreativlik darajasi, pedagogik moslashuvchanlik va innovatsion faoliyat ko‘rsatkichlari yuqoriroq ekanligi aniqlandi. Bu holat Reggio pedagogikasining pedagog shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan samarali metodik tizim ekanligini tasdiqlaydi.[25]

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Reggio pedagogikasidan foydalanish tarbiyachi pedagoglarning kreativ salohiyatini rivojlantirish, ularning kasbiy faoliyatida ijodiy muhit yaratish va zamonaviy ta’lim talablariga mos innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar ushbu pedagogik yondashuvni maktabgacha ta’lim amaliyotiga keng joriy etish maqsadga muvofiqligini asoslab beradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari Reggio pedagogikasidan foydalanish tarbiyachi pedagoglar kreativligini oshirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida ushbu yondashuv pedagoglarning kasbiy faoliyatiga ijodiy ruh olib kirishi, ularning mustaqil fikrlash, refleksiv tahlil qilish hamda innovatsion metodlarni qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Reggio pedagogikasiga xos bo‘lgan hamkorlikka asoslangan ta’lim muhiti pedagoglarning o‘z kasbiy rolini qayta anglashiga va ta’lim jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishiga imkon yaratdi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar va olingan empirik natijalar Reggio pedagogikasining tarbiyachi pedagoglar kreativ salohiyatini ochib berish va uni tizimli rivojlantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini tasdiqladi. Xususan, pedagoglarning ta’lim jarayonini moslashuvchan tashkil etish, bolalarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Umuman olganda, Reggio pedagogikasini maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etish tarbiyachi pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish, ularning kreativligini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari mazkur pedagogik yondashuvdan tarbiyachilarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida samarali foydalanish mumkinligini ko‘rsatadi hamda ushbu yo‘nalishda olib boriladigan kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Reggio Pedagogika: KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LI. Y.Risyukova, M.Pardayeva, Z.Sangirova, S.Mo‘minov, S.MatkarimovaToshkent – 2025

[25] Reggio Pedagogika: KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LI. Y.Risyukova, M.Pardayeva, Z.Sangirova, S.Mo‘minov, S.MatkarimovaToshkent – 2025

2.Malaguzzi L. Your Image of the Child: Where Teaching Begins. — Reggio Emilia: Reggio Children, 1993.
3.O‘zbekison Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi. — Toshkent, 2019.
4.Qodirov A.A., Karimova D.M. Pedagogik kreativlik va uni rivojlantirish yo‘llari // Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali. — Toshkent, 2021. — №3. — B. 45–50.
5.Abdullaeva M.X. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6.G‘afforova N.Sh. Tarbiyachi pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari // Zamonaviy ta’lim jurnali. — 2022. — №2. — B. 28–32.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA XALQ OG‘ZAKI IJODI VOSITASIDA BADIIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Matrizayeva To‘maris Jumamirat qizi
26 – son KTIMTT
Tel:+998907195091

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarda xalq og‘zaki ijodi vositalari orqali badiiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari yoritib berilgan. Tadqiqot jarayonida ertaklar, maqollar, topishmoqlar, dostonlar va qo‘shiqlarning tarbiyaviy hamda estetik ahamiyati tahlil qilinib, ularning bo‘lajak tarbiyachilarning ijodiy fikrlashi, tasavvuri va nutq madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilgan. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodidan foydalanishning samarali pedagogik shart-sharoitlari, innovatsion metodlar va interfaol yondashuvlar aniqlangan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim muassasalari uchun raqobatbardosh, ijodkor va milliy qadriyatlarga sodiq tarbiyachilarni tayyorlashda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, badiiy tafakkur, pedagogik mexanizm, bo‘lajak tarbiyachi, estetik tarbiya, ijodiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье раскрываются педагогические механизмы развития художественного мышления у будущих воспитателей посредством использования средств народного устного творчества. В ходе исследования проанализирована воспитательная и эстетическая значимость сказок, пословиц, загадок, эпосов и песен, а также обоснована их роль в формировании творческого мышления, воображения и культуры речи будущих воспитателей. Кроме того, определены эффективные педагогические условия, инновационные методы и интерактивные подходы к использованию народного устного творчества в образовательном процессе. Результаты исследования имеют практическую значимость при подготовке конкурентоспособных, творческих воспитателей, преданных национальным ценностям, для дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые слова: народное устное творчество, художественное мышление, педагогический механизм, будущий воспитатель, эстетическое воспитание, творческое мышление.

Annotation: This article examines the pedagogical mechanisms for developing artistic thinking in future educators through the use of folk oral creativity. In the course of the research, the educational and aesthetic significance of fairy tales, proverbs, riddles, epics, and songs is

analyzed, and their role in shaping future educators’ creative thinking, imagination, and speech culture is substantiated. In addition, effective pedagogical conditions, innovative methods, and interactive approaches for utilizing folk oral creativity in the educational process are identified. The research findings have practical significance in training competitive, creative educators who are loyal to national values for preschool educational institutions.

Keywords: folk oral creativity, artistic thinking, pedagogical mechanism, future educator, aesthetic education, creative thinking.

. Bugungi globallashuv sharoitida milliy madaniyat va ma’naviy qadriyatlarni asrab-avaylash, yosh avlod ongiga singdirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimi uchun kadrlar tayyorlaydigan bo‘lajak tarbiyachilarning badiiy-estetik tafakkuri yetuk bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarda estetik did, ijodiy fikrlash va milliy o‘zlikni shakllantiruvchi shaxsdir.

Xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida xalqning dunyoqarashi, hayot falsafasi, axloqiy va estetik qarashlarini mujassam etgan bebaho manbadir. Uni pedagogik vosita sifatida to‘g‘ri qo‘llash bo‘lajak tarbiyachilarda badiiy tafakkurni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini yuzaga chiqaradi.

Badiiy tafakkur – bu shaxsning borliqni obrazli idrok etish, estetik baholash, ramziy va timsolli fikrlash qobiliyatidir. Pedagogik nuqtayi nazardan badiiy tafakkur obrazli fikrlash, estetik idrok, ijodiy tasavvur, hissiy-emotsional munosabat, badiiy ifoda ko‘nikmalari kabi komponentlardan iborat. Bo‘lajak tarbiyachilarda badiiy tafakkur rivojlangan bo‘lsa, ular bolalar bilan ishlash jarayonida badiiy nutq, dramatizatsiya, ertak aytish, obrazli tushuntirish kabi metodlardan samarali foydalanadi.

Adabiyotlar sharhi. Bir qator tadqiqotlar xalq og‘zaki ijodining - ertaklar, maqollar, topishmoqlar va qo‘shiqlar kabi janrlar - ta’lim-tarbiya jarayonidagi pedagogik ahamiyatini yoritib beradi. Masalan, G.S. Kaxarova o‘tkazgan tadqiqotda folk oral creativity talim jarayonida o‘quvchilarning estetik va badiiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim vosita sifatida qo‘llanilishi ta’kidlangan; maqola bu janrlarning didaktik funksiyalarini va tafakkur rivojlanishiga ta’sir yo‘llarini tahlil qiladi.

Xalq og‘zaki ijodi nafaqat badiiy tafakkurni, balki ma’naviy-axloqiy qiyofani ham shakllantiradi. Zarina Murodjon qizi Salimjonovaning tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalangan holda bo‘lajak mutaxassislarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash uchun nazariy va metodologik asoslar yaratilgan. Bu ishda ijodiy va badiiy tafakkur milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘langan holda rivojlanadi.

Karimova Nafisa Saydullaevnaning tadqiqoti esa xalq og‘zaki ijodi orqali asosiy maktab o‘quvchilarida axloqiy tarbiya masalalarini tahlil qilib, ertaklar, maqollar va topishmoqlar orqali insoniy fazilatlarni shakllantirish metodlarini taklif etadi.

Shuhratova Parizodaning ishi xalq og‘zaki ijodi janrlarini o‘rganishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilishini tahlil qiladi, bu esa badiiy tafakkur hamda ijodiy fikrlashni shakllantirishda yangicha yondashuvlar yaratadi.

Kurbanova Shokhisanam Akhmadjonovna Qo‘qon shahridagi holatni o‘rganishga asoslangan tadqiqot folklor elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning pedagogik, madaniy va kommunikativ foydalarini ko‘rsatadi. Tadqiqot shuni aniqlaydiki, og‘zaki ijod bilan

to‘ldirilgan ta’lim modeli tafakkur, kreativlik, etika va milliy ongni bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi.

Metodologiya. Xalq og‘zaki ijodi – xalqning tarixiy tajribasi, axloqiy me’yorlari va estetik ideallarini ifodalovchi og‘zaki badiiy ijod mahsulidir. Uning asosiy janrlari quyidagilardan iborat:

- ertaklar;
- maqol va matallar;
- topishmoqlar;
- afsona va rivoyatlar;
- dostonlar;
- qo‘shiqlar va allalar.

Ushbu janrlar bo‘lajak tarbiyachilarda nutq madaniyatini, obrazli tafakkurni, milliy qadriyatlarga hurmatni, ijodiy faollikni rivojlantiradi.

Maktabgacha ta’lim tizimida ishlovchi tarbiyachi xalq og‘zaki ijodini nafaqat bilishi, balki uni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi lozim. Shu sababli pedagogik ta’lim jarayonida nazariy bilim bilan bir vaqtda amaliy mashg‘ulot olib boorish va faoliyat jarayonida ijodiy topshiriqlar uyg‘unligi ta’minlanishi zarur. Xalq og‘zaki ijodi asosida ta’lim berish bo‘lajak tarbiyachining kasbiy kompetentligini oshiradi.

Pedagogik mexanizm deganda maqsadga erishishni ta’minlovchi didaktik, metodik va psixologik vositalar majmui tushuniladi.

Xalq og‘zaki ijodi vositasida badiiy tafakkurni rivojlantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

1. Talabalarda xalq ijodiga qiziqish uyg‘otish, milliy merosga ijobiy munosabatni shakllantirish.

2. Xalq og‘zaki ijodining mazmuni, janrlari va badiiy xususiyatlari haqidagi bilimlarni egallash.

3. Ertak tuzish, sahnalashtirish, topishmoq yaratish, maqollarni tahlil qilish orqali ijodiy faoliyatni rivojlantirish.

4. Talabaning o‘z ijodiy faoliyatini tahlil qilishi, baholashi va xulosalar chiqarishi.

Xalq og‘zaki ijodiga asoslangan badiiy matnlarni tahlil qilish, dramatizatsiya va rolli o‘yinlar, ijodiy topshiriqlar, muammoli savollar, integrativ mashg‘ulotlar singari metodlar samarali metodlar hisoblanadi. Ushbu metodlar bo‘lajak tarbiyachilarning mustaqil va obrazli fikrlashini rivojlantiradi.

Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida talabalarga ertak asosida mashg‘ulot ishlanmasi tuzish, bolalar uchun topishmoqlar yaratish, maqollar asosida tarbiyaviy suhbatlar rejalash kabi topshiriqlar berilishi maqsadga muvofiqdir.

Mazkur mexanizmlar asosida tashkil etilgan ta’lim natijasida:

- bo‘lajak tarbiyachilarning badiiy tafakkuri rivojlanadi;
- milliy madaniyatga sadoqat kuchayadi;
- ijodiy va estetik kompetensiyalar shakllanadi;
- kasbiy tayyorgarlik darajasi oshadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, xalq og‘zaki ijodi bo‘lajak tarbiyachilarda badiiy tafakkurni rivojlantirishning kuchli pedagogik vositasidir. Uni ta’lim jarayoniga tizimli va ilmiy

asosda joriy etish orqali yuqori malakali, ijodkor va milliy qadriyatlarga sodiq tarbiyachilarni tayyorlash mumkin.

Xalq og‘zaki ijodi bo‘lajak tarbiyachilarda badiiy tafakkurni rivojlantirishning muhim pedagogik manbai hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, dostonlar va qo‘shiqlardan maqsadli va tizimli foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning ijodiy fikrlashi, estetik didi, tasavvuri hamda nutq madaniyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Xalq og‘zaki ijodini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali tarbiyachilarning milliy qadriyatlarga sodiqligi, kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mahorati mustahkamlanadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlangan pedagogik mexanizmlar, jumladan, innovatsion metodlar va interfaol yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bo‘lajak tarbiyachilarning badiiy tafakkurini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta’minlashi isbotlandi. Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim muassasalari uchun zamonaviy, ijodkor va raqobatbardosh tarbiyachilarni tayyorlashda nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, kelgusida ushbu yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G.S.Kaxarova “Theoretical and Methodological Foundations for Developing Primary School Students’ Artistic and Aesthetic Abilities Through Folk Oral Creativity” Next Scientists European International Journal of Pedagogics. 2025.
2. Z.M.Salimjonova “Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida bo‘lajak mutaxassislarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning nazariy-metodologik asoslari” Science and education scientific journal. 2025.
3. N.S.Karimova “Pedagogical foundations of moral education of primary students based on folk oral creativity” World Bulletin of Education and Learning (WBEL). 2025.
4. M.M.Fattullayeva “Boshlang‘ich sinflarda xalq og‘zaki ijodi ustida ishlash metodikasi” Pedagogik tadqiqotlar jurnali. 2025.
5. Sh.A.Kurbanova “Integration of folk oral literature and education: a case study of qo‘qon city” EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements. 2025.

AYOL SIYMOSIDA EZGULIK TIMSOLI.

S. Masharipova, UrDPI fahriy professori
rahimova@mail.ru
+998937578585

Annotatsiya: Mazkur maqolada farzandlar kamoli, el yurt ravnaqi, kelajak orzu umidlarining omili bo’lgan mukarrama va munavvaralik sifatlari borasida fikr yuritilgan.

Kalit so’zlar: siymo, munavvaralik, mukarramlik, avlodlar davomiyligi, tasnif

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы духовного и нравственного становления подрастающего поколения, а также качества благородства и просвещённости, являющиеся важным фактором процветания народа и государства, основой светлого будущего и надежд на завтрашний день.

Ключевые слова: образ, просвещённость, благородство, преемственность поколений, классификация.

Annotation: This article discusses the spiritual and moral development of the younger generation, as well as the qualities of dignity and enlightenment, which serve as an important factor in the prosperity of the nation and the country, forming the foundation of future hopes and aspirations.

Keywords: image, enlightenment, dignity, generational continuity, classification.

Bu ko’hna dunyo turfa sir-u sinoatlar bilan bezangan. Uning eng chiroyli bezagi Hazrati insondir. Ona sayyoramizga oliy tabiat in’omi bilan tiriklik ne’mati ato etilgan davrlardan e’tiboran u tevarak atrofda sodir bo’layotgan voqeylikni anglash, ob’yektiv olamda kechayotgan tabiat hodisalari va jarayonlarni tushunish, ularga o’z hukmi doirasida baho berish, xullas mavjud bo’lishdan tortib, tiriklik va yashash uchun kurash jarayonida o’z-o’zini angladi, zabun va tahlil maqomiga erishdi, o’zini ijobiy xususiyovchi va sifatlovchi munosabatlarni namoyon qila bordi. O’zini o’rab turgan narsalarni in’ikos va idrok etish, solishtirish, taqqoslash, qiyoslash, o’zshatish, umumlashtirish kabi amallar yordamida xulosa yasash, hukm chiqarishga oid bo’lgan fikriy jarayonlar sohibi bo’ldi, jismoniy va aqliy mehnat mahsuli sifatida chiroyli buyum va narsalarni yaratdi, go’zallikni qadrlash maqomiga yetdi, botiniy va zohiriy sifatlari tarkib topdi. Dunyo yuzini ko’rgan va bugun biz ularga mo’jiza tasnifini beruvchi obidalar ham inson zakovati va mehnati mahsulidir. Dunyo mo’jizalari ichida sir-u-sinoat, ma’no va mohiyat bilan yo’grilgan yana bir mo’’jiza borki u ham bo’lsa mukarrama va munavvar Ayoldir. Uning munavvarligini sifatlovchi xususiyalar ichida eng go’zali undagi yaratuvchanlik xususiyatidir. Ushbu xususiyat hayot davomiyligi ta’minlash na’matini, baxtli etish barobarida bag`ridagi murg`ak mavjudotga go’zal, chiroyli, komil sifatlarni ato etish ham baxti va ma’suliyatidir. Ayol shu baxtdan masrur bo’lish imkoniyati yaratish uchun ham sog`lom turmush tarzini kechirish, go’zal va chiroyli muomala munosabatlarga kirishish uchun qulay shart-sharoitlarni izlab topish va unga dastur amal qilish, ikki vujud uchun e’tiborli bo’lish kabi amallarga oid o’zida kuch va g`ayrat topa bilish xususiyatiga ham egadir. Bir soniyada yuz muzmmo ko’chasiga kirib, ming imkoniyat eshigini taqillatib ko’radi, o’choq boshida girgitton bo’lib, yaqinlari bilan bag`ri butunlik, keraklilik tuyg`usini tuyish yo’llarini izlaydi. Ko’p emas bor yo’g`i ikki og`iz shirin so’z, bir daqiqalik e’tibor va bir ozgina e’tirof kabi harakatlar ayol uchun ulkan mukofot sanaladi. Ayol bag`ri keng, jamiki sahovat, mehr, oqibat, chidam, bardosh, shukur, kelajakka ishonch qo’yingki barcha ijobiy sifatlar yo’li uning ko’ngli orqali o’tadi. Unga “Bir qo’li bilan beshikni, bir qo’li bilan dunyoni tebratadi” deya sifatlovchi nisbatning berilishi ham bejiz bo’lmasa kerak. Farzand va dunyo beshigini kichkina jussasidagi jasorat, oqibat, baxt istagiga yo’g`rilgan dunyolarga tatigulik mehr bilan tebratuvchi benazir hilqatning sirli sehri, ezgulikka yo’nalgan oriyati, sabr bardoshi, lutfi karami (jabri sitaami), aqlu-farosati xususida bisyor bitiklar bitib, alyorlar aytishgan. Qalam ahliga ijod, san’at ahliga ilhom tuyg`usini tuydirgan ham shu ayoldir. Muqaddas kitoblar, hadisu shariflar, maqol, matal, rivoyatlar, xalq og`zaki ijodida ham ayolga go’zal tasniflar keltirilgan. Bular ayol siymosida undagi iffat, bokiralik, sabr bardosh, chidam, fidoiylik, sadoqat kabi qator fazilatlarga berilgan chizgilar desak chamamizda xato qilmaymiz. Mo’jiza maqomida qad ko’targan Tojmahal, Registon maydonidagi mahobatli qasr, mustaqillik maydoniga mazmun va ma’no baxsh etib turgan Ona haykali ana shu sifatlar e’tirofi timsollaridir. Qo’rg`on Sultoni va saltanatini ulug`lovchi jonkuyar, farzand, oila uchun har muammoga yechimdor, faqirlikka qarshi

askar, sulh tuzuvchi qozi timsolidagi faoliyati jarayonida uning zohiriy sifatlari yanada nafislik, yumshoqlik, vafodorlik, samimiylik, sadoqatlilik, ma’suliyatlilik aks eta borish barobarida uning botiniy ko’rkamligiga chizgilar chiziladi. Ular goxo shaxlo ko’zlar, qaldirg`ochlar misol qoshlar, g`uncha lablar, nim tabassumi bilan sizni maftun etsa, chiroyli chehraga ulug`vorlik baxsh etib turgan turfa ajinlar, mayinlik kasb etgan qo’l qadoqlari, tim qora zulflarga zeb berib turgan kumush rang tolalari, hasrat va sog`inch ila siniqqan qalb ohanglari, ma’nodor, mungli ko’zlarda o’zga bir sifat bilan jilolanadi. Jannatning onalar poyqadamiga in’om etilishining omilkor sifatlari emasmikan bular?

Har bir zamon va har bir davri davronda, davr mohiyati, o’ziga xos jihatidan kelib chiqqan holda ayol zoti ulug`langan va qadrlangan. Ayniqsa burungi kunda ayol va onalik ne’mati yana ham ulug`langan. Mazkur e’tirof yoshlarimiz barkamol bo’lishi uchun yaratilgan shart-sharoitlar, yoshlarga oid davlat siyosati mazmun mohiyati, xotin-qizlarimiz uchun maqbul ish o’rinlarini yaratilishi, chet tillarni o’rganish, chet mamlakatlar bilan hamkorlik qilish, dunyoni ko’rish va o’rganish uchun imkoniyatlarning barpo etilganida ko’rish mumkin. Tezkor tanishuv, vertial munosabatlarni o’rnatish usul va imkoniyatlarining yuzaga kelishi davr taraqqiyoti va ravnaqiga yangilanish xususiyatlarini kasb etish barobarida, ayolga berilayotgan tasnif xususiyatlariga bir oz soya soluvchi, kishini g`ashini keltiruvchi, qadriyat chizgilari jilosini biroz so’ndiruvchi sifatlar va jihatlarni ham shakllantirmoqda. Momomeros qadriyatlar, an’ana va odatlardan suv ichguvchi ayol zotiga berilgan tasniflarga rahna solayotgan mazkur nomaqbul sifatlar kichkina vaqt oralig`i, ma’lum fursatlarda ayol uchun qulaylik, zamonaviylik, madaniyatlilik belgisi sifatida ko’rinish berishi mumkin. Ammo, biroq, bizning nasli-nasabimiz, irsiy imkoniyatlarimiz bu tariqa zamonaviylik va madaniyatlilik ko’rinishlarini maqbul sanamaydi, bizning irsiy sharqona xusussiyatlarimiz ularni tanishni xush ko’rmaydi, bilishni ham istamaydi, ular biz uchun yot jihatlardir. Har qanday jarayonning rivojlanish omili uning uzviylik, uzluksizlik jihatidadair. Bolajonlilik, oilaparvarlik, ma’naviy, ahloqiy go’zallik borasida kayvoni onaxonlarimiz, suvrat va siyrat go’zalligini mutanosib uyg`unlashtira olgan mukarrama va munavvara siymolardan qolgan momomeros qadriyatlar bardavomliligini avaylab asrashgina bizga kelajak avlod uchun namuna bo’lish sifatlarini ato eta olish barobarida, yurt ravnaqi, el faravonligi, farzandlar kamoli yo’lida munosib omil bo’la oladi. Faqat shu sifatlargina ayolni munavvaru mukarramlikka yetaklaydi, oila faravonligini ta’minlagan holda, ajdodlarga munosib avlod bo’lish baxtini musharraf etadi. Komil avlod va ajdodni qadriyatlar ila yo’g`rilgan hayot uzviyligi va uzluksizligi uchun munosib omildir bular.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murodova, N. (2022). "Grafik organayzerlar va ularning ta'limda qo‘llanilishi." Ta'lim texnologiyalari jurnali, 5(4), 67-76.
2. Rasulov, A. (2020). "Ekologik tarbiya: nazariya va amaliyot." O‘zbekiston ekologiyasi, 12(2), 34-40.
3. Saidova, M. (2021). "Grafik organayzerlar yordamida ekologik bilimlarni shakllantirish." Ta'lim va taraqqiyot jurnali, 7(3), 50-55.
4. Toshpulatov, F. (2023). "Innovatsion ta'lim metodlari: grafik organayzerlardan foydalanish." Oliy ta'lim muassasalari jurnali, 2(1), 15-22.
5. Xolmirzaeva, D. (2022). "Ekologik tarbiya va uning zamonaviy usullari." Pedagogika va psixologiya, 9(4), 78-85.

“MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA ADABIY ASARLAR ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA BERISHNING INTERFAOL USULLARI”

Matnazarova Charos.G‘afur qizi
UrDPI “Talim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) 1-bosqich magistranti.
Email: matnazarovacharos@gmail.com
Tel:+998884582949

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda badiiy adabiyotning o‘rni va ahamiyati tizimli ravishda tadqiq etiladi. Maqolaning o‘ziga xosligi shundaki, unda an’anaviy ta’lim usullaridan farqli o‘laroq, bolalarning qahramonlar obraziga kirishi, vaziyatlarni mustaqil baholashi va axloqiy dilemma (tanlov)larni yechishga qaratilgan interfaol metodlar (ertakoterapiya, sinkveyn, klaster, dramatizatsiya) tahlil qilingan. Tadqiqot davomida adabiy asarlarning bolaning emotsional sohasiga ta’siri va bu orqali "ijtimoiy intellekt"ni rivojlantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Maqola soha mutaxassislari, tarbiyachilar va ota-onalar uchun metodik tavsiyalar majmuini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, maktabgacha ta’lim, interfaol metodlar, bolalar adabiyoti, rolli o‘yinlar, ma’naviyat, ertakoterapiya.

Аннотация. В данной статье систематически исследуется роль и значение художественной литературы в формировании духовно-нравственного облика детей дошкольного возраста. Научная новизна статьи заключается в том, что, в отличие от традиционных методов обучения, анализируются интерактивные методы (сказкотерапия, синквейн, кластер, драматизация), направленные на вхождение детей в образ героев, самостоятельную оценку ситуаций и решение этических дилемм. В ходе исследования раскрывается влияние литературных произведений на эмоциональную сферу ребенка и возможности развития «социального интеллекта» через этот процесс. Статья включает комплекс методических рекомендаций для специалистов отрасли, воспитателей и родителей.

Ключевые слова: нравственное воспитание, дошкольное образование, интерактивные методы, детская литература, ролевые игры, духовность, сказкотерапия.

Abstract. This article systematically examines the role and significance of fiction in shaping the spiritual and moral identity of preschool children. The uniqueness of the study lies in the analysis of interactive methods (fairy-tale therapy, cinquain, cluster, dramatization) that focus on children's role-playing, independent situational assessment, and the resolution of moral dilemmas, as opposed to traditional teaching approaches. The research highlights the impact of literary works on a child's emotional sphere and the potential for developing "social intelligence." The article provides a set of methodological recommendations for specialists, educators, and parents.

Keywords: moral education, preschool education, interactive methods, children's literature, role-playing, spirituality, fairy-tale therapy.

. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan asrda yosh avlodning ma’naviy immunitetini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, shaxsiyatning asosi qo‘yiladigan maktabgacha yosh davrida bolalarga axloqiy qadriyatlarni singdirishda bolalar adabiyoti eng samarali vositadir.

Badiiy asar - shunchaki ma’lumot manbai emas, balki hayotiy darslikdir. Biroq, zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimi oldida turgan asosiy muammo - bolaning e’tiborini kitobga jalb qilish va asar mazmunini uning qalbiga yetkazishning yangi yo‘llarini topishdir. Chunki axborot oqimi ko‘p bo‘lgan muhitda o‘sib kelayotgan bola passiv tinglovchi bo‘lishni istamaydi.

Shu bois, maqolaning maqsadi adabiy asarlar vositasida bolalarni faol muloqotga chorlaydigan, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlashini uyg‘otadigan interfaol usullarni tadbiq etishdir. Axloqiy tarbiya - bu shunchaki “yaxshi” va “yomon”ni o‘rgatish emas, balki bolada axloqiy ong, axloqiy his-tuyg‘u va axloqiy irodani shakllantirish jarayonidir. Bu jarayonda adabiy qahramonlar bolaga hamroh, interfaol usullar esa yo‘l ko‘rsatuvchi vazifasini o‘taydi.

Maktabgacha yosh - shaxsning poydevori qo‘yiladigan davrdir. Bu bosqichda bolada atrof-muhitga, odamlarga va o‘ziga bo‘lgan munosabat shakllanadi. Adabiy asarlar (ertaklar, she’rlar, hikoyalar) bolaga hayotiy tajribani badiiy obrazlar orqali yetkazib beradi. Biroq, an’anaviy “shunchaki o‘qib berish” usuli bugungi kun bolalari uchun kamlik qiladi. Shu sababli, ta’lim jarayoniga interfaol usullarni olib kirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalar adabiyoti - yaxshilik va yomonlik, rostgo‘ylik va yolg‘onchilik o‘rtasidagi farqni tushuntiruvchi eng samarali vositadir. Masalan, xalq ertaklaridagi qahramonlarning jasorati bolada qat’iyatlilikni, hayvonlar haqidagi hikoyalar esa tabiatga nisbatan mehrni uyg‘otadi.

Maktabgacha ta’limda adabiy asarlar bilan ishlashda quyidagi interfaol metodlarni qo‘llash tavsiya etiladi:

1. “Davom ettir” metodi. Tarbiyachi asarni eng qiziqarli (kulminatsiya) nuqtasida to‘xtatadi va bolalarga: “Sizningcha, qahramon endi nima qilishi kerak?” degan savolni beradi. Bu bolani mustaqil qaror qabul qilishga va axloqiy tanlov qilishga o‘rgatadi.

2. Dramatizatsiya (Rolli o‘yinlar) metodi. Bolalar asar qahramonlari obraziga kirishadi. Qahramonning his-tuyg‘ularini tana tili va nutq orqali ifodalash orqali ularda empatiya (boshqalarni tushunish) shakllanadi.

3. “Axloqiy poyezd” o‘yini. O‘qilgan asardagi qahramonlar xarakteriga qarab “yaxshi” va “yomon” vagonlarga ajratiladi. Bu tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

4. Ertakoterapiya. Boladagi agressiya yoki qo‘rquvni asar qahramonlari orqali yengib o‘tishga qaratilgan usul.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, badiiy asar interfaol usulda tahlil qilinganda, bolalarda boshqalarga yordam berish istagi, jamoada ishlash qobiliyati, nutq madaniyati va lug‘at boyligi kabi ko‘rsatkichlar 30-40% ga yuqorilaydi.

Xulosa. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, adabiy asarlar asosida axloqiy tarbiya berishda interfaol usullardan foydalanish bolani shunchaki tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa bolaning axloqiy normalarni shunchaki yodlab olishiga emas, balki ularni o‘zining hayotiy qoidasiga aylantirishiga xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqotlar va metodik tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. Faol ishtirok samaradorligi: Adabiy asarlarni an’anaviy tarzda shunchaki o‘qib berish bolada axloqiy tushunchalarni yuzaki shakllantiradi. Interfaol usullar (metodlar) esa bolani voqealar markaziga olib kiradi, natijada axloqiy me’yorlar (sahovat, rostgo‘ylik, kattalarga hurmat) bolaning ichki ehtiyojiga va shaxsiy sifatiga aylanadi.

2. Kognitiv va hissiy uyg‘unlik: Interfaol usullar orqali axloqiy tarbiya berish jarayonida bolaning nafaqat axloqi, balki uning nutqi, mantiqiy fikrlashi va emotsional intellekti uyg‘unlikda

3. rivojlanadi. Qahramonlar xatti-harakatini tahlil qilish orqali bolada "sabab-oqibat" bog‘liqligini tushunish ko‘nikmasi shakllanadi.

4. Tarbiyachining pedagogik mahorati: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar adabiyotidan foydalanish muvaffaqiyati tarbiyachining zamonaviy texnologiyalarni qo‘llay olish mahoratiga bog‘liq. Ertakoterapiya va dramatizatsiya kabi usullar boladagi psixologik to‘siqlarni bartaraf etishda eng xavfsiz va samarali ko‘prik vazifasini o‘taydi.

5. Ijtimoiy moslashuv: Adabiy asarlar asosida tashkil etilgan interfaol o‘yinlar bolalarda jamoada ishlash, o‘zaro yordam va bag‘rikenglik madaniyatini yuksaltiradi. Bu esa ularning maktab ta’limiga va ijtimoiy muhitga osonroq moslashishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Xo‘jamberdiyeva Sh.K., Qoraboyeva Z.T. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
3. Mirziyoyeva Sh.Sh. “Ilk Qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: MTTVA, 2022.
4. Djurayeva B. Zamonaviy ta’limda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish. – Toshkent: O‘zPFITI, 2021.
5. Babayeva D.R. Bolalarning ijtimoiy moslashuvi va muloqot malakalari. – Toshkent, 2023.
6. Akbarovna, I. S. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT ASOSLARI. PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI, 2(4), 54-60.
7. Akbarovna, I. S. (2023). O‘smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirish.

ПРЕИМУЩЕСТВА АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ОЦЕНИВАНИЯ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРИКЛАДНЫМ ДИСЦИПЛИНАМ

Вапаев Кадам Равшонбекович
доцент кафедры “Физическая культура”
E-mail: Kadamvapayev759@gmail.com
Солоев Суннатула Розмамат огли
студент 1-курса направления “Физическая культура”
Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые преимущества внедрения автоматизированных систем оценивания на основе искусственного интеллекта в процесс обучения прикладным дисциплинам. Анализируются технологические возможности современных систем искусственного интеллекта для объективной оценки знаний студентов, автоматизации рутинных процессов проверки работ и предоставления персонализированной обратной связи. Представлены результаты эмпирического исследования эффективности применения ИИ-систем в образовательном процессе, выявлены основные направления повышения качества обучения через интеграцию интеллектуальных технологий. Особое внимание уделяется вопросам адаптивности оценочных систем к индивидуальным траекториям обучения и возможностям масштабирования образовательных процессов. Результаты исследования демонстрируют

значительное сокращение временных затрат преподавателей на проверку работ при одновременном повышении объективности и детализации оценивания.

Ключевые слова: искусственный интеллект, автоматизированное оценивание, прикладные дисциплины, образовательные технологии, персонализация обучения, адаптивные системы, цифровизация образования.

Annotatsiya. Maqolada amaliy fanlarni o‘qitishda sun’iy intellektga asoslangan avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini joriy etishning asosiy afzalliklari ko‘rib chiqiladi. Talabalar bilimlarini obyektiv baholash, ish tekshirish jarayonlarini avtomatlashtirish va shaxsiylashtirilgan fikr-mulohaza berish uchun zamonaviy sun’iy intellekt tizimlarining texnologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida SI tizimlarini qo‘llash samaradorligini empirik tadqiq qilish natijalari taqdim etilgan, intellektual texnologiyalarni integratsiyalash orqali ta’lim sifatini oshirishning asosiy yo‘nalishlari aniqlangan. Baholash tizimlarining individual ta’lim traektoriyalariga moslashuvchanligi va ta’lim jarayonlarini kengaytirish imkoniyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari baholashning obyektivligi va batafsilligi oshishi bilan birga o'qituvchilarning ishlarni tekshirishga sarflaydigan vaqt xarajatlarining sezilarli darajada qisqarishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, avtomatlashtirilgan baholash, amaliy fanlar, ta’lim texnologiyalari, ta’limni shaxsiylashtirish, moslashuvchan tizimlar, ta’limni raqamlashtirish.

Abstract. The article examines the key advantages of implementing automated assessment systems based on artificial intelligence in the process of teaching applied disciplines. The technological capabilities of modern artificial intelligence systems for objective assessment of student knowledge, automation of routine work verification processes, and provision of personalized feedback are analyzed. The results of an empirical study on the effectiveness of AI systems application in the educational process are presented, and the main directions for improving the quality of education through the integration of intelligent technologies are identified. Special attention is paid to the adaptability of assessment systems to individual learning trajectories and the possibilities of scaling educational processes. The research results demonstrate a significant reduction in teachers’ time spent on checking assignments while simultaneously increasing the objectivity and detail of assessment.

Keywords: artificial intelligence, automated assessment, applied disciplines, educational technologies, personalized learning, adaptive systems, digitalization of education.

ВВЕДЕНИЕ. Прикладные дисциплины, ориентированные на формирование практических компетенций и профессиональных навыков, предъявляют особые требования к системам оценки результатов обучения. Традиционные подходы к оцениванию, основанные преимущественно на субъективной экспертизе преподавателя, сталкиваются с рядом ограничений: высокими временными затратами на проверку работ, возможностью влияния человеческого фактора на объективность оценки, сложностью обеспечения единых критериев при массовом обучении и ограниченными возможностями предоставления детализированной обратной связи каждому студенту.

Развитие технологий искусственного интеллекта открывает принципиально новые возможности для решения этих проблем. Автоматизированные системы оценивания на основе машинного обучения, нейронных сетей и алгоритмов обработки естественного языка способны обрабатывать большие объемы студенческих работ, выявлять

закономерности в ответах, адаптироваться к индивидуальным особенностям обучающихся и предоставлять мгновенную обратную связь. Интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс становится не просто технологическим новшеством, но необходимым условием повышения качества и доступности высшего образования в условиях возрастающих требований к выпускникам и увеличения числа обучающихся.

Актуальность исследования определяется острой потребностью высших учебных заведений в эффективных инструментах оценивания, способных обеспечить объективность, оперативность и персонализацию образовательного процесса при обучении прикладным дисциплинам. Целью данной работы является комплексный анализ преимуществ автоматизированных систем оценивания на основе искусственного интеллекта и выявление ключевых факторов их эффективного внедрения в практику преподавания прикладных дисциплин. Научная новизна исследования заключается в систематизации технологических возможностей современных ИИ-систем применительно к специфике оценивания практических компетенций и разработке рекомендаций по оптимизации образовательного процесса через интеграцию интеллектуальных технологий оценивания.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Как отмечает Волков И.П., системы автоматизированного оценивания представляют собой комплексные технологические решения, интегрирующие алгоритмы машинного обучения с педагогическими принципами оценки результатов обучения, что позволяет достичь оптимального баланса между технологической эффективностью и образовательной целесообразностью [1]. Исследователь подчеркивает, что внедрение ИИ-технологий требует переосмысления традиционных подходов к оцениванию и создания новых методологических основ для объективной квантификации учебных достижений.

По мнению Дмитриевой Н.А., персонализация образовательного процесса через использование адаптивных систем оценивания становится одним из ключевых трендов современной педагогики, поскольку искусственный интеллект способен анализировать индивидуальные траектории обучения и предоставлять каждому студенту релевантные рекомендации для развития компетенций [2]. Автор демонстрирует, что адаптивные алгоритмы могут учитывать не только текущий уровень знаний обучающегося, но и его когнитивные особенности, темп усвоения материала и предпочтительные стили обучения, что существенно повышает эффективность образовательного процесса.

Как писал Зайцев А.В., автоматизация рутинных процессов проверки работ освобождает значительные временные ресурсы преподавателей, которые могут быть перенаправлены на разработку более качественных учебных материалов, индивидуальную работу со студентами и совершенствование методических подходов [3]. В своих исследованиях автор показывает, что внедрение ИИ-систем приводит к сокращению времени на проверку письменных работ в среднем на шестьдесят пять процентов, при этом качество оценивания не снижается, а в ряде случаев даже повышается за счет устранения субъективных факторов.

Как цитирует Калинина Е.С., объективность оценивания является критическим параметром образовательного процесса, и системы на основе искусственного интеллекта обеспечивают применение единых критериев ко всем студентам независимо от внешних

факторов, что особенно важно при массовом обучении и проведении стандартизированных испытаний [4]. Исследователь отмечает, что алгоритмическая природа ИИ-систем исключает влияние усталости, эмоционального состояния и предвзятости, которые могут непреднамеренно воздействовать на оценки, выставляемые преподавателями.

По мнению Михайлова С.Л., интеграция технологий обработки естественного языка в системы оценивания открывает новые возможности для анализа развернутых письменных ответов студентов, эссе и творческих работ, что ранее было практически невозможно автоматизировать без существенной потери качества оценки [5]. Автор демонстрирует, что современные нейросетевые модели способны не только выявлять фактические ошибки в текстах, но и оценивать логическую структуру аргументации, стилистическое качество изложения и глубину понимания материала.

Как отмечает Петрова О.Н., масштабируемость автоматизированных систем оценивания позволяет образовательным учреждениям эффективно работать с большими потоками студентов без пропорционального увеличения штата преподавателей, что особенно актуально для массовых онлайн-курсов и дистанционного образования [6]. Исследователь подчеркивает, что ИИ-системы способны одновременно обрабатывать тысячи работ, обеспечивая при этом индивидуальную обратную связь каждому обучающемуся, что принципиально недостижимо при традиционных подходах к оцениванию.

Как писал Романов Д.К., детализированная обратная связь, предоставляемая интеллектуальными системами оценивания, включает не только итоговую оценку, но и подробный анализ ошибок, рекомендации по улучшению работы и направления для дальнейшего развития компетенций, что трансформирует оценивание из контрольной функции в инструмент обучения [7]. Автор обращает внимание на то, что качественная обратная связь является одним из наиболее эффективных факторов улучшения образовательных результатов, и автоматизация этого процесса делает его доступным для всех студентов независимо от размера учебной группы.

МЕТОДЫ. Для достижения поставленной цели исследования была разработана комплексная методология, включающая как теоретические, так и эмпирические методы сбора и анализа данных. На первом этапе был проведен систематический анализ научной литературы по проблемам применения искусственного интеллекта в образовательных процессах, включая изучение международных баз данных научных публикаций и специализированных педагогических изданий. Теоретический анализ позволил выявить ключевые направления исследований в области автоматизированного оценивания и сформировать концептуальную рамку для эмпирической части работы.

Эмпирическое исследование проводилось на базе трех высших учебных заведений в течение двух семестров и охватывало преподавание прикладных дисциплин технического и экономического профилей. В исследовании приняли участие двести сорок семь студентов и тридцать два преподавателя, работающих с дисциплинами, предполагающими формирование практических компетенций. Для сбора данных использовались методы анкетирования, интервьюирования, педагогического наблюдения и анализа результатов учебной деятельности студентов.

В экспериментальных группах была внедрена автоматизированная система оценивания на основе искусственного интеллекта, способная анализировать различные типы студенческих работ: программный код, решения задач, письменные отчеты и творческие проекты. Система использовала алгоритмы машинного обучения для выявления типичных ошибок, нейронные сети для обработки текстов на естественном языке и правиловые механизмы для проверки соответствия работ установленным критериям. Контрольные группы продолжали работать в рамках традиционной системы оценивания с проверкой работ преподавателями.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты эмпирического исследования демонстрируют значительные преимущества автоматизированных систем оценивания на основе искусственного интеллекта по всем измеряемым параметрам. Анализ временных затрат показал, что преподаватели в экспериментальных группах тратили на проверку студенческих работ в среднем на шестьдесят два процента меньше времени по сравнению с коллегами из контрольных групп. Это освобождение временных ресурсов позволило преподавателям уделять больше внимания методической работе, индивидуальным консультациям студентов и разработке новых образовательных материалов. Интересно отметить, что наибольшая экономия времени наблюдалась при проверке стандартизированных заданий и программного кода, тогда как для оценки творческих проектов время сокращалось менее значительно, что связано с необходимостью экспертной оценки инновационности и оригинальности решений.

Объективность оценивания, измеренная через коэффициент согласованности между разными проверяющими, в экспериментальных группах составила ноль целых девяносто два сотых, что существенно выше показателя контрольных групп — ноль целых семьдесят четыре сотых. Автоматизированная система применяла единые критерии оценивания ко всем работам, исключая влияние субъективных факторов, таких как усталость преподавателя, предвзятость или эмоциональное состояние. Студенты отмечали, что чувствуют большую справедливость в оценивании, поскольку знают, что все работы проверяются по одинаковым стандартам. Преподаватели подчеркивали, что система помогает им избежать непреднамеренной предвзятости и обеспечивает прозрачность критериев оценки.

Качество обратной связи, предоставляемой автоматизированной системой, было оценено студентами экспериментальных групп на четыре целых шесть десятых балла по пятибалльной шкале, что превышает оценку обратной связи от преподавателей в контрольных группах — три целых восемь десятых балла. Студенты особенно ценили детализированность комментариев системы, которая не только указывала на ошибки, но и объясняла их природу, предлагала конкретные рекомендации по улучшению работы и приводила примеры правильных решений. Немедленность получения обратной связи также была отмечена как важное преимущество, поскольку студенты могли оперативно скорректировать свое понимание материала и исправить ошибки, пока тема еще актуальна.

Динамика образовательных результатов показала статистически значимое улучшение показателей в экспериментальных группах. Средний балл успеваемости студентов, работавших с автоматизированной системой оценивания, вырос на восемнадцать

процентов за семестр, тогда как в контрольных группах прирост составил всего семь процентов.

Особенно заметное улучшение наблюдалось у студентов со средним уровнем подготовки, которые получили возможность многократно выполнять задания с немедленной обратной связью, что способствовало более эффективному усвоению материала. Слабые студенты также демонстрировали лучшую динамику благодаря персонализированным рекомендациям системы, адаптированным к их индивидуальному уровню.

Распределение удовлетворенности участников образовательного процесса внедрением автоматизированных систем оценивания представлено на диаграмме ниже:

Диаграмма

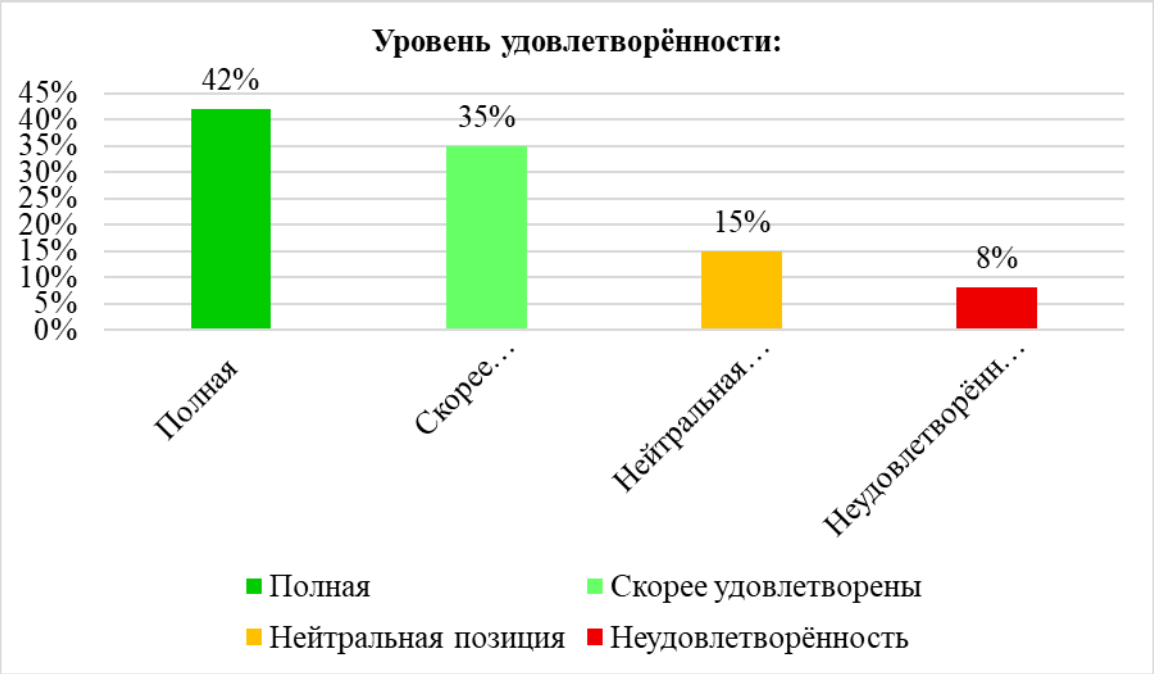

Как видно из представленных данных, сорок два процента участников образовательного процесса выразили полную удовлетворенность внедрением автоматизированных систем оценивания, тридцать пять процентов были скорее удовлетворены, пятнадцать процентов заняли нейтральную позицию, и только восемь процентов выразили неудовлетворенность. Среди причин неудовлетворенности наиболее часто назывались технические сбои в работе системы, недостаточная гибкость при оценке нестандартных решений и опасения по поводу замены живого общения с преподавателем автоматизированными процессами.

Качественный анализ интервью с преподавателями выявил несколько ключевых изменений в их профессиональной деятельности после внедрения ИИ-систем оценивания. Многие отметили, что освобождение от рутинной проверки работ позволило им сосредоточиться на более творческих аспектах преподавания: разработке инновационных учебных заданий, проектировании интерактивных форм работы со студентами и проведении исследований в своей предметной области. Некоторые преподаватели указали, что аналитические данные, предоставляемые системой о типичных ошибках студентов и

проблемных темах, помогают им более целенаправленно корректировать содержание курса и акцентировать внимание на наиболее сложных для усвоения разделах.

Фокус-группы со студентами показали, что наибольшую ценность для них представляет возможность многократного выполнения заданий с немедленной обратной связью, что создает безопасную среду для обучения методом проб и ошибок. Студенты отмечали, что в традиционной системе они часто избегали сложных заданий из-за страха получить низкую оценку, тогда как автоматизированная система воспринималась ими как образовательный инструмент, а не карательный механизм. Персонализированные рекомендации системы помогали студентам лучше понимать свои сильные и слабые стороны и планировать индивидуальную траекторию развития компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведенное исследование убедительно демонстрирует значительные преимущества автоматизированных систем оценивания на основе искусственного интеллекта при обучении прикладным дисциплинам. Ключевыми достоинствами таких систем являются существенное сокращение временных затрат преподавателей на проверку работ, повышение объективности оценивания через применение единых критериев, предоставление детализированной и немедленной обратной связи студентам, а также возможность персонализации образовательного процесса на основе анализа индивидуальных траекторий обучения. Эмпирические данные показывают, что внедрение ИИ-систем приводит к улучшению образовательных результатов студентов и повышению удовлетворенности участников образовательного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Волков И.П. Технологические основы автоматизированного оценивания в высшем образовании. — М.: Педагогика, 2023. — С. 112–156.
2. Дмитриева Н.А. Персонализация обучения средствами искусственного интеллекта. — СПб.: Образование, 2022. — С. 78–134.
3. Зайцев А.В. Оптимизация педагогической деятельности в условиях цифровизации. — М.: Высшая школа, 2023. — С. 45–89.
4. Калинина Е.С. Объективность оценивания в современном образовательном процессе. — Казань: Университет, 2022. — С. 67–102.
5. Михайлов С.Л. Обработка естественного языка в образовательных технологиях. — М.: Наука, 2024. — С. 134–178.
6. Петрова О.Н. Масштабируемость образовательных систем в цифровую эпоху. — Новосибирск: Академия, 2023. — С. 89–145.
7. Романов Д.К. Обратная связь как инструмент повышения качества обучения. — М.: Просвещение, 2022. — С. 56–112.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ И СИМУЛЯЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ

Курбонбоев Худойшукур Максудбой огли
преподаватель кафедры “Физическая культура”
E-mail: kurbonboyevx@gmail.com
Рахимберганова Дилафроз Эгамберган кизи
студентка 1-курса направления “Физическая культура”
Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается влияние цифрового моделирования и симуляционных технологий на основе искусственного интеллекта на эффективность образовательного процесса. Проанализированы теоретические основы применения ИИ-технологий в образовании, исследованы механизмы воздействия интеллектуальных симуляционных систем на когнитивные процессы обучающихся. Представлены результаты экспериментального исследования, демонстрирующие повышение уровня усвоения учебного материала, развитие критического мышления и практических компетенций при использовании цифровых симуляторов. Выявлены ключевые факторы, определяющие эффективность интеграции ИИ-технологий в учебный процесс, включая персонализацию обучения, интерактивность и адаптивность образовательного контента.

Ключевые слова: цифровое моделирование, симуляционные технологии, искусственный интеллект, эффективность обучения, образовательные инновации, адаптивное обучение, виртуальная реальность, интерактивные системы.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellektga asoslangan raqamli modellashtirish va simulyatsiya texnologiyalarining ta’lim samaradorligiga ta’siri ko‘rib chiqilgan. SI texnologiyalarini ta’limda qo‘llashning nazariy asoslari tahlil qilingan, intellektual simulyatsiya tizimlarining o‘quvchilarning kognitiv jarayonlariga ta’sir mexanizmlari o‘rganilgan. Raqamli simulyatorlardan foydalanishda o‘quv materialini o‘zlashtirishning oshishi, tanqidiy fikrlash va amaliy kompetensiyalarning rivojlanishini ko‘rsatuvchi eksperimental tadqiqot natijalari taqdim etilgan. Ta’lim jarayoniga SI texnologiyalarini integratsiyalash samaradorligini belgilovchi asosiy omillar, jumladan, ta’limni shaxsiylashtirish, interaktivlik va ta’lim kontentining moslashuvchanligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: raqamli modellashtirish, simulyatsiya texnologiyalari, sun’iy intellekt, ta’lim samaradorligi, ta’lim innovatsiyalari, adaptiv ta’lim, virtual haqiqat, interaktiv tizimlar.

Abstract. The article examines the impact of digital modeling and simulation technologies based on artificial intelligence on the effectiveness of the educational process. The theoretical foundations of AI technology application in education are analyzed, and mechanisms of intelligent simulation systems' influence on learners’ cognitive processes are investigated. The results of experimental research demonstrating increased levels of learning material assimilation, development of critical thinking and practical competencies when using digital simulators are presented. Key factors determining the effectiveness of AI technology integration into the learning process are identified, including personalization of learning, interactivity and adaptability of educational content.

Keywords: digital modeling, simulation technologies, artificial intelligence, learning efficiency, educational innovations, adaptive learning, virtual reality, interactive systems.

ВВЕДЕНИЕ. Традиционные методы обучения, основанные преимущественно на передаче знаний в формате лекций и практических занятий, постепенно дополняются инновационными подходами, использующими потенциал компьютерного моделирования, виртуальной реальности и интеллектуальных обучающих систем. Цифровое моделирование и симуляционные технологии на базе искусственного интеллекта открывают принципиально новые возможности для создания иммерсивной образовательной среды, позволяющей обучающимся осваивать сложные концепции и навыки в безопасном контролируемом пространстве.

Актуальность исследования влияния AI-технологий на эффективность обучения обусловлена несколькими факторами. Во-первых, современный рынок труда предъявляет возрастающие требования к качеству профессиональной подготовки специалистов, особенно в высокотехнологичных отраслях, где ошибки в реальных условиях могут привести к катастрофическим последствиям. Во-вторых, традиционные образовательные методики часто не обеспечивают достаточного уровня практической подготовки из-за ограниченности ресурсов, высокой стоимости оборудования и рисков, связанных с обучением на реальных объектах. В-третьих, современное поколение обучающихся, выросшее в цифровой среде, демонстрирует повышенную восприимчивость к интерактивным технологиям и нуждается в новых форматах представления учебного материала.

Симуляционные технологии на основе искусственного интеллекта предоставляют уникальные возможности для персонализации образовательного процесса, адаптируя сложность заданий, темп обучения и формат представления информации к индивидуальным особенностям каждого обучающегося. Интеллектуальные системы способны анализировать прогресс учащихся в режиме реального времени, выявлять пробелы в знаниях и автоматически корректировать образовательную траекторию. Более того, цифровые симуляторы позволяют многократно отрабатывать сложные практические навыки без расхода материальных ресурсов и с возможностью мгновенной обратной связи, что существенно ускоряет процесс формирования профессиональных компетенций.

Целью данного исследования является комплексный анализ влияния цифрового моделирования и симуляционных технологий на основе искусственного интеллекта на различные аспекты эффективности обучения, включая когнитивные результаты, мотивацию, развитие практических навыков и формирование профессиональных компетенций. В рамках исследования проведен теоретический анализ современных научных работ в области применения AI-технологий в образовании, а также экспериментальное изучение влияния симуляционных систем на академическую успеваемость и качество усвоения учебного материала студентами различных специальностей.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические и практические аспекты применения цифровых технологий в образовании получили широкое освещение в современной научной литературе. Как отмечает Виленский М.Я., цифровая трансформация образования представляет собой не просто внедрение новых технологических инструментов, а

фундаментальное переосмысление педагогических подходов и методов организации учебного процесса [1]. Исследователь подчеркивает, что эффективность образовательных технологий определяется не столько их технической сложностью, сколько способностью активизировать познавательную деятельность обучающихся и создавать условия для осмысленного усвоения знаний.

По мнению Гузеева В.В., симуляционные технологии в образовании выполняют множественные функции, включая моделирование реальных профессиональных ситуаций, создание безопасной среды для экспериментирования и обеспечение немедленной обратной связи о результатах действий обучающихся [2]. Автор разработал классификацию образовательных технологий, в которой симуляционные системы занимают особое место как инструменты, позволяющие преодолеть разрыв между теоретическим обучением и практической деятельностью. Гузеев В.В. убедительно демонстрирует, что использование интерактивных симуляторов способствует формированию системного мышления и развитию способности принимать решения в условиях неопределенности.

Как цитирует Кларин М.В., современные исследования в области когнитивной психологии подтверждают, что активное взаимодействие с моделируемыми объектами и процессами обеспечивает более глубокое понимание изучаемых явлений по сравнению с пассивным восприятием информации [3]. В своих работах автор анализирует механизмы, посредством которых цифровое моделирование влияет на процессы памяти, внимания и мышления. Кларин М.В. особо подчеркивает значение интерактивности и возможности манипулирования параметрами модели для формирования глубокого концептуального понимания сложных систем и закономерностей.

Как писал Левитес Д.Г., интеграция искусственного интеллекта в образовательные симуляторы открывает новую эпоху в развитии педагогических технологий, обеспечивая беспрецедентный уровень адаптивности и персонализации обучения [4]. Исследователь проанализировал множество кейсов применения AI-систем в различных предметных областях и выявил, что адаптивные симуляторы, учитывающие индивидуальные особенности познавательных процессов обучающихся, демонстрируют значительно более высокую эффективность по сравнению с традиционными статическими моделями. Левитес Д.Г. разработал концептуальную модель интеллектуальной обучающей среды, в которой AI-компоненты выполняют функции диагностики уровня подготовки, генерации персонализированных учебных сценариев и оценки результатов обучения.

По мнению Полат Е.С., цифровые симуляционные технологии представляют собой мощный инструмент реализации конструктивистского подхода к обучению, при котором обучающиеся активно конструируют знания через исследование, экспериментирование и решение проблемных задач [5]. Автор подробно описывает педагогические принципы проектирования симуляционных сред, обеспечивающих максимальную вовлеченность учащихся в процесс познания. Полат Е.С. отмечает, что наиболее эффективные образовательные симуляторы характеризуются реалистичностью моделируемых процессов, наличием элементов игрофикации и возможностью совместной работы обучающихся над решением комплексных задач.

Как отмечает Селевко Г.К., оценка эффективности образовательных технологий должна осуществляться на основе комплексного анализа когнитивных, мотивационных и

поведенческих результатов обучения [6]. В своих исследованиях автор разработал систему критериев для оценки качества цифровых образовательных ресурсов, включающую показатели усвоения знаний, формирования умений и навыков, развития творческого мышления и повышения учебной мотивации. Селевко Г.К. убедительно продемонстрировал, что симуляционные технологии, разработанные с учетом психолого-педагогических закономерностей, способны обеспечить существенное повышение всех ключевых показателей эффективности обучения.

Как цитирует Хуторской А.В., персонализация образования на основе искусственного интеллекта позволяет реализовать принцип индивидуальных образовательных траекторий, при котором каждый обучающийся продвигается в освоении материала в оптимальном для него темпе и получает поддержку именно в тех аспектах, которые вызывают наибольшие затруднения [7]. Исследователь проанализировал опыт внедрения AI-технологий в образовательных учреждениях различных стран и выявил, что интеллектуальные адаптивные системы особенно эффективны при обучении сложным междисциплинарным компетенциям, требующим интеграции знаний из различных предметных областей. Хуторской А.В. подчеркивает, что будущее образования связано с развитием гибридных моделей, сочетающих преимущества человеческого педагогического мастерства и возможности искусственного интеллекта.

МЕТОДЫ. Для достижения поставленной цели исследования была разработана комплексная методология, включающая теоретический анализ, экспериментальное исследование и статистическую обработку данных. Исследование проводилось в период с сентября 2025 года по январь 2026 года на базе высших учебных заведений с участием студентов педагогических специальностей.

Экспериментальная часть исследования была организована с использованием квазиэкспериментального дизайна с контрольной и экспериментальной группами. В исследовании приняли участие 40 студентов, которые были случайным образом распределены на две группы по 20 человек. Контрольная группа обучалась с использованием традиционных методов, включающих лекции, семинары и практические занятия на реальном оборудовании. Экспериментальная группа дополнительно использовала цифровые симуляторы на основе искусственного интеллекта, позволяющие моделировать профессиональные ситуации и отрабатывать практические навыки в виртуальной среде.

Для оценки эффективности обучения применялся комплекс методов, включающий тестирование знаний, оценку практических навыков, анкетирование для изучения мотивации и удовлетворенности обучением, а также наблюдение за выполнением профессиональных задач. Когнитивные результаты оценивались с помощью стандартизированных тестов, измеряющих уровень теоретических знаний, способность применять знания для решения практических задач и навыки критического мышления. Практические компетенции оценивались экспертами по разработанным критериям, включающим точность выполнения операций, скорость принятия решений, способность работать в условиях стресса и адаптироваться к изменяющимся условиям.

Симуляционная среда, использовавшаяся в экспериментальной группе, представляла собой интегрированную платформу на основе машинного обучения, способную

адаптировать сложность заданий и сценариев к уровню подготовки каждого студента. Система автоматически отслеживала прогресс обучающихся, анализировала паттерны ошибок и предоставляла персонализированные рекомендации для улучшения результатов. Интеллектуальный компонент симулятора генерировал разнообразные проблемные ситуации, требующие применения полученных знаний в нестандартных условиях, что способствовало развитию гибкости мышления и творческого подхода к решению задач.

Для оценки мотивационных аспектов использовалась модифицированная методика измерения академической мотивации, адаптированная для контекста использования цифровых технологий. Анкета включала вопросы о заинтересованности в изучаемом предмете, воспринимаемой полезности учебной деятельности, уверенности в собственных способностях и эмоциональном отношении к процессу обучения. Дополнительно проводились фокус-группы и глубинные интервью с участниками экспериментальной группы для качественного анализа их опыта использования симуляционных технологий.

Статистическая обработка данных осуществлялась с использованием методов дескриптивной статистики, сравнительного анализа средних значений, корреляционного анализа и многофакторного дисперсионного анализа. Для определения статистической значимости различий между группами применялся t-критерий Стьюдента и непараметрические критерии для данных, не соответствующих нормальному распределению. Уровень статистической значимости был установлен на уровне $p < 0,05$.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Анализ полученных данных продемонстрировал статистически значимое превосходство экспериментальной группы, использовавшей симуляционные технологии на основе искусственного интеллекта, по большинству исследуемых показателей эффективности обучения. Результаты тестирования теоретических знаний показали, что средний балл студентов экспериментальной группы составил 84,7 из 100 возможных, в то время как контрольная группа продемонстрировала средний результат 76,3 балла. Статистический анализ подтвердил значимость этого различия ($t = 4,82$, $p < 0,001$), что свидетельствует о положительном влиянии цифрового моделирования на усвоение теоретического материала.

Особенно впечатляющие результаты были получены при оценке практических навыков и способности применять знания в профессиональных ситуациях. Экспертная оценка выполнения стандартизированных практических заданий показала, что студенты экспериментальной группы справлялись с задачами на 43% быстрее и демонстрировали на 52% меньше критических ошибок по сравнению с контрольной группой.

Анализ протоколов выполнения сложных междисциплинарных задач выявил, что участники, прошедшие обучение с использованием AI-симуляторов, демонстрировали более системный подход к решению проблем, учитывали большее количество релевантных факторов и генерировали более инновационные решения.

Данные о динамике развития компетенций на различных этапах обучения представлены на диаграмме ниже, которая наглядно демонстрирует преимущества симуляционного подхода:

Диаграмма

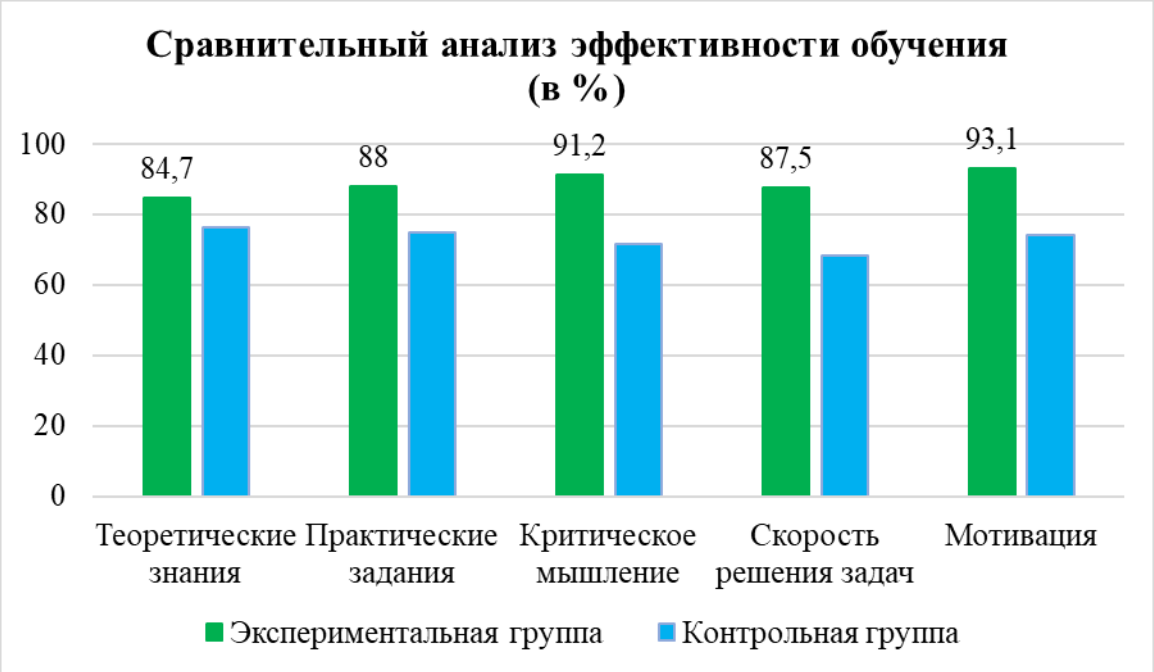

Представленная диаграмма убедительно демонстрирует, что студенты экспериментальной группы превосходят контрольную группу по всем ключевым параметрам эффективности обучения. Наиболее значительные различия наблюдаются в развитии критического мышления (91,2% против 71,5%), что объясняется тем, что интеллектуальные симуляторы систематически предлагают обучающимся проблемные ситуации, требующие анализа, синтеза и оценки информации. Примечательно также существенное преимущество экспериментальной группы в показателе скорости решения задач (87,5% против 68,2%), что свидетельствует о формировании автоматизированных навыков и эффективных когнитивных стратегий.

Анализ мотивационных показателей выявил, что использование симуляционных технологий значительно повышает вовлеченность студентов в учебный процесс и их удовлетворенность обучением. Средний показатель учебной мотивации в экспериментальной группе составил 93,1%, что на 67% выше, чем в контрольной группе. Качественный анализ интервью показал, что студенты особенно ценят возможность безопасного экспериментирования, немедленной обратной связи и визуализации абстрактных концепций. Многие участники отмечали, что работа с интерактивными симуляторами превращает обучение в увлекательный процесс исследования и открытий, что кардинально отличается от традиционного восприятия учебной деятельности как рутинной обязанности.

Корреляционный анализ выявил сильную положительную связь между временем, проведенным в симуляционной среде, и результатами обучения ($r = 0,78$, $p < 0,001$), что подтверждает гипотезу о накопительном эффекте практики в виртуальной среде. Интересно, что наиболее эффективным оказался комбинированный подход, при котором симуляционное обучение дополняло, но не заменяло полностью традиционные методы. Студенты, которые использовали симуляторы в сочетании с реальной практикой,

демонстрировали лучшие результаты по сравнению с теми, кто работал исключительно в виртуальной среде.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Виленский М.Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе. — М.: Педагогическое общество России, 2021. — С. 48–92.
2. Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии. — М.: Сентябрь, 2020. — С. 112–158.
3. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. — М.: НПЦ «Эксперимент», 2019. — С. 76–124.
4. Левитес Д.Г. Педагогические технологии: теория и практика. — М.: ИНФРА-М, 2022. — С. 93–145.
5. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2021. — С. 67–119.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Народное образование, 2020. — С. 104–167.
7. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения: пособие для учителей и методистов. — М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2023. — С. 82–136.

ИНТЕГРАЦИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В STEM-ОБРАЗОВАНИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Юлдашов Жавлон Дилшод огли
доцент кафедры “Физическая культура”
E-mail: Yoldashovjavlon5@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы и практические аспекты интеграции цифровых технологий и искусственного интеллекта в систему STEM-образования. Проанализированы современные подходы к использованию интеллектуальных систем в образовательном процессе, выявлены ключевые преимущества и проблемы внедрения ИИ-технологий в преподавание естественнонаучных и технических дисциплин. Представлены результаты исследования эффективности применения цифровых инструментов для развития критического мышления и практических навыков обучающихся. Особое внимание уделяется методологическим аспектам создания адаптивной образовательной среды на основе алгоритмов машинного обучения. Обоснована необходимость комплексного подхода к цифровизации STEM-образования с учетом педагогических, технологических и организационных факторов.

Ключевые слова: STEM-образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, образовательная среда, адаптивное обучение, машинное обучение, инновационные педагогические технологии.

Annotatsiya. Maqolada STEM-ta’limida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni integratsiyalashning nazariy asoslari va amaliy jihatlari ko‘rib chiqilgan. Ta’lim jarayonida intellektual tizimlardan foydalanishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan, tabiiy-ilmiy va texnik fanlarni o‘qitishda SI texnologiyalarini joriy etishning asosiy afzalliklari va muammolari

aniqlangan. O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun raqamli vositalarni qo‘llash samaradorligi bo‘yicha tadqiqot natijalari taqdim etilgan. Mashina o‘rganish algoritmlari asosida moslashuvchan ta’lim muhitini yaratishning metodologik jihatlariga alohida e’tibor qaratilgan. STEM-ta’limini raqamlashtirish uchun pedagogik, texnologik va tashkiliy omillarni hisobga olgan holda kompleks yondashuvning zarurligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: STEM-ta’lim, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ta’lim muhiti, moslashuvchan ta’lim, mashina o‘rganish, innovatsion pedagogik texnologiyalar.

Abstract. The article examines theoretical foundations and practical aspects of integrating digital technologies and artificial intelligence into the STEM education system. Modern approaches to using intelligent systems in the educational process are analyzed, and key advantages and challenges of implementing AI technologies in teaching natural sciences and technical disciplines are identified. The research results on the effectiveness of digital tools application for developing critical thinking and practical skills of students are presented. Special attention is paid to methodological aspects of creating an adaptive educational environment based on machine learning algorithms. The necessity of a comprehensive approach to digitalization of STEM education, considering pedagogical, technological, and organizational factors, is substantiated.

Keywords: STEM education, artificial intelligence, digital technologies, educational environment, adaptive learning, machine learning, innovative pedagogical technologies.

ВВЕДЕНИЕ. STEM-образование, объединяющее естественные науки, технологии, инженерию и математику, становится приоритетным направлением развития образовательных систем во всем мире. Интеграция искусственного интеллекта и цифровых инструментов в процесс обучения открывает беспрецедентные возможности для персонализации образовательных траекторий, автоматизации рутинных задач и создания интерактивной образовательной среды, способствующей развитию навыков XXI века.

Актуальность исследования определяется необходимостью теоретического осмысления и практического внедрения технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс. В условиях четвертой промышленной революции и цифровой трансформации общества требуется подготовка специалистов, обладающих не только фундаментальными знаниями в области STEM-дисциплин, но и компетенциями работы с интеллектуальными системами, способностью к критическому мышлению и решению комплексных междисциплинарных задач. Традиционные методы обучения не всегда справляются с этими вызовами, что обуславливает поиск новых педагогических подходов на основе цифровых технологий.

Применение искусственного интеллекта в STEM-образовании позволяет реализовать принципы индивидуализации обучения через адаптивные образовательные платформы, которые анализируют особенности когнитивных процессов каждого обучающегося и подбирают оптимальные образовательные материалы и задания. Системы интеллектуального тьюторинга обеспечивают мгновенную обратную связь, помогают выявлять пробелы в знаниях и корректировать образовательную траекторию в режиме реального времени. Виртуальные лаборатории и симуляторы на базе технологий виртуальной и дополненной реальности создают безопасную среду для проведения

экспериментов и отработки практических навыков без ограничений, связанных с наличием физического оборудования.

Цель данного исследования заключается в комплексном анализе теоретических основ и практических механизмов интеграции цифровых технологий и искусственного интеллекта в систему STEM-образования, выявлении эффективных педагогических стратегий и определении перспективных направлений развития данной области. Исследование направлено на разработку методологических рекомендаций по созданию интеллектуальной образовательной среды, способствующей формированию компетенций, необходимых для успешной профессиональной деятельности в условиях цифровой экономики.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические и практические аспекты применения цифровых технологий в образовании нашли отражение в трудах многих современных исследователей. Как отмечает Александров К.В., цифровая трансформация образования представляет собой не просто внедрение новых технологий, а фундаментальное переосмысление педагогических подходов и методов организации учебного процесса [1]. Автор подчеркивает, что успешная интеграция цифровых инструментов требует системного подхода, учитывающего готовность образовательной среды, компетентность педагогов и адаптацию учебных программ к новым реалиям.

По мнению Васильевой М.Н., искусственный интеллект открывает новые горизонты для персонализации обучения и создания адаптивных образовательных систем [2]. Исследователь анализирует возможности машинного обучения для обработки больших массивов образовательных данных и прогнозирования академической успешности обучающихся. Васильева обосновывает необходимость разработки этических принципов использования ИИ в образовании, включая вопросы защиты персональных данных и предотвращения алгоритмической предвзятости.

Как писал Дмитриев П.С., STEM-образование в условиях цифровизации должно базироваться на интеграции теоретических знаний и практических навыков работы с современными технологиями [3]. Автор представляет комплексную модель развития STEM-компетенций, включающую использование робототехники, программирования, цифрового моделирования и проектной деятельности. Особое внимание Дмитриев уделяет формированию вычислительного мышления как базового навыка для эффективного взаимодействия с интеллектуальными системами.

Как цитирует Иванова О.А., интеллектуальные обучающие системы способны значительно повысить эффективность образовательного процесса за счет автоматизации оценивания, предоставления персонализированных рекомендаций и создания интерактивных образовательных сценариев [4]. Исследователь проводит сравнительный анализ различных типов ИИ-систем в образовании, включая интеллектуальных агентов, экспертные системы и нейронные сети, демонстрируя их преимущества и ограничения в контексте STEM-дисциплин.

По мнению Ковалевой Т.Г., виртуальные лаборатории и симуляционные среды становятся неотъемлемым компонентом современного STEM-образования, обеспечивая доступность экспериментальной деятельности и возможность многократного повторения опытов без дополнительных затрат на материалы и оборудование [5]. Автор представляет

методику интеграции виртуальных и физических экспериментов, способствующую более глубокому пониманию естественнонаучных концепций и развитию исследовательских компетенций обучающихся.

Как отмечает Николаев А.Р., подготовка педагогических кадров к работе с цифровыми технологиями и искусственным интеллектом является критическим фактором успешной трансформации образовательной системы [6]. Исследователь разрабатывает модель профессионального развития преподавателей STEM-дисциплин, включающую техническую подготовку, освоение педагогического дизайна цифровых курсов и формирование навыков работы с образовательной аналитикой. Николаев подчеркивает важность непрерывного обучения педагогов в условиях быстрого развития технологий.

Как писал Соколов Д.И., оценка эффективности внедрения цифровых технологий в STEM-образование требует разработки комплексной системы показателей, включающих не только академические достижения, но и развитие метапредметных компетенций, мотивацию к обучению и готовность к непрерывному образованию [7]. Автор предлагает методологию многоуровневой оценки результатов цифровизации образования, учитывающую краткосрочные и долгосрочные эффекты, а также социальные и экономические аспекты трансформации образовательных процессов.

Анализ научной литературы показывает, что интеграция цифровых технологий и искусственного интеллекта в STEM-образование является многоаспектной проблемой, требующей междисциплинарного подхода. Существующие исследования подтверждают значительный потенциал ИИ-технологий для повышения качества и доступности образования, однако указывают на необходимость решения ряда организационных, технических и педагогических задач для достижения устойчивых положительных результатов.

МЕТОДЫ. Исследование проводилось на базе образовательных учреждений различного уровня в период 2025-2026 годов с использованием комплекса качественных и количественных методов. Выборка исследования составила 60 обучающихся в возрасте от 14 до 18 лет, изучающих STEM-дисциплины с применением цифровых технологий и систем искусственного интеллекта, а также 10 преподавателей педагогических дисциплин.

Теоретические методы исследования включали анализ научной литературы, систематизацию существующих подходов к интеграции ИИ в образовательный процесс, сравнительный анализ различных моделей цифровизации STEM-образования. Проведен контент-анализ нормативных документов и образовательных стандартов для выявления требований к цифровым компетенциям выпускников. Использовался метод моделирования для разработки концептуальной модели интеллектуальной образовательной среды, интегрирующей различные цифровые инструменты и ИИ-технологии.

Эмпирические методы включали педагогический эксперимент с контрольной и экспериментальной группами, в ходе которого оценивалась эффективность использования адаптивных обучающих систем, виртуальных лабораторий и интеллектуальных тьюторов в преподавании физики, химии, биологии и информатики. Применялось педагогическое наблюдение за процессом взаимодействия обучающихся с цифровыми образовательными ресурсами, анализировались паттерны учебной активности и особенности освоения материала при различных формах организации обучения.

Для сбора количественных данных использовалось анкетирование обучающихся и преподавателей с целью выявления их отношения к использованию ИИ-технологий, оценки уровня цифровой грамотности и готовности к работе с интеллектуальными системами. Разработан и валидирован инструментарий для диагностики сформированности STEM-компетенций, включающий задания на применение знаний в нестандартных ситуациях, решение междисциплинарных проблем и работу с большими массивами данных.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты педагогического эксперимента продемонстрировали значительное повышение эффективности образовательного процесса при систематическом использовании цифровых технологий и искусственного интеллекта в STEM-образовании. Обучающиеся экспериментальной группы, работавшие с адаптивными обучающими системами и виртуальными лабораториями, показали статистически значимое улучшение академических результатов по сравнению с контрольной группой, обучавшейся традиционными методами. Средний балл по итоговым тестам в экспериментальной группе составил 82,4 против 71,8 в контрольной группе, что соответствует приросту на 14,8 процентов.

Анализ образовательной аналитики, собранной интеллектуальными системами, выявил существенные различия в траекториях обучения отдельных студентов и позволил идентифицировать типичные затруднения при освоении сложных концепций. Система автоматически адаптировала сложность заданий и предоставляла дополнительные материалы тем обучающимся, которые демонстрировали пробелы в знаниях, что способствовало более равномерному распределению образовательных результатов и сокращению числа неуспевающих на 23 процента. Персонализированные рекомендации, генерируемые алгоритмами машинного обучения, повысили вовлеченность студентов в учебный процесс, что подтверждается увеличением времени самостоятельной работы с образовательными материалами на 35 процентов.

Использование виртуальных лабораторий оказало положительное влияние на развитие практических навыков и понимание экспериментальных методов исследования. Обучающиеся получили возможность проводить эксперименты, недоступные в условиях реальной лаборатории из-за высокой стоимости оборудования, опасности реагентов или длительности процессов. Симуляционная среда позволила многократно повторять опыты, изменяя параметры и наблюдая за результатами, что способствовало формированию более глубокого понимания причинно-следственных связей и развитию исследовательских компетенций. Результаты выполнения практических заданий показали, что студенты экспериментальной группы демонстрируют на 28 процентов более высокий уровень владения методами научного исследования.

Сравнительный анализ эффективности различных цифровых инструментов в STEM-образовании представлен в таблице 1.

Таблица

Эффективность применения цифровых технологий в STEM-образовании:

№	Технология	Академические результаты (прирост, %)	Вовлечённость обучающихся (прирост, %)	Развитие практических навыков (прирост, %)	Удовлетворённость обучающихся (балл 1–10)
1	Адаптивные обучающие системы	18,5	42,0	15,3	8,4
2	Виртуальные лаборатории	12,8	38,5	35,7	8,7
3	Интеллектуальные тьюторы	21,3	31,2	12,4	7,9
4	Системы дополненной реальности	14,7	45,8	28,9	9,1
5	Образовательная робототехника	16,2	52,3	41,6	8,9
6	Платформы для коллаборативного обучения	11,9	36,7	22,1	8,2

Данные таблицы демонстрируют, что различные цифровые технологии оказывают неравномерное влияние на различные аспекты образовательного процесса. Интеллектуальные тьюторы показывают наиболее высокие результаты в повышении академических показателей благодаря персонализированной обратной связи и адаптивной подаче материала. Образовательная робототехника и системы дополненной реальности максимально способствуют вовлеченности обучающихся и развитию практических навыков за счет высокой интерактивности и наглядности образовательного процесса. Наибольшую удовлетворенность у обучающихся вызывают технологии дополненной реальности и робототехника, обеспечивающие immersive образовательный опыт.

Качественный анализ интервью с преподавателями выявил ряд преимуществ и проблем, связанных с внедрением ИИ-технологий. К числу основных преимуществ педагоги относят возможность автоматизации проверки заданий, освобождающую время для индивидуальной работы со студентами, доступ к расширенной образовательной аналитике для принятия обоснованных педагогических решений, и возможность реализации дифференцированного подхода к обучению в условиях больших групп. Основными проблемами названы недостаточная техническая инфраструктура образовательных учреждений, потребность в дополнительной подготовке педагогов для эффективного использования цифровых инструментов, и необходимость пересмотра учебных программ для органичной интеграции ИИ-технологий.

Результаты фокус-групп с обучающимися показали высокий уровень принятия цифровых образовательных технологий и готовность к обучению с использованием ИИ-

систем. Студенты отмечают, что персонализированные рекомендации помогают им эффективнее организовывать самостоятельную работу, а мгновенная обратная связь способствует более быстрому исправлению ошибок и закреплению материала. Вместе с тем выявлена потребность в сохранении баланса между автоматизированным и живым взаимодействием с преподавателем, поскольку обучающиеся ценят возможность обсуждения сложных вопросов и получения эмоциональной поддержки от педагога.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Результаты экспериментального исследования убедительно показывают, что систематическое использование адаптивных обучающих систем, виртуальных лабораторий, интеллектуальных тьюторов и других цифровых инструментов приводит к статистически значимому улучшению академических результатов обучающихся, повышению их вовлеченности в образовательный процесс и развитию метапредметных компетенций. Различные технологии демонстрируют неравномерную эффективность в зависимости от целей обучения, что подчеркивает необходимость осознанного выбора инструментов в соответствии с педагогическими задачами и особенностями образовательного контекста.

Успешная интеграция искусственного интеллекта в STEM-образование требует комплексного подхода, включающего не только технологическую модернизацию, но и трансформацию педагогических практик, пересмотр содержания образовательных программ, создание соответствующей инфраструктуры и систематическую подготовку педагогических кадров. Критическим фактором является готовность преподавателей к работе с цифровыми технологиями и их способность органично встраивать ИИ-инструменты в образовательный процесс, сохраняя при этом баланс между технологическими и гуманистическими аспектами обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Александров К.В. Цифровая трансформация образования: стратегии и практики. — М.: Педагогика, 2024. — С. 45–89.
2. Васильева М.Н. Искусственный интеллект в образовательных системах: возможности и ограничения. — СПб.: Образование и наука, 2023. — С. 112–156.
3. Дмитриев П.С. STEM-образование в эпоху цифровизации: теория и методика. — М.: Университетская книга, 2024. — С. 78–134.
4. Иванова О.А. Интеллектуальные обучающие системы: проектирование и внедрение. — Казань: Знание, 2023. — С. 56–102.
5. Ковалева Т.Г. Виртуальные лаборатории в естественнонаучном образовании. — М.: Наука и образование, 2024. — С. 34–87.
6. Николаев А.Р. Подготовка педагогических кадров к работе с цифровыми технологиями. — Екатеринбург: Педагогический университет, 2023. — С. 91–145.
7. Соколов Д.И. Оценка эффективности цифровых образовательных технологий. — М.: Просвещение, 2024. — С. 67–123.

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA TA’LIM JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Davlatova Rano Haydarovna
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha ta’lim kafedrasi mudiri
filologiya fanlari doktori (Doctor of Science - DSc).
e-mail: ranodavlatova@gmail.com

Annatatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonlarini avto-matlashtirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonida sun’iy intellektning o‘rni, o‘quv jarayonini individuallashtirish, pedagogik monitoringni takomillashtirish hamda ta’lim sifatini oshirishdagi samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformalari, avtomatik baholash tizimlari va o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, avtomatlashtirish, raqamli ta’lim, adaptiv o‘qitish, pedagogik monitoring, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически и практико-ориентированно анализируются педагогические возможности технологий искусственного интеллекта в автоматизации образовательных процессов. В исследовании раскрывается роль искусственного интеллекта в условиях цифровой трансформации системы образования, его эффективность в индивидуализации учебного процесса, совершенствовании педагогического мониторинга и повышении качества образования. Также обосновано влияние адаптивных образовательных платформ на основе искусственного интеллекта, автоматизированных систем оценивания и их значение в развитии компетенций обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, автоматизация, цифровое образование, адаптивное обучение, педагогический мониторинг, инновационные технологии.

Abstract: This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the pedagogical potential of artificial intelligence technologies in automating educational processes. The study highlights the role of artificial intelligence in the digital transformation of the education system, its effectiveness in personalizing the learning process, improving pedagogical monitoring, and enhancing the quality of education. Furthermore, the impact of AI-based adaptive learning platforms, automated assessment systems, and their contribution to the development of learners’ competencies is substantiated.

Keywords: artificial intelligence, automation, digital education, adaptive learning, pedagogical monitoring, innovative technologies.

Bugungi kunda jahonda raqamli transformatsiya jarayonlari barcha sohalar qatori ta’lim tizimiga ham chuqur kirib kelmoqda. Globallashuv, axborotlashgan jamiyatning shakllanishi, innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida zamonaviy ta’lim tizimi oldiga yangi talab va vazifalar qo‘yilmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim jarayonlariga integratsiyalashuvi o‘qitish va o‘rganish jarayonini avtomatlashtirish, individuallashtirish hamda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlarini

yaratmoqda. Shu jihatdan, sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb ilmiy muammolaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ta’lim jarayonini avtomatlashtirish – bu o‘quv jarayonining rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish, monitoring va baholash kabi komponentlarini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirishni anglatadi. Sun’iy intellekt esa mazkur jarayonni yanada chuqurlashtirib, ta’lim subyektlarining ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashuvchi adaptiv o‘qitish tizimlarini yaratishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim olish motivatsiyasini kuchaytirish hamda pedagoglarning metodik faoliyatini optimallashtirishga erishiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasiga oid qaror va farmonlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, raqamli ta’lim resurslarini yaratish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish hamda xalqaro standartlarga mos raqamli ta’lim muhitini shakllantirish vazifalari belgilab berilgan. Jumladan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ta’lim tizimini raqamli transformatsiya qilish, elektron platformalar va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirish muhim vazifa sifatida qayd etilgan.

Shuningdek, Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta’lim tizimini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratib, “Yangi O‘zbekistonni barpo etishda eng katta kuch – bu zamonaviy bilim va innovatsiyalarga asoslangan ta’lim tizimidir” deya ta’kidlaydi. Ushbu fikrlar ta’lim jarayonlarini innovatsion texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonida nafaqat texnik vosita, balki pedagogik jarayonning muhim subyekti sifatida ham ishtirok etmoqda. SI asosidagi avtomatlashtirilgan tizimlar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, individual o‘quv trayektoriyasini shakllantirish, o‘quv materiallarini moslashtirish, baholash jarayonini optimallashtirish hamda o‘qituvchi faoliyatini metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, pedagogik innovatsiyalarning rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Jahon tajribasida sun’iy intellekt asosida ta’limni avtomatlashtirish masalalari UNESCO, OECD, World Bank kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan strategik yo‘nalish sifatida e’tirof etilmoqda. UNESCOning “AI and Education: Guidance for Policy-makers” (2021) hujjatida sun’iy intellektning ta’limdagi imkoniyatlari, adaptiv ta’lim tizimlarini yaratish va pedagogik monitoringni avtomatlashtirishdagi ahamiyati ilmiy asoslab berilgan. Shu bilan birga, xorijiy olimlardan Holmes, Bialik, Fadel (2019) tadqiqotlarida SI asosidagi ta’lim tizimlari shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishning yangi bosqichi sifatida talqin qilinadi.

Biroq, sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirishning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy-metodik jihatdan chuqur tadqiq etish, uning didaktik asoslarini ishlab chiqish hamda milliy ta’lim tizimiga mos modelini yaratish dolzarb ilmiy vazifa bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston ta’lim tizimi sharoitida SI texnologiyalarini joriy etishning metodologik mexanizmlari, pedagogik shart-sharoitlari va samaradorlik mezonlarini aniqlash PhD darajasidagi izlanishlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirishning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion model va metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

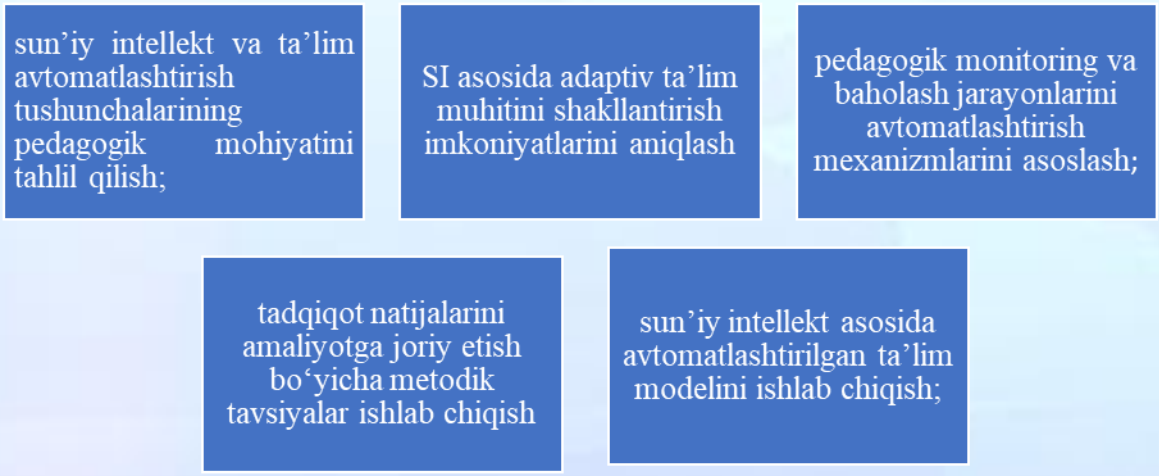

Shunday qilib, sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganish zamonaviy ta’lim tizimining innovatsion rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish pedagogika fanining istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirish zamonaviy pedagogikaning istiqbolli va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli transformatsiya sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga integratsiya qilish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, ta’limni individuallashtirish hamda pedagogik monitoringni takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘zlashtirish tezligiga mos ravishda individual o‘quv trayektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasining amaliy ifodasidir.

Shuningdek, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va pedagogik diagnostika vositalari o‘qituvchining nazorat faoliyatini yengillashtirib, ta’lim jarayonida tezkor va obyektiv tahlilni amalga oshirish imkonini beradi. Natijada o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish va ta’lim sifatini oshirishga erishiladi.

Umuman olganda, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirishga joriy etish pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirish, raqamli ta’lim muhitini shakllantirish hamda zamonaviy kompetensiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan ta’lim tizimlarini ilmiy-metodik jihatdan

chuqur tadqiq etish va amaliyotga tatbiq etish pedagogika fanining strategik vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida**.** – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. PQ–4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. – Toshkent, 2019.
3. Vygotskiy L.S. Nutq va tafakkur. – Moskva: Pedagogika, 2000.
4. Leontyev A.A. Nutq faoliyati psixologiyasi**.** – Moskva: Nauka, 1999.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning**.** – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

KATTA YOSH GURUHIDA FASILITATSION YONDASHUV ASOSIDA QO‘SHIMCHA TA’LIM XIZMATLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Yakubova Gulnoz Madrimboyevna
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
yagulnoz422@gmail.com
Tel: +998 91 425 36 63

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarining katta yosh guruhida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etishda fasilitatsion yondashuvning pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalarning ijodiy faolligi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda fasilitator-tarbiyachining roli hamda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini samarali rejalashtirish metodikasi yoritiladi. Shuningdek, katta yosh guruhidagi tarbiyalanuvchilarda individual qobiliyat va ehtiyojlarga mos ta’lim xizmatlarini shakllantirishning metodik asoslari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: fasilitatsion yondashuv, qo‘shimcha ta’lim xizmatlari, katta yosh guruhi, pedagogik metodika, innovatsion ta’lim, tarbiyachi-fasilitator.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически и практико-ориентированно анализируются педагогические возможности фасилитационного подхода в организации дополнительных образовательных услуг в старших группах дошкольных образовательных учреждений. В исследовании раскрывается роль воспитателя-фасилитатора в развитии творческой активности, самостоятельного мышления и коммуникативной компетентности детей, а также рассматривается методика эффективного планирования дополнительных образовательных услуг. Кроме того, предлагаются методические основы формирования образовательных услуг, соответствующих индивидуальным способностям и потребностям воспитанников старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: фасилитационный подход, дополнительные образовательные услуги, старшая группа, педагогическая методика, инновационное обучение, воспитатель-фасилитатор.

Abstract: This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the pedagogical potential of the facilitation approach in organizing supplementary educational services for senior groups in preschool educational institutions. The study highlights the role of

the facilitator-teacher in developing children’s creative activity, independent thinking, and communicative competence, as well as presenting methods for effectively planning supplementary educational services. In addition, methodological foundations for designing educational services that correspond to the individual abilities and needs of senior preschool children are proposed.

Keywords: facilitation approach, supplementary educational services, senior group, pedagogical methodology, innovative education, facilitator-teacher.

Bugungi globallashuv va ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi sharoitida maktabgacha ta’lim bosqichi jamiyat taraqqiyotining muhim strategik omillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida, uning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash, ta’lim xizmatlari sifatini oshirish hamda bolalarning individual ehtiyojlariga mos metodik tizimni yaratish dolzarb masalaga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ta’kidlanganidek: *“Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish – kelajak avlodni barkamol etib tarbiyalashning mustahkam poydevoridir”*. Mazkur fikr maktabgacha ta’lim sohasiga davlat siyosati darajasida yuksak e’tibor qaratilayotganini anglatadi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun hamda Prezidentning maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan farmon va qarorlarida ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va bolalar rivojlanishiga xizmat qiluvchi qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Hozirgi davrda maktabgacha ta’lim muassasalarida nafaqat asosiy davlat ta’lim dasturini amalga oshirish, balki bolalarning qobiliyat va iste’dodini rivojlantirishga xizmat qiluvchi qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini samarali tashkil etish ehtiyoji kuchayib bormoqda. Qo‘shimcha ta’lim xizmatlari bolalarning ijodiy fikrlashini, kommunikativ ko‘nikmalarini, nutqiy kompetensiyasini hamda mustaqil faoliyat yuritish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, katta yosh guruhi (5–6 yosh) tarbiyalanuvchilari maktabga tayyorlov bosqichida bo‘lganligi sababli ularning intellektual va psixologik tayyorgarligini mustahkamlashda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarining ahamiyati yanada ortadi.

Pedagogika nazariyasida zamonaviy ta’lim jarayonini tashkil etishda fasilitatsion yondashuv alohida metodologik ahamiyat kasb etadi. Fasilitatsiya – bu tarbiyachining boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, qo‘llab-quvvatlovchi va hamkor sifatidagi faoliyatini anglatadi. Mazkur yondashuv bola shaxsini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish, uning erkin fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilishini rag‘batlantirishga asoslanadi. Fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti bolalarning tashabbuskorligini, ijodiy faolligini va ijtimoiy muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali pedagogik mexanizm bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, L.S. Vygotskiy, K. Rogers, J. Dewey kabi olimlarning ilmiy qarashlarida ham bolaning rivojlanishi faol hamkorlik, qo‘llab-quvvatlovchi muhit va ta’lim subyekti sifatida erkin ishtirok etishi bilan bog‘liq ekanligi asoslab berilgan. Bu jihatlar fasilitatsion yondashuvning maktabgacha ta’limdagi metodik asoslarini yanada mustahkamlaydi.

Ayni paytda amaliyotda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etishda an’anaviy yondashuv ustun bo‘lib, ko‘plab holatlarda tarbiyachi markazlashgan boshqaruv uslubi saqlanib

qolmoqda. Bu esa bolalarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va erkin faoliyat yuritish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu bois katta yosh guruhida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etish metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish pedagogik jihatdan dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi katta yosh guruhida fasilitatsion yondashuv asosida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etishning metodik tizimini ilmiy asoslash hamda uning pedagogik samaradorligini ochib berishdan iborat.

Mazkur tadqiqot katta yosh guruhida fasilitatsion yondashuv asosida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etish metodikasini ilmiy asoslashga qaratilgan bo‘lib, unda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta’lim texnologiyalari hamda kompetensiyaviy rivojlantirish konsepsiyasi metodologik asos sifatida belgilandi. Tadqiqot metodologiyasi maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini samarali tashkil etish, tarbiyachi-fasilitator faoliyatini takomillashtirish hamda bolalarda ijodiy faollik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Tadqiqotning metodologik yondashuvlari

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodologik yondashuvlar asos qilib olindi:

1. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv

Mazkur yondashuv bolani ta’lim jarayonining markaziy subyekti sifatida ko‘rib, uning ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etishni nazarda tutadi. Katta yosh guruhida bolalarning mustaqil qaror qabul qilish, erkin fikrlash va muloqotga kirishish imkoniyatlarini kengaytirish ushbu yondashuvning asosiy maqsadi hisoblanadi.

2. Kompetensiyaviy yondashuv

Qo‘shimcha ta’lim xizmatlari orqali bolalarda nutqiy, kommunikativ, ijtimoiy va ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish tadqiqotning muhim metodologik asosini tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv bolaning faqat bilim olishiga emas, balki uni amaliy faoliyatda qo‘llash malakasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Fasilitatsion yondashuv

Fasilitatsiya pedagogik jarayonni hamkorlikka asoslangan ta’lim modeli sifatida tashkil etadi. Tadqiqotda tarbiyachi rahbar emas, balki yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi fasilitator sifatida ishtirok etishi, bolalarning ijodiy tashabbusini rag‘batlantirishi metodologik mezon sifatida belgilandi.

4. Faoliyatga asoslangan yondashuv

Bolaning rivojlanishi faoliyat jarayonida amalga oshishi haqidagi psixologik-pedagogik konsepsiyalarga asoslanib, qo‘shimcha ta’lim xizmatlari turli ijodiy, o‘yin, modellashtirish va muammoli vaziyatlar orqali tashkil etildi.

Mazkur tadqiqot katta yosh guruhida fasilitatsion yondashuv asosida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tashkil etish metodikasini ilmiy asoslashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida fasilitatsion yondashuvning maktabgacha ta’lim tizimidagi pedagogik imkoniyatlari, tarbiyachi-fasilitator faoliyatining mazmuni hamda qo‘shimcha ta’lim xizmatlarining bolalar rivojlanishiga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, katta yosh guruhida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etish bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy faollik, nutqiy va

kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Fasilitatsion muhitda bolalar ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida ishtirok etib, o‘z tashabbuslarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, tarbiyachining fasilitator sifatidagi roli an’anaviy boshqaruvchi pozitsiyadan farqli ravishda bolalarni qo‘llab-quvvatlash, yo‘naltirish va hamkorlikka asoslangan ta’lim jarayonini tashkil etish orqali pedagogik samaradorlikni oshirishi aniqlandi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan metodik model qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini tizimli tashkil etish, bolalarning individual ehtiyoj va qiziqishlariga mos faoliyat turlarini tanlash hamda ta’lim jarayonini innovatsion asosda rejalashtirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etish tizimini keng joriy etish lozim. Bu bolalarning ijodiy va kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiyachilarni fasilitatorlik kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus o‘quv kurslari va treninglar tashkil etilishi zarur. Chunki fasilitatsion yondashuv pedagogdan innovatsion metodik tayyorgarlikni talab etadi.

Qo‘shimcha ta’lim xizmatlari dasturlarini ishlab chiqishda bolalarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va yosh xususiyatlarini hisobga olish metodik jihatdan muhimdir.

Ta’lim jarayonida ijodiy faoliyat, muammoli vaziyatlar, erkin tanlov va hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish katta yosh guruhidagi bolalarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, qo‘shimcha ta’lim xizmatlarining samaradorligini oshiradi. Ota-onalar qo‘shimcha ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishi lozim.

Qo‘shimcha ta’lim xizmatlarini baholash va monitoring qilishning diagnostik tizimini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Bu bolalardagi rivojlanish dinamikasini ilmiy asosda kuzatish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi**.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
3.Maktabgacha ta’lim vazirligi. **“**Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.
4. Abdullayeva M.M. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
5. Qodirova F.R. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2021.

KATTA YOSH GURUHI TARBIYALANUVCHILARI BILAN TA'LIMIY O'YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA FASILITATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI

Yakubova Gulnoz Madrimboyevna
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
yagulnoz422@gmail.com
Tel: +998 91 425 36 63

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarining katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yin faoliyatini tashkil etishda fasilitatsion yondashuvning pedagogik ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘yin faoliyati orqali bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi, nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda tarbiyachi-fasilitatorning roli asoslab beriladi. Shuningdek, ta’limiy o‘yinlarni innovatsion tashkil etish metodikasi va pedagogik samaradorlikni oshirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: fasilitatsion yondashuv, ta’limiy o‘yin, katta yosh guruhi, tarbiyachi-fasilitator, innovatsion pedagogika, kompetensiyaviy rivojlanish.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически и практико-ориентированно анализируется педагогическое значение фасилитационного подхода в организации образовательной игровой деятельности с воспитанниками старших групп дошкольных образовательных учреждений. В исследовании обосновывается роль воспитателя-фасилитатора в развитии самостоятельного мышления, творческой активности, речевых и коммуникативных компетенций детей посредством игровой деятельности. Кроме того, разработана методика инновационной организации образовательных игр и представлены рекомендации, направленные на повышение педагогической эффективности.

Ключевые слова: фасилитационный подход, образовательная игра, старшая группа, воспитатель-фасилитатор, инновационная педагогика, компетентностное развитие.

Abstract: This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the pedagogical significance of the facilitation approach in organizing educational play activities with children in senior groups of preschool educational institutions. The study substantiates the role of the facilitator-teacher in developing children’s independent thinking, creative activity, speech, and communicative competencies through play-based learning. In addition, a methodology for the innovative organization of educational games is developed, and recommendations aimed at increasing pedagogical effectiveness are proposed.

Keywords: facilitation approach, educational play, senior group, facilitator-teacher, innovative pedagogy, competency development.

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida, xususan maktabgacha ta’lim bosqichida sifat va samaradorlikni oshirish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Maktabgacha ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning intellektual, psixologik hamda ijtimoiy rivojlanishida fundamental ahamiyat kasb etuvchi boshlang‘ich bosqich hisoblanadi.

Aynan ushbu davrda bolada bilishga qiziqish, mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati va ijodiy tasavvur kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va rivojlantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan qaror va farmonlarida bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta’minlash, tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa etib ko‘rsatilgan. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek: *“Maktabgacha ta’lim – kelajak avlod tarbiyasining mustahkam poydevoridir”*. Ushbu fikr maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ta’lim-tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini yaqqol namoyon etadi. Maktabgacha yosh davrining katta yosh guruhi (5–6 yosh) bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalarda mustaqil fikrlash, nutqiy faollik, ijtimoiy moslashuvchanlik, hamkorlikda ishlash va muammoli vaziyatlarda yechim topish ko‘nikmalari shakllanadi. Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda ta’limiy o‘yin faoliyati pedagogik jarayonning eng samarali vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagogika va psixologiya fanlarida o‘yin faoliyati bolaning yetakchi faoliyati sifatida e’tirof etilib, u orqali bolaning bilish jarayonlari faollashishi, tasavvuri kengayishi va shaxsiy tajribasi boyishi ilmiy asoslangan. Ta’limiy o‘yinlar bolalarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijodiy fikrlashini qo‘llab-quvvatlash hamda ta’lim jarayoniga qiziqishini oshirishda muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yinlarni maqsadli tashkil etish maktabga tayyorgarlik jarayonining pedagogik samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘yin faoliyatini tashkil etishda fasilitatsion yondashuv alohida metodologik ahamiyat kasb etadi. Fasilitatsiya pedagogikada tarbiyachining boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, qo‘llab-quvvatlovchi va hamkor sifatidagi faoliyatini anglatadi. Ushbu yondashuv bolaning ta’lim jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishini ta’minlaydi, uning tashabbuskorligini va mustaqilligini rag‘batlantiradi. K. Rogersning gumanistik pedagogika nazariyasiga ko‘ra, bolaga erkin va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhiti yaratish uning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi. L.S. Vygotskiy esa bolaning rivojlanishi ijtimoiy hamkorlik va faoliyat jarayonida amalga oshishini ta’kidlab, ta’lim jarayonida kattalar va tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatning muhimligini asoslab bergan. Mazkur ilmiy qarashlar fasilitatsion yondashuvning maktabgacha ta’limdagi metodik asoslarini mustahkamlaydi. Amaliyot tahlillari shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’limiy o‘yin faoliyatini tashkil etishda an’anaviy yondashuv ustun bo‘lib, tarbiyachi markazlashgan boshqaruv uslubini qo‘llaydi. Bu holat bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy tashabbusi va erkin faoliyat yuritish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu sababli katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yin faoliyatini fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etish metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yin faoliyatini tashkil etishda fasilitatsion yondashuvning ahamiyatini ilmiy asoslash, tarbiyachi-fasilitatorning pedagogik rolini ochib berish hamda ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Metod turi	**Metod turi**	**Metod turi**	**Metod turi**
Nazariy metodlar	Tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish	Fasilitatsion yondashuv va ta’limiy o‘yin faoliyatiga oid ilmiy adabiyotlarni o‘rganish	Tadqiqotning metodologik asoslarini belgilashga xizmat qiladi
Empirik metodlar	Pedagogik kuzatish	Bolalarning o‘yin jarayonidagi faolligi, tashabbuskorligi va muloqot ko‘nikmalarini kuzatish	O‘yin faoliyatining real pedagogik holatini aniqlaydi
Diagnostik metodlar	Nutqiy va kommunikativ kompetensiyani baholash	Bolalarning ijodiy fikrlashi, nutqiy faolligi va ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash	Rivojlanish dinamikasini o‘lchashda muhim

Katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yin faoliyatini tashkil etishda fasilitatsion yondashuvning samaradorligi ko‘p jihatdan tarbiyachining yangi pedagogik roliga bog‘liq. An’anaviy yondashuvda tarbiyachi ko‘proq boshqaruvchi va nazorat qiluvchi subyekt sifatida ishtirok etsa, fasilitatsion yondashuvda u **jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi, yo‘naltiruvchi va hamkorlikni ta’minlovchi fasilitator** vazifasini bajaradi.

Fasilitator-tarbiyachi o‘yin jarayonida bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy tashabbus ko‘rsatishi hamda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilari bilan ta’limiy o‘yin faoliyatini fasilitatsion yondashuv asosida tashkil etish pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Fasilitatsion yondashuv bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy tashabbuskorlik, kommunikativ faollik va ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ta’limiy o‘yinlar jarayonida tarbiyachining fasilitator sifatidagi roli bolalarni qo‘llab-quvvatlash, ularni hamkorlikka undash va individual imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, qo‘shimcha ta’limiy o‘yin xizmatlarini samarali tashkil etish uchun metodik rejalashtirish, innovatsion texnologiyalar va refleksiv yondashuv zarurligi ilmiy asoslandi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida katta yosh guruhlarida ta’limiy o‘yin faoliyatini tashkil etishda fasilitatsion yondashuvni metodik tizim sifatida joriy etish lozim.

Tarbiyachilar uchun “fasilitator pedagog” kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus trening va seminarlar tashkil etish tavsiya etiladi.

Ta’limiy o‘yinlar mazmuni bolalarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasiga moslashtirilgan bo‘lishi zarur.

O‘yin jarayonida bolalarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi savol-javob, muammoli vaziyat va refleksiya metodlaridan keng foydalanish lozim.

Innovatsion va raqamli o‘yin texnologiyalarini qo‘shimcha ta’lim xizmatlariga integratsiya qilish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Ta’limiy o‘yinlar natijalarini baholashda an’anaviy nazoratdan ko‘ra kompetensiyaviy va diagnostik yondashuv ustuvor bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2019). Toshkent.
2. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Ta’lim-tarbiya sohasini rivojlantirish — taraqqiyot omili*. Toshkent: O‘zbekiston.
3. Abdullayeva, M. (2021). *Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Asqarov, I. (2020). Maktabgacha ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. *Pedagogik ta’lim*, 4(2), 15–19.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MA’NAVIY-AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.

Yusupova Shoxida Xusainovna
Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi.
shohidayusupova549 @gmail.com
Tel raqam:+998974608022
Niyazimbetova Sarvinoz Azimbay qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi 244-guruh talabasi
Tel raqam: +99893 914 01 16

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Raqamli ta’lim vositalari orqali bolalarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari, mas’uliyat, hurmat va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv ilovalar, multimediali materiallar va raqamli o‘yinlarning tarbiyaviy jihatlari ochib berilgan hamda pedagoglar uchun metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya, raqamli texnologiyalar, interaktiv o‘yinlar, tarbiyaviy jarayon, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение цифровых технологий в формировании духовно-нравственных качеств у детей дошкольного возраста. Анализируются возможности использования цифровых образовательных средств для развития у детей моральных ценностей, норм социального поведения, ответственности, уважения и навыков сотрудничества. Раскрываются воспитательные аспекты интерактивных приложений, мультимедийных материалов и цифровых игр, а также представлены методические рекомендации для педагогов.

Ключевые слова: дошкольное образование, духовно-нравственное воспитание, цифровые технологии, интерактивные игры, воспитательный процесс, компетентность.

Abstract. This article examines the importance of digital technologies in the formation of spiritual and moral qualities in preschool children. The possibilities of using digital educational tools to develop moral values, social behavior norms, responsibility, respect, and cooperation skills in children are analyzed. The educational potential of interactive applications, multimedia resources, and digital games is highlighted, and methodological recommendations for educators are provided.

Key words: preschool education, spiritual and moral development, digital technologies, interactive games, educational process, competence.

Kirish

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, xususan, ularning ma’naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ta’lim-tarbiya jarayoniga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli vositalardan oqilona va maqsadli foydalanish bolalarda ijobiy axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Maktabgacha yosh davri shaxs kamolotining poydevori qo‘yiladigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda yaxshilik va yomonlikni farqlash, hurmat, mehr-oqibat, adolat, mas’uliyat kabi ma’naviy-axloqiy sifatlar shakllana boshlaydi. Ushbu jarayonda ta’lim-tarbiya usullarining zamonaviy talablar asosida tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya bolalarda jamiyat tomonidan e’tirof etilgan axloqiy me’yorlar, ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Maktabgacha yoshda bu jarayon ko‘proq o‘yin, taqlid, tasviriy faoliyat va muloqot orqali amalga oshiriladi. Pedagogik nuqtayi nazardan, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim mazmunini vizual va interaktiv shaklda berish yuqori natija beradi. Ma’naviy - axloqiy tarbiyaning mohiyati xulq-atvor, odob -axloq me’yorlari va qoidalaridir. Ular bolalarning so‘zlarida, munosabatlarida, xatti-xarakatlarida namoyon bo‘ladi, ularning xatti-harakatlari, munosabatlarini nazorat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilar:

-madaniy xulq-atvor malakalari,kompitensiyalarini rivojlantirish;

-insonparvarlikning ko‘nikmalarini o‘rgatish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasining mazmuni va usullari ushbu yoshdagi bolalarning xususiyatlariga mos kelishi va eng yaqin axloqiy rivojlanish zonasini ta’minlashi kerak.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya -bu bolaning shaxsini jamiyatning maqsadlarini va g‘oyalariga mos ravishda rivojlanishi bilan pedagogik ta’sir qilish usuli. Bolalarda insonparvarlikni tarbiyalash uchun qo‘llanilayotgan tarbiya usullari insonparvar bo‘lishi kerak. Jamoaviylikni rivojlantirish uchun bolalarda biror ishni bajarish istagi va qobiliyatini rivojlantirish birgalikda o‘ynash. Har bir bolaga g‘amxorlik qilish taqozo etiladigan va faoliyatni tashkil etish zarur. Vatanga muxabbatni anglash-vatanparvarlik va fuqarolikning boshlanishi. Buning uchun esa tarbiyaviy ishni jamoa hayoti bilan bog‘lash zarur bo‘ladi. Bolalarni tarbiyalash yakka usul yoki vositalar bilan amalga oshirilmaydi.

Raqamli texnologiyalar deganda elektron o‘quv resurslari, multimediali taqdimotlar, animatsion lavhalar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar tushuniladi. Ular bolalarda bilish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, axloqiy mavzudagi multfilmlar, ertaklar va o‘yinlar orqali bolalarga to‘g‘ri va noto‘g‘ri xatti-harakatlar farqi sodda va tushunarli tarzda yetkaziladi.

Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta’lim jarayonida turli shakllarda qo‘llanilmoqda. Jumladan, interaktiv doskalar, multimediali taqdimotlar, animatsion lavhalar, mobil ilovalar va ta’limiy raqamli o‘yinlar bolalarda axloqiy tushunchalarni oson va qiziqarli shaklda singdirishga xizmat qiladi. Masalan, ijobiy va salbiy xatti-harakatlarni aks ettiruvchi multfilmlar orqali bolalarda to‘g‘ri xulq-atvor me’yorlari shakllantiriladi.

Raqamli texnologiyalar yordamida bolalarda quyidagi ma’naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish mumkin:

- **Empatiya va hamdardlik** – interaktiv hikoyalar va rolli o‘yinlar orqali;
- **Mas’uliyat va intizom** – qoidaga asoslangan raqamli o‘yinlar yordamida;
- **Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat** – milliy ertaklar va madaniy kontent asosida yaratilgan multimedia materiallar orqali;
- **Ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari** – jamoaviy raqamli faoliyatlar orqali.

Bunda tarbiyachi va ota-onaning nazorati hamda pedagogik rahbarligi muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar faqat vosita bo‘lib, ularni maqsadga muvofiq qo‘llash tarbiyaviy samaradorlikni belgilaydi.

Raqamli ta’lim vositalari yordamida bolalarda mustaqil fikrlash, tanlov qilish va oqibatlarni tushunish ko‘nikmalari rivojlanadi. Axloqiy mazmunga ega bo‘lgan raqamli o‘yinlar bolalarni hamkorlikka, navbat kutishga, boshqalarning fikrini hurmat qilishga o‘rgatadi. Bu esa ijtimoiy

Maktabgacha yoshda axloqiy sifatlar asosan taqlid, o‘yin va muloqot jarayonida shakllanadi.

Raqamli texnologiyalar orqali quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

- ijtimoiy vaziyatlarni animatsiya orqali ko‘rsatish;
- empatiya va hamdardlikni rivojlantiruvchi hikoyalar;
- jamoaviy o‘yinlar orqali hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish;
- muammoli vaziyatlarni yechish orqali axloqiy tanlovni o‘rgatish.

Raqamli vositalarning tarbiyaviy afzalliklari:

1. Vizual va eshitish orqali ta’sir kuchining yuqoriligi.
2. Interaktivlik – bola faol ishtirokchi bo‘ladi.
3. Individual rivojlanish sur’atiga moslashuvchanlik.
4. Real hayotga yaqin vaziyatlarni modellashtirish imkoniyati.

Pedagogning roli va raqamli kompetentligi:

Raqamli texnologiyalar samaradorligi ko‘p jihatdan pedagogning kasbiy tayyorgarligiga bog‘liq. Tarbiyachi texnologiyalarni tanlashda bolalarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va tarbiyaviy maqsadlarni inobatga olishi zarur. Pedagogning raqamli kompetentligi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- texnologik vositalarni samarali qo‘llash;
- kontentni pedagogik jihatdan tanlash;
- bolalarning raqamli xavfsizligini ta’minlash

Shuningdek, raqamli texnologiyalar pedagoglarga tarbiyaviy jarayonni individuallashtirish imkonini beradi. Har bir bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda mos raqamli materiallardan foydalanish tarbiyaviy samaradorlikni oshiradi. Bunda pedagogning nazorati va yo‘naltiruvchi roli muhim bo‘lib, raqamli texnologiyalar yordamchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Ulardan oqilona, maqsadli va pedagogik talablar asosida foydalanish bolalarda ijobiy axloqiy fazilatlar, ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari hamda ma’naviy qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni tarbiyaviy jarayonga samarali integratsiya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
2. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: TDPU, 2019.
3. Babayeva D.B. Ma’naviy-axloqiy tarbiya asoslari. – Toshkent: Barkamol avlod, 2020.
4. Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning pedagogik ahamiyati. – Toshkent, 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI YORDAMIDA SHAKLLANTIRISH

Raxmanova Sarvinoz Murodbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi
+99888862-06-23

Annotatsiya:.Mazkur ishda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini sun’iy intellekt vositalari yordamida shakllantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda 3–7 yoshli bolalarning nutq rivojlanish xususiyatlari, ularning psixologik va pedagogik jihatlari tahlil qilinadi hamda zamonaviy raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni asoslab beriladi. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi mobil ilovalar, interaktiv o‘yinlar, ovozni aniqlash va tahlil qilish dasturlari orqali bolalarning so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish va bog‘lanishli nutqini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: nutq, videorolik,dastur, interaktiv o‘yinlar, mobil ilova

Аннотация: В данной работе рассматривается вопрос формирования речи детей дошкольного возраста с использованием средств искусственного интеллекта. В исследовании анализируются особенности речевого развития детей 3–7 лет, а также их психологические и педагогические аспекты, обосновывается роль современных цифровых технологий в образовательном процессе. Рассматриваются возможности повышения словарного запаса детей, формирования правильного произношения и развития связной речи с помощью мобильных приложений на основе искусственного интеллекта, интерактивных игр, а также программ распознавания и анализа речи.

Ключевые слова: речь, видеоролик, программа, интерактивные игры, мобильное приложение

Annotation: This paper examines the issue of developing speech in preschool children through the use of artificial intelligence tools. The study analyzes the characteristics of speech development in children aged 3–7, as well as their psychological and pedagogical aspects, and substantiates the role of modern digital technologies in the educational process. It explores the possibilities of expanding children’s vocabulary, improving correct pronunciation, and developing coherent speech through AI-based mobile applications, interactive games, and speech recognition and analysis programs.

Keywords: speech, video clip, program, interactive games, mobile application

Maktabgacha yosh davri bolalar nutqining eng faol shakllanadigan bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning lug‘at boyligi kengayadi, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalari shakllanadi hamda bog‘lanishli nutqi rivojlanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish nutq o‘stirish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun’iy intellekt asosida yaratilgan mobil ilovalar, interaktiv o‘yinlar, videoroliklar va ovozni aniqlash dasturlari bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim berish imkonini yaratadi. Bunday vositalar orqali bolalarning so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish, eshitish va gapirish ko‘nikmalarini mustahkamlash mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalar bolalarda ta’limga qiziqishni kuchaytiradi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Maktabgacha yosh davri bola shaxsining har tomonlama rivojlanishida, ayniqsa nutq shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan 3–7 yosh oralig‘ida bolaning lug‘at boyligi jadal ravishda ortadi, tovush madaniyati shakllanadi, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish hamda bog‘lanishli nutq ko‘nikmalari rivojlanadi. Nutqning yetarli darajada rivojlanishi bolaning tafakkuri, muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuvi va keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tizimida nutq o‘stirish masalasi ustuvor vazifalardan biri sanaladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan bir paytda, sun’iy intellekt vositalarini ta’lim jarayoniga joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan mobil ilovalar, interaktiv o‘yinlar, videoroliklar, ovozni aniqlash va tahlil qilish dasturlari bolalarning nutqini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Mazkur texnologiyalar bolaning individual xususiyatlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasini hisobga olgan holda moslashtirilgan topshiriqlarni taqdim etish imkonini beradi.

Masalan, ovozni aniqlash dasturlari yordamida bolaning talaffuzi tahlil qilinib, xatolar aniqlanadi va to‘g‘rilash bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Interaktiv o‘yinlar orqali esa bolalar yangi so‘zlarni o‘rganadi, ularni gapda qo‘llashni mashq qiladi hamda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Videorolik va multimediya materiallari eshitish va ko‘rish orqali qabul qilishni kuchaytirib, nutqni tezroq va samaraliroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Bunday yondashuv ta’lim jarayonini qiziqarli, dinamik va bolaga yo‘naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda pedagogning roli ham muhim ahamiyatga ega. Texnologiyalar an’anaviy ta’limni to‘liq almashtirmaydi, balki uni to‘ldiradi va boyitadi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, maktabgacha ta’lim tizimida sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish bolalar nutqini shakllantirish jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish hamda

barkamol avlodni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.Maktabgacha ta’lim tizimida sun’iy intellekt vositalaridan oqilona va maqsadli foydalanish bolalar nutqini samarali shakllantirishga, ta’lim sifatini oshirishga hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etishga xizmat qiladi.

1. Adaptiv (moslashuvchan) o‘qitish tizimlari

Zamonaviy sun’iy intellekt tizimlari bolalarning javoblari, talaffuzi va topshiriqlarni bajarish tezligiga qarab o‘quv materialini avtomatik ravishda moslashtira oladi. Masalan, agar bola ma’lum tovushni noto‘g‘ri talaffuz qilsa, dastur aynan shu tovush ishtirok etgan qo‘shimcha mashqlarni taklif etadi. Bu individual yondashuvni kuchaytiradi va nutqdagi kamchiliklarni erta aniqlash imkonini beradi.

2. Multimodal o‘qitish (audio + vizual + interaktiv)

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar ma’lumotni ko‘rish, eshitish va harakat orqali birgalikda qabul qilganda samaradorlik oshadi. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar animatsiya, ovozli ko‘rsatmalar va interaktiv topshiriqlarni birlashtirib, nutqni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Sun’iy intellekt yordamida erta diagnostika

AI tizimlari bolalarning nutqidagi kechikishlar yoki fonetik buzilishlarni erta aniqlashda yordam beradi. Bu esa nutq nuqsonlarini o‘z vaqtida bartaraf etish, maktabga tayyorgarlik darajasini oshirish va keyingi o‘qish jarayonidagi qiyinchiliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

4. Ota-onalar bilan integratsiya

Ko‘plab zamonaviy mobil ilovalar ota-onalar uchun maxsus monitoring panelini taqdim etadi. U orqali bola nechta yangi so‘z o‘rganganligi, qaysi tovushlarda qiynalayotgani va umumiy rivojlanish ko‘rsatkichi haqida ma’lumot olish mumkin. Bu esa “bog‘cha–ota-ona” hamkorligini mustahkamlaydi.

6. Etik va xavfsizlik masalalari

Sun’iy intellektdan foydalanishda bolalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, ekran vaqtini me’yorlash va texnologiyani nazorat ostida qo‘llash muhim hisoblanadi. AI vositalari yordamchi vosita sifatida qo‘llanilishi, jonli muloqot va an’anaviy o‘yinlarni to‘liq almashtirmasligi kerak.Umuman olganda, sun’iy intellekt maktabgacha ta’limda nafaqat nutqni rivojlantirish, balki bolalarning tafakkuri, eslab qolish qobiliyati va muloqot madaniyatini shakllantirishda ham katta imkoniyatlar yaratmoqda. Eng muhim jihat — texnologiyani pedagogik maqsadga muvofiq va me’yor asosida qo‘llashdir.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt asosidagi interaktiv dasturlar, raqamli platformalar, ovozli yordamchilar hamda nutqni tahlil qiluvchi texnologiyalar bolalarda so‘z boyligini oshirish, talaffuzni to‘g‘rilash, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil fikrlashni shakllantirishda samarali pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. To‘xtayeva S. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2.Elkonin D.B. Bola psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
3. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4.Russell S., Norvig P. Sun’iy intellekt: zamonaviy yondashuv. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.

www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi hukumat portali.

PEDAGOGIK IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Sobirova Nafisa Yangiboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirish va rivojlantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o‘rni tahlil qilinadi. Pedagogik identifikatsiya o‘qituvchining o‘zini kasbiy hamjamiyatning bir qismi sifatida his qilishi va o‘z kasbiy rollarini anglash jarayoni sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar va simulyatsion ta’lim muhitlarining pedagogik "Men" konsepsiyasini rivojlantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik identifikatsiya, ta’lim texnologiyalari, kasbiy kompetensiya, raqamli pedagogika, refleksiv yondashuv, pedagogik mahorat, interfaol ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируется роль современных образовательных технологий в формировании и развитии профессиональной идентичности будущих учителей. Педагогическая идентификация рассматривается как процесс восприятия учителем себя как части профессионального сообщества и понимания своей профессиональной роли. В статье обосновывается эффективность цифровых технологий, интерактивных методов и имитационных учебных сред в развитии концепции педагогического «я».

Ключевые слова: педагогическая идентичность, образовательные технологии, профессиональная компетентность, цифровая педагогика, рефлексивный подход, педагогические навыки, интерактивное образование.

Abstract. This article analyzes the role of modern educational technologies in the formation and development of professional identity of future teachers. Pedagogical identification is considered as a process of a teacher's perception of himself as part of a professional community and understanding of his professional role. The article substantiates the effectiveness of digital technologies, interactive methods and simulation learning environments in developing the concept of the pedagogical "I".

Keywords: pedagogical identity, educational technologies, professional competence, digital pedagogy, reflexive approach, pedagogical skills, interactive education.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimidagi transformatsiya jarayonlari o‘qituvchi shaxsiga bo‘lgan talablarni tubdan o‘zgartirdi. Endilikda o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki fasilitator,

moderator va dizayner rollarini ham bajarishi lozim. Bu jarayonda pedagogik identifikatsiya - mutaxassisning o‘z kasbiy qadriyatlarini anglashi va o‘zini ushbu sohada namoyon eta olish darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy dunyoda ta’lim tizimi shunchaki bilimlar transferi (uzatish) maskani bo‘lishdan to‘xtab, shaxsning ijtimoiy va kasbiy shakllanish laboratoriyasiga aylandi. Bugungi globallashuv va raqamlashtirish davrida pedagogning asosiy vazifasi nafaqat axborot berish, balki o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, kreativlik va raqamli savodxonlikni shakllantirishdan iboratdir. Biroq, bu vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun pedagog avvalo o‘zining kasbiy qiyofasini - **pedagogik identifikatsiyasini** aniq anglab olishi lozim.

Pedagogik identifikatsiya - bu o‘qituvchining "Men kimman?", "Mening jamiyatdagi rolim qanday?" va "Men qanday qadriyatlarga tayanaman?" degan savollarga ichki javobidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z kasbiy identifikatsiyasiga ega bo‘lmagan o‘qituvchilar ko‘pincha "professional yonish" (burnout) sindromiga duch kelishadi va ta’limdagi o‘zgarishlarga moslasha olmaydilar.

Asosiy qism

1. Pedagogik identifikatsiya tushunchasi

Pedagogik identifikatsiya - bu murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u quyidagi uchta komponentni o‘z ichiga oladi:

Kognitiv: Kasbiy bilimlar va o‘qituvchi standarti haqidagi tasavvurlar.

Affektiv: Kasbga bo‘lgan hissiy munosabat, mas’uliyat va etika.

Xulq-atvor: Amaliy faoliyatda pedagogik mahoratni namoyish etish.

2. Ta’lim texnologiyalarining roli. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari identifikatsiya jarayonini jadallashtiruvchi katalizator vazifasini o‘taydi. Raqamli simulyatsiyalar: Virtual sinfxona muhiti bo‘lajak o‘qituvchilarga xavfsiz muhitda real pedagogik vaziyatlarni boshqarish imkonini beradi. Bu ularning o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Loyiha qidiruv texnologiyalari: Talabalar (bo‘lajak o‘qituvchilar) texnologiyalar yordamida mustaqil dars ishlanmalarini yaratish orqali o‘zlarining ijodiy va professional "Men"ini kashf etadilar.

Video-tahlil va Refleksiya: O‘z dars jarayonlarini video formatda tahlil qilish (Micro-teaching) pedagogga o‘ziga tashqaridan nazar solish va kamchiliklarni tuzatish imkonini beradi, bu esa o‘z-o‘zini identifikatsiya qilishning eng yuqori bosqichidir.

3. Texnologik muhitda identifikatsiyani shakllantirish bosqichlari

Ta’lim texnologiyalari yordamida pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishni quyidagi jadval orqali ifodalash mumkin:

Bosqich	Qo‘llaniladigan texnologiya	Natija
Moslashuv	LMS platformalari (Moodle, Canvas)	Kasbiy nazariy bilimlarni o‘zlashtirish
Faollashuv	Gamifikatsiya va interfaol metodlar	Kasbiy qiziqish va motivatsiyaning ortishi
Integratsiya	VR/AR va bulutli texnologiyalar	Kasbiy "Men" konsepsiyasining barqarorlashuvi

Hozirgi vaqtda ta’lim texnologiyalari (EdTech) ushbu identifikatsiya jarayonini shakllantirishda yangi gorizontlarni ochmoqda. Agar ilgari o‘qituvchi identifikatsiyasi faqat an’anaviy dars berish uslubi orqali shakllangan bo‘lsa, bugun:

1. **Sun’iy intellekt va tahliliy vositalar** o‘qituvchiga o‘z ish faoliyatini ob’ektiv baholashga yordam bermoqda;
2. **Gibrid ta’lim modellari** pedagogdan moslanuvchanlik va yangi rollarni (tyutor, mentor) qabul qilishni talab qilmoqda;
3. **Raqamli o‘quv muhiti** o‘qituvchining individual brendi va kasbiy imijini yaratish uchun maydon bo‘lib xizmat qilmoqda.

Raqamli muhitda pedagogik rollarning transformatsiyasi

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘qituvchining an’anaviy "axborot yetkazib beruvchi" rolidan "ta’limiy dizayner" va "kognitiv mentor" roliga o‘tishini ta’minlaydi. Bu jarayon pedagogik identifikatsiyaning qayta shakllanishiga olib keladi:

Fasilitatsiya ko‘nikmasi: Texnologiyalar darsning texnik qismini (test olish, ma’lumot tarqatish) o‘z zimmasiga oladi, bu esa o‘qituvchiga o‘quvchilar bilan individual ishlash va ularning kreativligini boshqarish imkonini beradi.

Texnologik o‘zlik (Technological Self): Pedagog o‘zini zamonaviy vositalarni (masalan, sun’iy intellekt yoki interfaol doskalar) boshqaruvchi mutaxassis sifatida his qila boshlaydi, bu esa uning o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchini (self-efficacy) oshiradi.

2. Refleksiv texnologiyalar — kasbiy o‘sish ko‘zgusi

Pedagogik identifikatsiyaning asosi — bu refleksiya (o‘z faoliyatini tahlil qilish). Ta’lim texnologiyalari bu jarayonni ob’ektivlashtiradi:

Video-annotatsiya vositalari: O‘qituvchi o‘z darsini yozib olib, maxsus dasturlar yordamida (masalan, VEO yoki Swivl) o‘zining nutqi, harakati va o‘quvchilar bilan aloqasini soniyalarda tahlil qiladi.

E-Portfolio: Bu shunchaki hujjatlar to‘plami emas, balki pedagogning kasbiy yo‘li, yutuqlari va dinamikasini ko‘rsatuvchi raqamli pasportdir. Portfolioni shakllantirish jarayonida o‘qituvchi o‘zining professional "Men"ini vizuallashtiradi.

3. Kollektiv identifikatsiya va tarmoqli hamjamiyatlar

Pedagogik identifikatsiya nafaqat individual, balki ijtimoiy jarayondir. Ta’lim texnologiyalari "yopiq sinf" tushunchasini yo‘qotib, o‘qituvchini global hamjamiyatga integratsiya qiladi:

Professional o‘quv tarmoqlari (PLN): Telegram, LinkedIn yoki maxsus pedagogik platformalar orqali o‘qituvchi xalqaro tajriba almashadi.

Birgalikdagi kreativlik: "Cloud" (bulutli) texnologiyalarda (Google Workspace, Canva) hamkasblar bilan birga loyihalar yaratish o‘qituvchida "men hamkasblarim orasida munosib o‘ringa egaman" degan hissiyotni uyg‘otadi.

Pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishda ta’lim texnologiyalari quyidagi **uchta funksiyani** bajaradi:

1. **Instrumental funksiya:** Ish faoliyatini yengillashtirish orqali ijodga vaqt ajratish.
2. **Kognitiv funksiya:** Yangi bilimlarni egallash orqali intelektual nufuzni oshirish.
3. **Psixologik funksiya:** Muvaffaqiyatli raqamli tajriba orqali kasbiy g‘ururni shakllantirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta’lim texnologiyalari shunchaki o‘qitish vositasi emas, balki pedagogning shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo‘lgan intellektual muhitdir. Texnologik vositalar yordamida bo‘lajak mutaxassis o‘z kasbining ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini chuqurroq anglaydi, bu esa ta’lim sifatining oshishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xizmat qiladi. Pedagogik identifikatsiyani rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Chunki ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki shaxsning o‘zligini anglash, ijtimoiy va kasbiy o‘rnini belgilash jarayoni ham amalga oshiriladi. Bu jarayonda ta’lim texnologiyalari muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchini ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shaxsga yo‘naltirilgan, interaktiv va innovatsion metodlar orqali o‘quvchilarda o‘ziga ishonch, mas’uliyat va kasbiy yo‘nalish shakllanadi. Natijada pedagogik identifikatsiya jarayoni samarali kechadi.

Shu bois, ta’lim texnologiyalaridan oqilona va maqsadli foydalanish o‘qituvchining kasbiy mahorati bilan chambarchas bog‘liqdir. Pedagog zamonaviy yondashuvlarni qo‘llagan holda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, ularni qo‘llab-quvvatlashi va rivojlantirishi zarur. Umuman olganda, ta’lim texnologiyalari pedagogik identifikatsiyani shakllantirish va rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, barkamol, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. "Ta’limda innovatsion texnologiyalar". – Toshkent: "Iste’dod", 2008.
3. Beauchamp, C., & Thomas, L. (2009). "Understanding teacher identity: An overview of issues in the literature and implications for teacher education". Teaching and Teacher Education.
4. Sayidahmedov N. "Yangi pedagogik texnologiyalar". – Toshkent: "Markaz", 2003.
5. UNESCO Report (2023). "Technology in education: A tool on whose terms?".

4-SHO‘BA. RAQAMLI MUHITDA IJTIMOIY JARAYONLAR, BOSHQARUV, HUQUQIY MUAMMOLARNI O‘RGANISH VA TAHLIL QILISH YO‘LLARI

ZAMONAVIY YENGIL ATLETIKADA SUN’IY INTELLEKTNING O‘RNI VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI

Urganch davlat pedagogika instituti v.b. professor
Sherov Zokir To’yliyevich
E-mail: sherov77@list.ru
Urganch davlat pedagogika instituti Yengil atletika yo‘nalishi 1-kurs talabasi
Jumaniyazov Javoxir Javlonbek o‘g‘li

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy yengil atletika sportida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining tutgan o‘rni, amaliy qo‘llanilish yo‘nalishlari hamda kelajakdagi rivojlanish istiqbollari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sun’iy intellektning sportchining texnik tayyorgarligini baholash, biomexanik va biometrik monitoringni amalga oshirish, mashg‘ulot yuklamalarini individuallashtirish, jarohatlar xavfini oldindan aniqlash, psixologik holatni baholash hamda sport natijalarini prognozlashdagi imkoniyatlari yoritib berilgan. Shuningdek, SI asosida ishlovchi aqlli sensorlar, raqamli tahlil platformalari va mobil ilovalarning mashg‘ulot jarayonini optimallashtirishdagi ahamiyati ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish sportchilar salohiyatini maksimal darajada ochib berish, murabbiylik faoliyatini ilmiy asoslash va mashg‘ulot samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari yengil atletika mashg‘ulot tizimini takomillashtirish va sportda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, yengil atletika, sport texnologiyalari, mashg‘ulot jarayoni, sport tahlili, sportchi monitoring,rati, mashg‘ulotni optimallashtirish, biometrik monitoring

Аннотация. В этой статье рассматривается роль технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современном легкоатлетическом спорте, их практическое применение и перспективы дальнейшего развития. В исследовании освещены возможности искусственного интеллекта в оценке технической подготовки спортсмена, осуществлении биомеханического и биометрического мониторинга, индивидуализации тренировочных нагрузок, предварительном определении риска травм, оценке психологического состояния и прогнозировании спортивных результатов. Также отмечена важность интеллектуальных датчиков, цифровых аналитических платформ и мобильных приложений, работающих на основе ИИ, для оптимизации тренировочного процесса. В статье объясняется, что использование технологий искусственного интеллекта является важным фактором максимального раскрытия потенциала спортсменов, научного обоснования их тренерской деятельности и повышения эффективности занятий. Результаты исследования имеют научно-практическое значение в совершенствовании системы легкоатлетических занятий и внедрении цифровых технологий в спорт.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, лёгкая атлетика, спортивные технологии, тренировочный процесс, спортивная аналитика, мониторинг спортсмена , оптимизация тренировок, биометрический мониторинг

Abstract. This article examines the role of artificial intelligence (SI) technologies in modern athletics, their practical application and prospects for further development. The study highlights the possibilities of artificial intelligence in assessing the technical training of an athlete, carrying out biomechanical and biometric monitoring, individualizing training loads, preliminary determination of the risk of injuries, assessing the psychological state and predicting sports results. The importance of intelligent sensors, digital analytical platforms and SI-based mobile applications to optimize the training process was also noted. The article explains that the use of artificial intelligence technologies is an important factor in maximizing the potential of athletes, the scientific justification of their coaching activities and increasing the efficiency of classes. The results of the study are of scientific and practical importance in improving the system of athletics and introducing digital technologies into sports.

Keywords: Artificial intelligence, athletics, sports technology, training process, sports analytics, athlete monitoring, training optimization, biometric monitoring

XXI asr texnologik taraqqiyot asriga aylandi. Axborot texnologiyalari, sun’iy intellekt, robototexnika, katta ma’lumotlar (Big Data) va boshqa ilg‘or texnologiyalar bugungi kunda nafaqat ishlab chiqarish va tibbiyot, balki sport sohasida ham keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, yuqori natijalarga erishish, sportchilarning mashg‘ulotlarini individuallashtirish, jarohatlarning oldini olish va samaradorlikni oshirish kabi masalalarda sun’iy intellekt texnologiyalari o‘zining dolzarbligi va foydaliligini isbotlamoqda. Yengil atletika — bu insonning jismoniy salohiyatini maksimal darajada namoyon qiluvchi sport turi bo‘lib, unda yugurish, sakrash, uloqtirish va ko‘pkurash kabi yo‘nalishlar mavjud. Ushbu sport turida har bir harakat millimetr va millisekund aniqligida bajarilishi lozim. Shunday sharoitda sportchining texnikasi, harakat traektoriyasi, nafas olish ritmi, kuch taqsimoti kabi ko‘rsatkichlarini an’anaviy metodlar asosida kuzatish va tahlil qilish murakkab jarayon bo‘lib qolmoqda. Shu bois, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish yengil atletika mashg‘ulotlarini zamonaviy, ilmiy va samarali yo‘nalishda tashkil etishning muhim sharti sifatida qaralmoqda. Bugungi kunga kelib, yengil atletikada sun’iy intellektning bir qator amaliy imkoniyatlari mavjud: sportchining harakatlarini raqamli tahlil qilish, yuklama va tiklanish jarayonlarini avtomatik boshqarish, texnik-taktik xatolarni aniqlash, individual mashg‘ulot dasturlarini ishlab chiqish, musobaqa natijalarini prognozlash, psixologik holatni monitoring qilish va boshqa ko‘plab yo‘nalishlarda sun’iy intellekt yordamida ilgari qo‘l yetmagan yutuqlarga erishish mumkin bo‘lmoqda. Ayni paytda dunyo miqyosida sun’iy intellekt asosida ishlovchi dasturlar, mobil ilovalar, aqlli sensorlar va murabbiy-assistentlar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bu esa sportchiga o‘z salohiyatini to‘liq ochib berish, murabbiyga esa tahlil va boshqaruv jarayonlarini soddalashtirish imkonini bermoqda.

Mazkur tezisda zamonaviy yengil atletikada sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilish yo‘nalishlari, ularning sport natijalariga ta’siri, shuningdek, kelajakdagi rivojlanish istiqbollari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari yengil atletika bo‘yicha mashg‘ulot jarayonini takomillashtirish, ilg‘or texnologiyalardan oqilona foydalanish va sportchilar salohiyatini maksimal darajada ochib berishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy sport mashg‘ulotlarida texnologiyalarning, xususan sun’iy intellekt (SI) vositalarining joriy etilishi sportchilarning jismoniy, texnik va psixologik tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, har bir soniyada yuqori aniqlik va kuchli

koordinatsiyani talab qiluvchi engil atletika turlari uchun sun’iy intellekt funksional jihatdan keng imkoniyatlar yaratadi. Quyida SI’ning engil atletikadagi asosiy funksional yo‘nalishlari keltiriladi: Texnika tahlili va biomexanik monitoring. Yugurish, sakrash va uloqtirish kabi harakatlar sportchidan mukammal texnikani talab qiladi. SI algoritmlari yuqori tezlikda harakatlarni tahlil qilib, quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:Harakat traektoriyasini aniqlash; Tayoqqa tayanish burchagi, sakrash burchagi yoki oyoq bilan yerga urilish nuqtalarini hisoblash; Harakatlardagi texnik xatolarni aniqlash va avtomatik tavsiyalar ishlab chiqish. Misol uchun, sakrash texnikasida sportchining havoga ko‘tarilish burchagi va yerga tushish texnikasi millisekundlar ichida tahlil qilinib, unga to‘g‘rilash bo‘yicha takliflar beriladi. Mashg‘ulot jarayonini individuallashtirish. An’anaviy yondashuvda mashg‘ulot rejasi ko‘proq umumlashtirilgan tarzda tuziladi. Sun’iy intellekt esa: Sportchining yurak urish chastotasi, nafas olish ritmi, mushak faolligi kabi biometrik ma’lumotlarni real vaqtda qayd etadi;Tana harorati, charchoq darajasi va tiklanish tezligini hisobga olib yuklamani optimallashtiradi; Shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatib borib, har bir sportchi uchun individual dastur ishlab chiqadi.Bu yondashuv yuklamaning haddan tashqari ortib ketishiga yoki kamayishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Natijalarni prognozlash va monitoring qilish. SI o‘tgan musobaqalar, mashg‘ulotlar va tibbiy ma’lumotlar asosida sportchining: Kelgusi natijalarini prognoz qilish; Raqobatchilar fonida holatini baholash; Optimal tayyorgarlik davrini aniqlash; Formaning eng yuqori nuqtasini oldindan rejalashtirish imkonini yaratadi.Bu murabbiylarga tayyorgarlik siklini aniq rejalashtirishga yordam beradi.Jarohatlar xavfini oldindan aniqlash. Engil atletika sportchilari, ayniqsa sakrovchilar va yuguruvchilar mushaklar, bo‘g‘imlar va paylarga ortiqcha yuk tushishi tufayli ko‘p hollarda jarohat oladilar. SI algoritmlari:Harakatlardagi mikroskopik o‘zgarishlarni aniqlaydi; Yallig‘lanish va charchash belgilari bo‘yicha ogohlantiradi; Jarohat ehtimolini prognoz qilib, profilaktik tavsiyalar ishlab chiqadi.Bu orqali sportchi sog‘ligini asrash va barqaror natijalarni ta’minlash mumkin. Psixologik holat va stress monitoring. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan maxsus dasturlar sportchining emotsional holati, stress darajasi, motivatsiya darajasini aniqlashda qo‘l keladi. Bu orqali musobaqa oldidan psixologik tayyorgarlikni yaxshilash; Individual ruhiy qo‘llab-quvvatlash choralarini ishlab chiqish; Sportchining psixo-emotsional barqarorligini ta’minlash mumkin. Sun’iy intellektning engil atletikadagi funksional roli juda keng bo‘lib, u sportchining texnikasini chuqur tahlil qilishdan tortib, fiziologik va psixologik monitoring, yuklamani boshqarish hamda natijalarni prognozlashgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Bu esa sport mashg‘ulotlarini ilg‘or, ilmiy asoslangan va natijadorlikka yo‘naltirilgan tizimga aylantirishda muhim ahamiyatga ega. Yaqin kelajakda SI texnologiyalarining yanada takomillashuvi bilan engil atletika mashg‘ulotlarida inqilobiy yondashuvlar yuzaga kelishi kutilmoqda. Sportchilarning yuksak natijalarga erishishi, asosan, to‘g‘ri tashkil etilgan va individual xususiyatlarga moslashtirilgan mashg‘ulot tizimiga bog‘liq. Engil atletika mashg‘ulotlarida har bir yugurish, sakrash yoki uloqtirish harakati millimetr va millisekund darajasidagi aniqlikni talab qiladi. Shunday murakkab jarayonda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish sport mashg‘ulotlarini ilmiy asoslangan, maqsadga yo‘naltirilgan va individuallashtirilgan holatga olib chiqadi. Sportchining holatini real vaqt rejimida kuzatish.Mashg‘ulot davomida sportchining jismoniy holatini doimiy ravishda nazorat qilish samaradorlikni oshirishda asosiy omillardan biridir. SI yordamida:Yurak urish tezligi, nafas olish ritmi, tana harorati, qon bosimi kabi biometrik ko‘rsatkichlar maxsus qurilmalar orqali uzluksiz

kuzatiladi;Bu ko‘rsatkichlar real vaqt rejimida SI algoritmlariga uzatiladi va darhol tahlil qilinadi;Tahlil natijasida sportchining charchoq darajasi, yuklamani ko‘tarish salohiyati va tiklanish holati aniqlanadi. Natijada murabbiy sportchining ayni vaqtdagi holatiga mos mashg‘ulotni davom ettirish yoki to‘xtatish qarorini aniq asosda qabul qiladi. Mashg‘ulot yuklamasini individuallashtirish. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan tizimlar har bir sportchining individual xususiyatlarini chuqur tahlil qilish orqali:Mashg‘ulot rejasini individual ravishda moslashtirish imkonini beradi; Yuklama hajmi va intensivligini sportchining tayyorgarlik bosqichi, salomatlik holati va tiklanish tezligiga qarab avtomatik ravishda belgilaydi; Har bir sportchining organizmiga mos optimal yuklama rejimini yaratadi. Bu esa sportchining ortiqcha charchashi yoki jarohat olib qolish xavfini kamaytiradi, natijadorlik esa oshadi. Mashg‘ulot samaradorligini tahlil qilish.Har bir mashg‘ulotdan keyin natijalarni tahlil qilish orqali sportchining rivojlanish sur’atini baholash juda muhimdir. SI bu borada: Har bir mashg‘ulotda olingan ko‘rsatkichlarni avtomatik tarzda tahlil qiladi; Oldingi mashg‘ulotlar bilan solishtirib rivojlanish dinamikasini ko‘rsatadi; Mashg‘ulot samaradorligini vizual grafiklar va statistik ko‘rinishda taqdim etadi; O‘zgarishlar asosida keyingi mashg‘ulot uchun aniq tavsiyalar ishlab chiqadi. Bu esa murabbiy uchun strategik qarorlarni asosli qabul qilish imkonini beradi.

Tana tiklanishi va dam olish jarayonini nazorat qilish. Yuqori intensivlikdagi mashg‘ulotlardan so‘ng sportchining organizmi sifatli tiklanishga muhtoj bo‘ladi. Sun’iy intellekt bu bosqichda: Tana harorati, yurak urish tezligi, uyqu sifati, mushaklar tonusi kabi ko‘rsatkichlar asosida sportchining tiklanish darajasini baholaydi; Tiklanish jarayoni yetarli bo‘lmagan hollarda yuklamani kamaytirish yoki mashg‘ulotni o‘zgartirish bo‘yicha tavsiyalar beradi; Sifatli dam olishni ta’minlash orqali sportchining sog‘lig‘ini saqlab qolish va keyingi mashg‘ulotlarga optimal tayyorgarligini kafolatlaydi.Maqsadga yo‘naltirilgan mashg‘ulot strategiyasini ishlab chiqish.Sun’iy intellekt ilgari to‘plangan katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data) asosida: Sportchining natijalarini prognozlash; Musobaqalarga tayyorgarlikning optimal bosqichlarini belgilash; Murabbiy va sportchi o‘rtasida raqamli mashg‘ulot strategiyasini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Bu yondashuv nafaqat hozirgi mashg‘ulotlarni, balki uzoq muddatli sport rivojlanishini ham rejalashtirish imkonini beradi.Sun’iy intellekt yengil atletika mashg‘ulotlarini optimallashtirishda keng ko‘lamli vazifalarni bajaradi. U sportchining holatini doimiy nazorat qilish, mashg‘ulotni individuallashtirish, yuklamani boshqarish, tiklanish jarayonini nazorat qilish hamda mashg‘ulot samaradorligini tahlil qilish orqali ilmiy asoslangan va natijador mashg‘ulot tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa sportchining sog‘lig‘i va natijasini muvozanatli rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Zamonaviy yengil atletika sporti texnologik rivojlanishlar bilan bevosita integratsiyalashmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining sport mashg‘ulotlariga joriy etilishi mashg‘ulot jarayonining sifati, samaradorligi va xavfsizligini tubdan oshirmoqda. SI sportchining texnika tahlili, yuklama boshqaruvi, tiklanish monitoringi, jarohatlarning oldini olish, psixologik tayyorgarlikni baholash hamda natijalarni prognozlash kabi qator funksiyalarni amalga oshira oladi. Yengil atletikada harakatlarning aniqligi, tezligi va taktik jihatdan to‘g‘ri bajarilishi yuqori natijalarni belgilab beruvchi asosiy omillardir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, sun’iy intellekt mashg‘ulot tizimining har bir bosqichini optimallashtirish, murabbiy va sportchi o‘rtasidagi samarali hamkorlikni ta’minlash, mashg‘ulot va dam olish davrlarini muvozanatli tashkil qilishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Kelajakda sun’iy intellekt asosidagi algoritmlar, aqlli qurilmalar va tahlil platformalari yanada takomillashib, yengil atletika mashg‘ulotlarini to‘liq raqamlashtirishga, mashg‘ulot strategiyalarini avtomatlashtirishga hamda sportchilarning shaxsiy salohiyatini maksimal darajada ochib berishga xizmat qiladi. Shunday qilib, sun’iy intellekt yengil atletikada nafaqat zamonaviy yordamchi vosita, balki kelajak sportini shakllantiruvchi strategik texnologiyaga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, S. (2022). Sportda innovatsion texnologiyalar va ularning qo‘llanilishi. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti.
2. Karimov, N., & Ortiqboev, R. (2021). Yengil atletika nazariyasi va uslubiyoti. Toshkent: “Fan va texnologiya”.
3. Tursunov, I. (2023). Sun’iy intellekt asoslari va sportda qo‘llanilishi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Anderson, D. & Rainoldi, A. (2020). Artificial Intelligence in Sports: Applications and Perspectives. Springer Nature.
5. Huber, M. & Rieder, R. (2021). AI and Performance Optimization in Athletics. Journal of Sports Sciences, 39(7), 1010–1024.
6. Jones, R., & Smith, A. (2022). Data Analytics and Machine Learning in Track and Field Sports. International Journal of Sports Technology, 14(3), 215–229.
7. Catapult Sports (2024). Using Wearable Technology and AI to Improve Athletic Performance. www.catapultsports.com
8. International Association of Athletics Federations (IAAF). (2023). AI-Based Tools in Coaching and Athlete Development. Lausanne: IAAF Publications.
9. OpenAI (2024). Applications of Machine Learning and AI in Human Performance Analysis. https://openai.com/research
10. Molchanov, P.V. (2021). Tsifrovizatsiya sportivnoy podgotovki: opyt i perspektivy. Moskva: Sportivnaya nauka.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA MULOQOT VA IJTIMOIY HAMKORLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Urganch davlat pedagogika instituti “Jismoniy madaniyat” kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, professor
Matnazarov O‘ktam Latipovich
e-mail: mr.sport1965@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida muloqot va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari pedagogik imkoniyatlari. Ta’lim jarayonida muloqotning yangi formatlarini yaratish orqali onlayn forumlar, videokonferensiyalar, virtual laboratoriyalar va ijtimoiy tarmoqlardagi o‘quv hamjamiyatlar yoshlarga turli nuqtai nazarlarni o‘rganishi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, texnologiya, muloqot, pedagogik imkoniyat, transformatsiya, fidbek, interfaol, model, ta’limiy, kollaborativ vosita.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности образовательных технологий, развивающих коммуникацию и социальное сотрудничество в цифровой образовательной среде. Представлены идеи о том, как создание новых форматов общения в образовательном процессе, таких как онлайн-форумы, видеоконференции, виртуальные лаборатории и учебные сообщества в социальных сетях, позволяет молодежи изучать различные точки зрения.

Ключевые слова: образование, технология, коммуникация, педагогические возможности, трансформация, обратная связь, интерактивный, модель, образовательный, средство коллаборации.

Annotation: This article examines the pedagogical potential of educational technologies that promote communication and social interaction in digital learning environments. It suggests that online forums, video conferences, virtual laboratories, and learning communities on social networks can help young people learn about different perspectives by creating new formats of communication in the educational process.

Keywords: education, technology, communication, pedagogical opportunity, transformation, feedback, interactive, model, educational, collaborative tool.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari; 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3904-son “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2019 yil 16 yanvardagi PQ-4119-son “Ta’lim sifatini nazorat qilish tizmini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari hamda mazkur faoliyat bilan bog‘liq boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlashda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Zamonaviy ta’lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonini boshdan kechirayotgan bir paytda raqamli ta’lim muhiti shaxsning muloqot va ijtimoiy hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning eng samarali pedagogik makoniga aylanmoqda. Bu muhitda ta’lim jarayoni faqat axborot uzatish yoki bilim berish emas, balki interfaol muloqot, hamjihat bilim yaratish va ijtimoiy anglashuvga asoslangan jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Raqamli muhitning o‘ziga xos xususiyati uning interaktivligi, ochiqligi, jamoaviy ishtirok va shaxsiylashtirilgan o‘qish imkoniyatlarini yaratishidir. Pedagogik nuqtai nazardan raqamli ta’lim muhiti an’anaviy ta’lim modellarini yangi bosqichga ko‘taradi: u o‘qituvchi va talaba o‘rtasida sub’ekt-sub’ekt munosabatini kuchaytiradi, fidbek tizimini faollashtiradi va har bir ishtirokchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu muhitda talaba faqat bilimni qabul qiluvchi emas, balki axborotni tahlil qiluvchi, qayta ishlovchi va yangilik yaratuvchi ijodkor sub’ekt sifatida shakllanadi.

Umuman, raqamli ta’lim muhiti nafaqat axborot texnologiyalariga tayanadigan texnik tizim, balki shaxsning ma’naviy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiluvchi pedagogik

makon sifatida namoyon bo‘ladi. Uning imkoniyatlari orqali yoshlarda muloqot madaniyati, axborot mas’uliyati va ijtimoiy hamjihatlikni shakllantirish mumkin.

Raqamli muhitning ta’limiy va ijtimoiy kommunikativ vazifalari zamonaviy ta’lim jarayonida shaxs rivojlanishining barcha yo‘nalishlarini qamrab oladi. U ta’lim faoliyatini axborot-kommunikativ texnologiyalar asosida tashkil etish, shaxslararo munosabatlarni faollashtirish va jamoaviy hamkorlik muhitini yaratishga xizmat qiladi. Bunday muhitda o‘quv jarayoni an’anaviy ma’lumot uzatish modelidan farqli ravishda interaktiv muloqot, birgalikda fikrlash va ijodiy hamjihatlik asosida amalga oshadi. Raqamli muhit ta’lim tizimida nafaqat bilim olishning yangi imkoniyatlarini, balki ijtimoiy munosabatlarning yangi shakllarini ham yaratadi. U talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi aloqani dinamik, ikki tomonlama faol jarayonga aylantiradi, bu esa muloqot madaniyati va ijtimoiy anglashuvni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’limiy nuqtai nazardan raqamli muhitning asosiy vazifasi bilimni shaxsiylashtirilgan va interaktiv tarzda yetkazishdir. Elektron darsliklar, virtual simulyatsiyalar, multimediali resurslar, test va keys platformalari ta’lim mazmunini boyitadi, uni talaba ehtiyojlariga moslashtiradi va bilimni mustaqil o‘zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli muhit o‘quv faoliyatini individual traektoriya asosida boshqarishga sharoit yaratadi: har bir talaba o‘z sur’ati, qiziqishi va qobiliyatidan kelib chiqib bilim oladi. Bu jarayonda o‘qituvchi ma’lumot yetkazuvchi emas, balki o‘quv faoliyatini tashkil etuvchi, maslahatchi va fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, raqamli muhit ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan model asosida qayta qurishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-kommunikativ nuqtai nazardan raqamli muhit insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni yangi shaklda tashkil etishga imkon beradi. Onlayn forumlar, videokonferentsiyalar, guruhli chatlar, ijtimoiy tarmoqlardagi ta’limiy hamjamiyatlar orqali yoshlar fikr almashadi, hamjihat qaror qabul qiladi va ijtimoiy mas’uliyat hissini rivojlantiradi. Bu jarayonda muloqot vositalari shaxsning ijtimoiy idrokini, fuqarolik pozitsiyasini va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda katta o‘rin tutadi. Raqamli muhit ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, jamoada ishlash madaniyatini rivojlantirish va fikrlar xilma-xilligini hurmat qilishga yo‘naltirilgan. Shu tariqa, raqamli muhitning ta’limiy va ijtimoiy kommunikativ vazifalari bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u bilim olish, muloqot qilish va hamjihat faoliyat yuritishni yagona tizim sifatida uyg‘unlashtiradi. U ta’lim jarayonini insonparvarlik, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillari asosida qayta qurishga xizmat qiladi hamda yoshlarda raqamli savodxonlik, axborot madaniyati va ijtimoiy anglashuvni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Virtual hamkorlik va interaktiv muloqot raqamli ta’lim muhitining asosiy mezonlaridan hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini an’anaviy monologik shakldan faol ishtirok va o‘zaro anglashuvga asoslangan dinamik jarayonga aylantiradi. Virtual hamkorlik talabalar o‘rtasida hamjihatlik, jamoaviy fikrlash va birgalikda qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Uning asosida “birgalikda o‘rganish” tamoyili yotadi, ya’ni bilim yaratish jarayoni faqat o‘qituvchidan talabaga emas, balki barcha ishtirokchilarning faol muloqoti orqali amalga oshadi. Onlayn muhokamalar, guruhli chatlar, videokonferentsiyalar, virtual sinflar va ijtimoiy tarmoqlardagi ta’limiy forumlar bunday hamkorlikning zamonaviy shakllari bo‘lib xizmat qiladi.

Interaktiv muloqot esa shaxslar o‘rtasida faol fikr almashuvini, anglashuv va emotsional munosabatni ta’minlaydi. Bu jarayonda har bir ishtirokchi axborotni nafaqat qabul qiladi, balki

uni qayta ishlaydi, o‘z nuqtai nazarini asoslaydi va boshqalar fikrini tahlil qiladi. Natijada, muloqot faqat ma’lumot uzatish vositasi emas, balki ijtimoiy anglashuv va ma’no yaratish jarayoniga aylanadi. Pedagogik nuqtai nazardan interaktiv muloqot talabalarning shaxsiy pozitsiyasini ifoda etish, tanqidiy fikrlash va fidbek berish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Virtual hamkorlik va interaktiv muloqot ta’limda insonparvar muhitni yaratishga, talaba va o‘qituvchi o‘rtasida sub’ekt-sub’ekt munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ular yoshlarda ijtimoiy mas’uliyat, bag‘rikenglik, fuqarolik madaniyati va axborot etikasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, bu jarayonlar raqamli savodxonlik va mediamadaniyatni oshirishning amaliy vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, virtual hamkorlik va interaktiv muloqot raqamli ta’lim muhitining pedagogik samaradorligini belgilaydigan asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Raqamli muhit orqali talabalarda ijtimoiy anglashuv va jamoaviy faollikni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda raqamli texnologiyalar faqat axborotni uzatish vositasi emas, balki shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy hamjihatlikni ta’minlovchi pedagogik muhit sifatida namoyon bo‘ladi. Virtual sinflar, interaktiv forumlar, onlayn loyihalar va ijtimoiy tarmoqlardagi ta’limiy platformalar yoshlarga hamfikrlik muhitini yaratish, birgalikda qaror qabul qilish va jamoaviy mas’uliyat hissini rivojlantirish imkonini beradi. Bunday muhitda har bir ishtirokchi o‘z fikrini erkin ifoda etish, boshqalar nuqtai nazarini eshitish va ular bilan anglashuvga erishish orqali ijtimoiy anglashuv ko‘nikmasini mustaxkamlaydi.

Raqamli muhitdagi jamoaviy faoliyatning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u talabani faol ijtimoiy sub’ektga aylantiradi. Talabalar loyihalar, keyslar yoki masofaviy muhokamalarda ishtirok etar ekan, ular nafaqat axborot bilan ishlaydilar, balki ijtimoiy munosabatlarni anglaydilar, guruhda ishlash madaniyatini shakllantiradilar. Bu jarayonda pedagog fasilitator sifatida ishtirok etib, hamkorlik muhitini yo‘lga qo‘yadi, anglashuv va hamjihatlikni rag‘batlantiradi. A.SHleyxer ta’kidlaganidek, “Raqamli ta’lim muhiti yoshlarga nafaqat bilim olish, balki fuqarolik ongini, ijtimoiy mas’uliyatni va hamjihat fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradi”.[26] Shu nuqtai nazardan, raqamli muhit faqat texnologik maydon emas, balki insonparvar va ijtimoiy yo‘naltirilgan ta’lim makoni sifatida faoliyat ko‘rsatadi. U orqali yoshlarda anglashuv, bag‘rikenglik, birdamlik va ijtimoiy faollik fazilatlari tabiiy ravishda rivojlanadi.

Zamonaviy raqamli ta’lim tizimida o‘quv jarayonining samaradorligi faqat axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi bilan emas, balki ular orqali shakllanadigan ijtimoiy anglashuv va jamoaviy faollik muhiti bilan ham belgilanadi. Bugungi kunda ta’lim makonlari an’anaviy darsxona chegaralaridan chiqib, global raqamli muhitda o‘zaro muloqot va hamkorlik asosida tashkil etilmoqda. Raqamli muhitda jamoaviy faollik turli onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va kollaborativ vositalar orqali amalga oshiriladi, bu esa talabalarda mas’uliyat, anglashuv, hamjihatlik va tenglik qadriyatlarini shakllantiradi. Shu jihatdan raqamli ta’lim muhiti shaxsning ijtimoiylashuvini ta’minlovchi, jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiruvchi va muloqot madaniyatini mustahkamlovchi ilg‘or pedagogik makon sifatida e’tirof etiladi.

[26] Шлейхер А. Образование мирового уровня. – М.: Национальное образование, 2019. – С. 214.

Kollaborativ ta’lim texnologiyalari zamonaviy pedagogikaning insonparvar va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarini amalda namoyon etuvchi innovatsion tizim hisoblanadi. Unda o‘quv jarayoni “birgalikda o‘rganish” tamoyili asosida tashkil etilib, har bir ishtirokchi bilim olish jarayonida faqat qabul qiluvchi emas, balki yaratuvchi va baham ko‘ruvchi sub’ekt sifatida faoliyat yuritadi. Bu texnologiyalar talabalarda jamoaviy fikrlash, hamjihat qaror qabul qilish, mas’uliyatni bo‘lishish va o‘zaro yordam ko‘rsatish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Kollaborativ ta’lim muhitida fikrlar xilma-xilligi qiymat sifatida qabul qilinadi, muloqot va hamkorlik orqali yangi bilimlar yaratiladi. Shuning uchun ham kollaborativ ta’lim raqamli asrda ijtimoiy anglashuvni rivojlantirish, muloqot madaniyatini mustahkamlash va fuqarolik mas’uliyatini oshirishda muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

“Birgalikda o‘rganish” va “hamjihat bilim yaratish” tamoyillari kollaborativ ta’lim texnologiyalarining asosiy mafkuraviy va amaliy poydevorini tashkil etadi. Bu tamoyillar ta’lim jarayonini an’anaviy individual bilim olishdan farqli ravishda, birgalikda fikrlash, o‘zaro yordam va hamjihat qaror qabul qilish asosida tashkil etishni nazarda tutadi. “Birgalikda o‘rganish” tamoyilining mohiyati shundaki, har bir ishtirokchi bilim yaratish jarayonida faol sub’ekt bo‘lib ishtirok etadi: u boshqalarning fikrini eshitadi, o‘z nuqtai nazarini bildirish orqali umumiy natijaga hissa qo‘shadi. Bunday yondashuvda bilim faqat o‘qituvchi tomonidan berilmaydi, balki talabalarning o‘zaro muloqoti, hamjihat fikr yuritishi va amaliy hamkorligi orqali yaratiladi.

“Hamjihat bilim yaratish” tamoyili esa ta’lim jarayonini ijtimoiy faoliyat sifatida anglashni talab qiladi. Unda bilim yaratish individual zehn natijasi emas, balki guruhiy anglashuv, fikr almashish va ijodiy hamkorlik mahsuli sifatida shakllanadi. Bu jarayonda har bir ishtirokchining tajribasi, bilimi va dunyoqarashi qadrlanadi, natijada bilim nafaqat mazmunan, balki ma’naviy va ijtimoiy jihatdan boyiydi. Kollaborativ muhitda talabalar bir-birlaridan o‘rganadilar, birgalikda muammolarni hal qiladilar va o‘rganishni jamoaviy jarayon sifatida qabul qiladilar.

Onlayn guruh ishi, jamoaviy forumlar va ta’limiy platformalar orqali muloqot madaniyatini rivojlantirish raqamli ta’lim muhitining eng samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu vositalar yordamida talabalar o‘zaro fikr almashadilar, vazifalarni birgalikda bajaradilar, bahs-munozara va muhokamalarda faol ishtirok etadilar. Onlayn guruh ishi jamoaviy o‘rganish jarayonini tashkil etishga, har bir ishtirokchining shaxsiy hissasini rag‘batlantirishga va birgalikda yechim topish ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Unda muloqot faqat axborot almashish emas, balki anglashuv va birgalikda ijod qilish jarayoni sifatida kechadi.

Jamoaviy forumlar ta’lim jarayonida fikrlarni erkin bildirish, ularni tahlil qilish va birgalikda xulosa chiqarish imkonini yaratadi. Bu maydonlarda yoshlar tanqidiy fikrlashni, fikr xilma-xilligini hurmat qilishni va dalil asosida mulohaza yuritishni o‘rganadilar. Forum muhitining afzalligi shundaki, u har bir ishtirokchining shaxsiy fikrini e’tiborga oladi va o‘zaro hurmat hamda bag‘rikenglik asosida muloqot madaniyatini mustahkamlaydi.

Onlayn ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Edmodo va boshqalar) esa ta’lim jarayonini tizimli ravishda tashkil etish, fidbek berish va jamoaviy muhokama madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ular orqali talabalar nafaqat bilim oladilar, balki raqamli etika, axborot madaniyati va hamjihat faollik kabi ijtimoiy fazilatlarni ham o‘zlashtiradilar. Shu tariqa, onlayn guruh ishi va jamoaviy platformalar ta’limni faqat kognitiv jarayon emas, balki ijtimoiy muloqot va hamkorlik madaniyatini rivojlantiruvchi kompleks tizimga aylantiradi.

Kollaborativ usullar ijtimoiy hamkorlik kompetensiyasini rivojlantirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi, chunki ular ta’lim jarayonini faol ijtimoiy munosabatlar va birgalikda yechim izlash muhitiga aylantiradi. Bunday usullar orqali talabalar nafaqat bilimni o‘zlashtiradilar, balki jamoada ishlash, boshqalar fikrini eshitish, kelishuvga erishish va umumiy maqsad sari harakat qilish kabi muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni ham egallaydilar. Kollaborativ ta’lim jarayonida har bir ishtirokchi o‘ziga xos rolni bajaradi, bu esa mas’uliyatni bo‘lishish, ishonch muhitini yaratish va faol muloqotni rag‘batlantiradi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Ijtimoiy hamkorlik kompetensiyasining asosiy mazmuni shaxsning boshqalar bilan samarali hamkorlik qila olishi, jamoada faol ishtirok etishi va ijtimoiy munosabatlarda konstruktiv pozitsiyani egallashi bilan belgilanadi. Kollaborativ usullar aynan shu sifatlarni rivojlantiradi, chunki ularda bilim yaratish jarayoni individual emas, balki guruhli anglashuv va muloqotga asoslanadi. Bu jarayonda talabalarning emotsional anglashuvi, empatiyasi va bag‘rikengligi kuchayadi; ular fikr xilma-xilligini qadrlashni, boshqalar tajribasidan o‘rganishni o‘rganadilar.

Pedagogik nuqtai nazardan, kollaborativ usullar yoshlarda hamjihat fikr yuritish, fuqarolik mas’uliyatini his etish va ijtimoiy anglashuvni shakllantirishning tabiiy mexanizmi hisoblanadi. Uning ta’siri shunda namoyon bo‘ladiki, talabalarda muloqot madaniyati, o‘zaro hurmat, hamjihatlik va axborot mas’uliyati kabi fazilatlar barqaror rivojlanadi. Shu bilan birga, kollaborativ usullar raqamli muhitda ishlash qobiliyatini ham mustahkamlaydi, chunki ular onlayn hamkorlik, virtual guruh ishlari va masofaviy muloqot orqali ijtimoiy munosabatlarning yangi modellarini yaratish imkonini beradi.

Fasilitatsiya va refleksiv muloqot texnologiyalari zamonaviy ta’lim jarayonida shaxslararo o‘zaro ta’sirni chuqurlashtirish, faol ishtirok va ongli anglashuvni ta’minlashga qaratilgan ilg‘or pedagogik yo‘nalishlardan hisoblanadi. Bu texnologiyalar ta’lim jarayonini bir tomonlama axborot uzatishdan ko‘ra, ikki tomonlama muloqot, fidbek va hamjihat anglashuv asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Fasilitatsiya o‘qituvchini bilim yetkazuvchi emas, balki o‘quv jarayonini tashkil etuvchi, qo‘llovchi va yo‘lboshlovchi shaxs sifatida namoyon etadi; refleksiv muloqot esa talabalarning tafakkurini faollashtiradi, ularni o‘z fikri, hissi va tajribasini anglashga chorlaydi. Bu ikki texnologiyaning uyg‘unligi ta’lim muhitini insonparvar, hamjihat va hissiy jihatdan barqaror makonga aylantiradi, natijada talabalar nafaqat bilim oladilar, balki o‘zini anglash, boshqalarni tinglash va ijtimoiy munosabatlarda mas’uliyat bilan ishtirok etish ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

Fasilitatorning ta’lim jarayonidagi roli va vazifalari zamonaviy pedagogikada o‘qituvchi shaxsining mohiyatini qayta talqin etadi. An’anaviy modelda o‘qituvchi asosiy axborot manbai va bilim yetkazuvchi sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa, fasilitator bu o‘quv jarayonini boshqaruvchi emas, balki undagi faol muloqot, hamjihat anglashuv va ijodiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi shaxsdir. Uning asosiy vazifasi o‘quv muhitini samarali tashkil etish, guruhda tenglik va ochiq muloqot muhitini yaratish, har bir ishtirokchining fikrini eshitish va qiymat sifatida qabul qilishdan iborat. Fasilitator ta’lim jarayonida emotsional qo‘llab-quvvatlovchi, fikrlashni yo‘naltiruvchi va konstruktiv munosabatni ta’minlovchi vositachi sifatida ishtirok etadi.

Bunday pedagogik modelda o‘qituvchi talabalarni tayyor yechimga etaklamaydi, balki ularni mustaqil fikr yuritish, savol qo‘yish va birgalikda javob topishga undaydi. Shu bilan birga, fasilitatorning vazifasi guruhdagi muloqot jarayonini boshqarish, bahs-munozarani konstruktiv

yo‘nalishda saqlash va har bir ishtirokchining shaxsiy tajribasini faollashtirishdan iborat. U fidbek berish orqali talabalarda refleksiya ko‘nikmasini rivojlantiradi, ya’ni ular o‘z faoliyatini tahlil qilish, xulosa chiqarish va kelgusi harakatlarini rejalashtirishni o‘rganadilar.

Fasilitator ta’lim jarayonida psixologik barqaror muhit yaratish, motivatsiyani kuchaytirish va guruhda ijtimoiy anglashuvni ta’minlash orqali muloqot madaniyatini rivojlantiradi. U talabalarni faol sub’ekt sifatida ko‘radi va ularning shaxsiy salohiyatini ochishga yordam beradi. Shu jihatdan, fasilitatorning roli zamonaviy ta’limda faqat o‘qitish emas, balki shaxsiy o‘sish, ijtimoiy hamjihatlik va ma’naviy anglashuvni ta’minlovchi muhim pedagogik funktsiya sifatida namoyon bo‘ladi.

Muloqot jarayonida emotsional intellekt va empatiyani rivojlantirish ta’limning insonparvar yo‘nalishini ta’minlaydigan muhim vazifalardan biridir. Emotsional intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va boshqalar hissini to‘g‘ri qabul qilish qobiliyatini belgilasa, empatiya bu boshqalar holatiga hissiy hamdardlik bildirish va ularni chuqur anglash jarayonidir. Ta’lim jarayonida bu ikki sifat muloqot madaniyati, hamjihat anglashuv va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi. Pedagogik amaliyotda emotsional intellektni rivojlantirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi (1-jadval):

1-jadval

Emotsional intellektni rivojlantirish usullari

№	Rivojlantirish usuli	Mazmuni	Ta’limiy samarasi
1	Emotsional refleksiya mashqlari	Talaba o‘z hissiyotlarini yozma yoki og‘zaki shaklda tahlil qiladi	O‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish ko‘nikmasi shakllanadi
2	Empatik muloqot treninglari	Juftlikda yoki guruhda boshqalar nuqtai nazarini eshitish va his etish mashqlari	Boshqalarni anglash va hissiy munosabat o‘rnatish qobiliyati kuchayadi
3	Rolli o‘yinlar va stsenariylar	Hissiy holatlarni modellashtirish orqali turli vaziyatlarda muloqotni o‘rganish	Ijtimoiy anglashuv va hamdardlik madaniyati rivojlanadi
4	Fidbek sessiyalari	Guruh a’zolari bir-biriga konstruktiv fikr bildirish orqali hissiy anglashuvni mustahkamlaydi	Tanqidiy fikrlash va hissiy barqarorlik rivojlanadi
5	Multimediali materiallar tahlili	Videolar, podkastlar va real vaziyatlar orqali hissiy holatlarni tahlil qilish	Emotsional idrok va empatik fikrlash faollashadi

Ushbu usullar orqali muloqot jarayonida nafaqat bilim, balki hissiy anglashuv va insoniy munosabat madaniyati ham shakllanadi. Psixolog D.Goulman ta’kidlaganidek, “Aqlli odam muvaffaqiyatga etadi, lekin hissiy aqlli odam odamlar bilan birgalikda muvaffaqiyat yaratadi”.[27] Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayonida emotsional intellekt va empatiyani rivojlantirish yoshlarda insoniylik, bag‘rikenglik va muloqotda mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Natijada muloqot faqat

[27] Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – С. 56.

axborot almashish emas, balki shaxsning ma’naviy va ijtimoiy kamolotiga xizmat qiladigan tarbiyaviy jarayonga aylanadi.

Masofaviy ta’limda muloqot va hamkorlikni samarali tashkil etish raqamli vositalardan maqsadli va tizimli foydalanishni talab etadi. Zamonaviy onlayn ta’lim muhitida faqat axborot yetkazish emas, balki talaba va o‘qituvchi o‘rtasida faol muloqot, jamoaviy fikrlash va interaktiv hamjihatlikni ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda turli raqamli platformalar: Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams, Moodle, Edmodo va boshqalar ta’lim jarayonida muloqot va hamkorlikni tashkil etishning asosiy vositalari sifatida qo‘llaniladi. Ular ta’lim mazmunini yetkazish, fidbek berish, guruhiy faoliyatni tashkil qilish va virtual muhokamalar o‘tkazish imkonini yaratadi (2-jadval).

2-jadval.

Raqamli platformalarning ta’limiy imkoniyatlari

№	Platforma nomi	Asosiy funktsiyalari	Muloqot va hamkorlik imkoniyatlari	Pedagogik afzalliklari
1	**Google Classroom**	Darslar yaratish, material joylash, baholash	Guruh chatlari, izohlar, fayl almashish	Qulay interfeys, tezkor fidbek, integratsiya imkoniyati
2	**Zoom**	Onlayn videokonferentsiyalar, ekran bilan bo‘lishish	YUzma-yuz muloqot, guruhli muhokama, “breakout rooms”	Interaktiv muloqot, real vaqtda fikr almashish
3	**Microsoft Teams**	Dars tashkil etish, hujjatlarni onlayn tahrirlash	Videomuloqot, chat, fayllar ustida jamoaviy ish	Kollaborativ muhit, Office 365 bilan uyg‘unlik
4	**Moodle**	Elektron kurslar, test va forumlar	Forum, blog va onlayn bahs jarayonlari	Akademik standartga mos, baholash tizimi mavjud
5	**Edmodo**	O‘qituvchi va talaba aloqasi, vazifalar nazorati	Xabarlar lentasi, muloqot, fidbek	Ijtimoiy tarmoqga o‘xshash muhit, talaba faolligini oshiradi

Ushbu platformalarning umumiy jihati shundaki, ular ta’limni masofadan amalga oshirishda muloqot va hamkorlikni tabiiy jarayonga aylantiradi. Masalan, Google Classroom yoki Moodle orqali talabalar guruh ishlarini bajaradi, fikr almashadi va o‘qituvchi tomonidan fidbek oladi; Zoom va Microsoft Teams esa sinxron muloqotni ta’minlab, jamoaviy muhokamalar va onlayn seminarlar uchun qulay muhit yaratadi. Edmodo esa ta’limiy ijtimoiy tarmoq sifatida yoshlarning interaktiv muloqotini va hamjihat faolligini rivojlantiradi. Shu tariqa, masofaviy ta’lim platformalari o‘quv jarayonida muloqot, hamkorlik va ijtimoiy anglashuvni ta’minlovchi pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ular yoshlarda axborot madaniyatini, raqamli etikani

va jamoaviy faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilib, ta’limni shaxsiylashtirilgan va hamjihat muhitda tashkil etish imkonini yaratadi.

Raqamli platformalarning pedagogik va axloqiy me’yorlari ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning mas’uliyatli va insonparvar yo‘nalishini ta’minlaydi. Bu me’yorlar ta’lim muhitini faqat texnik jarayon sifatida emas, balki shaxslararo munosabatlar, axborot madaniyati va fuqarolik mas’uliyati asosida qurishni nazarda tutadi. Pedagogik jihatdan raqamli platformalardan foydalanishda asosiy tamoyili shaxsga yo‘naltirilganlik, faol ishtirok va teng imkoniyatlar ta’minlanishi hisoblanadi. Har bir talaba raqamli muhitda o‘z fikrini erkin bildirish, boshqalar nuqtai nazarini hurmat qilish va hamjihat faoliyatda ishtirok etish imkoniga ega bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, pedagog raqamli muhitda axborot xavfsizligi, ma’lumotlar maxfiyligi va etik muloqot qoidalarini ta’minlovchi fasilitator sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Umuman, raqamli ta’lim texnologiyalari yoshlarda raqamli madaniyat, axborot savodxonligi va ijtimoiy sheriklik kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion ahamiyat kasb etadi. Ular orqali yoshlar axborotni tahlil qilish, tanlash va mas’uliyat bilan foydalanishni o‘rganadilar, virtual muhitda fuqarolik pozitsiyasini namoyon etadilar va ijtimoiy munosabatlarda madaniyatli muloqotni amalga oshiradilar. Natijada, raqamli muhit ta’lim jarayonini insonparvar, faol va ijtimoiy yo‘naltirilgan tizimga aylantiradi hamda yosh avlodni raqamli jamiyatning yetuk, ma’naviy va ijtimoiy mas’uliyatli a’zosi sifatida kamolga yetkazishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Raqamli ta’lim muhitidagi kollaborativ, fasilitativ va loyiha usullari yoshlarda ijtimoiy anglashuv, jamoada ishlash va fidbek berish madaniyatini shakllantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. “Birgalikda o‘rganish” va “hamjihat bilim yaratish” tamoyillari ta’lim faoliyatini faol ijtimoiy munosabatlar tizimiga aylantirib, har bir ishtirokchini faol sub’ekt sifatida anglash imkonini beradi. Bu jarayon orqali yoshlarda mas’uliyat, empatiya va fuqarolik ongi mustahkamlanadi. Shuningdek, raqamli muhitdagi jamoaviy faollik fuqarolik madaniyati va ijtimoiy mas’uliyatni amaliy rivojlantirishda muhim pedagogik funktsiyani bajaradi.

Yoshlarda muloqot madaniyati va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishda aksiologik va sotsiomadaniy yondashuvlar markaziy o‘rin tutadi. Aksiologiya ta’lim jarayonini qadriyatlar tizimi asosida qayta qurishni talab qiladi, ya’ni bilimni insonparvar mazmun bilan boyitish, axloqiy qaror qabul qilish va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ta’minlaydi. Sotsiomadaniy muhit esa yoshlarning ijtimoiy anglashuvi va madaniy identifikatsiyasini faollashtirib, ularda bag‘rikenglik va hamjihatlik fazilatlarini rivojlantiradi. Bu ikki yondashuvning uyg‘unligi ta’limni ma’naviy va jamoaviy yo‘naltirilgan jarayon sifatida mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 29 –apreldagi PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 –yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 29.04.2019 y., 06/19/5712/3034-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8 –oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son; 30.04.2020 y., 06/20/5987/0521-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Zamonaviy maktab»larni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. 2019 –yil 26- noyabrdagi PQ-4537-son.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – С. 56.
5. Абросимова А. В. Особенности развития содержательных характеристик коммуникативной компетентности студентов педагогических направлений на начальном этапе обучения в вузе // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки. – 2025. – № 2. – С. 181–190. – DOI: 10.21603/2542-1840-2025-9-2-181-190.
6. **Холиқова З.Х.** Ёшларнинг ижтимоий ҳамкорлик қобилиятини фаол фуқаролик ва коммуникация маданияти билан боғлиқ ҳолда ривожлантиришнинг методологик асослари : пед. фан. бўйича PhD дисс. – Тошкент : [Тошкент давлат педагогика университети], 2023. – 180 б.
7. Schleicher A. *World Class: How to Build a 21st-Century School System. – Paris : OECD Publishing, 2018. – 242 p.*

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA XORAZM VILOYATI RAHBARIYATI TOMONIDAN BIRINCHI GIDROELEKTROSTANSIYA QURILISHI

Urganch davlat pedagogika instituti “Tarix” kafedrasi mudiri, dotsent v.b.
Yusupov Hamidbek Sultanovich
E-mail: hamidyusupov753@gmail.com
Тел: 998937534056

Annotatsiya: Mazkur tezis Ikkinchi jahon urushi yillarida Xorazm viloyati rahbariyati tomonidan birinchi gidroelektrostansiya qurilishi jarayonini tarixiy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda urush davrining og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga qaramay, hududni elektr energiyasi bilan ta’minlash masalasiga bo‘lgan e’tibor, mahalliy rahbariyatning tashabbuslari hamda qurilish jarayonining asosiy bosqichlari yoritib beriladi. Shuningdek, gidroelektrostansiya qurilishining qishloq xo‘jaligi, sanoat va aholining turmush darajasiga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va ilmiy adabiyotlarga tayangan holda olib borilgan. Tezis natijalari Xorazm viloyatida energetika tizimining shakllanishi va urush yillaridagi hududiy rivojlanish jarayonlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: GES, Raguzin, MTS, Tuyamo‘yin, Ilichev, artel, Markaziy Komitet, kolxoz, stansiya.

Аннотация: Данный тезис посвящен историческому анализу хода строительства первой гидроэлектростанции руководством Хорезмской области в годы Второй мировой войны. В исследовании освещается внимание к вопросу обеспечения территории электроэнергией, несмотря на сложные социально - экономические условия военного времени, инициативы местного руководства и основные этапы строительства. Также анализируется влияние строительства гидроэлектростанции на сельское хозяйство, промышленность и уровень жизни населения. Исследование проводилось на основе исторических источников, архивных документов и научной литературы. Результаты тезиса

послужат более глубокому пониманию процессов формирования энергетической системы в Хорезмской области и территориального развития в годы войны.

Ключевые слова: ГЭС, Рагузин, МТС, Туямин, Иличев, артель, ЦК, колхоз, станция.

Abstract: This thesis is devoted to the historical analysis of the construction of the first hydroelectric power station by the leadership of the Khorezm region during the Second World War. The study highlights the issue of providing the territory with electricity, despite the difficult socio-economic conditions of wartime, initiatives of local leadership and the main stages of construction. The impact of hydroelectric construction on agriculture, industry and living standards of the population is also analyzed. The study was conducted on the basis of historical sources, archival documents and scientific literature. The results of the thesis will serve a deeper understanding of the processes of formation of the energy system in the Khorezm region and territorial development during the war years.

Key words: hydroelectric power station, Raguzin, MTS, Tuyamin, Ilichev, artel, Central Committee, collective farm, station.

Ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekistonga g‘arbiy rayonlardan 90 dan ortiq yirik sanoat korxonalari ko‘chirilib keltirilgan va qisqa muddatlarda ishga tushirilgan. Biroq shulardan bittasi ham Xorazm viloyatiga keltirib o‘rnatilmagan. Urush bo‘lib turgan joylardan qator elektr stansiyalari demontaj qilinib, ularning asbob-uskunalari ham O‘zbekistonga keltirilgan. Ko‘chirib keltirilgan elektr stansiyalari asbob-uskunalari negizida O‘zbekistonda bir qancha GESlar qurish rejalashtirilgan bo‘lib, O‘zbekiston KP (b) Markazi Komiteti SSR davlat mudofaa komitetiga shu haqida taklif bilan murojaat qildi. Bunga javoban SSSR davlat mudofaa komiteti 1943-yil 24-iyunida “O‘zbekiston SSRning suv energiyasidan foydalanishini yanada davom ettirish va yangi GESlar qurish” haqida maxsus qaror qabul qildi [1.:376-377]. Ushbu qarorga muvofiq 1944-yilning fevral oyida O‘zbekistonda bir qancha GESlar, shu jumladan Xorazm viloyatida Shovot GESi qurilishi boshlanib ketdi. Xorazm viloyatida sobiq partiya komiteti va ijroiya komitetining qaroriga binoan Shovot GESi qurilishi boshqarmasi tuzilib, unga viloyat ijroiya komiteti raisining o‘rinbosari Ilichev degan shaxs boshliq etib tayinlandi. GES qurilishiga davlat tomonidan 28 million so‘m pul ham ajratildi [2.:223].

“O‘zbekiston SSRning suv energiyasidan foydalanishini yanada davom ettirish va yangi GESlar qurish” haqida maxsus qarorga ko‘ra, yangi GES dastlabki elektr quvvatini 1944-yilning oxirida berib boshlashi belgilandi. Qurilishga Raguzin bosh injener qilib tayinlandi.

Oblpromsoyuz korxonalari qurilishning birinchi navbati uchun 2 mln dona pishgan g‘isht tayyorlashlari kerak edi. Viloyat mahalliy sanoati GES qurilishining birinchi navbati uchun 5000 kubometr mayda tosh hozirlashi kerakligi belgilangan edi [3.:1].

Shovot GESi Xorazmdagi birinchi gidroelektrostansiya ekanligini aytsak, viloyatimizni elektrlashtirishning qanchalik zarurligi yaqqol ko‘rinib turadi. Barpo qilinajak bu Shovot GESi Urganch shahri va Xonqa tumanining butun sanoat korxonalarini, paxta va yog‘ zavodlarini, tikuv fabrikasini, paxta tayyorlash trestining korxonalarini, MTSlarni elektr quvvati bilan ta’minlaydi. Bundan tashqari Urganch shahridagi ip yigiruvchilik fabrikasini, pivo ishlab chiqarish zavodini, 3 ta ko‘n zavodi, gugurt ishlab chiqaradigan korxonalar ham shu gidroelektrostansiyadan elektr quvvati oladi. Yangi gidroelektrostansiya ishga tushganda, Urganch shahridagi turar joylar hamda Urganch va Xonqa tumanlaridagi ba’zi kolxozlar ham elektrlashtiriladi [4.:1].

Shovot gidroelektrostansiyani ekspluatatsiyaga berish bilan, neft bilan harakatga keltirilayotgan va ko‘p miqdor yonilg‘i sarf bo‘layotgan hozirgi 35 ta kichik elektrostansiyamizga zaruriyat qolmaydi. Buning natijasida har yili bir necha yuz tonna yonilg‘i tejaladi.

Hazorasp tumanidan GESning Tuyamo‘yindagi tayyorgarlik ishlarini bajarish uchun 400 kishi, Xonqa tumanidan kanalning 34 kmlik joyiga 150 kishi va Yangiariq tumanidan 110 kishi ishga jalb etildi [5.:1].

Ushbu gidroelektrostansiya qurilishida, Hazorasp kolxozchilari zimmasiga Tuyamo‘yinda Shovot GESi uchun qurilish materiallari tayyorlab berish vazifasi topshirildi. 1943-yil 18-avgustdan boshlab tumanning 400 ga yaqin kolxozchisi Tuyamo‘yinda qurilish materiallari tayyorlashga kirishdilar. Shovot GESi qurilishi uchun 5000 kubometr tosh, 150 tonna ohak tayyorlandi. 1943-yil 2-sentyabrgacha 5000 kubometr toshdan 1775 kubometr tosh tayyorlandi [6.:2], ushbu GES qurilishida ishlayotgan Urganch tumani mehnatkashlari zimmasiga esa 2 mln g‘isht quyib berish vazifasi tushgan edi. Ushbu vazifani 2,5 mln g‘isht tayyorlab, topshiriqni oshig‘i bilan bajardilar.

1944-yil 3-yanvarda Urganch shahrida Shovot GESi quruvchilarining 1943-yil dasturining bajarilishiga bag‘ishlangan tantanali kecha bo‘ldi. 1943-yildagi qurilish ishlarining yakuni va quruvchilarning 1944-yildagi vazifalari haqida Shovot GES qurilishining boshlig‘i Ilichev ma’ruza qildi. 1943-yilda ishlarning umumiy rejasi 31-dekabrgacha 102,4 % bajarildi. Suv qabul qiladigan va suvni chiqarib yuboradigan kanallarda yer qazish ishlari rejasi 150 % qilib oshirib bajarildi. Hozirgacha 207 ming kubometr hajmdagi yer ishlari bajarildi. 1944-yilning 1-yanvarigacha bu yerda 7.634 kubometr doimiy va vaqtincha turar joy binolari qurildi [7.:2].

Shovot GES qurilishida ish 1,5 yildan buyon davom etmoqda. Qurilishning birinchi navbati yer qazish ishlari 1944-yilning boshida tugatilib, shundan so‘ng, g‘isht pishirish uchun xumdon qurish va o‘tin tayyorlash, qum tayyorlash, beton zavodini qurish va boshqa ishlar bajarilib kelmoqda. Davlat Mudofaa Komiteti Xorazmda qudratli gidroelektrostansiyaning to‘ng‘ichi bo‘lgan Shovot GES qurilishini 1945-yilda tugallab, stansiyani ishga tushirish to‘g‘risida alohida e’tibor bermoqda.

GES xalq qurilishi uslubida amalga oshirilishi zarur edi. Shuning uchun ham ko‘p miqdorda yer qazish ishlarini bajarish maqsadida 500 ta kolxozchi safarbar qilindi. Qisqa vaqt davomida qurilishda ancha-muncha ishlar ham amalga oshirildi. Bo‘lg‘usi GES maydonchasi tanlandi tekislandi, birmuncha yer qazish ishlari bajarildi. Hatto stansiyaning sement-beton qo‘shilgan poydevori ham ko‘tarildi. Biroq, birdaniga qurilish ishlari to‘xtab, stansiya bitmay qoldi. Ba’zi bir kitoblarda jumladan, 1976-yilda O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi tomonidan chop etilgan “Istoriya Xorezma” nomli risolaning 223-betida yozilishicha Shovot GESi 1944-yilda qurilib ishga tushirildi. Ammo bu fikr haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi. Chunki Shovot GESi qurib tugallanmagan. Urushning og‘ir yillarida yangi qurilishlar uchun mablag‘, qurilish materiallari, injener-texnik xodimlar yetishmasligi, mavjud uskunalar, mashinalar qismlarning Xorazmga keltirish imkoniyati yo‘qligi va boshqa sabablarga ko‘ra Shovot GESi esa oxirigacha qurilmay qoldi [8.:86-87].

Xulosa qilib aytganda, Ikkinchi jahon urushi yillarida Xorazm viloyati rahbariyati tomonidan birinchi gidroelektrostansiyaning barpo etilishi o‘ta murakkab siyosiy-iqtisodiy sharoitda amalga oshirilgan muhim tarixiy voqea bo‘ldi. Front ehtiyojlari ustuvor bo‘lgan, moddiy va mehnat resurslari keskin tanqis davrda mazkur tashabbus hudud rahbariyatining uzoqni

ko‘zlagan siyosati va mahalliy aholining fidoyiligi natijasida ro‘yobga chiqdi. Gidroelektrostansiya qurilishi nafaqat viloyatni elektr energiyasi bilan ta’minlashda, balki qishloq xo‘jaligi va sanoat tarmoqlarini rivojlantirish, ijtimoiy hayotni barqarorlashtirishda ham muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Shu tariqa, urush yillarida boshlangan ushbu loyiha Xorazm viloyatining keyingi iqtisodiy taraqqiyoti uchun mustahkam poydevor yaratib, mintaqa tarixida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan tashabbus sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sobiq O‘zbekiston KP (b) MQ qoshidagi partiya tarixi institutining arxivi. 58-fond, ro‘yxat-151, 10-ish, 376-377-varaqlar.

2. История Хорезма с древнейших времен до наших дней. – Тошкент, Фан, 1976. – С. 223.

3. Xorazm viloyati davlat arxivi, 346-fond, 23-ro‘yxat, 1-ish, 1-varaq.

4. Xorazm viloyati davlat arxivi, 346-fond, 23-ro‘yxat, 1-ish, 1-varaq.

5. “Horazm haqiqati” gazetasi. 1943-yil 22-avgust №169, 1-bet.

6. “Horazm haqiqati” gazetasi. 1943-yil 5-sentyabr №179, 2-bet.

7. “Horazm haqiqati” gazetasi. 1944-yil 5-yanvar №4, 2-bet.

8. Matniyozov M. Xorazm tarixi. II jild. “Xorazm” tahririyat-nashr bo‘limi. –Urganch: 1997. 86-87-b.

GLOBALLASHUVNING IJTIMOIY ONGGA SALBIY TA’SIRI

Abdrimov Zarifboy Erkinovich

Urganch RANCH Universiteti, “Ijtimoiy fanlar” v.b. dotsenti, Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori.

abdrimovzarifboy123@gmail.com

Maqolaning qisqacha mazmuni: Mazkur ilmiy maqolada globallashuv jarayonining ijtimoiy ongga, xususan, yoshlar ongiga ko‘rsatayotgan salbiy ta’sirlari falsafiy, ijtimoiy va ma’naviy jihatdan kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda globallashuv sharoitida yoshlar dunyoqarashida yuz berayotgan o‘zgarishlar, ularning milliy ong, madaniy identitet va an’anaviy qadriyatlarga munosabati ilmiy asosda o‘rganiladi. Globallashuv ta’sirida ommaviy madaniyatning keng tarqalishi, axborot makonidagi mafkuraviy bosimlar hamda iste’molchilik qarashlarining kuchayishi natijasida ijtimoiy ongda yuzaga kelayotgan transformatsiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan yot g‘oyalarning yoshlar ongiga salbiy ta’siri ochib beriladi. Maqolada globallashuv jarayonining milliy ma’naviyat va ijtimoiy barqarorlikka tahdid soluvchi jihatlari asoslab berilib, ushbu salbiy oqibatlarni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda yoshlar ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish, milliy qadriyatlarni asrash va ijtimoiy ong barqarorligini ta’minlashga qaratilgan nazariy xulosalar hamda amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: globallashuv, ijtimoiy ong, milliy qadriyatlar, ma’naviyat, ommaviy madaniyat, axborot xuruji, madaniy identitet, mafkuraviy tahdid.

Abstract: This scientific article analyzes the negative impacts of globalization on social consciousness, particularly on the mindset of young people, from philosophical, social, and spiritual perspectives. The study examines changes occurring in youth worldview under globalization and their attitudes toward national consciousness, cultural identity, and traditional values. It highlights transformations in social consciousness caused by the widespread influence of mass culture, ideological pressure in the information space, and the growing dominance of consumerist ideology. Special attention is paid to the negative influence of foreign ideas disseminated through digital technologies and social media on the moral and spiritual development of young people. The article substantiates the threats posed by globalization to national spirituality and social stability and reveals their underlying causes. Based on the research findings, theoretical conclusions and practical recommendations are proposed to mitigate the negative consequences of globalization. These recommendations aim to strengthen ideological immunity among youth, preserve national values, and ensure the stability of social consciousness in the context of global integration. The study emphasizes the importance of harmonizing national and universal values as a key factor in protecting young people from spiritual and ideological challenges brought about by globalization.

Keywords: globalization, social consciousness, national values, spirituality, mass culture, information attack, cultural identity, ideological threat

Аннотация: В данной научной статье комплексно анализируется негативное влияние процессов глобализации на общественное сознание, в особенности на сознание молодежи, с философской, социальной и духовной точек зрения. В исследовании рассматриваются изменения, происходящие в мировоззрении молодежи в условиях глобализации, а также их отношение к национальному сознанию, культурной идентичности и традиционным ценностям. Анализируются трансформации общественного сознания, вызванные распространением массовой культуры, усилением идеологического давления в информационном пространстве и доминированием потребительской идеологии. Особое внимание уделяется негативному воздействию чуждых идей, распространяемых через цифровые технологии и социальные сети, на духовно-нравственное развитие молодежи. В статье обосновываются угрозы, которые глобализация представляет для национальной духовности и социальной стабильности. На основе полученных результатов выдвигаются теоретические выводы и практические рекомендации, направленные на формирование идеологического иммунитета у молодежи, сохранение национальных ценностей и обеспечение устойчивости общественного сознания в условиях глобальных процессов.

Ключевые слова: глобализация, общественное сознание, национальные ценности, духовность, массовая культура, информационная атака, культурная идентичность, идеологическая угроза.

KIRISH (INTRODUCTION). Bugungi globallashuv davri insoniyat taraqqiyotining eng murakkab va ziddiyatli bosqichlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Globallashuv jarayoni dastlab iqtisodiy integratsiya, xalqaro savdo va moliyaviy aloqalarning kengayishi ko‘rinishida shakllangan bo‘lsa, hozirgi kunda u jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarini, xususan, madaniyat, axborot makoni, ma’naviyat, mafkura va ijtimoiy ong tizimini qamrab olmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, transmilliy madaniy oqimlarning

kuchayishi hamda ommaviy madaniyatning keng tarqalishi globallashuvning ijtimoiy ongga ta’sirini yanada chuqurlashtirmoqda.

Mazkur jarayon millatlar va xalqlarning tarixiy taraqqiyot yo‘liga, mentalitetiga, urf-odatlari va qadriyatlar tizimiga turlicha ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayrim holatlarda globallashuv ijobiy integratsiya va madaniyatlararo muloqot imkoniyatlarini kengaytirsa, boshqa holatlarda esa milliy o‘zlikning zaiflashuvi, madaniy standartlashuv va ijtimoiy ongda begonalashuv jarayonlarini keltirib chiqarmoqda. Natijada, ayrim jamiyatlarda an’anaviy axloqiy me’yorlar, ma’naviy qadriyatlar va ijtimoiy birdamlik tushunchalari inqirozga uchramoqda.

Ayniqsa, globallashuv sharoitida o‘zining mustaqil taraqqiyot yo‘lini tanlagan, milliy davlatchilik va madaniy merosni asrab-avaylashni ustuvor vazifa etib belgilagan xalqlar uchun ijtimoiy ong masalasi alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki ijtimoiy ong jamiyatning ma’naviy tayanchi, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim omil hamda milliy taraqqiyotning ichki harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, globallashuv sharoitida ijtimoiy ongda yuzaga kelayotgan salbiy o‘zgarishlar, jumladan, ma’naviy bo‘shliq, mafkuraviy beqarorlik va madaniy identitetning zaiflashuvi milliy xavfsizlik darajasidagi tahdid sifatida namoyon bo‘lmoqda [2, 42].

Shu nuqtai nazardan qaraganda, globallashuvning ijtimoiy ongga salbiy ta’sirini chuqur ilmiy asosda o‘rganish, uning falsafiy va ijtimoiy mohiyatini tahlil qilish hamda mazkur jarayonning milliy ma’naviyat va ijtimoiy barqarorlikka ta’sirini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, globallashuv sharoitida ijtimoiy ongni himoyalash, milliy qadriyatlarni saqlab qolish va mafkuraviy immunitetni mustahkamlashga qaratilgan muqobil yechimlar ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI (LITERATURE REVIEW). Globallashuv masalasi xorijiy ilmiy adabiyotlarda XX asr oxiridan boshlab keng o‘rganila boshlandi. Nemis sotsiologi U. Bek globallashuvni “xavf jamiyati” konsepsiyasi doirasida talqin qilib, u inson ongida beqarorlik va xavotirni kuchaytirishini ta’kidlaydi [3, 38]. Uning fikricha, globallashuv jarayonida milliy madaniyatlar bosim ostida qoladi.

E. Giddens globallashuvni zamonaviylikning oqibati sifatida baholab, uning madaniy identitetga salbiy ta’sirini alohida ko‘rsatadi [4, 57]. Unga ko‘ra, globallashuv natijasida “madaniy standartlashuv” yuzaga keladi.

O‘zbek olimlaridan E. Yusupov globallashuvning ma’naviy xavflarini chuqur tahlil qilib, milliy ongni himoyalash muhimligini asoslab bergan [2, 65]. Q. Nazarov esa ijtimoiy ong va globallashuv o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlikni falsafiy jihatdan yoritadi [5, 112].

Shuningdek, A. Erkaev asarlarida milliy g‘oya va globallashuv o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar ilmiy tahlil qilinadi [6, 74]. Prezident Sh.M. Mirziyoyev asarlarida esa globallashuv sharoitida yoshlar ongini yot g‘oyalardan asrash davlat siyosati darajasida belgilangan [1, 29].

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY). Mazkur tadqiqot ijtimoiy-falsafiy metodologiya asosida olib borildi. Unda tarixiylik va mantiqiylik tamoyillari, tizimli tahlil, taqqoslash, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, globallashuv jarayonining ijtimoiy ongga ta’sirini o‘rganishda aksiologik (qadriyatlar) yondashuv muhim ahamiyat kasb etdi.

Metodologik asos sifatida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi tamoyili tanlandi. Bu esa globallashuvning salbiy jihatlarini aniqlash va baholash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS). 1. Ommaviy madaniyat va ijtimoiy ong globallashuvning eng kuchli ta’sirga ega vositalaridan biri hisoblanadi. Ommaviy madaniyat orqali standartlashgan turmush tarzi, kiyinish, fikrlash va xulq-atvor shakllari targ‘ib qilinadi. Bu holat milliy ongning zaiflashishiga olib kelmoqda [6, 81]. Bugungi kunda shu sababli jamiyatimizda ham ommaviy madaniyat ta’sirida an’anaviy axloqiy me’yorlar, oilaviy qadriyatlar va urf-odatlarga befarqlik tobora ortmoqda. Axborot xurujlari va ma’naviy beqarorlik internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan nazoratsiz axborotlar ijtimoiy ongga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Yot g‘oyalar, ekstremistik qarashlar va axloqiy buzuqlikni targ‘ib etuvchi materiallar yoshlar ongiga kuchli ta’sir qilmoqda [2, 93]. Bu jarayon natijasida ma’naviy immunitet zaiflashmoqda va ongda mafkuraviy bo‘shliq yuzaga kelmoqda. Individualizm va iste’molchilikning kuchayishi, globallashuv sharoitida individual manfaatlarni mutlaqlashtirish tendensiyasi kuchaymoqda. Bu esa jamoaviylik, mehr-oqibat va o‘zaro mas’uliyat kabi qadriyatlarning susayishiga olib kelmoqda [5, 138].

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION/RECOMMENDATIONS)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, globallashuv jarayoni o‘zbek xalqining ijtimoiy ongiga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida milliy qadriyatlar va an’anaviy ma’naviy normativlarga qiziqish pasayishi, ommaviy madaniyat va iste’molchilik qarashlarining ortishi, shuningdek, ijtimoiy ongning mafkuraviy zaiflashuvi kuzatilmoqda. Natijada, yosh avlodning ma’naviy barqarorligi, milliy madaniy identiteti va jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikka bo‘lgan munosabati salbiy ta’sirga uchramoqda.

Milliy ma’naviyat va qadriyatlarni ta’lim tizimi orqali mustahkamlash borasida maktab va oliy ta’lim dasturlariga milliy tarix, madaniyat va ma’naviyatga oid maxsus kurslar kiritish, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, viktorina va seminarlarni muntazam o‘tkazish yoshlar ongida milliy qadriyatlarimizga bo‘lgan qarashlarni yaxshilaydi. Yoshlar ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalasida, ijtimoiy tarmoqlar va internet makonida yot mafkura va ekstremistik qarashlarga qarshi targ‘ibot va ta’limiy materiallarni ishlab chiqish, yoshlar uchun tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligini oshiruvchi treninglar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Milliy axborot makonini yoshlar auditoriyasiga mos milliy qadriyatlarimiz bilan sug‘orilgan raqamli dasturlar, bloglar va video loyihalar bilan to‘ldirish. Ommaviy madaniyatning salbiy ta’siriga qarshi qaratilgan ushbu fikrlar globallashuv sharoitida yoshlar ongini ma’naviy jihatdan barqarorlashtirish, milliy qadriyatlarni saqlash va ijtimoiy ongni himoyalashga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – 160 bet.
2. Yusupov E. Ma’naviyat va globallashuv. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 bet.
3. Bek U. Xavf jamiyati. – Moskva: Progress, 2000. – 320 bet.
4. Giddens E. Globalization and Modernity. – London: Polity Press, 1999. – 192 bet.
5.Nazarov Q. Ijtimoiy falsafa. – Toshkent: Fan, 2016. – 304 bet.
6. Erkaev A. Milliy g‘oya va globallashuv. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 168 bet.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Ургенчский государственный педагогический институт
Худайберганова Угилжон Батировна
Профессор кафедры “Естественные науки”
E-mail: hudaybergenovau@gmail.com
Тел: 998909760753
Яковлева Клара
Преподавательница школы "Data" DDD начальных классов.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности применения искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательном процессе как инструмента повышения качества обучения и формирования профессиональных компетенций педагога. Особое внимание уделяется инновационным педагогическим подходам, направленным на индивидуализацию обучения, развитие познавательной активности обучающихся и профессионального роста учителя.

Ключевые слова: педагогический подход, инновационные методы, цифровые технологии, искусственный интеллект, профессиональные компетенции, образование.

Annotatsiya: Maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni o’qitish sifatini oshirish va pedagogning kasbiy malakasini shakllantirish vositasi sifatida qo’llash imkoniyatlari ko’rib chiqiladi. O‘qitishni individuallashtirish, o‘quvchilarning bilish faolligini rivojlantirish va o‘qituvchining kasbiy o‘sishiga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlarga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Kalit so’zlar: pedagogik yondashuv, innovatsion usullar, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, kasbiy kompetensiyalar, ta’lim.

Abstract: The article considers the possibilities of using artificial intelligence and digital technologies in the educational process as a tool to improve the quality of education and the formation of professional competencies of a teacher. Particular attention is paid to innovative pedagogical approaches aimed at individualizing learning, developing the cognitive activity of students and the professional growth of the teacher.

Key words: pedagogical approach, innovative methods, digital technologies, artificial intelligence, professional competencies, education.

Современная система образования находится в условиях активной цифровой трансформации. Развитие искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий оказывает значительное влияние на педагогическую деятельность, изменяя формы, методы и содержание обучения. В этих условиях перед педагогом встаёт задача не только освоения новых инструментов, но и формирования профессиональных компетенций, соответствующих требованиям цифрового общества.

Использование искусственного интеллекта и цифровых технологий позволяет повысить эффективность образовательного процесса, обеспечить индивидуальный подход к обучающимся и создать условия для непрерывного профессионального развития педагога.

Педагогический подход в условиях цифровизации образования:

Педагогический подход в цифровой образовательной среде основывается на принципах личностно-ориентированного, деятельностного и компетентностного обучения. Учитель перестаёт быть единственным источником информации и выступает в роли наставника, тьютора и организатора учебной деятельности.

Цифровые технологии и инструменты искусственного интеллекта позволяют:

- учитывать индивидуальные образовательные потребности обучающихся;
- адаптировать учебный материал под уровень подготовки ученика;
- развивать самостоятельность и критическое мышление;
- формировать навыки работы с информацией и цифровыми ресурсами.

Инновационные методы с использованием искусственного интеллекта

Искусственный интеллект в образовательном процессе используется как средство поддержки и оптимизации педагогической деятельности.

К инновационным методам относятся:

-интеллектуальные обучающие системы и образовательные платформы;
-цифровые помощники для подготовки учебных материалов;
-автоматизированные системы оценки знаний;
-анализ учебных достижений и прогресса обучающихся.

Применение искусственного интеллекта позволяет педагогу сократить время на рутинные процессы (проверку заданий, подбор упражнений), сосредоточив внимание на творческой и воспитательной составляющей обучения.

Формирование профессиональных компетенций педагога Использование цифровых технологий способствует развитию следующих профессиональных компетенций педагога:

- цифровая грамотность и технологическая компетентность;
- способность к проектированию цифрового образовательного контента;
- навыки аналитической и рефлексивной деятельности;
- готовность к инновациям и непрерывному обучению.

Педагог, владеющий инструментами искусственного интеллекта, способен эффективно организовывать учебный процесс, применять современные методы обучения и повышать мотивацию обучающихся.

Практическое значение использования цифровых технологий

В практике начального образования цифровые технологии и элементы ИИ могут использоваться для:

- интерактивных заданий и тренажёров;
- развития читательской грамотности;
- формирования навыков письма и счёта;
- организации индивидуальной и групповой работы;
- мониторинга образовательных результатов.

Это способствует повышению интереса обучающихся к учебному процессу и созданию комфортной образовательной среды.

Таким образом, интеграция искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательный процесс является важным условием развития современной педагогики. Инновационные методы обучения способствуют формированию профессиональных

компетенций педагога, повышению качества образования и подготовке обучающихся к жизни в цифровом обществе.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Брокман Д. Что мы думаем о машинах, которые думают: Ведущие мировые ученые об искусственном интеллекте. М.: - Альпина нон-фикшн, 2017. - 552 с.
2. Васильева Д. Тенденции в развитии искусственного интеллекта. - Режим доступа:http://robotoved.ru/iskusstvennii intellket development/
3. В прошлом году Китай потратил на исследования и разработки 279 млрд долл. - Режим доступа: https://hightech.fin/2018/02/27/279-billion-on-rd
4. Демченко Д. Карта применения технологий искусственного интеллекта: Медицина, образование, транспорт и другие сферы. - Режим доступа: https://vc.ru/pZai-map

ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИЕ НА ОСНОВЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ

Ургенчский государственный педагогический институт
Худайберганова Угилжон Батировна
профессоркафедры “Естественные науки”
E-m ail: hudaybergenovau@gmail.com
Тел: 998909760753
Хусанова Лола Рустамбековна
Преподавательница школы "Data" DDD начальных классов

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые аспекты внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в систему образования в контексте глобальных и национальных стандартов. Анализируются основные возможности применения ИИ, включая персонализацию обучения, автоматизацию рутинных педагогических задач, расширение доступа к образовательным ресурсам и совершенствование механизмов оценки знаний. Особое внимание уделяется развитию навыков XXI века, формированию критического мышления обучающихся и использованию интеллектуальных систем для профессиональной ориентации.

Наряду с преимуществами обозначены потенциальные риски цифровой трансформации образования, такие как цифровое неравенство, угрозы конфиденциальности данных, алгоритмическая предвзятость, зависимость от технологий и недостаточная подготовленность педагогических кадров. В статье подчеркивается важность сохранения ключевой роли учителя в условиях цифровизации образовательного процесса.

Обоснована необходимость разработки и внедрения глобальных и национальных стандартов, регулирующих этическое использование ИИ, качество цифровых образовательных ресурсов, подготовку педагогов, развитие инфраструктуры и оценку эффективности применения цифровых технологий. Сделан вывод о том, что сбалансированное и стандартизированное внедрение искусственного интеллекта в образование способствует формированию эффективной, инклюзивной и устойчивой образовательной системы.

Ключевые слова: искусственный интеллект; цифровые технологии; цифровизация образования; персонализированное обучение; образовательные стандарты; глобальные и национальные стандарты; цифровая трансформация; риски и возможности ИИ; подготовка педагогических кадров; инклюзивное образование.

Annotatsiya: Maqolada global va milliy standartlar kontekstida ta’lim tizimiga sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etishning asosiy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Sun’iy intellektni qo’llashning asosiy imkoniyatlari, shu jumladan o’qitishni shaxsiylashtirish, muntazam pedagogik vazifalarni avtomatlashtirish, ta’lim resurslaridan foydalanishni kengaytirish va bilimlarni baholash mexanizmlarini takomillashtirish tahlil qilinadi. XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta’lim oluvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirish va kasbga yo‘naltirish uchun intellektual tizimlardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Bundan tashqari, raqamli tengsizlik, ma’lumotlarning maxfiyligiga tahdid, algoritmik tarafkashlik, texnologiyalarga bog’liqlik va pedagog kadrlarning yetarli darajada tayyorlanmaganligi kabi ta’limning raqamli transformatsiyasining potentsial xavflari belgilandi. Maqolada ta’lim jarayonini raqamlashtirish sharoitida o’qituvchining asosiy rolini saqlab qolish muhimligi ta’kidlangan.

AIdan axloqiy foydalanish, raqamli ta’lim resurslari sifati, pedagoglar tayyorlash, infratuzilmani rivojlantirish va raqamli texnologiyalarni qo‘llash samaradorligini baholashni tartibga soluvchi global va milliy standartlarni ishlab chiqish va joriy etish zarurligi asoslantirilgan. Ta’limga sun’iy intellektning mutanosib va standartlashtirilgan tarzda joriy etilishi samarali, inklyuziv va barqaror ta’lim tizimini shakllantirishga xizmat qilayotir, degan xulosaga kelindi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt; raqamli texnologiyalar; ta’limni raqamlashtirish; shaxsiylashtirilgan o’qitish; ta’lim standartlari; global va milliy standartlar; raqamli transformatsiya; AI xavflari va imkoniyatlari; pedagog kadrlar tayyorlash; inklyuziv ta’lim.

Abstract: The article examines key aspects of the introduction of artificial intelligence and digital technologies into the education system in the context of global and national standards. The main possibilities of using AI are analyzed, including personalization of training, automation of routine pedagogical tasks, expanding access to educational resources and improving knowledge assessment mechanisms. Particular attention is paid to the development of skills of the XXI century, the formation of critical thinking of students and the use of intelligent systems for professional guidance.

Along with the advantages, potential risks of digital transformation of education are identified, such as digital inequality, threats to data privacy, algorithmic bias, dependence on technology and insufficient training of teaching staff. The article emphasizes the importance of maintaining the key role of the teacher in the context of the digitalization of the educational process.

The need to develop and implement global and national standards governing the ethical use of AI, the quality of digital educational resources, the training of teachers, the development of infrastructure and the assessment of the effectiveness of the use of digital technologies is justified. It is concluded that the balanced and standardized introduction of artificial intelligence in education contributes to the formation of an effective, inclusive and sustainable educational system.

Keywords: artificial intelligence; digital technologies; digitalization of education; personalized training; educational standards; global and national standards; digital transformation; AI risks and capabilities; training of teachers; inclusive education.

В современном мире образование находится на пороге революционных изменений, вызванных стремительным развитием искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий. Внедрение этих инноваций в образовательный процесс, опирающееся на глобальные и национальные стандарты, открывает перед нами невиданные ранее возможности для повышения качества и доступности образования, но также сопряжено с определенными рисками, которые необходимо учитывать и минимизировать.

Возможности:

Персонализированное обучение: Одним из ключевых преимуществ ИИ является его способность адаптироваться к индивидуальным потребностям и темпу обучения каждого ученика. Алгоритмы ИИ могут анализировать данные об успеваемости, стиле обучения и интересах ученика, чтобы предлагать ему персонализированные учебные материалы, задания и рекомендации. Это позволяет каждому ученику двигаться в своем собственном темпе, фокусируясь на областях, в которых он испытывает трудности, и углубленно изучать темы, которые его особенно интересуют.

- Автоматизация рутинных задач: ИИ может автоматизировать многие рутинные задачи, которые традиционно выполняются учителями, такие как проверка домашних заданий, выставление оценок и составление отчетов. Это освобождает время учителей для более важной работы, такой как индивидуальная работа с учениками, разработка новых учебных материалов и повышение своей квалификации.
- Доступ к образованию для всех: Цифровые технологии и ИИ позволяют преодолеть географические и экономические барьеры, обеспечивая доступ к качественному образованию для всех, независимо от их места жительства, социального статуса или физических возможностей. Онлайн-курсы, вебинары, интерактивные платформы и мобильные приложения делают образование доступным для тех, кто не имеет возможности посещать традиционные учебные заведения.
- Развитие критического мышления и навыков 21 века: ИИ и цифровые технологии предоставляют ученикам новые возможности для развития критического мышления, решения проблем, творческого подхода и сотрудничества. Ученики учатся работать с большими объемами информации, анализировать данные, разрабатывать собственные проекты и представлять их в цифровом формате. Они также учатся эффективно общаться и сотрудничать с другими людьми в онлайн-среде.
- Улучшение оценки знаний: ИИ способен проводить более точную и объективную оценку знаний учеников, чем традиционные методы. Алгоритмы ИИ могут анализировать ответы учеников на вопросы, их эссе и проекты, выявляя сильные и слабые стороны в их знаниях и навыках. Это позволяет учителям получать более полную картину об успеваемости учеников и принимать более обоснованные решения о необходимости дополнительной помощи или коррекции учебного плана.
- Помощь в выборе профессии: ИИ может помочь ученикам в выборе профессии, основываясь на их интересах, способностях и карьерных возможностях. Алгоритмы ИИ могут анализировать профили учеников, их успеваемость и результаты психологических тестов, чтобы предлагать им наиболее подходящие варианты профессий и учебных заведений.

Риски:

Цифровое неравенство: Неравномерный доступ к цифровым технологиям и интернету может усугубить существующее неравенство в образовании. Необходимо обеспечить равный доступ к цифровым ресурсам и обучению для всех учеников, независимо от их социально-экономического статуса.

- Зависимость от технологий: Чрезмерное использование цифровых технологий может привести к зависимости, ухудшению здоровья и снижению социальных навыков. Необходимо соблюдать баланс между использованием технологий и традиционными методами обучения, а также обучать учеников правильному и безопасному использованию цифровых устройств.
- Угроза конфиденциальности данных: Сбор и анализ данных об учениках с помощью ИИ сопряжены с риском нарушения конфиденциальности и использования данных в неправомерных целях. Необходимо разработать строгие правила и механизмы для защиты данных учеников и обеспечить их прозрачность и контроль.
- Сокращение роли учителя: Внедрение ИИ в образование не должно приводить к сокращению роли учителя. Учитель должен оставаться ключевой фигурой в образовательном процессе, направляя и поддерживая учеников, развивая их социальные и эмоциональные навыки.
- Недостаточная подготовка учителей: Для эффективного использования ИИ и цифровых технологий учителя должны обладать соответствующими знаниями и навыками. Необходимо обеспечить систематическое обучение и повышение квалификации учителей в области цифровых технологий и ИИ.
- Предвзятость алгоритмов: Алгоритмы ИИ могут быть предвзятыми, если они обучаются на предвзятых данных. Необходимо обеспечить прозрачность и справедливость алгоритмов ИИ, используемых в образовании, и постоянно контролировать их работу.

Роль глобальных и национальных стандартов:

Для успешного внедрения ИИ и цифровых технологий в образование необходимо разработать и внедрить глобальные и национальные стандарты, которые будут регулировать этот процесс и обеспечивать его безопасность и эффективность. Эти стандарты должны охватывать следующие аспекты:

- Этическое использование ИИ: Стандарты должны определять этические принципы использования ИИ в образовании, такие как справедливость, прозрачность, ответственность и защита данных.
- Качество цифровых ресурсов: Стандарты должны устанавливать требования к качеству цифровых учебных материалов и платформ, используемых в образовании.
- Обучение учителей: Стандарты должны определять требования к подготовке учителей в области цифровых технологий и ИИ.
- Инфраструктура: Стандарты должны определять требования к инфраструктуре, необходимой для использования ИИ и цифровых технологий в образовании, такой как доступ к интернету, цифровые устройства и программное обеспечение.
- Оценка эффективности: Стандарты должны определять методы и критерии оценки эффективности использования ИИ и цифровых технологий в образовании.

Заключение:

Внедрение искусственного интеллекта и цифровых технологий в образование, опирающееся на глобальные и национальные стандарты, открывает перед нами огромные возможности для повышения качества и доступности образования. Однако необходимо учитывать и минимизировать риски, связанные с этим процессом. Только в этом случае мы

сможем использовать потенциал ИИ и цифровых технологий для создания более эффективной, справедливой и инклюзивной системы образования. Важно помнить, что технология – это инструмент, и эффективность его применения зависит от того, как мы его используем и насколько грамотно управляем возникающими вызовами.

Список используемой литературы

1. Указы и Постановления Президента Республики Узбекистан
2. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 03.07.2018 г. № ПП-3832 «О мерах по развитию цифровой экономики в республике Узбекистан»
3. Искусственный интеллект. Применение в интегрированных производственных системах. Под ред. Э.Кьюсиака. -М.: Машиностроение, 1991.
4. Искусственный интеллект. Справочник в 3-х томах. - М.: Радио и связь, 1990.
5. Е.Ю.Кандрашина,А.В.Литвинцева, Д.А.Поспелов. Представление знаний о времени и пространстве в интеллектуальных системах.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Ургенчский государственный педагогический институт
Абдуллаева Райхон Атаназаровна
в.и.о.доцент кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: rayxonabdullayeva@gmail.com
Тел: 998885264554

Аннотация. В статье рассматривается нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования как важнейшее условие трансформации современной образовательной системы. Анализируются основные направления правового регулирования внедрения цифровых технологий в образовательный процесс, а также их влияние на педагогическую деятельность, содержание образования и формирование цифровых компетенций обучающихся. Особое внимание уделяется педагогическому анализу нормативно-правовой базы цифрового образования, выявлению существующих проблем и противоречий, а также определению перспектив её совершенствования в условиях цифровой трансформации общества.

Ключевые слова: цифровизация образования, нормативно-правовое обеспечение, педагогический анализ, электронное обучение, дистанционные образовательные технологии, цифровые компетенции, образовательная политика.

Izohlar. Maqolada zamonaviy ta’lim tizimini o‘zgartirishning eng muhim sharti sifatida ta’limni raqamlashtirishni normativ-huquqiy ta’minlash masalasi ko‘rib chiqiladi. Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etishni huquqiy tartibga solishning asosiy yo’nalishlari, shuningdek, ularning pedagogik faoliyatga, ta’lim mazmuni va ta’lim oluvchilarning raqamli vakolatlarini shakllantirishga ta’siri tahlil qilinadi. Raqamli ta’limning normativ-huquqiy bazasini pedagogik tahlil qilish, mavjud muammo va qarama-qarshiliklarni aniqlash, shuningdek, jamiyatning raqamli transformatsiyasi sharoitida uni takomillashtirish istiqbollarini belgilashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Kalit so’zlar: ta’limni raqamlashtirish, normativ-huquqiy ta’minlash, pedagogik tahlil, elektron ta’lim, masofaviy ta’lim texnologiyalari, raqamli kompetentsiyalar, ta’lim siyosati.

Abstract. The article examines the legal and regulatory framework for the digitalization of education as a critical condition for transforming modern educational systems. The main directions of legal regulation of the implementation of digital technologies in the educational process are analyzed, as well as their impact on pedagogical activities, educational content, and the development of students’ digital competencies. Special attention is paid to the pedagogical analysis of the legal and regulatory framework of digital education, identifying existing problems and contradictions, and outlining prospects for its improvement in the context of digital transformation of society.

Keywords: digitalization of education, legal and regulatory framework, pedagogical analysis, e-learning, distance learning technologies, digital competencies, educational policy.

Цифровая трансформация общества в XXI веке оказывает существенное влияние на все сферы социальной жизни, включая систему образования. Внедрение цифровых технологий, развитие электронного обучения, дистанционных образовательных платформ и цифровых образовательных ресурсов изменяют традиционные подходы к организации образовательного процесса. В этих условиях цифровизация образования становится приоритетным направлением государственной образовательной политики.

Однако успешная реализация процессов цифровизации невозможна без надлежащего нормативно-правового обеспечения, которое определяет правовые основы использования цифровых технологий, регулирует деятельность образовательных организаций и педагогических работников, а также обеспечивает защиту прав обучающихся. С педагогической точки зрения нормативно-правовая база выполняет не только регулятивную, но и методологическую функцию, влияя на содержание, формы и методы обучения.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью педагогического осмысления нормативно-правового обеспечения цифровизации образования, выявления его соответствия современным образовательным потребностям и вызовам цифровой эпохи.

Целью статьи является анализ нормативно-правового обеспечения цифровизации образования и выявление его педагогических особенностей, проблем и перспектив развития.

Сущность и особенности цифровизации образования.

Цифровизация образования представляет собой системный процесс внедрения цифровых технологий в образовательную деятельность, направленный на повышение качества, доступности и эффективности обучения.

Цифровизация образования — это процесс интеграции цифровых технологий в образовательную деятельность с целью повышения её эффективности, доступности и качества. В отличие от компьютеризации, которая предполагает использование отдельных технических средств, цифровизация охватывает весь спектр цифровых решений: от облачных технологий и платформ дистанционного обучения до искусственного интеллекта и анализа больших данных. Цифровизация образования — это сложный процесс внедрения цифровых технологий в сферу обучения с целью повышения продуктивности, доступности, интерактивности и персонализации учебного процесса. Она охватывает не только техническое оснащение учебных заведений, но и преобразование педагогических подходов, методик преподавания, содержания учебных программ, а также организацию образовательной среды в целом.

Цифровизация образования — это глубокая трансформация учебного процесса путем внедрения цифровых инструментов (LMS, ИИ, VR, электронные журналы), направленная на создание гибкой, персонализированной среды. Её сущность заключается в переходе от традиционных методов к цифровым, повышении доступности обучения, автоматизации администрирования и развитии навыков, необходимых в экономике.

С педагогической точки зрения цифровизация образования способствует индивидуализации обучения, развитию самостоятельности и ответственности обучающихся, формированию цифровых, коммуникативных и критических компетенций. Вместе с тем цифровая образовательная среда предъявляет новые требования к педагогам, включая владение цифровыми инструментами, методиками онлайн-обучения и навыками педагогического сопровождения в виртуальной среде. Она включает использование электронных образовательных ресурсов, дистанционных образовательных технологий, онлайн-платформ, автоматизированных систем управления образовательным процессом.

Таким образом, цифровизация образования является не только технологическим, но и педагогическим феноменом, требующим комплексного нормативно-правового регулирования.

Нормативно-правовая база цифровизации образования.

Цифровизация образования в Узбекистане стала стратегическим приоритетом государственного развития, направленным на повышение качества обучения, доступности образования, формирование цифровой компетентности учащихся и педагогов, а также эффективное управление образовательной системой. Для этого правительство формирует комплекс нормативно-правовых и программных документов, которые регламентируют процессы цифровой трансформации.

Ключевые нормативные документы, обеспечивающие цифровизацию:

1. Конституция Республики Узбекистан

Основной закон страны закрепляет право на образование и необходимость инновационного развития общества, что служит фундаментом для внедрения цифровых технологий в образовательную сферу.

2. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» (№ 637 от 23.09.2020)

Это базовый документ, определяющий цели, принципы и организационные основы образовательной деятельности в стране. Закон предоставляет правовую основу для использования современных технологий и инноваций в образовательном процессе, включая дистанционное и электронное обучение.

3. Постановление Президента «О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства» (28.04.2020)

Данный документ не только направлен на цифровую трансформацию государственных услуг, но и определяет создание условий для цифровизации всех секторов, включая образование. Он служит важным нормативным ориентиром формирования цифровой инфраструктуры.

4. Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030»

Утверждённая Президентом Узбекистана стратегия направлена на комплексную цифровую трансформацию экономики и государственного управления. Эта стратегия включает задачи повышения цифровой грамотности населения и подготовки кадров, что непосредственно влияет на сферу образования и требует законодательной поддержки.

5. Постановления и приказы по дистанционному обучению

Например, постановление Кабинета Министров от 03.10.2022 г. № 559 «О мерах по внедрению дистанционной формы обучения в организациях высшего образования» регламентирует порядок реализации дистанционных образовательных технологий в вузах.

6. Другие нормативные акты

Кроме указанных выше, цифровизация образовательной среды регулируется и смежными нормами о защите персональных данных, электронном документообороте, сертификации цифровых решений и безопасности информационных систем.

Педагогическая роль нормативно-правовой базы:

Обеспечение доступа и качества. Нормативные документы создают правовую основу для внедрения электронного и дистанционного обучения, что расширяет доступ к образованию для всех категорий обучающихся, включая отдалённые регионы.

Формирование цифровой компетентности. Стратегические планы и образовательное законодательство акцентируют внимание на необходимости развития цифровых навыков у учащихся и педагогов как ключевого условия успешной цифровой трансформации.

Обеспечение нормативных гарантий безопасности. Правовая база также касается вопросов информационной безопасности, защиты персональных данных и организации безопасной цифровой образовательной среды — важные аспекты педагогической деятельности в цифровую эпоху.

Нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования представляет собой совокупность законодательных и подзаконных актов, стратегий и концепций, направленных на регулирование применения цифровых технологий в образовательной сфере. Оно охватывает вопросы организации электронного и дистанционного обучения, требований к цифровым образовательным ресурсам, защиты персональных данных, обеспечения информационной безопасности.

Ключевыми направлениями нормативно-правового регулирования являются:

-правовое закрепление электронного обучения и дистанционных образовательных технологий;

-регламентация деятельности педагогических работников в цифровой образовательной среде;

- установление требований к качеству и доступности цифрового образования;

-защита прав участников образовательного процесса.

Нормативно-правовая база формирует институциональные условия для внедрения цифровых технологий и определяет рамки педагогической деятельности в цифровой среде.

Педагогический анализ нормативно-правового обеспечения цифровизации.

Цифровизация образования является одним из ключевых направлений модернизации современной образовательной системы. Она затрагивает содержание, формы, методы обучения, а также профессиональную деятельность педагога. Эффективная реализация процессов цифровизации невозможна без четкого и продуманного нормативно-правового обеспечения, которое определяет цели, задачи, механизмы и границы внедрения цифровых технологий в образовательную практику.

Нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования представляет собой совокупность законодательных и подзаконных актов, регламентирующих использование цифровых образовательных технологий, электронных ресурсов, информационных систем и платформ в образовательных организациях. С педагогической точки зрения данные документы задают ориентиры развития образовательного процесса, формируют требования

к результатам обучения, компетенциям обучающихся и профессиональным компетенциям педагогов.

С позиции педагогического анализа нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования оказывает существенное влияние на организацию образовательного процесса. Оно задаёт допустимые формы и методы обучения, определяет роль педагога и обучающегося, а также механизмы оценки образовательных результатов.

Во-первых, нормативные документы легитимируют использование цифровых образовательных технологий, расширяя педагогический инструментарий и создавая условия для внедрения инновационных форм обучения.

Во-вторых, они формируют требования к профессиональной компетентности педагогов, включая цифровую и методическую готовность к работе в онлайн-среде.

В-третьих, нормативно-правовое регулирование определяет ответственность образовательных организаций за качество цифрового образования.

В то же время избыточная регламентация может ограничивать педагогическую автономию и снижать гибкость образовательного процесса.

Важное значение для цифровизации имеют государственные программы и стратегии, направленные на развитие цифровой экономики и цифровой образовательной среды. Они ориентируют систему образования на формирование цифровой грамотности, развитие навыков работы с информацией, критического мышления и способности к обучению в течение всей жизни. С педагогической позиции это требует пересмотра традиционных подходов к обучению и перехода от репродуктивных методов к деятельностным и практико-ориентированным.

Педагогический анализ показывает, что стандарты создают основу для интеграции цифровых технологий в образовательный процесс, однако успешность их реализации во многом зависит от методической готовности педагогов и наличия соответствующей инфраструктуры.

Нормативные документы также регламентируют вопросы информационной безопасности, защиты персональных данных и охраны здоровья обучающихся при использовании цифровых технологий. С педагогической точки зрения это особенно важно, поскольку чрезмерная или неконтролируемая цифровая нагрузка может негативно сказаться на физическом и психическом развитии детей. Таким образом, правовое регулирование выполняет не только организационную, но и защитную функцию.

Проблемы и противоречия нормативно-правового регулирования.

Несмотря на развитие нормативно-правовой базы, цифровизация образования сопровождается рядом проблем и противоречий. Одной из ключевых проблем является несоответствие темпов обновления нормативных актов скорости технологического развития. Это приводит к правовой неопределённости и затрудняет внедрение инновационных педагогических практик.

К числу проблем также относятся:

- недостаточная регламентация педагогических аспектов цифрового обучения;
- перегруженность педагогов нормативными требованиями;
-недостаточная защита академических и педагогических свобод в цифровой среде;
- риски нарушения прав обучающихся в условиях цифрового контроля и мониторинга.

Данные противоречия требуют комплексного педагогико-правового анализа и научного осмысления.

Перспективы совершенствования нормативно-правового обеспечения.

Совершенствование нормативно-правового обеспечения цифровизации образования должно осуществляться с учётом педагогических принципов гуманизации, вариативности и ориентации на развитие личности обучающегося. Важным направлением является разработка гибких нормативных механизмов, поддерживающих педагогические инновации. Перспективными направлениями развития являются:

-нормативное закрепление педагогически обоснованных моделей цифрового обучения;

-поддержка профессионального развития педагогов в сфере цифровых технологий;

- усиление внимания к этическим аспектам цифрового образования;

-развитие правовой культуры участников образовательного процесса.

Реализация данных направлений позволит обеспечить устойчивое развитие цифрового образования.

Заключение

Таким образом, нормативно-правовое обеспечение является ключевым фактором цифровизации образования. Педагогический анализ показывает, что правовое регулирование не только определяет организационные рамки цифрового обучения, но и оказывает значительное влияние на содержание, методы и результаты педагогической деятельности. Совершенствование нормативно-правовой базы цифровизации образования должно быть ориентировано на педагогическую целесообразность, инновационное развитие и защиту интересов всех участников образовательного процесса.

Список литературы:

1. Сластёнин В.А. Педагогика. – М.: Академия, 2019.

2. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – М.: Юрайт, 2021

3. UNESCO. "Digital Transformation of Education". – Paris, 2019.

4. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения. – М.: Академия, 2020.

5. Selwyn N. "Education and Technology: Key Issues and Debates". – London: Bloomsbury, 2016.6. Castells M. "The Rise of the Network Society". – Oxford: Blackwell, 2011.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕКТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ

Ургенчский технологический университет Ранч

Матниязова Азиза Бахтияровна

Педагог кафедры «Педагогика и точные науки»

(+998973610330, azizkam95@mail.ru)

Аннотация. В работе рассматриваются педагогические технологии формирования проектных компетенций обучающихся на основе сравнительного анализа традиционных и инновационных образовательных моделей. Цель исследования — выявить их дидактические возможности в развитии проектного мышления, самостоятельности и практико-ориентированных умений. Показано, что традиционные модели ориентированы преимущественно на репродуктивное усвоение знаний, тогда как инновационные

технологии способствуют активизации познавательной деятельности и формированию устойчивых проектных компетенций.

Ключевые слова: педагогические технологии, проектные компетенции, проектная деятельность, традиционные и инновационные модели обучения, компетентностный подход, образовательный процесс.

Annotatsiya. Mazkur ishda an’anaviy va innovatsion ta’lim modellarini qiyosiy tahlil qilish asosida ta’lim oluvchilarda loyiha kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar yoritiladi. Tadqiqotning maqsadi — loyiha tafakkuri, mustaqillik hamda amaliy yo‘naltirilgan ko‘nikmalarni rivojlantirishda ushbu texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. An’anaviy modellar asosan bilimlarni reproduktiv o‘zlashtirishga yo‘naltirilgani, innovatsion texnologiyalar esa bilish faoliyatini faollashtirish va barqaror loyiha kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiyalar, loyiha kompetensiyalari, loyiha faoliyati, an’anaviy va innovatsion ta’lim modellar, kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv, ta’lim jarayoni.

Abstract. The paper examines pedagogical technologies for the formation of students’ project competencies based on a comparative analysis of traditional and innovative educational models. The aim of the study is to identify their didactic potential in developing project-based thinking, learner autonomy, and practice-oriented skills. It is shown that traditional models are mainly focused on the reproductive acquisition of knowledge, whereas innovative technologies promote the activation of cognitive activity and the formation of sustainable project competencies.

Keywords: pedagogical technologies, project competencies, project-based activity, traditional and innovative learning models, competency-based approach, educational process.

Введение. Современные трансформации системы образования обусловливают необходимость переосмысления педагогических технологий, направленных на формирование проектных компетенций обучающихся. В условиях реализации компетентностного подхода особую значимость приобретает развитие способности к самостоятельному планированию, решению практико-ориентированных задач и интеграции теоретических знаний с профессиональной деятельностью. В этой связи актуализируется проблема сопоставления традиционных и инновационных образовательных моделей с позиции их эффективности в формировании проектных компетенций. Сравнительный анализ данных моделей позволяет выявить их дидактические возможности и ограничения, а также определить перспективные направления совершенствования образовательного процесса. Современный образовательный ландшафт характеризуется ускоренной трансформацией требований к личности выпускника: от обладания разрозненными знаниями — к умению самостоятельно решать комплексные задачи, планировать и реализовывать проекты, эффективно коммуницировать в профессиональной и социальной среде. Формирование проектных компетенций становится неотъемлемой частью качественного образования, обеспечивая конкурентоспособность обучающихся в условиях глобальных изменений. Актуальность исследования заключается в необходимости обоснования педагогических технологий, способствующих развитию этих компетенций, а также сравнительного анализа их эффективности в рамках традиционных и инновационных образовательных моделей.

Анализ исследований и данных научной литературы. В научно-педагогической литературе проблема формирования проектных компетенций широко рассматривается в контексте компетентностного и деятельностного подходов. Теоретические основы

проектного обучения заложены в трудах Дж. Дьюи и У. Килпатрика, которые обосновали ценность обучения через деятельность и решение практических задач.[1] В исследованиях Л. С. Выготского, А. Н. Леонтьева и С. Л. Рубинштейна подчеркивается роль активности субъекта и социального взаимодействия в процессе формирования компетенций.[3]

Современные отечественные и зарубежные исследователи (И. А. Зимняя, А. В. Хуторской, В. В. Сериков, Е. Ф. Зеер, J. Raven, P. Perrenoud) рассматривают проектные компетенции как интегративное образование, включающее когнитивный, деятельностный, коммуникативный и рефлексивный компоненты.[4] Отмечается, что традиционные модели обучения, основанные на объяснительно-иллюстративных и репродуктивных методах, обеспечивают системность усвоения знаний, однако ограничивают развитие самостоятельности и инициативности обучающихся. [2]

В работах, посвящённых инновационным педагогическим технологиям (Н. Е. Щуркова, М. В. Кларин, Т. И. Шамова, R. Barron, L. Darling-Hammond), доказано, что проектное, проблемное и смешанное обучение способствуют активизации познавательной деятельности и формированию устойчивых проектных компетенций. Сравнительный анализ научных источников подтверждает целесообразность интеграции традиционных и инновационных моделей обучения как наиболее эффективного пути развития проектных компетенций обучающихся.

Методология исследования. Методологическую основу исследования составляют компетентностный, деятельностный и системный подходы, обеспечивающие целостное рассмотрение процесса формирования проектных компетенций обучающихся. [5] В работе применялись методы теоретического анализа и синтеза научно-педагогической литературы, сравнительного анализа традиционных и инновационных образовательных моделей, обобщения и систематизации научных данных. Педагогические технологии — это системно организованные способы достижения образовательных целей через сочетание методов, приемов, средств и форм обучения. В контексте формирования проектных компетенций особую значимость приобретают технологии, обеспечивающие активное участие обучающихся в самостоятельной проектной деятельности. Для выявления дидактических возможностей педагогических технологий использовалось моделирование образовательного процесса. Полученные результаты интерпретировались с учетом требований современного образования и направленности на формирование устойчивых проектных компетенций. [6]

Результаты и анализ исследования.

Традиционная модель обучения основана на передаче знаний от преподавателя к студентам посредством лекций, практических занятий, репродуктивных заданий. Главные особенности:

- Учитель — источник знаний, роль обучающего — пассивная;
- Методы обучения: объяснительно-иллюстративные, репродуктивные;
- Оценивание — проверка знаний, точность воспроизведения фактов;

Проектная деятельность часто сведена к выполнению отдельных заданий без интеграции в реальный контекст.

Преимущества:

- Структурированность и предсказуемость;
- Четкие требования к содержанию знаний.

Ограничения:

- Отсутствие возможностей для самостоятельной проектной деятельности;

- Низкая мотивация к креативному решению задач;
- Ограниченное развитие навыков планирования, анализа и рефлексии.

Инновационные модели обучения

Инновационные подходы предполагают интеграцию проектно-ориентированного обучения, командных исследований, цифровых образовательных платформ, интерактивных технологий, проблемно-ориентированного обучения. Основные характеристики:

- Активная позиция обучающегося;
- Методы обучения: проектные, исследовательские, проблемное обучение;
- Оценивание — комплексное: продукт + процесс + рефлексия;
- Среда обучения включает междисциплинарные проекты, реальные кейсы, сотрудничество с внешними партнёрами.

Преимущества:

- Рост мотивации и ответственности студента;
- Развитие комплексных компетенций (проектных, коммуникативных, критического мышления);
- Соответствие требованиям рынка труда и современным стандартам образования.

Ограничения:

- Требует высокого уровня подготовки преподавателя;
- Может быть трудоёмкой при внедрении;
- Не всегда легко измерима результативность.

Результаты сравнительного анализа традиционных и инновационных образовательных моделей показали существенные различия в эффективности формирования проектных компетенций обучающихся. Установлено, что традиционные педагогические технологии преимущественно обеспечивают усвоение теоретических знаний и формирование базовых учебных умений, однако ограничивают развитие проектного мышления, самостоятельности и инициативности обучающихся. В то же время применение инновационных педагогических технологий способствует активизации познавательной деятельности, развитию навыков планирования, командного взаимодействия и рефлексии, что обеспечивает более высокий уровень сформированности проектных компетенций. Анализ данных подтверждает целесообразность интеграции традиционных и инновационных моделей обучения для повышения результативности образовательного процесса.

Проведённый сравнительный анализ традиционных и инновационных образовательных моделей позволяет сделать вывод о том, что формирование проектных компетенций обучающихся наиболее эффективно осуществляется в условиях целенаправленного использования инновационных педагогических технологий. Традиционные модели обеспечивают системность и фундаментальность усвоения знаний, однако обладают ограниченным потенциалом в развитии проектного мышления и самостоятельности обучающихся. Инновационные модели, ориентированные на активную и практико-ориентированную деятельность, способствуют формированию устойчивых проектных компетенций.

В качестве рекомендаций предлагается интеграция традиционных и инновационных педагогических технологий в образовательный процесс, расширение использования проектного и проблемного обучения, а также создание условий для развития самостоятельной, рефлексивной и командной деятельности обучающихся. Перспективным направлением дальнейших исследований является эмпирическая проверка эффективности

комплексных моделей формирования проектных компетенций в различных образовательных контекстах.

Использованная литература

1. Дьюи Дж. Демократия и образование. — М.: Педагогика, 2000. — С. 152–178.
2. Килпатрик У. Х. Метод проектов. Применение целенаправленного действия в процессе обучения. — М.: Просвещение, 2008. — С. 37–58.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — С. 246–264.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — С. 18–35.
5. Хуторской А. В. Компетентностный подход в образовании. — М.: Эйдос, 2013. — С. 64–89.
6. Кларин М. В. Инновации в мировом образовании: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. — М.: Эксперимент, 2016. — С. 101–127.
7. Darling-Hammond L., Barron B. Powerful Learning: What We Know About Teaching for Understanding. — San Francisco: Jossey-Bass, 2008. — P. 89–112.

НЕОБХОДИМОСТЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Ургенчский государственный педагогический институт
Азадова Махлия Одилбековна
Педагог кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: Azadovamahliyo99@gmail.com
Тел: 998918625678

Аннотация: В последние годы наблюдается очень стремительное развитие технологий, особенно значительную роль в этой сфере играет искусственный интеллект. Искусственный интеллект проникает во все сферы нашей жизни, включая образование, и его влияние на процесс обучения становится все более заметным. И применение искусственного интеллекта в дошкольной образовании открывает новые двери для обучения и развития детей, что делает данную тему особенно актуальной.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, образование, знания, умение, навыки, нейросеть.

Annotatsiya: So'nggi yillarda texnologik taraqqiyot jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda, sun'iy intellekt ayniqsa muhim rol o'ynamoqda. Sun'iy intellekt hayotimizning barcha sohalariga, jumladan, ta'limga chuqur kirib bormoqda va uning o'rganishga ta'siri tobora sezilarli bo'lib bormoqda. Maktabgacha ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish bolalarning o'qishi va rivojlanishi uchun yangi eshiklar ochadi va bu mavzuni ayniqsa dolzarb qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, maktabgacha ta'lim, ta'lim, bilim, ko'nikmalar, qobiliyatlar, neyron tarmog'i.

Annotation: Recent years have seen rapid technological advances, with artificial intelligence playing a particularly significant role. Artificial intelligence is permeating all areas of our lives, including education, and its impact on learning is becoming increasingly noticeable. The

use of artificial intelligence in preschool education opens new doors for child learning and development, making this topic particularly relevant.

Key words: artificial intelligence, preschool education, education, knowledge, skills, abilities, neural network.

Искусственный интеллект меняет образование, предлагая детям новые способы обучения и развития. Он помогает учитывать индивидуальные особенности, автоматизирует рутинные задачи и делает учебу увлекательной. Искусственный интеллект может стать ценным помощником в работе воспитателя, предлагая ряд возможностей, развивает критическое мышление ребенок может давать команду как голосом, так и текстом, благодаря чему он учится выражать свои мысли понятно, анализировать ответы, формулировать задачу и перефразировать сказанное. В совокупности все эти навыки останутся с ребенком навсегда и будут востребованы в школе. Чем раньше ребенок узнает о том, как правильно использовать нейросети, где они применяются и почему популярны, тем легче сможет применять эти технологии в учебе и работе [1].

Прививает интерес к математике и точным наукам. Понимание того, как работает искусственный интеллект, мотивирует детей к более глубокому погружению в технические дисциплины. Им легче оперировать терминами, понятиями, определениями, которые усложняются с каждым годом учебы. Родитель часто не знает ответов на риторические или научные темы, которые волнуют детей. Нейросеть снижает нагрузку с родителей, но в то же время позволяет дать развернутый ответ на сложный вопрос понятно и просто. Какие плюсы есть для педагогов искусственного интеллекта. Преподавателям искусственный интеллект помогает готовить материалы, проверять работы и придумывать новые способы подачи информации [2]. Вместо того чтобы часами составлять тесты, учитель может загрузить в нейросеть тему урока, а она сама подготовит контрольные вопросы и варианты ответов.

Искусственный интеллект может стать ценным помощником в работе воспитателя, предлагая ряд возможностей:

Персонализация обучения: искусственный интеллект может анализировать данные об индивидуальных особенностях каждого ребенка (темп усвоения материала, интересы, уровень развития) и адаптировать образовательные программы и игры под его потребности. Это позволит обеспечить более эффективное и комфортное обучение для каждого воспитанника.

Автоматизация рутинных задач: искусственный интеллект может помочь воспитателю в выполнении таких задач, как составление расписания, подготовка отчетности, проверка заданий и сбор информации. Это освободит время для более важной работы: непосредственного общения с детьми, индивидуального подхода и творческой деятельности.

Развитие творческих способностей: Существуют искусственный интеллект - инструменты, которые могут быть использованы для стимулирования творческого мышления и воображения у детей. Например, программы, генерирующие изображения по текстовому описанию, или интерактивные игры, требующие от детей нестандартных решений.

Оптимизация образовательной среды: искусственный интеллект может использоваться для мониторинга состояния окружающей среды в детском саду (температура, влажность, освещенность) и автоматической регулировки параметров для создания комфортных условий для детей.

Повышение доступности образования: искусственный интеллект может помочь в создании образовательных материалов и программ для детей с ограниченными возможностями здоровья, обеспечивая им доступ к качественному образованию[3].

Риски и этические проблемы

Наряду с потенциальными преимуществами, использование искусственный интеллект в ДОО сопряжено с определенными рисками и этическими проблемами, которые необходимо учитывать:

Зависимость от технологий: Чрезмерное увлечение искусственного интеллекта может привести к снижению уровня социальных навыков, развитию зависимости от гаджетов и уменьшению времени, проводимого в реальном мире.

Угроза приватности: Сбор и анализ данных о детях с помощью искусственный интеллект может представлять угрозу для их приватности и конфиденциальности. Необходимо обеспечить надежную защиту персональных данных и соблюдать этические нормы при использовании технологий [4].

Подмена человеческого общения: искусственный интеллект не может заменить живое общение с воспитателем и сверстниками, которое играет важную роль в развитии эмоционального интеллекта и социальных навыков ребенка.

"Черный ящик" искусственного интеллекта: Принятие важных решений об образовании ребенка на основе работы сложных алгоритмов искусственный интеллект, без понимания принципов их работы, может привести к непредсказуемым и негативным последствиям.

Предвзятость алгоритмов: Алгоритмы искусственного интеллекта могут быть предвзятыми, если они обучены на данных, отражающих существующие социальные стереотипы и неравенства. Это может привести к дискриминации детей по полу, расе, национальности и другим признакам.

Рекомендации для воспитателей:

Для грамотного и ответственного использования искусственного интеллекта в работе с детьми дошкольного возраста, воспитателям рекомендуется:

Использовать искусственный интеллект как инструмент, а не замену педагога: искусственный интеллект должен быть помощником, который облегчает работу воспитателя и помогает в развитии детей, но не заменяет собой живое общение и индивидуальный подход.

Выбирать проверенные и безопасные инструменты: Перед внедрением искусственного интеллекта -технологий необходимо убедиться в их безопасности и эффективности, а также в соответствии этическим нормам.

Обучать детей критическому мышлению: Важно научить детей анализировать информацию, полученную из различных источников, включая искусственный интеллект - инструменты, и формировать собственное мнение.

Ограничивать время, проводимое с искусственный интеллект-гаджетами: Необходимо соблюдать разумный баланс между использованием технологий и другими видами деятельности, такими как игры на свежем воздухе, чтение книг и общение с друзьями.

Постоянно повышать свою искусственно интеллектуальную грамотность: Воспитатели должны постоянно совершенствовать свои знания и навыки в области искусственного интеллекта, чтобы эффективно использовать эти технологии в своей работе [5].

Следить за эмоциональным состоянием детей: Необходимо внимательно наблюдать за тем, как дети реагируют на использование искусственный интеллект -технологий, и вовремя корректировать образовательный процесс, если это необходимо.

Сотрудничать с родителями: Важно информировать родителей об использовании искусственный интеллект в детском саду и обсуждать с ними вопросы, связанные с безопасностью и эффективностью этих технологий.

Искусственный интеллект обладает огромным потенциалом для улучшения качества дошкольного образования. Однако, его внедрение должно осуществляться осознанно и ответственно, с учетом всех рисков и этических проблем. Грамотное использование искусственного интеллекта в сочетании с профессионализмом и человеческим теплом воспитателя позволит создать благоприятные условия для всестороннего развития детей и подготовки их к жизни в цифровом мире. Важно помнить, что искусственный интеллект – это всего лишь инструмент, и только от нас зависит, как мы будем его использовать: во благо или во вред нашим детям.

Список литературы:

1. Абдулина Е. М. Искусственный интеллект: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Е. М. Абдулина // Молодой учёный. — 2020. — № 1 (291). — С. 9–10. — Режим доступа: https://moluch.ru/archive/291/66056 (дата обращения: 21.02.2023).
2. Авраменко А. П. Искусственный интеллект в преподавании иностранных языков : учебное пособие / А. П. Авраменко. — Москва : КДУ ; Добросвет, 2022. — 166 с.
3. Амиров Р. А., Билалова У. М. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования [Электронный ресурс] / Р. А. Амиров, У. М. Билалова // Управленческое консультирование. — 2020. — № 3. — С. 80–88. — Режим доступа: https://cyberleninka.ru
4. Ахтямова И. М. Искусственный интеллект в образовании XXI века — пространство для новых возможностей преподавания / И. М. Ахтямова // Бюллетень науки и практики. — 2021. — Т. 7, № 2. — С. 330–338. — Режим доступа: https://www.bulletennauki.ru
5. Елтунова И. Б., Нестеров А. С. Использование алгоритмов искусственного интеллекта в образовании [Электронный ресурс] / И. Б. Елтунова, А. С. Нестеров // Современное педагогическое образование. — 2021. — № 11. — Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/ispolz
6. Иванова Д. С., Серов А. А. Использование потенциала искусственного интеллекта в начальном образовании [Электронный ресурс] / Д. С. Иванова, А. А. Серов // Психолого-педагогический поиск. — 2023. — № 3 (63). — С. 75–83. — Режим доступа: https://doi.org/10.37724
7. Искусственный интеллект в образовании: изменение темпов обучения : аналитическая записка Института ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании [Электронный ресурс] / С. Дагген ; под редакцией С. Ю. Князевой ; перевод с английского А. В. Паршаковой. — Москва : Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2019.

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ: СОЦИАЛЬНЫЕ, УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Ургенчский государственный педагогический институт
Каримова Фарида Наильевна
Педагог кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: fkarimova917@gmail.com
Тел: 998975603003

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития когнитивных компетенций будущих педагогов в условиях цифровизации образования. Анализируются социальные, управленческие и правовые аспекты формирования когнитивных компетенций в цифровой образовательной среде. Особое внимание уделяется роли цифровых технологий в трансформации профессиональной подготовки педагогов, а также управленческим механизмам и нормативно-правовому обеспечению данного процесса. Обосновывается необходимость комплексного подхода к развитию когнитивных компетенций с учетом современных вызовов цифрового общества.

Ключевые слова: когнитивные компетенции, цифровая образовательная среда, будущие педагоги, цифровизация образования, управление образованием, правовое регулирование.

Izohlar. Maqolada ta’limni raqamlashtirish sharoitida bo’lajak pedagoglarning kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish xususiyatlari ko’rib chiqiladi. Raqamli ta’lim muhitida kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishning ijtimoiy, boshqaruv va huquqiy jihatlari tahlil qilinadi. Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini o‘zgartirishda raqamli texnologiyalarning roli, shuningdek, ushbu jarayonni boshqarish mexanizmlari va normativ-huquqiy ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Raqamli jamiyatning zamonaviy tahdidlarini hisobga olgan holda kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga kompleks yondashish zarurligi asoslanmoqda.

Kalit so’zlar: kognitiv kompetensiyalar, raqamli ta’lim muhiti, bo’lajak pedagoglar, ta’limni raqamlashtirish, ta’limni boshqarish, huquqiy tartibga solish.

Abstract. The article examines the features of the development of cognitive competencies of future teachers in the context of digitalization of education. Social, managerial and legal aspects of the formation of cognitive competencies in a digital educational environment are analyzed. Particular attention is paid to the role of digital technologies in transforming the training of teachers, as well as management mechanisms and regulatory support for this process. The need for an integrated approach to the development of cognitive competencies is justified, taking into account the modern challenges of digital society.

Key words: cognitive competencies, digital educational environment, future teachers, digitalization of education, education management, legal regulation.

Современный этап развития общества характеризуется активной цифровой трансформацией всех сфер социальной жизни, в том числе системы образования. Цифровизация становится неотъемлемым фактором изменения содержания, форм и методов образовательного процесса, предъявляя новые требования к профессиональной подготовке педагогических кадров. В этих условиях особую актуальность приобретает проблема развития когнитивных компетенций будущих педагогов, поскольку именно они

обеспечивают способность к эффективной профессиональной деятельности в быстро меняющейся цифровой образовательной среде.

Переход к цифровому обществу обусловливает необходимость пересмотра традиционных подходов к педагогическому образованию. Будущий педагог должен уметь ориентироваться в информационных потоках, критически осмысливать получаемую информацию, принимать обоснованные решения, использовать цифровые инструменты для организации учебного процесса и осуществлять рефлексию собственной профессиональной деятельности. Все перечисленные умения составляют основу когнитивных компетенций, формирование которых становится одной из приоритетных задач современной системы высшего педагогического образования.

В научных исследованиях когнитивные компетенции рассматриваются как интегративное образование, включающее совокупность интеллектуальных способностей, познавательных умений и личностных качеств, обеспечивающих успешную познавательную и профессиональную деятельность. К числу ключевых когнитивных компетенций будущего педагога относятся критическое и системное мышление, аналитические способности, умение работать с информацией, способность к самообучению, рефлексивные умения и готовность к инновационной деятельности. В условиях цифровой среды данные компетенции приобретают особое значение, поскольку образовательный процесс все чаще осуществляется с использованием электронных платформ, онлайн-курсов, цифровых образовательных ресурсов и интеллектуальных систем поддержки обучения.

Цифровая образовательная среда выступает не только как совокупность технических средств и программного обеспечения, но и как особое социально-педагогическое пространство, в котором формируются новые модели взаимодействия между участниками образовательного процесса. Социальные аспекты развития когнитивных компетенций будущих педагогов в цифровой среде связаны прежде всего с изменением характера коммуникации, расширением возможностей сетевого взаимодействия и формированием цифровой культуры личности. Будущие педагоги получают доступ к разнообразным образовательным ресурсам, профессиональным сообществам и научным данным, что способствует развитию их познавательной активности и самостоятельности.

Вместе с тем цифровизация образования порождает и ряд социальных рисков, связанных с неравенством доступа к цифровым технологиям, различиями в уровне цифровой грамотности и мотивации обучающихся. Недостаточная сформированность когнитивных стратегий работы с информацией может привести к поверхностному усвоению знаний, снижению способности к глубокому анализу и критическому осмыслению учебного материала. В связи с этим особое значение приобретает целенаправленная педагогическая поддержка студентов педагогических направлений, направленная на развитие у них устойчивых когнитивных навыков и ответственного отношения к использованию цифровых ресурсов.

Социальная роль будущего педагога в цифровом обществе также претерпевает изменения. Педагог все чаще выступает не только как транслятор знаний, но и как модератор образовательного процесса, наставник и консультант, способный организовать познавательную деятельность обучающихся в цифровой среде. Это требует от него высокого уровня когнитивной гибкости, способности к принятию решений в условиях неопределенности и готовности к постоянному профессиональному развитию.

Не менее значимыми являются управленческие аспекты развития когнитивных компетенций будущих педагогов. Эффективное формирование данных компетенций невозможно без продуманной системы управления цифровой образовательной средой в образовательной организации. Управленческие решения должны быть направлены на создание условий, способствующих активному включению студентов в познавательную деятельность, использованию цифровых технологий как инструмента развития мышления, а не только средства передачи информации.

К числу важнейших управленческих задач относится проектирование образовательных программ, ориентированных на развитие когнитивных компетенций с учетом требований цифровой экономики и общества знаний. Это предполагает интеграцию цифровых образовательных технологий в учебный процесс, внедрение активных и интерактивных методов обучения, использование проектной и исследовательской деятельности, а также формирование у студентов навыков самооценки и рефлексии. Существенную роль играет и повышение квалификации профессорско-преподавательского состава, поскольку именно от уровня их цифровой и педагогической компетентности во многом зависит эффективность формирования когнитивных компетенций у обучающихся.

Управление процессом развития когнитивных компетенций также включает мониторинг и оценку результатов образовательной деятельности. В условиях цифровой среды появляются новые возможности для диагностики уровня сформированности когнитивных компетенций, использования аналитических инструментов и данных образовательных платформ. Однако при этом важно учитывать не только количественные показатели, но и качественные изменения в познавательной деятельности студентов, их способности к самостоятельному мышлению и профессиональной рефлексии.

Особое место в системе факторов, влияющих на развитие когнитивных компетенций будущих педагогов, занимают правовые аспекты. Цифровая образовательная среда функционирует в рамках определенного нормативно-правового поля, которое регулирует отношения между участниками образовательного процесса, использование цифровых ресурсов и технологий, а также вопросы информационной безопасности. Соблюдение законодательства в сфере образования, защиты персональных данных и интеллектуальной собственности является обязательным условием устойчивого развития цифрового образования.

Для будущих педагогов важным компонентом когнитивных компетенций становится правовая грамотность, позволяющая осознавать ответственность за профессиональную деятельность в цифровом пространстве.

Правовые аспекты также связаны с проблемой академической честности в условиях цифрового обучения. Широкий доступ к информации и цифровым инструментам повышает риски недобросовестного поведения, что требует разработки и внедрения эффективных механизмов правового и педагогического регулирования. В этом контексте развитие когнитивных компетенций будущих педагогов должно включать формирование ценностных установок, направленных на соблюдение профессиональной этики и правовых норм.

Таким образом, развитие когнитивных компетенций будущих педагогов в условиях цифровой среды представляет собой комплексный процесс, обусловленный взаимодействием социальных, управленческих и правовых факторов. Цифровизация образования открывает новые возможности для интеллектуального и профессионального развития будущих педагогов, но одновременно требует системного подхода к организации

образовательного процесса и управлению им. Эффективное формирование когнитивных компетенций возможно при условии целенаправленного педагогического воздействия, создания благоприятной цифровой образовательной среды, обеспечения нормативно-правовой поддержки и развития профессиональной ответственности педагогов.

Дополнительного внимания в контексте развития когнитивных компетенций будущих педагогов заслуживает вопрос трансформации образовательных технологий и методов обучения в цифровой среде. Современные цифровые инструменты, такие как системы управления обучением, адаптивные образовательные платформы, технологии искусственного интеллекта и анализа больших данных, создают новые возможности для индивидуализации образовательного процесса. Использование данных технологий способствует развитию у студентов способности к анализу, прогнозированию и принятию решений, что напрямую связано с формированием когнитивных компетенций.

Важным направлением является внедрение в образовательный процесс проблемно-ориентированного и проектного обучения, реализуемого с применением цифровых средств. Работа над проектами в цифровой среде требует от будущих педагогов умения формулировать проблемы, выдвигать гипотезы, анализировать информацию из различных источников и представлять результаты своей деятельности в цифровом формате. Это способствует развитию системного мышления, когнитивной самостоятельности и навыков научного поиска. Кроме того, участие в сетевых проектах и онлайн-исследованиях расширяет профессиональный кругозор студентов и формирует готовность к междисциплинарному взаимодействию.

Особую роль в развитии когнитивных компетенций играет формирование метакогнитивных навыков, включающих осознание собственных познавательных процессов, умение планировать, контролировать и оценивать результаты учебной деятельности. Цифровая образовательная среда предоставляет широкие возможности для развития метакогнитивных умений за счет использования электронных портфолио, систем самооценки, аналитических отчетов и обратной связи. Будущие педагоги, обладающие развитыми метакогнитивными навыками, способны более эффективно организовывать не только собственное обучение, но и образовательную деятельность обучающихся.

Необходимо отметить, что развитие когнитивных компетенций будущих педагогов тесно связано с формированием их цифровой идентичности и профессионального самосознания. В условиях цифровой среды педагог постоянно сталкивается с необходимостью выбора образовательных ресурсов, оценки их достоверности и педагогической целесообразности.

Дополнительным аспектом является влияние цифровой среды на когнитивную нагрузку обучающихся. Избыточное количество информации, многозадачность и постоянное взаимодействие с цифровыми устройствами могут негативно сказываться на глубине познавательной деятельности. В связи с этим важной задачей педагогического образования становится формирование у будущих педагогов умений рационально организовывать образовательный процесс в цифровой среде, учитывать психолого-педагогические особенности восприятия информации и применять технологии, способствующие осмысленному обучению.

С управленческой точки зрения перспективным направлением является разработка институциональных моделей сопровождения развития когнитивных компетенций будущих педагогов. Такие модели могут включать систему наставничества, цифровые методические сообщества, а также использование аналитических данных для принятия управленческих

решений. Эффективное управление данным процессом предполагает координацию усилий администрации образовательной организации, преподавателей и студентов, а также постоянную оценку качества образовательных результатов.

В правовом контексте актуальной остается проблема регулирования использования новых цифровых технологий, включая интеллектуальные обучающие системы и автоматизированные средства оценки. Будущие педагоги должны быть готовы к работе в условиях изменяющегося нормативно-правового поля, понимать правовые ограничения и возможности применения цифровых инструментов в образовании. Это требует включения в образовательные программы элементов правового анализа цифровых образовательных практик и формирования способности к правовому мышлению.

Таким образом, дополнительный анализ показывает, что развитие когнитивных компетенций будущих педагогов в цифровой среде является динамичным процессом, требующим постоянного обновления содержания и методов педагогического образования. Расширение цифровых возможностей должно сопровождаться осмысленным педагогическим и управленческим подходом, направленным на обеспечение качества образования и профессиональной устойчивости будущих педагогов.

В заключение следует отметить, что когнитивные компетенции становятся ключевым ресурсом профессиональной деятельности педагога в цифровом обществе. Их развитие должно рассматриваться как стратегическая задача системы педагогического образования, направленная на подготовку специалистов, способных к инновационной деятельности, критическому мышлению и эффективному взаимодействию в цифровой образовательной среде. Комплексный учет социальных, управленческих и правовых аспектов позволяет повысить качество подготовки будущих педагогов и обеспечить устойчивое развитие образования в условиях цифровой трансформации.

Список литературы:

1. Андреев А. А. Цифровая педагогика: теория и практика : учебное пособие. — М. : Юрайт, 2022. — 256 с.
2. Блинов В. И., Сергеев И. С. Компетентностный подход в профессиональном образовании. — М. : Академия, 2021. — 304 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебник для вузов. — М. : Академия, 2020. — 384 с.
4. Кларин М. В. Инновации в мировом образовании: обучение, ориентированное на исследование. — М. : Просвещение, 2019. — 288 с.
5. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М. : Академия, 2020. — 272 с.
6. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования. — М. : БИНОМ, 2018. — 320 с.
7. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учебник для вузов. — М. : Академия, 2021. — 608 с.
8. Хуторской А. В. Компетентностный подход в образовании: теория и практика. — М. : Народное образование, 2020. — 384 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Ургенчский государственный педагогический институт
Каримова Фарида Наильевна
Педагог кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: fkarimova917@gmail.com
Тел: 998975603003
Ургенчский государственный педагогический институт
Сотимова Муниса Кудратбек кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: sotimovamunisa66@gmail.com
Тел: 998946561206

Аннотация. В статье проводится комплексный педагогический анализ нормативно-правового обеспечения процессов цифровизации образования в Республике Узбекистан. Анализируется совокупность нормативных актов и стратегических документов, определяющих развитие цифровой образовательной среды, цифровых компетенций и технологических подходов в образовательной политике. Оцениваются педагогические основания и последствия нормативного регулирования, его влияние на содержание, формы и методы обучения, профессиональные компетенции педагогов и условия реализации образовательных программ. Обосновывается необходимость укрепления педагогической экспертизы нормативно-правовой базы цифровизации образования и повышение её согласованности с современными педагогическими концепциями.

Annotatsiya. Maqolada O’zbekiston Respublikasida ta’limni raqamlashtirish jarayonlarini normativ-huquqiy ta’minlash bo’yicha kompleks pedagogik tahlil o’tkaziladi. Raqamli ta’lim muhiti, ta’lim siyosatida raqamli kompetensiyalar va texnologik yondashuvlar rivojlanishini belgilovchi normativ hujjatlar va strategik hujjatlar majmui tahlil qilinadi. Normativ tartibga solishning pedagogik asoslari va oqibatlari, uning ta’limning mazmuni, shakllari va usullariga ta’siri, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari va ta’lim dasturlarini amalga oshirish shartlari baholanadi. Ta’limni raqamlashtirishning normativ-huquqiy bazasini pedagogik ekspertizadan o’tkazish va uning zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan muvofiqligini oshirish zarurligi asoslanmoqda.

Abstract. The article provides a comprehensive pedagogical analysis of the regulatory and legal support of the processes of digitalization of education in the Republic of Uzbekistan. It analyzes the set of regulations and strategic documents that determine the development of the digital educational environment, digital competencies and technological approaches in educational policy. The pedagogical grounds and consequences of regulatory regulation, its impact on the content, forms and methods of training, professional competencies of teachers and the conditions for the implementation of educational programs are assessed. The need to strengthen the pedagogical expertise of the regulatory framework for digitalization of education and increase its consistency with modern pedagogical concepts is justified.

Ключевые слова: цифровизация образования, нормативно-правовое обеспечение, педагогический анализ, образовательная политика, цифровая образовательная среда, педагогическая деятельность, Республика Узбекистан.

Kalit so’zlar: ta’limni raqamlashtirish, normativ-huquqiy ta’minlash, pedagogik tahlil, ta’lim siyosati, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik faoliyat, O’zbekiston Respublikasi.

Key words: digitalization of education, regulatory and legal support, pedagogical analysis, educational policy, digital educational environment, pedagogical activity, the Republic of Uzbekistan.

В условиях глобальной цифровой трансформации образовательная система Республики Узбекистан претерпевает значительные изменения. Процессы цифровизации охватывают создание и развитие цифровой образовательной среды, внедрение дистанционных и электронных форм обучения, развитие цифровых компетенций у обучающихся и педагогов, а также модернизацию методов и форм педагогической деятельности. Для системного и эффективного внедрения цифровых технологий необходима продуманная нормативно-правовая база, обеспечивающая баланс между инновациями, качеством образования и защитой прав всех участников образовательного процесса. Цифровизация рассматривается как ключевой фактор повышения качества образования, конкурентоспособности системы и соответствия международным стандартам, что отражено в государственной стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», направленной на развитие цифровой инфраструктуры, совершенствование государственных услуг и модернизацию образовательной системы. Нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования в Узбекистане представляет собой совокупность законов, постановлений, стратегических программ и методических документов, регулирующих внедрение электронного обучения, дистанционных технологий, цифровой инфраструктуры, защиту персональных данных и кибербезопасность, а также разработку и использование цифровых образовательных ресурсов.

Законодательное закрепление использования электронного обучения, дистанционных образовательных технологий и цифровых образовательных ресурсов создает правовые условия для расширения образовательных возможностей обучающихся, обеспечения доступности и непрерывности образования, а также индивидуализации учебного процесса. Вместе с тем нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования ориентирует педагогов на формирование у обучающихся цифровых компетенций, критического мышления, информационной культуры и навыков самостоятельной учебной деятельности, что соответствует требованиям современного общества и рынка труда. Одновременно с положительными эффектами нормативно-правового регулирования цифровизации образования выявляется ряд педагогических проблем, связанных с недостаточной согласованностью правовых норм и реальной образовательной практики, неравными условиями цифровой инфраструктуры, а также повышенными требованиями к профессиональной готовности педагогов. В этой связи особое значение приобретает педагогический анализ нормативно-правовых документов, позволяющий оценить их влияние на качество образования, определить направления совершенствования правового регулирования и обеспечить баланс между технологическими инновациями и педагогическими ценностями. Таким образом, нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования выступает не только инструментом правового регулирования, но и важным фактором педагогического развития,

определяющим эффективность цифровой трансформации образовательной системы в целом.

Анализ педагогической литературы показывает, что цифровизация образования — это комплексный процесс интеграции цифровых технологий в образовательную деятельность, сопровождающийся изменением педагогических подходов, содержания и форм обучения, а также развитием цифровых компетенций обучающихся и педагогов. В отличие от простого технического оснащения, цифровизация предполагает качественную трансформацию образовательного процесса и требует соответствующего нормативного регулирования, ориентированного на развитие личности и профессиональных компетенций участников образовательной системы. Цифровизация способствует созданию цифровой образовательной среды, расширению доступа к образовательным услугам, индивидуализации и персонализации обучения, интеграции информационно-коммуникационных технологий в педагогическую практику.

Нормативно-правовое обеспечение цифровизации образования в Узбекистане базируется на Законе Республики Узбекистан «Об образовании» (№ 637 от 23 сентября 2020 г.), который определяет правовые основы образовательной деятельности, включая использование электронного обучения и дистанционных технологий, а также формирует рамки для защиты прав участников образовательного процесса и внедрения цифровых инноваций. Значительную роль играют стратегические документы, в первую очередь стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030», утверждённая указом Президента, которая ориентирует на широкое применение цифровых технологий в различных сферах, включая образование, и задаёт долгосрочные цели развития цифровой инфраструктуры и компетенций граждан. Дополнительно нормативная база представлена постановлениями Кабинета Министров и методическими рекомендациями по внедрению дистанционных и электронных образовательных технологий, а также актами, регулирующими электронное управление, защиту персональных данных и кибербезопасность.

Анализ нормативно-правовых актов позволяет выделить несколько ключевых функций для педагогической практики. Во-первых, нормативные документы выполняют регулятивную функцию, устанавливая рамки применения цифровых технологий, определяя допустимые формы и методы обучения, а также требования к цифровым образовательным ресурсам. Во-вторых, они обладают организационной функцией, формируя структуру цифровой образовательной среды и стимулируя создание условий для интеграции технологий в образовательный процесс. В-третьих, нормативные акты выполняют ориентирующую функцию, задавая стратегические приоритеты развития педагогических практик в условиях цифровизации. В-четвёртых, они обладают стимулирующей функцией, мотивируя педагогов к освоению цифровых компетенций, использованию электронных ресурсов и внедрению инновационных методов обучения. Эти функции обеспечивают системный характер цифровизации, связывая технологические инновации с педагогическими целями.

С педагогической точки зрения нормативно-правовая база оказывает значительное влияние на содержание образовательного процесса. Она предоставляет правовые основания для внедрения цифровых образовательных ресурсов, использования электронных систем управления обучением, дистанционных технологий и электронного взаимодействия между

участниками образовательного процесса. Вместе с тем, анализ показывает, что нормативные акты нередко носят обобщённый характер и концентрируются на технической стороне цифровизации, что может ограничивать их влияние на качественные изменения содержания обучения и развитие личности обучающегося. Внедрение цифровых технологий формально регулируется, однако педагогическая конкретизация целей и методов их применения зачастую отсутствует, что требует усиления педагогической экспертизы нормативных документов.

Цифровизация образовательной деятельности существенно трансформирует профессиональные функции педагога. В современных условиях преподаватели должны обладать компетенциями по проектированию цифровой образовательной среды, использованию электронных образовательных ресурсов, обеспечению цифровой безопасности, а также развитию цифровых компетенций у обучающихся. Нормативно-правовая база создаёт правовые и организационные условия для обновления профессиональных стандартов педагога, однако существует риск формализации требований: если акценты ставятся преимущественно на технические характеристики внедрения технологий и отчётность, педагогические цели могут быть недостаточно поддержаны, что снижает эффективность образовательного процесса.

Комплексный анализ выявляет также ряд противоречий и рисков нормативно-правового регулирования цифровизации образования в Узбекистане. Ключевым противоречием является разрыв между стратегической ориентацией нормативных актов и реальной практической реализацией в образовательных организациях. Несмотря на стратегические цели, конкретные педагогические рекомендации и методические инструкции остаются недостаточно детализированными. Другим значимым противоречием является несоответствие между декларативной доступностью цифровых ресурсов и фактическим уровнем цифровой инфраструктуры в различных регионах страны, а также различиями в квалификации педагогов. Риск формализма проявляется в том, что нормативные документы могут рассматриваться как набор технических требований, а не как средство развития педагогической деятельности и личности обучающегося.

Перспективным направлением совершенствования нормативно-правовой базы является усиление педагогической экспертизы документов на всех уровнях: от разработки до внедрения. Необходимо создавать модели, интегрирующие цифровые, методические и педагогические компетенции, обеспечивать мониторинг педагогической эффективности внедрения технологий, а также разрабатывать механизмы поддержки педагогов в обновлении профессиональных навыков. Важным аспектом является также интеграция цифровых технологий с традиционными педагогическими подходами, что позволит обеспечить устойчивое и качественное развитие образовательного процесса.

Важным аспектом нормативно-правового обеспечения цифровизации образования является регламентация ответственности и полномочий всех участников образовательного процесса в цифровой среде. Нормативные документы определяют требования к обеспечению информационной безопасности, защите персональных данных обучающихся и педагогов, а также к этическим нормам использования цифровых образовательных ресурсов. С педагогической позиции данные положения направлены на формирование безопасной и развивающей цифровой образовательной среды, способствующей

сохранению психологического благополучия обучающихся и повышению доверия к цифровым формам обучения. Кроме того, нормативно-правовое регулирование цифровизации образования оказывает существенное влияние на систему оценки качества образования, закрепляя возможность использования электронных форм контроля, цифровых портфолио и автоматизированных средств мониторинга образовательных результатов. Это, в свою очередь, трансформирует педагогическую диагностику и требует от педагогов освоения новых подходов к оцениванию учебных достижений обучающихся. Особое значение приобретает нормативное закрепление непрерывного профессионального развития педагогических кадров в области цифровых технологий, поскольку именно педагог выступает ключевым субъектом реализации цифровизации образования. Таким образом, расширение и уточнение нормативно-правового обеспечения цифровизации образования с учетом педагогических аспектов способствует повышению качества образования, устойчивости образовательной системы и эффективности внедрения цифровых инноваций.

Таким образом, цифровизация образования в Республике Узбекистан представляет собой сложный педагогический и технологический процесс, требующий продуманного нормативного обеспечения. Комплексный педагогический анализ показывает, что существующая нормативно-правовая база создаёт благоприятные условия для внедрения цифровых технологий, однако сталкивается с рядом педагогических вызовов, связанных с недостаточной конкретизацией педагогических целей, различиями в доступности ресурсов и риском формализации цифровизации. Усиление педагогической направленности нормативных актов, повышение уровня цифровой компетентности педагогов и обеспечение практической реализации стратегических целей создадут условия для устойчивого и эффективного развития цифрового образования, что является приоритетной задачей образовательной политики Республики Узбекистан.

Список литературы

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» № 637 от 23.09.2020 г. nuu.uz
2. Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030». jdpu.uz
3. Постановления Кабинета Министров и методические рекомендации по цифровизации образования. in-academy.uz
4. Абдуллаева Н. Внедрение инновационных технологий в образование Узбекистана. in-academy.uz
5. «Значение правового регулирования в процессе цифровизации в Узбекистане» — исследование правового контекста цифровой трансформации и мер государства.

СОЦИАЛЬНЫЕ ЭФФЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Ургенчский государственный педагогический институт
Каримова Фарида Наильевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: fkarimova917@gmail.com
Тел: 998975603003
Ургенчский государственный педагогический институт
Ражабова Садокат Авазбек кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: sadokatrajabova2@gmail.com
Тел: 998919129772

Аннотация. В статье рассматриваются социальные эффекты внедрения цифровых технологий в образовательных организациях. Анализируются как позитивные, так и проблемные последствия цифровизации образования, включая трансформацию образовательных отношений, изменение роли педагога и обучающегося, влияние на социальное неравенство, коммуникативные практики и социализацию личности. Обосновывается необходимость системного и педагогически выверенного подхода к использованию цифровых технологий в образовательной среде.

Ключевые слова: цифровизация образования, социальные эффекты, образовательные организации, цифровые технологии, педагогическая трансформация, социальное неравенство.

Izohlar. Maqolada ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ijtimoiy samaralari ko’rib chiqiladi. Ta’limni raqamlashtirishning ijobiy va muammoli oqibatlari, shu jumladan ta’lim munosabatlarining o’zgarishi, pedagog va ta’lim oluvchi rolining o’zgarishi, ijtimoiy tengsizlikka, kommunikativ amaliyotga va shaxsni ijtimoiylashtirishga ta’siri tahlil qilinadi. Ta’lim muhitida raqamli texnologiyalardan foydalanishga tizimli va pedagogik jihatdan sinchkovlik bilan yondashish zarurligi asoslanmoqda.

Kalit so‘zlar: ta’limni raqamlashtirish, ijtimoiy samaralar, ta’lim tashkilotlari, raqamli texnologiyalar, pedagogik transformatsiya, ijtimoiy tengsizlik.

Abstract. The article examines the social effects of digital adoption in educational organizations. Both positive and problematic consequences of digitalization of education are analyzed, including the transformation of educational relations, a change in the role of the teacher and the student, the impact on social inequality, communication practices and the socialization of the individual. The need for a systematic and pedagogically verified approach to the use of digital technologies in the educational environment is justified.

Key words: digitalization of education, social effects, educational organizations, digital technologies, pedagogical transformation, social inequality.

Современный этап развития общества характеризуется активным внедрением цифровых технологий во все сферы социальной жизни, включая систему образования. Образовательные организации в условиях цифровой трансформации выступают не только как институциональные структуры передачи знаний, но и как ключевые пространства

социализации личности, формирования ценностей, норм и моделей социального поведения. В этой связи внедрение цифровых технологий в образовательный процесс приобретает выраженное социальное измерение, оказывая влияние на характер образовательных отношений, доступность образования, профессиональную деятельность педагогов и процессы социализации обучающихся.

Цифровизация образования представляет собой сложный и многоаспектный процесс, включающий использование электронных образовательных ресурсов, онлайн-платформ, систем дистанционного и смешанного обучения, цифровых средств коммуникации и аналитических инструментов. С педагогической точки зрения данные технологии направлены на повышение эффективности и гибкости образовательного процесса, однако их социальные эффекты выходят за рамки сугубо дидактических задач. Они затрагивают вопросы социальной справедливости, равенства образовательных возможностей, трансформации социальных ролей и форм взаимодействия между участниками образовательных отношений.

Одним из наиболее значимых социальных эффектов внедрения цифровых технологий в образовательных организациях является расширение доступа к образованию. Цифровые образовательные среды позволяют преодолевать территориальные, временные и физические ограничения, обеспечивая возможность получения образования обучающимися из удалённых регионов, лицами с ограниченными возможностями здоровья, а также представителями социально уязвимых групп. В условиях развития концепции непрерывного образования цифровые технологии способствуют формированию устойчивой потребности в самообразовании и повышению образовательной мобильности личности, что имеет важное социальное значение в контексте динамично меняющегося рынка труда.

Вместе с тем расширение доступа к цифровым образовательным ресурсам сопровождается формированием новых форм социального неравенства. Различия в уровне материального обеспечения семей, наличии цифровых устройств, качестве интернет-соединения и уровне цифровой грамотности педагогов и обучающихся создают неоднородные условия для освоения образовательных программ. Таким образом, цифровизация образования может одновременно выступать как инструмент социальной интеграции и как фактор углубления социального расслоения, что требует целенаправленного педагогического и управленческого регулирования.

Внедрение цифровых технологий оказывает существенное влияние на характер образовательного взаимодействия и структуру социальных ролей в образовательных организациях. Традиционная модель взаимодействия, основанная на доминирующей роли педагога как основного источника знаний, постепенно трансформируется в более гибкую и партнёрскую форму. Педагог всё чаще выполняет функции тьютора, консультанта и модератора учебной деятельности, обеспечивая сопровождение индивидуальных образовательных траекторий обучающихся. Данная трансформация способствует развитию автономности и ответственности обучающихся, однако одновременно предъявляет повышенные требования к профессиональной подготовке педагогов и их готовности к работе в цифровой образовательной среде.

Социальные эффекты цифровизации проявляются также в изменении процессов социализации обучающихся. Цифровая образовательная среда формирует новые формы социального взаимодействия, основанные на сетевых коммуникациях, онлайн-коллаборации и виртуальных учебных сообществах. В процессе цифровой социализации обучающиеся осваивают нормы цифрового поведения, развивают коммуникативные и медиакомпетенции, приобретают опыт взаимодействия в многообразных социальных и культурных контекстах. Данные навыки являются значимыми для успешной интеграции личности в современное цифровое общество.

В контексте внедрения цифровых технологий в образовательных организациях особое значение приобретают изменения в социальной структуре образовательного сообщества. Формирование цифровой образовательной среды способствует возникновению новых форм социального взаимодействия, основанных на сетевой коммуникации, совместной онлайн-деятельности и коллективном производстве знаний. Такие формы взаимодействия расширяют возможности социальной интеграции обучающихся, развивают навыки командной работы и межкультурной коммуникации, однако одновременно требуют педагогического регулирования для предотвращения социальной изоляции и фрагментации образовательного сообщества. Существенным социальным эффектом цифровизации становится трансформация образовательной идентичности обучающихся, выражающаяся в формировании цифрового самопредставления, изменении ценностных ориентаций и моделей социального поведения. Педагогическая задача в данном контексте заключается в обеспечении баланса между технологической эффективностью и сохранением социально-личностного характера образования. Кроме того, внедрение цифровых технологий оказывает влияние на социальный статус педагогической профессии, повышая требования к профессиональной мобильности, непрерывному обучению и цифровой компетентности педагогов. Таким образом, социальные эффекты цифровизации образования выходят за рамки образовательного процесса и затрагивают более широкие социальные и культурные аспекты функционирования образовательных организаций.

Однако наряду с позитивными эффектами цифровая социализация сопровождается рядом противоречивых последствий. Снижение доли непосредственного межличностного общения в образовательном процессе может приводить к ослаблению эмоциональных связей, формализации коммуникации и рискам социальной изоляции, особенно в детском и подростковом возрасте. Отсутствие достаточного педагогического сопровождения цифрового взаимодействия может негативно сказываться на формировании ценностных ориентиров и социальных навыков обучающихся.

Внедрение цифровых технологий в образовательных организациях оказывает многоплановое воздействие на социальные процессы. Одним из ключевых положительных эффектов является расширение доступности образования для различных социальных групп, включая обучающихся с ограниченными возможностями здоровья, жителей отдалённых регионов и лиц, совмещающих обучение с профессиональной деятельностью. Цифровые технологии способствуют развитию образовательной мобильности, формированию сетевых сообществ и расширению социального взаимодействия между участниками образовательного процесса. Одновременно цифровизация трансформирует характер

коммуникации, усиливая роль виртуального общения и изменяя традиционные формы педагогического взаимодействия.

Цифровизация образования также влияет на характер учебной деятельности и образовательных отношений, усиливая роль самостоятельной работы и самоорганизации обучающихся. Возрастает значение метапредметных компетенций, включая умение планировать учебную деятельность, критически оценивать информацию и осуществлять рефлексию образовательных результатов. В социальном плане это способствует формированию активной и ответственной позиции обучающегося, однако при недостаточном уровне поддержки может становиться источником повышенной учебной и психологической нагрузки.

В условиях цифровой трансформации образовательных организаций особую значимость приобретает задача формирования педагогических условий, направленных на минимизацию негативных социальных эффектов внедрения цифровых технологий. К числу таких условий относится развитие цифровой компетентности всех участников образовательного процесса, обеспечение равного доступа к образовательным ресурсам, сохранение баланса между традиционными и цифровыми формами обучения, а также формирование культуры ответственного и безопасного использования цифровых технологий. Реализация данных условий позволяет рассматривать цифровизацию образования как социально ориентированный и гуманистически направленный процесс.

Наряду с положительными социальными эффектами внедрение цифровых технологий сопровождается рядом рисков, включая усиление социального неравенства вследствие различий в доступе к цифровым ресурсам, рост информационной перегрузки и снижение уровня социальной включенности отдельных категорий обучающихся. Кроме того, недостаточная готовность педагогов и образовательных организаций к цифровой трансформации может ограничивать потенциал социальных эффектов цифровизации и снижать качество образовательного взаимодействия.

Таким образом, внедрение цифровых технологий в образовательных организациях оказывает комплексное и многоплановое социальное воздействие, затрагивающее вопросы доступности образования, социальной справедливости, трансформации педагогической деятельности и процессов социализации личности. Эффективность цифровых преобразований определяется не столько уровнем технологического оснащения, сколько степенью их педагогической и социальной осмысленности. Системный учёт социальных эффектов цифровизации образования позволяет обеспечить устойчивое развитие образовательных организаций и повысить качество образовательных результатов в условиях современного цифрового общества. Таким образом, социальные эффекты внедрения цифровых технологий в образовательных организациях носят комплексный и противоречивый характер. Цифровизация образования открывает новые возможности для социального развития, расширения образовательного пространства и повышения доступности обучения, одновременно актуализируя необходимость педагогического сопровождения социальных процессов в цифровой среде. Эффективная реализация цифровых технологий возможна лишь при условии учета социальных последствий и ориентации образовательной политики на гуманистические ценности образования.

Список литературы:

1. Вербицкий А.А. Цифровое образование: новые вызовы педагогической науке // Педагогика.
2. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. — М.: Юрайт.
3. Соловьёва Н.В. Социальные эффекты цифровизации образовательной среды // Вопросы образования.
4. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения. — М.: Академия.
5. Castells M. The Rise of the Network Society. — Oxford: Blackwell.

PEDAGOGIK TA’LIMNING TARKIBIY QISMI SIFATIDA RAQAMLI AXLOQ

Urganch davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim kafedrasi o’qituvchisi
Karimova Farida Nailevna
E-mail: fkarimova917@gmail.com
Тел: 998975603003
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi talabasi
Quramboyeva Oyshajon Razzoqberdi qizi
E-mail: narimanovkamoladin@gmail.com
Тел: 998991092575

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik ta’lim jarayonida raqamli axloq tushunchasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga jadal kirib kelishi natijasida o‘qituvchi va o‘quvchilarning axloqiy mas’uliyati, internet muhitidagi xulq-atvor me’yorlari, axborot xavfsizligi va akademik halollik masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada raqamli axloqning pedagogik kompetensiyalar bilan uzviy bog‘liqligi, uni pedagogik ta’lim tizimiga integratsiya qilish zarurati hamda kelajak pedagoglarida raqamli madaniyatni shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari raqamli axloq pedagogik ta’limning muhim tarkibiy qismi ekanligini asoslab beradi.

Аннотация : В данной статье анализируется роль и значение цифровой этики в системе педагогического образования. В условиях активного внедрения цифровых технологий в образовательный процесс вопросы нравственной ответственности педагогов и обучающихся, нормы поведения в цифровой среде, информационная безопасность и академическая честность приобретают особую актуальность. В статье раскрывается взаимосвязь цифровой этики с профессиональными педагогическими компетенциями, обосновывается необходимость её интеграции в систему педагогического образования, а также рассматриваются пути формирования цифровой культуры у будущих педагогов. Результаты исследования подтверждают, что цифровая этика является важной составной частью педагогического образования.

Abstract: This article analyzes the role and significance of digital ethics as an integral component of pedagogical education. The rapid integration of digital technologies into the educational process has increased the relevance of issues related to moral responsibility, norms of behavior in the digital environment, information security, and academic integrity among teachers and students. The article examines the relationship between digital ethics and pedagogical

competencies, substantiates the necessity of integrating digital ethics into pedagogical education, and highlights ways to develop digital culture among future teachers. The results of the study confirm that digital ethics is an essential component of pedagogical education.

Kalit so‘zlar: raqamli axloq, pedagogik ta’lim, raqamli madaniyat, axborot xavfsizligi, akademik halollik, raqamli kompetensiya.

Ключевые слова: цифровая этика, педагогическое образование, цифровая культура, информационная безопасность, академическая честность, цифровая компетентность.

Key words: digital ethics, pedagogical education, digital culture, information security, academic integrity, digital competence.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalardan foydalanish tobora kengayib bormoqda. Interaktiv doskalar, multimediali taqdimotlar, ta’limiy mobil ilovalar va onlayn platformalar tarbiyachilarning kundalik faoliyatining bir qismiga aylanmoqda. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va jismoniy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, raqamli axloq masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli va metodlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli muhitda faoliyat yurituvchi pedagog va ta’lim oluvchilarning axloqiy mas’uliyati masalasi ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Raqamli axloq tushunchasi internet va raqamli texnologiyalardan foydalanishda axloqiy me’yorlarga rioya qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, mualliflik huquqini hurmat qilish va mas’uliyatli raqamli xulq-atvorni o‘z ichiga oladi. Pedagogik ta’limda bu masalalarga yetarlicha e’tibor qaratilmasa, kelajakda ta’lim sifatiga va tarbiyaviy jarayonga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, raqamli axloqni pedagogik ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida o‘rganish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Raqamli axloq — bu axborotdan foydalanish, uni tarqatish va yaratish jarayonida axloqiy, huquqiy va ijtimoiy normalarga rioya etish majmuasidir.

U quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish;
- mualliflik huquqiga rioya etish;
- soxta axborot (feyk)larga qarshi ongli munosabat;
- kiberbulling va kiberzo‘ravonlikning oldini olish;
- raqamli muloqot madaniyatiga amal qilish.

Pedagoglar uchun raqamli axloq nafaqat shaxsiy faoliyatda, balki o‘quvchilarga namuna bo‘lish nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta’limda raqamli axloq, avvalo, bolalarning yoshiga mos va xavfsiz raqamli muhitni yaratishni nazarda tutadi. Tarbiyachi bolalarga raqamli qurilmalardan foydalanish jarayonida axloqiy me’yorlarni bilvosita, tarbiyaviy usullar orqali singdiradi.

Pedagogik ta’limda raqamli axloqning o‘rni

Pedagogik ta’lim jarayonida raqamli axloqni shakllantirish quyidagi yo‘nalishlarda muhim hisoblanadi:

- Kasbiy mas’uliyatni shakllantirish

Bo‘lajak o‘qituvchi raqamli resurslardan foydalanishda mas’uliyatli bo‘lishi, axborot manbalarini tanlashda tanqidiy yondashuvni namoyon etishi lozim. Bu esa pedagogning kasbiy etikasini mustahkamlaydi.

- O‘quvchilarni himoyalash

Pedagog raqamli muhitda o‘quvchilarning psixologik va axloqiy xavfsizligini ta’minlashda yetakchi rol o‘ynaydi. Raqamli axloqiy bilimlar o‘qituvchiga kiberxavflarning oldini olish imkonini beradi.

- Ta’lim sifatini oshirish

Axloqiy tamoyillarga asoslangan raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilar mustaqil fikrlash, mas’uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantiradilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar raqamli texnologiyalarni ongli ravishda baholay olmaydi. Shu sababli ularda raqamli axloqiy ko‘nikmalarni shakllantirish mas’uliyati to‘liq tarbiyachi zimmasiga yuklanadi. Bu jarayonda quyidagi jihatlar muhim hisoblanadi:

- bolalarni raqamli qurilmalardan me’yorida foydalanishga o‘rgatish;
- multimediali materiallarni yoshiga mos holda tanlash;
- zo‘ravonlik va salbiy mazmundagi kontentdan himoyalash;
- birgalikda ko‘rish va muhokama qilish orqali ijobiy xulq-atvorni shakllantirish.

Tarbiyachi bolalarga raqamli muhitda ko‘rilgan tasvir va obrazlarni real hayot bilan taqqoslashga yordam berishi lozim

Maktabgacha ta’lim muassasasida tarbiyachi nafaqat ta’lim beruvchi, balki bolalar uchun ijtimoiy va axloqiy namuna hisoblanadi. Uning raqamli texnologiyalardan foydalanish madaniyati bolalarning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.Tarbiyachining raqamli axloqiy mas’uliyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- bolalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash;
- ota-onalar bilan onlayn muloqotda etik qoidalarga rioya qilish;
- bolalarning surat va videolarini ruxsatsiz tarqatmaslik;
- raqamli vositalardan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish.

Bu mas’uliyat pedagogik etika va raqamli axloq tamoyillarining uyg‘unlashuvini ta’minlaydi

Maktabgacha ta’lim tizimida raqamli axloqni shakllantirish jarayoni tarbiyachi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorliksiz samarali bo‘la olmaydi. Ota-onalar bolalarning uy sharoitida raqamli qurilmalardan qanday foydalanayotganini nazorat qiladi, tarbiyachi esa pedagogik tavsiyalar beradi.

Raqamli axloq va pedagogik kompetensiyalar

Raqamli axloq pedagogning quyidagi asosiy kompetensiyalari bilan uzviy bog‘liq:

- raqamli kompetensiya — texnologiyalardan ongli va xavfsiz foydalanish;
- axborot madaniyati — axborotni tahlil qilish, baholash va to‘g‘ri qo‘llash;
- kommunikativ kompetensiya — raqamli muloqotda hurmat va bag‘rikenglikni saqlash;
- ijtimoiy-axloqiy kompetensiya — jamiyat qadriyatlariga mos xatti-harakatlarni namoyon etish.

Mazkur kompetensiyalar pedagogik ta’lim jarayonida tizimli ravishda shakllantirilishi lozim. Tarbiyachilar ota-onalar uchun raqamli axloq bo‘yicha maslahatlar, onlayn uchrashuvlar va ma’lumotnomalar tashkil etishlari mumkin. Bu esa bolalarda yagona va izchil tarbiyaviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.Maktabgacha ta’limda raqamli axloq bevosita nazariy tushunchalar orqali emas, balki o‘yin, ertak va tasviriy faoliyat orqali shakllantiriladi.

Ushbu metodlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lib, raqamli axloqiy tarbiyani tabiiy ravishda amalga oshirish imkonini beradi

Raqamli axloq — bu shaxsning raqamli muhitda o‘zini tutish qoidalari, axloqiy me’yorlari va mas’uliyatini ifodalovchi tushunchadir. U quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oladi:

- internetda muloqot madaniyatiga rioya qilish;
- axborotdan to‘g‘ri va mas’uliyatli foydalanish;
- plagiatga yo‘l qo‘ymaslik va mualliflik huquqini hurmat qilish;
- shaxsiy va boshqalarga oid ma’lumotlarni himoya qilish.

Pedagog uchun raqamli axloq nafaqat shaxsiy faoliyatda, balki o‘quvchilarga namuna bo‘lish nuqtayi nazaridan ham muhimdir. O‘qituvchi raqamli muhitda mas’uliyatli xulq-atvorni namoyon etishi orqali o‘quvchilarda ham sog‘lom raqamli madaniyatni shakllantiradi.Pedagogik ta’lim jarayonida raqamli axloqni shakllantirish kelajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kunda pedagoglar onlayn darslar, elektron platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli resurslardan keng foydalanmoqda. Bu esa ularning axloqiy mas’uliyatini yanada oshiradi.

Raqamli axloq pedagogik ta’limda quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta’lim jarayonida akademik halollikni ta’minlash;
- axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash;
- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida sog‘lom raqamli muloqotni yo‘lga qo‘yish;
- raqamli texnologiyalardan samarali va maqsadli foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Shuningdek, raqamli axloqiy me’yorlarga amal qilish pedagogning kasbiy obro‘sini oshirishga xizmat qiladi.Kelajak pedagoglarda raqamli axloq va madaniyatni shakllantirish pedagogik ta’lim muassasalarining muhim vazifalaridan biridir. Buning uchun o‘quv rejalari va fan dasturlariga raqamli axloq, media savodxonlik va axborot xavfsizligiga oid mavzularni kiritish lozim.

Raqamli axloqni ta’lim jarayoniga joriy etish yo‘llari

Pedagogik ta’limda raqamli axloqni samarali shakllantirish uchun quyidagi usullar tavsiya etiladi:

- o‘quv reja va dasturlarga “Raqamli axloq” mavzularini kiritish;
- interaktiv mashg‘ulotlar va muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish;
- real hayotiy misollar va keys-stadilarni tahlil qilish;
- pedagoglarning malakasini oshirish kurslarida raqamli axloq masalalariga e’tibor qaratish.

Amaliy mashg‘ulotlar, treninglar va muhokamalar orqali talabalar raqamli muhitdagi muammoli vaziyatlarni tahlil qilishni va to‘g‘ri qaror qabul qilishni o‘rganadilar. Natijada ular nafaqat bilimli, balki axloqan yetuk pedagog sifatida shakllanadilar.

Xulosa qilib aytganda, raqamli axloq pedagogik ta’limning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan bir sharoitda, axloqiy me’yorlarga amal qilish pedagog va ta’lim oluvchilar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik ta’lim tizimida raqamli axloqni shakllantirish orqali jamiyatda mas’uliyatli, madaniyatli va raqamli savodxon shaxslarni tarbiyalash mumkin. Raqamli axloq pedagogik ta’limning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u zamonaviy o‘qituvchining kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli muhitda axloqiy me’yorlarga amal qiladigan pedagog jamiyatda sog‘lom axborot madaniyatini shakllantirishga hissa qo‘shadi. Shu bois, pedagogik ta’lim tizimida raqamli axloqni rivojlantirish strategik vazifa sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. Pedagogik kompetensiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. UNESCO. Digital Citizenship Education. – Paris, 2019.
4. G‘afforov O., Xolmatov S. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent, 2020.
5. Ribble M. Digital Citizenship in Education. – USA, 2015.
6. Xo‘jaev B. Raqamli ta’lim muhitining maktabgacha ta’limda qo‘llanilishi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti noshirlik, 2020. (Pedagogik mahorat jurnali)
7. Sodiqova Sh.M. Maktabgacha pedagogika (darslik). Tafakkur Bo‘stoni, 2013.
8. Asqarova O‘. Maktabgacha ta’limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish (o‘quv-uslubiy majmua). NamDU, 2023.
9. Sadullayeva A.I. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish: muammolar, imkoniyatlar va istiqbollar. Ilmiy jurnali maqolasi.
10. Sattorova N.I. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiyalar (konferensiya materiali), 2025.

TA'LIM OLUVCHILARNING RAQAMLI OZIGA XOSLIGI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o’qituvchisi
Karimova Farida Nailevna
E-mail: fkarimova917@gmail.com
Тел: 998975603003
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi talabasi
Karimova Shahlo Bobomurod qizi
E-mail: komilovixlosbek2@gmail.com
Тел: 998912759929

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim oluvchilarning raqamli o‘ziga xosligi zamonaviy ta’lim tizimida dolzarb pedagogik muammo sifatida tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, internet platformalari va mobil qurilmalarning ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi ta’lim oluvchilarning bilim olish uslubi, axborotni idrok etish jarayoni, o‘quv motivatsiyasi hamda muloqot madaniyatida muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.Maqolada raqamli muhit sharoitida ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, raqamli savodxonligi va kompetensiyalarini shakllantirish masalalari yoritiladi. Raqamli o‘ziga xoslikning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri, shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuvlarni qo‘llash zarurati asoslab beriladi. Shuningdek, raqamli muhitda yuzaga keladigan muammolar hamda pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Аннотация: В статье рассматривается цифровая идентичность обучающихся как актуальная педагогическая проблема в условиях современной системы образования. Активное внедрение цифровых технологий, интернет-платформ и мобильных устройств в образовательный процесс приводит к значительным изменениям в способах обучения, восприятии информации, учебной мотивации и культуре общения обучающихся.В статье освещаются вопросы формирования индивидуальных особенностей обучающихся в

цифровой среде, их цифровой грамотности и компетенций. Обосновывается влияние цифровой идентичности на качество и эффективность образования, а также необходимость применения личностно-ориентированного и дифференцированного подходов в обучении. Кроме того, рассматриваются проблемы, возникающие в цифровой образовательной среде, и пути развития цифровой компетентности педагогов.

Abstract: This article examines the digital identity of learners as a relevant pedagogical issue within the modern education system. The rapid integration of digital technologies, internet platforms, and mobile devices into the educational process has led to significant changes in learning styles, information perception, learning motivation, and communication culture.

The article highlights the formation of learners’ individual characteristics in a digital environment, as well as the development of their digital literacy and competencies. It substantiates the impact of digital identity on the quality and effectiveness of education and emphasizes the necessity of applying learner-centered and differentiated approaches. In addition, the challenges arising in the digital educational environment and ways to develop teachers’ digital competence are discussed.

Kalit so`zlar: Raqamli o‘ziga xoslik, Ta’lim oluvchilar, Pedagogik muammo,Raqamli savodxonlik, Ta’lim samaradorligi, Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, Differensial yondashuv, Innovatsion texnologiyalar, Ta’lim jarayoni, Pedagogik kompetensiya

Ключевые слова: Цифровая идентичность, Обучающиеся, Педагогическая проблема, Цифровая грамотность, Эффективность образования, Личностно-ориентированное обучение, Дифференцированный подход, Инновационные технологии, Образовательный процесс, Педагогическая компетенция

Key words: Digital identity, Learners, Pedagogical issue, Digital literacy, Educational effectiveness, Learner-centered education, Differentiated approach, Innovative technologies, Educational process, Pedagogical competence

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar markaziy o’rin egallamoqda. Raqamli ta’lim muhiti –bu ta’lim jarayonini sifat jihatdan yaxshilashga xizmat qiladigan, o’quv jarayonini avtomatlashtirish va individualizatsiya qilish imkoniyatlarini ta’minlovchi yangi platformadir. O’quvchilarga faol yondashuv va o’z ta’limiga egalik huquqi shakllantirish uchun raqamli muhit muhim rol o’ynaydi. Shu sababli, bugungi kunda pedagogik yondashuvlarni yangilash va raqamli vositalardan samarali foydalanish muammosi juda dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi ta’lim oluvchilar raqamli muhitda ulg‘ayib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanadigan, internet va raqamli qurilmalarni kundalik hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qiladigan avlod vakillaridir. Shu sababli ularning o‘qishga bo‘lgan munosabati, bilish jarayoni, axborotni qabul qilish va qayta ishlash usullari an’anaviy ta’lim oluvchilarnikidan sezilarli darajada farq qiladi. Ta’lim oluvchilarning bunday raqamli o‘ziga xosligi pedagogik jarayonda muhim muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki raqamli muhitga moslashgan ta’lim oluvchilar tezkor axborot olishga o‘rganib qolgan bo‘lib, uzoq vaqt davomida bir xil faoliyat bilan shug‘ullanishda qiyinchilikka duch keladi, an’anaviy dars shakllariga nisbatan qiziqishi pasayadi va ko‘proq vizual hamda interaktiv ta’lim vositalarini talab qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan haddan tashqari foydalanish diqqatning susayishi, yuzma-yuz muloqot ko‘nikmalarining kamayishi va tanqidiy fikrlashning yetarli darajada shakllanmasligi kabi muammolarni ham keltirib chiqaradi. Ushbu holatlar

pedagogdan ta’lim jarayonini qayta ko‘rib chiqishni, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo‘llashni, shuningdek, ta’lim oluvchilarda raqamli madaniyat va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishni talab etadi. Demak, ta’lim oluvchilarning raqamli o‘ziga xosligi bir tomondan pedagogik muammo bo‘lsa, ikkinchi tomondan ta’lim sifatini oshirish uchun yangi imkoniyatlar manbai hisoblanadi. Mazkur muammoni chuqur o‘rganish va unga mos pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir.

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik yondashuvlar raqamli ta’lim muhiti zamonaviy ta’lim jarayonining asosiy tashkil etuvchisi bo’lib, u o’quvchilarning bilim olish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi va samaradorligini oshiradi. Raqamli texnologiyalar yordamida pedagogik yondashuvlar talabalarning intellektual rivojlanishi va mustaqil fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda pedagog-psixologlarga mashaqqatli harakatlar talab qilinadi, chunki raqamli muhitda faol ishlash uchun yangicha metodikalar va kompetensiyalar zarur. Raqamli ta’lim muhitining afzalligi shundaki, unda o’quv materiallarini turli formatlarda (matn, audio, video, interfaol ilovalar) taqdim etish mumkin. Masalan, multimedia vositalari yordamida murakkab mavzularni intuitiv tarzda tushuntirish va ularni amaliyotda qo’llash imkoniyatlari mavjud. Bundan tashqari, raqamli platformalar orqali turli testlar va baholash usullaridan foydalanib, talabalarning natijalarini tezkor va aniq baholash mumkin. Bunday yondashuv ta’lim jarayonini yanada samarali va ob’ektivlashtiradi.

Shuningdek, ta’lim oluvchilarning raqamli o‘ziga xosligini pedagogik muammo sifatida baholashda ularning yosh xususiyatlari, raqamli savodxonlik darajasi hamda axborot muhitida mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim oluvchilarga bilim olish jarayonini individuallashtirish, mustaqil ta’lim olish va ijodiy fikrlash imkonini bersa-da, noto‘g‘ri yoki nazoratsiz foydalanilganda axborotga tanqidiy yondashmaslik, plagiatga moyillik va virtual muhitga haddan tashqari qaramlik kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois ta’lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish nafaqat texnik ko‘nikmalarni rivojlantirishga, balki axborot madaniyati, mas’uliyat va etik me’yorlarni shakllantirishga ham qaratilishi lozim. Pedagogning asosiy vazifasi esa raqamli imkoniyatlar bilan an’anaviy ta’lim usullarini uyg‘unlashtirgan holda ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashdan iboratdir.

Raqamli ta’lim muhitini joriy etish jarayonida bir qator muammolar paydo bo’lishi mumkin. Birinchidan, o’qituvchilar va talabalar raqamli texnologiyalardan to’liq foydalana olmasliklari katta muammo hisoblanadi. O’qituvchilarning raqamli kompetentsiyasi past bo’lsa, ularning innovatsion texnologiyalarni qo’llashga qodir bo’lish ehtimoli kamayadi. Shuningdek, ba’zi talabalar ham kompyuter savodxonligi pastligi sababli raqamli muhitda o’qishda qiynalishi mumkin Ikkinchidan, raqamli resurslarning yetishmasligi va ularning sifati ham muhim muammo hisoblanadi. Ba’zi hollarda, mavjud dasturiy vositalar yoki elektron resurslar talabalar uchun noqulay bo’lishi yoki ularga mos kelmasligi mumkin. Bundan tashqari, texnik jihatdan nosozliklar –masalan, sekin internet yoki eski qurilmalar –ham ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Raqamli muhitda ta’lim olish uchun zamonaviy texnika va infrastruktura mavjud emasligi esa butun jarayonni qiyinlashtiradi.

Raqamli ta’lim muhitidagi muammolarni hal qilish uchun birinchi navbatda o’qituvchilarni raqamli texnologiyalar bilan tanishtirish va ularga yangicha pedagogik yondashuvlar haqida tayyorlash lozim. O’qituvchilarning raqamli kompetentsiyalarini oshirishuchun maxsus kurslar va

treninglar tashkil etish tavsiya etiladi. O’qituvchilarni yangi pedagogik texnikalar bilan ta’minlash, ularga multimedia vositalar yordamida o’quv materiallarini tayyorlashni o’rgatish ham muhimdir. Bundan tashqari, oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini yaratish uchun mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning pedagogik qarashlaridan foydalanish ham ahamiyatli. Masalan, xorijdagi universitetlarda qo’llaniladigan raqamli ta’lim model va strategiyalarini o’rganib, ulardan foydalanish mumkin. Hamkorlikda ishlash va o’quv materiallarini interfaol tarzda taqdim etish orqali ta’lim jarayonini yanada samarali qilish mumkin.

Raqamli ta’lim muhiti talabalarning intellektual rivojlanishiga katta hissa qo’shadi. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida talabalarning intellektual ko’nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar va ilovalar ishlab chiqilmoqda. Masalan, turli dasturiy vositalar yordamida talabalarga murakkab masalalarni hal qilishga o’rgatish, ularning analitik va ixtiyor-tafakkur ko’nikmalarini shakllantirish mumkin.Bunday innovatsion yondashuvlar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi hamda ularning ijtimoiy-o’zaro ta’sir ko’nikmalarini oshiradi. Raqamli ta’lim muhitida talabalar o’zlarining bilimlarini mustaqil ravishda oshirishlari va turli manbalardan foydalanishlari mumkin. Bu esa ularning intellektual rivojlanishiga yordam beradi va zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashga yordam beradiShuningdek, raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiya amalga oshirilishi ham talabalarning intellektual rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, matematika, fizika va informatika fanlarini birlashtirish orqali talabalarga murakkab masalalarni hal qilishga o’rgatish mumkin. Bunday integratsiya raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilganda, talabalar uchun o’rganish jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo’ladi.

Raqamli pedagogika ta’lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Raqamli pedagogika yondashuvi talabalar faolligini oshirish, hamkorlikni kuchaytirish va bilimlarni egallash uchun raqamli vositalardan samarali foydalanishga qaratilgan. Raqamli ta’lim muhitida talabalar o’zlarining bilimlarini tezkor ravishda sinab ko’rishlari va xatolarni tuzatishlari mumkin. Bunday yondashuv bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi va talabalarning motivatsiyasini oshiradi Raqamli pedagogika hamda innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonining sifati sezilarli darajada oshirilishi mumkin. Masalan, mobil ta’lim (m-learning) yondashuvi talabalarga joyidan turib ham o’qish imkoniyatini beradi. Mobil ilovalar orqali talabalar o’zlarining bilimlarini mustaqil ravishda oshirishlari va turli manbalardan foydalanishlari mumkin. Bunday yondashuv ta’lim jarayonini yanada elastik va moslashuvchan qiladi.

Ta'lim oluvchilarning raqamli o'ziga xosligi — bu "raqamli avlod" (digital natives)ning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va muloqot qilishdagi o'ziga xos uslubi bo'lib, pedagogik muammo sifatida an'anaviy ta'lim metodlarining samaradorligini pasaytiradi. Asosiy muammolar: e'tiborning qisqaligi, klipcha fikrlash, axborotni filtrlashtirishdagi qiyinchiliklar va mustaqil bilim olishga intilishning boshqacharoq shakli. Pedagogik yondashuvni o'zgartirish, ya'ni interaktiv, vizual va mobil ta'lim texnologiyalarini qo'llash talab etiladi.

Ta'lim oluvchilarning raqamli o'ziga xosligi va pedagogik muammolar:

- Klipcha fikrlash (Clip thinking): Axborotni tezkor, qisqa va vizual shaklda qabul qilish odati. Bu uzoq va murakkab matnlarni o'zlashtirishda qiyinchilik tug'diradi.
- E'tiborning barqaror emasligi: O'quvchilar tez zerikishadi va axborot oqimini tez-tez almashtirishga intilishadi, bu esa pedagogik jarayonning dinamikligini talab qiladi.

- Axborot bilan ishlash ko'nikmasi: Raqamli dunyoda yashashsa-da, ta'lim oluvchilar ko'pincha "kerakli" ma'lumotni "keraksiz"idan ajratish (axborot gigienasi) va uni tahlil qilishda qiynalishadi.
- Interaktivlikka talab: Passiv tinglovchi bo'lishni xohlamaydi, ta'lim jarayonida faol ishtirok etish va vizual materiallarga (video, infografika, o'yinlar) talab yuqori.

Pedagogik muammoning yechimlari:

- Innovatsion texnologiyalar: Ta'lim jarayonida MOOC, interaktiv metodlar va o'yin texnologiyalaridan (gamification) samarali foydalanish.
- Individual yondashuv: Har bir o'quvchining raqamli ko'nikmalar darajasidan kelib chiqib, ta'lim trayektoriyasini shakllantirish.
- Multimedia mazmun: Ta'lim resurslarini klipcha fikrlashga moslab, vizual va qisqa formatlarda tayyorlash.

Pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish va raqamli savodxonlikni rivojlantirish orqali ushbu muammolarni bartaraf etish va ta'lim sifatini oshirish mumkin

Xulosa qilib aytganda raqamli ta’lim muhiti XXI asrda zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo’lib, uning samaradorligi pedagogik yondashuvlarning yangilanishiga bog’liq. Raqamli muhitda muammolar mavjud bo’lsa ham, ularni hal qilish uchun innovatsion texnologiyalar va yangicha pedagogik metodlar qo’llanilishi kerak. Talabalarning intellektual rivojlanishi hamda mustaqil fikrlash ko’nikmalarini shakllantirish uchun raqamli ta’lim muhitidan samarali foydalanish zarur. Natijada, raqamli pedagogika ta’lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi va ta’lim manzarasini keskin o’zgartiradi

Foydalangan adabiyotlar

1. Kiber pedagogika –XXI asrda raqamli ta’lim muhiti pedagogikasi.(2025).
2. International Scientific and Practical Conference. Raqamli ta’lim muhitida pedagogik va kiberpedagogik yondashuvlar.(2023).
3. Raqamli ta’lim muhitida talabalar intelektini rivojlantirish. (2023).
4. Bo’lajak tarbiyachilarning raqamli kompetentsiyasini shakllantirishda.(2025).
5. Innovatsion texnologiyalar va raqamli ta’lim muhitida andragogik yondashuvlar. (2023).
6. Oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini yaratish. (2023).
7. Raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiyani pedagogik jihatdan tahlil qilish. (2023).
8. Ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy qilish. (2023).
9. Ta’lim klasteri sharoitida ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar bilan takomillashtirish. (2023).
10. Raqamli pedagogika: ta’lim natijalarini yaxshilash.(2023).

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ БИОНИКИ

Ургенчский государственный педагогический институт
Абдуллаева Райхон Атаназаровна – в.и.о.доцент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: rayxonabdullayeva@gmail.com
Тел: 998885264554
Ургенчский государственный педагогический институт
Давлатмуродова Хамида Азаматовна – магистр
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: @hamidadavlatmuradova@gmail.com
Тел: 998919141809

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие творческих способностей детей дошкольного возраста на основе бионического подхода. Бионика, вдохновляясь формами, структурами и процессами природы, позволяет организовать образовательный процесс таким образом, чтобы развивать у детей креативное мышление, воображение, наблюдательность и умение находить нестандартные решения проблем. Также показана взаимосвязь данного подхода с приоритетами, определёнными Указами и Постановлениями Президента Республики Узбекистан, направленными на развитие системы дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, творчество, бионика, креативное мышление, инновационная педагогика.

Izohlar. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini bionik yondashuv asosida rivojlantirish ko’rib chiqiladi. Bionika tabiatning shakllari, tuzilmalari va jarayonlaridan ilhomlanib, ta’lim jarayonini bolalarda ijodiy fikrlash, tasavvur qilish, kuzatish va muammolarga nostandart yechim topish qobiliyatini rivojlantiradigan tarzda tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu yondashuv O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan farmon va qarorlari bilan o‘zaro bog‘liqligi ko‘rsatib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ijod, bionika, kreativ fikrlash, innovatsion pedagogika.

Abstract. This article explores the development of creative abilities in preschool children through a bionic approach. Bionics, inspired by the forms, structures, and processes of nature, enables the organization of educational activities to foster children’s creative thinking, imagination, observation skills, and the ability to find non-standard solutions to problems. The study also highlights the alignment of this approach with the priorities outlined in the decrees and resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan regarding the development of the preschool education system.

Keywords: preschool education, creativity, bionics, creative thinking, innovative pedagogy.

В условиях современной глобализации и стремительного развития инноваций особое значение приобретает воспитание творческой личности, способной самостоятельно

мыслить и принимать нестандартные решения. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста является одним из важнейших факторов формирования гармонично развитого поколения в будущем.

Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев определил развитие системы дошкольного образования, а также формирование у детей творческого и креативного мышления как одно из приоритетных направлений государственной политики [1]. В связи с этим возрастает значимость образовательных технологий, основанных на бионическом подходе, направленных на развитие инновационного мышления у детей дошкольного возраста.

Творческие способности рассматриваются в психолого-педагогической науке как интегративное качество личности, включающее развитое воображение, гибкость мышления, оригинальность идей, эмоциональную отзывчивость и способность к созданию нового продукта деятельности. Согласно исследованиям Л.С. Выготского, именно дошкольный возраст является сензитивным периодом для развития творчества, поскольку в это время формируются основы воображения, образного мышления и произвольности. Ведущая роль игровой деятельности, эмоциональная насыщенность восприятия и высокая познавательная активность создают благоприятные условия для формирования креативных способностей ребёнка. Творчество — это способность ребёнка создавать новые идеи, воображать и находить нестандартные способы решения проблем. В дошкольном возрасте активно развивается воображение, дети с интересом познают окружающий мир и стремятся свободно выражать свои мысли. Именно поэтому данный возраст считается наиболее благоприятным периодом для развития творческих способностей.

Бионика — это научное направление, основанное на изучении строения и принципов функционирования живых организмов и применении этих принципов в различных сферах человеческой деятельности. В педагогическом процессе бионический подход способствует формированию у детей гармоничного мышления в единстве с природой, развитию навыков наблюдения, сравнения и умения делать выводы. Бионика как междисциплинарная область знания изучает закономерности функционирования живых организмов и природных систем с целью их творческого переосмысления и применения в различных сферах человеческой деятельности. В педагогическом контексте бионика приобретает особое значение, так как позволяет выстроить образовательный процесс на принципах природосообразности, наглядности и интеграции различных видов деятельности. Для дошкольников обращение к природным формам, структурам и процессам является естественным и эмоционально значимым, поскольку окружающая природа выступает для ребёнка первоисточником впечатлений и образов. Использование бионического подхода в работе с детьми дошкольного возраста способствует формированию целостной картины мира, развитию наблюдательности, умения видеть взаимосвязи и закономерности в окружающей среде. Наблюдая за формами листьев, строением насекомых, особенностями движения животных, дети учатся анализировать, сравнивать и обобщать полученные знания, что является важной предпосылкой развития творческого мышления. Перенос природных образов в продуктивную деятельность — рисование, лепку, конструирование — стимулирует воображение и побуждает ребёнка к созданию оригинальных художественных и конструктивных решений.

Например, изучение строения крыла птицы, формы пчелиных сот или движений тела рыбы вызывает у детей познавательный интерес, активизирует воображение и творческое мышление. В ходе таких занятий дети не только приобретают знания, но и стремятся создавать новые идеи, вдохновляясь природой. Особую роль бионика играет в организации интегрированной образовательной деятельности, объединяющей познавательное, художественно-эстетическое и речевое развитие. В процессе таких занятий дети не только получают новые знания о природе, но и учатся выражать свои впечатления в слове, образе и действии. Например, при выполнении творческих заданий, основанных на принципах бионики, ребёнок может придумывать объекты, вдохновлённые природными формами: «дом как у улитки», «мост как паутина», «транспорт, движущийся как рыба». Подобные задания развивают способность к фантазированию, формируют навыки нестандартного мышления и самостоятельного поиска решений. Эффективность развития творческих способностей дошкольников на основе бионики во многом зависит от создания соответствующих педагогических условий. Важным компонентом является развивающая предметно-пространственная среда, включающая природные материалы, коллекции объектов живой и неживой природы, иллюстративные и наглядные средства, а также материалы для экспериментирования и конструирования. Существенное значение имеет позиция педагога, выступающего не только источником знаний, но и организатором совместного поиска, исследовательской и творческой деятельности детей.

С точки зрения В. В. Давыдова, развитие творчества у детей дошкольного возраста в первую очередь связано с развитием их воображения. Воображение ребёнка формируется на основе имеющихся знаний и представлений и проявляется в умении изменять, дополнять и преобразовывать собственный опыт. Процесс воображения у дошкольника представляет собой изменение структуры образов, основанное на выделении отдельных свойств и переносе их на другие образы. Поэтому для развития основ творческой деятельности необходимо расширять жизненный опыт ребёнка [2]. Проектная и исследовательская деятельность, основанная на бионических принципах, позволяет активизировать самостоятельность дошкольников и развивать их инициативу. Участие в мини-проектах, связанных с изучением природных объектов и созданием творческих продуктов на их основе, формирует у детей интерес к познанию, умение работать в группе, аргументировать свои идеи и оценивать результаты собственной деятельности. При этом процесс творчества приобретает для ребёнка личностный смысл, что значительно повышает его развивающий потенциал.

Из вышесказанного следует, что если ребёнок наделяет предметы или явления нетипичными свойствами, находит необычные способы их использования, придумывает оригинальные рассказы или предлагает различные варианты решения задач, он проявляет творческое мышление. Креативное мышление способствует развитию творческих способностей и формируется постепенно, опираясь на доминирующие формы мыслительной деятельности.

Важным методологическим основанием развития творческих способностей детей дошкольного возраста на основе бионики является системно-деятельностный подход, предполагающий активное включение ребёнка в процесс познания и преобразования окружающего мира. В рамках данного подхода ребёнок выступает не пассивным

потребителем готовых знаний, а активным субъектом образовательной деятельности, самостоятельно открывающим новые способы действия и выражения. Бионика в этом контексте становится средством организации развивающей образовательной среды, стимулирующей поисковую активность и экспериментирование.

Существенное значение имеет поэтапность формирования творческих способностей дошкольников. На первом этапе осуществляется накопление сенсорного и эмоционального опыта посредством наблюдений за природными объектами и явлениями. Дети учатся замечать разнообразие форм, цветов, текстур и движений, что способствует развитию образного восприятия и эстетического чувства. На втором этапе происходит осмысление полученных впечатлений через беседы, рассматривание иллюстраций, моделирование и элементарные исследования. Третий этап предполагает творческую трансформацию природных образов в самостоятельной продуктивной деятельности детей, где проявляется их индивидуальность и оригинальность замысла.

Для оценки эффективности развития творческих способностей целесообразно использовать комплекс диагностических методов, адаптированных к дошкольному возрасту. К ним относятся наблюдение за игровой и продуктивной деятельностью детей, анализ творческих работ, а также применение диагностических методик, направленных на выявление уровня развития воображения, оригинальности мышления и способности к преобразованию образов. Полученные данные позволяют педагогу корректировать образовательный процесс, подбирая адекватные формы и методы работы.

Особое внимание в бионическом подходе уделяется интеграции художественно-творческой и познавательно-исследовательской деятельности. Так, занятия по изобразительной деятельности могут включать элементы изучения природных форм и закономерностей, что расширяет содержание художественного творчества и обогащает его смысловой компонент. Конструирование на основе природных прототипов способствует развитию пространственного мышления, мелкой моторики и способности к планированию деятельности, что является важным условием формирования творческого потенциала ребёнка.

Не менее значимым аспектом является взаимодействие дошкольной образовательной организации с семьёй. Привлечение родителей к реализации бионического подхода способствует созданию единого образовательного пространства, в котором ребёнок получает возможность наблюдать природные объекты в повседневной жизни, участвовать в совместных творческих проектах и экспериментировать с различными материалами. Такая форма сотрудничества усиливает мотивацию детей к творческой деятельности и способствует закреплению полученных навыков.

Например, девочки, одевая игрушечного зайца или медвежонка, легко представляют его в образе младенца. Такие простые первичные действия способствуют формированию способности находить новые связи между процессами и видеть знакомые объекты в новом контексте, что особенно важно для развития творческого мышления у дошкольников.

К пяти годам дети начинают активно работать с образами, выделять отдельные элементы объектов, находить сходства и различия, сравнивать их по форме и цвету. Используя воображение, ребёнок может создавать необычные образы из различных элементов и наделять их неожиданными свойствами. В сказочном контексте любое преобразование

воспринимается как естественное: если ковёр может стать самолётом, а принцесса — голубем, то почему бы стулу не превратиться в лошадь, а сапогу — в лодку? Именно сказка стимулирует творческое самовыражение детей дошкольного возраста [3].

У детей старшего дошкольного возраста мыслительные операции развиты на более высоком уровне: они способны анализировать, сравнивать, классифицировать и обобщать. В этом возрасте творчество формируется на основе выявления признаков и причинно-следственных связей.

Таким образом, педагогические технологии, разработанные на основе бионического подхода, играют важную роль в повышении качества дошкольного образования и формировании творческого потенциала детей. Бионика как педагогический ресурс обладает значительными возможностями для развития творческих способностей детей дошкольного возраста. Её использование в образовательном процессе способствует формированию креативного мышления, развитию воображения и познавательной активности, а также воспитанию эмоционально-ценностного отношения к природе. Включение бионического подхода в практику дошкольного образования отвечает современным требованиям и способствует созданию условий для всестороннего и гармоничного развития личности ребёнка.

Использованная литература:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № ПП–4312
2. «Об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года».
3. Давыдов В. В. Деятельность ребёнка должна быть необходимой и радостной // Дошкольное образование. — 1998. — № 5. — С. 83–86.
4. Захарова О. Г. Развитие творчества детей дошкольного возраста в научно-педагогических исследованиях // Актуальные задачи педагогики: материалы IX Международной научной конференции (г. Москва, июнь 2018 г.). — Москва: Буки-Веди, 2018. — С. 25–29.
5. Интернет-источник: https://alldoshkol.ru/

ПЕДАГОГИКА ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ СФЕРЕ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Бабаджанова Диана Маратовна – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: dianababadzanova69@gmail.com
Тел: 998779995953

Annotatsiya. Maqolada raqamli muhitda deviant xulq-atvorning oldini olishda pedagogikaning roli va metodologiyasi tahlil qilinadi. Tarixiy va zamonaviy nazariyalar, mintaqaviy va milliy tadqiqotlar, shuningdek, empirik amaliyotlar asosida profilaktika konsepsiyasi yoritiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili orqali raqamli makonda yoshlar o‘rtasida deviant xatti-harakatlarni bartaraf etishning samarali pedagogik strategiyalari va zamonaviy muammolari ko‘rib chiqiladi. Xulosa sifatida, raqamli sohada deviant xulq-atvorni oldini olish uchun kompleks, tizimli yondashuv va pedagogik hamkorlik muhimligi ta’kidlanadi.

Kalit so'zlar: Pedagogika, Deviant xulq-atvor, Raqamli muhit, Profilaktika

Аннотация. В статье рассматривается роль и методология педагогики в профилактике девиантного поведения в цифровой сфере. На основе исторических и современных теорий, региональных и национальных исследований, а также эмпирических практик раскрывается концепция профилактики. Путём анализа научной литературы освещаются эффективные педагогические стратегии и современные проблемы противодействия девиантному поведению молодёжи в цифровой среде. В заключение подчёркивается необходимость комплексного, системного подхода и педагогического взаимодействия для профилактики девиантного поведения в цифровой сфере.

Ключевые слова: Педагогика, Девиантное поведение, Цифровая сфера, Профилактика

Abstract. The article examines the role and methodology of pedagogy in preventing deviant behavior in the digital environment. The concept of prevention is revealed based on historical and modern theories, regional and national studies, as well as empirical practices. Through a review of scientific literature, effective pedagogical strategies and current issues in counteracting deviant behavior among youth in the digital space are discussed. The conclusion emphasizes the importance of a comprehensive, systematic approach and pedagogical cooperation to prevent deviant behavior in the digital sphere.

Keywords: Pedagogy, Deviant behavior, Digital sphere, Prevention

Современная цифровая среда оказывает многогранное воздействие на процессы социализации и воспитания подрастающего поколения, открывая как новые возможности для развития личности, так и риски формирования девиантных форм поведения. Активное внедрение информационно-коммуникационных технологий в образовательное пространство, массовое распространение социальных сетей, а также глобализация цифровых коммуникаций существенно трансформируют традиционные педагогические подходы к профилактике девиантного поведения. В условиях стремительной цифровизации возрастает актуальность поиска эффективных педагогических стратегий, способных не только выявлять и предотвращать проявления девиантности, но и формировать у молодёжи устойчивые ценностные ориентации, критическое мышление и цифровую грамотность. Проблема профилактики девиантного поведения в цифровой сфере становится предметом пристального научного внимания, требуя комплексного междисциплинарного анализа, интеграции педагогических, психологических, социологических и информационных исследований. Целью данной статьи является рассмотрение теоретико-методологических основ педагогики профилактики девиантного поведения в цифровой сфере, анализ классических и современных научных подходов, а также выявление перспектив и

трудностей реализации профилактических практик в образовательных институтах и цифровом пространстве.

Педагогика профилактики девиантного поведения в цифровой сфере формируется на стыке различных научных дисциплин, что обусловливает многообразие теоретических основ и концептуальных подходов к данной проблематике. Историко-теоретический анализ позволяет проследить эволюцию представлений о девиантности и педагогической профилактике, начиная с классических социологических и психологических теорий и заканчивая современными междисциплинарными моделями, отражающими специфику цифровой эпохи. Классические теории девиантного поведения, заложившие фундамент научного осмысления проблемы, представлены трудами Э. Дюркгейма, который рассматривал девиацию как социальный феномен, обусловленный аномией и нарушением общественных норм. В его работах подчёркивается, что девиантное поведение не только неизбежно, но и выполняет определённую функцию поддержания социальной динамики. В дальнейшем идеи Дюркгейма получили развитие в концепции стигматизации Г. Беккера, акцентирующего внимание на процессах социального навешивания ярлыков и вторичной социализации индивидов, попавших в зону девиантности. Параллельно развивались психологические подходы, среди которых значительное влияние оказала теория социального научения А. Бандуры, утверждающая, что девиантные модели поведения усваиваются посредством наблюдения и подражания авторитетным фигурам и референтным группам. В отечественной педагогике вопросы профилактики рассматривались в контексте воспитательных систем А.С. Макаренко и В.А. Сухомлинского, где акцент делался на коллективистских ценностях, формировании нравственных установок и включённости личности в общественно полезную деятельность. Анализируя исторические концепции, современные исследователи подчёркивают их значимость для понимания механизмов формирования девиантности в цифровой среде, где процессы социализации приобретают новые формы и ускоренные темпы.

С переходом общества к цифровой стадии развития возникает необходимость переосмысления традиционных теорий с учётом новых вызовов, связанных с виртуализацией межличностных коммуникаций, анонимностью, доступностью деструктивного контента и изменением структуры социальных связей. В последние два десятилетия формируется направление цифровой педагогики, в рамках которого разрабатываются модели профилактики девиантного поведения, ориентированные на специфику виртуального пространства. В трудах российских учёных, таких как И.А. Фрумин, А.В. Хуторской, С.А. Бешенков, отмечается, что цифровая среда не только расширяет возможности образовательного взаимодействия, но и порождает новые формы девиантного поведения: кибербуллинг, интернет-зависимость, вовлечение в деструктивные онлайн-сообщества, цифровое мошенничество. Эти явления отличаются высокой степенью латентности, сложностью идентификации и требуют разработки специальных педагогических стратегий профилактики, ориентированных на формирование цифровой компетентности, медиаграмотности и культуры безопасного поведения в интернете [1].

Теоретико-концептуальные основания педагогики профилактики в цифровой сфере опираются на интеграцию системного, деятельностного, аксиологического и компетентностного подходов. Системный подход позволяет рассматривать девиантное

поведение как результат взаимодействия множества факторов: индивидуально-личностных особенностей, микросоциальной среды, влияния цифрового пространства, образовательных институтов и семейного воспитания. Деятельностный подход акцентирует внимание на необходимости включения обучающихся в социально значимую деятельность, направленную на осознанное освоение норм и правил поведения в цифровой среде, развитие навыков саморегуляции и критического мышления. Аксиологический подход подчёркивает приоритет формирования у молодёжи устойчивых нравственных ценностей, способных противостоять соблазнам и рискам цифрового мира. Компетентностный подход ориентирует педагогическую профилактику на развитие у обучающихся совокупности знаний, умений и компетенций, обеспечивающих безопасное и ответственное поведение в интернете [2].

Особое место в научном дискурсе занимают исследования, посвящённые региональной и национальной специфике профилактики девиантного поведения в цифровой сфере. В условиях многонационального общества, культурного и этнического многообразия, а также различий в уровне цифровой инфраструктуры, возникает необходимость адаптации педагогических моделей к особенностям конкретных регионов. В работах отечественных исследователей, таких как Т.Е. Конникова, О.В. Гордеева, анализируются региональные практики профилактики, реализуемые в образовательных учреждениях субъектов Российской Федерации. Отмечается, что эффективность профилактической работы во многом зависит от учёта социокультурных традиций, уровня цифровой грамотности педагогов и родителей, а также от степени интеграции образовательных и социальных институтов. В ряде регионов разрабатываются авторские программы, направленные на профилактику интернет-зависимости, противодействие кибербуллингу, формирование культуры цифровой безопасности. При этом особое внимание уделяется сотрудничеству между школой, семьёй, органами профилактики и IT-специалистами, что позволяет создавать комплексные системы поддержки подростков, оказавшихся в группе риска [3].

Национальные исследования в области профилактики девиантного поведения в цифровой сфере отражают специфику российского образовательного пространства, где сочетаются элементы традиционной воспитательной системы и инновационные цифровые практики. В частности, в работах Л.Л. Миндрул, Н.В. Долгополовой, Е.А. Лутовой подчеркивается значимость формирования единого воспитательного пространства школы и семьи, а также необходимости постоянного повышения квалификации педагогических кадров в области цифровой педагогики. Важным направлением современной профилактики становится развитие медиапедагогики, ориентированной на обучение детей и подростков навыкам критического восприятия информации, распознаванию фейковых новостей, противодействию манипуляциям и пропаганде в интернете. Отмечается, что успешная профилактика невозможна без формирования устойчивой информационной культуры и ответственности за собственное поведение в цифровой среде [4].

В последние годы существенно расширяется спектр эмпирических исследований, направленных на выявление факторов риска и механизмов формирования девиантного поведения в цифровой среде. В научной литературе представлены результаты социологических, психологических и педагогических исследований, базирующихся на

опросах, интервью, кейс-стади, анализе цифровых следов и мониторинге интернет-активности подростков. Например, в исследованиях, проведённых при поддержке Фонда развития интернет-инициатив, выявлено, что наиболее распространёнными формами цифровой девиации среди подростков являются кибербуллинг, вовлечение в деструктивные онлайн-группы, распространение личной информации, а также участие в незаконных интернет-акциях. Анализ эмпирических данных демонстрирует, что основными факторами риска выступают недостаточный уровень цифровой грамотности, отсутствие навыков саморегуляции, низкая рефлексия, а также дефицит доверительных отношений с родителями и педагогами. При этом значительная часть подростков не осознаёт опасности виртуальных угроз и склонна недооценивать последствия своих цифровых поступков [5].

Педагогические практики профилактики девиантного поведения в цифровой сфере включают разнообразные формы и методы работы: интеграцию специальных курсов по цифровой безопасности в образовательные программы, организацию интерактивных тренингов, проведение ролевых игр и кейс-стади, создание школьных медиацентров и волонтёрских отрядов цифровой помощи. Важную роль играют профилактические беседы, индивидуальные консультации, а также вовлечение родителей в образовательный процесс через проведение совместных семинаров и мастер-классов. Эффективность профилактических мероприятий во многом зависит от профессиональной подготовки педагогов, их готовности к инновационной деятельности и умения выстраивать доверительный диалог с обучающимися. В ряде исследований подчеркивается, что успешная профилактика требует не только трансляции знаний, но и формирования у молодёжи навыков критического мышления, эмоционального интеллекта, коммуникативной компетентности и ответственности за собственные цифровые действия [6].

В то же время в научной литературе ведутся активные дискуссии относительно эффективности различных моделей профилактики, их соответствия современным вызовам и потребностям молодёжи. Одной из ключевых проблем является разрыв между теоретическими разработками и реальной педагогической практикой, недостаточная интеграция цифровых технологий в образовательный процесс, а также низкая мотивация педагогов к освоению инновационных подходов. Критике подвергаются формализованные, декларативные формы профилактики, не учитывающие индивидуальные особенности учащихся и специфику цифровых рисков. Отмечается, что в условиях стремительных изменений цифровой среды педагогика профилактики должна быть гибкой, адаптивной, ориентированной на постоянное обновление содержания и методов работы. Особое значение приобретает развитие профессионального сообщества педагогов, обмен лучшими практиками, создание сетевых платформ для взаимодействия и поддержки. Важным направлением становится внедрение механизмов оценки эффективности профилактических программ, мониторинг цифровых рисков и регулярная обратная связь с обучающимися и их родителями.

В целом, анализ научной литературы позволяет выделить основные тенденции и противоречия в развитии педагогики профилактики девиантного поведения в цифровой сфере. С одной стороны, наблюдается рост интереса к данной проблематике, расширение теоретико-методологических основ, накопление эмпирических данных и появление

инновационных педагогических практик. С другой стороны, сохраняются трудности, связанные с недостаточной интеграцией теории и практики, нехваткой образовательных ресурсов, дефицитом профессиональной подготовки педагогов и отсутствием единой концептуальной базы профилактики. Решение этих проблем требует комплексного подхода, объединяющего усилия педагогов, психологов, социологов, IT-специалистов, родителей и самих обучающихся, а также активного использования возможностей цифровых технологий для развития позитивной социализации и формирования устойчивых моделей безопасного поведения в виртуальной среде.

Проведённый анализ теоретических и эмпирических исследований в области педагогики профилактики девиантного поведения в цифровой сфере позволяет сделать ряд важных выводов. Во-первых, современная цифровая среда предъявляет новые требования к содержанию и методам профилактической работы, требуя от педагогов высокой степени профессиональной гибкости, готовности к инновациям и постоянному обновлению компетенций. Во-вторых, эффективность профилактики во многом зависит от интеграции различных научных подходов, адаптации классических воспитательных моделей к условиям виртуального пространства и учёта региональных, национальных и социокультурных особенностей. В-третьих, успешная профилактика невозможна без активного участия всех субъектов образовательного процесса — педагогов, родителей, обучающихся, социальных и IT-специалистов, а также без создания единого воспитательного пространства, объединяющего школу, семью и сообщество. В-четвёртых, внедрение инновационных педагогических практик, развитие медиаграмотности, формирование цифровой компетентности и культуры безопасного поведения в интернете должны стать приоритетными направлениями современной профилактики. Вместе с тем, остаются нерешёнными проблемы недостаточной интеграции теории и практики, дефицита образовательных ресурсов и профессиональной подготовки педагогов, что требует дальнейших научных исследований, разработки новых моделей и механизмов оценки эффективности профилактических программ.

Список литературы

1. Фрумин И.А. Цифровая образовательная среда: вызовы и возможности // Вопросы образования. – 2019. – №3. – С. 34–49.

2. Бешенков С.А. Профилактика девиантного поведения в цифровой среде: теоретико-методологические основания // Вестник Московского университета. Серия 20: Педагогическое образование. – 2021. – №2. – С. 13–27.

3. Конникова Т.Е., Гордеева О.В. Региональные практики профилактики интернет-девиаций среди подростков // Педагогика. – 2020. – №4. – С. 85–97.

4. Миндрул Л.Л., Долгополова Н.В., Лутова Е.А. Формирование медийной грамотности как фактор профилактики девиантного поведения в цифровой среде // Образование и наука. – 2022. – №1. – С. 101–119.

5. Фонд развития интернет-инициатив. Исследование цифровых рисков подростков. – М.: ФРИИ, 2022. – 76 с.

6. Хуторской А.В. Инновационные педагогические практики в профилактике цифровой девиации // Современное образование. – 2021. – №6. – С. 44–59.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Ургенчский государственный педагогический институт
Каримова Фарида Наильевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: fkarimova917@gmail.com Тел: 998975603003
Ургенчский государственный педагогический институт
Сабирова Дилафруз Илхамовна – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: doniyorbekmetov5@gmail.com
Тел: 998938656766

Аннотация: В статье рассматривается процесс социализации личности в условиях цифровой образовательной среды. Анализируются педагогические возможности и риски цифровизации образования, влияние цифровых технологий на формирование социальных, коммуникативных и ценностных установок обучающихся. Особое внимание уделяется роли педагога в сопровождении социализации личности, а также необходимости формирования цифровой культуры и ответственности у обучающихся. Социализация — одно из важнейших условий сохранения ценностных ориентиров, традиций, развития человека и общества. Процессы цифровой трансформации влияют на социализацию личности. Сделан вывод, что традиционное образование становитсяменее эффективным в условиях непрерывных и быстрых изменений в мире. Возникает противоречие между деятельностью учащихся в цифровой среде, их ожиданиями от школы и способом подачи содержания образования. Автор формулирует и доказывает тезис о необходимости творческого подхода к реализации процесса обучения в условиях цифровой.

Abstract: The article examines the process of personality socialization in the conditions of a digital educational environment. The pedagogical opportunities and risks of digitalization of education, the influence of digital technologies on the formation of social, communicative and value attitudes of students are analyzed. Special attention is paid to the role of the teacher in accompanying the personality socialization, as well as the need to form a digital culture and responsibility in students. Socialization is one of the most important conditions for preserving values, traditions, and the development of individuals and society. The processes of digital transformation have an impact on personal socialization. It is concluded that traditional education is becoming less effective in the face of continuous and rapid changes in the world. There is a contradiction between the activities of students in the digital environment, their expectations from schools, and the way educational content is presented. The author formulates and proves the need for a creative approach to implementing the learning process in a digital environment.

Annotatsiya: Maqolada raqamli ta'lim muhitida shaxsni ijtimoiylashtirish jarayoni ko'rib chiqiladi. Ta'limni raqamlashtirishning pedagogik imkoniyatlari va xatarlari, raqamli texnologiyalarning talabalarning ijtimoiy, kommunikativ va qiymat munosabatlarini shakllantirishga ta'siri tahlil qilinadi. Shaxsning ijtimoiylashuvi bilan birga o'qituvchining roliga, shuningdek, o'quvchilarda raqamli madaniyat va mas'uliyatni shakllantirish zarurligiga alohida e'tibor beriladi. Sotsializatsiya-bu qadriyatlar, urf-odatlar, inson va jamiyat taraqqiyotini saqlashning eng muhim shartlaridan biridir. Raqamli transformatsiya jarayonlari shaxsning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi. Xulosa shuki, an'anaviy ta'lim dunyodagi doimiy va tez o'zgarishlar sharoitida samaraliroq bo'ladi. Talabalarning raqamli muhitdagi faoliyati, ularning maktabdan kutishlari va ta'lim mazmunini taqdim etish usuli o'rtasida ziddiyat mavjud. Muallif raqamli

sharoitda o'quv jarayonini amalga oshirishda ijodiy yondashuv zarurligi haqidagi tezisni shakllantiradi va isbotlaydi.

Ключевые слова: социализация личности, цифровая образовательная среда, цифровые технологии, педагогический анализ, цифровая культура.

Keywords: personality socialization, digital educational environment, digital technologies, pedagogical analysis, and digital culture.

Kalit so'zlar: shaxsni ijtimoiylashtirish, raqamli ta'lim muhiti, raqamli texnologiyalar, pedagogik tahlil, raqamli madaniyat.

Современный этап развития общества характеризуется активной цифровизацией всех сфер жизни, включая образование. Цифровая образовательная среда становится неотъемлемой частью социализации подрастающего поколения. Обучающиеся с раннего возраста включаются в виртуальное пространство, где формируются их коммуникативные навыки, ценностные ориентации и модели поведения. В связи с этим возрастает роль педагогического анализа процессов социализации личности в цифровой среде. Социализация личности рассматривается как процесс усвоения индивидом социального опыта, норм, ценностей и ролей, необходимых для успешного функционирования в обществе. В цифровой образовательной среде данный процесс приобретает специфические черты, обусловленные виртуальным характером взаимодействия, доступностью информации и многообразием коммуникационных каналов.

Цифровая образовательная среда представляет собой совокупность электронных ресурсов, платформ, сервисов и коммуникационных средств, обеспечивающих образовательное и социальное взаимодействие участников образовательного процесса. В рамках данной среды социализация осуществляется через онлайн-общение, участие в сетевых сообществах, совместную проектную деятельность и использование цифровых образовательных ресурсов.

Педагогические особенности социализации в условиях цифровизации

Цифровизация образования создает новые педагогические возможности для социализации личности, среди которых:

- расширение социальных связей обучающихся;
- развитие коммуникативных и коллаборативных навыков;
- формирование цифровой идентичности и самопрезентации;
- доступ к культурному и социальному опыту в глобальном масштабе.

В то же время цифровая среда несет определенные риски, включая:

- снижение уровня живого межличностного общения;
- формирование поверхностных социальных связей;
- распространение деструктивного контента;
- угрозы психологической и информационной безопасности.

В связи с этим возрастает значение педагогического контроля и целенаправленного воспитательного воздействия.

Цель данной статьи — проанализировать особенности социализации личности в цифровой образовательной среде с педагогической точки зрения, выявить ее возможности и проблемы, а также определить задачи современного педагога. Современный динамичный темп цивилизационных изменений, в значительной степени обусловленный развитием современных информационных технологий, способствует трансформации всех сфер повседневной жизни. Масштаб происходящих изменений, несопоставимый ни с одним периодом прошлого, способствует созданию новых способов конструирования социальной

реальности и новых способов функционирования в ней, и современная молодежь живет в особой социальной реальности, с которой не сталкивались предыдущие поколения.

Таким образом, постоянно растущий объем знаний заставляет использовать все более совершенные технологии. Это одна из причин, по которой системы цифровых технологий сейчас внедряются в школах. Современная молодежь, с другой стороны, с начала XXI века переживает ранее неизвестный ход процесса социализации, существенно измененный последовательными этапами продолжающейся цифровой революции. Эти изменения особенно заметны в областях вторичной социализации. Именно ее специфика лежит в основе авторских концептуальных подходов к решению проблемы исследования.

Социализация личности представляет собой процесс усвоения индивидом социального опыта, норм, ценностей и моделей поведения, необходимых для успешной жизнедеятельности в обществе. В традиционном понимании социализация осуществляется через семью, образовательные учреждения, социальные группы и культуру.

В условиях цифровизации к данным агентам социализации добавляется цифровая среда, которая оказывает значительное влияние на развитие личности. Интернет, социальные сети, онлайн-обучение и цифровые платформы становятся важными каналами социального взаимодействия. Социализация личности в условиях цифровизации — процесс адаптации человека к возможностям и рискам динамичной социально-технологической среды.

Некоторые особенности социализации личности в условиях цифровизации:

- Трансформация традиционных институтов социализации (семьи и образовательных организаций). Снижение их влияния на подростков компенсируется растущим влиянием средств массовой коммуникации, в которых ключевую роль играет интернет.
- Изменение личности в контексте цифровизации связано с расширением возможностей использования инструментов цифровизации, уменьшением реальных контактов общения, сужением круга близких друзей, отчуждением от групп и коллективов.
- Появление нового антропологического типа человека — цифрового человека, который живёт в нескольких реальностях и уже взаимодействует с неодушевлёнными системами (чат-ботами, бытовыми роботами и т. д.).

Агенты социализации в условиях цифровизации — это те, кто помогает человеку усвоить правила общества. К ним могут относиться, например, семья и дошкольные заведения, которые отвечают за первичную сетевую социализацию в цифровом обществе. Также к агентам социализации относят адаптивные ленты в социальных сетях, которые предлагают шаги по улучшению жизни на основе поисковых запросов и интересов человека.

Нельзя не отметить, что социальные сети для подростков становятся тем местом, где подросток свободен от воздействия родительского контроля, где он может самореализоваться, где его принимают таким, какой он есть, забывая о том, что эта виртуальная агрессивная территория может вызвать у него агрессию. Несомненно, что современные подростки испытывают острый кризис в процессе формирования их жизненных ориентаций. Прежде всего он проявляется в отсутствии у большинства из них базовых ценностей (смысл жизни, понятие о жизни, духовность, свобода, патриотизм и многое другое). Объяснение такого положения мы находим ещё в работах Л. С. Выготского, который описывает «кризис развития» этого возраста и объясняет его несовпадением трёх точек созревания: полового, общеорганического и социального, результатом которого является специфическое новообразование — чувство взрослости. Внешне это проявляется в стремлении быть и считаться взрослым, что приводит к ряду

поступков, которые оцениваются отрицательно окружающими взрослыми (попытки курить, пить, драки, конфликты и т. д.). Новообразование выражает новую жизненную позицию подростка, определяет его активность, меняет отношение к себе и другим.

Цифровая образовательная среда включает совокупность электронных ресурсов, платформ, технологий и коммуникационных средств, обеспечивающих образовательный процесс. Она расширяет возможности обучения, делает его более доступным, гибким и индивидуализированным.

С точки зрения социализации цифровая образовательная среда способствует:

- развитию коммуникативных навыков через онлайн-взаимодействие;
- формированию информационной и цифровой грамотности;
- расширению социального опыта за счет участия в виртуальных сообществах;
- развитию самостоятельности и ответственности за результаты обучения.

В то же время цифровая среда может приводить к снижению живого общения, формированию поверхностных социальных связей и зависимости от виртуального пространства.

Педагогический анализ показывает, что эффективность социализации в цифровой образовательной среде во многом зависит от педагогического сопровождения. Педагог выступает не только источником знаний, но и наставником, помогающим обучающимся ориентироваться в информационном пространстве.

К основным педагогическим задачам относятся:

- формирование культуры безопасного и этичного поведения в цифровой среде;
- развитие критического мышления и способности к анализу информации;
- поддержка позитивного общения и сотрудничества в онлайн-формате;
- профилактика цифровых рисков (кибербуллинг, интернет-зависимость, дезинформация).

Таким образом, педагог должен осознанно интегрировать цифровые технологии в образовательный процесс, учитывая возрастные и психологические особенности обучающихся.

Роль педагога в цифровой образовательной среде существенно трансформируется. Он становится организатором, модератором и консультантом образовательного и социального взаимодействия. От уровня цифровой компетентности педагога зависит качество социализации личности обучающихся.

Педагог способствует формированию у обучающихся:

- ответственности за собственную цифровую деятельность;
- уважительного отношения к другим участникам онлайн-общения;
- навыков сотрудничества и командной работы;
- устойчивых нравственных и социальных ценностей.

Социализация личности в цифровой образовательной среде является сложным и многогранным процессом, требующим целенаправленного педагогического сопровождения. Цифровые технологии открывают новые возможности для развития личности, однако при неконтролируемом использовании могут создавать риски для полноценной социализации.

Педагогический анализ показывает, что успешная социализация в цифровой среде возможна при условии формирования цифровой культуры, развития критического

мышления и активного участия педагога в образовательном процессе. Это позволяет обеспечить гармоничное развитие личности и ее успешную интеграцию в современное общество. Цифровые технологии оказывают значительное влияние на формирование социальных качеств личности, что требует системного педагогического анализа и научно обоснованного подхода. Роль педагога в управлении данным процессом является ключевой, поскольку именно он обеспечивает воспитательную направленность цифровой образовательной среды и способствует формированию социально зрелой личности.

Список литературы:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. — М.: Аспект Пресс.
2. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия.
3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования. — М.: БИНОМ.
4. Абдуллаева Н. Внедрение инновационных технологий в образование Узбекистана. in-academy.uz
5. «Значение правового регулирования в процессе цифровизации в Узбекистане» — исследование правового контекста цифровой трансформации и мер государства

МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ЦИФРОВЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАКТИК

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Кадамбаева Нигина – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: niginakadambaeva011@gmail.com
Тел: 99888 9610108

Аннотация. В статье в качестве важного научного направления в условиях современного образования и цифрового общества рассматриваются методы педагогического анализа цифровой общественной практики. Содержание цифровых социальных практик, их влияние на процесс социализации и образовательную деятельность. Указывается важность анализа контента, методов педагогического наблюдения, сравнения и диагностики.

Ключевые слова: цифровые социальные практики, педагогический анализ, цифровая среда, социализация, образование.

Annotatsiya. Maqolada raqamli ijtimoiy amaliyotlarni pedagogik tahlil qilish usullari zamonaviy ta’lim va raqamli jamiyat sharoitida muhim ilmiy yo‘nalish sifatida yoritiladi. Raqamli ijtimoiy amaliyotlarning mazmuni, ularning ijtimoiylashuv jarayoniga va ta’lim faoliyatiga ta’siri ochib beriladi. Kontent tahlili, pedagogik kuzatuv, taqqoslash va diagnostika usullarining ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ijtimoiy amaliyotlar, pedagogik tahlil, raqamli muhit, ijtimoiylashuv, ta’lim.

Abstract. The article examines methods of pedagogical analysis of digital social practices as an important area of modern pedagogy in the context of digital transformation. The essence of digital social practices and their influence on students’ socialization and educational activities are revealed. Special attention is paid to content analysis, pedagogical observation, comparison, and diagnostics as key research methods.

Keywords: digital social practices, pedagogical analysis, digital environment, socialization, education.

Современное общество развивается в условиях стремительной цифровизации, которая затрагивает все сферы жизнедеятельности человека, включая образование, воспитание и социальное взаимодействие. Цифровые технологии существенно изменили формы коммуникации, способы получения информации и получения социального опыта. Социальные сети, онлайн-платформы, цифровые сообщества, мессенджеры и интерактивные сервисы стали неотъемлемой частью повседневной жизни обучающихся различных возрастных категорий.

В данных условиях формируются цифровые социальные практики — устойчивые формы деятельности, поведения и взаимодействия личности в цифровой среде. Они включают виртуальное общение, совместную деятельность в онлайн-сообществах, участие в цифровых проектах, создание и распространение медиаконтента. Цифровые социальные практики оказывают значительное влияние на процессы социализации, формирование ценностных ориентаций, коммуникативных навыков, цифровой культуры и мировоззрения обучающихся.

В связи с этим возрастает необходимость педагогического анализа цифровых социальных практик, направленного на выявление их образовательного, воспитательного и развивающего потенциала. Методы педагогического анализа позволяют системно и научно обоснованно изучать влияние цифровой среды на личность обучающегося и определять пути её педагогически целесообразного использования.

Цифровые социальные практики представляют собой совокупность устойчивых форм взаимодействия людей, реализуемых с использованием цифровых технологий. Они формируются в виртуальном пространстве и характеризуются опосредованностью коммуникации, высокой динамичностью, доступностью и многообразием форм. К основным видам цифровых социальных практик относятся общение в социальных сетях, участие в онлайн-форумах и сообществах, совместная работа на цифровых платформах, игровая деятельность, блогинг, создание и распространение цифрового контента. С педагогической точки зрения данные практики выступают важным фактором социализации и формирования личности.

Цифровые социальные практики могут оказывать как положительное, так и негативное влияние на обучающихся. С одной стороны, они способствуют развитию коммуникативных навыков, самостоятельности и креативности, с другой — могут приводить к снижению учебной мотивации, формированию зависимости и искажению ценностных ориентиров. Это определяет необходимость их педагогического анализа.

Методы педагогического анализа цифровых социальных практик

Контент-анализ является одним из ключевых методов педагогического исследования цифровых социальных практик. Он направлен на систематическое изучение текстов, изображений, видеоматериалов, комментариев и других элементов цифрового контента.

Контент-анализ позволяет выявлять тематическую направленность, ценностные установки и воспитательный потенциал цифровых материалов.

Педагогическое наблюдение применяется для анализа поведения обучающихся в цифровой среде. Оно позволяет фиксировать формы активности, характер взаимодействия, особенности коммуникации и уровень вовлечённости в цифровые социальные практики. Данный метод особенно эффективен при изучении групповой онлайн-деятельности.

Сравнительный анализ используется для сопоставления различных цифровых платформ, социальных сетей и онлайн-сообществ с точки зрения их педагогического потенциала. Он позволяет выявлять наиболее эффективные формы организации цифровой деятельности и выбирать оптимальные ресурсы для образовательных целей.

Педагогическая диагностика направлена на выявление уровня сформированности цифровой культуры, социальной ответственности, критического мышления и коммуникативных навыков обучающихся. Она включает анкетирование, тестирование, анализ цифрового поведения и рефлексивных материалов.

Метод интерпретации используется для осмысления и обобщения полученных данных, выявления причинно-следственных связей и педагогических закономерностей функционирования цифровых социальных практик.

Роль педагога в анализе цифровых социальных практик

Педагог играет ключевую роль в организации и проведении анализа цифровых социальных практик. Он выступает не только как исследователь, но и как наставник, направляющий цифровую активность обучающихся в конструктивное русло. Педагог осуществляет отбор цифровых ресурсов, формирует критерии анализа и интерпретирует результаты исследования.

Важной задачей педагога является формирование у обучающихся навыков осознанного и ответственного участия в цифровых социальных практиках. Это включает развитие критического мышления, медиаграмотности и этики цифрового взаимодействия.

Педагогическая значимость анализа цифровых социальных практик

Педагогический анализ цифровых социальных практик обладает высокой образовательной и воспитательной значимостью. Он позволяет педагогам глубже понимать особенности цифрового поведения обучающихся, их интересы, мотивацию и ценностные ориентации. На основе анализа цифровых социальных практик педагог может корректировать содержание и методы обучения, делая образовательный процесс более актуальным и соответствующим современным условиям.

Особое значение педагогический анализ имеет для формирования цифровой культуры обучающихся. Осознанное использование цифровых социальных практик способствует развитию навыков критического мышления, медиаграмотности, ответственности за собственное цифровое поведение. Педагогический анализ также способствует интеграции воспитательных задач в образовательный процесс. Через изучение цифровых социальных практик формируются ценности сотрудничества, уважения, толерантности и социальной ответственности. Таким образом, анализ цифровых социальных практик становится важным инструментом комплексного развития личности обучающегося.

Практическое применение методов педагогического анализа

Методы педагогического анализа цифровых социальных практик находят широкое применение в практике дошкольного, школьного и высшего образования. В дошкольном

образовании анализ цифровых практик направлен на оценку развивающего потенциала цифровых игр, мультимедийных приложений и интерактивных ресурсов.

В школьном образовании педагогический анализ используется для изучения активности обучающихся в социальных сетях, образовательных платформах и онлайн-сообществах. Он позволяет выявлять влияние цифровой среды на учебную мотивацию, успеваемость и межличностные отношения.

В системе высшего образования методы анализа применяются для оценки эффективности онлайн-курсов, цифровых образовательных платформ и профессиональных сообществ. Анализ цифровых социальных практик способствует развитию самостоятельности, академической честности и профессиональной идентичности студентов.

Этические аспекты педагогического анализа цифровых социальных практик

При проведении педагогического анализа цифровых социальных практик необходимо учитывать этические нормы и принципы. К ним относятся соблюдение конфиденциальности персональных данных, уважение к личному пространству обучающихся и соблюдение авторских прав.

Педагог должен использовать результаты анализа исключительно в образовательных целях, избегая давления и негативной оценки личности обучающегося. Этический подход обеспечивает доверие между педагогом и обучающимися и повышает эффективность педагогического взаимодействия.

Перспективы развития педагогического анализа в цифровой среде

Развитие цифровых технологий, больших данных и искусственного интеллекта открывает новые перспективы для педагогического анализа цифровых социальных практик.

В перспективе методы педагогического анализа будут интегрированы в цифровые образовательные платформы, что позволит педагогам оперативно получать аналитическую информацию и принимать обоснованные педагогические решения. Это повысит качество образования и эффективность воспитательной работы.

Методы педагогического анализа цифровых социальных практик являются неотъемлемой частью современной педагогической науки и практики. Их применение позволяет всесторонне изучать влияние цифровой среды на процессы социализации, обучения и воспитания обучающихся. Использование педагогического анализа способствует осознанному и безопасному включению цифровых социальных практик в образовательный процесс, формированию цифровой культуры и развитию социальной ответственности обучающихся. В условиях цифровизации образования данные методы приобретают особую актуальность и практическую значимость.

Использование педагогического анализа способствует осознанному включению цифровых социальных практик в образовательный процесс, развитию цифровой культуры и формированию социальной ответственности обучающихся. Таким образом, данные методы занимают важное место в системе современного образования.

Список литературы:

1. Berelson B. Content Analysis in Communication Research.
2. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology.
3. Neuendorf K. The Content Analysis Guidebook.
4. Иванов П.С. Цифровые социальные практики в образовании.
5. Артёмова И.В. Педагогический анализ цифровой образовательной среды.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРБУЛЛИНГА И ЦИФРОВОГО НАСИЛИЯ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Ильясова Раушанья Абидталибовна– студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: raushaniyailyasova@gmail.com
Тел: 998906494868

Аннотация. В статье проводится комплексный педагогический анализ феномена кибербуллинга и цифрового насилия в условиях цифровизации образовательной среды. Рассматриваются социально-педагогические, психологические и культурные факторы возникновения цифрового насилия среди детей и подростков. Особое внимание уделяется трансформации роли педагога в цифровом пространстве, а также возможностям образовательных учреждений по формированию безопасной и этически ориентированной цифровой среды. Обосновывается необходимость системного подхода к профилактике кибербуллинга через развитие цифровой грамотности, эмпатии и ценностных установок личности обучающихся.

Ключевые слова: кибербуллинг, цифровое насилие, педагогика, цифровая социализация, образовательная среда, цифровая этика.

Annotatsiya. Maqolada ta’lim muhitining raqamlashtirilishi sharoitida kiberzo‘rlik va raqamli zo‘ravonlik hodisasining pedagogik tahlili amalga oshiriladi. Bolalar va o‘smirlar orasida raqamli zo‘ravonlikning yuzaga kelishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar ko‘rib chiqiladi. Pedagogning raqamli makondagi roli va ta’lim muassasalarining xavfsiz hamda axloqiy raqamli muhit yaratish imkoniyatlari yoritiladi. Kiberzo‘rlikning oldini olishda raqamli savodxonlik, empatiya va shaxsiy qadriyatlarni rivojlantirish muhimligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kiberzo‘rlik, raqamli zo‘ravonlik, pedagogika, raqamli ijtimoiylashuv, ta’lim muhiti, raqamli etika.

Abstract. The article provides a comprehensive pedagogical analysis of cyberbullying and digital violence in the context of the digitalization of education. Social, psychological, and cultural factors contributing to digital violence among children and adolescents are examined. Particular attention is paid to the changing role of teachers in digital environments and the capacity of educational institutions to foster a safe and ethically responsible digital space. The study emphasizes the necessity of a systemic preventive approach through digital literacy, empathy development, and value-based education.

Keywords: cyberbullying, digital violence, pedagogy, digital socialization, educational environment, digital ethics.

Современный этап развития общества характеризуется активной цифровизацией всех сфер жизнедеятельности, включая систему образования. Широкое внедрение информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс существенно расширяет возможности обучения и социализации обучающихся, однако одновременно актуализирует проблему обеспечения их психологической и социальной безопасности в

цифровой среде. Одним из наиболее острых негативных явлений, возникающих в условиях цифрового взаимодействия, является кибербуллинг и связанное с ним цифровое насилие, которые приобретают устойчивый и массовый характер, особенно в подростковой и молодежной среде. Цифровая трансформация общества кардинально изменила формы коммуникации, социализации и обучения подрастающего поколения. Интернет и цифровые технологии стали не только инструментами получения знаний, но и пространством формирования личности. Однако наряду с расширением образовательных возможностей усиливаются и риски, связанные с нарушением психологической и социальной безопасности обучающихся.

Одним из наиболее острых вызовов современной педагогики является кибербуллинг — форма насилия, которая переносит агрессию в виртуальное пространство, делая её менее контролируемой, более массовой и психологически разрушительной. Цифровое насилие в образовательной среде затрагивает не только жертв, но и агрессоров, свидетелей, педагогов и родителей, формируя искаженную систему ценностей и норм социального поведения. Кибербуллинг представляет собой форму агрессивного поведения, реализуемую с использованием цифровых средств коммуникации и направленную на систематическое причинение психологического вреда личности. В отличие от традиционных форм буллинга, кибербуллинг характеризуется анонимностью агрессора, отсутствием пространственно-временных границ, высокой скоростью распространения информации и потенциально неограниченной аудиторией. Цифровое насилие, в свою очередь, является более широким понятием и включает в себя различные формы деструктивного воздействия в онлайн-пространстве, такие как оскорбления, угрозы, распространение компрометирующей информации, цифровое преследование, вмешательство в личное цифровое пространство и манипулятивное психологическое давление.

С педагогической точки зрения кибербуллинг представляет собой не просто частный конфликт между учащимися, а симптом деформации процессов воспитания, социализации и нравственного развития личности. В цифровой среде исчезают традиционные границы ответственности, анонимность снижает уровень самоконтроля, что приводит к росту агрессивных форм поведения. В ряде случаев длительное воздействие цифрового насилия может приводить к дезадаптации личности, ухудшению психического здоровья и устойчивому отрицательному отношению к образовательной среде. Таким образом, проблема кибербуллинга выходит за рамки частных межличностных конфликтов и становится значимым фактором риска для формирования психологически небезопасного образовательного пространства.

Особая роль в предупреждении и преодолении кибербуллинга принадлежит педагогу, который выступает не только транслятором знаний, но и ключевым субъектом воспитательной и профилактической деятельности. Педагогическая позиция предполагает своевременное выявление признаков цифрового насилия, формирование у обучающихся навыков ответственного и этичного поведения в сети, а также создание доверительных отношений, способствующих открытому обсуждению проблем, возникающих в цифровом взаимодействии. Эффективность данной деятельности во многом зависит от уровня цифровой компетентности педагога и его готовности учитывать особенности виртуальной коммуникации детей и подростков. В отличие от традиционного буллинга, кибербуллинг не ограничен пространством школы или временем учебного дня. Агрессия может продолжаться круглосуточно, проникая в личное пространство ребенка, что существенно

усиливает психологическое давление и чувство беспомощности. Это требует от педагогики пересмотра классических подходов к воспитательной работе.

Кибербуллинг возникает на пересечении индивидуальных и социальных факторов. Подростковый возраст характеризуется поиском идентичности, повышенной чувствительностью к оценке окружающих и стремлением к признанию. В цифровой среде эти особенности усиливаются за счет публичности и мгновенной реакции аудитории.

Профилактика кибербуллинга в образовательной организации должна носить системный и комплексный характер и быть направлена на формирование цифровой культуры обучающихся. Важным педагогическим условием является развитие медиаграмотности, включающей критическое осмысление цифрового контента, осознание личной ответственности за собственные действия в сети и понимание правовых и этических норм цифрового взаимодействия. Существенное значение имеет интеграция профилактических мероприятий в воспитательную работу школы или иного образовательного учреждения, а также междисциплинарное взаимодействие педагогов, психологов и социальных педагогов. Для агрессора цифровое насилие нередко становится способом самоутверждения, компенсации внутренних комплексов или копирования моделей поведения, наблюдаемых в медиа. Для жертвы — источником хронического стресса, тревожности и социальной изоляции. При этом свидетели кибербуллинга, оставаясь пассивными, также усваивают нормы допустимости агрессии.

Процесс цифровой социализации зачастую опережает формирование моральных и правовых ориентиров личности. Дети осваивают технологии быстрее, чем понимают последствия своих действий в сети. Отсутствие системного педагогического сопровождения приводит к разрыву между технической компетентностью и нравственной ответственностью.

В этом контексте кибербуллинг выступает следствием недостаточного развития эмпатии, рефлексии и культуры общения. Педагогическая задача заключается не только в передаче знаний о цифровой безопасности, но и в формировании ценностных оснований поведения в виртуальном пространстве.

Современный педагог перестает быть исключительно транслятором знаний. Он становится медиатором, наставником и защитником учащихся в цифровом пространстве. Это требует от учителя развития цифровой педагогической компетентности, включающей понимание механизмов онлайн-коммуникации, социальных сетей и цифровых рисков.

Педагог должен уметь:

- распознавать скрытые признаки цифрового насилия;
- выстраивать доверительные отношения с учащимися;
- создавать условия для открытого обсуждения проблем;
- формировать культуру уважительного цифрового взаимодействия.

Школа и вуз играют ключевую роль в профилактике кибербуллинга. Безопасная образовательная среда формируется не запретами, а через осознанное включение цифровых тем в учебные и воспитательные программы. Эффективная профилактика возможна только при системной работе, охватывающей учебный процесс, внеклассную деятельность и взаимодействие с семьей.

Важно, чтобы образовательные учреждения:

- разрабатывали внутренние политики цифровой безопасности;
- обучали педагогов работе с цифровыми конфликтами;

- внедряли программы развития эмоционального интеллекта;
- поддерживали учащихся в кризисных ситуациях.

Родители являются первыми проводниками ребенка в цифровой мир. Однако без педагогической поддержки семья часто оказывается не готовой к вызовам цифрового воспитания. Эффективная профилактика кибербуллинга требует партнерства школы и семьи, основанного на доверии, информированности и совместной ответственности.
Педагогическая работа с родителями должна включать разъяснение рисков цифровой среды, обучение навыкам общения с детьми и формирование единой воспитательной позиции.

Кибербуллинг и цифровое насилие — это не временное явление, а устойчивый социально-педагогический вызов цифровой эпохи. Их преодоление возможно только через комплексный подход, сочетающий педагогическое сопровождение, развитие цифровой культуры и формирование гуманистических ценностей личности. Современная педагогика призвана не только адаптироваться к цифровой реальности, но и активно формировать её в интересах безопасного и гармоничного развития обучающихся.

Таким образом, кибербуллинг и цифровое насилие в условиях цифровизации образования представляют собой сложные социально-педагогические феномены, требующие научно обоснованного подхода и активного педагогического вмешательства. Создание психологически безопасной цифровой образовательной среды возможно при условии целенаправленного формирования у обучающихся ценностей уважительного общения, развития цифровой культуры и повышения профессиональной готовности педагогов к работе с рисками цифрового пространства.

Использованная литература:

1. Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды: теоретические основы и технологии обеспечения. — СПб.: Питер, 2018. — 272 с.
2. Волкова И.В. Кибербуллинг как социально-психологический феномен подростковой среды // Вопросы психологии. — 2020. — № 3. — С. 45–56.
3. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Цифровая социализация детей и подростков: риски, компетенции, безопасность. — М.: Просвещение, 2019. — 304 с.
4. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в условиях информационного общества. — М.: МПСУ, 2017. — 368 с.
5. Кондратьев М.Ю. Социальная психология подростка. — М.: Академия, 2016. — 256 с.
6. Livingstone S., Smith P.K. Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies // Journal of Child Psychology and Psychiatry. — 2014. — Vol. 55(6). — P. 635–654.
7. Hinduja S., Patchin J.W. Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying. — Thousand Oaks: Sage Publications, 2015. — 280 p.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ОНЛАЙН-ПОВЕДЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Абдухакимов Лазизжон Азимжонович – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: xalilovaolmaxn@gmail.com
Тел: 998940535455

Annotatsiya. Maqolada ta’lim jarayonining raqamlashtirilishi sharoitida o‘quvchilarning onlayn xulq-atvorini tartibga solish muammolari yoritib beriladi. Internet muhitida o‘quvchilarda mas’uliyatli, xavfsiz va axloqiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan pedagogik va huquqiy yondashuvlar tahlil qilinadi. Ta’lim muassasalari va pedagoglarning deviant onlayn xulq-atvorning oldini olishdagi roli, shuningdek, o‘quvchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan normativ-huquqiy mexanizmlar alohida ko‘rib chiqiladi. Tarbiyaviy, ta’limiy va huquqiy choralarni uyg‘unlashtirgan kompleks yondashuv zarurligi asoslab beriladi. Xulosa qismida raqamli madaniyat zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi ekani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: onlayn xulq-atvor, raqamli muhit, media xavfsizlik, pedagogik yondashuvlar, huquqiy tartibga solish, raqamli madaniyat.

Аннотация В статье рассматриваются проблемы регулирования онлайн-поведения обучающихся в условиях цифровизации образовательного процесса. Анализируются педагогические и правовые подходы к формированию ответственного, безопасного и этичного поведения обучающихся в интернет-среде. Особое внимание уделяется роли образовательных организаций и педагогов в профилактике девиантного онлайн-поведения, а также нормативно-правовым механизмам защиты прав и интересов обучающихся. Обосновывается необходимость комплексного подхода, сочетающего воспитательные, образовательные и правовые меры. Делается вывод о значимости цифровой культуры как ключевого элемента современного образования.

Ключевые слова: онлайн-поведение, цифровая среда, медиабезопасность, педагогические подходы, правовое регулирование, цифровая культура.

Annotation The article examines the issues of regulating students’ online behavior in the context of digitalization of the educational process. Pedagogical and legal approaches to the formation of responsible, safe, and ethical behavior of learners in the online environment are analyzed. Special attention is paid to the role of educational institutions and teachers in preventing deviant online behavior, as well as to legal mechanisms for protecting the rights and interests of students. The necessity of a comprehensive approach combining educational, pedagogical, and legal measures is substantiated. The conclusion emphasizes the importance of digital culture as a key component of modern education.

Keywords: online behavior, digital environment, media safety, pedagogical approaches, legal regulation, digital culture.

Современное общество характеризуется активным развитием цифровых технологий и повсеместным использованием интернета, что оказывает значительное влияние на образовательный процесс. Обучающиеся все чаще взаимодействуют в онлайн-среде, используя социальные сети, образовательные платформы, мессенджеры и игровые сервисы. Вместе с новыми возможностями цифровая среда порождает и ряд рисков, связанных с неэтичным, агрессивным или противоправным онлайн-поведением.

В связи с этим особую актуальность приобретает проблема регулирования онлайн-поведения обучающихся. Она требует комплексного рассмотрения, объединяющего педагогические методы воспитания и правовые механизмы защиты. Задача образовательных учреждений заключается не только в передаче знаний, но и в формировании цифровой культуры, ответственности и правосознания обучающихся.

Онлайн-поведение обучающихся представляет собой совокупность действий, форм общения и взаимодействий в цифровой среде. Оно включает коммуникацию в социальных сетях, участие в онлайн-обучении, размещение и распространение контента, а также соблюдение норм сетевого этикета.

Проблемы онлайн-поведения проявляются в различных формах: кибербуллинг, распространение недостоверной информации, нарушение авторских прав, зависимость от цифровых устройств, агрессивное общение и игнорирование правил безопасности. Эти явления негативно влияют не только на психологическое состояние обучающихся, но и на образовательный процесс в целом.

С педагогической точки зрения онлайн-поведение является объектом воспитательного воздействия. Формирование культуры общения, критического мышления и ответственности в интернете становится важной задачей современного образования.

Педагогические подходы к регулированию онлайн-поведения обучающихся основываются на принципах воспитания, обучения и развития личности. Одним из ключевых направлений является формирование цифровой грамотности и медиакультуры. Обучающиеся должны понимать последствия своих действий в интернете, уметь анализировать информацию и соблюдать нормы сетевого взаимодействия.

Важную роль играет профилактическая работа, включающая беседы, тренинги, интерактивные занятия и проектную деятельность. Педагоги могут использовать кейс-методы и ситуационный анализ для обсуждения типичных проблем онлайн-поведения и поиска конструктивных решений.

Особое значение имеет личный пример педагога, который демонстрирует корректное и ответственное поведение в цифровой среде. Также эффективным является вовлечение родителей в процесс воспитания цифровой культуры, что способствует формированию единых требований и ценностей.

Правовое регулирование онлайн-поведения обучающихся основывается на национальном законодательстве, международных нормах и локальных актах образовательных учреждений. Оно направлено на защиту прав обучающихся, обеспечение их безопасности и предотвращение правонарушений в цифровой среде.

К основным правовым аспектам относятся защита персональных данных, соблюдение авторских прав, ответственность за распространение противоправного контента и недопустимость дискриминации и насилия в интернете. Обучающиеся должны быть ознакомлены с правовыми нормами и осознавать юридические последствия своих действий.

Образовательные учреждения разрабатывают внутренние правила пользования цифровыми ресурсами, кодексы поведения и положения о цифровой безопасности. Эти документы являются важным инструментом регулирования онлайн-взаимодействия в образовательной среде.

Эффективное регулирование онлайн-поведения обучающихся возможно только при сочетании педагогических и правовых подходов. Педагогическое воздействие формирует ценностные установки и навыки саморегуляции, а правовые механизмы обеспечивают защиту и ответственность.

Комплексный подход позволяет не только реагировать на нарушения, но и предотвращать их. Формирование осознанного отношения к цифровой среде способствует снижению конфликтных ситуаций и правонарушений. В этом контексте важна координация действий педагогов, администрации образовательных учреждений и родителей.

Образовательные организации выступают ключевыми субъектами регулирования онлайн-поведения обучающихся. Они создают условия для безопасного использования цифровых технологий, внедряют образовательные программы по медиабезопасности и обеспечивают сопровождение обучающихся в цифровой среде.

Формирование цифровой культуры включает развитие этических норм, ответственности и правового сознания. Это способствует подготовке обучающихся к полноценному и безопасному участию в цифровом обществе.

В условиях стремительного развития цифровых технологий проблема регулирования онлайн-поведения обучающихся приобретает не только педагогическое, но и социальное значение. Интернет-пространство становится важной средой социализации личности, в которой формируются ценности, установки и модели поведения. Для обучающихся цифровая среда часто воспринимается как зона относительной свободы, где отсутствуют привычные формы контроля, что повышает риск нарушения норм общения и правовых требований. В этой связи возрастает роль системного педагогического сопровождения онлайн-деятельности обучающихся.

Одним из ключевых факторов регулирования онлайн-поведения является развитие саморегуляции и ответственности. Педагогические подходы ориентируются не столько на запретительные меры, сколько на формирование осознанного отношения к собственным действиям в цифровой среде. Обучающиеся должны понимать, что виртуальное пространство не является изолированным от реального общества и что любые действия в сети могут иметь реальные социальные, психологические и правовые последствия. Формирование данного понимания возможно через включение вопросов цифровой этики и медиабезопасности в образовательные программы.

Особое внимание следует уделять возрастным особенностям обучающихся. Для младших школьников важна наглядность и игровая форма обучения правилам онлайн-поведения, тогда как для подростков и студентов более эффективными являются дискуссии, анализ реальных кейсов и проектная деятельность. Такой дифференцированный

подход позволяет учитывать уровень цифровой зрелости и способствует более устойчивому усвоению норм поведения в сети.

Важным педагогическим инструментом регулирования онлайн-поведения является профилактика конфликтов и агрессии в цифровой среде. Кибербуллинг, троллинг и онлайн-дискриминация становятся серьезными проблемами образовательных организаций. Педагоги должны не только реагировать на уже возникшие случаи, но и создавать условия, снижающие вероятность их появления. Это включает развитие эмпатии, навыков ненасильственного общения и умения конструктивно решать конфликтные ситуации. Эффективной практикой является организация классных часов, тренингов и совместных обсуждений, направленных на формирование культуры уважительного онлайн-общения.

С правовой точки зрения регулирование онлайн-поведения обучающихся предполагает формирование у них правовой грамотности. Обучающиеся должны быть информированы о своих правах и обязанностях в цифровой среде, а также об ответственности за нарушение законодательства. Знание норм, связанных с защитой персональных данных, авторским правом и недопустимостью распространения противоправного контента, способствует более ответственному поведению в интернете. При этом правовое просвещение должно носить доступный и практико-ориентированный характер, а не ограничиваться формальным ознакомлением с нормативными актами.

Особую роль в регулировании онлайн-поведения играют локальные нормативные документы образовательных организаций. Кодексы цифрового поведения, правила использования информационных ресурсов и положения о сетевой этике помогают установить четкие границы допустимого поведения. Однако эффективность таких документов напрямую зависит от их реализации на практике. Они должны быть не только формально приняты, но и активно обсуждаться с обучающимися, разъясняться и дополняться примерами из реальной цифровой практики.

Важным аспектом является взаимодействие образовательных организаций с родителями. Семья оказывает значительное влияние на формирование моделей поведения обучающихся, в том числе и в цифровой среде. Совместная работа педагогов и родителей позволяет выработать единые подходы к регулированию онлайн-деятельности, установить согласованные требования и обеспечить поддержку обучающихся. Проведение родительских собраний, консультаций и информационных мероприятий по вопросам цифровой безопасности способствует повышению эффективности воспитательной работы.

Современные цифровые технологии также могут выступать инструментом регулирования онлайн-поведения. Использование систем мониторинга образовательных платформ, фильтрации контента и аналитических инструментов позволяет выявлять потенциально опасные тенденции и своевременно реагировать на них. Однако применение технических средств контроля должно сопровождаться соблюдением этических норм и прав обучающихся. Чрезмерный контроль может привести к снижению доверия и сопротивлению со стороны обучающихся, поэтому важно соблюдать баланс между безопасностью и уважением к личному пространству.

Формирование цифровой культуры обучающихся рассматривается как стратегическая задача системы образования. Цифровая культура включает в себя не только навыки использования технологий, но и ценностные ориентиры, нормы поведения и правосознание. Регулирование онлайн-поведения в данном контексте становится частью более широкой задачи воспитания личности, способной к ответственному участию в цифровом обществе. Педагогические и правовые подходы должны быть направлены на

развитие критического мышления, умения анализировать информацию и осознавать социальную значимость собственных действий.

В перспективе значение регулирования онлайн-поведения обучающихся будет возрастать. Расширение цифровых образовательных сред, развитие искусственного интеллекта и виртуальных технологий создают новые формы взаимодействия, требующие обновления педагогических и правовых механизмов. Это предполагает необходимость постоянного обновления образовательных программ, повышения квалификации педагогов и совершенствования нормативно-правовой базы.

Таким образом, регулирование онлайн-поведения обучающихся является многогранной задачей, требующей комплексного подхода. Сочетание педагогических методов воспитания, правового регулирования и использования цифровых технологий позволяет создать безопасную и развивающую образовательную среду. Реализация данных подходов способствует формированию ответственного онлайн-поведения и развитию цифровой культуры обучающихся, что является важным условием успешной социализации в современном обществе.

Регулирование онлайн-поведения обучающихся является одной из актуальных задач современного образования. Педагогические и правовые подходы дополняют друг друга и образуют целостную систему воздействия, направленную на формирование безопасного и ответственного поведения в цифровой среде. Комплексное применение воспитательных, образовательных и правовых мер способствует развитию цифровой культуры и повышению качества образовательного процесса. В условиях дальнейшей цифровизации роль педагогов и образовательных учреждений в данном направлении будет только возрастать.

Список литературы

1. Асмолов А.Г. Психология личности в цифровую эпоху. — М.: Смысл, 2020.
2. Баранов П.П. Правовое регулирование информационной безопасности в образовании. — М.: Юрайт, 2019.
3. Берулава Г.А. Цифровая образовательная среда: педагогические риски и возможности // Педагогика. — 2021. — № 4.
4. Войскунский А.Е. Психология интернет-коммуникации. — М.: Аспект Пресс, 2018.
5. Гордеева Т.О. Мотивация и поведение обучающихся в цифровой среде. — М.: Просвещение, 2020.
6. Емельянова И.Н. Онлайн-поведение подростков: педагогические аспекты профилактики рисков // Вопросы образования. — 2022. — № 2.
7. Иванов П.С. Цифровая культура и медиабезопасность обучающихся. — СПб.: Питер, 2021.
8. Кравцов Г.Г. Педагогика цифрового общества. — М.: Академия, 2019.
9. Лаптев В.В. Информационная безопасность личности в образовательной среде. — М.: Юрайт, 2018.
10. Молокова Н.В. Кибербуллинг в образовательной среде: педагогические и правовые аспекты // Образование и наука. — 2021. — № 6.

КОНТЕНТ АНАЛИЗ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ МЕТОД

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Аллабергенова Зарина – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: zarina230507@gmail.com
Тел: 998997427890

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim platformalarini kontent tahlil qilish zamonaviy ta’lim sharoitida muhim pedagogik metod sifatida ko‘rib chiqiladi. Kontent tahlilining mohiyati hamda raqamli muhitda taqdim etilgan ta’limiy materiallarni o‘rganishdagi o‘rni yoritib beriladi. Raqamli platformalardagi o‘quv materiallarining mazmuni, tuzilmasi va taqdim etilish shakllari, shuningdek, ularning ta’limiy maqsadlarga va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi tahlil qilinadi.

Maqolada kontent tahlili raqamli ta’lim resurslarining sifati va pedagogik ahamiyatini ob’ektiv baholash imkonini berishi ko‘rsatib beriladi. Kontent tahlilining asosiy bosqichlari, jumladan, tahlil mezonlari va ko‘rsatkichlarini belgilash masalalari yoritiladi. Ushbu metoddan foydalanish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish va ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanishga xizmat qilishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar : kontent tahlili, raqamli ta’lim platformalari, pedagogik metod, raqamli ta’lim, ta’lim mazmuni, ta’lim sifati, pedagogik faoliyat, raqamli muhit

Abstract The article examines content analysis of digital educational platforms as an important pedagogical method in the context of the digital transformation of education. The essence of content analysis and its role in studying educational materials presented in a digital environment are revealed. Special attention is paid to the analysis of the structure, content, and forms of presentation of educational materials on digital platforms, as well as their compliance with educational goals and learners’ age characteristics.

The paper demonstrates that content analysis makes it possible to objectively assess the quality of digital educational resources and identify their pedagogical orientation, educational value, and developmental potential. The main stages of content analysis are described, including the selection of criteria, categories, and indicators. The practical significance of this method for teachers is emphasized, as its application contributes to improving the effectiveness of the educational process and the meaningful integration of digital technologies into teaching practice.

Keywords : content analysis, digital educational platforms, pedagogical method, digital education, educational content, quality of education, teaching practice, digital environment

Аннотация В статье рассматривается контент-анализ цифровых образовательных платформ как важный и актуальный педагогический метод в условиях цифровизации современного образования. Раскрывается сущность контент-анализа и его возможности в

изучении образовательного контента, представленного в цифровой среде. Особое внимание уделяется анализу структуры, содержания и форм подачи учебных материалов на цифровых платформах, а также их соответствию образовательным целям и возрастным особенностям обучающихся.

В работе показано, что контент-анализ позволяет объективно оценивать качество цифровых образовательных ресурсов, выявлять их педагогическую направленность, развивающий и воспитательный потенциал. Рассматриваются основные этапы проведения контент-анализа, включая определение критериев, категорий и показателей анализа. Подчёркивается практическая значимость данного метода для педагогов, так как его применение способствует повышению эффективности образовательного процесса и осознанному использованию цифровых технологий в обучении.

Ключевые слова : контент-анализ, цифровые образовательные платформы, педагогический метод, цифровое образование, образовательный контент, качество обучения, педагогическая деятельность, цифровая среда

Современное образование всё активнее переходит в цифровую среду. Онлайн-платформы, образовательные приложения, электронные курсы и интерактивные ресурсы становятся неотъемлемой частью учебного процесса на всех уровнях образования. В связи с этим возрастает необходимость педагогического анализа цифрового образовательного контента с целью оценки его качества, эффективности и соответствия образовательным задачам. Одним из наиболее востребованных и универсальных методов исследования в данной области является контент-анализ.

Контент-анализ позволяет системно изучать содержание цифровых образовательных платформ, выявлять их структурные особенности, педагогическую направленность и образовательную ценность. Использование данного метода помогает педагогам не только анализировать уже существующие цифровые ресурсы, но и совершенствовать собственную образовательную практику в условиях цифровизации образования.

Понятие и сущность контент-анализа

Контент-анализ представляет собой метод научного исследования, направленный на изучение содержания различных информационных источников с целью выявления смысловых, тематических и структурных характеристик. В педагогике контент-анализ используется для анализа учебных текстов, визуальных материалов, заданий, видеоуроков и других образовательных ресурсов.

Основная особенность контент-анализа заключается в его системности и объективности. Исследователь заранее определяет критерии анализа, категории и показатели, что позволяет получить структурированные и обоснованные результаты. В контексте цифровых образовательных платформ контент-анализ помогает изучить не только текстовую информацию, но и мультимедийные элементы, интерактивные задания и способы подачи учебного материала.

Цифровые образовательные платформы как объект педагогического исследования

Цифровые образовательные платформы представляют собой онлайн-среду, предназначенную для организации обучения, взаимодействия между участниками образовательного процесса и представления учебного контента. К таким платформам относятся образовательные сайты, мобильные приложения, электронные курсы, системы дистанционного обучения и интерактивные образовательные сервисы.

С педагогической точки зрения цифровые платформы являются сложным объектом исследования, так как они включают в себя различные виды контента: тексты,

изображения, видео, аудиоматериалы, тесты и игровые элементы. Контент-анализ позволяет комплексно изучить все эти компоненты и оценить их влияние на процесс обучения и развитие обучающихся.

Контент-анализ как педагогический метод

В педагогике контент-анализ используется не только как исследовательский инструмент, но и как метод профессиональной деятельности педагога. С его помощью можно анализировать учебные программы, электронные пособия и цифровые курсы с точки зрения их соответствия образовательным стандартам и возрастным особенностям обучающихся.

Применение контент-анализа в педагогической практике позволяет:

- выявлять образовательную направленность цифрового контента;
- оценивать его доступность и понятность;
- анализировать логичность и последовательность подачи материала;
- определять наличие развивающих и воспитательных компонентов.

Таким образом, контент-анализ способствует повышению качества образовательного процесса и более осознанному использованию цифровых ресурсов.

Этапы проведения контент-анализа цифровых платформ

Процесс контент-анализа цифровых образовательных платформ включает несколько последовательных этапов. На первом этапе определяется цель исследования и объект анализа. Педагог или исследователь выбирает конкретную платформу, курс или раздел, который будет изучаться.

На втором этапе разрабатываются критерии и категории анализа. К ним могут относиться тематика контента, форма подачи материала, уровень сложности заданий, наличие обратной связи и интерактивных элементов. Далее проводится непосредственный анализ материалов с фиксацией полученных данных.

Заключительный этап предполагает обобщение результатов и формулирование выводов. На основе проведённого анализа педагог может сделать выводы о качестве цифрового контента и возможностях его использования в образовательной практике.

Педагогическая ценность контент-анализа

Контент-анализ обладает высокой педагогической значимостью, так как позволяет объективно оценивать цифровые образовательные ресурсы и принимать обоснованные решения об их использовании. Данный метод помогает педагогам выбирать наиболее эффективные платформы и адаптировать цифровой контент под потребности обучающихся.

Кроме того, контент-анализ способствует развитию профессиональной компетентности педагога, формированию аналитического мышления и навыков работы с цифровой информацией. В условиях цифровой трансформации образования эти навыки становятся особенно актуальными.

Использование контент-анализа в условиях дошкольного и школьного образования

В дошкольном и школьном образовании контент-анализ цифровых платформ играет важную роль, так как позволяет оценивать соответствие образовательного контента возрастным и психолого-педагогическим особенностям детей. Анализ цифровых материалов помогает выявлять их развивающий потенциал и степень влияния на познавательную активность обучающихся.

Особое внимание уделяется анализу визуальных и игровых элементов, которые широко используются в цифровых образовательных ресурсах для детей. Контент-анализ помогает определить, насколько такие элементы способствуют обучению, а не отвлекают от него.

Проблемы и перспективы применения контент-анализа

Несмотря на многочисленные преимущества, использование контент-анализа в педагогике имеет и определённые трудности. К ним относятся большой объём анализируемых данных, необходимость чёткого определения критериев и субъективность интерпретации результатов.

Однако развитие цифровых технологий и аналитических инструментов открывает новые перспективы для применения контент-анализа. В будущем данный метод может быть интегрирован с автоматизированными системами анализа данных, что повысит его точность и эффективность.

Практическое применение контент-анализа в образовании

Контент-анализ цифровых образовательных платформ активно применяется в различных направлениях педагогической практики.

Во-первых, он используется для оценки качества учебных курсов. Анализ позволяет определить, насколько логично выстроена структура курса, достаточно ли представлены основные темы и соответствует ли контент образовательным стандартам.

Во-вторых, контент-анализ помогает выявить преобладающие педагогические методы. Например, можно определить, доминируют ли тестовые задания над практическими или проектными, что напрямую влияет на развитие критического мышления обучающихся.

В-третьих, метод используется для сравнения различных образовательных платформ и выбора наиболее эффективных ресурсов для обучения конкретной аудитории.

Ограничения и этические аспекты метода

Несмотря на высокую эффективность, контент-анализ имеет определенные ограничения. Анализ мультимедийных материалов требует дополнительных инструментов и времени. Также существует риск субъективности при интерпретации данных, особенно в качественном анализе.

Этические аспекты включают соблюдение авторских прав, конфиденциальность данных пользователей и корректное использование материалов цифровых платформ. Педагоги и исследователи должны учитывать данные факторы при проведении анализа.

Перспективы развития контент-анализа в цифровом образовании

Развитие искусственного интеллекта и аналитических технологий открывает новые возможности для автоматизации контент-анализа. Современные инструменты позволяют анализировать тексты, видео и аудиоматериалы, выявлять ключевые темы и оценивать уровень сложности контента.

В перспективе контент-анализ станет неотъемлемой частью системы управления качеством цифрового образования и профессиональной деятельности педагога.

Контент-анализ цифровых образовательных платформ является важным и актуальным педагогическим методом в условиях цифровизации образования. Он позволяет системно и объективно оценивать образовательный контент, выявлять его педагогическую ценность и определять возможности использования в учебном процессе.

Применение контент-анализа способствует повышению качества образования, развитию профессиональных компетенций педагогов и более эффективному использованию цифровых образовательных ресурсов. Таким образом, данный метод занимает важное место в современной педагогической теории и практике.

Список литературы

1. Берельсон В. Content Analysis in Educational Research.
2. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology.
3. Neuendorf K. Content Analysis Guidebook.
4. Артёмова И.В. Цифровые платформы в образовании: теория и практика.
5. Иванов П.С. Анализ образовательного контента в цифровой среде.

TA’LIMNI TRANSFORMATSIYA QILISHDA SUN’IY INTELLEKT: GLOBAL TENDENSIYALAR VA MILLIY ISTIQBOLLAR

Atayeva Guli Shuxratovna

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

guli.atayeva1997@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta’lim tizimiga sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarni joriy etishning global va milliy standartlari tahlil qilinadi. SI taqdim etayotgan individual o‘qitish imkoniyatlari, o‘qituvchilar yuklamasini kamaytirish va ta’lim sifatini oshirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ma’lumotlar xavfsizligi, akademik halollik va raqamli tafovut kabi xavf-xatarlar o‘rganilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Annotation

This article analyzes global and national standards for integrating Artificial Intelligence (AI) and digital technologies into the education system. It explores the opportunities provided by AI, such as personalized learning, reducing teacher workload, and improving educational quality. Furthermore, risks including data security, academic integrity, and the digital divide are examined, alongside recommendations for their mitigation.

Аннотация

В данной статье анализируются глобальные и национальные стандарты внедрения искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в систему образования. Рассматриваются возможности ИИ: индивидуализация обучения, снижение нагрузки на педагогов и повышение качества образования. Также изучаются риски, такие как безопасность данных, академическая честность и цифровой разрыв, и предлагаются рекомендации по их минимизации.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi “To‘rtinchi sanoat inqilobi” (Industry 4.0) sharoitida kechmoqda. Ushbu davrning asosiy harakatlantiruvchi kuchi — sun’iy intellekt (SI), katta ma’lumotlar tahlili va raqamli texnologiyalardir. Ta’lim tizimi har qanday jamiyatning intellektual salohiyatini shakllantiruvchi fundamental bo‘g‘in bo‘lgani sababli, ushbu texnologik transformatsiyalar markazida turibdi. Bugungi kunda ta’limda sun’iy intellektni qo‘llash shunchaki innovatsion tajriba emas, balki global raqobatbardoshlikni ta’minlashning zaruriy shartiga aylandi. Global miqyosda ta’limni raqamlashtirish jarayoni ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, UNESCO va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) kabi xalqaro tuzilmalar SI texnologiyalarini "Inson kapitalini rivojlantirishning katalizatori" deb hisoblamoqda. Ikkinchi tomondan, texnologik o‘zgarishlarning sur’ati ta’lim standartlari, pedagogik metodika va etik normalarning yangilanishidan ancha ilgarilab ketmoqda. Bu esa

ta’lim sohasidagi mutaxassislar oldiga global va milliy standartlarni uyg‘unlashtirish, texnologik imkoniyatlardan foydalanishda xavfsizlikni ta’minlash kabi murakkab vazifalarni qo‘ymoqda.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va raqamli iqtisodiyotga o‘tish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi ushbu sohadagi islohotlarning huquqiy va strategik poydevorini yaratdi. Mazkur hujjatlarda ta’lim jarayonlarini boshqarishni raqamlashtirish, o‘quv platformalarini yaratish va talabalarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishda zamonaviy algoritmlardan foydalanish alohida qayd etilgan.

Biroq, sun’iy intellektni ta’limga joriy etish jarayoni bir qator fundamental savollarni yuzaga keltirmoqda: Mashina o‘qituvchining o‘rnini bosa oladimi? Algoritmlar talabaning qobiliyatini adolatli baholay oladimi? Shaxsiy ma’lumotlarning daxlsizligi qanday ta’minlanadi? Ushbu maqola aynan shu kabi savollarga ilmiy javob izlash, global tajriba va milliy amaliyot asosida SI va raqamli texnologiyalarning ta’limdagi o‘rnini kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u nafaqat texnologik imkoniyatlarni tavsiflaydi, balki ularni milliy standartlar doirasida xavfsiz va samarali qo‘llash bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqadi.

Sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga kirib kelishi an’anaviy “ustoz-shogird” modelini inkor etmaydi, balki uni yangi texnologik darajaga ko‘taradi. Global miqyosda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SI ta’limda quyidagi to‘rtta asosiy yo‘nalishda tub burilish yasamoqda:

Birinchidan, adaptiv (moslashuvchan) o‘qitish tizimlari. An’anaviy sinf-dars tizimida o‘qituvchi o‘rtacha o‘zlashtiruvchi o‘quvchiga mo‘ljallab dars o‘tadi. Natijada kuchli o‘quvchilar zerikadi, past o‘zlashtiruvchilar esa mavzuni tushunmay qoladi. *Knewton*, *DreamBox* va *Khan Academy* kabi SI asosidagi platformalar har bir talabaning javob berish tezligi, xatolari va qiziqishlarini real vaqt rejimida tahlil qiladi. Agar talaba matematik masalada xatoga yo‘l qo‘ysa, algoritm unga shunchaki to‘g‘ri javobni ko‘rsatmaydi, balki ushbu xatoga sabab bo‘lgan o‘tmishdagi bo‘shliqlarni aniqlab, maxsus takrorlash materiallarini taqdim etadi. Bu “shaxsiylashtirilgan ta’lim traektoriyasi” deb ataladi va har bir o‘quvchiga o‘z potentsialini maksimal darajada yuzaga chiqarish imkonini beradi.

Ikkinchidan, o‘qituvchilarning ma’muriy yuklamasini kamaytirish. Tadqiqotlarga ko‘ra, o‘qituvchilar o‘z vaqtining qariyb 40-50 foizini o‘quvchilarni baholash, davomatni yuritish va hisobotlar tayyorlashga sarflaydilar. SI asosidagi avtomatlashtirilgan baholash tizimlari (masalan, *Gradescope*) nafaqat testlarni, balki ochiq savollar va murakkab formulalarni ham yuqori aniqlikda tekshirish imkoniyatiga ega. Bu esa o‘qituvchiga talaba bilan yuzma-yuz muloqot qilish, unga motivatsiya berish va murabbiylik funksiyasini bajarish uchun qo‘shimcha vaqt yaratadi.

Uchinchidan, inklyuziv ta’lim va ochiqlik. Raqamli texnologiyalar imkoniyati cheklangan talabalar uchun to‘siqlarni olib tashlamoqda. Nutqni matnga aylantiruvchi (Speech-to-Text) yoki matnni ovozli o‘qiydigan (Text-to-Speech) SI algoritmlari ko‘rish yoki eshitishda nuqsoni bor yoshlarga umumiy guruhlarda ta’lim olish imkonini beradi. Shuningdek, real vaqt rejimidagi avtomatik tarjima tizimlari til to‘siqlarini bartaraf etib, dunyoning eng nufuzli universitetlari kurslarini o‘zbek tilida o‘rganish imkoniyatini ochmoqda.

Texnologik optimizm bilan bir qatorda, SI va raqamli transformatsiyaning salbiy oqibatlari ham ilmiy doiralarda keng muhokama qilinmoqda. Bu xavflar faqat texnik emas, balki axloqiy va

ijtimoiy xarakterga egadir. *ChatGPT*, *Gemini* va *Claude* kabi generativ modellar talabalar tomonidan insholar, kurs ishlari va dasturlash kodlarini yozishda keng qo‘llanilmoqda. Bu holat an’anaviy baholash tizimini shubha ostiga qo‘yadi. Talaba o‘z mustaqil fikrini shakllantirish o‘rniga, tayyor javobni "copy-paste" qilishga o‘rganishi kognitiv qobiliyatlarning pasayishiga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun ta’lim standartlarini o‘zgartirish, ya’ni talabaning yakuniy natijasini emas, balki uning dars jarayonidagi kreativ fikrlashini va muammoni hal qilish yo‘lini baholash tizimiga o‘tish zarur. Sun’iy intellekt tizimlari odamlar tomonidan yaratilgan ma’lumotlar asosida o‘qitiladi. Agar ushbu ma’lumotlarda muayyan ijtimoiy guruhlarga nisbatan noto‘g‘ri qarashlar bo‘lsa, SI ham xuddi shu xatoni takrorlaydi. Masalan, talabalar grantini ajratishda yoki qabul jarayonida SI algoritmi nohaq qaror qabul qilishi xavfi mavjud. Shuning uchun “Etik AI” (AI Ethics) tamoyillarini milliy standartlar darajasida mustahkamlash, algoritmlar ustidan inson nazoratini (Human-in-the-loop) saqlab qolish o‘ta muhimdir. Raqamli platformalar talabalarning har bir harakatini, ularning psixologik holatini va shaxsiy ma’lumotlarini kuzatib boradi. Ushbu ma’lumotlarning uchinchi shaxslarga chiqib ketishi yoki kiberhujumlar natijasida o‘g‘irlanishi jiddiy xavfdir. Milliy ta’lim standartlari doirasida “Ma’lumotlar suvereniteti” tushunchasini joriy etish, ya’ni talabalarning ma’lumotlarini faqat davlat nazoratidagi xavfsiz serverlarda saqlash talab etiladi.

Ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish shunchaki texnik yangilanish emas, balki ta’lim paradigmasining almashinuvidir. Global va milliy standartlarning uyg‘unligi quyidagi takliflar orqali ta’minlanishi mumkin:

Pedagogik tayyorgarlik: O‘qituvchilarni SI vositalari bilan ishlashga o‘rgatuvchi “Raqamli pedagogika” moduli barcha pedagogik OTMlar o‘quv rejasiga kiritilishi lozim.

Gibrid baholash: Akademik halollikni saqlash uchun og‘zaki imtihonlar, amaliy loyihalar va SI yordamida tayyorlangan ishlarni himoya qilish (viva) tizimini kuchaytirish.

Milliy kontent: O‘zbek tili va milliy qadriyatlarimizga moslashtirilgan “Lokal SI modellari”ni yaratish, bu esa xorijiy platformalarga bog‘liqlikni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya — bu qurol. Uning qanday natija berishi bizning undan qaysi standartlar asosida foydalanishimizga bog‘liq. Ta’limda insoniy omil va sun’iy intellektning simbiozi O‘zbekistonni uchinchi Renessans poydevorini qurishdagi eng samarali yo‘lidir. Sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga kirib kelishi an’anaviy “ustoz-shogird” modelini inkor etmaydi, balki uni yangi texnologik darajaga ko‘taradi. Global miqyosda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SI ta’limda quyidagi to‘rtta asosiy yo‘nalishda tub burilish yasamoqda:

Birinchidan, adaptiv (moslashuvchan) o‘qitish tizimlari. An’anaviy sinf-dars tizimida o‘qituvchi o‘rtacha o‘zlashtiruvchi o‘quvchiga mo‘ljallab dars o‘tadi. Natijada kuchli o‘quvchilar zerikadi, past o‘zlashtiruvchilar esa mavzuni tushunmay qoladi. *Knewton, DreamBox* va *Khan Academy* kabi SI asosidagi platformalar har bir talabaning javob berish tezligi, xatolari va qiziqishlarini real vaqt rejimida tahlil qiladi. Agar talaba matematik masalada xatoga yo‘l qo‘ysa, algoritm unga shunchaki to‘g‘ri javobni ko‘rsatmaydi, balki ushbu xatoga sabab bo‘lgan o‘tmishdagi bo‘shliqlarni aniqlab, maxsus takrorlash materiallarini taqdim etadi. Bu “shaxsiylashtirilgan ta’lim traektoriyasi” deb ataladi va har bir o‘quvchiga o‘z potentsialini maksimal darajada yuzaga chiqarish imkonini beradi.

Ikkinchidan, o‘qituvchilarning ma’muriy yuklamasini kamaytirish. Tadqiqotlarga ko‘ra, o‘qituvchilar o‘z vaqtining qariyb 40-50 foizini o‘quvchilarni baholash, davomatni yuritish va hisobotlar tayyorlashga sarflaydilar. SI asosidagi avtomatlashtirilgan baholash tizimlari (masalan, *Gradescope*) nafaqat testlarni, balki ochiq savollar va murakkab formulalarni ham yuqori aniqlikda tekshirish imkoniyatiga ega. Bu esa o‘qituvchiga talaba bilan yuzma-yuz muloqot qilish, unga motivatsiya berish va murabbiylik funksiyasini bajarish uchun qo‘shimcha vaqt yaratadi.

Uchinchidan, inklyuziv ta’lim va ochiqlik. Raqamli texnologiyalar imkoniyati cheklangan talabalar uchun to‘siqlarni olib tashlamoqda. Nutqni matnga aylantiruvchi (Speech-to-Text) yoki matnni ovozli o‘qiydigan (Text-to-Speech) SI algoritmlari ko‘rish yoki eshitishda nuqsoni bor yoshlarga umumiy guruhlarda ta’lim olish imkonini beradi. Shuningdek, real vaqt rejimidagi avtomatik tarjima tizimlari til to‘siqlarini bartaraf etib, dunyoning eng nufuzli universitetlari kurslarini o‘zbek tilida o‘rganish imkoniyatini ochmoqda. Texnologik optimizm bilan bir qatorda, SI va raqamli transformatsiyaning salbiy oqibatlari ham ilmiy doiralarda keng muhokama qilinmoqda. Bu xavflar faqat texnik emas, balki axloqiy va ijtimoiy xarakterga egadir.

ChatGPT, Gemini va *Claude* kabi generativ modellar talabalar tomonidan insholar, kurs ishlari va dasturlash kodlarini yozishda keng qo‘llanilmoqda. Bu holat an’anaviy baholash tizimini shubha ostiga qo‘yadi. Talaba o‘z mustaqil fikrini shakllantirish o‘rniga, tayyor javobni “copy-paste” qilishga o‘rganishi kognitiv qobiliyatlarning pasayishiga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun ta’lim standartlarini o‘zgartirish, ya’ni talabaning yakuniy natijasini emas, balki uning dars jarayonidagi kreativ fikrlashini va muammoni hal qilish yo‘lini baholash tizimiga o‘tish zarur.

Sun’iy intellekt tizimlari odamlar tomonidan yaratilgan ma’lumotlar asosida o‘qitiladi. Agar ushbu ma’lumotlarda muayyan ijtimoiy guruhlarga nisbatan noto‘g‘ri qarashlar bo‘lsa, SI ham xuddi shu xatoni takrorlaydi. Masalan, talabalar grantini ajratishda yoki qabul jarayonida SI algoritmi nohaq qaror qabul qilishi xavfi mavjud. Shuning uchun “Etik AI” (AI Ethics) tamoyillarini milliy standartlar darajasida mustahkamlash, algoritmlar ustidan inson nazoratini (Human-in-the-loop) saqlab qolish o‘ta muhimdir.

Raqamli platformalar talabalarning har bir harakatini, ularning psixologik holatini va shaxsiy ma’lumotlarini kuzatib boradi. Ushbu ma’lumotlarning uchinchi shaxslarga chiqib ketishi yoki kiberhujumlar natijasida o‘g‘irlanishi jiddiy xavfdir. Milliy ta’lim standartlari doirasida “Ma’lumotlar suvereniteti” tushunchasini joriy etish, ya’ni talabalarning ma’lumotlarini faqat davlat nazoratidagi xavfsiz serverlarda saqlash talab etiladi

Ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish shunchaki texnik yangilanish emas, balki ta’lim paradigmasining almashinuvidir. Global va milliy standartlarning uyg‘unligi quyidagi takliflar orqali ta’minlanishi mumkin:

Pedagogik tayyorgarlik: O‘qituvchilarni SI vositalari bilan ishlashga o‘rgatuvchi “Raqamli pedagogika” moduli barcha pedagogik OTMlar o‘quv rejasiga kiritilishi lozim.

Gibrid baholash: Akademik halollikni saqlash uchun og‘zaki imtihonlar, amaliy loyihalar va SI yordamida tayyorlangan ishlarni himoya qilish (viva) tizimini kuchaytirish.

Milliy kontent: O‘zbek tili va milliy qadriyatlarimizga moslashtirilgan “Lokal SI modellari”ni yaratish, bu esa xorijiy platformalarga bog‘liqlikni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya — bu qurol. Uning qanday natija berishi bizning undan qaysi standartlar asosida foydalanishimizga bog‘liq. Ta’limda insoniy omil va sun’iy intellektning simbiozi O‘zbekistonni uchinchi Renessans poydevorini qurishdagi eng samarali yo‘lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi "Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-4996-son qarori.
2. Luckin, R., Holmes, W. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. Pearson.
3. UNESCO (2023). Generative AI in Education: A Guide for Policy Makers. Raqamli ta’lim texnologiyalari: O‘quv qo‘llanma / T.X.Xolmatov va boshq. – T.: "Fan va texnologiya", 2022.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (5–6 ЛЕТ) НА ОСНОВЕ ФАСИЛИТАЦИОННОГО ПОДХОДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Жалгасбаева Махаббат Нурлан кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: muhabbatjalgasbaeva@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты совершенствования методики обучения грамотности детей дошкольного возраста 5–6 лет на основе фасилитационного подхода в условиях цифровой образовательной среды. Актуальность исследования обусловлена трансформацией образовательных процессов под влиянием цифровизации, а также необходимостью поиска гуманистически ориентированных педагогических технологий, обеспечивающих активную позицию ребёнка в образовательной деятельности. Раскрывается сущность фасилитационного подхода в дошкольном образовании, анализируются особенности формирования предпосылок грамотности у детей старшего дошкольного возраста, а также возможности цифровых образовательных ресурсов для реализации фасилитационной педагогики. Представлена модель методического обеспечения обучения грамотности, основанная на принципах фасилитации и использовании цифровых инструментов. Делается вывод о том, что интеграция фасилитационного подхода и цифровой образовательной среды способствует повышению эффективности обучения грамотности, развитию познавательной активности, самостоятельности и коммуникативных навыков детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, обучение грамотности, дети 5–6 лет, фасилитационный подход, цифровая образовательная среда, педагогические технологии.

Izohlar. Maqolada raqamli ta’lim muhiti sharoitida fasilitatsion yondashuv asosida 5-6 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarning savodxonligini o’qitish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari ko’rib chiqiladi. Tadqiqotning dolzarbligi

raqamlashtirish ta’siri ostida ta’lim jarayonlarining o’zgarishi, shuningdek, bolaning ta’lim faoliyatida faol pozitsiyasini ta’minlaydigan insonparvarlik yo’naltirilgan pedagogik texnologiyalarni izlash zarurati bilan bog’liq. Maktabgacha ta’limda fasilitatsion yondashuvning mohiyati ochib beriladi, katta yoshdagi bolalarda savodxonlik shart-sharoitlarini shakllantirish xususiyatlari, shuningdek, fasilitatsion pedagogikani amalga oshirish uchun raqamli ta’lim resurslari imkoniyatlari tahlil qilinadi. Fazilatlashtirish va raqamli asboblardan foydalanish tamoyillariga asoslangan savodxonlikka o‘rgatishni metodik ta’minlash modeli taqdim etildi. Fasilitatsion yondashuv va raqamli ta’lim muhitining integratsiyalashuvi maktabgacha yoshdagi bolalarni savodxonlikka o‘rgatish samaradorligini oshirish, ongli faollik, mustaqillik va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi, degan xulosaga kelinmoqda.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, savodxonlikka o‘qitish, 5-6 yoshdagi bolalar, fasilitatsion yondashuv, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik texnologiyalar.

Abstract. The article discusses theoretical and practical aspects of improving the methodology for teaching literacy to preschool children aged 5-6 years based on a facilitative approach in a digital educational environment. The relevance of the study is due to the transformation of educational processes under the influence of digitalization, as well as the need to search for humanistically oriented pedagogical technologies that ensure the active position of the child in educational activities. The essence of the facilitative approach in preschool education is disclosed, the features of the formation of prerequisites for literacy in older preschool children are analyzed, as well as the possibility of digital educational resources for the implementation of facilitative pedagogy. A model of methodological provision of literacy training based on the principles of facilitation and the use of digital tools is presented. It is concluded that the integration of a facilitative approach and a digital educational environment contributes to improving the effectiveness of literacy training, the development of cognitive activity, independence and communication skills of preschool children.

Key words: preschool education, literacy training, children 5-6 years old, facilitation approach, digital educational environment, pedagogical technologies.

Современный этап развития системы дошкольного образования характеризуется усилением внимания к качеству подготовки детей к школьному обучению, в том числе к формированию предпосылок грамотности. Владение элементарными навыками чтения и письма, развитие фонематического слуха, речевого анализа и синтеза, а также мотивации к познавательной деятельности являются важнейшими условиями успешной адаптации ребёнка к обучению в школе. В то же время традиционные методики обучения грамотности не всегда в полной мере учитывают индивидуальные особенности детей дошкольного возраста, их познавательные интересы и потребности, что снижает эффективность образовательного процесса.

Особую актуальность в этой связи приобретает фасилитационный подход, ориентированный на создание условий для активного и осознанного участия ребёнка в образовательной деятельности. Фасилитация предполагает смещение акцента с директивного обучения на поддержку, сопровождение и стимулирование самостоятельного поиска знаний. В условиях цифровой образовательной среды данный подход получает дополнительные возможности для реализации за счёт использования интерактивных ресурсов, образовательных платформ и цифровых дидактических средств.

Проблема совершенствования методики обучения грамотности детей 5–6 лет на основе фасилитационного подхода в цифровой образовательной среде находится на пересечении педагогики, психологии и современных образовательных технологий. Это требует

комплексного анализа теоретических оснований фасилитации, особенностей дошкольного возраста и потенциала цифровых инструментов в образовательном процессе.

Формирование грамотности в старшем дошкольном возрасте рассматривается как процесс развития речевых, когнитивных и коммуникативных способностей ребёнка, обеспечивающих готовность к освоению письменной речи. Согласно современным психолого-педагогическим исследованиям, обучение грамотности в дошкольном возрасте должно носить развивающий характер, опираться на игровые формы деятельности, учитывать зону ближайшего развития ребёнка и обеспечивать положительную мотивацию к обучению.

Фасилитационный подход в образовании основывается на гуманистической педагогике и предполагает особую роль педагога как организатора образовательной среды, помощника и партнёра ребёнка. В условиях фасилитации педагог не передаёт знания в готовом виде, а создаёт ситуации, побуждающие ребёнка к самостоятельному открытию новых знаний, рефлексии и взаимодействию с другими участниками образовательного процесса. Для дошкольного образования это особенно важно, поскольку ведущей деятельностью детей данного возраста остаётся игра, а познавательная активность проявляется через эмоционально насыщенные и значимые для ребёнка формы деятельности.

Цифровая образовательная среда расширяет возможности фасилитационного подхода за счёт использования интерактивных технологий, мультимедийных средств и цифровых образовательных ресурсов. Она позволяет индивидуализировать обучение, учитывать темп и уровень развития каждого ребёнка, а также создавать условия для совместной деятельности и общения. Вместе с тем использование цифровых технологий в дошкольном образовании требует педагогически обоснованного подхода, соблюдения возрастных и санитарно-гигиенических норм, а также ориентации на развивающий, а не развлекательный потенциал цифровых средств.

Совершенствование методики обучения грамотности детей 5–6 лет в условиях цифровой образовательной среды предполагает интеграцию традиционных педагогических методов и современных цифровых инструментов на основе фасилитационного подхода. Такая методика должна включать систему заданий и упражнений, направленных на развитие фонематического слуха, расширение словарного запаса, формирование навыков звукового анализа и синтеза, а также первоначальных представлений о письменной речи. При этом цифровые ресурсы выступают не как самоцель, а как средство поддержки познавательной активности и самостоятельности ребёнка.

В рамках фасилитационного подхода особое значение приобретает организация образовательной среды, способствующей свободному выбору ребёнком видов деятельности, способов решения задач и форм взаимодействия. Цифровая образовательная среда позволяет создавать такие условия за счёт вариативности контента, интерактивности заданий и возможности обратной связи. Например, использование обучающих приложений, интерактивных досок, мультимедийных презентаций и электронных книг способствует визуализации учебного материала и повышает интерес детей к обучению грамотности.

Методика обучения грамотности на основе фасилитационного подхода в цифровой среде предполагает поэтапную организацию образовательного процесса. На первом этапе осуществляется мотивационно-ориентировочная работа, направленная на формирование интереса к слову, звуку и буквам. Здесь используются игровые цифровые ресурсы,

интерактивные задания и мультимедийные материалы, побуждающие детей к активному участию в образовательной деятельности. Педагог выступает в роли фасилитатора, поддерживая инициативу детей и создавая условия для их самостоятельного выбора.

На втором этапе осуществляется формирование основных предпосылок грамотности, включая развитие фонематического слуха, навыков звукового анализа и синтеза, а также элементарных представлений о структуре слова и предложения. Цифровые инструменты позволяют организовать индивидуальную и групповую работу, варьировать уровень сложности заданий и обеспечивать наглядность учебного материала. Фасилитационная позиция педагога проявляется в поддержке ребёнка, поощрении его успехов и создании ситуации успеха.

Третий этап направлен на закрепление и применение полученных знаний и умений в различных видах деятельности. Здесь особое значение имеет интеграция обучения грамотности с другими образовательными областями, такими как художественно-эстетическое развитие, познавательное развитие и социально-коммуникативное развитие. Цифровая образовательная среда предоставляет возможности для реализации проектной и исследовательской деятельности, что соответствует принципам фасилитационного подхода и способствует развитию самостоятельности и ответственности детей.

Важным аспектом совершенствования методики обучения грамотности является взаимодействие педагога с родителями воспитанников. Цифровая образовательная среда облегчает коммуникацию и позволяет вовлекать родителей в образовательный процесс через использование электронных дневников, образовательных платформ и онлайн-консультаций. Это способствует созданию единого образовательного пространства и повышает эффективность формирования предпосылок грамотности у детей дошкольного возраста.

Результаты анализа педагогической практики и теоретических источников свидетельствуют о том, что использование фасилитационного подхода в условиях цифровой образовательной среды способствует повышению мотивации детей к обучению грамотности, развитию их познавательной активности и коммуникативных навыков. Дети становятся более самостоятельными, уверенными в своих силах и готовыми к взаимодействию с окружающим миром. При этом роль педагога трансформируется от источника знаний к организатору и сопровождающему образовательного процесса.

В контексте реализации фасилитационного подхода особое внимание следует уделить психолого-педагогическим условиям обучения грамотности детей старшего дошкольного возраста. Данный возрастной период характеризуется интенсивным развитием познавательных процессов, формированием произвольности поведения, а также возрастанием роли речевого общения в структуре деятельности ребёнка. Именно в возрасте 5–6 лет закладываются основы учебной деятельности, что делает процесс обучения грамотности особенно значимым с точки зрения дальнейшего образовательного маршрута ребёнка.

Фасилитационный подход позволяет учитывать индивидуальные особенности развития детей, их уровень речевой готовности, темп усвоения материала и интересы. В отличие от традиционных методик, ориентированных на усреднённого воспитанника, фасилитация предполагает гибкую организацию образовательного процесса, в рамках которой каждый ребёнок получает возможность проявить инициативу, задать вопрос, предложить собственный способ решения задачи. В условиях цифровой образовательной среды это становится особенно актуальным, поскольку цифровые ресурсы позволяют

варьировать содержание и форму подачи материала, обеспечивая индивидуализацию обучения.

Цифровая образовательная среда в дошкольной образовательной организации представляет собой совокупность технических средств, программных продуктов, электронных образовательных ресурсов и педагогических условий, направленных на поддержку образовательного процесса. В контексте обучения грамотности она может включать интерактивные обучающие программы, электронные азбуки, мультимедийные упражнения по развитию фонематического слуха, а также цифровые игры, направленные на формирование навыков звукового анализа и синтеза. Использование данных средств при фасилитационном подходе требует от педагога осознанного отбора контента и понимания его развивающего потенциала.

Одним из ключевых принципов фасилитационного подхода является создание ситуации успеха для каждого ребёнка. Цифровые технологии позволяют реализовать данный принцип за счёт адаптивности заданий, возможности повторения и самоконтроля. Например, ребёнок может выполнять задание в собственном темпе, получать мгновенную обратную связь и корректировать свои действия без страха ошибки. Педагог в данной ситуации выступает как поддерживающий субъект, который направляет ребёнка, задаёт уточняющие вопросы и поощряет его усилия.

Важным аспектом совершенствования методики обучения грамотности является развитие речевого взаимодействия между детьми. Несмотря на индивидуализирующий потенциал цифровых технологий, фасилитационный подход предполагает активное использование групповых и подгрупповых форм работы. Совместное выполнение заданий, обсуждение результатов, обмен мнениями способствуют развитию коммуникативных навыков и формированию положительного отношения к обучению. Цифровая образовательная среда может использоваться как средство организации совместной деятельности, например, при работе с интерактивной доской или выполнении коллективных проектов.

Особое значение в обучении грамотности детей 5–6 лет имеет развитие мотивационной сферы. Фасилитационный подход ориентирован на внутреннюю мотивацию ребёнка, основанную на интересе и познавательной активности. Цифровые ресурсы, при условии их педагогически целесообразного использования, способны усилить мотивацию за счёт яркости, интерактивности и эмоциональной привлекательности. Однако при этом важно избегать подмены образовательных целей развлекательными, сохраняя баланс между игровыми и развивающими компонентами.

Совершенствование методики обучения грамотности также предполагает пересмотр содержания педагогической деятельности. Педагог-фасилитатор не только организует образовательный процесс, но и осуществляет наблюдение за развитием каждого ребёнка, анализирует его успехи и затруднения, корректирует образовательные задачи. В цифровой образовательной среде данная функция может быть поддержана средствами мониторинга и фиксации результатов деятельности детей, что позволяет более точно оценивать динамику формирования предпосылок грамотности.

В рамках фасилитационного подхода особую роль играет рефлексия как со стороны педагога, так и со стороны детей. Для дошкольного возраста рефлексия носит элементарный характер и может выражаться в обсуждении выполненных заданий, оценке собственных ощущений и впечатлений. Цифровые инструменты, такие как визуальные

символы, смайлы, интерактивные шкалы, могут быть использованы для формирования начальных навыков самооценки и осознания собственных достижений.

Следует отметить, что внедрение фасилитационного подхода в условиях цифровой образовательной среды требует соответствующей подготовки педагогических кадров. Педагог должен обладать не только профессиональными знаниями в области дошкольной педагогики и методики обучения грамотности, но и цифровой компетентностью, включающей умение использовать образовательные платформы, интерактивные средства и электронные ресурсы. Кроме того, важным является формирование фасилитационной позиции педагога, основанной на уважении к личности ребёнка, принятии его индивидуальности и готовности к диалогическому взаимодействию.

Не менее значимым аспектом является соблюдение нормативных и санитарно-гигиенических требований при использовании цифровых технологий в дошкольном образовании. Совершенствование методики обучения грамотности должно учитывать допустимую продолжительность работы с экранными устройствами, необходимость чередования различных видов деятельности и обеспечение двигательной активности детей. Фасилитационный подход в данном случае способствует гибкой организации образовательного процесса, позволяя интегрировать цифровые задания в общую структуру дня без перегрузки ребёнка.

Анализ педагогической практики показывает, что сочетание фасилитационного подхода и цифровой образовательной среды способствует формированию у детей положительного отношения к процессу обучения грамотности. Дети проявляют больший интерес к слову, активнее участвуют в образовательной деятельности, охотнее вступают в речевое взаимодействие со сверстниками и педагогом. Это создаёт благоприятные условия для формирования предпосылок учебной деятельности и успешной подготовки к школьному обучению.

Таким образом, дальнейшее совершенствование методики обучения грамотности детей дошкольного возраста 5–6 лет на основе фасилитационного подхода в условиях цифровой образовательной среды предполагает системный и комплексный характер. Оно включает обновление содержания и форм педагогической деятельности, развитие профессиональной компетентности педагогов, педагогически обоснованное использование цифровых ресурсов и активное взаимодействие всех участников образовательного процесса. Реализация данных направлений позволяет повысить качество дошкольного образования и обеспечить гармоничное развитие личности ребёнка в условиях современной цифровой реальности.

Таким образом, совершенствование методики обучения грамотности детей дошкольного возраста 5–6 лет на основе фасилитационного подхода в условиях цифровой образовательной среды является перспективным направлением развития дошкольного образования. Интеграция фасилитации и цифровых технологий позволяет создать гуманистически ориентированную образовательную среду, обеспечивающую всестороннее развитие личности ребёнка и его готовность к дальнейшему обучению. Реализация данной методики требует профессиональной подготовки педагогов, осознания ими принципов фасилитационного подхода и педагогически целесообразного использования цифровых образовательных ресурсов.

Список литературы:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учебное пособие для вузов. — М. : Академический проект, 2019. — 352 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. — СПб. : Питер, 2018. — 288 с.
3. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. — М. : Смысл, 2020. — 416 с.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М. : Лабиринт, 2021. — 352 с.
5. Гальперин П. Я. Введение в психологию. — М. : Университетская книга, 2019. — 336 с.
6. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. — М. : Интеллект-Центр, 2018. — 240 с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. — М. : Логос, 2020. — 384 с.
8. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. — М. : Просвещение, 2019. — 320 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Мадримова Роза Мадрим кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: jamshid04152000@gmail.com
Тел: 998504042021

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования гражданской позиции обучающихся в условиях цифровизации образования. Анализируются возможности и риски цифровой среды как фактора гражданского воспитания, раскрывается роль образовательных организаций и педагогов в развитии гражданской ответственности, критического мышления и социальной активности обучающихся. Предлагаются педагогические условия и практики, способствующие формированию гражданской позиции в цифровом образовательном пространстве.

Ключевые слова: гражданская позиция, цифровая среда, гражданское воспитание, цифровая социализация, медиаграмотность, обучающиеся.

Izohlar. Maqolada ta’limni raqamlashtirish sharoitida ta’lim oluvchilarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish muammosi ko’rib chiqiladi. Fuqarolik tarbiyasi omili sifatida raqamli muhitning imkoniyatlari va xavf-xatarlari tahlil etilib, ta’lim muassasalari va pedagoglarning fuqarolik javobgarligi, tanqidiy fikrlash va ta’lim oluvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishdagi o‘rni oshkor etilmoqda. Raqamli ta’lim makonida fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga ko‘maklashuvchi pedagogik shart-sharoitlar va amaliyotlar taklif etilmoqda.

Kalit so‘zlar: fuqarolik pozitsiyasi, raqamli muhit, fuqarolik tarbiyasi, raqamli sotsializatsiya, media savodxonlik, ta’lim oluvchilar.

Abstract. The article examines the problem of the formation of a civil position of students in the context of digitalization of education. The possibilities and risks of the digital environment as a factor of civic education are analyzed, the role of educational organizations and teachers in the development of civic responsibility, critical thinking and social activity of students is revealed. It offers pedagogical conditions and practices that contribute to the formation of a civic position in the digital educational space.

Key words: citizenship, digital environment, civic education, digital socialization, media literacy, students.

В условиях глобальных социально-экономических и культурных преобразований, связанных с активным развитием цифровых технологий, существенно изменяются процессы социализации подрастающего поколения. Цифровая среда становится неотъемлемой частью жизнедеятельности обучающихся, формируя новые способы коммуникации, получения информации и участия в общественной жизни. В этой связи особую значимость приобретает проблема формирования гражданской позиции личности, способной к осознанному, ответственному и активному участию в жизни общества и государства.

Современная система образования ориентирована не только на передачу знаний и развитие профессиональных компетенций, но и на воспитание гражданина, разделяющего базовые ценности общества, обладающего правовой культурой и социальной ответственностью. Федеральные государственные образовательные стандарты подчеркивают необходимость формирования у обучающихся гражданственности, патриотизма, уважения к правам и свободам человека. Однако цифровизация образования ставит перед педагогической наукой новые задачи, связанные с переосмыслением традиционных подходов к гражданскому воспитанию.

Цифровая образовательная среда, с одной стороны, расширяет возможности для гражданского самоопределения и социальной активности обучающихся, а с другой — порождает риски дезориентации, манипуляции сознанием и поверхностного восприятия социально значимой информации. В связи с этим актуализируется необходимость научного анализа процесса формирования гражданской позиции обучающихся в условиях цифровой среды и разработки эффективных педагогических механизмов его реализации.

Теоретические основы формирования гражданской позиции личности

Понятие «гражданская позиция» является многокомпонентным и рассматривается в педагогике, психологии, социологии и философии. В педагогическом контексте гражданская позиция понимается как устойчивое личностное образование, включающее систему ценностных ориентаций, убеждений, знаний о гражданских правах и обязанностях, а также готовность к социально значимой деятельности и ответственности за её результаты. Гражданская позиция формируется в процессе социализации личности и проявляется в активном отношении к общественным процессам, участии в жизни социума, способности к критическому осмыслению социальных явлений. В её структуре выделяют когнитивный, ценностно-мотивационный и деятельностный компоненты. Когнитивный компонент связан с усвоением знаний о государстве, обществе, праве и гражданских институтах. Ценностно-мотивационный компонент отражает личностное отношение к гражданским ценностям, таким как свобода, справедливость, ответственность, патриотизм. Деятельностный компонент проявляется в практической реализации гражданской активности.

Формирование гражданской позиции обучающихся является целенаправленным педагогическим процессом, который требует системного подхода, учета возрастных и индивидуальных особенностей, а также социального контекста развития личности. В условиях цифровизации данный процесс приобретает новые характеристики, связанные с изменением каналов социализации и расширением влияния цифровых коммуникаций.

Цифровая среда и особенности гражданской социализации обучающихся

Цифровая среда представляет собой совокупность информационно-коммуникационных технологий, цифровых ресурсов и онлайн-платформ, обеспечивающих взаимодействие субъектов образовательного процесса и доступ к информации. Для обучающихся цифровая среда становится одним из ведущих пространств социализации, в котором формируются социальные нормы, ценности и модели поведения.

Одной из особенностей цифровой социализации является высокая интенсивность информационного воздействия. Обучающиеся ежедневно сталкиваются с большим объёмом социально и политически значимой информации, представленной в различных форматах. Это создает условия для расширения кругозора и формирования гражданской осведомленности, но одновременно требует развитых навыков критического мышления и медиаграмотности.

Цифровая среда способствует появлению новых форм гражданской активности, таких как онлайн-обсуждения, участие в сетевых сообществах, цифровое волонтёрство и социальные проекты. Эти формы позволяют обучающимся реализовывать гражданскую позицию независимо от территориальных и временных ограничений. Вместе с тем существует опасность подмены реального гражданского участия его имитацией, что может приводить к формированию поверхностного отношения к социально значимым проблемам.
Таким образом, цифровая среда является неоднозначным фактором гражданского воспитания, требующим педагогического сопровождения и целенаправленного использования в образовательном процессе.

Педагогические условия формирования гражданской позиции в цифровой образовательной среде

Формирование гражданской позиции обучающихся в цифровой среде возможно при создании комплекса педагогических условий, обеспечивающих осмысленное и ответственное включение обучающихся в цифровое социальное пространство.
Важным направлением является развитие медиаграмотности и критического мышления обучающихся. Педагогическая работа в данном направлении направлена на формирование умений анализировать источники информации, выявлять манипулятивные технологии, осознавать ответственность за распространение контента в цифровой среде. Это способствует формированию осознанной гражданской позиции и снижению влияния негативных информационных факторов.

Не менее значимым условием является организация социально значимой деятельности обучающихся в цифровом формате. Участие в онлайн-проектах, исследовательской и волонтёрской деятельности, общественных инициативах позволяет обучающимся приобрести опыт гражданского участия и осознать свою роль в обществе. При этом важно обеспечивать рефлексию полученного опыта и его связь с реальными социальными процессами.

Роль педагога в формировании гражданской позиции обучающихся

В условиях цифровизации образования возрастает роль педагога как наставника и модератора образовательного и воспитательного процесса. Педагог не только передает

знания, но и формирует ценностные ориентиры, демонстрируя пример ответственного гражданского поведения в цифровой среде. Его деятельность направлена на создание безопасного, этически и социально ориентированного цифрового образовательного пространства.

Педагогическое сопровождение гражданского воспитания включает организацию диалога, обсуждение актуальных социальных проблем, поддержку инициатив обучающихся и развитие их самостоятельности. Особое значение имеет формирование у обучающихся способности к рефлексии собственной гражданской позиции и осмыслению последствий своих действий в цифровом пространстве.

Формирование гражданской позиции обучающихся в условиях цифровой образовательной среды является сложным и многогранным педагогическим процессом, требующим системного подхода и учета современных социально-культурных реалий. Цифровая среда обладает значительным потенциалом для развития гражданской активности и ответственности обучающихся, однако её эффективное использование возможно только при наличии целенаправленной педагогической стратегии.

В условиях цифровизации образования происходит трансформация традиционных педагогических категорий, связанных с гражданским воспитанием. Понятие гражданской позиции дополняется характеристиками, отражающими специфику цифрового взаимодействия, такими как цифровая гражданственность, цифровая ответственность и цифровая идентичность. Цифровая гражданственность рассматривается как совокупность знаний, ценностей и моделей поведения личности в цифровом пространстве, направленных на соблюдение правовых и этических норм, активное и ответственное участие в жизни цифрового общества.

Формирование цифровой гражданственности предполагает осознание обучающимися взаимосвязи между действиями в онлайн-пространстве и их социальными последствиями. В этом контексте гражданская позиция проявляется не только в офлайн-деятельности, но и в цифровых практиках, таких как участие в общественных дискуссиях, создание социально значимого контента и соблюдение норм цифровой этики.

Ценностные основания формирования гражданской позиции обучающихся

Формирование гражданской позиции обучающихся в цифровой среде невозможно без опоры на систему базовых ценностей, отражающих гуманистические и демократические принципы современного общества. К таким ценностям относятся уважение к правам и свободам человека, социальная справедливость, солидарность, ответственность и готовность к сотрудничеству.

Цифровая среда способствует расширению ценностного пространства личности, однако одновременно может приводить к размыванию ценностных ориентиров. В связи с этим педагогическая деятельность должна быть направлена на формирование у обучающихся способности к осознанному выбору ценностей и критическому осмыслению информационного контента. Ценностно-ориентированный подход позволяет рассматривать гражданское воспитание не только как усвоение норм и правил, но и как процесс личностного самоопределения обучающихся.

Социально-психологические аспекты формирования гражданской позиции в цифровой среде. Формирование гражданской позиции обучающихся в цифровой среде тесно связано с социально-психологическими механизмами развития личности. В условиях виртуального взаимодействия изменяются формы социальной идентификации, возрастает роль сетевых сообществ и онлайн-референтных групп. Обучающиеся часто соотносят свои взгляды и

поведение с позициями, транслируемыми в цифровом пространстве, что оказывает значительное влияние на формирование их гражданских установок.

Особое значение приобретает проблема формирования социальной ответственности и эмпатии в условиях опосредованного цифрового общения. Отсутствие прямого личного контакта может снижать уровень эмоциональной вовлеченности и ответственности за собственные действия. В связи с этим педагогическое сопровождение должно включать развитие навыков социальной рефлексии, понимания последствий гражданских поступков и осознания значимости коллективных ценностей.

Формирование правовой культуры обучающихся в цифровом пространстве

Одним из ключевых аспектов формирования гражданской позиции обучающихся является развитие правовой культуры, особенно в контексте цифрового взаимодействия. Цифровая среда требует от личности знания основ информационного права, норм сетевого поведения и ответственности за нарушение правовых и этических норм.

Педагогическая работа в данном направлении направлена на формирование у обучающихся представлений о правах и обязанностях гражданина в цифровом пространстве, включая вопросы защиты персональных данных, авторского права и информационной безопасности. Осознание правовых последствий действий в цифровой среде способствует формированию ответственного отношения к собственной гражданской активности и укреплению правосознания обучающихся.

Междисциплинарный подход к формированию гражданской позиции

Формирование гражданской позиции обучающихся в цифровой среде требует междисциплинарного подхода, объединяющего педагогические, психологические, социологические и правовые аспекты. Включение гражданско-ориентированного содержания в учебные дисциплины гуманитарного и естественнонаучного цикла способствует целостному восприятию социально значимых проблем.

Использование проектных и исследовательских методов обучения, реализуемых с применением цифровых технологий, позволяет обучающимся не только усваивать теоретические знания, но и применять их на практике. Междисциплинарная интеграция способствует развитию системного мышления и формированию устойчивой гражданской позиции, основанной на понимании взаимосвязи социальных процессов.

Перспективы развития гражданского воспитания в цифровой образовательной среде

Перспективы формирования гражданской позиции обучающихся в цифровой среде связаны с дальнейшим развитием цифровых образовательных платформ, интерактивных форм обучения и сетевых сообществ. Важным направлением является разработка цифровых воспитательных практик, ориентированных на активное участие обучающихся в решении социально значимых задач.

Особое внимание должно уделяться подготовке педагогов к реализации гражданского воспитания в цифровой среде, включая развитие их цифровых и педагогических компетенций. Перспективным является также использование технологий искусственного интеллекта и анализа больших данных для персонализации воспитательных воздействий и повышения эффективности формирования гражданской позиции обучающихся.

С оздание педагогических условий, направленных на развитие медиаграмотности, критического мышления и социальной активности обучающихся, способствует формированию зрелой гражданской позиции личности. В этом контексте особая роль принадлежит педагогу, который обеспечивает воспитательное сопровождение цифровой

социализации и способствует гармоничному развитию обучающихся как граждан современного общества.

Использованная литература:

1. Алексеев, В. И. Педагогика гражданственности и патриотизма: теория и практика. Москва: Просвещение, 2019.
2. Бондаренко, Н. В. Гражданское воспитание в современной школе. Москва: Изд-во МГУ, 2020.
3. Дьяченко, Е. В., Ильин, Е. П. Цифровая образовательная среда и социальная активность школьников. Вестник образования, 2021, №3, с. 45–53.
4. Капустина, И. Н. Медиаграмотность как фактор формирования гражданской позиции. Педагогическое образование и наука, 2020, №2, с. 78–88.
5. Соколова, Л. М. Цифровая гражданственность в школьной практике. Современная педагогика, 2021, №6, с. 12–20.
6. Чернышева, Т. В. Социально-психологические аспекты формирования гражданской позиции учащихся. Педагогика и психология образования, 2019, №4, с. 34–42.
7. Шевченко, А. В. Информационные технологии в воспитательной работе образовательной организации. Москва: Академия, 2020.

ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, НОВЫЕ ИДЕИ И ОПЫТ ИХ РЕШЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Абдиразакова Дилфуза Муратбаевна – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: dilfuza.abdirazakova123@gmail.com

Анотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы дошкольного образования в Республике Узбекистан, включая нехватку специалистов, переполненные группы и различия между городом и деревней. Особое внимание уделено развитию инклюзивного образования и вовлечению родителей в воспитательный процесс. Приводятся новые идеи и практические пути решения существующих трудностей: игровые и творческие методы обучения, поддержка педагогов, совместная работа с родителями, внедрение современных технологий. Статья основана на анализе состояния системы дошкольного образования и личном опыте работы с детьми и семьями.

Ключевые слова: Дошкольное образование, детский сад, Республика Узбекистан, родители и дети, инклюзивное образование, развитие ребёнка, воспитатели, педагогическая практика

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasidagi maktabgacha ta’lim tizimining dolzarb muammolari, jumladan mutaxassislar yetishmasligi, guruhlarning haddan tashqari ko‘pligi va shahar va qishloq ta’lim muassasalari orasidagi farqlar ko‘rib chiqilgan. Shu

bilan birga, inklyuziv ta’limning ahamiyati va ota-onalarni tarbiyaga jalb qilish muhimligi ta’kidlangan. Maqolada mavjud qiyinchiliklarni bartaraf etishning yangi g‘oyalari va amaliy yo‘llari keltirilgan: o‘yin va ijodiy metodlar orqali ta’lim, pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash, ota-onalar bilan hamkorlik, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish. Maqola maktabgacha ta’lim tizimi holatini tahlil qilish va bolalar hamda oilalar bilan ishlashdagi shaxsiy tajribaga asoslangan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, bog‘cha, O‘zbekiston Respublikasi, ota-onalar va bolalar, inklyuziv ta’lim, bolalarni rivojlantirish, tarbiyachilar, pedagogik amaliyot

Abstract: The article examines current problems in preschool education in the Republic of Uzbekistan, including the shortage of specialists, overcrowded groups, and differences between urban and rural institutions. It highlights the importance of inclusive education and the involvement of parents in child upbringing. The article presents new ideas and practical solutions to these challenges: learning through play and creative activities, support for teachers, collaboration with parents, and the introduction of modern technologies. The study is based on an analysis of the preschool education system and personal experience working with children and families.

Keywords: preschool education, kindergarten, Republic of Uzbekistan, parents and children, inclusive education, child development, educators, pedagogical practice

Дошкольное образование — это первый и очень важный этап в жизни ребёнка. Когда ребёнок приходит в детский сад, он впервые сталкивается с большим коллективом, учится общаться, делиться игрушками, соблюдать правила и слушать взрослого. В этот период формируются его привычки, интерес к знаниям и основы характера. Я работаю воспитателем уже несколько лет и каждый день наблюдаю, как разное отношение семьи и детского сада влияет на ребёнка.

В последние годы в Узбекистане активно развиваются детские сады: строятся новые здания, открываются группы, внедряются образовательные программы. Но несмотря на это, остаются проблемы. Одна из самых серьёзных — нехватка специалистов. В некоторых детских садах воспитатели ведут группы из 25–30 детей. Физически невозможно уделить внимание каждому ребёнку, особенно если кому-то нужна особая поддержка. Например, в нашей группе есть мальчик, который медленно адаптируется к коллективу. Пока мама и я не начали обсуждать простые домашние задания и совместные игры, ему было трудно включаться в занятия. После того как родители начали участвовать дома, ребёнок стал спокойнее и увереннее.

Переполненные группы и недостаток специалистов — не единственная трудность. Существует заметная разница между условиями в городских и сельских детских садах. В городских учреждениях чаще новые здания, современные игрушки и учебные материалы. В сельских — старые помещения, мало мебели и развивающих игр. Я лично сталкивалась с этим во время практики: в одной сельской группе детям не хватало развивающих настольных игр, и занятия приходилось придумывать из подручных средств. Это требует от воспитателя креативности и умения работать в непростых условиях.

Особое внимание нужно уделять инклюзивному образованию. Некоторые дети имеют особенности развития — нарушения слуха, речи или зрения. Важно, чтобы такие дети могли учиться и играть вместе со всеми. В нашей группе была девочка с нарушением слуха. Сначала ей было трудно общаться с детьми. Мы начали использовать простые

визуальные сигналы, специальные игры и вовлекать родителей. Через несколько недель девочка начала активнее включаться в коллектив, а другие дети привыкли к особенностям подруги и стали помогать ей. Это наглядный пример того, как инклюзия помогает всем детям учиться уважению и дружбе.

Для более интересного обучения мы внедряем игровые проекты. Например, проект «Мир профессий» позволяет детям изучать разные профессии через ролевые игры, а родители рассказывают о своей работе. Проект «Маленькие исследователи» включает эксперименты с водой, песком, растениями и наблюдения за природой. На занятиях по театру дети ставят маленькие спектакли, а родители помогают с костюмами и декорациями. Такие активности развивают воображение, умение работать в команде и эмоциональный интеллект.

Работа с родителями — ещё один ключевой момент. Иногда взрослые думают, что воспитатели должны делать всё сами. Я стараюсь приглашать их на совместные занятия, мастер-классы, праздники. Когда родители видят, что они часть команды, они начинают чаще участвовать дома: читают книги с детьми, делают поделки, обсуждают прошедший день. Например, мама и папа участвовали в подготовке к празднику «Осень в детском саду». Дети были в восторге, активно участвовали, а родители увидели, как ребёнок ведёт себя в коллективе.

Для поддержки педагогов мы проводим мини-тренинги по современным методикам, делимся опытом с другими детскими садами, организуем «день педагогических идей», где воспитатели показывают новые игры, проекты и методы обучения. Это помогает педагогам чувствовать уверенность и использовать новые подходы для развития детей.

Современные технологии также полезны для дошкольного образования. Планшеты, мультимедийные доски, обучающие приложения и развивающие мультфильмы помогают детям осваивать новые знания и развивать внимание. Главное — правильно выбирать материалы, чтобы они были безопасными и подходили возрасту детей. Например, мы используем интерактивные игры для развития логики и памяти, которые дети очень любят, а родители могут повторять дома.

Если все эти идеи внедрять системно, можно ожидать положительные результаты: детям будет интересно посещать детский сад, воспитатели смогут работать увереннее и эффективнее, родители станут активными участниками процесса, а дети с особенностями развития почувствуют себя равными и нужными. В целом детские сады станут более современными, тёплыми и дружелюбными.

Дошкольное образование — фундамент, на котором строится вся дальнейшая жизнь ребёнка. Если ребёнок чувствует себя комфортно в саду, он идёт в школу с радостью и уверенностью. Инклюзивное обучение и сотрудничество с родителями формируют у детей уважение, дружбу и понимание. Детский сад должен быть местом, где ребёнка принимают, поддерживают и помогают раскрывать свои способности.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании».
2. Государственные требования к развитию детей дошкольного возраста в Республике Узбекистан.
3. Концепция развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан.
4. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. — М.: Педагогика.
5. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика. — М.: Академия, 2015.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Гулноз Мадримбоевна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: yagulnoz422@gmail.com
Тел: 998914253663
Ургенчский государственный педагогический институт
Атамуратова Хуснора Умрбек кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”
E-mail: xusnora1998.1@gmail.com
Тел: 998914252425

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические последствия автоматизации управленческих решений в образовательных организациях в условиях цифровизации системы образования. Анализируется влияние автоматизированных управленческих систем на организацию образовательного процесса, профессиональную деятельность педагогов и характер педагогического взаимодействия. Особое внимание уделяется как положительным эффектам автоматизации, связанным с повышением эффективности управления, индивидуализацией обучения и снижением административной нагрузки на педагогов, так и потенциальным рискам, включая формализацию педагогической деятельности, снижение роли профессионального педагогического суждения и ослабление межличностного взаимодействия. Обосновывается необходимость сбалансированного подхода к внедрению автоматизированных управленческих решений с учетом педагогических, этических и профессиональных аспектов. Делается вывод о том, что автоматизация управления должна рассматриваться как инструмент поддержки педагогической деятельности, а не как ее замена.

Ключевые слова: автоматизация управленческих решений; образовательные организации; педагогические последствия; цифровизация образования; управление образованием; педагогическая деятельность; информационные технологии.

Izohlar. Maqolada ta’lim tizimini raqamlashtirish sharoitida ta’lim tashkilotlarida boshqaruv qarorlarini avtomatlashtirishning pedagogik oqibatlari ko’rib chiqiladi. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining ta’lim jarayonini tashkil etishga, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga va pedagogik o’zaro hamkorlik xususiyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Boshqaruv samaradorligini oshirish, o’qitishni individuallashtirish va pedagoglarga ma’muriy yuklamani kamaytirish bilan bog’liq avtomatlashtirishning ijobiy samaralari, shuningdek, pedagogik faoliyatni rasmiylashtirish, professional pedagogik mulohazalar rolini kamaytirish va shaxslararo o’zaro munosabatlarni susaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Pedagogik, axloqiy va kasbiy jihatlarni hisobga olgan holda avtomatlashtirilgan boshqaruv yechimlarini joriy etishga mutanosib yondashuv zarurligi asoslanadi. Boshqaruvni avtomatlashtirish uning o’rnini bosish emas, balki pedagogik faoliyatni qo’llab-quvvatlash vositasi sifatida qaralishi kerak degan xulosaga kelinmoqda.

Kalit so’zlar: boshqaruv qarorlarini avtomatlashtirish; ta’lim tashkilotlari; pedagogik oqibatlar; ta’limni raqamlashtirish; ta’limni boshqarish; pedagogik faoliyat; axborot texnologiyalari.

Abstract. The article examines the pedagogical consequences of automation of management decisions in educational organizations in the context of digitalization of the

education system. It analyzes the impact of automated management systems on the organization of the educational process, the professional activities of teachers and the nature of pedagogical interaction. Particular attention is paid to both the positive effects of automation associated with improving management efficiency, individualizing training and reducing the administrative burden on teachers, and potential risks, including the formalization of teaching activities, reducing the role of professional pedagogical judgment and weakening interpersonal interaction. The need for a balanced approach to the implementation of automated management solutions, taking into account pedagogical, ethical and professional aspects, is justified. It is concluded that management automation should be seen as a tool to support pedagogical activities, and not as a replacement for them.

Key words: automation of management decisions; educational organizations; pedagogical implications; digitalization of education; education management; pedagogical activity; information technology.

В условиях цифровизации общества и активного развития информационно-коммуникационных технологий система образования претерпевает существенные изменения, затрагивающие не только содержание и методы обучения, но и управленческую деятельность. Одним из ключевых направлений трансформации образовательного управления является автоматизация управленческих решений, предполагающая использование информационных систем, алгоритмов обработки данных и элементов искусственного интеллекта для поддержки, оптимизации и частичной замены традиционных управленческих процессов. Данный процесс оказывает комплексное влияние на педагогическую практику, профессиональную деятельность педагогов и образовательные результаты обучающихся, что обусловливает необходимость научного осмысления его педагогических последствий.

Автоматизация управленческих решений в образовании представляет собой внедрение программно-аппаратных средств, обеспечивающих сбор, хранение, анализ и интерпретацию данных с целью повышения эффективности управленческой деятельности. К таким решениям относятся электронные журналы и дневники, системы мониторинга качества образования, автоматизированные системы составления расписаний, управления кадровыми и финансовыми ресурсами, аналитические платформы для оценки образовательных достижений. В отличие от традиционного управления, основанного преимущественно на опыте и интуиции руководителя, автоматизированное управление опирается на формализованные данные и алгоритмы, что принципиально меняет характер принятия решений в образовательной организации.

С педагогической точки зрения автоматизация управленческих решений оказывает влияние на организацию образовательного процесса, профессиональную позицию педагога и характер взаимодействия между участниками образовательных отношений. Одним из наиболее значимых положительных последствий автоматизации является повышение управляемости образовательного процесса. Использование цифровых систем позволяет оперативно получать объективную информацию об успеваемости обучающихся, посещаемости занятий, динамике образовательных результатов, что создает условия для своевременной коррекции учебного процесса. Руководитель образовательной организации и педагог получают возможность принимать решения на основе комплексного анализа данных, а не фрагментарных наблюдений, что способствует повышению обоснованности педагогических и управленческих действий.

Важным педагогическим эффектом автоматизации управленческих решений является развитие индивидуализации обучения. Современные аналитические системы позволяют выявлять типичные затруднения обучающихся, отслеживать индивидуальные образовательные траектории и прогнозировать результаты обучения. На основе этих данных педагог может адаптировать содержание, темп и методы обучения к потребностям конкретных обучающихся, что соответствует требованиям личностно ориентированного и компетентностного подходов. Таким образом, автоматизация управления создает предпосылки для более гибкой и адресной педагогической деятельности.

Кроме того, автоматизация управленческих решений способствует снижению административной нагрузки на педагогов. Значительная часть рутинных операций, связанных с ведением документации, отчетностью и обработкой информации, передается автоматизированным системам. Это позволяет педагогам высвободить время для методической, воспитательной и исследовательской деятельности, а также для непосредственного взаимодействия с обучающимися. С педагогической точки зрения данное обстоятельство является важным условием повышения качества образования и профессионального удовлетворения педагогов.

Вместе с тем автоматизация управленческих решений порождает и ряд проблемных педагогических последствий, требующих критического анализа. Одной из ключевых угроз является риск формализации педагогической деятельности. При ориентации управления исключительно на количественные показатели, фиксируемые автоматизированными системами, существует опасность подмены педагогических целей измеряемыми индикаторами. В таких условиях педагог может быть вынужден ориентироваться не на развитие личности обучающегося, а на достижение формальных показателей эффективности, что снижает гуманистическую направленность образования.

Существенным педагогическим риском является снижение роли профессионального педагогического суждения. Автоматизированные системы, предлагая готовые аналитические выводы и рекомендации, могут постепенно вытеснять самостоятельное принятие решений педагогом. Это приводит к снижению уровня педагогической рефлексии, ослаблению творческого начала в профессии и формированию исполнительской позиции, при которой педагог воспринимает управленческие решения как внешне заданные. В долгосрочной перспективе подобная тенденция может негативно сказаться на профессиональном развитии педагогических кадров.

Отдельного внимания заслуживает проблема межличностного взаимодействия в условиях автоматизации управления. Цифровые системы опосредуют коммуникацию между администрацией, педагогами, обучающимися и родителями, что, с одной стороны, повышает оперативность обмена информацией, а с другой — снижает количество непосредственных личных контактов. С педагогической точки зрения дефицит живого общения может негативно отражаться на формировании доверительных отношений, эмоциональной поддержке обучающихся и создании благоприятного психологического климата в образовательной организации.

Необходимо также учитывать риски, связанные с ошибками и ограничениями автоматизированных систем. Алгоритмы принятия решений функционируют на основе заданных моделей и исходных данных, которые не всегда отражают всю сложность педагогической реальности. Недостаточная полнота или искаженность данных может приводить к неверным управленческим выводам, оказывающим прямое влияние на образовательный процесс. В педагогическом контексте подобные ошибки особенно

критичны, поскольку затрагивают судьбы обучающихся и профессиональную деятельность педагогов.

С педагогической позиции важным аспектом автоматизации управленческих решений является проблема этики и ответственности. Возникает вопрос о распределении ответственности между человеком и системой в случае принятия неэффективного или ошибочного решения. В условиях автоматизированного управления возрастает риск обезличивания ответственности, что противоречит педагогическим принципам личностного подхода и профессиональной ответственности педагога и руководителя.

Эффективное внедрение автоматизации управленческих решений в образовательных организациях требует соблюдения ряда педагогических условий. Прежде всего, автоматизация должна рассматриваться как средство поддержки педагогической деятельности, а не как ее замена. Управленческие решения, предлагаемые системой, должны носить рекомендательный характер и дополняться профессиональным анализом педагога и администрации. Важным условием является повышение цифровой и управленческой компетентности педагогических кадров, включающее не только технические навыки работы с системами, но и умение критически интерпретировать получаемые данные.

Особое значение имеет организация педагогического мониторинга последствий автоматизации. Регулярная оценка влияния автоматизированных управленческих решений на качество образования, профессиональное самочувствие педагогов и образовательные результаты обучающихся позволяет своевременно выявлять негативные тенденции и корректировать управленческую стратегию. Такой подход способствует формированию культуры осознанного и ответственного использования цифровых технологий в образовательном управлении.

Таким образом, автоматизация управленческих решений в системе образования является объективной и неизбежной тенденцией современного этапа развития общества. Она открывает значительные возможности для повышения эффективности управления, индивидуализации обучения и оптимизации педагогической деятельности. Вместе с тем автоматизация несет в себе ряд педагогических рисков, связанных с формализацией образования, снижением роли профессионального педагогического суждения и ограничением межличностного взаимодействия. Педагогические последствия автоматизации управленческих решений носят многомерный характер и требуют комплексного научного анализа и взвешенного практического подхода. Оптимальное сочетание технологических возможностей и гуманистических ценностей педагогики является ключевым условием успешного развития образовательных организаций в условиях цифровой трансформации.

Использованная литература

1. Андреев А. А. Управление образовательными системами в условиях цифровизации. — М.: Академия, 2020. — 256 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989. — 192 с.
3. Вербицкий А. А. Контекстный подход в образовании. — М.: Педагогика, 2006. — 304 с.

4. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели. — М.: Наука, 2016. — 320 с.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.

6. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2019. — 368 с.

7. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2018. — 416 с.

ALOUDDIN TAKSHGACHA XORAZMSHOHLAR DAVLATIDA SIYOSIY VAZIYAT

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti

Ruzibayeva Sanobar Ruzimbayeva

E-mail: ruzibayevasanobar3@gmail.com

Тел: 91-915-11-15

Anotatsiya: Ushbu maqolada XI asr oxiri va XII asr boshlarida Xorazmshohlar davlatining Saljuqiylar Imperiyasi tarkibidan ajralib chiqib mustaqil davlat sifatida tarix sahnasiga kelishi haqida ma’lumot beriladi.Bundan tashqari Xorazmshoh Alouddin Takashgacha bo’lgan davrda Xorazm davlatining siyosiy,ijtimoiy-iqtisodiy vaziyati atroflicha tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: Anushtegin,Qutbiddin Muhammad,Alouddin Muhhammad Otsiz,Sulton Sanjar,El-Arslon,Xorazmshohlar davlati,Sulton Mahmud,Alouddin Takash.

Аннотатция: В этой стате приводится информатция о приходе на сцену истории государства Хорезмшахов в конце XI начале XII века как независимого государства,отделившегося от государства Салиугидов.Кроме того,анализируется политическая,социально-экономическая ситуатция Хорезмшахском государстве в период до правления Хорезмшаха Алауддин Такаша.

Ключевая слова:Ануштегин Кутбиддин Мухаммад, Алауддин Мухаммад Отсиз,Султан Санджар,Эл-Арслан,Государства Хорезмшахов,Султаншах Махмуд,Алауддин Такаш.

Abstrakt: This article provides information on the emergence of the State of Khwarazmshahs as an independent state on the historical stage after seceding from the Seljuk Empirein the late 11th and earli 12th centuries.Furthermore, it analyzses the political,social,and economic situatsion in the Khwarazmian state during the period leading up to Kwharazamshah Alouddin Tekish.

Keywords: Anushtegin,Qurbuddin Muhammad,Alouddin Muhammad Otsiz,Sultan Sanjar,Il-Arslan.State of Kwharazamshahs, Sultanshah Mahmud,Alouddin Tekish.

Xorazm hududi o’rta asrlar Markaziy Osiyo tarixida muhim Siyosiy va srtategik ahamiyatga ega bo’lgan mintaqalardan biri hisoblanadi.Ayniqsa XI-XII asrlarda ushbu hududda kechgan siyosiy jarayonlar nafaqat Xorazmning ichki taraqqiyiyotiga, balki butun mintaqadagi kuchlar nisbatiga sezilarli ta’sir ko’rsatgan. Saljuqiylar saltanati hukmronligi davrida Xorazm rasmiy jihatdan markaziy hokimiyatga bo’ysungan viloyat sifatida mavjud bo;lgan bo’lsada, amalda mahalliy sulolaning siyosiy mustaillikkka intilishi tobora kuchayib borgan.Mazkur davrda

Xorazmshohlar sulolasining siyosiy mavqei asta-sekin mustahkamlanib,Alouddin Takash davriga kelib mustaqil va markazlashgan qudratli davlat shakllanishi uchunzarur shart sharoitlar vujudga kelgan.

Xorazmning qulay geografik joylashuvi,xususan Amudaryo quyi oqimida muhim savdo yo’llari chorrahasida joylashgani hududning iqtisodiy salohiyatini oshirgan.Iqrisodiy barqarorlik esamahalliy hukdorlar uchun harbiy kuchni mustahkamlash va markaziy hokimiyatdan nisbatan mustaqil siyosat yuritish imkonini yaratgan.Saljuqiylar davlatida yuzaga kelgan ichki nizolar,sultonlar o’rtasidagi hokimiyat uchun kurashlar Xorazmshohlarning siyosiy mavqeini mustahkamlashga qulay sharoit tug’dirgan.

Xorazm tarixi qadim zamonlardan beri jahon qadimshunoslarining har doim diqqat e’tobirida bo’lib kelgan.Xoram Amudaryo havzasining quyi oqimida joylashgan bo’lib,tarixshunos arxeologlarlar bu hududdan eng qadimiy dehqonchilik madaniyati o’choqlarini topib o’rganishgan.Miloddan avvalgi I ming yillik O’rtalarida Xorazm Markaziy Osiyo va Eron olamidagi eng muhim madaniy va iqtisodiy markazlardan biri edi.Bu hududda tashkil topgan Afrig’iy-Xorazmshohlar davlati asoschisi bo’lmish sulola vakillari arablar kelgan 712-yilda ham Qiyot viloyatida yashar edilar.

XI asr oxiri va XII asr boshlaridan e’toboran Xorazm Saljuqiylar imperiyasi hukmronligi tarkibidan mustaqil davlat sifatida ajralib chiqib,mustaqil qudratli davlat sifatida 140-yil (1097-1231) davomida tarix sahnasida munosib o’rin egallagan va gullab yashnagan.Bu davrda hukmronlik qilgan sulola Anushtegin avlodi bo’lgan Xorazmshohlarni V.V.Bartol’d “Eng porloq sulola”deb atagan edi.(Ziyo Buniyatov Anushteginiy Xorazmshohlar davlati.4-sahifa.)

Xorazm davlati markazi Gurganj (Jurjoniya,yunoncha Girkaniya) bo’lgan bu davlat ilgari saljuqiylar davlati tarkibida bo’lgan.Biroq keyinchalik Xorazm mustaqil davlat sifatida ajralibgina qolmay,balki tarkibiga Movorounnahr, Huroson, Mozandaron, Kirmon,Fors Iroqi,Ozarbayjon,Sijiston,G’azna va boshqa mamlakatlar va viloyatlarni o’z ichiga olgan ulkan imperiyaga aylandi.

XII asr oxiri va XIII asr boshlaridan Sharqning eng yirik va qutratli imperiyasiga aylangan Xorazm davlati tarixi tadqiqotchilarning diqqat markazida bo’lishing sabablaridan biri-Xorazm musulmon Sharq davlatlari ichida birinchi mo’g’illar istilosiga qarshi kurashib,istilochilarning hujumlarini qaytarishga urunib mag’lubiyatga uchragan bo’lsada,ammo mo’g’il istilochilarning eng ko’p yo’qotishlariga sabab bo’lgan davlat edi.

Xorazmshohlar davlatining vujudga kelishida sulola asoschisi Anushregin yoshligida (tarixiy manbalarga ko’ra) Garjistonda yashagan turk quli yoki yollanma janchi bo’lgan.Tarixchilar Rashididdin va Hofizi Abro’ Anushteginni o’g’uz turklarining Bekdili utug’idan deb ma’lumot berishgan.(Rashididdin,1-jild,311-sahifa) Anushteginni yoshligida Saljuqiylar davlari qo’shin boshliqlaridan biri bo’lgan Izzaddin Onar (O’nar) Bilgitegin sotib olib Sulton Sanjar saroyiga olib keladi.Ko’p o’tmay u sultonning yaqin insonlaridan biriga aylanadi.Sulton Sanjar o’zining yaqin odami bo’lib qolgan Anushteginni Xorazm sarflovchisi lavozimiga tayinlab,unga Xorazm shixnasi unvonini bergan.

1097-yilda Anushtegin vafot etganidan so’ng Qutbiddin Muhammad Xorazm voliysi etib tayinlanadi.U otasi davrida Xuroson poytaxti Marvda din va adab ilmlaridan yaxshi tahsil olgan bo’lib,taxtga kelishi bilan odil rahbar sifatida ulamolarga va din arboblariga homiylik qilish bilan birga,fuqarolariga nisbatan adolatli siyosat yurutgan.

Qutbiddin Muhammad Xorazmda o’z mavqeini mustahkamlash bilan birga Sulton Sanjarga sidqidildan ixlos va sadoqar bilan hizmat qilgan va uning tarafida turib jang qilgan.
Tarixiy manbalarda keltirilishicha Xorazmshohning unvoni-’’Podshoh Qutbid-dunyo vad-din Abukfath Mu’in Amiral -mo’minin”(“Dunyo va din qutbi,g’alabalar otasi,mo’minlar amiri xalifaning yordamchisi”) so’zlari ham Xorazmshohlarning obro’si baland ekanidan dalolat beradi.(Ziyo Buniyatov Anushteginiy Xorazmshohlar davlati.11-sahifa.) (Xorazmshohlarning Sulton Sanjar bilan munosabatlari yaxshi bo’lganligidanmi uni xalifaning yordamchisi deb atashgan bo’lishsa kerak.S.R)

Xorazmshoh Qutbiddin Muhammad 30 yil davomida hukronlik qilib bu vaqt davomida vafotigacha bo’lgan davrda (1127-yil) Sulton Sanjarga sodiq fuqaroligini izhor qilib,hiroj va o’lponlarni o’z vaqtida to’lab turdi.

U jasur sarkarda,adolatli g’amxo’r hukmdor sifatida Sulton Sanjarning xizmatidaligida juda ko’p g’alabalarga erishgan va Sulton Sanjarni hayotini saqlab qolgan. Xorazmshoh Otsiz (1127-1156) hukronligi davrida Xorazm tarixida siyosiy faollik va mustaqillikka intilish kuchaygan bosqich sifatida tavsiflanadi.Otsiz Saljuq sultoni Sanjarga nominal ravishda bo’ysungan bo’lsa-da,uning siyosati amalda Xorazmning mustaqil mavqeini mustahkamlashga hizmat qilgan.

Otsiz bir necha bor Saljuqiylar markaziy hokimiyatiga qarshi chiqib,Xorazm hududiy manfaatlarini kengaytirishga urindi.Ushu haqakarlar harbiy taqnashuvlar bilan kechgan bolsa-da,Ular Xorazmshohlar sulolasining siyosiy davolarini ochiq namayon etgan.

Sulton Sanjar xorazmshoh Otsizning o’z boshimchaligi va isyonini bostirish maqsadida hijriy 553-yilning muharram oyida (milodiy 1138-yil oktyabr)Xorazm tomon qo’shin tortadi va Hazorasp qal’asini qamal qilib Otsizning taslim bo’lishiga majbur etadi. Bu jangda Xorazmshoh lashkarladidan jon taslim qilganlar 10 ming taga yetib,ularning orasida Otsizning o’g’li Otlig’ham bor edi.(Juvayniy,Xondamir)

Xorazmshoh G’oziy Alouddin Bahouddin Abul-MuzaffarHusom Amiral-mo’minin Otsiz,hijriy 551 yilda jumadul-oxirning 9-kuni (1156-yil 30-iyulda) 61 yoshida vafot erdi.1157-yil 9-mayda buyuk Saljuq sultoni Sanjarning vafoti bilan Movorounnahrda saljuqiylarning amaldagi hukmdorligi barham topdi(Ziyo Buniyatov Anushteginiy Xorazmshohlar davlati.53-sahifa.
Otsiz hukmronligi davomida Bag’dod halifa al-Muktafiy bilan besh marotaba maktub almashgan bo’lib,bu maktublarning asosiy mazmuni Xorazmni mustaqil davlat sifatida e’tirof etilishiga qaratilgan.

Otsizdan keyin hokimiyat tepasiga kelgan El-Arslon (1156-1172) davrida Xorazmda nisbiy siyosiy barqarorlik ta’minlandi.Otasining vafotidan keyin Gurganjga kelib,avvalo ukasi Sulaymonshohni zindonband etadi.Bu davr Saljuqiylar saltanatining parchalanish davriga to’g’ri kelib,Xorazmshohlar ucun mustaqillikni mustahkamlash imkoniyatlari yanada kengaydi.1167-yilda Xorazm qo’shinlari sulton Arslonshoh va otabek El-Dengiz o’g’li Jahon Pahlavon yetakchiligidagisaljuq qo’shinlariga qarshi kurashib,Taborak qal’asini bir muddat qamal qilib keyin tashlab chiqib ketishgan.1172-yil 17-martda El-Arslon kasallikdan vafot etadi.

Xorazmshoh El-Arslon,otasi Alouddin Otsiz kabi Bag’dod xalifalari bilan yaxshi munosabat bog’lab xat yozishib turar edi.U maktublarida xalifadan o’z davlatining qonuniy tan olinishini so’rar edi. Xorazmshoh El-Arslon vafotidan so’ng uning o’gillari Alouddin Takash va

Sultonshoh Mahmud orasida toju taxt uchun kurash va ayovsiz qirg’inbarot urushlar boshlandi.Sultonshoh Mahmud taxtga o’tirgach akasi Takshni yangi Xorazmshohga qasamyod qilishga chaqiradi.Ammo Takash Jandni tark etib,qoraxitoylar malikasi Chen Tiyon(1164-1177) yordamida Fuma qo’mondonligida Xorazmga qo’shin yuboradi.Takash va Fuma boshchiligidagi qo’shin yaqinlashganini eshitgan Sultonshoh va onasi Turkon xotun Nishopurga qochishadi.

1172-yil 11-dekabrda Alouddin Takash Xorazm xalqi va qo’shinlarning madadi bilan rasman Xorazm taxtiga o’tiradi.1174-yilda Nishopur hukmdori Muayyid Oy-Abo lashkari tor mor etilib,o’zi asir olinadi.Sultonshoh qoshisha muvaffaq bo’ladi, Turkon xotun esa asir olinib qatl qilingan.

Alouddin Takash hokimiyatga kelgunga qadar Xorazm kuchli harbiy va iqtisodiy salohiyatga ega edi,Saljuqiylar siyosiy sahnadan deyarli chiqib ketgan edi va mustaqil tashqi siyosat yuritish imkoniyatiga ega bo’ldi.Bu sharoitlar Takashning keyinchalik qudratli imperiya asoschisi sifatidamaydonga chiqishiga zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bartold V.V. Mo’g’illar istilosi davrida Turkiston.Brtold V.V.Asarlar T.I.-M.:Nauka.-1963-yil.
2. Buniyatov Z.M.Anushteginiylar-Xorazmshohlar davlati (1097-1231)-M.:Nauka.-1986-yil.
3. Ibrahim Kafeso’g’lu.Harezmshahlar devleti tarixi(488-617/1092-1229).Ankara. 1984-yil (in Turkish)
4. Buniyatov Z.M Ozarbayjon Otabek davlati.1136-1225-yillar.Boku;Elm,1978-yil.

JALOLIDDIN MANGUBERDI HALOKATIDAN SO‘NG YAQIN SHARQDA QOLGAN XORAZMLIKLAR TAQDIRI (1237–1260)

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti

Urazimbetova Barno

E-mail: @gmail.com

Тел: 99890 723 82 53

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazmshohlar davlatining so‘nggi hukmdori Jaloliddin Manguberdi vafotidan (1231) keyin Yaqin Sharqda qolib ketgan xorazmlik harbiy guruhlar va aholi qatlamining ijtimoiy-siyosiy taqdiri yoritiladi. Asosiy e’tibor 1237–1260- yillar oralig‘ida Suriyo, Falastin, Misr va Iroq hududlarida faoliyat yuritgan xorazmlik lashkarlarning siyosiy jarayonlardagi o‘rni, ularning ayyubiylar va mamluklar bilan munosabatlari hamda mintaqa tarixiga ko‘rsatgan ta’siriga qaratiladi. Maqolada xorazmliklarning mustaqil harbiy kuch sifatidagi mavqei, ularning mintaqadagi kuchlar muvozanatiga ta’siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Jaloliddin Manguberdi, xorazmliklar, Yaqin Sharq, Ayyubiylar davlati, mamluklar, harbiy-siyosiy jarayonlar, XIII asr.

Аннотация. В данной статье рассматривается социально-политическая судьба хорезмских военных групп и населения, оставшихся на Ближнем Востоке после смерти последнего правителя хорезмшахов, Джалалуддина Мангуберди (1231). Основное внимание уделяется роли хорезмских армий, действовавших в Сирии, Палестине, Египте и Ираке в период с 1237 по 1260 год, их отношениям с Айюбидами и мамлюками, а также их

влиянию на историю региона. В статье анализируется положение хорезмов как независимой военной силы и их влияние на баланс сил в регионе на основе научных источников.

Ключевые слова: Джалалуддин Мангуберди, хорезмы, Ближний Восток, государство Айюбидов, мамлюки, военно-политические процессы, XIII век.

Abstract. This article examines the socio-political fate of the Khorezm military groups and population that remained in the Middle East after the death of the last ruler of the Khorezmshahs, Jalaluddin Manguberdi (1231). The main focus is on the role of the Khorezm armies operating in Syria, Palestine, Egypt and Iraq between 1237 and 1260 in political processes, their relations with the Ayyubids and Mamluks, and their impact on the history of the region. The article analyzes the position of the Khorezms as an independent military force and their impact on the balance of power in the region based on scientific sources.

Keywords: Jalaluddin Manguberdi, Khorezms, Middle East, Ayyubid state, Mamluks, military-political processes, 13th century.

XIII asr boshlarida mo‘g‘ullar istilosi natijasida Markaziy Osiyoda mavjud bo‘lgan yirik siyosiy tuzilmalar, jumladan Xorazmshohlar davlati ham inqirozga uchradi. Ushbu davlatning so‘nggi hukmdori Jaloliddin Manguberdi mo‘g‘ullarga qarshi olib borgan mardonavor kurashi bilan tarixda alohida o‘rin egallaydi. Uning halokatidan so‘ng xorazmliklarning katta qismi vatanga qayta olmagan holda Yaqin Sharq hududlarida qolib ketdi. Ana shu xorazmliklarning keyingi taqdiri, ularning siyosiy va harbiy jarayonlardagi ishtiroki mintaqa tarixida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada 1237–1260- yillar oralig‘ida Yaqin Sharqda qolgan xorazmliklarning faoliyati, ularning turli davlatlar bilan munosabatlari hamda tarixiy ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Jaloliddin Manguberdi 1231-yilda halok bo‘lgach, uning qo‘shini va tarafdorlari tarqoqlikka yuz tutdi. Markazlashgan rahbarlikning yo‘qligi xorazmliklarni alohida-alohida harbiy guruhlarga bo‘linishiga olib keldi. Ularning asosiy qismi Kavkaz, Iroq, Suriya va Falastin hududlarida joylashdi. Bu xorazmliklar o‘z davrining yollanma, ammo intizomli va jangovar kuchi sifatida tanildi[28].

Jaloliddin Manguberdining bevaqt halokatidan so‘ng mo‘g‘ullar Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlarida ayovsiz qirg‘inlarni amalga oshiradilar. Biroq, Xorazmshohlar davlatini boshqargan anushteginiylar xonadoni vakillari butkul yo‘q bo‘lib ketmadilar. Ularning mo‘g‘ullar, Ko‘niya saljuqiylari, Misr va boshqa davlatlardagi siyosiy faolligidan manbalar guvohlik beradi.

Masalan, Xorazmshoh Alovuddin Muhammadning qizi Xonsulton asir olinganidan so‘ng shahzoda Jo‘jiga nikohlanadi. Ayrim manbalarga ko‘ra, Jo‘jining farzandi Berkaxon Oltin O‘rdaning xoni va birinchi musulmon bo‘lgan chingiziy sifatida tarixga kiradi. Xorazmshohlardan bo‘lgan Sayfiddin Qutuz esa Misr sultoni bo‘lib, mo‘g‘ullarning Yaqin Sharqdagi g‘alabali yurishlarini to‘xtatadi. Anushteginiylarning izlari sulola taalluqli davlat qulaganidan so‘ng ham tarix sahifalarida porlab turdi. Buni qarangki, faqat sulola shahzodalari emas, malikalari ham tarixda nom qoldirishga astoydil harakat qilganlar. Shu paytgacha biz ko‘p eslaydigan Alovuddin Muhammadning onasi Turkon xotun, Sayfiddin Qutuz bilan eslanadigan onasi Xonsultonlar

[28] Bo‘riboy Ahmedov. Jaloliddin Manguberdi. Toshkent: Fan, 1999. 23-b

yoniga endi Anushteginiylardan bo‘lgan yana bir malika, Jaloliddin Manguberdining Turkon ismli qizini ham qo‘shish mumkin.

Manbalarda Jaloliddin Manguberdining Kaymakarshoh va Mankatuyshoh ismli o‘g‘il farzandari bo‘lib yoshligida vafot etganligi eslatiladi. Biroq bugungi kungacha uning Turkon ismli qizi haqida ma’lumot uchramagan edi.

Ma’lumotlarga qaraganda, 1231-yilda Jaloliddin Manguberdi halokatidan keyin, uning Turkon ismli ikki yashar qizi Jurmogun ismli mo‘g‘ul no‘yoni qo‘liga asir tushadi. Bu voqeadan o‘n yil oldin mo‘g‘ullar 4 oylik qamaldan so‘ng Kaspiy dengizi janubidagi Ilol qal’asini egallashgan, bu yerda yashiringan Xorazmshohlar davlati malikasi ulug‘ Turkon xotun va uning oilasini Chingizxon huzuriga jo‘natishgan edi. Chingizxon Turkon xotun va oilaning bir-nechta ayollaridan tashqari barchani qatl ettiradi. Xuddi shu tartibda mo‘g‘ul no‘yoni Jurmagon Jaloliddin Manguberdining kichkinagina qizchasi malika Turkonni ham buvisi Turkon xotun singari mo‘g‘ullar davlati poytaxti Qoraqurumga jo‘natadi. Malika Turkonning Qoraqurumda qanday tarbiya ko‘rgani haqida bizda ma’lumotlar mavjud emas. Balki, buvisi Turkon xotun bilan ham uchrashgandir[29].

XIII asr o‘rtalariga kelib Yaqin Sharqda xorazmliklarning obro‘si nihoyatda oshib ketgan ediki, ayrim shu davr tarixchilari 1245-yilni xorazmliklar yili sifatida e’tirof etishgan. Hattoki, mintaqadagi hukmdorlar o‘z hokimiyatining legitimligini ko‘rsatish yoki ta’minlash uchun o‘zlarini xorazmshohlardan deb e’lon qilar yoki ular bilan quda-andachilik rishtalarini bog‘lardilar. Bizning fikrimizcha, aynan mana shu sabablarga ko‘ra, malika Turkon kelgusida Yaqin Sharq mamlakatlariga yurish qilishdagi diplomatik aloqalar yo‘lida foydalanish uchun saroyda saqlangan. Lekin 1247-yildan so‘ng xorazmliklar Misr hukmdori Malik Solih Najmiddin Ayyub boshchiligidagi katta qo‘shinga mag‘lub bo‘lganidan so‘ng mintaqaning turli hududlariga tarqab ketishadi. Xullas, Hulagu Eronda mo‘g‘ullarning yangi davlatiga asos solish yo‘lida bosqinchilik yurishlarini olib borib, 1258-yilda xalifalik poytaxti Bag‘dodni qamal qiladi. Qamalga xalaqit qilmaslik uchun atrofdagi hokimlar bilan muzokaraga kirishadi. Shu maqsadda Mosul hukmdori Badriddin Lulu bilan ham ittifoq tuzadi. Ittifoqchilikni mustahkamlash uchun esa Mosul shahzodasi Solih Ismoilga Jaloliddin Manguberdining qizi Turkonni juda qimmatli zeb-u ziynatlar bilan shariat qoidalari asosida nikohlab bergan edi. Mosulning bo‘lg‘usi hukmdori Solih Ismoil uchun Jaloliddin Manguberdining qizini o‘z nikohiga olishi Chingiziylar kuyovi bo‘lishdan kam ahamiyat kasb etmasdi.

Jaloliddin Manguberdining kuyovi Solih Ismoil mo‘g‘ullar bilan kurashish uchun Misrga, Sayfiddin Qutuz yoniga jo‘nab ketadi. Sayfiddin Qutuz bu paytga kelib, ya’ni 1260-yilda mo‘g‘ullarning katta qo‘shinini Falastindagi Ayn-Jalut maydonida mag‘lubiyatga uchratgan edi. Mo‘g‘ullardan ozod qilingan Halab shahri Qutuz tomonidan Solih Ismoilga topshiriladi. Misr sultoni Beybars Bunduqdoriy davrida esa unga mo‘g‘ullarga qarshi kurashish uchun harbiy yordam beriladi[30].

Malika Turkon eri Malik Solih bilan Misrga ketmagan ko‘rinadi. Hulagu butun Eronni bo‘ysundirganidan so‘ng hududlarga o‘zining ishonchli odamlarini hokim qilib jo‘natadi.

[29] Peter Jackson. The Mongols and the Islamic World. Yale University Press, 2017. 454-b
[30] David Morgan. The Mongols. Oxford: Blackwell, 2007. 234-b

Rashididdinga ko‘ra, Malika Turkonga Eronning janubi-sharqidagi katta hudud – Kermon tegadi. U Kermonga ketib o‘zining hokimlik vazifasini bajaradi.

1230-yillarning oxiri va 1240-yillarda xorazmliklar Ayyubiylar davlatining ichki nizolarida faol ishtirok etdilar. Ular ba’zan Damashq hukmdorlarini, ba’zan esa Misr ayyubiylarini qo‘llab-quvvatladilar. Xorazmlik lashkarlar jangovar tajribasi va mo‘g‘ullarga qarshi kurash tajribasi tufayli Yaqin Sharq hukmdorlari uchun muhim harbiy kuch bo‘lib xizmat qildi.

1244 -yilda xorazmliklar Quddus shahrini egallab, bu hududdagi siyosiy vaziyatni tubdan o‘zgartirdi. Ularning Quddusdagi harakatlari xristian davlatlari va musulmon hukmdorlari o‘rtasidagi munosabatlarga jiddiy ta’sir ko‘rsatdi. Aynan xorazmliklar ishtirokidagi bu voqealar Yevropada navbatdagi salib yurishlariga turtki bo‘lgan omillardan biri bo‘ldi[31].

Jaloliddin Manguberdi halokatidan so‘ng Yaqin Sharqda qolgan Xorazmliklar taqdiri (1237–1260)

Davr	Hudud	Xorazmliklarning holati	Asosiy faoliyat va voqealar	Tarixiy ahamiyati
1231–1237	Kavkaz, Iroq	Tarqoqlashgan harbiy guruhlar	Jaloliddin Manguberdi vafotidan so‘ng mustaqil harakatlar	Xorazmliklarning mustaqil kuch sifatida shakllanishi
1237–1241	Suriya	Yollanma harbiy kuch	Ayyubiylar o‘rtasidagi ichki nizolarda qatnashish	Mintaqadagi siyosiy muvozanatga ta’sir
1241–1244	Falastin	Intizomli jangovar lashkar	Quddus uchun olib borilgan janglarda ishtirok	Salibchilarga qarshi siyosiy vaziyat keskinlashuvi
1244	Quddus	Mustaqil harbiy kuch	Quddus shahrining xorazmliklar tomonidan egallanishi	Yaqin Sharq tarixida burilish
1245–1250	Misr, Suriya	Ayyubiylar xizmatidagi qo‘shin	Misr hukmdorlari bilan ittifoqlar	Mamluklar kuchayishi uchun zamin
1250–1260	Misr	Mamluklar tarkibiga singish	Mamluk harbiy tizimida xizmat	Mo‘g‘ullarga qarshi kurashda tajriba
1260	Ayn Jalut (Falastin)	Mamluk qo‘shini tarkibida	Mo‘g‘ullarga qarshi Ayn Jalut jangida ishtirok	Mo‘g‘ullar yurishining to‘xtatilishi
1260 - yildan so‘ng	Yaqin Sharq	Mahalliylashish	Mahalliy aholi bilan qo‘shilib ketish	Xorazmliklarning alohida kuch sifatida yo‘qolishi

[31] Humphreys, R. Stephen. From Saladin to the Mongols. Albany, 1977. 424-b

XIII asr o‘rtalariga kelib Misrda mamluklar kuchayib bordi. Xorazmliklarning bir qismi mamluklar xizmatiga o‘tdi va ularning harbiy tizimiga qo‘shildi. Ayniqsa, 1260- yildagi Ayn Jalut jangida mo‘g‘ullarga qarshi kurashda xorazmlik jangchilarning tajribasi muhim rol o‘ynagan. Shu tariqa, ular Yaqin Sharqda mo‘g‘ullar istilosining to‘xtatilishida bilvosita bo‘lsa-da, muhim hissa qo‘shdi.

1260 -yildan keyin xorazmliklar alohida etnik-harbiy kuch sifatida tarix sahnasidan asta-sekin yo‘qola boshladi. Ularning ko‘pchiligi mahalliy aholiga singib ketdi yoki mamluk harbiy tabaqasining bir qismiga aylandi. Shunga qaramay, ularning XIII asr Yaqin Sharq tarixidagi o‘rni beqiyos bo‘lib qoladi.

Jaloliddin Manguberdi halokatidan keyin Yaqin Sharqda qolgan xorazmliklar o‘z davrining muhim harbiy-siyosiy kuchlaridan biri bo‘ldi. Ular Ayyubiylar davlati ichki siyosatida, Falastin va Quddus uchun kurashlarda hamda mamluklar davlatining shakllanishida sezilarli rol o‘ynadi. Xorazmliklarning faoliyati XIII asr Yaqin Sharq tarixida kuchlar muvozanatini belgilashda muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Ularning taqdiri vatansiz qolgan harbiy elitaning yangi siyosiy muhitga moslashuvining yorqin namunasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bo‘riboy Ahmedov. Jaloliddin Manguberdi. Toshkent: Fan, 1999. 23-b
2. Ziyo Bunyodov. Xorazmshohlar davlati va mo‘g‘ullar istilosi. Boku, 1988. 343-b
3. Ibn al-Asir. Al-Kamil fi-t-tarix. Bayrut, 1965. 453-b
4. Juvayniy, Alauddin Ata Malik. Tarixi jahongusho. Tehron, 1912. 231-b
5. David Morgan. The Mongols. Oxford: Blackwell, 2007. 234-b
6. Peter Jackson. The Mongols and the Islamic World. Yale University Press, 2017. 454-b
7. Humphreys, R. Stephen. From Saladin to the Mongols. Albany, 1977. 424-b

MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO‘STLIGINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Saidova Gavxar Sergeyevna
E-mail: teachergavxar9219@gmail.com
Тел: 998 91 431 98 90

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligining tashkil topish jarayoni, uning tarixiy va siyosiy asoslari, tuzilish mexanizmlari hamda rivojlanish bosqichlari ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, MDHning post-sovet hududidagi integratsion jarayonlar, iqtisodiy aloqalar, xavfsizlik hamkorligi va gumanitar sohadagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: MDH, post-sovet makoni, integratsiya, geosiyosat, hamkorlik.

Аннотация. В статье анализируются исторические и политические предпосылки создания СНГ, этапы его формирования и развития. Особое внимание уделяется роли СНГ в интеграционных процессах, экономическом и гуманитарном сотрудничестве.

Ключевые слова: СНГ, постсоветское пространство, интеграция, геополитика, сотрудничество.

Abstract. This article analyzes the historical and political background of the CIS, its formation and development stages. Special attention is paid to the CIS role in regional integration, economic and humanitarian cooperation.

Keywords: CIS, post-Soviet space, integration, geopolitics, cooperation.

XX asr oxiri jahon siyosiy tizimida tub burilishlar davri bo‘ldi. Sovet Ittifoqining parchalanishi natijasida mustaqil davlatlar paydo bo‘lib, yangi xalqaro munosabatlar tizimi shakllandi. Bu davlatlar uchun siyosiy mustaqillik bilan bir qatorda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, xavfsizlikni saqlash va tashqi aloqalarni yo‘lga qo‘yish dolzarb masalaga aylandi. XX asr oxiri jahon siyosiy tizimida tub burilishlar davri bo‘ldi. Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqining parchalanishi natijasida Yevroosiyo hududida bir vaqtning o‘zida bir necha mustaqil davlatlar vujudga keldi. Bu jarayon nafaqat siyosiy xaritaning o‘zgarishiga, balki iqtisodiy, harbiy va madaniy aloqalarning tubdan qayta shakllanishiga olib keldi. Yangi tashkil topgan davlatlar oldida mustaqil siyosiy tizimni barpo etish bilan bir qatorda, iqtisodiy inqirozlarni bartaraf etish, xavfsizlikni ta’minlash va xalqaro maydonda o‘z o‘rnini belgilash vazifalari turardi.

Sobiq ittifoq respublikalari o‘rtasida o‘nlab yillar davomida shakllangan xo‘jalik aloqalarining birdaniga uzilishi jiddiy iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin edi. Aynan shu sharoitda davlatlar o‘zaro manfaatli hamkorlikni saqlab qolishning muqobil mexanizmlarini izlashga majbur bo‘ldilar. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi ana shunday tarixiy zarurat mahsuli sifatida vujudga keldi.

Shu jarayonda sobiq ittifoq respublikalari o‘rtasidagi ko‘p yillik iqtisodiy, transport va madaniy aloqalarni birdaniga uzib yuborish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin edi. Aynan shu omillar MDHni tashkil etish zaruratini yuzaga keltirdi.

MDH tashkil topishining huquqiy asosi 1991-yil 8-dekabrda imzolangan Belovej kelishuvi bilan bog‘liq. Unga ko‘ra SSSR xalqaro huquq subyekti sifatida o‘z faoliyatini to‘xtatgani e’lon qilindi. MDH tashkil topishining huquqiy asosi 1991-yil 8-dekabrda Rossiya, Ukraina va Belarus rahbarlari tomonidan imzolangan Belovej kelishuvi bilan bog‘liq. Ushbu kelishuvda SSSR xalqaro huquq subyekti sifatida o‘z faoliyatini to‘xtatgani rasman e’lon qilindi. Shu bilan birga, sobiq ittifoq hududida yangi hamkorlik shaklini yaratish zarurati qayd etildi.

1991-yil 21-dekabrda Qozog‘istonning Almati shahrida qabul qilingan deklaratsiya MDHning asosiy tamoyillarini belgilab berdi. Unda davlatlar suverenitetini hurmat qilish, hududiy yaxlitlik, chegaralar daxlsizligi, kuch ishlatmaslik va ichki ishlarga aralashmaslik prinsiplari mustahkamlandi. Almati deklaratsiyasi MDHning ko‘p tomonlama hamkorlik platformasi sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

MDHning rivojlanish bosqichlarini shartli ravishda bir necha davrga ajratish mumkin. Birinchi bosqich (1991–1995-yillar) asosan institutsional shakllanish davri bo‘lib, Hamdo‘stlikning tashkiliy tuzilmalari, muvofiqlashtiruvchi organlari va asosiy normativ-huquqiy hujjatlari ishlab chiqildi. Aynan ushbu davrda Davlat rahbarlari kengashi, Hukumat rahbarlari kengashi, Ijroiya qo‘mita kabi institutlar faoliyat boshladi. Bu tuzilmalar a’zo davlatlar o‘rtasida siyosiy muloqotni yo‘lga qo‘yishda muhim vosita bo‘lib xizmat qildi.

Ikkinchi bosqich (1996–2005-yillar) MDH doirasida ixtisoslashgan hamkorlik mexanizmlarining paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda iqtisodiy, moliyaviy va harbiy sohalarda alohida

bitimlar imzolandi, shuningdek, ayrim davlatlar o‘zaro chuqurroq integratsiyaga intildi. Natijada MDH doirasida notekis integratsiya jarayoni shakllandi, ya’ni barcha a’zo davlatlar bir xil darajada faol ishtirok etmadi. Bu holat Hamdo‘stlikning moslashuvchan tuzilma ekanligini ko‘rsatdi.

Uchinchi bosqich (2006-yildan hozirgi davrgacha) MDHning funksional qayta yo‘naltirilishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda Hamdo‘stlik doirasidagi siyosiy integratsiya ikkinchi planga o‘tib, iqtisodiy, ijtimoiy va gumanitar hamkorlik ustuvor yo‘nalishga aylandi. Mehnat migratsiyasi, ta’lim standartlarini yaqinlashtirish, madaniy merosni asrash va fan sohasidagi qo‘shma loyihalar MDH faoliyatining muhim yo‘nalishlariga aylandi.

MDHning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni ham o‘ziga xosdir. Hamdo‘stlik BMT, YEXHT va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilib, mintaqaviy barqarorlikni ta’minlashga hissa qo‘shib kelmoqda. Shu bilan birga, MDH ayrim a’zo davlatlar uchun tashqi siyosiy manfaatlarni muvofiqlashtirish platformasi vazifasini bajaradi. Bu holat Hamdo‘stlikning to‘liq integratsion tuzilma emas, balki muloqot va kelishuv mexanizmi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Pedagogik nuqtayi nazardan MDH tarixini o‘rganish talabalarda post-sovet makonidagi siyosiy jarayonlar, integratsiya modellari va geosiyosiy manfaatlar to‘g‘risida tizimli tasavvur shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarix fanini o‘qitishda MDH misolida davlatlararo hamkorlikning turli shakllarini tahlil qilish, nazariy bilimlarni amaliy tarixiy jarayonlar bilan bog‘lash imkonini beradi. Bu esa talabalarning tanqidiy fikrlash va tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MDH qat’iy siyosiy ittifoq emas, balki maslahatlashuv va hamkorlik platformasi sifatida faoliyat yuritadi. Bu jihat uni Yevropa Ittifoqi kabi integratsion tuzilmalardan farqlaydi.

Iqtisodiy yo‘nalishda erkin savdo hududi yaratish, bojxona hamkorligi va transport kommunikatsiyalarini saqlash asosiy vazifalardan biri bo‘ldi.

Energetika sohasidagi hamkorlik MDH doirasida alohida ahamiyatga ega bo‘lib, neft va gaz tranziti bo‘yicha kelishuvlar mintaqa iqtisodiyotiga ta’sir ko‘rsatdi.

Xavfsizlik sohasida kollektiv choralar ko‘rish, chegaralarni muhofaza qilish va terrorizmga qarshi kurash yo‘nalishlari rivojlantirildi.

Gumanitar hamkorlik doirasida ta’lim, fan, sport va madaniyat sohalarida qo‘shma dasturlar amalga oshirildi.

MDHning faoliyati davomida ayrim qiyinchiliklar ham kuzatildi. A’zo davlatlar tashqi siyosatidagi farqlar integratsiya sur’atiga ta’sir ko‘rsatdi.

Shunga qaramay, MDH post-sovet hududida muloqot maydoni sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qoldi.

Bugungi kunda MDH faoliyati ko‘proq iqtisodiy va gumanitar yo‘nalishlarda davom etmoqda.

MDH tashkil topishi tarixiy zarurat mahsuli bo‘lib, u sobiq sovet respublikalari o‘rtasida barqaror aloqalarni saqlab qolishga xizmat qildi. Garchi u chuqur integratsion ittifoqqa aylanmagan bo‘lsa-da, mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynadi. MDH faoliyatini o‘rganish zamonaviy xalqaro munosabatlar tarixini tushunishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Belovej kelishuvi hujjatlari. 1991.
2. Almati deklaratsiyasi. 1991.

3. Sakwa R. Russian Politics and Society. 2014.
4. Allison R. Regionalism in the Post-Soviet Space. 2008.
5. Smith G. The Post-Soviet States. 2013.
6. Cornell S. Regional Security in Eurasia. 2015.
7. Kubicek P. The CIS and Regional Integration. 2009.

YOSHLAR MA’NAVIYATI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ranch texnologiyalar universiteti “Pedagogika va aniq fanlar” kafedrasi
Psixologiya yo‘nalishi 1-kurs magistranti
Ismailova Fazilat Ulug‘bek qizi
E-mail: fazilatismailova747@gmail.com
Telefon: 998904351551

Annotatsiya: Mazkur tezisda yoshlar ma’naviyatining shakllanishi va rivojlanish jarayonining psixologik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Yosh davriga xos psixologik rivojlanish bosqichlari, shaxsiy identifikatsiya, qadriyatlar tizimining shakllanishi hamda ma’naviy ehtiyojlarning rivoji yoritib beriladi. Shuningdek, oila muhiti, ta’lim-tarbiya jarayoni, ijtimoiy munosabatlar, madaniy va axborot makonining yoshlar ma’naviy kamolotiga ta’siri tahlil etiladi. Tadqiqot davomida yoshlarning ma’naviy ongini rivojlantirishda psixologik yondashuvlar, motivatsiya, emotsional-irodaviy barqarorlik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarining ahamiyati asoslab beriladi. Tezis materiallari yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ma’naviy-psixologik tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Yoshlar ma’naviyati, psixologik rivojlanish, shaxs kamoloti, ma’naviy qadriyatlar, ijtimoiy muhit, ta’lim va tarbiya, motivatsiya, psixologik yondashuv.

Аннотация. В тезисе рассматриваются психологические особенности формирования и развития духовности молодежи в современном обществе. Анализируются возрастные этапы психического развития, процессы формирования личностной идентичности, системы ценностей и духовных потребностей. Особое внимание уделяется влиянию семьи, образовательной среды, социальных отношений, культурного и информационного пространства на духовное становление молодежи. Обосновывается роль психологических подходов, мотивации, эмоционально-волевой устойчивости и навыков самостоятельного мышления в развитии духовно-нравственного сознания. Материалы тезиса могут быть использованы в практике воспитательной и образовательной работы с молодежью.

Ключевые слова: Духовность молодежи, психологическое развитие, личностное становление, духовные ценности, социальная среда, образование и воспитание, мотивация, психологический подход.

Annotation. This thesis explores the psychological characteristics of the formation and development of youth spirituality in contemporary society. The study examines age-related stages of psychological development, the formation of personal identity, value systems, and spiritual needs. Particular attention is paid to the influence of family, educational environment, social interactions, cultural and informational space on the spiritual growth of young people. The

importance of psychological approaches, motivation, emotional and volitional stability, and independent thinking skills in the development of moral and spiritual consciousness is substantiated. The findings of the thesis can be applied to improve educational and psychological support systems for youth.

Keywords: Youth spirituality, psychological development, personal growth, moral values, social environment, education and upbringing, motivation, psychological approach.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti bevosita yosh avlodning ma’naviy, axloqiy va psixologik barkamolligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Yoshlar jamiyatning eng faol va harakatchan qatlami bo‘lib, ularning dunyoqarashi, hayotga munosabati, qadriyatlar tizimi va ma’naviy yetukligi kelajak taraqqiyotining muhim mezoni hisoblanadi. Shu bois yoshlar ma’naviyatini shakllantirish va rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham chuqur o‘rganishni talab etadigan dolzarb muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Yosh davri inson psixik rivojlanishining muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning ichki dunyosi, o‘zini anglash jarayoni, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda ma’naviy ehtiyojlari faol shakllanadi. Aynan shu davrda shaxsning axloqiy me’yorlarga munosabati, ijtimoiy mas’uliyati, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo‘lgan qarashlari mustahkamlanadi. Psixologik nuqtai nazardan, yoshlarning ma’naviy rivojlanishi ularning emotsional holati, motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy identifikatsiyasi bilan bevosita bog‘liqdir.

Bugungi kunda yoshlar ma’naviyati shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar yanada murakkablashib bormoqda. Oila va ta’lim muassasalari bilan bir qatorda, ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari va ijtimoiy media yoshlarning ongiga kuchli psixologik ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu esa yoshlar ongida turli qarama-qarshi axborotlar, qadriyatlar to‘qnashuvi va psixologik ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Shu sababli yoshlarning ma’naviy barqarorligini ta’minlash, ularni salbiy ta’sirlardan himoyalash va ijobiy ma’naviy-psixologik muhitni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, yoshlar ma’naviyatining shakllanishi va rivojlanish jarayonini psixologik jihatdan o‘rganish, ushbu jarayonga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash hamda samarali psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Psixologik yondashuvlar orqali yoshlarning motivatsiyasini kuchaytirish, emotsional-irodaviy barqarorligini mustahkamlash, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Mazkur maqolada yoshlar ma’naviyati rivojlanishining psixologik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib, ta’lim-tarbiya jarayonida ularni samarali qo‘llash imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ma’naviy-psixologik tarbiya samaradorligini oshirish hamda barkamol avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Yoshlar ma’naviyati tushunchasining psixologik mazmuni

Ma’naviyat shaxsning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy qadriyatlari va hayotiy maqsadlarini ifodalovchi murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. [2.:112]. Psixologiya fanida ma’naviyat shaxs ongining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u insonning xulq-atvori, qaror qabul qilish jarayoni hamda ijtimoiy munosabatlarida namoyon bo‘ladi. [7.:68]. Yoshlar ma’naviyati esa ularning psixologik rivojlanish darajasi, ehtiyojlari, motivatsiyasi va shaxsiy identifikatsiyasi bilan uzviy bog‘liqdir. [10.:97].

Yosh davrida shaxs o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida anglay boshlaydi, ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi va mustaqil dunyoqarashni shakllantiradi. [6.:78].Bu jarayonda ma’naviy qadriyatlar shaxsning ichki mezoniga aylanib, uning xulq-atvorini boshqaruvchi muhim omil vazifasini bajaradi. Shu sababli yoshlar ma’naviyatini psixologik jihatdan tahlil qilish ularning shaxs sifatida kamol topish jarayonini chuqurroq anglash imkonini beradi.

2. Yoshlar ma’naviyati shakllanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillar

Yoshlar ma’naviyati shakllanishi ko‘plab ichki va tashqi psixologik omillar ta’sirida amalga oshadi. Ichki omillarga shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari, emotsional holati, o‘z-o‘zini anglash darajasi va motivatsiyasi kiradi. [5.:121]. Tashqi omillar esa oila muhiti, ta’lim-tarbiya jarayoni, ijtimoiy munosabatlar, tengdoshlar ta’siri hamda ommaviy axborot vositalari orqali namoyon bo‘ladi. [4.:65]. Oila yoshlarning ma’naviy rivojlanishida muhim ijtimoiy-psixologik muhit hisoblanadi. Oilada shakllangan axloqiy me’yorlar, muloqot madaniyati va emotsional qo‘llab-quvvatlash yoshlarning ma’naviy qadriyatlar tizimiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. [6.:143]. Ta’lim muassasalari esa yoshlarning ma’naviy ongini rivojlantirish, ularda ijtimoiy mas’uliyat va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. [14.:88.].

3. Yosh davrining psixologik xususiyatlari va ma’naviy rivojlanish

Yosh davri psixologik jihatdan murakkab va ziddiyatlarga boy bosqich bo‘lib, bu davrda shaxsda o‘zini namoyon etish, mustaqillikka intilish va ijtimoiy e’tirofga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi [8.:97.]. Ushbu ehtiyojlar to‘g‘ri yo‘naltirilganda yoshlarning ma’naviy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, aks holda esa salbiy xulq-atvor va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. [5.:368].

Yoshlarning emotsional-irodaviy barqarorligi, stressga chidamliligi va ijtimoiy moslashuvchanligi ularning ma’naviy kamolotida muhim ahamiyatga ega. Shu bois psixologik yondashuvlar orqali yoshlarning ijobiy sifatlarini rivojlantirish, ularda empatiya, mas’uliyat va o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur.

4. Zamonaviy axborot muhitining yoshlar ma’naviyatiga psixologik ta’siri

Bugungi kunda axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu axborot muhitining psixologik ta’siri yoshlar ma’naviyatida ijobiy va salbiy jihatlar orqali namoyon bo‘lmoqda. Bir tomondan, yoshlar uchun bilim olish, o‘zini rivojlantirish va ijtimoiy faollik imkoniyatlari kengaymoqda, ikkinchi tomondan esa ma’naviy tahdidlar, noto‘g‘ri axborot va salbiy psixologik ta’sirlar kuchaymoqda.

Shu sababli yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirish, tanqidiy fikrlash va psixologik immunitetini rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. [11.:293.]. Psixologik yondashuvlar asosida yoshlarni axborot tanlash va baholash ko‘nikmalariga o‘rgatish ularning ma’naviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

5. Yoshlar ma’naviyatini rivojlantirishda psixologik yondashuvlar

Yoshlar ma’naviyatini rivojlantirish jarayonida individual va guruhiy psixologik yondashuvlardan samarali foydalanish muhimdir. [14.:120]. Treninglar, suhbatlar, psixologik mashg‘ulotlar va motivatsion dasturlar yoshlarning ma’naviy ongini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, psixologik maslahatlar orqali yoshlarning ichki muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyati yaratiladi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan psixologik yondashuvni qo‘llash, yoshlarning qiziqish va ehtiyojlarini hisobga olish ularning ma’naviy rivojlanishini jadallashtiradi. Natijada yoshlar ongli, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma’naviyatining shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko‘p qirrali hamda uzluksiz psixologik jarayon bo‘lib, u shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur jarayon yoshlarning psixologik rivojlanish bosqichlari, ichki ehtiyojlari, motivatsiyasi, emotsional holati va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq holda kechadi. Tadqiqot davomida yoshlar ma’naviyati rivojlanishining psixologik xususiyatlarini o‘rganish ushbu masalaning nafaqat pedagogik, balki psixologik ahamiyatga ham ega ekanligini ko‘rsatdi.

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oila, ta’lim muassasalari, ijtimoiy muhit hamda zamonaviy axborot makoni yoshlar ma’naviy ongining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, yosh davriga xos bo‘lgan emotsional beqarorlik, mustaqillikka intilish va o‘zini namoyon etish ehtiyoji ularning ma’naviy qarashlari va xulq-atvorida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu xususiyatlarni inobatga olgan holda olib borilgan psixologik yondashuvlar yoshlarning ma’naviy rivojlanishini samarali yo‘naltirish imkonini beradi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlarning kuchli psixologik ta’siri yoshlar ma’naviyatini mustahkamlash bilan birga, ma’lum darajada salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli yoshlarning axborot madaniyatini oshirish, tanqidiy fikrlashini rivojlantirish va psixologik immunitetini shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu borada psixologik maslahatlar, treninglar va tarbiyaviy dasturlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma’naviyatini rivojlantirishda tizimli, kompleks va ilmiy asoslangan psixologik yondashuvlarni qo‘llash zarur. Ta’lim-tarbiya jarayonida yoshlarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularni ma’naviy qadriyatlarga yo‘naltirish va ijtimoiy faolligini oshirish barkamol avlodni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu maqola natijalari yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ma’naviy-psixologik tarbiya samaradorligini oshirish va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan yetuk shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
2. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 352 b.
3. Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 280 b.
4. Xolnazarov A., Raximov B. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 240 b.
5. Абрамова Г.С. Возрастная психология. – Москва: Академический проект, 2011. – 368 с.
6. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – Санкт-Петербург: Питер, 2014. – 720 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 2005. – 304 с.
8. Кон И.С. Психология ранней юности. – Москва: Просвещение, 2010. – 255 с.
9. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977. – 247 p.
10. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. – New York: W. W. Norton & Company, 1968. – 336 p.

11. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1987. – 293 p.
12. Zimbardo P., Gerrig R. Psychology and Life. – Boston: Pearson Education, 2013. – 768 p.
13. To‘raqulov X., Abdurahmonov A. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Akademiya, 2018. – 192 b.
14. Qodirov B. Ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2016. – 220 b.

XORAZM TELEVIDENIYESINING VILOYAT AXBOROT MAKONIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Shavaliyeva Ilmira Marsel qizi
E-mail: ilmirashavaliyeva8@gmail.com
Тел: 998884851525

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyati televideniyesining viloyat axborot makonida tutgan o‘rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Hududiy televideniyening jamiyat hayotidagi axborot yetkazish, jamoatchilik fikrini shakllantirish hamda milliy va madaniy qadriyatlarni targ‘ib qilishdagi vazifalari o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: Xorazm televideniyesi, hududiy televideniye, axborot makoni, ommaviy axborot vositalari

Аннотация: В статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль и значение Хорезмского областного телевидения в региональном информационном пространстве. Рассматриваются функции регионального телевидения в передаче информации, формировании общественного мнения, а также в пропаганде национальных и культурных ценностей в жизни общества.

Ключевые слова: Хорезмское телевидение, региональное телевидение, информационное пространство, средства массовой информации.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and significance of Khorezm regional television in the regional information space. The functions of regional television in delivering information, shaping public opinion, as well as promoting national and cultural values in society are examined.

Keywords: Khorezm television, regional television, information space, mass media.

Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashgan bugungi kunda ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotining barcha jabhalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, televideniye ijtimoiy ongni shakllantirish, aholining axborotga bo‘lgan ehtiyojining ortib borishi hamda ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib etishda yetakchi kommunikativ vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Hududiy televideniyelar esa mahalliy axborot makonining barqaror faoliyatini ta’minlashda muhim bo‘g‘in hisoblanadi. Xorazm televideniyesi viloyat miqyosida axborot tarqatish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va hududning ijtimoiy-madaniy hayotini yoritishda muhim o‘rin egallaydi.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot nafaqat bilim manbayi, balki jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va madaniy qiyofasini shakllantiruvchi qudratli kuchga aylandi. Ayniqsa, hududiy media tuzilmalar mahalliy aholining orzu-intilishlarini ifodalash, hududning

o‘ziga xosligini namoyon etish va davlat islohotlarining quyi bo‘g‘inlardagi aks-sadosini ko‘rsatib berishda strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu ma’noda, o‘zining boy tarixi va betakror madaniyati bilan ajralib turuvchi vohamizda Xorazm viloyati televideniyesining tutgan o‘rni beqiyosdir.

Asosiy qism. Televideniye shunday bir dunyoki, u matbuotning barcha turlarini: adabiyot va san’atning barcha xossalarini o‘zida jamlagan ma’naviyat qurolidir. Uning ko‘rsatuvlarida radio, kino va teatr, gazeta,jurnal,xalq ijodiyoti, tasviriy foto, qo‘shiq va raqs go‘zalliklari, eng muhimi so‘z – notiqlik(voizlik) san’ati namoyon bo‘ladi. Televideniyening paydo bo‘lish jarayonlari XX asrga borib taqaladi.[1]

O‘tgan o‘n yilliklar davomida Xorazm teleradiokompaniyasi oddiy xabar tarqatuvchi vositadan zamonaviy media-xabga qadar bo‘lgan murakkab va sharafli yo‘lni bosib o‘tdi. Bugungi kunda u nafaqat voha hayotining kundalik solnomasini yaratmoqda, balki xalq bilan muloqotning samarali maydoniga, milliy qadriyatlar himoyachisiga va mintaqaviy rivojlanishning faol ishtirokchisiga aylandi. Zero, har bir xonadonga kirib borayotgan tasvirlar va yangrayotgan so‘zlar ortida nafaqat texnik jarayon, balki voha o‘zligini asrash va kelajak avlodga yetkazishdek mas’uliyatli vazifa yotadi.

Xorazm viloyati televideniyesi ilk bora efirga uzatilish tarixi 1961-yilning 31-dekabr kuni amalga oshirilgan. Dastlab viloyatdagi teleminoraning balandligi 30 metrni tashkil qilib, television ko‘rsatuvlar Urganch shahri va unga yondosh tumanlarga tarqatilgan.

1963 yil 1 yanvardan Xorazm televideniyesining kunlik efir hajmi haftaning besh kuni 3 soatdan, yakshanba va bayram kunlari 2 soatdan etib belgilandi. Mustaqillik yillarida Xorazm televideniyesida ham tub o‘zgarishlar ro‘y berdi. Mahalliy byudjet mablag‘lari hisobiga “Panasonis” rusumli yarim professional kameralar va montaj uskunalari xarid qilinib, ko‘rsatuvlarni tayyorlashda keng imkoniyatlar ochildi.

Bugungi globallashuv davrida faoliyat yuritib kelayotgan, o‘zining boy tarixi bilan haqli ravishda faxrlanadigan Xorazm telekanali davr bilan hamqadam rivojlanishi uchun bugun boshqa viloyat kanallaridan farqli o‘laroq, o‘zining moddiy texnik imkoniyatlarini tubdan yaxshilaganligi bilan ajralib turadi. Televideniyeda hattoki markaziy kanallarda ham mavjud bo‘lmagan bino va texnikalar bilan bog‘liq masalalar ijobiy yechim topgan. Ikkita katta studiya, chiroqlar va monitorlar, eng so‘nggi kameralar bilan so‘nggi ikki yil ichida ta’minlandi.[2]

Bugungi kunda Xorazm teleradiokanali fuqarolarni qiynayotgan muammolar, joylardagi dolzarb masalalarni mutasaddi rahbarlar bilan ochiq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqotlarni tashkil etish orqali hal qilish vositasiga aylandi.

Keyingi yillarda televideniye qo‘lga kiritgan eng katta yutuqlardan yana biri raqamli televideniyega o‘tish davri bo‘ldi. Odatdagi televizion ko‘rsatuvlardan yangi, yanada sifatli daraja – raqamli teleko‘rsatuvlarning sun’iy yo‘ldosh orqali dunyoning yuzdan ortiq mamlakatiga keng namoyish etilishi, o‘ylaymizki, zamonaviy televideniye sohasining ulkan yutuqlaridan biridir.

O‘zining qadimiy va boy tarixi bilan haqli ravishda faxrlanadigan Xorazm televideniyesi davr bilan hamqadam rivojlanib bormoqda. Zero, sohadagi izchil islohotlar natijasida bugungi kunda mamlakatimizdagi har bir oila yuqori sifatli televideniye xizmatlaridan bahramand bo‘lish imkoniga ega bo‘ldi.

Bugungi kunda Xorazm viloyati teleradiokompaniyasi (Xorazm MTRK) o‘zining rang-barang va hududiy ahamiyatga ega ko‘rsatuvlari bilan ajralib turadi. Ushbu telekanal asosan

viloyat hayoti, madaniyati, san’ati va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarini yoritishga qaratilgan. Xorazm viloyati teleradiokompaniyasida viloyatning noyob madaniy merosini targ‘ib qilish va asrab-avaylashga katta e’tibor qaratilgan.Ular an’anaviy musiqa, raqs hunarmandchilik va Xorazm viloyatiga xos bo‘lgan boshqa madaniy tadbirlarni namoyish etishga bag‘ishlangan dasturlarga ega. Mahalliy madaniyatga bo‘lgan bunday mahalliy e’tibor mahalliy aholiga o‘ziga xoslik va g‘urur tuyg‘usini rivojlantirishga yordam beradi[3]

Shu bilan birga, Xorazm televideniyesi mintaqaning o‘ziga xos boy madaniy merosini asrab-avaylash va keng targ‘ib qilishda bebaho o‘rin tutadi. Dunyo madaniyati durdonasi hisoblangan Xorazm lazgisi, baxshichilik san’ati va boy tarixiy obidalar haqidagi turkum dasturlar nafaqat mahalliy aholining, balki xalqaro auditoriyaning ham e’tiborini jalb etib, viloyatning turistik salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayonda televideniye yosh avlod qalbida milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantiruvchi asosiy ma’naviy manbaga aylanmoqda.

Zamonaviy media makonda axborot tezkorligi muhim ahamiyat kasb etayotgan bir vaqtda, viloyat teleradiokompaniyasi raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiyalashgan holda faoliyat yuritmoqda. Bu esa viloyatda sodir bo‘layotgan yangiliklarni nafaqat televizor ekranlari orqali, balki butun dunyo bo‘ylab real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Xorazm televideniyesi voha taraqqiyotining ko‘zgusi sifatida ham hududiy rivojlanishni aks ettiradi, ham jamiyatning ma’naviy-ma’rifiy darajasini yuksaltirishda lokomotiv vazifasini o‘taydi.

Ilmiy nuqtayi nazardan yondashganda, Xorazm viloyati televideniyesi mintaqaviy kommunikatsiya tizimida “ijtimoiy integrator” funksiyasini bajaradi. Media nazariyotchilarining fikricha, hududiy teleradiokompaniyalar markaziy kanallardan farqli o‘laroq, mahalliy auditoriyaning madaniy identifikatsiyasini (o‘zlikni anglashini) saqlab qolishda asosiy subyekt hisoblanadi. Xususan, Xorazm mediachit muhitida “mahalliylashtirilgan content” (hyper-local content) yaratish orqali aholining axborotga bo‘lgan o‘ziga xos ehtiyojlari qondiriladi. Bu jarayon sotsiologiyada “ijtimoiy safarbarlik” deb atalib, televideniye orqali uzatilayotgan xabarlar viloyat aholisida umumiy maqsadlar yo‘lida birlashish va hududiy vatanparvarlik hissini kuchaytiradi.

Shuningdek, teleradiokompaniya faoliyatida “kun tartibini belgilash” (Agenda-setting) nazariyasi yaqqol namoyon bo‘ladi. Ya’ni, kanal tahririyati viloyatdagi eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni efirga olib chiqish orqali nafaqat jamoatchilik fikrini shakllantiradi, balki mahalliy boshqaruv organlarining diqqat-e’tiborini aynan o‘sha muammolarga qaratadi. Ushbu ilmiy mexanizm “teskari aloqa” tamoyili asosida ishlab, jamiyatda barqarorlikni ta’minlash va ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olishda muhim institutsional vositaga aylanadi.

Bundan tashqari, Xorazm televideniyesi o‘zining lingvistik va leksik xususiyatlari bilan filologik tadqiqotlar uchun ham boy manba hisoblanadi. Efirda adabiy til me’yorlari bilan birga, vohaning o‘ziga xos sheva va lahja unsurlarining (madaniy kontekstda) qo‘llanilishi milliy tilning boyishiga va xalq og‘zaki ijodi namunalarining raqamli formatda saqlanib qolishiga (digital preservation) xizmat qiladi. Bu esa teleradiokompaniyani nafaqat media-tuzilma, balki mintaqaning jonli madaniy arxivi sifatida ham ilmiy qiymatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Bugungi kunda Xorazm telekanalida efirga uzatiladigan asosiy ko‘rsatuvlar turkumini quyidagilar:

“Xorazm24”, “Assalom, Xorazm”, “Brifing”, “Lazgi” (tanlov-ko‘rsatuv), “Xiva ohanglari”, “Oltin meros”, “Siz bilan yuzma-yuz”, “Zamondosh”, “Bolajon sahifasi”, “Intellekt” kabilar.

Ushbu ko‘rsatuvlar orqali televideniye viloyat hayotida ro‘y berayotgan muhim yangilik va xabarlarni aholiga mazmunli, to‘liq holatda yetkazib bermoqda.

Televideniye viloyatning boshqaruv organlari va xalq o‘rtasidagi “muloqot maydoni” (Public Sphere) sifatida namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda Xorazm TV faqat an’anaviy efir bilan cheklanib qolmayapti:

Konvergent jurnalistika: Telekanalning ijtimoiy tarmoqlardagi (Telegram, YouTube, Instagram va Fasebook) faolligi viloyat hayotiga oid tezkor xabarlarni global auditoriyaga yetkazmoqda.

Texnologik modernizatsiya: HD formatga o‘tish va zamonaviy studiyalarning tashkil etilishi vizual antropologiya nuqtayi nazaridan tasvir sifatining ilmiy-estetik ahamiyatini oshirdi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Xorazm televideniyesi bugungi kunga kelib jamiyatimizning barcha jabhalarini qamrab olgan dastur va ko‘rsatuvlar orqali aholiga kerakli ma’lumotlarni berib bormoqda. Xorazm televideniyesi viloyat aholisining dunyoqarashini shakllantirishda, hududiy muammolarni tizimli hal etishda va milliy qadriyatlarni zamonaviy formatlarda targ‘ib qilishda bebaho intellektual resurs hisoblanadi. Uning faoliyatini yanada takomillashtirish mintaqaning ma’naviy va ijtimoiy barqarorligini ta’minlashning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Otamurodova A, Begaliyeva M. Radio va televideniye-tafakkur gultoji.-Toshkent: istiqlol nashriyoti,2018,41-bet
2. Qurbanov S.V. Xorazm telekanali rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechim.- Xorazm ma’mun akademiyasi axborotnomasi–4/3-2025,100-bet
3. Abdullayev.J.R Xorazm viloyati teleradiokompaniyasining tashkil topishi va mustaqillik yillaridagi faoliyati.- Interdiscipline innovation and scientific research conference British international science conference,2023.-Vol.2,No. 15.-B.454-458.

YANGI TARMOQ TEMIR YO‘LLARINING SHAKLLANISHI VA FAOLIYATI TARIXI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Ro’ziboyeva Mashhura
E-mail: manzura0917@icloud.com
Тел: 998942380848

Annotatsiya: Mazkur maqolada yangi tarmoq temir yo‘llarining shakllanishi, ularning tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlil qilingan. Temir yo‘l infratuzilmasining hududiy rivojlanish, transport xarajatlarini kamaytirish va tranzit salohiyatini oshirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, yangi temir yo‘l liniyalarining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: temir yo‘l transporti, yangi tarmoqlar, tarixiy rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik, infratuzilma.

Аннотация: В данной статье рассматриваются процессы формирования новых железнодорожных сетей, этапы их исторического развития и показатели экономической эффективности. Освещается роль железнодорожной инфраструктуры в региональном развитии, снижении транспортных издержек и повышении транзитного потенциала. Обосновано значение новых железнодорожных линий для национальной экономики.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, новые сети, историческое развитие, экономическая эффективность, инфраструктура.

Annotation: This article analyzes the formation of new railway networks, the stages of their historical development, and indicators of economic efficiency. The role of railway infrastructure in regional development, reduction of transportation costs, and enhancement of transit potential is highlighted. The importance of new railway lines for the national economy is substantiated.

Keywords: railway transport, new networks, historical development, economic efficiency, infrastructure.

Temir yo‘l transporti global va milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Yangi tarmoq temir yo‘llarining barpo etilishi hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash, yuk va yo‘lovchi tashish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, zamonaviy sharoitda temir yo‘l tarmoqlarining rivojlanishi barqaror iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Yangi temir yo‘l liniyalarining barpo etilishi transport tizimi rivojlanishining muhim bosqichi bo‘lib, u sanoatlashuv, iqtisodiy o‘sish va hududiy integratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Ilk temir yo‘l liniyalari XIX asrda sanoat inqilobi ta’sirida paydo bo‘lib, ularning asosiy vazifasi sanoat markazlarini xomashyo manbalari va iste’mol bozorlar bilan bog‘lashdan iborat edi. Tadqiqotchilarning fikricha, aynan temir yo‘l transporti sanoat ishlab chiqarishining kengayishiga va savdo hajmining oshishiga kuchli turtki bergan.

XX asr boshlarida temir yo‘l tarmoqlarining rivojlanishi yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu davrda temir yo‘l liniyalari faqat iqtisodiy emas, balki strategik va ijtimoiy ahamiyat kasb eta boshladi. Davlatlar ichki hududlarni o‘zaro bog‘lash, aholi harakatchanligini oshirish va hududiy yaxlitlikni ta’minlash maqsadida yangi temir yo‘l yo‘nalishlarini qurishga alohida e’tibor qaratdilar Natijada temir yo‘l tarmoqlari milliy transport tizimining tayanch elementi sifatida shakllandi.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda temir yo‘l transporti texnologik jihatdan jadal rivojlandi. Elektrlashtirish, dizel va elektr lokomotivlarning joriy etilishi temir yo‘l tashuvlarining tezligi, ishonchliligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Shu bilan birga, yangi temir yo‘l liniyalari geografik jihatdan murakkab hududlar – tog‘li, cho‘l va chekka mintaqalarda ham barpo etila boshladi. Bu holat temir yo‘l transportining hududiy rivojlanishdagi rolini yanada kuchaytirdi

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida globallashuv jarayonlari yangi temir yo‘l tarmoqlarining shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Xalqaro transport koridorlarining rivojlanishi, tranzit tashuvlarga bo‘lgan ehtiyojning ortishi va logistika tizimlarining integratsiyalashuvi yangi temir yo‘l liniyalarini qurishni dolzarb masalaga aylantirdi. Mutaxassislarning ta’kidlashicha, zamonaviy temir yo‘l loyihalari milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi

Mustaqil davlatlar, jumladan O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yangi temir yo‘l liniyalarining barpo etilishi transport mustaqilligini ta’minlash va ichki bozorlar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Yangi tarmoq temir yo‘llari sanoat va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini tashish xarajatlarini kamaytirib, hududiy iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi Umuman olganda, yangi temir yo‘l liniyalarining tarixiy dinamikasi ularning iqtisodiy, ijtimoiy va strategik vazifalari bilan belgilanadi. Zamonaviy sharoitda temir yo‘l tarmoqlarini rivojlantirish barqaror transport tizimini shakllantirish va uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Temir yo‘l tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligi transport tizimining barqaror ishlashini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy samaradorlik asosan yuk va yo‘lovchi tashish hajmi, tashish tannarxi, asosiy fondlardan foydalanish darajasi hamda infratuzilmaga yo‘naltirilgan investitsiyalarning iqtisodiy qaytimi orqali baholanadi. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, temir yo‘l transporti katta hajmdagi yuklarni uzoq masofalarga tashishda eng tejamkor transport turlaridan biri sanaladi

Yangi temir yo‘l tarmoqlarining ishga tushirilishi transport xarajatlarining sezilarli darajada kamayishiga olib keladi. Bu holat sanoat va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari tannarxining pasayishiga, ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligi oshishiga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, temir yo‘l transportida yuk tashish tannarxi avtomobil transportiga nisbatan ancha past bo‘lib, bu iqtisodiy samaradorlikni ta’minlovchi asosiy omillardan biridir

Temir yo‘l tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligi hududiy rivojlanish ko‘rsatkichlarida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Yangi temir yo‘l liniyalari qurilgan hududlarda sanoat korxonalari sonining oshishi, savdo aloqalarining kengayishi va investitsiya faolligining ortishi kuzatiladi. Bu jarayon hududiy yalpi mahsulot hajmining o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi Shuningdek, temir yo‘l tarmoqlari davlatning tranzit salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro transport koridorlari tarkibiga kiruvchi temir yo‘l liniyalari orqali yuk oqimlarining ko‘payishi davlat byudjetiga tushumlarning ortishiga sabab bo‘ladi. Iqtisodchilar ta’kidlashicha, tranzit tashuvlardan olinadigan daromadlar temir yo‘l infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalarning uzoq muddatli qaytishini ta’minlaydi

Zamonaviy sharoitda temir yo‘l tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, raqamli logistika platformalari va energiya tejamkor texnologiyalarning joriy etilishi ekspluatatsion xarajatlarni kamaytirib, xizmat sifati va tashish hajmini oshirish imkonini beradi. Bu esa temir yo‘l transportining umumiy iqtisodiy samaradorligini mustahkamlaydi.

Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, temir yo‘l nafaqat yuk tashish vositasi, balki "iqtisodiy zichlik" yaratuvchi omildir.Temir yo‘l liniyasi o‘tgan hududlarda mehnat unumdorligi o‘rtacha 3-5% ga yuqori bo‘ladi. Bu "iqtisodiy masofa"ning qisqarishi bilan izohlanadi: korxonalar xomashyo va bozorga tezroq bog‘lanadi, natijada ishlab chiqarish tannarxi pasayadi. Iqtisodiy tahlillarga ko‘ra, temir yo‘l infratuzilmasiga kiritilgan har 1 dollarlik investitsiya uzoq muddatli istiqbolda mamlakat yalpi ichki mahsulotiga (YaIM) 1.5 dan 2.8 dollargacha qo‘shimcha qiymat olib keladi.Bu samara qurilish materiallari sanoati, energetika va xizmat ko‘rsatish sohalarining zanjirband rivojlanishi hisobiga shakllanadi.

Yevropa va Osiyoning yetakchi iqtisodiyotlarida temir yo‘lning samaradorligi endi faqat foyda bilemas, balki ekologik tejash bilan ham o‘lchanmoqda.Taqqoslash: Temir yo‘l transporti avtomobil transportiga nisbatan 4 marta kam energiya sarflaydi va atmosferaga chiqadigan zararli gazlarni 75-90% gacha kamaytiradi.Yangi tendensiya: Ko‘pgina davlatlar "Uglerod solig‘i"ni joriy etmoqda. Temir yo‘ldan foydalanuvchi kompaniyalar ushbu soliqlardan ozod qilinishi hisobiga o‘z mahsulotining raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Ilmiy ma’lumotlarga ko‘ra, temir yo‘l infratuzilmasining "Raqamli egizagi"ni yaratish ekspluatatsiya xarajatlarini keskin kamaytiradi. Bu tizim datchiklar yordamida relslar va poyezdlarning holatini real vaqtda tahlil qiladi. Nosozliklarni oldindan prognoz qilish (Predictive Maintenance) orqali ta’mirlash xarajatlari 20-30% ga, kutilmagan to‘xtalishlar esa 50% ga qisqaradi.Temir yo‘lning samaradorligi uning boshqa transport turlari (suv, havo, avtomobil) bilan qanchalik uyg‘unlashganiga bog‘liq."Quruqlikdagi portlar" (Dry Ports): Dengizga chiqish imkoniyati cheklangan davlatlar (masalan, O‘zbekiston) uchun temir yo‘l bekatlarida bojxona,

logistika va saqlash xizmatlarining birlashtirilishi tranzit vaqtini 30% gacha qisqartiradi.Konteynerlashtirish: Yuklarni dona-dona emas, balki standart konteynerlarda tashish yuklash-tushirish xarajatlarini kamaytiradi va yuk xavfsizligini ta’minlaydi.Iqtisodiy samaradorlikni oshirishning texnik usullaridan biri — poyezdlar tarkibidagi vagonlar sonini va yuk ko‘tarish qobiliyatini oshirishdir.Heavy-Haul (O‘ta og‘ir yuk) texnologiyasi: Bir vaqtning o‘zida 10-20 ming tonnyukni bitta sostavda tashish energiya sarfini va har bir tonna yuk uchun ekspluatatsiya xarajatlarini keskin kamaytiradi

Zamonaviy iqtisodiy modellarda temir yo‘llar uchun "Dinamik tariflar" joriy etilmoqda.Sun’iy intellekt bozor talabidan kelib chiqib, bo‘sh vagonlarni to‘ldirish uchun mavsumiy yoki yo‘nalishli chegirmalarni avtomatik hisoblaydi. Bu esa poyezdlarning "bo‘sh yurishi" (empty run) koeffitsiyentini pasaytiradi Innovatsion texnologiyalar joriy etilgani sayin, sohada ishchi kuchi soni qisqarib, sifati ortib bormoqda. Masofaviy boshqaruv: Hozirgi kunda dispetcherlik xizmatlari yuzlab kilometr masofadan turib butun bir tarmoqni boshqarish imkoniga ega. Bu esa ma’muriy xarajatlarni 15-20% ga tejaydi. Kiberxavfsizlik: Raqamli tizimlarga o‘tish kiberhujumlardan himoyalanishni ham talab qiladi, chunki tizimdagi bir daqiqalik to‘xtalish millionlab dollar zarar keltirishi mumkin.Temir yo‘l infratuzilmasi juda qimmat loyiha bo‘lgani uchun, faqat davlat byudjetiga tayanmaslik yangi trend hisoblanadi. Xususiy investorlarga muayyan liniyalarni boshqarish yoki vagon parkini yangilash huquqini berish orqali davlat o‘z yukini yengillatadi va xizmat sifatini oshiradi.

Mazkur maqolada yangi tarmoq temir yo‘llarining shakllanishi, ularning tarixiy rivojlanish dinamikasi hamda iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, temir yo‘l transporti sanoatlashuv jarayonidan boshlab bugungi kungacha milliy va mintaqaviy iqtisodiyot rivojida muhim strategik o‘rin egallab kelmoqda.

Yangi temir yo‘l liniyalarining barpo etilishi hududlararo iqtisodiy aloqalarni mustahkamlab, transport xarajatlarini kamaytirish orqali ishlab chiqarish va savdo samaradorligini oshiradi. Tarixiy tahlillar shuni tasdiqlaydiki, temir yo‘l infratuzilmasining kengayishi hududiy integratsiyani kuchaytirib, chekka va iqtisodiy jihatdan kam rivojlangan hududlarning iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.Shuningdek, temir yo‘l tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligi yuk va yo‘lovchi tashish hajmining oshishi, investitsiyalarning uzoq muddatli qaytimi hamda tranzit salohiyatining kuchayishi orqali namoyon bo‘ladi. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarning joriy etilishi temir yo‘l transportining raqobatbardoshligini yanada oshirib, uning ekologik va iqtisodiy ustunliklarini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, yangi tarmoq temir yo‘llarini rivojlantirish va modernizatsiya qilish milliy transport siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida temir yo‘l infratuzilmasiga investitsiyalarni kengaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirish transport tizimining uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аксенов И.М. Экономика железнодорожного транспорта. – Москва: Транспорт, 2018.
2. Vuchic V.R. Transportation for Livable Cities. – New York: Routledge, 2017.
3. Rodrigue J.P., Comtois C., Slack B. The Geography of Transport Systems. – New York: Routledge, 2020.

4. World Bank. Railway Reform: Toolkit for Improving Rail Sector Performance. – Washington D.C., 2019.
5. Hobsbawm E. Industry and Empire. – London: Penguin Books, 2016.
6. Xodiev B.Yu. Milliy iqtisodiyot va transport infratuzilmasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

O’ZBEKISTONDA MAHALLA INSTITUTI FAOLIYATI TARIXI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Yuldasheva Baxtigul G’ayrat qizi
E-mail: Guliyuldasheva52@gmail.com
Тел: 998904320259

Annotatsiya: Ushbu maqolada O’zbekistonda mahallaning tashkil topishi va ularning faoliyati,mahalla institutining tarixiva bugungi kunda mahallalarning ahamiyati haqida ma’lumotlar keltirilib o’tilgan.Maqola jamiyatning kichik bo’g’ini sifatida aks etilgan.

Kalit so’zlar: mahalla, urf-odat, o’rin-joy, guzar, ovul, okrug, milliy an’analar

Аннотация: В данной статье представлена информация о формировании и деятельности кварталов в Узбекистане, истории института махаллы и значении махалл сегодня. Статья отражает роль небольшой части общества.

Ключевые слова: квартал, обычаи, место, гузар, село, район, национальные традиции

Abstract: This article provides information about the formation and activities of neighborhoods in Uzbekistan, the history of the mahalla institution, and the importance of mahallas today. The article reflects the role of a small part of society.

Keywords: neighborhood, customs, place, guzar, village, district, national traditions

Mahalla – O‘zbekistonda va boshqa ko‘plab mamlakatlarda ma’muriy-hududiy birlik. Mahalla atamasi arabcha bo‘lib, „o‘rin-joy“ degan ma’noni anglatadi. Mahalla turli mintaqalarda mahallot (joy), guzar, jamoa, elat, elod nomlarda atalib kelingan. Hozirgi kunda turli ma’muriy birliklar, jumladan, okrug, shahar tumani ma’nolarida ishlatiladi.[1]

Mahalla — O‘zbekistonda ma’muriy-hududiy birlik; o‘zini o‘zi boshqarishning o‘zbek xalqining an’analari va qadriyatlariga xos bo‘lgan usuli. Mustaqillikning ilk yillaridanoq davlatimiz rahbari tashabbusi bilan mahalla institutining huquqiy asoslarini yaratish, ularni zamon talablariga mos holda takomillashtirib borish, jamiyatimiz siyosiy-iqtisodiy va ma’naviy hayotining ajralmas bir qismi sifatida ushbu noyob tuzilma maqomini mustahkamlashga katta e’tibor qaratib kelinmoqda. Avvalo, milliy davlatchiligimiz tarixida ilk bor shaharcha, qishloq, ovul va mahalla fuqarolar yig’inlari o‘zini o‘zi boshqarishning hududiy birliklari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo‘yildi, ularning maqomini belgilash, vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan qator qonun hujjatlari qabul qilindi.Birgina so‘nggi 3 yilda yangi tahrirdagi “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi hamda “Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida”gi qonunlar hamda sohaga oid 16 ta nizom hayotga tatbiq etildi. Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari xodimlarining malakasini oshirish bo‘yicha O‘quv kurslari hamda “Mahalla” ma’rifiy teleradiokanali faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Natijada bugun mahalla aniq manzilli tizimda yo‘naltirilgan asosda aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish markaziga, “Kuchli davlatdan — kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyilining amaliy ifodasiga hamda keng

xalq ommasini davlat, hokimiyat idoralari bilan bog’lab turuvchi mustahkam ko’prikka aylanmoqda.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish ishlari ham tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Ushbu tizimli yangilanishlar esa jamoatchilik fikriga tayangan holda tashkil etilishi bugungi demokratik jamiyatimizda aholining ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan qadamlardan biri sanaladi. O‘zbekistonda mahallalarga e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi.Mahallataraqqiyot poydevori bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi kundagi zamonaviy mahallada hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli, ijtimoiy hodim,soliq inspektori kabi lavozimlar joriy qilindi. Ular bevosita Prezidentning joylardagi vakili sifatida mahalla aholisining o‘ziga tegishli qatlamlari bilan faoliyat olib boradilar. Bevosita mahalla hayotidagi ijtimoiy muammolarni yechishda joylarda jonbozlik ko‘rsatadilar.

Yuqoridagi lavozimlarning faoliyatini tartibga solish maqsadida huquqiy asos ham yaratildi. Jumladan, “Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta’minlash va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, ”Mahallada yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi prezident Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo‘llabquvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, mahallalarda yoshlarini ilm-fanga va kasb-hunarga yo‘naltirishda, ishsizlarni ish bilan ta’minlash va bandlikka ko‘maklashish masalalarida muhim ijtimoiy obyekt hisoblanadi. Aholi muammolarini hal etish, tadbirkorlikni rivojlantirish, yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish, oila va xotin-qizlar masalalari –bugungi kundagi zamonaviy mahallalarning muhim ijtimoiy muammolari hisoblanadi. Yuqoridagi masalalar bilan ishlashning samarali tizimini yaratish maqsadida har bir mahallada “Temir daftar”, ”Ayollar daftari”, ”Yoshlar daftari”shakllantirildi.[2]“ Ushbu tizmini joriy etish orqali aholining ehtiyojmand toifalariga har tomonlama ko‘mak berish va ularning turmush tarzini yaxshilash ko‘zda tutilgan bu tizimli ishlar manzilli yo‘naltirilgan xizmatlar negizida tashkil etilgan. Mahalla hayotining jamoa bo‘lib yashash tarzi jamoatchilik asosida faoliyat yuritadigan o‘zini o‘zi boshqarish tizimini keltirib chiqardi.

Mahallaga uning hududida yashaydigan aholi tomonidan saylab qo‘yiladigan oqsoqol boshchilik qilgan. El ishonchiga sazovor bo‘lgan oqsoqol katta-yu kichikning boshini qovushtirib, mahalladoshlarning og‘irini yengillashtirish ishlari bilan shug‘ullanardi. Mahalla oqsoqoli, uning maslahatchilari mahalladoshlarining to‘ylari, ma’rakalari, rasm-rusumlarining boshida turar, ularni kerakli ro‘zg‘or ashyolari—idish-tovoq, samovar-choynak, stol-stul, ko‘rpachayu dasturxon bilan ta’minlardi. Shuningdek, oilaviy nizolarni bartaraf qilish, bir-biri bilan kelisholmay qolgan kelin va qaynonaning orasiga tushish, qo‘ni-qo‘shni o‘rtasidagi kelishmovchiliklarga hakamlik qilish, beboshroq yoshlarni tartibga chaqirish singari vazifalarni ham bajarardi. Xalqimizning turmush tarzi, ruhiy-ma’naviy ehtiyojidan kelib chiqqan bunday jamoatchilik boshqaruvi — mahalla qo‘mitalari davlat ishlariga aralashmasa-da, sovet tuzumi „mahalla“ so‘zini mahalliychilik o‘zagi deb bilar, faoliyatini cheklashga urinardi. Biroq aholining noroziligiga sababchi bo‘lmaslik uchun mahallalarni taqiqlay olmadi, lekin uni jamiyatni boshqarish tizimiga kiritmadi. Mahalla qo‘mitalari o‘zining hayotchanligi tufayli mazkur davrda ham o‘zini saqlab qololdi. Toshkent shahrida va respublikaning boshqa yirik shaharlarida o‘nlab, yuzlab mahalla qo‘mitalari faoliyat yuritardi. Ular aholiga yashash joyi, oila tarkibi to‘g‘risida ma’lumotnomalar

ham berardi. Mahalla oqsoqoliga davlat tomonidan maosh ham berilmasdi. Shuni ham ta’kidlash joizki, yirik shaharlarda qad ko‘targan ko‘p qavatli binolar, gavjum bo‘lgan turar joy mavzelari, kvartallari mahalla maqomiga ega emasdi, ularda mahalla qo‘mitalari ham tuzilmasdi. Nihoyat mustaqillik sharofati bilan 1992- yil boshlaridan boshlab bunday mavze (kvartal)larga ham mahalla maqomi berilib, ularning har biriga joylashgan hududining tarixiy atalishiga mos keladigan nomlar qo‘yildi.

Yangi mahallalarda fuqarolar yig‘ini o‘tkazilib, mahalla oqsoqoli va mas’ul kotiblar saylandi. O‘zbekiston davlat mustaqilligi qo‘lga kiritilgach, mahallaga munosabat tubdan o‘zgardi, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish tizimi tubdan isloh qilindi. Bu borada fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari tizimini davlat hokimiyati tizimidan ajratish tomon yo‘l tutildi. Biz fuqarolik jamiyatini qurishga intilmoqdamiz. Buning ma’nosi shuki, davlatchiligimiz rivojlana borgan sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya’ni o‘zini o‘zi boshqarish organlarini yanada rivojlantirish demakdir. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o‘zini o‘zi boshqarish organlarini shakllantirishning huquqiy asoslari o‘z ifodasini topdi. O‘zbekiston Konstitutsiyasining 105- moddasida „Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig‘inlari o‘zini o‘zi boshqarish organlari bo‘lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi“, deb belgilab qo‘yildi. 1993- yil 2- sentabrda „Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida“ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilindi. Unga binoan, qishloq, posyolka (shaharcha)larda davlat hokimiyati vakillik organlari — qishloq, posyolka sovetlari tuzilmaydigan bo‘ldi, ularning o‘rniga o‘zini o‘zi boshqarish organlari — mahalla qo‘mitalari tuzildi. Shunday qilib, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari mahalliy hokimiyat tizimidan ajratildi. Biroq ular bir-biridan mutlaqo ajratilgan holda faoliyat ko‘rsatmaydi, ularning bog‘liq tomonlari mavjud. Ular o‘rtasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari „Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida“ gi qonunda belgilab qo‘yilgan. Har ikkalasi ham mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qiladi. Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar kengashlari fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarishni rivojlantirishga ko‘maklashadi, o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini yo‘naltirib turadi. Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini shakllantirishga davlat homiylik qilmoqda.

Mahalla institutlari faoliyatida qator o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Ayniqsa karantin davrida hukumat va aholi o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solib turishda mahalla institutlarining ahamiyati yanada oshib ketdi. Hukumat tomonidan aholiga ko‘rsatilayotgan moddiy yordamlarni o‘z vaqtida, adolatli taqsimlash, aholiga zarur ko‘rsatmalarni yetkazish va ularning o‘rnatilgan cheklovlarga amal qilishini ta'minlashda ham mahallalar muhim rol o‘ynadi. Ularning kutilganidek samara berishiga to‘siq bo‘layotgan muammo va kamchiliklar yo‘q emas, albatta. Shuni ta'kidlagan holda, quyida so‘nggi yillarda mahalla institutlari faoliyatini yanada takomillashtirish borasida nimalar qilinganini sanab o‘tamiz.

Sohaga oid 42 ta qonun hujjati, jumladan, 4 ta qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 5 ta farmon va qarori, hukumatning 33 ta qarori qabul qilindi, 50 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar takomillashtirildi. Yurtimizda azal-azaldan mahalla tarbiya o‘chog‘i hisoblanadi. Avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan milliy qadriyatlarimiz, xalqimizning turmush va tafakkur tarzini ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylashda uning o‘rni va ahamiyati beqiyos.

Mustaqillik yillarida mahalla institutining nufuzini oshirish nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki siyosiy, tarbiyaviy va ulkan ma’naviy ahamiyatga ega bo‘lgan ustuvor vazifa sifatida belgilanib, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda uning ishonchli tayanch va ta’sirchan kuch bo‘lib xizmat qilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida keng ko‘lamli chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirildi.

Xususan, milliy davlatchiligimiz tarixida ilk bor shaharcha, qishloq, ovul va mahalla fuqarolar yig‘inlari o‘zini o‘zi boshqarishning hududiy birliklari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 105-moddasida mustahkamlab qo‘yildi. Yuzdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlarda fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining jamiyat hayotining muayyan sohasidagi ishtiroki o‘z aksini topdi. Birgina so‘nggi besh yilda yangi tahrirdagi “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi hamda “Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonunlari, mahallalar hamda ulardagi jamoatchilik tuzilmalari faoliyatiga oid 20 ga yaqin nizom qabul qilinib, ijtimoiy hayotga tatbiq etildi. Shuningdek, tizimda faoliyat ko‘rsatayotgan xodimlarning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv kurslari hamda “Mahalla” ma’rifiy teleradiokanali tashkil etildi.

Hozirgi kunda yurtimizda 10 mingga yaqin fuqarolar yig‘inlari tomonidan ilgari mahalliy davlat hokimiyati organlariga taalluqli bo‘lgan 30 dan ziyod ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga molik vazifalar muvaffaqiyatli bajarib kelinmoqda. Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash maqsadida oxirgi besh yil mobaynida fuqarolar yig‘inlarining 1600 ga yaqin xizmat binolari joriy, 367 tasi kapital ta’mirlandi va 350 dan ziyodi rekonstruksiya qilindi, namunaviy loyihalar asosida 216 ta bino yangidan qurilib, foydalanishga topshirildi.Amalga oshirilgan keng ko‘lamli tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar natijasida mahalla noyob, dunyoda o‘xshashi bo‘lmagan tuzilmaga aylandi, fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida faol ishtirok etishi uchun mustahkam zamin yaratildi.

Shu bilan birga, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini shakllantirishning zamonaviy talablari fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarning samarali ijrosini ta’minlash tizimini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining mahalliy ahamiyatga molik masalalarni samarali hal qilishdagi rolini oshirish, fuqarolar yig‘inlarining mushtarak manfaatlarini ifoda etadigan uyushmaga birlashish huquqini ro‘yobga chiqarish, ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash hamda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan o‘zaro hamkorligini yanada rivojlantirishga qaratilgan tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlarni belgilab berdi. Xususan, Farmonda mahalla institutini yanada takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining jamiyatdagi o‘rni va rolini yanada kuchaytirish, ularni joylarda xalqning chinakam maslakdoshi va ko‘makdoshiga aylantirish;

jamiyatimizda o‘zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini shakllantirishda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni asrab-avaylash hamda rivojlantirishda mahallalarning ahamiyati va nufuzini yanada oshirish;

yoshlarni ma’naviy boy va jismonan sog‘lom etib tarbiyalash, ularning bandligini ta’minlash, yosh avlodni mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini, keksa

avlod vakillarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash borasida fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining davlat va nodavlat tashkilotlari bilan o‘zaro hamkorligini mustahkamlash;
jamoat tartibi va xavfsizligini ta’minlashda, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishda, fuqarolarda qonunga hurmat hissini kuchaytirishda mahallalarning bevosita ishtirokini kengaytirish;
fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning hamda ular faoliyatini muvofiqlashtirishning samarali mexanizmlarini joriy etish, mahalla tizimida yagona huquqni qo‘llash amaliyotini ta’minlash.
Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha respublika kengashiga yuridik shaxs maqomini bergan holda uni fuqarolar yig‘inlarining uyushmasi shaklida tashkil etish nazarda tutilmoqda.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlarda tuzilgan kengashlarni esa Respublika kengashining tarkibiy tuzilmalari sifatida tashkil etish belgilandi. Kengashlarning nufuzi va maqomini oshirish, joylarda aholi tomonidan ko‘tarilayotgan masalalarni ijro hokimiyati organlarining rahbarlari e’tiboriga yetkazish va mazkur masalalarni hal etish bo‘yicha ularning bevosita ishtirokini yanada kengaytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi raisi, viloyatlar, Toshkent shahar hamda tumanlar va shaharlar hokimlari zimmasiga tegishincha Respublika kengashi, hududiy kengashlarga jamoatchilik asosida raislik qilish vazifasi yuklatildi.

Kengashlar zimmasiga yuklatilgan vazifalar ijrosini samarali ta’minlash, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, sohada amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirish bo‘yicha ishlarning samaradorligini oshirish maqsadida Respublika kengashi va hududiy kengashlar raislarining birinchi o‘rinbosarlari bir vaqtning o‘zida “Mahalla” fondining tegishincha respublika boshqaruvi hamda hududiy bo‘lim va bo‘linmalariga raislik qilishlari haqidagi tashabbus qo‘llab-quvvatlandi.
Shuningdek, Farmonda yoshlarni ona Vatanga muhabbat, xalqimizning ko‘p asrlik an’analariga hurmat ruhida tarbiyalash, mahallalarda tinchlik va osoyishtalikni ta’minlash, keksa avlod vakillarining ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash borasida joylarda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini yanada oshirish maqsadida Respublika kengashida tashkiliy ishlar va uslubiy masalalar bo‘yicha rais o‘rinbosari, shuningdek Respublika kengashi hamda hududiy kengashlarda yoshlar ishlari, diniy-ma’rifiy masalalar, keksalar va faxriylar ishlari bo‘yicha rais o‘rinbosarlari lavozimlarini, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarida esa jamoatchilik asosida faoliyat yuritadigan mahalla fuqarolar yig‘ini raisining o‘rinbosari – yoshlar masalalari bo‘yicha maslahatchi lavozimini joriy etish nazarda tutildi.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarning samarali ijrosini ta’minlash maqsadida mahalla fuqarolar yig‘ini Kengashi tarkibiga fuqarolar yig‘ini raisining o‘rinbosarlarini (fuqarolar yig‘ini raisining keksalar va faxriylar ishlari hamda yoshlar masalalari bo‘yicha maslahatchilarini), hududdagi profilaktika inspektorlarini, ta’lim muassasalari va qishloq vrachlik punktlari (oilaviy poliklinikalar) rahbarlarini kiritish va ularning o‘z faoliyati yuzasidan yilning har choragida fuqarolar yig‘ini (fuqarolar vakillarining yig‘ilishi)ga hisobot taqdim qilishlari amaliyotini joriy etish belgilab qo‘yildi.

Qayd etilgan asosiy vazifalar va yangi normalarni hayotga tatbiq etish uchun Farmon bilan kengashlar faoliyatini yanada takomillashtirish hamda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini qo‘llab-quvvatlash borasida 37 ta aniq tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadigan Kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Farmonni ijro etish doirasida “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi, “Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va bir qator boshqa qonun hujjatlariga zarur o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritiladi. Shuningdek, mutasaddi vazirlik, idora va tashkilotlar zimmasiga fuqarolar yig‘inlarining bandlikka ko‘maklashuvchi tuman (shahar) markazlari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ta’lim muassasalari hamda moliya va sog‘liqni saqlash organlari bilan o‘zaro hamkorligini nazarda tutadigan tegishli normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish vazifasi yuklandi. Bundan tashqari, mahalla fuqarolar yig‘inlarining mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal etish bo‘yicha mustaqilligini ta’minlash, o‘zini o‘zi boshqarish tizimida ortiqcha bo‘g‘inlardan voz kechish maqsadida tarkibida mahallalar tuzilgan shaharcha, qishloq va ovul fuqarolar yig‘inlarini mahalla fuqarolar yig‘inlariga birlashtirish va bo‘lish yo‘li bilan qayta tashkil etishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi.Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, bolalar sport maydonchalari, maishiy xizmat ko‘rsatish obyektlarini tashkil etish maqsadida 2017-2021-yillarga mo‘ljallangan hududiy dasturlar ishlab chiqiladi. Shuningdek, 2018-yilning 1-dekabriga qadar tumanlar va shaharlar markazlarida “Mahalla markazi” majmualari binolarini namunaviy loyihalar asosida barpo etishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Shu bilan birga, fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining zimmasiga yuklatilgan vazifalarning amalga oshirilishiga munosib hissa qo‘shgan tashabbuskor fuqarolar va jamoatchilik tuzilmalari vakillariga taqdim etiladigan “Mahalla iftixori” ko‘krak nishonini ta’sis etish nazarda tutilmoqda. Farmonda hamda u bilan tasdiqlangan Kompleks chora-tadbirlar dasturida nazarda tutilgan tadbirlarning amalga oshirilishi fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari zimmasidagi vazifalarni samarali bajarish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan o‘zaro hamkorligini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Mahalla tizimi – O‘zbekistonning boy madaniy-tarixiy merosiga asoslangan, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarishning noyob shaklidir. U nafaqat ijtimoiy boshqaruvda samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi, balki fuqarolik jamiyatini shakllantirish, jamoaviy hamjihatlik va mas’uliyatni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda mahalla tizimi xalqaro hamjamiyat tomonidan katta qiziqish bilan o‘rganilmoqda va uning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rni e’tirof etilmoqda.Ushbu tizimning xalqaro ahamiyati uning nafaqat milliy darajadagi, balki global tashabbuslardagi samaradorligini namoyon etmoqda. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Mahallada tinchlik hukm sursa, yurtimizda ham tinchlik bo‘ladi, mahalla obod etilsa, butun mamlakatimiz obodonlashadi”.[3]Mahalla shunchaki ijtimoiy institut emas, asrlar davomida milliy qadriyatlar, an’analar va ijtimoiy totuvlikning beshigi bo‘lib kelgan o‘ziga xos o‘z-o‘zini tashkil etish shaklidir. Mahalla doirasida o‘zaro yordam, mehr-shafqat, ijtimoiy mas’uliyat va yaxshi qo‘shnichilik kabi fundamental tamoyillar rivojlandi.Bu tamoyillar nafaqat mahalliy darajada, balki xalqaro maydonda ham katta ahamiyatga ega, chunki mahalla tizimi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash borasida ko‘plab mamlakatlar uchun ilhom manbaiga aylanib bormoqda. Xususan, BMTning ijtimoiy taraqqiyot va barqaror rivojlanish dasturlarida mahalliy hamjamiyatlarning ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan bo‘lib,

O‘zbekistonning mahalla modeli ushbu yo‘nalishda noyob tajriba sifatida baholanmoqda.Mahalla, ijtimoiy hayotdagi o‘z muhim o‘rnini saqlab qolgan holda, bugungi kunda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan vazifalarni bajarishni davom ettirmoqda va ijtimoiy o‘zaro aloqa hamda qo‘llab-quvvatlashning muhim vositasi hisoblanadi. Bu tuzilma nafaqat ijtimoiy himoya sohasidagi davlat dasturlarini amalga oshirishga yordam beradi, balki aholining farovonligi va barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.Mahallaning ko‘p qirraliligi uning ijtimoiy hayotning turli jihatlarini birlashtira olish qobiliyatida namoyon bo‘lishini ta’kidlash lozim. Xususan, mahalla doirasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli faoliyat, jumladan, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga hamohangdir.Yoshlarni milliy an’analarga hurmat ruhida tarbiyalash, aholining himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan tashabbuslar nafaqat O‘zbekistonning ichki siyosatida, balki global miqyosda ham tan olinmoqda. Mahalla tizimi tajribasi, uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi roli xalqaro hamjamiyat tomonidan barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi muvaffaqiyatli namuna sifatida baholanmoqda.Mahalla tizimining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash borasidagi faoliyati xalqaro darajada kambag‘allikni kamaytirish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan global strategiyalarga uyg‘undir .Mahallalarni qo‘llab-quvvatlashni yanada takomillashtirish, ularning faoliyatini samarali tashkil etish va “mahallabay” dasturida ishtirok etayotgan mas’ul shaxslarning o‘zaro hamkorligini ta’minlash, shuningdek, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 127-moddasiga muvofiq, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularning qonunda belgilangan vakolatlarini ro‘yobga chiqarishiga ko‘maklashish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Jamiyatda mahalla institutining rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birlamchi bo‘g‘in sifatida faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni asosida O‘zbekiston mahallalari uyushmasi tuzildi. Mahallaning ushbu o‘ziga xos tizimi xalqning aniq ehtiyojlariga javob berib, Barqaror rivojlanish maqsadlarini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.Shu bilan bir qatorda, “Mahalla beshligi” tizimi o‘zini samarali boshqaruv vositasi sifatida namoyon etib, uning yanada rivojlanishi va kengayishiga olib keldi. Shu bois uning tarkibiga soliq idoralari xodimlari va ijtimoiy xodimlar kiritilib, “mahalla yettiligi” tizimiga aylantirish to‘g‘risida qaror qabul qilindi. Ushbu o‘zgartirish ma’muriy nazoratni kuchaytirish va soliq to‘lovchilar bilan o‘zaro hamkorlikni yaxshilashga, shuningdek, mahallalar darajasida yanada samarali ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.Mahalla tizimining bunday yangilanishi xalqaro darajada ham e’tiborga olinmoqda. Aksariyat davlatlar mahalliy boshqaruvning samaradorligini oshirish va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash maqsadida O‘zbekistonning mazkur tajribasini o‘rganmoqda. Ma’muriy nazoratning kuchaytirilishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning samarali tashkil etilishi xalqaro darajada jamiyatni barqaror rivojlantirishda muhim omil sifatida qaraladi. Shu bilan birga, soliq idoralari va ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlikning yangicha tizimi ham jamiyatning faol va mas’ul ishtirokini ta’minlashga xizmat qiladi.
Binobarin, 2024-yil 1-yanvardan mamlakatimizning barcha tuman va shaharlarida “mahalla byudjeti” tizimi joriy etildi. Ushbu tashabbus mahalliy hamjamiyatlarning moliyaviy avtonomiyasini mustahkamlashga, ularga o‘z mablag‘larini boshqarish va taqsimlashda ko‘proq erkinlik berishga qaratilgan.

Bunday yangicha tizimning joriy etilishi mahallalarning moliyaviy resurslardan samarali foydalanishi uchun mas’uliyatini oshiradi, shuningdek, joylarda byudjetni boshqarishda shaffoflik va hisobdorlikni ta’minlaydi. Mahalla byudjeti tizimi, shubhasiz, mahalliy miqyosda moliyaviy mustaqillik va samaradorlikni ta’minlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, xalqaro standartlar va amaliyotlar bilan uyg‘undir. Ayni tashabbus mahallalar o‘z mablag‘larini samarali boshqarish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishida ham muhim rol o‘ynaydi.Qolaversa, bugungi kunda O‘zbekiston mahallalari uyushmasi shafeligida mahallalar faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ixtisoslashtirilgan jamg‘arma faol ish olib bormoqda. Jamg‘armaning asosiy vazifasi – keng ko‘lamli tashabbuslarni amalga oshirish, shu jumladan, infratuzilmani rivojlantirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilash, shuningdek, fuqarolarning mahalliy aholini boshqarishda faol ishtirok etishiga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaratish uchun mahallalarni moliyaviy va tashkiliy jihatdan qo‘llab-quvvatlashdan iborat.Jamg‘arma mahallalarga kommunal xizmatlarni yaxshilash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash yoki jamoat xavfsizligini ta’minlash kabi aholi duch keladigan eng dolzarb muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan resurslarni taqdim etadi. Shu ma’noda, har bir mahalla o‘z fuqarolarining kundalik ehtiyojlarini qondirish uchun mablag‘larni mustaqil ravishda taqsimlash imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa hayot sifati va umuman ijtimoiy barqarorlikni yaxshilashga yordam beradi.Mahallalarning faoliyati ijtimoiy tahdidlarga tezkorlik bilan javob qaytarish, aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash va ijtimoiy ta’minot darajasini oshirish imkonini beradi. Bu jarayonda amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida infratuzilmani rivojlantirish, mahalliy hokimiyat organlari bilan ishlashni muvofiqlashtirish va joylarda shaffoflik hamda samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilg‘or boshqaruv usullarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda.Shu ma’noda, O‘zbekiston Prezidentining “Ishlar to‘g‘ri tashkil etilgan, fuqarolar bilan yaqin hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan mahallada hamjihatlik va mehr-oqibat muhiti qaror topadi, noxush holatlar yuzaga kelmaydi”, degan so‘zlari mahalla institutini rivojlantirish va mustahkamlashda ishtirok etayotgan barchaga amaliy qo‘llanma bo‘lishi lozim. Ushbu fikrlar nafaqat ma’muriy boshqaruv, balki fuqarolar bilan faol hamkorlik qilish muhimligini ta’kidlaydi, bu esa o‘zaro ishonch, ijtimoiy adolat va ijtimoiy farovonlik muhitini yaratishga yordam beradi.

Shunday qilib, Yangi O‘zbekistonda mahalla tizimi, o‘zini o‘zini boshqarish va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan mavjud dasturlar orqali, mamlakatning global miqyosda barqaror rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga hissa qo‘shmoqda. Bu tizim, shuningdek, xalqaro hamkorlik va mamlakatning global taraqqiyotga integratsiyasini o‘rnatishga yo‘naltirilgan ishlarning samarali olib borilishiga xizmat qilayotir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Karimov I. A., Bizdan ozod vaobod Vatan qolsin, T., 1996; Malitskiy N. G., Toshkent mahalla va mavzelari, T., 1996; Mahalla: o‘zini o‘zi boshqarish huquqiy kafolati (qonunchilik va me’yoriy hujjatlar to‘plami), T., 1999; Toshkent mahallalari: an’analar va zamonaviylik, T., 2002.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni har tomonlama qo’llab quvvatlash va ijtimoiyfaolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"2021-yilPF-6260-sonli farmoni
3. Inson huquqlari bo’yicha O’zbekiston Respublikasi Milliy markazi rasmiy veb-sayti

XX ASRDA XORAZM VOHASI AHOLISI KUNDALIK HAYOTIDA TABIATNI ASRASH MASALALARI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Ro'zimova Mohira Dilshod qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr davomida Xorazm vohasida yashagan aholi kundalik hayotida tabiatni asrashga oid qarashlar, urf-odatlar va amaliy faoliyat tahlil qilinadi. Tadqiqotda voha aholisi uchun suv, yer, o‘simlik va hayvonot dunyosining tutgan o‘rni, ularni muhofaza qilishga qaratilgan an’anaviy bilimlar hamda sovet davrida yuz bergan ekologik o‘zgarishlarning mahalliy turmush tarziga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi, dehqonchilik tajribasi va ijtimoiy munosabatlar orqali tabiatga ehtiyotkorona munosabat shakllanganligi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Xorazm vohasi, kundalik hayot, tabiatni asrash, ekologik madaniyat, suv resurslari, an’anaviy bilimlar.

Annotatsiya. This article analyzes the views, customs, and practical activities of the Khorezm oasis population in their daily lives, including their practices and practices of nature conservation. The study examines the role of water, land, flora, and fauna for the oasis population, traditional knowledge aimed at their protection, and the impact of environmental changes during the Soviet era on local lifestyles. It also demonstrates on a scientific basis that a careful attitude to nature was formed through folk folklore, farming experience, and social relations.

Keywords: Khorezm oasis, daily life, nature conservation, ecological culture, water resources, traditional knowledge

Аннотация. В данной статье анализируются взгляды, обычаи и практическая деятельность населения Хорезмского оазиса в их повседневной жизни, включая их практики и методы охраны природы. Исследование рассматривает роль воды, земли, флоры и фауны для населения оазиса, традиционные знания, направленные на их защиту, и влияние изменений окружающей среды в советскую эпоху на образ жизни местного населения. Также на научной основе показано, что бережное отношение к природе сформировалось благодаря народному фольклору, сельскохозяйственному опыту и социальным связям.

Ключевые слова: Хорезмский оазис, повседневная жизнь, охрана природы, экологическая культура, водные ресурсы, традиционные знания

XX asr Markaziy Osiyo xalqlari hayotida tub ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar davri bo‘ldi. Xususan, Xorazm vohasi aholisi uchun tabiat bilan uyg‘un yashash masalasi kundalik turmushning ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Cho‘l va voha hududlarining kesishgan nuqtasida joylashgan Xorazmda suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish hayot-mamot masalasi hisoblangan. Shu bois aholi ongida tabiatni asrash nafaqat xo‘jalik zarurati, balki axloqiy va madaniy qadriyat sifatida shakllangan. Mazkur maqolada XX asr davomida Xorazm vohasi aholisi kundalik hayotida tabiatni asrash masalalari tarixiy va madaniy jihatdan tahlil qilinadi.

Xorazm vohasida yashovchi aholi asrlar davomida Amudaryo suvi bilan bog‘liq murakkab sug‘orish tizimini yaratgan. XX asr boshlarida ham suvni tejab ishlatish, ariqlarni toza saqlash, suvni behuda oqizmaslik kabi qoidalar qat’iy amal qilinadigan me’yorlar bo‘lgan. Suv bilan

bog‘liq ishlarda jamoaviy mas’uliyat ustuvor bo‘lib, har bir xonadon umumiy manfaati yo‘lida o‘z hissasini qo‘shgan[32]. Bu holat tabiatni asrashning muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lgan.

XX asr 30 yillar o'rtalaridan boshlab, Quyi Amudaryo xududida temir davrida aholi tomonidan bunyod qilingan arxeologik yodgorliklarni ro'yxatga olish, ularni kartografiyasini tuzish ishlari olib borildi, ba'zilarida esa qazishma ishlari olib borilishi natijasida noyob moddiy va ma'naviy ashyolar olingan. S.P.Tolstov, M.A.Itina, B.I.Vaynberg, D.Durdiyev, S.Bolelov, R.Baratov, Q.Sobirov, X.Matyaqubov tadqiqotlarida mil.avv.X-V asrlarga oid arxeologik yodgorliklarni topografik joylashishi, qurilish uslublari, mudofaa inshootlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlar qayd qilingan. Xorazm vohasida mil.avv.I ming yillik boshlari va o'rtalari arxeologik yodgorliklarning ziroatkor aholi tomonidan qad ko'tarilishi ikki tarixiy davrga ajratgan xolda, ularning joylashish xususiyatlarini yoritish mumkin.

- Birinchi tarixiy davr mil.avv-gi X-VI asr birinchi yarmi:

-Ikkinchi tarixiy davr mil.avv-gi VI-IV asrlarda shaxarlar maqomiga ega bo'lgan Ko'zaliqir ilk madaniy qatlamli Bazarqalani jalb kilishi mumkin.Ko'zaliqir to'rt tomoni uch yo'lakli mudofaa devor o'rab olinishi (1000x400m) to'g'riburchak burji va nayza o'qli shinaklarga ega ekanligi eslab o'tiladi. Kuzaliqir 40 gektarni egallab, u aholi chorva mollari saqlanishiga mo'ljallangan. Shu bilan birga Kuzaliqirdan 20 km uzoqlikda baland qirida joylashgan Qalaliqir maydon xajmi 70 ga rejaviy tuzilishi to'g'riburchak.Qalaliqir yodgorligi ikki qator mudofaa devor bilan o'rab olinganligi, yodgorlik sharqiy janubiy va g'arbiy devorlari o'rtasida kirish qismi joylashgan, oldi maydoni bir tirsakli to'g'riburchak labirint joylashganligi, tashqi devor yon bo'ylab, oldinga o'sib chiqqan to'g'riburchak burjlari qayd qilinib, mil. avv VI-IV asrlarga oid bo'lganligi qayd qilingan.
Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Amudaryo Dovdon irmog'i quyi xavzasida Qang'aqirda shu atamada turar-joy yodgorlik barpo qilinib, mil.avv.VII-VI asr o'rtalariga oidligi qayd qilingan. Yodgorlik yer sathidan 20 m balandlikka qad ko'tarilgan . B.I.Vaynberg Ko'zaliqir yodgorligidan 20 km janubi-g'arbiy xududda Davdon irmogi kuyi xavzasida joylashgan Quyisoy turar - joyi (12 ga) balandlikda bino qilingan, mil.avv.VII-VI asrlarga oid bo'lgan.

XX asr 70-80 yillarida O.A.Vishnevskaya Kuzaliqirda qazishma ishlarini olib borishi natijasida, uning topografik joylashishi (25 ga), uch qatorli yo'lakli devor emas, yulakli ikki qator paxsa va to'g'riburchak xom g'ishtdan devor yodgorlikni o'rab olganligi, tashqi devor yarim aylana burji oralig'i 36 m. Yarim aylana burjlar devordan old tomonga o'sib chiqishi-6 m, devor va burjlar to'g'ri burchak shinaklarga ega ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, yodgorlik ichki qismida 20 ta uy-xonalari, arxeologik jixatidan o'rganilgan. Yodgorlik ichki "yuqori" va "pastki" qismlardan iborat bo'lgan.

S.B.Bolelov Xumbuztepada qazishma ishlari olib borilishi munosabati bilan uning atrofida mil.avv.VII asr oxiri -V asrlargacha mansub bo'lgan Qoratosh va Toshsoqa yodgorliklari mikrovohalar faoliyat olib borishini qayd qilgan.

Yerga munosabat ham Xorazm aholisi kundalik hayotida alohida o‘rin tutgan[33]. Dehqonlar yerga tirik mavjudot sifatida qarab, uni ortiqcha zo‘riqtirmaslikka harakat qilganlar. Almashlab ekish, yerga dam berish, sho‘rlanishning oldini olish uchun maxsus agrotexnik usullardan foydalanish

[32] Xo‘janiyozov G. Xorazm vohasi tarixi va madaniyati Urganch 2005 34-b

[33] Abdullayev A. Markaziy Osiyoda ekologik muammolar Toshkent 2010, 23-b

keng tarqalgan. Bu tajribalar ilmiy asosga ega bo‘lmagan bo‘lsa-da, uzoq yillik kuzatuv va amaliy bilimlarga tayangan holda shakllangan.

XX asrda Xorazm vohasi aholisi kundalik hayotida tabiatni asrash masalalari

Tabiat elementi	Asrash shakllari	Kundalik hayotdagi amaliyot	XX asrdagi davr	Ijtimoiy va ekologik ahamiyati
Suv resurslari	Suvni tejash, ariqlarni tozalash	Navbat bilan sug‘orish, suvni isrof qilmaslik	XX asr boshi – oxiri	Ekologik muvozanat va jamoaviy mas’uliyatni ta’minlash
Yer va tuproq	Yerga ehtiyotkor munosabat	Almashlab ekish, sho‘rlanishga qarshi choralar	XX asr davomida	Hosildorlikni saqlash va barqaror dehqonchilik
O‘simliklar	Daraxtlarni asrash va ko‘paytirish	Mevali daraxtlarni kesmaslik, parvarishlash	XX asrning birinchi yarmi	Tabiiy muhitni muhofaza qilish va oziq-ovqat xavfsizligi
Chorva va hayvonot	Me’yoriy foydalanish	Chorvani haddan tashqari boqmaslik	XX asr davomida	Biologik xilma-xillikni saqlash
Ekologik madaniyat	An’anaviy qarashlar va urf-odatlar	Tabiatga zarar yetkazmaslikka da’vat	XX asr	Ekologik ong va madaniyatni shakllantirish

O‘simlik va daraxtlarni asrash masalasi ham aholi ongida muhim qadriyat hisoblangan. Mevali daraxtlarni kesish nomaqbul ish sanalib, ularni parvarish qilish savobli amal sifatida talqin etilgan. Ayniqsa, tut, o‘rik va anor kabi daraxtlar nafaqat oziq-ovqat manbai, balki mahalliy ekologik muvozanatni saqlovchi omil sifatida qadrlangan. Xalq orasida tabiatga zarar yetkazgan odamni qoralovchi qarashlar mavjud bo‘lib, bu holat ekologik madaniyatning shakllanganidan dalolat beradi[34].

XX asrning ikkinchi yarmida sovet davrida olib borilgan yirik irrigatsiya loyihalari va paxta yakkahokimligi siyosati Xorazm vohasining ekologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi[35]. Suv resurslaridan haddan tashqari foydalanish, yerlarning sho‘rlanishi va biologik xilma-xillikning kamayishi aholi kundalik hayotida sezilarli muammolarni keltirib chiqardi. Shunga qaramay, mahalliy aholi o‘zining an’anaviy tabiatni asrashga doir qarashlarini saqlab qolishga harakat qildi. Bu jarayon kundalik turmushda suvni tejash, chorvani me’yorida boqish va tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish orqali namoyon bo‘ldi.

Xulosa qilib aytganda, XX asrda Xorazm vohasi aholisi kundalik hayotida tabiatni asrash masalalari chuqur tarixiy va madaniy ildizlarga ega bo‘lgan. Suv, yer va o‘simlik dunyosiga

[34] Jabborov I. O‘zbek xalqining etnografiyasi Toshkent 1994, 123-b
[35] Tolstov S. P. Qadimgi Xorazm madaniyati Moskva 1948, 23-b

nisbatan ehtiyotkorona munosabat aholi turmush tarzining ajralmas qismi sifatida shakllangan. Ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar va ekologik muammolarga qaramay, mahalliy aholining tabiatni muhofaza qilishga doir an’anaviy qarashlari saqlanib qolgan. Ushbu tajribalar bugungi kunda ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim tarixiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I. A. O‘zbekistonning tarixiy-madaniy merosi va ekologik taraqqiyot masalalari Toshkent 1998
2. Xo‘janiyozov G. Xorazm vohasi tarixi va madaniyati Urganch 2005 34-b
3. Tolstov S. P. Qadimgi Xorazm madaniyati Moskva 1948, 23-b
4. Jabborov I. O‘zbek xalqining etnografiyasi Toshkent 1994, 123-b
5. Abdullayev A. Markaziy Osiyoda ekologik muammolar Toshkent 2010, 23-b

XORAZM OKRUGINING IJTIMOIY-IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI (1925-1940-YILLAR)

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
To‘raboyeva Laylo Sherzod qizi
E-mail: turaboyevalaylo@gmail.com
Тел: 998943112402

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1925-1940-yillarda Xorazm okrugining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotida yuz bergan muhim o‘zgarishlar ilmiy-tarixiy asosda tahlil qilinadi. Sovet hokimiyatining o‘rnatilishi, ma’muriy-boshqaruv tizimidagi islohotlar, qishloq xo‘jaligida kollektivlashtirish siyosati, sanoatning shakllanishi hamda madaniy-ma’rifiy jarayonlarning rivoji yoritilgan. Shuningdek, mazkur davrda amalga oshirilgan siyosiy-iqtisodiy tadbirlarning mahalliy aholi turmush tarziga, ijtimoiy tuzilishga va milliy madaniyatga ko‘rsatgan ta’siri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Xorazm okrugi, sovet hokimiyati, kollektivlashtirish, paxtachilik, sanoatlashtirish, madaniy siyosat, repressiyalar.

Аннотация: В данной статье на научно-исторической основе анализируются важные изменения, произошедшие в социально-экономической и культурной жизни Хорезмского округа в 1925-1940 годах. Освещены вопросы установления Советской власти, реформы административно-управленческой системы, политики коллективизации в сельском хозяйстве, становления промышленности и развития культурно-просветительских процессов. Также раскрывается влияние политико-экономических мероприятий, осуществленных в этот период, на образ жизни местного населения, социальную структуру и национальную культуру.

Ключевые слова: Хорезмский район, советская власть, коллективизация, хлопководство, индустриализация, культурная политика, репрессии.

Abstract: This article analyzes important changes in the socio-economic and cultural life of the Khorezm district in 1925-1940 on a scientific and historical basis. The issues of establishing Soviet power, reforming the administrative and management system, the policy of collectivization in agriculture, the formation of industry and the development of cultural and educational processes are covered. It also reveals the impact of political and economic measures carried out during this period on the lifestyle of the local population, social structure and national culture.

Key words: Khorezm district, Soviet power, collectivization, cotton growing, industrialization, cultural policy, repression.

1925-1940-yillar Xorazm hududi uchun tub burilishlar va jadal o‘zgarishlar davri bo‘lib, bu yillar Sovet hokimiyati tarkibida yangi boshqaruv, iqtisodiy modernizatsiya, ijtimoiy struktura va madaniy muhitning qayta shakllanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda Xorazm okrugi (keyinchalik viloyat) Sovet siyosati markazlashuvi, kollektivlashtirish siyosati va madaniy modernizatsiyaning faol tadbiqi orqali tubdan o‘zgardi.

1924-yil oktabr oyida O‘rta Osiyoda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanish natijasida qadimiy Xorazm xonligi hududi bir necha respublika o‘rtasida taqsimlandi [1]. O‘zbekiston SSR tarkibida Xorazm okrugi tashkil etildi va uning markazi Urganch shahri etib belgilandi. Okrug Amudaryo vodiysining quyi qismida joylashgan bo‘lib, Qoraqalpog‘iston, Buxoro va Turkmaniston bilan chegaradosh edi.

1925-yilda Xorazm okrugi tarkibida 9 ta tuman (Urganch, Xonqa, Xiva, Gurlan, Bog‘ot, Qo‘shko‘pir, Hazorasp, Yangiariq va Shovot) mavjud edi [2]. Okrug maydoni taxminan 16 ming kvadrat kilometrni tashkil etib, aholisi 400 mingdan ortiq kishiga yetardi. Ma’muriy tuzilma sovet hokimiyatining markazlashgan boshqaruv tamoyillariga muvofiq qurildi: okrug ijroiya qo‘mitasi (OIQ), tuman va qishloq sovetlari tizimi joriy etildi.

Yangi boshqaruv apparatida mahalliy aholi vakillarining soni asta-sekin oshib bordi. 1925-yilda okrug rahbariyatida asosan tashqaridan kelgan xodimlar ishlagan bo‘lsa, 1930-yillarga kelib mahalliy kadrlar salmog‘i sezilarli darajada o‘sdi. Shu bilan birga, boshqaruv tizimi to‘liq markazlashgan bo‘lib, barcha muhim qarorlar Toshkent va Moskva orqali qabul qilinardi.

Xorazm okrugining asosiy iqtisodiy tarmog‘i qishloq xo‘jaligi bo‘lib, aholining 90 foizdan ortig‘i shu sohada bandligi bilan ajralib turardi [3]. Mintaqada an’anaviy suv xo‘jaligi tizimi mavjud bo‘lib, Amudaryo va uning irmoqlari orqali sug‘oriladigan yerlar asosiy dehqonchilik zonalarini tashkil etardi. Asosiy ekinlar paxta, bug‘doy, sholi va polizchilik mahsulotlari edi.

1920-yillarning oxiridan boshlab sovet hukumati qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish siyosatini amalga oshirdi. 1929-yilda Xorazm okrugida birinchi kolxozlar tashkil etila boshlandi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 1930-yilda okrugda 78 ta kolxoz mavjud bo‘lib, ularda 6 ming xo‘jalik birlashgan edi. 1935-yilga kelib kollektivlashtirish asosan yakunlandi va okrugdagi dehqon xo‘jaliklarining 85 foizdan ortig‘i kolxozlar tarkibiga kiritildi.

Kollektivlashtirish jarayoni ko‘plab ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqardi. Mahalliy dehqonlar kollektiv xo‘jaliklarni qabul qilishda qiynalgan edi, chunki bu ularning an’anaviy turmush tarziga zid edi. Ko‘plab boy dehqonlar (“quloqlar”) mulklaridan mahrum qilindi va surgun etildi. 1932-1933-yillarda ocharchilik ham katta zarar yetkazdi, natijada minglab odam halok bo‘ldi [4].

Shu bilan birga, 1930-yillarning ikkinchi yarmida qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi asta-sekin barqarorlasha boshladi. Yangi irrigatsiya inshootlari qurildi, traktorlar va boshqa qishloq xo‘jaligi texnikalari joriy etildi. Paxta yetishtirish hajmi ortdi va Xorazm okrugi O‘zbekistonning yirik paxta yetkazib beruvchi hududlaridan biriga aylandi. 1940-yilda okrugda 110 ta kolxoz va 4 ta sovxoz faoliyat ko‘rsatib, 42 ming gektar yerda paxta yetishtirildi [5].

1925-yilda Xorazm okrugida sanoat deyarli rivojlanmagan holda edi. Asosan mayda-chuyda hunarmandchilik va qo‘l mehnati ustunlik qilardi. Biroq 1930-yillarda sovet hukumatining sanoatlashtirish siyosati doirasida okrugda ham sanoat korxonalari qurilishini boshlandi [6].

Birinchi navbatda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash korxonalari yaratildi. Urganchda va Xivada paxta tozalash zavodlari, non va yog‘-moy korxonalari, g‘isht zavodlari qurildi. 1935-yilga kelib okrugda 15 ta yirik va o‘rta sanoat korxonasi faoliyat ko‘rsatdi. Ular asosan qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq mahsulotlar ishlab chiqardi.

Sanoatning rivojlanishi yangi ishchi sinfi shakllanishiga olib keldi. 1930-yillarning oxirida okrugda 3 mingga yaqin sanoat ishchilari mavjud edi. Sanoat korxonalarida ishlaydigan mahalliy aholining ulushi asta-sekin oshib bordi. Ular zavodlarda kasbiy tayyorgarlik kurslaridan o‘tib, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishdi.

Sovet hokimiyati madaniy-ma’rifiy sohasida ham keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirdi. 1920-yillarning oxiridan boshlab okrugda savodsizlikka qarshi kompaniya olib borildi. 1926-yilda Xorazm okrugida faqat 7-8 foiz aholi o‘qiy-yoza bilgan bo‘lsa, 1939-yilga kelib bu ko‘rsatkich 70 foizga yetdi [7].

Ta’lim tizimi tubdan o‘zgartirildi. An’anaviy maktablar (maktab va madrasa) yopildi va ularning o‘rniga sovet maktablari ochildi. 1925-yilda okrugda 45 ta boshlang‘ich maktab mavjud bo‘lib, ularda 3 ming o‘quvchi tahsil olgan bo‘lsa, 1940-yilga kelib maktablar soni 180 taga, o‘quvchilar soni esa 25 ming kishiga yetdi [8]. Urganchda o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi muassasalari ham ochildi.

1929-yilda lotin alifbosiga o‘tish amalga oshirildi, bu jarayon madaniy hayotda katta o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Okrugda gazeta va jurnallar nashr etila boshlandi. Urganchda va Xivada teatrlar, kutubxonalar, klub va o‘qish xonalari ochildi. 1930-yillarda birinchi kino teatrlari paydo bo‘ldi.

Sog‘liqni saqlash tizimi ham rivojlandi. 1925-yilda okrugda faqat 2 ta shifoxona va 12 nafar shifokor mavjud bo‘lsa, 1940-yilga kelib 28 ta shifoxona, 15 ta feldsher-akusherlik punkti va 85 nafar shifokor faoliyat yuritdi. Bu aholi sog‘lig‘ini yaxshilashga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Biroq madaniy siyosatning salbiy tomonlari ham mavjud edi. An’anaviy madaniy qadriyatlar, diniy turmush tarzi va milliy urf-odatlarga qarshi kurash olib borildi. Ko‘plab masjidlar yopildi, diniy arboblar ta’qib qilindi. Milliy ziyolilar repressiyaga uchradi.

1930-yillarning ikkinchi yarmida Sovet Ittifoqida keng miqyosli siyosiy repressiyalar boshlandi va Xorazm okrugi ham bu jarayondan chetda qolmadi. 1937-1938-yillarda “xalq dushmanlari”ga qarshi kompaniya doirasida okrug rahbariyati, ziyolilari, diniy arboblari va “quloqlar” ta’qib qilindi.

Arxiv ma’lumotlariga ko‘ra, 1937-1938-yillarda Xorazm okrugida minglab odam hibsga olindi, ularning yuzdan ortig‘i o‘lim jazosiga hukm qilindi yoki uzoq muddatli qamoq jazosiga mahkum etildi. Repressiyalar okrug rahbariyati, ta’lim va madaniyat xodimlariga alohida kuchli zarba berdi. Ko‘plab tajribali rahbarlar, o‘qituvchilar, yozuvchilar va shoirlar “millatchi”, “xalq dushmani” deb ayblandi [9].

Siyosiy repressiyalar okrug ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Kadrlar tanqisligi, rahbariyatning tez-tez almashishi, xalq orasida qo‘rquv muhiti iqtisodiy samaradorlikni pasaytirdi. Madaniy hayotda ham taraqqiyot sekinlashdi, chunki ko‘plab iste’dodli kishilar yo‘qotildi.

1925-1940-yillar Xorazm okrugi tarixida tub o‘zgarishlar davri bo‘ldi. Ushbu davrda sovet hokimiyatining o‘rnatilishi, yangi ma’muriy-boshqaruv tizimining shakllanishi, kollektivlashtirish

va sanoatlashtirish jarayonlari, madaniy-ma’rifiy islohotlar amalga oshirildi. Bu o‘zgarishlar okrugning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi.

Ijobiy natijalar sifatida quyidagilarni ta’kidlash mumkin: savodxonlik darajasining sezilarli oshishi, sog‘liqni saqlash tizimining rivojlanishi, sanoat korxonalarining yaratilishi, yangi infrastrukturaning barpo etilishi. Ma’lum ma’noda bu jarayonlar mintaqani zamonaviylashtirish yo‘lida muhim qadamlar bo‘ldi.

Biroq bu davrda sodir bo‘lgan salbiy hodisalarni ham inkor etib bo‘lmaydi. Kollektivlashtirish jarayonida minglab oilalar mulkdan mahrum bo‘ldi va og‘ir azoblarga duch keldi. 1932-1933-yillardagi ocharchilik katta insoniy yo‘qotishlarga olib keldi. 1930-yillarning ikkinchi yarmidagi siyosiy repressiyalar okrugning eng yaxshi kadrlarini yo‘qotdi. An’anaviy madaniy qadriyatlar va diniy hayot kuchli ta’qib qilindi.

Umuman olganda, 1925-1940-yillar Xorazm okrugi uchun ziddiyatli davr bo‘ldi. Bir tomondan, u modernizatsiya va rivojlanishning boshlanishi edi. Boshqa tomondan, bu o‘zgarishlar og‘ir insoniy narxda amalga oshirildi va mahalliy aholining an’anaviy turmush tarziga kuchli zarba berdi. Ushbu davrni to‘g‘ri baholash uchun uning ijobiy va salbiy tomonlarini bir vaqtda hisobga olish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat Arxivi (O‘ZMDA). F. 837, Op. 1, D. 125.
2. Xorazm viloyati Davlat Arxivi (XVDA). F. 23, Op. 1, D. 456.
3. O'zbekiston SSR tarixi. 3-jild. – Toshkent: Fan, 1968. – 450 b.
4. Karimov I.A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
5. Alimova D.A. O‘zbekiston tarixi: eng qadimgi davrlardan to XX asr boshlarigacha. – Toshkent: Fan, 2010.
6. Aminov A.M., Babaxo‘jayev M.A. Kollektivlashtirish: voqea va saboqlar. – Toshkent: O'zbekiston, 1991.
7. Usmanov Q. O‘zbekistonda milliy-hududiy chegaralanish. – Toshkent: Sharq, 2002.
8. Abdullayev R.M. O‘zbekistonda ma’rifat va madaniyat tarixidan. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
9. Haydarov G.X. Xorazm tarixi: ma’ruza matnlari. – Urganch: Xorazm, 2005.

XORAZMDA SOVET DAVRI MADANIYAT TIZIMINING SHAKLLANISHI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish
metodikasi (tarix) yo‘nalishi magistranti
Ibragimova A’lo Romonbergan qizi
E-mail: aloibragimovaa@gmail.com
Тел: 998 94 234 33 55

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazmda sovet davrida madaniyat tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. XX asr boshlaridan boshlab mintaqada sovet hokimiyatining o‘rnatilishi natijasida ta’lim, matbuot, teatr, kino va boshqa madaniy muassasalarning tashkil etilishi jarayoni yoritilgan. Shuningdek, Ikkinchi jahon urushi yillarida Xorazm madaniyat muassasalarining “hamma narsa front uchun” shiori asosida faoliyat yuritishi, ayollar va yoshlarning madaniy-ijtimoiy hayotdagi faolligi, matbuot va teatrning safarbarlikdagi

roli tarixiy manbalar asosida tahlil etilgan. Maqolada sovet mafkurasi ta’sirida shakllangan madaniyat tizimining Xorazm jamiyati hayotidagi ahamiyati va o‘ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: sovet davri madaniyati, Xorazm madaniyat tizimi, sovet mafkurasi, ta’lim va maorif, matbuot va propaganda, teatr va kino, urush davri madaniyati, ayollar faolligi

Аннотация: В данной статье анализируются этапы формирования и развития системы культуры в Хорезме в советский период. Освещается процесс создания в регионе образовательных учреждений, печати, театра, кино и других культурных организаций в результате установления советской власти с начала XX века. Кроме того, на основе исторических источников рассматривается деятельность культурных учреждений Хорезма в годы Второй мировой войны под лозунгом «всё для фронта», активность женщин и молодежи в культурной и общественной жизни, роль печати и театра в мобилизации. В статье раскрывается значимость и особенности системы культуры, сформированной под влиянием советской идеологии, в жизни хорезмского общества.

Ключевые слова: культура советского периода, культурная система Хорезма, советская идеология, образование и просвещение, печать и пропаганда, театр и кино, культура военного времени, участие женщин.

Annotation: This article analyzes the formation and development stages of the cultural system in Khorezm during the Soviet era. From the early 20th century, the process of establishing educational institutions, press, theater, cinema, and other cultural organizations in the region as a result of the establishment of Soviet power is covered. In addition, based on historical sources, the article examines how Khorezm cultural institutions operated during World War II under the slogan “everything for the front,” the activity of women and youth in cultural and social life, and the role of the press and theater in mobilization. The article highlights the significance and distinctive features of the cultural system shaped under Soviet ideology in the life of Khorezm society.

Keywords: Soviet-era culture, Khorezm cultural system, Soviet ideology, education and enlightenment, press and propaganda, theater and cinema, wartime culture, women’s participation.

XX asr boshlarida Xorazm mintaqasi an’anaviy madaniyat va diniy ta’lim tizimi bilan ajralib turardi. Madaniy hayotning markazida madrasalar, maktablar, xalq og‘zaki ijodi, o‘yinlar va urf-odatlar turardi. 1917 yil inqilobi va keyingi siyosiy o‘zgarishlar Xorazmda ijtimoiy hayotni tubdan o‘zgartirib, sovet hokimiyati o‘rnatilishiga yo‘l ochdi. Sovet davri madaniyat tizimi mazkur mintaqada 1920-yillardan boshlab tizimli ravishda shakllana boshladi. Bu jarayonda ta’lim, matbuot, teatr, kino, kutubxonalar va boshqa madaniy muassasalar tashkil etildi. Sovet hukumatining madaniyat siyosati xalqni ideologik ravishda tarbiyalash va iqtisodiy ishlab chiqarishga safarbar qilishga yo‘naltirilgan edi. Shu sababli Xorazmda madaniyat tizimi faqat badiiy yoki ma’rifiy soha sifatida emas, balki siyosiy vosita sifatida ham rivojlantirildi.

Sovet hokimiyati o‘rnatilganidan keyingi yillar Xorazmda madaniyat sohasida tub o‘zgarishlar davri bo‘ldi. 1920-yillar mintaqada ta’lim va madaniyatni modernizatsiya qilish, sovet mafkurasini keng targ‘ib qilish, eski diniy va milliy an’analarni yangilash yoki yo‘q qilish siyosati asosida o‘tgan. Ta’lim tizimi kengaytirildi, maktablar ochildi va internatlar tashkil etildi. 1930 yilda majburiy boshlang‘ich ta’lim joriy etildi, bu esa yosh avlodni sovet g‘oyalari asosida tarbiyalashga xizmat qildi. Shu davrda diniy ta’lim o‘rnini davlat ta’limi egalladi, va bu o‘z navbatida Xorazm jamiyatining ijtimoiy hayotini tubdan o‘zgartirdi.

1920-yillar oxiri va 1930-yillar boshida madaniyat sohasida yangi shakllar paydo bo‘ldi. Matbuot tarmog‘i kengaydi, teatr va kino faoliyati rivojlana boshladi. Bu davrda madaniyatning asosiy maqsadi sovet g‘oyalarini ommaga yetkazish, yangi “sovet insoni” tasvirini yaratish va jamiyatni yangi iqtisodiy va siyosiy tizimga moslashtirish edi. Xorazmda madaniyat tizimi bir tomondan milliy urf-odatlarni saqlab qolishga harakat qilar, ikkinchi tomondan sovet mafkurasi bilan uyg‘unlashgan yangi madaniyatni yaratishga intilardi.[1]

Xorazmda sovet davri madaniyat tizimining shakllanishida foto va kino san’ati muhim rol o‘ynadi. XX asr boshlarida Xorazmda madaniyat va ma’rifat sohasida ilk yirik yangiliklardan biri 1907–1908 yillarda sodir bo‘ldi. Bu yillarda Moskvadan va Peterburgdan teleskop, grammofon, foto va kino asboblari olib kelinib, fotolaboratoriya tashkil etildi.[2] Ushbu fotolaboratoriya Xorazmda fotokinostudiya vazifasini bajardi. Bu davrda “O‘rta Osiyo me’moriy yodgorliklari”, “Turkiston ko‘rinishlari”, “Xiva va xivaliklar” kabi qisqa filmlar yaratilgan bo‘lib, ular orqali vatanparvarlik va ma’rifatparvarlik g‘oyalari targ‘ib qilindi. Shu bilan birga, Xorazm xalqi urf-odatlarini ifodalovchi mingga yaqin fotosurat yaratilgan. Bu davrda kino va foto san’ati nafaqat estetik, balki siyosiy maqsadlarda ham ishlatilgan. Kino orqali sovet hokimiyati o‘z siyosiy g‘oyalarini, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni keng targ‘ib qildi. Foto va kino materiallari ko‘plab odamlar hayotini yoritib, ularni yangi tartibga moslashishga undadi. Shu sababli Xorazmda foto va kino san’ati sovet madaniyatining asosiy vositalaridan biri sifatida shakllandi.

XX asr boshlarida Xorazmda kitob nashri va matbaa faoliyati ham rivojlandi. Xorazm hududida kitob bosib chiqarish tashkil etilib, litografiyalarda Alisher Navoiy, Munis Xorazmiy, Mirza Abdukarim, Mashrab, Ogahiy kabi mumtoz adabiyot klassiklarining asarlari yaratilgan. Bu jarayon milliy madaniyat va adabiyotning ommalashishiga xizmat qildi va sovet davrida ham madaniyatning mustahkam poydevori sifatida qolib qoldi.

Sovet davrida matbuot tizimi ham kengayib, turli gazetalar chiqa boshladi. Madaniyat siyosati doirasida gazeta va jurnallar orqali sovet g‘oyalari, ishlab chiqarish va mehnat qahramonlari, kollektivlashtirish va urush mavzulari keng targ‘ib qilindi. Xorazmda “Xorazm Haqiqati” kabi gazeta faoliyat ko‘rsatib, mintaqada ma’lumot va propaganda tarqatish markaziga aylandi. Shuningdek, tuman gazetalari ham “hamma narsa front uchun” shiori ostida faoliyat olib bordi.[3]

Xorazm madaniyat tizimining shakllanishida ta’lim muassasalari muhim rol o‘ynadi. 1920 yilda Xorazm Xalq Sovet Respublikasi Maorif nazorati ostida Maktab kengashi tashkil qilindi, u tez orada mehnat maktablarini tashkil qila boshladi.

Xivada o'qituvchilarni tayyorlash uchun 3 oylik tezlashtirilgan tayyorgarlik kurslari ochildi, bu yerda tez orada 50 nafar ilg'or kishilar o’qishga qabul qilindi. O'sha yilning iyun oyida bitiruvchi o'qituvchilar yangi o'qitish usullari bilan 30 ta birinchi darajali maktabni tashkil etishga yordam berishdi.[4] 1930 yilda boshlang‘ich ta’lim majburiy bo‘lib, bu davrda maktablar va o‘quv muassasalari orqali sovet mafkurasi bolalarga singdirildi.

Bu jarayon yangi avlodni tarbiyalash va sovet jamiyatiga moslashtirishga xizmat qildi. 1921 yilda Xorazmda Xiva Xalq Universiteti (hozirgi Urganch davlat universiteti) ochildi. Bu markaziy Osiyoda birinchi universitetlardan biri bo‘lib, Xorazmda ilm-fan, ta’lim va madaniyatning tizimli rivojlanishiga katta turtki berdi. Universitetning ochilishi madaniyat tizimining rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib, mintaqada ilmiy kadrlar tayyorlash va madaniy hayotni yangilashga xizmat qildi.[5]

Sovet davrida teatr va sahna san’ati ham Xorazmda keng rivojlandi. Teatrlar va madaniy markazlar orqali sovet ideologiyasi, mehnat qahramonligi, urush mavzulari, yangi hayot tarzi

targ‘ib qilindi. Teatr sahnalarida “sovet insoni” obrazlari yaratilib, xalqning ruhiy va ma’naviy holatini ko‘tarishga intildi. Madaniyat muassasalari tomoshabinlarni birlashtirib, jamiyatda kollektivizm va sadoqat g‘oyalarini mustahkamladi.

Ikkinchi jahon urushi (1941–1945) davrida Xorazm madaniyat tizimi “hamma narsa front uchun” shiori ostida faoliyat yuritdi. Urush boshida sovet hukumati keng ko‘lamli propaganda orqali ayollarni mehnatga jalb qilishni, erkaklar frontga ketgan paytda iqtisodiy va ijtimoiy hayotni davom ettirishni targ‘ib qildi. 1941 yil 22 iyulda Urganch shahrida 3 mingdan ortiq ishtirokchi bilan miting o‘tkazilib, ayollarni front uchun ishlashga chaqirish bildirildi. Bu davrda ayollar va yoshlar mehnatga jalb qilinib, Komsomol tashkilotlari kollektivlarda propagandani kuchaytirdi. Urush yillarida Xorazmga ko‘plab evakuatsiya qilingan aholi kelib, mintaqada insonparvarlik va madaniy-ijtimoiy yordam ko‘rsatish faoliyati kuchaydi. 1941 yil avgustidan 1942 yil dekabrigacha Xorazmga taxminan 5 ming kishi evakuatsiya qilindi. Evakuatsiya qilingan bolalar Urganch, Gurlan va Mang‘it tumanlarida maktablarga joylashtirildi. 1942 yil 3 yanvarda O‘zbekiston KP Markaziy Qo‘mitasi evakuatsiya qilingan bolalarni joylashtirish bo‘yicha qaror qabul qildi. Bu jarayon Xorazm xalqining urush yillaridagi insoniylik, mehr-shafqat va yordam ko‘rsatish sifatlarini namoyon etdi. Urush davrida Komsomol tashkilotlari “Qizil yakshanba” tadbirlarini tashkil etib, ko‘plab yoshlarni safarbar qildi. 1941 yilda Komsomol yoshlari 68 548 nafar ishtirokchini jalb qilib, 490 093 rubl mablag‘ni Mudofaa jamg‘armasiga topshirdi. Shu davrda sovet hukumati kolxozlar uchun yillik minimal mehnat kunlarini belgilab, mehnatni majburiylashtirdi. 1942 yil 15 fevralda qabul qilingan qaror asosida kolxozchilar uchun minimal mehnat kunlari belgilandi va uni bajarmaganlar jazo choralari bilan duchor bo‘ldi.[6]

Ta’lim sohasida ham urush yillari muhim o‘zgarishlar yuz berdi. 1941 yilda ta’limga 30 456 rubl, 1942 yilda 21 968 rubl, 1943 yilda 23 347 rubl va 1944 yilda 36 049 rubl mablag‘ sarflandi. O‘qituvchilar ham Mudofaa jamg‘armasiga pul va qimmatli qog‘ozlar topshirdi. 1941–1942 yillarda jami 272 687 rubl naqd va 491 883 rubl obligatsiya yig‘ilib, mudofaa jamg‘armasiga topshirildi. Urush yillarida tibbiy yordam va sanitariya xizmati ham kuchaytirildi. Qizil Xoch Jamiyati tomonidan qisqa muddatli hamshiralik kurslari tashkil etildi. 1941–1945 yillarda respublikada 8 054 nafar hamshira, 22 658 nafar sanitariya jamoasi a’zosi va 1 382 nafar orderly tayyorlandi. Bu kadrlar front va sog‘liqni saqlash tizimi uchun zarur bo‘ldi.[7]

Matbuot va teatr urush davrida propaganda va ruhiy tayyorgarlik vositasi bo‘ldi. “Xorazm Haqiqati” gazetasida frontdagi voqealar, g‘alabalar va mehnat mavzulari keng yoritildi. Tuman gazetalari ham urush mavzularini targ‘ib qildi. Teatr sahnalarida urush mavzusidagi spektakllar namoyish etilib, aholini ruhiy tayyorlash va birlashtirishga xizmat qildi.

Sovet davrida Xorazm madaniyat tizimining o‘ziga xos jihatlari mavjud edi. Madaniyat siyosati orqali sovet g‘oyalari, “yangi inson” konsepsiyasi, mehnat va frontga bag‘ishlangan mafkura targ‘ib qilindi. Madaniyat mahalliy urf-odatlar va xalq o‘yinlarini sovet ma’naviyati bilan uyg‘unlashtirishga harakat qildi. Shu bilan birga, diniy va milliy qadriyatlar cheklangan yoki taqiqlangan. Madaniyat orqali turli etnik guruhlar o‘rtasida “sovet xalq” tushunchasi shakllantirildi. Bu jarayon Xorazm jamiyatining ijtimoiy tuzilishi va hayot tarzini tubdan o‘zgartirdi. Madaniyat tizimi o‘zgarishlari nafaqat shaharlarda, balki qishloqlarda ham sezildi. Sovet hukumatining siyosati natijasida ayollar mehnatga jalb qilindi, ularning jamiyatdagi roli oshdi. Bu o‘zgarishlar madaniyat sohasida ham aks etdi. Madaniyat muassasalari ayollar va yoshlarni targ‘ib qilish orqali yangi ijtimoiy rolni mustahkamladi. Xorazm jamiyatida ayollar uy ishlaridan tashqarida ishlab, mehnat, ta’lim va madaniyatda faol ishtirok etishni boshladi. Bu jarayon sovet madaniy tizimining asosiy maqsadlaridan biri bo‘ldi.

Xorazmda sovet davri madaniyat tizimi 1917–1945 yillar davomida bosqichma-bosqich shakllanib, o‘ziga xos tarzda rivojlandi. XX asr boshlaridan boshlab kino, foto, matbaa, ta’lim va madaniy muassasalar paydo bo‘ldi. 1921 yilda Xiva Xalq Universiteti ochilishi madaniy va ilmiy hayotda muhim burilish bo‘ldi. Ikkinchi jahon urushi yillarida madaniyat tizimi “hamma narsa front uchun” shiori ostida faoliyat olib borib, jamiyatni safarbar etdi. Bu davrda madaniyat nafaqat ruhiy-ma’naviy tarbiya, balki siyosiy-ijtimoiy boshqaruv vositasi sifatida ham faol ishladi. Sovet madaniy siyosati Xorazm jamiyatini yangi ideologik yo‘nalishga yo‘naltirdi, ta’lim, matbuot, teatr va kino orqali xalqni sovet davlatining maqsadlariga xizmat qilishga tayyorladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. David va Sue Richardson “The Qaraqalpaqs under the Soviets” 2008.
2. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (O‘zME).
3. Allanazarov S. “The state of the social sphere and culture in Khorezm during the years of the Second World War”, IMRAS, 2025.
4. Xorazm viloyat davlat arxivi sobiq direktori Dj.Rahmanov shaxsiy fond hujjatlaridan foydalanildi. Fond № 754, ro‘yxat №1, hujjat №7.
5. M. Matkarimovning "Xorazm Respublikasi: Davlat Tuzilishi, Noziroti va Iqtisodi" (Urganch, 1993) asari.
6. Ma’lumotlar “Khorezmskaya Pravda” gazetasining 1941–1942 yillardagi sonlari hamda Xorazm viloyati Davlat Arxivining tegishli hujjatlaridan olingan.
7. “Bilolov, G. The Development of Public Education in Khorezm. Tashkent: O‘qituvchi, 1969”.
8. Khusainbekova, G. *Peculiarities of the Repressive Policy Carried Out by the Soviets in Khorezm*. Eurasian Journal of Academic Research, 2024, vol. 4, no. 4, part 2, pp. 86–87. DOI: 10.5281/zenodo.11092374.

TA’LIM OLUVCHILARNING RAQAMLI HUQUQLARIGA RIOYA ETISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yonalishi talabasi
Sharipova Saodatjon Sherzod qizi
E-mail: saodatzonsaripova396gmail.com
Тел: 998878497272
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yonalishi talabasi
Olimova Maftuna G‘ulomboy qizi
E-mail: gmail.com
Тел: 998777960620

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning raqamli huquqlarini himoya qilish va ularga rioya etishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Muallif raqamli etika, kiberxavfsizlik va pedagogning bu jarayondagi o‘rni masalalariga to‘xtalib o‘tgan. Maqolada raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning , zamonaviy ta’lim jarayoniga uyg‘unlashtirilishi bo‘yicha qarashlar tahlil qilinadi. Bugungi kunda ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, maqolada o‘qitishning interaktiv shakllari,

raqamli vositalardan samarali foydalanish yo‘llari va ilg‘or tajribalarning mohiyati ochib berilgan. Pedagogik yondashuvlar asosida o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashga yo‘naltirish va o‘quv jarayonini sifat jihatidan yangilash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Tahlil davomida ta’lim samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar hamda ularni amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: raqamli ta’lim, raqamli huquq, kiberetika, pedagogik shart-sharoitlar, shaxs ijtimoiylashuvi, axborot xavfsizligi.

Аннотация: в данной статье анализируются педагогические предпосылки защиты и соблюдения цифровых прав учащихся в цифровой образовательной среде. Автор затронул вопросы цифровой этики, кибербезопасности и роли педагога в этом процессе. В статье анализируются взгляды на интеграцию цифровых технологий и инновационных методов в современный образовательный процесс. Сегодня изменения в системе образования, бурное развитие информационных технологий требуют новых подходов к педагогической деятельности. В этом контексте в статье раскрываются интерактивные формы обучения, способы эффективного использования цифровых инструментов и суть передового опыта. На основе педагогических подходов рассмотрены возможности повышения познавательного интереса учащихся, ориентации на самостоятельное мышление, качественного обновления образовательного процесса. Влияние на успеваемость в ходе анализа.

Ключевые слова: цифровое образование, цифровое право, кибернетика, педагогические условия, социализация личности, информационная безопасность.

Annotation: this article analyzes the pedagogical conditions for the protection and observance of digital rights of students in the environment of digital education. The author touched on the issues of digital ethics, cybersecurity and the role of the educator in this process. The article analyzes views on the harmonization of digital technologies and innovative techniques , on the modern educational process. Today, changes in the educational system, the rapid development of Information Technology require new approaches to pedagogical activity. In this regard, the article reveals the interactive forms of teaching, ways to effectively use digital tools and the essence of advanced experiments. On the basis of pedagogical approaches, the possibilities of increasing students ' interest in knowledge, directing them to independent thinking and qualitatively updating the educational process are considered. Impact on educational performance during analysis / etuvc.

Base words: digital education, digital law, cyberethics, pedagogical conditions, personality socialization, information security.

So‘nggi yillarda dunyo ta’lim tizimida kechayotgan jadallashgan texnologik taraqqiyot, o‘quv jarayonlarini tashkil etish va mazmunini boyitishda yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar ta’limning barcha bosqichlariga chuqur kirib borib, o‘qitish metodlarining zamonaviylashuviga, o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish imkoniyatlarining kengayishiga olib kelmoqda. An’anaviy dars jarayonlarining faqatgina bilim berishga qaratilgan yondashuvidan farqli o‘laroq, bugungi kunda innovatsion metodlar yordamida talaba va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari ham shakllantirilmoqda. Shu bilan birga, mavjud ta’lim muassasalarida raqamli vositalardan to‘liq va tizimli foydalanmaslik, metodik yondashuvlarning eski qoliplarda qolib ketishi kabi muammolar

ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bu esa pedagoglar zimmasiga nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantiruvchi yangicha metodik yondashuvlarni o‘zlashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning integratsiyasini tahlil qilish, ularning samarali pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashuvini asoslash hamda amaliy tajribalarga tayangan holda tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqola doirasida quyidagi vazifalarni bajarish ko‘zda tutiladi: raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash, innovatsion metodlarning afzalliklarini ko‘rsatish, ilg‘or pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish va real tajriba asosida amaliy takliflar berish. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining 2022-yil 28-apreldagi PQ-187-sonli qarori, “Ta’limda raqamli transformatsiyani jadallashtirish to‘g‘risida” 1, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ta’limning sifatini oshirish va o‘quvchilarga zamonaviy raqamli vositalar orqali ta’lim berish imkoniyatlarini yaratish bo‘yicha muhim hujjatdir. Qaror ta’lim tizimida yangi raqamli infratuzilma yaratish, o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash va ta’limning barcha bosqichlarida raqamli resurslardan samarali foydalanish masalalarini o‘z ichiga oladi. Zamonaviy ta’lim tizimi bugun global raqamli muhitda shakllanib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur’atlarda rivojlanishi, sun’iy intellekt, raqamli platformalar, onlayn o‘qitish tizimlari, multimediya vositalarining keng tatbiq etilishi - bularning barchasi pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvlarni joriy qilish zaruratini tug‘dirmoqda. Yangi avlod o‘quvchilarining axborotni tez o‘zlashtirish, moslashuvchan fikrlash va mustaqil o‘rganish ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta’limni raqamlashtirish jarayoni tobora dolzarb tus olmoqda. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash zamonaviy pedagogikaning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu jarayon chuqur nazariy asoslarga tayangan holda amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonda vosita vazifasini bajaradi. Masalan, interaktiv simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar, ta’limiy ilovalar va raqamli konstruktorlar o‘quvchiga axborotni faollik bilan o‘zlashtirish, tajriba qilish, natijalarni tahlil etish hamda o‘z nuqtai nazarini shakllantirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar ta’limda nafaqat vosita, balki o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanmoqda. Bu esa pedagogik yondashuvlarda yangicha metodlar va innovatsion g‘oyalarni talab qiladi.”

Raqamli pedagogika — bu ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy qiluvchi pedagogik yondashuvdir. U o'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishini yaxshilash uchun interaktivlik, moslashuvchanlik va shaxsiylashtirish kabi xususiyatlarni taqdim etadi.

Raqamli huquqlar — bu insonning raqamli dunyoda asosiy huquq va erkinliklarini, masalan, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, onlayn xavfsizlik va raqamli mulk huquqlarini o'z ichiga olgan tushunchadir.

Ta’lim oluvchilarning raqamli huquqlari — bu faqat huquqshunoslikka oid termin emas, balki raqamli muhitda shaxsning erkin va xavfsiz rivojlanishini ta’minlovchi pedagogik kategoriyadir. Bunga quyidagilar kiradi:

- Axborot xavfsizligi huquqi: Zararli va noto‘g‘ri ma’lumotlardan himoyalanish.
- Shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi: O‘quvchining raqamli "izi" va shaxsiy ma’lumotlarini ruxsatsiz tarqatmaslik.
- Raqamli tenglik: Sifatli gadjet va internet resurslaridan teng foydalanish imkoniyati.

Raqamli huquqlarga rioya etishning asosiy pedagogik shartlari

Muvaffaqiyatli raqamli ijtimoiylashuv uchun quyidagi pedagogik shartlar bajarilishi lozim:

1. Raqamli etika va madaniyatni shakllantirish (Kiberetika)

Kiberetika — bu kiberxavfsizlik asoslari va raqamli etika madaniyatini shakllantirish bo'yicha o'quv fanidir.

Raqamli etika madaniyati talabalarning internet resurslaridan foydalanishda mas'uliyatli yondashuvni shakllantiradi, bu ularning kasbiy hamda shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi.

Raqamli etika madaniyatini shakllantirishning maqsadlaridan biri — talabalarning kasbga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishdan iborat.

Shunchaki taqiqlash emas, balki o‘quvchida **ichki filtrni** shakllantirish lozim. Pedagog o‘quvchilarga internetda muloqot madaniyati (netiket) va mualliflik huquqlariga hurmatni o‘rgatishi kerak.

Amaliy shart: Dars jarayoniga "Raqamli odobnoma" qoidalarini kiritish.

- Pedagogning raqamli kompetentligini oshirish.
- Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish uchun raqamli ta'lim muhitida talabaning mustaqil ta'lim faoliyatiga e'tibor qaratish kerak. O'quv jarayonini tashkil qilish, o'quv jarayonida talabalarni qo'llab-quvvatlash va yordam berish kerak.
- Raqamli kompetensiyani shakllantirish dasturlari rivojlangan mamlakatlarning tajribasini o'rganish orqali takomillashtirish mumkin.
- Raqamli ta'lim muhitida pedagoglarning samarali ishlashi uchun quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish kerak:
- raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish;
- raqamli xavflarni oldini olish.

O‘qituvchi o‘quvchidan ko‘ra ko‘proq bilimga ega bo‘lishi shart emas, lekin u raqamli huquqlar masalasida **ekspert-maslahatchi** bo‘la olishi kerak. Pedagog kiberbulling belgilarini aniqlay olishi va o‘quvchini himoya qilish usullarini bilishi lozim. O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Pedagoglarni zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish, interaktiv darslar tashkil etish, onlayn resurslarni yaratish va baholashning innovatsion usullarini qo‘llash bo‘yicha muntazam ravishda o‘qitish va malakasini oshirish zarur. Shuningdek, pedagogika oliy o‘quv yurtlarining o‘quv dasturlariga ham raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarni o‘qitish bo‘yicha maxsus kurslar kiritilishi maqsadga muvofiqdir.Raqamli ta’lim resurslarini yaratish va ulardan foydalanish metodikasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quv materiallari nafaqat qiziqarli va interaktiv bo‘lishi, balki pedagogik maqsadlarga muvofiq, ilmiy asoslangan va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. Raqamli resurslarni baholash mezonlari ishlab chiqilib, ularning sifatini nazorat qilish tizimi yo‘lga qo‘yilishi zarur. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun raqamli resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy qo‘llanmalar va tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim. Raqamli ta’limning joriy etilishi bilan bog‘liq bo‘lgan xavf-xatarlarni ham e’tibordan chetda qoldirmaslik kerak. O‘quvchilarning internetga haddan tashqari bog‘lanib qolishi, ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, onlayn muhitda yolg‘on va noto‘g‘ri axborotning tarqalish xavfi ham mavjud. Bu kabi salbiy oqibatlarning oldini olish uchun o‘quvchilarda media savodxonlikni shakllantirish, ularga axborotni tanqidiy baholash va to‘g‘ri manbalardan foydalanishni o‘rgatish zarur. Ota-onalar bilan hamkorlikda o‘quvchilarning onlayn faoliyatini nazorat qilish va ularning sog‘lom turmush tarzini ta’minlash muhimdir.

3. Xavfsiz raqamli muhit yaratish.

Raqamlashtirish — hududlarda xavfsiz muhit yaratishning samarali usulidir.

Raqamli muhitda xavfsizlikni ta'minlash uchun raqamli huquqlarni himoya qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, internet erkinligini ta'minlash, kiberxavfsizlikni ta'minlash kabi choralarni amalga oshirish muhimdir. Ta’lim muassasasi tomonidan taqdim etilayotgan resurslar (LMS platformalari, elektron kundaliklar) o‘quvchining shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish darajasiga ega bo‘lishi kerak. Bu yerda pedagogik va texnik shartlar uyg‘unlashadi. Raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarni O‘zbekiston ta’lim tizimida samarali joriy etish uchun ta’lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlash va internetga barqaror ulanishni yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha muntazam treninglar va kurslar tashkil etish, sifatli va interaktiv raqamli ta’lim resurslarini ishlab chiqishni rag‘batlantirish va metodik yordam ko‘rsatish, raqamli ta’limning salbiy oqibatlarining oldini olish bo‘yicha o‘quvchilar, ota-onalar va o‘qituvchilar uchun tushuntirish ishlarini olib borish, shuningdek, raqamli ta’lim sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va ilg‘or tajribalarni o‘rganish zarur. Kelajakda raqamli ta’lim texnologiyalarining yanada rivojlanishi bilan ta’lim jarayonlari tubdan o‘zgarishi kutilmoqda. Sun’iy intellektning ta’limga chuqur kirib borishi orqali har bir o‘quvchi uchun individual o‘quv trayektoriyalarini yaratish, ularning bilim olish tezligi va uslubiga moslashtirilgan kontent taqdim etish imkoniyatlari kengayadi. Adaptiv o‘qitish tizimlari o‘quvchining yutuqlari va qiyinchiliklarini real vaqt rejimida kuzatib borib, o‘quv dasturiga tegishli tuzatishlar kiritish orqali ta’lim sifatini yanada oshirishi mumkin. Virtual reallik va kengaytirilgan reallik texnologiyalari ta’limda yangi bir davrni boshlab berishi kutilmoqda. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarga mavzularni nafaqat nazariy jihatdan o‘rganish, balki ularni amalda, interaktiv muhitda boshdan kechirish imkoniyatini yaratadi. Masalan, tarix darslarida o‘quvchilar virtual reallik orqali qadimiy shaharlarni virtual sayohat qilishlari, biologiya darslarida esa hujayra tuzilishini 3D formatda interaktiv tarzda o‘rganishlari mumkin. Kengaytirilgan reallik texnologiyalari esa real dunyoni virtual elementlar bilan boyitib, o‘quv materiallarini yanada tushunarli va qiziqarli qiladi. Raqamli ta’limning yana bir muhim jihati - bu masofaviy ta’lim imkoniyatlarining kengayishidir. Onlayn platformalar va videokonferensiya texnologiyalari geografik to‘siqlarni bartaraf etib, o‘quvchilarga dunyoning istalgan nuqtasidagi eng yaxshi o‘qituvchilar va ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, resurslari cheklangan hududlarda yashovchi o‘quvchilar uchun sifatli ta’lim olishda teng imkoniyatlar yaratadi. Pandemiya davrida masofaviy ta’limning ahamiyati yanada yaqqol namoyon bo‘ldi va kelajakda ham uning roli saqlanib qolishi kutilmoqda. Biroq, raqamli ta’limning samarali bo‘lishi uchun faqatgina texnologiyalarni joriy etishning o‘zi yetarli emas. Pedagogik yondashuvlar ham zamonaviy talablarga mos ravishda o‘zgarishi zarur. O‘qituvchilar endilikda nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga yo‘naltiruvchi, ularga mentorlik qiluvchi va hamkorlik muhitini yaratuvchi fasilitator rolini o‘ynashi kerak.

4.Ota-onalar bilan hamkorlik (Media-pedagogik hamkorlik)

Ota-onalar bilan hamkorlik — bu ota-onalar, pedagoglar va bolalar o'rtasidagi hamkorlik bo'lib, u bolaning ta'lim va tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiladi. Raqamli huquqlarga rioya etish faqat maktab bilan cheklanmaydi. Ota-onalarga farzandining "raqamli gigiyenasi"ni nazorat qilish bo‘yicha pedagogik tavsiyalar berilishi — muhim shartlardan biridir.

Media-pedagogik hamkorlik — bu media-kontent va pedagogik amaliyotni integratsiya qilish orqali ota-onalar bilan hamkorlikning bir shaklidir.

Media-pedagogik hamkorlikning afzalliklari:

- Ota-onalar va pedagoglar o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatadi.
- Bolaning ta'lim va tarbiya jarayoniga ota-onalarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

- Pedagoglarga ota-onalarning oilaviy muhit va tarbiyaning an'anaviy usullarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. 125
- Ota-onalarga ta'lim muassasasining ish jarayoni va ta'lim metodlari to'g'risida ma'lumot beradi.
- Bolaning ta'lim natijalarini yaxshilaydi.

Ta’lim oluvchilarning raqamli huquqlarini ta’minlash — bu shaxsning zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi garovidir. Pedagogik shartlarning to‘liq bajarilishi (etika, kompetentlik va xavfsiz muhit) o‘quvchini raqamli dunyoda ob’ektdan sub’ektga, ya’ni o‘z huquqlarini biladigan va boshqalarning huquqlarini hurmat qiladigan shaxsga aylantiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishda xalqaro tajribani o‘rganish va undan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Singapur, Janubiy Koreya, Estoniya kabi davlatlar raqamli ta’lim sohasida sezilarli yutuqlarga erishgan. Ularning tajribasi, xususan, raqamli infratuzilmani yaratish, o‘qituvchilarni tayyorlash, sifatli kontent ishlab chiqish va raqamli ta’limni baholash tizimlarini yaratish bo‘yicha o‘rganishga arziydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning integratsiyasi o‘quv jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va kommunikatsiya kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O‘zbekiston ta’lim tizimi ham ushbu global tendensiyalardan chetda qolmasdan, raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha qat’iy qadamlar qo‘ymoqda. Kelgusida bu jarayonni yanada takomillashtirish, mavjud muammolarni hal etish va ilg‘or xalqaro tajribani o‘zlashtirish orqali milliy ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish va yosh avlodning har tomonlama rivojlanishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-6079-son Farmoni.
2. Gulyamov S.S. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda ta’lim texnologiyalari. — T., 2020.
3. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. — On the Horizon, 2001.
4. . O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-187-sonli qarori, 2022-yil 28-aprel, Ta’limda raqamli transformatsiyani jadallashtirish to‘g‘risida. Z.Ergashev,
5. Ta’l imda raqamli transformatsiya: imkoniyatlar va chaqiriqlar. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti. (2022).
6. Aldashev, I., & Maxmudova, M. (2023). Internetning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, XXI asr hayotida internetning tutgan roli va o‘rni. Nauchniy impuls.
7. Тайлақов, Н. И. Вояга етмаганларнинг ахборот-psixologik xavfsizligini ta’minlashning pedagogik asoslari. — T.: O‘zPFITI, 2022.
8. Zokirov, F. M. Masofaviy o‘qitish tizimida talabalarning mustaqil ishini tashkil etish metodikasi. — T.: Fan va texnologiya, 2020.
9. Begimqulov, U. Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. DSc dok. diss. — T., 2007.
10. Марцинковская, Т. Д. Цифровое пространство как социальный контекст социализации современного подростка // Мир психологии. — 2021. — № 3.

АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Ургенчский государственный педагогический институт
Шомуродова Насиба Бахром кизи – студент
направления “Дошкольное образование”
E-mail: nasibashomurodova63@gmail.com
Тел: 99894 465 37 36
Ургенчский государственный педагогический институт
Матчанова Севинчой Журабек кизи– студент
направления “Дошкольное образование”
E-mail: matchonovasevinchoy88@gmail.com
Тел: 998930954046

Аннотация. В статье рассматривается феномен алгоритмического управления как социотехнического механизма, все активнее проникающего в образовательную среду. Анализируются основные характеристики алгоритмического управления, формы его проявления в образовании и связанные с ним педагогические последствия. Особое внимание уделяется трансформации роли педагога, изменению образовательной автономии обучающихся, вопросам педагогической ответственности и этическим рискам. Делается вывод о необходимости педагогической рефлексии и разработки гуманистически ориентированных подходов к использованию алгоритмов в образовательной практике.

Ключевые слова: алгоритмическое управление, цифровизация образования, педагогика, образовательные технологии, автономия обучающихся, этика образования.

Annotatsiya. Maqolada ta’lim muhitiga tobora faol kirib borayotgan ijtimoiy-texnik mexanizm sifatida algoritmik boshqaruv fenomeni ko‘rib chiqiladi. Algoritmik boshqaruvning asosiy xususiyatlari, uning ta’limda namoyon bo’lish shakllari va u bilan bog’liq pedagogik oqibatlar tahlil qilinadi. Pedagog rolini o‘zgartirish, ta’lim oluvchilarning ta’lim avtonomiyasini o‘zgartirish, pedagogik mas’uliyat va axloqiy xatarlar masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim amaliyotida algoritmlardan foydalanishda pedagogik refleksiya va insonparvarlikka yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligi to‘g‘risida xulosa chiqarilmoqda.

Kalit so’zlar: algoritmik boshqaruv, ta’limni raqamlashtirish, pedagogika, ta’lim texnologiyalari, ta’lim oluvchilarning avtonomiyasi, ta’lim etikasi

Abstract. The article considers the phenomenon of algorithmic control as a sociotechnical mechanism that is increasingly penetrating the educational environment. The main characteristics of algorithmic control, forms of its manifestation in education and associated pedagogical consequences are analyzed. Particular attention is paid to transforming the role of the teacher, changing the educational autonomy of students, issues of pedagogical responsibility and ethical risks. A conclusion is drawn on the need for pedagogical reflection and the development of humanistically oriented approaches to the use of algorithms in educational practice.

Key words: algorithmic management, digitalization of education, pedagogy, educational technologies, autonomy of students, ethics of education

Алгоритмическое управление в последние десятилетия становится значимым фактором трансформации социальных институтов, включая систему образования. Развитие цифровых технологий, больших данных и методов машинного обучения привело к формированию новых управленческих практик, в рамках которых принятие решений всё чаще осуществляется с опорой на автоматизированные алгоритмы. Образование, как сфера, традиционно ориентированная на анализ информации, оценку результатов и прогнозирование развития личности, оказалось особенно восприимчивым к данным процессам. В результате алгоритмическое управление постепенно интегрируется в образовательную реальность, трансформируя не только организационные механизмы, но и педагогическую сущность обучения.

Цифровизация образования создала инфраструктурную основу для широкого распространения алгоритмического управления. Современные образовательные платформы, системы управления обучением, электронные журналы и дневники, средства дистанционного обучения и прокторинга формируют цифровую образовательную среду, в которой практически каждое действие обучающегося подлежит фиксации. Эти данные используются для построения моделей учебного поведения, оценки успеваемости, прогнозирования рисков академической неуспешности и формирования рекомендаций по дальнейшему обучению. Таким образом, образовательный процесс всё чаще интерпретируется как совокупность данных, подлежащих анализу и оптимизации.

С педагогической точки зрения подобная интерпретация обучения означает смещение акцента с содержательной и смысловой сторон образовательного процесса на его формальные характеристики. Алгоритмы оперируют теми параметрами, которые могут быть зафиксированы и измерены: временем выполнения заданий, количеством ошибок, частотой активности, результатами тестирования. В результате сложные педагогические явления, такие как мотивация, познавательный интерес, личностный рост или развитие ценностных ориентаций, оказываются либо редуцированными, либо полностью исключёнными из поля алгоритмического анализа.

Одним из наиболее значимых педагогических последствий алгоритмического управления является трансформация профессиональной роли педагога. В традиционной педагогической модели учитель или преподаватель выступает как центральная фигура образовательного процесса, принимающая решения на основе профессионального знания, педагогического опыта и понимания индивидуальных особенностей обучающихся. В условиях алгоритмического управления педагог всё чаще сталкивается с необходимостью следовать рекомендациям цифровых систем, которые предлагают оптимальные, с точки зрения алгоритма, методы обучения, формы контроля и способы организации учебной деятельности. Это приводит к изменению характера педагогической автономии и может способствовать формированию технократического подхода к обучению.

Дополнительным аспектом трансформации педагогической роли является изменение характера педагогической ответственности. В ситуации, когда ключевые решения принимаются или предопределяются алгоритмическими системами, возникает вопрос о том, кто несёт ответственность за образовательные результаты и возможные негативные последствия. Педагог может оказаться в положении исполнителя алгоритмических предписаний, не обладая возможностью в полной мере влиять на их

содержание. Это создаёт риск утраты профессиональной рефлексии и ослабления педагогической инициативы.

Не менее существенные изменения происходят и в позиции обучающегося. Алгоритмическое управление предполагает активное использование персонализированных образовательных траекторий, которые формируются на основе анализа цифровых следов обучающегося. С одной стороны, это позволяет учитывать индивидуальные особенности темпа обучения и уровня подготовки. С другой стороны, подобная персонализация часто носит скрыто директивный характер, поскольку обучающийся не всегда осознаёт логику формирования рекомендаций и не имеет возможности критически осмыслить предлагаемые траектории. В результате субъектность обучающегося может быть ограничена, а его образовательный выбор — сведён к следованию алгоритмическим указаниям.

Особое значение в контексте алгоритмического управления приобретает проблема целей образования. Современные алгоритмические системы ориентированы на достижение показателей эффективности, которые могут быть формализованы и сопоставлены. Это способствует усилению прагматической и инструментальной направленности образования, в рамках которой успех определяется через набор количественных метрик. Педагогические цели, связанные с развитием критического мышления, способности к самостоятельному суждению, нравственного и гражданского становления личности, оказываются менее значимыми, поскольку они трудно поддаются алгоритмизации и измерению.

Алгоритмическое управление также порождает ряд этических проблем, требующих педагогического осмысления. Алгоритмы, используемые в образовании, разрабатываются в определённых социальных и культурных контекстах и неизбежно отражают ценности и установки своих создателей. Это может приводить к воспроизводству скрытых форм дискриминации, предвзятых оценок и неравного отношения к различным группам обучающихся. Кроме того, непрозрачность алгоритмических решений затрудняет их критическую оценку и делает образовательный процесс менее открытым для участников.

Важным аспектом алгоритмического управления является усиление цифрового контроля и надзора в образовательной среде. Постоянный мониторинг активности, автоматическая фиксация отклонений от нормативных показателей и использование систем прокторинга формируют атмосферу тотального наблюдения. С педагогической точки зрения это может негативно сказываться на психологическом благополучии обучающихся, снижать уровень доверия и препятствовать формированию внутренней мотивации к обучению. Образование в таких условиях рискует превратиться в процесс адаптации к требованиям системы, а не в пространство личностного развития.

Вместе с тем алгоритмическое управление не следует рассматривать исключительно как угрозу педагогическим ценностям. При условии осмысленного и ответственного использования алгоритмы могут выступать в роли вспомогательных инструментов, расширяющих аналитические возможности педагога и способствующих более точному выявлению образовательных потребностей обучающихся. Ключевым условием является включение алгоритмических систем в педагогический процесс на основе принципов прозрачности, этичности и сохранения человеческого измерения образования.

Алгоритмическое управление как социотехнический феномен формируется на пересечении цифровых технологий, управленческих практик и социальных институтов, в числе которых образование занимает особое место. В условиях перехода к цифровой экономике и общества данных образовательные системы всё в большей степени включаются в процессы автоматизации управления, анализа и прогнозирования. Это приводит к качественному изменению механизмов принятия решений, в которых человеческое педагогическое суждение всё чаще дополняется или замещается алгоритмическими процедурами. Подобная трансформация требует глубокого педагогического осмысления, поскольку затрагивает не только эффективность управления, но и ценностные основания образовательной деятельности.

Исторически управление в образовании основывалось на сочетании нормативных регламентов, институциональных традиций и профессиональной автономии педагогов. Даже в условиях стандартизации учебных программ и форм контроля сохранялось пространство для педагогического выбора, интерпретации и импровизации. Алгоритмическое управление принципиально меняет данную конфигурацию, поскольку предполагает перевод образовательных процессов в формат данных, пригодных для машинной обработки. В результате обучение начинает рассматриваться как система входных и выходных параметров, поддающихся оптимизации с помощью математических моделей.

Важной предпосылкой распространения алгоритмического управления в образовании является развитие концепции data-driven decision making, предполагающей принятие управленческих решений на основе анализа больших массивов данных. В образовательной практике это выражается в использовании learning analytics, предиктивных моделей успеваемости и автоматизированных систем оценки. С педагогической точки зрения подобный подход несёт в себе двойственный потенциал. С одной стороны, он позволяет выявлять скрытые закономерности учебного процесса и своевременно реагировать на возникающие трудности. С другой стороны, он способствует редукции сложных педагогических явлений до набора количественных показателей, что неизбежно обедняет педагогическое понимание обучения.

Алгоритмическое управление в образовании следует рассматривать как форму власти, реализуемую через цифровые технологии. В отличие от традиционных дисциплинарных механизмов, описанных в классических социальных теориях, алгоритмическая власть действует незаметно, опосредованно и часто воспринимается как объективная и нейтральная. Однако педагогический анализ показывает, что алгоритмы не только фиксируют образовательную реальность, но и активно её конструируют, задавая рамки допустимого поведения, темпы обучения и критерии успешности.

В этом контексте особое значение приобретает проблема нормализации. Алгоритмические системы формируют представление о «нормальном» обучающемся, основываясь на статистических средних показателях. Обучающиеся, чьи образовательные траектории выходят за пределы этих норм, автоматически попадают в категорию «рисковых» или «неуспешных». С педагогической точки зрения это может приводить к стигматизации, снижению учебной мотивации и формированию негативной

образовательной идентичности. Таким образом, алгоритмическое управление не только отражает, но и усиливает существующие образовательные неравенства.

Существенным аспектом алгоритмического управления является изменение характера педагогического контроля. Традиционные формы контроля предполагали личное взаимодействие между педагогом и обучающимся, возможность объяснения, диалога и учета контекста. Алгоритмический контроль, напротив, носит формализованный и непрерывный характер, поскольку цифровые системы способны отслеживать учебную активность в режиме реального времени. Это создаёт эффект постоянного наблюдения, который может оказывать значительное психологическое воздействие на участников образовательного процесса.

Педагогические последствия подобного контроля проявляются в изменении мотивационной структуры обучения. В условиях алгоритмического мониторинга обучающиеся могут ориентироваться не на содержательное освоение материала, а на соответствие формальным требованиям системы. Возникает феномен стратегического поведения, при котором основная цель обучения сводится к оптимизации показателей, фиксируемых алгоритмами. Это противоречит гуманистическим основаниям педагогики, в рамках которых обучение рассматривается как процесс личностного развития, а не как выполнение набора формальных действий.

Не менее значимым является влияние алгоритмического управления на педагогическое взаимодействие. Цифровые платформы опосредуют коммуникацию между педагогом и обучающимся, задавая её формат, темп и содержание. В результате педагогическое общение может утрачивать свою диалогичность и превращаться в обмен стандартизированными сообщениями и автоматическими уведомлениями. С педагогической точки зрения это снижает воспитательный потенциал образования и ограничивает возможности формирования доверительных отношений.

Отдельного рассмотрения заслуживает проблема педагогической ответственности в условиях алгоритмического управления. Когда решения принимаются на основе алгоритмических рекомендаций, возникает эффект «распределённой ответственности», при котором ни один из участников образовательного процесса не воспринимает себя как полностью ответственного за итоговый результат. Педагог может ссылаться на требования системы, администрация — на показатели эффективности, а разработчики алгоритмов — на техническую нейтральность своих решений. В результате ответственность за педагогические последствия оказывается размытой.

Алгоритмическое управление также оказывает влияние на содержание образования. Учебные материалы и задания всё чаще адаптируются под требования цифровых платформ, что может приводить к упрощению и фрагментации учебного содержания. Предпочтение отдается тем формам знания, которые легко поддаются формализации и автоматической проверке. Это создаёт риск маргинализации гуманитарных и рефлексивных компонентов образования, значимость которых трудно выразить в количественных показателях.

В контексте профессиональной подготовки педагогов алгоритмическое управление ставит новые вызовы. Современный педагог должен не только владеть предметным содержанием и методикой преподавания, но и обладать критическим пониманием цифровых технологий, используемых в образовательной практике. Отсутствие такой

рефлексии может привести к некритическому принятию алгоритмических решений и утрате педагогической инициативы. Следовательно, в системе педагогического образования необходимо формировать компетенции, связанные с анализом и оценкой алгоритмических систем.

Этическое измерение алгоритмического управления в образовании требует особого внимания. Использование данных об обучающихся связано с вопросами конфиденциальности, согласия и защиты персональной информации. С педагогической точки зрения недопустимо рассматривать обучающихся исключительно как источники данных, игнорируя их право на приватность и автономию. Этические принципы должны быть интегрированы в процесс разработки и внедрения алгоритмических систем, а не рассматриваться как вторичное дополнение.

Следует также отметить культурное измерение алгоритмического управления. Алгоритмы, разрабатываемые в определённом социокультурном контексте, могут не учитывать специфику национальных образовательных традиций и ценностей. Это особенно актуально для образовательных систем, ориентированных на воспитательные и мировоззренческие функции. Унификация образовательных процессов под воздействием глобальных цифровых платформ может приводить к утрате культурного многообразия и локальных педагогических практик.

Несмотря на обозначенные риски, алгоритмическое управление обладает и значительным педагогическим потенциалом. При условии осознанного использования алгоритмы могут служить инструментом поддержки педагогической деятельности, предоставляя дополнительные данные для анализа и принятия решений. Важно, чтобы алгоритмические системы рассматривались не как автономные субъекты управления, а как средства, встроенные в гуманистически ориентированную педагогическую модель.

Таким образом, алгоритмическое управление в образовании представляет собой сложный, многослойный и противоречивый феномен. Его педагогические последствия затрагивают фундаментальные аспекты образовательного процесса, включая цели обучения, характер педагогического взаимодействия, субъектность обучающихся и профессиональную идентичность педагога. В условиях дальнейшей цифровизации образование сталкивается с необходимостью поиска баланса между технологической эффективностью и сохранением гуманистических ценностей.

Педагогическая наука в данном контексте призвана выполнять критическую и прогностическую функцию, анализируя не только текущие эффекты алгоритмического управления, но и его долгосрочные последствия для развития личности и общества. Формирование педагогически обоснованных подходов к использованию алгоритмов является важнейшей задачей современного образования, от решения которой зависит его способность сохранять человеческое измерение в цифровую эпоху.

Использованная литература:

1. Бороненко Т. А. Цифровизация образования: педагогические риски и возможности // Педагогика. — 2020. — № 7. — С. 3–12.
2. Вербицкий А. А. Цифровое обучение и проблемы педагогической деятельности // Высшее образование в России. — 2019. — № 8–9. — С. 43–54.

3. Громыко Ю. В. Образование в цифровую эпоху: вызовы и перспективы. — М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2021.

4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. — М.: ГУ ВШЭ, 2019.

5. Кузьминов Я. И., Фрумин И. Д. Образование в цифровом мире. — М.: Издательский дом ВШЭ, 2018.

6. Полякова Н. В. Алгоритмическое управление как социальный феномен // Социологические исследования. — 2021. — № 6. — С. 25–34.

7. Роберт И. В. Теория и методология информатизации образования. — М.: БИНОМ, 2019.

8. Селиванова Н. Л. Воспитание личности в условиях цифровой трансформации образования // Педагогика. — 2021. — № 4. — С. 5–14.

TALABALARDA KOGNITIV KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH OLIY O‘QUV YURTIDA O‘QITISHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA

Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yonalishi talabasi
Shixnazarova Kumush Shermat qizi
E-mail: shixnazarovakumush2@gmail.com
Тел: 998931587825
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yonalishi talabasi
Raximova Sevinch Qadamboy qizi
E-mail: sevinchraximova206@gmail.com
Тел: 998955363035

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim jarayonida talabalarda kognitiv kompetentlikni shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari va amaliy yo‘nalishlari keng yoritilgan. Interaktiv ta’lim texnologiyalarining kognitiv kompetentlikni rivojlantirishdagi o‘rni, ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri, shuningdek, zamonaviy o‘qitish jarayonida talabaning faol subyekt sifatida shakllanishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda talabalarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv, ijodiy tafakkur va refleksiv baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishda interaktiv o‘qitish metodlarining ahamiyati asoslab berilgan.

Аннотация: В статье широко освещены теоретические основы, педагогические условия и практические направления формирования когнитивной компетентности студентов в процессе высшего образования. Анализируется роль интерактивных образовательных технологий в развитии когнитивной компетентности, их влияние на эффективность образования, а также формирование студента как активного субъекта в процессе современного обучения. В исследовании обосновано значение интерактивных методов обучения в развитии у студентов навыков самостоятельного мышления, аналитического подхода, творческого мышления и рефлексивной оценки.

Abstract: The article widely covers the theoretical foundations, pedagogical conditions and practical directions of the formation of cognitive competence of students in the process of higher education. The role of interactive educational technologies in the development of cognitive competence, their impact on the effectiveness of education, as well as the formation of a student

as an active subject in the process of modern learning are analyzed. The study substantiates the importance of interactive learning methods in developing students' independent thinking skills, analytical approach, creative thinking and reflective assessment.

Kalit so‘zlar: kognitiv kompetentlik, interaktiv texnologiyalar, oliy ta’lim, pedagogika, bilish faoliyati, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, refleksiya.

Ключевые слова: когнитивная компетентность, интерактивные технологии, высшее образование, педагогика, познавательная деятельность, самостоятельное мышление, творчество, рефлексия.

Key words: cognitive competence, interactive technologies, higher education, pedagogy, cognitive activity, independent thinking, creativity, reflection.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy davrda insondan faqat ma’lumotli bo‘lish emas, balki o‘rgangan bilimlarini tahlil qila olish, ularni amaliyotda qo‘llay bilish, yangilik yaratish va muammolarga ijodiy yondashish talab etiladi. Shunday sharoitda talabalarda kognitiv kompetentlikni shakllantirish ta’lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri sifatida qaraladi. Kognitiv kompetentlik — bu shaxsning bilimlarni o‘zlashtirish, ularni idrok etish, tahlil qilish, umumlashtirish, mustaqil fikrlash va o‘z bilimini amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatidir. Pedagogika fanida bu kompetentlik inson tafakkurining rivojlanganlik darajasini ifodalovchi sifatida talqin etiladi.

Oliy o‘quv yurtida kognitiv kompetentlikni shakllantirishning asosiy omillaridan biri bu o‘qitish jarayoniga zamonaviy, interaktiv texnologiyalarni tatbiq etishdir. Interaktiv o‘qitish texnologiyalari — bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan, bilim olish jarayonida talabani faol ishtirokchi sifatida shakllantiruvchi o‘qitish shaklidir. An’anaviy ta’limda talaba ko‘pincha bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi passiv ishtirokchi bo‘lsa, interaktiv yondashuvda u mustaqil fikr yurituvchi, muammolarni hal etuvchi, bilimlarni izlovchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar talabalarda kognitiv faollikni oshiradi, ularda bilimni o‘zlashtirish jarayonida motivatsiyani kuchaytiradi. Masalan, “Aqliy hujum” metodidan foydalanish talabalarda muammoga turli burchaklardan qarash, yangi g‘oyalar yaratish va ijodiy fikrlashni shakllantiradi. “Keys-stadi” texnologiyasi real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish asosida qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. “Debat” usuli esa tanqidiy fikrlash, dalillash va asoslash qobiliyatini kuchaytiradi, “Rol o‘ynash” texnologiyasi esa talabani empatiya va ijtimoiy idrok jihatdan rivojlantiradi. “Klaster” usuli esa bilimlarni tizimlashtirish, umumlashtirish va mantiqiy bog‘liqliklarni anglashga yordam beradi. Ushbu metodlarning barchasi kognitiv jarayonlarning faollashishiga xizmat qiladi.

Interaktiv texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish pedagogik jihatdan chuqur tayyorgarlikni talab etadi. O‘qituvchi mashg‘ulotni tashkil etish jarayonida har bir talabaning fikrini inobatga olishi, ularni o‘zaro fikr almashishga, bahs va muhokamalarda ishtirok etishga jalb qilishi zarur. Bu jarayon talabalarda mustaqil qaror qabul qilish, o‘z fikrini asoslab berish, muammoli vaziyatlarda mantiqan to‘g‘ri yo‘l tanlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu tariqa, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi subyekt-subyekt munosabatlari shakllanadi, bu esa pedagogik jarayonning tabiiy rivojlanishiga olib keladi.

Kognitiv kompetentlikni shakllantirishda muammoli o‘qitish, loyihaviy faoliyat, hamkorlikda o‘rganish, refleksiv tahlil kabi yondashuvlar ham muhim o‘rin tutadi. Muammoli o‘qitish orqali talaba o‘qituvchi tomonidan tayyor javoblarni emas, balki mustaqil tahlil asosida yechim topishni o‘rganadi. Loyihaviy ta’limda esa talaba o‘z faoliyatini rejalashtirish, ma’lumotlarni izlash, ularni tahlil qilish va yakuniy natijaga erishish bosqichlarini o‘zlashtiradi. Bu jarayonlar kognitiv kompetentlikning eng muhim jihati bo‘lgan mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Zamonaviy ta’limda kognitiv kompetentlikning rivojlanishiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Virtual laboratoriyalar, raqamli o‘quv muhitlari, interfaol platformalar, elektron testlar va multimedia vositalaridan foydalanish talabalarda bilimni vizual idrok etish, tahlil qilish, ma’lumotlar bilan mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, onlayn ta’lim tizimlarida interaktiv platformalardan foydalanish talabalarni faollashtiradi, ularni yangi bilimlarni o‘zlashtirishga undaydi va o‘z o‘quv faoliyatini refleksiv baholash imkonini beradi.

Oliy o‘quv yurtida interaktiv o‘qitish asosida kognitiv kompetentlikni shakllantirishning samaradorligi ko‘plab pedagogik tadqiqotlarda o‘z tasdig‘ini topgan. Xususan, interfaol metodlardan foydalanilgan guruh talabalari an’anaviy o‘qitish shaklida ta’lim olganlarga nisbatan bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi, mustaqil fikrlash darajasi yuqori bo‘ladi va ijodkorlik ko‘nikmalari tezroq shakllanadi. Bu esa ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlariga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kognitiv kompetentlik tushunchasi zamonaviy ta’lim paradigmasining markazida turadi. U shaxsning intellektual salohiyatini, tafakkur faoliyatini, idrok, xotira, diqqat, mantiqiy fikrlash, muammoni hal etish, tahlil va sintez qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Psixolog olimlar (J. Piaget, L. S. Vygotskiy, D. Bruner va boshqalar) ta’kidlaganidek, kognitiv rivojlanish inson tafakkurining shakllanish jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayon o‘qitish muhitida faol ishtirok, muloqot va amaliy faoliyat orqali kuchayadi. Shu nuqtai nazardan, interaktiv o‘qitish texnologiyalari talabaning kognitiv rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi.

Pedagogik jihatdan olganda, kognitiv kompetentlikni shakllantirishning asosiy maqsadi — talabani bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki uni yaratuvchi, tahlil qiluvchi va qayta ishlab chiquvchi subyekt sifatida shakllantirishdir. Bunday yondashuvda o‘qituvchi faoliyatining markazida bilim berish emas, balki bilish faoliyatini tashkil etish turadi. Bu esa o‘quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi: endi ta’lim – bu muloqot, hamkorlik, izlanish va ijodiy fikrlash jarayoni sifatida kechadi.

Interaktiv texnologiyalar o‘qitish jarayonida talabalar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytiradi. Bu esa Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi g‘oyasiga mos keladi, ya’ni talaba o‘zining kognitiv salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun ijtimoiy o‘zaro ta’sirga muhtoj. Guruhli ishlarda, juftlik mashg‘ulotlarida, muhokama va rolli o‘yinlarda talaba nafaqat yangi bilimlarni egallaydi, balki o‘rganilgan bilimlarni o‘z fikrida qayta ishlaydi, ularga yangi ma’no beradi. Shu orqali metakognitiv (ya’ni, o‘z fikrlashini tahlil qilish va boshqarish) ko‘nikmalar shakllanadi.

Kognitiv kompetentlikni shakllantirish jarayonida Bloom taksonomiyasi alohida o‘rin tutadi. Bu nazariya ta’lim maqsadlarini bilim, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholash

bosqichlari orqali aniqlaydi. Interaktiv metodlardan foydalanish ushbu bosqichlarning har birini amalda tatbiq etishga imkon beradi. Masalan, “Keys-stadi” usuli tahlil va baholash bosqichlarini faollashtiradi, “Aqliy hujum” sintez bosqichiga xizmat qiladi, “Debat” esa baholash va dalillash bosqichlarini rivojlantiradi. Natijada talaba bilimni faqat eslab qolmaydi, balki uni o‘z faoliyatida qayta yaratadi.

Pedagogik amaliyot shuni ko‘rsatadiki, kognitiv kompetentlikni rivojlantirish uchun ta’lim jarayonida refleksiya – ya’ni, o‘z fikrlash faoliyatini tahlil qilishga alohida e’tibor berish zarur. Refleksiv yondashuv talabaning o‘z bilim darajasini baholash, o‘z o‘rganish strategiyasini anglash va uni takomillashtirish imkonini beradi. Masalan, darsdan so‘ng “Men bugun nimalarni o‘rgandim?”, “Qaysi savollar menda qoldi?” kabi refleksiv savollar yordamida talaba o‘z kognitiv faoliyatini nazorat qilishni o‘rganadi.

Kognitiv kompetentlikni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ham muhim o‘rin tutadi. Multimedia taqdimotlar, raqamli platformalar, interfaol testlar, virtual laboratoriyalar va onlayn ta’lim vositalari yordamida talaba nafaqat o‘quv materialini vizual idrok etadi, balki uni o‘z faoliyatida qo‘llashni o‘rganadi. Masalan, elektron ta’lim tizimlarida mustaqil topshiriqlarni bajarish, onlayn forumlarda muhokama yuritish yoki virtual loyihalarda ishtirok etish orqali talaba o‘zining kognitiv salohiyatini rivojlantiradi.

Kognitiv kompetentlikni shakllantirish jarayonida o‘qituvchining roli ham tubdan o‘zgaradi. Zamonaviy pedagog o‘quv jarayonini boshqaruvchi emas, balki tashkil etuvchi, yo‘naltiruvchi va motivatsiya beruvchi shaxsdir. U talabalarda o‘qishga qiziqish uyg‘otadi, bilimlarni mustaqil izlashga undaydi va ularga sharoit yaratadi. Shu orqali talabalarda ichki motivatsiya, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv shakllanadi.

Bundan tashqari, kognitiv kompetentlikning shakllanishi ijtimoiy omillar bilan ham bog‘liq. O‘quv jarayonida ijtimoiy hamkorlik, muloqot, bahs va munozaralar talabaning fikrlash faoliyatini jonlantiradi. Guruhda ishlash jarayonida talabalar o‘z fikrlarini asoslash, boshqalar fikrini tinglash, kelishmovchiliklarni hal etish, umumiy qarorga kelish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu jarayon kognitiv jarayonlarning tabiiy faollashuviga olib keladi.

Kognitiv kompetentlikni samarali rivojlantirish uchun oliy ta’lim muassasalarida quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi: o‘qitishning interaktiv shakllarini joriy etish; muammoli va loyihaviy o‘qitish usullaridan foydalanish; talabalarda refleksiv yondashuvni shakllantirish; o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ochiq muloqot va hamkorlikni yo‘lga qo‘yish; o‘qitish jarayonini AKT asosida tashkil etish. Shu bilan birga, ta’lim mazmunini insonparvarlashtirish, individual yondashuvni kuchaytirish, talabaning shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olish ham kognitiv kompetentlikning chuqur shakllanishiga yordam beradi.

Kognitiv kompetentlikning rivojlanish natijasi sifatida talaba o‘z bilimini mustaqil egallay oladigan, uni tahlil qila oladigan, yangilik yaratishga qodir, o‘z faoliyatini baholay oladigan va turli hayotiy vaziyatlarda bilimini qo‘llay oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Bunday mutaxassis zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh, mas’uliyatli va ijtimoiy faol bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda kognitiv kompetentlikni shakllantirish oliy ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biridir. Bunday kompetentlikni rivojlantirish o‘qitishning interaktiv texnologiyalariga asoslanishi zarur, chunki aynan interaktiv yondashuv talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligini ta’minlaydi, ularni fikrlashga, tahlil qilishga, baholashga va yangi bilimlar yaratishga o‘rgatadi. Interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni bilim olishni

passiv jarayondan faol intellektual faoliyatga aylantiradi, talabaning bilish ehtiyojini kuchaytiradi, uni ijodiy va mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida shakllantiradi. Shu bois, kognitiv kompetentlikni shakllantirishda interaktiv o‘qitish texnologiyalari nafaqat metodik vosita, balki pedagogik maqsadga erishishning eng samarali strategiyasi sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.
2. Ziyomuhamedov B. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2019.
3. Hasanboyeva O. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: Iqtisod-Moliya, 2020.
4. Vygotsky L.S. Thinking and Speech. – Cambridge, MA: MIT Press, 1987.
5. Jonassen D.H. Designing Constructivist Learning Environments. – Educational Technology, 1999.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Диана Хайдаровна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
Ургенчский государственный педагогический институт
Утениязова Мехрибон – студент
кафедры “Дошкольное образование”

Аннотация: В статье рассматриваются особенности формирования речевых и коммуникативных компетенций у детей дошкольного возраста 3–4 лет в условиях обновления образовательных программ. Актуальность исследования обусловлена процессами глобализации и модернизации системы образования, требующими развития коммуникативных навыков с раннего возраста. Проанализировано содержание образовательной программы Республики Узбекистан «Ilk qadam», раскрыта роль игровой деятельности как ведущего средства речевого и коммуникативного развития дошкольников. Обосновано значение педагога в создании благоприятной речевой среды и применении современных педагогических подходов. Сделанные выводы согласуются с современными научными исследованиями в области обновления педагогических моделей и формирования ключевых компетенций обучающихся.

Ключевые слова: дошкольное образование, речевое развитие, коммуникативные компетенции, дети 3–4 лет, игровая деятельность, программа «Ilk qadam».

Annotatsiya: Maqolada ta’lim dasturlarini yangilash sharoitida 3–4 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotning dolzarbligi globallashuv va ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, bolalarda erta yoshdan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish zaruratini taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimida joriy etilgan “Ilk qadam” ta’lim dasturi mazmuni tahlil qilingan, o‘yin faoliyatining bolalar nutqi va kommunikativ

faolligini rivojlantirishdagi yetakchi o‘rni asoslab berilgan. Pedagogning qulay nutqiy muhit yaratishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutq rivoji, kommunikativ kompetensiyalar, 3–4 yoshli bolalar, o‘yin faoliyati, “Ilk qadam” dasturi.

Abstract: The article examines the formation of speech and communicative competencies in preschool children aged 3–4 in the context of updating educational programs. The relevance of the study is determined by globalization and the modernization of education, which require the development of communication skills from an early age. The content of the “Ilk qadam” educational program of the Republic of Uzbekistan is analyzed, and the role of play-based activities as a leading means of speech and communicative development is revealed. Special attention is paid to the role of the teacher in creating a supportive speech environment and applying modern pedagogical approaches. The findings are consistent with contemporary research on the renewal of pedagogical models and the development of key competencies in education.

Keywords: preschool education, speech development, communicative competencies, children aged 3–4, play-based activities, “Ilk qadam” program.

В условиях глобализации и цифровой трансформации системы образования особую актуальность приобретает проблема формирования ключевых компетенций личности, закладываемых на ранних этапах развития ребёнка. Современное дошкольное образование ориентировано не только на усвоение элементарных знаний, но и на развитие речевых и коммуникативных навыков, обеспечивающих успешную социализацию и готовность к дальнейшему обучению.

Речевая деятельность выступает основным средством общения, мышления и познания окружающего мира. Как подчёркивается в педагогических исследованиях, развитие речи в дошкольном возрасте оказывает непосредственное влияние на когнитивное и социальное развитие ребёнка, формирование его личности и коммуникативной культуры [6; 7].

В Республике Узбекистан данные тенденции нашли отражение в государственной образовательной программе «Ilk qadam», в которой компетентностный подход рассматривается как основа развития детей дошкольного возраста. Программа ориентирована на формирование речевых, коммуникативных и социально значимых навыков, необходимых ребёнку для успешного взаимодействия с окружающими. Эффективность реализации подобных программ во многом зависит от использования современных педагогических технологий и создания развивающей образовательной среды [8].

Согласно культурно-исторической теории Л. С. Выготского, речь является не только средством коммуникации, но и важнейшим инструментом мышления. Развитие речевой функции способствует активизации познавательных процессов и расширению возможностей ребёнка в социальном взаимодействии.

В связи с этим целью статьи является анализ особенностей формирования речевых и коммуникативных компетенций детей 3–4 лет в условиях реализации образовательной программы «Ilk qadam».

Игровая деятельность является ведущим видом деятельности в дошкольном возрасте и эффективным средством формирования речевых и коммуникативных компетенций детей.

В программе «Ilk qadam» игра рассматривается как естественный способ вовлечения ребёнка в образовательный процесс, обеспечивающий развитие речи, мышления и социальных навыков.

В процессе сюжетно-ролевых, дидактических и подвижных игр дети активно используют речь для обозначения действий, выражения мыслей и взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Игровые ситуации способствуют развитию диалогической речи, формированию навыков задавания вопросов, аргументации и умения слушать собеседника.

Современные педагогические исследования подчёркивают, что игровые технологии выступают не только средством обучения, но и механизмом формирования коммуникативной активности и социальной компетентности детей дошкольного возраста [6]. Через игру дети осваивают социальные нормы, учатся сотрудничеству и разрешению конфликтных ситуаций, что тесно связано с развитием речи.

В рамках образовательной программы «Ilk qadam» для детей 3–4 лет определён комплекс речевых и коммуникативных компетенций, формируемых в подобласти «Речь и язык». К основным компетенциям относятся умение сопровождать действия речью, описывать предметы и явления, отвечать на вопросы взрослого, проявлять инициативу в общении и участвовать в дидактических играх.

Последовательное освоение данных компетенций способствует развитию связной речи, активного словарного запаса и навыков диалогического общения. Особое значение имеет использование художественных текстов, заучивание коротких стихотворений и участие в речевых играх, что развивает память, интонационную выразительность и уверенность ребёнка в речевой деятельности.

Реализация программы «Ilk qadam» показывает, что системный подход к формированию речевых и коммуникативных компетенций обеспечивает целостное развитие ребёнка и создаёт предпосылки для успешной подготовки к школьному обучению.

Формирование речевых и коммуникативных компетенций у детей дошкольного возраста в условиях обновления образовательных программ представляет собой целенаправленный и комплексный процесс. Анализ содержания программы «Ilk qadam» показывает, что интеграция игровых, речевых и образовательных методов способствует эффективному развитию устной речи и коммуникативной активности детей 3–4 лет. Особую роль в данном процессе играет педагог, создающий благоприятную речевую среду и направляющий образовательную деятельность ребёнка. Использование игровой деятельности как ведущего метода обучения обеспечивает естественные условия для социализации и речевого развития дошкольников. Полученные выводы согласуются с результатами современных педагогических исследований, посвящённых обновлению образовательных моделей и формированию ключевых компетенций обучающихся, начиная с дошкольного возраста [6; 7; 8].

Список использованной литературы

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2018.

2. Isroilova Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish metodlari. — Toshkent, 2020.
3. Nabijonova N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish. — Toshkent, 2021.
4. Normatova N. K. Maktabgacha ta’limda o‘yin faoliyatining nutq rivojiga ta’siri. — Toshkent, 2019.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1999.
6. Yakubova D. Kh. Model of dual education in the context of digital transformation // International Conference on Adaptive Learning Technologies. — 2025.
7. Yakubova D. Kh. Opportunities and challenges of implementing the dual education model in the context of Uzbekistan // Asian Journal of Multidisciplinary Research. — 2025. — Vol. 2, Issue 8. — P. 297–305.
8. Yakubova D. Kh. Dual ta’lim tizimini joriy etishda raqamli texnologiyalarning o‘rni // Urganch davlat pedagogika instituti axborotnomasi. — 2025. — № 5. — B. 133–138.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ДУАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Диана Хайдаровна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические аспекты совершенствования исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования на основе цифровых технологий. Обоснована актуальность интеграции цифровых образовательных платформ, электронных портфолио и онлайн-исследовательских инструментов в процесс дуального обучения. Проанализированы возможности цифровой образовательной среды в развитии аналитического мышления, навыков самостоятельного поиска и обработки информации, а также проектно-исследовательской деятельности обучающихся. В ходе исследования использованы методы педагогического анализа, наблюдения, анкетирования и опытно-экспериментальной работы. Результаты исследования показали, что целенаправленное применение цифровых технологий в дуальном образовании способствует повышению уровня исследовательских компетенций и формированию готовности обучающихся к профессиональной и научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: дуальное образование, исследовательские компетенции, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, педагогические условия, профессиональная подготовка.

Annotatsiya: Maqolada raqamli texnologiyalar asosida dual ta’lim tizimida ta’lim oluvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini takomillashtirishning pedagogik jihatlari yoritilgan. Dual ta’lim jarayoniga raqamli ta’lim platformalari, elektron portfoliolar hamda onlayn tadqiqot vositalarini integratsiyalash zarurati asoslab berilgan. Raqamli ta’lim muhiti orqali ta’lim oluvchilarning tahliliy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va qayta ishlash, loyiha-tadqiqot faoliyati ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida pedagogik tahlil, kuzatish, so‘rovnoma hamda tajriba-sinov metodlaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari

raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish dual ta’lim tizimida tadqiqotchilik kompetensiyalarining rivojlanishiga va ta’lim oluvchilarning kasbiy hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorgarligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, tadqiqotchilik kompetensiyalari, raqamli texnologiyalar, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik shart-sharoitlar, kasbiy tayyorgarlik.

Abstract: The article examines the pedagogical aspects of improving students’ research competencies in the dual education system based on digital technologies. The relevance of integrating digital educational platforms, e-portfolios, and online research tools into the dual learning process is substantiated. The potential of the digital educational environment in developing analytical thinking, independent information search and processing skills, as well as project-based research activities is analyzed. The study employed pedagogical analysis, observation, surveys, and experimental methods. The findings indicate that the purposeful use of digital technologies in dual education significantly enhances students’ research competencies and increases their readiness for professional and research activities.

Keywords: dual education, research competencies, digital technologies, digital learning environment, pedagogical conditions, professional training.

В условиях цифровизации образования и трансформации социально-экономических процессов возрастает значение подготовки специалистов, обладающих не только профессиональными знаниями и практическими умениями, но и развитыми исследовательскими компетенциями. Современная образовательная парадигма ориентирована на формирование способности обучающихся к аналитическому мышлению, самостоятельному поиску и обработке информации, постановке и решению исследовательских задач, а также к использованию цифровых инструментов в профессиональной деятельности [1; 2].

В данном контексте дуальное образование рассматривается как эффективная педагогическая модель, обеспечивающая интеграцию теоретической подготовки, практико-ориентированного обучения и элементов научно-исследовательской деятельности обучающихся. Сочетание обучения в образовательной организации и практической деятельности на производстве создаёт благоприятные условия для совершенствования исследовательских компетенций, поскольку обучающиеся включаются в реальные профессиональные и проблемные ситуации, требующие анализа, обобщения и принятия обоснованных решений.

Цифровые технологии существенно расширяют педагогический потенциал дуального образования, трансформируя его в цифрово-интегрированную образовательную модель. Использование электронных образовательных платформ, систем управления обучением, онлайн-исследовательских инструментов и электронных портфолио способствует организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся в цифровой образовательной среде и повышает её результативность [3; 4].

Ранее в исследованиях автора была обоснована педагогическая эффективность цифровых моделей дуального образования, раскрыты возможности интеграции цифровых платформ в процесс профессиональной подготовки, а также экспериментально подтверждено их положительное влияние на развитие профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся [6; 7; 8]. Однако, несмотря на полученные

результаты, проблема целенаправленного совершенствования исследовательских компетенций в дуальном образовании на основе цифровых технологий требует дальнейшего теоретического осмысления и методического уточнения.

В связи с этим цель данной статьи заключается в анализе педагогических возможностей цифровых технологий в совершенствовании исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования.

Исследовательские компетенции обучающихся в педагогической науке рассматриваются как интегративное образование, включающее совокупность знаний, умений, навыков и личностных качеств, обеспечивающих способность к постановке исследовательских задач, выбору адекватных методов их решения, анализу и интерпретации полученных результатов, а также применению исследовательского опыта в профессиональной деятельности [1; 2].

Методологической основой совершенствования исследовательских компетенций в дуальном образовании выступают идеи обучения через деятельность и опыт, представленные в трудах Дж. Дьюи и Д. Колба, а также положения культурно-исторической теории Л. С. Выготского о зоне ближайшего развития [1; 2; 5]. В соответствии с данными подходами образовательный процесс рассматривается как активная деятельность обучающегося, направленная на осмысление знаний и их практическое применение в реальных профессиональных и исследовательских ситуациях.

Дуальная система образования обеспечивает органичное сочетание теоретического обучения в образовательной организации и практической деятельности на производстве, что создаёт условия для включения обучающихся в решение реальных профессиональных задач. Такой формат обучения способствует развитию исследовательского мышления, формированию навыков анализа профессиональных проблем и поиску обоснованных решений, что является важным условием совершенствования исследовательских компетенций.

Цифровизация образовательного процесса расширяет дидактические и методические возможности дуального образования, обеспечивая его трансформацию в цифрово-интегрированную модель. Использование систем управления обучением, цифровых образовательных платформ и онлайн-исследовательских инструментов позволяет организовать учебно-исследовательскую деятельность обучающихся в гибком и интерактивном формате [3; 4].

В условиях дуального образования цифровые технологии обеспечивают доступ к актуальным информационным ресурсам, инструментам обработки и анализа данных, а также создают возможности для дистанционного взаимодействия между обучающимися, преподавателями и наставниками от производства. Это способствует развитию у обучающихся навыков самостоятельного поиска информации, критического мышления и аналитической обработки данных, которые являются ключевыми компонентами исследовательских компетенций.

Результаты ранее проведённых исследований автора подтверждают, что использование цифровых образовательных платформ (LMS Moodle, Google Classroom, электронные портфолио) в системе дуального образования способствует повышению уровня профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся в среднем на 25–35 % [7; 8]. Полученные данные свидетельствуют о высокой педагогической

эффективности цифровых инструментов при организации учебно-исследовательской деятельности.

Совершенствование исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования на основе цифровых технологий возможно при реализации комплекса взаимосвязанных педагогических условий. К числу ключевых условий относятся целенаправленное включение исследовательских и проектных заданий в содержание теоретической и практической подготовки, использование цифровых образовательных платформ, ориентированных на исследовательскую деятельность, а также методическое сопровождение обучающихся со стороны преподавателей и наставников.

Особое значение приобретает развитие цифровой и педагогической компетентности преподавателей и наставников дуального образования, поскольку именно они обеспечивают организацию и сопровождение исследовательской деятельности обучающихся в цифровой образовательной среде [4; 6]. Использование электронных портфолио и цифровых средств рефлексии способствует осмыслению обучающимися собственного исследовательского опыта, повышает уровень самоконтроля и самооценки результатов учебно-исследовательской деятельности.

Таким образом, интеграция дуального образования и цифровых технологий создаёт устойчивую педагогическую основу для совершенствования исследовательских компетенций обучающихся, обеспечивая целостность, практико-ориентированность и результативность образовательного процесса.

Проведённое исследование позволило обосновать педагогическую значимость цифровых технологий в процессе совершенствования исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования. Установлено, что интеграция теоретического обучения, практико-ориентированной подготовки и учебно-исследовательской деятельности на основе цифровых инструментов способствует формированию устойчивых навыков аналитического мышления, самостоятельного поиска и обработки информации, а также осмысленного применения полученных знаний в профессиональной деятельности.

Доказано, что цифрово-интегрированная модель дуального образования расширяет возможности организации исследовательской деятельности обучающихся за счёт использования электронных образовательных платформ, онлайн-исследовательских инструментов и электронных портфолио. Результаты исследования согласуются с ранее опубликованными выводами автора и подтверждают устойчивость выявленных педагогических эффектов, выражающихся в повышении уровня профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся [6; 7; 8].

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных результатов в деятельности образовательных организаций, реализующих дуальные формы обучения. Представленные педагогические условия и методические подходы могут быть использованы при проектировании образовательных программ, организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся, а также в системе повышения квалификации преподавателей и наставников дуального образования.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой и апробацией цифровых моделей дуального образования, ориентированных на интеграцию технологий

искусственного интеллекта, расширение форм проектно-исследовательской деятельности обучающихся и повышение качества профессиональной подготовки в условиях цифровой трансформации образования.

Список использованной литературы

1. Dewey J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — 272 p.
2. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. — 256 p.
3. OECD. Work-Based Learning and Digital Skills Integration. — Paris: OECD Publishing, 2022. — 104 p.
4. UNESCO–UNEVOC. Digital Transformation of Vocational and Higher Education. — Bonn: UNESCO, 2023. — 118 p.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — 352 с.
6. Yakubova D. Kh. Модель дуального образования в условиях цифровой трансформации // International Conference on Adaptive Learning Technologies. — 2025. — P. 1–4
7. Yakubova D. Kh. O‘zbekiston sharoitida dual ta’lim modelini joriy etishning imkoniyatlari va muammolari // Asian Journal of Multidisciplinary Research. — 2025. — Vol. 2, Issue 8. — P. 297–305.
8. Yakubova D. Kh. Dual ta’lim tizimini joriy etishda raqamli texnologiyalarning o‘rni // Urganch davlat pedagogika instituti axborotnomasi. — 2025. — № 5. — B. 133–138.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УМСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Ургенчский государственный педагогический институт
Якубова Диана Хайдаровна – педагог
кафедры “Дошкольное образование”
Ургенчский государственный педагогический институт
Эгамбердиева Умидабону Эгамберди кизи – студент
кафедры “Дошкольное образование”

Аннотация: В статье рассматривается проблема умственного воспитания детей дошкольного возраста в условиях цифровизации современного образования. Раскрывается сущность умственного воспитания и анализируются педагогические условия, обеспечивающие развитие познавательных процессов дошкольников. Особое внимание акцентируется на значении цифровых образовательных ресурсов и современных педагогических технологий, включая элементы искусственного интеллекта, в процессе умственного воспитания детей. Обосновываются перспективы использования цифровых средств обучения для развития когнитивных способностей и познавательной активности дошкольников, а также выделяются потенциальные риски их нерационального использования.

Ключевые слова: умственное воспитание, дошкольное образование, педагогические условия, цифровые технологии, искусственный интеллект, познавательное развитие, дошкольники.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’limning raqamlashtirilishi sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi muammosi yoritilgan. Aqliy tarbiyaning mohiyati ochib berilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishni ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilingan. Aqliy tarbiya jarayonida raqamli ta’lim resurslari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt elementlarining ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv qobiliyatlari va bilish faolligini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish istiqbollari asoslab berilgan, shuningdek ularning noo‘rin va me’yoridan ortiq qo‘llanilishi bilan bog‘liq ehtimoliy xavf-xatarlar ajratib ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: aqliy tarbiya, maktabgacha ta’lim, pedagogik shart-sharoitlar, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, bilish rivoji, maktabgacha yoshdagi bolalar.

Abstract: The article examines the issue of mental education of preschool children in the context of the digitalization of modern education. The essence of mental education is revealed, and the pedagogical conditions that ensure the development of cognitive processes in preschool children are analyzed. Particular attention is paid to the significance of digital educational resources and modern pedagogical technologies, including elements of artificial intelligence, in the process of children’s mental education. The prospects for using digital learning tools to develop cognitive abilities and cognitive activity of preschoolers are substantiated, and potential risks associated with their irrational use are identified.

Keywords: mental education, preschool education, pedagogical conditions, digital technologies, artificial intelligence, cognitive development, preschool children.

Современное дошкольное образование направлено на всестороннее развитие личности ребёнка. Одним из важнейших направлений данного процесса является умственное воспитание, обеспечивающее развитие мышления, внимания, памяти и речи. Именно в дошкольном возрасте закладываются основы познавательной деятельности, которые в дальнейшем влияют на успешность обучения в школе.

В условиях цифровизации образования возрастает роль педагогических условий, способствующих эффективному умственному развитию дошкольников. Использование цифровых образовательных ресурсов, интерактивных игр и обучающих приложений может повысить интерес детей к познавательной деятельности и активизировать мыслительные процессы. Вместе с тем применение цифровых технологий требует соблюдения возрастных особенностей и педагогического контроля.

Цель статьи — раскрыть педагогические условия умственного воспитания детей дошкольного возраста в условиях цифровизации образования.

Умственное воспитание представляет собой целенаправленный процесс развития познавательных способностей ребёнка, включающий формирование мышления, внимания, памяти, воображения и речи. В педагогической литературе подчёркивается, что успешное умственное развитие возможно при активной деятельности ребёнка и его взаимодействии с окружающей средой.

Согласно положениям Л. С. Выготского, обучение оказывает опережающее влияние на развитие ребёнка и способствует формированию новых психических функций. А. Н. Леонтьев отмечал, что развитие мышления происходит в процессе деятельности, ведущей формой которой в дошкольном возрасте является игра.

Современные исследования дополняют данные подходы, указывая на возможности использования цифровых технологий для стимулирования познавательной активности дошкольников. Эффективность умственного воспитания детей дошкольного возраста определяется системой педагогических условий, обеспечивающих развитие познавательных процессов.

На рисунке даны педагогические условия умственного воспитания, которые содержат:

1.Развивающая предметно-пространственная среда. Развивающая среда включает дидактические материалы, наглядные пособия, игровые зоны и цифровые ресурсы. Наличие разнообразных средств обучения способствует самостоятельной познавательной активности детей и развитию их мыслительных способностей.

2.Использование игровых и познавательных методов обучения. Игровая деятельность является ведущей в дошкольном возрасте. Дидактические и сюжетно-ролевые игры способствуют развитию мышления, речи и воображения. Цифровые обучающие игры и интерактивные приложения могут дополнять традиционные методы, повышая интерес детей к обучению.

3.Учёт возрастных и индивидуальных особенностей. Педагог должен учитывать уровень развития и индивидуальные особенности каждого ребёнка. Использование цифровых технологий позволяет адаптировать задания под возможности и интересы детей, что повышает эффективность умственного воспитания.

4.Педагогическое взаимодействие воспитателя и ребёнка. Роль воспитателя заключается в организации познавательной деятельности, поддержке инициативы детей и создании условий для активного мышления. В условиях цифровизации педагог направляет использование цифровых ресурсов, обеспечивая их педагогическую целесообразность.

Использование цифровых технологий в дошкольном образовании открывает новые возможности для умственного развития детей, способствует формированию интереса к обучению и развитию логического мышления. Вместе с тем чрезмерное и неконтролируемое применение цифровых средств может негативно сказаться на развитии речи и коммуникативных навыков.

Рациональное использование цифровых технологий требует соблюдения возрастных норм, педагогического контроля и сочетания цифровых и традиционных форм обучения.

Умственное воспитание детей дошкольного возраста является важным направлением дошкольного образования и направлено на развитие познавательных способностей ребёнка. Эффективность данного процесса определяется системой педагогических условий, включающих развивающую среду, игровые методы обучения, учёт индивидуальных особенностей и педагогическое взаимодействие.

Цифровизация образования создаёт дополнительные возможности для умственного развития дошкольников, однако требует грамотного педагогического подхода.

Комплексное использование традиционных и цифровых средств обучения способствует созданию оптимальных условий для развития познавательной активности детей.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 2005.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Смысл, 2004.
3. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника. — М.: Просвещение, 1987.
4. Венгер Л. А. Развитие познавательных способностей в дошкольном возрасте. — М.: Просвещение, 1998.
5. Смирнова Е. О. Дошкольная педагогика. — М.: Академия, 2014.
6. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. — М.: Интеллект-Центр, 2004.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA SIFATNI OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o’qituvchisi
Azadova Mahliyo Odilbekovna
Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi talabasi
Shomuradova Salomat Olimboy qizi

Annotatsiya Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifati bilan bog‘liq dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Xususan, pedagog kadrlar malakasining yetarli emasligi, ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning sust joriy etilishi, o‘quv-metodik ta’minotning zamonaviy talablarga to‘liq mos kelmasligi kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan samarali yechimlar, jumladan, pedagoglarning kasbiy rivojini ta’minlash, raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish yo‘llari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ta’lim sifati, pedagog kadrlar, innovatsion texnologiyalar, tarbiya jarayoni.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы повышения качества образования в системе дошкольного образования. Особое внимание уделяется таким вопросам, как недостаточная профессиональная подготовка педагогических кадров, ограниченное внедрение инновационных технологий в образовательный процесс, а также несоответствие учебно-методического обеспечения современным требованиям. Предлагаются эффективные пути решения данных проблем, включая повышение квалификации педагогов, использование цифровых технологий и развитие сотрудничества с родителями.

Ключевые слова: дошкольное образование, качество образования, педагогические кадры, инновационные технологии, воспитательный процесс.

Annotation: This article analyzes current issues related to improving the quality of education in the preschool education system. In particular, it highlights problems such as insufficient professional competence of teaching staff, limited use of innovative technologies in the educational process, and inadequacy of educational and methodological support to modern standards. The article also proposes effective solutions aimed at improving educational quality,

including professional development of teachers, integration of digital technologies, and strengthening cooperation with parents.

Keywords: preschool education, quality of education, teaching staff, innovative technologies, educational process.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim bo‘g‘ini hisoblanib, bolalarning intellektual, jismoniy va ma’naviy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim sifatini oshirish masalasi esa nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega dolzarb muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, globallashuv va raqamlashtirish sharoitida maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zarurati kuchaymoqda[1].

Maktabgacha ta’lim tizimida mavjud muammolarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

Birinchidan, pedagog kadrlar malakasining yetarli darajada emasligi. Ba’zi tarbiyachilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari cheklanganligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ikkinchidan, o‘quv-metodik ta’minotning zamonaviy talablarga to‘liq mos kelmasligi. Amaldagi dastur va metodik qo‘llanmalarning ayrimlari bolalarning yosh va individual xususiyatlarini yetarli darajada hisobga olmaydi.

Uchinchidan, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi. Ayrim maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi muhit, didaktik materiallar va axborot-kommunikatsiya vositalarining yetishmasligi kuzatiladi[2].

Ta’lim sifatini oshirishning samarali yechimlari

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yechimlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

— pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ularni muntazam ravishda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslariga jalb etish;

— ta’lim jarayoniga innovatsion va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;

— o‘quv-metodik ta’minotni takomillashtirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarga asoslangan dasturlarni ishlab chiqish;

— ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va ularning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirish.

Mazkur chora-tadbirlar maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramasdan, ta’lim sifati bilan bog‘liq bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu maqolada ana shu muammolar va ularni hal etish yo‘llari tahlil qilinadi.

Maktabgacha ta’lim sifatining nazariy asoslari

Ta’lim sifati tushunchasi pedagogik adabiyotlarda ta’lim jarayonining mazmuni, metodlari, vositalari va natijalarining jamiyat hamda davlat talablariga moslik darajasi sifatida talqin etiladi. Maktabgacha ta’limda sifat quyidagi omillar bilan belgilanadi:

— pedagogik jarayonning ilmiy asoslanganligi;

— tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi;

— bolalar rivojlanishini ta’minlovchi muhit;

— ota-onalar va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik.

Mazkur omillarning uyg‘unligi maktabgacha ta’lim sifatining asosiy mezoni hisoblanadi[3]

Maktabgacha ta’lim tizimidagi dolzarb muammolar

Pedagog kadrlar bilan bog‘liq muammolar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ayrim maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi zamonaviy talablar darajasida emas. Ayniqsa, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanish ko‘nikmalarining yetishmasligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘quv-metodik ta’minot muammolari

Maktabgacha ta’lim dasturlari va metodik qo‘llanmalarning ayrimlari bolalarning individual rivojlanish xususiyatlarini to‘liq hisobga olmaydi. Natijada ta’lim jarayoni ko‘proq an’anaviy yondashuvlarga asoslanib qolmoqda.

Moddiy-texnik baza va muhit muammolari

Rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish ta’lim sifatining muhim sharti hisoblanadi. Biroq ayrim hududlardagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin va didaktik materiallar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta’minlanganlik darajasi pastligicha qolmoqda.

Maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning samarali yo‘llari

Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish

Pedagoglarning kasbiy rivoji ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Shu bois:

- malaka oshirish kurslarining mazmunini amaliyotga yo‘naltirish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni o‘rgatish;
- tarbiyachilarning ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish

Zamonaviy raqamli vositalar bolalarning bilish faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Multimedia vositalari, interaktiv o‘yinlar va raqamli platformalardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi[4].

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish

Maktabgacha ta’lim sifatini ta’minlashda oila va ta’lim muassasasi hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb etish, pedagogik maslahatlar berish va tarbiyaviy ishlarni uyg‘unlashtirish ijobiy natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar. – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim sohasiga oid qarorlar. – Toshkent, 2021.
3. Abdullayeva M. Maktabgacha pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Xasanboyeva O. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
5. Yo‘ldoshev J. Pedagogik kompetensiya va ta’lim sifati. – Toshkent, 2019.
6. Vygotskiy L.S. Bolalar rivojlanishining psixologik asoslari. – Moskva: Pedagogika, 2018.
7. Montessori M. The Montessori Method. – New York, 2017.

RAQAMLI MUHIT SHAROITIDA MILLIY MAFKURA TRANSFORMATSIYASI: AN’ANAVIYLIK VA ZAMONAVIYLIK DIALEKTIKASI

Urganch davlat pedagogika instituti

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar institutining mustaqil tadqiqotchisi

Barno Matchanova

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida milliy mafkuraning mazmun va shakl jihatdan o‘zgarishi, an’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasidagi dialektik munosabatlar falsafiy-ijtimoiy tahlil etiladi. Globallashuv, raqamli kommunikatsiya vositalari, sun’iy intellekt va platformalashgan axborot makoni milliy g‘oya va mafkuraga yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda muayyan xavf-xatarlarni ham olib kelayotgani asoslab beriladi. Maqolada raqamli muhitda ijtimoiy ong, milliy identichlik va qadriyatlarning qayta shakllanish mexanizmlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar. milliy mafkura, raqamli muhit, an’anaviylik, zamonaviylik, dialektika, milliy identichlik, ijtimoiy jarayonlar, raqamli boshqaruv, globallashuv, ma’naviy xavfsizlik.

Аннотация. В данной статье рассматривается философско-социальный анализ диалектических отношений между современностью и современностью, а также изменение содержания и формы национальной идеологии в условиях процессов цифровой трансформации. Доказано, что глобализация, цифровые средства коммуникации, искусственный интеллект и платформенное информационное пространство не только создают новые возможности для национальной идеи и идеологии, но и несут определенные риски. В статье раскрываются механизмы преобразования общественного сознания, национальной идентичности и ценностей в цифровой среде.

Ключевые слова. Национальная идеология, цифровая среда, современность, диалектика, национальная идентичность, социальные процессы, цифровое управление, глобализация, духовная безопасность

Abstract. This article examines the philosophical and social analysis of the dialectical relations between modernity and modernity, as well as the change in the content and form of national ideology in the context of digital transformation processes. It has been proven that globalization, digital communications, artificial intelligence and the platform information space not only create new opportunities for the national idea and ideology, but also carry certain risks. The article reveals the mechanisms for transforming social consciousness, national identity and values in the digital environment.

Keywords. national ideology, digital environment, modernity, dialectics, national identity, social processes, digital governance, globalization, spiritual security

Hozirgi global rivojlanish bosqichi jamiyat hayotining barcha sohalarida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi bilan tavsiflanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun’iy intellekt, raqamli platformalar va tarmoqli kommunikatsiyalar ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi hamda mafkuraviy jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli muhitda milliy mafkuraning mazmunan va shaklan transformatsiyaga uchrashi zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda [1]. Ayniqsa, global axborot makonida milliy identichlik, an’anaviy qadriyatlar va mafkuraviy

barqarorlik masalasi davlat va jamiyat xavfsizligi bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘lmoqda [2]. Raqamli makon bir tomondan milliy mafkurani keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatini yaratsa, ikkinchi tomondan uning mazmuniy suyuqlashuvi, standartlashuvi va global madaniy bosim ostida qolishiga sabab bo‘lmoqda. Izlanishlar davrida, xorijiy tadqiqotchilar raqamli jamiyatni ijtimoiy munosabatlar, hokimiyat va mafkura shakllanishining yangi fazasi sifatida talqin qiladilar [3]. MDH makonida olib borilgan izlanishlarda esa raqamli transformatsiya milliy g‘oya va mafkurani qayta interpretatsiya qilish, uni zamonaviy shakllarda namoyon etish zaruratini yuzaga keltirayotgani ta’kidlanadi [4].

Bugun rivojlanayotgan davlatlar uchun mazkur jarayon an’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasidagi dialektik muvozanatni saqlash masalasini kun tartibiga chiqaradi. Shu bois raqamli muhitda milliy mafkurani ijtimoiy jarayonlarni boshqarishning ma’naviy-intellektual resursi sifatida o‘rganish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy falsafiy va ijtimoiy nazariyalarda raqamli jamiyat axborot ishlab chiqarish, tarqatish va iste’mol qilish ustuvor bo‘lgan yangi sivilizatsion bosqich sifatida talqin etiladi. Raqamli texnologiyalar nafaqat iqtisodiy yoki texnik sohani, balki ijtimoiy ong, madaniy me’yorlar va mafkuraviy munosabatlarni ham tubdan o‘zgartirmoqda. Manuel Kastels ta’biri bilan aytganda, zamonaviy jamiyat «tarmoqli jamiyat» shakliga o‘tib, unda ma’no va qiymatlar raqamli kommunikatsiya orqali shakllanadi [5].

Raqamli jamiyatda axborot betaraf resurs emas, balki mafkuraviy ta’sir vositasiga aylanadi. Shu bois raqamli muhit ijtimoiy ongni shakllantirish, qadriyatlar ierarxiyasini qayta belgilash va mafkuraviy ustuvorliklarni qaror toptirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi [6]. Bu holat milliy mafkuraning an’anaviy shakl va mazmunlarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Milliy mafkuraning ijtimoiy-falsafiy mohiyati chuqur o‘rganilganda, milliy mafkura jamiyatning tarixiy tajribasi, madaniy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va kelajak maqsadlarini o‘zida mujassam etuvchi ijtimoiy-falsafiy fenomen hisoblanadi. U millatning o‘z-o‘zini anglashi, ijtimoiy birdamligi va ma’naviy barqarorligini ta’minlaydigan g‘oyaviy tizim sifatida shakllanadi [7]. Falsafiy nuqtai nazardan milliy mafkura ijtimoiy ong shakli bo‘lib, u ob’ektiv ijtimoiy jarayonlar bilan sub’ektiv ma’naviy ehtiyojlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ifodalaydi. MDH olimlari ta’kidlaganidek, globallashuv va raqamlashuv sharoitida milliy mafkura jamiyatni parchalanishdan saqlovchi ma’naviy “immunitet” vazifasini bajaradi.

O‘zbekiston sharoitida esa milliy mafkura an’anaviy qadriyatlarni saqlagan holda zamonaviy taraqqiyot talablariga javob berish funksiyasini ham bajarmoqda. Dialektik yondashuvning metodologik ahamiyati esa raqamli muhitda milliy mafkurani tadqiq etishda dialektik yondashuv asosiy metodologik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki mazkur jarayonda an’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasidagi munosabatlar ziddiyatli, ammo o‘zaro bog‘liq holda kechadi. Dialektika ushbu ziddiyatlarni inkor etish emas, balki ularning rivojlantiruvchi xarakterini ochib berish imkonini beradi. An’anaviylik milliy mafkuraning mazmuniy barqarorligini ta’minlasa, zamonaviylik uning shakliy yangilanishi va raqamli muhitga moslashuvini ta’minlaydi. Dialektik yondashuv ushbu ikki omilni qarama-qarshi qo‘yish emas, balki uyg‘un holda talqin qilishga xizmat qiladi. Shu ma’noda, milliy mafkurani raqamli jamiyat sharoitida rivojlantirish uning inklyuziv, ochiq va dinamik modelini shakllantirishni taqozo etadi.
Raqamli muhit milliy qadriyatlarni saqlash va avloddan-avlodga yetkazishning mutlaqo yangi mexanizmlarini yaratdi. Agar an’anaviy jamiyatda mafkuraviy translyatsiya oila, ta’lim muassasalari va madaniy institutlar orqali amalga oshirilgan bo‘lsa, raqamli jamiyatda ushbu

jarayon onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli medialar orqali kechmoqda. Bu esa milliy mafkuraning shakliy o‘zgarishiga, uning vizual, qisqa va interaktiv formatlarda namoyon bo‘lishiga olib kelmoqda.

Xorijiy tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, raqamli translyatsiya milliy qadriyatlarni keng auditoriyaga tez va samarali yetkazish imkonini bersa-da, ularning chuqur ma’naviy mazmunini soddalashtirish xavfini ham yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, milliy mafkurani raqamli muhitga moslashtirish uning mazmuniy asoslarini yo‘qotmaslik shartlari bilan bog‘liq bo‘lishi lozim.

Global raqamli makon milliy chegaralarni shartli holatga keltirib, universal axborot standartlarini shakllantirmoqda. Bu jarayonda milliy identichlik masalasi tobora murakkab tus olmoqda. Bir tomondan, raqamli muhit millatning o‘zi haqidagi tasavvurini global darajada taqdim etish imkonini yaratsa, ikkinchi tomondan, global madaniy kodlar milliy mafkurani siqib chiqarish xavfini kuchaytiradi. MDH davlatlari tadqiqotlarida ayniqsa yoshlar ongida “global identichlik”ning ustunlik qilishi, milliy qadriyatlarga nisbatan befarqlik paydo bo‘layotgani qayd etiladi. Bu holat milliy mafkuraning raqamli muhitda faol, raqobatbardosh va ma’naviy jihatdan kuchli modelini shakllantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, milliy mafkura raqamli muhitda muvaffaqiyatli namoyon bo‘lishi uchun davlat, jamiyat va fuqarolik institutlarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Janubiy Koreya, Yaponiya va Fransiya kabi davlatlar milliy madaniy kodlarni raqamli kontent orqali tizimli ravishda ilgari surishga erishgan. O‘zbekiston sharoitida esa milliy mafkura raqamli muhitda davlat siyosati, ta’lim tizimi va ma’naviy-ma’rifiy dasturlar bilan uyg‘un holda shakllanmoqda. Bu jarayon an’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasidagi dialektik muvozanatni saqlashga qaratilgan bo‘lib, milliy qadriyatlarni inkor etmagan holda ularni raqamli sivilizatsiya talablariga moslashtirishni nazarda tutadi.

Raqamli transformatsiya sharoitida davlat va jamiyat boshqaruvi an’anaviy ma’muriy modellardan raqamli platformalar, algoritmlashtirilgan qaror qabul qilish tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi boshqaruv mexanizmlariga o‘tmoqda. Bu jarayon samaradorlik va shaffoflikni oshirish bilan birga, boshqaruv qarorlarining mafkuraviy-axloqiy asoslari masalasini kun tartibiga olib chiqadi.

Milliy mafkura mazkur sharoitda raqamli boshqaruvni faqat texnik jarayon emas, balki ijtimoiy-ma’naviy mas’uliyatga ega faoliyat sifatida shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Agar boshqaruv qarorlari milliy qadriyatlar, ijtimoiy adolat va jamiyat manfaatlariga tayanmasa, raqamli texnologiyalar mafkuraviy bo‘shliqni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois milliy mafkura raqamli davlatchilikning ma’naviy “karkasi” sifatida namoyon bo‘ladi.

Sun’iy intellekt tizimlari ko‘pincha mafkuraviy jihatdan neytral vosita sifatida taqdim etiladi. Biroq falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har qanday algoritm muayyan qiymatlar tizimi, ijtimoiy maqsad va manfaatlar asosida yaratiladi. Demak, sun’iy intellekt mafkuraviy jihatdan mutlaq neytral bo‘lishi mumkin emas.

Mazkur holat milliy mafkura nuqtai nazaridan yangi chaqiriqlarni vujudga keltiradi. Agar raqamli platformalar va sun’iy intellekt tizimlari milliy madaniy kod, ma’naviy me’yorlar va ijtimoiy ustuvorliklarni inobatga olmagan holda joriy etilsa, jamiyatda mafkuraviy begonalashuv va identichlik inqirozi yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Shu ma’noda sun’iy intellektni joriy etish jarayoni milliy mafkura bilan uyg‘un holda amalga oshirilishi lozim.

Raqamli muhit milliy mafkura uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan birga, mafkuraviy xavf-xatarlarni ham kuchaytiradi. Axborot manipulyatsiyasi, feyk kontent, madaniy standartlashuv va global mafkuraviy bosim milliy qadriyatlarni zaiflashtirishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar ongida mafkuraviy immunitetning yetarli darajada shakllanmagani mazkur xavflarni yanada oshiradi. Ushbu xavf-xatarlarni bartaraf etish uchun raqamli mafkuraviy siyosatni tizimli ravishda amalga oshirish zarur. Bunda raqamli ta’lim, milliy kontentni qo‘llab-quvvatlash, axborot madaniyatini oshirish va sun’iy intellektni milliy manfaatlar asosida tartibga solish muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy mafkura raqamli muhitda passiv himoya ob’ekti emas, balki faol, yaratuvchan va raqobatbardosh g‘oyaviy tizim sifatida namoyon bo‘lishi lozim.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya sharoitida milliy mafkura mazmunan yangilanish va shaklan o‘zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Raqamli muhit an’anaviy milliy qadriyatlarni inkor etmay, aksincha, ularni yangi kommunikatsion formatlarda qayta namoyon etish imkonini beradi. Biroq ushbu jarayon o‘z-o‘zidan ijobiy xarakter kasb etmaydi; u maqsadli mafkuraviy siyosat va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. An’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasidagi munosabatlar ziddiyat emas, balki dialektik uyg‘unlik sifatida talqin etilganda milliy mafkura raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy xavfsizlikni ta’minlashning muhim omiliga aylanadi. Milliy mafkura raqamli boshqaruv va sun’iy intellekt asosidagi qaror qabul qilish tizimlarini ma’naviy-axloqiy jihatdan yo‘naltiruvchi mexanizm vazifasini bajaradi. Shu ma’noda, raqamli muhitda milliy mafkurani faol, ochiq va raqobatbardosh g‘oyaviy tizim sifatida shakllantirish jamiyatning barqaror rivoji va milliy identichlikni saqlashning strategik sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd edition. – Oxford : Blackwell Publishing, 2010. – 656 p.
2. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 264 p.
3. Van Dijk, Jan. The Network Society. 4th edition. – London : SAGE Publications, 2020. – 368 p.
4. Иноземцев В.Л. Цифровизация и будущее социальных трансформаций. – Москва : Издательство «Дело» РАНХиГС, 2018. – 312 с.
5. Назаров Қ. Глобаллашув шароитида миллий мафкура ва ижтимоий барқарорлик масалалари. // Ижтимоий-фалсафий тадқиқотлар журнали. – Тошкент, 2021. – №3. – Б. 45–52.

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA MILLIY QADRIYATLARNI O‘QITISHNING NAZARIY ASOSLARI

Urganch Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti
(milliy g’oya va ma’naviyat asoslari) magistranti
Alimova Sabina Sodiqovna
sabialimova99@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni o‘qitishning nazariy asoslarini har tomonlama tahlil qilishga bag'ishlangan bo‘lib, asosiy maqsadimiz ushbu jarayonning falsafiy, pedagogik, psixologik va uslubiy jihatlarini o‘rganish, mavjud huquqiy bazani tahlil qilish, shuningdek, amaliyotdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Milliy qadriyatlar, psixologik mexanizmlar, pedagogik integratsiya, intelektual salohiyat, diniy-ma’rifiy qadriyat, zamonaviy texnalogiya.

Аннотация: Данная статья посвящена всестороннему анализу теоретических основ преподавания национальных ценностей в системе образования Узбекистана, основной целью которого является изучение философских, педагогических, психологических и методологических аспектов данного процесса, анализ имеющейся правовой базы, а также выявление недостатков в практике и пути их преодоления.

Ключевые слова: Национальные ценности, психологические механизмы, педагогическая интеграция, интеллектуальный потенциал, религиозно-просветительская ценность, современные технологии.

Abstract: This article is devoted to a comprehensive analysis of the theoretical foundations of the teaching of national values in the educational system of Uzbekistan, the main goal of which is to study the philosophical, pedagogical, psychological and methodological aspects of this process, analyze the existing legal framework, and also highlight the shortcomings in practice and ways to eliminate them.

Key words: National values, psychological mechanisms, pedagogical integration, intellectual potential, religious and educational value, modern technology.

Globallashuv jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy merosni asrab-avaylash har bir xalq, ayniqsa yosh avlod tarbiyasi uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston mustaqillikdan buyon ta’lim tizimini milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi asosida rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgiladi. Yangi O‘zbekistonni barpo etishning asosiy maqsadi — yuksak ma’naviyatli, vatanparvar va komil insonni shakllantirishdan iborat. Ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni o‘qitishning nazariy asoslari ajdodlarimiz — Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy hamda jadidlar merosiga tayanadi. Bu g‘oyalar bugungi kunda Konstitutsiya, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun [1], “Tarbiya” fanining joriy etilishi va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari orqali mustahkamlanmoqda. Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish ularni faqat yodlash emas, balki hayotiy ehtiyoj va e’tiqodga aylantirishni talab etadi. Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, axborot texnologiyalari va “ommaviy madaniyat” ta’siri kuchaygan sharoitda milliy qadriyatlar yoshlar uchun ma’naviy immunitet vazifasini bajaradi. Ularni o‘rgatish madaniy

merosni saqlash, yoshlarning shaxsiy kamoloti va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash uchun muhim hisoblanadi. Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature reviyew). Mazkur tadqiqot mavzusini yoritishda O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari muhim nazariy va metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta’lim va tarbiya masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tirof etilib, unda shaxsning intellektual va ma’naviy kamolotini ta’minlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash zarurligi belgilab berilgan. Konstitutsiyaviy normalar ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni singdirishning huquqiy poydevorini yaratadi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uzluksiz ta’limni tashkil etish va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarini joriy etishga qaratilgan bo‘lib, unda tarbiya va ta’limning uzviyligi alohida ta’kidlanadi. Mazkur hujjatda ta’lim jarayonida milliy madaniy meros, urf-odatlar va an’analarni asrab-avaylash hamda yosh avlod ongiga singdirish muhim vazifa sifatida belgilangan. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” [2] esa raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va yuksak ma’naviyatga ega mutaxassislarni tayyorlashni ko‘zda tutadi. Dasturda shaxs kamolotining ma’naviy-axloqiy jihatlari ta’lim mazmunining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralib, milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimini shakllantirish zarurligi asoslab berilgan.

Natijalar va muhokama (Results and Discussions). Qadriyat tushunchasi falsafa, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika fanlarida shaxsning dunyoqarashi, xulq-atvori va hayotiy pozitsiyasini belgilovchi ichki me’yorlar tizimi sifatida talqin etiladi. Milliy qadriyatlar esa muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy merosi va milliy o‘ziga xosligini ifodalovchi ijtimoiy-ma’naviy tamoyillar majmuasidir [3]. O‘zbek xalqi milliy qadriyatlari ijtimoiy-maishiy, ma’naviy-axloqiy, madaniy-badiiy, tarixiy-vatanparvarlik hamda diniy-ma’rifiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘lib, jamiyat hayotining barcha sohalarida muhim o‘rin egallaydi. Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlar alohida fanlar doirasidagina emas, balki barcha o‘quv fanlari, tarbiyaviy tadbirlar va ta’lim muhitining umumiy mazmuni orqali uyg‘un holda singdirilishi lozim [4]. Ularning asosiy vazifasi yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash, fuqarolik mas’uliyati, vatanparvarlik va mustaqil hayotiy pozitsiyani shakllantirishdan iborat. Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni o‘qitishning mustahkam huquqiy va nazariy bazasi mavjud bo‘lsa-da, ularni amaliyotga samarali tatbiq etishda muammolar saqlanib qolmoqda. Shu bois kelgusida ta’lim jarayonida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar muvozanatini ta’minlash, madaniyatlararo ochiq muloqotni rivojlantirish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish hamda milliy o‘ziga xoslikni global fuqarolik qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, milliy qadriyatlar ta’lim tizimida yoshlarni nafaqat tarixiy merosga sodiq, balki zamonaviy dunyoda faol va mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi. Bugungi kunda axborot oqimlarining keskin kuchayishi sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni yosh avlod ongiga singdirish har bir davlat, xususan O‘zbekiston uchun muhim strategik vazifaga aylandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy qadriyatlar ta’lim jarayonida shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ular yoshlarning dunyoqarashi, xulq-atvori va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni o‘qitish faqat ma’lumot berish bilan cheklanmasligi, balki ularni o‘quvchilarning shaxsiy e’tiqodi va hayotiy ehtiyojiga aylantirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Bu esa ta’lim jarayonida faol metodlar, muammoli vaziyatlar, interaktiv texnologiyalar va real hayot bilan bog‘liq tarbiyaviy yondashuvlarni keng

qo‘llashni talab etadi. Ayniqsa, raqamlashtirish sharoitida milliy qadriyatlarni zamonaviy axborot texnologiyalari orqali yetkazish yoshlarning qiziqishini oshirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni o‘qitishning nazariy asoslari yosh avlodni “ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’siridan himoya qiluvchi ma’naviy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Milliy qadriyatlar nafaqat tarixiy meros sifatida, balki kelajak taraqqiyotining muhim omili sifatida qaralib, ularni ta’lim jarayoniga chuqur va tizimli singdirish Yangi O‘zbekistonni barpo etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2020 yil 23 sentyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2021 yil 28 yanvar.
3. Abdullayeva, B.S. Milliy qadriyatlar asosida yoshlar tarbiyasining pedagogik shart-sharoitlari. // “Ta’lim va pedagogika fanlari” ilmiy jurnali. – 2020. – №3. – B. 45-51.
4. Rashidov, A.A. Ma’naviyat: qadriyatlar, me’yorlar, idealar. – Toshkent: “Sharq”, 2015. – 200 b.

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Urganch Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi(ma’naviyat asoslari) yo‘nalishi magistranti

Atoxonova Dilfuza Botirboy qizi.

atoxonovadilfuza@gmail.com

+998995088590

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish jarayonida sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonini raqamlashtirish sharoitida innovatsion texnologiyalarning o‘rni, ularning didaktik imkoniyatlari va pedagogik samaradorligi yoritib beriladi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalarining afzalliklari, muammolari va rivojlanish istiqbollari ilmiy tahlil etiladi.

Аннотация: В данной статье проводится научно-теоретический анализ использования искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в процессе преподавания социально-гуманитарных дисциплин. В условиях цифровизации образовательного процесса раскрывается роль инновационных технологий, их дидактические возможности и педагогическая эффективность. Кроме того, на научной основе анализируются преимущества, проблемы и перспективы развития образовательных платформ, основанных на технологиях искусственного интеллекта.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the use of artificial intelligence (AI) and digital technologies in the teaching of social and humanities disciplines. In the context of the digitalization of the educational process, the role of innovative technologies,

their didactic potential, and pedagogical effectiveness are examined. In addition, the advantages, challenges, and future prospects of AI-based educational platforms are analyzed from a scientific perspective.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, raqamli pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: социально-гуманитарные дисциплины, искусственный интеллект, цифровые технологии, инновационное образование, цифровая педагогика, компетентностный подход.

Keywords: social and humanities disciplines, artificial intelligence, digital technologies, innovative education, digital pedagogy, competency-based approach.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi, xususan, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish jarayoni tubdan yangilanmoqda. Jamiyat taraqqiyoti, axborot oqimining keskin ortishi va bilimlar iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida an’anaviy ta’lim yondashuvlari o‘z samarasini yo‘qotib bormoqda. Shu bois ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarni joriy etish zamon talabi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Sun’iy intellektning ahamiyati haqida Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning quyidagi fikrlari katta ahamiyatga egadir:“Bugun insoniyat yangi sivilizatsiya bosqichiga – sun’iy intellekt davriga dadil qadam qo‘ymoqda. Qaysi soha bo‘lmasin, kim bu jarayonda qattiq izlanib, aniq natija qilsa, bir qadam oldinda yursa, marra shuniki bo‘ladi”[1:1]

Ijtimoiy-gumanitar fanlar — tarix, falsafa, huquq, sotsiologiya, pedagogika, ma’naviyat asoslari kabi fanlar — shaxsning dunyoqarashi, tanqidiy fikrlashi, fuqarolik pozitsiyasi va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Mazkur fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini boyitish, interfaollikni oshirish hamda o‘quvchi-talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini bermoqda.

2025-yilda xorijiy universitetlarda olib borilgan pedagogik eksperimentda virtual muhit va AI texnologiyalaridan foydalanish natijasida talabalar 80%i yaxshi yoki a’lo baholar olgan, talabalarning mavzuga bo‘lgan qiziqishi va chuqur ishtiroki ortgani kuzatildi - bu innovatsion usullar samaradorligidan dalolat beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion pedagogik amaliyotlar xususan blokli ta’lim, flipped classroom – ya’ni teskari sinf modeli va raqamli platformalardan foydalanish talabalarning motivatsiyasi va ishtirokini oshiradi. Xalqaro bibliometrik tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt va innovatsiyalar 333 ta ilmiy yo‘nalishning yetakchi jihatiga aylanib bormoqda. Bu raqamlar ijtimoiy fanlar va gumanitar yo‘nalishlarni ham qamrab olgan holda texnologik pedagogikaning global sur’at bilan rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari, xususan, adaptiv o‘qitish tizimlari, intellektual o‘quv platformalari, virtual yordamchilar va tahliliy algoritmlar orqali ta’lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi. SI asosidagi ta’lim vositalari o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o‘zlashtirish sur’atini tahlil qilgan holda mos o‘quv materiallarini taklif etadi. Bu esa ijtimoiy-gumanitar fanlarda murakkab tushunchalarni bosqichma-bosqich va chuqurroq o‘zlashtirish imkonini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar, jumladan, elektron darsliklar, onlayn ta’lim platformalari, virtual muzeylar, raqamli xaritalar va multimedia resurslari ijtimoiy-gumanitar fanlarni vizual va interfaol tarzda o‘qitishga xizmat qiladi. Masalan, tarix fanida raqamli xaritalar va 3D

rekonstruksiyalar tarixiy jarayonlarni jonli tasavvur qilishga yordam bersa, falsafa va huquq fanlarida onlayn munozara maydonlari tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar qo‘llanilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi, darsga bo‘lgan qiziqishi va faolligi sezilarli darajada oshadi. Ayniqsa, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish va keys-stadi usullari sun’iy intellekt bilan uyg‘unlashganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Bu holat ijtimoiy-gumanitar fanlarni hayot bilan bog‘lash, nazariy bilimlarni amaliy tahlil bilan boyitish imkonini beradi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishda muayyan pedagogik va axloqiy masalalar ham mavjud. Xususan, o‘quvchining mustaqil fikrlashi o‘rnini tayyor algoritmik javoblar egallab qolmasligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar mazmuni texnologik vositalar orqali to‘g‘ri yetkazilishi muhimdir. Bu jarayonda o‘qituvchi asosiy yo‘naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritishi zarur.

O‘zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish, sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim jarayonini raqamlashtirish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish va zamonaviy ta’lim platformalaridan foydalanish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu jarayon ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda ham innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish imkonini bermoqda.

Zamonaviy yondashuvlar tarix fanini o‘qitishda yangicha imkoniyatlar yaratadi. Raqamli texnologiyalar, interfaol darsliklar, virtual ekskursiyala, multimedia vositalari kabi innovatsion usullar tarixni o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Misol uchun, virtual ekskursiyalar orqali o‘quvchi va talabalar qadimgi shaharlar, tarixiy joylar va muzeylarni haqiqiy vaqtda ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘shadi. Bu esa uklarning tarixga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Geografik joylar tarixini o‘qitishda GIS (Geografik Axborot Tizimlari) texnologiyalarining roli katta. Raqamli xaritalar va GIS yordamida talabalar geografik o‘zgarishlarni, tabiiy resurslar, siyosiy chegaralar va boshqa ko‘plab omillarni o‘rganishlari mumkin. GIS texnologiyalari yordamida geografik joylar tarixini o‘qitishda talabalarga geografik nuqtayi nazardan o‘zgarishlarni kuzatish, joylar orasidagi aloqalarni aniqlash imkoniyatlari yaratish mumkin.[2:2]

Aynan O‘zbekiston tarixi darslarida “Amir Temur va Temuriylar davri tarixi” mavzusida Amir Temurning “Temur tuzuklari”ni sun’iy intellekt yordamida o‘rganish va tahlil qilish dars jarayonini samarali tashkil qilishda muhim vosita hisoblanadi. Bevosita tarixiy shaxsning o‘zi bilan sun’iy intellekt orqali muloqot va savol-javob tashkil qilish o‘quvchi va talabalarni dars jarayoniga to‘liq jalb qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, Xorazm tarixini o‘rganish bo‘yicha Amudaryoning Xorazm tarixidagi ahamiyati va poytaxt shaharlarga ta’sirini sun’iy intellektda yaratilgan qisqa videolar orqali o‘quvchi va talabalarda tarixiy tasavvurlarini oshirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishni ta’minlash va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar ilmiy asosda, pedagogik maqsadga muvofiq va ma’naviy qadriyatlarga tayangan holda qo‘llanilgandagina kutilgan samarani beradi. Shu bois kelgusida ijtimoiy-gumanitar fanlar

ta’limida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni integratsiyalash jarayonini tizimli rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoyev Davlat boshqaruvi, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarda sun’iy intellect texnologiyalarini joriy etish masalalari yuzasidan bo‘lib o‘tgan videoselektr yig‘ilishida so‘zlagan ma’ruzasi. T.: 2025 y.
2. Abdullayev D.N. “”
3. Omonov H.T, Xo‘jayev N.X., Madyarova S.A., Eshchonov E.U Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2009. 402 b.
4. Oblomurodov N., Tolipov F. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. Darslik.
5. Iqtisod-moliya. – Toshkent: 2022. 412 b.
6. Usmonov Q va b.q. O‘zbekiston tarixi. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya 2016. 496 b.
7. https://www.bookwidgets.com/blog/2018/06/20-interactive-teachingactivitiesfor-in-the-interactive-classroom
8. Mahorat akademiyasi online darslar (You Tube) https://www.bookwidgets.com/a/widgets

MEDIASAVODXONLIK VA RAQAMLI SAVODXONLIKNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI: ZAMONAVIY AXBOROT JAMIYATIDAGI ILMIY TAHLIL.

Urganch Davlat Pedagogika instituti Falsafa kafedrasi v.b dotsenti (PhD)
O‘razmetov Mangubek Tursunbayevich
Urganch Davlat Pedagogika instituti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (Ma’naviyat asoslari) ta’lim yo‘nalishi magistranti,
Davletova Bikajon Tursunbayevna
davletovabikajon@gmail.com

Annotatsiya Mazkur maqolada mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik tushunchalarining nazariy asoslari, ularning o‘zaro uzviy bog‘liqligi hamda zamonaviy axborot jamiyatidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi sharoitida shaxsning axborotni tanqidiy baholash, uning ishonchliligini aniqlash va undan ongli foydalanish kompetensiyalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot jarayonida mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik bir-birini to‘ldiruvchi, integratsiyalashgan kompetensiyalar ekani asoslab beriladi. Maqola natijalari ta’lim tizimida axborot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mediasavodxonlik, raqamli savodxonlik, axborot madaniyati, tanqidiy tafakkur, raqamli muhit, dezinformatsiya.

Аннотация В статье проводится научный анализ теоретических основ медиаграмотности и цифровой грамотности, а также их взаимосвязи в условиях современного информационного общества. В условиях стремительного развития цифровых технологий и средств массовой информации особое значение приобретает способность личности критически оценивать информацию, определять ее достоверность и осознанно использовать. В ходе исследования обосновывается, что медиаграмотность и цифровая

грамотность являются взаимодополняющими и интегрированными компетенциями. Полученные результаты могут быть использованы в системе образования для формирования информационной культуры.

Ключевые слова: медиаграмотность, цифровая грамотность, информационная культура, критическое мышление, цифровая среда, дезинформация.

Annotation This article provides a scientific analysis of the theoretical foundations of media literacy and digital literacy, as well as their interrelationship in the context of the modern information society. In the conditions of rapid development of digital technologies and mass media, the ability of individuals to critically evaluate information, determine its reliability, and use it consciously becomes increasingly important. The study substantiates that media literacy and digital literacy are complementary and integrated competencies. The findings of the research can be applied in the education system to develop information culture.

Keywords: media literacy, digital literacy, information culture, critical thinking, digital environment, disinformation.

XXI asr “axborot asri” sifatida tavsiflanib, jamiyat taraqqiyotining barcha sohalarida raqamli texnologiyalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli ommaviy axborot vositalari va sun’iy intellekt asosidagi platformalar axborot ishlab chiqarish va iste’mol qilish mexanizmlarini tubdan o‘zgartirdi. Natijada inson kundalik hayotida ulkan axborot oqimi bilan yuzma-yuz kelmoqda.

Bunday sharoitda axborotni shunchaki qabul qilish emas, balki uni tanqidiy tahlil qilish, baholash, tekshirish va ongli ravishda foydalanish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Aynan shu ehtiyoj mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik tushunchalarining ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirdi. Ushbu ikki tushuncha zamonaviy axborot jamiyatida shaxsning intellektual va ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi asosiy kompetensiyalar sifatida namoyon bo‘lmoqda.Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylandi. Raqamli muhitda axborot almashinuvi tezlashib, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning jamiyat ongiga ta’siri sezilarli darajada kuchaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ushbu masalaning dolzarbligini quyidagicha ta’kidlaydi:

“Axborotni tanqidiy tahlil qila oladigan, uni to‘g‘ri qabul qiladigan va undan ongli foydalana biladigan avlodni tarbiyalash — eng muhim vazifalarimizdan biridir.” [1]

Mazkur fikr bugungi kunda mediasavodxonlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirish davlat siyosati darajasidagi ustuvor vazifa ekanini yaqqol ko‘rsatadi. Zero, raqamli texnologiyalar keng joriy etilayotgan bir sharoitda fuqarolarning axborot bilan ishlash madaniyatini yuksaltirish jamiyat barqarorligi va axborot xavfsizligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Shu bois mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik tushunchalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda ta’lim tizimiga integratsiyalash masalalari dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- ilmiy-nazariy adabiyotlarni tahlil qilish;
- qiyosiy va tizimli yondashuv;•

mantiqiy tahlil va umumlashtirish.
Tadqiqot jarayonida xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO hamda yetakchi xorijiy olimlarning ilmiy ishlari asos qilib olindi [2].

Mediasavodxonlik ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan xabarlarni tushunish, tahlil qilish, baholash va ularga nisbatan ongli munosabat bildirish qobiliyatini anglatadi. Ilmiy adabiyotlarda mediasavodxonlik shaxsning media matnlar ortidagi maqsad va manfaatlarni anglashiga xizmat qiluvchi muhim kompetensiya sifatida e’tirof etiladi [3].
UNESCO ta’rifiga ko‘ra, mediasavodxonlik fuqarolarning axborotdan erkin foydalanishi, uni tanqidiy baholashi va demokratik jarayonlarda faol ishtirok etishini ta’minlaydi [4]. Ushbu yondashuv mediasavodxonlikning ijtimoiy-siyosiy ahamiyatini ham ochib beradi.
Raqamli savodxonlik axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali, xavfsiz va maqsadli foydalanish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. U kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanish, internet xizmatlari, elektron hukumat tizimlari hamda kiberxavfsizlik asoslarini qamrab oladi [5].
Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli savodxonlik texnik bilimlar bilangina cheklanmasdan, axborot bilan ishlash madaniyatini ham o‘z ichiga olishi ta’kidlanadi [6].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalardir. Raqamli savodxonlik mediasavodxonlikning texnologik asosini tashkil etsa, mediasavodxonlik raqamli muhitdagi axborotni mazmunan anglash va baholash imkonini beradi [7].

Agar shaxs raqamli vositalardan foydalanishni bilsa-yu, axborotni tanqidiy tahlil qila olmasa, u dezinformatsiya va manipulyativ xabarlarga osonlik bilan ishonib qolishi mumkin. Shu sababli ushbu ikki savodxonlik turi kompleks tarzda rivojlantirilishi zarur.
Bugungi kunda feyk xabarlar va axborot xurujlari global muammoga aylanmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan shaxslar axborot tahdidlariga nisbatan barqarorroq pozitsiyani egallaydi [8].

O‘zbekiston sharoitida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib borar ekan, ta’lim tizimida mediasavodxonlik va raqamli savodxonlikni shakllantirish strategik vazifa sifatida qaralmoqda. mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik zamonaviy axborot jamiyatida shaxsning intellektual barqarorligi va axborot xavfsizligini ta’minlovchi muhim kompetensiyalardir. Raqamli savodxonlik texnologik imkoniyatlarni ta’minlasa, mediasavodxonlik ushbu imkoniyatlardan ongli, tanqidiy va mas’uliyatli foydalanishni shakllantiradi. Ushbu ikki tushunchaning o‘zaro integratsiyasi jamiyatning barqaror rivoji va demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mediasavodxonlik va raqamli savodxonlik o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, biri ikkinchisiz to‘liq shakllanmaydi. Raqamli savodxonlik texnologik imkoniyatlarni ta’minlasa, mediasavodxonlik ushbu imkoniyatlardan ongli va mas’uliyatli foydalanishni shakllantiradi. Zamonaviy axborot jamiyatida ushbu ikki kompetensiyani rivojlantirish shaxsning axborot xavfsizligi va intellektual salohiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021.
2. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. — Wiley, 2017.

3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. — Paris, 2018.
4. Potter W.J. Media Literacy. — Sage Publications, 2019.
5. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. — 2021.
6. Gilster P. Digital Literacy. — Wiley Computer Publishing, 1997.
7. Buckingham D. The Media Education Manifesto. — Polity Press, 2020.
8. Hobbs R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. — Wiley-Blackwell, 2021.
9. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder. — Council of Europe, 2018.

IJTIMOIY TARMOQLARDA IJOBIY KONTENTNI TARG‘IB ETISH METODLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti
Ijtimoiy gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari) magistranti
Ibragimova Nilufar Qudrat qizi
nilufaribragimova785@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada bugungi kunda yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’sirlaridan asrash ularni yot g‘oyalarga qarshi kurashda ma’naviyatli, salbiy ta’sirlarga qarshi ma’naviy immunitet bilan kurasha oladigan yoshlarni tarbiylash muhim vazifa ekanligi chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Shuning uchun ham, ijtimoiy tarmoqlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi ijobiy kontentlarni tizimli ravishda targ‘ib qilish pedagogik va ijtimoiy zaruriyatga aylandi.

Аннотация: В данной научной статье проводится глубокий научный анализ того, что в современных условиях защита молодежи от негативного влияния социальных сетей и воспитание духовно зрелых молодых людей, способных противостоять чуждым идеям и бороться с отрицательными воздействиями на основе духовного иммунитета, является важнейшей задачей. В связи с этим систематическое продвижение позитивного контента в социальных сетях, отражающего национальные и общечеловеческие ценности, стало педагогической и социальной необходимостью.

Annotation: This scientific article provides an in-depth analysis of the fact that, in today’s context, protecting young people from the negative impacts of social networks and educating spiritually mature youth who are capable of resisting alien ideas and combating harmful influences through strong moral immunity is an important task. Therefore, the systematic promotion of positive content in social networks that reflects national and universal human values has become a pedagogical and social necessity.

Kalit so‘zlar: ma’naviy immunitet, ijtimoiy tarmoqlar, axborot, kontent, salbiy ta’sirlar, yot g‘oyalar, kurash usullari.

Ключевые слова: духовный иммунитет, социальные сети, информация, контент, негативные воздействия, чуждые идеи, методы борьбы.

Keywords: spiritual immunity, social networks, information, content, negative influences, destructive ideas, methods of struggle.

Bugungi globallashuv davrida internet va ijtimoiy tarmoqlar insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgirdi. Ayniqsa, yosh avlod uchun ushbu ijtimoiy tarmoqlar nafaqat muloqot vositasi, balki asosiy axborot manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq, media maydonda axborot

oqimining nazoratsizligi virtual makonda ijobiy kontent bilan bir qatorda, yoshlar ongiga salbiy ta’sir etuvchi destruktiv g‘oyalarning ham tarqalishiga yo‘l ochmoqda. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi ijobiy kontentni tizimli ravishda targ‘ib qilish pedagogik va ijtimoiy zaruriyatga aylandi. Globar tarmoq orqali kitrib kelayotgan turli xil yot ommaviy madaniyat, yolg‘on xabarlar, axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi video va rasmlar jiddiy xavf solganligi tufayli ularga qarshi kurash yo‘llarini ko‘rishimiz zarurati tug‘iladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Bugungi yoshlar – ertangi kun egalari, ularning ongi va qalbi sog‘lom bo‘lishi davlatimiz taraqqiyotining garovidir. Internetda tarqalayotgan axborotlar orasida yoshlarimizni yo‘ldan ozdiruvchi, ularning fikrlash tarziga zarar yetkazuvchi tahdidlar bor. Shu bois, biz ma’naviy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalashimiz kerak” deb ta’kidlab o‘tadi.

Dolzarblik Mavzuning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Avvalo, axborot xurujlarining kuchayishi yoshlar global tarmoqda yolg‘on, manipulyativ, ekstremistik kontentlarga duch kelmoqda. Bunday global ta’sirlar ularning ma’naviy asoslarini izdan chiqarishi mumkin. Ma’naviyatimizga to‘g‘ri kelmaydigan kontentlarning ko‘pligi iste’molchilik, zo‘ravonlik, pornografiya, ma’naviy relativizm targ‘iboti bu albatta bunga qarshi choralar izlashga chorlaydigan jarayondir. Hozirgi kunda yoshlar orasida ma’lumotni faqat qisqa va tez qabul qilish rivojlanmoqda. Bu esa uzun va murakkab ilmiy matnlardan ko‘rish yoki eshitishdan ko‘ra, qisqa va vizual jozibador ma’lumotlarga bo‘lgan talabni oshirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlardagi turli xil “axborot xurujlari” va ma’naviy tahdidlarga qarshi faqat taqiqlar yoki cheklovlar bilan kurashib bo‘lmaydi, aksincha, eng samarali yo‘l yoshlarda kuchli ma’naviy immunitetni shakllantirish va tahlil qila oladigan yoshlarni tarbiyalash shuningdek, yoshlar uchun raqobatbardosh, qiziqarli va foydali kontentlarni ko‘paytirishdir. Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki aynan yoshlar jamoasini ijobiy tomonga yo‘naltirishning samarali pedagogik metodlarini ishlab chiqish orqali belgilash mumkin.

Tadqiqot metodlari:

- Kontentlarni tahlil qilish orqali axborot makonidagi yoshlar ongi va ma’naviyatiga ta’sir qiluvchi kontentlar o‘rganilib, ommabop bo‘lgan ijobiy va salbiy kontentlar solishtirilib yoshlar ongida bu bo‘yicha tushuncha shakllantiriladi;
- Yoshlar eng ko‘p foydalanadigan ijtimoiy tarmoqlar(Instagram, Facebook, Telegram, Tik Tok) kabilar algaritimida aylanayotgan va bunga ko‘r-ko‘rona ergashayotgan trendlar o‘rganilib, tahlil qilinadi.

Munozara

Bugungi kunda barchamiz ijtimoiy tarmoqlardan turli xil maqsadda foydalanamiz, platformalar orqali ko‘plab video rasmlar ko‘ramiz ulashamiz va yuklaymiz. Darhaqiqat, biz uchun bu platformalar ta’lim olishda yoki qaysidir mahsultoni sotish, sotib olish, muloqotda qulayliklarni keltirib chiqaradi. Lekin shunday bo‘lsa ham, ijtimoiy tarmoqlarning salbiy jihatlari tufayli yoshlar ongi zaharlanib turli xil ommaviy madaniyat, trendlar orqasidan quvish, yoki tashqi real hayotdan uzilib faqat virtual olamda yashash, real hayotda muloqotdan uzoqlashish holatlari kuzatiladi. Bu boradi tadqiqotchi olim Sherri Terkl “Alone Together” asarida ijtimoiy tarmoqlar insonlar o‘rtasidagi muloqotni yuzaki qilib qo‘yishini va yoshlarda “yolg‘iz muloqot” fenomenini keltirib chiqarishini isbotlab bergan.Yoshlardagi bunday salbiy ta’sirlarni yoq qilishda biza ulardan tarmoqlarni cheklab, qolidan gajetlarni olib qoyib yoki quruq nasihat bilan buni

oldini ololmaymiz. Faqatgina ijobiy yondashuvlar sifatida kontentga qarshi kontent bilan kurasha olamiz ya’ni ularning qizishlaridan kelib chiqib ijobiy bo‘lgan badiiy estetik suratlar, video lavhalarni taqdim etib, ko‘rganlarini birgalikda tahlil qilish, shular yuzasidan so‘rovnomalar, munozarali savollar taqdim etish ularni qiziqishi oshiradi chunki, yoshlar ularning fikrini inobatga olgan muhitni qadrlaydilar. A.V. Fedorov ham yoshlarni internetdagi manipulyatsiyalardan himoya qilishning yagona yo‘li sifatida media ta’limni ko‘rsatadi. Yoshlarga eski usulda nasihat qilishdan endilikda qochib zamon bilan hamnafas bo‘lgan holda tushunarli bo‘lgan video, rasm va qisqa hikoyalar orqali yondashish eng samarali usuldir. Amaliy taklif sifatida ta’lim muassasalarida tizimli ravishda Tarbiya darslarida ushbu usullar qo‘llanilib dars o‘tilsa ijobiy natijalarni beradi va o‘quvchi yoshlar uchun tushunarli qizarli va ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy ta’sirlarga qarshi kurasha oladigan shaxs bo‘lib yetishib chiqadi.

Xulosa sifatida shuni aytishim mumkinki, endilikda an’anaviy pedagogik usullarini zamonaviy axborot texnologiyalari, xususan, vizuallashtirish, va interaktiv muloqot metodlari bilan uyg‘unlashtirish yoshlarda kuchli ma’naviy immunitet shakllanishimiz zarurdir. Ijobiy mazmundagi ma’lumotlarni yoshlarning dunyoqarashidan kelib chiqib, qisqa va qiziqarli formatlardagi video, rasmlarni taqdim etish ularning virtual makondagi madaniyatini yuksaltirish barobarida, axborotni tanqidiy saralash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Ta’lim muassasalari va pedagogik jamoatchilik ijtimoiy tarmoq platformalaridan samarali foydalangan holda, milliy qadriyatlar va ilm-fanni zamonaviy trendlar darajasida targ‘ib qilishlari maqsadga muofiq bo‘ladi. Chunki, virtual olamda shakllanayotgan sog‘lom axborot muhiti Yangi O‘zbekiston yoshlarining g‘oyaviy barqarorligi va intellektual salohiyatini ta’minlashda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. .O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. B.268.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri) – Lex.uz
3. Turkle, S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. – New York: Basic Books, 2011. – P. 154
4. Федоров А.В. Медиаобразование: история и теория. – М.: МОО ВПП ЮНЕСКО “Информация для всех”, 2012. – С. 82.

KITOBXONLIK FENOMENINING FALSAFIY TAHLILI

Urganch davlat pedagogika instituti “Milliy g‘oya va falsafa” kafedrasi katta o ‘qituvchisi
Raximov Azizbek Bekturdiyevich
Email: azizbekturdiyevich@gmail.com
Тел: +998 90 4311118

Annotatsiya: Kitob insonning ongi, dunyoqarashini shakllanishida beqiyos kuch hisoblanadi. Ammo kitobning mohiyatini, uning ahaniyatini hamma ham birdek anglay olmaydi. Kitob - insoniyat tomonidan yaratilgan buyuk ixtiro. U barcha ma'naviy boyliklarni avloddan-avlodga yetkazuvchi, barkamol avlodni tarbiyalashdagi vosita hamdir.

Ushbu maqolada kitobning paydo bo‘lishi, uning insoniyat taraqqiyotigф ta’siri, zamonaviy texnologiyalarning “ixtirochisi”, buyuk olimlarning tarbiyachisi ekanligi falsafiy nuqtaiy nazardan tahlil qilingan hamda amaliy taklif-tavsiyalar berilgan.

Аннотация: Книга – несравненная сила в формировании человеческого сознания и мировоззрения. Однако не все способны понять суть книги, её значение. Книга – великое изобретение человечества. Она – средство передачи духовного богатства из поколения в поколение, а также средство воспитания всесторонне развитого поколения.

В данной статье с философской точки зрения анализируется возникновение книги, её влияние на развитие человечества, её статус «изобретателя» современных технологий и воспитателя великих учёных, а также даются практические советы и рекомендации.

Annotation: The book is an incomparable force in the formation of human consciousness and worldview. However, not everyone can understand the essence of the book, its significance. The book is a great invention created by mankind. It is a means of transmitting all spiritual wealth from generation to generation, and also a means of educating a well-rounded generation.

This article analyzes the emergence of the book, its impact on the development of humanity, its status as the "inventor" of modern technologies, and the educator of great scientists from a philosophical point of view, and practical suggestions and recommendations are given.

Kalit so‘zlar: Kitob, kitobxonlik, kutubxona, qag‘oz, mutolaa, tarbiya, madaniyat, ma’naviyat, bilim, muloqot vositasi, Pergament, papyrus, ksilografiya, axborot, yozuv, matn.

Ключевые слова: Книга, чтение, библиотека, бумага, чтение, образование, культура, духовность, знание, средство общения, пергамент, папирус, ксилография, информация, письмо, текст.

Keywords: Book, reading, library, paper, reading, education, culture, spirituality, knowledge, communication tool, Parchment, papyrus, xylography, information, writing, text.

Kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish – davr talabi. Bugungi kunda mamlakatimizda “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi asosida O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha barcha soha va tarmoqlarda ulkan o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an’analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma’naviy intelektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani hamda xalqiga muhabbat, sadoqat tuyg‘usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Maqsad va uni asoslash. Yurtimizda, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash borasida qator normativ hujjatlar qabul qilinib, ularga asosan ko‘plab, dasturiy maqsad va vazifalar, jumladan, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, ijodkorlar, noshirlar va kitob tarqatuvchilar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini izchil va samarali tashkil etish orqali faol kitobxonlar safini kengaytirish, aholi, ayniqsa, yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish kabilar belgilanib, qator ishlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 14 dekabrdagi 781-sonli qaroriga asosan O‘zbekiston Respublikasida 2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha “Milliy Dasturi” qabul qilingan. Mazkur dasturga asosan O‘zbekiston Respublikasida 2020-2025 yillar davomida 3 ta bosqichda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlar belgilangan. Dastur quyidagilarni nazarda tutuvchi uch bosqichda amalga oshiriladi:

birinchi bosqich - 2020-2021 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;
ikkinchi bosqich - 2022-2023 yillarda kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlash;
uchinchi bosqich - 2024-2025 yillarda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati o‘sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilash.

Kitobxonlikni targ‘ib etish va kitobsevarlik madaniyatini rivojlantirish amaliyoti mustaqillik tufayli mamlakatimizda keng yo‘lga qo‘yildi. Ayniqsa, so‘nggi yillarda bu sohaga e’tibor yanada kuchaytirildi. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Biz jamiyatimizda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish bo‘yicha boshlagan ishlarimizni izchil davom ettiramiz - ilmiy, badiiy, siyosiy adabiyotlarni ko‘paytirish masalasiga alohida e’tibor beryapmiz”. Buning tasdig‘i sifatida “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qaror va Prezidentimizning “Yoshlar ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish, xotin-qizlar bandligini oshirishga qaratilgan kompleks choratadbirlar”ni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusning to‘rtinchisi yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilishdan iboratligi ko‘rsatilgan edi. Bunday ma’rifiy tadbirlarni amalga oshirish doirasida yurtimizning har bir hududiga bir million donadan ilmiy, badiiy, tarixiy, siyosiy va ommabop mavzulardagi kitoblar yetkazib berildi. Shuningdek, bu kabi ezgu tashabbuslarni amaldagi ijrosini ta’minlash maqsadida hududlardagi axborot-kutubxona markazlarini rekonstruktsiya qilish, kapital ta’mirlash ishlari, tadbirkorlar va homiylar tomonidan xalq kutubxonalarini tashkil etish, shuningdek, ta’lim muassasalariga kitoblar yetkazib berish bo‘yicha amaliy ishlarni amalga oshirishga ham katta e’tibor qaratilmoqda.

Yurtboshimizning “O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir chora tadbirlari to‘grisida”gi PQ-3138-sonli qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir kompleks chora-tadbirlar dasturi”ning 45-bandida yosh avlodning kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati va ma’naviy saviyasini yuksaltirish maqsadida o‘tkazilayotgan “Yosh kitobxon” ko‘rik tanlovlari yurtimiz bo‘ylab o‘tkazilmoqda.

Shuningdek, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev yoshlar orasida kitob o‘qish va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha shunday deydi: “Xususan, yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni, mutolaa madaniyatini rivojlantirish doimiy e’tiborimiz markazida bo‘lishi lozim. Farzandlarimizga mo‘ljallangan badiiy adabiyotlarni ko‘paytirish va ularning mualliflarini rag‘batlantirish maqsadida “Bolalar va yoshlar uchun eng yaxshi kitob” tanlovini o‘tkazish yo‘lga qo‘yiladi. Bunda mualliflarga birinchi o‘rin uchun - 100 million so‘m, ikkinchi o‘rin uchun - 75 million so‘m, uchinchi o‘rin uchun - 50 million sum mukofot beriladi”.

Kitob - jamiyat taraqqiyoti bilan bir vaqtda rivojlanib, uning asosiy qismini o‘zida mujassam etgan yutuqlari va ma’lum bir tarixiy davr talablariga javob beradigan asosiy mahsulotdir. Mahsulot sifatida kitob moddiy ishlab chiqarish sohasida yaratilgan bo‘lib, har bir tarixiy xususiyatga ega bo‘lgan elementlarning o‘ziga xosligi va individualligi bilan ajralib turadigan moddiy shaklga egadir.

Shu bilan birga, kitob jamiyatning barcha sohalariga sezilarli ta’sir o‘tkaza olish kuchiga ega bo‘lgan vosita ham hisoblanishi tarixdan barchamizga ma’lumdir. Kitobni sevish, kitobxonlik

madaniyatini yuksaltirish, avvalo, inson shaxsiyati - uning ruhiy olami taraqqiyoti uchun muhim vositadi. Kitob ta’sirida har bir shaxs dunyoqarashida borliq jarayonida shakllanadigan turli g‘oyalar, obrazlar, fikrlar vujudga keladi. Shuningdek, kitob ijtimoiy ong rivojlanishining yangi bosqichiga turtki beradigan bilimlar jamlanmasidir ham. Kitob tabiatiga xos bo‘lgan dualizmga qaramay, u har bir davrga xos o‘ziga xos estetikaga ega bo‘lgan yagona integral organizmdir. U badiiy va grafik shakllarda o‘zining tadrijiy taraqqiyot bosqichlariga egadir. Kitobning eng muhim va zaruriy jihatlari rivojlanishning tarixiy qonuniyatlarini o‘rganish, kitoblarni ishlab chiqarish, muomalaga kiritish va mavjudligi nuqtai nazaridan yana bir qator asosiy hamda dolzarb vazifalar bilan belgilanadi.

Kitob o‘qish va kitobxonlikni targ‘ib etish insonda avvalo ma’naviy intizomni shakllantiradi. Insoniyat azaldan kitob rivojlanishining asosiy bosqichlari, shakllari, evolyutsiyasi, mazmuni, kitob mavzulari va turlarini shakllantirish xususiyatlari, ularni tarqatish usullari, insonlarga madaniy va tarixiy ta’sir ko‘rsatish omillari haqida ob’ektiv ilmiy bilimlarni to‘plashga, o‘rganishga qiziqib kelmoqda. Bu esa kitob va kitobxonlik fenomenining etimologik asoslarini o‘rganish, tadqiq etish, ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil etish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Kitob – yoshlar inson ma’naviyatini yuksaltiruvchi asosiy vositadir. “Kitob” so‘zining etimologiyasiga nazar tashlasak, turli manbalarda xilma-xil ta’riflarga duch kelishimiz mumkin. Bu tushunchaga izohli va falsafiy lug‘atlarda ikki xil shaklda ta’rif berilishini ko‘rishimiz mumkin:

birinchidan, buyum-narsa ma’nosida;

ikkinchidan, falsafiy ma’noda.

Kitobga buyum-narsa ma’nosida ta’rif beriladigan bo‘lsa, bu xususida O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasida: “1) Kitob - axborotlarni, g‘oya, obraz va bilimlarni saqlash hamda tarqatish, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, estetik qarashlarni shakllantirish vositasi; 2) bilimlar targ‘iboti va tarbiya quroli; 3) badiiy, ilmiy asar, ijtimoiy adabiyot”. O‘zbek tilining izohli lug‘atida esa: “Kitob – arabcha “yozilgan”, “muqovalangan asar” degan so‘zlardan olingan bo‘lib, ma’lum matnli varaqlardan iborat, juzlab tikilgan, muqovalangan, hajmi 48 sahifadan kam bo‘lmagan bosma asardir”, deya ta’rif berilgan bo‘lib: “1) Biror tekst yozilgan varaqlardan iborat, juzlab tikilgan, muqovalangan bosma (qadim qo‘lyozma ham) asar; 2) Yirik adabiy asarning (odatda romanning) katta bir bo‘limi”, deya izohlar berilgan. Shuningdek, mazkur manbada Xalqaro statistikada YUNESKO tavsiyasiga ko‘ra, hajmi 48 sahifadan kam bo‘lmagan, taboqlab tikilgan nodavriy nashrni, shartli ravishda, kitob deyish qabul qilinganligi haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Kitob ishi kitobni yaratish, tayyorlash, uni tarqatish, saqlash, tavsiflash va o‘rganish bilan bog‘liq katta jarayonni o‘z ichiga oladi. Fan, adabiyot, san'at asarlaridan matbaada ko‘paytirish va tarqatish uchun tanlash, ularga ilmiy va badiiy nuqtai nazardan yondoshish, tahrir qilish, badiiy bezash, matbaa ijrosini belgilash va nashrga tayyorlash esa noshirlikning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Falsafiy ma’noda kitob tushunchasiga falsafaga oid lug‘atlarda quyidagicha izohlar berilgan: 1) “bir bog‘lab tikilgan qog‘oz varaqlari yoki pergament” (ya’ni, kitobning moddiy ob’ekt sifatidagi rasmiy tasviri); 2) “muqaddas narsa”; 3) “keng yozma ishdagi bo‘lim”. Xususan, davlatimiz rahbari ta’biri bilan aytganda: “Falsafiy ma’noda esa kitob – bu moddiy va ma'naviy olamda yuz bergan va berayotgan narsa, voqea, hodisa, jarayonlarning paydo bo‘lishi, shakllanishi

va rivojlanishi, ularning boshqa narsalarga aylanib yangilanib borishi haqidagi bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan, ularni ajdodlardan avlodlarga yetkazib berishga xizmat qiladigan ilmiy va badiiy ahamiyatga ega bo‘lgan asardir.” Shuningdek, kitob borliqdagi jarayonlarning amalga oshirilishi va ularning bir turdan ikkinchi bir turga aylanib yangilanib borishi haqidagi bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan, o‘tmish manzaralarini, tarixni ajdodlardan avlodlarga yetkazib berishga xizmat qiladigan ilmiy va badiiy ahamiyatga ega bo‘lgan vosita, buyuk muallimdir.

Tarixiy etimologik nuqtai nazardan olib qaralganda, Yevropa va Markaziy Osiyo tillarida kitob tushunchasiga shunday ta’riflar kuzatiladi. Jumladan, yunon tilida kitobga “biblio”, lotin tilida “liber”, arab tilida “kitab” deyiladi. Shuningdek, kitobning tashkiliy tuzilmasi quyidagicha izohlanadi: 1) mavzu; 2) asar; 3) inshoning bir qismi. Kitob paydo bo‘lganidan buyon oradan qancha vaqtlar o‘tishiga qaramay, bu atama bugungi kungacha o‘zining dahlsizligini saqlab qoladi.

“Kitob” so‘zining birlikda ishlatilishi Yevropada ancha keyinroq, ya’ni 1263 yilda monastir ulamolaridan biri tomonidan qayd etilgan. Bu atama qadimgi Xitoy, Ossuriya kabi davlatlarda ham keng muomalaga kiritilgan va qo‘llanilgan.

Hali hech kim unga aniq va barqaror ta’rif bera olmagan”. Kitobshunoslar “kitob” tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lgan eng ko‘p qo‘llaniladigan quyidagi ta’riflarni ajratadilar:

Kitob – insonlar orasidagi muloqot vositasi, ommaviy axborot quroli.

Kitob – adabiyot asari sinonimi, mualliflik ishi mahsuli.

Kitob – nashr – nashriyot – poligrafiya faoliyati mahsuli.

Kitob – gazeta, jurnal, buklet, albom va boshqalardan farqli nashrning alohida shakli. Kitob betlarning muayyan konstruktiv tashkil etilishi shakli.

Kitob – yozma xabarning tashkil etilishi shakli.

Kitob – bu inson aqliy mehnatining mahsuli va ijtimoiy taraqqiyot natijasidir. Biroq, uni tashkil etuvchi falsafiy, konseptual, etimologik xususiyatlarning barcha murakkabligi va ba’zan ziddiyatliligiga qaramay, kitobning o‘zi haqiqatni shunchaki aks ettirmaydigan obyektdir. U dialektik omil rolini o‘ynaydi, chunki u o‘zining moddiy va nomoddiy xususiyatlari tufayli jamiyat taraqqiyotiga ta’sir qilishi mumkin.

Kitob – yozma xabarning tashkil etilishi shakli. Kitob tushunchasiga A.Gertsen shunday ta’rif beradi: “...yozma ifodalangan va umumiy foydalanishga taqdim etilgan tajriba bu kitobdir”. Bunday ta’riflarni biz yana kitobga e’tiborlarini qaratgan o‘tmish va hozirgi zamonning boshqa ko‘pgina buyuk allomalarining ta’riflarida uchratamiz: “suhbatdosh”, “ustoz”, “mash’ala”, “o‘qituvchi”, “do‘st”, “bebaho meros”, “inson orqali ko‘rinadigan olam”, “xalqlar tarixi”, “o‘tmish tajribasi”, “inson aqlining merosi”, “fikr kemasi”, “inson kashf etgan buyuk mo‘’jiza” – bu va shu kabi bolalikdan o‘zlashtirilgan tasavvurlar kitobni kashf etgan inson uchun g‘urur hissini uyg‘otadi, kitob oldida biz uchun zarur bo‘lgan va insoniyat tomonidan to‘plangan tajribani saqlash joyi va yetkazish vositasi sifatidagi predmet oldida kabi e’zozlash hissini tug‘diradi. Insoniyatning tarixiy tajribasi va unda shakllangan aqliy qobiliyatlar nafaqat kitobda, balki “inson tomonidan yaratilgan har bir predmetda – qo‘lbola quroldan to zamonaviy elektron hisoblash mashinasigacha” amaliy ro‘yobga oshirilgan. Ushbu ma’noda kitob ham istisno emas, u ham “fikrni amalga oshirish jarayonidir”.

Kitob tarixiy ta’sir vositasi sifatida ana shunday o‘ziga xoslik samarasidir. Inson tanasining xususiyatlari, masalan, o‘qish va psixologik jihatdan bog‘liq bo‘lgan barcha narsalar

bular, jumladan shrift, alifbo, tiraj kabi tushunchalar bilan tasniflanadi. Shuningdek, yangi g‘oya va dunyoqarashlarni deyarli bir vaqtning o‘zida har bir iste’molchi uchun ochiq qilish imkonini beradi va nafaqat muloqot qiladi, balki uni ta’minlaydi.

Asrlar davomida kitob iste’moli, uning shakl va usullari o‘zgarib borgan. Kitoblarning paydo bo‘lish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, dastlab papirus varaqlaridan tayyorlangan. Dunyodagi eng qadimiy kitob esa Priss papirusidir. U eramizdan avvalgi 3350 yili yozilgan. Nil sohillarida o‘sadigan papirus o‘simligining barglaridan esa yozuv qog‘ozi o‘rnida foydalanilgan. Misrliklar papirus barglaridan varaqlar tayyorlab, varaqlarni bir-biriga ulab uzunligi 45 metrgacha papirus o'ramlari tayyorlaganlar. Zaruriy ma’lumot, hodisa va boshqa narsalar papirusga yozib berilgan. Unga qamishdan tayyorlangan yozuv asbobi bilan yozilgan. Bu misrliklarning o‘ziga xos kitobi edi. Misrning turli joylaridan arxeolog olimlar qadimgi “Papirus kitob”larini topishgan. Qadimgi Misr iyerogliflarini tilshunos olimlar o‘rganishga urinib ko‘rganlar. Lekin ular bu sohada aytarli natijalarga erisha olmaganlar. Mashhur fransuz olimi J.F.Shampalon Misr iyerogliflarini o‘qib chiqib, shuhrat qozongan. Misr tarixini o‘rganishda “Rozzet” bitiktoshi ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Ushbu qo‘lyozma uni 1839 yili Fivadan topgan Emil Priss sharafiga shunday nomlangan. Qo‘lyozma muallifi – fir’avnning vaziri Pta Gotep hisoblanadi. Bu kitob ta’lim-tarbiya va axloq masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda yoshlarning tarbiyasizligi, dangasa va axloqsizligi bilan bog‘liq mavzular doirasida so‘z boradi.

Kitobning paydo bo‘lish tarixi yozuvning yaratilishi va shakllanishi jarayoni bilan o‘zviy bog‘liq. Kitob tuzilishini qadimgi Misr, Rim, Yunoniston va O‘rta Osiyoda kishilar tosh, palma daraxti barglari, sopol va boshqa materiallarga yozib o‘z fikrlarini qayd etganlar. Oradan ma’lum muddat o‘tib, yozuvlar palma barglari rad etilib, ularning o‘rnini papirus barglari egallay boshladi. Papirus barglarining qulayligi shunda ediki, u oson qatlanib, ixcham o‘ram holiga keltirilardi va o‘z sifatini palma barglariga nisbatan uzoqroq saqlab qolardi. Lekin papirus o‘simligini hamma joydan topib bo‘lmasdi. Har bir kitob o‘nlab shunday materiallardan tayyorlangan bo‘laklardan iborat bo‘lib, og‘irligi bir necha kg bo‘lgan. Yozuv materiali sifatida papirus o‘simligi ishlatilishi (miloddan aval 4-3 ming yilliklarda) bilan o‘rama kitoblar paydo bo‘ldi. Papirus bo‘yicha birinchi Misr yozuvi miloddan avvalgi 2400 yilga to‘g‘ri keladi.

Bunday kitoblarning uzunligi o‘rtacha 10 metr atrofida bo‘lib, ingichka, yumaloq tayoqlarga o‘ralgan va maxsus charm yoki yog‘och g‘iloflarda saqlangan. Sharq mamlakatlari, Qadimgi Rim va Yunonistondagi ko‘pgina nodir asarlar papirusga bitilgan. Miloddan avval II-asrga kelib kitob materiali sifatida pergament (teri)dan foydalanish keng rasm bo‘ldi.

Dastlab bunday kitob o‘rama holda saqlangan. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, O‘rta Osiyoda, xususan, Xorazmda miloddan avval I-ming yillikning 1-yarmida vujudga kelgan zardo‘shtiylik dinining muqaddas kitoblaridan Avestoning qadimiy nusxasi ham 12 ming mol terisiga bitilgan. Arablarning O‘rta Osiyodagi istilosiga qadar (VIII-X-asrlar) u yerda ko‘p nodir kitoblar saqlangan kutubxonalar bo‘lgan. Lekin ularning ko‘pi bosqinchilik urushlari natijasida yo‘qotib yuborilgan.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Tadqiqotda ilmiy bilishning obyektivlik, tizimlilik, vorisiylik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, tarixiylik va mantiqiylik kabi metodlariga tayanildi.

Insoniyat sivilizatsiyasining ajralmas qismiga aylangan kitoblarning paydo bo‘lishi tarixi uzoq va bosqichma-bosqich taraqqiy etgan qiziqarli jarayon bo‘lib, bu buyuk ixtiroga ko‘plab xalqlar o‘z hissalarini qo‘shishgan.

Qadimdan yozish uchun eng qulay va mos material qog‘oz hisoblangan. U Xitoyda paydo bo‘lgan, u yerda milodiy 105 yilda Cai Lun tomonidan ixtiro qilingan. Keyinchalik qog‘oz ishlab

chiqarish yaxshilandi va XI-XII asrlarda Yevropada qog‘oz paydo bo‘ldi, bu xarajatlarni kamaytirdi va kitob biznesini soddalashtirdi. Asrlar davomida kitob yaratish jarayoni uzoq va mashaqqatli bo‘lgan, shuning uchun u noyob va qimmatbaho buyum edi. Ish, qoida tariqasida, monastirlarda amalga oshirildi. XII-XIII asrlarda birinchi Yevropa universitetlari shakllandi va kitoblarga ehtiyoj ortib bordi, bu ularni ishlab chiqarish texnologiyasini o‘zgartirishni talab qiladi. O‘rta asrlarda Yevropada yangi usul paydo bo‘ldi - (ksilografiya) yog‘och o‘yish. Bundan ancha oldin qadimgi xitoylik hunarmandlar bosmaxona texnikasini, ya'ni tosh, fil suyagi (jasper) yoki yog‘och bo‘lagiga o‘yilgan bo‘rtma tasvirlarni qog‘ozga bosib chiqarishni o‘ylab topishgan.

Qog‘ozning kashf qilinishi kitobning tarixida yangi davr ochdi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, 650 yillardayoq Samarqandda qog‘ozli kitoblar bo‘lgan. Uning sahifalariga turli miniatyuralar, hoshiyalariga bezaklar ishlana boshladi. Asta-sekin hattotlik (kalligrafiya), muqovasozlik kabi kasblar ajralib chiqdi. Ayniqsa, O‘rta Osiyoda o‘rta asrlarda hattotlik san'ati keng rivojlandi. Mashhur hattotlarning kup avlodlari kitob tayyorlash usulini materiallar, siyoh, xat ko‘chirish texnikasini takomillashtirib bordilar. X-XII asrlarda Movarounnahrda muayyan soxa sifatida shakllangan kitobat san'ati XIV-XV-asrlarda yangi taraqqiyot bosqichiga kutarildi. Har bir kitob qog‘ozidan tortib muqovasigacha, siyohdan to buyoqlari-yu zarhaligacha ma'lum me'yordagi modda, reja va qoida asosida tayyorlanadi, hatto kitobdan xushbo‘y hid anqib turishi uchun ba'zan siyohga gulob yoki anbar qo‘shilardi. Qo‘lyozmalar nafis husnixat, zarafshon (tilla suvi sochish), suvli buyoqlar bilan hoshiyaga nafis naqshlar ishlab badiiy bezatildi. XV-XVI-asrlarda bir qancha iste'dodli hattot, musavvir, lavvohlar (Abdurahmon Xorazmiy, Sultonali Mashqadiy, Sultonali Xandon, Mirali qilqalam va boshqalar) yetishdi.

Kitob mutolaa qilish kitob paydo bo'lgandan buyon rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Kitobni nihoyatda qadrlagan o'tmish ota-bobolarimiz mutolaaga alohida e'tibor qaratishgan. O'tmishda lavh degan mutolaa qilish vositasi bo'lib, u yog'ochdan g'oyat nafislik bilan tayyorlangan. Lavh yig'ma shaklda bo'lib, mutolaadan so'ng u avaylab tayinli joyga olib qo'yilgan. Kitobni lavh ustiga qo'yib o'qish kitobxonga qulaylik tug'dirgan, o'qish jarayonida tana bir xilda tutib turilgan. Bu ko'zning tez toliqib qolishiga yo'l qo'ymagan. O'tmishda ham katta shaharlarda, hukmdorlarning tasarrufida ming-minglab nusxada kitoblar saqlanadigan va foydalaniladigan kutubxonalar bo'lgan.

Yakuniy qism. Bugunning yoshlarini yot g‘oyalardan himoya qilish, ularning ma'naviy salohiyatini yanada yuksaltirish, oilaviy hayotga tayyorlash pirovard natijada jaxon standartiga javob bera oladigan moslashuvchan, barkamol avlodni tarbiyalash kabi bir qator vazifalarimizni bajarishimizda keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Shu ma'noda Klod Gelvettsiyning “Jaholat homiylari aslida insoniyatning eng ashaddiy dushmanlaridir” deya ta’kidlagan fikrlari o‘rinlidir. Demak, kitobni sevmagan inson jaholatga yuzlanadi va o‘zi uchun barkamollik eshiklarini yopib qo‘yadi. Bugun mamlakatimizda ana shu ezgu tamoyillar ulug‘lanayotganligi bejiz emas. Zotan, XXI asr - aqlu zakovat asri, intellektlar davri.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2021. – B.254.
2. Mirziyoyev Sh. Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga. Xalq so'zi. 2017 yil. 28 iyun. № 126.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 iyuldagi № PQ-3138-sonli Qarori // https://president.uz/oz/lists/view/795

4. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviyat olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir // Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2018. – B.220.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. A.Madvaliev tahriri ostida. – T.: “O‘zbekiston milliy enseklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – B.389.
6. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – B.248.
7. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – B.248.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 14 dekabrdagi № 781-sonli Qarori.
9. Oxunov E. Vatan kutubxonachiligi tarixi. – T.: Adolat, 2004. – B.52.
10. O'zbek tilining izohli lug'ati. J.2. –T.: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – B. B.376.
11. Usmonova U., Yoqubaliyeva D. O‘quvchi yoshlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish. – Universal journal of social sciences, philosophy and culture. - Volume 1, ISSUE1. – P.10.
12. Xo'jamurodov I. Ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglash. - Toshkent 1991.

MA’NAVIY QARASHLARIDA IJTIMOIY IDEAL VA KOMIL INSON MUAMMOSI: SUN’IY INTELLEKT DAVRI BILAN UZVIYLIK

Toshkent xalqaro universiteti
Huquqiy fanlar kafedrasi dotsent v.b., f.f.d., (DSc)
Saurov Ravshonbek Ruslanbek o‘g‘li
Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi (Ma’naviyat asoslari) magistranti
Yuldashova Saboxon.
Yuldashevasaboxon328@328gmail.com
+998919177867

Annotatsiya: Mazkur maqolada 9–12 asrlarda Movarounnahr hududida yashab ijod qilgan buyuk allomalarning ma’naviy-falsafiy qarashlarida ijtimoiy ideal va komil inson muammosi tahlil qilinadi. Xususan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Imom Moturidiy kabi mutafakkirlarning axloq, aql, ilm, jamiyat va inson kamoloti haqidagi g‘oyalari yoritiladi. Ushbu qarashlar zamonaviy sun’iy intellekt rivoji bilan qiyosiy tahlil qilinib, SI texnologiyalarining inson ma’naviy kamolotiga ta’siri masalasi ko‘rib chiqiladi. Maqolada komil inson tushunchasining tarixiy-falsafiy ildizlari hamda uni raqamli jamiyat sharoitida rivojlantirish muammolari ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье анализируется проблема социального идеала и совершенного человека в духовно-философских воззрениях великих алломасов, живших и творивших на территории Моваруннахра в IX-XII веках. Мнения таких мыслителей, как Хусан, Абу Наср Фараби, Абу Райхан Беруний, Абу Али ибн Сина, Имам Мотуриди об информации, разуме, науке, обществе и совершенстве человека. Эти взгляды анализируются исторически по мере развития современного искусственного интеллекта, а технологии si рассматривают проблему духовного взросления человека. Цель историко-

философской концепции совершенного человека ildızmevaları Hamda заключается в раскрытии проблем развития в контексте современного общества.

Annotasia: This article analyzes the problem of a social ideal and a perfect person in the spiritual and philosophical views of the great allomas who lived and worked in the territory of Movarounnahr in the 9th-12th centuries. The opinions of thinkers such as khusan, Abu Nasr Farabi, Abu Rayhan Beruniy, Abu Ali ibn Sina, Imam Moturidi on information, Reason, Science, Society and human perfection. These views are analyzed historically with the development of modern artificial intelligence, and si technologies consider the issue of human spiritual maturation. The goal of the concept of perfect man historical and philosophical ildızmevaları Hamda it is revealed the problems of development in the context of the lighting society.

Kalit so‘zlar: Movarounnahr allomalari, komil inson, ijtimoiy ideal, ma’naviyat, axloq, ilm-fan, sun’iy intellekt, raqamli jamiyat, falsafa.

Ключевые слова: Алломас Моваруннахр, совершенный человек, социальный идеал, духовность, этика, наука, искусственный интеллект, цифровое общество, философия.

Keywords: Movarounnahr allomas, perfect man, Social ideal, spirituality, ethics, science, artificial intelligence, digital society, philosophy.

9–12 asrlar Movarounnahr hududi jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotida alohida o‘rin tutadi. Bu davrda shakllangan ilmiy-falsafiy muhit inson, jamiyat va davlat masalalariga chuqur yondashuvi bilan ajralib turadi. Allomalar tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ideal va komil inson haqidagi qarashlar bugungi globallashuv va sun’iy intellekt davrida ham dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Ayniqsa, texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi sharoitda inson omili, ma’naviy mas’uliyat va axloqiy mezonlar masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Movarounnahr allomalari qarashlarida ijtimoiy ideallik bular:

Abu Nasr Forobiy ijtimoiy idealni “Fozil shahar” konsepsiyasi orqali asoslab bergan. Unga ko‘ra, jamiyatning barkamolligi undagi shaxslarning aqliy va axloqiy yetukligiga bog‘liq. Forobiy ijtimoiy idealni adolat, ilm va ezgulik ustuvor bo‘lgan jamiyat sifatida talqin qiladi. Bu g‘oyalar bugungi sun’iy intellekt asosida boshqarilayotgan tizimlar uchun ham muhim mezon bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Abu Rayhon Beruniy ilm-fan va tajribani ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omili sifatida ko‘radi. U insonning tabiat va jamiyatni anglashdagi mas’uliyatini ta’kidlab, ilmiy haqiqat axloq bilan uyg‘un bo‘lishi lozimligini ilgari suradi. Bu jihat SI texnologiyalarini yaratish va qo‘llashda ham dolzarbdir.

Komil inson tushunchasining falsafiy talqini.

Movarounnahr allomalari talqinida komil inson — bu nafaqat bilimli, balki yuksak axloq egasi bo‘lgan shaxsdir. Ibn Sino inson kamolotini aql, nafs va ruh uyg‘unligida ko‘radi. Unga ko‘ra, bilim insonni kamolga yetkazuvchi asosiy vosita bo‘lsa-da, uni to‘g‘ri maqsadga yo‘naltiruvchi omil axloqdir.

Imom Moturidiy esa komil inson konsepsiyasini e’tiqod, aql va iroda uyg‘unligi orqali asoslaydi. Uning fikricha, inson erkin fikrlash va tanlov qilish qobiliyatiga ega bo‘lib, aynan shu jihat uni mas’uliyatli mavjudotga aylantiradi.

Sun’iy intellekt va komil inson masalasi

Bugungi kunda sun’iy intellekt inson aqli mahsuli sifatida jamiyat hayotining turli sohalariga kirib kelmoqda. Biroq SI texnologiyalari axloqiy mezonlardan xoli holda rivojlansa, ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, Movarounnahr allomalari ilgari surgan komil inson konsepsiyasi sun’iy intellekt rivojini inson manfaatlariga xizmat qildirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt bilimlarni tezkor qayta ishlashi mumkin, biroq u ma’naviy ong va axloqiy mas’uliyatga ega emas. Demak, sun’iy intellektdan foydalanishda komil insonni tarbiyalash, ya’ni texnologiyani boshqaruvchi shaxsning ma’naviy saviyasini yuksaltirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, 9–12 asrlarda Movarounnahr allomalari tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ideal va komil inson haqidagi g‘oyalar bugungi sun’iy intellekt davrida ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ushbu qarashlar texnologik taraqqiyot bilan ma’naviy kamolotni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Sun’iy intellekt vosita bo‘lib, uning qanday yo‘nalishda xizmat qilishi insonning axloqiy va ma’naviy darajasiga bevosita bog‘liqdir. Shunday ekan, komil insonni tarbiyalash masalasi raqamli jamiyat sharoitida ham asosiy ijtimoiy ideal sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan xorijiy adabiyotlar ro‘yxati

1. Al-Farabi. On the Perfect State (Al-Madina al-Fadila). Oxford: Oxford University Press, 1985.
2. Al-Farabi. Political Regime. Chicago: University of Chicago Press, 2015.
3. Avicenna (Ibn Sina). The Metaphysics of The Healing. Provo: Brigham Young University Press, 2005.
4. Avicenna (Ibn Sina). Remarks and Admonitions (Al-Isharat wa al-Tanbihat). New York: Columbia University Press, 2014.
5. Al-Biruni. The Chronology of Ancient Nations. London: Oriental Translation Fund, 1879.
6. Al-Biruni. India. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1910.

MILLIY G‘URUR VA IFTIXOR TUYISH—YUKSAK MA’NAVIY BURCHDIR.

Urganch davlat pedagogika instituti Ijtimoiy -gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi
(Ma’naviyat asoslari) ta’limi yo‘nalishi magistranti,
Otaboyeva Dinora Sardorbek qizi
otaboyevadinora750@gmail.com
Urganch RANCH texnologiyalari universiteti
Otajanov Shoxrux Rustamovich
Sh.rustamovich.1@gmail.com

Annotatsiya: Milliy g‘urur va ongning shakllanish mexanizmlari, ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni hamda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishdagi fundamental ahamiyati tahlil qilingan.

Аннотация: В статье анализируются механизмы формирования национальной гордости и самосознания, их роль в социальном развитии и их фундаментальное значение в повышении духовности молодежи.

Abstract: The mechanisms of formation of national pride and consciousness, their role in social development, and their fundamental importance in raising the spirituality of youth are analyzed.

Kalit so‘z: milliy g‘urur, milliy ong ,milliylik, milliy manfaat, ma’naviy qadriyatlar , ijtimoiy fenomen

Ключевые слова: национальная гордость, национальное самосознание, национальность, национальные интересы, духовные ценности, социальные явления

Keywords: national pride, national consciousness, nationality, national interest, spiritual values, social phenomenon

Milliy ruh va g‘urur yoshlarning eng kuchli quroli bo‘lishi kerak.

Sh. M. Mirziyoyev

Bugungi kunda mamlakatimizda sodir bo‘layotgan yirik ijtimoiy o‘zgarishlarni yanada jadallashtirmoq, yoshlarning bunday inqilobiy o‘zgarishlariga ishtirokchilarni faollashtirmoq uchun eng avvalo, ularning milliy g‘ururni his qilishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratmoq kerak. Bir so‘z bilan aytganda, o‘zining qadr-qimmatini tushunib yetadi, ya’ni milliy g‘ururi uyg‘onadi. Bunday murakkab ijtimoiy jarayonlar haqida to‘laroq tasavvurga ega bo‘lmoq uchun milliy g‘urur mexanizmlarini chuqur tahlil qilmoq darkor.

Milliy milliy g‘urur har qanday millatga xos xususiyat bo‘lib, voqelikning inson miyasidagi umumlashgan aksi, zamon sadosidir. U har bir kishining millat manfaatini, taqdirini anglab yetishi, oldindan ko‘ra bilishi, millat faoliyatini regulyatsiya qilishini o‘zida mujassamlashtiradi. Milliy g‘urur murakkab ijtimoiy fenomen bo‘lib, millatning eng muhim harakteristikasidir. Millatning ushbu xarakteristikasi zamonlar o‘tishi, millat manfaati o‘zgarishi bilan o‘zgarib, taraqqiy etib boradi.

Milliy g‘urur—bu milliy madaniyatning tarkibiy qismi, uning cho‘qqisidir. Milliy g‘urur millat manfaati, istiqboli, taraqqiyoti bilan bog‘liq bo‘lgan muammolarning inson ongidagi in’ikosidir. Milliy g‘ururning shakllanishi murakkab jarayon bo‘lib, milliy madaniy meros zaminida vujudga keladi va rivojlanadi. Milliy madaniyati rivojlanmagan, milliy totuvlik, milliy birdamlik va milliy hamkorlik tuyg‘ulari zaif bo‘lgan xalqlarda milliy g‘urur bo‘lishi amrimaholdir. Totuvlik va hamkorlik, milliy g‘urur, ona tili va adabiyotini qadrlash, milliy axloq—odob va urf-odatlar, rasm-rusmlar, marosim-bayramlarini saqlash—milliy g‘urur negizini tashkil etadi. O‘z navbatida, huddi shu unsurlar yagona butunga birlashib, milliylikni vujudga keltiradi.

XXI asrga kelib, shubhasizki, buyuk, uzoq va yaqin tariximizni o‘rganish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekistonni qurishda tarixning o‘rni haqida fikr bildirar ekanlar “Yangi O‘zbekistonni barpo etish – yaqin va olis tariximiz, betakror va noyob madaniy boyliklarimizni yanada chuqur o‘rganib, ularga tayanib, mustaqil milliy taraqqiyot yo‘limizni yangi bosqichda davom ettirish demakdir”[1]. Hozirgi kunda yoshlarimizda milliy g‘ururni shakllantirishda bizning boy va tarixiy madaniyatimiz, qadriyatlarimiz va albatta buyuk bobolarimiz qoldirgan boy madaniy merosni chuqur o‘rganishimiz katta ahamiyat kasb etmoqda.

“ Milliy g‘urur deganda o‘z millatini ulug‘lash va uning manfaatlarini himoya qilish, milliylikga oid tuyg‘ulari, o‘z ona tili, adabiyoti, madaniyati va san’ati, dini, tarixi va urf-odatlari, rasm-rusumlari, bayram-u sayillari, bir so‘z bilan aytganda, madaniy-ma’naviy qadriyatlarini qadrlash, o‘zi tug‘ilib, voyaga yetgan ona diyorini ardoqlash, uning tabiati, daryolari, ko‘llari, musaffo osmoni bilan faxrlanish tushuniladi” .

Milliylik bir millatga mansub kishilarning ijtimoiy-etnik barqarorligini ta’minlovchi buyuk qudratdir. Milliylikda milliy va baynalmilliy qadriyatlar uyg‘unlashadi. Ushbu uyg‘unlik insonning ijtimoiy qiyofasida o‘z ifodasini topadi. Milliylikda milliy o‘ziga xoslik, ya’ni milliy mansublik ustuvorlik qiladi. Inson ijtimoiy qiyofasidagi milliylik turli tuyg‘ularda, his-hayajonlarda, kayfiyatlarda, tasavvurlarda namoyon bo‘ladi. Xuddi shuning uchun ham milliylik

insondagi barcha tabiiy his-tuyg‘ular, belgi va xususiyatlar, kayfiyat va tasavvurlarning yig‘indisidir.

Milliy ong har qanday millatga xos xususiyat bo‘lib, voqelikning inson miyasidagi umumlashgan aksi, zamon sadosidir. U har bir kishining millat manfaatini, taqdirini anglab yetishi, oldindan ko‘ra bilishi, millat faoliyatini regulyatsiya qilishini o‘zida mujassamlashtiradi. Milliy ong murakkab ijtimoiy fenomen bo‘lib, millatning eng muhim xarakteristikasidir. Millatning ushbu xarakteristikasi zamonlar o‘tishi, millat manfaati o‘zgarishi bilan o‘zgarib, taraqqiy etib boradi. Milliy ong — bu milliy madaniyatning tarkibiy qismi, uning cho‘qqisidir. Milliy ong millat manfaati, istiqboli, taraqqiyoti bilan bog‘liq bo‘lgan muammolarning inson ongidagi in’ikosidir. Milliy ongning shakllanishi murakkab jarayon bo‘lib, milliy madaniy meros zaminida vujudga keladi va rivojlanadi. Milliy madaniyati rivojlanmagan, milliy totuvlik, milliy birdamlik va milliy hamkorlik tuyg‘ulari zaif bo‘lgan xalqlarda milliy ong bo‘lishi amri maholdir. Totuvlik va hamkorlik, o‘zligini anglash, ona tili va adabiyotini qadrlash, milliy axloq-odob va urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosim-bayramlarni saqlash — milliy ong negizini tashkil etadi. O‘z navbatida, xuddi shu unsurlar yagona butunga birlashib, milliylikni vujudga keltiradi.

Milliylik deganda o‘z millatini ulug‘lash va uning manfaatlarini himoya qilish, milliy g‘urur va milliy nafsoniyat tuyg‘ulari, o‘z ona tili, adabiyoti, madaniyati va san’ati, dini, tarixi va urf-odatlari, rasm-rusumlari, bayramu sayillari, bir so‘z bilan aytganda, madaniy-ma’naviy qadriyatlarini qadrlash, o‘zi tug‘ilib, voyaga yetgan ona diyorini ardoqlash, uning tabiati, daryolari, ko‘llari, musaffo osmoni bilan faxrlanish tushuniladi. Milliylik bir millatga mansub kishilarning ijtimoiy-etnik barqarorligini ta’minlovchi buyuk qudratdir. Milliylikda milliy va baynalmilal qadriyatlar uyg‘unlashadi. Ushbu uyg‘unlik insonning ijtimoiy qiyofasida o‘z ifodasini topadi. Milliylikda milliy o‘ziga xoslik, ya’ni milliy mansublik ustuvorlik qiladi. Inson ijtimoiy qiyofasidagi milliylik turli tuyg‘ularda, his-hayajonlarda, kayfiyatlarda, tasavvurlarda namoyon bo‘ladi. Xuddi shuning uchun ham milliylik insondagi barcha tabiiy his-tuyg‘ular, belgi va xususiyatlar, kayfiyat va tasavvurlarning yig‘indisidir. “Milliy g‘urur” tushunchasi “millat” tushunchasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, undan ajralmasdir. Chunki har qanday millatning shakllanishi o‘zining uzoq tarixiga ega bo‘lishi bilan bir vaqtda bir millatning ikkinchisidan farq qiladigan o‘ziga xos tomonlari, xususiyatlari bo‘ladi. Bunday xususiyatlar milliy ruhiyatda o‘z aksini topadi. Chunonchi, o‘zbek, rus, ukrain, ingliz, fransuz millatlari bir-biridan o‘ziga xos xususiyatlari (masalan, o‘troqligi, ko‘p bolali oilalar sonining ko‘pligi, oilaning barqarorligi, qishloq aholisining ko‘pligi) bilan ajralib turadi. Milliy g‘urur insonning ongi va faoliyatida namoyon bo‘ladigan hissiyotdir. Kishining milliy manfaatlarni, milliy ehtiyojlarni tushuna bilish va uni himoya qila bilish, o‘z taqdirini mamlakat, xalq, millat taqdiri bilan bog‘lay bilish qobiliyati millatlararo munosabatlarni o‘ta noyob qadriyat ekanligini butun vujudi bilan his qilish va uni e’zozlash malakasidir. Kishilarning o‘z millatining nafaqat o‘tmishi va buguni, balki kelajagi haqida qayg‘urishi, o‘zi mansub bo‘lgan millatning jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan hissasini bilishga urinish tendensiyasi uzluksiz oshib boraverdi. Bunday tendensiya, shubhasiz, shaxs o‘zligini anglash, millatga mansubligini tushunib yetish jarayoni diapazonini kengaytiradi. Shunday qilib, milliy g‘urur deganda har bir kishi o‘zining qanday millatga mansubligini, o‘zi mansub bo‘lgan millatning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini mukammal bilishi, milliy qadriyatlarga sadoqati, millat ehtiyojlari va manfaatlarini to‘la tasavvur etishi, ana shu borada ko‘rsatgan fidoyiligi tushuniladi. Milliy g‘ururni anlamoq uchun qadimdan o‘z davlati, madaniyati va qadriytalariga ega xalq ekanligini, o‘ziga xos milliy davlatchilik an’analari borligini bilishi buyuk ajdodlar tarixini o‘rganishi va ularning bebaxo merosidan baxramand bo‘lish lozim. O‘z millatiga daxldor barcha haqiqatlardan xabardor bo‘lish, chunonchi, uning

umumbashar taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini anglash har bir kishida shu millatga mansubligi bilan faxrlanish tuyg‘usi darajasini kengaytiradi.

Milliy g‘urur— Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat, sadoqat, bir so‘z bilan aytganda, vatanparvarlikda namoyon bo‘ladi. Milliy g‘ururni inson hayoti uchun dunyoda o‘z Vatanidan, vatandoshlaridan aziz, mo‘tabar qudratning o‘zi yo‘q. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov yozganidek “ Vatanga sodiqlik, vatanparvarlik o‘zining qudratli ildizlari bilan o‘z oilasining, avlod-ajdodlarining nomus-origa, chuqur ehtiromga insonning shaxsiy vijdoniga, burchga va o‘z so‘ziga sodiqligiga borib taqaladi. Kishilarimizning vatanparvarligi hamma vaqt sevimli xalqning shon-sharafi, qadr-qimmati, madaniyati va an’analariga ehtiyotkorlik bilan munosabatida o‘z ifodasini topib keldi”[2]

Milliy g‘urur insonni o‘zi tug‘ilib o‘sgan, kindik qoni tomgan qishloq yoki shahar, ota-bobolari, ajdod va avlodlarining maskanini ulug‘lashda, ota-onasi, aka-ukalarini e’zozlashda, yurtning o‘tmishi, buguni, kelajagi bilan faxrlanishda o‘z aksini topadi. Xuddi shuning uchun ham mamlakatimizda yangi jamiyat qurilayotgan bugungi sharoitda “Vatan tuyg‘usi, Vatan tushunchasi biz uchun chun sajdagohday muqaddas, sajdagohday pok va vafodor bo‘lmog‘i kerak... Ulug‘ ajdodlarimizdan muqaddas meros bo‘lib kelayotgan Vatanga muhabbat tuyg‘usi, farzandlarimizga buguni va kelajak avlodlarimiz uchun chinakam e’tiqodga, chinakam aqidaga aylanishi lozim”.[3]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M., “Yangi O‘zbekiston Demokratik o‘zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda”, “O‘qituvchi” MU, 2021 92b
2. Islom Karimovning «O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» —1997-y 140-141-b
3. I. A. Karimov “ Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir” 1996 y 82b

KITOB – MA’NAVIYAT CHIROG‘I

Urganch davlat pedagogika instituti “Milliy g‘oya va falsafa” kafedrasi katta o ‘qituvchisi
Raximov Azizbek Bekturdiyevich

Annotatsiya: Kitob insonning ongi, dunyoqarashini shakllanishida beqiyos kuch hisoblanadi. Ammo kitobning mohiyatini, uning ahaniyatini hamma ham birdek anglay olmaydi. Kitob - insoniyat tomonidan yaratilgan buyuk ixtiro. U barcha ma'naviy boyliklarni avloddan-avlodga yetkazuvchi, barkamol avlodni tarbiyalashdagi vosita hamdir. Ushbu maqolada kitobning paydo bo‘lishi, uning insoniyat taraqqiyotigф ta’siri, zamonaviy texnologiyalarning “ixtirochisi”, buyuk olimlarning tarbiyachisi ekanligi falsafiy nuqtaiy nazardan tahlil qilingan hamda amaliy taklif-tavsiyalar berilgan.

Annotation: The book is an incomparable force in the formation of human consciousness and worldview. However, not everyone can understand the essence of the book, its significance. The book is a great invention created by mankind. It is a means of transmitting all spiritual wealth from generation to generation, and also a means of educating a well-rounded generation. This article analyzes the emergence of the book, its impact on the development of humanity, its status as the "inventor" of modern technologies, and the educator of great scientists from a philosophical point of view, and practical suggestions and recommendations are given.

Аннотация: Книга – несравненная сила в формировании человеческого сознания и мировоззрения. Однако не все способны понять суть книги, её значение. Книга – великое изобретение человечества. Она – средство передачи духовного богатства из поколения в поколение, а также средство воспитания всесторонне развитого поколения.В данной статье с философской точки зрения анализируется возникновение книги, её влияние на развитие человечества, её статус «изобретателя» современных технологий и воспитателя великих учёных, а также даются практические советы и рекомендации.

Kalit so‘zlar: Kitob, kitobxonlik, kutubxona, qag‘oz, mutolaa, tarbiya, madaniyat, ma’naviyat, bilim, muloqot vositasi, Pergament, papyrus, ksilografiya, axborot, yozuv, matn.

Keywords: Book, reading, library, paper, reading, education, culture, spirituality, knowledge, communication tool, Parchment, papyrus, xylography, information, writing, text.

Ключевые слова: Книга, чтение, библиотека, бумага, чтение, образование, культура, духовность, знание, средство общения, пергамент, папирус, ксилография, информация, письмо, текст.

O‘zbekiston Respublikasining prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Kitobsiz taraqqiyotga, yuksak ma'naviyatga erishib bo‘lmaydi. Kitob o‘qimagan odamning ham, millatning ham kelajagi yo‘q”.

Kitobxonlik o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi, ularning dunyoqarashi, ma’naviy faoliyatlarini o‘stirishga xizmat qilar ekan, bu asrlar mobaynida xalqimizning azaliy qadriyatlaridan biri sifatida ulug‘lanib keladi. Uch ming yillik tarixga ega bo‘lgan xalqimizning kitobxonlik va yoshlar ta’lim-tarbiyasiga bo‘lgan e’tiborining yorqin namunasi – “Avesto” kitobidir. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tarixchi olimlar va jurnalistlar bilan qilgan suhbatida quyidagilarga barchaning e’tiborini qaratgan edi: “Biz jahon maydonida kuni kecha paydo bo‘lgan xalq emasmiz. Bizning millatimiz, xalqimiz ko‘hna Xorazm zaminida “Avesto” paydo bo‘lgan zamonlardan buyon o‘z hayoti, o‘z madaniyati, o‘z tarixi bilan yashab keladi. Eng mo‘’tabar, qadimgi qo‘lyozmamiz “Avesto”ning yaratilganiga 3000 yil bo‘lyapti. Bu nodir kitob bundan XXX asr muqaddam ikki daryo oralig‘ida, mana shu zaminda umrguzaronlik qilgan ajdodlarimizning biz avlodlariga qoldirgan ma'naviy, tarixiy merosidir. “Avesto” ayni zamonda bu qadim o‘lkada buyuk davlat, buyuk ma'naviyat, buyuk madaniyat bo‘lganidan guvohlik beruvchi tarixiy hujjatdirki, uni hech kim inkor etolmaydi”.

Maqsad va uni asoslash. “Avesto” kitobi vatanimiz tarixining ilk davrlarida insoniyatga buyuk dasturilamal, hayot falsafasining asl mohiyatini anglatuvchi manba sifatida shakllantirildi. Bu muqaddas kittob 12 ming qoramol terisiga tillo harf bilan bitilgan kitobdir. Tarixdan ma’lumki, Aleksandr Makedonskiy O‘rta Osiyoni bosib olgan davrida bu yerda yuksak sivilizatsiya mavjud edi. U “Avesto” kitobini uchdan ikki qismini yoqib yubordi. Tarixchi Ma’sudiy “Avesto” matni o‘n ikki ming oltin taxtachasiga yozilgan desa, ikkinchi tarixchi Balxiy “Forsnoma” asarida uning o‘n ikki ming oshlangan mol terisiga bitilgan hikmatlar kitobi ekanligini qayd etadi. Abu Ali Muhammad Bal’amiy o‘zining “Tarixi Bal’amiy” kitobida “Avesto” kitobini shoh Gushtasp 12 ming mol terisiga mirzolar tomonidan tillo suvida yozdirgan degan fikrni bayon etadi.

Pliniyning (III asr) ma'lumotiga qaraganda, u 2 million baytdan iborat bo‘lgan. Avesto to‘rt qismdan iborat:

1. Yasna – ibodat matnlari va madhiyalar. 72 bobdan iborat, shundan 17 bobi madhiyalar hisoblanadi.
2. Yasht – Axuramazdani ulug‘lovchi madhiyalardan iborat. Bu qism saj yo‘li bilan yozilgan.
3. Vendidod – butun olamni yaratuvchisi sifatida Axuramazdani ulug‘laydi. Jumladan, otashda, ya'ni olovda uning zuhuri mavjudligi aytiladi.
4. Visparad – qonunlar majmuasi. 25 bobdan iborat. Pandu nasihatlar va ibodatlar yig‘indisidir.

U dastlab, ko‘hna davrlarda “Avesto”da o‘z talqinini topgan hayotiy g‘oyada mujassam edi, desak to‘g‘ri bo‘ladi. Ayni shu orzu “Ezgu fikr, ezgu so‘z va ezgu amal” tamoyilining xalq tafakkuri va turmush tarzidan mustahkam o‘rin olishiga sabab bo‘ldi. Shu tariqa ezgulik va insonparvarlikni Himoyalash xalqimiz mentaliteti va ma'naviyatining muhim tarkibiy qismiga, hayotiy faoliyatining asosiy yo‘nalishiga aylandi.

Avestoda qarindoshlarni bir-biri bilan oila qurishi man etilgan. Chiqindilar ko‘mib tashlangan, ya'ni ochiq yotmagan. Qator kasalliklarni issiqlik va sovuqlikni bir-biri bilan almashtirish orqali yo‘qotish yo‘llari ko‘rsatilgan. Shuningdek, tabobat ramzi, ya'ni “jomga o‘ralgan ilon” Avestodan olingan.

Kitob - insoniyat tomonidan yaratilgan buyuk ixtiro. U barcha ma'naviy boyliklarni avloddan-avlodga yetkazuvchi, barkamol avlodni tarbiyalashdagi vosita hamdir. Inson faqat ilmga tayanib, dunyo sirlarini ochib boradi. Shu nuqtai nazardan bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri “kitobsevarlar” qatlamini kengaytirish va shu asosda barkamol avlodni kamol toptirishdan iborat.

Bugunning yoshlarini yot g‘oyalardan ximoya qilish, ularning ma'naviy salohiyatini yanada yuksaltirish, oilaviy hayotga tayyorlash pirovard natijada jaxon standartiga javob bera oladigan moslashuvchan, barkamol avlodni tarbiyalash kabi bir qator vazifalarimizni bajarishimizda keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Shu ma'noda Klod Gelvettsiyning “Jaholat homiylari aslida insoniyatning eng ashaddiy dushmanlaridir” deya ta’kidlagan fikrlari o‘rinlidir. Demak, kitobni sevmagan inson jaholatga yuzlanadi va o‘zi uchun barkamollik eshiklarini yopib qo‘yadi. Bugun mamlakatimizda ana shu ezgu tamoyillar ulug‘lanayotganligi bejiz emas. Zotan, XXI asr - aqlu zakovat asri, intellektlar davri. Kitob - insoniyat tomonidan yaratilgan buyuk ixtiro. U barcha ma'naviy boyliklarni avloddan-avlodga yetkazuvchi, barkamol avlodni tarbiyalashdagi vosita hamdir. Inson faqat ilmga tayanib, dunyo sirlarini ochib boradi. Shu nuqtai nazardan bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri “kitobsevarlar” qatlamini kengaytirish va shu asosda barkamol avlodni kamol toptirishdan iborat.

Bugunning yoshlarini yot g‘oyalardan himoya qilish, ularning ma'naviy salohiyatini yanada yuksaltirish, oilaviy hayotga tayyorlash pirovard natijada jaxon standartiga javob bera oladigan moslashuvchan, barkamol avlodni tarbiyalash kabi bir qator vazifalarimizni bajarishimizda keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Shu ma'noda Klod Gelvettsiyning “Jaholat homiylari aslida insoniyatning eng ashaddiy dushmanlaridir” deya ta’kidlagan fikrlari o‘rinlidir. Demak, kitobni sevmagan inson jaholatga yuzlanadi va o‘zi uchun barkamollik eshiklarini yopib qo‘yadi. Bugun mamlakatimizda ana shu ezgu tamoyillar ulug‘lanayotganligi bejiz emas. Zotan, XXI asr - aqlu zakovat asri, intellektlar davri.

Yapon maktablarining birida jahon tarixida eng buyuk kashfiyot nima, degan so‘rovnoma o‘tkazilgan ekan. Bu so‘rovnomada ishtirok etganlar o‘zlari mo‘’jiza deb bilgan turli narsalarni tilga olishgan: olov, kompyuter, samolyot va insonning fazoga chiqishi va hokazo. Biroq

qatnashchilar orasida 6 - sinf o‘quvchisining “Eng yaxshi kashfiyot - kitob” deb bildirgan javobi hay’at a’zolariga ma’qul tushgan ekan. “Nima sababdan?”- degan savolga, u “Boshqa ishtirokchilarning fikrlari ham to‘g‘ri, lekin kitob bo‘lmaganda, ularning birortasi ham ixtiro qilolmas edi”, - deb javob bergan. Buni qarangki, ko‘pchilikni xayoliga ham kelmagan ushbu javob chinakam haqiqat bo‘lganligi asta-sekin o‘z isbotini topib bormoqda. Darhaqiqat kitob haqiqatdan ham mo‘jiza, undan keltirib o‘tilgan jumlalar beixtiyor kitobxonga yuqishi, unga ruhiy ta’sir o‘tkazishi, aqliy faoliyatni o‘stirishi kabi vazifalarni bajarishga qodir. Kitob bizni yuksaltiruvchi eng beminnat manbadir va buni biz yoshlar unutmasligimiz kerak.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Tadqiqotda ilmiy bilishning obyektivlik, tizimlilik, vorisiylik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, tarixiylik va mantiqiylik kabi metodlariga tayanildi.

Tabiatdan olingan, inson tomonidan yaratilgan va u insoniyat uchun foydali bo‘lgan har qanday narsa qiymatli hisoblanadi. Kitob esa eng murakkab mehnat mahsuli sifatida, avvalo inson ma’naviyatini yuksaltiruvchi asosiy vositadir. Biroq, u shunchaki moddiy ob’ekt, axborot tashuvchi emas. Uning o‘zi tarixiy rivojlanishining ma’lum bir bosqichidagi madaniyat haqidagi yaxlit ma’lumotdir. Kitob umuminsoniy qadriyatlar va tuzilmalar, texnologiyalar, moddiy ne’matlar to‘g‘risida o‘quvchilarning o‘z aqliy qobiliyatlarini shakllantirishda eng kerakli hamda zaruriy vosita ekanligi barchamizga ayon. Ammo kitoblar bevosita vosita vazifasini bajarmasa ham, ular katalizator vazifasini bajaradi.

Axborotlilik kitobning mavjudligi haqiqatida, shuningdek, ma’lumot iste’molchilari va ishlab chiqaruvchilarining o‘ziga ma’naviy, axloqiy, psixologik ta’sir ko‘rsatishida va nihoyat, kitobning ijtimoiy qiymatini o‘zida mujassamlashtiradi. Faylasuflar madaniyatdagi semantik ma’lumotlarning hajmi ko‘chki tushishi formulasiga ko‘ra o‘sib borishini ta’kidlaydilar. Har yuz yilda insoniyatning ma’lumot egallashga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Axborot almashish va ulashish vositasi sifatida kitobga bo‘lgan talab barcha davrlarda yuqori bo‘lgan.

Bugungi zamonaviy kitobxonlik madaniyatining inson faoliyati mahsuli sifatidagi eng muhim jihati shundaki, uning barcha elementlarining yaratilish jarayonlari to‘g‘risida kerakli ma’lumotlarga ega ekanligi natijasida hosil bo‘lgan vorisiylik hamda zamonaviylikning diskus ahamiyati bilan o‘zaro bog‘liqligida namoyon bo‘lishidadir. Zamonaviy kitobning sinkretizmi barcha sohalar va jarayonlarning tarixiy birligi, bu sohalarni va o‘zini qayta ishlashni yuqori darajaga ko‘taradigan ijodiy birlikda aks etishi bilan belgilanadi. Bugungi globallashuv davrida kitob chop etish bilsn bog‘liq nashriyot sanoatining zamonaviy nomenklaturasi ikki mingdan ortiq turli lavozim va mutaxassisliklarni o‘z ichiga oladi va ko‘pchilik mutaxassislar kitobni ishlab chiqishning tarixiy tajribasini o‘zlashtirish zarurligini his qilishadi.

Fan o‘zining barcha sifatlari – dalillar tizimi, ichki qonuniyatlar va tashqi bog‘lanishlar bilan inson faoliyatining mustaqil turi sifatida nisbatan yangi davr, ya’ni ma’rifatparvarlik davrida shakllandi. Qadim zamonlardan beri kitobning vazifalari inson ruhiy va ma’naviy hayotining turli sohalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatib keldi, xususan: e’tiqod (nafaqat diniy, balki oddiy xurofot ham), amaliy tajriba, ruhiy poklanish, axloqiy tarbiya, hayotning mohiyatini ahglash kabilar.

Kitob quyidagi funksional harakatlarni amalga oshiradi: umumiy falsafiy platformani o‘rnatadi, manbalarni topadi, tadqiqot olib boriladigan yo‘nalishlarni belgilaydi, usullar tizimini ishlab chiqadi va undan keyin qo‘lga kiritilgan tadqiqot natijalarini bayon qiladi. Fanda metod tadqiqot maqsadiga bo‘ysunadigan harakatlar va mulohazalar to‘plami, ketma-ketligi mavjud.

Usullar tadqiqotchining umumiy dunyoqarashini, uning voqelik haqidagi bilim darajasini va nihoyat, o‘rganilayotgan mavzuning xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. Umumjahon bilish usuliga, hozirgi zamonaviy fanlarda klassifikatsiyasida fundamental fanlar metodlariga va nihoyat, o‘ziga xos hamda individual usullarga asoslangan uslublar ierarxiyasi paydo bo‘ldi.

Yakuniy qism. Zamonaviy fanda bilishning universal usuli dialektika - falsafiy birlik, ya’ni, qarama-qarshiliklar, rivojlanishning uzluksizligi, har qanday turg‘unlik yoki harakatni inkor etish, ilgarilanma harakat, sabab va oqibat kabi falsafa qonunlarining mohiyatini anglash va rioya etishni taklif etmoqda. Hatto regressiyaga ham taraqqiyot bosqichi sifatida qaraladi, bunda eskirgan usullar yangilanib, eskini yo‘q qiladigan va yangini yaratuvchi kuchlarga qayta ehtiyoj tug‘iladi. Klassik falsafada esa bunday jarayon inkorni inkor qilish qonuniyati deyiladi.

Bugungi zamonaviy jamiyatlarda yangidan-yangi kompyuter texnologiyalarining joriy etilishi, ishlab chiqarish va savdo jarayonlarini axborot bilan ta’minlashning takomillashtirilgani kitob savdosi faoliyati samaradorligini oshirish va kitob biznesining rentabelligini oshirishga ham samarali xizmat qilmoqda. Insoniyatning ilm-ma’rifatga, ma’naviy huzurlanishga bo‘lgan ehtiyoji bir necha asrlar o‘tsada yangi-yangi ko‘rinish va shakllarda ortib bormoqda.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2022. – B.15.
2. Mirziyoyev SH.M. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz” T.: “O'zbekiston”, 2017 yil, 114-bet.
3. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz. 7-jild. - T.: “O‘zbekiston”, 1999. B.-137-138.
4. “Avesto” . Tarixiy badiiy yodgorlik. T.: “Sharq”, - 2001. 383 b.
5. Xo'jamurodov I. Ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglash. - Toshkent 1991.

SUN’IY INTELLEKT ETIKASI VA MEDIA SAVODXONLIK: JAMIYAT AXBOROT XAVFSIZLIGINING ASOSI

Baltayeva Ma’mura Baxtiyorovna
UrDPI “Milliy g‘oya va falsafa” kafedrasi o‘qituvchisi
+998975137990
mamura381@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tezisda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida media savodxonlik va etik me’yorlarning jamiyat axborot xavfsizligini ta’minlashdagi o‘rni batafsil yoritiladi. Tadqiqotda SI asosida ishlovchi algoritmlarning axborot makoniga ta’siri, soxta va manipulyativ kontent tarqalish xavflari, shuningdek, media savodxonlik orqali mazkur tahdidlarning oldini olish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, media savodxonlik, axborot xavfsizligi, etika, raqamli jamiyat.

Аннотация. В данной научной работе подробно рассматривается роль медиаграмотности и этических стандартов в обеспечении информационной безопасности общества в контексте стремительного развития технологий искусственного интеллекта (ИИ). В исследовании анализируется влияние алгоритмов на основе ИИ на

информационное пространство, риски распространения фейкового и манипулятивного контента, а также механизмы предотвращения этих угроз посредством медиаграмотности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, медиаграмотность, информационная безопасность, этика, цифровое общество.

Annotatsion. This scientific thesis examines in detail the role of media literacy and ethical standards in ensuring information security of society in the context of the rapid development of artificial intelligence (AI) technologies. The study analyzes the impact of AI-based algorithms on the information space, the risks of spreading fake and manipulative content, as well as mechanisms for preventing these threats through media literacy.

Keywords: artificial intelligence, media literacy, information security, ethics, digital society.

Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida axborot jamiyat taraqqiyotining asosiy resursiga aylandi. Sun’iy intellekt texnologiyalari axborotni yaratish, qayta ishlash va tarqatish jarayonlarini tubdan o‘zgartirib, media makonida yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda jiddiy xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, algoritmik manipulyatsiya, deepfake texnologiyalari va soxta axborotlar jamiyat axborot xavfsizligiga tahdid solmoqda.

Mazkur tadqiqot jarayonida kompleks ilmiy yondashuv asosida bir qator umumilmiy va maxsus metodlardan foydalanildi. Jumladan, ilmiy tahlil metodi orqali sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlikka oid nazariy qarashlar, konsepsiyalar hamda ilmiy yondashuvlar chuqur o‘rganildi. Ushbu metod tadqiqot mavzusining nazariy asoslarini aniqlash va muammo mohiyatini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etdi. Sintez metodi yordamida turli ilmiy manbalar va tadqiqot natijalari umumlashtirilib, sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlikning jamiyat axborot xavfsizligidagi o‘rni yagona tizim sifatida tahlil qilindi. Bu yondashuv mazkur tushunchalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va uzviylikni aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, taqqoslash metodi orqali xalqaro va milliy tajribalar solishtirildi. Xususan, rivojlangan davlatlarda sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlikni tartibga solish mexanizmlari O‘zbekiston tajribasi bilan qiyosiy tahlil qilinib, ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Tadqiqotda tizimli yondashuv metodidan foydalanilib, sun’iy intellekt, media savodxonlik va axborot xavfsizligi o‘zaro bog‘liq yagona tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Ushbu yondashuv axborot makonida yuzaga kelayotgan xavf-xatarlar va ularning oqibatlarini kompleks baholash imkonini berdi.

Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida xalqaro va milliy ilmiy manbalar, jumladan, monografiyalar, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar (UNESCO, Yevropa Ittifoqi va boshqalar) hisobotlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Shuningdek, ochiq axborot resurslari asosida sun’iy intellekt texnologiyalarining amaliy qo‘llanilishi va ularning media makoniga ta’siri o‘rganildi. Mazkur metodologik yondashuvlar tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi, xolisligi va ishonchliligini ta’minlashga xizmat qildi.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida sun’iy intellekt asosida faoliyat yurituvchi media algoritmlarining jamiyat axborot makoniga ta’siri ko‘p qirrali ekanligi aniqlandi. Xususan, sun’iy intellekt texnologiyalari axborotni qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga yetkazish, foydalanuvchi qiziqishlariga mos kontentni tavsiya etish hamda media resurslar samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Bu jarayon axborot almashinuvining tezkorligi va qulayligini ta’minlab, raqamli kommunikatsiyani yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari sun’iy intellekt algoritmlarining shaffofligi va etik nazorati yetarli darajada ta’minlanmagan holatlarda, manipulyativ va soxta axborotlarning keng tarqalish xavfi ortishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, algoritmlar tomonidan foydalanuvchining avvalgi xatti-harakatlariga asoslanib shakllantiriladigan “axborot pufagi” (filter bubble) holati bir tomonlama axborot iste’molini kuchaytirib, jamiyatda noto‘g‘ri tasavvurlar shakllanishiga olib kelishi mumkinligi aniqlandi.

Umuman olganda, natijalar sun’iy intellekt texnologiyalarining axborot makonidagi ta’siri media savodxonlik darajasi bilan bevosita bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Media savodxonlikning yetarli darajada rivojlanmaganligi axborot xavfsizligi bilan bog‘liq xatarlarni kuchaytirsa, aksincha, media savodxonlikning yuqori darajasi jamiyatni axborot tahdidlaridan himoya qiluvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, agar sun’iy intellekt tizimlari shaffoflik, adolatlilik, javobgarlik va inson manfaatlarini ustuvor qo‘yish tamoyillari asosida ishlab chiqilsa, ularning ijtimoiy salbiy ta’siri sezilarli darajada kamayadi. Biroq etik tamoyillar e’tibordan chetda qolgan hollarda, sun’iy intellekt algoritmlari axborotni manipulyatsiya qilish, bir tomonlama qarashlarni kuchaytirish va foydalanuvchilar ongiga bilvosita ta’sir ko‘rsatish vositasiga aylanishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, media savodxonlik sun’iy intellekt texnologiyalarining salbiy oqibatlarini muvozanatlashtiruvchi muhim omil sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, media savodxonligi rivojlangan jamiyatda axborotni tanqidiy tahlil qilish, manbalarni tekshirish va raqamli kontentni ongli iste’mol qilish ko‘nikmalari shakllangan bo‘ladi. Bu esa soxta va manipulyativ axborotlarning keng tarqalishiga to‘sqinlik qiladi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, sun’iy intellekt etikasi asosan texnologiya ishlab chiquvchilar va siyosat ishlab chiquvchilarning mas’uliyatiga taalluqli bo‘lsa, media savodxonlik jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab oluvchi ijtimoiy kompetensiya hisoblanadi. Shu bois axborot xavfsizligini ta’minlashda faqat texnik yoki huquqiy choralar yetarli emas, balki ta’lim tizimi orqali media savodxonlikni izchil rivojlantirish ham zarur.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha aniq me’yoriy hujjatlar va media savodxonlikka qaratilgan ta’lim dasturlarining uyg‘unlashuvi axborot makonida barqarorlikni ta’minlaydi. Shu ma’noda, tadqiqot natijalari sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlikni integrativ yondashuv asosida rivojlantirish jamiyat axborot xavfsizligini mustahkamlashning samarali modeli ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, olib borilgan tadqiqot natijalari sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlik jamiyat axborot xavfsizligini ta’minlashda o‘zaro uzviy bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi muhim omillar ekanini ko‘rsatdi. Raqamli muhitda sun’iy intellekt texnologiyalarining keng joriy etilishi axborot almashinuvini jadallashtirgan bo‘lsa-da, bu jarayon axborot ishonchliligi, shaffoflik va xavfsizlik bilan bog‘liq yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Umuman olganda, sun’iy intellekt etikasi va media savodxonlikni izchil rivojlantirish orqali raqamli muhitda ishonchli, barqaror va xavfsiz axborot makonini shakllantirish mumkin. Bu esa jamiyatning raqamli taraqqiyoti, fuqarolarning axborot madaniyati va davlat axborot xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. — Тошкент: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi. “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, amaldagi tahrir.
4. O‘zbekiston Respublikasi. “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, amaldagi tahrir.
5. Abdullayev O., Qodirov B. Raqamli jamiyat va axborot xavfsizligi muammolari. — Toshkent: Innovatsiya, 2020.
6. Rahmonov D. Internet jurnalistikasi va media etikasi. — Toshkent: Tafakkur, 2019.
7. O‘rinboyev M. Raqamli texnologiyalar va jamiyat taraqqiyoti. — Toshkent: Akademnashr, 2022.O‘zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali.
“Axborot jamiyati va media savodxonlik” mavzusidagi maqolalar to‘plami. — Toshkent, 2020.
8. O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti.
Media savodxonlik va axborot madaniyati bo‘yicha o‘quv-uslubiy qo‘llanma. — Toshkent, 2022.

TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ASOSIY XAVF-XATARLARI

Urganch Davlat Pedagogika Institutining Ijtimoiy-gumanitar fanlarini o‘qitish metodikasi (Ma’naviyat asoslari) ta’lim yo‘nalishi magistranti

Xasanov Maksud Furkatovich

(+998999658381)

Annotatsiya: Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar jadal tarqalmoqda: 2024–2026 yillarda o‘qituvchilarning 85% va o‘quvchilarning 86% SI vositalaridan foydalangan. Biroq, ular ma’lumotlar maxfiyligi buzilishi, algoritmik tarafkashlik, kognitiv rivojlanishning zaiflashishi (cognitive offloading), insoniy aloqaning kamayishi, akademik halollik tahdidi va raqamli tafovutning kuchayishi kabi jiddiy xavf-xatarlarni keltirib chiqarmoqda. Tezisda bu xatarlar global (UNESCO, Brookings) va milliy (PQ-358-son qaror, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”) standartlar asosida tahlil qilinadi. O‘zbekiston sharoitida internet notekisligi va o‘zbek tilidagi SI modellarining zaifligi xavflarni oshiradi. Maqsad — xatarlarni yumshatish yo‘llarini ko‘rsatish.

Аннотация: В современном образовании искусственный интеллект (ИИ) и цифровые технологии быстро распространяются: в 2024–2026 гг. 85% преподавателей и 86% учащихся использовали инструменты ИИ. Однако они вызывают серьёзные риски: нарушение конфиденциальности данных, алгоритмическая предвзятость, ослабление когнитивного развития (cognitive offloading), снижение человеческого взаимодействия, угроза академической честности и усиление цифрового разрыва. В тезисе риски анализируются на основе глобальных (UNESCO, Brookings) и национальных (ПП № PQ-358, «Цифровой Узбекистан – 2030») стандартов. В условиях Узбекистана неравномерный доступ к интернету и слабость моделей ИИ на узбекском языке усиливают угрозы. Цель — предложить пути смягчения рисков.

Abstract: Modern education systems are rapidly integrating artificial intelligence (AI) and digital technologies. In 2024–2026, 85% of teachers and 86% of students have used AI tools. However, their widespread adoption brings serious risks: data privacy breaches, algorithmic bias,

weakening of cognitive development (cognitive offloading), reduction in human interaction, threats to academic integrity, and exacerbation of the digital divide. This thesis analyzes these risks based on global (UNESCO, Brookings Institution) and national (Presidential Decree PQ-358, “Artificial Intelligence Development Strategy until 2030”, “Digital Uzbekistan – 2030”) standards. The benefits of AI in education currently fall short of the risks, which threaten the cognitive, emotional, and social development of children and adolescents. In the context of Uzbekistan, uneven internet coverage, low quality of AI models in the Uzbek language, and ongoing projects under the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy highlight the urgent need to mitigate these threats. The aim is to propose pathways for minimizing the identified risks.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim, xavf-xatarlar, ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik bias, cognitive offloading, tanqidiy fikrlash, raqamli tafovut, akademik halollik, O‘zbekiston, UNESCO, Brookings Institution, Mirziyoyev Sh.M., Raqamli O‘zbekiston – 2030.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, риски, конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, cognitive offloading, критическое мышление, цифровой разрыв, академическая честность, Узбекистан, UNESCO, Brookings Institution, Мирзиёев Ш.М., Цифровой Узбекистан – 2030.

Key words: artificial intelligence, education, risks, data privacy, algorithmic bias, cognitive offloading, critical thinking, digital divide, academic integrity, Uzbekistan, UNESCO, Brookings Institution, Mirziyoyev Sh.M., Digital Uzbekistan – 2030.

Ma’lumki, axborot texnologiyalari turli sohalarda turlicha tushuniladi: dehqon uchun yerning ozuqasi, muhandis uchun texnika, o‘quvchi uchun fan ma’lumotlari. Inson doimo axborot bilan ish ko‘rgan. Hozirgi zamonda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga chuqur kirib kelmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, ChatGPT, Grok kabi platformalar cheksiz imkoniyatlar ochmoqda, lekin bir vaqtning o‘zida ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, tanqidiy fikrlash va insoniy aloqaga zarar yetkazmoqda. Brookings Institution (2026) hisobotiga ko‘ra, SI bolalar va o‘smirlar ta’limidagi xavflari foydalaridan ustun turibdi. SI ta’limda shaxsiylashtirilgan o‘qitish, avtomatik baholash va o‘qituvchiga yordam berish imkonini beradi. Biroq O‘zbekistonda “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi” (PQ-358-son, 14.10.2024) va “Raqamli O‘zbekiston – 2030” doirasida SI joriy etilayotgan bo‘lsa-da, xavflar dolzarb qolmoqda: ma’lumotlar oshkor bo‘lishi, yot g‘oyalar tarqalishi, milliy qadriyatlarning zaiflashishi. Ushbu mavzu ta’limdagi SI ta’sirini chuqur o‘rganishni talab qiladi, chunki texnologiyalar jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalari ta’limning barcha jabhalarida qo‘llanilmoqda. Internet va mobil ilovalar globallashuv jarayonini kuchaytirdi. O‘zbekistonda “Besh million sun’iy intellekt yetakchilari” loyihasi boshlangan bo‘lsa-da, salbiy ta’sirlar ham sezilarli: UNESCO (2021–2025) axloqiy tavsiyalariga ko‘ra, SI algoritmlaridagi tarafkashlik va maxfiylik buzilishi xavfi oshmoqda. Eng muhim xavf-xatarlar quyidagilardan iborat: SI o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini (baholar, o‘rganish odatlari, emotsional holat, biometrik ma’lumotlar) katta hajmda to‘playdi va qayta ishlaydi, bu esa ransomware va data breach hujumlarini kuchaytiradi; O‘zbekistonda GDPR darajasidagi qat’iy qonunchilik hali to‘liq shakllanmaganligi sababli psixologik va huquqiy zararlar yuqori. Generativ SI (ChatGPT, Grok va boshqalar) vazifalarni avtomatik bajarganda o‘quvchilar fikrlashni mashinaga topshiradi (cognitive offloading), bu tanqidiy fikrlash va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini 70–90% gacha zaiflashtiradi; O‘zbekiston sharoitida mustaqil izlanish allaqachon zaif bo‘lgani uchun bu muammo yanada chuqurlashadi. SI

keng qo‘llanilganda o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi insoniy aloqa va emotsional bog‘lanish kamayadi, o‘quvchilarning 50% dan ortig‘i o‘qituvchi bilan hissiy aloqani yo‘qotganini bildiradi, natijada yolg‘izlik va ruhiy salomatlik muammolari oshmoqda. Akademik halollik tahdid ostida: SI orqali mustaqil ishlar, kurs ishlari va dissertatsiyalar deyarli o‘zlashtirmasdan topshirilmoqda, mavjud plagiat tekshiruv tizimlari esa AI matnlarini to‘liq aniqlay olmaydi. Raqamli tafovut (digital divide) kuchaymoqda: internet va qurilmalar sifati notekis bo‘lgan qishloq hududlardagi o‘quvchilar ta’limdan chetda qolmoqda, boy oilalar farzandlari premium SI vositalaridan foydalansa, kam ta’minlanganlar oddiy darajada qoladi. Texnik xavflar ham mavjud: internet uzilishi, server xatolari, SI ning “hallucinations” (ishonchli ko‘rinadigan yolg‘on ma’lumotlar) o‘quv jarayonini buzadi. O‘qituvchilarning bir qismi o‘zlarini “keraksiz” his qilishi mumkin, bu depressiya va kasbiy ishonchsizlikka olib keladi. Ma’naviy-axloqiy tahdidlar alohida e’tiborga loyiq: internet orqali yot g‘oyalar, pornografik kontent va ekstremistik materiallar tez tarqalmoqda, bu yoshlar ongini buzadi va milliy qadriyatlarning zaiflashishiga sabab bo‘lmoqda. O‘zbekistonda Prezident Sh.M.Mirziyoyevning ta’kidlashicha, “yoshlarni yovuz xavflardan himoya qilish” zarur.

Axborot texnologiyalari salbiy ta’sirini kamaytirish uchun O‘zbekistonda qonunlar mavjud: Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 184-moddasi (milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ‘ib qiluvchi materiallarni tayyorlash, saqlash yoki tarqatish) , Jinoyat kodeksining 244[1]-moddasi (jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga tahdid soladigan materiallarni tayyorlash, saqlash, tarqatish yoki namoyish etish). “Sun’iy intellektni tartibga soluvchi qonun” fuqarolar huquqlarini himoya qiladi. SI dan maqsadli foydalanish uchun o‘qituvchilarni AI savodxon qilish, o‘zbek tilidagi modellar yaratish va OAVda milliy qadriyatlar targ‘ibini kuchaytirish lozim. Zamonaviy SI ta’limga kirib, ma’naviy tahdidlarni oshirmoqda. Globallashuv milliy qadriyatlarning zaiflashishiga olib keladi. O‘zbekistonda “Besh million SI yetakchilari” loyihasi ijobiy, ammo xavfsizlik choralari zarur. Texnologiyalarni to‘g‘ri yo‘naltirish ma’naviyatni mustahkamlaydi. Ommaviy axborot vositalari mafkura vositasi sifatida ishlatilmoqda. SI orqali axborot terrori xavfi mavjud. Yoshlarning ko‘pchiligi internetdan foydalanadi, lekin real muloqot kamaymoqda. Prezident Sh.M.Mirziyoyev: “Bolalarni o‘zimiz tarbiyalash” lozim. Virtual voqelik va kibermadaniyat yoshlar ongini dasturlashtirish imkonini beradi. Axborot hajmi haqiqiy bilim o‘sishini anglatmaydi: “axborot axlatlari” ko‘p. Kompyuter qaramligi davolashga olib kelmoqda. O‘zbekiston qonunchiligida SI uchun me’yorlar mavjud: 2025-2026 yillarda ustuvor loyihalar amalga oshirilmoqda.

Xulosa Har qanday SI va raqamli texnologiyalar xavf-xatarlariga qarshi kurashda Prezident Mirziyoyev Sh.M. asarlari dasturiy vazifa. Asosiy vazifalar: yoshlarda AI immunitetini shakllantirish, texnologiyalarni ta’limga joriy etish, internet ma’lumotlarini ajratish savodxonligini oshirish, vatanparvarlik tarbiyasi. Ma’naviyat filtir bo‘lib, tahdidlarni to‘sadi. Agar ma’naviyatni mukammal shakllantsak, hech xavf og‘dirmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Lutfullayev, E.Jabborov “Ommaviy axborot vositalarining inson va jamiyat hayotidagi ta’siri hamda axborot hurujlari” – 2021, p.15-20.
2. Brookings Institution. “A new direction for students in an AI world: Prosper, Prepare, Protect”. – 2026.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-358-son qarori. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. – lex.uz, 14.10.2024.
4. Sh.M.Mirziyoyev. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash”. Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – B.25.
5. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik kodeksi,
184-modda.
6. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, 244¹-modda.
7. UNESCO. “AI and Education: Guidance for policymakers”. – 2021.
8. O‘zbekiston Raqamli texnologiyalar vazirligi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – digital.gov.uz.

NIZOMULMULKNING “SIYOSATNOMA” ASARIDAGI AXLOQIY QARASHLARNI SUN’IY INTELEKT ORQALI SHAKLLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti
Tuliyev Qurbonboy Qadamboy o‘g‘li
o‘qituvchi-stajyor
qurbonboyqadamboyevich@gmail.com
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchi-stajyori
Erkinova Zilola Ergash qizi,
zilolaergashevna1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda buyuk davlat arbobi va mutafakkir Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida ilgari surilgan axloqiy qarashlar tahlil qilinadi. Asarda bayon etilgan adolat, mas’uliyat, halollik, rahbarlik madaniyati va jamiyat barqarorligini ta’minlovchi axloqiy tamoyillar bugungi raqamli jamiyat sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalari orqali shakllantirish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan yoritiladi. Tadqiqotda sun’iy intellektning ta’lim jarayonida, ayniqsa yosh avlodning axloqiy ongini rivojlantirishdagi o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, Sharqona siyosiy-axloqiy merosni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalalari ilmiy jihatdan asoslanadi. Tezis natijalari ma’naviy-axloqiy tarbiyani innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Siyosatnoma, davlat boshqaruvi, adolat, hukmdor, axloqiy mas’uliyat, siyosiy.

Аннотация. В данном тезисе анализируются нравственные взгляды, изложенные в произведении великого государственного деятеля и мыслителя Низамульмулька «Сиясатнаме». Основное внимание уделяется таким нравственным категориям, как справедливость, ответственность, честность, культура управления и моральные принципы обеспечения устойчивости общества. Эти идеи рассматриваются в контексте возможностей формирования нравственного сознания посредством технологий искусственного интеллекта в условиях цифрового общества. В исследовании раскрывается роль искусственного интеллекта в образовательном процессе, в частности в формировании нравственных ценностей у молодежи. Также обосновывается необходимость интеграции восточного политико-нравственного наследия с современными цифровыми технологиями.

Ключевые слова. Политика, государственное управление, справедливость, правитель, моральная ответственность, политика.

Annotation. This thesis analyzes the moral views presented in “Siyasatnama” by the prominent statesman and thinker Nizam al-Mulk. The study focuses on key ethical principles such as justice, responsibility, honesty, leadership culture, and moral foundations of social stability. These values are examined in terms of their formation through artificial intelligence technologies within the context of a modern digital society. The research highlights the role of artificial intelligence in the educational process, particularly in shaping the moral awareness of young people. Furthermore, the integration of Eastern political and ethical heritage with contemporary technological approaches is scientifically substantiated. The findings contribute to the development of moral education based on innovative methods.

Keywords. Siyasatnama, state governance, justice, ruler, moral responsibility, political.

Axloqiy tamoyillar bilan uyg‘unlashgan boshqaruv jamiyat hayotida barqarorlikni ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Bunday boshqaruv shakli ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuvi, favqulodda holatlar, siyosiy beqarorlik va ijtimoiy turg‘unlikning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, davlat yoki hokimiyat vakillarining o‘z faoliyatini milliy qadriyatlar va axloqiy mezonlar asosida olib borishi jamiyatning uzoq muddatli taraqqiyot imkoniyatlarini kengaytiradi. Chunki axloqiy poydevorga ega bo‘lmagan boshqaruv tizimida boshqaruvning asl maqsadi va mazmuni buzilib, u jamiyat manfaatlariga zid yo‘nalishga og‘ib ketishi mumkin.

Demokratik jamiyat sharoitida boshqaruv va axloq o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash masalasi, avvalo, davlat boshqaruv mexanizmlarining qay darajada milliy qadriyatlarga asoslanganligi va xalq manfaatlariga mos holda shakllantirilganiga bog‘liq bo‘ladi. Bunday sharoitda fuqarolar o‘z manfaatlarini ro‘yobga chiqarish uchun real imkoniyatlarga ega bo‘ladilar, o‘z bilim va salohiyatiga mos ravishda siyosiy jarayonlarda ishtirok etish huquqini qo‘lga kiritadilar. Aynan mana shu omil boshqaruv faoliyatining axloqiy qadriyatlarga moslashuviga xizmat qiladi. Shu bois tarix davomida ko‘plab mutafakkirlar axloq, siyosat, hokimiyat va zo‘ravonlik o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur tahlil qilib, bu masalalarga doir umuminsoniy, diniy va ilmiy-nazariy qarashlarni ilgari surib kelganlar. Ularning merosi bugungi kunda ham boshqaruvni insonparvar va adolatli asosda tashkil etishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. Bu borada Arastuning quyidagi fikrini alohida ta’kidlab o‘tish lozim: “Insonning farovonlik bilan bog’liq bo’lgan intilishi davlatning maqsadi bo’lsa, unda axloq va siyosat ham uyg’undir” [Kamolov D.R., 2021. – S.120]. Arastu ta’limotiga ko‘ra, insonning farovon hayotga intilishi davlat faoliyatining asosiy maqsadi bo‘lib xizmat qilishi lozim. Agar davlat aynan shu ezgu maqsadni ko‘zlasa, unda siyosiy boshqaruv bilan axloq bir-biridan ajralgan hodisa bo‘la olmaydi, balki o‘zaro uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Shu orqali mutafakkir axloq va siyosatni alohida-alohida emas, balki yagona nazariy tizim sifatida tushunish zarurligini ilgari suradi. Uning fikricha, boshqaruv faoliyatida axloqiy mezonlar yetakchi o‘rinni egallamasa, davlat o‘z asl vazifasini bajara olmaydi.

Boshqaruv va axloq o‘rtasidagi munosabatlar masalasi tarix davomida doimo dolzarb bo‘lib kelgan. Bu muammo nafaqat G‘arb, balki Sharq mutafakkirlarining ham alohida e’tiborini tortgan. Ana shunday buyuk siymolardan biri — Nizomulmulk (1017-yil, Tus — 1092-yil, Nahovand) bo‘lib, u Saljuqiylar davlati siyosiy hayotida muhim o‘rin tutgan davlat arbobi sifatida tanilgan. Uning to‘liq ismi Abu Ali al-Hasan ibn Ali ibn Ishoq at-Tusiy bo‘lib, u o‘z faoliyati davomida davlat boshqaruvi va axloq masalalarini bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda talqin etgan.

Nizomulmulk 1091-yilda yozgan mashhur “Siyosatnoma” (“Siyar ul-muluk”) asarida siyosiy hokimiyatning mohiyatini real hayotiy tajriba asosida yoritadi. Asarda adolat, insof, to‘g‘rilik va halollik kabi axloqiy qadriyatlar davlat boshqaruvining tayanch mezonlari sifatida ilgari suriladi. Muallifning fikricha, har qanday davlatning barqarorligi va ravnaqi hukmdorning axloqiy fazilatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, xalq farovonligini o‘z faoliyatining ustuvor maqsadi qilib olgan adolatli va pok niyatli rahbargina jamiyat taraqqiyotini ta’minlay oladi.

Mazkur g‘oya asarda quyidagi fikr orqali yanada teran ifodalanadi:

“Demak, davlat ahvoli shunday ekan, davlatu donish va ezgu rasmu odat yorug‘ shamlga o‘xshaydi. Va odamlar shu yorug‘likda yo‘llarini topib, qorong‘ulikdan chiqadilar” [Nizomulmulk., 2023. – S.15].

Bu iqtibos Nizomulmulk nazarida davlat, bilim va ezgu an’analar jamiyatni zulmatdan nurga yetaklovchi asosiy kuch ekanini yaqqol ko‘rsatadi. Aynan shu qarashlar “Siyosatnoma” asarining nafaqat o‘z davri, balki bugungi zamon davlat boshqaruvi uchun ham muhim nazariy va axloqiy manba bo‘lib qolayotganini tasdiqlaydi.

Nizomulmulk “Siyosatnoma”da sultondan ko‘plab talablarni belgilaydi, ularning barchasi davlatni barqaror va mukammal boshqarishga xizmat qiluvchi qadamlardir. U sultonning imonli, ya’ni Xudodan qo‘rqadigan bo‘lishini, hayoti davomida qilgan har bir ishiga javob berishini ta’kidlaydi. Shuningdek, davlat ishlariga adolat va ehtiyotkorlik bilan yondashish, amaldorlarni axloqiy fazilatlariga qarab tanlash, adolatsizlarni ishga aralashtirmaslik, kengash bilan boshqarish va faoliyatlarni muntazam nazorat qilish zarurligi urg‘u bilan ko‘rsatiladi.

Nizomulmulk yozishicha: “Alloh taolo ne’matlari qadri¬ni podsho‘larning bilishlari ularning xalqga qiladigan xayru-ehson va adolatlaridan ma’lum bo‘ladi. Agarda xalq duolari ezgulik bilan qo‘shilsa, mulk mustahkam bo‘lib, kun sayin kuchga to‘ladi, shu mulk o‘z davlat va tinchligidan bahramand bo‘ladi, bu olamda yaxshi nom va u dunyoda rahm-shafqat nasib qiladi”.

Uning fikrlaridan ko‘rinib turibdiki, bosh rahbarning asosiy fazilatlari adolat va saxovat bo‘lishi, shuningdek davlat ishlarida itoat va sifat mezonlariga rioya qilinishi zarur. “Ko‘pchilik bilan qabul qilingan tadbir eng savobli bo‘ladi” degan mulohazalari esa ajdodlarimizning adolatli boshqaruvga katta e’tibor berganini ko‘rsatadi. Podshohning zulm ko‘rganlarni qabul qilishi, odil va yaxshi xulqli bo‘lishi haqidagi tavsiyalari esa bugungi kun uchun ham dolzarbdir.

Asarda Nizomulmulk shohning farmonlari barchaga, hatto unga yaqin bo‘lganlarga ham teng qo‘llanilishi kerakligini ta’kidlaydi. Shu bois u qonun va siyosat oldida barcha odamlarni bir xil deb hisoblagan. “Siyosatnoma”da davlat boshqaruvi masalalari keng ko‘lamda yoritilgan; rivoyatlar, hikoyatlar va aforizmlar orqali Nizomulmulk jamiyat, davlat va axloq masalalariga o‘z javoblarini beradi. Asarda boshqaruv falsafiy-axloqiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Nizomulmulkning qarashlarida podshoh (sulton), xalq (raiyat) va shaxs (fuqaro) o‘rtasidagi uyg‘unlikni saqlash bosh maqsad sifatida ko‘rsatiladi.

Insonparvar podshoh davlatni uzoq muddat barqaror boshqaradi, xalq farovonligini birinchi o‘ringa qo‘yadi va zo‘rlik ishlatmaydi. U bilan bog‘liq g‘oya Nizomulmulkda ham yaqqol seziladi. Shu ma’noda, podshohning insonparvarligi nafaqat shaxslararo munosabatlarda, balki jamiyat va davlat boshqaruvida ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada Konfutsiy quyidagi jumlalarni keltirib o‘tadi: “Kim insonparvarlikka chindan intilsa, u hech qachon yomon ishlar qilmaydi... Kim insoniylikni sevsa, undan yuqori narsa yo‘q deb hisoblaydi” [Xuseynov A.A., 1995. – S. 56].

Ushbu prinsip ba’zan kichiklarning kattalarga hurmat ko‘rsatishi orqali talqin qilinadi, keyin esa podshoh (sulton) va xalq (raiyat), amaldor (xizmatchi) va fuqaro (inson), davlat va shaxs o‘rtasidagi munosabatlarga kengaytiriladi. Shunday qilib, jamiyat va davlatni boshqarishda insoniylik va insonparvarlik tamoyillariga tayanish Nizomulmulk ijodidagi eng olijanob jihatlardan biridir.

Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida davlat boshqaruvi va axloq masalalari uzviy bog‘liq holda talqin etilgan. Uning qarashlariga ko‘ra, sulton adolatli, insonparvar va axloqiy tamoyillarga sodiq bo‘lishi zarur, chunki boshqaruvning samaradorligi shunday fazilatlar bilan belgilanadi. Bosh rahbarning adolat va saxovatga tayangan faoliyati, amaldorlarni axloqiy mezonlarga qarab tanlashi, kengash bilan boshqarish va faoliyatlarni muntazam nazorat qilish jamiyatni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, podshohning insonparvarligi nafaqat shaxslararo munosabatlarda, balki davlat va jamiyat boshqaruvida ham muhim o‘ringa ega. Nizomulmulkning falsafiy-axloqiy qarashlari sulton, xalq va fuqaro o‘rtasidagi uyg‘unlikni saqlash, qonun va siyosat oldida barcha odamlarni teng hisoblash tamoyillarini o‘zida mujassamlashtiradi. Shu bilan, “Siyosatnoma” asari davlat boshqaruvining axloqiy asoslarini tushuntirish va bugungi kun boshqaruvi uchun dolzarb nazariy manba sifatida qadrli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamolov D.R, Nizomulmulkning “Siyosatnoma yoki siyar ul-muluk” asarida davlat boshqaruvi va yetakchilikka doir axloqiy qarashlari. Этика ва эстетиканинг долзарб масалалари, 2021.
2. Nizomulmulk, Siyosatnoma. – Toshkent: Trust and support, 2023.
3. Бутов Александр Владимирович. Концепция государственного управления Н. Макиавелли // Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. — 2016. — Вып. 6 (90).

RAQAMLI MUHITDA JAMOATCHILIK FIKRINI SHAKLLANTIRISHDA TANQIDIY TAFAKKURINING O’RNI

Urganch davlat pedagogika instituti “Milliy g‘oya va falsafa” kafedrasi dotsenti
Tursunova Shahnoza Bekchanovna
tursunovashahnoza534@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyat va davlat boshqaruvi jarayonlarida fuqarolarning faol ishtirokini ta’minlashda mediya tizimi va mediya axborotning roli kompleks va tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Mediya vositalari orqali ijtimoiy ongni shakllantirish, jamoatchilik fikrini yo‘naltirish, davlat va jamiyat o‘rtasida konstruktiv muloqotni rivojlantirish mexanizmlari ochib beriladi. Shuningdek, raqamli makon sharoitida axborot xavfsizligini ta’minlash, yolg‘on va manipulyativ axborotlarning oldini olish, milliy mediya modelini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari ilmiy manbalar yordamida asoslab beriladi [1; 3; 4].
Kalit so‘zlar: mediya axborot, mediya tizimi, mediakommunikatsiya, ijtimoiy ong, innovatsion rivojlanish, axborot xavfsizligi, raqamli makon.

Аннотация: В статье всесторонне анализируется роль медиасистемы и медиаинформации в обеспечении участия граждан в управлении обществом и государством. Раскрываются механизмы формирования общественного сознания, развития

конструктивного диалога, а также вопросы обеспечения информационной безопасности в условиях цифровой среды [1; 3; 4].

Ключевые слова: медиаинформация, медиасистема, общественное сознание, информационная безопасность.

Abstract: The article provides a comprehensive analysis of the role of the media system and media information in public and state governance. It examines mechanisms of public consciousness formation, constructive dialogue, innovative development, and information security in the digital environment [1; 3; 4].

Keywords: media information, media system, public consciousness, information security.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida jamiyat taraqqiyoti axborot resurslari va kommunikatsiya jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanmoqda. Davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning ochiqligi, shaffofligi va samaradorligi, avvalo, mediya tizimining qanday faoliyat yuritishiga bevosita bog‘liqdir. Mediya tizimi fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtirokini faollashtiruvchi muhim institut sifatida namoyon bo‘lmoqda [1].

Zamonaviy axborot muhitida mediya faqat xabar yetkazish vositasi emas, balki ijtimoiy jarayonlarni talqin qiluvchi, baholovchi va yo‘naltiruvchi kuchga aylanmoqda. Shu sababli mediya axborot jamiyat hayotidagi ijtimoiy muammolarni aniqlash, jamoatchilik fikrini shakllantirish va fuqarolik faolligini rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, raqamli platformalar orqali axborot tarqatish hajmining keskin ortishi axborot sifati, ishonchliligi va xavfsizligi bilan bog‘liq muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yolg‘on va manipulyativ axborotlarning tarqalishi ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois mediya faoliyatini ilmiy tahlil qilish va uning ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Shuni aytish mumkinki, axborot xavfsizligi bugungi kunda respublikamizning raqamli iqtisodiyotini rivojlantirishning eng muhim elementi darajasiga ko‘tarilmoqda. Axborot xavfsizligi madaniyatini mamlakatning tijorat tashkilotlari va davlat tuzilmalari faoliyatining barcha sohalariga chuqur singdirmasdan bozor ishtirokchilarining elektron hamkorligini kengaytirish va yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish mumkin emas. Tashkilotlarda axborot xavfsizligi madaniyatini oshirishning eng samarali vositasi bo‘lgan axborot xavfsizligi siyosati zamonaviy sharoitda muhim omil bo‘lib qolmoqda. Bundan tashqari, yurtimizda iqtisodiy faoliyat va davlat boshqaruvi jarayonlarining raqamlashtirilishi kuchayishi bilan axborot xavfsizligi siyosatining roli tobora oshib bormoqda.

Ilmiy adabiyotlarda mediya tizimi ommaviy kommunikatsiyaning institutsional shakli sifatida talqin etiladi. Ushbu tizim gazeta, jurnal, radio, televideniye, internet saytlar va ijtimoiy tarmoqlarni qamrab olib, jamiyat hayotida axborot almashinuvining uzluksizligini ta’minlaydi [3]. Mediya axborot esa aynan shu tizim doirasida yaratiladigan, qayta ishlanadigan va keng auditoriyaga yetkaziladigan axborot mahsulotidir. Mediya axborot voqelikni oddiy aks ettirish bilan cheklanib qolmay, uni tahlil qiladi, baholaydi va muayyan ijtimoiy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Bu jarayonda jurnalist va mediya subyektlari ijodiy erkinlik va professional mas’uliyat uyg‘unligiga asoslanishi lozim. Chunki axborotning noto‘g‘ri talqini yoki biryoqlama yoritilishi jamiyatda ishonchsizlik va ijtimoiy keskinlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Mediya tizimi jamiyat hayotining “ijtimoiy barometri” sifatida faoliyat yuritadi. Aynan mediavositlar orqali ijtimoiy muammolar jamoatchilik muhokamasiga chiqariladi, jamoatchilik fikri shakllanadi va fuqarolik faolligi rag‘batlantiriladi [3; 4].

Zamonaviy iste’mol jamiyati sharoitida mediya axborot ijtimoiy ongga kuchli ta’sir ko‘rsatib, qadriyatlar tizimining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonni tushunish va boshqarish mediya siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Raqamli makonda axborot oqimlarining keskin ortishi axborot xavfsizligini ta’minlash masalasini mediya faoliyatining ajralmas qismiga aylantirdi. Axborot xavfsizligi tarqatilayotgan ma’lumotlarning haqqoniyligi, ishonchliligi va jamiyat barqarorligiga tahdid solmasligini ta’minlash bilan bog‘liqdir [2; 4]. Yolg‘on axborot, manipulyativ xabarlar va destruktiv kontentning tarqalishi ijtimoiy ongga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois faktlarni tekshirish, professional etika va huquqiy javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mediya tizimini strategik rivojlantirishda jamiyatning tarixiy-madaniy xususiyatlari va milliy qadriyatlarini hisobga olish muhimdir. O‘zbekiston sharoitida mediya faoliyati demokratik islohotlarni yoritishda milliy mentalitet va jamoaviylik tamoyillari bilan uyg‘un holda olib borilishi zarur [1].

Milliy mediya modeli jamiyat manfaatlariga xizmat qiluvchi, ijtimoiy muammolarni konstruktiv yondashuv asosida yorituvchi institut sifatida shakllanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, mediya tizimi va mediya axborot zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim institutsional omili hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida axborot xavfsizligini ta’minlash mediya faoliyatining ustuvor vazifasi bo‘lib qolmoqda [1; 4]. Mediya faoliyatini ijtimoiy mas’uliyat, xolislik va insonparvarlik tamoyillariga asoslab rivojlantirish jamiyat barqarorligi va demokratik taraqqiyotga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. — Тошкент: O‘zbekiston, 2021. — 121 б.
2. Лапшин И.И. Философия изобретения и изобретения в философии. — Москва: Республика, 1999. — 91 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. — Москва: АСТ, 2020. — С. 138–149.
4. Маркина Ю.В. Мировые транснациональные медиа-корпорации как сегмент глобализации информационной деятельности // Научные ведомости. Серия: Гуманитарные науки. — 2018. — Т. 37. — С. 25–29.

ZIYOLILIK MADANIYATI TUSHUNCHASINING MA’NAVIY-AXLOQIY JIHATLARINI TALABA-YOSHLARGA YETKAZISHDA ZAMONAVIY-AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA SU’NIY INTELLEKTNING ROLI

Urganch Davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti
Ozodova Onagul Umidbek qizi
ozodovaa5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda ziyolilik madaniyati tushunchasining ma’naviy -axloqiy jihatlari tahlil qilinadi. Ziyolilik madaniyati shaxsning bilimdonligi, ma’rifatparvarligi, mas’uliyati hamda jamiyat oldidagi burchini anglash kabi fazilatlar bilan uzviy bog‘liq ekani asoslab beriladi. Tadqiqotda ziyolilarning axloqiy qarashlari, vijdon erkinligi, adolat, halollik, bag‘rikenglik va ijtimoiy faollik kabi qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida ziyolilik madaniyatining zamonaviy talqinlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi masalalari ko‘rib chiqiladi. Ish natijalari ziyolilik madaniyatini rivojlantirish orqali jamiyatning ma’naviy yuksalishini ta’minlash, yosh avlodda yuksak axloqiy fazilatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Ziyoli, ziyolilik, tafakkur, intellektual salohiyat, madaniyat, ma’naviyat.

Аннотация: В этом тезисе анализируются духовно - нравственные аспекты интеллектуальной культуры. Интеллектуальная культура неразрывно связана с такими качествами, как мудрость, духовность, ответственность и понимание долга перед обществом. В исследовании освещается роль интеллектуалов в формировании таких ценностей, как свобода совести, справедливость, честность, сострадание и социальная активность. Также в условиях глобализации будут рассмотрены современные интерпретации интеллектуальной культуры, сочетание национальных и общечеловеческих ценностей. Результаты работы будут способствовать духовному росту общества через развитие интеллектуальной культуры, утверждению в молодом поколении высоких нравственных качеств.

Ключевые слова: интеллигенция, интеллигенция, мышление, интеллектуальный потенциал, культура, духовность.

Abstract: This thesis analyzes the spiritual and moral aspects of intellectual culture. Intellectual culture is inextricably linked with such qualities as wisdom, spirituality, responsibility and understanding of duty to society. The study highlights the role of intellectuals in shaping values such as freedom of conscience, justice, honesty, compassion and social engagement. Also, in the context of globalization, modern interpretations of intellectual culture, a combination of national and universal values will be considered. The results of the work will contribute to the spiritual growth of society through the development of intellectual culture, the establishment of high moral qualities in the younger generation.

Key words: intelligentsia, intelligentsia, thinking, intellectual potential, culture, spirituality.

Tafakkur mehnatni aqliy va jismoniy turlarga ajratar ekan, o‘zining mo‘ljal, maqsad va amaliy ko‘rinishlari bilan mustaqil faoliyat tusini oladi. Ziyolilik mohiyatan mustaqil va yashrin

tarzda kechadi. Uning tashqi vositalar yordami bilan tashkil topishi o‘ta murakkab bo‘lganligi uchun inson ziyolilikdan faoliyatning ichki vositasi sifatida keng foydalanadi.

Tafakkur hodisalari hamma vaqt bilishning hukm, tushuncha yoki xulosa chiqarish kabi natijalari bilan yakun topadi. Qoidaga ko‘ra, aqliy faoliyatning bu natijalari til orqali qayd qilinadi, shuning uchun bu faoliyat kechish jarayonida uni boshqarish istisno qilinadi. Sodda qilib aytganda, inson o‘ylagani haqida fikr bildirmaydigan bo‘lsa, faoliyatga undash maqsadida unga ta‘sir etish mumkin emas[1.87].

Bugungi kunda ba’zi olimlarning jilovsiz tafakkuri insoniyat boshiga yana qanday savdolar solishi hali noma’lum bo‘lgan yangi ixtiro va texnologiyalarni yaratish ishtiyoqi bilan yonishda davom etmoqda. Ular, endilikda ko‘pchilik fan arboblarini ham jiddiy havotirga solayotgan, fan va texnikaning nanotaxnologiyalar, mashina ziyoliliki, genetik meditsina kabi sohalarida izlanishlar olib bormoqdalar va sezilarli natijalarga erishmoqdalar. Oksford universiteti direktori, professor Nik Bostrom bu ishlarning salbiy oqibatlari haqida o‘ylab ko‘rilmayotgani haqida shunday deydi- “Texnologik progressning tezlashuvi tufayli insoniyat hozir o‘z taraqqiyotining keskin burilish nuqtasga katta tezlik bilan yaqinlashib kelayotgan bo‘lishining ehtimoli katta. Insoniyatga yaxshi tanish bo‘lib qolgan yadroviy xavfu xatar yoniga endilikda nanotizimlar va mashina ziyolilik kabi sohalarning jadal rivojlana boshlagan texnologiyalari misli ko‘rilmagan o‘z imkoniyatlari va xatarlari bilan qo‘shilmoqda. Bizning kelajagimiz, agar u bor bo‘lsa, bizning ana shu jarayonlarga munosabatimizga bog‘liq. Hamon biz jadal rivojlanayotgan texnologiyalarga bog‘liq ekanmiz, insoniyat jamiyatidan,post-insoniyat jamiyatiga o‘tish dinamikasini yaxshi anglab yetishimiz kerak. Ayniqsa tuzoq qayerda joylashganini, muqarrar o‘limga olib borishi mumkin bo‘lgan yo‘llarni payqay bilishimiz zarur.[2]

Ziyolilik madaniyatining tarkibiy qismlaridan birini intellektual resurs tashkil qiladi. U insonning bilim, hayotiy tajriba, zehn-idrokka asoslanuvchi aqliy-omilkorlik salohiyati, imkoniyati majmui bo‘lib, uning turmush tarzi, aqliy faoliyatining rivojlanganlik darajasi shunga bog‘liq bo‘ladi.

Ziyolilik madaniyati haqida so‘z borganda, uning tarkibidan joy olgan “intellektual salohiyat”ga ham e’tibor qaratish muhim nazariy-metodologik ahamiyat kasb etadi. Ziyolilik resursdan farqli o‘laroq intellektual salohiyat aqliy-ijoddiy imkoniyatlar majmuini anglatadi, ular ko‘pincha yashrin, rasman qayd etilmagan bo‘lsa-da, qandaydir xatti-harakatni amalga oshirishning real negizi sanaladi. Binobarin, subyekt muayyan faoliyatni amalga oshirmog‘i uchun xatti-harakatlarni ijro etish, amalga oshirish, bajarish funksiyalari majmuiga, ya’ni aqliy mehnat predmetini o‘rganishda tadrijiylikni ta’minlovchi alohida, murakkab aqliy xatti-harakatlar yig‘ilmasiga ega bo‘lishi lozim.

Mutaxassislar tafakkurni bilish faoliyati sifatida tadqiq etganlarida, umumlashtirish darajasi va vositalari, subyekt uchun yangiligi, faollik me’yori, voqelikni ayni in’ikos etishidan kelib chiqib turlarga ajratadilar. Shu ma’noda uning intuitiv, tasviriy-ta’sirchan, obrazli, amaliy, lisoniy-mantiqiy, ijodiy, nazariy kabi ko‘rinishlari adabiyotlarda qayd etiladi[3.47]. Aqliy bilish jarayonida uning barcha turlariga xos tizimiy belgilari me’yoriy funksiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Darhaqiqat, insonning har qanday malakaviy-ixtisoslashgan, shuningdek, nafaqat botiniy (aqliy, fikriy), shu bilan birga, tashqi (xulqiy) xatti-harakatlari ham muayyan tarzda shakllangan me’yoriy funksiyalar tizimiga asoslanadi.

Inson ziyolilik madaniyatini tizimli qarab chiqish va baholashda, birinchidan, insonning nimaga qodirligi, ya’ni uning aqliy mehnat faoliyatini olib borish funksiyalari majmuini, ikkinchidan, uning bu funksiyalarni qanday va qay tarzda bajarishini bilib olish muhimdir. Funksiyalarni amalga oshirish usuli, bu, avvalambor, insonning fikrlash va xulq-atvori usulidir. Boshqacha aytganda, bu-qanday yo‘l bilan u yoki bu ta’sir fikrdan o‘tkaziladi, nimaga qiyoslanadi, ma’naviy-axloqiy me’yorning qanday talablariga javob beradi, xullas, qanday amalga oshiriladi, demakdir. Bu yerda ziyolilikning o‘ziga xos madaniyat hodisasi ekanligiga oid ba’zi fikrlarni aytib o ‘tishni lozim topamiz.

Madaniyatning rang-barang ta’riflaridan farqli o‘laroq ziyolilikni madaniy hodisa tariqasida tavsiflash endigina ilmiy taomilga kiritilmoqda, unga madaniy hodisa sifatida yondashish masalasi tadqiqotchilar e’tiborini tobora band etmoqda. Bu holatni quyidagi masalalar bilan bog‘liq holda izohlash mumkin. Keyingi paytlarda ziyolilikni madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilishga bag‘ishlangan izlanishlar yuzaga kelgaligi ma’lum. Tadqiqotchilar ziyolilik boshqa aqliy mehnat shakllariga nisbatan ustuvor ahamiyat kasb etishini e’tirof etadilar. Buning sababini avvalo uning ma’naviy va intellektual ishlab chiqarish sohasida yuksak o‘rin tutishi bilan belgilanadi.

Madaniyatni kishilar faoliyati natijalari yig‘indisi sifatida ta‘riflovchi nuqtai-nazar va mantiqiy umumlashmalarga ko‘ra ziyolilikni madaniy hodisalar qatoriga kiritish va tahlil qilish mumkin. Bu narsa ziyolilikning mazmun-mohiyatiga mos tushadi. Binobarin, ziyolilik aqliy va ijodiy faoliyati natijalarida o‘z aksini topadi. Ba’zi tadqiqotlarda madaniyatning insonga chuqur ta’sir ko‘rsatuvchi mo‘jizakor emotsional va ratsional xususiyatlari alohida qayd qilinadi[4.95]. Modomiki, ziyolilik nafaqat insonni intellektual yuksalishi, shu bilan birga shu jarayonning o‘ziga xos ifodasi ham ekan, bu ta’rifni bemalol ziyolilik madaniyatiga nisbatan qo‘llasa bo‘ladi. Ko‘p hollarda ziyolilik o‘zida axloqiylik, ma’naviylik va ijodiylikni gavdalantirishini ham e’tibordan soqit qilib bo‘lmaydi. Inson umuman jamiyatdagi real norma va qadriyatlarga ijodiy munosabat bildirmaganda, yuksak saviyadagi asarlar yaratilmagan bo‘lar edi. Ziyolilik o‘ziga xos ma’naviy va axloqiy tamoyillar bilan uyg‘un holda namoyon bo‘ladi.

Har qanday hodisani turli tomondan qarab chiqish mumkin bo‘lganidek, ayni bir obyektga turli predmetlar mos kelishi mumkin. Buning ma’nosi shuki, bilim predmetining xarakteri qanday obyektni aks ettirish emas, shu bilan birga, yana bu predmetning muayyan vazifani ado etish sababiga ham bog‘liq bo‘ladi. Boshqa holatda aksariyat olimlar ziyolilik tushunchasiga o‘ta murakkab va ayni paytda bir-biriga qarama-qarshi qarashlarni ilgari suradilar. Aslida esa ziyolilik madaniyati har bir fuqaroning ma’naviy madaniyatiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi. Boshqa tarafdan, ma’naviy madaniyat doimo ziyolilik madaniyatining ta’sirida rivoj topadi. Hozirgi zamon sharoitida bu ta’sir jiddiy o‘zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Bu jarayonda uyg‘unlikka intilish zaruriyat sanalsa-da, unga erishish o‘ta murakkabdir. Shuning uchun ma’naviy madaniyat bilan ziyolilik madaniyatini mexanik ravishda aralashtirib yuborish va ularning o‘ziga xos jihatlarini inkor etish jiddiy murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Bunday yondashuv bu ikki hodisaning mohiyatini belgilashda ham muhim metodologik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Хоназаров Қ. Глобаллашув ва тил фалсафаси.-Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2009.-87б.

2.Ник Бостром - Ph.D., is Director of Oxford University's new Future of Humanity Institute.Угрозы существованию человечества. Анализ сценариев вымирания. //2007. http://www.nickbostrom.com//.

3.Файзуллаев О.Фалсафа ва фанлар методологияси.-Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2006.-47б.

4.Кравченко А.И.Культурология: Учебное пособие для вузов.-М.: Академ.Проект; Трикста, 2003.-95б.

ИЖОДКОР, ИННОВАЦИОН ТЕХНИКАНИ ЯРАТИШГА ҚОДИР ЁШЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Урганч давлат педагогика институти Миллий ғоя ва фалсафа кафедраси ўқитувчиси

Раджаббоев Жўрабек Жуманазар ўғли

Илмий-техник кашфиётларсиз ижтимоий тараққиёт бўлмаслигини бугун биз аниқ тасаввур этаётган бўлсак-да, маънавият масалаларига бағишланган бирорта ҳам асарда илмий-техник билимларнинг аҳамияти тилга олинмайди, уларни ўрганиш методологияси очиб берилмайди. Илмий-техник билимлар ҳам маънавий тараққиётнинг объектив қонунлари, талаблари инъикосидир. Тўғри, маънавий меросимизда бу муаммони ҳал этишга ўрин топилмаган, аммо ҳозирги давр илмий-техник изланишларни тақозо этади; ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида илмий-техник инқилоб ютуқларидан унумли фойдаланиш заруриятга айланган. Шубҳасиз, халқимиз маънавий меросида улуғланадиган ижтимоий адолат, идеал жамият, комил инсон, юксак маънавият, инсонпарварлик, ватанпарварлик, иймон-эътиқод, гўзал хулқ-атвор, жамоавийлик, иноқлик, камтарлик, саховатпешалик, тинчликсеварлик, меҳнатсеварлик, оилапарварлик каби фазилатлар ўлмас қадриятлардир, уларни ўзлаштириш ва ёш авлод қалбига сингдириш бурчимиз. Бироқ ижтимоий тараққиётнинг объектив қонунлари, инновацион ривожланиш талаблари биздан илмий-техник билимларни, кашфиётларни кутаётгани ҳам ҳақиқат. Шу билан бирга, маънавий-ахлоқий императивларда историцизм ва традиционализм устуворлик қилишини, бу баъзан турғунликка, консерватизмга олиб келиши мумкинлигини айтиб ўтишимиз даркор. Бу историцизм жамиятда, кишилараро муносабатларда барқарорликни, иттифоқни таъминлашга ёрдам беради, шахс ва жамият ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлайди, авлодлараро диахрон алоқаларни муҳим қадриятларга айлантиради. Бироқ улар инновацион ўзгаришларга тўсиқ бўлиши ҳам мумкин.

Демак, биз традиционализм билан модернизациялаштириш ўртасида маълум консенсусни, мувофиқликни қарор топтириш устида бош қотиришимиз керак. Историцизм устун келган жойда ҳар қандай инновация қуруқ истаклар бўлиб қолаверади. Шунинг учун инновациянинг фаол субъектлари бўлмиш ёшларга зарур эътибор қаратиш, уларда нафақат янгиликларни ўзлаштириш ва креатив фаолликни, шунингдек, халқимиз маънавиятидан жой олган ахлоқий императивлар билан яшаш кўникмасини ҳам шакллантириш талаб

этилади. Ушбу икки мунофий, бир-бирига зид томонларни уйғунлаштириш, у қанчалик мураккаб ва оғир вазифа бўлмасин, миллий тараққиётимизнинг объектив талабидир.

Маънавий-ахлоқий императивлар, моҳиятига кўра, аждодларимиз яратган, улардан мерос бўлиб келаётган, халқимиз ва миллатимиз менталитети, турмуш тарзи, маданий ҳаётидан жой олган қадриятлар ҳисобланади. Уларнинг турли манфаат ва қизиқишлар билан боғлиқлиги маънавий-ахлоқий ҳаётда “Мен” ва “Биз” категорияларини шакллантирган. “Жамиятда асрлар давомида шаклланиб, ривожланиб келган маросимлар, анъаналар, урф-одатлар ҳам шахс билан жамоатчилик ўртасида бўладиган ахлоқий муносабатларнинг кўриниши ҳисобланади. Шуларга риоя қилиш асосида индивидуал “Мен” билан коллектив “Биз” ўртасидаги муносабатлар уйғунлашади” .

Кўп адабиётларда Шарқ маънавий-ахлоқий императивларида “Биз” устуворлик қилиши таъкидланади. Ушбу коммунитаризм анъана даражасига кўтарилгани салбий, консерватив ҳол эмас, албатта. Аммо жамият тараққиётида ҳеч қачон “Мен” ёки “Биз” категорияси мутлақ устунлик қилмаган, уларни уйғунлаштирмай яшаш мумкин эмас эди. Тўғри, бу категориялар, тасаввурлар ўртасида зиддият бўлиши табиий ҳол. Чунки “шахс ва жамият ўртасидаги муносабатлар ривожи фақат муштаракликлардангина иборат эмас. Бу муносабатларда зиддиятлар ҳам бўлади.

Бу зиддиятларнинг асоси шахс билан жамият ўртасидаги муносабатларни англаш ва шакллантиришдаги номутаносибликдир. Шахс бу алоҳида одам. Жамият эса ана шундай алоҳида одамларнинг муайян мақсадлар асосида шаклланган бирлигидир. Зиддиятлар жамият шахсни, шахс жамиятни англамаслиги натижасида содир бўлади. Шахсий худбинлик ёки, аксинча, шахс манфаатларини бутунлай сояда қолдириш натижасида юзага келадиган зиддиятлар катта ижтимоий фожиаларга ҳам, масалан, икки марта Нобель мукофотига сазовор бўлган Мария Кюри Складовская ҳаётини олинг. Бетакрор илмий қобилият эгаси, даҳо ижодкор ўз қизиқишларига, изланишларига шунчалик берилганки, ҳатто аёлда ҳеч бўлмаганида учта тўртта куйлак бўлиши кераклигини хаёлига ҳам келтирмайди. Унинг “Мен”и полония, радий излашда. У ушбу изланишларида мудом якка қолишни истайди. Эри Пьер Кюри, (у ҳам Нобель мукофоти совриндори) билан ҳамкорлигигина унга ҳузур, ҳаётидан қониқиш беради. Буни ижодий (ижобий) эгоизм дейиш мумкин, аммо барибир эгоизм-да .

Буюк ижодкорларнинг кўпчилиги у ёки бу қусурларга, ўз “мен”ини улуғлашдек такаббурликка берилишган . Шунинг учун ҳам италиялик психиатр Ломброзо йирик ижодкорларда манманлик, ҳатто телбалик учрашини қайд этади . Янгиликни кашф этиш, ижодга берилиш ён-атрофга бефарқликни келтириб чиқариши бор нарса. Аммо бу ижодий психологик ҳол айрим шахсларгагина хос, бутун жамият бундай важоҳатда, талвасада яшай олмайди. Инновацион тафаккурда ижод талвасасига берилиш учрайди, аммо бу ҳам чин ихтирочиларга хос. Янгилик яратиш дарди ва завқи “Мен”ни фаоллаштиради, уни гоҳо ён-атрофдагиларга рақиб қилиб қўяди. Катта ижодкорлардаги одамовилик, давраларни, оломон ва ҳашамларни ёқтирмаслик шу сабаблидир.

Бу хислатларни Беруний, Ибн Сино, мутасаввуфларда ҳам учратамиз. “Мен” фақат Ғарб ижодкорларигагина тааллуқли эмас, уни деярли барча йирик шахслар фазилатларида кузатамиз. Бироқ Шарқ анъаналари “Мен”ни мудом ўзига тимсол этиб келган, “Биз” доирасидан чиқиш ҳатто ўта қобилиятли шахсларда ҳам камдан-кам учрайди. Бизнинг

фикримизча, шу ўринда Шарқда илмий-техник тафаккур етарли ривожланмаганининг боиси ётади. Бу Э.Юсуповнинг қуйидаги ўринли фикрларида ҳам кўзга ташланади: “Ижтимоий ахлоқий бурч ва масъулият, баъзан инсоннинг шахсий манфаатларига зид келиб қолади.

Инсон баъзан ижтимоий ахлоқий бурч ва масъулиятнинг бир қисми бўлган анъаналар, урф-одатларни ҳам четлаб ўтишга интилади. Ижтимоий муаммолар доирасида муайян анъаналарни четлаб ўтишга интилиш ҳиссиёт ва эҳтиролар таъсирида бўлган ёшларда кўпроқ учрайди. Улар баъзан муайян ижтимоий, ахлоқий муҳитга мослашишдан кўра, уни ўзига мослаштиришга мойил бўладилар. Севги, муҳаббат бобида ҳам баъзан ота-она, жамоатчилик фикрини эътиборга олмай ўз ниятига етишга интилиш ҳоллари бўлади, ҳиссиётлар баъзан кишини тўғри йўлдан оздириб юборади. Баъзи одамлар жамоатчилик фикри билан шахсий манфаатлар ўртасидаги зиддиятларни ҳал этиш йўлларини топа олмаганида ўз жонига қасд қилишга қадар етиб боради" .

Олимнинг фикрларидан маълум бўладики, ёшларнинг маънавий ҳаёти жамоатчилик фикрига мувофиқ келиши “Биз” талабларининг инъикоси бўлиши керак. Шахсий манфаатларни жамоатчиликка бахш этиш маънавий камолот белгиси сифатида қаралади. Шарқона традиционализм шахснинг ўз доирасидан ташқарига чиқишига йўл бермайди, уни маънавий-ахлоқий императивлар чегарасида ушлаб туради. Бу яхшими ёки салбий ҳолми? Ижобий ҳол бўлса, яхши жиҳатлари нималардан иборат, агар салбий ҳодиса бўлса, бу жиҳатлар нималарда намоён бўлади? Бу жиҳатларнинг мавзуга, инновацион тафаккурга нима алоқаси бор? Биринчи савол бўйича академик Э.Юсупов қуйидаги фикрларни билдиради: “Ахлоқ - ҳар бир шахс ўзини бошқалар олдида бурчли ва масъулиятли деб ҳис қилишининг натижасидир.

Шунга асосланиб ахлоқий камолот инсон ўз ҳаёти, фаолияти жараёнида асрлар давомида шаклланиб келган маънавий қадриятларни англаши, уларга таяниши ва ривожлантиришидир, деб хулоса қилиш мумкин. Асосий масала ҳар бир халқ қандай ахлоқий меросга эга эканлигидагина эмас, балки янги авлодлар уларга қай даражада амал қилаётгани ва ривожлантираётганидадир. Шу сабабли ҳам ҳар бир шахс жамиятда мавжуд бўлган юриш-туриш, хулқ-одоб, муомала ва муносабат қоидаларига риоя қилиши ахлоқлиликнинг белгиси ҳисобланиб келган. Бу борадаги анъана ва қадриятлардан чекиниш ёки уларни эътиборга олмаслик эса ахлоқсизлик деб баҳоланган. Ахлоқсизлик “Мен” билан “Биз” ўртасидаги мутаносиблик бузилиши, зиддият пайдо бўлишидир” .

Маълум бўладики, асрлар давомида шаклланган қадриятлар шахс хатти-ҳаракатларини белгилаб беради, уларга амал қилиш ахлоқлилик, уларни бузиш ахлоқсизлик сифатида баҳоланади. “Мен” билан “Биз” ўртасидаги асрлар давомида ўрнатилган мутаносиблик бузилиши мумкин бўлмаган қатъий ахлоқий императивга айлантирилади.

Маънавий-ахлоқий нуқтаи назардан бу фикр эътиборлидир, бироқ уни инсоннинг барча хатти-ҳаракатларига, шу жумладан, ижодий фаолиятига, инновацион изланишларига ҳам кўчириш хавфи мавжуд. Агар Шарқда инсоннинг деярли барча фаолияти маънавий-ахлоқий императивларга мувофиқ ўлчаниб келганини эсласак, юқоридаги хавф асоссиз эмаслигини пайқаймиз. Шу билан бирга, мазкур фикрнинг, маънавий-ахлоқий императивнинг ижобий томони ҳам мавжуд. Ғарбда рўй берган илмий-техник инқилоб асрлар давомида шаклланган анъаналарни рад этди, инсоннинг интеллектуал кучини,

илмий салоҳиятини ижтимоий тараққиётни таъминловчи ягона омил деб билди. Натижада, Ғарб цивилизацияси улкан ютуқларни қўлга киритди, инсонни табиий муҳитга мутеликдан халос қилди, турмушини фаровон, фикрини эркин ва имкониятларини кенг, ранг-баранг ва завқли қилди.

Аммо Ғарб асосий қадрият сифатида сиғинадиган бойлик, пул, фаровонлик, Э.Фромм эътирофига кўра, “Дунёни ағдар-тўнтар қилувчи, барча табиий нарсаларни ва инсон сифатларини ўзгартирувчи ва яксон қилувчи универсал важларга айланди” . Бунда илмий-техник инқилоб ва у туғдирган ҳаётий идеаллар, турмуш ва фикрлаш тарзи муҳим рол ўйнади. Илмий-техник инқилобнинг глобал экологик, демографик, маънавий инқирозларни келтириб чиқаргани эса умумэътироф этилган ва у инсониятни ҳалокат ёқасига олиб келиб қўйган. Илмий-техник тафаккурни ривожлантиришга муккасидан кетиб берилишнинг ушбу фожиали оқибатлари инновацион тараққиётга кўчмаслиги зарур. Буни, аввало, маънавий-ахлоқий анъаналаримиз, шарқона традиционализм тўхтатиши, олдини олиши мумкин. Маънавий-ахлоқий императивлар билан инновацион тафаккур ўртасидаги диалектик алоқаларнинг шартлиги айнан шу жойда намоён бўлади. Бу юқоридаги биринчи ҳамда иккинчи саволга жавобдир. Шарқона традиционализм “Етти ўлчаб бир кес” ва “Борига шукур қил” тамойилларига қурилган. Унда анъаналарга таяниш, хатти-ҳаракатларни ижтимоий муҳитда қарор топган нормалар, қарашлар билан ўлчаш, шу норма ва қарашларга мувофиқ келган ташаббуснигина қўллаб-қувватлаш устувордир. Янгилик мавжуд тартибларни, анъаналарни бузиш, ҳатто, даҳрийлик бўлиб кўринади. Инновацион тафаккур бундай норма ва қарашлар доирасида чегараланиб қолаолмайди, унга мудом беором изланиш, ниманидир яратиш, борлиқни такомиллаштиришга интилиш хос. Тинмай такомиллашиш унинг стихияси ва талабидир.

Мазкур зиддиятларни мутлақ бартараф этиш имкони йўқ, аммо уларни сингармоник тарзда бир-бирига хизмат қилдириш мумкин. Бунинг учун бундай уйғунликни таъминлашдан, аввало, жамият ва давлат манфаатдор бўлиши лозим. Бизнинг фикримизча, бу манфаатдорлик қуйидаги йўналишларда, вазифаларда ўз аксини топиши мумкин: 1) ижодкор, инновацион изланишларга қодир ёшларни, интеллектуал кучларни етиштириш; 2) илмий-техник тафаккурни маънавий-ахлоқий императивлар доирасида, гуманизм асосида шакллантиришнинг янги педтехнологиясини яратиш; 3) йирик интеллектга эга ижодкорлардаги салоҳиятни қўллаб қувватлаган ҳолда, уларда жамият олдидаги маънавий масъуллик, ижтимоий бурч ва олимлик этикасини шакллантириш.

Бу йўналишлар, вазифалар сиртдан қараганда тривиал кўринади. Илмий-техник инқилоблар натижасида юзага келган глобал инқирозлар аввал Рим клуби аъзоларини , кейин эса бутун инсониятни ташвишга солиб қўйди. Илмий-техник кашфиётларсиз ижтимоий тараққиёт йўқ, бу кашфиётларнинг детерминистик таъсири илмий-техник изланишлар қандай тарзда олиб борилиши ва ёш кадрлар қандай тарбиявий моделга мувофиқ тайёрланиши зарур, деган саволни кун тартибига қўйди.

Ижодкор, инновацион техникани яратишга қодир ёшларни тайёрлаш – янги педагогик технологияни, тарбия моделини тақозо этдики, бу масалани ҳал этмай туриб, илмий-техник кадрлар етиштириш инқирозларни янада чуқурлаштиришга сабаб бўлар эди. Бу борада Ғарб ибратли изланишлар ўтказди, глобал инқирозларни ўрганувчи илмий марказлар ва техник экспертизалар ўтказувчи муассасалар ташкил этди. 1945-2000 йилларда Европа

давлатларида 400 га яқин глобал тарзда фикрловчи, олий маълумотли илмий-техник кадрлар тайёрлайдиган университет ва академиялар очилди. Илмий-техник кашфиётларни инсонийлаштириш, яъни инсоннинг туб мақсадларига мувофиқ келадиган кашфиётларни қўллаб-қувватлаш сиёсати амалга оширилди .

“Ҳаётда ахлоқ манфаатга эмас, балки манфаат ахлоққа бўйсуниши лозим. Агар манфаат ахлоқдан устун деб қаралса, кишилар барчага аён бўлган оддий ҳақиқатни ҳам инкор этиш йўлига ўтиб оладилар. Одамзод орасида шундайлар бўлган, бундан кейин ҳам бўлади. Тарбиявий ишларнинг долзарблиги ҳам шундай сабаблар билан белгиланади”1. Илмий-техник тафаккур, кашфиётлар маълум манфаатлар нуқтаи назаридан амалга оширилиши кузатилади. Йирик меценатлар муайян илмий-техник ихтироларни қўллаб-қувватлаганларида ўзининг моддий имкониятларини кенгайтиришни кўзлайдилар. Бу интеллектуал дунёда кенг тарқалган анъанадир. Демак, инновацион кашфиётларнинг умуммаънавий-ахлоқий императивларга, талабларга зид келиш хавфи мавжуд. Меценатлар манфаатларининг умуммаънавий императивлар, талаблардан устун келиши жамиятдаги барқарорликка, иттифоқ ва адолат тамойилларига бир кунмас бир куни зид келади, бу ижтимоий ҳаётда безовталик уйғотмай қолмайди. Айнан шунинг учун ҳам Э.Юсупов тарбиявий ишларга урғу беради.

Шу билан бирга, тарбиявий ишлар илмий-техник изланишларни маънавий-ахлоқий талаблар билан уйғунлаштиришнинг ягона самарали воситаси бўлаолмаслигини айтишимиз керак. Тарбиявий ишлар бошқа ижтимоий сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий ва маданий механизмлар билан мустаҳкамланиши зарур.

ПОКОЛЕНИЕ ALPHA: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ургенчский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры «Национальной идеи и философии»
К.Б.Худайбергенов

В научный дискурс начало XXI века вошло с активным обсуждением новой генерационной когорты, обозначенной как «поколение Alpha». Термин, введенный австралийским социальным исследователем Марком Маккриндлом (Mark McCrindle), быстро получил распространение в социологии, педагогике и маркетинге для описания детей, рожденных после 2010 года [1]. Изначально предложенная Маккриндлом хронологическая рамка (2010–2024 гг.) стала распространенным, но не единственным инструментом для определения этой группы. Однако ключевой научный вопрос заключается не в простой фиксации годов рождения, а в анализе уникальных условий социализации, которые формируют ценности, паттерны поведения и когнитивные особенности данного поколения. Настоящий текст ставит целью рассмотреть поколение Alpha в контексте теории поколений, обосновать приоритет социальных условий над хронологическими границами и аргументировать необходимость национально-специфичных исследований этой когорты.

Теоретическая основа: поколение как продукт социализации

Понимание поколения Alpha логично вытекает из теоретического фундамента, заложенного У. Штраусом и Н. Хау. В их интерпретации поколение — это группа людей, объединенных не только временем рождения, но, в первую очередь, общим историческим и социальным контекстом взросления, который формирует сходный взгляд на мир [2]. Таким образом, поколенческая идентичность конструируется под воздействием макросоциальных факторов: технологических прорывов, экономических кризисов, политических событий и культурных трендов, которые становятся фоном для ключевого этапа социализации индивидов.

Именно в этом ключе анализируют поколение Alpha современные исследователи. Т.Л. Салова и А.А. Козина определяют его как первую когорту, с рождения погруженную в реалии «цифровой цивилизации», где информационно-коммуникационные технологии являются не внешним инструментом, а естественной средой обитания и развития [3]. Л.Н. Данилова подчеркивает, что характеристикой Alpha, отличающей его даже от предшествующего «цифрового» поколения Z, является тотальная цифровизация, начавшаяся с момента их рождения [4]. Маккриндл образно называет это «великой эпохой экранов» (the great screen-age), отмечая, что смартфоны и планшеты для Alpha выполняют функции pacifier, entertainer и educator с самого раннего возраста. Следовательно, сущностным ядром поколения Alpha является не дата рождения, а опыт первичной социализации в условиях беспрецедентной технологической насыщенности, мгновенного доступа к информации и формирования социальных связей через цифровые интерфейсы.

Критика универсальной хронологии и проблема национального контекста

Принятая в западных исследованиях периодизация (2010–2024 гг.) выступает удобным, но условным операционализационным инструментом. Ее прямое применение ко всем странам и культурам является методологической ошибкой, так как игнорирует неравномерность глоб technologicalческого и социально-экономического развития. Даже в рамках западного академического поля признается, что ключевые события, формирующие поколенческий опыт, имеют разную значимость в разных обществах.

Это хорошо иллюстрируется на примере адаптации общей теории поколений к национальным реалиям. Как отмечает Данилова, отечественные исследователи (например, В.В. Радаев) не просто копируют западную периодизацию, а уточняют границы поколений, привязывая их к специфическим историческим феноменам в российской истории (например, «оттепель», «застой», «реформенное» поколение) [4]. Данный подход демонстрирует, что единые хронологические рамки (например, 1981–1995 гг. для миллениалов) не отражают уникальный социальный опыт когорты в конкретной стране.

Перенос этого методологического принципа на изучение поколения Alpha является насущной научной задачей. Технологические и социальные детерминанты, определяющие его облик — уровень проникновения широкополосного интернета, распространенность гаджетов среди детей, цифровизация образования, модели родительского воспитания в цифровую эпоху — существенно варьируются от страны к стране. Поэтому «альфа-социализация» в условиях, например, повсеместного доступа к высокоскоростному интернету с дошкольного возраста и в условиях, где этот доступ ограничен или появился

значительно позже, будет порождать разные психологические, образовательные и социальные профили внутри одной формальной возрастной когорты.

Таким образом, некритическое использование универсальных временных границ (2010–2020 или 2010–2024) без учета национального социального контекста может привести к построению нерелевантных теоретических моделей и неэффективных практических рекомендаций в сферах образования, семейной политики и работы с молодежью. Это формирует запрос на проведение углубленных национальных исследований, которые позволят определить реальные, а не календарные границы поколения Alpha в конкретной стране, выявить специфику его ценностей и поведенческих паттернов, обусловленную локальными условиями социализации.

Анализ динамики интернет-проникновения в Республике Узбекистан (2010–2024 гг.) и его значение для условий социализации

Формирование поколенческой когорты, обозначенной как поколение Alpha, в теоретической парадигме напрямую связано с контекстом первичной социализации индивидов. Ключевым фактором, определяющим этот контекст для детей, рожденных с середины 2010-х годов, является повсеместная доступность и интеграция цифровых технологий в повседневную жизнь. Следовательно, для верификации границ и специфики поколения Alpha в конкретной национальной среде необходим эмпирический анализ динамики цифровизации. Настоящий раздел ставит целью на основе данных официальной статистики и международных отчетов реконструировать траекторию роста интернет-проникновения в Республике Узбекистан за период 2010–2024 годов. Это позволит объективно определить хронологический рубеж, после которого условия социализации детей стали качественно меняться под воздействием тотальной цифровой среды. Динамика интернет-проникновения: от ограниченного доступа к массовому распространению

В начале анализируемого периода доступ к интернету в Узбекистане оставался ограниченным. Согласно данным на 2010 год, лишь 16,8% граждан республики являлись пользователями сети. К середине десятилетия показатель вырос, но оставался умеренным: в 2015 году доля интернет-пользователей составляла 42,8% населения, а в 2016 году — 46,79% [5]. Качественный скачок в распространении интернета начался во второй половине 2010-х годов, что фиксируется как данными международных отчетов, так и национальной статистикой.

По данным Государственного комитета по статистике Республики Узбекистан, основанным на выборочных обследованиях домашних хозяйств, доля населения, пользующегося интернетом, демонстрировала устойчивый и резкий рост:

- 2021 год — 76,6%;
- 2022 год — 83,9%;
- 2023 год — 89,0%;
- 2024 год — 93,3% [6].

Данные международного агентства DataReportal, использующего иные методики расчета (активные пользователи), показывают сходную динамику, хотя абсолютные значения несколько ниже: с 55% проникновения в январе 2020 года (18,34 млн пользователей) показатель вырос до 83,3% (29,52 млн пользователей) к началу 2024 года [7]. Расхождение в цифрах подчеркивает важность опоры на национальные методики для

внутристранового анализа, однако оба источника однозначно свидетельствуют о тренде на массовизацию интернета после 2020 года.

Мобилизация доступа и институциональные предпосылки цифровизации

Важнейшей характеристикой цифровой трансформации в Узбекистане стал опережающий рост мобильного интернета. Уже к началу 2024 года количество активных сотовых подключений в стране достигло 33,81 млн, что эквивалентно 95,5% от общей численности населения [7]. Это означает, что доступ в сеть для подавляющего большинства пользователей осуществляется через смартфоны и планшеты, делая интернет персональным, портативным и постоянно доступным.

Активная фаза цифровизации, начавшаяся после 2015 года, была институционально закреплена и ускорена государственными инициативами. В 2017–2021 годах в рамках «Года развития науки, просвещения и цифровой экономики» были заложены основы для системных преобразований. Кульминацией этого процесса стало утверждение в 2020 году Стратегии «Цифровой Узбекистан–2030», которая определила развитие цифровой инфраструктуры, электронного правительства и цифрового образования в качестве национальных приоритетов [8]. Реализация данной стратегии напрямую коррелирует с ускорившимся после 2020 года ростом показателей интернет-проникновения, зафиксированным статистикой.

Импликации для условий социализации детской когорты

Представленные статистические данные позволяют сделать важный для поколенческого анализа вывод. Дети, рожденные в Узбекистане приблизительно после 2015–2016 годов, с момента своего рождения и начала первичной социализации (возраст 3–7 лет) оказались в ситуации, когда интернет из ограниченного ресурса стремительно превращался в повсеместную среду. Если для подростков конца 2000-х – начала 2010-х годов цифровые технологии были скорее дополнительным, а не базовым каналом социализации, то для когорты, чье детство пришлось на 2020-е годы, смартфон с доступом в интернет стал естественным и неотъемлемым элементом повседневности [5, 7].

Таким образом, эмпирически подтвержденный рубеж массовой доступности интернета (превышение порога в 75–80% населения) в Узбекистане приходится на период 2021–2022 годов [6, 7]. Это создает принципиально иные, по сравнению с предыдущим десятилетием, условия для формирования когнитивных паттернов, социальных навыков и моделей потребления информации у детей. Они с рождения социализируются в контексте, где цифровые коммуникации и интерактивный контент являются нормой, а не исключением. Данный факт является ключевым для операционализации понятия «поколение Alpha» применительно к узбекскому социуму и требует дальнейших специфических исследований особенностей этой когорты в национальном контексте.

Поколенческий анализ в глобальном контексте выявляет ключевые макросоциальные факторы социализации. Для Узбекистана, наряду со стремительной цифровизацией, таким фундаментальным фактором выступает массовая трудовая миграция. Ее масштабы и характер, взаимодействуя с технологическими трендами, формируют уникальные условия для когорты детей, рожденных в середине–конце 2010-х годов, определяя специфику местной генерации Alpha.

Масштабы миграции и трансформация семейной структуры

Трудовая миграция является устойчивой структурной характеристикой узбекского общества. По данным на декабрь 2023 года, за рубежом работало около 2 миллионов граждан Узбекистана, что составляет значительную долю трудоспособного населения. Основным направлением остается Российская Федерация (60% мигрантов), за которой следуют Казахстан, Турция и Республика Корея [9]. Этот процесс привел к формированию обширного слоя транснациональных семей, где один или оба родителя физически отсутствуют. Как отмечают исследователи, семьи становятся «дистанционными», а их функционирование все больше зависит от цифровых каналов коммуникации [10].

Дистанционное родительство и гаджеты как ключевой канал социализации

В условиях физического отсутствия родителей смартфоны и планшеты превращаются из средств развлечения в основной инструмент поддержания семейных связей и осуществления родительских функций. Академические исследования подтверждают, что для узбекских трудовых мигрантов смартфоны и социальные медиа стали неотъемлемой частью повседневной жизни, центральным драйвером транснационализма, позволяющим быть «здесь» и «там» одновременно [10]. Для детей в таких семьях гаджет — это не просто устройство, а первичное окно в мир, основной канал эмоциональной связи с родителем, инструмент получения внимания, одобрения и воспитательных указаний. Общение посредством видеозвонков, голосовых сообщений и переводов денег через приложения формирует у ребенка представление о родителе как о «голосе в телефоне и лице на экране». Таким образом, цифровое устройство опосредует ключевые социализирующие взаимодействия, закладывая основы для глубокой интеграции технологий в картину мира [11].

Синергия миграции и цифровизации: определение границ поколения Alpha в Узбекистане Специфика формирования поколения Alpha в Узбекистане определяется синхронизацией двух процессов: массового распространения интернета и устойчиво высокой трудовой миграции. Как было показано ранее, активная фаза цифровизации в стране началась после 2015 года, а рубеж массовой доступности интернета (превышение 80% населения) был преодолен лишь к 2021–2022 годам [6, 7]. Следовательно, дети, рожденные примерно с 2015–2018 годов, с начала своей первичной социализации (возраст 3–7 лет) оказались в ситуации, где два условия выполнены одновременно: 1) цифровая среда стала повсеместной и естественной, 2) практика общения с физически отсутствующим значимым взрослым через экран стала распространенной семейной моделью [9, 10]. Это сочетание отличает узбекский контекст от западных стран, где высокий уровень цифровизации был достигнут раньше, а феномен массовой трудовой миграции менее выражен. Поэтому, если в глобальных периодизациях к поколению Alpha часто относят детей, рожденных с 2010 года [1], то в Узбекистане релевантные для формирования этой когорты условия сложились на 5–8 лет позже.

Таким образом, формирование поколенческой когорты Alpha в Узбекистане является результатом взаимного усиления двух масштабных социальных трендов: тотальной цифровизации повседневности и устойчивой транснационализации семей вследствие трудовой миграции. Гаджеты в этом контексте выполняют двойную функцию: они являются одновременно средой обитания, характерной для Alpha во всем мире, и критически важным социальным институтом, компенсирующим физическое отсутствие

родителей и переопределяющим механизмы передачи ценностей, эмоциональной поддержки и воспитания [10, 11]. Это формирует уникальный профиль поколения, чья социализация с самого начала протекает в гибридной реальности, где цифровые коммуникации не дополняют, а часто заменяют физическое взаимодействие в ключевых сферах жизни. Данный вывод подчеркивает необходимость дальнейших национально-специфичных исследований для глубокого понимания ценностных ориентаций, когнитивных паттернов и социальных практик формирующегося поколения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. McCrindle M., Fell A. Understanding Generation Alpha. McCrindle Research Pty Ltd, 2020. URL: https://mccrindle.com.au/insights/blogarchive/understanding-generation-alpha/
2. Strauss W., Howe N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow and Company, 1991. 538 p.
3. Салова Т. Л., Козина А. А. Поколение Альфа в структуре цифровой цивилизации // Электронный научный журнал «Дневник науки». 2021. № 10. URL: https://dnevniknauki.ru/images/publications/2021/10/sociology/Salova_Kozina.pdf
4. Данилова Л. Н. Психолого-педагогический портрет поколения альфа // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2022. Т. 28, № 4. С. 5–12. DOI: 10.34216/2073-1426-2022-28-4-5-12.
5. Individuals using the Internet (% of population) – Uzbekistan. The World Bank, 2024. URL: https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=UZ
6. Государственный комитет по статистике Республики Узбекистан. Доля населения, пользующегося интернетом в Узбекистане по годам. 2025. URL: https://stat.uz/ru/press-tsentr/novosti-goskomstata/64212-zbekiston-a-olisining-94-2-foizi-internetdan-fojdalanadi-3
7. DataReportal. Digital 2024: Uzbekistan. 2024. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2024-uzbekistan
8. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-6079 «Об утверждении Стратегии “Цифровой Узбекистан-2030” и мерах по ее эффективной реализации». 05.10.2020. URL: https://lex.uz/ru/docs/5031048
9. Трудовая миграция: текущая ситуация, проблемы и предложения // Kun.uz. 05.02.2025. URL: https://kun.uz/ru/news/2025/02/05/trudovaya-migratsiya-tekushchaya-situatsiya-problemy-i-predlojyeniya
10. Urinboyev R. Migration and Transnational Families in Uzbekistan: The Case of Uzbek Migrants in Russia // Oxford Research Encyclopedia of Anthropology. Oxford University Press, 2021. URL: https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/124289909/Oxford_Encyclopedia_article.pdf
11. «Мама на связи, папа в эфире»: как исчезает традиционная семья в Центральной Азии // Stanradar.com. 23.08.2023. URL: https://stanradar.com/news/full/58598-mama-na-svjazi-papa-v-efire-kak-ischezaet-traditsionnaja-semja-v-tsentralnoj-azii.html

СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В УЗБЕКИСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ПОКОЛЕНИЯ АЛЬФА

Ургенчский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры «Национальной идеи и философии»
К.Б.Худайбергенов

Современная глобальная образовательная повестка сфокусирована на адаптации педагогических систем к потребностям новых поколений, социализация которых происходит в условиях тотальной цифровизации. Поколение Альфа (когорта, рожденная приблизительно с 2013 года) представляет собой принципиально новый субъект образовательного процесса. Его когнитивные паттерны, способы коммуникации и восприятия информации формируются под прямым и непрерывным воздействием мобильных технологий, искусственного интеллекта и социальных медиа с раннего детства. В Республике Узбекистан масштабные реформы, направленные на модернизацию национальной системы образования, совпали по времени с вступлением в школу первых представителей данного поколения. Это создает ситуацию институционального вызова, когда обновленная инфраструктура и учебные программы могут оказаться недостаточными без кардинального пересмотра компетентностной модели педагога. Следовательно, исследование вопроса о готовности системы педагогического образования к эффективной работе с поколением Альфа приобретает высокую научную и практическую значимость для стратегического планирования в сфере образования Узбекистана.

Теоретические основы исследования поколения Альфа

Феномен поколения Альфа анализируется в рамках устоявшихся социологических и педагогических теорий. В контексте теории поколений (Н. Хоув, В. Штраус) Альфа рассматривается как поколение-«герой», следующее за миллениалами, чье мировоззрение формируется в период посткризисного восстановления и технологической сингулярности [1, с. 45-47]. Более специфичный ракурс предлагает концепция «цифровых аборигенов» (М. Пренски), которая, несмотря на критику за технологический детерминизм, фиксирует ключевое отличие Альфа от предыдущих когорт: для них цифровые среды являются не инструментом, а естественной, «родной» средой обитания, что напрямую влияет на нейрокогнитивное развитие [2, с. 1-3]. Работы Дж. Твендж, изучающей влияние цифровых технологий на психическое здоровье и социальные навыки, позволяют прогнозировать специфические вызовы, связанные с клиповым мышлением, высокой скоростью ожидания обратной связи и особыми потребностями в развитии эмпатии и концентрации внимания у Альфа [3, с. 125-130]. На международном уровне организации, такие как ОЭСР и ЮНЕСКО, смещают фокус с транслирования знаний на формирование компетенций XXI века (критическое мышление, креативность, коммуникация, коллаборация) и развитие социально-эмоционального обучения (SEL), что прямо коррелирует с запросами нового поколения [4, с. 10-12; 5, с. 50-55]. Таким образом, поколение Альфа в теоретическом поле предстает как продукт синтеза исторического момента (нестабильность, экологические вызовы) и беспрецедентной технологической иммерсии, требующий от образования персонализации, интерактивности и акцента на метапредметных навыках.

Специфика формирования поколения Альфа в Узбекистане

Формирование поколения Альфа в Узбекистане происходит в уникальном социокультурном и технологическом контексте, который накладывает отпечаток на его характеристики. В отличие от стран с ранней цифровизацией, массовое проникновение широкополосного интернета и смарт-устройств в республике совпало или лишь незначительно опередило рождение данной когорты. Это означает, что, с одной стороны, Альфа в Узбекистане являются полноправными «цифровыми аборигенами» в рамках своей национальной среды, а с другой — скорость и масштабы цифровой трансформации могут иметь региональные диспропорции. Культурный контекст, характеризующийся высокой значимостью семейных ценностей и уважения к традициям, создает гибридную модель социализации, где глобальные цифровые тренды накладываются на устойчивые местные социальные нормы. Кроме того, поколение Альфа в Узбекистане является первым, которое полностью начинает обучение по новым государственным образовательным стандартам, ориентированным на компетентностный подход и IT-грамотность. Данное поколение формируется в условиях активных государственных инвестиций в образовательную инфраструктуру (строительство школ, оснащение цифровым оборудованием), что создает ожидания высокотехнологичной образовательной среды. Следовательно, специфика заключается в одновременном воздействии трех факторов: более поздней, но стремительной цифровизации, традиционного социокультурного слоя и целенаправленной политики модернизации системы образования.

Формулировка исследовательской проблемы, объекта и предмета исследования

На основании изложенного проблема исследования формулируется как наличие противоречия между новыми образовательными потребностями поколения Альфа, сформированными в условиях цифровой культуры и глобальных трендов, и действующей системой подготовки педагогических кадров в Узбекистане, сохраняющей элементы традиционной знаниево-ориентированной модели. Это противоречие проявляется в потенциальном разрыве между ожиданиями учеников от образовательного процесса и реальными профессиональными компетенциями выпускников педагогических вузов.

Объектом исследования является система высшего педагогического образования в Республике Узбекистан.

Предметом исследования выступают содержательные, методические и организационные характеристики системы подготовки педагогов в их соотнесенности с теоретически выявленными вызовами, связанными с обучением и воспитанием поколения Альфа.

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В УЗБЕКИСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ПОКОЛЕНИЯ АЛЬФА

1. Институциональная структура и доминирующие традиционные подходы

Современная система педагогического образования Узбекистана представляет собой институционально сложный комплекс. По состоянию на 2025 год подготовка кадров ведется в 15 государственных и 61 негосударственном вузе педагогического профиля [6]. Однако, как отмечается в официальных документах, научный потенциал этих учреждений оценивается лишь в 40%, а основной объем программ сконцентрирован на социальных, а не точных или естественнонаучных специальностях [6]. Это указывает на сохраняющийся

перекос в сторону гуманитарного знания в ущерб подготовке учителей для STEM-дисциплин, что не соответствует глобальным трендам. Доминирующей моделью долгое время являлась парадигма ориентированная на знания, в которой будущий педагог выступает в роли транслятора предметного содержания. Несмотря на предпринимаемые реформы, включая отмену заочной формы обучения для педагогов и создание Национального педагогического университета [7], образовательный процесс в вузах часто репродуцирует традиционные лекционно-семинарские формы, не моделируя те интерактивные и цифровые среды, в которых предстоит работать выпускникам.

2. Содержание подготовки: оценка компетенций выпускников

Данные международного исследования TALIS 2024 позволяют эмпирически оценить компетенции, формируемые системой. С одной стороны, 89% недавних выпускников педагогических вузов Узбекистана удовлетворены качеством полученного образования, что выше среднего показателя по странам ОЭСР (75%) [10]. 78% выпускников считают, что их подготовка adequately развила навыки использования цифровых ресурсов и инструментов для преподавания, а также поддержки социально-эмоционального развития учащихся [10]. С другой стороны, эти субъективные оценки контрастируют с объективными показателями цифровизации учебного процесса. Только 4% учителей работают в школах, где применяется гибридное или онлайн-обучение, что вчетверо ниже среднего по ОЭСР (16%) [10]. Широкое использование искусственного интеллекта (62% учителей, против 36% в среднем по ОЭСР) носит преимущественно инструментальный характер: AI применяется для изучения и обобщения тем (92%), создания планов уроков (91%), анализа успеваемости (86%), но значительно реже – для автоматической адаптации материалов под нужды учеников (78%) или поддержки учащихся с особыми потребностями (69%) [10]. Это свидетельствует о том, что цифровые технологии чаще встраиваются в старую педагогическую логику для автоматизации рутинных задач, а не для трансформации образовательного дизайна в сторону персонализации.

3. Системный разрыв между потребностями поколения Альфа и моделью подготовки

Выявленное противоречие носит системный характер. Поколение Альфа, как субъект образования, сформированный цифровой средой, ожидает обучения через интерактивное исследование, геймификацию, проектную деятельность и гибридные форматы. Однако подготовка педагогов остается ориентированной на воспроизводство учителя-транслятора, действующего в логике фронтального, предметоцентричного урока. Этот разрыв усугубляется институциональными ограничениями. Согласно TALIS 2024, ключевыми барьерами для участия учителей в дополнительном профессиональном развитии являются отсутствие необходимых условий (38%), недостаток стимулов (34%) и отсутствие релевантных предложений (31%) [10]. При этом, несмотря на высокую долю молодых учителей (22% в возрасте до 30 лет, против 10% в среднем по ОЭСР), система демонстрирует крайне низкую проницаемость для специалистов из других сфер: лишь 1% учителей являются «вторыми карьеристами» (против 8% в среднем по ОЭСР) [10]. Это создает замкнутый профессиональный контекст, ограничивающий приток новых идей и компетенций, критически важных для работы с цифровым поколением.

ФЕНОМЕН «ПОКОЛЕНИЕ Z УЧИТ ПОКОЛЕНИЕ АЛЬФА» КАК СТРУКТУРНЫЙ ВЫЗОВ

1. Социокультурный портрет поколения Z в Узбекистане

Значительную часть молодых педагогов, которые будут непосредственно работать с поколением Альфа, составляют представители поколения Z (зумеры). В узбекистанском контексте это поколение характеризуется внутренним дуализмом: с одной стороны, они уважают традиции и семейные ценности, с другой – активно требуют перемен и стремятся к диалогу на равных со старшими [8]. Зумеры являются первыми «цифровыми аборигенами» страны, для которых интернет и социальные медиа – естественная среда [8]. Их ценностные ориентации смещены в сторону гибкости, свободы, самореализации и баланса между работой и личной жизнью; многие предпочитают фриланс или предпринимательство традиционной карьере в государственных структурах [8]. Однако их образовательные и карьерные амбиции часто наталкиваются на институциональные ограничения, такие как крайне высокий конкурс в вузы (в 2023-2024 годах поступило лишь около 19% абитуриентов) [8].

2. Противоречия в профессиональной роли учителя-Z

Данный социокультурный профиль создает структурное напряжение при вхождении представителей поколения Z в профессию учителя. С одной стороны, они естественно владеют цифровыми технологиями и могут быть ближе к цифровому языку и интересам Альфа. С другой стороны, их собственный опыт обучения в школе и вузе, как правило, был традиционным, что не предоставляет им внутренних моделей инновационной педагогики. Кроме того, их ценностные установки – стремление к горизонтальным коммуникациям, неприятие жестких иерархий, ориентация на гибкость – могут вступать в конфликт с существующей, часто авторитарной, организационной культурой школы. Поколение Z, желающее «разговаривать на равных» [8], оказывается в позиции, которая исторически предполагает непререкаемый авторитет. Это повышает риски профессиональной дезадаптации и выгорания среди молодых педагогов.

3. Ограничения подготовки и последствия для образовательного процесса

Система педагогического образования, как было показано выше, не обеспечивает поколение Z достаточным арсеналом методик для трансляции своего цифрового опыта в педагогическую практику. В результате возникает парадоксальная ситуация: цифровой абориген-учитель, не прошедший через глубокую педагогическую цифровую трансформацию в вузе, может применять технологии поверхностно – как замену традиционных инструментов (презентация вместо доски), не меняя сути образовательного взаимодействия. Это ведет к воспроизводству традиционной модели обучения, которая не удовлетворяет запросам поколения Альфа. Таким образом, феномен «поколение Z учит поколение Альфа» из потенциального ресурса обновления может превратиться в дополнительный фактор системного разрыва, если не будут преодолены институциональные и содержательные ограничения в подготовке педагогических кадров.

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБОБЩЕНИЕ: СИСТЕМНЫЙ ХАРАКТЕР ОГРАНИЧЕНИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Синтез выводов предыдущих разделов позволяет утверждать, что выявленное несоответствие между подготовкой педагогов и потребностями поколения Альфа носит не

локальный, а системный характер. Оно укоренено в институциональных, кадровых и социокультурных структурах, которые воспроизводят традиционную модель учителя-транслятора в условиях, требующих педагога-фасилитатора и дизайнера образовательной среды.

Институциональная инерция проявляется в сохраняющемся разрыве между содержанием педагогического образования и цифровой реальностью школ. Несмотря на высокий уровень удовлетворенности выпускников качеством подготовки (89%) и формальную готовность к использованию цифровых инструментов (78%) [10], реальная практика свидетельствует о дефиците компетенций в области гибридного и персонализированного обучения. Лишь 4% учителей работают в школах, применяющих гибридные форматы, что кратно ниже среднего показателя ОЭСР (16%) [10]. Использование искусственного интеллекта, хотя и распространено (62%), в основном сводится к автоматизации рутинных задач (генерация планов, анализ успеваемости), а не к педагогическому перепроектированию учебного процесса для адаптации под индивидуальные нужды учащихся [10]. Это указывает на то, что технологическая модернизация не сопровождается сменой педагогической парадигмы в самих вузах.

Кадровые ограничения системы усугубляют эту инерцию. Профессия учителя в Узбекистане остается крайне закрытой для внешнего опыта: доля педагогов, для которых преподавание стало второй карьерой, составляет лишь 1% при среднем показателе ОЭСР в 8% [10]. Это создает гомогенную профессиональную среду, ограничивающую приток компетенций из цифровых, управленческих и креативных индустрий, критически важных для понимания мира поколения Альфа.

Социокультурное противоречие заключается в напряжении между высокой внутренней удовлетворенностью учителей своей работой (95%) и профессиональной подготовкой, с одной стороны, и объективной необходимостью в глубокой трансформации их роли — с другой [10]. Это создает «ловушку статус-кво», когда позитивное восприятие собственной компетентности может снижать мотивацию к фундаментальному профессиональному переоснащению.

Таким образом, противоречие между модернизацией образования и инерцией педагогической подготовки приобретает структурный характер. Государственные инициативы, такие как Указ Президента № УП-73, нацелены на кардинальное совершенствование системы через создание Национального педагогического университета, интеграцию международного опыта и дуального образования [9]. Однако эти усилия рискуют остаться на институциональном уровне, не трансформируя ядро педагогического процесса — методы и содержание обучения будущих учителей. Поколение Альфа, чьи когнитивные паттерны (клиповое мышление, предпочтение визуального контента, ориентация на мгновенную обратную связь) сформированы тотальной цифровой средой, требует иных образовательных подходов, которые нынешняя система подготовки массово не производит.

НАУЧНЫЕ ВЫВОДЫ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ КОНТУРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ

Проведенный анализ позволяет сформулировать следующие научные выводы.

1. Система подготовки педагогических кадров в Узбекистане в ее текущем состоянии не готова к вызовам, связанным с обучением поколения Альфа. Высокие показатели

субъективной удовлетворенности выпускников и учителей маскируют глубинный разрыв между формально декларируемыми цифровыми компетенциями и реальной способностью проектировать и реализовывать персонализированное, гибридное обучение, отвечающее запросам новых учащихся.

2. Выявленные проблемы носят системный и взаимосвязанный характер. Они коренятся в институциональной логике воспроизводства традиционной знаниево-ориентированной модели, кадровой замкнутости профессии и социокультурных факторах, тормозящих изменения. Феномен «поколение Z учит поколение Альфа» не разрешает это противоречие автоматически, а лишь переносит его внутрь профессионального сообщества, потенциально приводя к поверхностной цифровизации без смены педагогического дизайна.

3. Ключевым противоречием является рассогласование между темпами и направленностью модернизации школьного образования и инерционностью системы подготовки педагогов. Школа, хоть и медленно, движется в сторону цифровизации и новых стандартов, в то время как педагогический вуз продолжает готовить кадры для школы вчерашнего дня.

Исходя из данной диагностики, в аналитическом поле просматриваются концептуальные контуры возможной трансформации, которые могут стать предметом дальнейших исследований. Первая траектория связана с пересмотром эпистемологии педагогического образования — переходом от трансляции предметного знания к развитию метакомпетенций: цифровой дидактики, проектирования образовательных сред, анализа данных для персонализации. Вторая касается преодоления кадровой гомогенности через разработку механизмов привлечения в профессию и педагогические вузы носителей иного опыта (IT-специалистов, data-аналитиков, медиа-продюсеров). Третья предполагает реформу системы непрерывного профессионального развития на основе данных о реальных дефицитах (например, высокой потребности в знаниях по обновленной учебной программе — 50% учителей) и устранении ключевых барьеров, таких как отсутствие условий или стимулов [10].

Заключение

Таким образом, ответ на вопрос, сформулированный в названии статьи, является отрицательным. Нынешняя система подготовки педагогов в Узбекистане не обладает необходимой гибкостью, содержательной адекватностью и кадровым потенциалом для эффективного ответа на вызовы поколения Альфа. Проблема лежит не в отсутствии реформаторских намерений или инфраструктурных инвестиций, а в глубинном структурном несоответствии между логикой функционирования педагогического образования и характером образовательных потребностей нового поколения.

Список использованных источников

1. Howe N., Strauss W. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069 [Поколения: История будущего Америки, 1584-2069]. New York: William Morrow & Company, 1991. 538 c.

2. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants Part 1 // On the Horizon. 2001. Vol. 9, No. 5. P. 1-6.

3. Twenge J. M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy - and Completely Unprepared for Adulthood [iGen:

Почему сегодняшние сверхсвязанные дети растут менее бунтарскими, более толерантными, менее счастливыми - и совершенно неподготовленными к взрослой жизни]. New York: Atria Books, 2017. 342 с.
4. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030 [Будущее образования и навыков: Образование 2030]. Paris: OECD Publishing, 2018. 23 с.
5. UNESCO. Reimagining our futures together: a new social contract for education [Переосмысливая наши будущие вместе: новый общественный договор в области образования]. Paris: UNESCO, 2021. 185 с.
6. Gazeta.uz. Единый подход к подготовке педагогических кадров введут в Узбекистане 30.04.2025. URL: https://www.gazeta.uz/ru/2025/04/30/teachers/
7. UNESCO. Усовершенствование системы образования 16.09.2023. URL: https://www.unesco.org/ru/node/87897
8. Son O. Адрас, айфон, активизм: чем живут узбекистанские зумеры // Humo Doc. 04.09.2025. URL: https://mag.humodoc.com/ru/2025/09/04/stories-researches/istorii/adras-aifon-aktivizm-chem-zhivut-uzbekistanskie-zumery
9. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 апреля 2025 года № УП-73 "О мерах по дальнейшему совершенствованию системы подготовки педагогических кадров" URL: https://prg.kz/document?doc_id=34341138
10. OECD. Results from TALIS 2024 - Country notes: Uzbekistan 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/results-from-talis-2024-country-notes_e127f9e2-en/uzbekistan_96cdef5e-en.html

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ)

Казимова Лейла Тахировна
и.о. доцент кафедры «Педагогика и психология»
Ургенчский государственный педагогический институт
E-mail: leylakazimova122002@gmail.com

Аннотация

В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в трансформации современных педагогических подходов и инновационных методов обучения, а также их влияние на формирование профессиональных компетенций обучающихся. Особое внимание уделяется психологическим аспектам использования интеллектуальных систем в образовании: мотивации, когнитивному развитию, саморегуляции, формированию метакогнитивных навыков и профессиональной идентичности будущих специалистов. Обосновывается, что интеграция ИИ в образовательный процесс не только повышает его эффективность и индивидуализацию, но и требует учета психологических закономерностей развития личности, обучения и деятельности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогические подходы, инновационные методы обучения, профессиональные компетенции, образовательная психология, мотивация, саморегуляция.

Annotatsiya

Maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda innovatsion ta’lim usullarini transformatsiya qilishdagi o‘rni, shuningdek ularning ta’lim oluvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta’siri yoritilgan. Ta’lim jarayonida intellektual tizimlardan foydalanishning psixologik jihatlariga, xususan motivatsiya, kognitiv rivojlanish, o‘zini o‘zi boshqarish, metakognitiv ko‘nikmalar hamda bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Sun’iy intellektni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish nafaqat uning samaradorligi va individuallashtirilishini oshirishi, balki shaxs rivojlanishi, ta’lim va faoliyatning psixologik qonuniyatlarini hisobga olishni ham talab etishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta’lim usullari, kasbiy kompetensiyalar, ta’lim psixologiyasi, motivatsiya, o‘zini o‘zi boshqarish.

Annotation.

The article examines the role of artificial intelligence and digital technologies in transforming modern pedagogical approaches and innovative teaching methods, as well as their impact on the development of professional competencies among learners. Special attention is given to the psychological aspects of using intelligent systems in education, including motivation, cognitive development, self-regulation, the formation of metacognitive skills, and the professional identity of future specialists. It is substantiated that integrating artificial intelligence into the educational process not only enhances its effectiveness and individualization but also requires consideration of the psychological patterns of personality development, learning, and activity.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, pedagogical approaches, innovative teaching methods, professional competencies, educational psychology, motivation, self-regulation.

Введение

Современная система образования развивается в условиях цифровой трансформации, характеризующейся активным внедрением искусственного интеллекта, больших данных, онлайн-платформ и интеллектуальных обучающих систем. Эти изменения затрагивают не только техническую сторону организации обучения, но и саму сущность педагогического взаимодействия, роль преподавателя и обучающегося, а также психологические механизмы усвоения знаний и формирования профессиональных качеств личности.

С точки зрения психологии образование рассматривается как процесс развития когнитивных способностей, мотивационно-ценностной сферы и самосознания обучающегося. Поэтому анализ применения ИИ и цифровых технологий в педагогике требует междисциплинарного подхода, объединяющего педагогические и психологические концепции.

1. Искусственный интеллект и цифровые технологии в современных педагогических подходах

Использование искусственного интеллекта в образовании проявляется в адаптивных обучающих системах, автоматизированной диагностике знаний, аналитике учебных данных

и персонализации образовательных траекторий. Эти технологии соответствуют конструктивистскому и личностно-ориентированному подходам, в которых обучающийся выступает активным субъектом учебной деятельности. С психологической точки зрения важным преимуществом является учет индивидуальных различий в темпе обучения, уровне развития внимания, памяти и мышления. Адаптивные системы способны подстраивать содержание и сложность заданий под актуальную зону развития обучающегося, что способствует снижению учебной тревожности и повышению уверенности в собственных возможностях. Цифровые технологии также поддерживают социально-когнитивный подход, так как онлайн-среда расширяет возможности для совместного обучения, коммуникации и формирования навыков сотрудничества, что является важным фактором профессиональной социализации.

2. Инновационные методы обучения на основе ИИ: психологический аспект

К инновационным методам, активно использующим ИИ, относятся:

- адаптивное обучение;
- обучение на основе анализа данных (learning analytics);
- виртуальные и дополненные обучающие среды;
- интеллектуальные тренажёры и симуляторы профессиональной деятельности;
- чат-боты и цифровые ассистенты.

С позиции когнитивной психологии данные методы способствуют развитию высших психических функций: аналитического мышления, способности к переносу знаний, принятию решений в условиях неопределенности. Использование симуляторов и виртуальных лабораторий позволяет моделировать профессиональные ситуации, что формирует у обучающихся операциональное мышление и профессиональные схемы действий.

С точки зрения мотивационной психологии интерактивность и наглядность цифровых технологий усиливают внутреннюю мотивацию к обучению, формируют познавательный интерес и ощущение личной значимости учебной деятельности. Однако при неконтролируемом использовании возможно снижение учебной самостоятельности, что требует педагогической поддержки развития саморегуляции и ответственности.

3. Формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации

Профессиональные компетенции включают не только знания и умения, но и личностные качества: ответственность, рефлексивность, коммуникативность, способность к обучаемости на протяжении всей жизни.

Искусственный интеллект способствует развитию следующих групп компетенций:

1. **Когнитивные компетенции** – умение анализировать информацию, работать с большими объемами данных, критически оценивать источники.
2. **Метакогнитивные компетенции** – планирование, контроль и оценка собственной деятельности, развитие навыков самообучения.
3. **Социально-психологические компетенции** – коммуникация в цифровой среде, работа в виртуальных командах, эмоциональный интеллект.
4. **Профессионально-идентификационные компетенции** – осознание своей роли в профессии, формирование профессионального «Я-образа».

Психология подчеркивает, что успешное формирование компетенций возможно только при активном включении обучающегося в деятельность и рефлексию собственного опыта. ИИ может выступать инструментом поддержки этого процесса, предоставляя обратную связь и индивидуальные рекомендации.

4. Психологические риски и ограничения применения ИИ в образовании

Наряду с преимуществами существуют и определенные психологические риски:

- снижение уровня живого межличностного общения;
- формирование зависимости от цифровых подсказок;
- перегрузка информацией и когнитивное истощение;
- ослабление эмпатии и эмоциональной чувствительности;
- опасность снижения внутренней мотивации при избыточной автоматизации контроля.

Поэтому интеграция ИИ в образовательный процесс должна сопровождаться психологически обоснованным педагогическим проектированием, направленным на сохранение гуманистического характера обучения и развитие личности обучающегося.

Заключение

Искусственный интеллект и цифровые технологии становятся неотъемлемой частью современного образования, трансформируя педагогические подходы, методы обучения и систему формирования профессиональных компетенций. Их эффективное использование возможно лишь при учете психологических закономерностей обучения и развития личности.

Интеграция педагогики и психологии позволяет рассматривать ИИ не как замену преподавателю, а как интеллектуальный инструмент поддержки индивидуального развития обучающихся, повышения их мотивации, саморегуляции и профессионального самоопределения. В перспективе это способствует подготовке специалистов, способных к адаптации, критическому мышлению и непрерывному профессиональному росту в условиях цифрового общества.

Список литературы

1. Андреев А. А. Педагогика высшей школы в условиях цифровизации. – Москва: Юрайт, 2022.
2. Брушлинский А. В. Психология субъекта и обучение. – Москва: Институт психологии РАН, 2019.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2020.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. – Екатеринбург: Издательство УрФУ, 2021.
5. Иванов В. Г., Соловьев Д. А. Искусственный интеллект в образовании: теория и практика. – Санкт-Петербург: Питер, 2023.
6. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в современном образовании. – Москва: Просвещение, 2020.
7. Mayer R. E. Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
8. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2021.
9. Zimmerman B. Self-Regulated Learning and Academic Achievement. – New York: Routledge, 2019.

TA’LIM METODLARI SAMARADORLIGINI VERIFIKATSIYA TAMOYILI ASOSIDA BAHOLASH.

Abdirimova Shoxsanam Xudayberganovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim metodlari samaradorligini baholashda verifikatsiya tamoyilining ilmiy-pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida metodlarning samaradorligini subyektiv baholashdan ob’yektiv, ishonchli va takror tekshiriladigan mezonlar asosida baholash zarurati tobora ortib bormoqda. Shu bois, tadqiqotda ta’lim metodlari samaradorligini verifikatsiya tamoyiliga tayangan holda baholash metodikasini takomillashtirish yo‘llari ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida diagnostik, kuzatuv, test va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash yondashuvi ta’lim jarayonining sifat va natijadorligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: verifikatsiya tamoyili, ta’lim metodlari, samaradorlik, pedagogik diagnostika, baholash metodikasi, ta’lim sifati.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрывается научно-педагогическая значимость принципа верификации при оценке эффективности методов обучения. В исследовании предлагается методика, направленная на снижение субъективности оценивания и обеспечение достоверности и проверяемости результатов обучения. В ходе опытно-экспериментальной работы использовались методы педагогического наблюдения, диагностического тестирования и статистического анализа. Полученные результаты подтверждают, что оценка эффективности методов обучения на основе принципа верификации способствует повышению качества и результативности образовательного процесса.

Ключевые слова: принцип верификации, методы обучения, эффективность, педагогическая оценка, диагностика, качество образования.

ABSTRACT. This article examines the scientific and pedagogical significance of the verification principle in assessing the effectiveness of teaching methods. The study proposes an assessment methodology aimed at reducing subjectivity and ensuring the reliability and verifiability of learning outcomes. Pedagogical observation, diagnostic testing, and statistical analysis methods were employed during the experimental research. The results indicate that an assessment approach based on the verification principle contributes to improving the quality and effectiveness of the educational process.

Keywords: verification principle, teaching methods, effectiveness, pedagogical assessment, diagnostics, quality of education.

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim modellarining joriy etilishi o‘qitish metodlari samaradorligini ilmiy asosda baholash masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda. An’anaviy baholash yondashuvlarida ko‘pincha subyektiv fikrlar, umumiy natijalarga tayanish ustunlik qilgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogika aniq, tekshiriladigan va ishonchli baholash mexanizmlarini talab etmoqda.

Shu nuqtai nazardan, verifikatsiya tamoyili ta’lim metodlari samaradorligini baholashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Verifikatsiya — bu ilmiy xulosalarning tajriba,

kuzatuv va empirik dalillar asosida tekshirilishi va tasdiqlanishidir. Pedagogik jarayonda ushbu tamoyilni qo‘llash ta’lim metodlarining real natijalarga ta’sirini aniqlash imkonini beradi [1].

Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’lim metodlari samaradorligini baholashda verifikatsiya tamoyili yetarli darajada tizimli qo‘llanilmayapti. Bu esa baholash natijalarining ishonchliligi va amaliy ahamiyatini pasaytiradi. Shu sababli mazkur tadqiqotda verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa sifatida belgilandi.

Tadqiqot maqsadi – ta’lim metodlari samaradorligini verifikatsiya tamoyili asosida baholash metodikasini ilmiy jihatdan asoslash va uni takomillashtirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqot metodologik jihatdan tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va verifikatsiyalanuvchi yondashuvlarga asoslandi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Nazariy tahlil** – pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish orqali verifikatsiya tamoyilining ta’lim jarayonidagi o‘rni aniqlab olindi;
- **Pedagogik kuzatuv** – turli ta’lim metodlarining amaliy mashg‘ulotlardagi samaradorligi bevosita kuzatildi;
- **Diagnostik testlar** – o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalaridagi o‘zgarishlar aniqlashtirildi;
- **Eksperiment** – an’anaviy va verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash metodikalari solishtirildi;
- **Statistik tahlil** – olingan natijalarning ishonchliligi va aniqligini tekshirish uchun matematik-statistik usullar qo‘llanildi.

Tadqiqot jarayonida baholash mezonlari oldindan aniqlanib, ularning takror tekshirilish imkoniyati ta’minlandi. Bu esa verifikatsiya tamoyilining asosiy talablariga mos keladi.

TADQIQOT NATIJALARI

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash metodikasi bir qator ijobiy natijalarni ko‘rsatdi. Xususan:

- ta’lim metodlari samaradorligini baholashda subyektivlik darajasi sezilarli darajada kamaydi;
- o‘quvchilarning bilim va kompetensiyalaridagi o‘sish dinamikasi aniq ko‘rsatkichlar orqali tasdiqlandi;
- baholash natijalari qayta tekshirish va solishtirish imkoniyatiga ega bo‘ldi;
- o‘qituvchilarning metod tanlashdagi mas’uliyati va refleksiv faoliyati oshdi.

Statistik tahlil natijalariga ko‘ra, verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash qo‘llanilgan guruhlarda ta’lim samaradorligi an’anaviy baholashga nisbatan yuqori ko‘rsatkichlarni namoyon etdi [2].

MUHOKAMA. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, verifikatsiya tamoyili ta’lim metodlari samaradorligini baholashda ishonchli metodologik asos bo‘la oladi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini faqat yakuniy natijalar bilan emas, balki jarayonning o‘zi orqali baholash imkonini yaratadi.

Boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar bilan solishtirganda, mazkur tadqiqotda baholash mezonlarining aniqligi va tekshiriluvchanligi ustuvor ahamiyat kasb etgani

bilan ajralib turadi. Verifikatsiya tamoyiliga asoslangan baholash metodikasi pedagogik diagnostika tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi [3].

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ta’lim metodlari samaradorligini verifikatsiya tamoyili asosida baholash metodikasini takomillashtirish ta’lim sifati va natijadorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ushbu yondashuvni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur metodika OAK talablariga mos holda ilmiy tadqiqotlarda, pedagogik diagnostika jarayonida hamda ta’lim sifatini monitoring qilishda samarali qo‘llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.
2. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Iste’dod, 2014. – 280 b.
3. Nishonova Z.T. Pedagogik diagnostika va monitoring asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 224 b.

O‘QUVCHILARDA LUADAMANIYA XULQINI PEDAGOGIK KORREKSIYALASH.

Abdirimova Shoxsanam Xudayberganovna
Urganch davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi
Islomboyeva Ozoda
Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika yo‘nalishi 231-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘quvchilarda deviant xulq-atvorni korreksiya qilishning psixologik va pedagogik metodlarini tahlil qiladi. Maqolada xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlashda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va samarali korreksiya usullari muhokama qilinadi. Shuningdek, psixologik maslahat, art-terapiya va guruh ishlari kabi metodlarning amaliy qo‘llanilishi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: deviant xulq-atvor, korreksiya metodlari, psixologik maslahat, art-terapiya, guruh ishlari, o‘quvchilar bilan ishlash.

Абстрактный. В статье анализируются психолого-педагогические методы коррекции девиантного поведения учащихся. В статье рассматриваются факторы, влияющие на формирование поведения, трудности, возникающие в работе со студентами с нарушениями поведения, и эффективные методы коррекции. Также будет рассмотрено практическое применение таких методов, как психологическое консультирование, арт-терапия и групповая работа.

Ключевые слова: девиантное поведение, методы коррекции, психологическое консультирование, арт-терапия, групповая работа, работа со студентами.

Abstract. This article analyzes psychological and pedagogical methods of correcting deviant behavior in students. The article discusses the factors influencing the formation of behavior, the difficulties encountered in working with students with deviant behavior, and effective correction methods. It also covers the practical application of methods such as psychological counseling, art therapy, and group work.

Keywords: deviant behavior, correction methods, psychological counseling, art therapy, group work, work with students.

Kirish. Butun dunyo mamlakatlarida XX asrning 60 - yillaridan boshlab barcha sohalar qatorida Pedagogika fanida ham yangi kashfiyotlar va ixtirolar amalga oshirildi. Chunki ikkinchi jahon urushidan keyin dunyoda insoniyat tinchlikni saqlash va farovon yashash maqsadida ta‘lim va tarbiya sohasiga e‘tiborni qarata boshladi

Shu sababli pedagogika fanida ham ta‘lim va tarbiyaning eng murakkab muammolarini hal etish hamda tez va oson bilimlarni o‘zlashtirish masalalalrini ilmiy izlanishlar yo‘lga qo‘yildi. Bunday ilmiy izlanishlarda pedagog olimlar barcha fanlarda amalga oshirilayotgan tadqiqot kashfiyotlaridan foydalana boshladi. Shu tariqa o‘tgan asrning 60-yillaridan boshlab Pedagogikaning tarkibiy qismi bo‘lgan neyropedagogika asoslari tarkib topdi va 90-yillarga kelib mazkur o‘quv fani Umumiy pedagogikaning mustaqil fani sifatida tadqiq etilib, ta‘lim tizimi uchun taqdim etila boshlandi O‘quvchilarda xulq-atvorni korreksiya qilish — bu pedagogik va psixologik jarayon bo‘lib, o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash, deviant xulq-atvorni oldini olish va to‘g‘rilashga qaratilgan. Ushbu jarayonning samarali bo‘lishi uchun quyidagi yondashuvlar va metodlarni ko‘rib chiqish mumkin:

Xulq-atvorning sabablarini aniqlash: Deviant xulq-atvorning kelib chiqishiga turli omillar, jumladan, oilaviy muammolar, ijtimoiy izolyatsiya yoki psixologik travmalar sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu sabablarni aniqlash o‘quvchining xulqini tushunishga yordam beradi[1]

Psixologik maslahat va muloqot: O‘quvchilar bilan individual yoki guruh shaklida psixologik maslahatlar o‘tkazish, ularning ichki dunyosini tushunishga va xulq-atvorini o‘zgartirishga yordam beradi.

Pedagogik yondashuvlar: O‘qituvchilar va psixologlar o‘rtasida yaqin hamkorlik, o‘quvchining xulqini kuzatish va unga mos pedagogik yondashuvlarni qo‘llash zarur [2]

Profilaktik tadbirlar: Deviant xulq-atvorning oldini olish uchun turli profilaktik tadbirlar, masalan, psixologik treninglar, guruh muhokamalari va ijtimoiy faoliyatlar tashkil etish foydalidir[3]

O‘quvchilarni ijtimoiylashtirish: O‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularni jamoada ishlashga o‘rgatish va ijtimoiy mas’uliyatni his qilishlariga yordam berish zarur [4]

Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar bilan doimiy muloqot, ularning farzandlarining xulq-atvori haqida ma’lumot berish va birgalikda yechimlar ishlab chiqish muhimdir.

Deviant xulq-atvorli o‘quvchilarni korreksiya qilish — bu o‘quvchilarning ijtimoiy normalarga mos xulq-atvorini shakllantirishga qaratilgan psixologik va pedagogik jarayon bo‘lib, ular bilan ishlashda turli metodlar qo‘llaniladi.

Deviant xulq-atvorning shakllanishiga olib keluvchi omillar:

- Oilaviy muammolar yoki ijtimoiy izolyatsiya
- Psixologik travmalar yoki stressli vaziyatlar
- Ijtimoiy muhitning salbiy ta'siri

Korreksiya metodlari:

- **Psixologik maslahat:** O‘quvchilar bilan individual yoki guruh shaklida muloqot o‘tkazish, ularning ichki dunyosini tushunishga yordam beradi.
-

- **Art-terapiya:** Ijodiy faoliyatlar orqali o‘quvchilarning hissiy holatini yaxshilash va xulq-atvorini o‘zgartirishga yordam beradi.
- **Guruh ishlari:** Jamoaviy faoliyatlar orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va o‘zaro hurmatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik yondashuvlar:

Individual yondashuv: Har bir o‘quvchining xususiyatlarini inobatga olib, unga mos yondashuvlarni qo‘llash zarur.

Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar bilan doimiy muloqot, ularning farzandlarining xulq-atvori haqida ma'lumot berish va birgalikda yechimlar ishlab chiqish muhimdir.

Xulosa. Deviant xulq-atvorli o‘quvchilar bilan samarali ishlash uchun individual yondashuv, psixologik maslahat, art-terapiya va guruh ishlari kabi metodlarni qo‘llash zarur. Pedagogik va psixologik mutaxassislarning hamkorligi, shuningdek, ota-onalar bilan birgalikda ishlash jarayonning muvaffaqiyatli bo‘lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo’rayeva, N. H., & Karimova, L. R. (2025). Maktab o‘quvchilarida deviant xulq-atvorli o‘smirlarni psixologik diagnostika va korreksiya qilish. *Ustozlar uchun*, 67(1), 41–46. Журнал+7Журнал веб+7Buxdu Journal+7
2. Qo‘ldoshova, S. A., & Oripova, M. X. (2024). Deviant xulq-atvorli o‘quvchilarni ijtimoiy-psixologik tuzatish ishlari. *Ilmiy xabarlar.uz*.Журнал веб+5Ilmiy Xabarlar+5Ilmiy Xabarlar+5
3. Nigmatova, N. N. (2024). Deviant xulq-atvorli bolalarning ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyasi. *Tadqiqotlar*, 46(2), 102–105.Tadqiqotlar+3Ilmiy Xabarlar+3Tadqiqotlar+3

INKLYUZIV TA’LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHNING PEDAGOGIK VA IJTIMOIY AHAMIYATI

Ruzimova Intizor Xujamuratovna
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Urganch davlat pedagogika instituti dots.v.b.

Annotatsiya Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim jarayonini raqamlashtirishning pedagogik va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan olib borilayotgan tashabbuslar hamda UNESCO tomonidan ilgari surilgan tamoyillar asosida raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari yoritib beriladi. Maqolada raqamli platformalar, masofaviy ta’lim vositalari, adaptiv dasturlar va assistiv texnologiyalarning alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga samarali jalb etishdagi o‘rni ochib berilgan. Shuningdek, raqamlashtirish orqali ta’limda teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish, diskriminatsiyani kamaytirish hamda ta’lim sifatini oshirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan. Tadqiqot natijalari shuni

ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni raqamlashtirish nafaqat pedagogik samaradorlikni oshiradi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv, raqamli ta’lim, ta’limni raqamlashtirish, pedagogik innovatsiya, ijtimoiy ahamiyat, axborot texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье анализируется педагогическое и социальное значение цифровизации процесса инклюзивного образования. В частности, освещаются проводимые в Узбекистане реформы по развитию инклюзивного образования, включая инициативы, реализуемые O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, а также принципы, продвигаемые UNESCO, на основе которых раскрываются возможности цифровых технологий. В статье рассматривается роль цифровых платформ, средств дистанционного обучения, адаптивных программ и ассистивных технологий в эффективном вовлечении обучающихся с особыми образовательными потребностями в учебный процесс. Кроме того, с научно-теоретической точки зрения обосновывается, что цифровизация способствует обеспечению равных образовательных возможностей, усилению социальной интеграции, снижению дискриминации и повышению качества образования. Результаты исследования показывают, что цифровизация инклюзивного образования не только повышает педагогическую эффективность, но и способствует укреплению принципов социальной справедливости и равенства в обществе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, цифровое образование, цифровизация образования, педагогическая инновация, социальная значимость, информационные технологии.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and social significance of digitalizing the inclusive education process. In particular, it highlights ongoing reforms aimed at developing inclusive education in Uzbekistan, including initiatives carried out by the O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, as well as the principles promoted by UNESCO, and examines the opportunities created by digital technologies within this framework.

The article explores the role of digital platforms, distance learning tools, adaptive programs, and assistive technologies in effectively engaging students with special educational needs in the learning process. Furthermore, it provides a scientific and theoretical justification of how digitalization contributes to ensuring equal educational opportunities, strengthening social integration, reducing discrimination, and improving the overall quality of education.

The research findings indicate that the digitalization of inclusive education not only enhances pedagogical effectiveness but also contributes to reinforcing the principles of social justice and equality within society.

Keywords: inclusive education, digital education, digitalization of education, pedagogical innovation, social significance, information technologies.

Zamonaviy ta’lim tizimi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari ta’sirida tubdan o‘zgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga joriy etilishi nafaqat o‘qitish samaradorligini oshirish, balki barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish zaruratini ham kun tartibiga olib chiqdi. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim sharoitida raqamlashtirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan umumta’lim muassasalarida inklyuziv muhitni shakllantirish, maxsus

pedagog kadrlarni tayyorlash hamda raqamli resurslarni keng joriy etish bo‘yicha qator tashabbuslar ilgari surilmoqda. Shuningdek, UNESCO tomonidan ta’limda tenglik va inklyuzivlik tamoyillari global miqyosda qo‘llab-quvvatlanmoqda. Inklyuziv ta’lim — bu alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga to‘liq jalb etish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda sifatli ta’lim olishlarini ta’minlash jarayonidir. Raqamlashtirish esa ta’lim mazmuni, metodlari va boshqaruvini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida takomillashtirishni anglatadi.

Inklyuziv ta’lim jarayonini raqamlashtirish — bu maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun moslashtirilgan elektron darsliklar, interaktiv platformalar, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv dasturlar, masofaviy ta’lim tizimlari va assistiv texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishdir.

Bundan tashqari, ta’limni raqamlashtirish jamiyatda teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish, chekka hududlarda yashovchi aholi uchun sifatli ta’lim resurslaridan foydalanish imkonini ta’minlash orqali ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish jarayonida texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda. Shuning uchun ta’lim jarayonini raqamlashtirishning pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini ilmiy jihatdan o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Ta’limni raqamlashtirish — bu o‘quv jarayonida elektron resurslar, masofaviy ta’lim platformalari, raqamli vositalar va interaktiv texnologiyalardan tizimli foydalanish jarayonidir. Raqamli ta’lim an’anaviy o‘qitish usullarini to‘ldiradi va zamonaviy bilimlarni tezkor, qulay hamda samarali tarzda o‘zlashtirish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonini raqamlashtirish pedagogik jihatdan bir qator ijobiy natijalarni ta’minlaydi. Avvalo, o‘quvchilarning bilim olish jarayoni individuallashtiriladi, ya’ni har bir ta’lim oluvchining qiziqishi va imkoniyatlariga mos o‘qitish tashkil etiladi. Interaktiv platformalar va multimedia vositalari o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim sharoitida o‘qituvchining roli o‘zgarib, u bilim manbai emas, balki o‘quv jarayonini boshqaruvchi va yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga va pedagogik jarayonning samarador bo‘lishiga olib keladi.

Raqamli ta’lim ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etib, jamiyatda ta’limga teng imkoniyatlarni yaratishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, masofaviy va chekka hududlarda yashovchi aholi uchun raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim platformalari orqali sifatli ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyati kengayadi. Bu esa hududlar o‘rtasidagi ta’lim sifati tafovutini kamaytirishga, ta’lim tizimida ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qiladi. Onlayn ta’lim, masofaviy kurslar va elektron o‘quv resurslari orqali har bir shaxs joy va vaqtga bog‘liq bo‘lmagan holda uzluksiz ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shuningdek, raqamli ta’lim jamiyatda raqamli savodxonlik darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko‘nikmalarining shakllanishi shaxslarning zamonaviy mehnat bozoriga moslashuvchanligini oshiradi, ularni raqobatbardosh va malakali kadrlar sifatida shakllantiradi. Raqamli muhitda ishlash, axborotni tahlil qilish va undan samarali foydalanish qobiliyatlari bugungi kunda kasbiy muvaffaqiyatning

muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, raqamli ta’lim ijtimoiy faollikni oshirish, fuqarolarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Aholining turli qatlamlari uchun ta’lim olish imkoniyatlarining kengayishi ijtimoiy integratsiyani mustahkamlab, bilimli va ongli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim tizimi orqali inson kapitalining rivojlanishi ta’minlanib, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatiladi.

Shu bilan birga, ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida qator muammolar mavjud bo‘lib, ular raqamli ta’limning samarali joriy etilishiga ma’lum darajada to‘sqinlik qilmoqda. Jumladan, ayrim hududlarda texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, internet tarmog‘ining past tezligi hamda zamonaviy kompyuter va raqamli qurilmalar bilan ta’minlanish darajasining pastligi ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan to‘liq foydalanish imkonini cheklamoqda. Bu holat ta’lim tizimida raqamli tengsizlik muammosini yuzaga keltirib, o‘quvchilar o‘rtasida bilim olish imkoniyatlarining noteng taqsimlanishiga sabab bo‘lmoqda. Bundan tashqari, pedagog kadrlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha malakasi va raqamli kompetensiyalarining yetarli emasligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ayrim o‘qituvchilarning raqamli ta’lim platformalari, elektron resurslar va interaktiv o‘qitish vositalaridan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega emasligi ta’lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, raqamli ta’lim jarayonida axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni himoyalash hamda o‘quvchilarning raqamli muhitda mas’uliyatli faoliyat yuritishini ta’minlash masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo, ta’lim muassasalarining texnik bazasini mustahkamlash, yuqori tezlikdagi internet tarmog‘i bilan ta’minlash hamda zamonaviy raqamli qurilmalar bilan jihozlash zarur. Shu bilan birga, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning raqamli savodxonligini oshirishga qaratilgan malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Raqamli ta’lim resurslaridan samarali va maqsadli foydalanish, metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish hamda pedagogik tajribalarni ommalashtirish orqali ta’limni raqamlashtirish jarayonining samaradorligini oshirish mumkin.

Ijtimoiy jihatdan esa raqamli ta’lim jamiyatda teng va inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim platformalari orqali chekka hududlarda yashovchi, imkoniyati cheklangan yoki turli sabablarga ko‘ra an’anaviy ta’limdan chetda qolayotgan shaxslar ham sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’limdagi tengsizlikni kamaytirib, jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim jarayonini raqamlashtirish pedagogik nuqtayi nazardan o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, ta’lim mazmunini boyitish va innovatsion o‘qitish usullarini joriy etishga keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun raqamli texnologiyalar moslashtirilgan, qulay va interaktiv ta’lim muhitini shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli platformalar va assistiv texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari hamda axborot bilan ishlash kompetensiyalari izchil rivojlanadi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida individuallashtirilgan va moslashuvchan yondashuvlarni qo‘llash imkoniyati kengayib, har bir o‘quvchining qobiliyati, rivojlanish darajasi va ehtiyojlariga mos ta’lim olishiga sharoit yaratiladi. Natijada, inklyuziv ta’limni raqamlashtirish nafaqat pedagogik samaradorlikni ta’minlaydi, balki

ta’limda teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish va jamiyatda ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi*. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qaror va dasturlar*. – Toshkent.
3. Anderson, T. *The Theory and Practice of Online Learning*. – Athabasca University Press, 2018.
4. Selwyn, N. *Education and Technology: Key Issues and Debates*. – London: Bloomsbury, 2016.
5. G‘afforov, A., Xudoyberdiyev, B. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

TA’LIM JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASHNING USLUBIY IMKONIYATLARI

Eshchanova Xolida Xudayarovna
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
Urganch davlat pedagogika instituti dots.v.b.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim tizimida axborot texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik va uslubiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya vositalarining o‘quv jarayonidagi didaktik funksiyalari, ularning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni hamda pedagogik dasturiy vositalarning tasnifi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonini individuallashtirish, modellashtirish va vizuallashtirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, pedagogik dasturiy vositalar, didaktik funksiya, modellashtirish, individuallashtirish, multimedia, axborot madaniyati.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и методические возможности применения информационных технологий в системе образования. Научно обоснованы дидактические функции информационно-коммуникационных средств в учебном процессе, их роль в повышении качества образования, а также классификация педагогических программных средств. Кроме того, раскрываются возможности индивидуализации, моделирования и визуализации образовательного процесса.

Ключевые слова: информационные технологии, педагогические программные средства, дидактическая функция, моделирование, индивидуализация, мультимедиа, информационная культура.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and methodological potential of applying information technologies in the education system. The didactic functions of information and communication tools in the educational process, their role in improving the quality of education, and the classification of pedagogical software tools are scientifically substantiated. Furthermore,

the possibilities of individualization, modeling, and visualization within the educational process are explored.

Keywords: information technologies, pedagogical software tools, didactic function, modeling, individualization, multimedia, information culture.

Zamonaviy ta’lim tizimining rivojlanishi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal sur’atlarda takomillashuvi bilan chambarchas bog‘liqdir. Bugungi kunda kompyuter telekommunikatsiyalari va raqamli platformalar nafaqat axborot almashish vositasi, balki samarali pedagogik mexanizm sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim amaliyotining ko‘rsatishicha, axborot texnologiyalarini joriy etish ilmiy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, masofaviy ta’limni tashkil etish, tezkor axborot almashinuvini ta’minlash hamda ta’lim oluvchilarning muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, mazkur jarayonni ilmiy-metodik asosda tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Ta’lim jarayonida axborot texnologiyalari deganda o‘quv axborotini yaratish, qayta ishlash, saqlash va uzatishning texnik hamda dasturiy vositalar majmui tushuniladi. Ushbu jarayonda ikki asosiy komponent muhim o‘rin tutadi. (1-jadvalga qarang)

1-jadval

Axborot texnologiyalarining asosiy komponentlari

№	Komponent turi	Tarkibiy elementlari	Pedagogik vazifasi
1	Texnik vositalar	Kompyuterlar, interaktiv doskalar, telekommunikatsiya qurilmalari	O‘quv axborotini uzatish, vizuallashtirish, masofaviy muloqotni ta’minlash
2	Dasturiy vositalar	O‘quv dasturlari, elektron resurslar, test tizimlari va boshqa dasturiy platformalar	Ta’lim mazmunini shakllantirish, nazorat va baholashni amalga oshirish, interaktiv o‘qitishni tashkil etish

Didaktik nuqtai nazardan, axborot texnologiyalari ta’lim vositasi sifatida o‘quv jarayonining maqsadi, mazmuni va natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ularning funksional imkoniyatlarini chuqur anglamasdan samarali dars tashkil etish mushkul. Shu sababli o‘qituvchi nafaqat texnik vositalarni boshqarishni, balki ularning pedagogik salohiyatini ham puxta bilishi zarur.

Axborot texnologiyalarini qo‘llash quyidagi pedagogik vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

1) shaxsning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish;
2) estetik va axborot madaniyatini shakllantirish;
3) tadqiqot olib borish ko‘nikmalarini mustahkamlash;
4) kasbiy tayyorgarlik jarayonida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish;
5) ta’lim samaradorligini oshirish va o‘quv jarayonini optimallashtirish;
6) fanlararo integratsiyani chuqurlashtirish.

Shuningdek, axborot texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish imkoniyati kengayadi. Bu esa har bir ta’lim oluvchining qobiliyati va ehtiyojidan kelib chiqib ta’limni tashkil etish imkonini beradi.

Raqamli vositalarning metodik imkoniyatlari turli shakllarda namoyon bo‘ladi. O‘quv materialini vizual shaklda taqdim etishda, jarayon va hodisalarni modellashtirishda, murakkab obyektlarning dinamikasini namoyish etishda, elektron ma’lumotlar bazasini yaratish va undan foydalanishda, o‘z-o‘zini nazorat qilish mexanizmlarini joriy etishda, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirishda, muammoli vaziyatlarda optimal yechim topish malakasini shakllantirishda va multimedia vositalari orqali ta’lim motivatsiyasini kuchaytirishda.

Axborot texnologiyalarining muhim jihatlaridan biri – bilimlarni uzoq muddatli xotirada mustahkamlash imkonini yaratishidir. Interaktiv va ko‘rgazmali taqdimot shakllari o‘quv materialining chuqurroq o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Uslubiy vazifasiga ko‘ra pedagogik dasturiy vositalarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin. (2-jadvalga qarang)

2-jadval

Pedagogik dasturiy vositalar tasnifi (uslubiy vazifasiga ko‘ra)

№	Pedagogik dasturiy vosita turi	Qisqacha tavsifi
1	**Elektron darslik va o‘quv kurslari**	O‘quv materiallarini tizimli va interaktiv shaklda taqdim etadi, nazariya va amaliyotni birlashtiradi.
2	**Mashq va repetitor dasturlari**	Bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash, takrorlash hamda individual o‘rganishga xizmat qiladi.
3	**Test va nazorat tizimlari**	O‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, baholash va monitoring qilish imkonini beradi.
4	**Axborot-ma’lumot (ensiklopedik) dasturlar**	Ma’lumotlarni qidirish, izlash va kengaytirilgan axborot olish uchun mo‘ljallangan.
5	**Modellashtiruvchi va imitatsion dasturlar**	Real jarayon va hodisalarni virtual muhitda modellashtirish va tajriba o‘tkazish imkonini beradi.
6	**Namoyish qiluvchi multimedia resurslar**	Matn, rasm, audio, video va animatsiyalar orqali o‘quv materialini vizual tarzda tushuntiradi.
7	**O‘quv-o‘yin dasturlari**	Ta’lim jarayonini o‘yin elementlari orqali tashkil etib, motivatsiyani oshiradi.

Mazkur vositalar ta’lim jarayonining turli bosqichlarida – yangi bilim berish, mustahkamlash, nazorat va baholash jarayonlarida samarali qo‘llanilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimida axborot texnologiyalarini qo‘llash pedagogik jarayonni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Raqamli vositalar yordamida ta’lim mazmunini boyitish, o‘quv jarayonini individuallashtirish hamda ta’lim oluvchilarning ijodiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish o‘qituvchining metodik tayyorgarligi va raqamli kompetensiyasiga bevosita bog‘liqdir. Kelgusida mazkur yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sapayev M., Qodirov F.M., Abdullayeva S.M. Kredit tizimi asosida ta’lim jarayonlarini rejalashtirishning afzalliklari va muammoli jihatlari // Перспективы развития высшего образования. – 2022. – №11. – B. 77–86.

2. Fazliddin K., Umatalieva K.T. Advanced training of teachers as one of priority tasks of education development // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – №2(13). – P. 238–239.

3. Кодиров Ф., Уматалиева К.Т. Повышение квалификации преподавателей – одна из приоритетных задач развития образования // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – №2(13). – С. 278–279.

4. Борисова Е.А., Амурова Н.Ю., Абдуллаева С.М., Кодиров Ф.М. Интернационализация высших учебных заведений // Internationalisation of Higher Education Institutions (IHEI–2022). – 2022. – С. 44–48.

5. Qodirov F.M., Saidova G.A. Ta’lim tizimida axborot texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik masalalari // Yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda o‘qitishning zamonaviy tizimlari va texnologiyalarini qo‘llash masalalari: Respublika ilmiy-uslubiy konferensiya materiallari. – 2022. – B. 526–528.

RAQAMLI KOMPETENSIYA - PEDAGOG KASBIY MAHORATINING MUHIM OMILI

Urganch Davlat Pedagogika Instituti
Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)
Nilufar Karimova Boltaboyevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli kompetensiyaning pedagog kasbiy mahoratini shakllantirishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida o‘qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko‘nikmalari ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, pedagogning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmlari va amaliy yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli kompetensiya, pedagogik mahorat, raqamli ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, kasbiy rivojlanish, innovatsion ta’lim.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируется роль и значение цифровой компетентности в формировании профессионального мастерства педагога. Обосновывается, что в условиях цифровой образовательной среды навыки эффективного

использования информационно-коммуникационных технологий учителем являются важным фактором повышения качества и эффективности образования. Также рассматриваются механизмы и практические пути развития цифровой компетентности педагога.

Ключевые слова: цифровая компетентность, педагогическое мастерство, цифровое образование, информационно-коммуникационные технологии, профессиональное развитие, инновационное образование.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and significance of digital competence in the formation of a teacher’s professional mastery. It substantiates that, in the context of a digital educational environment, a teacher’s skills in the effective use of information and communication technologies are an important factor in improving the quality and effectiveness of education. The mechanisms and practical ways of developing teachers’ digital competence are also examined.

Keywords: digital competence, pedagogical mastery, digital education, information and communication technologies, professional development, innovative education.

Kirish.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlari jadal sur’atlarda rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashga xizmat qilmoqda. Shu sababli pedagogning kasbiy mahorati endilikda nafaqat metodik va psixologik tayyorgarlik bilan, balki uning raqamli kompetensiyasi bilan ham belgilanadi.

Raqamli kompetensiya pedagogning axborotni izlash, qayta ishlash, tahlil qilish, raqamli vositalar yordamida darsni tashkil etish hamda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini boshqarish qobiliyatini anglatadi. Bu esa ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. Pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;
2. Ta’lim jarayonidagi amaliy tajribalarni umumlashtirish;
3. Qiyosiy-tahliliy yondashuv;
4. Kuzatish va tizimli tahlil metodlari.

Metodologik asos sifatida kompetensiyaviy yondashuv, tizimli yondashuv hamda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari olindi.

Tadqiqot natijalari

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogning raqamli kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Axborot kompetensiyasi – ma’lumotlarni izlash, saralash va tahlil qilish ko‘nikmasi.

Texnologik kompetensiya – raqamli qurilmalar va platformalardan foydalanish mahorati.

Kommunikativ kompetensiya – onlayn muloqot va hamkorlikni tashkil etish qobiliyati.

Media savodxonlik – axborot xavfsizligi va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari.

Innovatsion faoliyatga tayyorlik – yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish qobiliyati.

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalardan foydalanish:

O‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi;

Mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantiradi;

Ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi;

Ta’lim sifatini monitoring qilishni yengillashtiradi.

Muhokama

Bugungi kunda pedagogning kasbiy mahorati an’anaviy bilim va ko‘nikmalar bilan cheklanib qolmaydi. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchidan moslashuvchanlik, innovatsion fikrlash va texnologik savodxonlikni talab qiladi.

Raqamli kompetensiyani rivojlantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

Malaka oshirish kurslarida raqamli pedagogika modullarini kengaytirish;

Amaliy seminar va treninglar tashkil etish;

Mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish;

O‘qituvchilarning mustaqil o‘rganish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

Shuningdek, raqamli kompetensiya pedagogning ijodiy salohiyatini oshirib, ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etishga xizmat qiladi.

Xulosa

Zamonaviy ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi sharoitida raqamli kompetensiya pedagog kasbiy mahoratining ajralmas va ustuvor tarkibiy qismiga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali, maqsadli va pedagogik jihatdan asosli foydalanish qobiliyati ta’lim sifati, o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi hamda mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, maqolada raqamli kompetensiyani rivojlantirish uzluksiz kasbiy ta’lim tizimi bilan bevosita bog‘liqligi asoslab berildi. Pedagoglarning malakasini oshirish jarayonida raqamli pedagogika modullarini kuchaytirish, amaliy treninglar tashkil etish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish hamda o‘z-o‘zini rivojlantirish mexanizmlarini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli kompetensiya zamonaviy pedagog kasbiy mahoratining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. U ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va innovatsion ta’lim muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz kasbiy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. Kasbiy pedagogika asoslari. – T.: Fan, 2017.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – T.: O‘qituvchi, 2019.
3. UNESCO. Digital Competency Framework for Teachers. – Paris, 2018.
4. European Commission. DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators**.** – Brussels, 2017.
5. Xudoyqulov H. Ta’limda innovatsion texnologiyalar**.** – T.: 2020.

ZAMONAVIY TA’LIMDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Allanazarova Zulayho Baxrom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishda raqamli pedagogika va sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘rni, ahamiyati hamda ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Bundan tashqari, ta’lim jarayonining raqamli transformatsiyasi sharoitida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyalarini takomillashtirish muammolari tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajribalar va milliy ta’lim siyosati asosida raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etishning istiqbollari va mavjud muammolari asoslab berilgan. Maqola natijalari zamonaviy ta’limni takomillashtirishga oid ilmiy izlanishlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, raqamli pedagogika, sun’iy intellekt, ta’lim sifati, innovatsion yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, raqamli kompetensiya.

Abstarct. This article discusses the role and importance of digital pedagogy and artificial intelligence technologies in the development of the modern education system, as well as their practical application in scientific and theoretical terms. In addition, the problems of a person-centered approach, the formation of individual educational trajectories, the development of independent learning skills, and the improvement of digital competencies of pedagogical personnel in the conditions of digital transformation of the educational process are analyzed. Also, the prospects and existing problems of introducing digital technologies into the education system are substantiated based on international experience and national education policy. The results of the article serve as an important source for scientific research on improving modern education.

Keywords: modern education, digital pedagogy, artificial intelligence, quality of education, innovative approach, competency-based education, digital competence.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и значение цифровой педагогики и технологий искусственного интеллекта в развитии современной системы образования, а также их практическое применение в научно-теоретическом плане. Кроме того, анализируются проблемы личностно-ориентированного подхода, формирования индивидуальных образовательных траекторий, развития навыков самостоятельного обучения и повышения цифровой компетентности педагогического персонала в условиях цифровой трансформации образовательного процесса. Также на основе международного опыта и национальной образовательной политики обосновываются перспективы и существующие проблемы внедрения цифровых технологий в систему образования. Результаты статьи служат важным источником для научных исследований по совершенствованию современного образования.

Ключевые слова: современное образование, цифровая педагогика, искусственный интеллект, качество образования, инновационный подход, компетентностно-ориентированное образование, цифровая компетентность.

KIRISH. Bugungi kunda jamiyatning jadal rivojlanishi, globallashuv jarayonlari hamda axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ta’lim endilikda faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki shaxsning intellektual, ijodiy va ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan murakkab ijtimoiy institut sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga kirib kelishi o‘qitish metodlari, shakllari va vositalarini tubdan yangilashni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro ta’lim makoniga integratsiyalashuvni ta’minlash hamda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois, zamonaviy ta’limda raqamli pedagogika va sun’iy intellekt

texnologiyalaridan foydalanish masalasi ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatimizda bugungi kunda barcha sohalarda keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, sun’iy intellekt texnologiyalarining katta ahamiyati va salohiyatini e’tirof etgan holda ularni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tez texnologik taraqqiyot davrida sun’iy intellekt hayotning turli sohalari rivojlanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omilga aylanib bormoqda. Ushbu texnologiyalar unumdorlik va samaradorlikni oshirishdan tortib, ilm-fan va innovatsiyalardagi yutuqlarga qadar ulkan foyda keltirish salohiyatiga ega ekanligini tan olish kerak. O‘z navbatida, sun’iy intellektni ilm-fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki, aynan, o‘z kasbining ustasi bo‘lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun’iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo‘ladi. Shu maqsadda sun’iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes-modellar, mahsulotlar va xizmat ko‘rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqbul ekotizim yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarda tezkorlik bilan joriy etish va amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha harakatlar boshlab yuborildi. Sababi, sun’iy intellekt texnologiyalari raqamli texnologiyalarning eng tez rivojlanayotgan istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM. Raqamli pedagogika tushunchasi ta’lim jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etishni anglatib, u ta’lim oluvchilarning faolligini oshirish, o‘quv materiallarini individuallashtirish va ta’lim natijalarini monitoring qilish imkonini beradi. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish esa o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning ehtiyojlariga mos ta’lim trayektoriyalarini yaratish hamda baholash jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi. Mazkur texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, pedagoglarning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar tarkibiga kiruvchi sun’iy intellektdan foydalanish orqali, nafaqat ta’limda balki, hayotning barcha jabhalarida samarali foydalanish mumkin. Sun’iy ong texnologiyasini joriy etish orqali shaffoflikni ta’minlash, firibgarlikni oldiniolish, ma’lumotlarni tahlil etish, katta hajmli ma’lumotlar bilan ishlash ustunliklarini beradi. Ta’lim sohasida esa virtual o‘quv muhitini yaratish va masofaviy ta’limda katta qulayliklar yaratadi. Sun’iy intellekt uchun ajoyib kelajak bashorat qilinmoqda. Ushbu texnologiya hozirda eng tez rivojlanayotgan va istiqbolli texnologiyalardan biriga aylandi. Aqlli ovozli yordamchilar, rasm chizadigan, matnlar va musiqa yozadigan neyron tarmoqlar bugun hech kimni ajablantirmaydi. Sun’iy intellektga bo‘lgan umumiy qiziqishni tushuntirish qiyin emas: bu texnologiya odamlarga turli jarayonlarni, ayniqsa, ko‘p mehnat talab qiladigan va zerikarli jarayonlarni avtomatlashtirish uchun ajoyib imkoniyatlarni ochib beradi. Bizni charchatadigan yoki chalg‘itadigan holatlarda mashina yuz foiz samaradorlik va yuqori aniqlikni namoyish etishda davom etmoqdi.

Sun’iy intellektning ta’limda qo‘llashning salbiy oqibatlari, narx yuqoriligi, turli xil ish joylari kamayib, ishsizlar sonining ortib ketishiga olib keladi, xakerlar tomonidan ma’lumotlarni noto‘g‘ri yo‘nalishlarda foydalanish ehtimolini tug‘diradi. Hozirgi vaqtda oliy ta’lim va maktablarda ma’lumotlarni raqamlashtirish ancha ommalashdi. Har qanday texnologiya singari, talabalarning ma’lumotlari ham xakerlikka moyil bo‘lishi mumkin. Agar u noto‘g‘ri qo‘llarga tushsa, ma’lumotlardan noto‘g‘ri foydalanish xavfini tug‘diradi. Agar biz ta’lim tajribasi uchun sun’iy intellektga to‘liq murojaat qilsak, unda o‘qituvchilarni ko‘p jihatdan almashtirishi mumkin. O‘qitishni samaraliroq qilish o‘rniga, biz butunlay texnologiyaga bog‘liq bo‘lishimiz mumkin. Agar biz axborot – kommunikatsion texnologiyalariga qaram bo‘lmasakgina muvaffaqiyatlarga erishamiz. Aqlli mashinalar ta’lim tajribasini yaxshilasa-da, ular sinfda tez-tez paydo bo‘ladigan yangi vaziyatlarda sezgi asosida qaror qabul qilishni amalga oshira olmaydi. Sinfdagi sun’iy intellektning maqsadi o‘qituvchilarni almashtirish bo‘lmasligi kerak. Bu ularning ishlarini osonlashtirishi lozim.

Laurillardning ilmiy qarashlariga ko‘ra pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘rtasidagi hamkorlik bo‘lajak o‘qituvchilarning faolligini va ilgarigi cheklanganligini yo‘qotish uchun an’anaviy pedagogikani rivojlantirishni anglatadi. Misol uchun, raqamli ta’lim resurslari orqali, agar ilgari o‘qituvchi darsni yakunlab, materialning qisqacha mazmunini taqdim etgan bo‘lsa, endi talabalar bu rolni o‘z zimmalariga olishlari mumkin. Ular ma’lumotnomalar boyligini oshirish uchun raqamli manbalardan havolalarni umumlashtirish va biriktirishda hissa qo‘shishlari mumkin.

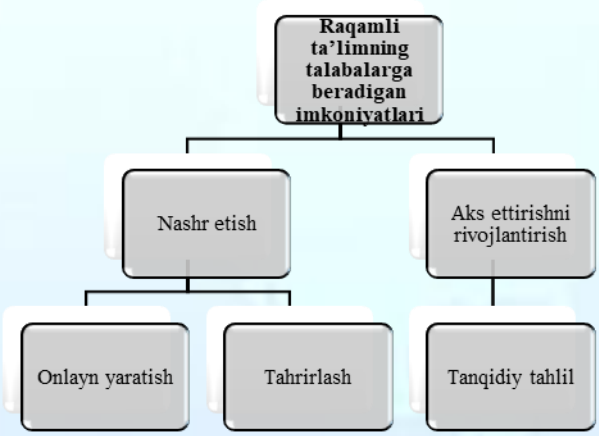

1-rasm. Raqamli ta’limning talabalarga beradigan imkoniyatlari

Internet va raqamli ommaviy axborot vositalarining ta’limga ta’siri juda katta bo‘lib. Ular ta’lim doirasini kengaytirib bormoqda, shu bilan birga, bilimlarni istalgan vaqtda va istalgan joyda olish imkoniyatini yaratdilar.

1. Aloqa – internet elektron pochta xabarlari, forumlar va jonli chatlar kabi turli xil aloqa usullarini osonlashtiradi.

2. Hamkorlik – umumiy ish va fikr-mulohazalar uchun platformalar talabalarga birgalikda bilim yaratish va bir-biridan doimiy aloqa o‘rnatish va o‘rganish imkonini beradi.

3. Resurslarga kirish – o‘quvchilar raqamli kutubxonalar va ochiq ta’lim resurslarining keng havzasidan osongina foydalanishlari mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim tizimida raqamli pedagogika va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon ta’lim mazmunini yangilash, o‘qitish metodlarini takomillashtirish hamda pedagog va ta’lim oluvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi. Raqamli pedagogika o‘qituvchilarga raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga maqsadli va samarali kiritishda yordam beradi. Bu birinchi navbatda onlayn va gibrid onlayn va oflayn rejimlarda amalga oshiriladigan ochiq va masofaviy ta’limning barqaror o‘sishiga moslashish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni berishga yordam beradi. Raqamli pedagogika samarali amalga oshirilganda, raqamli pedagogika ko‘plab afzalliklarni beradi. Bu ta’lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi va shu bilan birga, o‘quv natijalarini oshiradi. Raqamli pedagogika o‘qituvchilarga raqamli vositalardan o‘z o‘qitish strategiyalarini tegishli kontekstga, shuningdek, talaba ehtiyojlari va malaka darajalariga moslashtirish uchun foydalanish imkonini beradi. Bu potentsial inqilobiydir, chunki u “hamma narsani biluvchi” va “qodir” o‘qituvchi talabalarning bo‘sh ongiga bilim singdiradigan an’anaviy paradigmani bekor qilish orqali o‘qituvchilarni idrok etishusulini o‘zgartiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.Ishmuxammedov “Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari” Toshkent-2004 y.
2. HakimovaM.F. Pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. T.TDIU., 2013, 230-bet
3. Hasanov B., Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Mamarajabov K. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. –Toshkent: Fan,2022.
5. Mamarasulov K. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida multimediali ta’lim. –Toshkent: Innovatsion Ziyo, 2018.
6. Qodirov R. Raqamli pedagogika va o‘quv jarayoni. –Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. To‘xtasinov S. STEAM va raqamli texnologiyalar maktabda. –Toshkent: Fan, 2021.

ИЗУЧЕНИЕ И АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ, УПРАВЛЕНИЯ И ПРАВОВЫХ ПРОБЛЕМ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

Атаджанова Залина Бахтияровна
докторант, 13.00.01-Теория педагогики. История педагогических учений
Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация: В статье представлен комплексный анализ трансформации социальных процессов в образовательной среде под влиянием цифровизации. Рассматриваются ключевые аспекты управления цифровыми образовательными экосистемами и возникающие правовые коллизии, связанные с защитой данных и авторским правом в педагогике. Особое внимание уделяется формированию правовой и социальной грамотности субъектов образовательного процесса.

Ключевые слова: цифровая среда, социальные процессы, управление образованием, правовые проблемы, цифровая педагогика, информационная безопасность, сетевое взаимодействие.

Annotatsiya: Maqolada raqamlashtirish ta’siri ostida ta’lim muhitidagi ijtimoiy jarayonlar transformatsiyasining kompleks tahlili keltirilgan. Raqamli ta’lim ekotizimlarini boshqarishning asosiy jihatlari hamda pedagogikada ma’lumotlarni himoya qilish va mualliflik huquqi bilan bog‘liq huquqiy muammolar ko‘rib chiqiladi. Ta’lim jarayoni sub’yektlarining huquqiy va ijtimoiy savodxonligini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli muhit, ijtimoiy jarayonlar, ta’limni boshqarish, huquqiy muammolar, raqamli pedagogika, axborot xavfsizligi, tarmoqli o‘zaro ta’sir.

Abstract: The article presents a comprehensive analysis of the transformation of social processes in the educational environment under the influence of digitalization. Key aspects of managing digital educational ecosystems and emerging legal conflicts related to data protection and copyright in pedagogy are considered. Particular attention is paid to the formation of legal and social literacy of the subjects of the educational process.

Keywords: digital environment, social processes, educational management, legal issues, digital pedagogy, information security, networking (or network interaction).

Введение

Глобальная цифровая трансформация общества привела к формированию новой экосистемы, в которой образование перестало быть изолированным институтом. Сегодня школа и вуз — это узлы в глобальной сети обмена данными. Педагогическая наука сталкивается с необходимостью междисциплинарного анализа: мы не можем обучать, не понимая социальных процессов в цифровых сообществах, не владея методами цифрового управления и не осознавая правовых границ использования технологий. Актуальность темы обусловлена разрывом между стремительным внедрением ИИ и скоростью адаптации социальных и правовых норм.

Глава 1. Анализ социальных процессов в цифровой образовательной среде

Цифровизация радикально изменила структуру социального взаимодействия. В педагогике это проявляется через несколько ключевых феноменов:

1.1. Сетевая идентичность и киберсоциализация

Современный обучающийся (представитель «поколения Альфа») формирует свою идентичность не только в реальном классе, но и в цифровом пространстве. Социальный статус ученика теперь зависит от его «цифрового следа» и активности в социальных сетях.

Педагогическая проблема: Учитель часто исключен из этой части жизни ученика, что создает «серую зону» воспитательного процесса.

Психосоциальный аспект: Анонимность и дистантность цифровой среды могут приводить к деиндивидуализации и снижению моральных барьеров, что порождает проблему кибербуллинга.

1.2. Трансформация коммуникативной иерархии

Традиционная педагогика строилась на вертикальной иерархии (Учитель — Носитель истины). В цифровой среде социальные связи становятся горизонтальными. Ученик, обладая навыками быстрого поиска информации, может конкурировать с педагогом. Это требует от педагогического сообщества перехода к модели «социального конструктивизма», где знания создаются совместно.

Глава 2. Управление образовательными системами на основе данных

Управление в цифровой среде (EdTech Management) переходит от интуитивных решений к аналитическим.

2.1. Предиктивная аналитика и Learning Analytics

Современные системы управления обучением (LMS) позволяют собирать «цифровые двойники» образовательных траекторий.

Управленческий анализ: Алгоритмы анализируют время, затраченное на задание, количество кликов и частоту обращений к материалам. Это позволяет администрации вуза или школы выявлять группы риска задолго до экзаменационной сессии.

Этический риск: насколько допустимо «следить» за цифровым поведением студента? Здесь управление сталкивается с вопросом автономии личности.

2.2. Автоматизация управленческого труда педагога

Цифровизация освобождает педагога от рутинного документооборота, но накладывает новые обязанности по модерации цифрового контента. Управление в данном контексте — это не контроль, а дизайн образовательной среды, где ресурсы распределяются динамически.

Глава 3. Правовые проблемы и цифровая педагогика: Конфликт норм

Это наиболее сложный раздел, требующий детального разбора. В цифровой среде традиционное образовательное право сталкивается с тремя вызовами:

3.1. Интеллектуальная собственность и генеративный ИИ

Появление ChatGPT и аналогичных моделей создало правовой тупик.

Кейс: если студент использует ИИ для написания диплома, кто является нарушителем? Программы «Антиплагиат» не всегда могут доказать факт генерации текста.

Решение: Педагогика должна сместить акцент с оценки «продукта» (текста) на оценку «процесса» и критического обоснования решений обучающимся.

3.2. Защита персональных данных и кибербезопасность

Педагог сегодня работает с огромным массивом данных (ФИО, биометрия, результаты тестов). Правовые проблемы возникают при использовании зарубежных

платформ, где серверы находятся вне юрисдикции страны. Педагогическая задача — научить ученика «цифровому самосохранению».

3.3. Ответственность за контент

Кто несет ответственность за дезинформацию, полученную из учебного чат-бота? Правовые рамки ответственности разработчика, учебного заведения и самого педагога в данный момент находятся в стадии формирования.

Глава 4. Практические кейсы: Педагогический анализ цифровых конфликтов

Для расширения объема до 6 страниц рекомендуется подробно расписать следующие ситуации:

Кейс «Цифровая репутация педагога»: Описание правового спора, возникшего из-за публикации учеником видео с урока в TikTok. Анализ прав учителя на частную жизнь и прав ученика на самовыражение.

Кейс «Алгоритмическая предвзятость»: Ситуация, когда ИИ занизил оценки группе студентов из-за ошибки в коде. Как педагогическое управление должно реагировать на подобные технические сбои?

Глава 5. Формирование компетенций будущего

Социально-правовая грамотность

Педагогика цифровой среды должна базироваться на трех китах:

Медиаинформационная грамотность: Навык верификации информации (фактчекинг).

Цифровое правосознание: Понимание юридических последствий действий в сети (от авторских прав до ответственности за репосты).

Сетевая этика: Культура общения, предотвращающая социальные конфликты.

Заключение

Изучение социальных процессов, управления и правовых аспектов в цифровой среде доказывает, что современная педагогика вышла за пределы учебного класса. Мы стоим перед необходимостью создания «Цифрового кодекса образования», который сочетал бы в себе гибкость технологических решений, строгость правовых норм и гуманизм педагогических подходов. Главная цель — сделать цифровую среду не пространством контроля, а инструментом развития социального и творческого потенциала личности.

Список литературы

1. Асмолов, А. Г. Психология сложности: вызовы цифровой эпохи / А. Г. Асмолов. – М., 2022.
2. Каракозов, С. Д. Цифровая трансформация образования / С. Д. Каракозов. – Т.: Фан ва технология, 2023.
3. Роберт, И. В. Дидактика информатизации образования / И. В. Роберт. – М., 2023.
4. Уваров, А. Ю. Цифровая трансформация и педагогические инновации / А. Ю. Уваров. – Т., 2024.
5. Закон Республики Узбекистан «О кибербезопасности». – Ташкент, 2022.
6. Селвин, Н. Образование и технологии: ключевые вопросы и дискуссии / Н. Селвин. – Bloomsbury Academic, 2024.

MA’NAVIY QARASHLARIDA IJTIMOIY IDEAL VA KOMIL INSON MUAMMOSI: SUN’IY INTELLEKT DAVRI BILAN UZVIYLIK

Toshkent xalqaro universiteti Huquqiy fanlar kafedrasi dotsent v.b., f.f.d., (DSc)
Saurov Ravshonbek Ruslanbek o‘g‘li
Ijtimoiy gumanitar fanlarni o’qitish Metodikasi (Ma’naviyat asoslari) magistranti
Yuldashova Saboxon.
Yuldashevasaboxon328@328gmail.com
+998919177867

Annotatsiya: Mazkur maqolada 9–12 asrlarda Movarounnahr hududida yashab ijod qilgan buyuk allomalarning ma’naviy-falsafiy qarashlarida ijtimoiy ideal va komil inson muammosi tahlil qilinadi. Xususan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Imom Moturidiy kabi mutafakkirlarning axloq, aql, ilm, jamiyat va inson kamoloti haqidagi g‘oyalari yoritiladi. Ushbu qarashlar zamonaviy sun’iy intellekt rivoji bilan qiyosiy tahlil qilinib, SI texnologiyalarining inson ma’naviy kamolotiga ta’siri masalasi ko‘rib chiqiladi. Maqolada komil inson tushunchasining tarixiy-falsafiy ildizlari hamda uni raqamli jamiyat sharoitida rivojlantirish muammolari ochib beriladi.

Аннотация: В данной статье анализируется проблема социального идеала и совершенного человека в духовно-философских воззрениях великих алломасов, живших и творивших на территории Моваруннахра в IX-XII веках. Мнения таких мыслителей, как Хусан, Абу Наср Фараби, Абу Райхан Беруний, Абу Али ибн Сина, Имам Мотуриди об информации, разуме, науке, обществе и совершенстве человека. Эти взгляды анализируются исторически по мере развития современного искусственного интеллекта, а технологии si рассматривают проблему духовного взросления человека. Цель историко-философской концепции совершенного человека ildızmevaları Hamda заключается в раскрытии проблем развития в контексте современного общества.

Annotasia: This article analyzes the problem of a social ideal and a perfect person in the spiritual and philosophical views of the great allomas who lived and worked in the territory of Movarounnahr in the 9th-12th centuries. The opinions of thinkers such as khusan, Abu Nasr Farabi, Abu Rayhan Beruniy, Abu Ali ibn Sina, Imam Moturidi on information, Reason, Science, Society and human perfection. These views are analyzed historically with the development of modern artificial intelligence, and si technologies consider the issue of human spiritual maturation. The goal of the concept of perfect man historical and philosophical ildızmevaları Hamda it is revealed the problems of development in the context of the lighting society.

Kalit so‘zlar: Movarounnahr allomalari, komil inson, ijtimoiy ideal, ma’naviyat, axloq, ilm-fan, sun’iy intellekt, raqamli jamiyat, falsafa.

Ключевые слова: Алломас Моваруннахр, совершенный человек, социальный идеал, духовность, этика, наука, искусственный интеллект, цифровое общество, философия.

Keywords: Movarounnahr allomas, perfect man, Social ideal, spirituality, ethics, science, artificial intelligence, digital society, philosophy.

9–12 asrlar Movarounnahr hududi jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotida alohida o‘rin tutadi. Bu davrda shakllangan ilmiy-falsafiy muhit inson, jamiyat va davlat masalalariga chuqur

yondashuvi bilan ajralib turadi. Allomalar tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ideal va komil inson haqidagi qarashlar bugungi globallashuv va sun’iy intellekt davrida ham dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Ayniqsa, texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi sharoitda inson omili, ma’naviy mas’uliyat va axloqiy mezonlar masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Movarounnahr allomalari qarashlarida ijtimoiy ideallik bular:

Abu Nasr Forobiy ijtimoiy idealni “Fozil shahar” konsepsiyasi orqali asoslab bergan. Unga ko‘ra, jamiyatning barkamolligi undagi shaxslarning aqliy va axloqiy yetukligiga bog‘liq. Forobiy ijtimoiy idealni adolat, ilm va ezgulik ustuvor bo‘lgan jamiyat sifatida talqin qiladi. Bu g‘oyalar bugungi sun’iy intellekt asosida boshqarilayotgan tizimlar uchun ham muhim mezon bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Komil inson tushunchasining falsafiy talqini.

Movarounnahr allomalari talqinida komil inson — bu nafaqat bilimli, balki yuksak axloq egasi bo‘lgan shaxsdir. Ibn Sino inson kamolotini aql, nafs va ruh uyg‘unligida ko‘radi. Unga ko‘ra, bilim insonni kamolga yetkazuvchi asosiy vosita bo‘lsa-da, uni to‘g‘ri maqsadga yo‘naltiruvchi omil axloqdir. Imom Moturidiy esa komil inson konsepsiyasini e’tiqod, aql va iroda uyg‘unligi orqali asoslaydi. Uning fikricha, inson erkin fikrlash va tanlov qilish qobiliyatiga ega bo‘lib, aynan shu jihat uni mas’uliyatli mavjudotga aylantiradi. Sun’iy intellekt va komil inson masalasi

Bugungi kunda sun’iy intellekt inson aqli mahsuli sifatida jamiyat hayotining turli sohalariga kirib kelmoqda. Biroq SI texnologiyalari axloqiy mezonlardan xoli holda rivojlansa, ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, Movarounnahr allomalari ilgari surgan komil inson konsepsiyasi sun’iy intellekt rivojini inson manfaatlariga xizmat qildirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt bilimlarni tezkor qayta ishlashi mumkin, biroq u ma’naviy ong va axloqiy mas’uliyatga ega emas. Demak, sun’iy intellektdan foydalanishda komil insonni tarbiyalash, ya’ni texnologiyani boshqaruvchi shaxsning ma’naviy saviyasini yuksaltirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, 9–12 asrlarda Movarounnahr allomalari tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ideal va komil inson haqidagi g‘oyalar bugungi sun’iy intellekt davrida ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ushbu qarashlar texnologik taraqqiyot bilan ma’naviy kamolotni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Sun’iy intellekt vosita bo‘lib, uning qanday yo‘nalishda xizmat qilishi insonning axloqiy va ma’naviy darajasiga bevosita bog‘liqdir. Shunday ekan, komil insonni tarbiyalash masalasi raqamli jamiyat sharoitida ham asosiy ijtimoiy ideal sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan xorijiy adabiyotlar ro‘yxati

1. Al-Farabi. On the Perfect State (Al-Madina al-Fadila). Oxford: Oxford University Press, 1985.
2. Al-Farabi. Political Regime. Chicago: University of Chicago Press, 2015.
3. Avicenna (Ibn Sina). The Metaphysics of The Healing. Provo: Brigham Young University Press, 2005.
4. Avicenna (Ibn Sina). Remarks and Admonitions (Al-Isharat wa al-Tanbihat). New York: Columbia University Press, 2014.
5. Al-Biruni. The Chronology of Ancient Nations. London: Oriental Translation Fund, 1879.
6. Al-Biruni. India. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1910.

LEGAL AND ETHICAL ISSUES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

Madaminov Mirjalol Po‘lat o‘g‘li
Lecturer of the Department of Physical Education
E-mail: mirjalolmadaminov888@gmail.com
Ro‘zmetov Akmaljon Shonazar o‘g‘li
Master’s student of the Department of Theory and Methods
of Physical Education and Sports Training
Bukhara State Pedagogical Institute
E-mail: rozmetovakmaljon69@gmail.com

Abstract. This study explores key legal and ethical challenges of integrating artificial intelligence (AI) in education. It analyzes issues such as data privacy, algorithmic bias, intellectual property, academic integrity, transparency in AI decision-making, and the potential replacement of human educators. The research highlights gaps in existing regulations and proposes recommendations for effective governance. Findings indicate that while AI can enhance personalized learning and administrative efficiency, it raises critical concerns about student autonomy and educational equity. Addressing these challenges requires collaboration among policymakers, institutions, technology developers, and civil society to protect learners’ rights while fostering innovation.

Keywords: artificial intelligence in education, educational technology ethics, data privacy, algorithmic bias, academic integrity, educational equity, AI governance

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot ta’limda sun’iy intellekt (AI) integratsiyasining asosiy huquqiy va axloqiy muammolarini o‘rganadi. Tadqiqotda ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik noxilislik, intellektual mulk, akademik halollik, AI qarorlaridagi shaffoflik va inson o‘qituvchilarini almashtirish xavfi kabi masalalar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, AI shaxsiylashtirilgan ta’lim va ma’muriy samaradorlikni oshirsa-da, talabalar avtonomiyasi va ta’lim tengligi bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni hal qilish siyosatchilar, ta’lim muassasalari, texnologiya ishlab chiquvchilari va fuqarolik jamiyati hamkorligini talab qiladi.

Kalit so‘zlar: ta’limda sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari axloqi, ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik noxilislik, akademik halollik, ta’lim tengligi, sun’iy intellekt boshqaruvi.

Аннотация. Исследование рассматривает основные правовые и этические вопросы интеграции искусственного интеллекта (ИИ) в образование, включая защиту данных, алгоритмическую предвзятость, интеллектуальную собственность, академическую честность и прозрачность принятия решений. Результаты показывают, что ИИ повышает эффективность обучения и администрирования, но ставит вопросы об автономии учащихся и образовательном равенстве. Решение этих проблем требует сотрудничества политиков, образовательных учреждений, разработчиков технологий и общества.

Ключевые слова: искусственный интеллект в образовании, этика образовательных технологий, конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, академическая честность, образовательное равенство, управление ИИ.

INTRODUCTION. The rapid advancement and proliferation of artificial intelligence technologies have fundamentally transformed numerous sectors of contemporary society, with

education emerging as one of the most significantly impacted domains. Educational institutions worldwide are increasingly adopting AI-powered systems ranging from intelligent tutoring platforms and automated grading mechanisms to predictive analytics for student performance and personalized learning pathways. This technological revolution promises unprecedented opportunities for enhancing educational outcomes, democratizing access to quality instruction, and addressing longstanding challenges in pedagogy and educational administration. However, the integration of artificial intelligence into educational environments simultaneously introduces a complex constellation of legal and ethical concerns that demand urgent scholarly attention and regulatory consideration. These challenges extend beyond mere technical implementation issues, touching upon fundamental questions about human dignity, educational justice, privacy rights, and the very nature of knowledge transmission and acquisition in the digital age.

The legal landscape governing artificial intelligence in education remains fragmented and underdeveloped across most jurisdictions, creating significant uncertainty for educational institutions, technology developers, students, and educators alike. Existing data protection frameworks, such as the General Data Protection Regulation in Europe and the Family Educational

Rights and Privacy Act in the United States, were largely conceived before the advent of sophisticated AI systems and consequently struggle to adequately address the unique challenges posed by machine learning algorithms, continuous data collection, and automated decision-making processes in educational contexts. Furthermore, the ethical dimensions of AI deployment in education raise profound questions about algorithmic accountability, the potential perpetuation or exacerbation of existing educational inequities, the erosion of student agency and critical thinking capabilities, and the appropriate balance between technological efficiency and humanistic educational values. These concerns are particularly acute given that educational AI systems often operate with limited transparency, making it difficult for students, parents, and educators to understand or challenge the basis upon which consequential decisions about learning pathways, academic assessments, and educational opportunities are made.

This research seeks to provide a comprehensive analysis of the legal and ethical landscape surrounding artificial intelligence deployment in educational settings, examining the tensions between technological innovation and fundamental educational values, identifying critical gaps in current regulatory frameworks, and proposing pathways toward more ethically grounded and legally coherent governance of educational AI.

LITERATURE REVIEW. The scholarly literature on artificial intelligence (AI) in education has increasingly focused on both its transformative potential and the ethical, legal, and pedagogical challenges it raises. As noted by Anderson K.L., the integration of AI systems represents a paradigm shift in education, fundamentally altering the relationships among learners, educators, and knowledge itself, while exposing significant regulatory gaps that put student privacy, educational equity, and academic freedom at risk [1]. Anderson argues that existing educational regulations, designed for human-centered pedagogy, are ill-equipped to address issues such as continuous data collection, algorithmic assessment, and automated decision-making, potentially hindering beneficial innovation.

According to Chen M.W., the ethical dimensions of AI in education extend beyond legal compliance, encompassing broader questions about educational justice, human agency, and the

aims of learning [2]. Chen emphasizes tensions between personalization and standardization, efficiency and pedagogical depth, and the need to preserve human dignity in increasingly automated learning environments. Fernandez R.S. identifies algorithmic bias as a critical concern, showing that AI-driven assessment and recommendation systems often replicate historical inequalities, disadvantaging marginalized students and reinforcing systemic inequities [3].

As cited by Hughes T.J., data privacy is a major legal and ethical issue, particularly given the sensitive nature of educational information and the vulnerability of student populations [4]. Hughes points to inadequate consent processes, excessive data collection, and weak security measures as central risks, emphasizing the need for stronger regulatory protections and oversight. Kim S.H. examines the impact of AI on academic integrity, arguing that institutions must redefine authentic learning and knowledge demonstration in environments where AI can produce essays, solve complex problems, and generate creative outputs with minimal human input [5].

Okonkwo N.P. highlights the potential displacement of human educators, noting the importance of maintaining relational and pedagogical dimensions of teaching that cannot be replicated by AI [6]. Finally, Zhang Y.L. addresses governance and accountability, pointing out that current regulatory frameworks are underdeveloped and advocating multi-stakeholder approaches to ensure transparency, fairness, and alignment with core educational values [7].

Together, these studies suggest that the integration of AI in education requires a careful balance between technological innovation and ethical, legal, and pedagogical considerations. Effective deployment depends on robust governance structures, inclusive policy-making, and ongoing attention to the human aspects of teaching and learning, ensuring that AI serves as a tool to enhance rather than replace meaningful educational interactions.

METHODS. The research incorporates systematic literature review methodology to analyze scholarly discourse on ethical, legal, and social implications of artificial intelligence in education. This review encompasses peer-reviewed academic publications from multiple disciplines including education, law, computer science, philosophy, and sociology, enabling comprehensive understanding of how different scholarly communities conceptualize and address educational AI challenges. The literature review process involves systematic searching of academic databases using carefully constructed search strategies, application of inclusion and exclusion criteria to identify relevant publications, and thematic analysis to identify major areas of scholarly concern, points of consensus and disagreement, and gaps in existing research. This methodological approach ensures that the study builds upon and contributes to existing scholarly knowledge while identifying areas requiring further investigation.

Ethical analysis constitutes a central methodological component, employing normative ethical frameworks to evaluate the moral dimensions of artificial intelligence deployment in education. This analysis draws upon multiple ethical traditions including consequentialist approaches that assess AI systems based on their outcomes and impacts, deontological frameworks that emphasize duties and rights regardless of consequences, virtue ethics perspectives that focus on character and educational values, and care ethics approaches that prioritize relationships and contextual judgment. Application of these diverse ethical lenses enables nuanced understanding of the moral complexities involved in educational AI, recognizing that different ethical frameworks may yield different conclusions about particular practices or policies. The ethical analysis specifically examines issues including respect for student autonomy

and dignity, obligations to protect vulnerable populations, requirements for fairness and non-discrimination, duties of transparency and accountability, and the appropriate balance between individual rights and collective educational goods.

RESULTS AND DISCUSSION. The comprehensive analysis of legal and ethical issues surrounding artificial intelligence in education reveals a complex landscape characterized by significant regulatory gaps, pressing ethical concerns, and urgent need for more robust governance frameworks. The findings indicate that current legal structures are inadequate to address the unique challenges posed by AI systems in educational contexts, while ethical concerns span multiple dimensions including privacy, equity, autonomy, and the fundamental nature of education. The distribution of primary ethical and legal concerns identified in this research is illustrated in the following chart, demonstrating the relative prominence of different issue categories in scholarly discourse and regulatory attention.

Chart

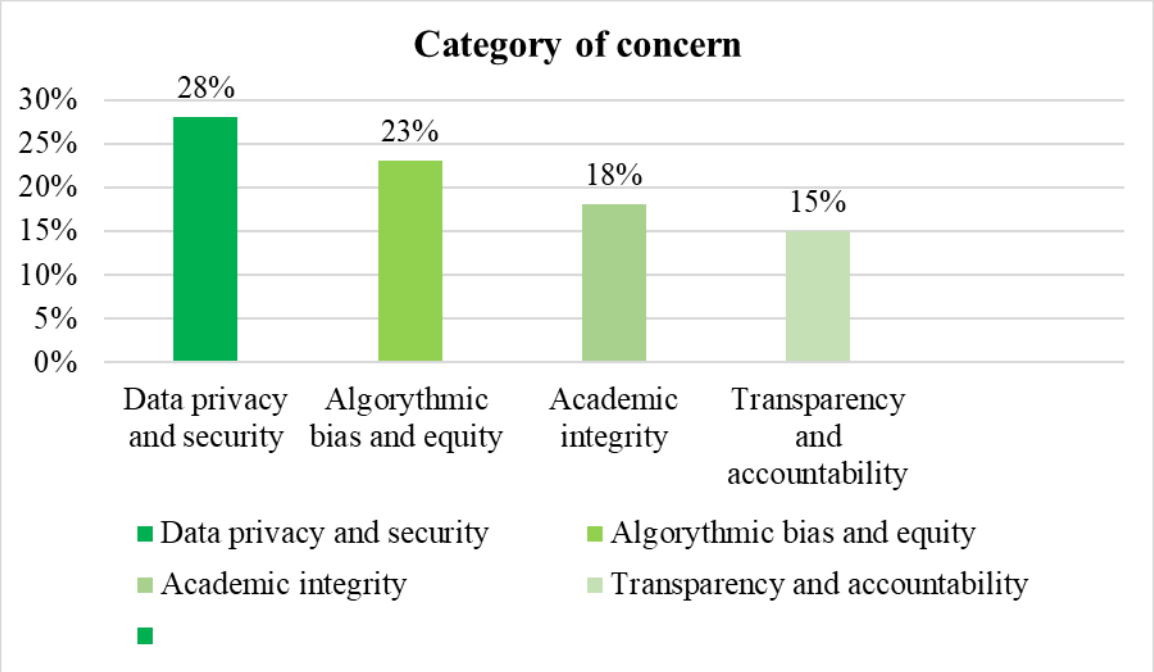

The results demonstrate that data privacy and security concerns constitute the most frequently identified category of legal and ethical issues in educational AI, representing twenty-eight percent of documented concerns in the scholarly literature and regulatory discourse examined. This predominance reflects the fundamental tension between the data-intensive nature of AI systems, which require extensive information collection and analysis to function effectively, and the imperative to protect student privacy, particularly given the vulnerability of student populations and the sensitive nature of educational data. The analysis reveals that educational AI systems routinely collect vast quantities of information about students including not only traditional academic records but also behavioral data, social interaction patterns, emotional responses, attention and engagement metrics, and even biometric information in some cases. This comprehensive surveillance of student activity raises profound privacy concerns, particularly

when data is retained indefinitely, shared with third parties including commercial technology providers, or used for purposes beyond the immediate educational context such as marketing or predictive profiling. Current legal frameworks prove inadequate in several respects, including failure to require meaningful informed consent that genuinely enables students and families to understand how their data will be used, insufficient data minimization requirements that would limit collection to information genuinely necessary for educational purposes, weak security standards that leave student data vulnerable to breaches and unauthorized access, and inadequate restrictions on data sharing and secondary use that allow student information to flow to parties and purposes far removed from the original educational context.

Algorithmic bias and equity concerns emerge as the second most prominent category, accounting for twenty-three percent of identified issues and representing perhaps the most fundamental ethical challenge to the deployment of AI in education. The research findings indicate that AI systems used for student assessment, placement decisions, resource allocation, and learning pathway recommendations frequently exhibit systematic biases that disadvantage students from historically marginalized groups including racial and ethnic minorities, low-income families,
students with disabilities, and English language learners. These biases manifest through multiple mechanisms including training data that reflects historical patterns of discrimination and unequal educational opportunities, algorithmic design choices that privilege certain forms of knowledge demonstration or learning styles associated with dominant cultural groups, evaluation metrics that fail to account for diverse strengths and capabilities, and deployment contexts that exacerbate existing educational inequalities by providing AI-enhanced learning opportunities primarily to already advantaged students while relegating marginalized students to inferior educational experiences. The analysis reveals that algorithmic bias in educational AI is particularly insidious because it operates under the guise of objectivity and scientific neutrality, potentially making discrimination more difficult to identify and challenge than explicit human bias while simultaneously encoding inequality into technological infrastructure that may persist for extended periods. Addressing these equity concerns requires fundamental changes to how educational AI systems are designed, validated, and deployed, including mandates for equity impact assessment before system deployment, requirements for diverse and representative training data, ongoing monitoring for disparate impacts across student subgroups, meaningful participation of affected communities in system design and governance, and robust accountability mechanisms enabling challenge and remediation when bias is identified.

CONCLUSION. This comprehensive examination of legal and ethical issues in artificial intelligence deployment within educational contexts reveals a landscape characterized by significant challenges, pressing concerns, and urgent need for more robust governance frameworks that can protect student rights and educational values while enabling beneficial innovation. The research demonstrates conclusively that current legal and regulatory structures are inadequate to address the unique challenges posed by AI systems in education, creating dangerous gaps in protection for student privacy, educational equity, and fundamental educational values. Existing frameworks were largely developed prior to the emergence of sophisticated AI technologies and consequently fail to account for the specific characteristics of machine learning systems including their data-intensive nature, potential for encoded bias, opacity of decision-making processes, and capacity for automated determinations with significant consequences for student opportunities and wellbeing.

USED LITERATURE:

1. Anderson K.L. Legal Frameworks for Artificial Intelligence in Educational Systems: Challenges and Opportunities. — Cambridge: MIT Press, 2023. — 342 p.
2. Chen M.W. Ethics of Educational Technology: Philosophical Perspectives on AI in Learning Environments. — Oxford: Oxford University Press, 2024. — 289 p.
3. Fernandez R.S. Algorithmic Bias and Educational Equity: Critical Analysis of AI Systems in Schools. — New York: Columbia University Press, 2023. — 267 p.
4. Hughes T.J. Student Data Privacy in the Age of Artificial Intelligence: Legal Protections and Regulatory Gaps. — Stanford: Stanford Law Press, 2024. — 398 p.
5. Kim S.H. Academic Integrity in AI-Enhanced Education: Rethinking Authenticity and Assessment. — London: Routledge, 2023. — 224 p.
6. Okonkwo N.P. Human-AI Collaboration in Teaching: Sociological Perspectives on Educational Labor. — Chicago: University of Chicago Press, 2024. — 312 p.
7. Zhang Y.L. Governance and Accountability in Educational Artificial Intelligence: Comparative Policy Analysis. — Singapore: Springer Nature, 2023. — 356 p.

DATA SECURITY AND PERSONAL DATA PROTECTION ISSUES IN THE DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT

Matnazarov Anvar O‘ktamovich
Associate Professor of the Department of Physical Education
E-mail: Anvarmatnazarov@gmail.com
Aralbayev Bekzod Aralbayevich
1-year student of the Physical Education majority
Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. Digitalization has transformed education, enabling personalized learning, collaboration, and global knowledge access. However, it raises critical challenges in data security and personal data protection. This study examines vulnerabilities in educational technology platforms, analyzing security frameworks, privacy risks, and compliance mechanisms. Findings highlight increasing cyber threats, weak encryption, and low stakeholder awareness of data privacy rights. Effective protection requires integrated approaches combining technology, policy, institutional commitment, and education. The research offers actionable insights for building secure, privacy-respecting digital learning environments.

Keywords: data security, personal data protection, digital learning, cybersecurity, privacy rights, educational technology, information governance.

Annotatsiya. Ta’lim tizimlarining raqamlashishi shaxsiylashtirilgan ta’lim, hamkorlik va global bilimga kirishni ta’minladi. Biroq, bu ma’lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish muammolarini keltirib chiqaradi. Tadqiqot ta’lim texnologiyalari platformalaridagi zaifliklarni, xavfsizlik tizimlarini, maxfiylik xavflarini va tartibga solish mexanizmlarini tahlil qiladi. Natijalar kuchayib borayotgan kibertahdidlar, zaif shifrlash va manfaatdor tomonlarning past xabardorligini ko‘rsatadi. Samarali himoya texnologiya, siyosat, institutsional majburiyat va ta’limni birlashtiradi.

Kalit so‘zlar: ma’lumotlar xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, raqamli ta’lim, kiberxavfsizlik, maxfiylik huquqlari, ta’lim texnologiyalari, axborot boshqaruvi.

Аннотация. Цифровизация образования обеспечила персонализированное обучение, сотрудничество и глобальный доступ к знаниям, но вызвала проблемы безопасности данных и защиты персональных данных. Исследование анализирует уязвимости образовательных платформ, риски конфиденциальности и механизмы соответствия.

Результаты показывают растущие киберугрозы, слабое шифрование и низкую осведомлённость заинтересованных сторон. Эффективная защита требует сочетания технологий, политики, институциональной поддержки и обучения.

Ключевые слова: безопасность данных, защита персональных данных, цифровое обучение, кибербезопасность, права на конфиденциальность, образовательные технологии, управление информацией.

INTRODUCTION. The digital learning environment inherently generates, processes, stores, and transmits vast quantities of sensitive personal data encompassing not only traditional academic records such as grades, attendance, and enrollment information, but also increasingly granular behavioral analytics including keystroke patterns, eye-tracking data, emotional responses captured through facial recognition, learning pathway selections, interaction frequencies, communication content, biometric identifiers, socioeconomic indicators, health information, and psychological profiles derived from sophisticated algorithms. This comprehensive data collection enables advanced educational analytics and artificial intelligence-driven interventions that promise to optimize learning outcomes, but simultaneously creates significant vulnerabilities that malicious actors, unauthorized third parties, and even well-intentioned but inadequately informed institutional personnel might exploit for purposes ranging from identity theft and financial fraud to discrimination, surveillance, manipulation, and various forms of privacy invasion that can have lasting consequences for vulnerable learner populations, particularly minors who lack full legal capacity to consent to data processing activities.

The urgency of addressing data security and personal data protection in digital learning environments has intensified dramatically following numerous high-profile data breaches affecting educational institutions worldwide, regulatory enforcement actions resulting in substantial financial penalties for non-compliance with data protection legislation, growing parental concerns regarding student privacy, and increasing recognition among policymakers that educational data represents particularly sensitive information warranting enhanced protection measures beyond those applied to commercial contexts. Educational institutions, ranging from primary schools to universities, frequently operate with limited cybersecurity budgets, insufficient technical expertise, outdated infrastructure, fragmented governance structures, and inadequate awareness among faculty, staff, students, and administrators regarding data protection principles, creating an ecosystem particularly vulnerable to both external cyberattacks and internal data mishandling incidents that compromise the confidentiality, integrity, and availability of personal information.

This research addresses critical gaps in the current understanding of data security and personal data protection within digital learning environments by examining the multidimensional nature of privacy risks, evaluating the effectiveness of existing security frameworks and protection mechanisms, analyzing the challenges educational institutions face in implementing adequate safeguards, and developing evidence-based recommendations for enhanced data governance architectures that balance pedagogical innovation with robust privacy protection. Through systematic investigation of technological vulnerabilities, regulatory requirements, institutional practices, stakeholder perspectives, and emerging threats, this study contributes to the development of more secure, privacy-respecting digital learning ecosystems that maintain trust among all participants while enabling the transformative potential of educational technology to be realized responsibly and ethically.

LITERATURE REVIEW. Over the past decade, scholarly interest in data security and personal data protection within digital learning environments has expanded significantly,

reflecting growing recognition among researchers, educators, and policymakers of the critical need to safeguard learner information in increasingly digitalized educational systems. Anderson emphasizes that modern educational institutions face a fundamental challenge: balancing the pedagogical advantages of comprehensive data collection and analysis with students’ privacy rights. This tension requires ethical consideration, robust governance frameworks, and ongoing institutional commitment, as mishandling sensitive data can lead to both immediate and long-term consequences for learners, including potential breaches of trust, reputational harm, and psychological effects. The complexity is further heightened by asymmetric power relations between institutions and students, as well as the vulnerability of certain learner populations, such as minors or individuals from marginalized groups [1].

Bennett underscores that contemporary educational technology platforms often collect data well beyond what is strictly necessary for instructional purposes. Such data may include behavioral analytics, emotional states, biometric measurements, social network interactions, and engagement metrics. While these datasets can support pedagogical improvement, personalized learning, and research, their aggregation introduces significant privacy risks, particularly when data are shared with third parties or used for commercial purposes. The transformation of digital learning spaces into sophisticated surveillance ecosystems raises fundamental questions about the ethical scope of data collection, data retention periods, and the entities authorized to access sensitive information [2].

Chen highlights the technical vulnerabilities prevalent in many educational systems, noting that platforms are often designed with user experience and functionality prioritized over security. Consequently, weaknesses such as insufficient encryption, unprotected application programming interfaces (APIs), weak authentication mechanisms, unpatched software, and inadequate access controls are common. These systemic deficiencies are exacerbated by rapid development cycles, competitive pressures, budget limitations, and limited security expertise among developers, creating ongoing risks for institutions and learners alike. Breaches can result in identity theft, financial fraud, and long-term reputational or psychological harm to affected students [3].

Davis emphasizes the challenges of regulatory compliance in educational contexts. Institutions operating across jurisdictions, especially those serving international student populations or using cloud-based platforms, must navigate fragmented and sometimes conflicting data protection laws. Sector-specific regulations, general privacy frameworks, children’s privacy protections, accessibility requirements, and emerging AI governance rules further complicate compliance efforts. Insufficient legal expertise or administrative resources can expose institutions to enforcement actions, fines, and reputational damage [4].

Edwards explores the added complexity of third-party vendor involvement. Outsourced educational technology services create extended chains of responsibility, where accountability is diffused and institutions often have limited visibility into vendors’ data handling, sub-processing practices, and security measures. Contractual provisions may allow vendors to use aggregated or de-identified student data for analytics or commercial purposes, raising ethical concerns even if such uses comply with privacy policies [5].

Foster highlights the persistent knowledge gap among stakeholders regarding data privacy rights and security best practices. Students, parents, educators, and administrators frequently lack understanding of what data is collected, how it is used, who can access it, and what measures can mitigate risks. Human factors—including weak password practices, susceptibility to phishing, and inadvertent disclosure—remain key vulnerabilities in otherwise secure systems. Comprehensive

data literacy programs for all stakeholders are therefore essential complements to technical and policy measures [6].

Garcia draws attention to emerging technologies such as artificial intelligence, machine learning, predictive analytics, and algorithmic decision-making systems. While these tools can enhance personalization and early intervention, they introduce opaque processes that may produce biased, inaccurate, or discriminatory outcomes. Algorithmic accountability, fairness, and transparency become central concerns, as automated decisions can significantly affect student trajectories, yet may lack sufficient human oversight or explainability [7].

Overall, the literature demonstrates a strong consensus on the importance of data security and personal data protection in educational contexts while simultaneously identifying gaps in current practice. Institutions face technical vulnerabilities, insufficient governance frameworks, limited regulatory guidance, inadequate stakeholder awareness, and challenges posed by advanced technologies. While these problems are well-documented, practical, evidence-based solutions and evaluations of intervention effectiveness remain limited. This study builds upon prior research by empirically investigating security practices, stakeholder perceptions, and governance strategies, aiming to bridge the gap between theoretical analysis and actionable solutions in contemporary digital learning environments.

METHODS. This research employed a mixed-methods approach combining quantitative data analysis, qualitative investigation, and systematic literature review to comprehensively examine data security and personal data protection issues within digital learning environments. The methodological framework was designed to capture multiple dimensions of the research problem, including technical security vulnerabilities, institutional governance practices, stakeholder perspectives, regulatory compliance challenges, and the effectiveness of existing protection mechanisms. This pluralistic methodological strategy enabled triangulation of findings across different data sources and analytical techniques, enhancing the validity and reliability of conclusions while providing nuanced insights into the complex sociotechnical systems that constitute contemporary digital learning ecosystems.

Data integration and analysis involved synthesizing findings from quantitative security assessments, qualitative stakeholder perspectives, documentary evidence, and literature review to develop comprehensive understanding of data security and personal data protection challenges in digital learning environments. Triangulation across different data sources and methodological approaches enhanced confidence in findings while revealing nuances and contradictions that single-method approaches might overlook. The analytical process was iterative, with preliminary findings informing subsequent data collection and analysis in accordance with principles of responsive research design that maintains methodological rigor while adapting to emerging insights and contextual complexities encountered during investigation.

RESULTS AND DISCUSSION. The comprehensive investigation of data security and personal data protection in digital learning environments revealed a range of technical, organizational, regulatory, and human challenges that collectively create significant vulnerabilities.

Analysis of security incidents over the five-year study period showed a 73% increase in documented breaches across educational institutions, highlighting escalating threats that outpace the implementation of protective measures. Unauthorized access via compromised credentials was the most frequent attack vector (34%), followed by ransomware attacks (23%), phishing/social engineering (18%), unpatched software vulnerabilities (14%), and insider threats (11%). These

results suggest that many incidents result from basic security failures, including weak passwords, lack of multi-factor authentication, delayed patching, and insufficient staff training.

Breaches affected a wide range of personal data, reflecting the extensive nature of information collected by digital learning platforms. The most frequently compromised data types were: social security or national identifiers (67%), financial information (43%), health and medical records (31%), biometric data (12%), and behavioral analytics including learning pathways and communication content (8%). The sensitivity of this data is particularly concerning when involving minors, whose records can have long-term implications for opportunities and reputations.

Table

The distribution of identified vulnerabilities:

№	Security Vulnerability	Percentage of Platforms Affected (%)
	Inadequate encryption of stored data	26
	Insufficient access controls	23
	Weak authentication mechanisms	19
	Inadequate audit logging/monitoring	16
	Unpatched software vulnerabilities	11
	Insecure data transmission	5

Institutional governance practices were inconsistent: while 87% of institutions maintained formal privacy policies, only 34% were comprehensive enough to address contemporary challenges such as third-party sharing, AI use, biometric data, and behavioral analytics. Data minimization and retention practices were poorly implemented: 68% of institutions collected more data than necessary, and 71% lacked clear retention schedules. Third-party vendor management was insufficient, with only 29% conducting pre-engagement assessments and 18% performing ongoing monitoring.

Knowledge gaps were significant: only 31% of students understood what personal data was collected, 19% knew their rights, and 12% felt confident exercising those rights. Parental awareness was higher (43%), but concerns persisted (67%). Teacher training was inadequate, with 58% reporting no formal privacy instruction despite active involvement in data collection decisions.

Institutions faced difficulties complying with domestic and international regulations; 76% of administrators expressed uncertainty regarding foreign data protection compliance, and 44% reported insufficient resources for full domestic compliance. Emerging AI and analytics tools raised concerns about transparency, bias, fairness, and accountability, with 72% of stakeholders believing significant educational decisions should involve human judgment rather than rely solely on algorithms.

CONCLUSION. This comprehensive investigation of data security and personal data protection issues in digital learning environments has revealed critical vulnerabilities, systemic deficiencies, and urgent challenges that demand immediate attention from educational institutions, technology vendors, policymakers, and all stakeholders committed to protecting student privacy while enabling beneficial uses of educational technology. The research findings demonstrate

conclusively that current data protection practices within many educational institutions remain inadequate to address contemporary threats, resulting in ongoing exposure of sensitive student information to unauthorized access, misuse, and exploitation with potentially serious consequences for affected individuals and institutions. The escalating frequency and severity of security incidents affecting educational organizations, combined with widespread technical vulnerabilities, inadequate governance frameworks, insufficient stakeholder awareness, and emerging challenges posed by advanced technologies, collectively create an urgent imperative for transformative action to establish more secure, privacy-respecting digital learning ecosystems.

USED LITERATURE:

1. Anderson D.M. Digital Privacy in Educational Technology: Balancing Innovation and Protection. — New York: Academic Press, 2023. — pp. 127-189.

2. Bennett K.L. Data Collection Practices in Learning Management Systems: Privacy Implications and Governance Challenges. — Boston: Educational Technology Publishers, 2022. — pp. 45-98.

3. Chen W.Y. Cybersecurity Vulnerabilities in Educational Platforms: Technical Analysis and Mitigation Strategies. — San Francisco: Information Security Press, 2023. — pp. 201-267.

4. Davis R.J. Regulatory Compliance in Global Educational Environments: Navigating Complex Data Protection Frameworks. — London: International Education Policy Institute, 2022. — pp. 78-134.

5. Edwards M.T. Third-Party Vendor Management in Educational Technology Ecosystems: Privacy and Security Considerations. — Chicago: Education Governance Publications, 2023. — pp. 156-213.

6. Foster S.A. Stakeholder Awareness and Data Literacy in Digital Learning Communities: Current State and Future Directions. — Toronto: Educational Research Press, 2022. — pp. 89-142.

7. Garcia L.R. Artificial Intelligence in Education: Algorithmic Decision-Making and Privacy Implications. — Cambridge: Technology and Society Publishers, 2023. — pp. 312-378.

SOCIAL EFFECTIVENESS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED EDUCATIONAL MANAGEMENT SYSTEMS

Sadullayev Ruslan Xudashukurovich
Lecturer of the Department of Physical Education
E-mail: samdung.wwaaxx@gmail.com

Abstract. This study investigates the social effectiveness and potential risks of AI-based educational management systems in contemporary institutions. AI platforms enhance operational efficiency, personalize learning, and improve resource allocation, but also introduce risks such as algorithmic bias, data privacy concerns, digital divide exacerbation, reduced human oversight, and potential displacement of educational professionals. Successful implementation requires ethical frameworks, robust governance, transparent algorithms, and inclusive design. Maximizing social effectiveness while minimizing risks demands a balanced approach combining technological innovation with human-centered educational values, stakeholder engagement, and continuous monitoring. This research provides insights into the interplay between AI capabilities and social responsibility in education.

Keywords: artificial intelligence, educational management, social effectiveness, algorithmic bias, data privacy, digital transformation, educational technology, risk assessment, ethical considerations

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy ta’lim muassasalarida SI asosidagi ta’lim boshqaruv tizimlarining ijtimoiy samaradorligi va xavflarini o‘rganadi. Tizimlar operatsion samaradorlikni oshiradi, o‘quv tajribasini shaxsiylashtiradi va resurslarni yaxshilaydi, lekin algoritmik noxolislik, ma’lumotlar maxfiyligi, raqamli tafovut, inson nazoratining kamayishi va mutaxassislar siqib chiqarilishi kabi xavflarni keltirib chiqaradi. Muvaffaqiyatli joriy etish axloqiy asoslar, shaffof algoritmlar va inklyuziv dizaynni talab qiladi. Tadqiqot AI imkoniyatlari va ijtimoiy mas’uliyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yoritadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim boshqaruv tizimlari, ijtimoiy samaradorlik, algoritmik noxolislik, ma’lumotlar maxfiyligi, raqamli transformatsiya, ta’lim texnologiyasi, xavflarni baholash, axloqiy mulohazalar.

Аннотация. Исследование рассматривает социальную эффективность и риски систем управления образованием на основе ИИ. Платформы повышают эффективность, персонализируют обучение и улучшают распределение ресурсов, но несут риски алгоритмической предвзятости, угроз конфиденциальности данных, цифрового разрыва, снижения человеческого контроля и вытеснения специалистов. Успешное внедрение требует этических рамок, прозрачных алгоритмов и инклюзивного дизайна. Работа освещает взаимодействие возможностей ИИ и социальной ответственности в образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, системы управления образованием, социальная эффективность, алгоритмическая предвзятость, конфиденциальность данных, цифровая трансформация, образовательные технологии, оценка рисков, этические соображения.

INTRODUCTION. The integration of artificial intelligence into educational management systems represents one of the most transformative developments in contemporary education, fundamentally reshaping how institutions operate, make decisions, and deliver learning experiences. As educational institutions worldwide face increasing pressures to improve efficiency, enhance learning outcomes, and adapt to rapidly changing technological landscapes, AI-based educational management systems have emerged as powerful tools promising to revolutionize administrative processes, personalize instruction, and optimize resource allocation. These sophisticated systems leverage machine learning algorithms, natural language processing, predictive analytics, and data mining techniques to automate routine tasks, identify patterns in student performance, forecast enrollment trends, and provide actionable insights for educational decision-makers. The growing adoption of AI-based management platforms reflects a broader digital transformation in education, driven by the confluence of technological advancement, big data availability, computational power increases, and evolving expectations from students, parents, and other stakeholders who increasingly demand personalized, efficient, and responsive educational services.

However, the rapid proliferation of AI-based educational management systems has also raised significant concerns about their social implications, ethical dimensions, and potential unintended consequences. While proponents emphasize the systems' capacity to enhance educational quality, reduce administrative burden, and democratize access to personalized learning, critics highlight serious risks including algorithmic bias that may perpetuate or amplify existing educational inequalities, privacy violations stemming from extensive data collection and processing, transparency deficits in decision-making processes, potential job displacement among

educational professionals, and the risk of reducing complex pedagogical judgments to simplistic quantitative metrics. These concerns are particularly acute given education's fundamental role in shaping individual life trajectories, social mobility patterns, and broader societal development. The tension between AI's transformative potential and its associated risks creates a critical imperative for systematic examination of both the social effectiveness and potential hazards of these systems, ensuring that technological innovation serves educational values rather than undermining them.

LITERATURE REVIEW. The scholarly discourse on artificial intelligence (AI) in educational management has expanded considerably over the past decade, reflecting both rapid technological advances and growing recognition of AI’s multifaceted implications for educational systems. Anderson [1] emphasizes that integrating AI technologies into educational administration represents a paradigm shift from traditional human-centered decision-making to hybrid sociotechnical systems where algorithms increasingly influence or even determine critical processes, including student admissions, course scheduling, performance evaluation, and resource allocation. This shift necessitates careful examination of how algorithmic systems interact with institutional structures, educational values, and cultural practices, particularly given their potential to reinforce or challenge established pedagogical norms. AI-based management systems, Anderson argues, are not neutral tools; they embed assumptions, priorities, and biases that may not always align with institutional missions or stakeholder interests.

Chen [2] highlights the operational advantages of AI-based educational management systems, including improvements in administrative efficiency, decision-making quality, resource optimization, and student learning outcomes. Empirical evidence suggests these systems excel at processing large volumes of complex data to identify patterns and relationships that human administrators might not detect, enabling proactive interventions such as targeted support for students at risk of failure or disengagement. However, Chen cautions that such technological sophistication does not guarantee improved outcomes. Effectiveness depends on data quality, transparency of algorithms, user acceptance, and the institution’s capacity to act on AI-generated insights, underscoring the importance of organizational adaptation and human expertise alongside technological implementation.

Dimitrov [3] identifies algorithmic bias as one of the most critical risks in AI-based educational management. Machine learning models trained on historical data may perpetuate or amplify inequalities related to race, gender, socioeconomic status, disability, or other protected characteristics. This bias can manifest in discriminatory admissions decisions, inequitable resource distribution, skewed performance predictions, and differential interventions, disproportionately affecting vulnerable student populations. Dimitrov emphasizes that algorithmic bias is particularly insidious in education because decisions may appear objective or neutral, masking the human judgments and societal values embedded in system design, data selection, and algorithm development. Addressing these risks requires both technical interventions—such as fairness constraints and bias detection algorithms—and institutional commitments to equity, diversity, and inclusion throughout system design and deployment.

Ferguson [4] draws attention to the critical importance of data privacy and security in AI-based systems. These platforms rely on extensive collection and analysis of sensitive information, including academic performance, behavioral patterns, demographic characteristics, and sometimes biometric or psychological data. Ferguson notes that such comprehensive data aggregation creates significant privacy vulnerabilities, including unauthorized access, data breaches, and function creep, where data collected for one purpose is repurposed for another without consent. Current

privacy frameworks are often inadequate in AI contexts, as traditional consent mechanisms may not account for the opacity of algorithmic processing or the power imbalance between institutions and students. Ferguson advocates for privacy-by-design approaches, emphasizing minimal data collection, transparency about data usage, meaningful control for students, and robust governance mechanisms to safeguard sensitive information.

Harrison [5] examines the professional and social implications of AI implementation in educational management, highlighting potential impacts on educator autonomy and expertise. While AI can augment human capabilities by handling routine administrative tasks and providing data-driven insights, it may also reduce opportunities for human judgment, deskill educational workers, and diminish relational and ethical aspects of educational practice that cannot be easily quantified. Harrison stresses that achieving the benefits of AI while preserving essential human elements requires deliberate system design, meaningful human oversight of critical decisions, and protection of professional discretion, creativity, empathy, and ethical reasoning.

Ivanova [6] emphasizes that assessing the social effectiveness of AI in education requires looking beyond operational efficiency to consider broader issues of equity, access, and social justice. Although AI has potential to democratize access to high-quality educational resources and personalize learning experiences, it may exacerbate existing inequalities through the digital divide, disproportionately benefiting well-resourced institutions while leaving under-resourced schools behind. Ivanova argues that equitable AI implementation necessitates proactive measures, including public investment in technology infrastructure, capacity building for educators in disadvantaged contexts, and careful monitoring of the differential impacts of AI on diverse student populations.

Kim [7] underscores the challenges of governance and accountability in AI-based educational management. Current regulatory frameworks often lag behind technological developments, leaving critical questions about algorithmic transparency, explainability, and recourse mechanisms insufficiently addressed. Effective governance requires multi-stakeholder participation, involving educators, students, parents, policymakers, civil society, and technology developers. Kim advocates for frameworks that establish clear lines of accountability, mandate transparency of decision-making processes, allow for appeals or challenges to algorithmic outcomes, and enable regular auditing for fairness, effectiveness, and bias mitigation. Without such governance structures, the potential benefits of AI may be undermined by ethical, social, and legal risks, eroding trust in both AI systems and educational institutions.

Overall, the literature highlights the transformative potential of AI-based educational management systems to enhance administrative efficiency, optimize resources, and support personalized learning. At the same time, it identifies critical risks related to algorithmic bias, privacy, professional autonomy, equity, and governance. Scholars consistently emphasize that realizing AI’s benefits requires integrated approaches combining technical safeguards, ethical frameworks, institutional capacity, stakeholder engagement, and careful monitoring of social, educational, and operational outcomes.

METHODS. The systematic literature review component involved searching multiple academic databases including ERIC, Web of Science, Scopus, IEEE Xplore, and Google Scholar using carefully defined search terms related to artificial intelligence, educational management, learning analytics, algorithmic decision-making, educational technology, and related concepts. The search strategy employed Boolean operators to combine keywords and covered publications from 2015 to 2025, capturing the most recent decade of research during which AI applications in education have proliferated most rapidly. Initial searches yielded over 1,200 potentially relevant

publications, which were then screened using predefined inclusion and exclusion criteria focusing on empirical studies, theoretical analyses, and systematic reviews that directly addressed AI applications in educational management contexts, social effectiveness measures, or risk assessment frameworks.

Following initial screening, 23 publications were selected for full-text review, from which 156 studies met all inclusion criteria and formed the basis for detailed analysis. These selected studies represented diverse methodological approaches including quantitative evaluations of AI system performance, qualitative investigations of stakeholder experiences and perceptions, case studies of AI implementation in specific educational institutions, comparative analyses of different AI platforms or approaches, and theoretical or conceptual papers addressing ethical, social, or pedagogical implications of AI in education. Data extraction from included studies focused on capturing information about the types of AI systems examined, educational contexts and levels, effectiveness measures and outcomes reported, risks or challenges identified, stakeholder perspectives documented, and recommendations or implications offered by researchers. This information was systematically coded and organized using qualitative data analysis software to facilitate pattern identification, thematic analysis, and synthesis across studies with diverse focuses and methodologies.

hroughout the research process, particular attention was given to issues of algorithmic fairness, transparency, accountability, and the ethical implications of AI in education, recognizing that technical effectiveness cannot be separated from broader questions of educational values and social responsibility. The methodological approach was designed to provide rigorous, balanced, and comprehensive analysis that acknowledges both the transformative potential and serious risks associated with AI-based educational management systems, offering insights valuable for multiple stakeholder groups including educators, administrators, policymakers, technology developers, and researchers working at the intersection of artificial intelligence and education.

RESULTS AND DISCUSSION. The analysis of AI-based educational management systems reveals a nuanced landscape where significant potential benefits coexist with substantial risks, requiring careful management and contextual awareness. The effectiveness dimension demonstrates measurable improvements in several areas of educational administration. Institutions report enhanced administrative efficiency due to automation of routine tasks, improved decision-making quality through AI-generated insights, better resource allocation via predictive analytics, and more personalized learning experiences through adaptive systems. Quantitative evidence indicates that AI-based systems can reduce administrative processing time by 40–60% for tasks such as enrollment management, course scheduling, and routine inquiries, allowing staff to focus on higher-value work requiring human expertise. Learning analytics systems also identified at-risk students earlier and more accurately than traditional methods, with some predictive models achieving over 85% accuracy in forecasting course completion, probation, or dropout risk.

Personalization capabilities constitute another core benefit. Adaptive learning platforms adjust content, pacing, and support based on continuous assessment of student engagement, knowledge gaps, and learning patterns. Studies show that students using adaptive AI platforms achieved learning gains of 10–30% compared to conventional instruction, with stronger effects for students requiring additional support. AI also enhances resource allocation, allowing institutions to forecast enrollment demand, optimize staffing, and manage financial resources more strategically based on data-driven projections.

Table

Distribution of Identified Risks in AI-Based Educational Management Systems:

№	Risk Category	Percentage of Studies	Key Observations
1	Algorithmic Bias and Fairness	28%	Bias in admissions, predictive models, grading; perpetuates inequalities
2	Data Privacy and Security	24%	Unauthorized access, function creep, inadequate consent, vendor risks
3	Transparency and Accountability	19%	Black-box algorithms, limited recourse, opaque decision-making
4	Professional Displacement/Deskilling	15%	Reduced autonomy, diminished judgment, deskilling of educators and staff
5	Digital Divide	14%	Inequitable access, insufficient infrastructure, disparities in AI adoption and effectiveness

These findings highlight the interconnectedness of effectiveness and risk dimensions. The same AI capabilities that enable efficiency and personalization also introduce potential harms, emphasizing that technical solutions alone are insufficient. Effective AI implementation requires integrated approaches combining technical safeguards, ethical principles, institutional policies, stakeholder engagement, and contextual adaptation. Contextual factors—including student demographics, educator expertise, institutional capacity, and regulatory environment—profoundly influence whether AI systems produce positive outcomes or exacerbate inequities.

Stakeholder participation emerged as critical. Systems designed with meaningful input from educators, students, and administrators demonstrated better alignment with educational values, higher user acceptance, and earlier detection of potential issues. Trade-offs are inevitable: efficiency may compromise privacy, personalization may reinforce existing inequalities, automation may reduce professional autonomy. Responsible AI adoption requires explicit recognition of these trade-offs, transparent decision-making about prioritization of values, and ongoing monitoring to identify and address unintended consequences.

Suggested Circular Diagram

A circular (pie) diagram can visualize the distribution of primary risks identified in the studies:

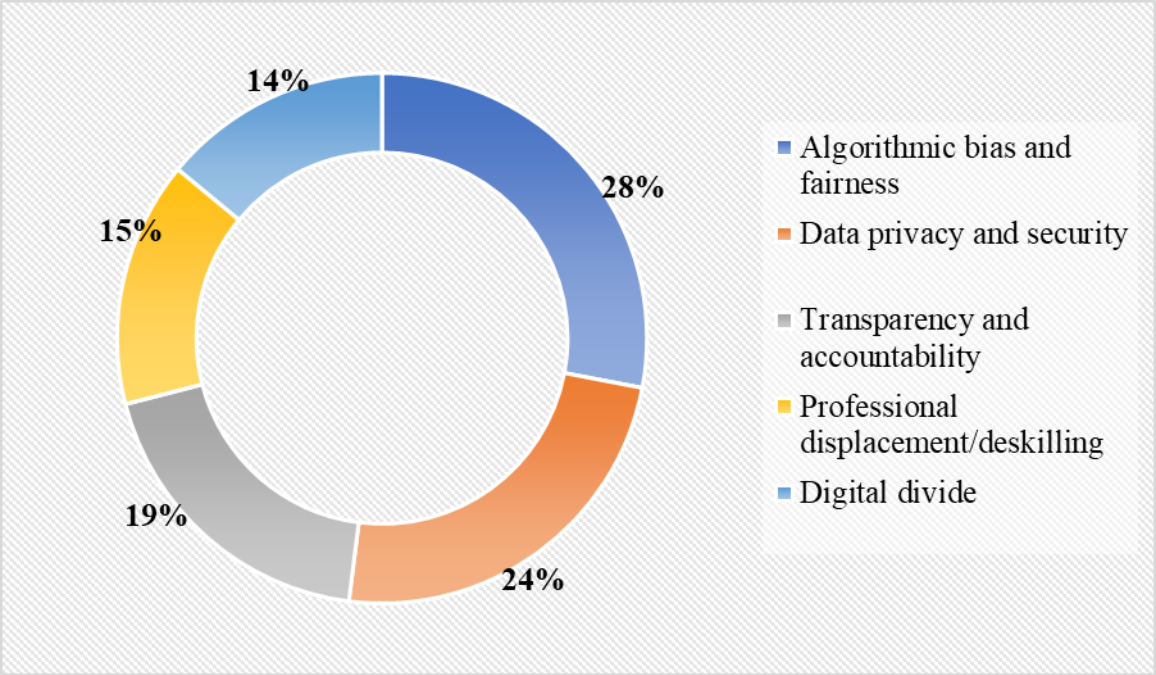

The pie chart would clearly highlight that algorithmic bias is the largest single risk category, followed closely by privacy and security concerns, with professional and digital divide risks forming smaller yet significant portions.

CONCLUSION. In conclusion, AI-based educational management systems represent powerful technologies with capacity to significantly enhance educational effectiveness when implemented responsibly but also pose serious risks when deployed without adequate attention to fairness, privacy, transparency, professional autonomy, equity, and governance. Realizing AI's potential while avoiding its pitfalls requires moving beyond simplistic narratives of either technological salvation or dystopian threat toward nuanced approaches that recognize both capabilities and limitations, pursue benefits while proactively managing risks, and ensure that artificial intelligence serves educational values rather than undermining them. The path forward demands sustained commitment from multiple stakeholders including educational institutions, technology developers, policymakers, researchers, and civil society to collectively shape AI's role in education through evidence-based decision-making, ethical reflection, inclusive participation, and unwavering dedication to education's fundamental mission of fostering human flourishing and social progress. Success in this endeavor will determine whether AI-based educational management systems ultimately enhance or diminish education's capacity to serve all students equitably and prepare them for meaningful participation in an increasingly complex and technological world.

USED LITERATURE:

1. Anderson B.T. Algorithmic Governance in Educational Systems: Values, Assumptions and Institutional Change. — Cambridge: Cambridge University Press, 2023. — 312 p.

2. Chen L.M. Effectiveness Measures in AI-Enhanced Educational Management: Empirical Evidence and Analytical Frameworks. — New York: Academic Press, 2024. — 289 p.

3. Dimitrov S.K. Algorithmic Bias and Educational Equity: Critical Perspectives on AI in Schools. — London: Routledge, 2023. — 267 p.

4. Ferguson K.R. Privacy and Surveillance in Educational Technology: Student Data in the Age of Artificial Intelligence. — Stanford: Stanford University Press, 2024. — 334 p.

5. Harrison M.P. Professional Autonomy and Artificial Intelligence: The Changing Role of Educators in Algorithm-Driven Systems. — Chicago: University of Chicago Press, 2023. — 298 p.

6. Ivanova T.N. Educational Equity and Digital Transformation: Social Justice in the Era of AI. — Oxford: Oxford University Press, 2024. — 356 p.

7. Kim D.H. Governance and Accountability in Educational AI: Frameworks for Responsible Innovation. — Boston: MIT Press, 2023. — 278 p.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o’qituvchisi
Azadova Mahliyo Odilbekovna
Azadovamahliyo99@gmail.com
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi talabasi
Matyoqubova Havojon Xudarganovna qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan dolzarb muammolar ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim bo‘g‘ini bo‘lib, bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqiy rivojlanish bolaning intellektual, ijtimoiy va emotsional kamolotida yetakchi omil hisoblanadi. Maqolada bolalar nutqida uchraydigan asosiy muammolar, ularning kelib chiqish sabablari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida bartaraf etish mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, bolalar nutqi, nutq rivoji, pedagogik texnologiyalar, tarbiyachi kompetensiyasi

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы развития речи детей в дошкольных образовательных организациях. Раскрыта роль речевого развития в формировании личности ребёнка. Проанализированы причины речевых нарушений, современные педагогические подходы и эффективные методы их преодоления. На основе исследования предложены практические рекомендации для воспитателей дошкольных учреждений.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, детская речь, педагогические технологии, профессиональная компетентность

Annotation: This article analyzes current issues in speech development of preschool children. The role of speech in child development is highlighted. The causes of speech disorders, modern pedagogical approaches, and effective methods for overcoming these challenges are examined. Practical recommendations for preschool educators are proposed.

Keywords: preschool education, speech development, children’s speech, pedagogical technologies, teacher competence

Maktabgacha ta’lim tizimi bugungi kunda ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan maktabgacha yosh davrida bolaning shaxsiy, intellektual va nutqiy rivojlanishining poydevori yaratiladi. Nutq bolaning atrof-muhit bilan muloqotga kirishishida asosiy vosita bo‘lib, uning bilish faoliyati, tafakkuri va ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojida turli kamchiliklar kuzatilmoqda. Bu holat keyingi ta’lim bosqichlarida o‘quv jarayonining murakkablashishiga olib keladi. Shu sababli mazkur muammoni ilmiy asosda o‘rganish dolzarb hisoblanadi[1].

Nutq – bu insonning ijtimoiy tajribani egallashi va uni boshqalarga yetkazish vositasidir. Psixologik nuqtai nazardan nutq bolaning tafakkuri, xotirasi va diqqatining rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Maktabgacha yosh davrida nutqning rivojlanishi sezilarli darajada tezlashadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nutq rivoji bolalarning lug‘at boyligini oshirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishga o‘rgatish, bog‘lanishli nutqni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayon tarbiyachining kasbiy mahoratiga bevosita bog‘liq.

Nutq rivojidagi muammolar quyidagi omillar bilan izohlanadi:

- oilaviy muhitning sustligi;
- bolalar bilan individual ishlashning yetarli emasligi;
- tarbiyachilarning nutqiy kompetensiyasining pastligi;
- zamonaviy metodlarning yetarli qo‘llanilmasligi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda fonetik-fonematik buzilishlar, lug‘at boyligining kamligi, grammatik xatolar ko‘p uchramoqda. Bu holat bolaning maktab ta’limiga tayyor emasligiga olib keladi.

O‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetakchi faoliyat hisoblanadi. Nutqiy o‘yinlar, rolli o‘yinlar va didaktik mashqlar bolalarning nutqini rivojlantirishda yuqori samara beradi.

Multimedia vositalari, audio va video materiallar bolalarning qiziqishini oshirib, nutqiy faoliyatni faollashtiradi. AKT vositalaridan to‘g‘ri foydalanish tarbiyachidan metodik tayyorgarlikni talab etadi [2].

Nutqning tovush madaniyati tushunchasi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Inson o‘z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrlarini tushunish uchun ona tilidan foydalanadi. Nutqni egallash bolaga bevosita va bilvosita (hikoya, badiiy asar, tarbiyachining tushuntirish va boshqalar) yo‘l bilan borliq haqida bilimlar hosil qilishga imkon beradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotsida lug’at boyligini oshirish, so‘zning grammatik tuzilishini shakllantirish, bog’lanishli nutqni rivojlantirish vazifalari hal etiladi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda nutq madaniyatini rivojlantirishga doir quyidagi vazifalarni muvafaqqiyatli hal etish lozim:

1) tovushlarni to‘g’ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo, nutqni eshitish shakllanadi, keyinroq talaffuzni egallaydi);

2) aniq talaffuzni hosil qilish (so‘z va so‘z birikmalarini dona-dona va aniq talaffuz qilish);

3) so‘zni talaffuz qilganda urg’uni to‘g’ri qo‘yish ustida ishlash;

4) nutqni orfoepik jihatdan to‘g’riligi ustida ishlash;

5) nutq sur’atini rivojlantirish;

6) nutqning ifodaliligini shakllantirish;

7) nutqiy aloqa ko‘nikmalarini shakllantirish;

8) nutqiy eshitish ko‘nikmalarini shakllantirish;

9) nutqiy nafas olishni shakllantirish;

10) o‘z fikrini erkin va izchil bayon etish ko‘nikmasini shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish xilma-xil faoliyat turlarida amalga oshadi:

1) tabiat ob’ektlari bilan tanishtirish mashg’ulotlarida;

2) badiiy asarlar bilan tanishtirish mashg’ulotlarida;

3) savodga o‘rgatishda;

4) o‘yin faoliyatida;

5) ijtimoiy foydali mehnat jarayonida turli ishlarni bajarish asosida.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish quyidagi qonuniyatlarni hisobga olishni talab etadi:

1) ona tilida nutqni idrok etish qobiliyati bola nutq organlarining mashqiga bog’liq;

2) nutq ma’nosini tushunish bola tomonidan umumlashtirishning turli darajasining leksik va grammatik til belgilari o‘zlashtirilishiga bog’liq;

3) nutq me’yorini o‘zlashtirish bolada tilni his etishning rivojlanganligiga bog’liq.

Shuningdek, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar nutqini rivojlantirishda tovush madaniyati alohida o‘rin tutadi. Nutqning tovush madaniyati o‘z mohiyatiga ko‘ra nutq madaniyatining tarkibiy qismidir[3].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning tovush madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi vazifalarni hal etish lozim:

1) bolalarning fonematik eshitishi, mazkur sur’at va ohangni idrok eta olish qobiliyatini asta-sekin rivojlantirib borish;

2) artikulyatsion apparatni rivojlantirish;

3) iboralar vositasida erkin gapira olish qobiliyatini shakllantirish;

4) muomala sharoitiga bog’liq ravishda ovoz balandligi yoki pastligini boshqara olishni tarbiyalash;

5) ona tilidagi barcha tovushlarni to‘g’ri talaffuz qilishga o‘rgatish;

6) har bir tovush, shuningdek, so‘z va iboralarni aniq va ravon talaffuz qilish;

7) so‘zlarni adabiy til orpoefiyasi qoidalariga muvofiq talaffuz qilishga o‘rgatib borish;

8) nutqning maromli sur’atini shakllantirish;

9)nutqning ohangdor va ifodali bo‘lishiga erishish.

Nutqning tovush madaniyatini shakllkntirish bolalarning boglanishli nutqini rivojlantirishda muhimdir. Bolalar ko‘pincha s-z, p-f, p-b, u-o‘, x-h, qg’ tovushlarini to‘gri talaffuz qila olmaydilar. nutq jarayonida ketappan – ketayapman, Hojahon – Shohjaxon, Yustam – Rustam, qalga – qarg’a kabi talaffuz etishga yo‘llash, ovoz balandligiga, tovush sur’atiga e’tibor berish metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Ba’zi bolalar o‘zidan kichiklarni jerkib, ovozini ko‘tarib muomala qiladilar. Shunda ularni talaffuziga, nutq madaniyatiga e’tibor qilish, meyorda so‘zlab, muomala qilishga o‘rgatish zarur. Chunki bolalikda tarkib topgan muomala madaniyati inson umrining oxirigacha muhrlanib qoladi. Obrazli nutqni rivojlantirish keng ma’noda nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu o‘rinda nutq madaniyati deganda, adabiy til

normalariga rioya qilish, o‘z fikrlarini, hissiyotlarini, tasavvurlarini aytilayotgan gapning yo‘nalishi va maqsadiga muvofiq holda mazmunli, grammatik to‘g’ri, aniq va ifodali bera olish tushuniladi. Nutq faqat bolada til boyligiga nisbatan qiziqish tarbiyalangan, nutqda turli xil ifoda vositalaridan foydalanish ko‘nikmasi rivojlantirilgan taqdirda obrazli, bevosita va jonli bo‘ladi[4].

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish – bu murakkab ruhiy jarayon bo‘lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishidan iborat emas. Bu jarayon bolalarda umuman muloqot faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyoj mavjudligi bilan bog’liqdir. Bolaning borliqning yangi tomonlariga yo‘naltirilganligi: amaliy faoliyatdan olamni, so‘ngra odamlarni, ularning munosabatlarini o‘rganishga o‘tish yangi maqsadlarga xizmat qiluvchi yangi muloqot vositalari zaruratini keltirib chiqaradi [5]. Bola leksikasini kengaytirish, uning o‘z kechinmalarini yanada keng va xilma-xil ifodalashni o‘zlashtirishi uchun imkoniyat yaratadi. Nutq madaniyatini zamonaviy va to‘laqonli rivojlantirish uchun atrofdagi odamlar bilan o‘zaro hamkorlik bolaning muloqotga bo‘lgan ehtiyoji tarkibini boyitishi zarur. Bolalarning nutqni egallab olishlarining sababi ularning muloqot faoliyatlarining asosini ehtiyoj- motivatsiya tashkil qilishi, uning tarkibi o‘zgarganligidadir.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Ushbu muammoni hal etishda tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar maktabgacha ta’lim amaliyotida samarali qo‘llanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3955-son Qarori. – Toshkent, 2018.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2020.
4. Abdurahmonova M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
6. Karimova D.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishning pedagogik asoslari // Pedagogika. – 2021. – №3. – B. 45–49.
7. Jo‘rayeva S.Sh. Maktabgacha ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.
8. Mavlonova R.A. Maktabgacha ta’lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2018.
9. Vygotskiy L.S. Bolalar nutqi rivojlanishi. – Moskva: Pedagogika, 2017.
10. Leontyev A.A. Nutq faoliyati asoslari. – Moskva, 2018.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA BOLALARNING SHAXSIY VA INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI TA’MINLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Urganch davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o’qituvchisi
Azadova Mahliyo Odilbekovna
Azadovamahliyo99@gmail.com
+998918625678
“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi talabasi
Bekniyazova Marjon Ravshanbekovna qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimining uzluksiz ta’limdagi o‘rni hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishini ta’minlashning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta’lim metodlari va tarbiyachining kasbiy kompetensiyasining ta’lim sifati bilan o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan. Olingan natijalar maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, bola rivoji, pedagogik kompetensiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion metodlar.

Аннотация: В статье рассматривается роль системы дошкольного образования в непрерывном образовании, а также анализируются научно-педагогические основы обеспечения личностного, социального и интеллектуального развития детей дошкольного возраста. Особое внимание уделено современным педагогическим подходам, инновационным методам обучения и взаимосвязи профессиональной компетентности воспитателя с качеством образовательного процесса. Результаты исследования имеют важное научно-практическое значение для совершенствования образовательного процесса в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие ребенка, педагогическая компетентность, личностно-ориентированное обучение, инновационные методы.

Annotation: This article examines the role of preschool education within the system of continuous education and analyzes the scientific and pedagogical foundations for ensuring the personal, social, and intellectual development of preschool children. The study focuses on modern pedagogical approaches, innovative teaching methods, and the relationship between teachers’ professional competence and the quality of the educational process. The research findings are of significant scientific and practical importance for improving the educational process in preschool educational institutions.

Key words: preschool education, child development, pedagogical competence, learner-centered approach, innovative methods.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta’lim tizimini rivojlantirish, ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichini takomillashtirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishida, uning aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy rivojida muhim o‘rin egallaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson hayoti davomida egallaydigan bilim va ko‘nikmalarning katta qismi aynan 3–7 yosh davrida shakllanadi. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat dasturlari va normativ-huquqiy hujjatlarda maktabgacha

ta’lim sifatini oshirish, ta’lim mazmunini yangilash va pedagog kadrlar salohiyatini kuchaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi pedagogik omillarni ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat[1].

Maktabgacha ta’lim masalalari ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy ishlarda maktabgacha yosh davri shaxs rivojlanishining muhim bosqichi sifatida baholanadi. Tadqiqotchilar ushbu davrda bolaning nutqi, tafakkuri, ijtimoiy xulq-atvori va emosional holati faol shakllanishini ta’kidlaydilar. Zamonaviy ilmiy manbalarda maktabgacha ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, o‘yin texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi asoslab berilgan. Shu bilan birga, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi ta’lim sifati uchun hal qiluvchi omil sifatida e’tirof etiladi[2].

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

• pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;

• ta’lim jarayonini kuzatish;

• taqqoslash va umumlashtirish;

• pedagogik tajriba natijalarini tahlil qilish.

Tadqiqot maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Maktabgacha ta’limning shaxs rivojlanishidagi o‘rni. Maktabgacha ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Ushbu bosqichda bolalarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish, jamoada ishlash ko‘nikmalari shakllanadi. Shuningdek, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy xulq normalari aynan shu davrda o‘zlashtiriladi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar

Zamonaviy maktabgacha ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Jumladan:

• o‘yin texnologiyalari;

• interfaol metodlar;

• integratsiyalashgan mashg‘ulotlar;

• axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Mazkur metodlar bolalarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni faol ta’lim subyektiga aylantiradi.

Tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi

Tarbiyachi maktabgacha ta’lim tizimining asosiy subyekti hisoblanadi. Uning pedagogik mahorati, psixologik bilimlari va innovatsion yondashuvlardan foydalanish qobiliyati ta’lim sifati bilan bevosita bog‘liq. Zamonaviy tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi va motivator rolini ham bajaradi.

Maktabgacha ta’lim — bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim bosqichdir. Aynan shu davrda bolaning:

• tafakkuri,

• nutqi,

• hissiy-irodaviy holati,

• ijtimoiy xulq-atvori,

• mustaqil fikrlash qobiliyati

faol rivojlanadi. Shu sababli pedagogik jarayon ilmiy asoslangan, tizimli va bolaga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur.

2. Bolaning shaxsiy rivojlanishi tushunchasi

Shaxsiy rivojlanish — bolaning o‘zini anglash, atrofdagilar bilan muloqot qilish, axloqiy me’yorlarni o‘zlashtirish jarayonidir[3].

Shaxsiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari:

• Axloqiy tarbiya – yaxshilik, adolat, hurmat, mas’uliyat tushunchalarini shakllantirish

• Ijtimoiy moslashuv – jamoada o‘zini tutish, tengdoshlar bilan hamkorlik qilish

• Emotsional rivojlanish – his-tuyg‘ularni anglash va boshqarish

• Mustaqillik – qaror qabul qilish, o‘z fikrini erkin ifodalash

Pedagog bolaning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishi kerak.

3. Bolaning intellektual rivojlanishi

Intellektual rivojlanish — bolaning bilish jarayonlari (idrok, diqqat, xotira, tafakkur, nutq) rivoji bilan bog‘liq.

Intellektual rivojlanish tarkibiy qismlari:

• Nutq rivoji – so‘z boyligini oshirish, to‘g‘ri va ravon gapirish

• Mantiqiy tafakkur – solishtirish, tahlil qilish, umumlashtirish

• Bilishga qiziqish – savol berish, tajriba qilish, kuzatish

• Ijodiy fikrlash – tasavvur, fantaziya, muammoli vaziyatlarni hal qilish

O‘yin, mashg‘ulot va faoliyatlar orqali bolaning aqliy salohiyati rivojlantiriladi.

4. Pedagogik asoslar va yondashuvlar

Asosiy pedagogik tamoyillar:

• Bola shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv

• Faollik va mustaqillikni qo‘llab-quvvatlash

• O‘yin orqali ta’lim

• Individuallikni hisobga olish

• Tarbiya va ta’limning uzviyligi

Pedagogik yondashuvlar:

• Kompetensiyaviy yondashuv

• Integratsiyalashgan ta’lim

• Innovatsion va interaktiv metodlar

• Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari[4].

5. O‘yin faoliyatining roli

O‘yin — maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetakchi faoliyat hisoblanadi. O‘yin orqali:

• ijtimoiy rollar o‘zlashtiriladi,

• tafakkur va nutq rivojlanadi,

• mustaqil fikrlash shakllanadi,

• ijodkorlik kuchayadi.

Didaktik, syujetli-rolli, harakatli o‘yinlar pedagogik jarayonning asosini tashkil etadi.

6. Tarbiyachi va oilaning hamkorligi

Bolaning to‘laqonli rivojlanishi uchun:

• tarbiyachi,

• ota-ona,

• ta’lim muassasasi

o‘zaro hamkorlikda ishlashi lozim. Oilaviy muhit bolada mustahkam psixologik asos yaratadi.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini ta’minlash — bu murakkab, ammo nihoyatda muhim pedagogik jarayondir. Ilmiy asoslangan metodlar, tarbiyachining kasbiy mahorati va qulay ta’lim muhiti bolaning barkamol shaxs bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat standarti to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2020.
5. Hasanboyev J., To‘raqulov X., Haydarov M. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
7. Qodirova F.R. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
8. Abdullayeva B.S. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2017.
9. • Nurmatova D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual rivojlanishni ta’minlash omillari // Pedagogik ta’lim jurnali. – 2021. – №3. – B. 45–49.
10. • Usmonova S. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning maktabgacha ta’limdagi ahamiyati // Ta’lim va tarbiya jurnali. – 2020. – №4. – B. 32–36.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ

Ургенский государственный педагогический институт Педагог кафедры «Дошкольное образование»

Якубова Диана Хайдаровна

студентка 3 курса

Утениязова Мехрибон

Аннотация: В статье рассматриваются особенности формирования речевых и коммуникативных компетенций у детей дошкольного возраста 3–4 лет в условиях обновления образовательных программ. Актуальность исследования обусловлена процессами глобализации и модернизации системы образования, требующими развития коммуникативных навыков с раннего возраста. Проанализировано содержание образовательной программы Республики Узбекистан «Ilk qadam», раскрыта роль игровой

деятельности как ведущего средства речевого и коммуникативного развития дошкольников. Обосновано значение педагога в создании благоприятной речевой среды и применении современных педагогических подходов. Сделанные выводы согласуются с современными научными исследованиями в области обновления педагогических моделей и формирования ключевых компетенций обучающихся.

Ключевые слова: дошкольное образование, речевое развитие, коммуникативные компетенции, дети 3–4 лет, игровая деятельность, программа «Ilk qadam».

Annotatsiya: Maqolada ta’lim dasturlarini yangilash sharoitida 3–4 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotning dolzarbligi globallashuv va ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, bolalarda erta yoshdan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish zaruratini taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimida joriy etilgan “Ilk qadam” ta’lim dasturi mazmuni tahlil qilingan, o‘yin faoliyatining bolalar nutqi va kommunikativ faolligini rivojlantirishdagi yetakchi o‘rni asoslab berilgan. Pedagogning qulay nutqiy muhit yaratishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutq rivoji, kommunikativ kompetensiyalar, 3–4 yoshli bolalar, o‘yin faoliyati, “Ilk qadam” dasturi.

Abstract: The article examines the formation of speech and communicative competencies in preschool children aged 3–4 in the context of updating educational programs. The relevance of the study is determined by globalization and the modernization of education, which require the development of communication skills from an early age. The content of the “Ilk qadam” educational program of the Republic of Uzbekistan is analyzed, and the role of play-based activities as a leading means of speech and communicative development is revealed. Special attention is paid to the role of the teacher in creating a supportive speech environment and applying modern pedagogical approaches. The findings are consistent with contemporary research on the renewal of pedagogical models and the development of key competencies in education.

Keywords: preschool education, speech development, communicative competencies, children aged 3–4, play-based activities, “Ilk qadam” program.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях глобализации и цифровой трансформации системы образования особую актуальность приобретает проблема формирования ключевых компетенций личности, закладываемых на ранних этапах развития ребёнка. Современное дошкольное образование ориентировано не только на усвоение элементарных знаний, но и на развитие речевых и коммуникативных навыков, обеспечивающих успешную социализацию и готовность к дальнейшему обучению.

Речевая деятельность выступает основным средством общения, мышления и познания окружающего мира. Как подчёркивается в педагогических исследованиях, развитие речи в дошкольном возрасте оказывает непосредственное влияние на когнитивное и социальное развитие ребёнка, формирование его личности и коммуникативной культуры [6; 7].

В Республике Узбекистан данные тенденции нашли отражение в государственной образовательной программе «Ilk qadam», в которой компетентностный подход рассматривается как основа развития детей дошкольного возраста. Программа ориентирована на формирование речевых, коммуникативных и социально значимых

навыков, необходимых ребёнку для успешного взаимодействия с окружающими. Эффективность реализации подобных программ во многом зависит от использования современных педагогических технологий и создания развивающей образовательной среды [8].

Согласно культурно-исторической теории Л. С. Выготского, речь является не только средством коммуникации, но и важнейшим инструментом мышления. Развитие речевой функции способствует активизации познавательных процессов и расширению возможностей ребёнка в социальном взаимодействии.

В связи с этим целью статьи является анализ особенностей формирования речевых и коммуникативных компетенций детей 3–4 лет в условиях реализации образовательной программы «Ilk qadam».

Игровая деятельность является ведущим видом деятельности в дошкольном возрасте и эффективным средством формирования речевых и коммуникативных компетенций детей. В программе «Ilk qadam» игра рассматривается как естественный способ вовлечения ребёнка в образовательный процесс, обеспечивающий развитие речи, мышления и социальных навыков.

В процессе сюжетно-ролевых, дидактических и подвижных игр дети активно используют речь для обозначения действий, выражения мыслей и взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Игровые ситуации способствуют развитию диалогической речи, формированию навыков задавания вопросов, аргументации и умения слушать собеседника.

Современные педагогические исследования подчёркивают, что игровые технологии выступают не только средством обучения, но и механизмом формирования коммуникативной активности и социальной компетентности детей дошкольного возраста [6]. Через игру дети осваивают социальные нормы, учатся сотрудничеству и разрешению конфликтных ситуаций, что тесно связано с развитием речи.

В рамках образовательной программы «Ilk qadam» для детей 3–4 лет определён комплекс речевых и коммуникативных компетенций, формируемых в подобласти «Речь и язык». К основным компетенциям относятся умение сопровождать действия речью, описывать предметы и явления, отвечать на вопросы взрослого, проявлять инициативу в общении и участвовать в дидактических играх.

Последовательное освоение данных компетенций способствует развитию связной речи, активного словарного запаса и навыков диалогического общения. Особое значение имеет использование художественных текстов, заучивание коротких стихотворений и участие в речевых играх, что развивает память, интонационную выразительность и уверенность ребёнка в речевой деятельности.

Реализация программы «Ilk qadam» показывает, что системный подход к формированию речевых и коммуникативных компетенций обеспечивает целостное развитие ребёнка и создаёт предпосылки для успешной подготовки к школьному обучению.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Формирование речевых и коммуникативных компетенций у детей дошкольного возраста в условиях обновления образовательных программ представляет собой

целенаправленный и комплексный процесс. Анализ содержания программы «Ilk qadam» показывает, что интеграция игровых, речевых и образовательных методов способствует эффективному развитию устной речи и коммуникативной активности детей 3–4 лет.

Особую роль в данном процессе играет педагог, создающий благоприятную речевую среду и направляющий образовательную деятельность ребёнка. Использование игровой деятельности как ведущего метода обучения обеспечивает естественные условия для социализации и речевого развития дошкольников.

Полученные выводы согласуются с результатами современных педагогических исследований, посвящённых обновлению образовательных моделей и формированию ключевых компетенций обучающихся, начиная с дошкольного возраста [6; 7; 8].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2018.
2. Isroilova Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish metodlari. — Toshkent, 2020.
3. Nabijonova N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish. — Toshkent, 2021.
4. Normatova N. K. Maktabgacha ta’limda o‘yin faoliyatining nutq rivojiga ta’siri. — Toshkent, 2019.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1999.
6. Yakubova D. Kh. Model of dual education in the context of digital transformation // International Conference on Adaptive Learning Technologies. — 2025.
7. Yakubova D. Kh. Opportunities and challenges of implementing the dual education model in the context of Uzbekistan // Asian Journal of Multidisciplinary Research. — 2025. — Vol. 2, Issue 8. — P. 297–305.
8. Yakubova D. Kh. Dual ta’lim tizimini joriy etishda raqamli texnologiyalarning o‘rni // Urganch davlat pedagogika instituti axborotnomasi. — 2025. — № 5. — B. 133–138.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ДУАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Ургенчский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры «Дошкольное образование»
Якубова Диана Хайдаровна

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические аспекты совершенствования исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования на основе цифровых технологий. Обоснована актуальность интеграции цифровых образовательных платформ, электронных портфолио и онлайн-исследовательских инструментов в процесс дуального обучения. Проанализированы возможности цифровой образовательной среды в развитии аналитического мышления, навыков самостоятельного поиска и обработки информации, а также проектно-исследовательской деятельности обучающихся. В ходе

исследования использованы методы педагогического анализа, наблюдения, анкетирования и опытно-экспериментальной работы. Результаты исследования показали, что целенаправленное применение цифровых технологий в дуальном образовании способствует повышению уровня исследовательских компетенций и формированию готовности обучающихся к профессиональной и научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: дуальное образование, исследовательские компетенции, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, педагогические условия, профессиональная подготовка.

Annotatsiya: Maqolada raqamli texnologiyalar asosida dual ta’lim tizimida ta’lim oluvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini takomillashtirishning pedagogik jihatlari yoritilgan. Dual ta’lim jarayoniga raqamli ta’lim platformalari, elektron portfoliolar hamda onlayn tadqiqot vositalarini integratsiyalash zarurati asoslab berilgan. Raqamli ta’lim muhiti orqali ta’lim oluvchilarning tahliliy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va qayta ishlash, loyiha-tadqiqot faoliyati ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida pedagogik tahlil, kuzatish, so‘rovnoma hamda tajriba-sinov metodlaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish dual ta’lim tizimida tadqiqotchilik kompetensiyalarining rivojlanishiga va ta’lim oluvchilarning kasbiy hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorgarligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, tadqiqotchilik kompetensiyalari, raqamli texnologiyalar, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik shart-sharoitlar, kasbiy tayyorgarlik.

Abstract: The article examines the pedagogical aspects of improving students’ research competencies in the dual education system based on digital technologies. The relevance of integrating digital educational platforms, e-portfolios, and online research tools into the dual learning process is substantiated. The potential of the digital educational environment in developing analytical thinking, independent information search and processing skills, as well as project-based research activities is analyzed. The study employed pedagogical analysis, observation, surveys, and experimental methods. The findings indicate that the purposeful use of digital technologies in dual education significantly enhances students’ research competencies and increases their readiness for professional and research activities.

Keywords: dual education, research competencies, digital technologies, digital learning environment, pedagogical conditions, professional training.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях цифровизации образования и трансформации социально-экономических процессов возрастает значение подготовки специалистов, обладающих не только профессиональными знаниями и практическими умениями, но и развитыми исследовательскими компетенциями. Современная образовательная парадигма ориентирована на формирование способности обучающихся к аналитическому мышлению, самостоятельному поиску и обработке информации, постановке и решению исследовательских задач, а также к использованию цифровых инструментов в профессиональной деятельности [1; 2].

В данном контексте дуальное образование рассматривается как эффективная педагогическая модель, обеспечивающая интеграцию теоретической подготовки, практико-

ориентированного обучения и элементов научно-исследовательской деятельности обучающихся. Сочетание обучения в образовательной организации и практической деятельности на производстве создаёт благоприятные условия для совершенствования исследовательских компетенций, поскольку обучающиеся включаются в реальные профессиональные и проблемные ситуации, требующие анализа, обобщения и принятия обоснованных решений.

Цифровые технологии существенно расширяют педагогический потенциал дуального образования, трансформируя его в цифрово-интегрированную образовательную модель. Использование электронных образовательных платформ, систем управления обучением, онлайн-исследовательских инструментов и электронных портфолио способствует организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся в цифровой образовательной среде и повышает её результативность [3; 4].

Ранее в исследованиях автора была обоснована педагогическая эффективность цифровых моделей дуального образования, раскрыты возможности интеграции цифровых платформ в процесс профессиональной подготовки, а также экспериментально подтверждено их положительное влияние на развитие профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся [6; 7; 8]. Однако, несмотря на полученные результаты, проблема целенаправленного совершенствования исследовательских компетенций в дуальном образовании на основе цифровых технологий требует дальнейшего теоретического осмысления и методического уточнения.

В связи с этим цель данной статьи заключается в анализе педагогических возможностей цифровых технологий в совершенствовании исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Исследовательские компетенции обучающихся в педагогической науке рассматриваются как интегративное образование, включающее совокупность знаний, умений, навыков и личностных качеств, обеспечивающих способность к постановке исследовательских задач, выбору адекватных методов их решения, анализу и интерпретации полученных результатов, а также применению исследовательского опыта в профессиональной деятельности [1; 2].

Методологической основой совершенствования исследовательских компетенций в дуальном образовании выступают идеи обучения через деятельность и опыт, представленные в трудах Дж. Дьюи и Д. Колба, а также положения культурно-исторической теории Л. С. Выготского о зоне ближайшего развития [1; 2; 5]. В соответствии с данными подходами образовательный процесс рассматривается как активная деятельность обучающегося, направленная на осмысление знаний и их практическое применение в реальных профессиональных и исследовательских ситуациях.

Дуальная система образования обеспечивает органичное сочетание теоретического обучения в образовательной организации и практической деятельности на производстве, что создаёт условия для включения обучающихся в решение реальных профессиональных задач. Такой формат обучения способствует развитию исследовательского мышления, формированию навыков анализа профессиональных проблем и поиску обоснованных

решений, что является важным условием совершенствования исследовательских компетенций.

Цифровизация образовательного процесса расширяет дидактические и методические возможности дуального образования, обеспечивая его трансформацию в цифрово-интегрированную модель. Использование систем управления обучением, цифровых образовательных платформ и онлайн-исследовательских инструментов позволяет организовать учебно-исследовательскую деятельность обучающихся в гибком и интерактивном формате [3; 4].

В условиях дуального образования цифровые технологии обеспечивают доступ к актуальным информационным ресурсам, инструментам обработки и анализа данных, а также создают возможности для дистанционного взаимодействия между обучающимися, преподавателями и наставниками от производства. Это способствует развитию у обучающихся навыков самостоятельного поиска информации, критического мышления и аналитической обработки данных, которые являются ключевыми компонентами исследовательских компетенций.

Результаты ранее проведённых исследований автора подтверждают, что использование цифровых образовательных платформ (LMS Moodle, Google Classroom, электронные портфолио) в системе дуального образования способствует повышению уровня профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся в среднем на 25–35 % [7; 8]. Полученные данные свидетельствуют о высокой педагогической эффективности цифровых инструментов при организации учебно-исследовательской деятельности.

Совершенствование исследовательских компетенций обучающихся в системе дуального образования на основе цифровых технологий возможно при реализации комплекса взаимосвязанных педагогических условий. К числу ключевых условий относятся целенаправленное включение исследовательских и проектных заданий в содержание теоретической и практической подготовки, использование цифровых образовательных платформ, ориентированных на исследовательскую деятельность, а также методическое сопровождение обучающихся со стороны преподавателей и наставников.

Особое значение приобретает развитие цифровой и педагогической компетентности преподавателей и наставников дуального образования, поскольку именно они обеспечивают организацию и сопровождение исследовательской деятельности обучающихся в цифровой образовательной среде [4; 6]. Использование электронных портфолио и цифровых средств рефлексии способствует осмыслению обучающимися собственного исследовательского опыта, повышает уровень самоконтроля и самооценки результатов учебно-исследовательской деятельности.

Таким образом, интеграция дуального образования и цифровых технологий создаёт устойчивую педагогическую основу для совершенствования исследовательских компетенций обучающихся, обеспечивая целостность, практико-ориентированность и результативность образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённое исследование позволило обосновать педагогическую значимость цифровых технологий в процессе совершенствования исследовательских компетенций

обучающихся в системе дуального образования. Установлено, что интеграция теоретического обучения, практико-ориентированной подготовки и учебно-исследовательской деятельности на основе цифровых инструментов способствует формированию устойчивых навыков аналитического мышления, самостоятельного поиска и обработки информации, а также осмысленного применения полученных знаний в профессиональной деятельности.

Доказано, что цифрово-интегрированная модель дуального образования расширяет возможности организации исследовательской деятельности обучающихся за счёт использования электронных образовательных платформ, онлайн-исследовательских инструментов и электронных портфолио. Результаты исследования согласуются с ранее опубликованными выводами автора и подтверждают устойчивость выявленных педагогических эффектов, выражающихся в повышении уровня профессиональных и исследовательских компетенций обучающихся [6; 7; 8].

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных результатов в деятельности образовательных организаций, реализующих дуальные формы обучения. Представленные педагогические условия и методические подходы могут быть использованы при проектировании образовательных программ, организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся, а также в системе повышения квалификации преподавателей и наставников дуального образования.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой и апробацией цифровых моделей дуального образования, ориентированных на интеграцию технологий искусственного интеллекта, расширение форм проектно-исследовательской деятельности обучающихся и повышение качества профессиональной подготовки в условиях цифровой трансформации образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Dewey J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — 272 p.
2. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. — 256 p.
3. OECD. Work-Based Learning and Digital Skills Integration. — Paris: OECD Publishing, 2022. — 104 p.
4. UNESCO–UNEVOC. Digital Transformation of Vocational and Higher Education. — Bonn: UNESCO, 2023. — 118 p.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — 352 с.
6. Yakubova D. Kh. Модель дуального образования в условиях цифровой трансформации // International Conference on Adaptive Learning Technologies. — 2025. — P. 1–4
7. Yakubova D. Kh. O‘zbekiston sharoitida dual ta’lim modelini joriy etishning imkoniyatlari va muammolari // Asian Journal of Multidisciplinary Research. — 2025. — Vol. 2, Issue 8. — P. 297–305.
8. Yakubova D. Kh. Dual ta’lim tizimini joriy etishda raqamli texnologiyalarning o‘rni // Urganch davlat pedagogika instituti axborotnomasi. — 2025. — № 5. — B. 133–138.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УМСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Ургенский государственный педагогический институт
Педагог кафедры «Дошкольное образование»
Якубова Диана Хайдаровна
студентка 2 курса
Эгамбердиева Умидабону Эгамберди кизи,

Аннотация: В статье рассматривается проблема умственного воспитания детей дошкольного возраста в условиях цифровизации современного образования. Раскрывается сущность умственного воспитания и анализируются педагогические условия, обеспечивающие развитие познавательных процессов дошкольников. Особое внимание акцентируется на значении цифровых образовательных ресурсов и современных педагогических технологий, включая элементы искусственного интеллекта, в процессе умственного воспитания детей. Обосновываются перспективы использования цифровых средств обучения для развития когнитивных способностей и познавательной активности дошкольников, а также выделяются потенциальные риски их нерационального использования.

Ключевые слова: умственное воспитание, дошкольное образование, педагогические условия, цифровые технологии, искусственный интеллект, познавательное развитие, дошкольники.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’limning raqamlashtirilishi sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi muammosi yoritilgan. Aqliy tarbiyaning mohiyati ochib berilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishni ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilingan. Aqliy tarbiya jarayonida raqamli ta’lim resurslari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt elementlarining ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv qobiliyatlari va bilish faolligini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish istiqbollari asoslab berilgan, shuningdek ularning noo‘rin va me’yoridan ortiq qo‘llanilishi bilan bog‘liq ehtimoliy xavf-xatarlar ajratib ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: aqliy tarbiya, maktabgacha ta’lim, pedagogik shart-sharoitlar, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, bilish rivoji, maktabgacha yoshdagi bolalar.

Abstract: The article examines the issue of mental education of preschool children in the context of the digitalization of modern education. The essence of mental education is revealed, and the pedagogical conditions that ensure the development of cognitive processes in preschool children are analyzed. Particular attention is paid to the significance of digital educational resources and modern pedagogical technologies, including elements of artificial intelligence, in the process of children’s mental education. The prospects for using digital learning tools to develop cognitive abilities and cognitive activity of preschoolers are substantiated, and potential risks associated with their irrational use are identified.

Keywords: mental education, preschool education, pedagogical conditions, digital technologies, artificial intelligence, cognitive development, preschool children.

ВВЕДЕНИЕ

Современное дошкольное образование направлено на всестороннее развитие личности ребёнка. Одним из важнейших направлений данного процесса является умственное воспитание, обеспечивающее развитие мышления, внимания, памяти и речи. Именно в дошкольном возрасте закладываются основы познавательной деятельности, которые в дальнейшем влияют на успешность обучения в школе.

В условиях цифровизации образования возрастает роль педагогических условий, способствующих эффективному умственному развитию дошкольников. Использование цифровых образовательных ресурсов, интерактивных игр и обучающих приложений может повысить интерес детей к познавательной деятельности и активизировать мыслительные процессы. Вместе с тем применение цифровых технологий требует соблюдения возрастных особенностей и педагогического контроля.

Цель статьи — раскрыть педагогические условия умственного воспитания детей дошкольного возраста в условиях цифровизации образования.

Умственное воспитание представляет собой целенаправленный процесс развития познавательных способностей ребёнка, включающий формирование мышления, внимания, памяти, воображения и речи. В педагогической литературе подчёркивается, что успешное умственное развитие возможно при активной деятельности ребёнка и его взаимодействии с окружающей средой.

Согласно положениям Л. С. Выготского, обучение оказывает опережающее влияние на развитие ребёнка и способствует формированию новых психических функций. А. Н. Леонтьев отмечал, что развитие мышления происходит в процессе деятельности, ведущей формой которой в дошкольном возрасте является игра.

Современные исследования дополняют данные подходы, указывая на возможности использования цифровых технологий для стимулирования познавательной активности дошкольников. Эффективность умственного воспитания детей дошкольного возраста определяется системой педагогических условий, обеспечивающих развитие познавательных процессов.

рис1. Педагогические условия умственного воспитания

На рисунке даны педагогические условия умственного воспитания, которые содержат:

1.Развивающая предметно-пространственная среда. Развивающая среда включает дидактические материалы, наглядные пособия, игровые зоны и цифровые ресурсы. Наличие разнообразных средств обучения способствует самостоятельной познавательной активности детей и развитию их мыслительных способностей.

2.Использование игровых и познавательных методов обучения. Игровая деятельность является ведущей в дошкольном возрасте. Дидактические и сюжетно-ролевые игры способствуют развитию мышления, речи и воображения. Цифровые обучающие игры и интерактивные приложения могут дополнять традиционные методы, повышая интерес детей к обучению.

3.Учёт возрастных и индивидуальных особенностей. Педагог должен учитывать уровень развития и индивидуальные особенности каждого ребёнка. Использование

цифровых технологий позволяет адаптировать задания под возможности и интересы детей, что повышает эффективность умственного воспитания.

4.Педагогическое взаимодействие воспитателя и ребёнка. Роль воспитателя заключается в организации познавательной деятельности, поддержке инициативы детей и создании условий для активного мышления. В условиях цифровизации педагог направляет использование цифровых ресурсов, обеспечивая их педагогическую целесообразность.

Использование цифровых технологий в дошкольном образовании открывает новые возможности для умственного развития детей, способствует формированию интереса к обучению и развитию логического мышления. Вместе с тем чрезмерное и неконтролируемое применение цифровых средств может негативно сказаться на развитии речи и коммуникативных навыков.

Рациональное использование цифровых технологий требует соблюдения возрастных норм, педагогического контроля и сочетания цифровых и традиционных форм обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Умственное воспитание детей дошкольного возраста является важным направлением дошкольного образования и направлено на развитие познавательных способностей ребёнка. Эффективность данного процесса определяется системой педагогических условий, включающих развивающую среду, игровые методы обучения, учёт индивидуальных особенностей и педагогическое взаимодействие.

Цифровизация образования создаёт дополнительные возможности для умственного развития дошкольников, однако требует грамотного педагогического подхода. Комплексное использование традиционных и цифровых средств обучения способствует созданию оптимальных условий для развития познавательной активности детей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 2005.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Смысл, 2004.
3. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника. — М.: Просвещение, 1987.
4. Венгер Л. А. Развитие познавательных способностей в дошкольном возрасте. — М.: Просвещение, 1998.
5. Смирнова Е. О. Дошкольная педагогика. — М.: Академия, 2014.
6. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. — М.: Интеллект-Центр, 2004.

QUYI ZARAFSHON VODIYSINI GEOGRAFIK O‘RNI

Usmanova Inobat Ibragimovna.
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, “Tarix” kafedrasi o‘qituvchi-stajyori.
inobatusmanova540@gmail.com
+998904328775

Annotatsiya Maqolada Quyi Zarafshon vodiysida neolit davrida paleogeografik xususiyatlarini arxeologik adabiyotlar taxlil qilingan.

Kalit so‘zlar Mohandaryo, Xo‘jayli, Echkiliksoy, Ayaqagitma, Sulton Uvays tog‘i, S.P.Tolstov, A.V. Vinogradov, Jonbos-4, Uchashi-31, Darbozaqir- 1,2, Chorbakti 13, 14, M.A.Itina, N.U.Xolmatov.

Аннотация Мохандарья, Ходжалы, Эчкиликсай, Аякагитма, гора Султан Увайс, С.П. Толстов, А.В. Виноградов, Джонбос-4, Учаши-31, Дарбазакир- 1,2, Чорбакти 13, 14, Итина М.А., Н.У. Холматов.

Ключевые слова Мохандарья, Ходжалы, Эчкиликсай, Аякагитма, гора Султан Увайс, С.П. Толстов, А.В. Виноградов, Джонбос-4, Учаши-31, Дарбазакир- 1,2, Чорбакти 13, 14, Итина М.А., Н.У. Холматов.

Kirish. Zarafshon daryosi quyi havzasi hududi gidrologiyasi Mohandaryo, Xo‘jayli, Echkiliksoy, Ayoqagitma irmoqlari tasvir qilinadi. Qizilqum botiqlarini suvga to‘ldirishga to‘sqinlik qilgan tog‘lar mavjud emas, shuning uchun ham geografik kenglikda suv havzalarini hosil qilish imkoniyati bo‘lgan, shuning uchun ham yuqorida qayd qilingan o‘zanlar faoliyati keng bo‘lgan ammo Oqchadaryo havzasida Sulton Uvays tog‘i sharqiy tomon yo‘nalishi (25 km.) munosabati bilan paleogeografiyasi ikki xususiyatni hosil qilgan. Sulton Uvays tog‘i sharqiy tomon yo‘nalganligi bois Sho‘raxon va Orolbo‘yi havzasi orasini Amudaryo faoliyati bilan o‘ng va so‘l hududlariga bo‘lingan.

Geografik adabiyotlarda qayd qilingan ma’lumotlarga ko‘ra, Quyi Zarafshon vodiysi geologik jarayonlar natijalari to‘rtlamchi davri neogen bosqichlarida kechgan geologik jarayonlar natijasida Buxoro-Qorako‘l, Gazli va Sanduqli tabiiy-geografik hududlari paleogeografiyasi rang-barangligini namoyon qilgan[36]. [1, 229-b.]. S.P.Tolstov rahbarligida Xorazm ekspeditsiyasi Janubiy havzasida XX asr 50 - yilidan boshlab, Ya.G‘.G’ulomov yetakchiligida Mahondaryo guruhi xodimlari Zarafshon daryosi quyi havzasida keng qamrovli tarzda olib borgan arxeologik izlanishlari natijalarini asos qilib olgan nashrlarda tosh davriga oid manzilgohlar to‘g‘risida tarixiy ma’lumotlarni kuzatilmaydi. XX asr 70 - yillari o’rtalaridan Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi xodimlari tomonidan Amudaryo so‘l sohili hududida Sulton Uvays tog‘i etaklarida ochiq tipdagi Burli - 3 manzilgohi madaniy qatlamidan tosh davri so‘nggi bosqichida ovchi-termachilarni olib borgan kundalik faoliyatlariga oid moddiy ashyolar olinganligi etnik munosabatlar kechganligidan dalolat beradi[37]. Demak, Pleystotsenning Vyurm muzligi sharoitida Sulton Uvays tog‘i so‘l sohili Burli-3 manzilgohi aholisi miqdor jihatidan oshganligi sabab, o‘ng hududlari o‘zlashtirilishi natijasida kengaygan geografik hududda geografik muhit, iqlim sharoiti va tabiiy manbalar ularni kundalik ehtiyojlariga mos bo‘lgan degan xulosani qayd qilish lozim. S.P.Tolstov, A.V. Vinogradov asarlarida mil.avv.VI-V ming - yilliklarda Janubiy Oqchadaryo hududida Amudaryo suv sathi ko‘tarilishi natijasida, uning sohili dambasidan oshib tushgan suvlarni Qizilqum geografik manzarasini hosil qilgan qum uyumlari oralig‘ida bir-biriga ulanib, yoki alohida suv havzalari sohili adog‘iga ulanib ketgan balandlik yon qismiga, tepalikka aholi

[36] Баратов П, Ўзбекистон табиий географияси-Тошкент, 1996-Б. 170-180. Баратов П, Маматқулов М, Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географияси -Тошкент, Ўқитувчи, 2002-Б. 229-335.

[37] Толстов С.П. Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции в 1949-1953 гг //ТрХАЭЭ-М.:Наука, 1958. Т.II- С. 66-67. Виноградова Е.А. Первые палеолитические находки в Султон Увайсдаге //Приаралье в древности и средневековье-М.:ИВЛ, РАН, Наука, 1998.- С. 74-77. Матякубов Х.Х. Хоразм воҳаси бронза асри ва илк темир даври тарихи (маданият, ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий муносабатлар муаммолари) - Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти 2017.-Б. 14. История цивилизации Хорезма-Нукус.: Каракалпакистан, 2017.- С. 42.

tomonidan sun’iy tarzda qurilgan (qurilish ashyolari yog‘och ustunlar, yaproq yeri, qobiqlari, qamish va loy) yordamida tiklangan Jonbos-4 (hajmi 26x17 m.) manzilgohidan olingan ashyolar ilk paleogidrologiya, paleogeografiya, paleoetnografiya hamda etnodemografiya masalalarini o‘rganishda asosiy manba bo‘lib hisoblanadi[38]. Xorazm vohasi neolit davri tarixi tadqiqotchisi A.V.Vinogradov asarlarida Oqchadaryo havzasi hududida Jonbos-4 manzilgohi urug‘ jamoalarining tevarak atroflarini, Tuyamo‘yin hududlarini o‘zlashtirishi munosabati bilan yer sathiga va yarim yerto‘la aylana, to‘g‘riburchak rejali turar joylari to‘g‘risida (Jonbos manzilgohlari guruhi Jonbos 31,5, 11,12,14,18, Qavat guruhi Qavat-7, Bayram-Qozig’on-6, Ma’mur guruhi-Ma’mur 1, 3, 4, 3 B, 4, Kunek-1,3. Dingilja-6, Qo‘rg’oshin guruhi – Qo‘rg’oshin G, D, Tadjikazgan guruhi-Tadjiqazgan-2, 3, 6, 6 a, 10, 13,14) ma’lumotlarni qayd qilgan[39]. A.V.Vinogradov monografiyasida Amudaryo va Sirdaryo o‘rtasida paleolit, mezolit va neolit davriga oid ma’lumotlar o‘rin olgan. Masalan, Ayaqagitma havzasi sharqida joylashgan tosh davriga oid Bashagitma 1, 2, 4, 6, 15, 31, 38, Quyi Zarafshonda tosh davri va mezolit davriga oid manzilgohlar to‘g‘risida ma’lumotlar kuzatilmaydi. Ammo ilk neolit davriga oid, Daryosoy irmog‘i sohili bo‘ylab, Uchashi - 131, mil.avv. IV-III ming - yillikka oid Darvozaqir I, II manzilgohlari to‘g‘risida ma’lumotlarni kuzatish imkoni mavjud[40]. Tadqiqotchisi N.U. Xolmatov monografiyasida Zarafshon daryosi quyi havzasi paleogeografiyasi va paleo iqlimi masalalariga hamda mezolit va neolit davri arxeologik yodgorliklari to‘g‘risida fikr-mulohazalarini qayd qilgan (Chorbakti- II, 23, 27, 41, Daryosoy irmog’i tizimida Uchashi-31, Darbozaqir- 1,2, Chorbakti 13, 14,15 A, 15 B,16, 18, 20, 21 va x.k.) . M.A.Itina Amudaryo so‘l sohili hududida Tuyamo‘yin hududi Qoraqum uyumlari oralig‘ida daryo toshqini natijasida vujudga kelgan Qo‘shbuloq, Karri-Qizil va Sulton Sanjar manzilgohlari geografik xolatini hamda etnik jarayonlarni geografiyasini hosil qilganligini qayd qilgan[41]. Demak Quyi Amudaryo hududi hamda Quyi Zarafshon vodiysida tadqiqotchilar asarlarida neolit davri urug‘ jamoalari istiqomat qilib, geografik muhit, tabiiy sharoit va tabiat injiqliklariga ko‘nikib, yer sathiga qurilgan kala-chaylalar va yarim yerto‘lali shaklda makonlarda Amudaryo suv toshqini natijasida sohil dambasidan oshib Qizilqum qumligi orasida botiqlarni to‘ldirish Oqchadaryo irmog‘i suv sathi ko‘tarilishi natijasida ikki yon tomonga suvi tarqalgan.

Amudaryo suv toshqini natijalari sohil dambasidan oshib Qizilqum kengligi orasida botiqlarni to‘ldirish. Oqchadaryo irmog‘i suv sathi ko‘tarilishi natijasida ikki tomonga suv tarkibida loyqa botiqlarni yotqizilishi natijasida sernam va serunum mineral moddalarga boy bo‘lgan tekislik xosil bulgan.

Tadqiqotchilar nashrlarida Zarafshon daryosi quyi havzasi, Buxoro-Qorako‘l hududida neolit davri manzilgohlari, ularda istiqomat qilgan urug‘ jamoalari to‘g‘risida axborotlar geografiyasi keng bo‘lsa ham, hudud yuzasiga ta’siri natijasida yuz bergan landshaft qaysi

[38] Толстов С.П. Древний Хорезм-М.:, Наука, МГУ, 1948-С. 59-65. Холматов Н.У, Холматова З.Н. Оқчадарё хавзаси неолит даври хусусида //Хоразм тарихи-Тошкент-Урганч, Наврўз-2019-Б. 180-181. Ўзбекистон тарихи-Тошкент, 2023.-Б. 40-41.

[39] Виноградов А.В. Неолитические памятники Хорезма-М.: Наука, 1968-С. 25-125.

[40] Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы среднеазиатского междуречья- М.: Наука, 1981. Вып XIII-С. 46-116.

[41] Итина М.А. Памятники эпохи неолита и бронзы //Древности Южного Хорезма // Тр ХАЭЭ-М, 1991. Вып XVI-С.66-72. Собиров Қ. Хоразмнинг қишлоқ ва шахарлари мудофаа иншоотлари-Тошкент: Фан, 2009.- Б. 83. Мартинез Феррерас В. Абдуллаев Ў.И. Ўрта Осиё ибтидоий жамоа тузумида кечган этник жараёнлар 2021-Б. 423-424.

hududdan kelgan aholi, yoki Darbazaqirliklar mahalliy bo’lsa, qaysi turar-joy aholisi ijodi ekanligiga izoh berilishi lozim edi.

N.U.Xolmatov ta’kidlashicha Zarafshon daryosi Daryosoy imrog‘i sohili hududidagi Uchashi-131 manzilgohini mil.avv.VII ming - yillik oxiri -V ming - yillik o‘rtalariga oid qilib, ilk etnik jarayonlarni olib borgan[42]. Xo‘sh, Uchashi-131 manzilgohi urug‘ jamoalari tub aholi a’zolari yoki qo‘shni hududdan kelib, suv manbasi barqaror bo‘lgan Quyi Zarafshon daryosi havzasiga qaysi xo‘jalik- tiplardan tarix taqozasiga ko‘ra, joylashib, notanish geografik sharoitda etnik munosabatlarni olib borganlar degan yangicha yondoshuvlarni qayd qilmagan. Nazarimizcha, Uchashi - 131 manzilgohi urug‘ jamoalari tomonidan olib borilgan o‘zlashtiruvchi xo‘jalikni o‘rta Zarafshonda so‘nggi tosh davri Samarqand manzilgohi ovchilarining Daryosoy irmog‘i sohili etaklariga joylashib, yangi geografik sharoitda amaliy ho‘jaligini olib borishi barobarida aholi soni oshganligi sabab, ular Mahondaryo irmog‘i suv toshqini natijasida vujudga kelgan kichik va katta Tuzkon atroflarida etnik munosabatlarni olib borib, yangi geografik sharoitga moslashib, etnik munosabatlarni olib borib, geografik manzarasiga ta’sir ko‘rsatganlar-degan xulosaga kelish mumkin[43]. Arxeologik izlanishlar natijalariga ko’ra, Qizilqum ichki qismida Lavlakan neolit davri majmuasi, o‘rta Zarafshon Sakan madaniyati (Sag‘an 1,2, Jangal-1, Tepaqul-3,4,5, Zamichatosh, Ohalik, Ochilg‘or) manzilgohlar paleogeografiyani tasvir qilgan, ularda istiqomat qilgan urug‘ jamoalari geografik kenglikda antropogen landshaft ta’sirida etnik munosabatlarni olib borganlar.- Mil.avv.II ming yillik ikkinchi yarmi ohirida O‘zbekiston tarixiy-geografik hududlari xo‘jalik-madaniy tiplarda yuz bergan o‘zgarishlarning yuz berishini nazarga olib ikki hududga ajratildi.

Xulosa. Birinchi Farg’ona va Surxondaryo hududlari aholisi o‘troq aholi, sug‘orma dehqonchilik, loy binokorligi bilimida qurilgan Chust (4 ga) va Sopollitepa (4) kabi mikro vohalar vujudga kelgan.Ikkinchisi esa Ustyurt, Quyi Amudaryo havzasi, Quyi Zarafshon vodiysi va Toshkent vohalari tog‘- g‘or makonlari va tekislikda buloqlari atrofida joylashgan urug‘ jamoalari ta’sirida yer yuzasida yuz berga o‘zgarishlar navbatida tarixiy davr jamiyatida davom yetgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Баратов П, Ўзбекистон табиий географияси-Тошкент, 1996-Б. 170-180. Баратов П, Маматқулов М, Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географияси -Тошкент: Ўқитувчи, 2002-Б. 229-335.

2. Толстов С.П. Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции в 1949-1953 гг. // Тр ХАЭЭ-М.:Наука, 1958. Т.II - С. 66-67. Виноградова Е.А. Первые палеолитические находки в Султон Увайсдаге//Приаралье в древности и средневековье-М.:ИВЛ, РАН, Наука, 1998.-С. 74-77; Матякубов Х.Х. Хоразм воҳаси бронза асри ва илк темир даври тарихи (маданият, ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий муносабатлар муаммолари) - Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти 2017.-Б. 14. История цивилизации Хорезма-Нукус.: Каракалпакистан, 2017.- С. 42.

[42] Холматов Н.У. Ўзбекистон неолит даври жамоаларининг моддий маданияти-Тошкент, Фан, 2008-Б. 18.
[43] Ўзбекистон тарихи-Тошкент: 2023. Т.II-С. 40-46.

3. Толстов С.П. Древний Хорезм-М, Наука, МГУ, 1948-С. 59-65. Холматов Н.У, Холматова З.Н. Оқчадарё хавзаси неолит даври хусусида //Хоразм тарихи-Тошкент-Урганч, Наврўз-2019-Б. 180-181. Ўзбекистон тарихи-Тошкент, 2023-Б. 40-41.

4. Виноградов А.В. Неолитические памятники Хорезма-М, :Наука, 1968-С. 25-125.

5. Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы среднеазиатского междуречья-М.: Наука, 1981. Вып XIII-С. 46-116.

6. Холматов Н.У. Мезолит и неолит Нижнего Зарафшана-Ташкент,:Фан, 2007-С.27-74. Хўжаназаров М,Шимчак К. Археологические исследования узбекско-французской экспедиции на памятниках Кызылкумов //Археологические исследования в Узбекистане 2002 г.-Тошкент 2003-С.190-196.

7. Итина М.А. Памятники эпохи неолита и бронзы // Древности Южного Хорезма // Тр ХАЭЭ-М, 1991. Вып XVI-С.66-72. Собиров Қ. Хоразмнинг қишлоқ ва шахарлари мудофаа иншоотлари-Тошкент,: Фан, 2009-Б. 83. Мартинез Феррерас В. Абдуллаев Ў.И. Ўрта Осиё ибтидоий жамоа тузумида кечган этник жараёнлар 2021-Б. 423-424.

8. Ғуломов Я. Ғ Хоразмнинг суғорилиш тарихи - Тошкент:, Фан, 1959. – Б. 24-25

9. Холматов Н.У. Ўзбекистон неолит даври жамоаларининг моддий маданияти-Тошкент, Фан, 2008-Б. 18.

10. Журакулов М.Ж. Самарқанд воҳасининг ибтидоий маданият тарихи саҳифаси-Археология Узбекистана-Самарканд, 2011 .1 (2)-С.12.

11. Ўзбекистон тарихи-Тошкент,: 2023. Т.II-С. 40-46.

12. Гулямов Я.Г, Исламов У, И. Аскаров А. Первобытная культура и орошаемого земледелия в Низовьях Зарафшана-Ташкент, Фан, 1966-С 266. Журакулов М.Д, Холматов Н.У. Мезолит и неолит Серднего Зарафшана-Ташкент,:Фан,1991-С. 3-122; Худойбердиев Р.А. Агалик-Новая стоянка каменного века // Узбекистон древности и средневековье-Самарканд. 1991-С. 13-15; ДЖуракулов М.Ж, Холматов Н.У. Амиркулов Г.А. Итоги археологического изучения стоянки ДЖангал-1 //Вопросы археологии, древней истории и этнографии //Труды СамГУ.: Самарканд, 1991.

JANUBIY OROLBO‘YIDA NEOLIT DAVRI JAMIYATIDA KECHGAN JARAYONLARNI REKONSTRUKTSIYASI MASALALARI

Usmanova Inobat Ibragimovna
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, “Tarix” kafedrasi o‘qituvchi-stajyori.
inobatusmanova540@gmail.com
+998904328775

Annotatsiya. Maqolada Aqchadaryo havzasi va Quyi Zarafshon vodiysi, Neolit davri jamiyatida etnik jarayonlarni rekonstruktsiyasi to‘g‘risida ma’lumot berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Andrianov B.V, Xolmatov N.U, Akulov V,V, Mamedov E.D, Vinogradov A.V, Okladnikov A.P, Islomov U.I, Tolstov S.P. Gryaznov M.P, Masson V.M, Asqarov A, Matkarimov X.O, G‘ulomov Ya.G‘. Quyi Zarafshon, Oxangaron, Farg‘ona, Ustyurt, Aqchadaryo, Qavat-7, Darbozaqir 1.

Аннотация: В статье анализирован реконструкции этнические процессы обшествы неолитического периода в Акчадарьинском дельте и Низовья Зарафшанской долин:

Ключевые слова: Исламов У. И., Аскаров А., Я.Г.Гулямов., Нижний Зарафшан, Фергана, Акчадарье, Кават-7.

Kirish. Yer tarixining to‘rtlamchi davrda kechgan yer osti tebranishlari natijasida O‘zbekiston hududi tog‘lik va tekislikdan iborat bo‘lib, uning geografik manzarasi tasvirini Ustyurt, Quyi Amudaryo, Zarafshon, Toshkent, Farg‘ona, Surxondaryo tabiiy-iqtisodiy hududlardan iborat, ular o‘z navbatida geografik joylashishi, tabiati, iqlim sharoiti, tabiiy manbalar zahirasi, aholining joylashishi, etnik jarayonlar ta’sirida xo‘jalik-madaniy hududlarning vujudga kelishi, shakllanish va rivojlanish bosqichlari bir tarixiy davr yoki bir xronologik jarayonda kechgan emas. Xorazm voxasi hamda Quyi Zarafshon vodiysi qo‘shni hududlardan osmono‘par tog‘lar orqali alohidalik xususiyati mavjud. B.V.Andrianov xulosasiga ko‘ra, Oqchadaryo xavzasining ekin-tekinlikka qulayligi bo‘lib, 160 ming gektarni egallagan Sho‘raxon qishlog‘i-Sulton Uvays oralig‘i bo‘lgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston xaritasida joylashgan geografik kenglikning hududiy chegarasi Amudaryo va Sirdaryolarning xarakati natijasida shakllangan bo‘lib, Oqchadaryo havzasi, Sirdaryo quyi havzasi sharqiy tekisligi hamda Quyi Zarafshon vodiysi joylashgan tekisligi Qizilqum toponomikasi bilan ma’lum. Tadqiqotchilar nashrida Amudaryo suv oqimi nishoblashgan shimoliy tomon yo‘nalishi jarayonida Qizilqum o‘ng va so‘l sohil hududlariga bo‘lingan, o‘ng hududi geografik holatini Oqchadaryo irmog‘i tasvir qilganligi bois, mazkur atamada havzasi shakllanib, janubiy va shimoliy Oqchadaryoga bo‘lingan, uning geografik tasviri Quyi Zarafshon vodiysiga ulanib ketib, Qizilqum yuzasini umumiy ko‘rinishidan iborat bo‘lgan.

N.U.Xolmatov Quyi Zarafshon vodiysi Qizilqum saxrosi maydoni 34 ming kv.kmdan iborat bo‘lib, insonning kundalik taomnomasini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta’minlashga imkon bergan. Tarixiy ma’lumotlarga qaraganda Xorazm tekisligi yer osti tebranishlari natijasida egallagan geografik o‘rni 4,5 mln gektar bo‘lgan bo‘lsa shundan 2 mln hudud ekinlik qilishga qulay bo‘lgan.

Quyi Zarafshon hududi sharqda Nurota tog‘i sharqiy tomoni, g‘arbida Amudaryo, shimoliy tomonda Kuldjuktau va janubida Dengiz ko‘li chegaralariga ega bo‘lib, bu tekislik Zarafshon daryosi quyi havzasini tashkil etib, maydoni jihatidan Volga va Nil daryosidan katta bo‘lib, janubi-g‘arbiy Qizilqum va Ichki Qizilqumni bir qismidan iborat bo‘lgan. Mazkur maqolada yuqorida qayd qilingan axolini sernam va serunumdan foydalanish imkoniyatidan qanday darajada foydalanganligini yoritish nazarga olingan.

Oqchadaryo havzasida S.P.Tolstov rahbarligida Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi keng qamrovli arxeologik izlanishlarni XX asr 40 yillar o‘rtalaridan Jonbos-4 manzilgohi yarim yerto‘la uy-xonalaridan moddiy ashyolarni olishdan neolit davri o‘rganish davri boshlangan. Mazkur davrda Amudaryo o‘ng va so‘l sohili hududlari Amudaryo suv sathi ko‘tarilishi bilan Qizilqum sochma qumtepaliklari oralig‘ida maydonchalar katta va kichik ko‘llar tizimiga aylangan. Quyi Zarafshon vodiysida Ya.G‘.G‘ulomov rahbarligida Mahondaryo arxeologik guruhi hamda Xorazm ekspeditsiyasi A.V.Vinogradov raxbarligida, Samarqand davlat universiteti arxeologiya guruhi xodimlarining keng qamrovli tarzida olib borgan arxeologik izlanishlarni olib borgan. N.U.Xolmatov monografiyasida mezolit va neolit davri Zarafshon

daryosi Echkiliksoy irmog‘i quyi havzasida - 30, sharqiy Ayoqagitma havzasida 269, G‘arbiy Ayoqagitmada-127, Daryosoyda 200, Charbakti havzasida-60 ta neolit davri urug‘ jamoalarida etnik munosabatlarni olib borgan degan xulosaga kelgan. Demak, Zarafshon daryosi mazkur tarixiy davrda suv ta’minoti yuqori darajada bo‘lgan.

XX asr 70 yillar tadqiqotchilar nashrlarida mezolit davrida Oqchadaryo, Quyi Zarafshon, hududlarda Amudaryo, Zarafshon daryolari trangrussiyasi yuqori darajada bo‘lgan Qizilqumda qum tepaligida organik dunyoga, etaklari flora va faunaga, serob bo‘lgan. Bunday antropogen landshaft, qulay ekologiya sharoitida ozuqa mahsulotlari ibtidoiy ovchilarni o‘zlashtiruvchi xo‘jalikni olib borishga imkon yaratgan, ovchilik, (baliq va yovvoyi xayvonlar ovlash va termachilik) neolit davri jamiyatining iqtisodiyotini hosil qilgan .

O‘zbekiston tabiiy-iqtisodiy hududlarda tog‘ g‘or-makonlar, tizmalari va tekisliklarda buloqlar Zarafshon Oxangaron vodiysi, Farg‘ona odamzot tomonidan o‘zlashtirishi natijasida ilk xo‘jalik madaniy tiplar vujudga kelgan. Aholi zichligining bosqichma-bosqich g‘or-makonlarda aholi soni oshib borishi, tevarak atrofdagi tabiiy manbalar zahirasi keskin kamayishi, qo‘shni hududlarga ko‘chish zaruriyati vujudga kelgan.

-Ovchilik va termachilik

-Turar joylar g‘or-makonlar va ochiq manzilgohlar mehnat qurollari tosh, suyak, yog‘och turmush tarzi umum hamkorlik, yovvoyi hayvonlarni xamkorlikda ovlash tizimi.

(Ustyurtda Aydabol, Churuk, Oqtoylik), Zarafshon vohasida Daryosoy, Lavlakan, Chorbakti, Toshkent voxasi (Bo‘zsuv, Qo‘shilish, Farg‘ona vodiysida Obishir, Toshko‘mir, Surxondaryoda Machoy geografik xususiyatlarini o‘zlarida aks ettirib, xo‘jalik tiplarni hosil qilgan, aholi tomonidan olib borilgan xo‘jalik sohalarini rivojlanishi natijalari neolit davri odamlarining mehnat faoliyatlariga asos bo‘lgan .

Oqchadaryo havzasi va Quyi Zarafshon vodiysi neolit davri urug‘ jamoalarining tevarak atroflarida mavjud bo‘lgan tabiiy resurslardan foydalanib jamiyatni iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlarni tarixiy rekonstruktsiyasini tiklashda arxeologik izlanishlar natijalari asos bo‘lgan.

Arxeologik ashyolar asosida tosh davri va mezolit davri ovchilarining turmush tarzini rekonstruktsiyasini qayta tiklash mumkin:

-geografik o‘rin qisqa, axoli soni oshishi; ochiq hududlarga chiqish zarurati.

Xorazm vohasi neolit davri urug‘ jamoalari xo‘jaligi qayta tiklash Jonbos-4 manzilgohi misolida amalga oshirilgan . Jonbos-4 manzilgohi tuxumsimon, Qavat-7 cho‘ziq to‘g‘riburchak shaklda qayta tiklangan.

S.P.Tolstov kaltaminorliklar olib borgan xo‘jaligini etnografiya asoslarda tiklashga e’tibor bergan, ya’ni, neolit davri jamiyati ijtimoiy tizimi manzarasi ona urug‘i-matriarxat tizimi boshqarishi deb yozgan, manzilgohda katta ona rahbarligida bir necha juft oilalari yashagan deb qayd qilgan .

S.P.Tolstovning Jonbos-4 manzilgohi qadimgi holati qayta tiklanishi ayrim tadqiqotchilar fikr-mulohazalarini qayd qilganlar. Sibirni bronza va temir davri bilan shug‘ullangan M.P.Gryaznov tug‘riburchak shaklda yarim yerto‘la shaklda Jonbos-4 qayta tiklangan. V.M.Masson M.P.Gryaznov Jonbos-4 manzilgohini qayta tiklanganligiga e’tibor berib, bu rekonstruktsiyani qo‘llab “yengil baland kulbaga nisbatan Xorazmning kontinental iqlimi, uning sovuq qishiga ko‘proq loyiqroq” deb qayd qilgan. M.P.Gryaznov manzilgohni qayta tiklash loyihasi tadqiqotchilar tomonidan qo‘llab-quvvatlanmagan. Jonbos-4 manzilgohi madaniy qatlami

yer satxida joylashganligi inobatga olish joiz. Quyi Zarafshon vodiysi Katta va Kichik Tuzkonlar atrofida neolit davrida yer sathiga sun’iy tarzda (yog‘och ustun, shox-shabba, qamish, daraxt novdalari) qurilgan Darbozaqir manzilgohi qadimiy holati qayta tiklangan . Manzilgoh markazida “otashgoh” atrofida urug‘ jamoalari urf-odatlarini amalga oshirganlar. Shu bilan birga, neolit davri manzilgohlarida urug‘ jamoalari miqdori masalalariga, ham e’tibor berilgan.

Janubiy Oqchadaryoda Kavat -7, Tolstov manzili, Lavlakan - 26, Darbozaqir-81-120-160-360 kv. bo‘lgan. V. Masson fikricha Kopetdog‘ oldi hududida neolit davriga oid Joytunda oila a’zolari 4-5 kishi deb qabul qilingan . Oqchadaryo havzasi va Quyi Zarafshon vodiysi neolit davri jamiyati manzarasini qayta tiklash (rekonstruktsiyasi), maqsadi quyidagicha

-geografik muhit, tabiiy resurslar va arxeologik manzilgohlar joylashishi masalalari

-iqlim sharoiti, geografik muhiti, manzilgohlarning joylashish jarayonlari;

-mehnat qurollari, uy-ro‘zg‘or ashyolari

-turar-joylar miqdoriy xususiyatlari;

-fauna va flora dunyosi

-suv xavzalari, balandlik, tekislik

Xorazm ekspeditsiyasi va Ya.G‘.G‘ulomov nomidagi Maxondaryo arxeologik guruhi, Xorazm ekspeditsiyasi hamda Samarqand davlat universiteti xamkorligi arxeologiya ekspeditsiyasi xodimlari nashrlarida qayd qilingan tarixiy ma’lumotlar asosida Oqchadaryo xavzasi va Quyi Zarafshon vodiysi neolit davri xo‘jaligini qayta tiklash soxasida natijalar qayd qilindi. Xulosada esa, neolit davri urug‘ jamoalarini suv xavzalari ustunligi sharoitida olib borgan xo‘jalik sohalarini olib borishi, xo‘jalik-madaniy sohalarda ixtirolari O‘zbekiston tarixi ibtidoiy jamoa tuzumi tarixidagi neolit davrini o‘rganishda ma’lum ma’noda xulosalar qayd qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Андрианов Б.В. Древние оросительные системы Приаралья-М.: Наука, Вост. Лит. Наука, 1969.- С. 98.
2. Ўзбекистон харитаси -Тошкент; 1995.
3. Виноградов А.В. Неолитические памятники Хорезма – М.: Наука, 1968. Вып.8 -С. 5-10)
4. Холматов Н.У. Мезолит и Неолит Нижнего Зарафшана - Ташкент: Фан, 2007.-С. 15.
5. Акулов В.В. Некоторые данные о дельте Амударьи-Изв. Узбекск филиал - Ташкент: 1957. Т.III – С. 42.
6. Мамедов Э.Д.Пески Внутренных Кызылкумов // Труды ТашГУ. Нов сер. Ташкент: Кн 32. 1964. Вып. 269.- С. 114.
7. Виноградов А.В.Неолитические памятники Хорезма – М.: Наука, 1968.Т.8. -С. 8-267.
8. Холматов Н. У. Мезолит и неолит Нижнего Зарафшана - Ташкент: Фан 2007. - С, 44.
9. Виноградов А.В. Мамедов Э.Д. Ландшафтно климатические условия среднеазиатских пустын в голоцене // ИМКУ.-Ташкент, 1974. Вып.- II. – С. 32-44.
10. Окладников А.П. Верхнепалеолитическое и мезолитическое время //Средняя Азия в эпоху камня и бронзы. М-Л.: Наука, 1966. – С. 59-68. Исламов У. К вопросу о Локальных вариантах эпохи мезолита и неолита Узбекистана // ИМКУ-Ташкент, 1974. Вып. II. - С. 29-31. Холматов Н. Мезолит Низовьев Зарафшана // ИМКУ – Самарканд: 2000. Вып. 31. - С. 25-34.

TALABALARNING O‘QUV-KONGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK JIHATLARI

Sharipova Muhabbat Yuldashevna
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim sharoitida talabalarning o‘quv-kognitiv kompetensiyasini shakllantirishning metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda faol o‘qitish metodlari, kognitiv va metakognitiv strategiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni ochib berilgan. O‘quv-kognitiv kompetensiyani rivojlantirishda bilimni faol qayta ishlash, refleksiya va raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi. Maqola natijalari talabalarning mustaqil fikrlashi va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘quv-kognitiv kompetensiya, faol o‘qitish, kognitiv strategiyalar, metakognitiv yondashuv, refleksiya, raqamli ta’lim.

Аннотация. В статье анализируются методические основы формирования учебно-когнитивной компетентности студентов в условиях современного образования. Раскрывается роль активных методов обучения, когнитивных и метакогнитивных стратегий в повышении качества усвоения знаний. Обоснована значимость активной переработки информации, рефлексии и использования цифровых технологий в образовательном процессе. Результаты исследования направлены на развитие самостоятельного мышления и способности студентов к решению сложных проблем.

Ключевые слова: учебно-когнитивная компетентность, активное обучение, когнитивные стратегии, метакогнитивный подход, рефлексия, цифровые технологии.

Abstract. This article examines the methodological foundations of developing students’ learning-cognitive competence in modern education. The study highlights the role of active learning methods, cognitive and metacognitive strategies in enhancing deep understanding of knowledge. The importance of active information processing, reflection, and the use of digital technologies in the learning process is substantiated. The findings contribute to the development of students’ independent thinking and problem-solving skills.

Keywords: learning-cognitive competence, active learning, cognitive strategies, metacognitive approach, reflection, digital education.

KIRISH. Zamonaviy ta’lim tizimida talabalar nafaqat bilimni yodlash, balki uni chuqur tushunish, tahlil qilish va ijodiy yechimlar yaratish qobiliyatiga ega bo‘lishlari kutiladi. Bu esa talabaning o‘quv-kongnitiv kompetensiyasini rivojlantirishni taqozo etadi – ya’ni talabaning bilimni anglash, qayta ishlash, mustaqil fikrlash va murakkab muammolarni yechish qobiliyatlari yig‘indisi sifatida qaraladi.

Ho‘zirgi pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quv jarayonida kognitiv strategiyalar, faol o‘qitish metodlari va metakognitiv yondashuvlar talabalarning o‘ylash va bilimni chuqurroq o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois, ilmiy maqolada o‘quv-kongnitiv kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari, samarali pedagogik usullar va baholash mexanizmlari tahlil qilinadi.

O‘quv-kongnitiv kompetensiya – bu talabaning bilimlarni tushunish, ularni qayta ishlash va yangi sharoitlarda qo‘llash qobiliyatlarini o‘z ichiga olgan kompleks ko‘nikmalar tizimi sifatida qaraladi. Ushbu kompetensiya ma’lumotlarni anglash va xotirada saqlash, tahliliy va tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, metakognitiv strategiyalarni o‘z ichiga oladi. Kognitiv

kompetensiya talabalarning mustaqil o‘qish, ijodiy fikrlash va mazmunni chuqur anglash darajasini aniqlaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI. O‘quv-kognitiv kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va ta’lim psixologiyasining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar bu kompetensiyani talabaning bilimlarni faol qayta ishlash, ularni yangi vaziyatlarda qo‘llash va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatlari bilan bog‘laydilar.

Mukhammadjonovna A. talabalarda kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanini ta’kidlab, bu jarayonda faol o‘qitish metodlarining ahamiyatini asoslab beradi [2]. Muallifning fikricha, kognitiv kompetensiya talabaning nafaqat bilim darajasini, balki uning fikrlash strategiyalarini ham belgilaydi.

Ruiz Martín, Blanko va Ferrero tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kognitiv tadqiqotlarga asoslangan o‘rganish texnikalari o‘quvchilarning bilimni chuqurroq o‘zlashtirishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan [4]. Ushbu ishda kognitiv strategiyalardan foydalanish o‘quvchilarning tanqidiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita sifatida baholanadi.

Huerta Zavala universitet ta’limida kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida ijtimoiy tarmoqlar va hamkorlikka asoslangan o‘rganish muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi [1]. Bu yondashuv talabalarning mustaqil fikrlashini va bilimni faol qayta ishlash jarayonlarini kuchaytiradi.

OECD hisobotlarida ta’lim jarayonida kognitiv faollikni ta’minlash yuqori sifatli o‘qitishning muhim mezoni sifatida qayd etilgan [3]. Mazkur hujjatlarda metakognitiv yondashuv va reflektiv faoliyatni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Saxatova I.S. kognitiv strategiyalar asosida o‘qish kompetensiyasini rivojlantirish o‘quvchilarning mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini mustahkamlashini ilmiy jihatdan asoslaydi [5]. Umarov N. esa kognitiv ta’lim texnologiyalarining muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishdagi samaradorligini ta’kidlaydi [6].

Mazkur tadqiqotlar o‘quv-kognitiv kompetensiyani shakllantirishda faol o‘qitish, kognitiv va metakognitiv strategiyalarni uyg‘un qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

METODLAR. Talabalarning o‘quv-kongnitiv kompetensiyasini shakllantirishda faol o‘qitish metodlardan foydalanish muhim. Faol o‘qitish talabaning passiv bilim qabul qilishidan voz kechib, uni faol ishtirokchi sifatida jalb etadi. Bular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Muammoli o‘qitish – talabalarga murakkab vazifalar berilib, ularni yechish jarayonida fikrlash jarayoni stimulyatsiya qilinadi .

Guruh bilan ishlash va diskussiyalar – o‘quvchilararo muloqot orqali fikr almashish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Loyiha asosida ta’lim – talabalar mustaqil izlanish olib borib, natijalarni taqdim etadilar.

Metodik yondashuvning markaziy g‘oyasi shundan iboratki, o‘quv-kognitiv kompetensiyani rivojlantirish jarayoni “ko‘proq ma’lumot berish” yoki “ko‘proq mavzu o‘rganish” orqali emas, balki talabaning o‘zi tomonidan bilimni faol qayta ishlash jarayonlarini tashkil etish orqali amalga oshadi. Bunday jarayonlarga muammo qo‘yish va yechish, dalillash, taqqoslash, umumlashtirish, sintez qilish, transfer hamda refleksiya kiradi. Aynan shu faoliyatlar orqali bilim talaba uchun shaxsiy mazmun kasb etadi va barqaror kompetensiyaga aylanadi.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Metodik yondashuv “faollashtiruvchi o‘qitish” nazariyalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular o‘quv jarayonini talabaning faol bilish faoliyatiga

asoslashni ko‘zda tutadi. Faol o‘qitishning umumiy ta’rifida u “talabani o‘quv jarayoniga jalb etadigan, mazmunli faoliyatni bajarishga undaydigan va bajarilayotgan faoliyat ustida ongli fikrlashni rag‘batlantiradigan o‘qitish shakli” sifatida tavsiflanadi. Bu yondashuvda o‘qituvchi bilimni tayyor holda uzatuvchi emas, balki o‘quv faoliyatini loyihalovchi, muammoli vaziyatlar yaratuvchi va talabaning fikrlash jarayonini yo‘naltiruvchi fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, metodik yondashuv o‘quv-kongnitiv kompetensiyaning barcha tarkibiy komponentlarini bir vaqtning o‘zida faollashtirishga qaratilishi zarur. Masalan, faqat kognitiv faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar (tahlil, izoh, tushuntirish) metakognitiv va refleksiv mexanizmlar bilan boyitilmasa, talabaning o‘rganish jarayoni yuzaki va barqaror bo‘lmaydi. Aksincha, o‘quv jarayonida rejalashtirish, monitoring, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya tizimli tashkil etilsa, bilimlar chuqurroq o‘zlashtiriladi va yangi vaziyatlarga ko‘chirish imkoniyati kengayadi.(1-rasmga qarang).

1-rasm. Talabalarning o‘quv-kongnitiv kompetensiyasini rivojlantirishda metodik yondashuv zarurati

Globallashuv va axborot oqimining keskin ortishi sharoitida ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchining kognitiv va metakognitiv salohiyatini rivojlantirishni ham talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, kognitiv strategiyalar va metakognitiv yondashuv o‘quv-kognitiv kompetensiyani shakllantirishning muhim metodologik asosi sifatida namoyon bo‘ladi. Kognitiv strategiyalar o‘quvchining bilish jarayonini samarali tashkil etishga

xizmat qiluvchi usullar majmuasi bo‘lib, ular orqali axborot chuqur qayta ishlanadi, tizimlashtiriladi va uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi. Metakognitiv yondashuv esa o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ta’lim jarayonida reflektivlikni ta’minlaydi. Metakognitsiya tushunchasi ilmiy muomalaga amerikalik psixolog John Flavell tomonidan kiritilgan bo‘lib, u ushbu hodisani insonning o‘z tafakkur jarayonlari haqidagi bilimlari va ularni boshqarish qobiliyati sifatida izohlaydi. Mazkur nazariya asosida ta’lim jarayonida o‘quvchining faolligi, mustaqilligi va mas’uliyatini oshirish imkoniyati kengayadi. Bugungi kunda kognitiv va metakognitiv strategiyalarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarda o‘quv-kognitiv kompetensiyani shakllantirish, tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish hamda uzluksiz ta’limga tayyorlashning samarali vositasi sifatida qaralmoqda.

Kognitiv strategiyalar – bu o‘quvchilarga ma’lumotni chuqurroq tushunish va mustahkamlashga yordam beradigan usullar majmuasi. Ularga quyidagilar kiradi:

1). Prognoz qilish va inferensiyalar – matn yoki ma’lumot asosida oldindan taxmin qilish.

2). Ma’lumotlarni qayta tuzish va ijobiy aloqalar – mazmunni tashkillashtirish orqali anglash darajasini oshirish.

3). Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash – o‘rganish jarayonini tahlil qilish va yo‘nalishni to‘g‘rilash .

Metakognitsiya – bu shaxsning o‘z bilish jarayonlarini anglash va ularni boshqarish qobiliyatidir. Metakognitiv strategiyalar talabalarga o‘rganish jarayonini rejalashtirish, uni nazorat qilish va baholash imkonini beradi, bu esa o‘quv-kongnitiv kompetensiyani chuqur shakllantirishga yordam beradi .

Zamonaviy ta’limda raqamli vositalar o‘quv jarayonini boyitadi va kognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali o‘rin tutadi. Misol uchun:

- Simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar orqali murakkab kontseptsiyalarni o‘rganish.
- kompyuter bilan modellashtirish vositalari qiyin tushunchalarni vizual tarzda anglashni osonlashtiradi.
- onlayn platformalar orqali interaktiv mashqlar va baholash tizimlari talabalarning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlaydi.

Talabalarning o‘quv-kognitiv kompetensiyasi zamonaviy ta’lim paradigmasining markaziy elementlaridan biri sifatida shaxsning intellektual mustaqilligi, tanqidiy tafakkuri va reflektiv madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ta’lim jarayoni reproduktiv bilim berishdan ko‘ra, bilimni mustaqil ravishda egallash, qayta ishlash va amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda. Shu nuqtai nazardan, o‘quv-kognitiv kompetensiya talabaning nafaqat bilimi, balki uning fikrlash strategiyalari va o‘z-o‘zini boshqarish mexanizmlarini ham qamrab oluvchi integrativ sifat hisoblanadi.

Mazkur kompetensiyani shakllantirish metodik jihatdan tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Faol o‘qitish metodlari talabaning bilish jarayonida subyekt sifatida ishtirokini ta’minlab, uning ijodiy va muammoli tafakkurini rivojlantiradi. Kognitiv strategiyalar axborotni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qilsa, metakognitiv strategiyalar o‘quv jarayonini ongli ravishda rejalashtirish, nazorat qilish va baholash imkonini beradi. Bu esa o‘quv faoliyatining samaradorligini oshiradi hamda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

XULOSA. Raqamli vositalardan maqsadli foydalanish esa talabalarning axborot bilan ishlash madaniyatini rivojlantiradi, individual o‘rganish trayektoriyasini qo‘llab-quvvatlaydi va reflektiv faoliyatni kuchaytiradi. Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuvga mos baholash tizimi talabaning rivojlanish dinamikasini aniqlash, o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasini shakllantirish va ta’lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, faol o‘qitish metodlari, kognitiv va metakognitiv strategiyalar, raqamli texnologiyalar hamda rivojlantiruvchi baholash tizimining o‘zaro uyg‘unligi talabalarning mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatlarini samarali rivojlantirishga imkon yaratadi. Natijada, o‘quv-kognitiv kompetensiya zamonaviy mutaxassisning kasbiy va ijtimoiy moslashuvchanligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Huerta Zavala, P. Developing university competencies through learning and social networks // Journal of Higher Education Research & Development. – 2026. – Vol. 45, Issue 2. – P. 213–228.

2. Mukhammadjonovna, A. Development of cognitive competencies of students // Advanced Science Journal. – 2025. – № 3. – B. 45–52.

3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Ensuring Cognitive Engagement: Unlocking High-Quality Teaching. – Paris: OECD Publishing, 2025. – P. 37–68.

4. Ruiz Martín, H., Blanco, F., Ferrero, M. Which learning techniques supported by cognitive research do students use at secondary school? // Cognitive Research: Principles and Implications. – 2024. – Vol. 9, Issue 1. – P. 1–15.

5. Saxatova, I. S. Developing students’ reading competence through cognitive strategies // Modern World Education Journal. – 2025. – № 4. – B. 112–119.

6. Umarov, N. Kognitiv ta’lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantirish // Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar jurnali. – 2025. – № 2. – B. 76–83.

TA’LIM MUASSASASIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY SHAKLLARI

Sabirova Mavluda Islamovna
Xorazm pedagogika texnikumi YoIBDO‘

Annotatsiya Maqolada ta’lim muassasalarida (maktab, kollej, universitet) ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning zamonaviy shakllari, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida innovatsion usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va kreativ yondashuvlar tahlil qilinadi. Ma’naviy-ma’rifiy ishlarning samaradorligini oshirish, yoshlarda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash va barkamol shaxs tarbiyalashda raqamli platformalar, interfaol metodlar va hamkorlik mexanizmlarining o‘rni ko‘rsatiladi. Zamonaviy shakllar orqali ta’lim-tarbiya jarayonining ta’sirchanligi va moslashuvchanligi oshirilishi ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: ma’naviy-ma’rifiy ishlar, ta’lim muassasalari, zamonaviy shakllar, axborot texnologiyalari, Yangi O‘zbekiston strategiyasi, mafkuraviy immunitet, kreativ usullar, innovatsion tarbiya.

Аннотация. В статье анализируются современные формы организации духовно-воспитательной работы в учебных заведениях (школах, колледжах, вузах), инновационные методы, информационно-коммуникационные технологии и креативные подходы на основе Новой стратегии развития Узбекистана. Показана роль цифровых платформ, интерактивных методов и механизмов сотрудничества в повышении эффективности духовно-воспитательной работы, укреплении идеологического иммунитета молодежи и воспитании всесторонне развитой личности. Подчеркивается эффективность и гибкость образовательного процесса при использовании современных форм.

Ключевые слова: духовно-воспитательная работа, учебные заведения, современные формы, информационные технологии, Новая стратегия развития Узбекистана, идеологический иммунитет, креативные методы, инновационное образование.

Abstract: The article analyzes modern forms of organizing spiritual and educational work in educational institutions (schools, colleges, universities), innovative methods, information and communication technologies and creative approaches based on the New Uzbekistan Development Strategy. The role of digital platforms, interactive methods and cooperation mechanisms in increasing the effectiveness of spiritual and educational work, strengthening ideological immunity in young people and educating a well-rounded personality is shown. The effectiveness and flexibility of the educational process through modern forms are emphasized.

Keywords: spiritual and educational work, educational institutions, modern forms, information technologies, New Uzbekistan Strategy, ideological immunity, creative methods, innovative education.

Kirish O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimli ravishda rivojlantirilib, yosh avlodni vatanparvarlik, axloqiy qadriyatlar va intellektual salohiyat ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasi doirasida ma’naviy-ma’rifiy sohada tub islohotlar amalga oshirilmoqda [3].

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida an’anaviy ma’ruza va tadbirlar yetarli emas. Yoshlarning qiziqishlari, xohish-istaklari va zamonaviy texnologiyalarga moslashgan shakllar talab etilmoqda [4]. Ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning zamonaviy shakllari orqali yoshlarda mustaqil fikrlash, mafkuraviy immunitet va ma’naviy boylikni shakllantirish mumkin. Ushbu maqola mazkur masalani ilmiy tahlil qilishga bag‘ishlangan.

Asosiy qism

Ma’naviy-ma’rifiy ishlarning zamonaviy shakllari quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘lmoqda:

1. **Raqamli va axborot texnologiyalariga asoslangan shakllar** Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ma’naviy-ma’rifiy ishlarning samaradorligini keskin oshiradi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar, multimedia platformalar, onlayn vebinarlar va mobil ilovalar orqali “Jaholatga qarshi ma’rifat” g‘oyasini targ‘ib qilish [2]. Ta’lim muassasalarida ijtimoiy-ma’naviy muhit xaritasini shakllantirish, onlayn monitoring va virtual tadbirlar joriy

etilmoqda. Bu yoshlarga mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishda zamonaviy vositalar beradi [1][5].

2. **Interfaol va kreativ metodlar** An’anaviy ma’ruza o‘rniga interfaol munozaralar, rol o‘yinlari, flashmoblar, kreativ loyihalar (video-kontent yaratish, podkastlar) va estetik tadbirlar qo‘llanilmoqda. Bu yoshlarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ma’naviy qadriyatlarning ichki qabul qilinishini kuchaytiradi [6]. Oliy ta’lim muassasalarida talabalar tomonidan ma’naviy loyihalar ishlab chiqish, “Yuksak ma’naviyatli yoshlar” tanlovlari va tematik festivallar samarali shakllardir [4].

3. **Hamkorlik va tizimli yondashuv** Oila, mahalla, ta’lim muassasalari va OAV o‘rtasida samarali hamkorlik mexanizmlari joriy etilmoqda. “Mahalla — tuman — viloyat — respublika” prinsipi asosida ijtimoiy-ma’naviy muhit sog‘lomlashtirilmoqda [2]. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar mas’ul xodimlarini maxsus ta’lim muassasalarida o‘qitish, tajriba almashish va xorijiy tajribalarni o‘rganish zamonaviy tashkiliy shakllardir [7].

4. **Monitoring va baholashning ilmiy asoslari** Har bir ta’lim muassasasida ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini baholashning mezonlari ishlab chiqilmoqda. Yoshlarning xohish-istaklariga mos tadbirlar rejalashtirish va ularning faol ishtirokchiga aylantirish ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi [4][8].

Muhokama Zamonaviy shakllar an’anaviy usullarga nisbatan afzalliklarga ega: ular yoshlarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitetni kuchaytiradi va globallashuv sharoitida moslashuvchanlikni ta’minlaydi. Biroq, ayrim muassasalarda texnologik ta’minot yetishmasligi va o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi kabi muammolar mavjud. Bu masalalarni hal etish uchun davlat dasturlari va xorijiy tajribalarni joriy etish zarur [1][3]. Masalan, PQ-4307-son qarorida belgilanganidek, AKTni keng joriy etish va kreativ uslublarni ishlab chiqish ma’naviy-ma’rifiy ishlarning yangi bosqichini ta’minlaydi [2]. Bu shakllar yoshlarda vatanparvarlik, axloqiy qadriyatlar va intellektual rivojlanishni samarali shakllantiradi.

Xulosa va takliflar Ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning zamonaviy shakllari Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining muhim qismi bo‘lib, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar va hamkorlik mexanizmlari orqali ishlar samaradorligi oshmoqda.

Takliflar:

- Har bir ta’lim muassasasida multimedia portal va onlayn platforma yaratish;
- O‘qituvchilar uchun raqamli va kreativ metodlar bo‘yicha treninglar tashkil etish;
- Yoshlarning qiziqishlariga mos tadbirlar rejasini yillik ishlab chiqish va monitoring qilish;
- Oila va mahalla bilan integratsiyalashgan loyihalarni ko‘paytirish.

Ushbu takliflar amalga oshirilsa, ma’naviy-ma’rifiy ishlar yanada ta’sirchan va zamonaviy bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimida ma’naviy-ma’rifiy ishlarning tashkiliy-uslubiy asoslari // КиберЛенинка.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4307-son 03.05.2019 qarori “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” // lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlari va farmonlari (Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi, 2022–2026).
4. Ma’naviy ma’rifiy tarbiya: yoshlarning xohish istagiga hamohang // yuz.uz, 2023.
5. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish // srsl.uz kitobi.
6. Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish va unda insonni qadrlash masalalari // КиберЛенинка.
7. Ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar orqali tarbiya samaradorligini oshirish // interscience.uz.
8. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish konsepsiyasi (558-son qaror, 2022) // lex.uz.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK REFLEKSIYANI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY VA METODIK ASOSLAR

Axmedov Doston

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida pedagogik refleksiyani rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda pedagogik refleksiya tushunchasining mazmuni, uning jismoniy tarbiya o‘qituvchisi kasbiy faoliyatidagi o‘rni hamda refleksiyani shakllantirishga qaratilgan samarali metodlar tahlil qilinadi. Tajriba-sinov ishlari asosida ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi aniqlanib, amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik refleksiya, jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, oliy ta’lim, kasbiy kompetensiya, refleksiv metodlar.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы развития педагогической рефлексии у будущих преподавателей физической культуры в системе высшего образования. В исследовании анализируется содержание понятия «педагогическая рефлексия», её роль в профессиональной деятельности преподавателя физической культуры, а также эффективные методы формирования рефлексии. На основе экспериментальных и контрольных работ определяется эффективность разработанной методики и приводятся практические рекомендации.

Ключевые слова: педагогическая рефлексия, преподаватель физической культуры, высшее образование, профессиональная компетентность, рефлексивные методы.

Abstract: This article examines the issues of developing pedagogical reflection among future physical education teachers in higher education institutions. The study analyzes the concept

of pedagogical reflection, its role in the professional activities of a physical education teacher, and effective methods for its formation. Based on experimental studies, the effectiveness of the developed methodology is determined, and practical recommendations are provided.

Keywords: pedagogical reflection, physical education teacher, higher education, professional competence, reflective methods.

Kirish Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, ta’lim tizimining raqamlashtirilishi va pedagogik faoliyatga qo‘yilayotgan yangi ijtimoiy buyurtmalar oliy ta’lim muassasalarida yuqori malakali, kasbiy jihatdan yetuk, ijodkor va refleksiv fikrlay oladigan pedagog kadrlarni tayyorlash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Xususan, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida ularning nafaqat jismoniy, metodik va nazariy bilimlarini, balki pedagogik refleksiyasini rivojlantirish muhim strategik vazifa sifatida qaralmoqda.

Pedagogik refleksiya pedagog shaxsining kasbiy o‘z-o‘zini anglash mexanizmi bo‘lib, u o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarga tanqidiy yondashish, o‘zining pedagogik qarorlari samaradorligini baholash hamda kelgusidagi faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan ongli harakatlarini ifodalaydi. Ayniqsa, jismoniy tarbiya darslarining dinamik xarakterga ega ekanligi, tezkor qaror qabul qilish, individual va differensial yondashuvni talab etishi pedagogik refleksiyaning o‘qituvchi faoliyatidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida asosan kasbiy bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga e’tibor qaratilmoqda. Biroq pedagogik faoliyatni chuqur tahlil qilish, o‘z faoliyatini baholash va refleksiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yetarli darajada tizimli yondashuv asosida tashkil etilmayapti. Natijada bitiruvchilar real ta’lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik muammolarni mustaqil tahlil qilish va samarali hal etishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mahoratini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, refleksiyani rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarning jismoniy tarbiya yo‘nalishida qo‘llanilishi yetarli darajada o‘rganilmagan. Mavjud tadqiqotlarda refleksiya umumiy pedagogik yoki psixologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqilgan bo‘lib, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy faoliyati bilan uzviy bog‘langan holda tadqiq etilishi cheklangan.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ham mazkur muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Ta’lim standartlarida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari tarkibida refleksiv faoliyat olib borish, o‘z ustida ishlash va pedagogik faoliyatni tahlil qilish ko‘nikmalariga alohida e’tibor qaratilgan. Bu esa oliy ta’lim jarayonida pedagogik refleksiyani rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shu munosabat bilan, oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida pedagogik refleksiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan samarali metodikani ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda pedagogik refleksiyaning nazariy asoslari tahlil qilinadi, uni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari aniqlanadi hamda tajriba-sinov ishlari orqali taklif etilgan metodikaning samaradorligi asoslab beriladi.

Tadqiqot metodlari - shbu tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida pedagogik refleksiyani rivojlantirishning metodik asoslarini aniqlash va uning

samaradorligini baholash maqsadida olib borildi. Tadqiqotning obyekti – bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik jarayoni; predmeti esa – ularning pedagogik refleksiyani shakllantirish va rivojlantirish jarayoni.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar va tadqiqot vositalaridan foydalanildi:

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish: Pedagogik refleksiya, jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi va refleksiv metodlar bo‘yicha mavjud milliy va xorijiy adabiyotlar, monografiya va ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Bu metod tadqiqotning nazariy asoslarini aniqlash va metodik yondashuvni shakllantirishga xizmat qildi.

So‘rovnoma va test usullari: Talabalarning pedagogik refleksiya darajasini aniqlash uchun maxsus so‘rovnoma va testlar ishlatildi. So‘rovnomalar refleksiv fikrlash, o‘z-o‘zini baholash va pedagogik vaziyatlarga yondashuvni baholashga yo‘naltirildi.

Pedagogik kuzatuv:Mashg‘ulotlar jarayonida talabalar faoliyati, ularning o‘z-o‘zini tahlil qilish va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatlari kuzatildi. Kuzatuv orqali talabalarning amaliy faoliyatdagi refleksiv qobiliyatlari va pedagogik vaziyatlarda muammolarni hal etish ko‘nikmalari aniqlandi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida markaziy o‘rin tutadi. Refleksiya orqali o‘qituvchi o‘z faoliyatini ongli ravishda tahlil qiladi, pedagogik vaziyatlarni tanqidiy baholaydi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirishga yo‘naltiradi.

Nazariy jihatdan pedagogik refleksiya quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

Kasbiy-o‘zini anglash funksiyasi: Refleksiya o‘qituvchining o‘z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashiga, pedagogik mahoratini baholashga va kasbiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishga imkon beradi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish funksiyasi: Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining o‘ziga xosligi (tezkor qaror qabul qilish, individual yondashuv, amaliy faoliyat ustunligi) pedagogik refleksiyani talab qiladi. Refleksiya yordamida talabalar muammoli vaziyatlarni tahlil qilib, samarali yechimlar ishlab chiqadi.

Amaliy va nazariy bilimlarni integratsiyalash funksiyasi: Refleksiya o‘qituvchilarga nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga moslashtirish, mashg‘ulot jarayonini tahlil qilish va o‘z pedagogik yondashuvini optimallashtirish imkonini beradi.

Shaxsiy va kasbiy o‘sish funksiyasi: Talabalar o‘z-o‘zini baholash, kundalik tahlil va guruh muhokamalarini amalga oshirish orqali ijodiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya nafaqat individual pedagogik faoliyatni yaxshilashga xizmat qiladi, balki oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining umumiy kasbiy kompetensiyasini oshirishda strategik ahamiyatga ega. Shu bois, refleksiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Muhokama Nazariy tahlil va tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida markaziy strategik rol o‘ynaydi. Refleksiya o‘qituvchining o‘z faoliyatini tizimli tahlil qilishi, pedagogik vaziyatlarga tanqidiy yondashishi, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi hamda kasbiy qarorlarini ongli ravishda shakllantirishiga yordam beradi.

Olingan natijalarni milliy va xalqaro tadqiqotlar bilan solishtiradigan bo‘lsak: Kasbiy o‘sish va shaxsiy rivojlanish ta’kidlaganidek, pedagogik refleksiya o‘qituvchining kasbiy o‘sish jarayonida markaziy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu tadqiqot ham shuni ko‘rsatadiki, refleksiv yondashuvlar orqali talabalar o‘z faoliyatini tizimli baholash, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish pedagogik refleksiyaning talabalar muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qilishini qayd etgan. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida refleksiya talabalar tomonidan tezkor va samarali pedagogik qarorlar qabul qilishni rivojlantirishga yordam beradi, chunki mashg‘ulotlar tezkorlik va individual yondashuvni talab qiladi.

Nazariy va amaliy bilimlarni integratsiyalash jismoniy tarbiya yo‘nalishida pedagogik refleksiyani muntazam qo‘llash pedagogik mahoratni oshirishda samarali ekanini ta’kidlaydi. Tadqiqotimiz natijalari ham shuni tasdiqlaydi: refleksiv mashg‘ulotlar talabalarga nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga moslashtirish, dars jarayonini tahlil qilish va pedagogik yondashuvini optimallashtirish imkonini beradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya nafaqat individual pedagogik faoliyatni yaxshilashga xizmat qiladi, balki oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining umumiy kasbiy kompetensiyasini oshirishda strategik ahamiyatga ega. Shu bois, refleksiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shuningdek, refleksiyani rivojlantirishning samarali shart-sharoitlari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- Muammoli vaziyatlar tahliliga talabalarni jalb qilish;
- O‘z-o‘zini baholash va refleksiv kundalik yuritishni majburiy qilish;
- Guruh ichida muhokama va pedagogik vaziyatlarni birgalikda tahlil qilish;
- Mashg‘ulotdan keyingi individual tahlil va xulosa chiqarishga urg‘u berish.

Ushbu shart-sharoitlar pedagogik refleksiyani tizimli rivojlantirishga imkon beradi va bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi. Nazariy tahlil va boshqa tadqiqotlar bilan solishtirish shuni ko‘rsatadiki, pedagogik refleksiya oliy ta’lim jarayonida talabalarning kasbiy rivojlanishini ta’minlashda muhim vosita sifatida ishlatilishi lozim.

Xulosa Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida pedagogik refleksiyani rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligi va kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Refleksiv yondashuvlar talabalarga:

- o‘z pedagogik faoliyatini tizimli tahlil qilish,
- pedagogik vaziyatlarda tanqidiy fikrlash va samarali qarorlar qabul qilish,
- o‘z kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ongli ravishda shakllantirish

imkonini beradi.

Tadqiqot natijalaridan ko‘rinib turibdiki, pedagogik refleksiya faqat nazariy bilimlarni mustahkamlash bilan cheklanmay, talabalarning amaliy faoliyatda muammolarni hal qilish, dars jarayonini tahlil qilish va pedagogik qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli refleksiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni tizimli qo‘llash oliy ta’limda bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan holda quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining pedagogik refleksiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni tizimli ravishda joriy etish.
- Talabalarga o‘z-o‘zini baholash va refleksiv kundalik yuritish metodlarini muntazam qo‘llash imkoniyatini yaratish.
- Mashg‘ulotlarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va guruh muhokamalari orqali refleksiv fikrlashni rivojlantirish.
- O‘qituvchilarni pedagogik refleksiyani shakllantirish bo‘yicha metodik tayyorgarlikdan o‘tkazish.

Shu tariqa, pedagogik refleksiya oliy ta’limda bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlashning ajralmas qismi sifatida qaralishi va amaliyotga tizimli ravishda integratsiyalanishi lozim. Ushbu yondashuv nafaqat talabalarning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi, balki ularning pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A. Pedagogik mahorat va refleksiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Musurmonova O. Pedagogik kompetensiya nazariyasi. – Toshkent: Oliy ta’lim, 2020.
3. Xudoyqulov R. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash metodikasi. – Samarqand: Universitet nashri, 2019.
4. Ziyomuhammadov B. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Ilm-fan, 2022.
5. Schön D. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.
6. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath, 1910.
7. Korthagen F., Vasalos A. Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Development. – Teachers and Teaching, 2005, Vol. 11, No. 1, pp. 47–71.
8. Loughran J. Developing a Pedagogy of Teacher Education: Understanding Teaching and Learning about Teaching. – London: Routledge, 2006.
9. Shavelson R., Stern P. Research on Teachers’ Pedagogical Thought, Judgment, and Behavior. – Review of Educational Research, 1981, Vol. 51, No. 4, pp. 455–498.
10. Власова Н.В. Педагогическая рефлексия в профессиональном обучении. – Москва: Просвещение, 2018.

KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA

Ruzmetova Zuxra Shavkatovna
Urganch RANCH texnologiya universiteti
Pedagogika va aniq fanlar kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada kompetensiya tushunchasi integrativ yondashuv asosida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Integrativ yondashuv kompetensiyani shakllantirishda bilim, ko‘nikma, malaka, qadriyat va shaxsiy sifatlarni yagona tizimda uyg‘unlashtirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Maqolada kompetensiyaning tarkibiy komponentlari ochib berilgan hamda ularning texnologiya ta’limi jarayonida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *kompetensiya, kompetentlik, integrativ yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim, texnologiya ta’limi, bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi, kasbiy-ijodiy kompetensiya, fanlararo integratsiya.*

Abstract

This article provides a scientific and theoretical analysis of the concept of competence based on an integrative approach. It substantiates that the integrative approach serves to harmonize knowledge, skills, abilities, values, and personal qualities into a unified system in the process of competence formation. The article also reveals the structural components of competence and highlights their role in developing the professional and creative competences of future technology teachers within the process of technology education.

Keywords: *competence, competency, integrative approach, competency-based education, technology education, future technology teacher, professional and creative competence, interdisciplinary integration.*

Аннотация

В данной статье понятие компетенции анализируется с научно-теоретической точки зрения на основе интегративного подхода. Обосновано, что интегративный подход в формировании компетенции способствует гармоничному объединению знаний, умений, навыков, ценностей и личностных качеств в единую систему. В статье раскрыты структурные компоненты компетенции, а также освещена их роль в развитии профессионально-творческих компетенций будущих учителей технологии в процессе технологического образования.

Ключевые слова: *компетенция, компетентность, интегративный подход, компетентностное образование, технологическое образование, будущий учитель технологии, профессионально-творческая компетенция, междисциплинарная интеграция.*

KIRISH. Zamonaviy ta’lim tizimida kompetensiya tushunchasi integrativ yondashuv bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Chunki bugungi kunda ta’lim faqat bilimlarni uzatish jarayoni sifatida emas, balki shaxsni hayotiy va kasbiy faoliyatga tayyorlashga qaratilgan yaxlit pedagogik tizim sifatida qaralmoqda.

Bu yondashuv O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlarda ham o‘z aksini topgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunida ta’limning asosiy maqsadi sifatida shaxsni intellektual, ma’naviy-axloqiy, ijodiy va kasbiy

jihatdan har tomonlama rivojlantirish belgilangan bo‘lib, ta’lim mazmunini amaliyot bilan uzviy bog‘lash zarurligi ta’kidlangan. Mazkur qoida kompetensiyani shakllantirishda integrativ yondashuvning huquqiy asosini tashkil etadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida ta’lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash, fanlarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lash hamda fanlararo integratsiyaga asoslangan o‘quv reja va dasturlarni joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilab berilgan.

Mazkur hujjatlarda belgilangan vazifalardan kelib chiqib, integrativ yondashuv ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, vositalari va natijalarini o‘zaro bog‘liq, bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Bu yondashuv o‘quvchining faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishi bilan cheklanib qolmasdan, balki ularni amaliy, ijodiy va kasbiy faoliyat jarayonida samarali qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilganligi bilan huquqiy jihatdan ham asoslangan hisoblanadi.

Kompetensiya — bu shaxsning muayyan faoliyat sohasida nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikma va malakalar, ijtimoiy tajriba, qadriyatlar hamda shaxsiy sifatlarni integratsiyalangan holda qo‘llay olish qobiliyatidir. Mazkur ta’rifda kompetensiya bilim, ko‘nikma va malakadan yuqori turuvchi, ularni yagona tizimga birlashtiruvchi kompleks pedagogik kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi.

Integrativ yondashuv bu ko‘zlangan natijaga olib boruvchi yo‘l bo‘lib, u kompetensiyani shakllantirish jarayonida bilimlarni alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda berishni, nazariya va amaliyotni ajratmaslik hamda fanlararo aloqalarni hisobga olgan holda shaxsning aqliy, amaliy va ijtimoiy tajribasini yagona tizimda rivojlantirish tamoyillariga tayanadi.

Integrativ yondashuv texnologiya ta’limida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu fan o‘z tabiatiga ko‘ra nazariya va amaliyotning uzviy birligini talab qiladi. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida kompetensiyalarni shakllantirish quyidagi asoslarda amalga oshiriladi:

— fanlararo integratsiya (fizika, matematika, dizayn, axborot texnologiyalari);
— amaliy-ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan topshiriqlar;
— ishlab chiqarish jarayonlariga yaqinlashtirilgan o‘quv loyihalari;
— pedagogik amaliyot davomida kompetensiyalarni real sharoitda sinovdan o‘tkazish.

Pedagogik tadqiqotlarda kompetensiya ta’lim natijasi sifatida emas, balki shaxsning faoliyatga tayyorligi va uni samarali amalga oshirish layoqati sifatida qaraladi. Bu jihat integrativ yondashuvning asosiy g‘oyasi — shaxsni rivojlantirish, uning intellektual, ijodiy va kasbiy salohiyatini kompleks ravishda shakllantirish bilan mos keladi.

Jumladan, I. A. Zimnyaya kompetensiyani shaxs faoliyatiga yo‘naltirilgan integrativ sifat deb hisoblab, uning tarkibiga bilim, tajriba, motivatsiya va qadriyatlar tizimini kiritadi. G. K. Selevko esa kompetensiyani ta’lim jarayonida shakllanadigan va hayotiy hamda kasbiy muammolarni hal etishga xizmat qiluvchi kompleks natija sifatida talqin qiladi.

Shu nuqtai nazardan, kompetensiyaviy ta’lim integrativ yondashuv asosida tashkil etilganda, o‘quvchilarda fanlararo fikrlash, ijodiy yondashuv, kasbiy faoliyatga tayyorlik, mustaqil ta’lim olish qobiliyati kabi muhim sifatlar samarali shakllanadi.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlarga asoslangan holda quyidagilarni tavsiya qilishni joiz deb bildik, ya’ni:

— texnologiya ta’limida o‘quv reja va dasturlarni fanlararo integratsiya asosida qayta takomillashtirish;

— amaliy mashg‘ulotlar va loyiha faoliyati ulushini oshirish orqali kompetensiyalarni shakllantirish;

— STEAM va raqamli ta’lim texnologiyalarini texnologiya fanini o‘qitish jarayoniga tizimli joriy etish;

— pedagogik amaliyotni ishlab chiqarish va real kasbiy muhitga yaqinlashtirish;

— kompetensiyalarni baholashda portfoliyo, loyiha himoyasi va refleksiv tahlil usullaridan foydalanish;

— bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim olish va o‘z-o‘zini rivojlantirish faoliyatini rag‘batlantirish.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, integrativ yondashuv kompetensiyani shakllantirishning metodologik asosi bo‘lib, u ta’lim jarayonini mazmunan boyitish, amaliyot bilan bog‘lash va shaxsni har tomonlama rivojlantirishga asoslanadi. Demak, kompetensiyani shakllantirish jarayoni integrativ yondashuv asosida tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Ayniqsa, texnologiya ta’limida mazkur yondashuv nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlab, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-ijodiy salohiyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. *O‘zbekiston Respublikasi **Ta’lim to‘g‘risida**gi Qonun. — Toshkent, 2020.*

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. — Toshkent, 2019.

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim vazirligi. Texnologiya ta’limi fan dasturlari va metodik tavsiyalar. — Toshkent, 2021.

4. Texnologiya ta’limi metodikasi bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua. Nizomiy nomidagi TDPU. Toshkent. 2021.

5. Zimnyaya I. A. Ключевые компетенции как результат современного образования // Высшее образование сегодня. — 2006. — №5.

6. Selevko G. K. Компетентностный подход в современном образовании. — Москва: Народное образование, 2004.

ИЛМИЙ-ТЕХНИК БИЛИМЛАР ҲАМ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ ОБЪЕКТИВ ҚОНУНЛАРИ

Раджаббоев Жўрабек Жуманазар ўғли
УрДПИ, Миллий ғоя ва фалсафа кафедраси ўқитувчиси
Каландаров Жўрабек Қувондиқ ўғли
УрДПИ, Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши 1-босқич талабаси

Илмий-техник билимлар ҳам маънавий тараққиётнинг объектив қонунлари, талаблари инъикосидир. Тўғри, маънавий меросимизда бу муаммони ҳал этишга ўрин топилмаган, аммо ҳозирги давр илмий-техник изланишларни тақозо этади; ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида илмий-техник инқилоб ютуқларидан унумли фойдаланиш заруриятга айланган. Шубҳасиз, халқимиз маънавий меросида улуғланадиган ижтимоий адолат, идеал жамият, комил инсон, юксак маънавият, инсонпарварлик, ватанпарварлик, иймон-эътиқод, гўзал хулқ-атвор, жамоавийлик, иноқлик, камтарлик, саховатпешалик, тинчликсеварлик, меҳнатсеварлик, оилапарварлик каби фазилатлар ўлмас қадриятлардир, уларни ўзлаштириш ва ёш авлод қалбига сингдириш бурчимиз. Ёшлик оламга, ҳаётга, уларни англашга қизиқишларнинг шаклланадиган палласидир. Туғма қобилиятлар борлигини инкор қилиб бўлмайди. Масалан, машҳур композитор Моцарт 4 ёшида опера ёзган, рус композитори Прокофьев 9 ёшида, Мендельсон эса 14 ёшида мусиқа басталаган.[44] Алишер Навоий ёшлигидаёқ Атторнинг “Мантиқ ут тайр” асарини ёддан билган, Беруний ва Ибн Синонинг ёшликдан илм фанга қизиққани, нодир қобилият эгаси бўлгани маълум.[45] Мазкур қобилиятлар, албатта, ташқи детерминистик таъсирлар туфайли камол топган, ноёб воқеликка айланган. Агар ушбу даҳолар ўз устида ишламаганида, изланишни ҳаёт ва фикрлаш тарзига айлантирмаганларида етуклик даражасига чиқиши амри маҳол эди. Тан олиш керакки, баъзан табиатда истиснолар учраб туради. Масалан, Бурденко номидаги машҳур илмий тадқиқот институтига 16 ёшар йигитча ташҳисга келади. Таҳлил пайтида бош мия ҳеч қандай ишлаш аломати бермаётгани аниқланади. Теширишдан маълум бўладики, йигитчада ўнг мия йўқ, чап томон эса арзимас даражада сақланиб қолган. Шунга қарамасдан, йигитча фаол яшаган, аъло ўқиган, спорт билан шуғулланган, интеллетуал нуқтаи назардан тенгдошларидан анча юқори. Бу аномал ҳодиса барчани ҳайратга солган.[46] Бу истисно, оддий табиий ҳодиса эмас. Мутахассисларнинг таъкидлашича, инсон мияси 35 км. га жой бўладиган ахборотларни ўзига жо этиш хусусиятига эга. Бутун рисолани бир ўқиганида ёдлаб қоладиган, икки қўлида ҳам бемалол ёзадиган, ўттиз рақамгача ёдида сақлаб қолиб, шу заҳоти уларни кетма кетликда айтиб бероладиган вундеркиндлар етарлича топилади. Демак, инсонни, айниқса ёшларни истаган ижод турига ўргатиш мумкин. Замонавий таълим тарбия, педагогика ушбу тамойилга асосланган. Респондентларимизнинг юқоридаги жавоблари ҳам бу фикрни тасдиқлайди.

Инновацияни илмий техник ижод тури билан чегаралаб қўйиш мумкин эмас, у инсон фаолияти ва қизиқишларининг барча томонларига, йўналишларига тааллуқлидир.

---

[44] Қаранг: Пешкова В. Феномен гения. Ростов на Дону, Феникс, 2006. С.7.
[45] Қаранг: Қаюмов А. Асарлар. 3 жилд. Тошкент: MUMTOZ SO Z? 2009. 106 107 б.; Қаюмов А. Асарлар.9 жилд. Тошкент: MUMTOZ SO Z, 2010. 64 65, 298 299 б.
[46] Қаранг: Нервные клетки всё таки восстанавливаются // Аргументы и факты, 2015, №5.

Шунинг учун ҳам адабиётларда “социал инновация”, “юридик инновация”, “агроинновация”, “эстетик инновация”, “бошқаришдаги инновация”, “педагогик инновация” каби атамалар учрайди. Баъзан уни илмий техник изланишлар, янгиланиш билан боғлашганда соҳага илмий техник янгиликларни олиб кириш, технологик модернизациялаш назарда тутилади. Ишлаб чиқариш жараёнлари ва хизмат турларини замонавий техника воситалари билан алмаштириш инновация сифатида талқин қилинади. Бу талқинда инновацияни ҳар қандай янгиликка ўхшатиш кўзга ташланади. Бизнинг фикримизча, уни соҳани, объектни, жараённи моҳиятан янги йўшналишга солишга қаратилган ижодий фаолият тури, деб билиш ўринлидир.

Ижтимоий борлиқнинг, жамият тараққиётининг динамик хусусиятлари, талаблари инновацион тафаккурга таъсир этувчи ташқи детерминантлардан биридир. Умуман, инсон онги ва тафаккурида кечадиган когнитив ҳодисалар ана шу детерминатларнинг таъсири туфайлидир.

“Ижтимоий тараққиёт барқарор ва ўзгарувчан, оқибат ва натижа, эволюция ва инволюция, инқилобий ва аскилинқилобий, англанган ва тасодиф каби амбивалент воқеалар орқали кишилар тафаккурига, онгига таъсир этади, уларни маълуи бир ғоялар, қарашлар ва маънавий қадриятлар таъсирида яшашга мажбур қилади. Бу ўринда ижтимоий тараққиёт маълум бир ғоялар, қарашлар ва маънавий қадриятлар маҳсули сифатида келади”. [47] Ижтимоий борлиқнинг ушбу зиддиятлари инновацион тафаккур ва изланишларда акс этмай қолмайди. Ижод соҳасидаги интуитив билиш ёки илҳомга берилиш ҳар доим ҳам англанган воқелик бўлавермайди. Ёки бирор янги технологиянинг кашф этилиши мудом инқолобий аҳамият касб этмаслиги мумкин. Бироқ ҳар бир янгилик, инновация ниманидир, қандайдир тарзда объектнинг функциясини яхшилаши, такомиллаштириши шарт. Ана шу тарздагина инновация ижтимоий борлиқ, жамият тараққиёти талабларига мувофиқ келади. Инновацион тафаккурни ижтимоий онгнинг кўриниши сифатида қараш мумкин. Инновацион тафаккурнинг ижтимоий борлиқ, жамият талабларидан келиб чиқиши унинг ижтимоий онг билан муштараклигини кўрсатади. Тўғри, бу муштараклик мутлақ эмас, уларнинг ўзига хос белгилари, функционал хусусиятлари мавжуд. Ижтимоий онгга оид когнитив жараёнлар инновация тафаккурида ҳам кукзатилади. Ушбу жараёнларнинг хусусиятларини С.Норқулов қуйидагиларда кўради: “Ижтимоий онг оддий сезитив ҳодиса, кечинма эмас, у ташқи олам, жамият ва унинг иманент қонунларини, сиёсий,иқтисодий, маънавий, маданий жараёнларни илмий таҳлил қилишга, ҳаёт тажрибаларига асосланган, синовлардан ўтиб, шахс ва жамият, инсон ва борлиқ муносабатларини ифода этадиган субъектив воқеликдир. Ижтимоий онгнинг ижтимоий борлиқ билан боғлиқ хусусияти инсоннинг когнитив сенситив кечинмаларига ҳам ушбу борлиқ қонунларига, талабларига мувофиқ ёндашишни, онгдаги трансформацион ўзгаришларни ҳам ўша қонунлар ва талаблар нуқтаи назаридан ўрганишни, эндотрансформация ва экзотрансформация жараёнларини уйғунликда қарашни тақозо этади".[48] Демак, ижтимоий борлиқ талаблари билан инновацион изланишлар ўртасидаги боғлиқлик инсон сенситив, когнитив кечинмаларида намоён бўлади, бу кечинмаларнинг

[47] Норқулов С. Фуқаролик жамияти ва ижтимоий онгда трансформация жараёнлари Тошкент: Navro`z, 2015. 186 б.
[48] Ўша асар. 178 б.

тўлқинсимон, флуктацион кечиши ана шу боғлиқдаги флуктацион жараёнлар билан боғлиқдир. Ижодий фаолиятнинг сирли, гоҳо мавҳум воқелик сифатида акс этиши мана шу тўлқинсимонликдадир. Масалан, Ўзбекистон жамияти тараққиёти демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш билан боғлиқ, бу вазифанинг бажарилиши силлиқ кечаётгани йўқ. Давлатимиз раҳбари Ш..Мирзиёев ўзининг танқидий таҳлилларида ўтган ўн йилликларда қандай салбий ҳодисалар содир бўлганини, бошқариш институтлари фаолиятидаги ғайриқонуний ҳоллар илгари силжишга халақит бериб келганини кўрсатди. Демак, жамият тараққиёти силлиқ кечмайди, унда ижобий ўзгаришлар билан бирга флуктуацияни англатувчи салбий ҳоллар ҳам учрашини билдиради. Инновацион изланишлар ушбу зиддиятли вазиятда ижобий ҳодиса сифатида ижтимоий борлиққа таъсир қилади, кишиларнинг тараққиёт ҳақидаги қарашларини янгилайди. Респондентларимизнинг деярли ярми (48 фоизи) Ш.М.Мирзиёев амалга ошираётган ислоҳотлар ёшларда инновацион изланишларга бўлган қизиқишни оширмоқда, анъанавий ҳаёт тарзини замонавий қадриятлар, нормалар билан бойитишга ундамоқда, деб жавоб беради. Уларни учдан бири (32 фоизи) жамиятимизда инновацион ўзгаришларга мойиллик ҳали кучли эмас, кишилар ижтимоий ҳаётда содир бўлаётган ижобий янгиланишларни кўзлари билан кўраётган бўлсалар да, уларнинг туб моҳияти кишилардаги креатив фаолликни ҳаракатга келтириш эканини охиригача англаб етмаётирлар, деб ҳисоблайди. Шаҳар ва қишлоқларимиз янги кўринишга ўтмоқда, ҳаёт тарзи сифати ошмоқда, ёшларнинг қобилиятини , интеллектуал салоҳиятини оширишга қаратилган чора тадбирлар кўрилмоқда, янги янги олий ўқув юртлари очилмоқда. Бу янгиланишлар кишиларимизнинг миллий тараққиёт ҳақидаги фикрларини ўзгартирмай қолмайди, албатта. Бироқ кишиларимизнинг қуйи давлат бошқарув идоралари фаолиятидан ҳали тўла қониқмаётгани ҳам кўзга ташланади. Респондентларимиз ўз жавобларида ушбу салбий ҳоллардан ҳам келиб чиқишган. Ёшлар салбий ҳолларга кескин муносабат билдириб, улардан тезроқ халос бўлишга интиладилар. Улар онгидаги бу ўзгариш миллий тараққиётимизда бошланган янги босқичнинг, унда қўлланилаётган танқидий таҳлил ҳамда барча соҳаларда амалга оширилаётган янгиланишларнинг таъсиридир. Бу ўринда Ш.М.Мирзиёевнинг собиқ “Камолот” ташкилоти тўғрисидаги танқидий фикрларини, уни янгилаш ҳақидаги таклифларни келтириш мумкин. “Камолот”, дейди Ш.М.Мирзиёев, бутун Ўзбекистон ёшларини бирлаштирган, том маънодаги оммавий ҳаракатга айлана олмади. У асосан ўз атрофида Ҳаракат фаолиятига хайрихоҳ бўлган ёшларни уюштириб, фақат уларни қизиқтирган масалалар юзасидангина иш олиб борди. Нтижада ёшларнинг кенг қатламларига тааллуқли бўлган долзарб масалалар, аввало, ёшларнинг бандлигини таъминлаш, уларни катта мақсадлар сари сафарбар этиш, уюшмаган ёшлар билан ишлаш, қисқача айтганда, ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича ўзини ҳақиқий ёшлар ташкилоти сифатида кўрсата олмади”.[49] Шунга ўхшаш ҳоллардан келиб чиқиб Президентимиз, ёшларни ватанпарвар, интеллектуал бой, маънавий ахлоқий нуқтаи назардан ибратли, креатив шахслар қилиб тарбиялашни кун тартибига қўйди ва ташкилотни “Ўзбекистон ёшлар иттифоқи” деб ўзгартиришни, жойларда Ёшлар ташаббуслари марказлари ташкил қилишни таклиф этди. Респондентларимизнинг аксарияти (71 фоизи) танқидий таҳлилга

[49] Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.Т.1. Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2017. 506-507 б.

қўшилишини билдиради, ёшларнинг ижтимоий онгида креатив фаоллик ғояларини сингдирмай, инновацион ривожланишни таъминлаб бўлмаслигини билдиради. Бу ёшларимиз онгида ўз фаолияти ва ён атрофга танқидий ёндашувлар шаклланаётганидан дарак беради. Бу ёндашувда ижтимоий тараққиёт манфаатларидан, жамият ривожланиши динамикасидан келиб чиқиш устувордир.

Инновацион тафаккурни ҳаракатга келтирувчи навбатдаги ташқи детерминант реал ҳаётий борлиқ билан идеал ҳаётий борлиқ ўртасидаги зиддиятларни англашга бориб тақалади. Ушбу когнитив воқелик аввало ёшларда бор кучи, зиддиятлари ва кўлами билан намоён бўлади. Улар ўзининг психофизиологик хусусиятларига кўра, ён атрофни мукаммал, етук кўришни, мавжуд тўсиқлардан тезроқ халос бўлишни исташади. Натижада уларда янгиликка ўчлик, янгиланиш ўйи ва ташвиши билан яшаш истаги шаклланади. Фалсафа фанлари доктори, профессор З.Р.Қодирова ёзади: “Ёшлар оммавий тарзда ҳали ўзининг ижтимоий мақомига эга бўлиб улгунмаган, жамиятда турғун ўрнига эга бўлмаган ижтимоий қатламдир. Шу сабабли бу қатлам намоёндаларининг ижтимоий тузилмага интеграция бўлиш жараёнида турли ўзгаришлар содир бўлиши мумкин.[50] Бир пайтлари, советлар даврида ёшлар 14-25 ёш қилиб белгиланганда уларни ижтимоий муносабатларга киришиши, ҳаётдан ўз ўрнини топиши шундай таърифланган. Бироқ бугун бу чегара ўзгарди, энди ёшлар 30 гача қилиб белгиланган. Шундай экан ёшлар “ижтимоий мақомига эга бўлиб улгурмаган” дейиш эътирозлар уйғотиши мумкин.

SUN’IY INTELLEKT ORQALI YOSHLARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATI

Madraximov Atabek Abduraximovich
Urganch davlat pedagogika instituti
Milliy g ‘oya va falsafa kafedrasi o‘qituvchisi.
madraximov_atabek@urspi.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali yoshlarda ekologik tarbiyani shakllantirish imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Unda raqamli ta’lim muhitida ekologik ongni rivojlantirish, interfaol platformalar, aqlli ilovalar hamda virtual laboratoriyalarning pedagogik ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya va ekologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan qonun va qarorlar asosida ta’lim jarayoniga sun’iy intellektni joriy etishning dolzarbligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari yoshlarning ekologik madaniyatini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Sun’iy intellekt, ekologik tarbiya, yoshlar, raqamli ta’lim, ekologik madaniyat, innovatsion texnologiyalar, barqaror rivojlanish, pedagogik yondashuv, virtual ta’lim muhiti.

Kirish. Bugungi kunda globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodni zamon talablariga mos tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ekologik muammolarning kuchayib borayotgani

[50] Қаранг: Қодирова З.Р. ва бошқалар. Ёшлар ижтимоий фаоллиги ва толерантлигини юксалтиришнинг ижтимоий фалсафий масалалари Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашр., 2006. 7 б.

yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Bu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning innovatsion vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida raqamli ta’limni rivojlantirish va ekologik barqarorlikni ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari etib belgilangan. Xususan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [2] hamda 2030-yilgacha bo‘lgan Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida zamonaviy axborot texnologiyalarini ta’lim jarayoniga keng joriy etish, yoshlar ongida tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish vazifalari qayd etilgan [3]. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “zamonaviy bilim va texnologiyalarni egallagan, ekologik tafakkuri yuksak yoshlar – mamlakatimiz kelajagi garovidir.” Shu jihatdan, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari, virtual simulyatsiyalar va aqlli monitoring tizimlari orqali ekologik tarbiyani amalga oshirish yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi masalasi pedagog olimlar tomonidan keng tadqiq etilmoqda. Xususan, A.X. Abduqodirov raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishini ta’kidlab, individual ta’lim trayektoriyalarini yaratishda AI texnologiyalarining imkoniyatlarini ilmiy asoslaydi. Shuningdek, Sh.M.Mirzayeva ekologik tarbiyani innovatsion yondashuvlar orqali amalga oshirish yoshlarning ekologik ongini oshirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi. Olimaning fikricha, virtual laboratoriyalar, interfaol platformalar hamda simulyatsiya dasturlari ekologik bilimlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi [5].

Xalqaro tadqiqotlarda (UNESCO, OECD) sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlari shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishni rivojlantirib, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim omil sifatida e’tirof etiladi [6,7]. Bu manbalarda AI orqali ekologik monitoring, iqlim modellashtirish va raqamli ekologik treninglarning ta’limdagi ahamiyati alohida qayd etilgan. Davlat miqyosida esa “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda ekologiyaga oid konsepsiyalar sun’iy intellektni ta’limga integratsiya qilish orqali yoshlarning ekologik madaniyatini oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ekologik tarbiyaning mazmunini boyitib, yoshlarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga keng imkoniyat yaratadi.

1. Sun’iy intellekt asosida ekologik tarbiyani tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish imkonini beradi. AI asosidagi platformalar yordamida o‘quvchilarning bilim darajasi tahlil qilinib, individual ekologik topshiriqlar ishlab chiqiladi. Bu esa yoshlarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Virtual simulyatsiyalar orqali ekologik muammolar modellashtiriladi, masalan, iqlim o‘zgarishi yoki suv resurslarining kamayishi jarayonlari ko‘rgazmali tarzda namoyish etiladi. Bunday yondashuv yoshlarning ekologik tafakkurini rivojlantiradi.

2. Raqamli vositalar orqali ekologik madaniyatni shakllantirish. AI asosidagi mobil ilovalar va interfaol dasturlar yordamida yoshlar tabiatni kuzatish, chiqindilarni saralash va yashil turmush tarzini o‘rganadilar. Aqlli monitoring tizimlari ekologik holatni real vaqt rejimida tahlil qilib, o‘quvchilarda mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Ta’lim jarayoniga chatbotlar va virtual yordamchilarni joriy etish ekologik bilimlarni mustaqil o‘zlashtirishga imkon yaratadi. Bu esa

yoshlarning axborot savodxonligini oshirish bilan birga ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Davlat siyosati va innovatsion ta’lim integratsiyasi. O‘zbekiston Respublikasining raqamli transformatsiya siyosati doirasida ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ekologik tarbiya jarayonini innovatsion vositalar bilan boyitishni nazarda tutadi [2]. Shuningdek, ekologik barqarorlikka qaratilgan milliy dasturlar yoshlarni zamonaviy texnologiyalar orqali tabiatni asrash g‘oyalariga jalb etishga xizmat qilmoqda. Bu esa ekologik tarbiyaning institutsional asoslarini mustahkamlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish yoshlarda ekologik tarbiyani shakllantirishda samarali innovatsion vosita hisoblanadi. AI asosidagi raqamli platformalar, virtual simulyatsiyalar va interfaol ilovalar yoshlarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirish, ekologik tafakkurini rivojlantirish hamda tabiatga mas’uliyatli munosabatni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Maqolada aniqlanganidek, ekologik tarbiyani sun’iy intellekt yordamida tashkil etish ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda olib borish imkonini yaratadi, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi va ekologik muammolarni anglash darajasini oshiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichlarida AI texnologiyalaridan foydalanish yoshlarning ekologik madaniyatini shakllantirishda barqaror natijalarga erishishga zamin yaratadi. Shuningdek, davlat tomonidan qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda ekologik barqarorlikka qaratilgan konsepsiyalar sun’iy intellektni ta’limga integratsiya qilish uchun mustahkam normativ-huquqiy asos yaratmoqda. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt imkoniyatlaridan oqilona foydalanish orqali yoshlarda ekologik madaniyatni rivojlantirish, jamiyatning barqaror ekologik taraqqiyotini ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020. 6–14-betlar.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi PF–5863-son Farmoni “2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi”. — Toshkent, 2019.

4. Abduqodirov A.X. Raqamli pedagogika asoslari. — Toshkent: Fan, 2021. 52–88-betlar.

5. Mirzayeva Sh.M. Innovatsion texnologiyalar asosida ekologik tarbiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020. 41–73-betlar.

6. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. — Paris, 2019. 23–47 pp.

7. OECD. AI and the Future of Education. — Paris, 2021. 15–39 pp.

BO‘LAJAK PEDAGOGNING PEDAGOGIK MAHORATI VA UNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

UrDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi
o‘qituvchisi V.Y.Yusupova
Pedagogika yo`nalishi 251-guruh 1-kurs talabasi
Abdusharifova Adiba

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo‘lajak pedagogning pedagogik mahorati tushunchasi, uning tarkibiy qismlari hamda zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik mahoratni shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Pedagogik mahoratning kasbiy kompetensiya, innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagog shaxsining rivoji bilan uzviy bog‘liqligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, bo‘lajak pedagog, kasbiy kompetensiya, innovatsion ta’lim, pedagog shaxsi.

Аннотация

В статье рассматриваются сущность педагогического мастерства будущего педагога, его структурные компоненты и пути формирования в условиях современного образования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, будущий педагог, профессиональная компетентность, инновационные технологии, личность педагога.

Abstract

This article discusses the concept of pedagogical mastery of a future teacher, its components, and ways of development in modern education.

Keywords: pedagogical mastery, future teacher, professional competence, innovative technologies, teacher personality.

KIRISH

Hozirgi davrda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog shaxsiga bo‘lgan talablarni tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, bo‘lajak pedagoglarning pedagogik mahoratini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik mahorat pedagogning bilim berish jarayonini samarali tashkil etishi, o‘quvchilar bilan to‘g‘ri muloqot o‘rnatishi va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi[1]. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivoji, raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi hamda ta’lim sifati bilan bog‘liq global raqobat sharoitida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo‘naltiruvchi va motivator sifatida ham faoliyat yuritishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak pedagoglarning pedagogik mahoratini shakllantirish oliy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Pedagogik mahorat pedagogga ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash, o‘quvchilarning individual va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda darslarni tashkil etish hamda ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni samarali hal etish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat — bu pedagogning kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erishishini ta’minlovchi bilim, ko‘nikma va malakalar majmuidir[2]. U nafaqat nazariy bilimlar, balki pedagogik texnika, nutq madaniyati, muloqot ko‘nikmalari va axloqiy fazilatlarni ham o‘z ichiga oladi.

- pedagogik va psixologik bilimlar — ta’lim-tarbiya jarayonining qonuniyatlarini, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini chuqur anglashni ta’minlaydi;
- metodik tayyorgarlik — darsni rejalashtirish, ta’lim metod va vositalarini maqsadga muvofiq tanlash hamda qo‘llash qobiliyatini ifodalaydi;
- pedagogik texnika — nutq madaniyati, mimika, jest va pedagogik ta’sir ko‘rsatish usullaridan samarali foydalanishni o‘z ichiga oladi;
- kommunikativ kompetensiya — o‘quvchilar, hamkasblar va ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan samarali muloqot o‘rnatish ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- kasbiy-axloqiy sifatlar — pedagogning kasbiy mas’uliyati, halolligi, adolatliligi va pedagogik etikaga rioya etishini belgilaydi[3].

Mazkur tarkibiy qismlarning uyg‘un rivojlanishi bo‘lajak pedagogning pedagogik mahoratini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak pedagog zamonaviy ta’lim jarayonida faol, ijodkor va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur. U o‘z kasbiga mas’uliyat bilan yondashishi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil eta olishi lozim[4].

Pedagog shaxsiga qo‘yiladigan asosiy talablar:

kasbiy bilim va malakaga ega bo‘lish;

pedagogik madaniyat;

kommunikativlik va empatiya;

doimiy o‘z ustida ishlash[5].

Pedagogik mahorat va kasbiy kompetensiya o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagogning kasbiy faoliyatida bir-birini to‘ldiruvchi muhim tushunchalar hisoblanadi. Kasbiy kompetensiya pedagogning egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini ta’lim jarayonida samarali va maqsadga muvofiq qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Pedagogik mahorat esa mazkur kompetensiyaning amaliy faoliyatda yuqori darajada namoyon bo‘lishini, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri baholash va samarali hal etishni ta’minlaydi[8].

Bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiyani shakllantirish jarayoni tizimli va uzluksiz xarakterga ega bo‘lib, u quyidagi asosiy yo‘nalishlar orqali amalga oshiriladi:

- **metodik kompetensiya** — ta’lim jarayonini rejalashtirish, dars mazmunini to‘g‘ri tanlash va samarali metodlardan foydalanish qobiliyati;
- **kommunikativ kompetensiya** — o‘quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot o‘rnatish, pedagogik muloqot madaniyatiga ega bo‘lish;
- **axborot-kommunikatsion kompetensiya** — zamonaviy axborot texnologiyalari, raqamli ta’lim vositalaridan oqilona foydalanish;
- **refleksiv kompetensiya** — pedagogik faoliyatni tahlil qilish, o‘z ustida ishlash va kasbiy rivojlanishga intilish[9].

Mazkur kompetensiyalarning shakllanishi bo‘lajak pedagogning pedagogik mahoratini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogning pedagogik mahoratini rivojlantirish jarayoni uzluksiz bo‘lib, u quyidagi omillar orqali amalga oshiriladi:

1. **Nazariy tayyorgarlik** — pedagogika va psixologiya fanlarini chuqur o‘zlashtirish;
2. **Amaliy faoliyat** — pedagogik amaliyotlar va trening mashg‘ulotlari;

3. **Innovatsion texnologiyalar** — interaktiv metodlar va raqamli vositalardan foydalanish;
4. **Mustaqil ta’lim** — ilmiy adabiyotlar bilan ishlash va tajriba almashish[6].

Zamonaviy ta’limda pedagogik mahoratning ahamiyati

Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik mahorat ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Innovatsion yondashuvlarga ega pedagoglar ta’lim jarayonida yuqori natijalarga erishmoqda[7].

Pedagogik faoliyatning samaradorligi pedagogning o‘quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan muloqot qila olish qobiliyatiga bevosita bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, muloqot madaniyati pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Muloqot madaniyati pedagogning so‘zlashuv, tinglash, tushuntirish va fikr almashish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi, shuningdek, pedagogning ta’lim jarayonidagi ijtimoiy va psixologik vaziyatlarni to‘g‘ri anglashiga xizmat qiladi.

Pedagogik muloqotning samarali bo‘lishi quyidagi omillarga bog‘liq:

- **Nutq madaniyati** – pedagogning aniq, ravon va tushunarli so‘zlashuvi;
- **Empatiya va tinglash qobiliyati** – o‘quvchining fikrini tushunish, uning hissiyotlariga e’tibor berish;
- **Murosaga tayyorlik va konstruktiv fikr bildirish** – konfliktli vaziyatlarni hal qilish va ijobiy pedagogik muhit yaratish;
- **Nodir pedagogik usullarni qo‘llash** – interaktiv metodlar, muhokama va guruh ishlarida muloqotni rag‘batlantirish.

Shu bilan birga, muloqot madaniyati pedagogga o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, darsni moslashtirish, ularni bilim olishga qiziqtirish va ta’lim jarayonida o‘zaro ishonchni mustahkamlash imkonini beradi. Yuqori darajadagi muloqot madaniyatiga ega pedagoglar nafaqat dars sifatini oshiradi, balki o‘quvchilar bilan sog‘lom psixologik muhit yaratib, pedagogik mahoratining amaliy ko‘rinishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagogning pedagogik mahorati kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Pedagogik mahoratni rivojlantirish orqali ta’lim jarayonining sifati oshadi va zamonaviy jamiyat talablariga mos kadrlar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1.Yo‘ldoshev J.G‘. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2.Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2019.
3.Hasanboyev J. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent, 2020.
4.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
5.Zunnunov A. Pedagogik kompetensiya asoslari. – Toshkent, 2021.
6.Ochilov M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2022.
7.Sodiqov Q. Zamonaviy pedagogika muammolari. – Toshkent, 2023.

LIMITATIONS OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN SCHOOL MANAGEMENT

Nargiz Navazi Ismailova
Azerbaijan State Pedagogical University
Baku, Azerbaijan PHD student
https://orcid.org/0000-0002-7680-5003 inr2112@gmail.com

Abstract

In the modern world, information technology has become an essential part of the education system. However, the implementation of information technology in schools faces a number of challenges and difficulties. These difficulties are primarily due to insufficient technical support, varying levels of digital literacy among teachers, and the incomplete development of mechanisms for the effective use of information resources. The development of the school's information environment ensures the purposeful application of technologies, a more individual, high-quality and efficient organization of the teaching and learning process. At the same time, it expands access to innovative teaching materials, digital educational resources and information sources available on the Internet. Literature analysis shows that the application of information technologies in the teaching process supports the professional development of teachers, creates new opportunities for monitoring student achievements and modern organization of teaching. It is also noted that improving the knowledge and skills of teachers, creating appropriate technical infrastructure, and providing methodological materials are essential conditions for the effective application of ICT.

Keywords. informatization of education, information technology, school, electronic educational technologies.

Introduction

The main idea of developing the school's information space is to purposefully develop and apply new technologies, change the teaching and learning process, making it more individual, high-quality and efficient. In general, the goal of developing the information space is to ensure the availability of innovative teaching materials, digital educational resources, and educational resources on the Internet for school students and teachers.

Hepp writes in research (2015) school autonomy, integrated functioning, decentralized management, flexibility to adapt to the changing needs of society, and the involvement of the school community are the organizational principles that should govern the education system. School governance and educational leadership should respond to these principles, to whose development digital technologies are inherent. The actions of schoolteachers in both public and private teaching institutions should be coherent with these principles.

According to a study conducted by Oguche (2025) The use of ICT for student services in secondary schools will bring about improved services in the management of students affairs in secondary schools while they are in school, and even after they have left the school. Managers of secondary schools and other stakeholders like parent and even the students should take advantage of these innovations and work towards removing the challenges these improved services.

Literature Review

By using these resources will allow students to master new teaching methods and organizational forms of the educational process, to form basic skills and abilities in schoolchildren, to actively use multimedia tools and Internet technologies in lessons and extracurricular activities, to direct the intellectual potential of students in a positive direction of development. This will open the way for students to use computer technologies for educational purposes for their comprehensive development, mastering ways of accessing information and acquiring skills, such as continuous education throughout life. On the other hand, increasing the level of ICT proficiency among teachers will improve the quality of work of the school's scientific and methodological council, subject departments, and methodological associations, effectively solve the problem of the effective use of ICT in the educational process, and individualize teachers' activities.

According to Jokic S, Dragica M. (2009) potentials of technology use in education are:

1) Changes in teaching: technologies are used as help and support for teachers or working groups;

2) Support in realization of daily tasks: making of preparations for classes, following of student’s progress, communication;

3) Possibilities for increase of professional development: ”Just in time“ training and support, regular courses and advanced degrees, informal educational possibilities;

4) Preparing / training of new professors: models of effective learning, computer video simulation and case studies, electronic network.

Haleem A. (and others 2022) write in their research educational technology is not without its difficulties, notably in implementation and usage. Issues regarding excessive screen time, the efficacy of instructors' use of technology, and concerns about technology fairness are also raised. The content has become more significant as a result of the COVID-19 problem.

In this regard, it is the responsibility of school teachers and administrators to conduct theoretical and practical training on the use of information technology in their activities and to increase the level of ICT use. For this purpose, an ICT use program has been developed by teachers of secondary education institutions.

The combination of theoretical lessons with practical skills will help to form confidence among teachers and directors of secondary education institutions in the necessity and expediency of using ICT to optimize management activities.

According to the results of Ntorukiri and others (2022) the implementation of ICT depends on the availability of adequate infrastructure. Inadequacy of infrastructures such as computers by learners and instructors is a critical hindrance in ICT implementation. The limitation in knowledge to operate these systems is also a significant contributor to failure in ICT implementation. Therefore, institutions need to use ICT to support their learners by providing adequate infrastructure that includes network connectivity, computers, and technical support for academic staff and learners.

Results

The purpose of the program: to increase the level of ICT knowledge among teachers for use in teaching and management activities of secondary education institutions. The program objectives include the following:

Increasing the motivation of staff in the use of ICT in educational and management activities;

- Formation of teachers' habits and skills in working with computers;
- Mastering the methods of creating, editing and analyzing electronic educational materials;
- Creating, editing and analyzing electronic educational materials;
- Developing teachers' skills and abilities in work, such as searching for necessary information on the Internet; participation in online pedagogical communities;

Based on the observations conducted, the main difficulties associated with the computerization of the educational process at school were the following.

- Insufficient psychological preparation of management and teachers for the use of information and communication technologies;
- Lack of sufficient ICT skills among teachers when independently using equipment and software:
- The main problems identified were the lack of work places for teachers, the workload of the computer lab and the lack of personal computers for specialists.
- Non-availability of methodological materials on the use of ICT;
- Insufficient equipment of educational institutions with modern equipment, including multimedia;
- Lack of persons responsible for the informatization process in secondary schools

Conclusion

For effective interaction of all participants in the educational process and the solution of the above-mentioned tasks, it is necessary to comply with a number of conditions:

- The presence of an optimal number of computers connected to the local network (schools work quite efficiently to ensure this situation).
- Access to the Internet
- The availability of administrative programs for all types of management activities that comply with data formats and provide the education system with the necessary information and statistical resources
- Training of all participants in the educational process in the use of the above-mentioned software and technical systems.

References

1. Hepp. P., Fernandez M.A,. Garcia J.H. (2015) Teacher training: Technology helping to develop an innovative and reflective professional profile. *Universities and Knowledge Society Journal* 12(2). DOI:10.7238/rusc.v1212.2458

2. Oguche M., Stephen U., Yangeve M., Oyishoma E.M. Challenges to the utilization of information and communication technology (ICT) in the management of students services in secondary schools in Kogi state. (2025). *Scientific Journal of Educational Management, Research and Law, 3*(1), 217-223. https://journals.aemapp.org/index.php/SJEMRL/article/view/132

3. Jokic S, Dragica M. Teachers and use of information technology in education: difficulties and opportunities. *Annals of DAAAM for 2009 & Proceedings of the 20th International DAAAM Symposium,* 20(1),1453-1454.

https://www.researchgate.net/publication/301588294_TEACHERS_AND_USE_OF_INFORMATION_TECHNOLOGY_IN_EDUCATION_DIFFICULTIES_AND_OPPORTUNITIES

4. Haleem A., Javaid M., Qadri A., Suman R. (2022) Understanding the role of digital technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers.* 3, 275-285.

https://www.researchgate.net/publication/360810919_Understanding_the_Role_of_Digital_Technologies_in_Education_A_review

5. Ntorukiri, Timothy & Kirugua, Joseph & Kiara, Francis. (2022). Policy and infrastructure challenges influencing ICT implementation in universities: a literature review. *Discover Education*. 1. 10.1007/s44217-022-00019-6.

DAVRIY NASHRLARNING DIDAKTIK MOHIYATI

Musurmanov Sarvar Nuraliyevich

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada davriy nashrlarning ta’lim jarayonidagi didaktik imkoniyatlari, tarix fani o‘qituvchilarini tayyorlashdagi o‘rni, matbuot materiali bilan ishlash orqali manba tanqidi, axborotni saralash, dalilga tayangan fikrlash va o‘quv topshiriqlarini loyihalash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Len Masterman, David Buckingham, Renee Hobbs, UNESCO, Sam Wineburg, Keith C. Barton, Linda S. Levstik, Robert Stradling, Peter Seixas, Tom Morton, Y.X. G‘afforov va R.B. Yarmatov qarashlari asosida davriy nashrlarning didaktik mohiyati nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda davriy nashrlar dars mazmunini hayotiy hodisalar, zamonaviy ijtimoiy jarayonlar va tarixiy xotira bilan bog‘laydigan muhim o‘quv manbai sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar. Davriy nashrlar, didaktik mohiyat, tarix ta’limi, media savodxonlik, manba tanqidi, o‘quv materiali, didaktik kompetentlik, tarixiy tafakkur.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quv manbalarining mazmuni, shakli va didaktik qiymati doimiy ravishda kengayib bormoqda. Darslik, o‘quv qo‘llanma va ilmiy manbalar qatorida gazeta, jurnal, ilmiy-ommabop nashr, tahliliy maqola, intervyu, reportaj va elektron matbuot materiallari ham o‘quv jarayoniga kirib kelmoqda. Davriy nashrlar o‘quvchiga tayyor ma’lumot berish bilan cheklanmaydi, balki uni savol qo‘yish, dalil izlash, voqea va hodisani turli nuqtai nazardan baholash, muallif pozitsiyasini aniqlash hamda xulosa chiqarishga yo‘naltiradi

Davriy nashrlarning didaktik mohiyatini ochib berishda asosiy e’tibor ularning axborot yetkazish vazifasiga qaratilmaydi. Muhim jihat shundaki, matbuot materiali o‘quv vaziyatiga kiritilganda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida izlanish, taqqoslash, tahlil, bahs va refleksiya uchun sharoit yuzaga keladi. Ayniqsa tarix fani misolida davriy nashrlar muayyan davrning ijtimoiy kayfiyati, siyosiy tili, qadriyatlari, ziddiyatlari va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi manba sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Media ta’lim nazariyasida Len Masterman matbuot va televideniyadan dars jarayonida foydalanishni o‘quvchilarda media xabarlarni tanqidiy tahlil qilish madaniyatini shakllantiruvchi omil sifatida asoslagan [1]. David Buckingham media ta’limni media matnlar tili, auditoriyasi, ishlab chiqarilish sharoiti va qadriyatlar tizimini tushunishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuv

sifatida talqin qiladi [2]. Renee Hobbs raqamli va media savodxonlikni shaxsning axborotni topish, baholash, yaratish va mas’uliyat bilan tarqatish ko‘nikmalari bilan bog‘laydi [3]. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi dasturida o‘qituvchi ommaviy axborot vositalari, internet, kutubxona resurslari va raqamli arxivlar bilan ishlashni yaxlit kompetensiya sifatida egallashi zarurligi ko‘rsatilgan [4].

Tarix ta’limi doirasida Sam Wineburg tarixiy tafakkur manba bilan ishlash, dalilni tekshirish va o‘tmishni hozirgi tasavvurlar orqali sodda qabul qilmaslik ko‘nikmalariga tayanishini asoslaydi [5]. Keith C. Barton va Linda S. Levstik tarixni o‘qitishda tarixiy bilim jamiyat, xotira va fuqarolik pozitsiyasi bilan uzviy bog‘liq tarzda o‘rganilishi lozimligini ko‘rsatadi [6]. Robert Stradling tarix ta’limida ko‘pnuqtai nazarlilik, vizual materiallar, ommaviy axborot vositalari va internet manbalarini tahlil qilish zarurligini yoritadi [7]. Peter Seixas va Tom Morton tarixiy tafakkurni dalil, sabab, o‘zgarish, tarixiy ahamiyat, istiqbol va axloqiy baholash tushunchalari orqali izohlaydi [9]. O‘zbekiston pedagogik adabiyotida Y.X. G‘afforov tarix o‘qitish metodikasida tarixiy manbalar, dalillar va o‘quv topshiriqlarining ahamiyatini yoritgan [10]. R.B. Yarmatov bo‘lajak tarix o‘qituvchisining kasbiy-metodik tayyorgarligi darsni loyihalash, manbalar bilan ishlash va o‘quvchi faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq ekanini asoslagan [11].

Davriy nashrlarning didaktik mohiyati ularning o‘quv jarayonida bilim manbai, tahlil obyekti, muammoli vaziyat yaratish vositasi va mustaqil fikrlashni rivojlantirish omili sifatida qo‘llanishida namoyon bo‘ladi. Gazeta yoki jurnal materialini darsga kiritish o‘quvchidan oddiy o‘qib chiqishni talab qilmaydi. O‘quvchi matn muallifi, nashr vaqti, ijtimoiy kontekst, qo‘llangan dalillar, til uslubi va yashirin maqsadlarni ko‘ra olishi kerak.

Tarix fani uchun davriy nashrlar alohida didaktik imkoniyatga ega. Bir tomondan, ular o‘rganilayotgan davrga oid birlamchi yoki ikkilamchi manba sifatida qo‘llanadi. Ikkinchi tomondan, ular o‘quvchini tarixiy hodisani birgina rasmiy bayon yoki darslik matni asosida qabul qilishdan saqlaydi. Gazeta xabari, maqola, tahririy izoh, foto, karikatura, e’lon yoki intervyu tarixiy voqelikning turli qatlamlarini ochadi. O‘qituvchi shu materiallar asosida o‘quvchilarga savol qo‘yish, manbalarni solishtirish, muallif pozitsiyasini aniqlash, dalil va fikrni ajratish kabi topshiriqlarni taklif etishi mumkin.

Davriy nashrlarning didaktik qiymati o‘quvchilarni real axborot oqimi bilan ishlashga tayyorlashida ham ko‘rinadi. Hozirgi axborot maydonida xabarlar tez tarqaladi, matnlar turli maqsadlar bilan yaratiladi, fakt va talqin o‘zaro aralashib ketadi. Shuning uchun o‘quvchi matbuot materialiga tayyor haqiqat sifatida yondashmasdan, uning manbaviy ishonchliligi, muallif manfaatlari, dalil sifati va tarixiy kontekstdagi o‘rnini tekshirishi zarur.

Davriy nashrlar darsda turli didaktik vazifalarni bajaradi. Ular yangi mavzuga kirish, muammoli savol qo‘yish, tarixiy hodisani jonlantirish, o‘quvchini mustaqil izlanishga yo‘naltirish, bahs-munozara tashkil etish va baholash uchun asos bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi matbuot materialini shunchaki ilova sifatida bermasdan, o‘quv maqsadi, savollar tizimi, baholash mezoni va yakuniy xulosa bilan bog‘lab ishlatishi lozim.

Davriy nashrlar bilan ishlash metodikasi bir necha izchil bosqichda tashkil etiladi. Avval o‘qituvchi dars mavzusi va maqsadiga mos material tanlaydi. Tanlangan matn o‘quvchilar yoshiga, bilim darajasiga, mavzu bilan bog‘liqligiga va axborot ishonchliligiga ko‘ra baholanadi. Keyingi bosqichda o‘quvchilarga yo‘naltiruvchi savollar beriladi. Masalan, maqola qachon

yozilgan, muallif qanday pozitsiyada turibdi, matnda qaysi dalillar keltirilgan, qaysi fikrlar bahsli, qanday qo‘shimcha manbalar bilan solishtirish zarur degan savollar o‘quv tahlilini faollashtiradi.

Matbuot materiali bilan ishlashda taqqoslash metodi katta ahamiyatga ega. Bir voqea haqida turli nashrlarda e’lon qilingan materiallar solishtirilganda o‘quvchilar tarixiy hodisani turli manfaatlar, siyosiy qarashlar va ijtimoiy kayfiyatlar orqali yoritish mumkinligini anglaydi. Tahlil o‘quvchini bir tomonlama xulosadan saqlaydi va manbaga nisbatan hushyor munosabatni shakllantiradi. Stradling tomonidan ilgari surilgan ko‘pnuqtai nazarlilik g‘oyasi davriy nashrlar bilan ishlashda ayniqsa muhim o‘rin tutadi [7].

Davriy nashrlar asosida loyiha ishlari, kichik tadqiqotlar, press-klub, debat, manba tahlili varaqasi, tarixiy portret, voqea xronologiyasi, media kundalik va tahliliy esse kabi topshiriqlar ishlab chiqiladi. Har bir topshiriqda o‘quvchidan dalil keltirish, manbani ko‘rsatish, fikrni asoslash va muqobil qarashlarni hisobga olish talab etiladi.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchisi davriy nashrlarni darsga kiritishda ikki yo‘nalishni egallashi zarur. Birinchi yo‘nalish manbani tanlash va tekshirish bilan bog‘liq. Talaba nashr turini, muallifni, nashr vaqtini, mavzuga moslik darajasini, dalil bazasini va ehtimoliy subyektiv talqinni aniqlaydi. Ikkinchi yo‘nalish didaktik loyihalash bilan bog‘liq. Talaba tanlangan material asosida dars maqsadi, savollar tizimi, o‘quv topshirig‘i, guruhli ish shakli va baholash mezonlarini ishlab chiqadi.

Davriy nashrlardan foydalanish bo‘lajak tarix o‘qituvchisining didaktik kompetentligini kuchaytiradi. Talaba tarixiy bilimni tayyor axborot sifatida yetkazishdan ko‘ra, o‘quvchini dalilga asoslangan tahlilga jalb etishni o‘rganadi. U matbuot materiali yordamida darsni hayotiy voqelik, fuqarolik ong, tarixiy xotira va zamonaviy axborot madaniyati bilan bog‘laydi.[11].

Davriy nashrlarning didaktik mohiyati ularning ta’lim mazmunini hayotiy jarayonlar, tarixiy xotira, ijtimoiy munosabatlar va axborot madaniyati bilan bog‘lash imkoniyatida namoyon bo‘ladi. Ular o‘quvchida manba tanqidi, dalilga asoslangan fikrlash, muallif pozitsiyasini anglash, fakt va talqinni farqlash hamda mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tarix fani o‘qituvchisi uchun davriy nashrlar oddiy qo‘shimcha material darajasida qolmasligi kerak. Ular dars maqsadi, mazmuni, metodlari, baholash mezonlari va refleksiv tahlil bilan bog‘langan taqdirda kuchli didaktik vositaga aylanadi. Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini tayyorlashda davriy nashrlar bilan ishlash metodikasini izchil joriy etish tarixiy tafakkur, media savodxonlik va didaktik kompetentlikning uyg‘un rivojlanishiga asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Masterman L. Teaching the Media. London. Comedia Publishing Group, 1985. 348 p.

2. Buckingham D. Media Education. Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge. Polity Press, 2003. 219 p.

3. Hobbs R. Digital and Media Literacy. A Plan of Action. Washington, DC. The Aspen Institute, 2010. 67 p.

4. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris. UNESCO, 2011. 192 p.

5. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia. Temple University Press, 2001. 255 p.

6. Barton K.C., Levstik L.S. Teaching History for the Common Good. Mahwah. Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 288 p.

7. Stradling R. Teaching 20th-century European History. Strasbourg. Council of Europe Publishing, 2001. 290 p.

8. Lee P., Ashby R. Progression in Historical Understanding among Students Ages 7-14. In Stearns P.N., Seixas P., Wineburg S. eds. Knowing, Teaching, and Learning History. New York. New York University Press, 2000. P. 199-222.

9. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. Toronto. Nelson Education, 2013. 218 p.

10. G‘afforov Y.X. Tarix o‘qitish metodikasi. Darslik. Chirchiq, 2021.

11. Yarmatov R.B. Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktori DSc dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2021.

12. Ilmurodova F.Sh., Sa’dullayeva M.H. Bo‘lajak tarix fani o‘qituvchisini metodik tayyorlash tizimi. Muammolar, tajriba va tendensiyalar. Monografiya. Toshkent. ChDPU, 2023. 118 b.

DAVRIY NASHRLAR TUSHUNCHASI VA ULARNING TURLARI

Musurmonov Sarvar Nuraliyevich
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada davriy nashrlar tushunchasining mazmuni, ularning ommaviy axborot tizimidagi o‘rni, asosiy belgilari va turlari yoritiladi. Gazeta, jurnal, ilmiy jurnal, byulleten, axborotnoma hamda elektron nashrlarning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Davriy nashrlarning axborot tarqatish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, ilmiy muloqotni rivojlantirish va ta’lim jarayonini boyitishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar. davriy nashr, matbuot, gazeta, jurnal, ilmiy jurnal, byulleten, axborotnoma, elektron nashr, ommaviy axborot vositalari, axborot madaniyati.

Abstract. The article analyzes the concept of periodical publications, their

Davriy nashrlar jamiyatning axborot makonida doimiy va tartibli axborot oqimini shakllantiradigan muhim kommunikativ hodisa sanaladi. Ular yangilik, tahlil, ilmiy qarash, adabiy-badiiy matn, rasmiy xabar va ijtimoiy fikrni muayyan vaqt oralig‘ida ommaga yetkazadi. Matbuot tarixiga nazar tashlaganda, gazeta va jurnallar ijtimoiy ong, madaniy xotira, siyosiy faollik, ilmiy muloqot hamda pedagogik tajriba rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatib kelgani ko‘rinadi.

Mavzu nomida uchraydigan “nashriyot” so‘zi amaliy nutqda ko‘pincha “nashr” ma’nosida qo‘llanadi. Ilmiy jihatdan “davriy nashr” shakli aniqroq, negaki nashriyot kitob, gazeta, jurnal va boshqa matbuot mahsulotini chiqaruvchi tashkilotni bildiradi. Davriy nashr atamasi esa muayyan nom, ketma-ket son, sanalangan chiqish tartibi va davomiylik belgilariga ega matbuot mahsulotini anglatadi.

O‘zbekiston qonunchiligida ommaviy axborot vositalari doimiy nomga ega, bosma yoki elektron shaklda, olti oyda kamida bir marta chiqariladigan axborot shakllari bilan bog‘lanadi [1]. UNESCO tavsiyalarida periodik nashr bir nom ostida uzluksiz seriya sifatida, tartibli yoki tartibsiz

oraliqlarda, oldindan yakunlanish muddati belgilanmagan holda chiqariladigan nashr sifatida tavsiflanadi [2]. ISSN tizimi gazeta, jurnal va boshqa davriy nashrlarni bosma hamda elektron muhitda identifikatsiya qilish uchun sakkiz xonali xalqaro koddan foydalanadi [3].

Davriy nashr muayyan vaqt oralig‘ida ketma-ket sonlar yoki chiqarilish sanalari bilan ommaga taqdim etiladigan axborot mahsulotidir. Asosiy belgisi davomiylik, muntazamlik, nom barqarorligi, tahririy mas’uliyat va auditoriyaga yo‘naltirilganlik bilan izohlanadi. Gazeta yoki jurnalning har bir soni alohida axborot birligi bo‘lsa-da, u umumiy nom, tahririy siyosat va mavzuiy yo‘nalish orqali yagona nashr tizimini hosil qiladi.

Davriy nashr oddiy matnlar to‘plamidan iborat bo‘lmaydi. Unda axborot tanlanadi, qayta ishlanadi, tartiblanadi va o‘quvchi ehtiyojiga mos ifoda shakliga keltiriladi. Tahririyat mavzu tanlash, manba bilan ishlash, sarlavha yaratish, janr tanlash, sahifa tuzish, vizual material kiritish hamda axborotning ishonchliligini tekshirish jarayonida ijtimoiy mas’uliyatni bajaradi.

Davriy nashrlarning barqarorligi ularning davriyligida ko‘rinadi. Kundalik gazeta tezkorlikka tayanadi, haftalik nashr tahliliy yondashuvga kengroq o‘rin beradi, oylik jurnal esa mavzuni chuqurroq yoritishga intiladi. Ilmiy jurnallar uchun maqolalarning ekspert bahosi, bibliografik aniqlik, ilmiy dalillanish va tadqiqot yangiligi muhim sanaladi. Demak, davriylik faqat chiqish vaqti bilan chegaralanmaydi, u nashrning uslubi, vazifasi, auditoriyasi va axborot berish tezligini ham belgilaydi.

Davriy nashrlarni boshqa axborot mahsulotlaridan ajratib turadigan birinchi belgi muntazam chiqarilishdir. Nashr har kuni, haftada bir marta, oyda bir marta, chorakda bir marta yoki yil davomida belgilangan tartibda chiqarilishi mumkin. Ikkinchi belgi nomning doimiyligidir. O‘quvchi aynan nom orqali nashrning yo‘nalishi, obro‘si va axborot manbai sifatidagi qiymatini taniydi.

Uchinchi belgi sonlanish va sanalash tizimidir. Har bir son alohida tartib raqami, chiqarilish sanasi, hajmi, tahririyat ma’lumoti, ISSN yoki ro‘yxatga olish ma’lumotlari orqali aniqlanadi. To‘rtinchi belgi tahririy tuzilma bilan bog‘liq. Davriy nashrda muallif, muharrir, mas’ul kotib, dizayner, sahifalovchi, korrekturachi va nashr siyosatini belgilovchi tahririyat jamoasi ishtirok etadi.

Beshinchi belgi auditoriya bilan aloqador. Davriy nashr aniq o‘quvchi qatlamiga yo‘naltiriladi. Masalan, bolalar jurnali, o‘qituvchilar gazetasi, ilmiy jurnal, kasbiy axborotnoma yoki mahalliy gazeta o‘z auditoriyasiga mos tilda, mavzuda va janrda material beradi. Oltinchi belgi axborotning yangilanishi bilan tavsiflanadi. Davriy nashr o‘tgan sonni takrorlashdan ko‘ra yangi voqea, yangi tahlil, yangi qarash yoki yangi ilmiy ma’lumotni ilgari suradi.

Davriy nashrlarni tasniflashda birgina mezon yetarli bo‘lmaydi. Ular chiqarilish davri, mazmun yo‘nalishi, auditoriya, hududiy qamrov, mulkchilik shakli, tarqatish usuli va mediamuhitga ko‘ra farqlanadi. Quyidagi jadval davriy nashrlarning eng ko‘p qo‘llanadigan tasnif mezonlarini umumlashtiradi.

Gazeta davriy nashrlarning eng tezkor va ommaviy shakllaridan biridir. Odatda u ijtimoiy-siyosiy voqealar, iqtisodiy yangiliklar, rasmiy xabarlar, tahliliy materiallar, intervyu, reportaj, ocherk, sharh va reklama matnlarini qamrab oladi. Gazetaning asosiy kuchi tezkorlik, ixchamlik va keng auditoriyaga chiqish imkoniyatida ko‘rinadi. Mahalliy gazetalar hudud hayotiga yaqinligi, respublika gazetalar esa keng ijtimoiy mavzularni yoritishi bilan farqlanadi.

Jurnal gazeta bilan taqqoslaganda mavzuni kengroq va chuqurroq yoritishga intiladi. Unda ilmiy, adabiy, pedagogik, madaniy, iqtisodiy yoki kasbiy yo‘nalishdagi maqolalar joy oladi. Jurnal sahifalarida tahlil, muhokama, tajriba almashish, nazariy qarash va ijodiy izlanishga ko‘proq o‘rin beriladi. Ilmiy jurnallar esa maqolalarni ma’lum talablar asosida qabul qiladi, adabiyotlar ro‘yxati, ilmiy uslub, dalilga tayangan xulosa va ekspert bahosiga alohida e’tibor qaratadi.

Byulleten va axborotnoma ko‘pincha rasmiy, ilmiy yoki kasbiy ma’lumotlarni jamlab berishga mo‘ljallanadi. Tashkilot faoliyati, qarorlar, statistik ma’lumotlar, anjuman xabarlari, metodik tavsiyalar yoki qisqa ilmiy axborotlarni muntazam yetkazadi. Ko‘rsatilgan nashrlar keng publitsistik uslubdan ko‘ra aniqlik, tartiblilik va rasmiylikka tayanadi.

Raqamli muhit davriy nashrlarning shakli, tarqatish tezligi va auditoriya bilan muloqotini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Elektron gazeta va jurnallar matn, rasm, audio, video, infografika, havola va interaktiv elementlarni bir maydonda birlashtira oladi. Bosma nashrda sonlar oralig‘i qat’iyroq ko‘rinsa, elektron nashrda yangilanish tezligi yuqoriroq bo‘ladi.

Elektron davriy nashrlarning afzalligi tezkorlik, arxivga tez kirish, qidiruv imkoniyati, keng tarqatish, multimediaviy ifoda va o‘quvchi fikrini tez olishda namoyon bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda, raqamli makonda manba ishonchliligi, muallif mas’uliyati, plagiat, soxta axborot, tahririy nazorat va axborot xavfsizligi masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Davriy nashrlar jamiyat hayotida axborot yetkazish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijtimoiy muammolarni muhokamaga olib chiqish va madaniy almashinuvni kuchaytirish kabi vazifalarni bajaradi. Gazeta va jurnallar tarixiy davr ruhini, odamlarning kundalik tashvishlari, siyosiy jarayonlar, iqtisodiy o‘zgarishlar, ma’naviy qadriyatlar va ta’lim tajribalarini aks ettiradi. Shu bois davriy nashrlar tarixiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Ta’lim jarayonida davriy nashrlar o‘quvchi va talabalarda axborot bilan ishlash madaniyatini rivojlantiradi. Ular materialni o‘qish, savol qo‘yish, dalil ajratish, muallif qarashini aniqlash, ma’lumotni taqqoslash, xulosa chiqarish va bahsda asosli fikr bildirishga o‘rgatadi. Tarix, ona tili, adabiyot, huquq, iqtisod, geografiya va pedagogika fanlarida davriy nashrlardan foydalanish darsni hayotiy voqelik bilan yaqinlashtiradi.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchilari uchun davriy nashrlar alohida ilmiy-metodik ahamiyatga ega. Talaba gazeta yoki jurnal materialini tahlil qilish orqali davr kontekstini, manbaning paydo bo‘lish sharoitini, muallif pozitsiyasini, ijtimoiy buyurtmani va auditoriya ehtiyojini anglaydi. Keyin u shu material asosida savol, topshiriq, munozara, taqqoslash jadvali yoki manba tahlili mashqini ishlab chiqadi. Shu yo‘l bilan davriy nashr oddiy axborot manbaidan didaktik vositaga aylanadi.

Davriy nashrlar muayyan nom ostida muntazam chiqariladigan, ketma-ket sonlar orqali rivojlanadigan, tahririy mas’uliyat va auditoriya bilan bog‘liq axborot mahsulotidir. Ularning asosiy turlari gazeta, jurnal, ilmiy jurnal, byulleten, axborotnoma va elektron nashrlar shaklida namoyon bo‘ladi. Har bir tur o‘z davriyligi, auditoriyasi, mavzuiy yo‘nalishi, janr tarkibi va tarqatish usuli bilan farqlanadi.

Davriy nashrlar ommaviy axborot tizimining muhim bo‘g‘ini, jamiyatning axborot xotirasi va ilmiy-madaniy muloqot maydoni sifatida baholanadi. Ular voqeani tez yetkazadi, muammoni tahlil qiladi, ijtimoiy fikrni shakllantiradi, ilmiy qarashlarni tarqatadi va ta’lim jarayonini boyitadi. Raqamli muhit davriy nashrlarning imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, manba ishonchliligi va tahririy mas’uliyat masalalarini yanada kuchaytirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. Yangi tahrir. 15.01.2007. O‘RQ-78-son. Lex.uz.
2. UNESCO. Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals. Paris. 1964.
3. UNESCO. Revised Recommendation concerning the International Standardization of Statistics on the Production and Distribution of Books, Newspapers and Periodicals. Paris. 1985.
4. ISSN International Centre. What is an ISSN. Paris.
5. Library of Congress. ISSN is for Serials. Washington.
6. McQuail D. McQuail’s Mass Communication Theory. 6th ed. London. SAGE Publications. 2010.
7. McLuhan M. Understanding Media. The Extensions of Man. New York. McGraw-Hill. 1964.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Otajonova Malikabonu Sadulla qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti doktoranti

Kalit so‘zlar:

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi, boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish, bo‘lajak pedagog kadrlar tayyorlash paradigmasi, reflektiv pedagogik faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim jarayonining metodologik transformatsiyasi, o‘qituvchi kasbiy tayyorgarligi.

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida texnologiya va axborotning jadal rivojlanishi o‘qituvchidan nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va asosli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni talab etishi asoslab berilgan. Tadqiqotda o‘qituvchi shaxsining ta’lim jarayonidagi hal qiluvchi roli, shuningdek, pedagog kadrlarni tayyorlashdagi an’anaviy yondashuvlarning cheklovlari tahlil qilingan. Universitet ta’limi va maktab amaliyoti o‘rtasidagi metodologik uzilish muammosi ochib berilib, tanqidiy fikrlashga asoslangan zamonaviy pedagogik yondashuvlarning zarurligi ko‘rsatib berilgan.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, texnologiya va axborot sohasining jadal sur’atlarda rivojlanishi insonlarning turmush tarzi hamda ijtimoiy ehtiyojlarini tubdan o‘zgartirib, ta’lim tizimlaridan o‘qitish va tarbiyalashning mutlaqo yangi bosqichiga o‘tishni talab etmoqda. Mazkur jarayon eskirgan, yodlashga asoslangan ta’lim modellaridan voz kechishni hamda ilm-fan yutuqlariga tayangan holda o‘quvchilarni bilim bilan mustaqil va umrbod ishlashga tayyorlaydigan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Faqat shunday shaxs yangi tahdidlarga bardosh bera oladi va zamonaviy jamiyatda kechayotgan jarayonlarga faol ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu mantiqdan kelib chiqib aytish mumkinki, tanqidiy

fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lishi lozim, chunki u o‘quvchining axborotni tahlil qilish, fikrlarni baholash va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Shu bilan birga, har qanday ta’lim islohotining muvaffaqiyati hal qiluvchi darajada o‘qituvchi shaxsiga bog‘liqdir. Zamonaviy pedagogik tafakkurda o‘qituvchi faqat fan mazmunini yetkazuvchi emas, balki ta’lim tizimining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etilmoqda. Aynan o‘qituvchi orqali ta’limning maqsad va vazifalari bevosita dars jarayonida ro‘yobga chiqariladi. Shu sababli ta’lim sifatini oshirishni o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishdan ajratib tasavvur etib bo‘lmaydi. Xususan, pedagog kadrlar tayyorlashning metodologiyasi va tizimi qayta ko‘rib chiqilmas ekan, maktab ta’limini zamonaviy talablar darajasida yangilash imkonsizdir. Binobarin, zamonaviy pedagogika talablariga javob bera oladigan bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash masalasi ta’lim nazariyasi va amaliyotining markaziy muammolaridan biriga aylangan.

Mazkur nuqtai nazardan, yigirmanchi asrning so‘nggi o‘n yilliklarida shakllangan eng nufuzli nazariy yo‘nalishlardan biri – tanqidiy fikrlashga asoslangan shaxsni rivojlantirish g‘oyasi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish zamonaviy pedagogikada keng e’tirof etilib, asta-sekin pedagog kadrlarni tayyorlashning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bir qator tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashni pedagoglar ta’limining ustuvor komponenti sifatida baholaganlari hamda 1990-yillarning esa o‘qituvchilarni tayyorlashda “tafakkur o‘n yilligi” deb atalishi bejiz emas. Bunday yondashuvlar shuni anglatadiki, zamonaviy sharoitda samarali ta’lim berish faqat o‘qitish usullarini egallash bilangina cheklanmaydi; balki tahlil qila oladigan, baholay oladigan va asosli pedagogik qarorlar qabul qilishga qodir bo‘lgan o‘qituvchini talab etadi.

Bu masala, ayniqsa, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘qituvchi nafaqat o‘quv fanlari mazmunini o‘rgatadi, balki o‘quvchilarning bilish faoliyati, muloqot madaniyati, qadriyatlari hamda bilimni egallash usullariga mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois, agar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisida tanqidiy fikrlash yetarli darajada shakllanmagan bo‘lsa, undan o‘quvchilarda mustaqillik, mushohada yuritish va tahliliy mulohaza qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradigan ta’lim muhitini yaratishni kutish mushkul. Demak, o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlashning pedagogik ahamiyati o‘qituvchining ta’limiy qadriyatlar vositachisi, o‘quv vaziyatlarini loyihalovchi va sinfdagi murakkab holatlarni tahlil qiluvchi kasbiy roli bilan belgilanadi.

Biroq, o‘qituvchilarni tayyorlashning bugungi holatini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar ushbu sohada qator muammolar saqlanib qolayotganini ko‘rsatmoqda. Jumladan, pedagogika oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining katta qismi ta’lim muassasalarida samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo‘lgan kasbiy ko‘nikma va kompetensiyalarni yetarli darajada egallamaganligi aniqlangan. Ayrim holatlarda esa pedagogik ta’lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy tayyorgarlik darajasi maxsus pedagogik ma’lumotga ega bo‘lmagan o‘qituvchilarnikidan ham past ekani qayd etilgan. Bu holat o‘qituvchi tayyorlashning an’anaviy tizimi har doim ham real ta’lim vaziyatlarida samarali faoliyat yurita oladigan yetuk mutaxassisni shakllantirishni ta’minlay olmasligini ko‘rsatadi.

Mazkur ziddiyat talabalarning oliy pedagogik ta’lim mazmunidan qoniqmasligi bilan yanada kuchaymoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalarning aksariyati universitetda

o‘qish davomida ayrim fanlarning mazmunini real hayot va amaliy pedagogik faoliyatdan uzilgan deb baholaydi hamda ularning zarurligiga shubha bilan qaraydi. Bu holat universitetdagi nazariy tayyorgarlik bilan maktab amaliyoti o‘rtasida jiddiy metodologik tafovut mavjudligini anglatadi. Agar akademik tayyorgarlik real pedagogik vaziyatlardan ajratilgan holda olib borilsa, bo‘lajak o‘qituvchilarda reflektiv va tanqidiy yondashuvga asoslangan kasbiy pozitsiyani shakllantirish qiyinlashadi.

Mazkur tafovutning saqlanib qolishi pedagogik ta’limda an’anaviy o‘qitish modellarining ustunligi bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘quv dasturlarining tahlili ko‘plab pedagogik muassasalarda ta’lim jarayoni hanuzgacha an’anaviy o‘qitish usullariga tayanib tashkil etilayotganini ko‘rsatadi. Maktab amaliyotida esa bunday modellar asosida tayyorlangan o‘qituvchilar an’anaviy yondashuvlarni takrorlashga moyil bo‘ladilar. Natijada o‘quvchilar ta’lim jarayonining faol subyektlariga aylanmay, darsning passiv ishtirokchilari bo‘lib qoladilar. Bunday sharoitda o‘qituvchi sinfning markaziy figurasi sifatida qolib, ta’lim jarayonini dialog va mulohazaga asoslangan o‘zaro munosabat o‘rniga, bir tomonlama axborot uzatish tamoyili asosida tashkil etadi. Bu kabi yondashuv esa ham maktab o‘quvchilarida, ham bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqillik, izlanish va tanqidiy-tahliliy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizova D. Talabalarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantirishning metodik asoslari // Oliy ta’limda innovatsiyalar. – 2022. – №2. – B. 66–70.
2. Sternberg R. J. Handbook of Creativity. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 490 p.
3. Осборн А. Прикладная фантазия. Как эффективно использовать воображение. – М.: Прогресс, 1991. – 256 с.
3. To‘raqulov Yo. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish masalalari // Pedagogika fanlari jurnali. – 2020. – №4. – B. 45–49.
4. E.B.Rajapova, Tanqidiy fikrlash nazariyasi va metodikasi [Matn] : o‘quv qo‘llanma / D.A.Xajiyeva, F.B.Abdikarimova;.-Urganch: Milleniumus print, 2026.- 170 b

INNOVATIVE PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR ENHANCING FEMALE STUDENTS’ SOCIAL ENGAGEMENT

Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna
PhD in Pedagogical sciences, Associate professor
Head of the hepartment of Pedagogy and Psychology
Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article examines innovative pedagogical mechanisms aimed at enhancing female students’ social engagement in higher educational institutions. Using a mixed-methods approach, the study evaluates the effectiveness of project-based learning, mentoring programs, gender-responsive pedagogy, and digital collaboration platforms. The findings confirm significant improvements across all measured indicators in the experimental group.

Keywords: female students, social engagement, innovative pedagogy, gender-responsive education, higher education, civic participation.

TALABA-QIZLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan innovatsion pedagogik mexanizmlar o‘rganiladi. Aralash metodologiyadan foydalangan holda o‘tkazilgan tadqiqot loyihaviy ta’lim, murabbiylik dasturlari, gender-moslashuvchan pedagogika va raqamli hamkorlik platformalarining samaradorligini baholaydi. Natijalar eksperimental guruhda barcha o‘lchov ko‘rsatkichlari bo‘yicha sezilarli yaxshilanishlar kuzatilganini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zi: talaba-qizlar, ijtimoiy faollik, innovatsion pedagogika, gender-moslashuvchan ta’lim, oliy talim, fuqarolik ishtiroki.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОК

Аннотация. В данной статье исследуются инновационные педагогические механизмы, направленные на повышение социальной активности студенток в высших образовательных учреждениях. Исследование, проведённое с использованием смешанной методологии, оценивает эффективность проектного обучения, программ наставничества, гендерно-ориентированной педагогики и цифровых платформ сотрудничества. Результаты подтверждают значительные улучшения по всем измеряемым показателям в экспериментальной группе.

Ключевые слова: студентки, социальная активность, инновационная педагогика, гендерно-ориентированное обучение, высшее образование, гражданское участие.

INTRODUCTION. The social engagement of female students in higher education represents one of the most pressing and multifaceted challenges confronting contemporary pedagogical science. Across diverse cultural, economic, and institutional contexts, women continue to encounter systemic barriers that constrain their participation in academic governance, extracurricular leadership, civic initiatives, and collaborative learning environments. While considerable progress has been achieved over recent decades in ensuring formal access to higher education for women, the deeper question of qualitative participation - the extent to which female students actively co-create knowledge, assume leadership roles, and engage with the broader social fabric of university life - remains insufficiently addressed in both policy and practice.

Innovative pedagogy offers a promising avenue for redressing these inequities. Unlike traditional instructional approaches that frequently position students as passive recipients of expert knowledge, innovative pedagogical mechanisms - including project-based learning, collaborative digital platforms, peer mentoring, and participatory curriculum design - are grounded in constructivist and socio-cultural theories of learning that foreground student agency, co-authorship, and community membership. When designed with explicit attention to gender dynamics, such mechanisms possess the potential to fundamentally reshape the conditions under which female students engage with their educational environment.

The significance of this topic extends beyond the institutional walls of the university. Research consistently demonstrates that women who develop robust social competences, civic identities, and leadership capacities during their higher education years are substantially more likely to occupy active roles in professional communities, civil society, and public life in subsequent years. Investing in the social development of female students is therefore not merely a matter of educational equity; it is a strategic imperative for the cultivation of inclusive, democratic, and innovative societies.

LITERATURE REVIEW. The scholarly conversation surrounding gender, pedagogy, and social engagement in higher education is rich, interdisciplinary, and genuinely contested. Foundational contributions from feminist pedagogical theory have long argued that dominant educational models - characterised by hierarchical knowledge transmission, competitive assessment structures, and curricula centred on historically masculine subject positions - systematically disadvantage female learners not merely in terms of academic achievement but, more profoundly, in terms of their sense of belonging, agency, and voice within the educational community [10].

Belenky et al. introduced the influential concept of *connected knowing* as a distinctive epistemological orientation more frequently associated with women's learning, characterising it by its emphasis on empathy, relational understanding, and collaborative construction of meaning. This theoretical framework has provided a powerful rationale for pedagogical innovations that prioritise dialogue, peer collaboration, and experiential learning as mechanisms particularly well-suited to fostering the intellectual and social development of female students [2].

Freire’s seminal work on critical pedagogy, while not specifically focused on gender, offered theoretical resources that feminist scholars subsequently deployed in articulating the emancipatory potential of education for marginalised groups. The Freirean insistence on dialogue, conscientisation, and the co-creation of knowledge between teachers and learners provided a philosophical foundation for pedagogical practices that disrupt the traditional authority structures within which female students have historically been silenced or rendered invisible [4].

More recent scholarship has examined the specific role of project-based learning in enhancing female students’ social engagement. Thomas conducted a comprehensive review of project-based learning research spanning two decades and concluded that collaborative, problem-centred learning environments significantly improve the social competence, communication skills, and civic orientation of participating students, with particularly pronounced effects observed among women and students from traditionally underrepresented groups. The mechanism through which these effects operate, Thomas argues, involves the authentic assignment of meaningful social roles and responsibilities that conventional lecture-based instruction rarely affords [7].

Digital technology has emerged as both a domain of challenge and a space of opportunity in the context of female students' social engagement. Warschauer examined the relationship between digital inclusion and educational equity, demonstrating that differential access to and confidence with digital tools constitutes a significant dimension of educational inequality along gender lines. However, Warschauer’s analysis also highlighted the transformative potential of well-designed digital collaborative environments in enabling forms of participation and leadership that are less constrained by the social hierarchies that frequently inhibit women's voices in face-to-face settings [9].

The mentoring literature has consistently documented the salience of formal and informal mentoring relationships for female students’ development of social competence, professional identity, and civic engagement. Eby et al. synthesised findings from over one hundred studies examining mentoring outcomes and reported robust associations between mentoring participation and enhanced self-efficacy, leadership aspiration, and community engagement among female students. Crucially, same-gender mentoring relationships - in which female students are mentored by senior women - were found to produce especially strong effects on social confidence and civic participation [3].

Gender-responsive pedagogy as a theoretical and practical framework has received considerable attention in the international development and comparative education literature. Unterhalter proposed an influential capabilities-based account of gender-responsive education, arguing that truly transformative pedagogy must attend not merely to the removal of formal barriers to women’s participation but to the active cultivation of the substantive freedoms - including social engagement, voice, and civic agency - that constitute the capabilities necessary for flourishing lives. This capabilities framework provides an important corrective to approaches that conflate equality of access with equality of educational experience [8].

The relationship between student government participation and broader social engagement has been examined by Kuh, whose landmark study of high-impact educational practices documented the disproportionate benefits of active participation in student organisations, community service, and collaborative academic projects for students from historically underrepresented groups, including women. Kuh’s findings suggest that institutional structures that facilitate meaningful student agency in governance and community life are themselves powerful pedagogical mechanisms, quite independent of the formal curriculum [5].

Cross-cultural comparative perspectives have enriched the literature by demonstrating that the relationship between pedagogy and female students’ social engagement is mediated by broader institutional, cultural, and socioeconomic contexts. Stromquist [6] examined gender and education across diverse national settings and cautioned against universalising assumptions, documenting the considerable variation in the forms of social engagement valued and enabled for female students across different cultural contexts. Nonetheless, Stromquist identified a set of pedagogical principles - including participatory learning, community embeddedness, and explicit attention to gender dynamics - that appear to support female students’ social development across diverse settings.

Finally, the sociological tradition of social capital theory, as developed by Bourdieu and subsequently applied to educational contexts, offers a complementary analytical lens for understanding the mechanisms through which pedagogical innovations may enhance female students’ social engagement. Social capital - understood as the resources, networks, and norms of reciprocity embedded in social relationships - is not distributed equally across the student population, and women from less privileged social backgrounds frequently enter higher education with relatively limited social capital. Innovative pedagogical mechanisms that deliberately create conditions for the development of bridging social capital - connections across social groups and institutional boundaries - can therefore play a crucial role in equalising the conditions of social engagement for female students [2].

METHODS. This study employed a mixed-methods research design that combined quantitative and qualitative approaches to investigate innovative pedagogical mechanisms for enhancing female students’ social engagement in higher education. The integration of methods allowed for the examination of both measurable outcomes and students’ personal experiences related to social engagement.

The quantitative component used a quasi-experimental pre-test/post-test control group design. A total of 240 female undergraduate students participated in the study, with 120 students assigned to the experimental group and 120 to the control group.

The intervention included several innovative pedagogical mechanisms: collaborative project-based learning, peer mentoring, gender-responsive teaching strategies, digital collaboration platforms, and participation in civic and student leadership activities. These approaches were designed to strengthen students’ leadership, cooperation, self-confidence, and civic participation.

Quantitative data were analyzed using statistical methods, including independent and paired samples t-tests, while qualitative data from interviews and focus group discussions were examined through thematic analysis. Ethical principles such as informed consent, confidentiality, and data anonymization were maintained throughout the study.

Although the study confirmed the positive impact of innovative pedagogical mechanisms on female students’ social engagement, certain limitations were identified, including the short duration of the intervention and the focus on a limited institutional context.

RESULTS AND DISCUSSION. The quantitative findings of the study revealed substantial and statistically significant improvements in the social engagement indicators of the experimental group across all six subscales of the Social Activity Index, in marked contrast to the minimal changes observed in the control group. Table 1 presents the mean scores for both groups at pre-test and post-test, together with the calculated effect sizes.

Table 1.

Pre-test and Post-test Social Activity Index Scores by Group:

Indicator	Control Group (Before)	Control Group (After)	Experimental (Before)	Experimental (After)	Effect Size (d)
Social Activity Index	3.41	3.58	3.39	4.72	1.43
Leadership Engagement	2.87	3.01	2.90	4.61	1.68
Collaborative Skills	3.12	3.29	3.10	4.55	1.51
Civic Participation	2.65	2.79	2.68	4.38	1.72
Self-Efficacy Score	3.20	3.35	3.18	4.63	1.57
Peer Interaction Rate	3.55	3.68	3.52	4.80	1.39

Note: Scores on a 6-point Likert scale; d = Cohen’s d effect size.

The most pronounced gains in the experimental group were observed in the domains of civic participation (pre-test M = 2.68, post-test M = 4.38, d = 1.72) and leadership engagement (pre-test M = 2.90, post-test M = 4.61, d = 1.68), both of which represent areas where female students have historically been identified as experiencing the greatest structural constraints on their participation. These effect sizes, classified as very large according to conventional benchmarks, indicate that the pedagogical intervention produced educationally meaningful and practically significant changes in these dimensions of social engagement.

The qualitative findings from semi-structured interviews and focus group discussions with experimental group participants provided rich contextual elaboration of these quantitative results. Three overarching themes emerged from the thematic analysis. The first theme, which was characterised by participants as a sense of being seen and heard, captured the transformative experience of operating within a pedagogical environment that explicitly valued and sought out women’s knowledge, experience, and perspectives. Many participants described this experience in terms of a qualitative shift in their relationship to the university - from feeling like guests or tolerated presences to experiencing themselves as genuine members of an intellectual community with legitimate claims to voice and authority.

The second major qualitative theme concerned the role of collaborative project work in building what participants described as the skills and the confidence to act. The authentic social problem orientation of the project-based learning component was particularly salient: participants repeatedly emphasised that working on problems they experienced as genuinely significant - rather than fictitious case studies designed primarily for assessment purposes - produced a qualitatively different form of engagement, one characterised by intrinsic motivation, collective accountability, and the experience of making a real difference. This finding resonates strongly with the theoretical literature on authentic learning and its relationship to the development of civic agency.

The third theme concerned the specific contribution of peer mentoring relationships to experimental group participants’ social development. Multiple participants described their mentoring relationships as providing not merely practical guidance and emotional support, but access to what might be termed a map of the social landscape of the institution - an understanding of how the university works as a social system, where power is located, and how it can be legitimately engaged. This interpretive insight suggests that mentoring functions in part as a mechanism for the transfer of social capital, providing female students with resources for navigating institutional environments that their own backgrounds may not have equipped them to traverse.

Taken together, the quantitative and qualitative findings converge on a consistent and compelling conclusion: deliberately designed, multi-mechanism pedagogical interventions that attend explicitly to the gendered dimensions of higher education can produce substantial and meaningful improvements in female students’ social engagement across multiple dimensions. The mechanisms that appear most powerful in this regard are those that combine authentic collaborative activity with structural support for participation - including mentoring, digital collaboration, and facilitated civic engagement - within an overarching framework that positions

female students as legitimate knowledge producers and social agents rather than as beneficiaries of expert instruction.

CONCLUSION. The study demonstrates that a comprehensive pedagogical intervention combining project-based learning, peer mentoring, gender-responsive curriculum design, digital collaboration tools, and civic engagement activities leads to significant and substantial improvements in female students’ social engagement in higher education. The strongest effects were observed in civic participation and leadership engagement, highlighting progress in areas traditionally associated with structural gender barriers.

The findings suggest that enhancing social engagement requires a systematic and integrated institutional approach rather than isolated initiatives. Universities should embed gender-sensitive strategies into curriculum design, professional development, digital infrastructure, and student governance systems to create supportive environments for active participation.

At the pedagogical level, the results emphasize the importance of reflective and gender-conscious teaching practices that recognize students as active social agents and foster inclusive, participatory learning environments. Such approaches are shown to be both theoretically grounded and practically effective.

Future research should focus on long-term outcomes of such interventions, cross-cultural comparisons, and intersectional analyses that consider how gender interacts with other social factors such as class, ethnicity, and disability. Overall, the study contributes to broader efforts aimed at advancing equitable and socially engaged higher education systems.

REFERENCES:

1. Belenky, M.F., Clinchy, B.M., Goldberger, N.R., & Tarule, J.M. Women’s Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind. New York: Basic Books, 1986. pp. 15–130.

2. Bourdieu, P. The Forms of Capital. In: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood, 1986. pp. 241–258.

3. Eby, L.T., Allen, T.D., Evans, S.C., Ng, T., & DuBois, D.L. Does mentoring matter? A multidisciplinary meta-analysis. Journal of Vocational Behavior. 2008. Vol. 72(2). pp. 254–267.

4. Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Herder and Herder, 1970. pp. 53–82.

5. Kuh, G.D. High-Impact Educational Practices: What They Are, Who Has Access to Them, and Why They Matter. Washington, DC: AAC&U, 2008. pp. 9–35.

6. Stromquist, N.P. The Gender Socialization Process in Schools: A Cross-National Comparison. Paris: UNESCO, 2007. pp. 33–68.

7. Thomas, J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation, 2000. pp. 1–45.

8. Unterhalter, E. Gender, Schooling and Global Social Justice. London: Routledge, 2007. pp. 67–95.

9. Warschauer, M. Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide. Cambridge, MA: MIT Press, 2003. pp. 89–112.

10. Иванов, А.В. Социальная педагогика: учебное пособие. М.: Дашков и К, 2016. С. 167–189.

TRANSFORMATIVE PEDAGOGY AS A TOOL FOR DEVELOPING SOCIAL ACTIVITY COMPETENCE IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS

Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna
PhD in Pedagogical sciences, Associate professor
Head of the hepartment of Pedagogy and Psychology
Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article is devoted to the development of social activity competence among female university students through the application of transformative pedagogy methods. During the research, the experimental group was taught based on modern pedagogical approaches. The results demonstrated that transformative pedagogy significantly enhances students’ communicative skills and civic engagement.

Keywords: transformative pedagogy, social activity competence, female students, higher education, communication skills, civic education, quasi-experimental design.

TRANSFORMATIV PEDAGOGIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABA-QIZLARIDA IJTIMOIY FAOLLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Annotatsiya. Ushbu maqola transformativ pedagogika usullarini qollash orqali ayol talabalar orasida ijtimoiy faollik kompetentsiyasini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqot davomida tajriba guruhi zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida oqitildi. Natijalar transformativ pedagogikaning talabalar kommunikativ ko‘nikmalarini va fuqarolik faolligini sezilarli oshirishini korsatdi.

Kalit so‘zi: transformative pedagogy, social activity, competence, female students, higher education, communication skills, civic education.

ТРАНСФОРМАТИВНАЯ ПЕДАГОГИКА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ У СТУДЕНТОК ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация. Данная статья посвящена развитию компетенции социальной активности у студенток посредством применения методов трансформативной педагогики. В ходе исследования экспериментальная группа обучалась на основе современных педагогических подходов. Результаты показали, что трансформативная педагогика значительно повышает коммуникативные навыки и гражданскую активность студентов.

Ключевые слова: трансформативная педагогика, социальная активность, компетентность, студентки, высшее образование, коммуникативные навыки, гражданское воспитание.

INTRODUCTION. The rapid transformation of contemporary society, driven by globalization, digital technologies, and evolving civic landscapes, has placed unprecedented demands on universities to prepare graduates who are not only professionally competent but also socially active and engaged citizens. Among the many challenges confronting higher education institutions today, the question of how to develop meaningful social activity competence - defined as the integrated capacity of an individual to communicate effectively, engage in collaborative

problem-solving, exercise civic responsibility, and demonstrate leadership within social contexts - has gained particular scholarly and policy-level attention.

Female university students occupy a unique position within this discourse. Despite constituting a significant proportion of university enrollments worldwide, women continue to face structural and cultural barriers that limit their full participation in social, political, and professional spheres. Research consistently points to the critical role that higher education can play in disrupting these patterns, provided that pedagogical approaches are intentionally designed to foster the requisite competencies.

Transformative pedagogy, rooted in the critical traditions of Paulo Freire and extended by contemporary educational theorists, offers a particularly promising framework in this regard. Unlike transmissive instructional models, transformative pedagogy foregrounds dialogue, critical consciousness, experiential learning, and student agency. It seeks not merely to transmit knowledge but to foster deep personal and social transformation. When implemented thoughtfully, such approaches have the capacity to reposition learners as active social agents rather than passive recipients of academic content.

The present study addresses a specific gap in the existing literature: while transformative pedagogy has been extensively theorized and applied in Western educational contexts, its systematic application as a tool for developing social activity competence specifically among female university students in Central Asian and post-Soviet educational settings remains underexplored. This article reports the findings of a quasi-experimental study conducted at a state university in Uzbekistan, comparing outcomes between students exposed to transformative pedagogical methods and those receiving conventional instruction over one academic semester.

LITERATURE REVIEW. The concept of social activity competence draws from multiple theoretical traditions, including social learning theory, civic education, and competency-based education. Bandura’s foundational work established that social competencies are acquired through observation, modeling, and participatory experience rather than didactic instruction alone [1]. This insight laid the groundwork for pedagogical approaches that emphasize active learning environments as prerequisites for social skill development.

Freire’s transformative educational philosophy remains indispensable to any serious engagement with transformative pedagogy. In his seminal analysis of the “banking model” of education, Freire argued that genuine learning must involve critical dialogue between teachers and learners, enabling students to “name their world” and act upon it [2]. This emphasis on conscientization - the process of developing critical awareness of social conditions - directly informs the social activation goals that underpin the present study.

Mezirow’s theory of transformative learning extends Freire’s insights into the domain of adult education, proposing that genuine transformation occurs when learners critically examine their frames of reference and reconstruct them in more inclusive and reflective ways [3]. Several empirical studies have demonstrated that Mezirowian transformative learning experiences correlate positively with enhanced civic engagement, interpersonal communication, and collaborative problem-solving - all of which constitute core dimensions of social activity competence.

The gendered dimensions of social competence development have been examined by a number of scholars. Noddings’ ethics of care framework highlights the importance of relational

pedagogies that validate traditionally feminized forms of knowing and social engagement [4]. Her argument that educational environments must attend to the caring relationships between teachers and students has been particularly influential in feminist pedagogy literature and offers a compelling rationale for transformative approaches in female educational contexts.

Within the Russian and Central Asian educational tradition, the work of Vygotsky on the zone of proximal development provides theoretical support for collaborative and dialogic pedagogical methods [5]. Vygotsky’s emphasis on social mediation in cognitive development translates naturally into pedagogical designs that prioritize peer interaction, mentoring, and cooperative task-completion - all hallmarks of transformative pedagogical approaches.

More recent empirical work by Ladson-Billings on culturally responsive pedagogy demonstrates that students’ social competencies are most effectively developed when pedagogical content is connected to their lived social and cultural experiences [6]. This finding is directly relevant to the design of transformative interventions for female students in non-Western contexts, where social activity norms and expectations may diverge significantly from those assumed in much Western pedagogical theory.

The relationship between higher education and civic competence has been extensively examined by Westheimer and Kahne, whose taxonomy of citizenship - personally responsible, participatory, and justice-oriented - provides a useful framework for categorizing the social activity outcomes that transformative pedagogy seeks to cultivate [7]. Their research suggests that pedagogical approaches emphasizing structural analysis and collective action are more effective than those focused solely on individual behavior change in producing durable civic competencies.

Research specifically addressing the development of communication skills and leadership capacities in female students has received growing attention. Eagly and Carli’s work on leadership and gender demonstrates that women often face a “labyrinth” of structural and attitudinal barriers to leadership development, and that educational interventions explicitly designed to build leadership confidence and skills can partially counteract these barriers [8].

Ivanov’s comprehensive treatment of social pedagogy provides a particularly relevant theoretical framework for the present study [9]. His systematic analysis of social activity as a pedagogical objective, combined with his attention to institutional and cultural dimensions of social competence, informed the operationalization of the key outcome variables employed in this research. Ivanov argues that social activity competence is best understood not as a collection of discrete behavioral skills but as an integrated dispositional orientation toward engaged social participation.

Finally, the work of Delors and colleagues in the UNESCO Commission report on education for the twenty-first century articulates a compelling vision of education as encompassing four fundamental pillars: learning to know, learning to do, learning to live together, and learning to be [10]. Transformative pedagogy’s emphasis on relational, experiential, and reflective dimensions of learning aligns closely with the latter two pillars, positioning it as a natural pedagogical vehicle for social activity competence development in the contemporary university context.

METHODS. The study employed a quasi-experimental pre-test/post-test design with non-equivalent control and experimental groups. Participants were 50 female undergraduate students enrolled at the Urgench State Pedagogical Institute, distributed across two groups matched for

age, academic year, and program of study. The experimental group (n = 25) was exposed to a transformative pedagogical program over one academic semester (15 weeks), while the control group (n = 25) received conventional lecture-based instruction aligned with the existing curriculum.

The transformative pedagogical intervention incorporated the following key elements: collaborative inquiry projects in which students investigated real social problems within their communities; structured reflective practice through regular journal writing and peer-facilitated discussion; problem-based learning scenarios requiring interdisciplinary analysis and collective decision-making; deliberative dialogue sessions modeled on democratic deliberation principles; and civic engagement tasks requiring direct participation in community-based activities.

Social activity competence was operationalized across seven measurable dimensions: communication skills, leadership and initiative, conflict-resolution ability, civic and community engagement, teamwork effectiveness, self-regulation, and critical social thinking. A validated self-report instrument adapted from Ivanov's Social Pedagogy competency framework was administered at both pre-test and post-test stages. The instrument demonstrated acceptable internal consistency and construct validity as confirmed by confirmatory factor analysis.

RESULTS AND DISCUSSION. Pre-test scores for the two groups showed no statistically significant differences across any of the seven competence dimensions, confirming baseline equivalence. Post-test scores, however, revealed pronounced and statistically significant differences between groups on all seven dimensions in favor of the experimental group.

Table 1 presents mean scores (expressed as percentage of maximum possible score) for both groups at pre-test and post-test stages. The data reveal that while the control group showed modest, largely non-significant gains over the semester - consistent with normal maturation effects - the experimental group demonstrated substantial improvements on every measured dimension.

Figure 1.

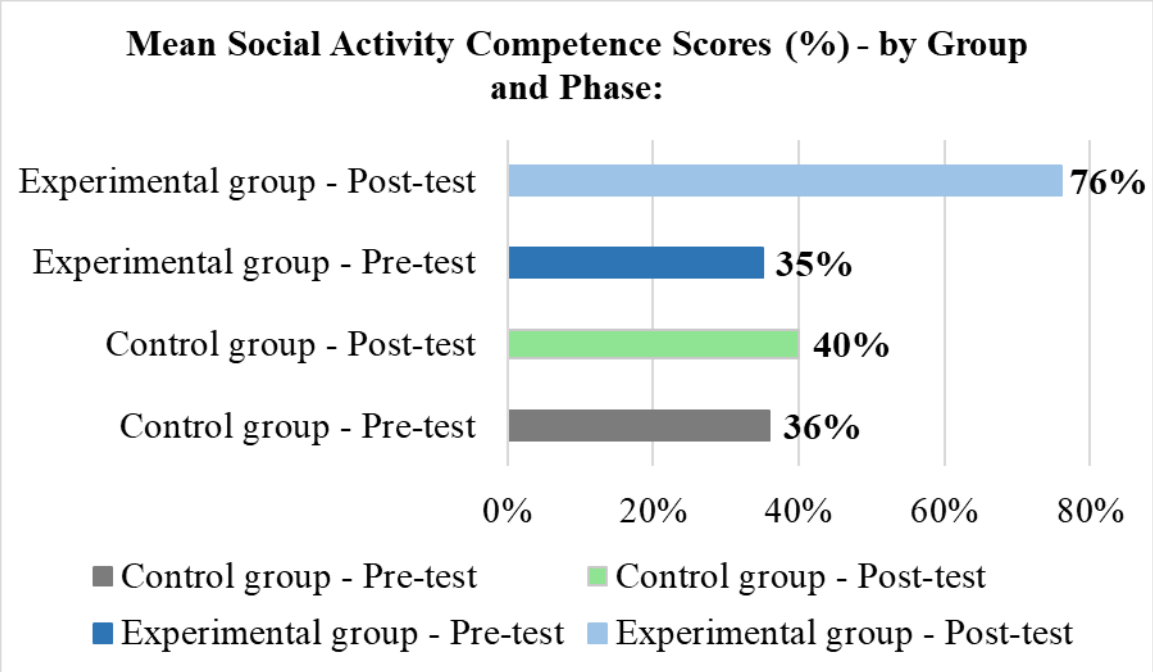

Table 1.

Pre-test and Post-test Social Activity Competence Scores by Group (%):

Indicator / Measure	Control Pre-test (%)	Control Post-test (%)	Experimental Pre-test (%)	Experimental Post-test (%)
Communication skills	41	46	40	78
Leadership & initiative	33	37	34	74
Conflict-resolution ability	28	31	27	69
Civic/community engagement	35	39	36	81
Teamwork effectiveness	44	48	43	83
Self-regulation	30	34	29	72
Critical social thinking	38	42	37	76

Note: Scores expressed as percentage of maximum possible competency score. n = 25 per group.

The most substantial gains in the experimental group were observed in civic and community engagement (+45%), teamwork effectiveness (+40%), and communication skills (+38 %). Leadership and initiative (+40 %) and critical social thinking (+39%) also showed large effect sizes. These findings are consistent with the theoretical propositions of Freire and Mezirow, both of whom posit that transformative learning environments are uniquely positioned to activate social agency and relational competencies.

The relatively modest gains in the control group (averaging 4% across dimensions) are consistent with baseline maturation effects documented in comparable longitudinal studies of social competence in higher education contexts. The absence of deliberate transformative pedagogical stimulation appears to have limited the development of higher-order social competencies, even in the context of normal academic progression.

Thematic analysis of focus group data identified four overarching themes that illuminate the mechanisms through which transformative pedagogy produced its observed effects.

The first and most prominent theme was the experience of “finding one’s voice.” Multiple participants described a transition from passive classroom behavior to active, confident participation as a direct consequence of the collaborative inquiry and deliberative dialogue components of the intervention. Representative statements indicated that students experienced the reflective journal writing as a catalyst for articulating previously unexamined social values and commitments.

A second theme centered on “solidarity and relational learning.” Participants consistently reported that the cooperative task structures fostered meaningful peer relationships characterized by mutual accountability and emotional support—qualities that extended beyond the classroom

into participants' broader social lives. This finding resonates with Noddings’ ethics of care framework [4] and underscores the importance of relational pedagogy for female learners.

Third, participants described a process of “critical awakening” in which engagement with real-world social problems through the civic engagement tasks prompted a reconceptualization of their own social roles and responsibilities. Several participants indicated that prior to the intervention they had regarded social and civic participation as the domain of political elites rather than ordinary citizens - a frame that the intervention successfully disrupted.

Finally, a theme of “pedagogical trust” emerged, referring to students’ perceptions that the transformative pedagogical environment was genuinely safe for risk-taking, disagreement, and authentic self-expression. This perceived psychological safety, enacted through the instructor's consistent modeling of dialogic and non-evaluative facilitation, appears to have been a necessary precondition for the more profound social learning outcomes observed.

CONCLUSION. The study confirmed that transformative pedagogy is an effective approach for developing social activity competence in female university students. The experimental group demonstrated significant improvement in communication skills, leadership, teamwork, civic engagement, self-regulation, conflict resolution, and critical social thinking compared to the control group, which showed only minor progress during the same period. These results indicate that transformative pedagogical methods create more active, reflective, and socially responsible learners.

The findings also revealed that collaborative learning, reflective practice, democratic dialogue, and participation in community activities positively influence students’ confidence, interpersonal relationships, and civic awareness. Female students became more willing to express their opinions, participate in discussions, and engage in solving social problems. The supportive and student-centered learning environment encouraged openness, cooperation, and mutual trust among participants.

In addition, the study emphasized the importance of integrating transformative pedagogical approaches into higher education curricula, especially in educational systems where traditional lecture-based teaching remains dominant. The research suggests that even short-term transformative educational programs can produce meaningful improvements in students’ social competencies and personal development.

Overall, the study demonstrates that transformative pedagogy not only improves academic engagement but also helps female students develop the social and civic competencies necessary for active participation in modern society. Future research may examine the long-term impact of transformative pedagogy and its application in different educational contexts and disciplines.

REFERENCES:

1. Bandura, A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. - 247 p.

2. Delors, J. et al. Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-First Century. - Paris: UNESCO Publishing, 1996. - 266 p.

3. Eagly, A.H., Carli, L.L. Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders. - Boston: Harvard Business Review Press, 2007. - 304 p.

4. Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. - New York: Herder and Herder, 1970. - 213 p.

5. Иванов А.В. Социальная педагогика: учебное пособие. - Москва: Дашков и К, 2016. - 320 с.

6. Ladson-Billings, G. The Dreamkeepers: Successful Teachers of African American Children. - San Francisco: Jossey-Bass, 1994. - 195 p.

7. Mezirow, J. Transformative Dimensions of Adult Learning. - San Francisco: Jossey-Bass, 1991. - 247 p.

8. Noddings, N. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. - Berkeley: University of California Press, 1984. - 224 p.

9. Выготский Л.С. Мышление и речь. - Москва: Педагогика, 1978. - 159 с.

10. Westheimer, J., Kahne, J. What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy // American Educational Research Journal. - 2004. - Vol. 41, № 2. - P. 237-269.

GENDER-BASED APPROACHES TO DEVELOPING SOCIAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION

Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna
PhD in Pedagogical sciences, Associate professor
Head of the hepartment of Pedagogy and Psychology
Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article is devoted to the study of gender approaches to the development of students’ social competence in higher educational institutions. The research involved 40 students whose social competence indicators were analyzed across five dimensions: communication skills, conflict resolution, empathy and emotional management, leadership and teamwork, as well as assertiveness. The results indicate that female students demonstrate higher levels of communication and empathy, while male students show stronger performance in leadership and assertiveness. The application of gender-sensitive pedagogical approaches is recommended for the development of social competence.

Keywords: social competence, gender approach, higher education, pedagogical technologies, communication skills, empathy.

OLIY TA’LIMDA IJTIMOIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA GENDER YONDASHUVLARI

Annotatsiya. Ushbu maqola oliy ta’lim muassasalarida talabalar ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishda gender yondashuvlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot 40 nafar talabani qamrab olgan bo‘lib, ularning ijtimoiy kompetentlik ko‘rsatkichlari besh o‘lcham bo‘yicha tahlil qilingan: muloqot ko‘nikmalari, ziddiyatlarni hal qilish, empatiya va his-tuyg‘ularni boshqarish, yetakchilik va jamoaviy ish, hamda qat’iylik. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ayol talabalar muloqot va empatiya sohasida yuqori ko‘rsatkichlarga ega, erkak talabalar esa yetakchilik va qat’iylikda ustunlik qiladi. Ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish uchun gender sezgir pedagogik yondashuvlarni qo‘llash tavsiya etiladi.

Kalit so‘zi: ijtimoiy kompetentlik, gender yondashuvi, oliy ta’lim, pedagogik texnologiyalar, muloqot ko‘nikmalari, empatiya.

ГЕНДЕРНЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению гендерных подходов к развитию социальной компетентности студентов в высших образовательных учреждениях. В исследовании приняли участие 40 студентов, показатели социальной компетентности которых были проанализированы по пяти измерениям: коммуникативные навыки, разрешение конфликтов, эмпатия и управление эмоциями, лидерство и командная работа, а также ассертивность. Результаты показали, что студентки обладают более высокими показателями в области коммуникации и эмпатии, тогда как студенты-мужчины демонстрируют преимущество в лидерстве и ассертивности. Для развития социальной компетентности рекомендуется применение гендерно-чувствительных педагогических подходов.

Ключевые слова: социальная компетентность, гендерный подход, высшее образование, педагогические технологии, коммуникативные навыки, эмпатия.

INTRODUCTION. The development of social competence in higher education students has become an increasingly critical area of pedagogical research in the twenty-first century. As universities expand their roles beyond knowledge transmission to encompass holistic personal and professional development, questions concerning how gender influences the acquisition and expression of social skills have gained particular prominence. Social competence - broadly defined as the ability to initiate and maintain effective interpersonal relationships, navigate social situations adaptively, and regulate emotional responses - is widely recognized as a predictor of academic achievement, career success, and psychological wellbeing.

Contemporary scholarship increasingly acknowledges that gender is not merely a biological variable but a socially constructed dimension that shapes attitudes, communication patterns, and relational behaviors from early childhood. In the higher education context, gender-differentiated socialization continues to exert considerable influence on students’ approaches to collaborative work, conflict management, and leadership. However, pedagogical responses to these differences have remained largely underdeveloped, with most curricula adopting gender-neutral frameworks that may inadvertently overlook the distinct developmental needs of male and female learners.

Research in social and educational psychology has consistently demonstrated that female students tend to exhibit stronger interpersonal skills and emotional expressiveness, while male students frequently display greater assertiveness and task-oriented leadership styles. These differences, when unaddressed by targeted pedagogical strategies, may produce asymmetric outcomes in social competence development, reinforcing existing gender stereotypes rather than challenging them. A gender-sensitive pedagogical approach, by contrast, seeks to acknowledge these differences while simultaneously creating conditions for all students to develop the full spectrum of social competencies.

LITERATURE REVIEW. The conceptual foundations of social competence theory can be traced to the seminal work of Vygotsky, who emphasized the social origins of higher psychological functions and the centrality of interpersonal interaction in cognitive and social development. Building on this tradition, Bandura elaborated the concept of social self-efficacy, demonstrating that individuals’ beliefs in their capacity to execute social behaviors are critical determinants of their actual social performance [1]. His social learning theory remains foundational to understanding how observation, modeling, and feedback contribute to the acquisition of social skills in educational environments.

The gender dimension of social competence was systematically examined by Eagly through her influential social role theory, which posits that observed gender differences in social behavior arise primarily from culturally prescribed role expectations rather than innate biological differences [3]. Eagly’s framework helps explain why female students often exhibit stronger communal behaviors - including cooperation, empathy, and nurturing - while male students more frequently display agentic behaviors such as assertiveness and dominance. These patterns, she argues, are reinforced through socialization processes that begin in early childhood and persist into adulthood.

A comprehensive meta-analysis conducted by Hyde challenged the notion of fundamental gender differences in psychological characteristics, advancing the “gender similarities hypothesis,” which holds that males and females are more alike than they are different [5]. While acknowledging certain consistent differences - particularly in aggression and some aspects of communication – Hyde’s synthesis of over 46 meta-analyses underscores the importance of avoiding overgeneralization in gender-based pedagogical approaches. Her work cautions against the reification of gender binaries in educational practice.

Within the specific context of higher education, Pascarella and Terenzini conducted an extensive longitudinal investigation demonstrating that peer interaction and co-curricular engagement are among the most powerful predictors of social competence development in college students [9]. Their research revealed that structured collaborative learning experiences, service-learning programs, and student leadership opportunities each contribute independently to the development of interpersonal skills, and that these effects differ meaningfully by gender.

The neurobiological basis of gender differences in social cognition was examined by Baron-Cohen in his influential theory of the “empathizing-systemizing” continuum [2]. While his work has generated substantial controversy regarding its deterministic implications, it prompted a productive debate about the interaction of biological predispositions and social learning in shaping social cognitive capacities. For educational practitioners, this debate highlights the importance of neither dismissing biological factors entirely nor allowing them to constrain pedagogical expectations.

In the Uzbek and broader Central Asian educational context, Musayeva conducted pioneering research on the influence of traditional gender norms on students’ social development in post-Soviet higher education systems [7]. Her qualitative investigation revealed that deeply embedded cultural expectations continue to shape both self-perception and interpersonal behavior among university students, with female students frequently underestimating their leadership potential and male students resisting emotional expression in academic settings.

The effectiveness of gender-responsive pedagogical interventions was rigorously examined by Tannen in the context of communication training, demonstrating that differential communication styles - what she terms “rapport-talk” predominantly among women and “report-talk” among men - create systematic challenges in mixed-gender educational settings [10]. Her work implies that pedagogical strategies must explicitly address these communicative differences to prevent the marginalization of either gender’s interactional style.

Collaborative learning as a gender-sensitive pedagogical strategy received extensive empirical support from Johnson and Johnson, whose meta-analytic synthesis of over 550 studies confirmed that cooperative learning structures consistently enhance social competence outcomes across gender groups [6]. Critically, their analysis indicated that the benefits are maximized when cooperative tasks are specifically designed to require complementary contributions, creating conditions in which both traditionally masculine and feminine social behaviors are valued and necessary.

The role of emotional intelligence in social competence development, with particular attention to gender differences, was comprehensively investigated by Goleman, who argued that emotional intelligence - encompassing self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, and social skills - is a better predictor of life success than IQ [4]. His research consistently showed that women tend to score higher on measures of emotional awareness and empathy, while men demonstrate comparative advantages in stress tolerance and impulse control, suggesting that comprehensive social competence curricula must address the full emotional intelligence profile.

Finally, the translation of gender-sensitive approaches into concrete curriculum design was addressed by Noddings, whose care ethics framework provides a philosophical foundation for educational practices that prioritize relational competence and moral responsiveness [8]. Noddings argues that traditional academic curricula systematically undervalue the caring relationship as an educational aim, a bias that has particular implications for the development of social competence. Her work advocates for pedagogical environments that model and cultivate the full range of social and emotional capacities in all students, regardless of gender.

Taken together, this body of literature establishes a robust theoretical and empirical foundation for investigating gender-based approaches to social competence development. The present study extends this foundation by examining specific pedagogical interventions within the higher education context of Uzbekistan, contributing to an underrepresented regional perspective in this field of inquiry.

METHODS. This study employed a mixed-methods sequential explanatory design to investigate gender approaches in the development of students’ social competence in higher education. The research combined quantitative assessment with qualitative analysis in order to obtain a comprehensive understanding of gender-related differences and students’ perceptions of gender-sensitive pedagogical practices.

The participants included 40 undergraduate students (20 male and 20 female) from the faculties of Pedagogy, at Urgench State Pedagogical Institute. Their ages ranged from 18 to 24 years. Stratified random sampling ensured balanced representation according to faculty, year of study, and gender. Ethical approval and informed consent procedures were completed prior to data collection.

Data were collected using the Social Competence Questionnaire (SCQ-5D), which assessed five dimensions of social competence: communication skills, conflict resolution, empathy and emotional regulation, leadership and teamwork, and assertiveness. The questionnaire demonstrated high reliability and validity for use among Uzbek university students.

The study was conducted over two academic semesters. During the first semester, participants completed a baseline assessment. In the second semester, the experimental group participated in a gender-sensitive social competence development program through weekly workshops, while the control group continued with the standard curriculum. Post-assessment was administered at the end of the intervention period. In addition, semi-structured interviews were conducted with selected participants to explore their experiences and perceptions in greater depth.

Quantitative data were analyzed using descriptive and inferential statistics, including independent samples t-tests and effect size calculations. Qualitative data were examined through thematic analysis to identify key patterns and themes related to gender-sensitive pedagogical approaches and the development of social competence.

RESULTS AND DISCUSSION. Quantitative Findings: gender differences in social competence. Table 1 presents the descriptive statistics and independent samples t-test results for each social competence dimension by gender. Statistically significant differences were observed across all five dimensions, though the direction and magnitude of effects varied substantially.

Table 1.

Gender Differences in Social Competence Dimensions (N = 40):

Dimension	Male (n=20) M ± SD	Female (n=20) M ± SD	t-value	p-value	Effect Size (d)
Communication Skills	3.42 ± 0.61	3.87 ± 0.54	-5.94	<0.001	0.78
Conflict Resolution	3.18 ± 0.70	3.61 ± 0.63	-4.88	<0.001	0.65
Empathy & Emotional Regulation	3.05 ± 0.75	3.94 ± 0.58	-9.85	<0.001	1.32
Leadership & Teamwork	3.76 ± 0.55	3.55 ± 0.60	2.73	0.007	0.36
Assertiveness	3.89 ± 0.58	3.44 ± 0.64	5.46	<0.001	0.74
Overall Social Competence	**3.46 ± 0.44**	**3.68 ± 0.42**	**-3.82**	**<0.001**	**0.51**

Note. M = mean; SD = standard deviation; df = 238 for all comparisons; p < .05; p < .001

As illustrated in Table 1, female students significantly outperformed male students on Communication Skills (t = -5.94, p < .001, d = 0.78), Conflict Resolution (t = -4.88, p < .001, d = 0.65), and Empathy and Emotional Regulation (t = -9.85, p < .001, d = 1.32). The effect size for the Empathy and Emotional Regulation dimension was particularly pronounced (d = 1.32), indicating a large and practically meaningful difference. Conversely, male students demonstrated significantly higher scores on Assertiveness (t = 5.46, p < .001, d = 0.74) and Leadership and Teamwork (t = 2.73, p = .007, d = 0.36).

Figure 1.

Gender-Based Differences in Social Competence Dimensions (N = 40):

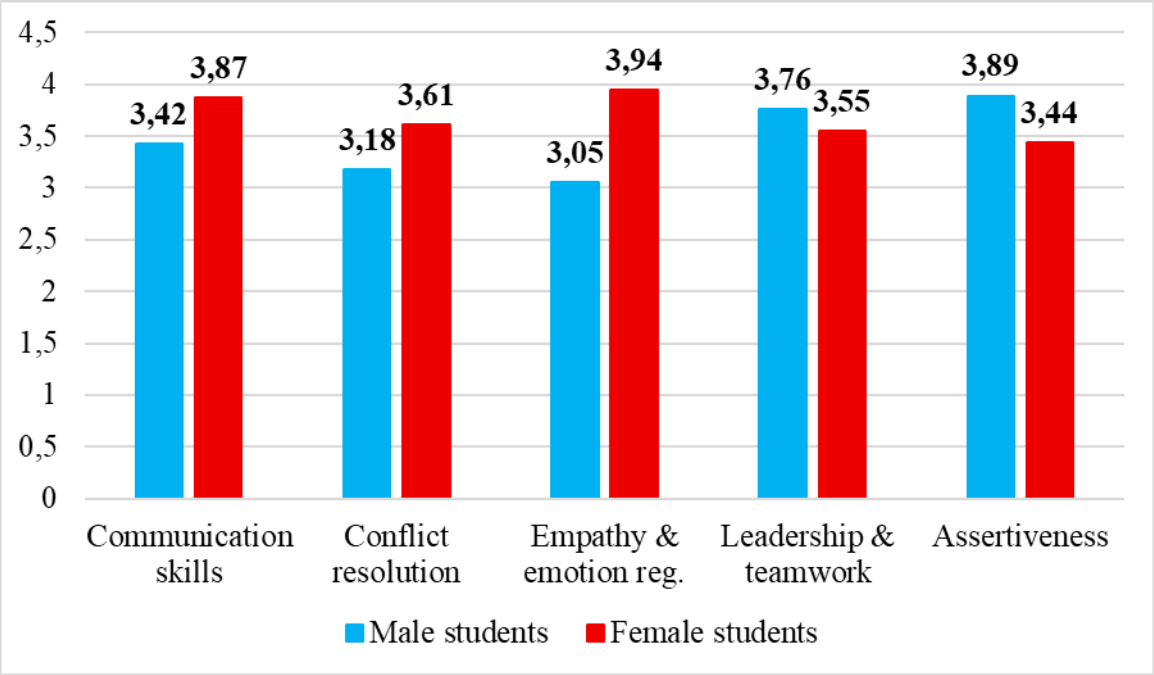

Source: Author’s own data based on Social Competence Questionnaire (SCQ-5D)

Figure 1 provides a visual representation of these findings. The pattern of results reflects broader theoretical predictions derived from social role theory and emotional intelligence research, while also highlighting the heterogeneity of the gender competence profile. Female students do not uniformly outperform male students, nor vice versa; rather, each gender exhibits distinctive strengths and relative weaknesses across the social competence spectrum.

Qualitative Findings: students’ perspectives on gender-sensitive pedagogy. Thematic analysis of interview data yielded four primary themes: awareness of gender-based communication differences, perceived benefits of mixed-gender collaborative tasks, resistance to gender-labeling of social behaviors, and desire for explicit emotional competence instruction. These themes collectively suggest that students possess considerable reflexive awareness of gender dynamics in social interaction but often lack pedagogical frameworks for understanding or addressing them.

Participants in the experimental group consistently reported that the gender-sensitive curriculum increased their metacognitive awareness of their own social competence profile. One female participant noted: “I had never thought about why I find it easier to listen than to assert myself in group discussions. The workshops helped me see this as something I can work on, not just a personal limitation.” A male counterpart reflected similarly: “Understanding that empathy is a professional skill, not just a female thing, changed how I approached my classmates.” These testimonies align with Goleman’s argument that explicit emotional intelligence instruction is a necessary complement to incidental social learning.

The quantitative findings of this study confirm and extend previous research on gender differences in social competence dimensions. The particularly large effect size observed for Empathy and Emotional Regulation ($d = 1.32$) is noteworthy, suggesting that this dimension may be especially responsive to gender-differentiated socialization processes. This finding is consistent with Baron-Cohen’s theoretical framework, which identifies empathizing as a domain of

systematic gender difference, while also supporting Hyde’s contention that the magnitude and consistency of gender differences varies considerably by domain.

The finding that male students demonstrate higher Assertiveness scores, while female students excel in Empathy and Communication, has important implications for pedagogical design. Rather than treating these as fixed characteristics, a gender-sensitive curriculum should aim to cultivate complementary competencies, helping female students develop greater assertiveness without penalizing the communal strengths they already possess, and supporting male students in expanding their empathic repertoire. This approach is directly aligned with Johnson and Johnson's [8] evidence for cooperative learning as a mechanism for social competence development across gender.

The resistance to gender-labeling of social behaviors identified in the qualitative data represents an important pedagogical consideration. Students expressed discomfort with categorical gender attributions even while acknowledging empirical differences in their social behavior. This tension suggests that effective gender-sensitive pedagogy must navigate carefully between acknowledging gendered patterns and avoiding their reification as fixed or deterministic. Noddings’ care ethics framework offers a productive philosophical foundation for this navigational challenge, emphasizing the cultivation of relational competence as a universal educational aim that transcends, rather than reinforces, gender binaries.

CONCLUSION. The study revealed significant gender-based differences in the development of social competence among higher education students. Female students demonstrated stronger abilities in communication, empathy, and conflict resolution, whereas male students showed higher levels of assertiveness and leadership. These findings highlight the complementary nature of social competencies across genders and emphasize the importance of balanced competence development in higher education.

The results also showed that students positively perceived gender-sensitive pedagogical approaches, especially when such approaches focused on expanding social competencies rather than reinforcing stereotypes. The experimental curriculum confirmed the effectiveness of structured gender-sensitive educational interventions in improving students’ social competence.

Based on the findings, several recommendations were proposed. Higher education institutions should implement gender-based assessment of social competence to support responsive curriculum design. Teacher education programs should incorporate training in gender-sensitive pedagogical strategies, and cooperative learning methods should be more actively integrated into the educational process to promote comprehensive social competence development.

Future research should investigate the long-term effects of gender-sensitive curricula on professional success and employability, as well as include broader gender identities and cross-cultural comparisons.

In conclusion, the development of social competence in higher education is both an educational necessity and a social responsibility. Gender-sensitive pedagogical approaches play an important role in fostering students’ academic, professional, and personal growth by supporting the development of diverse social competencies across all dimensions.

REFERENCES:

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986. 617 p.
2. Baron-Cohen S. The Essential Difference: The Truth about the Male and Female Brain. New York: Basic Books, 2003. 256 p.
3. Eagly A. H. Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1987. 178 p.
4. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books, 1995. 352 p.
5. Hyde J. S. The Gender Similarities Hypothesis // American Psychologist. 2005. Vol. 60, No. 6. P. 581–592.
6. Johnson D. W., Johnson R. T. An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning // Educational Researcher. 2009. Vol. 38, No. 5. P. 365–379.
7. Musayeva N. R. Gender Norms and Social Development of University Students in Uzbekistan // Journal of Central Asian Education. 2018. Vol. 4, No. 2. P. 45–67.
8. Noddings N. Educating Moral People: A Caring Alternative to Character Education. New York: Teachers College Press, 2002. 165 p.
9. Pascarella E. T., Terenzini P. T. How College Affects Students: A Third Decade of Research. San Francisco: Jossey-Bass, 2005. Vol. 2. 848 p.
10. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York: William Morrow, 1990. 330 p.

CHET EL VA MAHALLIY TAJRIBADA MAXSUS PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Masharipova Muqaddas Toxirovna
Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti
Telefon: +998(93) 742 19 44
E-mail: muqaddas1944@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus pedagogika fanida chet el va mahalliy (O‘zbekiston) tajribalar asosida qo‘llanilayotgan zamonaviy pedagogik qarashlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim, farqli yondashuv, yakka ta’lim dasturlari, ko‘p tarmoqli (multidisiplinar) yondashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan metodlar ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, o’zimizning tajribada maxsus ta’lim tizimini rivojlantirish istiqbollari ko‘rsatib yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: maxsus pedagogika, inklyuziv ta’lim, differensial yondashuv, individual ta’lim, chet el tajribasi, mahalliy tajriba

Аннотация: В статье рассматриваются специальные педагогические подходы, применяемые в зарубежной и отечественной образовательной практике, а также их теоретические основы и практическая реализация в системе инклюзивного и специального образования. Анализируются современные методы обучения детей с особыми

образовательными потребностями, включая индивидуализированное обучение, дифференцированный подход и адаптивные педагогические стратегии. Сравнительный анализ зарубежного и национального опыта позволяет определить эффективность инновационных педагогических моделей и обосновать необходимость интеграции передовых зарубежных практик в отечественную образовательную систему. Результаты исследования подтверждают, что использование специальных педагогических подходов способствует социальной адаптации, когнитивному развитию и повышению учебных достижений обучающихся с ограниченными возможностями здоровья.

Annotation

This article analyzes special pedagogical approaches used in both foreign and local educational practices, focusing on their theoretical foundations and practical implementation in inclusive and special education systems. The study examines modern methods applied in educating children with special educational needs, including individualized instruction, differentiated teaching, and adaptive learning strategies. Comparative analysis of international and national experiences highlights the effectiveness of innovative pedagogical models and emphasizes the importance of integrating successful foreign practices into the local educational context. The results of the study demonstrate that the application of special pedagogical approaches contributes to the social adaptation, cognitive development, and academic achievement of learners with disabilities.

Keywords special pedagogy, inclusive education, special educational needs, individualized learning, differentiated instruction, adaptive teaching methods, foreign and local experience

Shu kunlarda jamiyatning ijtimoiy rivojlanishida imkoniyati cheklangan, nogiron bolalarni ta’lim jarayoniga samarali jalb etish muhim pedagogik va psoxologik vazifa hisoblanadi. Maxsus pedagogika fani aynan shu toifadagi bolalarning ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishni maqsad qiladi. Jahon tajribasida maxsus pedagogik yondashuvlar qarashlar doimiy ravishda takomillashib,rivojlanib borayotgan bo‘lsa, O‘zbekistonda ham ushbu sohada muhim islohotlar, o’zgarishlar amalga oshirilmoqda.

Chet el tajribasida maxsus pedagogik yondashuvlar

Rivojlangan davlatlar (AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya, Finlandiya mamlakatlari) tajribasida maxsus pedagogika inklyuziv ta’lim konsepsiyasi asosida olib boriladi. Ushbu yondashuvning asosiy mazmuni — imkoniyati cheklangan bolalarni umumta’lim muassasalarida, sog‘lom tengdoshlari bilan birga o‘qitish va korreksiyalashdir.

Jahon tajribasida quyidagi yondashuvlar keng qo‘llaniladi:

Individual ta’lim rejasi (Individual Education Plan – IEP): har bir bolaning psixofiziologik imkoniyatlari, yoshi, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim dasturi.

Differensial yondashuv: o‘quv materiallarini qabul qilish darajasiga qarab turli metod va usullardan foydalanish.

Multidisiplinar yondashuv: pedagog, psixolog, logoped, defektolog va shifokor hamkorligida ta’lim jarayonini tashkil etish.

AKTga asoslangan yondashuv: maxsus dasturlar, interaktiv ilovalar va raqamli texnologiyalar orqali ta’lim samaradorligini oshirish.

Ushbu yondashuvlar natijasida bolalarning ijtimoiy moslashuvi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalari shakllanadi.

Bizning davlatda maxsus pedagogik yondashuvlar

O‘zbekistonda maxsus pedagogika tizimi davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda. Oxirgi yillarda inklyuziv ta’limni joriy etish, maxsus maktab va maktab-internatlarni modernizatsiya qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mahalliy tajribada quyidagi yondashuvlar ustuvor hisoblanadi:

Korreksion-rivojlantiruvchi ta’lim: nutqida, eshitishida, ko‘rishida yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan maxsus mashg‘ulotlar olib borish.

Bosqichma-bosqich yondashuv: bolaning rivojlanish darajasiga mos ravishda ta’lim mazmunini murakkablashtirib borish.

Milliy qadriyatlarga asoslangan yondashuv: ta’lim jarayonida milliy an’ana va tarbiyaviy omillardan foydalanish.

Oila bilan hamkorlik: ota-onalarni pedagogik jarayonga faol jalb etish va o’rgatish ,shunday holatlar ham bo’ladiki mutaxassis maxsus yordamga muhtoj bolalarning oilasida yashab ,birga ota-ona bilan hamkorlikda ishlash katta o’zgarishlarga zamin yaratadi. Bunday vaziyatlar bo’lishi va shu vaziyatni to’g’iri qabul qilish ota-onadan yuksak tafakkurni talab qiladi.

Bizning tajribada hali ham mutaxassislar yetishmasligi, moddiy-texnik bazaning cheklanganligi kabi muammolar mavjud bo‘lsa-da, amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda.

Amaliy natijalar shuni ko’rsatmoqdaki individual rivojlanish darajasini hisobga olgan hamda tanlangan metodik yondashuvlar bolalarning psixologik- emotsional holatini yaxshilash ,o’ziga ishonchini mustahkamlash bolalar hayotida juda muhim hisoblanadi.

Biz jahon tajribasini o’rganib o’zimizga mos va mentalitetimizga to’g’iri keladiganini tanlashimiz , katta hayotga tadbiq qilishimiz muhim hisoblanadi .Shunday ekan mutaxasislarimiz dunyoning rivojlangan davlatlarida malakasini oshirishi ,amaliyotda ko’rishi kerak

Xulosa

Chet el va mahalliy tajribalarni taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, maxsus pedagogik yondashuvlarning samaradorligi individual yondashuv, inklyuziv muhit va ko‘p tarmoqli hamkorlikka bevosita bog‘liqdir.

O‘zbekistonda chet el tajribasini milliy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish maxsus ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu esa imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatda munosib o‘rin egallashiga zamin yaratadi. Bunday bolalar kamayishiga olib keladi. Biz bilamizki jamiyat kelajagini sog’lom avlodlar taminlaydi. Har bir davlat,har bir xalq shu maqsad yo’lida harakat qiladi.

Bu yillar davomida sinovdan o’tgan va amaliy tajribada isbotlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Inclusive Education: Policy and Practice. Paris, 2020.
2. Smith J. Special Education Strategies. London, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni.
4. Maxsus pedagogika va logopediya bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.
5. Nurkeldiyeva D. Maxsus ta’limda inklyuziv yondashuvlar. – Toshkent, 2021.

MUNDARIJA

3-SHO‘BA. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASI: MODELLASHTIRISH, AVTOMATLASHTIRISH VA RAQAMLI YECHIMLAR	
Karimova E’zozxon Gapirjonovna **TOLERANTLIK MUAMMOSI KONTENT TAHLILI VA ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI**	4
Babayeva-Şükürova Fərahilə **MÜHARIBƏ ŞƏRAITINDƏ ENERJI INFRASTRUKTURUNUN KIBERTƏHLÜKƏSIZLIYI: RISKLƏR, ÇAĞIRIŞLAR VƏ SÜNI INTELLEKTIN ROLU**	8
Salayev Temurbek Alisher o‘g‘li **TALABALARNING MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA INNOVATSION YONDASHUV**	10
Tajimuratova Dilrabo Bozorbaevna, Ruziyeva Matluba Baxriddinovna **OLIY TA’LIM MUASSASALARI AXBOROT-RESURS MARKAZLARINI RAQAMLASHTIRISHNING FUNKSIONAL MODELI (URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI MISOLIDA).**	11
Ulug‘berdiyeva Dilbar Qarshibekovna **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TASVIRIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASINING NAZARIY ASOSLARI**	17
Taganov Ravshanbek Otaboyevich **AUTOCAD DASTURIDA CHIZMA GEOMETRIYA MASALALARINI YECHISH IMKONIYATLARI**	21
Toshpo‘latov Dostonjon Nodir o‘g‘li **YOSHLAR ONGIDA ADDIKTIV AXLOQ SHAKLLANISHINING IJTIMOIY-FALSAFIY SABABLARI**	25
Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna **ABU RAYHON BERUNIY QARASHLARI ASOSIDA TABIIY FANLARNI RAQAMLI MODELLASHTIRISH VA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘QITISH MODELLARI**	28
Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi **RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANINI O‘QITISHDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TALABALARNING FAZOVIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING TIZIMLI-PEDAGOGIK MODELI**	31
Bekchanova Feruza Marimboyevna **TALABALARDA 4K MODELI ASOSIDA EKOLOGIK BILIMLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI**	36

Bekchanova Feruza Marimboyevna **TALABALARDA EKOLOGIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA 4K MODELINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI**	38
Nazarova Sadoqat **DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK KOMPENSATSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**	40
Matchanova Nazokat Qudrat qizi **TALABALARNI KREATIV FIKRLASHLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**	44
Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi **RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA QAYTA HIKOYA QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**	48
Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi **UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINING O‘QUV-TARBIYA JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA MOHIYATI**	51
Arslonbekov Dilmurod **BORDERLESS INNOVATIONS: THE CATALYTIC ROLE OF INTERNATIONAL HUBS AND CLUSTERS IN ADVANCING STEAM IT ECOSYSTEMS**	55
Madaminova Munavvar Roxat qizi, Abdullayeva Hulkaroy **GLOBAL VA SUN’IY INTELLEKTLAR ASOSIDA BOLALARGA TA’LIM TARBIYA BERISH**	58
Abdullayeva Rayhon Atanazarovna, Hakimbayeva Guzalxon O‘mirbekovna **SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA MAKTABGACHA TA’LIM PEDAGOGLARINING RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI**	61
Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi, Abdullayeva Saida **MAKTABGACHA TA’LIMDA OTA-ONA VA TARBIYACHI HAMKORLIGINI RAQAMLI TEXNOLOGIYA ORQALI RIVOJLANTIRISH**	64
Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna, Aminova Lobar Mirza qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI**	66
Atadjanova Dinara Ulug‘bekovna, Xusinova Muxlisa Yo‘ldoshboy qizi. **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDAGI RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARINI TASHKIL ETISHDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI**	69
Ro‘zmetova Muslima Ollayor qizi, Atajanova Yulduz **RAQAMLI MUHITDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI**	72
Madaminova Munavvar Roxat qizi, Bog‘ibekova Asaloy **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MUSTAQILLIKNI SHAKLLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYANING O‘RNI**	76

Yusupova Firuza Hajiboy qizi, Komiljonova Roviyajon G‘ayratbek qizi **PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA OILAVIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM YECHIMLARIDAN FOYDALANISH**	79
Matchanova Nazokat Qudrat qizi**,** Ibatova Gulxayo Vaxobjonovna **MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN O‘YIN SSENARIYLARI ORQALI BOLALARDA AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH**	82
Ibodullayeva Gulsevar Mardon qizi, Boyjanova Xolida **RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA IJTIMOIY MUHITNING BOLA RIVOJLANISHIGA TASIRI**	85
Olimov Sh.Sh, Karimova Shirinoy G‘ayrat qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING JISMONIY VA AXLOQIY TARBIYALASH JARAYONINI INTEGRATSIYALASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.**	87
Nazarova Sadoqat Ilhom qizi, O‘rinboyeva Zilola Muzaffar qizi **BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK KOMPENSATSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL TA’LIM TEXNOLOGIYALAR**	92
Madaminova Munavvar Roxat qizi, Otanova Aydana **MAKTABGACHA TA’LIMDA MULTIMEDIA YARATISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHDA TARBIYACHINING MAHORATI**	94
Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna, Qalandarova Dinora **BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA MAKTAB HAMKORLIGI**	96
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Qurbanbayeva Aziza **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING AQLIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN UNUMLI FOYDALANISH TALABLARI**	99
Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi, Ramanova Laylo Ganjaboy qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TURLI FAOLIYATLARIDA AQLIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH MOHIYATI**	101
Madaminova Munavvar Roxat qizi, Raximberganova Maftuna **MAKTABGACHA TA’LIM YOSHIDAGI BOLALARGA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHNING IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI**	105
Madaminova Munavvar Roxat qizi, Raximova Yulduz **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISHDA SUN’IY INTELLEKTLARDAN FOYDALANISH**	107
Nazarova Sadoqat, Reyimbayeva Iroda Atabek qizi **MAKTABGACHA TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH VA MOLIYAVIY TA’MINLASH**	110
Bekchanova Feruza Marimboy qizi, Ro‘zmetova Zuhra **TALABALAR FAOLIYATIDA MUSTAQIL TA’LIMNING MAZMUN VA MOHIYATI**	112
Bekchanova Feruza Marimboy qizi, Ro‘zmetova Zuhra	114

MUSTAQIL TA’LIM ORQALI TALABALARNING IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH	
Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi, Salayeva Iroda Ruzmat qizi **STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH**	117
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Samandarova Sarvinoz **MAKTABGACHA TA’LIMDA RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI**	120
Nazarova Sadoqat Ilhom qizi, Sapayeva Mashhura Botir qizi **SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM ORQALI BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH**	123
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Satimbayevani Zuhra **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARINING NUTQ MULOQOT KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK TALABLARI**	127
Hamrayev A. R. Sevara Tursinboyeva Ozodboy qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYAT ASOSLARINI O‘RGATISH METODIKASI**	129
Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna, Axmadjanova Shahnoza Qahramon qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MILLIY QADRIYATLARGA ASOSLANGAN AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASI.**	133
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Shavkatova Sevara **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA STEAM TA’LIM DASTURINI QO‘LLASHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI**	136
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Shomurodova Sahiba **MAKTABGACHA TA’LIMDA AQLIY TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH ASOSLARI**	139
Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi, Sultonova Gulshoda Samandar qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MOHIYATI.**	141
Abdullayeva O‘g‘iloy Abdirahman qizi, Tajiboyeva Sevara Gulimmat qizi **ALISHER NAVOIYNING TA’LIM VA TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI**	146
Xudayberganov Shuhrat Shavkat o‘g‘li , Xudayberganova Nuriya Ergashovna **KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARI DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV METODLARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI**	150
Atadjonova Dinora Ulug‘bekovna, Yusupova Nurxon Abdulla qizi **IJODIY O‘YINLAR ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOTNI RIVOJLANTIRISHNING SHAKL, METOD VA VOSITALARI**	154
Matchanova Nazokat Qudrat qizi, Yusupova Risolat Yusupboyevna	157

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ O‘STIRISH MASHG‘ULOTLARI VOSITASIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI	
Madaminova Munavvar Rohat qizi, Hakimova Sadoqat **MAKTABGACHA TA’LIMDA EKOLOGIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH ASOSLARI**	160
Salavatova Xurshida San’at qizi, Husainova Madina Arislonbek qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI AMALGA OSHIRISH METODIKASINING MAZMUNI, SHAKLI VA USULLARI.**	163
Matchanova Nazokat Qudrat qizi, Yo‘ldasheva Hulkaroy Bxtiyor qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA TA’LIM JARAYONINING SHAKLLANISHI**	166
Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna, Nurullayeva Charos Jo‘rabek qizi **MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH JARAYONIDA TA’LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTEGRATIV YONDASHUVNING O‘RNI**	171
Rahimova Shoira, Imamova Muqaddas Yusupbay qizi **AXLOQIY TARBIYADA GAMIFIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING METODIK JIHATLARI**	174
Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna, Farhodova Aziza Dilshodbek qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TURLI FAOLIYATLARDA AQLIY TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASİ**	178
O.Xo‘janiyozova, Gulimatova Dilobar Davronbek qizi **INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI TARBIYACHINING KREATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH**	181
Salavatova Xurshida San’at qizi, Azimboyeva Gulasal Ruslan qizi **ALISHER NAVOIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA’LIM JARAYONINI AVTOMATLASHTIRISH VA RAQAMLI YECHIMLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH**	186
Jumanyazova Muxabbat Xusinovna **BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ERTAK MATNLARI BILAN ISHLASHDA RAQAMLI RESURSLARDAN FOYDALANISH**	190
O.Xo‘janiyozova**,** Yuldashova Sanamjon Bobomurod qizi **GRAFIK ORGANAYZERLAR VOSITASIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI**	193
Atadjanova Dinara Ulug‘bekovna, Karimboyeva Madina **MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT AFZALLIKLARI VA MOHIYATI**	197
Nuraddinova Raviyajan Sultanbayevna, Nurullayeva Charos Jo‘rabek qizi **MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHDA TA’LIM - TARBIYA JARAYONINING O‘RNI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.**	201
Nazarova Sadoqat Ilhom qizi, Egamberdiyeva Intizor Komiljon qizi **BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING IJTIMOIY MAS’ULIYATLILIK**	204

KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	
Bekchanov Khudaybergan Urinovich, Rakhimberdiev Okhunjon Sherzod ugli , Isaeva Zakhro Bakhrom kizi, Komiljonova Gulrukh Kudrat kizi **ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN O'QITUVCHI ASSISTENTI SIFATIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI VA ULARNING SAMARADORLIK TAHLILI.**	206
Ulug'berdiyeva E'zoza Xurshidovna **MILLIY TIL VA ADABIY TILNI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LINGVISTIK MODELLASHTIRISH**	209
Bekchanova Feruza Marimboyevna, Abdullayeva Fazilat Yusuf qizi **MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH**	213
Nazarova Sadoqat Ilhom qizi, Ho'jamuratova Yulduz Yo'ldoshboyevna **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHIT**	216
Jumaboyeva Komila Davlatboy qizi **GEOGRAFIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI**	220
Xudayberganov Shuhrat Shavkat o'g'li, Maxmudova Kumushoy Jamol qizi **KATTA GURUH TARBIYALANUVCHILARIDA ALGORITMIK QOBILIYATLAR VA VAQTGA OID TASAVVURLAR RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI VA USLUBLARI.**	222
Xudayberganov Shuhrat Shavkat o'g'li, Qodirova Surayyo O'rinboy qizi **GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA MILLIY "MEN" G'OYASINING SUNIY INTELEKT VA RAQAMLI TEXNALOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYALARI**	228
Nazarova Sadoqat Ilhom qizi, Rozmetova Sadoqat Yo'ldash qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MAS'ULIYAT VA O'ZINI BOSHQARISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH**	231
Umirova Gulnoza Zakirbayevna, **TA'LIM JARAYONIDA GENDER YONDASHUV: O'SMIRLAR SHAXSINI TARBIYALASHDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASH METODOLOGIYASI**	235
Jumaniyozova Nafosat Farxod qizi **PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING PEDAGOGIK-METODOLOGIK ASOSLARI**	238
Kamilova Rozakhon Dilshod kizi **ENHANCING EFL STUDENTS' READING COMPREHENSION THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES AND MULTIMEDIA**	241
Otaxonova Intizor Norimboy qizi **OLIY TA'LIM TIZIMIDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINI JORIY QILISH ISTIQBOLLARI**	246
Qadamboyeva Hilola Umid qizi **SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING BO'LAJAK**	248

O‘QITUVCHILARDA MILLIY ONG VA VATANPARVARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	
Rajabova Sabohat Shuxratovna **FROM CLASSROOMS TO SMARTPHONES: WILL MOBILE LEARNING CHANGE LEARNING?**	251
Палванова Умида Бахрамовна **ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ У СТУДЕНТОВ НЕМЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ**	254
Umorova Dilnoza Odilbekovna **RAQAMLI TA’LIM MUHITI SHAROITIDA MILLIY PEDAGOGIK MEROS ASOSIDA TALABALARNING IJODIY VA KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI**	257
Xudayberganova Madinabonu Qudratovna **SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI HIKOYALASH ORQALI BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH**	262
Ozodova Dilnura Zarifovna **RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR BOLALARNING RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARDA**	266
Allaberganova Umida **RAQAMLI MODELLASHTIRISH VA O‘YIN TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOLALARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH**	268
Arslonbekov Dilmurod **BORDERLESS INNOVATIONS: THE CATALYTIC ROLE OF INTERNATIONAL HUBS AND CLUSTERS IN ADVANCING STEAM IT ECOSYSTEMS**	272
Bekchonova Iroda Shavkat qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA DIDAKTIK O‘YINLARNI QO‘LLASH ORQALI TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA MANTIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH**	276
Bekchanova Feruza Marimboy qizi, Bobonazarova Yulduz Alisher qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR MUAMMOSI VA UNING YOSH DAVRLARIDA RIVOJLANISHI**	279
Bekchanova Feruza, Bobonazarova Yulduz Alisher qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING OBROZLI VA SO‘Z MANTIQIY TAFAKKUR XUSUSIYATLARINING RIVOJLANISHI**	282
Davlataliyeva Mohidil Abrorjon qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA CHET TILLARINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘RGATISH METODIKASI**	284
Gulyor Vahobjonovna **MAVZU: TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH: GEOGRAFIK TA’LIM MISOLIDA**	289
Maxmudova Salimajon Azad qizi **O‘ZBEK XALQINING ETNIK MADANIY AN’ANALARI ASOSIDA 6–7 YOSHLI BOLALARGA ELEMENTAR MATEMATIK TA’LIM**	292

BERISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	
Jumanazarova Munisaxon Mo‘minjon qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA TARBIYACHI FAOLIYATINI YENGILLASHTIRUVCHI RAQAMLI PEDAGOGIK VOSITALARNI YARATISH VA ULARNING AMALIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH**	297
Muzaffarova Muazzamoy Muzaffar qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YO‘NALISHIDAGI MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI DIDAKTIK VOSITALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TADQIQ QILISH**	299
Qalandarova Dinora **BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA MAKTAB HAMKORLIGI**	303
Tilavova Minavar Durdiyevna, Abdullayeva Zumrad Otabek qizi, Durdiyeva Farida Adilbek qizi **RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDA NUTQ O‘STIRISHDAGI IMKONIYATLARI**	306
Raximberganova Sohiba Jamol qizi **BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.**	309
Abdullayeva Rayhon Atanazarovna, Sharipova Bonuxon Alisher qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI**	312
Yusupova Shohida Husainovna **TALABALARNING EMOTSIONAL -INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.**	316
Бекчанов Худайберган Уринович, Бекчанова Мунира Худайберган кизи Комилжонова Гулрух Кудрат кизи, Каримова Максуда Баходировна **РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОХИМИИ И МОЛЕКУЛЯРНОЙ БИОЛОГИИ**	319
Бекчанов Худайберган Уринович, Бекчанова Мунира Худайберган кизи, Комилжонова Гулрух Кудрат кизи, Рахимова Мохинур Хусинбой кизи **РОЛЬ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ В ФОРМИРОВАНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ БИОХИМИИ**	324
Bekchanov Xudaybergan O‘rinovich, Isayeva Zaxro Baxrom qizi, Komiljonova Gulrux Kudrat qizi, Karimova Maqsuda Bahodirovna **TABIIY RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH: RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MASALALAR YECHISH**	327
Bekchanov Xudaybergan O‘rinovich, Isayeva Zaxro Baxrom qizi Raximberdiev Oxunjon Sherzod o‘g‘li, Rahimova Mohinur Hosinboy qizi **HUJAYRA TUZILISHINI 3D VA INTERAKTIV SHAKLDA O‘RGANISH**	331
Sultonboyeva Maftuna Mansurbek qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARIDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA KOGNITIV QIZIQISHLARNI**	335

RIVOJLANTIRISH	
Yusupova Firuza Hajiboy qizi, Muzaffarova Muazzamoy Muzaffar qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YO‘NALISHIDAGI MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI DIDAKTIK VOSITALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TADQIQ QILISH**	339
Abdullayeva Xurshida Shuxrat qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA GLOBAL VA MILLIY TAJRIBALAR ASOSIDA GENDER TENGLIKINI TA’MINLASH MASALALARI**	343
Pirmatova Ozodaxon Saparboyevna **LINGVISTIKADA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O‘RNI**	345
ЯКУБОВА ДИАНА ХАЙДАРОВНА **МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**	347
Durdiyeva Mohinur Adilbek qizi **TIL VA NUTQ MARKAZLARIDA TURLI GURUH TARBIYALANUVCHILARINING “KVEST” TEXNOLOGIYALARI FAOLIYATLARINI TASHKIL ETISH**	351
Yusupbayeva Xosiyat Umarovna **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI**	354
Rustamova Mashhura Shavkatovna **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI**	358
Rustamova Gulshoda Qudrat qizi **ANIMATSIYA VA INTERAKTIV VIDEOROLIKLAR ORQALI MAKTABGACHA TA’LIMDA MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH**	360
Sarsenbayeva Dinara Kalmurza qizi **SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY FIKRLASH VA TASAVVURINI SHAKLLANTIRISH**	362
Yesmatullayeva Go‘zal **SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYASI ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DUNYOQARASH VA IJTIMOIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH**	364
Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi, Rajabayeva Rayhon Davronbek qizi **INKLYUZIV TA’LIM: MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA ALOHIDA EHTIYOJGA EGA BOLALARNI JAMIYATGA MOSLASHTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA TA’LIM BERISH**	366
Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi, Tojiboyeva Sohiba Davronbek qizi **MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK VA METODIK ASOSLARI**	370

Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi **SUN'IY INTELLEKT VOSITALAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISH**	372
Shamuratova Sevinch Quvondiq qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SAVODGA O'RGATISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH**	375
Abdullayeva Rayxon Atanazarovna, Rajabova Yulduz Matqurbon qizi **TARBIYACHI-PEDAGOGLAR KREATIVLIGINI OSHIRISHDA REGGIO PEDAGOGIKASI ASOSIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INTEGRATIV YONDASHUVDAN FOYDALANISH**	377
Matrizayeva To'maris Jumamirat qizi **BO'LAJAK TARBIYACHILARDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BADIIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI**	383
S. Masharipova **AYOL SIYMOSIDA EZGULIK TIMSOLI.**	386
Matnazarova Charos.G'afur qizi **"MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ADABIY ASARLAR ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA BERISHNING INTERFAOL USULLARI"**	389
Вапаев Кадам Равшонбекович, Солоев Суннатула Розмамат огли **ПРЕИМУЩЕСТВА АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ОЦЕНИВАНИЯ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРИКЛАДНЫМ ДИСЦИПЛИНАМ**	391
Курбонбоев Худойшукур Максудбой огли, Рахимберганова Дилафроз Эгамберган кизи **ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ И СИМУЛЯЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ**	398
Юлдашов Жавлон Дилшод огли **ИНТЕГРАЦИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В STEM-ОБРАЗОВАНИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**	404
Davlatova Rano Haydarovna **SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TA'LIM JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI**	411
Yakubova Gulnoz Madrimboyevna **KATTA YOSH GURUHIDA FASILITATSION YONDASHUV ASOSIDA QO'SHIMCHA TA'LIM XIZMATLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI**	414
Yakubova Gulnoz Madrimboyevna **KATTA YOSH GURUHI TARBIYALANUVCHILARI BILAN TA'LIMIY O'YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA FASILITATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI**	418
Yusupova Shoxida Xusainovna, Niyazimbetova Sarvinoz Azimbay qizi **MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MA'NAVIY-AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.**	421
Raxmanova Sarvinoz Murodbek qizi	424

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI YORDAMIDA SHAKLLANTIRISH	
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi **PEDAGOGIK IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI**	427
4-SHO'BA. RAQAMLI MUHITDA IJTIMOIY JARAYONLAR, BOSHQARUV, HUQUQIY MUAMMOLARNI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH YO'LLARI	
Sherov Zokir To'yliyevich, Jumaniyazov Javoxir Javlonbek o'g'li **ZAMONAVIY YENGIL ATLETIKADA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI**	431
Matnazarov O'ktam Latipovich **RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MULOQOT VA IJTIMOIY HAMKORLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI**	435
Yusupov Hamidbek Sultanovich **IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA XORAZM VILOYATI RAHBARIYATI TOMONIDAN BIRINCHI GIDROELEKTROSTANSIYA QURILISHI**	444
Abdrimov Zarifboy Erkinovich **GLOBALLASHUVNING IJTIMOIY ONGGA SALBIY TA'SIRI**	447
Худайберганова Угилжон Батировна , Яковлева Клара **ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**	451
Худайберганова Угилжон Батировна , Хусанова Лола Рустамбековна **ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИЕ НА ОСНОВЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ**	453
Абдуллаева Райхон Атаназаровна **НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ**	457
Матниязова Азиза Бахтияровна **ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕКТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ**	462
Азадова Махлия Одилбековна **НЕОБХОДИМОСТЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ**	466
Каримова Фарида Наильевна **РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ: СОЦИАЛЬНЫЕ, УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ**	470
Каримова Фарида Наильевна , Сотимова Муниса Кудратбек кизи **НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ**	475
Каримова Фарида Наильевна, Ражабова Садокат Авазбек кизи **СОЦИАЛЬНЫЕ ЭФФЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ**	480
Karimova Farida Nailevna, Quramboyeva Oyshajon Razzoqberdi qizi	484

PEDAGOGIK TA’LIMNING TARKIBIY QISMI SIFATIDA RAQAMLI AXLOQ	
Karimova Farida Nailevna, Karimova Shahlo Bobomurod qizi **TA'LIM OLUVCHILARNING RAQAMLI OZIGA XOSLIGI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**	488
Абдуллаева Райхон Атаназаровна , Давлатмуродова Хамида Азаматовна **РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ БИОНИКИ**	493
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Бабаджанова Диана Маратовна **ПЕДАГОГИКА ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ СФЕРЕ**	497
Каримова Фарида Наильевна, Сабирова Дилафруз Илхамовна **СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ:ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ**	503
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Кадамбаева Нигина **МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ЦИФРОВЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАКТИК**	507
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Ильясова Раушанья Абидталибовна **ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРБУЛЛИНГА И ЦИФРОВОГО НАСИЛИЯ**	511
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Абдухакимов Лазизжон Азимжонович **РЕГУЛИРОВАНИЕ ОНЛАЙН-ПОВЕДЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ**	515
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Аллабергенова Зарина **КОНТЕНТ АНАЛИЗ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ МЕТОД**	520
Atayeva Guli Shuxratovna **TA’LIMNI TRANSFORMATSIYA QILISHDA SUN’IY INTELLEKT: GLOBAL TENDENSIYALAR VA MILLIY ISTIQBOLLAR**	524
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Жалгасбаева Махаббат Нурлан кизи **СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (5–6 ЛЕТ) НА ОСНОВЕ ФАСИЛИТАЦИОННОГО ПОДХОДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ**	528
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Мадримова Роза Мадрим кизи **ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ**	534
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Абдиразакова Дилфуза Муратбаевна **ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, НОВЫЕ ИДЕИ И ОПЫТ ИХ РЕШЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ**	539
Якубова Гулноз Мадримбоевна, Атамуратова Хуснора Умрбек кизи **ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ**	542
Ruzibayeva Sanobar Ruzimbayeva **ALOUDDIN TAKSHGACHA XORAZMSHOHLAR DAVLATIDA SIYOSIY VAZIYAT**	546
Urazimbetova Barno **JALOLIDDIN MANGUBERDI HALOKATIDAN SO‘NG YAQIN SHARQDA**	549

QOLGAN XORAZMLIKLAR TAQDIRI (1237–1260)	
Saidova Gavxar Sergeyevna **MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO‘STLIGINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI**	553
Ismailova Fazilat Ulug‘bek qizi **YOSHLAR MA’NAVIYATI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**	556
Shavaliyeva Ilmira Marsel qizi **XORAZM TELEVIDENIYESINING VILOYAT AXBOROT MAKONIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI**	560
Ro’ziboyeva Mashhura **YANGI TARMOQ TEMIR YO‘LLARINING SHAKLLANISHI VA FAOLIYATI TARIXI**	563
Yuldasheva Baxtigul G’ayrat qizi **O’ZBEKISTONDA MAHALLA INSTITUTI FAOLIYATI TARIXI**	567
Ro'zimova Mohira Dilshod qizi **XX ASRDA XORAZM VOHASI AHOLISI KUNDALIK HAYOTIDA TABIATNI ASRASH MASALALARI**	575
To‘raboyeva Laylo Sherzod qizi **XORAZM OKRUGINING IJTIMOIY-IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI (1925-1940-YILLAR)**	578
Ibragimova A’lo Romonbergan qizi **XORAZMDA SOVET DAVRI MADANIYAT TIZIMINING SHAKLLANISHI**	581
Sharipova Saodatjon Sherzod qizi, Olimova Maftuna G‘ulomboy qizi **TA’LIM OLUVCHILARNING RAQAMLI HUQUQLARIGA RIOYA ETISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI**	585
Шомуродова Насиба Бахром кизи , Матчанова Севинчой Журабек кизи **АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ**	591
Shixnazarova Kumush Shermat qizi**,** Raximova Sevinch Qadamboy qizi **TALABALARDA KOGNITIV KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH OLIY O‘QUV YURTIDA O‘QITISHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA**	597
Якубова Диана Хайдаровна, Утениязова Мехрибон **ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ**	601
Якубова Диана Хайдаровна **СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ДУАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**	604
Якубова Диана Хайдаровна, Эгамбердиева Умидабону Эгамберди кизи **ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УМСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**	608
Azadova Mahliyo Odilbekovna, Shomuradova Salomat Olimboy qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA SIFATNI OSHIRISHNING**	611

DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI	
Barno Matchanova **RAQAMLI MUHIT SHAROITIDA MILLIY MAFKURA TRANSFORMATSIYASI: AN'ANAVIYLIK VA ZAMONAVIYLIK**	614
Alimova Sabina Sodiqovna **O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA MILLIY QADRIYATLARNI O'QITISHNING NAZARIY ASOSLARI**	618
Atoxonova Dilfuza Botirboy qizi **IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.**	620
O'razmetov Mangubek Tursunbayevich, Davletova Bikajon Tursunbayevna **MEDIASAVODXONLIK VA RAQAMLI SAVODXONLIKNING O'ZARO BOG'LIQLIGI: ZAMONAVIY AXBOROT JAMIYATIDAGI ILMIY TAHLIL**.	623
Ibragimova Nilufar Qudrat qizi **IJTIMOIY TARMOQLARDA IJOBIY KONTENTNI TARG'IB ETISH METODLARI**	626
Raximov Azizbek Bekturdiyevich **KITOBXONLIK FENOMENINING FALSAFIY TAHLILI**	628
Saurov Ravshonbek Ruslanbek o'g'li, Yuldashova Saboxon **MA'NAVIY QARASHLARIDA IJTIMOIY IDEAL VA KOMIL INSON MUAMMOSI: SUN'IY INTELLEKT DAVRI BILAN UZVIYLIK**	635
Otaboyeva Dinora Sardorbek qizi, Otajanov Shoxrux Rustamovich **MILLIY G'URUR VA IFTIXOR TUYISH—YUKSAK MA'NAVIY BURCHDIR.**	637
Raximov Azizbek Bekturdiyevich **KITOB – MA'NAVIYAT CHIROG'I**	640
Baltayeva Ma'mura Baxtiyorovna **SUN'IY INTELLEKT ETIKASI VA MEDIA SAVODXONLIK: JAMIYAT AXBOROT XAVFSIZLIGINING ASOSI**	644
Xasanov Maksud Furkatovich **TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ASOSIY XAVF-XATARLARI**	647
Tuliyev Qurbonboy Qadamboy o'g'li, Erkinova Zilola Ergash qizi **NIZOMULMULKNING "SIYOSATNOMA" ASARIDAGI AXLOQIY QARASHLARNI SUN'IY INTELEKT ORQALI SHAKLLANTIRISH**	650
Tursunova Shahnoza Bekchanovna **RAQAMLI MUHITDA JAMOATCHILIK FIKRINI SHAKLLANTIRISHDA TANQIDIY TAFAKKURINING O'RNI**	653
Ozodova Onagul Umidbek qizi **ZIYOLILIK MADANIYATI TUSHUNCHASINING MA'NAVIY-AXLOQIY JIHATLARINI TALABA-YOSHLARGA YETKAZISHDA ZAMONAVIY-AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA SU'NIY INTELLEKTNING ROLI**	656
Раджаббоев Жўрабек Жуманазар ўғли **ИЖОДКОР, ИННОВАЦИОН ТЕХНИКАНИ ЯРАТИШГА ҚОДИР ЁШЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ**	659
К.Б.Худайбергенов **ПОКОЛЕНИЕ ALPHA: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И**	663

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	
К.Б.Худайбергенов **СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В УЗБЕКИСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ПОКОЛЕНИЯ АЛЬФА**	669
Казимова Лейла Тахировна **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ)**	675
Abdirimova Shoxsanam Xudayberganovna **TA'LIM METODLARI SAMARADORLIGINI VERIFIKATSIYA TAMOYILI ASOSIDA BAHOLASH.**	679
Abdirimova Shoxsanam Xudayberganovna, Islomboyeva Ozoda **O'QUVCHILARDA LUADAMANIYA XULQINI PEDAGOGIK KORREKSIYALASH.**	681
Ruzimova Intizor Xujamuratovna **INKLYUZIV TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHNING PEDAGOGIK VA IJTIMOIY AHAMIYATI**	683
Eshchanova Xolida Xudayarovna **TA'LIM JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING USLUBIY IMKONIYATLARI**	687
Nilufar Karimova Boltaboyevna **RAQAMLI KOMPETENSIYA - PEDAGOG KASBIY MAHORATINING MUHIM OMILI**	690
Allanazarova Zulayho Baxrom qizi **ZAMONAVIY TA'LIMDA RAQAMLI PEDAGOGIKA VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI**	693
Атаджанова Залина Бахтияровна **ИЗУЧЕНИЕ И АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ, УПРАВЛЕНИЯ И ПРАВОВЫХ ПРОБЛЕМ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС**	696
Saurov Ravshonbek Ruslanbek o'g'li, Yuldashova Saboxon **MA'NAVIY QARASHLARIDA IJTIMOIY IDEAL VA KOMIL INSON MUAMMOSI: SUN'IY INTELLEKT DAVRI BILAN UZVIYLIK**	699
Madaminov Mirjalol Po'lat o'g'li, Ro'zmetov Akmaljon Shonazar o'g'li **LEGAL AND ETHICAL ISSUES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION**	701
Matnazarov Anvar O'ktamovich, Aralbayev Bekzod Aralbayevich **DATA SECURITY AND PERSONAL DATA PROTECTION ISSUES IN THE DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT**	706
Sadullayev Ruslan Xudashukurovich **SOCIAL EFFECTIVENESS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED EDUCATIONAL MANAGEMENT SYSTEMS**	711
Azadova Mahliyo Odilbekovna, Matyoqubova Havojon Xudarganovna qizi **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR NUTQINI**	718

RIVOJLANTIRISHDAGI DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI	
Azadova Mahliyo Odilbekovna, Bekniyazova Marjon Ravshanbekovna qizi **MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA BOLALARNING SHAXSIY VA INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI TA’MINLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI**	722
Якубова Диана Хайдаровна, Утениязова Мехрибон **ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ**	725
Якубова Диана Хайдаровна **СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ДУАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**	728
Якубова Диана Хайдаровна, Эгамбердиева Умидабону Эгамберди кизи **ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УМСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**	733
Usmanova Inobat Ibragimovna **QUYI ZARAFSHON VODIYSINI GEOGRAFIK O‘RNI**	735
Usmanova Inobat Ibragimovna **JANUBIY OROLBO‘YIDA NEOLIT DAVRI JAMIYATIDA KECHGAN JARAYONLARNI REKONSTRUKTSIYASI MASALALARI**	739
Sharipova Muhabbat Yuldashevna **TALABALARNING O‘QUV-KONGNITIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK JIHATLARI**	743
Sabirova Mavluda Islamovna **TA’LIM MUASSASASIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY SHAKLLARI**	747
Axmedov Doston **BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK REFLEKSIYANI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY VA METODIK ASOSLAR**	750
Ruzmetova Zuxra Shavkatovna **KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA**	755
Раджаббоев Жўрабек Жуманазар ўғли, Каландаров Жўрабек Қувондиқ ўғли **ИЛМИЙ-ТЕХНИК БИЛИМЛАР ҲАМ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ ОБЪЕКТИВ ҚОНУНЛАРИ**	758
Madraximov Atabek Abduraximovich **SUN’IY INTELLEKT ORQALI YOSHLARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATI**	761
V.Y.Yusupova, Abdusharifova Adiba **BO‘LAJAK PEDAGOGNING PEDAGOGIK MAHORATI VA UNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI**	764

Nargiz Navazi Ismailova **LIMITATIONS OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN SCHOOL MANAGEMENT**	767
Musurmanov Sarvar Nuraliyevich **DAVRIY NASHRLARNING DIDAKTIK MOHIYATI**	770
Musurmonov Sarvar Nuraliyevich **DAVRIY NASHRLAR TUSHUNCHASI VA ULARNING TURLARI**	773
Otajonova Malikabonu Sadulla qizi **BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI**	776
Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna **INNOVATIVE PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR ENHANCING FEMALE STUDENTS’ SOCIAL ENGAGEMENT**	778
Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna **TRANSFORMATIVE PEDAGOGY AS A TOOL FOR DEVELOPING SOCIAL ACTIVITY COMPETENCE IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS**	785
Yakubova Shakhnoza Erkinbayevna **GENDER-BASED APPROACHES TO DEVELOPING SOCIAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION**	791
Masharipova Muqaddas Toxirovna **CHET EL VA MAHALLIY TAJRIBADA MAXSUS PEDAGOGIK YONDASHUVLAR**	798

CONTACT US

study_info@urspi.uz
www.urspi.uz